

SEPTUAGINTA

GENEZA • EXODUL
LEVITICUL • NUMERII
DEUTERONOMUL

Volum coordonat de:
CRISTIAN BĂDILIȚĂ
FRANCISCA BĂLTĂCEANU
MONICA BROȘTEANU
DAN SLUȘANSCHI

în colaborare cu
pr. IOAN-FLORIN FLORESCU

COLEGIUL NOUA EUROPĂ
POLIROM
2004

Studiu introductiv

Ce este Septuaginta (LXX)?

Septuaginta a fost considerată inițial versiunea în limba greacă a primelor cinci cărți ale Bibliei ebraice, adică a Pentateuhului. Ulterior, denumirea s-a extins asupra tuturor cărților Vechiului Testament. Legenda, transmisă nouă de *Scrisoarea lui Aristeas* și de Philon din Alexandria (a se vedea mai jos), spune că traducerea respectivă a fost opera comună a șaptezeci sau, după o altă variantă, a șaptezeci și doi de înțelepți evrei, aleși câte șase din fiecare trib, și că ea s-a realizat la Alexandria, în secolul al III-lea î.H.

Această traducere nu trebuie izolată de contextul social, cultural, politic al epocii. Ea formează un capitol – ce-i drept, privilegiat, întrucât este vorba de însăși Cartea Sacră pentru evrei și, ulterior, pentru creștini – din bogata literatură iudeo-elenistică ce include, printre altele, opera lui Philon din Alexandria, *Scrisoarea lui Aristeas*, Psalmii lui Solomon, oracolele sibiline, cronicile lui Flavius Iosephus etc. Până la începutul erei creștine evreii folosesc Septuaginta fără urmă de suspiciune. Respingerea ei se manifestă o dată cu apariția creștinismului. În secolul I d.H. rabinii stabilesc canonul Bibliei ebraice, sensibil diferit de versiunea oferită de Septuaginta (celebrul „conciliu” de la Iamnia). Adversitatea dintre cele două religii surori – iudaică și creștină – are drept consecință înmulțirea traducerilor cât mai aproape de originalul iudaic, ca replici intenționate la versiunea Septuagintei. Cunoaștem cele mai importante traduceri ulterioare din *Hexapla* întocmită de Origen, un fel sinopsă pentru Vechiul Testament creștin (prescurtat VT).

Hexapla pune în paralel, pe șase coloane, următoarele versiuni ale VT: 1) ebraică, 2) ebraică în caractere grecești, 3) versiunea lui Aquila, 4) versiunea lui Symmachos, 5) Septuaginta, 6) revizuirea lui Theodotion. Așadar, cum afirmă Alfred Rahlfs, Origen dispusese într-o ordine „descrescătoare” versiunile VT, coborând dinspre originalul ebraic (limbă pe care el nu o cunoștea decât foarte sumar, prin traducerile *ad verbum* (ale lui Aquila și Symmachos) și până la traducerile mai libere (Septuaginta și Theodotion,

ultima fiind, de fapt, o revizuire a Septuagintei). După Origen, Septuaginta s-a mai bucurat de două revizuri: aceea a presbiterului Lucian, întemeietorul şcolii exegetice din Antiohia, şi a palestinianului Pamphilos, discipol al lui Origen şi maestru al lui Eusebiu al Cezareei. Cele două revizuri exprimă viziunile teologice şi hermeneutice a două şcoli diferite. Revizuirea lui Lucian tinde să clarifice punctele obscure; cea a lui Pamphilos este mai „ezoterică”, păstrând obscurităţile, interpretate ca atare de către Origen sau de alţi Părinţi ulteriori.

Mărturii antice despre traducerea Torei în limba greacă

a) *Scrisoarea lui Aristeas către Philokrates*

Specialiştii ezită în a data cu precizie *Scrisoarea lui Aristeas* (sau pseudo-Aristeas). Intervalul în care se poate înscrie compunerea (căci e vorba de adunarea laolaltă a mai multor fragmente separate) şi publicarea ei este cuprins între anii 300 î.H. şi 100 d.H. Autorul, după cum afirmă André Pelletier, a fost cu siguranţă un evreu de limbă greacă aparţinând numeroasei comunităţi din Alexandria. Despre ce ne vorbeşte *Scrisoarea*? Despre traducerea Pentateuhului din ebraică în greacă, pe o insulă de lângă Alexandria, în vremea lui Ptolemeu al II-lea, regele iubitor de artă şi cultură, întemeietorul celebrei biblioteci şi al nu mai puţin celebrului Musaion. Aristeas descrie în amănunt prietenului Philokrates toate etapele realizării acestei opere monumentale. Demetrios din Phaleron îi prezintă lui Ptolemeu proiectul traducerii respective. Regele îşi dă imediat consimţământul. Aristeas intervine pe lângă rege pentru eliberarea iudeilor înrobiţi de către Ptolemeu I – cerere aprobată fără ezitare. Acelaşi Ptolemeu, adevăratul protagonist al epistolei, dictează apoi o scrisoare adresată Marelui Preot din Ierusalim, Eleazar, în care-l roagă pe acesta să-i pună la dispoziţie şaptezeci de cărturari vrednici (câte şase, precizează textul, din fiecare trib) pentru înfăptuirea traducerii Legii iudaice. Ambasada – alcătuită dintr-un anume Andrei, gărzi de corp şi Aristeas însuşi – pleacă spre Ierusalim. Eleazar îndeplineşte toate rugăminţile lui Ptolemeu. E copleşit de daruri. Cei şaptezeci de învăţaţi vin la Alexandria. Regele dă un banchet în cinstea lor. Autorul ţine cu tot dinadinsul să demonstreze că religia iudaică este o sinteză perfectă între religia universală şi filozofia greacă. Trei zile după banchet înțelepţii sunt transportaţi pe o insulă liniştită şi încep lucrul. De aici începe şi traducerea de mai jos, realizată după textul grec stabilit de André Pelletier (*Sources chrétiennes* 89, 1962).

301 După trei zile Demetrios (din Phaleron), luându-i şi ducându-i peste cele şapte stadii de mare până la insulă, după ce i-a trecut podul şi au înaintat către latura dinspre nord, îi adună într-o locuinţă pregătită chiar lângă ţarm (sălaş minunat şi tare liniştit!), îi îmbie pe acei oameni înțelepți să porceadă la realizarea traducerii. [Şi le spune că] dacă vor avea nevoie de ceva, să binevoiască să-i ceară. **302** Iar aceia lucrau punând [versiunile fiecăruia] de acord prin confruntări. Şi ce era scris în urma punerii lor de acord, era apoi copiat de către Demetrios. **303** Adunarea lor ţinea până la ceasul al nouălea. După care erau lăsați să se îngrijească de ale trupului, toate câte le cereau fiindu-le oferite din belşug. **304** Altceva: în fiecare zi, Dorotheos le pregătea aceleaşi feluri de mâncare cu ale regelui, căci așa primise poruncă. Tot în fiecare zi, o dată cu zorii, ei se înfăţeau la palat şi, după ce-l salutau pe rege, erau lăsați să se întorcă la sălaşul lor. **305** Curăţindu-şi mâinile în apa mării şi rugându-se lui Dumnezeu – obiceiul tuturor iudeilor –, se înhămau iarăşi la citirea şi lămurirea fiecărui [pasaj din Scriptură]. **306** I-am întrebat şi despre aceasta, anume, de ce își spală mâinile în timp ce se roagă? Iar ei mi-au explicat că e o mărturie cum că n-au făcut nici un rău. Căci toată puterea [de a făptui ceva] se află în mâini. Ei legau toate cele, în chip frumos şi sfânt, de dreptate şi de adevăr. **307** După cum am spus, în fiecare zi se adunau în locul acela tare plăcut, deopotrivă liniştit şi luminos, şi lucrau ce aveau de lucrat. Se întâmplă așa încât tălmăcirea fu isprăvită în şaptezeci şi două de zile, ca şi cum ar fi fost stabilit dinainte. **308** La sfârşit, Demetrios, adunând toată comunitatea evreilor în locul unde se înfăptuise traducerea, o citi tuturor în prezenţa tălmăcitorilor, care se bucurară de o caldă primire şi din partea mulţimii, ca unii ce făcuseră un mare bine. **309** La fel l-au întâmpinat şi pe Demetrios, rugându-l să trimită şi căpeteniilor lor o copie a întregii Legi. **310** După ce s-au citit sururile, preoţii, cei bătrâni din grupul tălmăcitorilor, şi, din partea comunităţii [evreieşti din Alexandria], conducătorii mulţimii, au zis: „Fiindcă traducerea a fost făcută în chip frumos şi sfânt şi cu toată luarea-aminte, e bine ca ea să rămână așa şi să nu sufere nici o schimbare.” **311** Cuvintele acestea au fost însoţite de aclamaţiile tuturor. Apoi au cerut să se rostească un blestem, după obiceiul lor, împotriva oricui s-ar apuca să schimbe textul, fie lungindu-l, fie prescurtându-l. Lucru foarte bun pentru a-l păstra în veci neschimbat. **312** Când află de toate acestea, regele se bucură nespus. Socotea că lucrarea fusese dusă la îndeplinire cum nu se putea mai bine. I s-a citit şi lui întregul text şi a rămas uimit de înțelepciunea Legiuitorului. I-a spus lui Demetrios: „Cum de nici un istoric ori poet nu pomeniște de cartea aceasta atât de veche şi desăvârşită!” **313** Demetrios i-a răspuns: „Pentru că Legea aceasta e sfântă şi vine de la Dumnezeu. Unii, care s-au atins de ea, au fost pedepsiți de Dumnezeu şi s-au lăsat păgubași.” **314** [Demetrios] a mai spus că l-ar fi auzit pe Theopomp zicând că, atunci când a vrut să povestească un pasaj destul de lunecos din traducerea Legii, mintea i-a fost zdruncinată mai bine de treizeci de zile; şi că, într-un moment de potolire, l-a rugat pe Dumnezeu să-i

dezvăluie pricina nenorocirii care se abătuse asupra-i. 315 Iar după ce, printr-un vis, i se arată că pricina era faptul de a fi dorit, în chip necugetat, să aducă înaintea oamenilor simpli [cuvintele dumnezeieşti] el se astâmpără şi astfel îşi redobânde sănătatea [minţii]. 316 „Am aflat”, mai zicea el, „de la Theodotes, autor de tragedii, că şi acesta, vrând să pună odată un pasaj tradus din Biblie într-o piesă de-a lui, s-a ales cu glaucom la amândoi ochii. Când şi-a dat seama de unde i se trăgea nenorocirea, s-a rugat la Dumnezeu multe zile la rând şi aşa s-a însănătoşit.” (traducere de Cristian Bădiliţă)

b) *Philon din Alexandria*

Al doilea autor care povesteşte episodul traducerii, precum şi instituirea unei sărbători speciale, care să comemoreze evenimentul, este Philon din Alexandria (aprox. 30 î.H.-45 d.H.), în *Viaţa lui Moise II*, 25-44. Philon a comentat integral Pentateuhul după versiunea Septuagintei, el însuşi, ca evreu elenizat, având cunoştinţe minime de ebraică. Philon e un martor foarte preţios al versiunii greceşti a Torei, întrucât, aşa cum am văzut, cel mai vechi manuscris al LXX ajuns până la noi datează abia din secolul al IV-lea. În plus, exegeza philoniană, alegorică şi spiritualistă, a marcat în mod decisiv tradiţia exegetică patristică, multe soluţii propuse de el regăsindu-se ulterior la Clement din Alexandria, Origen, Eusebiu sau Capadocieni.¹ Iată şi motivul pentru care, în aparatul de note exegetice al traducerii noastre, am dat un spaţiu extrem de amplu acestui reprezentant de vârf al iudaismului alexandrin elenizat. Dar iată şi mărturia lui Philon:

25 Faptul că sfinţenia legiurii noastre i-a uimit nu numai pe evrei, ci şi pe toate celelalte neamuri, reiese clar din cele spuse mai înainte, dar şi din cele ce vor urma. 26 Odinioară, legile erau scrise în limba chaldeeană (ebraică – n.tr.) şi au rămas aşa, fără să-şi schimbe graiul, multă vreme, până nu şi-au dezvăluit frumuseţea şi altor oameni. 27 Dar când, prin exerciţiul neîntrerupt, de zi cu zi, şi prin practica credincioşilor ele au ajuns cunoscute şi de ceilalţi, ducându-li-se vestea pretutindeni – căci un lucru de preţ, chiar dacă din invidie este lăsat în umbră o bucată de vreme, prin voia firii străluceşte din nou, la momentul cuvenit – câţiva oameni, considerând că nu se cuvine ca legile să fie studiate numai de o parte a neamului omenesc, adică de către barbari, iar grecii să fie cu totul lipsiţi de ele, şi-au îndreptat gândul spre traducerea lor. 28 Cum lucrarea era însemnată şi de folos obştească, nu a fost încredinţată unor particulari, nici unor magistraţi, care se găseau din belşug, ci unor regi, iar dintre regi, celui mai învăţat.

1. Despre subiect, cf. importanta lucrare a lui D. Runia, *Philo in Early Christian Literature. A Survey*, Assen-Minneapolis, 1993.

29 Ptolemeu, supranumit Philadelphul, era al treilea după Alexandru, cuceritorul Egiptului, dar, prin virtuțile sale, [se afla] în fruntea tuturor, fiind cel mai de seamă nu numai dintre cei din vremea sa, ci chiar dintre toți cei ce-au existat vreodată în vechime; chiar și acum, după atâtea generații, îi slăvesc faima multe mărturii și monumente – dovezi ale mărinimiei sale presărate prin orașe și ținuturi; astfel încât de la el se trage denumirea proverbială de „philadelphice” dată unor ambiții supraomenești și unor construcții uriașe. **30** Pe scurt, pe cât era casa Ptolemeilor mai presus de toate celelalte dinastii, pe atât și Philadelphul era de neîntrecut printre Ptolemei. **31** Acesta este omul care, cuprins de zel și pasiune pentru legiuirea noastră, s-a gândit să o treacă din limba chaldeeană în cea greacă și îndată a trimis soli la Marele Preot și rege al Iudeilor – căci era una și aceeași persoană – înfățișându-i proiectul și îndemnându-l să aleagă, după destoinicie, traducători ai Legii. **32** Iar Marele Preot, nespun de încântat, de bună seamă, și socotind că nu fără voie dumnezeiască s-a apucat regele cu atâta râvnă de o asemenea treabă, îi alege pe cei mai învățați dintre evreii din preajma sa, pe cei care pe lângă educația (*paideia*) strămoșească o mai primiseră și pe cea greacă, și îi trimite bucuroși la rege.

33 Ajungând acolo, aceștia sunt primiți cu mare ospitalitate, la rândul lor cinstindu-și gazda cu vorbe alese și măgulitoare. Regele prinse a le cerceta ascuțimea minții, punând fiecăruia întrebări, nu obișnuite, ci neașteptate, iar ei răspundeau prin apoftegme, scurt și la obiect, căci nu era momentul potrivit pentru lungi discursuri. **34** După această examinare s-au pus numaidecât pe treabă spre a-și duce la îndeplinire nobila misiune și, după ce au cântărit împreună cât de anevoioasă era sarcina de a traduce legile profetite prin oracole, fără a putea tăia, adăuga sau schimba ceva, ci respectând întocmai forma și modelul original, au pornit în căutarea celui mai ferit loc din împrejurimi, în afara orașului. Căci locurile din interiorul zidurilor, populate cu tot soiul de făpturi, erau suspecte din pricina bolilor, a morților și a nelegiuirilor săvârșite de cei sănătoși. **35** În fața Alexandriei se află insula Pharos, al cărei cot îngust se întinde spre oraș, fiind înconjurat de o mare puțin adâncă la țarm, cu ape joase în multe locuri, astfel încât vuietul răsunător al valurilor se potolește până atinge plaja. **36** Socotind că din toate împrejurimile acesta era locul cel mai potrivit pentru a-și afla liniștea și singurătatea și pentru ca sufletul solitar să intre în comuniune (*homileiai*) cu Legea, [traducătorii] s-au instalat pe insulă și, luând Cărțile Sfinte, și-au îndreptat, cu ele, mâinile spre cer, rugându-se lui Dumnezeu să-i ajute să nu dea greș în încercarea lor. Iar El le ascultă rugăciunea, ca mare parte, ba chiar întregul neam omenesc, să se poată folosi, pentru a-și îndrepta viața, de aceste rânduieli înțelepte și desăvârșite.

37 Retrăgându-se așadar într-un loc ferit, neavând pe nimeni altcineva în preajmă decât elementele naturii (pământ, apă, aer, cer) despre care urmau să „hierofantizeze” la începutul Cărții Genezei – căci Legile încep cu facerea lumii – ca stăpâniți de un spirit divin, ei prind a profeti, nu fiecare cu vorbele sale, ci toți

cu aceleaşi cuvinte şi expresii, ca şi cum în urechile tuturora ar fi răsunat glasul unui sufleur nevăzut. Şi, cu toate acestea, cine nu ştie că orice limbă 38 – şi mai cu seamă cea greacă – are belşug de cuvinte şi că aceeaşi idee poate fi exprimată în mai multe feluri, prin schimbarea termenilor şi prin parafrază, potrivit când un cuvânt, când altul. Ceea ce, se spune, nu s-a întâmplat cu Legea noastră, ci, pentru aceeaşi idee (*eis tauton*), sensurile proprii ale cuvintelor greceşti s-au potrivit cu sensurile proprii ale cuvintelor chaldeene, acordându-se perfect cu lucrurile exprimate. 39 Aşa cum, cred eu, în geometrie şi în dialectică, noţiunile nu suportă un vâlmăşag de interpretări, ci aceea stabilită de la bun început rămâne neschimbată, tot astfel, pare-se, şi aceşti [traducători] au găsit cuvintele potrivite cu realităţile exprimate, singurele şi cele mai în măsură să le redea cu o claritate desăvârşită. 40 Şi iată dovada cea mai evidentă: dacă nişte chaldeeni care au învăţat limba greacă sau grecii care au învăţat-o pe cea chaldeeană citesc cele două scrieri – cea chaldeeană şi cea tradusă în greacă – ei rămân muşi de admiraţie şi li se închină amândurora, cinstindu-le ca pe nişte surori sau mai degrabă ca pe una şi aceeaşi scriere în conţinut şi în formă; iar pe traducători nu-i numesc astfel, ci hierofanţi şi profeţi, pe ei, căroră, datorită judecăţii fără pată, le-a fost dat să înainteze împreună cu duhul preacurat al lui Moise.

41 De aceea, până în zilele noastre, în fiecare an au loc o sărbătoare şi o adunare solemnă pe insula Pharos către care se îmbarcă nu numai evrei, ci şi o mulţime de alţi oameni, spre a cinsti locul unde traducerea a ieşit la lumină şi spre a-i mulţumi lui Dumnezeu pentru această străveche binefacere, rămasă mereu tânără. 42 După ce înalţă rugi şi aduc mulţumiri, unii îşi întind corturile pe plajă, alţii se întind direct pe nisip, sub cerul liber, şi ospătează împreună cu rudele şi cu prietenii, socotind acest promontoriu mai somptuos decât palatele regeşti. 43 Iată cât de invidiate şi râvnite se arată Legile, deopotrivă în ochii oamenilor de rând şi ai conducătorilor; iar aceasta când, de multă vreme, neamul nostru nu mai este deloc prosper; firesc ar fi ca ceea ce-i legat de un neam aflat nu tocmai la apogeul puterii sale să rămână oarecum în umbră. 44 Dar, dacă s-ar deschide o zare mai luminoasă, cu adevărat s-ar vedea o mare schimbare! Căci eu cred că, părăsindu-şi obiceiurile proprii şi luându-şi rămas bun de la strămoşi, toţi s-ar converti la Legea noastră. Legile, strălucind împreună cu poporul [evreu] într-o soartă înfloritoare, vor umbri toate celelalte [neamuri], precum soarele, răsărind, umbreşte stelele. (traducere de Smaranda Bădiliţă)

Conţinutul Septuagintei

Septuaginta cuprinde trei tipuri de texte, în raport cu canonul Bibliei ebraice:

- 1) cărţile Bibliei iudaice traduse în greacă cu variante, omisiuni şi adăugiri (mai ales în Ester şi Daniel);

- 2) cărţi ce nu aparţin Bibliei iudaice (dar care presupun un original ebraic sau aramaic) şi care sunt în canonul creştin (cele numite îndeobşte „deuterocanonice”);
- 3) cărţi apocrif: deşi citate de Părinţii Bisericii, ele n-au fost primite în canonul oficial.

Precizăm că, spre deosebire de tradiţia iudaică, unde cărţile Pentateuhului sunt numite după primul cuvânt cu care începe fiecare, traducătorii Bibliei în greacă au dat titluri reprezentative, adică legate de conţinutul narativ al fiecărui text.

Septuaginta, devenită Biblie „oficială” a Bisericilor ortodoxe, cuprinde cincizeci şi trei de cărţi (unele suplimente) în ordinea următoare, după ediţia lui Alfred Rahlfs:

1. *Legislaţie şi istorie*

Geneza
 Exodul
 Leviticul
 Numerii
 Deuteronomul
 Iisus/Iosua
 Judecătorii
 Ruth
 Cele patru cărţi ale Regilor: I şi II=Samuel; III şi IV=Regi
 Paralipomene I,II (Cronicile)
 Ezdra I
 Ezdra II (Ezdra, Neemia)
 Ester
 Iudit
 Tobit
 Macabei I,II,III,IV

2. *Poeţi şi profeţi*

Psalmii
 Odele
 Proverbele lui Solomon
 Ecleziaştul
 Cântarea Cântărilor

Iov

Înțelepciunea lui Solomon

Înțelepciunea lui Sirah

Psalmii lui Solomon

Cei doisprezece Profeți Mici (*Dodeka-propheton*) în ordinea următoare:
Osea, Amos, Michea, Ioel, Abdia, Iona, Naum, Habacuc, Sofonia, Ageu,
Zaharia, Malachia

Isaia

Ieremia

Baruch

Plângerile

Scrisoarea lui Ieremia

Iezechiel

Suzana

Daniel

Bel și Dragonul

Cristian Bădiliță

O traducere provenită din iudaism

Vechimea coloniei evreiești din Alexandria, revendicată de Flavius Iosephus, este confirmată de inscripții funerare din necropola de la El-Ibrahioniyeh, datând de pe vremea lui Ptolemeu I Soter (305-282) și a fiului său, Ptolemeu al II-lea Philadelphul (289-246). Trei sunt în aramaică, celelalte în greacă. Într-adevăr, comunitatea evreiască, așa cum o dovedesc și papirii, devenise elenofonă, ebraica fiind pentru ea o limbă moartă. Membrii ei erau răspândiți în Egipt, dar numărul lor și gradul de aculturație erau semnificative la Alexandria, important lăcaș al culturii grecești: în jur de 180.000 dintr-un total de 300.000, cu tot cu *chora* („teren cultivabil din jurul orașului”), cifră raportată la o populație globală a Egiptului de vreo 8 milioane, potrivit unei estimări preluate de J. Mélése-Modrzejewski. Integrarea lor pare să fi fost bună; același lucru se poate spune și despre gradul lor de trăire religioasă: lângă Alexandria, la Schedia și la Krokodilopolis, în Fayum, au fost găsite două dedicații sinagogale din secolul al III-lea î.H., iar Phylon va vorbi adesea despre locurile de rugăciune (*proseuche*) și de

învăţatură (*didascalie*) reprezentate de sinagogi la Alexandria (*Contra lui Flaccus* 41,45, cf. *Viaţa lui Moise* II,216).

Dacă ar fi să dăm crezare *Scrisorii lui Aristee* şi *Vieţii lui Moise*, scrise de Philon, potrivit consensului stabilit între cercetători, traducerea primelor cinci cărţi ale Bibliei noastre (Pentateuhul) a fost înfăptuită la Alexandria, sub Ptolemeu al II-lea Philadelphul. Faptul că traducătorii ar fi fost trimişi în misiune din Palestina, precum şi răstimpul şi împrejurările, cu adevărat miraculoase, ale traducerii ni se par puţin plauzibile. Cercetătorii se întreabă care sunt motivele realizării ei? Mai mulţi savanţi dau crezare vechilor mărturii şi evocă o iniţiativă regală, din raţiuni juridice.² Dar au fost invocate şi motive liturgice³ sau educative⁴, ba chiar de „prozelitism”: oare Philon nu evocă atracţia exercitată asupra păgânilor de sărbătoarea ce aniversează încheierea traducerii Bibliei şi propriile-i speranţe de convertire a neamurilor? Poate că traducerea a răspuns unui dublu curent, venit din partea puterii regale şi a comunităţii evreieşti. Numai acestui prim bloc de traducere ar trebui, în mod riguros, să-i rezervăm numele de Septuaginta, operă dusă la bun sfârşit, potrivit legendei, de şaptezeci şi doi sau şaptezeci de traducători.

Dar, de fapt, traducerea în greacă a cărţilor biblice a continuat până în epoca creştină. Se pare că în jurul anului 125 d.H., Aquila, un prozelit evreu, a tradus literal *Ecleziastul*. Nici Alexandria n-a fost singurul centru de traducere. În Palestina s-au tradus, cred cercetătorii moderni, Ruth, Ester, Cântarea Cântărilor, Plângerile, prima carte a Macabeilor. Potrivit prefeţei *Ecleziasticului*, un evreu alexandrin originar din Palestina a tradus, după 132 d.H., opera redactată de străbunicul său, Ben Sirah, către 180 î.H. În sfârşit, caracterul traducerilor este foarte variabil, când literal, când liber.

Această versiune greacă e transmisă de documente importante – papiri iudaici, apoi creştini, manuscrise unciale (*Alexandrinus*, *Vaticanus*, *Sinaiticus*), manuscrise în minuscule, mai recente. Martorii indirecti sunt, la rândul lor, preţioşi: Philon, Flavius Iosephus, Noul Testament şi Părinţii Bisericii.

2. J. Mélése-Modrzejewski, „Une loi pour les Juifs d’Egypte”, in *Les Juifs d’Egypte*, Paris, 1991, pp. 84-101.

3. H. St. Thackeray, *The Septuagint and Jewish Worship*, Londra, 1921.

4. S. Brock, „The Phenomenon of Biblical Translation in Antiquity”, in *Studies in the Septuagint*, New-York, 1974, pp. 41-571.

Moşteniri creştine

Cunoscută şi apreciată în cercurile evreieşti elenofone până la sfârşitul secolului I d.H., această versiune a exercitat o influenţă majoră abia în mediul creştin, devenind Biblia Bisericii. Pe de altă parte, Septuaginta s-a aflat la originea a numeroase „versiuni-fiice” în Orient şi în Occident. Se cunosc versiuni siriace, copte, etiopiene, armene, o versiune georgiană, plecând de la cea armeană, versiuni arabe, o versiune gotică, o alta în slavonă. Chiar şi în Occident, Septuaginta a fost tradusă de „vechile latine” (primele traduceri în latină ale Bibliei), a căror versiune africană, folosită de Sfântul Ciprian, ne este cunoscută începând cu anul 250.

Cu toate acestea, Vulgata lui Ieronim (419 d.H.), urmărind acea *veritas hebraica*, va înlocui, începând cu secolul al VII-lea, „vechile latine” şi va deveni textul de referinţă în Occident. Dar încă din secolul al XVI-lea, înainte şi după Conciliul de la Trento, care reafirmă autoritatea Vulgatei (1546), ediţiile savante ale Septuagintei se succedă, precum Poliglota Cardinalului Cisneros (1514-1521), Biblia Sixtină (1586), Poliglota lui Walton (1657), precedând lucrările erudite din secolul al XVIII-lea (1798, Holmes-Parson), ce au constituit preludiul marilor proiecte moderne, precum ediţia critică de la Göttingen, în curs de realizare.

Începând cu secolul al XIX-lea, studiile privind Septuaginta, textul ei, limba (cunoscută mai bine după descoperirea papirilor în limba „comună”), procedeele de traducere, temele şi influenţa ei s-au înmulţit în toate ţările, fiind însoţite de bibliografii mereu aduse la zi (cf. S. Broch *et al.*, 1973; C. Dogniez, 1995).

LXX înseamnă, mai întâi de toate, un „canon” mai bogat: Ezdra 1, Macabei 1-4, Sirah, Iudit, Tobit, Înţelepciunea lui Solomon, Baruch şi Scri-soarea lui Ieremia nu au fost păstrate în canonul iudaic. Mai mult, există adaosuri importante la mai multe cărţi canonice, ca de pildă în Ester şi în Daniel (Cântarea celor trei tineri, Suzana, Bel şi Dragonul).

Omniprezentă în viaţa creştină – în liturgie, cateheză, predică, exegeză – limba Septuagintei a oferit baze lexicografice pentru greaca creştinilor, fie că e vorba de transcrieri („heruvimi”, „mană”, „sabat”, „Paşti” etc.), fie de traduceri („paradis”, „psalmi”, „acedia” depresivă a ascetului, „ishia” etc.).

Cuvintele alese de traducătorii aculturaţi, reprezentând deja încercări de exegeză, au sprijinit interpretările ulterioare ale Părinţilor Bisericii. De pildă, echivalenţa între *YHWH*-*'Adhōnāy* şi *kyrios*, „Domnul”, între *Elohim*

şi *theos*, „Dumnezeu”, va constitui fundamentul speculaţiilor lui Filon şi al înfloririi lor la Părinţii alexandrini şi capadocieni cu privire la Dumnezeu „creator”, *theos*, şi „stăpân al providenţei”, *kyrios*. Evocarea pământului „nevăzut şi neorânduit”, traducând pe *tohū-wā-bohū* din Gen. 1,2, va îndrepta cu gândul pe cititorii evrei şi creştini spre materia informă. Omul făcut „după chip şi asemănare” din Gen. 1,26-27 va reaminti tematica platoniciană a modelului şi a imaginii, a asimilării cu Dumnezeu, cu prilejul speculaţiilor în jurul lui Hristos, imagine a Tatălui, model pentru om încă de la creaţie. „Sunt cel ce este”, traducere a Ex. 3,14: „Sunt cel ce sunt”, va avea rezonanţe pentru o întregă tradiţie a teologiei mistice.

Opţiunile filologice, exegetice şi teologice ale Septuagintei au fost luate în considerare cu mare atenţie de către cititorii creştini. Din Septuaginta se trage tema lui Hristos-Mesia, terminologia sa, mărturiile biblice tradiţionale, accentuate uneori de către traducătorii greci. În Gen. 3,15, textul masoretic pune în gura lui YHWH, care i se adresează şarpelui, următoarele cuvinte: „Voi pune duşmănie între tine şi femeie, între seminţia ta şi seminţia ei. El îţi va pândi capul, iar tu îi vei pândi călcâiul.” Textul grecesc, care foloseşte un neutru, *sperma*, pentru „neam/seminţie”, continuă cu un pronume de persoana a III-a, *autos*: „El îţi va pândi capul, iar tu îi vei pândi călcâiul”, precizând astfel un anunţ mai personal al figurii mesianice. De asemenea, speranţa eshatologică e mai accentuată uneori în greacă. Psalmul 87,5, în ebraică, vorbeşte despre un om izolat sau alungat între morţi, în culmea deznădejdiei. Din acest psalm, care ne-ar vorbi de Hristos coborât în Infern, liturgia reţine expresia greacă triumfătoare „liber între morţi”.

Această prezenţă liturgică, mai ales a Psalmilor şi a textelor profetice, a oferit modele literare pentru creaţia poetică a Bisericii, modele de a căror influenţă nu ne dăm încă bine seama.

Primirea, respingerea şi recuperarea în mediile iudaice

În mediile iudaice, primirea traducerii greceşti a Pentateuhului a fost la început entuziastă, cel puţin la Alexandria. *Scrisoarea lui Aristeas* îi laudă exactitudinea riguroasă; Filon, în a sa *Viaţă a lui Moise*, îi subliniază caracterul inspirat şi îşi întemeiază pe ea opera exegetică, comentând anumite pasaje. Flavius Iosephus, în *Antichităţi Iudaice*, evocă gloriosul precedent al traducerii Pentateuhului, pentru a-şi justifica în prefaţă dorinţa de a face cunoscută străinilor istoria Israelului. Iar în cartea a XII-a, povesteşte el însuşi, rescriind *Scrisoarea lui Aristeas*, cum Ptolemeu Philadelphul a

ordonat să fie tradusă în greacă Legea evreilor. Papiri găsiți în regiunea Fayum atestă răspândirea ei în Egipt, așa cum fragmente găsite la Qumran și la Nahal Hever o atestă în Palestina. Anumite pasaje rabinice par să încline către o receptare favorabilă. Astfel, marele *Midraș al Genezei*, referindu-se la Gen. 9,27: „Și Iaphet va locui în corturile lui Sem”, îl citează pe Bar Qappara (aprox. 200): „Cuvintele Torei să fie pronunțate în limba lui Iaphet (în greacă) în corturile lui Sem (printre evrei).” Iar Rabbi Yudan (aprox. 300) adaugă: „Astfel vedem că (principiul) traducerii își află temelul în Tora.”

Cu toate acestea, foarte curând, au fost efectuate revizuii ale Septuagintei (Pentateuhul și cărțile următoare), în scopul de a obține o mai mare conformitate cu textul ebraic în curs de normalizare, ca, de pildă, la începutul erei noastre, în Palestina, revizuirea numită *kaige* (deoarece cuvântul ebraic *gam*, „de asemenea”, este sistematic redat prin această particulă greacă). Către 130 d.H., tot în Palestina, Aquila, un prozelit, discipol al lui Rabbi Akiba, dă o versiune literală a Bibliei, în greacă, care, fiind „cvasiautorizată”, va cunoaște o importantă difuzare. Fragmente din ea se găsesc în Egipt, în Genizah (depozitul) sinagogii din Cairo, în regiunea Fayum. În secolul al VI-lea, Novella 146 a împăratului Iustinian prescrie că ea va putea fi citită în sinagogi.

Reticențele lingvistice față de Septuaginta erau legate de reticențe religioase. Majoritatea citatelor biblice ale Noului Testament pleacă de la textul Septuagintei, urmărind să dovedească faptul că Iisus era într-adevăr Unul, Mesia vestit de Scriptură. În polemica dintre evrei și creștini este bine marcată neîncrederea evreilor față de Septuaginta, preferința lor pentru versiunile mai apropiate de ebraică. În *Dialogul cu Trifon* al Sfântului Iustin († 165), se observă cum interpretarea unui anumit verset din Septuaginta, prezența unui pasaj mesianic în exemplarele Bisericii, absența lui, spune Iustin, din cele ale sinagogii, stârnește opoziția rabinului Trifon și a alor săi față de Septuaginta, ca fiind tendențioasă în ochii lor. Astfel, pentru Isaia 7,14: „Voi și învățații voștri ați pretins că în profetația lui Isaia nu se spune: «Iată, fecioara (*parthenos*) va zămisli», ci «Iată, tânăra (*neanis* în traducerea lui Aquila) va zămisli și va naște un fiu)” (*Dial.* 43; 67-68; 71; 84). De asemenea, Trifon protestează împotriva acuzațiilor lui Iustin care le reproșează evreilor faptul că ar fi scos din Scriptura lor anumite pasaje, precum în Psalmul 95, versetul 10: „Domnul a împărățit de pe lemnul (crucii)” (*Dial.* 72-73).

S-a observat, de altminteri, faptul că listele de modificări – reale sau imaginare – aduse de Septuaginta Legii (cf., de ex., *Talmudul de la Babilon, Megilla* 9 a) conţin mai multe referinţe la pasaje cu interpretări controversate, ca pentru Gen. 1,26: „*Să facem omul după chipul nostru...*” în care creştinii vedeau un îndemn adresat Cuvântului, evreii, îngerilor, potrivit lui Philon, sie însuşi sau elementelor, după mărturia lui Iustin (*Dial.* 62).

Devenită Vechiul Testament al creştinilor, Septuaginta a fost respinsă de către evreii în favoarea versiunii autorizate a lui Aquila şi, pe măsură ce se afirma textul ebraic normalizat (Massora, între sec. al VI-lea şi al X-lea), în favoarea ebraicii, limbă sacră. *Sefer Tora* I, 8 (sec. al III-lea) afirmă: „Scripturile nu trebuie să fie scrise în greacă. Şaptezeci de învăţaţi din vechime au scris Tora în greacă pentru regele Ptolemeu şi acea zi a fost la fel de blestemată pentru Israel precum cea în care a fost făurit viţelul de aur, pentru că Tora nu putea fi tradusă întocmai.”

Monique Alexandre şi Olivier Munnich

„Grecitatea” şi buna „lizibilitate” a Septuagintei

Traducătorii Septuagintei aveau la dispoziţie o limbă greacă aptă să fie utilizată pentru o traducere. Într-adevăr, înainte de reacţia aticizantă de la începutul Imperiului Roman, literatura greacă putea fi citită în tot felul de variante lingvistice, fără ca un mod anume de exprimare să se impună ca referinţă obligatorie. Era o limbă deschisă, de o mare diversitate, mai puţin rigidă, în ce priveşte morfologia şi sintaxa, decât ne spun gramaticile noastre şcolare şi studiile asupra limbii oratorilor antici. Limba „comună” a perioadei elenistice se mai bucură încă de această supleţe. Întinzându-se pe mai multe spaţii geografice şi straturi sociale, ea poate adopta întorsături dialectale, expresii ale limbii vorbite, întorsături populare. Epoca de mari mişcări militare din timpul succesorilor lui Alexandru a favorizat împrumuturi tehnice din dialectele ţărilor străbătute de acesta. Înscriindu-se în continuitatea formării cuvintelor în greacă, *koiné* dispune de mijloace de sufixare şi mai cu seamă de prefixare care facilitează crearea de cuvinte noi, uşor de înţeles plecând de la cele vechi. În plus, greaca are o lungă tradiţie de utilizări metaforice care o fac aptă să imite limbajul plin de imagini al Bibliei. Pe scurt, greaca de care dispun traducătorii noştri este o limbă

nefixată, capabilă să se adapteze şi să inoveze. Opţiunea pentru o modalitate de traducere urmând îndeaproape textul ebraic, posibilitatea de a folosi o limbă suplă şi bogată, în sfârşit, inteligenţa traducătorilor, iată tot atâţia factori care se combină pentru a da un text uşor şi chiar plăcut la citit.

Calitatea „frazelor” rezultă din literalitatea versiunii; ele se lipesc peste fraza ebraică: adesea, acelaşi număr de cuvinte, în aceeaşi ordine, într-o identitate ritmică aproape perfectă. Textul ebraic n-a fost transformat în lungi perioade *à la mode grecque!* Septuaginta are propriul ei stil, care este stilul „biblic” trecut în greacă. Fie că e vorba de stilul narativ, legislativ, istoric, sapienţial sau chiar poetic, versiunea greacă, chiar dacă pierde sonorităţile, nu denaturează, în schimb, genurile literare ale cărţilor biblice. Fără a fi sistematic ebraizantă, sintaxa ei nu se îndepărtează de model decât pentru a asigura lizibilitatea frazei greceşti. Numărul de semitisme care se întâlnesc în ea şi care, se spunea la un moment dat, jena lectura, se micşorează pe măsură ce cunoaştem mai bine textele din acea perioadă. Septuaginta se citeşte aproape la fel de uşor ca o scrisoare particulară descoperită pe un papyrus.

Cea mai mare dificultate pare a fi lexicul ei: fără îndoială, nu există echivalenţe uşor de folosit între cele două limbi. Dar, în cele mai multe cazuri, acordurile între ele sunt mai numeroase decât credem. De-a lungul anilor pe care i-am petrecut pregătind adnotarea primelor volume ale *Bibliei de la Alexandria* am recoltat multe exemple de traduceri excelente, de „găselniţe” lexicale remarcabile. De pildă, greaca este la fel de bogată ca şi ebraica pentru tot câmpul noţional al relaţiilor dramatice dintre popor şi Domnul său, relaţii marcate de revoltele poporului, de iritarea pe care i-o provoacă lui Dumnezeu, de ameninţările cu flageluri şi ruină pe care această iritare le aduce cu sine. De asemenea, greaca este prevăzută cu un lexic bogat pentru descrierea nenorocirilor poporului în faţa păgânilor, popor batjocorit, dat de ruşine şi persecutat. Cuvintele rare în ebraică şi realmente specifice civilizaţiei ebraice sunt redată în greacă prin așa-zisele clarificări, sau chiar cu ajutorul unor neologisme ce pot fi înţelese. De pildă, misterioasele Urim şi Tummim sunt redată prin „dezvăluire”, *delosis*, şi prin „adevăr”, *aletheia*.

Marguerite Harl

Septuaginta și Textul Masoretic⁵

Dacă cineva compară textul Septuagintei cu Biblia ebraică (textul masoretic), observă îndată că între ele există o serie de diferențe. Se știe că în cartea grecească sunt câteva cărți care nu apar în cea ebraică: Tobit, Iudit, 1,2,3 și 4 Macabei, Baruh, Sirah, Înțelepciunea lui Solomon etc., iar cărțile Daniel și Ester au în grecește câteva suplimente și „plusuri”, în general rugăciuni puse în gura personajelor „pozitive”. Problema complexă a canonului biblic a fost deja amintită. Chiar în interiorul cărților care își corespund, există deosebiri. Câteva exemple: în Exod, construirea sanctuarului este relatată mai pe scurt în grecește, iar ordinea detaliilor diferă (36,8-34). În Deuteronom, „Cântarea lui Moise” (cap. 32) are în LXX câteva versete care nu apar în TM, dar câteva dintre ele apar într-unul din manuscrisele de la Qumran. În Iis. Nav. (Iosua) 20, LXX nu are versetele despre instituirea cetăților de scăpare (4-6). În 1Regi (= TM 1Samuel) „Cântarea Anei” din LXX are, la versetul 10, 6 stihuri care nu există în TM, în schimb istoria despre Goliat are în grecește cu 50 de versete mai puțin decât în ebraică. 3Regi (= TM 1Regi) are două rezumate ale domniei lui Solomon (35a-o; 46a-l), precum și o cântare despre închinarea Templului (8,53), inexistente în Biblia ebraică; de asemenea, relatarea modului în care Ieroboam a ajuns rege în Israel prezintă, în greacă, două variante, relativ contradictorii (cap. 12). Listele de nume de persoane ori de toponime coincid rareori. Numerotarea Psalmilor în LXX diferă de cea ebraică, între Psalmii 9 și 147, iar titlurile lor în LXX sunt mai numeroase și mai dezvoltate. Cartea lui Iov e sensibil mai scurtă în greacă. Ordinea profețiilor mici e diferită. În Ieremia, mesajele împotriva neamurilor au situații diferite (după 25,13 în LXX, între 46 și 51 în TM) etc.⁶

5. Cf. M. Harl, „Introduction”, in *La Bible d'Alexandrie. La Genèse*, Paris, Cerf, 1986. G. Dorival, M. Harl, O. Munnich, *La Bible grecque des Septante. Du Judaïsme hellénistique au christianisme ancien*, Cerf/Ed. C.N.R.S., 1994, mai ales cap. IV, „Le texte de la Septante: IV. Ecarts principaux entre la Septante et le texte massorétique”, (pp. 173-181, O. Munnich), cap. V, „Les divergences entre la Septante et le texte massorétique” (pp. 201-222, M. Harl). J.-M. Auwers, „Le Pentateuque d'Alexandrie et le texte massorétique: enjeux d'une confrontation”, in *La Bible des Septante. Le Pentateuque d'Alexandrie*, texte grec et trad., sous la direction de C. Dogniez et M. Harl, Paris, Cerf, 2001, pp. 60-66.

6. Cele mai importante diferențe de detaliu vor fi semnalate în notele la text.

Încercarea de a explica diferenţele se loveşte de faptul că situaţia celor două texte, LXX şi TM, aşa cum au ajuns până la noi, este asimetrică. Se ştie că pentru nici un text din vechime nu s-a păstrat manuscrisul autorului. Distanţa dintre acesta şi cel mai vechi manuscris păstrat este de secole. Cele mai vechi manuscrise relativ complete ale Septuagintei (*Vaticanus* şi *Sinaiticus*) datează din sec. al IV-lea d.H. Textul ebraic are însă o istorie specială.

Multă vreme, evreii nu au notat decât consoanele. Structura limbii, în care rădăcinile sunt formate în general din trei consoane între care „şerpuiesc” vocalele care „fac” morfologia, sugerează uşor pronunţarea, atâta timp cât limba e vorbită. Problemele au început să apară după ce ebraica a ajuns să fie înlocuită în uzul curent de aramaică. Pentru călăuzirea lecturii, scribii s-au folosit întâi de patru semne consonantice care sugerau ce vocale (lungi) trebuie citite. Acestea se numesc tradiţional *matres lectionis*, iar scrierea cu ajutorul lor, *scriptio plena*. Este cea folosită curent în manuscrisele găsite în pustiul Iudeii, pentru că ele reprezintă epoca în care ebraica dispăre din uzul curent. Şi această scriere poate da naştere la ambiguităţi. La capătul unei evoluţii îndelungate, în şcolile rabinice s-a ajuns la un sistem sofisticat de puncte şi liniuţe care, aşezate deasupra sau dedesubtul consoanelor, arată timbrul şi cantitatea vocalelor, silabele accentuate, iar altele constituie semne de punctuaţie şi de cantilaţie. Textele biblice astfel vocalizate erau însoţite şi de indicaţii suplimentare, privitoare la pronunţia sau interpretarea corectă, indicaţii notate printre coloane, deasupra sau dedesubtul lor, sau la sfârşitul fiecărei cărţi. Ansamblul acestor indicaţii poartă numele de *masora*, care ar însemna „tradiţie, transmitere”, iar învăţaţii care au transmis astfel pronunţia tradiţională poartă numele de *masoreţi*. Principalele şcoli de masoreţi au fost în Babilon (aceasta dispăre către secolul al XI-lea d.H. şi a fost uitată până la o serie de descoperiri, senzaţionale la vremea lor, făcute într-o veche sinagogă din Cairo) şi pe teritoriul palestinian, la Tiberiada. Epoca de maximă înflorire a acesteia din urmă a fost între secolele VII şi X, iar sistemul ei este cel utilizat până astăzi. După realizarea unor manuscrise cât mai „perfecte”, învăţaţii rabini le-au distrus pe cele mai vechi, scrise cu mai puţin rigoare. De aceea, cele mai vechi manuscrise păstrate, care au constituit timp de secole textul recept al Bibliei ebraice, sunt de-abia din secolele IX-X. Cel mai vechi este ms. de la Cairo, datat precis după colofon în 896: el cuprinde numai cărţile „profeţilor anteriori” (Iosua – 2Regi) şi ale „profeţilor posteriori” (Isaia – Malahia). Cel mai vechi ms. complet era

Codicele de la Alep, între 910 și 930, care, din păcate, în urma unui incendiu din 1947, a rămas cu 294 de foi din 380; singurul ms. actualmente complet al textului masoretic este *Codicele de la Sankt Petersburg*, din 1008-1009. Mare a fost bucuria savanților când, în anul 1902, a fost dobândit în Egipt un papirus (Nash) pe care unii îl datează din sec. I-II d.H., iar alții îl împing chiar până în epoca Macabeilor (sec. al II-lea î.H.). Cât de fragmentare sunt aceste prețioase descoperiri din Egipt se poate vedea și din conținutul acestuia: Decalogul (Ex. 20,1-17), o parte din Deut. 5,6-21 și textul *Š'ma' Yisra'el* (Deut. 6,4-9).

În afară de textul masoretic, există și martori pentru tradiții paralele – de pildă, celebrul și până nu demult misteriosul „Pentateuh samaritean”, precum și textele descoperite într-o serie de peșteri din pustiul Iudeii începând cu 1947: manuscrise în ebraică și aramaică, precum și câteva fragmente în greacă. Aceste texte sunt de trei tipuri: veterotestamentare, apocrife și documente proprii comunității de la Qumran (presupunând că avem de a face cu o comunitate locală, ipoteză tot mai serios contestată în ultima vreme). Interesează aici scrierile biblice. Sunt reprezentate toate cărțile, fie și numai prin câteva fragmente, în afară de Ester, unele chiar în mai multe exemplare, ca Deut., Lev., Ps. și Is. (acesta din urmă păstrat în două suluri, dintre care unul aproape complet). S-au găsit și fragmente din cărțile deuterocanonice, cunoscute până atunci doar în grecește: din Tobit, în ebraică și aramaică, din Sirah, în ebraică, și Scrisoarea lui Ieremia, în greacă. Câștigul pentru studiile biblice este important din mai multe puncte de vedere. Datând dinaintea stabilirii canonului ebraic și cu mult înainte de amintita activitate a masoreților, documentele biblice de la Qumran și din celelalte situri din pustiul Iudeii arată că, anterior stabilirii textului oficial, au existat mai multe tradiții care, deși identice în esență, prezentau o anume varietate. De fapt, se confirmă ceea ce presupuseseră deja cercetătorii examinând raportul dintre TM și LXX. Ar fi existat o tradiție palestiniană, una de origine babiloniană și alta alexandrină. Uneori variantele pot arunca o lumină asupra unor pasaje dificile din textul masoretic. Dar câștigul cel mai mare este, poate, confirmarea acestuia: privind mai ales textul lui Isaia, faptul că un manuscris cu cca o mie de ani anterior celor mai vechi disponibile până atunci le confirmă esențialmente, cu mici deosebiri ce țin mai mult de limbajul poetic și nu modifică întru nimic mesajul teologic, constituie o garanție de încredere asupra întregii Biblii ebraice. Rezultatele studierii mulțimii de manuscrise conturează totuși imaginea unui pluralism textual

care sugerează existența unor tradiții multiple încă de la origine. Traducătorii Septuagintei vor fi avut deci în față un text ebraic ce prezenta diferențe față de ceea ce avea să devină mai târziu TM.

De altfel, și LXX, o dată alcătuită, a suferit mai multe remanieri: deja în lumea iudaică au existat câteva revizuiți, pentru o mai mare conformitate cu ebraica; creștinii, la rândul lor, încearcă să stabilească un text mai unitar. Avem, astfel, recensiuile lui Origen și Lucian. Chiar și așa, există asemenea diferențe între manuscrisele grecești de bază la Iis. Nav. (Iosua), Judecători, Tobit, încât editorii le pun separat în pagină.

Deoarece nu cunoaștem exact nici starea textului ebraic tradus de „cei șaptezeci”, nici starea primară a traducerii acestora, științifică este deci constatarea obiectivă a diferențelor, fără a vorbi de „greșeli” sau de „manipulări” într-o parte sau alta. Încercarea de a explica divergențele nu se poate face decât cu multă prudență și duce doar la ipoteze.

Cercetătorii au stabilit, astfel, o tipologie a divergențelor, după motivele lor verosimile:

1. Chiar dacă TM este esențialmente fidel tradiției textuale mai vechi, fapt sugerat și de descoperirile de la Qumran, nu e mai puțin adevărat că LXX este un martor al textului ebraic mai vechi decât orice manuscris ebraic și merită o prezumție de autenticitate. Nu este însă ușor de apreciat cu privire la fiecare divergență luată în parte, dacă ea reflectă suportul ebraic al „celor 70” sau se explică în alt chip. O garanție pentru prima ipoteză poate fi oferită de acordul cu fragmentele corespunzătoare din pustiul Iudeii sau cu Targum-urile. De pildă, dintre cele șase stihuri ale Cântării lui Moise pe care LXX le are în plus față de TM (Deut. 32,43), o parte sunt atestate într-un text de la Qumran. Tot în Deuteronom, celebrul *Š'ma' Yisra'el* este precedat în LXX de versetul din 4,45, care acolo introduce Decalogul; acesta nu apare în TM, dar este confirmat de papyrusul ebr. Nash (sec. al II-lea î.H.). Fragmentul 4QJer^b susține presupunerea că forma cărții lui Ieremia așa cum apare în LXX, sensibil mai scurtă decât TM, se bazează pe un substrat diferit de acesta.⁷

Există în LXX diferite moduri de raportare la corecturile cu intenție teologică din textul ebraic. De ex. în 1Samuel (= LXX 1Rg.) 3,13, TM spune că fiii lui Eli „îi huleau” (... *lāhem*), pe când LXX spune că „îl huleau pe Dumnezeu”; acesta trebuie să fie forma originală, pe când ebr. a înlocuit

7. Alte exemple, deosebit de interesante, vor fi semnalate în notele la pasajele respective.

'Elohîm cu un pronume asemănător ca sonoritate, după principiul ce avea să fie formulat de rabbi Yohanan: e preferabil să elimini o literă din text decât să rişti o profanare a Numelui. Alteori textul grec concordă cu pronunţia teologizantă ebraică, diferită de textul scris: cel mai cunoscut exemplu este redarea tetragramei sacre YHWH cu Κύριος, care echivalează pronunţia tradiţională 'Adhōnāy. Acelaşi tip de explicaţie pentru echivalarea numelui Baal cu αἰσχόvη, pentru că se citea, cu voită deraiere lexicală, *bošeth*, „ruşine”.

2. Alte divergenţe se pot datora unor dificultăţi de lectură şi înţelegere a modelului ebraic. De ex. în Am. 1,6, unde TM are „deportare masivă (*š'ēmāh*)”, LXX vorbeşte despre „deportarea lui Solomon”, citind *š'ēmōh*; de asemenea, în Am. 4,13, faţă de TM „cel care dezvăluie oamenilor planul său (*mah-šēhō*)”, LXX a citit *mašihō*, „pe unsul său”.⁸ Uneori apar „traduceri de perplexitate”, pentru cuvinte ebraice rare, cărora „cei 70” nu le-au înţeles sensul: astfel, *rāphîm* „idoli domestici”, apare, în Vaticanus, echivalat cu un cuvânt grecesc care sună asemănător, θεραπειών (1Rg. 15,23).

3. Unele divergenţe se explică prin dorinţa traducătorilor de a da un text clar şi inteligibil de pe poziţia cititorului: apar astfel adaptări, actualizări, explicaţii.⁹ Expresii idiomatice prea specifice sunt echivalate după sens: Ex. 6,12 „a fi netăiat împrejur la buze” este în LXX „a fi fără de grai”. În Deut., 7,22 unde se spune că Domnul îi va alunga treptat pe păgâni din faţa evreilor, LXX adaugă „căci altfel pământul va deveni pustiu”. Uneori adaosurile îşi află echivalente la Qumran sau în Targum-uri (ex. în Deut. 11,7, faţă de „aţi văzut lucrarea minunată a lui YHWH pe care a făcut-o”, în LXX, la Q şi în Targum apare în plus „pentru voi, azi”). Alte adaptări: lăcustele, în TM sunt aduse de „vântul de răsărit” pe când în LXX, de „vântul de miazăzi” (Ex. 10,13), iar „clanurile” sunt numite, în Numerii, „deme”. Cele mai importante adaptări rămân însă traducerea numelor divine 'Elohîm şi YHWH cu θεός şi κύριος (chiar dacă diferenţierea se respectă doar parţial). Alteori traducătorul vrea să corecteze ceea ce pare contradictoriu: faţă de TM „YHWH e sanctuar şi piatră de poticnire” (Is. 8,14), LXX are „...sanctuar şi NU piatră...”.

4. În fine, alte divergenţe sunt de natură teologică, reflectând modul în care era înţeles textul biblic în Alexandria secolului al III-lea î.H.¹⁰ Chiar

8. Frecvenţa omisiune în scrierea ebr. a unor finale poate explica divergenţa din Gen. 26,32, vezi nota *ad loc*.

9. Numite uneori de cercetători „targumisme”.

10. „L'AT a mûri à Alexandrie”, D. Barthélemy, in M. Harl, 1994.

dacă interpretarea în acest sens a uneia sau a altelei dintre divergenţe cere multă prudenţă, ținând seama de istoria îndelungată a ambelor texte, rămâne neîndoieinică importanţa Septuagintei. Poate cel mai celebru exemplu este cel din Is. 7,14, unde ebr. *'almāh* „tânără” (care se poate referi atât la o fecioară, cât şi la o femeie căsătorită de curând) este tradus cu *παρθένος*, „fecioară”. În acelaşi sens mesianic merge şi divergenţa din Num. 24,7, între TM „apa se revarsă din găleţi” şi LXX „un om va ieşi din sămânţa lui”, chiar dacă detaliul e greu de explicat. În Is. 11,10, TM are „rădăcina lui Iesse se va ridica stindard pentru popoare, pe ea o vor căuta neamurile”, iar LXX – „va fi rădăcina lui Iesse şi cel care se ridică (ὁ ἀνιστάμενος) pentru a porunci popoarelor, în el vor nădăjdui neamurile”.¹¹ Trebuie să se țină seama însă de faptul că LXX are şi „minusuri” mesianice faţă de TM: de ex. în Osea 11,1, faţă de TM „din Egipt l-am chemat pe fiul meu” (citată ca atare în NT), LXX are „...pe fiii lui”.¹²

O grijă accentuată pentru corectitudinea teologică poate explica unele precizări sau atenuări. Astfel, în Ex. 24,10-11, faţă de TM care spune că Moise şi bătrânii „l-au văzut pe Dumnezeu”, LXX spune că au văzut „locul unde stătea Dumnezeu”. Psalmul 17/16 se încheie în TM cu „mă voi sătura când voi vedea la trezire *faşa Ta*”, pe când LXX are: „...slava *Ta*”.

Adâncirea teologizării sau/şi apropierea de lumea filozofiei greceşti poate explica înlocuirea unor metafore concrete ca nume divine cu un echivalent abstract. *YHWH Ἰεβὴ'ōth*, „YHWH al oştirilor”, este transferat în majoritatea cazurilor cu *κύριος παντοκράτωρ*, de două ori cu *κύριος τῶν δυνάμεων* (2Rg. 6,2; Ps. 22,10) şi o singură dată cu *κύριος σαβαωθ*. *Ἰūr*, „Stânca”, metaforă ce abundă mai ales în psalmi, este pur şi simplu ignorată, sacrificând chiar paralelismul poetic (e.g. Deut. 32,4; Abac. 1,12) sau înlocuită cu *ὁ θεός*; la fel şi *māgēn*, „Scutul” etc.

Mărturii ale unei aprofundări teologice pot fi considerate şi „plusul” din Iov 42,8.10, unde LXX (în acord cu targumul palestinian) spune că Dumnezeu i-a iertat pe cei trei prieteni *de dragul lui Iov* (mijlocitorul!), sau insistenţa pe noţiunile de sfinţenia/iubirea lui Dumnezeu, slujirea adusă lui Dumnezeu, mântuire, credinţă. De ex. la Is. 33,20, faţă de TM „Priveşte Sionul, cetatea sărbătorilor noastre”, LXX are „Iată Sionul, cetatea – mântuirea noastră” (valorificarea cetăţii şi a Templului ca spaţiu al Prezenţei).

11. Alte „plusuri” mesianice în Am. 4,13, 2Rg. 7,12-16 şi mai ales 1Par. 17,13, Gen. 3,15; 49,10, Is. 49,6.

12. În acelaşi sens, vezi Is. 9,5, Dan. 2,22.

În concluzie, nu ar fi ştiinţific să se afirme că, dintre TM şi LXX, unul dintre texte ar fi „mai bun” sau „mai prost” decât celălalt. Tendinţa actuală a cercetătorilor este de a recunoaşte două forme de text distincte şi de a respecta autonomia fiecăruia în evoluţia lui. Existenţa unor divergenţe este explicabilă prin lunga istorie pe care o are în spate fiecare dintre cele două texte, iar studiul acestor deosebiri este valoros pentru critica biblică, pentru istoria iudaismului, a perioadei intertestamentară,* pentru mai buna înţelegere a NT, pentru istoria creştinismului primar şi a creştinismului antic, mai ales a celui de limbă greacă.

Mai presus de toate, trebuie să fim conştienţi că, deşi e firesc ca diferenţele să atragă atenţia şi despre ele să se discute mai mult, corespondenţele dintre cele două texte constituie majoritatea covârşitoare. Esenţialmente, este aceeaşi Biblie, cu variante ce nu alterează esenţialul, ci oferă o „privire binoculară”¹³; în ultimă instanţă, aceasta înlesneşte apropierea de Cel Nevăzut, Care locuieşte în lumina cea neapropiată.

Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu

Septuaginta şi Părinţii Bisericii

Textul LXX a fost abundent comentat de Părinţi, atât în Orient, cât şi în Occident, unde Vulgata ieronimiană s-a impus destul de târziu. Dar chiar şi Ieronim s-a văzut obligat să pună între paranteze principiul *hebraica veritas* în cazul traducerii Psalmilor, de pildă, carte atât de bine cunoscută după versiunea LXX, mai cu seamă în mediile monastice, încât impunerea unei traduceri realizate după originalul ebraic a fost practic imposibilă. În Orient, textul ebraic – mereu prezent, dar oarecum în subsidiar, ca auxiliar exegetic – a fost citit şi folosit abia târziu, către secolul al IV-lea, în mediile „antiohiene”, care practicau o interpretare mai literalistă a Bibliei. Autoritatea LXX în creştinismul primelor secole (în Orient până astăzi) nu trebuie demonstrată, ea se impune ca un dat evident: „Părinţii Bisericii”, notează Marguerite Harl, „care au practicat cateheza, au asigurat transmiterea învăţăturii creştine şi au predicat, cei care au definit credinţa şi au combătut

13. Auwers, p. 66.

ereziile, aceşti Părinţi ai teologiei creştine au lucrat, cu toţii, având Septuaginta şi numai Septuaginta ca Vechi Testament.”¹⁴

Despre lectura LXX de către Părinţi există deja numeroase studii de specialitate.¹⁵ În cele ce urmează nu ne propunem decât să exemplificăm prin câteva pasaje alese aproape la întâmplare câteva idei majore: Părinţii interpretează versiunea LXX, ignorând sau neinteresându-i de cele mai multe ori versiunea ebraică; când LXX diferă de TM, ei interpretează prima variantă (de cele mai multe ori singura pe care o cunosc) scoţând sensuri pe care TM nu le-ar susţine; pentru ei, textul LXX reprezintă un tot globalizant, suficient sieşi, fiecare fragment intrând însă în rezonanţă semantică, tipologică sau hristologică cu alte fragmente. În fine, în ochii lor, chiar şi fragmentele „ciudate”, incompreensibile, din LXX au un sens, dacă sunt citite adecvat, adică în cheie spiritualist-alegorică.¹⁶

Gen. 5,24, după LXX, spune despre Enoh: „Enoh i-a plăcut lui Dumnezeu şi n-a mai fost găsit, pentru că Dumnezeu l-a strămutat.” Verbul care ne interesează şi care a dat naştere unei tradiţii eshatologice importante în creştinismul timpuriu este μετέθηκεν, „a strămutat”. TM are un verb neutru ca sens: „l-a luat”. Spre deosebire de toţi ceilalţi patriarhi, despre care se spune că „au murit”, Enoh a fost „transferat”, fără a ni se oferi nici o altă indicaţie suplimentară. Golul de informaţie suplimentară din LXX a favorizat dezvoltarea mai multor interpretări, între care trei importante: 1) Enoh este simbolul dreptului care dobândeşte nemurirea; Philon apropie „strămutarea” lui Enoh de dispariţia lui Ilie (*QG* I,86; *Mutat.* 34-38). Pentru Theodoret şi Augustin, versetul prefigurează Învierea eshatologică, dat fiind că Enoh este al şaptelea patriarh din listă (Învierea va avea loc în a şaptea zi milenară). 2) Tradiţia apocrifelor face din Enoh un profet care cunoaşte derularea întregii istorii omeneşti, de la Creaţie până la Judecată. El va deveni unul dintre cei doi „martori” care vor preceda venirea Antihristului. 3) În fine, alţi exegeţi înţeleg verbul μετέθηκεν nu cu sensul de „l-a strămutat”, ci „l-a schimbat” spiritual. Astfel, pentru Philon, Enoh devine

14. *La Bible grecque des Septante. Du judaïsme hellénistique au christianisme ancien*, Paris, 1994, p. 289.

15. De ex., Marguerite Harl, *La langue de Japhet. Quinze études sur la Septante et le grec des chrétiens*, Paris, 1992.

16. O excelentă analiză şi prezentare a tuturor aspectelor legate de lectura patristică a LXX, în *La Bible grecque des Septante*, pp. 269-321.

simbolul convertirii care se asociază cu pocăinţa şi singurătatea (*Praem.* 15-21; *Abr.* 17-26).

Alt exemplu din aceeaşi categorie: Gen. 14,13 spune, după LXX: „Unul dintre cei scăpaţi i-a dat de veste lui Avram, înstrăinatul.” „Înstrăinatul”, *περότης*, după LXX, este inedit faţă de TM, care spune „evreul” (chiar dacă sensul termenului ebraic implică sensul de „înstrăinat”). „Evreul” Avram, din TM, a ajuns „înstrăinatul” sau „imigrantul”, în LXX. Acest apelativ va fi bogat interpretat în tradiţia alexandrină. După Philon, care dă tonul exegezelor, „omul lui Dumnezeu”, al cărui prototip este Avram, este cel care „migreză” cu sufletul din lumea sensibilă spre cea inteligibilă (*Migr.* 20). Ulterior, dar pe baza aceluiaşi termen grec, „traversarea” graniţei de către Avram va fi interpretată şi ca simbol pascal (Clement, *Strom.* II,51,2; Origen, *C. Cels.* VIII,22; Eusebiu, *PE* VII 8,21). Cuvântul „evreul” n-ar fi impresionat pe nici un Părinte. „Înstrăinatul” însă a declanşat o veritabilă artilerie exegetică în cheie platoniciană şi spirituală, din care aici n-am oferit decât o palidă ilustraţie.

Al treilea exemplu: Gen. 37,3, tot după LXX: „Iacob l-a îndrăgit pe Iosif mai mult decât pe toţi ceilalţi fii, pentru că era copilul bătrâneţilor sale. Şi i-a făcut o haină pestriţă.” De data aceasta, cuvântul germene al exegezelor este adjectivul „pestriţă” (*ποικίλος*). TM are versiunea „haină cu mâneci lungi”. *Ποικίλος* înseamnă „de culori diferite” sau „cu broderii”. Adjectivul este amplu comentat, în sens alegoric, de Philon, care vede în el simbolul prin excelenţă al omului politic, versatil, cu mai multe feţe, instabil (*Ios.* 32; *Somn.* I, 219-200). Clement din Alexandria asimilează tunică lui Iosif diversităţii, politropiei cunoştinţelor omeneşti, dând aşadar termenului un sens pozitiv. Pentru Origen, haina cu care Iacob îl înveşmăntează pe Iosif prefigurează veşmântul brodat cu care Domnul îşi înveşmăntează Biserica, veşmânt alcătuit din toate părţile Scripturii (*Hom. Ez.* VI,9). Trei sensuri, complet diferite şi remarcabile prin bogăţia lor spirituală, pentru un singur adjectiv.

Altă situaţie este aceea când versiunea LXX, deşi ambiguă în raport cu TM, dă naştere unor interpretări patristice teologic coerente şi de forţă. În Is. 6,2, textul grec spune că serafimii „acopereau faţa” şi „acopereau picioarele” neprecizând cui (sau ale cui). TM spune: „fiecare îşi acoperă faţa sa” şi „picioarele sale”. Origen comentează textul LXX şi înţelege că

serafimii acoperă cu aripile lor fața și picioarele lui Dumnezeu, lansându-se într-o splendidă demonstrație a ignoranței umane în ce privește misterul divinității (*Hom. Is. 1,2*).

De cele mai multe ori, numele proprii ebraice sunt traduse cu sensul lor concret în LXX, oferind Părinților materie pentru interpretări îndrăznețe, la limita bizarului. În *Jd. 15,16-19*, de pildă, se relatează isprăvile războinice ale lui Samson, care-și ucide dușmanii cu un „maxilar”/„falcă” de măgar. Ulterior numele „maxilar” a fost dat locului unde s-a petrecut întâmplarea: *Lechi*, în ebraică. LXX traduce numele propriu ebraic, sub forma „Luarea fălcii”. În *15,19*, în loc de „Dumnezeu a făcut să se ivească o despicătură la Lechi și de acolo a ieșit apă”, LXX are: „Dumnezeu a deschis rana fălcii și de acolo a ieșit apă.” Pe bună dreptate Marguerite Harl se întrebă cu mirare: cine a mai văzut un izvor țâșnind dintr-o falcă de măgar? Și totuși, Părinții salvează pasajul de ridicol, interpretându-l hristologic. Pentru Ioan Damaschinul, Samson îl prefigurează pe Hristos, în vreme ce „falca de măgar” îi prefigurează pe sfinții din care țâșnește balsamul mântuitor și vindecător (*PG 94, coll. 1166*).

Ne oprim aici cu exemplele, care sunt de ordinul zecilor. Important e să reținem că textul LXX nu este un text cu o singură față, filologică, și cu un singur receptor (cititorul neutru). El este simultan o traducere de multe ori interpretativă a textului ebraic original și o bază de interpretare polifonică pentru toată tradiția sau tradițiile patristice și nu numai. A-i traduce în secolul XXI înseamnă nu doar a-i reproduce sau rescrie cu fidelitate și acribie scheletul lingvistic într-o limbă nouă, modernă, ci și a înveli acest schelet în trupul mișcător și viu al diferitelor tradiții exegetice. De aceea am considerat necesar ca în josul fiecărei pagini să prezentăm cele mai semnificative interpretări, pe care le-am putut găsi, despre fiecare verset tradus. În felul acesta, cititorul va putea asculta nu doar cuvintele textului propriu-zis, ci și ecourile acestor cuvinte în cutia de rezonanță a Părinților.

C.B.

Notă asupra traducerii

Cele mai importante ediții moderne complete ale textului grec sunt: H.B. Swete, *The Old Testament in Greek according to the Septuagint*, Cambridge, 1887-1894; A. Rahlfs, *Septuaginta*, 1935 (retipărită adesea). O ediție critică nouă, incompletă, care ține seama de toate manuscrisele recent descoperite, mai ales la Qumran, este în curs de realizare la Göttingen.

Traducerea de față urmează cu strictețe ediția Rahlfs, discutând în note eventualele lecțiuni propuse de editorii de la Göttingen pentru volumele deja apărute. Sub nici o formă traducătorii nu recurg la versiunea textului masoretic pentru traducerea anumitor pasaje în textul propriu-zis al LXX (diferențele dintre cele două versiuni apar sistematic în note). Cum s-a arătat în Studiul introductiv, LXX și TM sunt două texte aparte, diferite nu doar prin limbă, ci și prin structură, formule, adesea chiar prin fundament teologic. Prin urmare, orice contaminare a traducerii LXX cu TM este nelegitimă. În plus, LXX reprezintă versiunea VT în general acceptată și comentată de Părinții Bisericii de limbă greacă, fapt ce garantează, o dată în plus, valabilitatea metodei noastre de lucru.

Traducerea fiecărei cărți este precedată de o introducere și însoțită de cel puțin trei tipuri de note: lingvistice, comparative cu TM și exegetice. Referințele patristice și la operele autorilor antici necreștini (Philon, Flavius Iosephus, scrieri intertestamentare ș.a.) sunt de o importanță capitală pentru înțelegerea textului LXX din unghiul diferitelor tradiții exegetice și teologice antice. Pentru redactarea studiului introductiv, a introducerilor (la cărțile Pentateuhului) și a unei părți consistente din aparatul de note am folosit traducerea comentată franceză în curs de publicare, *La Bible d'Alexandrie*. (Traducătorii români vor asigura introducerile și garnitura de note ale cărților LXX neapărute încă în ediția franceză.) Membrii grupului francez, coordonat de Marguerite Harl, Gilles Dorival și Olivier Munnich, ne vor însoți, cu experiența și competența lor, pe tot parcursul derulării acestui proiect (șase volume prevăzute; a se vedea mai jos structura ediției). Prin urmare, proiectul nostru poate fi considerat, într-o anumită măsură, un proiect româno-francez. Un cuvânt special de grațitudine i se cuvine părintelui Nicolas Sed, directorul editurii Cerf, care publică *La Bible d'Alexandrie*.

Pentru garantarea coerenței și unității proiectului, pe lângă această minimă, dar esențială strategie de lucru, descrisă mai sus, s-a stabilit un set unic de norme de redactare (descrise mai jos).

Autorii acestei noi traduceri, efectuată exclusiv și în mod sistematic după textul grec al LXX, au avut mereu în fața ochilor și celelalte versiuni românești, începând cu *Biblia lui Șerban* (1688) și până la diortosirea Î.P.S. Bartolomeu Anania. Acolo unde versiunile respective ne-au fost de ajutor n-am ezitat nici o clipă în a le prelua soluțiile de echivalare. Traducerea noastră se individualizează prin trei elemente: o limbă modernă, firească, limpede și, pe cât posibil, elegantă; o echivalare precisă a originalului LXX, fără nici un mixaj cu TM; un aparat de note amplu, cu accentul pus pe ecourile exegetice ale LXX în scrierile Părinților. În funcție de specialitatea și competența fiecărui traducător, specificul notelor se poate modifica. Geneza și Leviticul, de pildă, comportă aparate de note ușor diferite, întrucât traducătorul celei dintâi este de formație patrolog, în vreme ce traducătorul celui de-al doilea este lingvist, specialist în istoria limbii române. Cu toate acestea, proiectul nostru se dorește unitar și coerent. Terminologia este în general unificată, soluțiile pentru echivalarea unor termeni importanți sunt acceptate de întregul grup, iar forma stilistică este revăzută de un singur coordonator. Aceasta nu înseamnă că tot textul LXX românești trebuie să sune la fel. Fiecare traducător și-a păstrat timbrul și personalitatea.

Dimensiunile uriașe ale proiectului au impus „interpretarea” polifonică. Această polifonie, care se dorește constructivă, se face resimțită de-a lungul cărților LXX în românește și încearcă să redea, pe cât posibil, polifonia însăși a traducerii grecești, săvârșită de cei șaptezeci de traducători legendari în Egiptul secolului al III-lea î.H.

Structura ediției:

Volumul I: Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul.

Volumul II: Iisus/Iosua, Judecătorii, Ruth, 1-4 Regi.

Volumul III: 1,2 Paralipomena, 1,2 Ezdra, Ester, Iudit, Tobit, 1-4 Macabei.

Volumul IV: Psalmi, Ode, Proverbele lui Solomon, Ecleziaștul, Cântarea Cântărilor, Iov, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Sirah, Psalmii lui Solomon.

Volumul V: Osea, Amos, Michea, Ioel, Abdia, Iona, Naum, Habacuc, Sophonia, Ageu, Zaharia, Malachia.

Volumul VI: Isaia, Ieremia, Baruch, Plângerile lui Ieremia, Scrisoarea lui Ieremia, Iezechiel, Suzana, Daniel, Bel și Dragonul.

Notă asupra traducerii Pentateuhului

Dan Slușanșchi a făcut o primă confruntare a traducerii integrale cu textul grec; Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu au revăzut cu atenție traducerile și notele, în special cele referitoare la raportul TM-LXX. Eu însumi am recitit totul,

operând multiple corecturi stilistice și de sens. Ioan-Florin Florescu a reluat lectura volumului, observațiile sale, și ale celorlalți redactori ai editurii Polirom, ameliorând considerabil rezultatul final.

Înainte de a expune setul normelor de redactare, ținem să mulțumim doamnei Marina Hasnaș și domnului Alexandru Suter, de la Colegiul „Noua Europă”, pentru aportul lor consistent la buna desfășurare a acestui proiect.

Norme de redactare

- I. Siglele, abrevierile și trimiterile bibliografice la scrierile antice și moderne citate în note și comentarii sunt menționate în Bibliografia volumului.
- II. Titlurile întregi ale cărților biblice au fost scrise cu litere drepte. În citările prescurtate, virgula (,) desparte capitolul de verset, iar punctul (.) și liniuța (-) delimitează versete. Abrevierile pentru cărțile biblice sunt cele în general uzuale, cu următoarele precizări: Iis. Nav. = Iisus/Iosua; Od. = Ode; Prov. = Proverbele/Pildele lui Solomon; Ps. Sol. = Psalmii lui Solomon.
- III. Reguli de transliterare:
 - Cuvintele sau expresiile grecești din note s-au scris cu caractere grecești. Corespondentele latine sunt: $\alpha = a$; $\beta = b$; $\gamma = g$; $\delta = d$; $\epsilon = e$; $\zeta = z$; $\eta = e$; $\theta = th$; $\iota = i$; $\kappa = k$; $\lambda = l$; $\mu = m$; $\nu = n$; $\xi = x$; $o = o$; $\pi = p$; $\rho = r$; $\sigma, \varsigma = s$; $\tau = t$; $\upsilon = y$; $\phi = ph$; $\chi = ch$; $\psi = ps$; $\omega = o$.
 - Termenii ebraici s-au transliterat după următoarele reguli:

א	' (stop glotal)
ב	b
בּ	bh (pronunțat spirant, aprox. ca [v])
ג	g
גּ	gh (pronunțat spirant)
ד	d
דּ	dh (pronunțat spirant, aprox. ca engl. „th” sonor)
ה	h
ו	w
ז	z
ח	h
ט	t
י	y
כ	k
כּ	kh (pronunțat spirant, aprox. ca [h])
ל	l
מ	m
נ	n

ס	s
ע	' (guturală)
פ	p
פ	ph (pronunțat spirant, aprox. ca [f])
צ	ț
ק	q
ר	r
ש	ś
ש	ș
ת	t
ת	th (pronunțat spirant, aprox. ca engl. „th” surd)
ו	ā (în silabă închisă, înainte de accent: o)
ו	ē
ו	ī
ו	ō
ו	ū
ו	a
ו	° (pentru simplificare, am transliterat la fel <i>šwa mobile</i> și <i>šwa quiescens</i>)
ו	e
ו	i
ו	o
ו	u

- Transcrierea numelor proprii (inclusiv toponime și etnonime): s-a plecat de la forma lor greacă, din LXX, și s-a transliterat cât mai aproape de această formă. Singura excepție a fost transliterarea diftongului „ou”: nu s-a transliterat Iouda, Routh, Saoul, ci Iuda, Ruth, Saul; așadar, „ou” s-a transliterat peste tot „u”. În cazul numelor foarte cunoscute, s-a preluat forma românească tradițională (ex. Iov, nu Job, cum ar fi după LXX; Avram sau Avraam, nu Abram sau Abraham; Onan, nu Aunan; Faraon, nu Pharao; dar Iacob, nu Iacov, Leia, nu Lia etc.); acolo unde s-a impus folosirea altei forme decât cea curentă, s-a dat o notă explicativă. Echivalentele din TM ale numelor proprii se regăsesc în indicele de nume al volumului.
- IV. Părțile care s-au adăugat în traducere, pentru clarificarea sensului, și care nu există în textul original, s-au pus între paranteze drepte: []
- V. Notele s-au numerotat cu numărul capitolului și versetului respectiv, date în *bold*. În cadrul aceleiași note, comentariile diferite se evidențiază printr-un romb plin, ◆.

GENEZA

Introducere

Geneza greacă se prezintă în ochii cititorilor ei antici ca o carte unică și unitară, având un titlu care-i dă sens. Ideea cum că ar fi vorba de strângerea laolaltă a unor fragmente de origini diferite, cu dublete și suturi artificiale, e străină lecturilor vechi ale cărților biblice, cel puțin în măsura cunoștințelor noastre. Geneza este, așadar, citită ca o narațiune continuă, coordonată, solid structurată în etape succesive; nu o succesiune de povestiri, ci o singură povestire, care are un „sens”: ea descrie cum se definește progresiv o linie genealogică, un neam destinat, prin harul divin, să primească drept moștenire un pământ pentru totdeauna. Originea îndepărtată a acestei familii, a cărei genealogie urcă până la crearea lumii, salvarea ei, în vreme ce oamenii răi sunt nimiciviți, pe urmă, alegerea „trunchiului” moștenitor, în vreme ce ramurile laterale se așază în marginea pământului făgăduit, migrațiile acestui „trunchi” principal – iată trama acestor povestiri. Fără nici o îndoială, Geneza greacă reproduce structura modelului ebraic. Se poate totuși afirma că ea subliniază această structură, o accentuează, că ea creează în greacă – prin titlul ei, prin repetarea formulelor Legământului și făgăduințelor, prin lexicul temei centrale – o rețea de legături ce dau ansamblului unitate și coerență. Când Geneza va fi citită de creștini, cu ecourile temei sale centrale rezonând în greacă în scrierile neotestamentare până la Apocalipsă, ea va intra ușor în ceea ce Northrop Frye numește „Marele Cod”, adică întreaga Biblie, un ansamblu unificat de narațiuni, de imagini și de credință.

1. *Titlul grec: „Geneza”*. Una din caracteristicile Septuagintei este de a fi dat sulurilor Torei titluri grecești: cuvinte ce rezumă subiectul principal al fiecărei cărți, „Geneză”, „Exod” etc., în timp ce obiceiul evreilor era să desemneze fiecare sul prin primele sale cuvinte: *B^erē'šīt*, de pildă, „într-un început”. Chiar dacă aceste titluri n-au fost atribuite de către traducătorii înșiși, ele sunt atestate din vechime, cel mai târziu de către Philon din Alexandria, și figurează în toate manuscrisele Septuagintei înainte de a fi universal acceptate, chiar pentru Bibliile ebraice. Numele „Geneză” este

preluat din versetele 2,4 și 5,1 (am tradus prin „naștere” în versiunea românească, dar am precizat *ad locum*, nota C.B.). Manuscrisele îl dau singur sau în formă completată: „geneza/nașterea lumii”, „cartea genezei/nașterii cerului și pământului”. Uneori el se întâlnește la plural: „cartea genezelor/nașterilor”, ceea ce, de fapt, dă mult mai bine seama de utilizările cuvântului grecesc în diferite contexte: geneza lumii, „nașterile” succesive ale urmașilor, „generațiile” de oameni. Într-adevăr, cuvântul γενεσις nu are sensul de „creație” (a lumii și a oamenilor), ci acela de „naștere”, de „venire pe lume”, iar la plural, de „zămisliri”. Același cuvânt are un sens precis filozofic: ceea ce face ca un lucru să se formeze, ceea ce contribuie la producerea a ceva. Aici este vorba despre geneza lumii și a poporului lui Israel.

Folosit la singular, uneori înlocuit de cuvinte precum κοσμοποια „face-rea lumii” (Philon), acest titlu nu convine în mod specific decât începutului cărții. Repetată însă la plural de nouă ori, formula „iată nașterile...” atestă faptul că întreaga carte povestește venirea pe lume a generațiilor omenești, între care se vor deosebi, pe de o parte, poporul ales, pe de altă parte, celelalte națiuni.

2. *Sistemul împărțirii textului Genezei grecești: în căutarea lecturii evreiești a Genezei, la Alexandria.* Cum spuneam, textul însuși al Genezei, structurat de formule repetate („iată nașterile...”), revelează unitatea subiectului: originile istoriei lui Israel. Mi s-a părut totuși că unitatea și sensul povestirilor sunt indicate și într-un alt mod, prin sistemul de împărțire a textului care, chiar dacă era scris în *continuum*, fără spații între cuvinte, nu putea fi citit în public decât pe secțiuni având începuturi și sfârșituri bine marcate. Care era deci sistemul de împărțire a textului când a fost tradus în greacă?

Atunci când traducătorii Pentateuhului au primit textul Torei, pentru a-i da o versiune grecească, la începutul secolului al III-lea, la Alexandria, ei l-au primit, natural, sub formă de suluri: textul era scris în *continuum*, probabil cu spații și semne care delimitau secțiunile sau, cel puțin, indicau pasajele importante, cele care mai târziu aveau să fie fixate pentru lectura publică, întrucât Legea este înainte de toate un text menit să fie citit în adunările comunității (Deut. 31,9-13). Din nefericire, aceste semne nu ne-au parvenit, întrucât noi nu avem acum decât copii mult ulterioare ale Torei și nu avem nici primele manuscrise ale Septuagintei. Câteva fragmente

ale acestei versiuni, pe papirus, datând din secolele II și I î.H. – cei mai vechi martori ai oricărui text biblic – atestă existența semnelor de diviziune: se poate avansa ipoteza că aceste semne existau în tot Pentateuhul și că ele reproduceau sistemul de împărțire al modelului ebraic sau că dădeau echivalentul acestuia după un sistem specific practicilor comunității evreiești din Alexandria.

Pentru a încerca să regăsim sistemul de împărțire a Genezei grecești, așa cum era ea citită la Alexandria în secolul al III-lea î.H., nu ne putem bizui pe manuscrisele Septuagintei. Cei mai vechi martori dau un sistem de diviziune târziu, provenind dintr-un atelier de copiere creștin, fără să fim siguri că acest sistem reproduce un model care urcă până la Geneza originară. Rânduri complet albe separă Geneza în șase mari secțiuni, acestea fiind subîmpărțite prin alineate în șazeci și cinci de paragrafe, subîmpărțite la rândul lor de mici spații albe lăsate între cuvinte în interiorul aceluiași rând. Manuscrisele bizantine, în minusculă, au variat în ce privește sistemul de împărțire și au introdus titluri. Începând cu secolul al XII-lea, se pare că s-a decis împărțirea în cincizeci de capitole (numărul actual de capitole), păstrate ca atare după inventarea tiparului, chiar și pentru Biblia ebraică.

Totuși sistemul original de împărțire era altul decât cel de acum. Nu fără rezerve, credem că este mai puțin anacronic să citim Geneza greacă a evreilor din Alexandria proiectând asupra ei, în locul diviziunilor tardive creștine, sistemul evreiesc, deși chiar și acesta îi este puțin posterior. Lucrările lui Charles Perrot prezintă diferitele sisteme de lectură ale Torei. Neîndoielnic, lectura liturgică, cu anumite secțiuni pentru fiecare oficiu sabatic (o secțiune a Pentateuhului, *seder*, urmată de o secțiune din Profeti, *haphtarah*), n-a fost instituită decât în epoca sinagogală și fixată în Palestina în secolele V și VI d.H.; dar aceste „lecturi” nu fac, probabil, decât să prelungească ceea ce, de fapt, la începuturi, era, poate, o indicație pentru pasajele remarcabile, un fel de „bucăți alese” privitoare la cult, teologie și la marile etape ale istoriei poporului lui Dumnezeu. Aceste semne nu aveau, la început, menirea să împartă totalitatea textului biblic pentru o lectură continuă, întrucât această practică apare în Palestina abia spre sfârșitul secolului al II-lea sau la începutul secolului al III-lea d.H. (poate un pic mai devreme în diaspora).

Lectura liturgică a Pentateuhului s-a făcut după două tipuri de diviziune. Când Pentateuhul se citește în întregime într-un ciclu *de un an*, Geneza este împărțită în douăsprezece mari secțiuni. Acesta este ciclul „babilonian”. Când Pentateuhul se citește într-un ciclu de trei ani, Geneza este împărțită

în patruzeci și cinci sau patruzeci și șase de secțiuni numite *sedarim*. Acesta este ciclul „palestinian”. Studiind semnele manuscriselor ebraice, apoi ceea ce transmit tratatele masoretice, în fine, utilizând listele date în secolul al XI-lea de Mișael ben Uzziel, Ch. Perrot propune reconstituirea unuia dintre ciclurile de lectură ale cultului sinagoga în patruzeci și cinci sau patruzeci și șase de secțiuni pentru Geneză (cu un mare număr de ezitări). Întrucât paragrafele manuscriselor LXX se înscriu în cadrul celor patruzeci și șase de *sedarim*, iar acestea se înscriu în cadrul celor douăsprezece secțiuni, cu întreruperi în aceleași locuri, se poate ca aceste întreruperi să fi fost făcute în locuri ale textului recunoscute de multă vreme ca fiind „capătul” unui episod și „începutul” altuia.

Iată diviziunea pe care o propunem Genezei, în cheia liturghiei ebraice vechi:

I 1,1-6,8 B^orē'šīt

S1 1,1-2,3

S2 2,4-3,21

S3 3,22-4,26

S4 5,1-6,8

II 6,9-11,32 Noah

S5 6,9-7,24

S6 8,1-8,14

S7 8,15-9,17

S8 9,18-10,32

S9 11,1-11,32

III 12,1-17,27 Lekh-l^okhā

S10 12,1-13,18

S11 14,1-14,24

S12 15,1-15,21

S13 16,1-16,16

S14 17,1-17,27

IV 18,1-22,24 Wayyērā'

S15 18,1-18,33

S16 19,1-19,38

S17 20,1-20,18

S18 21,1-21,34

S19 22,1-22,24

V 23,1-25,18 Hayyēy-Šārāh

S20 23,1-23,20

S21 24,1-24,41

S22 24,42-24,67

S23 25,1-25,18

VI 25,19-28,9 Tōl'dhoth

S24 25,19-26,11

S25 26,12-26,35

S26 27,1-27,27 (?)

S27 27,28 (?) -28,9

VII 28,10-32,3 Wayyētē'

S28 28,10-29,30

S29 29,31-30,21

S30 30,22-31,2

S31 31,3-32,3

VIII 32,4-36,43 Wayyiš'lah

S32 32,4-33,17

S33 33,18-35,8

S34 35,9-36,43

IX 37,1-40,23 Wayyāšebh

S35 37,1-37,36

S36 38,1-38,30

S37 39,1-40,23

X 41,1-44,17 Miqqet

S38 41,1-41,37

S39 41,38-42,17

S40 42,18-43,13 (?)

S41 43,14-44,17

XI 44,18-47,28 Wayyigaš

S42 44,18-46,27

S43 46,28-47,28

XII 47,29-50,26 Way^ehī

S44 47,29-48,22

S45 49,1-49,26 (?)

S46 49,27 (?) - 50,26

3. „Sensul” narațiunilor din Geneza greacă în iudaism. Studiarea „inițialelor” și „finalelor” ce delimitează secțiunile Genezei într-unul sau altul din sistemele de împărțire, anual sau trienal, scoate în evidență sensul cărții pentru cititorul evreu: istoria unei familii aleasă de Dumnezeuul Atotputernic, merită să moștenească un teritoriu pentru totdeauna. Eroii acestei istorii sunt, de la originea în Adam și reînceputul în Noe, strămoșul familiei, Avraam, și moștenitorii săi pe care îi autentifică repetarea făgăduinței și Legământului. Această temă centrală este fundamentul însuși al iudaismului: evreii sunt „descendența” lui Avraam. Cărțile ulterioare ale Septuagintei amintesc această istorie în scheme care-i scot în evidență momentele privilegiate, cu un lexic grecesc fidel Genezei după Septuaginta. Regăsim astfel de „rapeluri” în Psalmi, în cărțile Înțelepciunii, în alte scrieri ebraice care n-au intrat în canonul biblic, ca de pildă *Cartea Jubileelor*. Ca exemplu, se poate examina capitolul 10 din cartea Înțelepciunii: Înțelepciunea, care este pronia divină, i-a salvat pe cei „drepti”. Ea i-a ocrotit pe Adam, Noe, Avraam, Lot, Iacob, Iosif, apoi, Moise etc. (merită să ne punem întrebări despre absența lui Isaac și despre importanța lui Iosif). Acești oameni alcătuiesc „poporul sfânt” (10,15) și ei sunt „seminția nepătată” (*ibid.*).

Antichitățile iudaice, atribuite lui Philon, operă probabil palestiniană din secolul I d.H. scot în mod special în valoare genealogiile (cap. I, II, IV, V) cu grija unei cronologii amănunțite mergând de la Adam la Iosif; ele insistă asupra salvării dreptilor și nimicirii necredincioșilor (episodul potopului, al turnului Babel, cu legenda lui Avraam salvat din cuptor: cap. III, VI, VII). Ultimul capitol (VIII) parcurge rapid toate povestirile de la Gen. 12 la finalul cărții, cu listele de descendenți ale diferitelor ramuri. Tema centrală a Genezei este bine reprezentată de o singură frază, în VIII,3: Dumnezeuu făgăduiește un pământ seminției lui Avraam și încheie un Legământ cu el.

Această seminție, care este Isaac, este calificată drept „veșnică”, ceea ce caracterizează în Geneză Legământul (9,16 și 17,7, de exemplu).

Acest tip de lectură istorică, atestând sensul cărții Genezei pentru evrei, este uneori corect păstrat de creștini, cum se vede din discursul lui Ștefan transmis de Faptele Apostolilor 7,1-16: relatarea începe cu porunca de a pleca, pe care Dumnezeu i-o dă lui Avraam (12,1), apoi amintește de procirea unei perioade de patru sute de ani de robie și de o eliberare (ieșire din Egipt); amintește darul Legământului și al circumciziei, care trece de la Avraam la Isaac, la Iacob și la cei doisprezece fii ai acestuia; povestește istoria lui Iosif și coborârea în Egipt a lui Iacob cu șaptezeci și cinci de persoane, apoi moartea lui Iacob și a fiilor săi în Egipt și transportarea trupurilor lor la Sichem (recunoaștem în această povestire elemente tradiționale evreiești nebiblice).

Am putea cita alte relecturi istorice ale cărții Genezei în mediu evreiesc, care degajă tema Legământului cu o „seminție” a lui Avraam, nimeni alta decât poporul evreu. Această identificare a „poporului sfânt”, Israel, cu descendența lui Avraam este o dată indiscutabilă pentru cititorii evrei ai Genezei. Or, tocmai asupra acestei afirmații vor interveni Iisus, Pavel și primii creștini ieșiți dintre păgâni, pentru a răsturna identificarea respectivă și a-și apropria tema centrală a Genezei.

4. Tema centrală a Genezei și interpretarea sa creștină. Fiul mai mic substituit fiului mai mare. Prevestirile lui Hristos. Aproprierea de către creștini a temei centrale a Genezei ebraice se realizează în jurul noțiunii de „seminție”: care este adevăratul „descendent” al lui Avraam, moștenitorul făgăduinței? Însăși această noțiune se situează în cadrul uneia din temele recurente, bine puse în valoare de textul grecesc, anume tema fiului mic, a mezinului, νεώτερος, care se substituie fiului mai mare. Vom examina mai întâi această temă.

E probabil ca, la origine, această temă să justifice așezarea legitimă a unui popor într-o țară, popoarele vecine, mai mult sau mai puțin aliate sau inamice, fiind considerate ramuri colaterale, ieșite dintr-un trunchi comun, dar îndepărtate, numai fiul preferat, „cel mai mic”, având drept la moștenire. Repetarea temei, care permite stabilirea unei geografii într-un anumit fel religioase, este fundamentală pentru cititorul evreu: el este moștenitorul ramurii alese, a ramurii „mezine” și are dreptul de posesiune asupra pământului făgăduit, Iudeea. Popoarele din nordul, estul și sudul Canaanului

sunt descendenți ai fraților mai mari eliminați (ex. Gen. 25,12-18; 28,6-9). Paradoxal, creștinii vor da o interpretare contrară (în contrasens): ei îi vor identifica pe evrei cu fiul mai mare, identificându-se pe ei înșiși cu mezinul.

Motivul mezinului care se substituie fiului mai mare apare în Geneză în următoarele puncte decisive:

1. Cei trei fii ai lui Adam: Seth, substituit al lui Abel, se află în capul liniei genealogice a cărei istorie va fi urmărită, iar nu Cain, fratele său mai mare, ai cărui urmași dispar din povestire (cf. Gen. 5,17-24).

2. Cei trei fii ai lui Noe: pentru creștini, Sem, strămoșul lui Eber și Avraam, este fiul cel mare; Iafet, mezinul – considerat ca strămoș al grecilor – va primi în locul lui Sem binecuvântarea pentru lărgirea neamului (9,27).

3. Cei trei fii ai lui Thara sunt menționați în ordinea „Avraam, Nachor, Arran”: nu se știe dacă este ordinea după data nașterii. Arran, mort și lăsându-i un fiu de care Avraam va avea grijă (Lot), și Nachor, rămas în Canaan, fac figură de fii mai mari, instalați în țara lor ancestrală; descendenții lor sunt idolatri, răi, totuși odrasla lui Avraam va merge la ei să-și caute soție (22, 20.24; 24,1-9).

4. În cuplul celor doi fii ai lui Avraam, Ismael și Isaac, deși cel mare, Ismael, se află sub protecție divină (16,7), totuși mezinul, Isaac, e îndrăgit de Avraam (22,2) – Isaac, cel născut după „vizita” lui Dumnezeu la Sara (21,1), moștenitorul făgăduit (15,4).

5. În legătură cu cei doi fii gemeni ai lui Isaac, Esau și Iacob, problema întâietății se pune încă de la naștere. În timp ce tradiția rabinică vede în Esau, fiul cel mare, o figură a dușmanilor evreilor – romanii –, creștinii nu ezită să răstoarne această identificare, făcând din Esau, fratele mai mare, o figură a sinagogii, ei înșiși identificându-se cu mezinul, Iacob. Profețiile „cel mare va sluji celui mic” (25,23) și „tu-i vei sluji fratelui tău” (27,40) vor fi înțelese ca o prevestire a înfrângerii evreilor (Esau) de către romani, iar aceștia pot fi un exemplu al păgânilor convertiți la Hristos. În timp ce Pavel, în Rom. 9,11-13, citând Mal. 1,2-3 amintește de alegerea mezinului doar pentru a afirma libertatea suverană a lui Dumnezeu, începând cu *Epistola lui Barnaba* această răsturnare este utilizată pentru a spune că poporul „cel mai tânăr” (creștinii) înlocuiește poporul „mai vârstnic” (evreii) (*Epistola lui Barnaba* 13,1-6).

6. Inversarea ordinii de naștere așteptată pentru gemenii lui Iuda, în 38,27-30, suscită aceeași temă interpretativă la creștini.

7. Inversarea binecuvântării celor doi fii ai lui Iosif, în 48,13-20, confirmă, pentru creștini, răsturnarea statutului celor două popoare (*Epistola lui Barnaba*).

8. Tema înlocuirii fiului mai mare de către mezin se mai citește și în povestirea despre cele două femei ale lui Iacob (Rahel, cea mai tânără, preferată Leei, cea mai vârstnică); sau, printre fiii lui Iacob, vedem că Iuda joacă un rol mai important decât fratele său mai mare, Ruben (37,26; 44,14.18).

Origen enunță următorul principiu: „Ce vine în al doilea rând este mai sigur decât ce vine în primul rând” (*Hom. Gen. IX,1*) (el dă această lege pentru a sublinia importanța Deuteronomului, „a doua lege”, și o ilustrează cu trei exemple din Geneza, Isaac, Iacob, Manase, ultimul citat greșit aici). Origen îi identifică cu „primul popor”, „cel al circumciziei”, pe cei trei întâi-născuți, Ruben, Gad și Manase, în *Hom. Ies. XXVI,3*. La fel, Diodor al Tarsului, în legătură cu 25,31-35, remarcă: „Fiul cel mai mare eșuează mereu și este respins; mezinul însă este prețuit și devine moștenitor.” Nimic nu este mai important pentru apropierea de către creștini a sensului Genezei decât această inversiune: ea este aplicată, începând cu Sfântul Pavel, celor două popoare, vârstnic și mezin, evreei și creștinii.

Cine este „seminția” lui Avraam? Răsturnarea identificării celor doi fii se produce, la Sfântul Pavel, în Gal. 4,21-31, atunci când afirmă că creștinii sunt urmașii lui Isaac, în vreme ce Ierusalimul actual, înrobite, reprezintă primul Legământ, făcut întru robie, evreei fiind astfel identificați cu Ismael. Dar chiar mai înainte, în Gal. 3,16, Pavel remarcase faptul că făgăduințele Legământului fuseseră făcute nu „semințiilor”, la plural, ci „seminției”, la singular, iar această seminție a lui Avraam nu poate fi decât Hristos. Mai mult, cuvântul grecesc ἔθνος confirmă că este vorba de națiuni nesemite: moștenitorii făgăduinței nu depind de legea ebraică, ci de credința (lui Avraam) (Rom. 4,13-25). Astfel, creștinii ocupă locul lui Israel în interpretarea „sensului” Genezei: la rândul lor, ei joacă rolul mezinelui care-l înlocuiește pe fratele mai mare.

Un testimonium împotriva evreilor: 49,10. Un singur verset din Geneză figurează în vechile culegeri de „mărturii” extrase din Scriptură pentru a demonstra, împotriva evreilor, că Mesia a venit: profeția de la 49,10 este citată ca referință principală de către apologeți (Iustin, Irineu, Origen, mai bine de patruzeci de ori în *Demonstrația evanghelică* a lui Eusebiu al

Cezareii etc.), pentru a spune că Iisus este „așteptarea neamurilor”, Cel căruia îi revine „ceea ce-i este pus deoparte”. Creștinii nu fac, de altminteri, decât să aplice la Iisus ceea ce tradiția rabinică spunea despre Regele-Mesia care urma să vină. Menționarea „seminției” femeii, în 3,15, primește, și ea, o interpretare mesianică, dar nu figurează în culegerile de „mărturii”.

Alte vestiri ale lui Hristos extrase din Geneza greacă. Prezența, în același verset, a doi termeni referindu-se la Dumnezeu, și mai ales folosirea lui κόπτος, aduce după sine o aplicare a versetului la Hristos preexistent (9,6; 19,24); menționarea „cuvântului” lui Dumnezeu, al „îngerului” Său, ori folosirea verbului „a coborî” sugerează manifestări ale Fiului lui Dumnezeu anterioare Întrupării (vezi notele la 1,1; 1,3; 11,5 etc.). Astfel, făgăduința făcută lui Iacob în 46,3 („voi coborî cu tine în Egipt”) este o prevestire a Întrupării (Origen, *Hom. Gen.* XV,5). Folosirea verbelor la plural suscită, iarăși, interpretări trinitare (11,7; 18,1-8). În sfârșit, unele personaje din Geneza sunt luate drept prefigurări ale lui Hristos, datorită unuia din titlurile pe care le-au primit. Este cazul lui Noe, „dreptul” care permite nașterea unei noi omeniri; al lui Melchisedec (14,17-24); al lui Isaac, numit „iubitul”, în 22,2, și care „seamănă” în vederea unei recolte bogate; al lui Iacob, biruitor al Adversarului, în 32,23-33; al lui Iosif, vândut de frații săi, precum și al lui Zara (38,29). Numărul 318 (14,14) revelează în taină numele lui Iisus și indică crucea. La fel, numele „Răsărit” din 11,2.

După o exegeză tipologică pe care o vedem la lucru încă de la începutul creștinismului, Geneza greacă furnizează cuvinte care, în ochii creștinilor, sunt acolo, în povestirile biblice, pentru a vorbi dinainte despre obiecte prin care Hristos a adus lumii mântuirea: orice mențiune la un lemn, fie un lemn propriu-zis, fie un copac, sau un obiect din lemn, este o vestire a crucii lui Hristos. Iustin a alcătuit un întreg catalog, în al său *Dialog cu Trifon*, capitolele 86 și 138. Același tip de exegeză permite să punem cap la cap versetele care menționează apa, sau un izvor, o adăpătoare, mai ales când greaca precizează că este vorba de „apă vie”, pentru a găsi în ele prevestirea apei mântuitoare a botezului (21,19; 24,10-27; 26,15; 29,1-14; 30,37). Tot simbol baptismal, pentru creștini, este și lepădarea acoperământului rușinos al frunzei (păcatul) (3,7) care va fi înlocuit de o haină de slavă (Grigore al Nyssei).

5. *Lecturi edificatoare ale Genezei grecești: „modele” de virtute.* Asupra anumitor puncte se poate spune că redactarea în termeni grecești a istorisirilor Genezei a favorizat unele teme edificatoare: Noe, „dreptul”, în 6,9; „credința” lui Avraam, în 15,6; folosul pentru un om rău de a se „supune” unuia mai bun, conform 9,27 etc.

Geneza a fost citită ca o serie de biografii oferind tot atâtea modele de virtuți și a furnizat predicatorilor *exempla*. Sirah face o listă în 44,16-23. Vedem aici influența vocabularului grecesc folosit de traducătorul Genezei. Philon din Alexandria a grupat aceste modele în două triade, plasându-l în frunte pe Enos, figură a speranței, lucru care nu se explică decât prin textul LXX; Enoh simbolizează pocăința, precum în Sirah, iar Noe, dreptatea (6,9).

Predicatorii creștini utilizează din belșug aceste „modele” veterotestamentare. Le întâlnim la Clement Romanul, dar ele vor servi mai cu seamă pentru o bună parte a elogiilor, biografiilor, genului „comparațiilor”, la Capadocieni și Ioan Gură de Aur, sau în *Omiliile festale* rostite de Hesychios al Ierusalimului, de pildă. Modelele respective sunt exploatare, în tradiția ebraică, de Philon din Alexandria, în biografiile sale alegorice sau literale, și într-o serie de scrieri intertestamentare, precum *Testamentul celor doisprezece patriarhi*, *Testamentul lui Avraam* sau *Iosif și Aseneth*.

Marguerite Harl

Geneza

1¹ Întru început Dumnezeu a făcut cerul și pământul. ² Iar pământul era nevăzut și neorânduit, întuneric deasupra genunii și duhul lui Dumnezeu

1,1 Capitolul 1 din Gen. s-a bucurat de o atenție specială din partea comentatorilor evrei și creștini. Există o întreagă literatură numită „hexamerală” (de la „hexameron”, cele șase zile ale creației). Părinții Bisericii au cunoscut tratatele lui Philon, *Opif.* și *QG.*, din care s-au inspirat adesea, dând versetelor o interpretare platoniciană ori stoică. ♦ *ἐν ἀρχῇ* a fost înțeles fie în sens temporal, fie în sens instrumental (în al doilea caz sensul este de „principiu” metafizic; traducerea ar fi „în principiu”). Pentru a lăsa cât mai deschis câmpul semantic al expresiei, am preferat traducerea „întru început”. Creștinii pun expresia în legătură cu Prov. 8,22 sq. (creația s-a făcut prin sau întru Înțelepciunea, σοφία, lui Dumnezeu) și cu Prologul Evangheliei după Ioan (creația s-a făcut prin Logos). Cf. Irineu, *Dem.* 43; Origen, *Com. Io.* I,90-124. Vasile cel Mare (*Hom. Hex.* I,6) și Grigore al Nyssei (*Hex.* PG 44,72A) accentuează ideea că Dumnezeu a creat totul „în bloc”, dintr-odată, interpretând varianta de traducere a ebraicului *b're 'yit* propusă de Aquila. Acesta, reproducând legătura etimologică a ebr. *re 'yit* („început”) cu *ro 'y*, („cap”), are κεφάλαιον („rezumat”, „punct capital”) în loc de ἀρχή. ♦ „a făcut”: LXX redă printr-un singur verb grec, ποιέω, două verbe ebraice, *bāra'* („a crea”), folosit numai avându-l ca subiect pe Dumnezeu, și *'āsāh* („a face”). Aquila propune verbul κτίζω. ♦ „cer”: pentru majoritatea interpreților antichi „cerul” din acest verset nu este totuna cu „tăria” din v. 8. După Philon și Origen, de pildă, aici este vorba despre lumea incorporală, inteligibilă, noetică (*Opif.* 29 și 36; *De princ.* II,9,1 și II,9,6). TM: *šāmayim*, întotdeauna la dual, ceea ce stă la originea traducerii frecvente cu „ceruri”.

1,2 „nevăzut (ἀόρατος) și neorânduit (ἀκατασκευαστος)”: traducătorul grec redă expresia ebraică *tohū wā-bohū*, care se presupune că înseamnă „gol”, „pustiiu”, „neant”. Traducerea greacă lasă așadar să se subînțeleagă o materie preexistentă, ca la Platon, *Timaios* 51a. În Înț. 11,17, text marcat de gândirea elenistică, se spune, de altfel, că Dumnezeu a creat lumea „dintr-o materie informă”. Totuși, Părinții vor insista asupra principiului creației din nimic (*ex nihilo*) începând cu Teofil al Antiohiei (*Ad Aut.* II,10). Origen își sprijină argumentația din *De Princ.* IV,4,6-8 pe Ps. 138,16 și *Enoh* 19,3. Aquila și Theodotion traduc *tohū wā-bohū* prin „gol”, „nimic” (κένωμα). ♦ „genune”: am tradus astfel termenul ἄβυσσος, „fără fund”, care traduce ebraicul *tehom* (apele primordiale, din care vor apărea izvoarele și ploile). ♦ „duhul”: πνεῦμα, traduce ebraicul *rūah*. Cuvânt polisemic: „suflare”, „energie vitală”, „vânt”, „adiere”, „prezență divină” (ultimul sens la Philon, *QG* II,28). ♦ „se purta”, de fapt, „se mișca”, „plutea” peste apă,

se purta peste apă.³ Și Dumnezeu a zis: „Să fie lumină.” Și a fost lumină.⁴ Și a văzut Dumnezeu că lumina era bună. Și a despărțit Dumnezeu între lumină și întuneric.⁵ Și a numit Dumnezeu lumina „zi” și întunericul „noapte”. Și a fost seară, și a fost dimineață: ziua întâi.

⁶ Și Dumnezeu a zis: „Să se facă o tărâie în mijlocul apei, care să despartă în două apa de apă.” Și așa a fost.⁷ Dumnezeu a făcut tărâia și a despărțit, la mijloc, apa de sub tărâie de apa de deasupra tărâiei.⁸ Și

ca în Gen. 7,18. Vasile cel Mare cunoaște o explicație a verbului din siriacă, după care duhul lui Dumnezeu ar „încălzi” apa, pregătind nașterea făpturilor (asemeni unei cloște pe cuibar: cf. *Hom. Hex.* II,6). TM are un verb rar și de sens nesigur care evocă tremurul (Ier. 23,9) sau zborul unei păsări care planează deasupra puilor (Deut. 32,11).

1,3 Zece cuvinte ale creației („Dumnezeu a zis”). După Philon (*Opif.* 17-36), Dumnezeu creează prin Logos, care este lăcașul ideilor/formelor lumii inteligibile. După creștini, acest Logos este Fiul. ♦ „lumina” este înțeleasă de Părinți atât la propriu, ca lumină materială, cât și simbolic, ca atribut hristologic, în relație cu In. 1,4-5.

1,4 „era bună”, în greacă, καλόν (de gen neutru). Lumina este deopotrivă bună și frumoasă, după criteriile teologice și estetice grecești.

1,5 „seară/dimineață”: Philon vede aici reperate care fixează măsurarea timpului. Creația se face în timp, iar timpul înseamnă măsură (*Opif.* 33-35). După Vasile cel Mare, o „zi” durează de la o dimineață la cealaltă, incluzând așadar seara de la mijloc (*Hom. Hex.* II,8). ♦ „ziua întâi” (ἡμέρα μία): Philon înțelege expresia în sensul de „o zi”, nu de „prima zi” dintr-un șir de șapte. Pentru el, această zi unică este ziua „lucrilor inteligibile”, aflate în afară de timp (*Opif.* 15). Cf. de asemenea Irineu, *Adv. haer.* V, 23,2: o singură zi a creației. Pentru Vasile cel Mare, μία marchează întoarcerea aceleiași zile, ca simbol al eternității (*Hom. Hex.* II,8). Această „o” zi a fost interpretată și ca a opta zi, „ziua eternă”, de după zilele lumii. Zilele săptămânii creației au fost interpretate și ca simbol al vârstei lumii (șapte mii de ani), plecând de la echivalarea unei „zile a Domnului” cu o mie de ani (cf. Ps. 89,4). Lumea va exista șapte mii de ani, după care, în ziua „a opta”, Împărăția lui Dumnezeu se va instaura pe pământ (doctrina milenaristă). Despre subiect, cf. Luneau, A., 1964.

1,6 „tărâie” (στερεώμα): imaginea cerului „forjat”/„martelat”, redând originea cuvântului ebraic *rāqia'*, din *rāqā'* („a bate”, „a ciocăni”). Problema interpreților este să înțeleagă raportul între „cerul” din Gen. 1,1 și „tărâia” din Gen. 1,6. După Philon și Origen (cf. nota v.1), primul este incorporeal, al doilea corporal. După Grigore al Nyssei, tărâia este limita lumii sensibile (*Hex.* 72B).

1,7 Există două interpretări patristice ale despărțirii apelor. Prima este fizică (apele de sus și apele de jos) și se întâlnește la Teofil al Antiohiei II,13, Vasile cel Mare, Theodoret. A doua este alegorică: apele de sus reprezintă puterile spirituale (ingerii), iar apele de jos, puterile malefice (Origen: *C. Cels.* V,44; *Hom. Luc.* XXIII,7).

1,8 „cer”: în TM apare pluralul, *šamayim*. Theodoret cunoaște textul ebraic și vede în plural o aluzie la „cerurile” din 1,1 și 1,8 (*QG* 11). ♦ TM omite „și a văzut Dumnezeu că era bine”.

Dumnezeu a numit tăria „cer”. Și a văzut Dumnezeu că era bine. Și a fost seară, și a fost dimineață: ziua a doua.

⁹ Și Dumnezeu a zis: „Să se strângă apa de sub cer într-un singur loc și să se vadă uscatul.” Și s-a făcut întocmai. Apa de sub cer s-a strâns în locurile lor de strângere și s-a văzut uscatul. ¹⁰ Dumnezeu a numit uscatul „pământ”, iar mulțimea apelor a numit-o „mări”. Și a văzut Dumnezeu că era bine. ¹¹ Și Dumnezeu a zis: „Pământul să nască pășune cu iarbă, semănând sămânță după fel și asemănare, și pomi roditori dătători de fructe, în care să fie semințe după felul lor pe pământ.” Și așa a fost. ¹² Pământul a născut pășune cu iarbă, semănând sămânță după fel și asemănare, și pomi roditori dătători de fructe, în care să fie semințe după felul lor pe pământ. Și a văzut Dumnezeu că era bine. ¹³ Și a fost seară, și a fost dimineață: ziua a treia.

¹⁴ Și Dumnezeu a zis: „Să fie luminători în tăria cerului, ca să lumineze pământul și să despartă între zi și noapte. Să rămână ca semne pentru anotimpuri, pentru zile și pentru ani ¹⁵ și să stea pentru lumină în tăria cerului: să lumineze pământul. Și așa a fost. ¹⁶ Și Dumnezeu a făcut cei doi luminători mari, luminătorul mare, stăpân peste zi, și luminătorul mic, stăpân peste noapte, și stelele. ¹⁷ Și le-a așezat Dumnezeu în tăria cerului, ca să lumineze pe pământ, ¹⁸ să stăpânească zilele și nopțile și să despartă între lumină și întuneric. Și a văzut Dumnezeu că era bine. ¹⁹ Și a fost seară, și a fost dimineață: ziua a patra.

1,9 „să se vadă” corespunde „nevăzutului” din 1,1. Acum se produce dezvăluirea pământului (cf. Teofil al Antiohiei II,13; Vasile, *Hom. Hex.* IV,2) ♦ Finalul versetului nu are corespondent în TM. ♦ „locurile lor”: trecere de la singular la plural inexplicabilă (Părinții justifică pasajul prin existența mai multor mări, dar a unei singure ape).

1,11 Participiul neutru σπείρον nu-l determină nici pe femininul βοτάνη („pășune”), nici pe masculinul χόρτος („iarbă”). Am preferat să păstrez în traducere ambiguitatea imposibil de rezolvat a textului LXX.

1,14 „semne”: Philon le interpretează ca „semne meteorologice” (*Opif.* 58-59); Origen polemizează cu credințele astrologice: aștrii sunt „semne”, dar nu cauze ale evenimentelor (*Com. Gen., ap. Filocalia* XXIII).

1,16 „stăpân”: exact „pentru a stăpâni” (în greacă, εἰς ἀρχάς): datorită acestui plural, Origen interpretează cei doi „luminători” ca „principii”, „puteri” însuflețite (Col. I,16; cf. *Filocalia* XIV). ♦ Pentru Philon, „soarele, luna și stelele” sunt „creaturi inteligente” (*Opif.* 54-61;72).

1,19 „ziua a patra”: Philon și Origen cred că astrele au fost create a patra zi ca „ornamente” ale cosmosului (*Opif.* 45; *Hom. Gen.* I,5). Fiind create atât de târziu, e

²⁰ Și Dumnezeu a zis: „Apele să scoată la iveală târătoare cu suflete vii și zburătoare care zboară deasupra pământului sub tăria cerului.” Și așa a fost. ²¹ Și Dumnezeu a făcut balene mari și toată suflarea animalelor târătoare, pe care apele le-au scos la iveală, soi după soi; a făcut și zburătoarele înaripate, soi după soi. Și a văzut Dumnezeu că erau bune. ²² Atunci Dumnezeu le-a binecuvântat zicând: „Creșteți, înmulțiți-vă și umpleți apele mărilor, iar zburătoarele să se înmulțească pe pământ.” ²³ Și a fost seară, și a fost dimineață: ziua a cincea.

²⁴ Și Dumnezeu a zis: „Pământul să scoată la iveală suflet viu, soi după soi, patrupeze, târătoare și fiarele pământului sălbatică, soi după soi.” Și așa a fost. ²⁵ Atunci Dumnezeu a făcut fiarele pământului, soi după soi, animalele domestice, soi după soi, și târătoarele, soi după soi. Și a văzut Dumnezeu că erau bune. ²⁶ Dumnezeu a zis: „Să facem om după chipul

limpede că nu se cuvin adorate ca entități divine (*Opif.* 45-47). Același *topos* la Vasile, *Hom. Hex.* VI, 120C; Ambrozie, *Hex.* III,6; VI,1; Ioan Gură de Aur, *Hom. Gen.* VI.

1,20 Originea acvatică a zburătoarelor este atestată de tradiția evreiască (*4Ezdra* 6,47; Philon, *Opif.* 63) și creștină (Vasile, *Hom. Hex.* VIII,2). ♦ Prima mențiune a cuvântului „suflet”, în legătură cu târătoarele (de fapt, termenul grec ἐππετά înseamnă, în general, „animale mici fojgăitoare”). Pentru exegeți, animalele diferă de plante prin faptul că au suflet (Philon, *Opif.* 63; Vasile, *Hom. Hex.* VII,1). Augustin deduce, din *reptilia animarum vivarum*, că animalele acvatice au sensibilitate și memorie (*Gen. Litt.* III, VIII,11-12).

1,21 „balene”: monștri marini (în ebr. *tanninim*). Termenul ebraic va fi redat în greacă fie prin κήτος, de unde „chitul” românesc, fie prin δρόκων (versiunea lui Aquila). Alegoriștii vor interpreta „balenele” ca pe un simbol al diavolului, al îngerilor căzuți, al gândurilor rele (Origen, *Hom. Gen.* 1,8-10).

1,24 „suflet viu”: pentru Vasile cel Mare, animalele au un singur suflet, irațional (*Hom. Hex.* IX,189B).

1,26 Pluralul „să facem” există și în TM. Diferite interpretări au fost date acestui plural: Dumnezeu vorbește cu îngerii (tradiția ebraică; Philon), cu Logosul, cu Fiul și Sfântul Duh (Teofil II,18; Irineu, *Adv. haer.* I,24,1; Ioan Gură de Aur, *Hom. Gen.* VIII). ♦ Philon remarcă absența articolului înaintea lui „om” și prezența lui în versetul următor și opune „omul” material, creat de mai mulți (amestecul lumii de jos cu cea de sus), omului spiritual, creat de singur Dumnezeu (*Fuga* 71-72). ♦ Termen important: ὁμοίωσις, pe care l-am tradus tradițional, prin „asemănare”, dar care trebuie înțeles platonician, „asimilare” (cf. *Theaitetos* 176b). Irineu, Clement, Origen, dar mai cu seamă Grigore al Nyssei (în *De opificio hominis*) își întemeiază mistica („asimilarea” lui Dumnezeu) pe acest termen. Philon și Părinții elimină interpretările antropomorfe (la un moment dat, o parte din călugării egipteni ajunseseră să-și reprezinte antropomorf divinitatea, în rugăciune). ♦ În NT (Col. 1,15; 1Cor. 15,49) Hristos singur este „chip”/„icoană” a lui Dumnezeu, omul fiind invitat să „îmbrace” această icoană. ♦

nostru și după asemănare și să stăpânească peste peștii mării, peste zburătoarele cerului, peste animale, peste tot pământul și peste toate târâtoarele de pe pământ.”²⁷ Și Dumnezeu l-a făcut pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut.²⁸ Și Dumnezeu i-a binecuvântat spunând: „Creșteți, înmulțiți-vă, umpleți pământul, supuneți-l și stăpâniți peste peștii mărilor și peste zburătoarele cerului, peste toate animalele, peste întreg pământul și peste toate târâtoarele de pe pământ.”²⁹ Și Dumnezeu a zis: „Iată, v-am dat toată iarba mănoasă, purtând sământă, de pe întreg pământul și toți pomii cu rod plin de sământă roditoare – să vă fie hrană,³⁰ și tuturor fiarelor pământului, tuturor zburătoarelor cerului și târâtoarelor de pe pământ, tuturor făpturilor cu suflet viu, iarba verde să le fie hrană.” Și așa a fost.³¹ Dumnezeu s-a uitat la

Theodoret a consacrat o întreagă *quaestio* (QG 20) expresiei „după chip”, care ar desemna: 1) partea invizibilă a sufletului; 2) trupul (una din chestiunile disputate la Părinți: cine a fost făcut „după chipul” lui Dumnezeu: sufletul, trupul, sau amândouă la un loc?); 3) legătura între sensibil și inteligibil; 4) capacitatea de a comanda. ♦ Tema dominației omului asupra animalelor (cf. Gen. 9,1-2; Ps. 8,5-9; Sir. 17,2-4; Înț. 9,2-3; 10,1-2) e prezentă în apocrifele intertestamentare (*Jub.* 2,14; *4Ezdra* 6,54) și la Philon (*Opif.* 77). Omul este „locuitor al lui Dumnezeu” pe pământ, ca ființă rațională, spre deosebire de animale, care sunt neraționale, ἄλογα.

1,27 „l-a făcut”: Philon (*Opif.* 134) și Origen (*Hom. Gen.* I,13) opun omul „făcut”, din acest verset, de omul „plăsmuit”, din Gen. 2,7 („Omul interior este făcut”, scrie Origen, „în vreme ce omul exterior este plăsmuit”). ♦ Trecere de la singular („omul”), la plural („i-a făcut”). Tradițiile rabinice semnaleză o alterare a acestui verset („l-a făcut bărbat cu orificii femeiești”). Există tradiții rabinice despre omul primitiv androgen (*Talmud B., Berakhoth* 61a, *Erouvim* 18a; Philon, *Opif.* 152; *Cher.* 59; QG I,25). Augustin critică această reprezentare a lui Adam androgen (*Gen. Litt.* III,XXII,34). ♦ Pe urmele lui Philon, Origen interpretează alegoric „partea femeiască” și „partea bărbătească”, vorbind despre un „spirit masculin”, pozitiv, și un „spirit feminin”, negativ, două categorii paradigmatiche (*Hom. Gen.* I,15).

1,29 „v-am dat”: după Procopios (*Com. Gen.* PG 87 I,137C), Dumnezeu i-a dat omului puteri depline și asupra regnului vegetal. Didim vorbește despre „puterea cunoașterii/gnozei” asupra plantelor. Omului i s-a dat acum capacitatea de a deosebi plantele hrănitoare, nehrănitoare, medicinale (*In Genesim* 67).

1,30 Plecând de la „și”-ul care leagă v. 29 de v. 30, propriu LXX, Părinții au dedus că omul și animalele au același tip de hrană, vegetală (Didim, *ibid.*; Vasile, *De origine hominis* II,6). Din TM, unde „și”-ul nu există, rezultă că omul a primit drept hrană „iarba purtând sământă”, iar animalele, „iarba verde”. De aici, chestiunea animalelor carnivore: acestea au început să se hrănească cu carne abia după potop. Milenariștii (Irineu, de pildă, *Adv. haer.* V,33,4) își imaginează Paradisul eshatologic populat cu animale erbivore, ca la început.

tot ce-a făcut și, iată, erau foarte bune. Și a fost seară, și a fost dimineață: ziua a șasea.

2¹ Și au fost desăvârșite cerul, pământul și toată podoaba lor. ² În ziua a șasea Dumnezeu și-a desăvârșit lucrările pe care le făcuse, iar în ziua a șaptea s-a odihnit, după toate lucrările pe care le făcuse. ³ Dumnezeu a binecuvântat ziua a șaptea și a sfințit-o, pentru că atunci s-a odihnit după toate lucrările Sale, pe care Dumnezeu începuse să le facă.

⁴ Aceasta este cartea nașterii cerului și a pământului, atunci, în ziua în care Dumnezeu a făcut cerul, pământul ⁵ și toată verdeața câmpului, înainte ca ea să apară pe pământ, și toată iarba câmpului, înainte ca ea să răsară. Într-adevăr, pe atunci Dumnezeu nu trimisese încă ploaia pe pământ, și nu era om ca să lucreze pământul, ⁶ dar un izvor țâșnea din pământ și stropia toată fața pământului. ⁷ Dumnezeu a plâsmuit omul – praf din pământ –, i-a suflat în față suflare de viață și omul a devenit suflet viu.

2,2 Diferență între LXX (Dumnezeu și-a terminat creația în a șasea zi) și TM (a șaptea zi). Nu există contradicție, dacă înțelegem că Dumnezeu își terminase deja creația în a șaptea zi, după TM. ♦ „s-a odihnit” (ebr. *šābhath*, „a înceta”, „a se odihni” – de unde sabatul). Comentariile vechi combat totuși ideea inactivității lui Dumnezeu. După Philon, Dumnezeu își consacră ziua a șaptea contemplării operei săvârșite, așadar, filozofiei (*Decal.* 96-106). Pentru Părinți, a șaptea zi este ziua Domnului (duminică); începutul zilei eterne, „a opta”; sfârșitul săptămânii milenare și odihna veșnică a sufletelor. Pentru Origen (*Hom. Num.* 23,4), adevăratul sabat nu aparține acestei lumi, ci lumii de dincolo. Dumnezeu nu-și încetează creația nici o clipă (Augustin, *Gen. Litt.* IV, VIII-XX).

2,3 Dumnezeu sfințește aici sabatul (cf. Ex. 20,11). Părinții traduc ideea consfințirii printr-un verb care înseamnă „a separa”. Ziua a șaptea este ceva deosebit, cu totul aparte față de restul zilelor (Ioan Gură de Aur, *Hom. Gen.* X, PG 53-54; Theodoret, *QG XXI*). ♦ „începuse”: după Philon (*Leg.* I,5-7), Dumnezeu nu încetează să creeze, așadar cele șase zile n-au făcut decât să înceapă creația. După Didim, Dumnezeu n-a creat toate fapăturile „întru început” (de pildă, îngerii au rămas pe dinafară).

2,4 γένεσις (TM: *tōl' dhoth*: un plural): termenul care dă titlul primei cărți a Torei. El rezumă evenimentele relatate până aici. În acest singur cuvânt Philon descoperă tema lumii create de Dumnezeul universului (*Opif.* 12).

2,6 „izvor”: în TM apare un cuvânt rar, *ēdh*, care s-ar traduce prin „nor”, „abur”. Philon vede o alegorie pentru Logos, „care udă sufletul cu virtuți” (*Post.* 127-129), iar Părinții dau cuvântului un sens hristologic, baptismal.

2,7 Verbul πλάσσω apare încă de trei ori în acest capitol: în v. 8; v. 15 (cu referire la om); în v. 19 (cu referire la animale). Pentru greci, verbul respectiv evocă activitatea olarului, de pildă, sau a sculptorului. Mulți exegeți antici opun omul „plâsmuit”

⁸ Domnul Dumnezeu a sădit o grădină în Eden, spre răsărit, și l-a așezat acolo pe omul pe care l-a plăsmuit. ⁹ Apoi Dumnezeu a mai făcut să răsără din pământ tot felul de pomi plăcuți la vedere și buni pentru hrană, și pomul vieții în mijlocul grădinii și pomul aflării a ce se poate ști despre bine și rău.

(terestru) celui „făcut” (din Gen. 1,26-27). Este cazul lui Philon și Origen (cf. nota la 1,26). Alții nu fac această distincție: Irineu, *Dem.* 11; *Epistola către Diognet* 10,2. ♦ „praf” (χοῦς) este o apozitie. Unele manuscrise vechi adaugă un participiu („luând”), pentru a face sensul mai clar. Pavel opune primul om/Adam, „făcut din praf”, celui de-al doilea, venit din cer (1Cor. 15,47-49). Pentru Philon, Dumnezeu a ales cea mai bună țărână în vederea plăsmuirii omului (*Opif.* 137). Pentru creștini (după Ps. 21,16; Ecl. 3,20 etc.), „praful” este semnul umilinței (spirituale). Omul trebuie să se umilească, întrucât a fost plăsmuit din praf (Ioan Gură de Aur, *Hom. Gen.* XII; Vasile, *De origine hominis* II,2; 12). ♦ „sufflare” (πνοή, cbr. *nișmāh*), diferită de „duh” (πνεῦμα, ebr. *rūah*). Același cuvânt apare în Fapte 2,2, la Cincizecime, și în Fapte 17,25. După TM, Dumnezeu îi suflă lui Adam „în nări”; după LXX, „în față”. Pentru Tertulian, omul primește în acest moment spiritul, inteligența, devenind asemenea lui Dumnezeu; pentru Irineu, Ioan Gură de Aur, Augustin, omul primește acum sufletul.

2,8 „grădină” (παράδεισος): am tradus prin „grădină”, iar nu prin „rai”, tocmai pentru a transmite imaginea concretă a acestui „loc” primordial. „Raiul” a căpătat sens propriu, în românește, așa încât se poate spune „grădina raiului”, fără a resimți expresia ca pleonastică. *παράδεισος* vine dintr-un cuvânt persan și denumește un parc destinat plimbărilor și destinderii regale. ♦ „Eden” este forma ebraică, redată în greacă prin *Εδεμ*. Am păstrat în traducere forma încetățenită, deși corect ar fi fost să transcriu „Edem”. În Gen. 3,23-24, cuvântul ebraic, considerat nume comun, este tradus în greacă prin *τροφή* („deliciu”; „plăcere”: de aici „grădina desfătării”). ♦ „spre răsărit”: LXX indică un punct cardinal, în vreme ce cuvântul din TM (*miqqedhem*, litt. „în față”) poate fi interpretat și ca însemnând „la început” (așadar cu valoare temporală). La Philon, răsăritul simbolizează înțelepciunea (*QG* I,7), la Părinți, pe Iisus (cf. Za. 6,12; Lc. 1,78). Grigore al Nyssei explică prin acest verset obiceiul de a se ruga cu fața spre răsărit.

2,9 „pomul vieții”: cf. Prov. 11,30; 13,12; 15,4; *1Enoh* 25,4-5; *Testamentul lui Levi* 18,10-11; *2Enoh* 8,3. Simbol eshatologic: la sfârșitul lumii, credincioșii vor gusta din pomul vieții. Pentru creștini simbolizează și „lemnul crucii” (cf. Fapte 5,30; 10,39; Gal. 3,13; 1Ptr. 2,24). A fost identificat cu un măslin (*Viața lui Adam și a Evei* 36,2; 40,1-2; *Evanghelia lui Nicodim* 3), cu vița de vie (cf. Daniélou, 1961, pp. 33-47), cu un palmier (Ps. 91,13). ♦ Denumirea celui de-al doilea pom a fost simplificată, devenind, la Părinți, „pomul cunoașterii”. Foarte des cei doi pomi sunt puși în opoziție de comentatori, pomul vieții având sensul pozitiv. „Pomul cunoașterii” este pomul discernământului, la Philon (*Somn.* II,70); Augustin vede în el simbolul liberului arbitru (*Civ. Dei* XIII,21). A fost identificat cu lămâiul, cu vița de vie, dar mai ales cu smochinul din frunzele căruia Adam și Eva își vor împleti cingători, după cădere (identificarea e cunoscută și criticată de Grigore al Nyssei, *Cant.*, Prolog).

¹⁰ Un fluviu izvorăște din Eden, ca să ude grădina. De acolo se împarte în patru brațe. ¹¹ Primul se numește Phison: el înconjoară tot ținutul Evilat, unde se află aur. ¹² Aurul aceluia ținut este bun. Tot acolo se află și piatra neagră și cea verzuie. ¹³ Al doilea fluviu se numește Geon și înconjoară tot ținutul Etiopiei. ¹⁴ Al treilea fluviu este Tigru și curge prin fața ținutului asirienilor. Al patrulea fluviu este chiar Eufratul.

¹⁵ Domnul Dumnezeu l-a luat pe omul pe care îl plăsmuise și l-a așezat în grădină, ca să o lucreze și să o păzească. ¹⁶ Și Domnul Dumnezeu i-a poruncit lui Adam: „Ia și mănâncă din orice pom din grădină, ¹⁷ dar să nu mâncați din pomul prin care se pot cunoaște binele și răul. Căci în ziua când veți mânca din el, de moarte veți muri.”

¹⁸ Domnul Dumnezeu a zis: „Nu este bine să fie omul singur. Să-i facem un ajutor pe potrivă lui.” ¹⁹ Și Dumnezeu a mai plăsmuit din pământ toate

2,10 „brațe” (ὄρχος): după Ioan Gură de Aur, Ambrozie, Augustin: Gange, Nil, Tigru, Eufrat; după Efrem: Dunăre, Nil, Tigru, Eufrat. Plecând de la polisemia termenului ὄρχη, Philon vorbește despre cele patru virtuți cardinale care izvorăsc din Logos: prudența, curajul, cumpătarea, dreptatea. Pentru Ciprian (*Ep.* 63,8), Hipolit (*Com. Dan.* I,16-17), fluviul este Iisus care se revarsă în lume prin cele patru evanghelii (cf. Février, 1956, pp. 179-199).

2,12 Cele două pietre sunt dificil de identificat: probabil bdeliu și onix.

2,13 Geon este identificat cel mai des cu Nilul.

2,16 Prima apariție în LXX a lui Adam, ca nume propriu. Până acum, ebraicul 'ādām fusese redat prin ἄνθρωπος. ♦ ἐντολή sugerează autoritatea binevoitoare a lui Dumnezeu față de Adam. Philon îi dă sensul de „sfat”, „precept”, nu de poruncă (*LA* I,93). Adam are nevoie de îndrumare, nu de reprimare. Stăpânii poruncesc, prietenii îndeamnă (cf. Ioan Gură de Aur, *Hom. Gen.* XIV).

2,17 LXX trece de la pers. I sg. la pers. a II-a pl., spre deosebire de TM, care păstrează peste tot singularul. Philon interpretează astfel schimbarea de persoană: numai înțeleptul poate găsi binele, în vreme ce abținerea de la rău privește pe toată lumea (*Leg.* I, 101-104). ♦ „de moarte veți muri”: am lăsat construcția greacă, extrem de percutantă, care calchiază ebr. *mōth tāmūth*. Versetul ridică o problemă dificilă: Adam și Eva, deși au mâncat din pomul interzis, n-au murit. Din formula intensivă „veți muri de moarte”, Philon deduce că este vorba despre moartea sufletului (*Leg.* I,105-107; de asemenea Origen, *Hom. Gen.* XV,2). Alții (Iustin, *Dialogul cu Trifon*, 81), care interpretează o „zi” a lui Dumnezeu ca având o mie de ani, spun că Adam n-a atins sfârșitul primei „zile” milenare (murind la 930 de ani).

2,18 „să facem”: LXX folosește din nou pluralul, pentru a pune plăsmuirea femeii pe același plan cu plăsmuirea bărbatului, în vreme ce TM are aici singularul („voi face”).

2,19 Numirea animalelor: TM e greu de înțeles („tot ce omul va numi, adică suflet viu, va fi numele său”); LXX propune o versiune mai clară (redată și de noi), justificată de

fiarele câmpului și toate zburătoarele cerului și le-a dus lui Adam, ca să vadă cum le va numi. Și cum a numit Adam viețuitoarele, așa le-a fost numele.²⁰ Adam a pus nume tuturor animalelor, tuturor zburătoarelor cerului și tuturor fiarelor câmpului, dar lui Adam nu i s-a găsit un ajutor asemenea lui.²¹ Atunci Dumnezeu l-a toropit pe Adam și l-a cufundat în somn. I-a luat o coastă, iar locul ei l-a umplut cu carne.²² Și din coasta pe care a luat-o de la Adam, Dumnezeu a meșteșugit o femeie și i-a adus-o lui Adam.²³ Adam a zis: „Acesta e acum os din oasele mele și carne din carnea mea. Ea se va numi femeie, pentru că a fost luată din bărbatul ei.”²⁴ De aceea bărbatul își va lăsa tatăl și mama și se va lipi de femeia sa, iar cei doi vor deveni un singur trup.²⁵ Cei doi, Adam și femeia sa, erau goi, dar nu se rușinau.

3¹ Șarpele era însă cel mai isteț dintre toate fiarele de pe pământ, pe care le-a făcut Domnul Dumnezeu. Și i-a zis șarpele femeii: „De ce a spus Dumnezeu: «Să nu mâncați din nici un pom din grădină?»”² Femeia i-a zis șarpelui: „Din rodul pomilor din grădină [putem] mânca,³ doar despre

Philon (*Mut.* 63, *Irineu, Dem.* 13; Ioan Gură de Aur, *Hom. Gen.* XIV, PG 53-54, 116-117).

2,21 „l-a toropit”: LXX spune exact „Dumnezeu a aruncat o toropeală (ἔκστασις) asupra lui Adam”. Termenul grec nu are aici sensul de „extaz”, ci de „toropeală”, „stare de leșin”. După Philon, termenul desemnează calmul gândirii (*Her.* 249; *LA* II, 26-30; *QG* I,24); Ioan Gură de Aur vorbește de un somn letargic: *ibid.*, 120); Metodiul însă vede plăcerea extatică prefigurând unirea sexuală (*Banchetul* II,2); Augustin vede exazul profetic în care lui Adam i se revelează taina căsătoriei sau patimile lui Hristos (*Gen. Litt.* IX,XIX,34-36). ♦ „coastă”: cuvântul grecesc (πλευρά) desemnează, de fapt, „partea laterală a trupului”. Philon îl înțelege așa (*LA* II,19-21; *QG* I,27); de asemenea, Clement Alexandrinul (*Pedagogul* III,19,1), care vorbește despre singurul „loc moale” al lui Adam, pe care Dumnezeu l-a luat spre a face un lăcaș pentru sămânța lui, pe Eva. Tradiția creștină a făcut apropierea între coasta lui Adam („partea laterală a trupului”) și locul unde Iisus a fost împuns cu sulița, pe cruce (*cf.* *In.* 19,34).

2,23 Greaca nu are cum să redea jocul de cuvinte din ebraică, unde cuvântul *’iššāh*, („femeie”) este derivat din *’iš* („bărbat”).

2,24 *Litt.* „vor deveni o singură carne”. Tradiția ebraică vorbește, în legătură cu acest verset, despre „căsătoria paradisiacă”, fixată de Dumnezeu ca normă ideală.

3,1 „isteț” (φρόνιμος) are o valoare pozitivă în LXX: îl califică pe Iosif, în *Gen.* 41,33.39. Philon (*QG* I,32) și Theodoret (*QG* 31) îl devalorizează, interpretându-l ca „viclean”. Theodotion și Aquila traduc termenul ebraic *’ārūm* („isteț” și „viclean” în același timp) prin πανούργος („dibaci”, „șmecher”).

rodul pomului aflat în mijlocul grădinii, Dumnezeu a zis: «Nu mâncați și nu vă atingeți de el, ca să nu muriți.»⁴ Dar șarpele i-a zis femeii: „Nu veți muri de moarte,⁵ ci Dumnezeu știa că în ziua în care ați mâncat din el, vi se vor deschide ochii și veți fi ca niște dumnezei, cunoscând binele și răul.”⁶ Și femeia a văzut că pomul era bun de mâncat, plăcut ochilor și de folos înțelegerii; și luând din rodul lui, a mâncat. Apoi a dat și bărbatului ei, care era cu ea, și au mâncat.⁷ Ochii amândurora li s-au deschis și și-au dat seama că sunt goi. Și au împletit frunze de smochin și și-au făcut cingători.

⁸ Și au auzit glasul Domnului Dumnezeu care se plimba prin grădină, pe seară. Adam și femeia lui s-au ascuns de fața Domnului Dumnezeu, în mijlocul pomilor din grădină.⁹ Și Domnul Dumnezeu l-a strigat pe Adam: „Adame, unde ești?”¹⁰ El l-a zis: „Ți-am auzit glasul, când te plimbai prin grădină, m-am înfricoșat, fiindcă sunt gol, și m-am ascuns.”¹¹ [Dumnezeu] i-a zis: „Cine ți-a dat de veste că ești gol? Nu cumva ai mâncat din singurul pom din care ți-am poruncit să nu mănânci?”¹² Adam a zis: „Femeia, pe

3,5 Philon (*QG* I,36) și Teofil al Antiohiei (*Ad Aut.* II,28) văd în cuvintele șarpelui: „veți fi ca niște dumnezei” prevestirea epocii politeiste. Unii gnostici, în special ofiții interpretează pozitiv cuvintele șarpelui, acuzându-l pe Dumnezeu, „demiurgul cel rău”, de gelozie (cf. Simonetti, 1993, mai ales pp. 37-129).

3,6 „de folos înțelegerii”: în greacă expresia este ambiguă, greu de redat. Sensul cel mai plauzibil ar fi „care atrage curiozitatea cunoașterii”. În *LXX* apare „și au mâncat”, în *TM*. „și a mâncat”, la singular, despre Adam.

3,7 După interpretările iudaice și creștine, celor doi li s-au deschis ochii sufletului. Descoperirea goliciunii este interpretată divers. După Irineu (*Adv. haer.* III,23,5), cei doi descoperă pierderea veșmintelor paradisiace sau conștientizează apetitul sexual (*Dem.* 14); după Origen, ei își dau seama de nevoile materiale de supraviețuire, abătându-se de la contemplația spirituală (*C. Cels.* IV,76 sq.). Cf. Harl, 1966, pp. 486-495. ♦ Pentru unele tradiții, smochinul este însuși pomul oprit (cf. *Apocalipsa lui Moise* 20,4-5 și Theodoret, *QG* 28). Fructele sale dulci și frunzele aspre fac din acest pom când simbolul plăcerilor (Philon, *QG* I,41), când simbolul pocăinței (Irineu, *Adv. haer.* III,23,5). ♦ „cingătoarea” (περίζωμα), se referă la un minim acoperământ din frunze, legat în jurul coapselor.

3,8 De remarcat antropomorfismele: Dumnezeu „vorbește” și „se plimbă”. Pentru Philon, omul de după cădere crede, în mod greșit, că Dumnezeu se modifică, precum o ființă temporală (*QG* I,42). Teofil al Antiohiei vede aici o manifestare a Logosului (*Ad Aut.* II,22). ♦ Unii exegeți fac legătura între ora în care a căzut Adam și ora răstignirii lui Iisus: între ceasul al șaselea și al nouălea după-amiaza (Irineu, *Adv. haer.* V,23,2).

3,12 Rolul femeii în episodul căderii este subliniat în *Sir.* 25,24; *Rom.* 7,9-11; *2Cor.* 11,3; *1Tim.* 2,13-15.

care mi-ai dat-o, ea mi-a dat din pom și am mâncat.”¹³ Domnul Dumnezeu i-a zis femeii: „De ce ai făcut asta?” Femeia a zis: „Șarpele m-a amăgit și am mâncat.”¹⁴ Atunci Domnul Dumnezeu i-a zis șarpelui: „Pentru că ai făcut asta, fii blestemat între toate dobitoacele și fiarele pământului. Să mergi pe piept și pe pânțe și să mănânci țărână câte zile vei trăi.”¹⁵ Voi pune dușmănie între tine și femeie, între seminția ta și seminția ei. El îți va pândi capul, iar tu îi vei pândi călcâiul.”¹⁶ Femeii i-a zis: „Îți voi înmulți chinurile și suspinul. În chinuri vei naște prunci; te vei întoarce spre bărbatul tău și el îți va fi stăpân.”¹⁷ Iar lui Adam i-a zis: „Pentru că ai ascultat de glasul femeii tale și ai mâncat din singurul pom din care ți-am poruncit să nu mănânci, blestemată fie glia prin muncile tale. În chinuri vei mânca din ea câte zile vei trăi.”¹⁸ Ciulini și mărcini va rodi și iarba câmpului vei mânca.¹⁹ În sudoarea feței vei mânca pâinea ta, până când te vei întoarce în pământul din care ai fost luat. Pentru că pământ ești și în pământ te vei întoarce.”²⁰ Și Adam a numit-o pe femeia lui „Viață”, fiindcă este mama tuturor celor vii.

²¹ Și Domnul Dumnezeu le-a făcut, lui Adam și femeii sale, veșminte din piele și i-a îmbrăcat.²² Și Dumnezeu a zis: „Iată, Adam a devenit ca

3,15 Pronumele relativ, tradus prin „el”, este masculin, în textul grecesc, și nu se acordă cu nimic din fraza precedentă („femeie” ori „seminție”). În ebraică, „sămânță” este masculin. S-ar putea să fie vorba de un literalism al LXX. Unii au înțeles că „el” se referă la Adam; „intelectul”, la Philon, *Leg.* III,188-189; „omul”, la Origen, *Hom. Gen.* XV,5. Acest pronume a beneficiat de o interpretare mesianică. Ar fi vorba despre Fiul, Hristosul, care-l va învinge pe dușman în cele din urmă (cf. Ap. 12,17; Irineu, *Adv. haer.* III,23,7 și V,21,1). Unele versiuni latine și Vulgata au *ipsa*, care trimit, tipologic, la Fecioara Maria.

3,17 Greaca nu poate reda jocul de cuvinte din ebraică: 'Ādhām și 'adhāmāh, „pământ, țărână”. Nu Adam, ci pământul este blestemat din cauza lui Adam. Pământul va îndura „supliciu” muncilor agricole.

3,18 „iarba”, χόρτος, este hrana animalelor, opusă fructelor (καρποί) din paradis, din care Adam a avut dreptul să mănânce până acum.

3,20 LXX dă, în Gen. 4,1 și 25, numele femeii transcris după ebraică, Eva (TM: *Hawwāh*, pusă în legătură cu rădăcina *hāyāh* „a fi viu, a trăi”). Aici însă avem traducerea grecească a termenului ebraic: ζωή, „viață”.

3,21 „veșminte” sau „tunici din piele”: există două interpretări principale, cu diverse ramificații: hainele reprezintă trupul material, carnea trupului omenesc (Philon, *QG* I,53; gnostici, *apud* Irineu, *Adv. haer.* I,5,5); ele reprezintă condiția păcătoasă și muritoare a omului, de care ne lepădăm prin botez (Grigore al Nyssei, *In diem luminum*, 20-30; cf. Daniélou, 1958, pp. 53 sq.).

unul dintre noi: cunoaște binele și răul; acum, nu cumva să întindă mâna și să culeagă din pomul vieții, să mănânce și să trăiască veșnic.”²³ Și Dumnezeu l-a alungat din grădina desfătării, ca să muncească pământul din care a fost luat.²⁴ L-a scos afară pe Adam, l-a așezat în fața grădinii desfătării și a pus heruvimii și sabia de foc cea rotitoare, ca să păzească drumul către pomul vieții.

4¹ Iar Adam a cunoscut-o pe Eva, femeia sa, și ea, rămânând grea, l-a născut pe Cain și a zis: „Am dobândit un om datorită lui Dumnezeu.”² Și l-a mai născut pe fratele lui, Abel. Abel a ajuns păstor la oi, iar Cain lucra pământul.³ Și a fost așa: după câteva zile Cain a adus jertfă lui Dumnezeu din roadele pământului,⁴ iar Abel a adus și el din cei întâi-născuți din turmele sale și din părțile lor grase. Dumnezeu a privit la Abel și la darurile sale;⁵ pe

3,22 „unul dintre noi” este înțeles de Origen (*Com. Io. XXXII,233* și *Hom. Ez. I,9*) „unul printre noi” și interpretat ca referindu-se la Satan, care aparținuse lumii cerești, dar a căzut prin neascultare. Adam repetă căderea lui Satan. ♦ Pentru Origen, „pomul vieții” reprezintă Înțelepciunea (*De oratione 27,10-11*).

3,24 După TM, Adam este așezat de Dumnezeu „la răsărit de grădina raiului”. ♦ Heruvimii vor fi asimilați, de către interpreți, fie cu cei doi heruvimi de la Chivotul Legământului (Philon, *Cher. 21,30*; Origen, *Exh. mart. 36*), fie cu îngerul care ridică sabia în fața măgăriței lui Balaam (Num. 22,23). După Philon, heruvimii reprezintă mișcările sferelor cerești, iar rotirea lor este sabia. Pentru creștini, sabia de foc simbolizează purificarea sufletului înainte de a intra în paradis (*cf. Origen, Hom. Luc. 24,2*). Pe larg, despre acest verset, *cf. Alexandre, 2003, pp. 67-125*.

4,1 „rămânând grea”: expresia exactă este „prinzând [rod ori sămânță] în pânțece”. Am tradus sistematic expresia grecească prin „a rămâne grea”.

4,2 Philon (*Agr. 21*) și Didim (*In Genesim 119*) îl opun pe Abel, ciobanul, lui Cain, „lucrătorul de pământ” (în sens peiorativ, deosebit de țaran, γεωργός, al cărui sens este pozitiv). Noe va fi numit γεωργός (Gen. 9,20).

4,3 „după câteva zile” este interpretat de către Philon (*QG I,60*) ca semn al întârzierii sacrificiului din partea lui Cain. Dumnezeu pedepsește lipsa lui de zel și promptitudine. TM are „la sfârșitul zilelor”.

4,4 Tot după Philon (*ibid.*), Cain n-ar fi adus primele roade, ci roade la întâmplare (părele la care se realizează și Ioan Gură de Aur, *Hom. Gen. XVIII*).

4,5 LXX face distincție între „jertfele” lui Cain și „darurile” lui Abel. „Jertfele” (θυσία) sunt ceva obișnuit, jertfitorul păstrându-și o parte din ofrandă, în vreme ce „darurile” (δῶρα) sunt deosebite. Distincția e cu atât mai semnificativă cu cât ea nu există în TM, care folosește același termen în ambele cazuri: *minhāh*. ♦ „a privit”: se poate adăuga o nuanță: „cu bunăvoință”, conferită de preverbul ἐπι-. Lecțiunile hexaplare atestă o altă lectură: în locul lui „a privit” apare verbul „a aprins”, se înțelege,

Cain însă nu l-a luat în seamă, nici jertfele sale. Atunci Cain s-a întristat foarte tare și s-a posomorât la chip. ⁶ Și Domnul Dumnezeu i-a zis lui Cain: „De ce te-ai întristat așa de tare și de ce te-ai posomorât la chip? ⁷ Dacă ai adus jertfa cum trebuie, dar n-ai împărțit-o cum trebuie, oare n-ai păcătuit? Liniștește-te! El se va întoarce către tine, iar tu îl vei stăpâni.” ⁸ Atunci Cain i-a zis fratelui său, Abel: „Să mergem pe câmp.” Când se aflau ei pe câmp, Cain s-a ridicat asupra fratelui său Abel și l-a omorât. ⁹ Dumnezeu a zis către Cain: „Unde este, Abel, fratele tău?” El a răspuns: „Nu știu. Oare sunt eu paznicul fratelui meu?” ¹⁰ Și Dumnezeu i-a zis: „Ce-ai făcut? Glasul sângelui fratelui tău Mă strigă din țărână. ¹¹ Acum blestemat să fii, departe de țărâna care și-a căscat gura, ca să primească sângele fratelui tău din mâna ta. ¹² Căci vei munci glia, dar ea nu se va mai strădui să-ți dea vlaga ei. Cu geamăt și cu tremur vei trăi pe pământ.” ¹³ Atunci Cain a zis către

„darurile lui Abel”, lăsând neatins jertfele lui Cain. ♦ Eusebiu (*DE* I,10,1-15) apropie sacrificiul lui Abel de jertfa „Mielului divin”, Iisus. ♦ Am tradus prin „s-a posomorât la chip” o expresie însemnând exact „i-a căzut fața” de necaz.

4,6 Tristețea lui Cain: LXX nu amintește decât despre tristețe, amărăciune, dar unii comentatori creștini, plecând probabil și de la TM („Cain s-a încins”), vorbesc despre „invidia” și „mânia” celui refuzat de divinitate (*IClement* 4,7).

4,7 Frază dificilă în greacă, al cărei sens probabil este: Cain a adus ce se cuvenea, dar n-a împărțit cum se cuvenea (n-a dat partea cuvenită lui Dumnezeu, încălcând așadar procedura ritualului). Este interpretarea pe care o propun pasajului Philon (*Agr.* 127-130), Irineu (*Adv. haer.* IV,18,3), Didim, *ad locum*. ♦ „Liniștește-te” se poate înțelege în trei sensuri: „nu te preocupa”; „taci din gură, nu mai vorbi”; „pocăiește-te”. Cu verbul precedent, „ai păcătuit”, va deveni o sentență celebră: „Ai păcătuit? Liniștește-te!”, adică „Încetează să păcătuiești” (*cf. Const. apostolice* II,16,4). TM este aici aproape incomprehensibil. ♦ Ultima parte a versetului este ambiguă: Dumnezeu i se adresează tot lui Cain, sau, de această dată, lui Abel? Pronumele „el”, „îl” pe cine vizează? După Philon, Cain va stăpâni „păcatul” (*QG* I,66); după Didim, „ofranda” (*ad locum*); după Irineu, „el” este Abel, care va fi stăpânit de Cain (*Adv. haer.* IV,18,3).

4,8 „pe câmp” lipsește din TM. ♦ După Philon (*Deter.* 47-48), Cain se ucide pe sine însuși, ucigându-și sufletul prin crimă, în vreme ce Abel continuă să trăiască, în pofida morții fizice.

4,10 Abel este prototipul omului drept ucis fără vină/fără motiv, al cărui sânge va fi răzbunat (*Mt.* 23,35); el îl prefigurează pe Iisus, al cărui sânge îi va răscumpăra pe păcătoși (*Evr.* 12,24). Versetul a fost folosit pentru a susține credința în supraviețuirea celui drept după moarte (Philon, *Deter.* 69-95).

4,11 Origen citează o altă versiune: „Blestemată fie țărâna care...” (*Com. Rom.* V,6).

4,13 În TM apare „ca să o [pot] purta”, în loc de „ca să fiu iertat”, „ca să fiu eliberat”. Philon interpretează diferit: „Prea mare este pedeapsa mea, de a fi lăsat liber”

Domnul: „Mi-e prea mare vina, ca să fiu iertat. ¹⁴ Dacă astăzi mă alungi de pe fața pământului și de fața Ta mă voi ascunde, am să gem și am să tremur, căci oricine mă va găsi mă va ucide.” ¹⁵ Și Domnul Dumnezeu i-a zis: „Nu va fi așa. Cine-l va ucide pe Cain va plăti de șapte ori răzbunarea.” Atunci Domnul Dumnezeu i-a pus un semn lui Cain, pentru ca nimeni, dacă-l va găsi, să nu-lucidă. ¹⁶ Iar Cain s-a dus de la fața lui Dumnezeu și s-a sălășluit în ținutul Naid, din fața Edenului.

¹⁷ Cain a cunoscut-o pe femeia sa, care a rămas grea și l-a născut pe Enoh. Tocmai zidea o cetate și a numit-o după numele fiului său, Enoh. ¹⁸ Lui Enoh i s-a născut Gaidad, Gaidad l-a avut pe Maiel, Maiel l-a avut pe Mathusala, Mathusala l-a avut pe Lamech. ¹⁹ Lamech și-a luat două femei, una pe nume Ada, a doua pe nume Sella. ²⁰ Ada l-a născut pe Iobel. Acesta era părintele crescătorilor de turme, care locuiesc în corturi. ²¹ Fratele lui se numea Iubal. Acesta i-a învățat pe oameni să cânte din psalterion și din citeră. ²² Cât despre Sella, ea l-a născut pe Thobel, mânuitor al ciocanului,

(*Deter.* 141-150; *Confus.* 165); o temă specific filoniană: nu este bine pentru păcătos să rămână nepedepsit. După Didim, Cain îl roagă pe Dumnezeu să nu-l părăsească (*ad locum*).

4,15 Origen a consacrat două cărți (13 și 14, din păcate pierdute) din *Com. Gen.* acestui verset complicat. După Ieronim (*Ep.* 36.3), sensul ar fi următorul: „Cine te va ucide îți va face un bine, pentru că te va elibera de nenumăratele muștrări.” Unii comentatori presupun un punct după „va ucide”. Atunci sensul se schimbă: Cain va plăti șapte răzbunări. Plecând de aici: Cain va fi pedepsit la a șaptea generație, prin Lamech (Ieronim, *loc. cit.*); Cain va fi pedepsit de șapte ori pentru șapte greșeli (invidie, necinste, crimă, fratricid, crimă primordială, înfrustarea părinților, minciună). Cele șapte pedepse: munca pământului, nerodnicie, geamăt, tremur, exil de pe pământ, exil de la fața lui Dumnezeu, semnul infamant (*cf.* Vasile, *Ep.* 260). TM spune: „Cine-l va ucide pe Cain, acesta va fi răzbunat de șapte ori.”

4,17 Despre urmașii lui Cain, *cf.* Philon, *De posteritate Caini*, unde toate personajele sunt interpretate alegoric. ♦ După *Cartea Jubileelor* 4,1,9, femeia lui Cain se numea Awan și era sora lui. Părinții insistă pe ideea incestului (*cf.* Theodoret, *QG* 43). ♦ După Flavius Iosephus, evenimentul marchează începutul vieții politice (*AI* 1,61-62). Augustin pune în paralel cuplurile Remus/Romulus, Cain/Abel, precum și întemeierea celor două orașe (*Civ. Dei.* XV,V).

4,21 LXX nu redă relația existentă în TM între numele părintelui muzicii, *Yūbhāl*, și numele trâmbiței, *yōbhēl*. În greacă, Iubal este doar inventatorul instrumentelor cu coarde; în TM, dacă *kinnōr* este un instrument cu coarde, cel de-al doilea, *'ūghābh*, desemnează familia fluielor și flautelor.

care lucra arama și fierul. Sora lui Thobel era Noema.²³ Lamech a zis femeilor sale:

Ada și Sella, ascultați glasul meu,
femei ale lui Lamech, luați aminte la cuvintele mele,
că am ucis un om, pentru o rană,
un băiețandru, pentru o vânătaie;

²⁴ Cain a fost pedepsit de șapte ori,

Lamech va fi pedepsit de șaptezeci de ori câte șapte.

²⁵ Adam a cunoscut-o pe femeia lui, Eva, și ea, rămânând grea, a născut un fiu pe care l-a numit Seth, zicând: „Dumnezeu mi-a ridicat o altă sămânță în locul lui Abel, cel omorât de Cain.”²⁶ Seth a avut un fiu, pe care l-a numit Enos. Acesta a nădăjduit să cheme numele Domnului Dumnezeu.

5¹ Aceasta este cartea nașterii oamenilor. În ziua în care Dumnezeu l-a făcut pe Adam, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut.² Parte bărbătească și femeiască i-a făcut și i-a binecuvântat. Și le-a pus numele Adam, în ziua în

4,23 „pentru o rană”; „pentru o vânătaie”: construcție dificilă, care s-ar putea traduce și „am ucis, rană pentru mine”, respectiv: „vânătaie pentru mine”. M. Harl optează pentru această a doua soluție, pe care o consider îndreptățită, dar mai puțin probabilă, chiar dacă ar confirma sensul philonian din *Deter.* 50-51.

4,24 Unii comentatori înțeleg că Lamech va fi pedepsit de 490 de ori (Philon *QG* I,77; Vasile, *Ep.* 260); alții înțeleg că este vorba despre 77 de generații între crima lui Lamech și venirea lui Iisus (Ieronim, *Ep.* 36).

4,25 Greaca nu poate echivala jocul de cuvinte din ebraică între numele *Șeth* și forma verbală *șāth*, „a așeza, a rândui”.

4,26 Ultima parte a versetului este foarte greu de tradus. Enos este simbol al speranței (Philon, *Deter.* 138-140; *QG* I,79; Origen, *Com. Io.* XX,12; Eusebiu, *PE* VII,8,1-12). El este primul care a sperat să invoce numele lui Dumnezeu, necunoscut până atunci. Aquila dă alt sens în greacă: de atunci a început să se invoce numele lui Dumnezeu. Didim (*ad locum*) propune un alt sens pentru verbul grec considerat pasiv: Enos spera să fie invocat ca un dumnezeu, adică să devină ca Dumnezeu. TM arc: „De atunci a început să se invoce...”.

5,1 „cartea nașterii”: din nou apare termenul „geneză”. Versetul a fost considerat de unii comentatori (Origen, *C. Cels.* VI,49) ca final al relatării Genezei. ♦ „după chip” (*cf.* Gen. 1,26-27): după Ioan Gură de Aur, reluarea acestei expresii foarte sugestive arată că Dumnezeu își menține bunăvoința asupra lui Adam chiar și după cădere (*Hom. Gen.* XXI).

5,2 Ioan Gură de Aur transmite o lecțiune a textului care are singular în loc de plural. LXX trece de la sg. la pl. ca și TM.

care i-a făcut. ³ Adam a trăit două sute treizeci de ani și a zămislit [un fiu] după forma și după chipul său și l-a numit Seth. ⁴ După nașterea lui Seth, Adam a trăit șapte sute de ani și a zămislit fii și fiice. ⁵ Toate zilele lui Adam au fost nouă sute treizeci de ani și a murit.

⁶ Seth a trăit două sute cinci ani și l-a zămislit pe Enos. ⁷ După nașterea lui Enos, Seth a trăit șapte sute șapte ani și a zămislit fii și fiice. ⁸ Toate zilele lui Seth au fost nouă sute doisprezece ani și a murit.

⁹ Și Enos a trăit o sută nouăzeci de ani și l-a zămislit pe Cainan. ¹⁰ După nașterea lui Cainan, Enos a trăit șapte sute cincisprezece ani și a zămislit fii și fiice. ¹¹ Toate zilele lui Enos au fost nouă sute cinci ani și a murit.

¹² Și Cainan a trăit o sută șaptezeci de ani și l-a zămislit pe Maleleel. ¹³ După nașterea lui Maleleel, Cainan a trăit șapte sute patruzeci de ani și a zămislit fii și fiice. ¹⁴ Toate zilele lui Cainan au fost nouă sute zece ani și a murit.

¹⁵ Și Maleleel a trăit o sută șizeci și cinci de ani și l-a zămislit pe Iared. ¹⁶ După nașterea lui Iared, Maleleel a trăit șapte sute treizeci de ani și a zămislit fii și fiice. ¹⁷ Toate zilele lui Maleleel au fost opt sute nouăzeci și cinci de ani și a murit.

¹⁸ Și Iared a trăit o sută șizeci și doi de ani și l-a zămislit pe Enoh. ¹⁹ După nașterea lui Enoh, Iared a trăit opt sute de ani și a zămislit fii și fiice. ²⁰ Toate zilele lui Enoh au fost nouă sute șizeci și doi de ani și a murit.

²¹ Și Enoh a trăit o sută șizeci și cinci de ani și l-a zămislit pe Mathusala. ²² Iar Enoh a plăcut lui Dumnezeu, după nașterea lui Mathusala, două sute de ani, și a zămislit fii și fiice. ²³ Toate zilele lui Enoh au fost trei sute șizeci și cinci de ani. ²⁴ Enoh i-a plăcut lui Dumnezeu și n-a mai fost găsit, pentru că Dumnezeu l-a strămutat.

5,3 „după formă și după chip”: TM reia „după chip și asemănare” din 1,26-27, în timp ce LXX folosește un termen rar, unic în tot Pentateuhul, *îdēα*, „formă”, „tipar” (se poate referi atât la trup, cât și la caracter). ♦ Faptul că Seth a fost născut „după chipul” lui Adam îi permite lui Pavel să spună, în 1Cor. 15,49: „Avem în noi chipul [omului] pământesc, dar îl putem avea pe cel [al omului] cereșc.”

5,24 Excepția lui Enoh: toți ceilalți patriarhi „mor”, numai Enoh este „strămutat” („luat”, după TM). Acest verb, „strămutat”, a permis două interpretări: 1) Enoh este simbolul dreptului care dobândește nemurirea; Philon apropie „strămutarea” lui Enoh de dispariția lui Ilie (*QG* I,86; *Mut.* 34-38). Pentru Theodoret și Augustin, versetul prefigurează Învierea eshatologică, dat fiind că Enoh este al șaptelea patriarh din listă (Învierea va avea loc în a șaptea zi milenară); 2) Tradiția apocrifelor (lui Enoh) face din

²⁵ Și Mathusala a trăit o sută șazececi și șapte de ani și l-a zămislit pe Lamech. ²⁶ După nașterea lui Lamech, Mathusala a trăit opt sute doi ani și a avut fii și fiice. ²⁷ Toate zilele, cât a trăit Mathusala, au fost nouă sute șazececi și nouă de ani și a murit.

²⁸ Și Lamech a trăit o sută optzeci și opt de ani și a zămislit un fiu ²⁹ pe care l-a numit Noe, zicând: „Acesta ne va odihni din munca noastră, din chinurile mâinilor noastre și de pământul blestemat de Domnul Dumnezeu.”

³⁰ După nașterea lui Lamech, Noe a trăit cinci sute șazececi și cinci de ani și a zămislit fii și fiice. ³¹ Toate zilele lui Lamech au fost șapte sute cincizeci și trei de ani și a murit.

³² Noe avea cinci sute de ani când i s-au născut trei fii: Sem, Ham și Iafet.

6 ¹ Și a fost așa: când oamenii au început să se înmulțească pe pământ, li s-au născut și fiice. ² Fiii lui Dumnezeu, văzând că fiicele oamenilor erau

personaj un profet care, fiind nemuritor, cunoaște derularea întregii istorii omenești, de la Creație până la Judecată. Enoh este unul din personajele apocaliptice cheie. Pentru Părinți, el va fi unul dintre cei doi „martori” care vor preceda venirea Antihristului (celălalt fiind identificat cu Ilie, Moise ori Ieremia). Abia la sfârșitul lumii Enoh va cunoaște moartea, fiind ucis de Antihrist (Victorin, Hipolit, Augustin etc.). ♦ Unii exegeți înțeleg verbul μετέθηκεν nu cu sensul de „l-a strămutat”, ci „l-a schimbat” spiritual. Astfel, pentru Philon, Enoh devine simbolul convertirii, al *metanoiei*, care se asociază cu pocăința și singurătatea (una din marile teme exegetice philoniene este „singurătatea lui Enoh”: *Praem.* 15-21; *Abr.* 17-26). ♦ A se vedea importanta literatură apocaliptică pusă sub autoritatea lui Enoh.

5,27 După TM, data morții lui Mathusala coincide cu data potopului, în vreme ce după LXX el ar fi murit la paisprezece ani după potop, fapt care nu concordă cu evenimentele relatate în Gen. 7,7. Ieronim propune să se adopte versiunea TM; alți comentatori rezolvă contradicția afirmând că Mathusala a fost păstrat lângă tatăl său, nemuritorul Enoh, până după sfârșitul potopului.

5,29 Numele dat noului născut presupune o legătură etimologică cu cele rostite de tatăl său. Numele ebr. *Nōaḥ* poate fi pus în legătură fie cu verbul *nūaḥ* (interpretarea Septuagintei), fie cu rădăcina *NHM*, care evocă ideea de mângâiere (sensul ales de TM).

6,2 Capitolul 6 explică motivele pervertirii neamului omenesc, prin apariția gigantilor, o specie intermediară între creaturile cerești și cele pământești. ♦ „Fiii lui Dumnezeu”: altă lecțiune este „îngerii lui Dumnezeu”. Philon și Origen comentează „îngerii lui Dumnezeu”; prin „îngeri” se evita un antropomorfism problematic (Dumnezeu nu putea să aibă copii, ca o creatură). ♦ „Fiii” sau „îngerii” sunt, pentru Philon, simboluri ale intelectului sau ale sufletului care se încarnază în trupuri (*Gig.* 6-18); literatura

frumoase, și-au luat soții dintre toate cele pe care le-au ales.³ Atunci Domnul Dumnezeu a zis: „Să nu mai rămână duhul Meu în oamenii aceștia pe veci, întrucât sunt trup. Zilele lor vor fi de o sută douăzeci de ani.”⁴ Pe atunci, și după aceea, se aflau pe pământ uriașii, când fiii lui Dumnezeu intrau la fiicele omului și-și zămisleau [prunci]; erau uriașii de odinioară, oamenii cei vestiți.

⁵ Când Domnul Dumnezeu a văzut că relele oamenilor s-au înmulțit pe pământ și că tot omul cugeta în inima lui, în fiecare zi, numai și numai răutăți,⁶ s-a îngrijorat că l-a făcut pe om pe pământ și a chibzuit.⁷ Și Dumnezeu a zis: „Îl voi șterge de pe fața pământului pe omul pe care l-am făcut. [Îi voi șterge pe toți], de la om până la animale, de la târâtoare până la zburătoarele cerului: sunt supărat că le-am făcut.”⁸ Dar Noe a găsit har în fața Domnului Dumnezeu.

apocaliptică intertestamentară (*Enoh* 6-7) descrie revolta îngerilor și amestecul lor cu fiicele oamenilor (îngerii îi învață pe bărbați războiul și fierăria, iar pe femei, arta împodobirii; tot ei se află la originea idolatriei). Pentru o altă serie de exegeți (Ioan Gură de Aur, Ioan Casian, Theodoret), „îngerii” sau „fiii lui Dumnezeu” sunt urmașii lui Seth, corupți de „fiicele oamenilor”, care sunt urmașii lui Cain (cele două categorii ale omenirii: bună și rea). *Cartea Jubileelor* 4 afirmă, dimpotrivă, că îngerii au venit să aducă dreptatea pe pământ, dar că au fost amăgiți de femei și renegați de Dumnezeu. Textul biblic nu vorbește despre nici o greșeală comisă de vreuna dintre cele două părți: îngeri sau fiice. Condamnarea unirii nefirești apare o dată cu interpretii târzii (*cf.*, despre subiect, Delcor, M., 1976, pp. 3-53 și Bădiliță, C., 2003, pp. 221-236).

6,3 Duhul lui Dumnezeu va rămâne doar în oamenii spirituali, nu în cei „trupești” (Origen, *De princ.* I,3,7; *C.Cels.* VII,38). Atanasie vede aici o mărturie despre Sfântul Duh (*Ep. Serap.* I,5-7). ♦ Am tradus prin „trup” cuvântul *śōpē*, care înseamnă „carne”. La fel, în alte locuri din Geneză. Nu „trupul” este condamnat de către Părinți, ci felul de viață carnal, pătimăș. ♦ „o sută douăzeci de ani”: fie viața omului va avea această limită (*cf.* Deut. 34,7), fie Dumnezeu le-a mai dat oamenilor un răgaz de o sută douăzeci de ani, pentru a se converti. Ambele interpretări apar la comentatorii antici.

6,4 LXX folosește un singur cuvânt, *γίγαντες*, pentru două cuvinte ebraice: *n^e philim* („cei care cad”) și *gibborim* („cei puternici”). Philon îi apropie etimologic pe giganți de *γῆ*, „pământ”: sunt creaturi pământești, materiale (*Gig.* 60-66; la fel, Irineu, *Dem.* 18).

6,6 Verbul „s-a îngrijorat” poate fi nuanțat: „a devenit preocupat” și în același timp „s-a mâniat” din pricina purtării oamenilor. TM are verbele *nāhām* („s-a căit”) și *āṭabh* („s-a mâhnit, s-a mâniat”). Chestiunea teologică este majoră: Dumnezeu a regretat crearea omului? Dumnezeu și-a ratat creația? Philon și Origen resping o asemenea interpretare, afirmând că Dumnezeu este „mâniat” și supărat, dar nu-și reneagă creația, pe care o consideră bună, în principiu. Aceeași idee, în Sir. 44,17.

6,8 „Noe”: tema potopului și personajul sunt reluate în diferite locuri din Scriptură: Is. 54,8-9; Iez. 14,14; Sir. 44,17-18; Înt. 10,4; 14,6-7; Lc. 17,26; Mt. 24,37-39; Evr.

⁹ Iată neamurile născute din Noe: Noe era om drept, desăvârșit în neamul său. Noe a plăcut lui Dumnezeu. ¹⁰ Noe a avut trei fii, pe Sem, pe Ham și pe Iafet. ¹¹ Dar pământul s-a stricat înaintea lui Dumnezeu și s-a umplut de nedreptate. ¹² Domnul Dumnezeu a văzut că pământul a ajuns stricăciune, fiindcă tot trupul a stricat calea sa pe pământ. ¹³ Atunci Dumnezeu i-a zis lui Noe: „A sosit dinaintea Mea clipa tuturor oamenilor, căci din pricina lor pământul s-a umplut de nedreptate. Iată, Eu îi nimicesc, laolaltă cu pământul. ¹⁴ Fă-ți, așadar, o arcă din grinzi tari. Să-i faci încăperi și s-o ungi cu smoală pe dinăuntru și pe dinafară. ¹⁵ Așa să faci arca: de

11,7 etc. Temele și simbolurile cele mai importante descoperite de autorii creștini: potopul-Judecată; Învierea; pedeapsa; pocăința; speranța; „omul drept”; apa baptilmală; grinda-cruce. Toate acestea au fost expuse pe larg în Lewis, 1968 și Daniélou, 1950, pp. 55-94. ♦ Philon vede în Noe un „nou Adam”, iar resurecția lumii după potop reprezintă, pentru el, o *palingenesie*, „naștere din nou”. În Noe s-au păstrat „tăciunii” care au reaprins viața pe pământ (QG II, 17;31;45-46; Mos. II,59-65; Abr. 46 și 56; Praem. 23). Ideea a fost preluată și de creștini (Iustin, *Dialogul cu Trifon*, 119,4; 138,2; Origen, *Hom. Gen. II,3*).

6,9 „neamuri” în sens de „generații”. Philon interpretează alegoric, spunând că este vorba despre virtuțile *generate* de un suflet drept (*Deus* 117-118; *Abr.* 31-37).

6,12 „a stricat calea sa”: LXX are un pronume masculin (tradus prin „sa”) care se poate referi la Dumnezeu sau la om. Philon interpretează în primul sens (QG I,99), Didim în al doilea (*ad locum*). În TM sufixul posesiv este ambiguu („trup” sau „Dumnezeu”).

6,13 „clipa”, κείρος, „momentul exact”. TM are cuvântul *qēt*, care înseamnă „sfârșit” („a venit sfârșitul”), cuvânt tradus îndeobște în LXX prin τέλος. Pentru Irineu, acesta denumește unul din „momentele” tari ale intervenției lui Dumnezeu în istorie, cum ar fi: Legea, Întruparea, Judecata etc. (*Adv. haer.* V,29,2; *Dem.* 19).

6,14 „arcă” (κιβωτός), o „ladă” (acesta este sensul exact al termenului grecesc). Termenul este important, pentru că este același care desemnează „arca” Legământului, în care vor fi depozitate Tablele Legii (Ex. 25,10). TM numește „arca” lui Noe *tēbhāh*, iar arca Alianței/chivotul Legământului, *arōn*. Traducătorul LXX a folosit, pare-se, în mod intenționat același cuvânt grecesc: locul prin care va fi salvat cel drept este același cu locul prezenței divine prin Lege. ♦ Pentru Philon, „arca” simbolizează trupul care închide și adăpostește sufletul în timpul vijeliei vieții (*Plant.* 43; *Confus.* 105). Creștinii preiau această interpretare, dar, pentru ei, cel mai des, „arca” este Biserica (ex. Origen, *Hom. Gen. II,3,5*). Pentru Hesyhios, *Homiliae festales* V,2, „arca” este Maria, „născătoarea de Dumnezeu”. ♦ „grinzi”: de fapt, „bărne dreptunghiulare”, asemenea celor utilizate la construcțiile cultice: încă un semn al voinței traducătorului de a descrie ambarcațiunea lui Noe ca pe un loc sacru. Unele manuscrise ale LXX au adj. „care nu putrezește”: așadar lemn trainic și de durată, care a fost interpretat ca simbol al crucii (Iustin, *Dialogul cu Trifon*, 138,1-3).

6,15 Dimensiunile arcei au prilejuit diferite speculații: 300 se scrie în greacă cu litera *tau*, care este o imagine a crucii; 50, semnul răscumpărării păcatelor; 30 indică vârsta la

trei sute de coți lungime, de cincizeci de coți lățime și de treizeci de coți înălțime. ¹⁶ Ai să închei arca și ai s-o acoperi până la un cot deasupra. Ușa ai să i-o croiești într-o latură. Ai să-i faci caturi jos, la mijloc și sus. ¹⁷ Iată, Eu dezlănțui potopul, șuvoi peste pământ, ca să nimicească tot trupul de sub cer, în care se află suflare de viață. Toate câte sunt pe pământ vor pieri. ¹⁸ Dar cu tine voi încheia legământul Meu: vei intra în arcă, tu, fiii tăi, femeia ta și femeile fiilor tăi, împreună cu tine ¹⁹ și, din toate animalele, târătoarele, sălbăticiunile vei lua două câte două din tot trupul, de fiecare soi, și le vei aduce în arcă, ca să le hrănești cu tine: vor fi o parte bărbătească și o parte femeiască. ²⁰ Din toate soiurile de păsări zburătoare, din toate soiurile de animale și din toate soiurile de târătoare pe pământ vei lua două câte două și le vei duce înăuntru, ca să se hrănească împreună cu tine, de parte bărbătească și de parte femeiască. ²¹ Vei lua din toate felurile de hrană, pe care le mâncați voi, și le vei aduna, ca să aveți de mâncare și tu, și ele.” ²² Iar Noe întocmai a făcut ce i-a poruncit Domnul Dumnezeu.

7 ¹ Și Domnul Dumnezeu i-a zis lui Noe: „Intră, tu și toată casa ta în arcă, pentru că am văzut că, din generația aceasta, tu ești drept înaintea Mea. ² Dintre animalele curate ia cu tine șapte câte șapte, parte bărbătească și parte femeiască, iar dintre animalele necurate, câte două, parte bărbătească și parte femeiască; ³ dintre zburătoarele cerului, curate, șapte câte șapte, parte bărbătească și parte femeiască, iar dintre zburătoarele necurate, câte două, parte bărbătească și parte femeiască, pentru ca sămânța lor să se răspândească pe tot pământul. ⁴ Încă șapte zile și Eu dezlănțui o ploaie necentenită pe pământ, vreme de patruzeci de zile și patruzeci de nopți și voi șterge de pe fața pământului toată zidirea pe care am făcut-o.” ⁵ Noe a îndeplinit tot ce i-a poruncit Domnul Dumnezeu.

care Iisus a început să predice (Clement, *Stromate* VI,86,1). Origen pune lungimea, lățimea și înălțimea în legătură cu credința, speranța și dragostea din Ef. 3,17-18 (*Hom. Gen. II,6*).

6,16 Arca are formă piramidală. Origen interpretează „etajele” în sens alegoric-simbolic: nivelurile lăcașurilor cerești sau cele trei sensuri ale Scripturii: literal, alegoric și anagogic/spiritual (*Hom. Gen. II,5 și 6*).

6,17 Cuvântul „potop” (κατακλυσμός) îi va incita pe comentatorii de cultură greacă să apropie episodul de mitul grecesc al lui Deucalion (*Philon, Praem. 23; Teofil, III,19; Iustin, Apologia II,7,2; cf. și Origen, C. Cels. I, 19-20; IV,11-12*).

6,18 Este prima apariție a vocabularului Legământului: διαθήκη.

⁶ Noe avea șase sute de ani când a venit potopul de apă asupra pământului. ⁷ Din pricina apei potopului, Noe, fiii săi, femeia sa și femeile fiilor săi, împreună cu el, au intrat în arcă. ⁸ Dintre zburătoare, dintre animalele curate și dintre animalele necurate, precum și dintre toate târătoarele pământului, ⁹ două câte două au intrat la Noe, în arcă, parte bărbătească și parte femeiască, așa cum îi poruncise Dumnezeu. ¹⁰ Și a fost așa: după șapte zile apa potopului s-a și năpustit asupra pământului. ¹¹ În al șase sutelea an din viața lui Noe, luna a doua, ziua a douăzeci și șaptea din lună, în acea zi, toate izvoarele adâncului au țâșnit, zăgazurile cerului s-au deschis ¹² și o ploaie neconținută a căzut pe pământ vreme de patruzeci de zile și patruzeci de nopți. ¹³ În chiar ziua aceea Noe, Sem, Ham, Iafet, fiii lui Noe, femeia lui Noe și cele trei femei ale fiilor săi au intrat, împreună cu el, în arcă. ¹⁴ Și din toate soiurile de fiare, din toate soiurile de dobitoace, din toate soiurile de târătoare ce mișcă pe pământ, din toate soiurile de zburătoare, ¹⁵ au intrat la Noe, în arcă, două câte două, din tot trupul în care este suflare de viață. ¹⁶ [Viețuitoarele] care au intrat, parte bărbătească și parte femeiască din tot trupul, au intrat după cum îi poruncise Dumnezeu lui Noe. Iar Domnul Dumnezeu a închis arca pe dinafară.

¹⁷ Și potopul a durat patruzeci de zile și patruzeci de nopți pe pământ. Apa a crescut, a smuls arca și ea a fost ridicată de la pământ. ¹⁸ Apa s-a înstăpânit și a crescut foarte pe pământ, iar arca era purtată deasupra apei. ¹⁹ Apa a pus tot mai mult stăpânire pe pământ și a acoperit toți munții cei

7,6 Construirea arcei a durat o sută de ani (*cf.* Gen. 5,32), timp în care oamenii s-ar fi putut pocăi. Comentariile creștine ating tema răbdării divine (Chiril al Ierusalimului, *Cat.* II,8; Didim, *ad locum*).

7,11 După LXX, potopul începe și se termină în ziua a douăzeci și șaptea din lună și durează exact un an (*cf.* Gen. 8,14). TM dă aici ziua a șaptesprezecea, ultima zi fiind însă tot 27. După TM așadar, potopul durează cu zece zile mai mult decât după LXX. ♦ „luna a doua” poate fi primăvara sau toamna, în funcție de calendarul folosit (liturgic, primăvara; „civil”, toamna). Philon (*QG* II,11) și *Cartea Jubileelor* (6,22; 7,3-7) fixează evenimentul la echinocțiul de primăvară.

7,13 LXX lasă să se înțeleagă că femeile au fost despărțite în arcă de soții lor, relațiile sexuale fiind întrerupte. Tradiția iudaică (Ginzberg, *Legendele evreilor*, t. V) și creștină (Didim, *ad locum*; Chiril al Ierusalimului, *Procateheză*) confirmă acest posibil sens. TM are însă „cu ei”.

7,16 Dumnezeu participă concret la salvarea lui Noe, închizând arca din exterior. Philon vede în episodul îmbarcării pe arcă un simbol al închiderii intelectului (Noe) în trup (*ibid.*). Pentru Ioan Gură de Aur, închiderea lui Noe este analogă închiderii lui Iona în pântecul balenei, prefigurare a Învierii (*Hom. Col.* V).

înalți de sub cer. ²⁰ S-a înălțat la cincisprezece coți deasupra și a acoperit toți munții cei înalți. ²¹ Tot ce era trup mișcător pe pământ a pierit: zburătoare, dobitoace și sălbăticiuni, toate târătoarele ce mișcă pe pământ și toți oamenii. ²² Toate făpturile cu suflare de viață, toate [viețuitoarele] de pe uscat au pierit. ²³ Și [Dumnezeu] a șters tot ce ridicase, tot ce se afla pe fața întregului pământ, de la oameni până la animale, târătoare și zburătoarele cerului: toate au fost șterse de pe pământ. Doar Noe a fost lăsat și cei care se aflau cu el în arcă. ²⁴ Și apa a crescut pe pământ timp de o sută cincizeci de zile.

8 ¹ Dumnezeu și-a amintit de Noe, de toate fiarele și dobitoacele, de toate zburătoarele și târătoarele care se aflau cu el în arcă. Și a trimis Dumnezeu suflare asupra pământului și apa s-a liniștit. ² Izvoarele adâncului și zăgazarile cerului s-au acoperit și ploaia din cer a încetat. ³ Și apa a început să se scurgă, ducându-se de pe pământ, apa a început să se scurgă și să scadă după o sută cincizeci de zile. ⁴ Și arca s-a așezat, în luna a șaptea, în a douăzeci și șaptea zi a lunii, pe munții Ararat. ⁵ Apa s-a dus și a scăzut până în luna a zecea, iar în luna a unsprezecea, în ziua întâi a lunii, s-au văzut vârfulurile munților. ⁶ Și a fost așa: după patruzeci de zile Noe a deschis fereastra arcei pe care o făcuse ⁷ și a trimis corbul să vadă dacă apa s-a potolit; dar cum a ieșit, el nu s-a mai întors până când apa nu s-a uscat pe pământ. ⁸ Și a trimis în urma lui porumbelul, ca să vadă dacă apa s-a potolit pe fața pământului; ⁹ cum însă porumbelul n-a găsit nici un loc unde să-și

7,22 În TM, după „suflare de viață” apar cuvintele „în nări”, omise de LXX.

7,23 „a fost lăsat”: gr. καταλειφθῆν explică folosirea, în Sir. 44,17, a cuvântului καταλειμῶν: Noe este „rămășița” neamului omenesc. Tema „rămășiței salvate” are o mare importanță în textele profetice: ea este soluția găsită pentru a împăca dreptatea lui Dumnezeu (care ar cere pedepsirea) cu fidelitatea sa (care a făgăduit salvarea).

8,1 De data aceasta am tradus πνεῦμα prin „suflare”, căci, spre deosebire de Gen. 1,1, aici este vorba de o boare divină menită să zvânte fața pământului după potop.

8,7 După LXX, „corbul nu s-a mai întors”; după TM, el „plecă și se întorcea”. Philon interpretează alegoric plecarea definitivă a corbului: viciul se complăce în atmosfera potopului, dar pleacă pentru totdeauna în condiții normale, în vreme ce porumbelul, simbolul virtuții, revine în sufletul omului drept (QG II, 35-39). Corbul este un animal interzis, după Lev. 11,15; va deveni simbol al diavolului.

8,9 Creștinii fac analogie între porumbelul lui Noe și cel care se va pogori peste Iisus în momentul botezului (Mt. 3,16 etc.): porumbelul este o imagine a Duhului Sfânt care se pogoară asupra celor drepti, Iisus fiind adevăratul Noe. Un element care întărește lectura

odihnească picioarele, s-a întors la dânsul în arcă, fiindcă pe fața întregului pământ era încă apă. [Noe] și-a întins mâna și l-a adus la sine în arcă. ¹⁰ A mai așteptat șapte zile și din nou a trimis porumbelul din arcă; ¹¹ și porumbelul s-a întors la el către seară, și avea în cioc o frunză de măslin, o crenguță, și atunci Noe a știut că apa s-a potolit pe pământ. ¹² Și așteptând alte șapte zile, a trimis din nou porumbelul, dar acesta nu s-a mai întors la el. ¹³ Și a fost așa: în al șase sutelea și un an al vieții lui Noe, prima lună, prima zi din lună, apa s-a dus de pe pământ, iar Noe a dat deoparte acoperișul arcei pe care o făcuse și a văzut că apa s-a dus de pe fața pământului. ¹⁴ În a doua lună, în a douăzeci și șaptea zi a lunii, pământul era uscat.

¹⁵ Și Domnul Dumnezeu i-a zis lui Noe: ¹⁶ „Ieși din arcă, tu și femeia ta, și fiii tăi, și femeile fiilor tăi, împreună cu tine, ¹⁷ toate fiarele, câte sunt cu tine, și tot trupul, de la zburătoare până la dobitoace, și toate târătoarele ce mișcă pe pământ: scoate-le împreună cu tine. Și creșteți și vă înmulțiți pe pământ.” ¹⁸ Și Noe a ieșit, împreună cu femeia sa și cu fiii săi și cu femeile fiilor săi; ¹⁹ și toate fiarele, toate dobitoacele, toate zburătoarele și toate târătoarele ce mișcă pe pământ, soi după soi, au ieșit din arcă. ²⁰ Noe a durat un altar lui Dumnezeu, a luat din toate animalele curate și din toate zburătoarele curate și a adus jertfă întreagă pe altar. ²¹ Și Domnul Dumnezeu a

tipologică a episodului îl constituie faptul că porumbelul se întoarce „către seară” (Chiril al Ierusalimului, *Cat.* XVII,10; Ioan Gură de Aur, *Hom. in Mt.* XII,3). În unele reprezentări bizantine ale botezului lui Iisus, porumbelul ține un ram de măslin în cioc (Grabar, 1968, p. 492).

8,11 „o crenguță”: am tradus astfel cuvântul κόρφος, care desemnează mai degrabă un vreasc sau un pai (oricum, ceva uscat). Traducătorul LXX vrea să sugereze probabil că apele s-au retras definitiv, așa încât crenguța respectivă a avut vreme să se și usuce. În TM, dimpotrivă, frunza de măslin e „proaspătă”.

8,17 Philon vede în porunca divină semnul nașterii unei noi omeniri (cf. Gen. 1,26) (Philon, *QG* II,56).

8,20 Prima ocurență a cuvântului θυσιαστήριον, „loc pentru jertfe”, „altar”, neatestat în greacă înaintea LXX (avem de-a face, așadar, cu un „neologism” antic). Pentru a reda cuvântul ebraic unic, *mizbēah*, traducătorii folosesc două cuvinte grecești: θυσιαστήριον, care desemnează „altarul” bun, al jertfelor pentru Dumnezeu, și βωμός, care desemnează altarele păgâne. Peste tot în traducerea noastră primul termen a fost tradus prin „altar”. ♦ Am tradus prin „jertfă întreagă” termenul, rar, ὀλοκόρπωσις, „acțiunea de a aduce lui Dumnezeu întregul rod” – ebr. *’ōlāh* (tradus de obicei cu „ardere de tot”) este echivalent în LXX mai des cu ὀλοκαύτωμα, ὀλοκαύτωσις.

8,21 „miros plăcut” sau „plăcută/bună mireasmă” va trece în NT, pentru Iisus, jertfă „plăcută lui Dumnezeu”, „cu bun miros/miros de bună mireasmă” (Ef. 5,2). Aceeași

simțit miros plăcut și a zis Domnul Dumnezeu, cugetând în Sine: „Nu voi mai blestema pământul din pricina faptelor oamenilor, că mintea omului se ține de rele încă din tinerețe. Așadar n-am să mai lovesc nici un trup viu, așa cum am făcut.”²² Semănat și secerat, frig și căldură, vară și primăvară, zi și noapte nu vor înceta cât va dura pământul.”

9¹ Și Dumnezeu i-a binecuvântat pe Noe și pe fiii lui și le-a zis: „Creșteți, înmulțiți-vă, umpleți pământul și stăpâniți-l.”² Vor tremura și se vor teme de voi toate fiarele pământului, toate păsările cerului și tot ce mișcă pe pământ, precum și toți peștii mării: le-am dat sub mâna voastră.³ Toate târătoarele cu viață sunt pentru hrana voastră. Ca pe verdețurile și ierburile din grădină, vi le-am dat pe toate.⁴ Doar carne cu sângele vieții nu mâncați.⁵ Căci am să cer înapoi sângele sufletelor voastre; am să cer de la toate fiarele, iar din mâna omului frate am să cer sufletul omului.⁶ Cine varsă sângele omului, sângele său va curge pentru sânge, fiindcă după chipul lui Dumnezeu l-am făcut pe om.⁷ Voi creșteți, înmulțiți-vă, umpleți pământul și înmulțiți-vă pe el.”

⁸ Și Dumnezeu le-a zis, lui Noe și fiilor săi, care erau împreună cu el: ⁹ „Iată, Eu închei legământul Meu cu voi, cu toată sămânța voastră de după voi¹⁰ și cu toate sufletele vii care sunt cu voi, păsări, animale și fiare ale pământului, câte sunt cu voi, cu toate cele care au ieșit din arcă.”¹¹ Și voi pune legământul Meu cu voi: nici un trup nu va mai pieri sub apa potopului și nu va mai fi nici un potop de apă, care să nimicească întreg pământul.”¹² Și Domnul Dumnezeu i-a zis lui Noe: „Acesta este semnul legământului, pe care-l pun între Mine și voi și toate sufletele vii, care sunt cu voi, pentru

expresie va fi folosită pentru martiri. ♦ „faptele oamenilor” (sau „lucrările” lor) este specific LXX, pentru că TM spune doar „din pricina omului”. Versiunea LXX a dat naștere speculațiilor teologice: Dumnezeu nu ține seamă de natura omului, esențialmente bună, ci de faptele fiecăruia. ♦ „încă din tinerețe”: se referă, după Theodoret, la păcatul care intră în om „la adolescență”, prin pulsionile sexuale.

9,3 „verdețuri”: Dumnezeu dă voie oamenilor să mănânce și carne, după ce Gen. 1,30 lăsase să se înțeleagă că omul va avea un regim alimentar vegetarian, mai precis, erbivor.

9,4 „sângele vieții”, exact: „sângele sufletului”, adică sângele care este sufletul animalelor. Cf. versetul următor: „sângele sufletelor voastre”.

9,9 Prin Noe, Dumnezeu încheie un legământ cu toată omenirea, nu doar cu poporul lui Israel, ca mai târziu. ♦ Verbul folosit este ἐπίσταναι, a „ridica din nou”. Ioan Gură de Aur interpretează preverbul ἀνα- ca semn al reînnoirii legământului din 6,18.

generațiile următoare, în veci: ¹³ arcul Meu îl așez în nori: el va fi semnul legământului dintre Mine și pământ. ¹⁴ Și când voi strânge nori deasupra pământului, arcul Meu se va vedea în nori ¹⁵ și-mi voi aminti de legământul dintre Mine și voi, dintre Mine și toate sufletele vii din toate trupurile, și nu va mai fi apă pentru potop, care să nimicească toate trupurile. ¹⁶ Arcul Meu va fi în nori și îl voi privi, ca să-mi amintesc de legământul veșnic dintre Mine și toate sufletele vii din toate trupurile de pe pământ.” ¹⁷ Și Dumnezeu i-a zis lui Noe: „Acesta este semnul legământului pe care l-am încheiat între Mine și toate trupurile de pe pământ.”

¹⁸ Fiii lui Noe care au ieșit din arcă erau: Sem, Ham, Iafet. Ham era părintele lui Canaan. ¹⁹ Aceștia trei sunt fiii lui Noe. Din ei s-au răspândit [oamenii] pe întreg pământul. ²⁰ Noe a fost primul om care a lucrat pământul și a sădit viță de vie. ²¹ A băut vin, s-a îmbătat și s-a dezgolit în casa lui. ²² Ham, părintele lui Canaan, a văzut goliciunea tatălui său și a ieșit să-i vestească și pe cei doi frați ai săi, afară. ²³ Sem și Iafet au luat haina, au pus-o pe spatele amândurora, au intrat cu spatele și au acoperit goliciunea

9,13 „arcul”: după Philon, reprezintă „forța nevăzută a lui Dumnezeu”, care „încordează și slăbește” norii (QG II,64).

9,20 Noe este numit γεωργός, „țăran”, spre deosebire de Cain, despre care se spune doar că lucra pământul (cf. nota la Gen. 4,2). Philon îl apropie pe Noe abia ieșit din arcă de Adam, alungat din rai: amândoi încep să cultive pământul. Noe este un al doilea Adam (QG II,66). Fraza greacă este complicată, sunând exact așa: „A început Noe, om țăran al pământului...”. Ideea principală este că o dată cu Noe pământul a început să fie lucrat cu pricepere și temeinicie.

9,21 Beția lui Noe: episod comentat amplu de exegeții antici. Philon i-a consacrat trei tratate, în jurul a trei teme complementare: lucrarea pământului (*De plantatione*), beția (*De ebrietate*) și trezirea din beție (*De sobrietate*). Philon dă o valoare pozitivă beției înțeleptului (*sobria ebrietas*), care nu-i altceva decât beția intelectului în comuniune cu energiile divine. Despre această temă spirituală importantă, cf. Sieben, 1971, coll. 2312-2322.

9,22 „goliciunea”: TM, „rușinea” (*erwāh*). ♦ Ham este fiul rău al lui Noe, care, conform unei tradiții transmise de *Cartea Jubileelor* și Flavius Iosephus, a perpetuat învătăturile îngerilor căzuți și ale gigantilor după potop (înscriindu-le pe table de metal, imperisabile). Această tradiție își are, probabil, originea în episodul de față, unde Ham joacă rolul „denunțatorului”. Vina lui este de a vesti un lucru rușinos (goliciunea tatălui) în afară, așadar de a face public un lucru intim. După o altă tradiție, atestată de Philon (QG II,71) și preluată de creștini, Ham ar fi răs la vederea goliciunii lui Noe. Acest răs batjocoritor va fi interpretat de Chiril al Alexandriei ca o prefigurare a batjocurilor îndurate de Iisus, dezbrăcat înaintea răstignirii (*Glafire II*).

tatălui lor. Cum priveau cu fața în spate n-au văzut goliciunea tatălui lor.

²⁴ Noe s-a dezmeticit după vin, a aflat ce i-a făcut necoptul fiu ²⁵ și a zis:

„Blestematul de Canaan
Slugă în casă le va fi fraților săi.”

²⁶ Apoi a zis:

„Binecuvântat fie Domnul Dumnezeuul lui Sem
și Canaan îi va fi slugă.

²⁷ Dumnezeu fie larg cu Iafet,
locuiască în casele lui Sem
iar Canaan fie sluga lor.”

²⁸ După potop, Noe a trăit trei sute cincizeci de ani. ²⁹ Toate zilele lui Noe au fost nouă sute cincizeci de ani și a murit.

10 ¹ Aceștia sunt urmașii fiilor lui Noe, Sem, Ham și Iafet. După potop li s-au născut fii.

² Fii ai lui Iafet: Gamer, Magog, Madai, Iovan, Elisa, Thobel, Mosoch, Thiras. ³ Fii ai lui Gamer: Aschanaz, Riphath, Thorgama. ⁴ Fii ai lui Iovan: Elisa, Tharsis, Kitii, Rodii. ⁵ De la aceștia s-au alcătuit ostroave de neamuri pe pământ, fiecare după limba sa, în triburilor lor și în neamurile lor.

⁶ Fii ai lui Ham: Chus, Mesraim, Phud și Canaan. ⁷ Fii ai lui Chus: Saba, Evila, Sabatha, Regma, Sabakatha. Fii ai lui Regma: Saba și Dadan.

9,24 „necopt”: am tradus astfel un cuvânt care înseamnă „mai tânărul”, „preatânărul”. Ham este al doilea fiu al lui Noe, așadar nu se poate traduce prin „mezin”. Ideea este lipsa de maturitate a fiului nerușinat. Philon interpretează adjectivul νεώτερος ca „revoluționar”, „liberal” (*Sobr.* 6).

9,27 Greaca nu poate reda jocul de cuvinte din TM bazat pe etimologia comună între *Yephet* (Iafet) și *yoph'et*, termen cu sens nesigur, înțeles adesea ca „lărgime”: Dumnezeu va fi larg, generos cu Iafet. Tradiția rabinică îl identifică pe Iafet cu strămoșul grecilor (Iapetos, un fiu al lui Zeus, a fost tatăl lui Prometeu), care va locui în corturile lui Sem, adică va deveni ucenicul lui Sem (strămoșul evreilor) și se va converti. Pentru creștini, „lărgirea” lui Iafet înseamnă extinderea legământului și la păgâni, viitorii creștini, Iafet fiind un simbol al Bisericii (Irineu, *Dem.* 21; Origen, *Hom. Ies.* III,4). ♦ „casele”: în TM, „corturile”.

10,2 Elisa nu apare în TM.

10,5 „ostroave de neamuri” sau „de nații” este o expresie calchiată de LXX după TM, interpretată de Philon în mod literal: neamul lui Iafet s-a înmulțit atât de tare, încât a trecut de pe continent pe insule (*QG* II,80).

⁸ Chus l-a zămislit pe Nebrod. Acesta a fost primul uriaș de pe pământ, ⁹ un uriaș vânător înaintea Domnului Dumnezeu. De aceea se va spune: „Precum Nebrod, uriașul vânător înaintea Domnului.” ¹⁰ Începutul împărăției lui au fost Babilon, Orech, Archad și Chalane, în ținutul Sennaar. ¹¹ Din acel ținut a ieșit Assur, care a construit Ninive și cetatea Rooboth, Chalach, ¹² Dasem, așezată între Ninive și Chalach: mare cetate. ¹³ Mesraim i-a zămislit pe ludiim, pe enemetiim, pe labiim, pe nephthaliim, ¹⁴ pe patrosioniim și pe chasloniim, din care au ieșit filistinii și chapthoriimii. ¹⁵ Canaan l-a zămislit pe Sidon, întâiul-născut, pe Cheteu ¹⁶ și pe Iebuseu, pe Amoreu și pe Gergeseu, ¹⁷ pe Eveu și pe Aruceu, pe Aseneu ¹⁸ și pe Aradeu, pe Samareu și pe Amathi. După aceea triburile canaanenilor s-au împrăștiat. ¹⁹ Hotarele lor mergeau de la Sidon până la Gerara și Gaza, până la Sodoma și Gomora, Adama și Seboim, până la Lasa. ²⁰ Aceștia sunt fiii lui Ham, cu triburile lor, după limbă, cu ținuturile locuite de ei și cu neamurile lor.

²¹ I s-au născut fii și lui Sem, părintele tuturor fiilor lui Eber, fratele lui Iafet, cel mai mare. ²² Fii ai lui Sem: Elam și Assur, Arphaxad și Lud, Aram și Cainan. ²³ Fii ai lui Aram: Os, Ul, Gather și Mosoch. ²⁴ Arphaxad l-a zămislit pe Cainan, Cainan l-a zămislit pe Sala, Sala l-a zămislit pe Eber. ²⁵ Și lui Eber i s-au născut doi fii. Unul se numea Phalek, fiindcă în zilele lui a fost împărțit pământul, iar fratele lui se numea Iektan. ²⁶ Iektan i-a avut pe Elmodad, pe Saleph, pe Asarmoth, pe Iarach, ²⁷ pe Odorra, pe Ezel, pe Decla, ²⁸ pe Abimeel, pe Sabev, ²⁹ pe Uphir, pe Evila și pe Iobab. Aceștia

10,8 Nebrod, gigantul, va fi considerat unul din constructorii turnului Babel (Ginzberg, *Legendele evreilor*, vol. V). Pentru Philon, numele său înseamnă „pustiire”; alexandrinul interpretează prepoziția „înaintea” (din v. 9) în sensul de „împotriva”. Nebrod este „potrivnicul lui Dumnezeu”, simbol al omenirii animalizate (QG II,81 și 82).

10,11 În TM, fragmentul este ambiguu, dar sensul cel mai plauzibil este „din acel ținut a trecut în Assur”, în vreme ce pentru LXX Assur este un descendent al lui Seth.

10,21 Până acum, lista celor trei fii ai lui Noe începea cu Sem și se termina cu Iafet. Aici însă ordinea se schimbă, Iafet fiind numit „cel mai mare” dintre cei trei frați (gramatical nu există nici un dubiu asupra acestui aspect). TM este ambiguu, dar poate fi înțeles și în favoarea lui Sem. Comentatorii creștini încearcă să sugereze că Iafet este „mai mare”, în sensul de „mai tare”, „mai bun”, întrucât Dumnezeu „l-a lătit” (cf. Gen. 9,27) dincolo de poporul lui Israel. S-ar putea să fie o eroare de traducere în LXX. Aquila pune adjectivul „mai mare” la dativ (nu la genitiv, precum LXX) raportându-l astfel în mod clar la Sem.

10,25 LXX reproduce întocmai TM, dar nu poate reda jocul de cuvinte bazat pe etimologia comună între *Peleg* și *niph^gl'ghāh* („a fost împărțit”).

10,28 TM are un nume în plus față de LXX: Obal.

toți sunt fiii lui Iektan.³⁰ Sălașul lor se întindea de la Masse până la Sophera, muntele de la răsărit.³¹ Aceștia sunt fiii lui Sem, în triburile lor, după limbă, în ținuturile lor și în neamurile lor.

³² Acestea sunt triburile fiilor lui Noe, după urmași și după neamuri. Din ele s-au răspândit ostroave de neamuri pe pământ, după potop.

11¹ Tot pământul era o singură gură și un singur glas pentru toți.² Și a fost așa: mișcându-se ei de la răsărit au găsit o câmpie în ținutul Sennaar și s-au așezat acolo.³ Fiecare a zis vecinului său: „Haideți să facem cărămizi și să le ardem în foc.” Pentru ei cărămida înlocuia piatra, iar smoala, lutul.⁴ Și au zis: „Haideți să ne construim o cetate și un turn, al cărui vârf să ajungă până la cer, și să ne facem un nume înainte de a fi împrăștiați pe fața pământului.”⁵ Și Domnul a coborât să vadă cetatea și turnul, pe care le-au construit fiii oamenilor.⁶ Și Domnul a zis: „Iată, toți sunt un neam și-o gură; au început să facă lucrul acesta și acum nu vor lăsa nimic din ce se pun să facă.”⁷ Haidem, să coborâm și să le amestecăm limbile acolo, pentru ca nimeni să nu mai priceapă graiul celui de-aproape.”⁸ Și Dumnezeu i-a

11,1 „gură”, de fapt, „buză” în original (cf. și v. 6). Motivul limbii primitive a oamenilor, omogenă și comprehensibilă pentru toți. Cf. Irineu, *Dem.* 22-23; Theodoret, *QG* 61.

11,2 Migrarea din răsărit, simbolul paradisului, reprezintă o a doua cădere. Philon citează în legătură cu acest verset profeția din Za. 6,12 (*Confus.* 62-63), care, pentru creștini, dă numele lui Iisus: 'Ανατολή („Răsăritul”). Pentru Origen, „mișcarea” ar reprezenta, alegoric, mișcarea în jos (căderea) a sufletelor preexistente, „sătule” de contemplarea lui Dumnezeu (*De princ.* IV,3,25; *Hom. Ier.* XII,3; *C. Cels.* V,29).

11,4 Prin „înainte de”, LXX sugerează că oamenii știaau că vor fi risipiți pe fața pământului (Philon, *Confus.* 120-121). TM spune exact: „de frică să nu fie împrăștiați”, dând actului zidirii turnului o anumită justificare.

11,5 „Coborârea” Domnului a fost văzută ca o premanifestare a lui Dumnezeu înainte de Întrupare (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 127-129).

11,7 Verbul la plural (cf. Gen. 1,26): după Philon, Dumnezeu deliberează în el însuși, apoi poruncește „puterilor” (*Confus.* 168-182). După Origen (*Com. Io.* XIII,50), Dumnezeu vorbește îngerilor, iar după Vasile cel Mare, este o deliberare a Treimii (*Adv. Eun* V,4).

◆ „amestecăm”: dar nu există decât o limbă: normal ar fi fost, așa cum scrie și Philon (*Confus.* 183-195), ca Dumnezeu să „despartă” întâi limbile una de alta, pentru a le amesteca ulterior. Dar „amestecul” trimite aici la ideea pierderii de sens a cuvintelor, la ideea bruiajului fonetic. Se trece de la homofonia inițială, paradisiacă, la heterofonia, diaphonia sau „poliphongia” decăderii (cf. Iustin, *ibid.*, 102,4).

11,8 Exegeții vor descoperi sensul „împrăștierii” în Deut. 32,8 și Înt. 10,5: împărțirea popoarelor în diverse regiuni ale lumii. O tradiție iudaică (*Oracolele sibiline* III,

împrăștiat de acolo pe fața întregului pământ, iar ei n-au mai construit cetatea și turnul.⁹ De aceea s-a numit Amestecare, pentru că acolo Domnul „a amestecat” limbile de pe tot pământul și tot de acolo Domnul Dumnezeu i-a împrăștiat pe toată fața pământului.

¹⁰ Aceștia sunt urmașii lui Sem: Sem avea o sută de ani când l-a zămislit pe Arphaxad, în al doilea an după potop.¹¹ Și Sem a mai trăit încă cinci sute de ani după nașterea lui Arphaxad, a zămislit fii și fiice și a murit.

¹² Arphaxad a trăit o sută treizeci și cinci de ani și l-a zămislit pe Cainan.¹³ Și Arphaxad a mai trăit încă patru sute treizeci de ani după nașterea lui Cainan, a zămislit fii și fiice și a murit. Cainan a trăit o sută treizeci de ani și l-a zămislit pe Sala. Și Cainan a mai trăit încă trei sute treizeci de ani după nașterea lui Sala, a zămislit fii și fiice și a murit.

¹⁴ Sala a trăit o sută treizeci de ani și l-a zămislit pe Eber.¹⁵ Și Sala a mai trăit încă trei sute treizeci de ani după nașterea lui Eber, a zămislit fii și fiice și a murit.

¹⁶ Eber a trăit o sută treizeci și patru de ani și l-a avut pe Phalek.¹⁷ Și Eber a mai trăit încă trei sute șaptezeci de ani după nașterea lui Phalek, a zămislit fii și fiice și a murit.

¹⁸ Phalek a trăit o sută treizeci de ani și l-a zămislit pe Ragau.¹⁹ Și Phalek a mai trăit încă două sute nouă ani după nașterea lui Ragau, a zămislit fii și fiice și a murit.

²⁰ Ragau a trăit o sută treizeci și doi de ani și l-a zămislit pe Seruch.²¹ Și Ragau a mai trăit încă două sute șapte ani după nașterea lui Seruch, a zămislit fii și fiice și a murit.

vv.97-104; *Cartea Jubileelor* 10,26) pune distrugerea turnului pe seama vânturilor puternice trimise de Dumnezeu.

11,9 Greaca preia jocul de cuvinte din TM, care botează turnul, „Babel”, de la verbul ebraic *bālal*, „a amesteca”. LXX traduce și verbul și numele turnului în greacă, fapt pentru care nu putem vorbi aici despre „Babel”, ci despre un „turn” pur și simplu, un turn numit „Amestecare”. Comentatorii antici identifică acest turn cu Babilonul (cf. Gen. 10,10). ♦ La comentarii creștini, episodul amestecării limbilor trimite la episodul Cincizecimii, al „separării limbilor”, al clarificării sensurilor (cf. Fapte 2,1-6). De pildă, Grigore al Nyssei, *Encom St.*, PG 46,705A; Chiril al Alexandriei, *Glafire, ad locum*.

11,11 Fiecare verset se termină prin secvența „și a murit” (ca în genealogia din Gen. 5,3-31), secvență care nu există în TM.

11,12 LXX îl inserează pe Cainan (care nu este citat în TM). Rezultatul este că Avram ajunge să facă parte din a zecea generație după Sem, așa cum Noe făcea parte din a zecea generație după Adam (cf. Irineu, *Dem.* 24; Origen, *Com. Io.* XX,11).

²² Seruch a trăit o sută treizeci de ani și l-a zămislit pe Nachor. ²³ Și Seruch a mai trăit încă două sute de ani după nașterea lui Nachor, a zămislit fii și fiice și a murit.

²⁴ Nachor a trăit șaptezeci și nouă de ani și l-a zămislit pe Thara. ²⁵ Și Nachor a mai trăit încă o sută douăzeci și nouă de ani după nașterea lui Thara, a zămislit fii și fiice și a murit.

²⁶ Thara a trăit șaptezeci de ani și i-a zămislit pe Avram, pe Nachor și pe Arran.

²⁷ Aceștia sunt urmașii lui Thara. Thara i-a zămislit pe Avram, pe Nachor și pe Arran, iar Arran l-a zămislit pe Lot. ²⁸ Arran a murit în fața tatălui său, Thara, în țara unde s-a născut, în ținutul caldeenilor. ²⁹ Avram și Nachor și-au luat, și ei, soții. Soția lui Avram se numea Sara, iar soția lui Nachor se numea Melcha, fiică a lui Arran, care i-a avut pe Melcha și pe Iescha. ³⁰ Sara era stearpă și nu făcea copii. ³¹ Thara i-a luat pe Avram, fiul său, pe Lot, fiul fiului său, Arran, și pe Sara, nora sa și femeia fiului său, Avram, și i-a scos din ținutul caldeenilor, a mers spre ținutul Canaanului, a ajuns până la Charran și s-a așezat acolo. ³² Thara a trăit în Charran două sute cinci ani și a murit în Charran.

12¹ Și Domnul i-a zis lui Avram: „Ieși din ținutul tău, din neamul și din casa tatălui tău [și mergi] în ținutul pe care ți-l voi arăta ² și voi face din tine

11,27 Cei trei fii ai lui Thara: în *Com. Io. XX,13*, Origen face următoarea ierarhie: Avram, „bun”; Lot, fiul lui Arran, „mediu”; Nachor, „rău”. Nachor, chiar dacă textul n-o spune explicit, va fi rămas la Charran, practicând în continuare idolatria (pentru că aceasta e miza teologică a fragmentului: raportul între idolatrie și eliberarea de idolatrie).

11,28 LXX dă „în ținutul caldeenilor”, spre deosebire de TM: *'ūr kašdīm*. Numele cetății Ur lipsește așadar din textul grecesc. Interpreții antici îl cunoșteau însă prin intermediul istoricilor evrei.

11,31 După Fapte 7,1, Avram ar fi plecat din Caldeea la porunca lui Dumnezeu; aici, el este scos de Thara, tatăl său. Comentatorii antici încearcă să pună de acord cele două tradiții.

12,1 Prin această poruncă a lui Dumnezeu începe saga lui Avram, precum și a popoarelor care descind din Isaac și Ismael, fiii săi. Această saga este rezumată în Fapte 7,2-8 și Evr. 11,8-19. Itinerariul descris în vv. 1-9 a fost amplu comentat (ex.: Philon, *De migratione Abrahami*; Origen, *Com. Io. XX*, 68-74;123-126). Pentru Philon, versetele respective prezintă itinerariul sufletului care se desprinde de lumea sensibilă; pentru creștini, „ieșirea” lui Avram prefigurează convertirea apostolilor, întoarcerea sufletelor către Cuvântul lui Dumnezeu (Irineu). ♦ „Ieși”: ieșirea din țara de obârșie, supusă

un neam mare, te voi binecuvânta, voi preamări numele tău și vei fi binecuvântat; ³ îi voi binecuvânta pe cei care te binecuvântează, iar pe cei care te blestemă îi voi blestema. Prin tine vor fi binecuvântate toate triburile pământului.” ⁴ Avram a plecat, precum i-a spus Dumnezeu, și Lot a venit cu el. Avram avea șaptezeci și cinci de ani când a ieșit din Charran. ⁵ Avram a luat-o pe Sara, femeia sa, pe Lot, fiul fratelui său, precum și toată averea pe care o dobândise și toate sufletele pe care le dobândise în Charran și au ieșit ca să meargă spre ținutul Canaan. Și au ajuns în ținutul Canaan. ⁶ Avram a străbătut ținutul cât era de lung până la locul Sichem, la Stejarul Înalt. Pe atunci canaanenii locuiau ținutul acela. ⁷ Domnul i s-a arătat lui Avram și i-a zis: „Seminției tale voi da acest pământ.” Și Avram a construit acolo un altar Domnului care i s-a arătat. ⁸ Apoi a plecat de acolo spre muntele aflat la răsărit de Betel și acolo și-a pus cortul: cu Betel spre mare și Aggai spre răsărit. Și a construit acolo un altar pentru Domnul și a chemat numele Domnului. ⁹ Apoi Avram s-a sculat, a călătorit și s-a așezat în pustiu.

¹⁰ Și a venit foamete pe pământ. Avram a coborât în Egipt, ca să locuiască acolo, fiindcă foametea s-a înăsprit pe pământ. ¹¹ Și a fost așa: când Avram se apropia să intre în Egipt, i-a zis Sarei, femeia lui: „Știu că ești o femeie frumoasă la chip. ¹² Când egiptenii te vor vedea vor zice: «Aceasta e femeia lui», și pe mine mă vor ucide, iar pe tine te vor cruța. ¹³ De aceea spune mai degrabă: «Sunt sora lui», ca să-mi meargă bine cu tine și sufletul

idolatriei, și eliberarea de lumea sensibilă (cf. Philon, *Migr.*, 1-127; *Her.*, 277; *Abr.* 62; Origen, Grigore al Nyssei, *Contra Eunomium* II, 85-89; *Cant.* VIII etc.).

12,6 Secvența „a străbătut cât era de lung” denotă, după Philon, imensa curiozitate „intelectuală” a lui Avram (*Migr.* 216). ♦ „Sichem”: la Philon, numele înseamnă „umăr” și sugerează efortul pe care-l presupune studiul (*Migr.* 221-223). ♦ Tradiția creștină identifică Sichem cu locul unde Iisus se va opri la un moment dat, obosit (In. 4,6: confuzie între Sichem și Sichar). ♦ Didim interpretează astfel: la capătul investigațiilor sale teologice, Avram a ajuns la revelația Întrupării (*ad locum*). ♦ „Înalt”: LXX are acest adjectiv acolo unde TM are numele *Morēh*, absent ca nume propriu din LXX.

12,9 Mișcărilor lui Avram sunt descrise cu ajutorul unui lexic militar („s-a sculat” și „s-a așezat”, de fapt, „și-a ridicat/installat tabăra”). ♦ Cuvântul „pustiu” este interpretat alegoric de Philon: singurătatea propice căutării lui Dumnezeu (Philon consideră orașul loc al pierzării și dușman al vieții spirituale). Aceeași interpretare la Origen, *Com. Io.* XX, 68-74. ♦ TM are, pentru „pustiu”, un cuvânt care înseamnă și „miazăzi” (*neghebbh*).

12,10 Stratagema ascunderii identității soției într-o țară străină apare și în Gen. 20 și Gen. 26. ♦ „a coborât”: spre Egipt „se coboară”, dinspre Egipt „se urcă”. Origen înțelege alegoric, Egiptul simbolizând ținutul răului, al idolatriei și păcatului (*Com. Gen.* XV, 1).

meu să trăiască datorită ție.”¹⁴ Și a fost așa: când Avram a intrat în Egipt, egiptenii au văzut că femeia era foarte frumoasă.¹⁵ Au văzut-o și marii dregători ai lui Faraon, au lăudat-o în fața lui Faraon și au adus-o în casa acestuia.¹⁶ Datorită ei s-au purtat bine cu Avram și a avut parte de turme de oi, de viței, de asini, de slugi și de slujnice, de catări și de cămile.¹⁷ Dumnezeu însă l-a încercat pe Faraon cu încercări mari și grele, pe el și casa lui, din pricina Sarei, femeia lui Avram.¹⁸ Atunci Faraon l-a chemat pe Avram și i-a zis: „De ce mi-ai făcut una ca asta și nu mi-ai dat de știre că e femeia ta?”¹⁹ De ce mi-ai spus: «E sora mea», iar eu am luat-o de soție? Acum, iată, femeia ta [este] înaintea ta, ia-o și du-te degrabă.”²⁰ Și Faraon a poruncit oamenilor lui să-i petreacă pe Avram, pe femeia lui și tot ce aveau. Și Lot era cu ei.

13¹ Și Avram a urcat din Egipt în pustiu, el, femeia sa și toate câte avea, împreună cu Lot.² Avram era foarte bogat în vite, în argint și în aur.³ Și a mers de unde venise, prin pustiu, până la Betel, unde-și pusese cortul prima dată, la mijloc între Betel și Aggai,⁴ la altarul pe care îl făcuse la început. Acolo Avram a chemat numele Domnului.⁵ Lot, care călătorea împreună cu Avram, avea oi, boi și corturi.⁶ Dar ținutul nu le îngăduia să locuiască laolaltă, fiindcă averile lor erau multe și nu puteau locui laolaltă.⁷ Și s-a iscat o încăierare între păstorii turmelor lui Avram și păstorii turmelor lui Lot. Canaanenii și fereziții locuiau pe atunci ținutul acela.⁸ Avram i-a zis lui Lot: „Să nu fie nici o încăierare între mine și tine, între păstorii mei și păstorii tăi, pentru că suntem frați.”⁹ Uite, nu-i tot pământul întins înaintea ta? Desparte-te de mine: dacă tu o iei la stânga, eu o iau la dreapta; dacă tu o iei la dreapta, eu o iau la stânga.”¹⁰ Ridicându-și ochii Lot a privit ținutul

12,17 „l-a încercat” sau „l-a cercetat cu încercări mari și grele”: TM are: „i-a dat lovitură grele”, trimițând la încercările suferite de Faraon în vremea lui Moise. ♦ Unii comentatori observă că nu se spune despre Faraon că nu s-a atins de Sara, cum se va spune în cap. 20 despre Abimeleah. Faraon îi este așadar inferior acestuia din urmă (cf. Theodoret, *QG* 63).

12,20 „Și Lot era cu ei” lipsește din TM. Armonizarea LXX e foarte importantă, pentru că Lot va fi salvat de Avram din Sodoma.

13,1 Capitulul descrie împărțirea teritoriilor între Avram și Lot. Lot este „omul mediu”, după Origen (cf. Origen, *Hom. Gen.* IV, 1;3).

13,8 „frați”: de fapt, Avram este unchiul lui Lot. „Frate” are sens larg, de „rubedenie” (mai departe, v. 11).

din preajma Iordanului și a văzut că totul era udat – înainte ca Dumnezeu să dărâme Sodoma și Gomora – precum grădina lui Dumnezeu, precum pământul Egiptului, cât ajungi până la Zogora.¹¹ Atunci Lot și-a ales tot ținutul din preajma Iordanului. Lot a plecat de la răsărit și fiecare s-a despărțit de fratele său.¹² Avram s-a așezat în Canaan; Lot s-a așezat într-o cetate din împrejurimi: și-a pus corturile la Sodoma.¹³ Sodomiții erau oameni răi și foarte păcătoși dinaintea lui Dumnezeu.

¹⁴ Dumnezeu i-a zis lui Avram, după ce Lot s-a despărțit de el: „Ridică-ți ochii și privește, din locul unde ești acum, spre miazănoapte, spre miazăzi, spre răsărit și spre mare,¹⁵ căci întreg ținutul pe care-l vezi ți-l voi da ție și seminției tale în veci.¹⁶ Voi face seminția ta ca nisipul pământului. Dacă cineva poate să numere firele de nisip de pe pământ, va număra și seminția ta.¹⁷ Ridică-te și străbate ținutul acesta în lung și în lat, căci ție ți-l voi da.”¹⁸ Avram și-a luat corturile, apoi s-a dus și s-a așezat lângă stejarul lui Mambre, la Hebron. Acolo a ridicat altar Domnului.

14¹ Și a fost așa: în timpul domniei lui Amarphal, regele Sennaarului, Arioch, regele Ellasarului, Chodollogomor, regele Elamului și Thargal, regele neamurilor [păgâne]² au făcut război cu Balla, regele Sodomei, cu Barsa, regele Gomorei, cu Sennaar, regele Adamaei, cu Symobor, regele Seboimului și cu regele Balakului (adică Segorul).³ Toți aceștia s-au adunat în Valea Sărată, adică Marea Sării.⁴ Doisprezece ani ei i-au slujit lui Chodollogomor, dar în al treisprezecelea an s-au răzvrătit.⁵ În al paisprezecelea an Chodollogomor și regii aliați cu el au venit și i-au tăiat pe uriașii din Astaroth Karnain, precum și puternicele neamuri [păgâne] care erau împreună cu ei, pe omeenii din cetatea Save,⁶ pe chorreii din munții Seir, până la terebintul Pharan, din pustiu.⁷ Apoi s-au întors și s-au dus la Izvorul Judecății – Cades – și au tăiat toate căpeteniile lui Amalec și pe amoreii

13,16 Făgăduințele unei descendențe numeroase sunt interpretate de creștini ca o prevestire a numărului lor uriaș (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 119,4; 120,1-2; Irineu, *Adv. haer.* III,9,1; IV,5,3).

13,18 Gr. Μαμβρη transcrie ebr. *Mamrē*. ♦ „stejarul”: TM are „stejarii”.

14,1 Capitolul prezintă confruntarea între două coaliții, prima alcătuită din patru regi, a doua, din cinci. Philon interpretează alegoric cei patru regi ca fiind cele patru patimi care asaltează și biruie cele cinci simțuri, în vreme ce Avram este deasupra tuturor, ca un al zecelea rege-înțelept (*Abr.* 226-241;244; *Ebr.* 105; *Congr.* 92-93).

14,6 „terebin” traduce prima parte a toponimului ebraic *'Eyl-Pā r'an*.

care locuiau în Asanthamar.⁸ A ieșit regele Sodomei, și regele Gomorei, și regele Adamaei, și regele Seboimului, și regele Balakului, adică al Segorului și s-au rânduie pentru război în Valea Sărată,⁹ împotriva lui Chodollogomor, regele Elamului, a lui Thargal, regele neamurilor [păgâne], a lui Amarphal, regele Sennaarului și a lui Arioch, regele Ellasarului: patru regi contra cinci.¹⁰ Valea Sărată e plină de puțuri, puțuri de smoală, iar regele Sodomei și regele Gomorei, luând-o la fugă, au căzut acolo, iar cei rămași au fugit în munți.¹¹ [Învingătorii] au luat toți caii din Sodoma și din Gomora, precum și toate bucatele și s-au dus.¹² L-au luat și pe Lot, fiul fratelui lui Avram, cu toată agoniseala lui, și au plecat. Căci [Lot] trăia în Sodoma.

¹³ Unul dintre cei scăpați i-a dat de veste lui Avram, înstrăinatul. Acesta locuia la Stejarul lui Mambre, amoreul, fratele lui Eschol și al lui Anan, care erau aliații lui Avram.¹⁴ Auzind Avram că fratele său, Lot, a fost luat ostatic, și-a numărat slujitorii născuți în casă – trei sute optsprezece – și a plecat în urmărirea [dușmanilor] până la Dan.¹⁵ Aici a căzut asupra lor pe timp de noapte, el și slujitorii săi, i-a bătut și i-a fugărit până la Choba, care se află la stânga Damascului.¹⁶ A adus înapoi toți caii Sodomei; i-a adus înapoi pe fratele său, Lot, averile sale, femeile și poporul său.

¹⁷ Regele Sodomei i-a ieșit în întâmpinare – după ce [Avram] s-a întors de la tăierea lui Chodollogomor și a regilor care erau cu acesta – în Valea Save, adică în Câmpia Regelui.¹⁸ Atunci Melchisedec, regele Salemului, a adus

14,11 „caii”: LXX vorbește de „cai” acolo unde TM vorbește de „bunuri”, confuzie datorată probabil faptului că termenii ebraici, *r^ekhuš*, „bunuri” și *rekheš* „cai iuți”, au aceleași consoane.

14,13 „înstrăinatul”, *περότης*, în LXX, spre deosebire de „evreul”, din TM. Termenul grec e un neologism, al cărui sens exact este „cel care vine de dincolo” (de Eufrat, se înțelege), adică „imigrantul”. Acest apelativ va fi bogat interpretat în tradiția alexandrină. „Omul lui Dumnezeu”, al cărui prototip este Avram, trebuie să „migrez” din lumea sensibilă spre cea inteligibilă (Philon, *Migr.* 20). „Trecerea”, „traversarea” graniței de către Avram va fi interpretată și ca simbol pascal (Clement, *Stromate* II,51,2; Origen, *C. Cels.* VIII,22; Eusebiu, *PE* VII 8,21). Am preferat traducerea prin „înstrăinatul” tocmai pentru a scoate în evidență ruptura lui Avram de trecut și de țara de origine.

14,14 „318” se scrie în greacă cu trei litere: IHT (= 10; 8; 300). Tradiția creștină aritmică regăsește aici numele lui Iisus (IH) și semnul crucii, T (*Epistola lui Barnaba* 9,7-8 și Clement, *Stromate* VI,85). Mai târziu unii vor identifica în 318 numărul de participanți la Conciliul de la Niceea, din 325.

14,18: „Salem”: majoritatea comentatorilor identifică orașul cu Ierusalimul. Creștinii văd în Melchisedec un *typos* pentru neamurile păgâne care se vor converti la creștinism

pâini și vin. El era preot al Dumnezeului cel Preaînalt. ¹⁹ L-a binecuvântat pe Avram și i-a zis: „Binecuvântat fie Avram de către Dumnezeul cel Preaînalt, care a zidit cerul și pământul. ²⁰ Vrednic de binecuvântare este Dumnezeu cel Preaînalt, pentru că i-a dat pe dușmani în mâinile tale.” Și [Avram] i-a dăruit o zecime din toate. ²¹ Regele Sodomei i-a zis lui Avram: „Mie dă-mi oamenii și tu ia-ți caii.” ²² Avram i-a zis regelui Sodomei: „Voi întinde mâna către Dumnezeul cel Preaînalt, care a zidit cerul și pământul, ²³ [să mă pedepsească] dacă voi lua ceva dintr-ale tale, măcar o ață sau o curea de la încălțări, ca să nu spui după aceea: «Eu l-am făcut bogat pe Avram». ²⁴ Doar atât: ce-au mâncat tinerii, precum și partea bărbaților care au mers cu mine – Eschol, Aunan, Mambre – partea aceasta o vor lua ei.”

15¹ După aceste întâmplări un cuvânt al Domnului a venit către Avram într-o vedenie și i-a spus: „Nu te teme, Avrame, Eu te apăr. Răsplata îți va fi foarte mare.” ² Avram zice: „Stăpâne, ce-mi vei da, căci eu mă duc fără să las nici un copil, iar fiul slujitoarei mele, Masek, este Damaskos Eliezer.” ³ Și Avram a zis: „Fiindcă nu mi-ai dat urmași, un slujitor mă va moșteni.” ⁴ Și îndată i-a venit un glas al Domnului și i-a zis: „Nu el te va moșteni, ci acela care va ieși din tine, el te va moșteni.” ⁵ L-a dus afară și i-a zis:

(Melchisedec nu era circumcis). Avram reprezintă Legea, Melchisedec, harul (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 19,4). ♦ O ramură a iudaismului a văzut în preotul din Salem o figură mesianică (Evr. 5,5-10; 6,20; 7,1-10). ♦ „pâine și vin”: pentru creștini, prefigurarea euharistiei (cf. Daniélou, 1958, pp. 196-201).

14,19 Invocarea Dumnezeului Creator (de la κτίζω, de data aceasta) a permis dezvoltarea unei legende în jurul lui Melchisedec, preot păgân, idolatru, care a avut brusc viziunea creării cerului și a pământului, descoperind existența unui Dumnezeu Creator.

14,22 „voi întinde mâna”: gestul care însoțește un jurământ.

15,1 „întâmplări” (πίπτειν). Termenul grec înseamnă și „întâmplări” și „cuvinte”. Ioan Gură de Aur îl înțelege în al doilea sens, comentând că Avram e vrednic să primească revelația divină pentru că a refuzat darurile regelui Sodomei, în 14,23. ♦ „vedenie”: multe manuscrise precizează că această viziune a avut loc „noaptea”. ♦ „te apăr”: exact, „stau ca un scut peste tine”, un termen militar, care va fi folosit de profeti (Is. 31,5) în sens religios (ocrotirea poporului ales de către Dumnezeu).

15,2 „stăpâne” (δέσποτα), reluat în v. 8 (Stăpâne Doamne) este unic în Pentateuh. Corespunde formulei ebraice 'Adhonāy 'HWH din TM. ♦ „mă duc”, cu sensul de „mor”. Ioan Gură de Aur comentează verbul în sens filozofic: Avram, ca un adevărat înțelept, știe că moartea e o „plecare”, o „desprindere”, o „eliberare” (*ibid., ad locum*). ♦ Ultima parte a versetului e neclară, TM fiind aici corupt. „Damaskos”, „din Damasc”?

15,5 „stelele” sunt uneori opuse de comentatorii creștini „nisipului” din Gen. 13,16: aici ar fi vorba despre decendența cerească, despre Noul Legământ.

„Privește cerul și numără-i stelele, dacă le poți număra.” I-a zis: „Așa va fi seminția ta.”

⁶ Avram a crezut în Dumnezeu și [credința] i-a fost socotită dreptate.

⁷ Apoi i-a zis: „Eu sunt Dumnezeul care te-a scos din ținutul caldeenilor, ca să-ți dau moștenire acest pământ.” ⁸ A zis: „Stăpâne Doamne, după ce voi ști că-l voi moșteni?” ⁹ [Dumnezeu] i-a zis: „Ia pentru mine o junincă de trei ani, o capră de trei ani, un berbec de trei ani, o turturea și un porumbel.”

¹⁰ El le-a luat pe toate pentru [Dumnezeu], le-a spintecat la mijloc și a așezat jumătățile una în fața celeilalte; dar păsările nu le-a spintecat. ¹¹ Păsări [de pradă] au coborât peste trupuri, peste bucățile tăiate, iar Avram s-a așezat împreună cu ele. ¹² Pe la apusul soarelui o toropeală a căzut peste

15,6 Verset citat în Rom. 4,3; Gal. 3,6; Iac. 2,23 cu privire la „justificarea” sau „îndreptățirea” prin credință, cu o bogată exegeză, mai ales în lumea protestantă.

15,9 „pentru mine”: Philon comentează amplu acest dativ (*Her.* 102-124), în sensul că omul primește totul în păstrare de la Dumnezeu și trebuie să întoarcă totul sub formă de ofrandă. ♦ „porumbel”: TM are un termen care se poate traduce, mai corect, prin „păsăruică”. ♦ Origen dă, în *Com. Io.* VI,264-265, o listă de cinci animale care nu corespunde cu lista de aici. Pentru el, fiecare animal reprezintă un aspect al unei funcții a lui Hristos. Despicierea în două a unora dintre ele trimite la taina Întrupării celui deopotrivă om și Dumnezeu, în vreme ce nedespicierea păsărilor simbolizează unitatea divină. Pentru Philon, care dă o interpretare morală celor cinci animale, cifra 3 („trei ani”) este semnul perfecțiunii, căci ea conține „începutul, mijlocul și sfârșitul” (*Her.* 125-127). Interpretarea a fost preluată de Metodiul al Olimpului (*Banchetul* V,110-111). După Diodor al Tarsului, animalele „de trei ani” simbolizează „cele trei generații” ale poporului eveu care vor fi exilate și împilate, conform profeției de mai jos.

15,11 LXX nu precizează cum sunt aceste păsări. Am adăugat „de pradă” între paranteze, după TM, pentru a evita orice confuzie. Pentru Philon, aceste „păsări” care „coboară” sunt apucăturile rele ale sufletului (*Her.* 241-242). Pentru Targum, popoarele idolatre. Pentru Theodoret și Chiril al Alexandriei, egiptenii care-i năpădesc pe evrei. ♦ „s-a așezat”: Avram stă ca un judecător în mijlocul păsărilor. TM are: „le-a alungat”.

15,12 „toropeala” (ἔκστασις), ca în Gen. 2,21. Termenul ebraic corespunzător este *tar' dēmāh*. Plecând de la acest pasaj, Philon propune o teorie despre patru tipuri de extaz, replică la teoria lui Platon din *Phaidros* 244a-245b (*Her.* 240-266). Cele patru tipuri sunt: 1) rătăcirea minții (în cazul maladiilor psihice); 2) stupeora în fața unui eveniment neașteptat; 3) odihna minții în timpul somnului (mintea „iese din sine”, se odihnește); 4) extazul propriu-zis, prin inspirație divină (specific profeților). O abordare completă a subiectului la Bădiliță, S., 1996. Creștinii elenofoni vor interpreta „extazul” ca ieșire din sine sub efectul inspirației divine (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 115,3; Clement, *Stromate* I,85,3).

Avram și, iată, o frică-ntunecoasă și mare îl răpune. ¹³ Și i s-a spus lui Avram: „Află că seminția ta va sălășlui într-un ținut străin; îi vor înrobi, îi vor prigoni și umili patru sute de ani. ¹⁴ Dar voi judeca Eu neamul care-i va înrobi. După aceea vor ieși de acolo cu multă agoniseală, ¹⁵ iar tu vei pleca la părinții tăi în pace, îngropat după frumoase bătrâneți. ¹⁶ Abia urmașii dintr-a patra generație se vor întoarce aici, fiindcă păcatele amoreilor nu și-au împlinit până acum măsura.” ¹⁷ Când soarele a ajuns la apus a izbucnit o flacără și [s-a văzut] un cuptor fumegând și vâlvătăi de foc trecând prin mijlocul bucăților tăiate în două. ¹⁸ În ziua aceea Domnul a făcut legământ cu Avram, zicând: „Seminției tale îi voi da pământul acesta, de la fluviul Egipt până la fluviul cel mare, fluviul Eufrat; ¹⁹ [ei îi voi da] pe cainiți, pe chenezii, pe chedmoniți, ²⁰ pe chetei, pe ferezii, pe raphaimi, ²¹ pe amorei, pe canaaneni, pe evei, pe gergesei și pe iebusei.”

16 ¹ Sara, femeia lui Avram, nu-i năștea prunci, dar avea o slujnică egipteană pe nume Agar. ² Și Sara i-a zis lui Avram: „Iată, Domnul m-a ferecat și nu pot naște. Intră la slujnica mea, ca să ai prunc de la ea.” Avram a ascultat de vorba Sarei. ³ Atunci Sara, femeia lui Avram, a luat-o pe egipteanca Agar, slujnica ei – după zece ani de când Avram locuia în

15,13 „îi va umili” nu există în TM, nici în Fapte 7,6, unde acest verset este citat. ♦ „patru sute de ani”, cf. Ex. 12,40-41: evreii ies din Egipt după patru sute de ani. Philon vorbește despre cele patru sute de patimi care înrobesc sufletul (*Her.* 269-270).

15,15 „îngropat”: unele manuscrise au „trând” frumoase bătrâneți.

15,17 Vâlvătaiele care trec printre bucățile tăiate sunt interpretate de Philon ca o imagine a judecății lui Dumnezeu (*Her.* 311-312). Tot în cheie eshatologică interpretează pasajul și Theodoret (focul sfârșitului lumii: *QG* 66), un element care susține interpretarea fiind mențiunea „la apus”.

15,18 Cele două fluvii sunt interpretate alegoric de Philon (*Her.* 315-316): Egiptul, „trupul”, Eufratul, „bucuria” (cuvântul este apropiat etimologic de verbul εὐφραίνω, „a se bucura”).

16,1 Sara și Agar: în *De congressu*, Philon interpretează alegoric cele două femei, identificând-o pe Sara cu „înțelepciunea”, iar pe Agar cu „cultura medie”. Pe urmele pasajului din Gal. 4,24, creștinii vor vedea în Agar și Sara simbolurile Vechiului și Noului Legământ: primul, de pe Sinai, destinat robiei Legii, precum Agar; a doua, prin Iisus, destinat eliberării, precum Sara.

16,2 După LXX, „ca să ai prunc de la ea”; după TM, „poate voi dobândi prunci datorită ei”. ♦ Dreptul mesopotamian îngăduia o asemenea practică, prin care o femeie își putea apropria copilul născut de o altă persoană.

Canaan – și i-a dat-o de soață lui Avram, bărbatul ei. ⁴ Și a intrat la Agar și ea a zămislit. A văzut că a rămas grea și de atunci stăpâna ei n-a mai avut nici o cinstire în ochii ei. ⁵ Sara i-a zis lui Avram: „Sunt nedreptățită din pricina ta. Am dat-o pe slujnica mea la pieptul tău și după ce a rămas grea am ajuns să nu mai am nici o cinstire în ochii ei. Dumnezeu să judece între mine și tine.” ⁶ Atunci Avram i-a zis Sarei: „Slujnica ta e în mâinile tale. Fă cu ea cum îți pare mai bine.” Sara a urgisit-o și [Agar] a fugit de la fața ei.

⁷ Un înger al Domnului a găsit-o lângă izvorul de apă din pustiu, lângă izvorul de pe drumul Surului. ⁸ Și îngerul Domnului i-a zis: „Agar, slujnica Sarei, de unde vii și încotro te duci?” A zis: „Fug din fața Sarei, stăpâna mea.” ⁹ Îngerul Domnului i-a zis: „Întoarce-te la stăpâna ta și pune-te, smerită, sub mâinile ei.” ¹⁰ Și i-a mai zis îngerul Domnului: „Voi înmulți din belșug seminția ta, de nici nu va putea fi numărată din cauza mulțimii.” ¹¹ Și i-a mai zis îngerul Domnului: „Iată, tu ai rămas grea și vei naște un fiu; îl vei numi Ismael, fiindcă Dumnezeu a dat ascultare smereniei tale.” ¹² Va fi un om necioplit: mâinile lui vor fi împotriva tuturor și mâinile tuturor vor fi împotriva lui; își va pune sălașul dimpotriva tuturor fraților săi.” ¹³ Agar a

16,5 „din pricina ta”: Philon (*QG* III,23), care ține să salveze obrazul Sarei-Înțelepciune cu orice chip, nu vede o acuză la adresa lui Avram, ci se gândește că expresia greacă poate să însemne: „din momentul în care” (ți-am dat slujnica).

16,7 Philon a consacrat un tratat special fragmentului Gen. 16,7-14 (*De fuga*). ♦ „izvor de apă”: locul e cu totul special, potrivit pentru o hierofanie, dat fiind că un „izvor de apă vie” e o raritate în pustiu.

16,11 Ismael: LXX nu păstrează jocul de cuvinte din ebraică, între Ismael și verbul *šama'* care înseamnă (Dumnezeu) „a ascultat”. Philon știe că există un raport etimologic, în ebraică, între cele două cuvinte, dar interpretează altfel: Ismael înseamnă „ascultarea de Dumnezeu”, fapt care amintește că Agar fost învățată de cuvintele auzite, iar Ismael este, simbolic, „omul capabil să asculte și să învețe” (*Fuga* 208; *Mut.* 202). ♦ După Philon, Agar reprezintă aici sufletul nedesăvârșit, care aude o voce interioară și se convertește la Înțelepciune, adică se întoarce la Sara.

16,12 „necioplit” (ἄρπυγος). În TM apare aici un termen foarte dur, *pere'* „măgar sălbatic”, dar LXX ține să îndulcească puțin epitetul. Aquila și Symmachos traduc, amândoi, prin ἄρπυγος („sălbatic”).

16,13 Numele dat de Agar Celui care i-a vorbit – „Tu, Dumnezeul care s-a uitat la mine” – este echivalarea ebr. *'attāh 'el ro'?* Greaca dă explicația sub forma afirmativă: „Am văzut fața, ἐνώπιος, Celui care s-a lăsat văzut de mine”, pe când TM are o formă interogativă și alt sens: „Oare într-adevăr aici am văzut, după ce m-a văzut/spatele Celui care m-a văzut?” (*'aḥarēy* putând să însemne „spatele” sau „după ce”).

strigat numele Domnului care-i grăise: „Tu, Dumnezeule, care te-ai uitat la mine”, căci a zis: „Am văzut fața Celui care s-a lăsat văzut de mine.”¹⁴ De aceea a numit izvorul, „Izvorul Celui pe care l-am văzut în față”. Era la mijloc, între Cades și Barad.

¹⁵ Agar i-a născut lui Avram un fiu și Avram l-a numit pe fiul pe care i l-a născut Agar, Ismael. ¹⁶ Avram avea optzeci și șase de ani când Agar i l-a născut pe Ismael lui Avram.

17 ¹ A fost așa: când Avram avea nouăzeci și nouă de ani, Domnul i s-a arătat și i-a zis: „Eu sunt Dumnezeul tău. Fii plăcut dinaintea Mea, neprihănit ² și voi încheia legământ între Mine și tine și te voi spori foarte tare.” ³ Atunci Avram a căzut cu fața la pământ, iar Dumnezeu i-a vorbit, zicându-i: ⁴ „Și eu, iată, [închei] legământul Meu cu tine, și vei fi tatăl multor neamuri. ⁵ Și nu te vei mai numi Avram, ci numele tău va fi Avraam, fiindcă te-am făcut tatăl multor neamuri. ⁶ Te voi înmulți foarte, foarte tare, voi face din tine neamuri întregi și regi vor ieși din tine. ⁷ Voi statornici legământul Meu între Mine și tine și seminția ta de după tine, neam de neamul vostru, ca un legământ veșnic: Eu să fiu Dumnezeul tău și al seminției de după tine. ⁸ Ție și seminției tale de după tine vă voi da ținutul în care locuiești, tot ținutul Canaanului, în stăpânire veșnică, iar eu le voi fi lor Dumnezeu.” ⁹ Dumnezeu i-a mai zis lui Avraam: „Iar tu vei păzi legământul Meu, tu și seminția ta de după tine, neam de neamul lor.” ¹⁰ Acesta

16,14 În TM, izvorul se numește *Lahay-ro'î*, conținând ideea de viață (*hay*). În LXX această ideea este absentă.

17,1 Prima ocurență a expresiei „Dumnezeul tău” (sau „Dumnezeul meu”), corespunzând ebraicului *'El Šadday*. Dumnezeu alege și este ales, în termeni de exclusivitate, prin legământ.

17,5 LXX nu redă jocul sonor din TM între *'Abh'rahām* și expresia *'abh-hamōn*, „tatăl unei mulțimi”. Philon crede că numele vechi, Avram, trebuie tradus prin „tatăl care se înalță” (μετέωρος), aluzie la interesul lui Avram pentru astrologie, iar numele nou, Avraam, înseamnă „tată ales al sunetului” (ἤχος), migrația fiind indicată prin alpha suplimentar (*Mut.* 66-76; *Cher.* 7; *Gig.* 62-64; *Abr.* 81-84; *QG* III,43).

17,10 „tăiați împrejur”: după Philon, circumcizia înseamnă suprimarea a ceea ce este de prisos din partea „masculină” a spiritului, conotată pozitiv (*QG* III,47-48). ♦ Plecând de la Rom. 4,9-12, Părinții vor insista asupra faptului că Avram a fost „îndreptățit” prin credință înainte de circumcizie. După ei, tăierea împrejur trupească nu este necesară (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 23,3-5; Irineu, *Dem.* 24), adevărata, singura circumcizie fiind aceea spirituală (Rom. 2,28-29), hristică (Col. 2,11), adică botezul (Origen, *Hom. Gen.* III,4-7).

este legământul pe care-l vei păzi, cel dintre Mine și voi și seminția ta de după tine, neam de neamul lor: toți cei de parte bărbătească vor fi tăiați împrejur,¹¹ veți fi tăiați de carnea prepuțului vostru și acesta va fi semnul legământului între Mine și voi.¹² Toți pruncii de opt zile de parte bărbătească vor fi tăiați împrejur: neam de neamul vostru, cel născut în casa ta ori cel cumpărat de la orice fiu de străin, care nu-i din seminția ta.¹³ Și cel născut în casa ta și cel cumpărat va fi tăiat împrejur și va fi legământul Meu în trupul vostru ca legământ veșnic.¹⁴ Cât despre cel de parte bărbătească netăiat împrejur, căruia nu i se va tăia carnea prepuțului în ziua a opta, suflul acela va fi stârpit din neamul său, pentru că a rupt legământul Meu.”

¹⁵ Apoi Dumnezeu i-a zis lui Avraam: „Sara, femeia ta, nu se va mai numi Sara, ci Sarra va fi numele ei.¹⁶ O voi binecuvânta și-ți voi da un copil de la ea, pe care îl voi binecuvânta, iar din el se vor naște neamuri și regi ai neamurilor vor ieși din el.”¹⁷ Avraam a căzut cu fața la pământ, a râs și a zis în gândul său: „Oare i se va naște prunc unui om de o sută de ani? Oare

17,11 Cuvântul grec ἀκροβυστία, „prepuț”, nu este atestat înaintea LXX. Pentru Părinți, tăierea împrejur a lui Avram este un „semn” care prefigurează o realitate mai importantă (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 23,4; Irineu, *Adv. haer.* IV,15,2).

17,12 Datorită cifrei 8, menționată aici, creștinii vor spune că adevărata tăiere împrejur va avea loc în ziua învierii lui Hristos (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 41,4).

17,14 „cel de parte bărbătească” nu se referă aici la pruncii necircumciși, ci la bărbații maturi care vor refuza tăierea împrejur. ♦ „a opta zi” lipsește din TM: aici are sens de „chiar și în ziua sabatului”, când în mod firesc nu se putea practica circumcizia. LXX susține așadar preeminența circumciziei asupra sabatului.

17,15 Dublarea lui „r” în LXX nu corespunde modificării numelui ebraic al Sarei, din *Šaray* în *Šārāh*. Prima formă este un feminin arhaic al lui *Šār* „prinț”, „căpetenie”. Philon a crezut că *yod* final de la *Šaray* era sufixul de persoana întâi și a explicat că, prin schimbarea numelui, s-a trecut de la „cârmuirea mea” (sensul lui „Sara”) la „cea care cârmuiește” (sensul lui „Sarra”). Tot el interpretează dublul *ro* prin valoarea numerică a acestei litere, 100: Sarra cârmuiește.

17,16 Binecuvântarea Sarrei. După Philon, Sarra-Virtutea va avea o posteritate bogată (*Mut.* 148-151; *QG* III,54). În sens istoric, versetul prevestește înmulțirea evreilor în Egipt. Pentru creștini, fecunditatea acestei femei sterpe prevestește „fecunditatea” Bisericii neamurilor. Versetul trimite și la IRg. 2,6, cântarea Anei (Origen, *Hom. IRg.* 1,18; Theodoret, *Q IRg.* 3).

17,17 Numele *Yiḥāq* face, în ebraică, un joc de cuvinte cu rădăcina care înseamnă „a râde” (THQ). LXX nu poate reda această apropiere etimologică. Unii Părinți văd o aluzie la râsul lui Avraam în cuvintele lui Iisus din In. 8,56: „Avraam a văzut ziua mea și s-a bucurat”: nașterea lui Isaac prefigurează așadar „ziua” lui Iisus, Întruparea.

va naște Sarra la nouăzeci de ani?"¹⁸ Însă Avraam a zis către Dumnezeu: „Fie ca Ismael acesta să trăiască înaintea Ta.”¹⁹ Și Dumnezeu i-a zis lui Avraam: „Da, iată, Sarra, femeia ta, îți va naște un fiu, pe care îl vei numi Isaac; și Eu voi face legământ cu el, un legământ veșnic, cu el și cu seminția de după el.”²⁰ Cât despre Ismael, iată că te-am ascultat. Iată, l-am binecuvântat, îl voi spori și-l voi înmulți foarte tare. Va naște douăsprezece neamuri și voi face din el un neam mare.”²¹ Dar legământul Meu îl voi statornici cu Isaac, fiul pe care ți-l va naște Sarra la anul, pe vremea aceasta.”

²² Dumnezeu a terminat de vorbit și s-a înălțat de la Avraam. ²³ Atunci Avraam l-a luat pe Ismael, fiul lui, pe toți slujitorii născuți în casa lui și pe toți cei cumpărați și a tăiat, chiar în ziua aceea, prepuțurile tuturor celor de parte bărbătească, așa cum îi grăise Dumnezeu.²⁴ Avraam avea nouăzeci și nouă de ani când și-a tăiat carnea prepuțului.²⁵ Ismael, fiul lui, avea trei-sprezece ani când i s-a tăiat carnea prepuțului.²⁶ În ziua aceea au fost tăiați împrejur Avraam și Ismael, fiul lui.²⁷ El i-a tăiat împrejur pe toți bărbații din casa lui, pe slujitorii născuți la el și pe cei cumpărați de la alte neamuri.

18¹ Dumnezeu i s-a arătat lângă stejarul lui Mambre, pe când el ședea la intrarea cortului său, într-o amiază.² Și-a ridicat ochii, a privit și, iată, trei bărbați s-au oprit deasupra lui. Văzându-i, a alergat în întâmpinarea lor, tocmai de la intrarea cortului, s-a închinat până la pământ³ și a zis: „Doamne,

17,18 „acesta” nu există în TM.

17,20 LXX: „douăsprezece neamuri”, TM: „douăsprezece căpetenii”.

17,22 „s-a înălțat” sau „a plecat”.

18,1 „stejarul”, după Iustin, *Dialogul cu Trifon* 86,5 prefigurează lemnul crucii.

18,2 „trei bărbați” (ὅσπερ): personaje misterioase, care au dat naștere multor interpretări în tradiția iudaică și creștină. După Philon, ar fi o „viziune a lui Dumnezeu” înconjurat de puterile Sale principale („puterile” au un rol fundamental în angelologia philoniană). Într-un fragment păstrat doar în armeană, Philon scrie că cele trei personaje sunt simple aparențe, deoarece Dumnezeu este „neschimbător”, iar cuvântul „bărbat” trimite la natura „masculină” a divinității, ea însăși neavând nici un nume, doar cele două puteri ale Sale se numesc „Domnul” și „Dumnezeu”. ♦ Marea problemă exegetică este alternanța singular-plural. Tradiția midrașică atribuie câte o funcție diferită fiecărui personaj: 1) vestirea nașterii lui Isaac; 2) distrugerea Sodomei; 3) vindecarea lui Avraam după circumcizie. În sec. II, creștinii au văzut manifestarea Cuvântului lui Dumnezeu, însoțit de doi îngeri (Iustin, *Dialogul cu Trifon* 56-59). El singur va vorbi în versetele următoare. Pentru Origen și pentru antiohieni, cei trei sunt îngeri (*Com. Io.* II,144; XIII,214). Alți exegeți (Chiril al Alexandriei) vor vedea aici simbolul Treimii.

dacă am găsit har în fața Ta, nu trece pe lângă slujitorul Tău. ⁴ Să se ia apă și să vă spele picioarele, să vă răcoriți sub copac, ⁵ și-am să iau pâine și veți ospăta, iar după aceea veți pleca în drumul vostru, de la care v-ați abătut pentru slujitorul vostru.” Ei au răspuns: „Fă cum zici.” ⁶ Avraam s-a grăbit spre cort, la Sarra, și i-a zis: „Ia și frământă repede trei măsurii de făină albă și pregătește turte.” ⁷ Apoi Avraam a alergat la cireadă și a luat un vițel fraged și frumos și i l-a dat unei slugi, zorind-o să-l gătească. ⁸ Apoi a luat unt, lapte și vițelul gătit și a pus masa, iar ei au ospătat. Și el stătea lângă dâșii sub copac.

⁹ L-a întrebat: „Unde este Sarra, femeia ta?” El a răspuns: „Uite, în cort.” ¹⁰ I-a zis: „Mă voi întoarce la tine la anul, pe vremea aceasta, iar Sarra, femeia ta, va avea un fiu.” Sarra a auzit de la ușa cortului, căci stătea în spatele lui. ¹¹ Avraam și Sarra erau bătrâni, înaintați în zile, iar Sarra încetase să mai aibă cele firești pentru o femeie. ¹² Așadar Sarra a răs în sinea ei, zicând: „Nu mi s-a întâmplat aceasta până acum, iar stăpânul meu e bătrân.” ¹³ Domnul i-a zis lui Avraam: „De ce Sarra a răs în sinea ei spunând: «Oare voi naște cu adevărat, doar sunt bătrână?»” ¹⁴ Este oare vreun lucru pe care Dumnezeu să nu-l poată face? La anul pe vremea aceasta am să mă întorc la tine și Sarra va avea un fiu.” ¹⁵ Dar Sarra a tăgăduit și-a zis: „N-am răs”, căci s-a înfricoșat. El a zis: „Ba ai răs.”

18,4 Origen atrage atenția că, după In. 13,5, Iisus a spălat picioarele apostolilor, în vreme ce Avraam se mulțumește doar să dea poruncă (*Com. Io. XXXII,46-47*). Cf. și Origen, *Com. Gen. IV*.

18,6 „turte”, exact „pâinițe ascunse”, termen care a incitat la comentarii alegorice (discursul despre Dumnezeu este secret, „ezoteric”: Philon, *QG IV,8*; *Sacrif. 60*; Clement, *Stromate V,80,3*; Origen, *Hom. Lev. XIII,3*). Pentru Origen (*Hom. Gen. IV,1*), „turtele” sunt o imagine a „pâinii mistice”.

18,7 „vițel”: Origen vede aici simbolul lui Iisus „dăruit” lumii prin jertfă (*Hom. Gen. IV,2*).

18,8 „au ospătat”: după exegeții antici, a fost o aparență de ospăț. Aceeași scenă apare în Testamentul lui Avraam, unde îngerul care aduce vestea iminentei morți a Patriarhului mănâncă „în mod aparent”.

18,10 „la anul, pe vremea aceasta”: TM are „în timpul vieții”. ♦ „în spatele lui”: pentru Philon, Sarra, care stă în spatele lui Avraam este Virtutea care se ține după omul virtuos (*QG IV,13*). Pentru Origen, Sarra reprezintă poporul care-l urmează pe Avraam, care îl reprezintă pe Dumnezeu (*Hom. Gen. IV,4*).

18,12 Acest verset se află pe listele rabinice care denunță corecturile aduse de traducătorii alexandrini textului ebraic. În TM Sarra spune: „Acum, că m-am trecut, mai este plăcere pentru mine?”

¹⁶ Apoi bărbații s-au ridicat și au plecat de acolo, privind spre Sodoma și spre Gomora, iar Avraam mergea împreună cu ei, să-i petreacă. ¹⁷ Și Domnul a zis: „Oare voi ascunde slujitorului Meu, Avraam, ce voi face?” ¹⁸ Avraam va ajunge un neam mare și numeros, și prin el vor fi binecuvântate toate neamurile pământului. ¹⁹ Căci am știut că le va da poruncă fiilor săi și celor din casa lui și că vor păzi căile Domnului; vor face dreptate și judecată, iar Dumnezeu îi va aduce lui Avraam tot ce i-a spus.” ²⁰ Domnul a zis: „Strigătul împotriva Sodomei și Gomorei sporește, iar păcatele lor sunt foarte mari. ²¹ De aceea voi coborî, să văd dacă ei făptuiesc întocmai ce spune strigătul ajuns până la Mine. Iar dacă nu, să știu.” ²² Și bărbații s-au întors de acolo și au plecat la Sodoma, iar Avraam stătea în fața Domnului. ²³ Atunci, apropiindu-se, Avraam a zis: „Oare îl vei nimici pe cel drept laolaltă cu cel păcătos și dreptul va fi totuna cu păcătosul?” ²⁴ Dacă sunt cincizeci de drepti în cetate, ai să-i nimicești? Nu vei cruța întreg locul pentru cei cincizeci de drepti, dacă sunt acolo?” ²⁵ Nu, n-ai să faci asta: să-l ucizi pe drept laolaltă cu cel păcătos, căci dreptul nu e totuna cu păcătosul. Oare Tu, Judecătorul întregului pământ, nu vei face dreptate?” ²⁶ Domnul a zis: „Dacă în cetatea Sodomei găsesc cincizeci de oameni drepti, voi cruța tot locul acela pentru ei.” ²⁷ Avraam a zis: „M-am apucat eu să-i vorbesc Domnului, eu, care sunt pământ și cenușă. ²⁸ Dar dacă din cei cincizeci de drepti vor lipsi cinci, vei nimici din pricina celor cinci întreaga cetate?” A zis: „N-o voi nimici, dacă voi găsi acolo patruzeci și cinci.” ²⁹ [Avraam] a continuat să-I vorbească și a zis: „Dar dacă se găsesc acolo patruzeci?” A zis: „N-o voi nimici, pentru cei patruzeci.” ³⁰ A zis: „Iartă-mă, Doamne, mai spun o vorbă: dar dacă se vor găsi treizeci?” I-a zis: „N-o voi nimici, dacă voi găsi acolo treizeci.” ³¹ Și a continuat: „Fiindcă pot să-I vorbesc Domnului: dacă se găsesc acolo douăzeci?” A zis: „N-o voi nimici, pentru cei douăzeci.” ³² A mai zis: „Iartă-mă, Doamne, mai spun o singură vorbă: dacă se vor găsi acolo zece?” I-a zis: „N-o voi nimici, pentru cei zece.” ³³ Și Domnul s-a dus, după ce a încetat a-i grăi lui Avraam, iar Avraam s-a întors la sălașul său.

18,17 „slujitorul” lipsește din TM. Philon citează acest verset numindu-l pe Avraam „prieteni al lui Dumnezeu”, titlu ce-i va fi acordat patriarhului în Iac. 2,23, apoi în Clement Romanul 10,1.

18,20 Text ambiguu: poate fi înțeles (dar mai puțin plauzibil) și: „strigătele celor din Sodoma”, adică ale celor care nu mai suportă păcatele ce se comit sub ochii lor.

18,27 „pământ și cenușă”: umilința omului (Philon, *Deus* 161; *Her.* 30; *Somn.* I,214; *QG* IV,28; Vasile cel Mare, *De fide* 1).

19¹ Cei doi îngeri au ajuns la Sodoma pe seară. Lot şedea lângă poarta Sodomei. Văzându-i, s-a ridicat şi le-a ieşit în întâmpinare, s-a aruncat cu faţa la pământ² şi a zis: „Domnii mei, abateţi-vă pe la casa slujitorului vostru, opriţi-vă să vă spălaţi picioarele. Măine o să vă sculaţi în zori şi-o să plecaţi în drumul vostru.” Ei au zis: „Nu, ne vom opri în piaţă.”³ Dar [Lot] a stăruit cu sila şi ei s-au abătut pe la el şi au intrat în casa lui. Şi le-a pregătit un ospăţ, le-a copt azime, iar ei au mâncat.⁴ Iar înainte de culcare, bărbaţii din cetate, sodomiţii, au înconjurat casa, de la cel mai tânăr până la cel mai bătrân, tot poporul laolaltă.⁵ Şi au început să-l strige pe Lot, zicându-i: „Unde sunt bărbaţii care au intrat la tine astă seară? Adu-ni-i, ca să ne împreunăm cu ei.”⁶ Dar Lot a ieşit în faţa uşii şi a închis-o după sine.⁷ Şi le-a zis: „Nu, fraţilor, nu faceţi rău!”⁸ Iată, eu am două fete care n-au cunoscut bărbat. Vi le aduc şi bucuraţi-vă de ele cum poftiţi. Dar nu faceţi nici o nelegiuire împotriva acestor bărbaţi, căci ei au intrat sub acoperişul casei mele.”⁹ Ei însă i-au zis: „Pleacă de-aici, venetic ce eşti! O faci pe judecătorul? Acuşi te ruşinăm pe tine mai degrabă decât pe ei.” Şi s-au năpustit asupra lui Lot şi s-au apropiat să spargă uşa.¹⁰ Dar bărbaţii şi-au întins mâinile şi l-au tras pe Lot la ei, în casă, şi au zăvorât uşa;¹¹ iar pe cei de la uşa casei i-au lovit cu orbire, de la mic până la mare, de s-au lăsat să mai caute uşa.

¹² Bărbaţii i-au zis lui Lot: „Ai pe cineva dintre ai tăi aici, în cetate: gineri, fii sau fiice? Sau pe altcineva? Ia-i din locul acesta,¹³ pentru că vom nimic locul acesta. Căci strigătul [despre faptele] lor s-a urcat dinaintea Domnului, iar Domnul ne-a trimis să ştergem [cetatea] de pe faţa pământului.”¹⁴ Lot s-a dus şi le-a grăit ginerilor lui, care se însuraseră cu fetele sale: „Sculaţi-vă şi ieşiţi din locul acesta, fiindcă Domnul şterge cetatea de pe faţa pământului.” Dar ginerilor li s-a părut că-şi râde de ei.¹⁵ Când s-a făcut ziuă, îngerii l-au grăbit pe Lot, zicându-i: „Scoală-te, ia-ţi femeia şi pe

19,1 Pentru toată tradiţia, cei doi îngeri sunt doi dintre cei „trei bărbaţi” din capitolul precedent. Pentru Philon, ei sunt cele două Puteri, diferite de Fiinţa supremă (*Abr.* 142-146). Un fragment transmis de Procopios (370C) sugerează că este vorba despre Fiul şi Duhul Sfânt. ♦ În raport cu Avraam, Lot este nedesăvârşitul, cel care înaintează spre desăvârşire (Philon, Origen).

19,3 Cuvântul „azimă”, în greacă, nu este atestat înaintea acestui verset.

19,9 „te ruşinăm”: de fapt, „îţi facem rău”, „îi-o coacem”.

19,11 „orbire”, „nevedere”: după Philon. Sodoma înseamnă „orbire” (*Ebr.* 222; *QG II,43*).

cele două fete ale tale și ieși, ca să nu pieri și tu împreună cu nelegiuirile cetății.”¹⁶ Ei s-au tulburat. Atunci îngerii i-au apucat de mână, pe el, pe femeia și pe cele două fete ale sale, pentru că Domnul vroia să-i cruțe.¹⁷ Și a fost așa: când i-au scos afară au zis: „Scapă și mântuiește-ți sufletul. Nu te uita înapoi și nu adăsta prin ținuturile din preajmă. Fugi în munți, ca să nu fii înșfăcat și tu laolaltă cu ceilalți.”¹⁸ Dar Lot le-a zis: „Te rog, Doamne,¹⁹ fiindcă slujitorul Tău a găsit milă înaintea Ta și fiindcă ți-ai arătat cu mărinimie dreptatea față de mine, scâpându-mi sufletul, și fiindcă nu am cum rămâne teafăr până la munte fără să dea prăpădul peste mine,²⁰ iată cetățuia aceasta pe-aproape, ca să scap acolo, e mică, acolo-mi voi găsi scăpare. Nu-i așa că-i mică? Și sufletul meu va rămâne în viață.”²¹ Și i-a zis: „Am ținut seamă și de asta pentru tine: n-am să dărâm cetatea despre care mi-ai vorbit.²² Grăbește-te să scapi acolo, căci nu-Mi pot duce fapta la îndeplinire până nu vei fi intrat tu acolo.” De aceea a numit cetatea Segor.²³ Soarele a ieșit pe pământ, Lot a intrat în Segor²⁴ și Domnul a revărsat peste Sodoma și peste Gomora foc și pucioasă din cer, de la Domnul²⁵ și a nimicit cetățile, precum și toate împrejurimile, pe toți locuitorii din cetăți și tot ce răsărea din pământ.²⁶ Atunci femeia lui s-a uitat înapoi și s-a făcut stâlp de sare.

19,16 LXX: „s-au tulburat”, în vreme ce TM are „a ezitat”, „a șovăit”, referindu-se la Lot, nu la gineri.

19,18 Lot se adresează mai întâi îngerilor și apoi lui Dumnezeu (plural-singular).

19,20 LXX nu are jocul de cuvinte, pe care-l are TM, între *ἄ'ῖr* („mic”) și numele cetății. *To'ar*, transcris în greacă, Segor (v. 22).

19,21 „am ținut seamă”: am tradus o expresie foarte rară, *litt.* „ți-am admirat fața”. Verbul este *θαυμάζω*, care înseamnă de obicei „a se mira”. Secvența are exact sensul următor: „am admirat fața, persoana ta”, adică, „am ținut cont de tine”.

19,24 Comentariile antice (Philon, *QG IV*,51; Iustin, *Dialogul cu Trifon* 129,1; Irineu, *Adv. haer.* III,6,1; Eusebiu, *DE V*,8) fac deosebirea între „Domnul” care revărsă foc, de la începutul versetului, și „Domnul” de la care se revărsă focul, primul fiind Cuvântul celui de-al doilea, Dumnezeuul suprem. ♦ Distrugerea Sodomei este amintită, în alte cărți biblice, ca exemplu al mâniei divine, care nimicește păcătoșii prin foc (după ce i-a nimicit prin apă, la potop). Ex.: Deut. 29,22; Is. 1,9; 13,19; Ier. 49,18; 50,40; Am. 4,11; Înț. 10,6-7). Exegeții antici știu că există în Siria urme ale acestui dezastru (Philon, *Mos.* II,56; *Abr.* 140-141).

19,26 Philon vede în întoarcerea femeii semnul unei greșeli grave: femeia se întoarce spre lucrurile materiale, ea dorește să se întoarcă în Sodoma, regretă Sodoma (Philon, *QG IV*,52; *Fuga* 121-125; *Leg.* III,213). După Înț. 10,7, stâlpul de sare este un memorial al sufletului necredincios. Iisus o citează pe femeia lui Lot ca exemplu al celui care are

²⁷ Iar Avraam s-a sculat dis-de-dimineață, s-a dus în locul unde stătuse dinaintea Domnului ²⁸ și s-a uitat spre Sodoma, spre Gomora și spre ținuturile din împrejurimile lor: și, iată, o vâlvătaie urca din pământ, ca fumul coșului unui cuptor. ²⁹ Și a fost așa: când a nimicit toate cetățile din împrejurimi, Dumnezeu și-a amintit de Avraam și l-a scos pe Lot din mijlocul prăpădului cu care Domnul nimicea cetățile unde locuise Lot.

³⁰ Apoi Lot a plecat din Segor, a urcat și s-a așezat în munte, împreună cu cele două fete ale sale. Căci se temea să locuiască în Segor. Și a locuit în peșteră împreună cu cele două fete. ³¹ Iar cea mai mare a zis către cea mai mică: „Tatăl nostru e bătrân și în ținutul acesta nu-i nimeni care să intre la noi, așa cum se obișnuiește pe tot pământul. ³² Hai să-i dăm să bea vin tatălui nostru și să ne culcăm cu el, ca să izvodim dintr-însul o seminție.” ³³ Și în noaptea aceea i-au dat tatălui lor să bea vin, iar cea mai mare a intrat și s-a culcat cu tatăl ei în noaptea aceea. El însă n-a știut nici când ea s-a culcat, nici când s-a sculat. ³⁴ A doua zi, cea mai mare i-a zis celei mai mici: „Iată, eu m-am culcat ieri cu tatăl nostru. Să-i dăm să bea vin și în noaptea aceasta și intră și culcă-te și tu cu el; și vom izvodi o seminție dintr-însul.” ³⁵ Așadar i-au dat să bea vin tatălui lor și în noaptea aceea, iar mezina a intrat și s-a culcat cu tatăl ei, și el n-a știut nici când ea s-a culcat,

grijă de bunurile sale, în mod egoist, desigur (Lc. 17,31-33; Mc. 13,16). Irineu dă stelei o conotație pozitivă, identificând-o cu Biserica statornică, „sarea pământului” (*Adv. haer.* IV,31,1 și IV,33,9). ♦ Formula „a nu se uita înapoi”, susținută de cuvântul lui Iisus din Lc. 9,62, devine o temă importantă a teologiei spirituale a lui Origen, care apropie cuvintele respective de Filip. 3,13 („a tinde înainte”) (*Hom. Ier.* XIII,3). Aceeași temă, a „spectazei” („avansarea/tinderea înainte”, „progresarea necurmată”) va deveni una din principalele teme la Grigore al Nyssei. Cf., de asemenea, pentru exemplul femeii lui Lot, Chiril al Ierusalimului, *Cat. Myst.* I,8.

19,30 Incestul lui Lot: episodul vrea să explice originea a două popoare, moabiții și amaniții, despre care se va spune, în Deut. 23,4, că vor fi excluși din adunarea Domnului. Nici LXX, nici TM nu transmit un blam împotriva acestui incest, dat fiind că Lot nu este conștient de el, iar fiicele acționează din necesitate, pentru a-și asigura posteritatea. Philon totuși le condamnă pe cele două fiice pentru faptul de a-și fi dorit copii peste voința lui Dumnezeu (*Post.* 175-177). De aceea copiii vor fi blestemați. Irineu transmite o cu totul altă interpretare a episodului: Lot este figura Tatălui unic (în polemică anti-marționistă), iar fiicele sale reprezintă „cele două Testamente” (*Adv. haer.* IV,31,2-3). În această cheie, Lot ar fi chiar figura lui Hristos, în care-și au originea ambele Testamente.

19,37 „Moab”: LXX traduce etimologia ebraică: „ieșit din tatăl [meu]” (*mi-'abh*). La fel, pentru numele „Amman”, „fiul neamului meu” (TM *ben-'ammī*).

nici când s-a sculat. ³⁶ Și amândouă fiice ale lui Lot au rămas grele de la tatăl lor. ³⁷ Cea mare a născut un fiu și l-a numit Moab, zicând: „E de la tatăl meu.” El este părintele moabiților, trăitori până în ziua de astăzi. ³⁸ Și cea mică a născut tot un fiu și l-a numit Amman, „fiul neamului meu”. Acesta este părintele ammaniților, trăitori până în ziua de astăzi.

20 ¹ De acolo, Avraam s-a mișcat spre ținutul dinspre miazăzi și s-a așezat între Cades și Sur și și-a făcut sălaș la Gerara. ² Iar despre femeia lui, Sarra, Avraam a zis: „Este sora mea.” Se temea să spună: „Este femeia mea”, ca să nu-lucidă bărbații din cetate din pricina ei. Abimeleh, regele cetății, a trimis oameni și a luat-o pe Sarra. ³ Dumnezeu însă a venit la Abimeleh, noaptea, în vis, și i-a zis: „Iată, vei muri din pricina femeii pe care ai luat-o, căci are bărbat.” ⁴ Dar Abimeleh nu se atinsese de ea. A zis: „Doamne, vei omori un neam neștiutor și drept?” ⁵ Nu mi-a spus el însuși: «Este sora mea» și ea mi-a spus: «Este fratele meu»? Am făcut aceasta cu inimă curată și mâini nevinovate.” ⁶ Dumnezeu i-a spus, în vis: „Eu am știut că ai făcut aceasta cu inimă curată și te-am ferit să păcătuiești împotriva Mea. De aceea nu te-am lăsat să te atingi de ea. ⁷ Acum însă dă-i omului femeia înapoi, fiindcă e profet și se va ruga pentru tine și vei trăi. Dar de nu i-o dai înapoi, află că veți muri și tu și toate ale tale.”

⁸ A doua zi Abimeleh s-a sculat dis-de-dimineață, și-a chemat toate slugile, a povestit lucrurile acestea în auzul lor, iar oamenii s-au înspăimântat foarte tare. ⁹ Apoi Abimeleh l-a chemat pe Avraam și i-a zis: „De ce ne-ai făcut una ca asta? Oare ți-am greșit noi cu ceva? De ce-ai adus un

20,2 „din pricina ei” lipsese din TM. ♦ Philon interpretează alegoric episodul din acest capitol. Avraam este „înțeleptul”, iar Sarra, „virtutea” care îi aparține de drept înțeleptului (QG IV,61). Origen merge mai departe și vede în episod inițierea întru înțelepciune/credință a lui Abimeleh, care devine astfel *typos*-ul Bisericii neamurilor (Hom. Gen. VI).

20,3 „are bărbat”: *litt.* „face casă împreună cu un bărbat”.

20,4 „neștiutor”: se înțelege: „care nu-și cunoaște vina”. Abimeleh nu știe că Sarra este soția lui Avraam. Se introduce ideea de greșală fără de voie.

20,5 „cu inimă curată și mâini nevinovate”, *litt.* „cu inimă curată și în dreptatea mâinilor” – TM: „în deplinătatea inimii și în curăția mâinilor”.

20,6 Abimeleh are „inimă curată”. Origen (*ibid.*) vede aici superioritatea lui Abimeleh față de Faraon. Unele comentarii rabinice se întreabă însă dacă și mâinile lui Abimeleh erau tot atât de curate ca și inima lui?

20,7 Avraam este numit „profet”. Despre acest titlu conferit lui Avraam, cf. Philon, *Her.* 258 (orice om virtuos este profet) și QG IV,66. După acest ultim pasaj, Avraam și-a dovedit harul profetic prin aceea că a știut dinainte că Abimeleh nu se va atinge de Sarra.

asemenea păcat asupra mea și asupra domniei mele? Mi-ai făcut ceea ce nimeni n-ar face niciodată.”¹⁰ Abimeleh i-a zis lui Avraam: „Ce-ai avut de gând făcând aceasta?”¹¹ Avraam a zis: „Mi-am spus: în locul acesta sigur nu există frică de Dumnezeu și mă omoară din pricina femeii mele.”¹² Apoi, ea îmi este cu adevărat soră, după tată, nu și după mamă. Mi-a ajuns soție.¹³ S-a făcut așa: când Dumnezeu m-a scos din casa tatălui meu, eu i-am zis: «Fă-mi acest bine: oriunde vom merge, spune despre mine: ‘Este fratele meu.’»¹⁴ Atunci Abimeleh a luat o mie de didrahme, oi, viței, slujitori și slujitoare și i le-a dăruit lui Avraam. Și i-a dat-o înapoi și pe Sarra, femeia lui.¹⁵ Și Abimeleh i-a zis lui Avraam: „Iată, pământul meu este în fața ta! Locuiește unde-ți va plăcea.”¹⁶ Sarrei i-a zis: „I-am dat o mie de didrahme fratelui tău: să fie pentru cinstea feței tale și pentru toți cei din preajma ta. Și spune adevărul întreg.”¹⁷ Avraam s-a rugat lui Dumnezeu și Dumnezeu i-a vindecat pe Abimeleh, pe femeia sa și pe slujitoarele sale și ele au născut prunci.¹⁸ Căci Dumnezeu zăvorâse pe dinafară toate pântecelile din casa lui Abimeleh, din pricina Sarrei, femeia lui Avraam.

20,11 „frică de Dumnezeu”: am tradus astfel un termen foarte bogat semantic, θεοσέβεια, care corespunde cel mai exact lui *pietas* latin („respect față de Dumnezeu, față de sacru”, din care decurge respectul față de semeni etc.). Acest termen grecesc apare doar aici în tot Pentateuhul pentru a traduce ebr. *yir'ath elohim*; în restul cazurilor, apare φόβος θεοῦ.

20,12 După Philon și Clement din Alexandria, Sarra, virtutea, se înrudește cu „gena” masculină a omului, nu cu cea feminină (*Her. și Stromate VI,101.2*).

20,13 „acest bine”, *lit.* „această dreptate”.

20,14 „didrahme”: o didrahmă valorează două drahme. Ulterior, în Geneză, drahma grecească va fi înlocuită cu siclul ebraic. Din pasaj nu se înțelege bine dacă didrahmele sunt un dar separat de darurile în natură (oi, viței etc.) sau dacă acestea din urmă valorează, împreună, o mie de didrahme. TM nu menționează suma.

20,16 Darul făcut de Abimeleh este reparativ; el încearcă să restaureze cinstea Sarrei în ochii celorlalți. TM spune foarte plastic: darul acesta „va fi pentru tine ca un vâl dinaintea tuturor tovarășilor tăi”. Darul o va reabilita, așadar, pe femeie. ♦ „Spune adevărul întreg” (sau „despre toate”). Unii Părinți (Didim, Eusebiu al Emesei) înțeleg „spune tot ce s-a întâmplat între noi” (Abimeleh vrea mărturia Sarrei despre curăția lui). Se mai poate înțelege însă și altfel: de acum înainte să spui tot adevărul, cum că ești soția lui Avraam. Înclin spre acest sens. TM are alt final de verset: „vei fi repusă în cinste”.

20,17 Origen (*Hom. Gen. VI,3*) interpretează alegoric figura soției lui Abimeleh: este simbolul filozofiei înconjurată de „artele liberale” (slujitoarele sale). Avraam ar fi dorit ca și alte popoare să se înfrupte din înțelepciune (Sarra), dar vremurile nu erau coapte încă. Păgânii vor trebui să aștepte moartea lui Iisus pentru a se putea căsători legitim cu înțelepciunea și a face copii (credincioșii din Biserica creștină).

21 ¹ Și Domnul a cercetat-o pe Sarra, după cum spusese; și a făcut Domnul pentru Sarra precum grăise. ² Sarra a rămas grea și i-a născut lui Avraam un fiu, la bătrânețe, la timpul convenit, după cum îi spusese Domnul. ³ Avraam i-a dat fiului său, pe care i l-a născut Sarra, numele de Isaac. ⁴ Și în ziua a opta, Avraam l-a tăiat împrejur pe Isaac, după cum îi poruncise Dumnezeu. ⁵ Avraam avea o sută de ani când i s-a născut Isaac, fiul său. ⁶ Atunci Sarra a zis: „Dumnezeu mi-a dăruit prilej de răs; oricine va auzi de aceasta se va bucura împreună cu mine.” ⁷ Și a zis: „Cine-l va vesti pe Avraam că Sarra alăptează un prunc? Căci am născut un fiu la bătrânețe.”

⁸ Pruncul a crescut și a fost întărcat, iar în ziua în care Isaac, fiul său, a fost întărcat, Avraam a făcut ospăț mare. ⁹ [Într-o zi] Sarra a văzut că fiul pe care egipteanca Agar i l-a născut lui Avraam se juca împreună cu Isaac, fiul ei, ¹⁰ și i-a zis lui Avraam: „Alungă-i, pe roaba aceasta și pe fiul ei, căci fiul roabei nu va avea parte de moștenire laolaltă cu fiul meu, Isaac.” ¹¹ Lui Avraam i s-a părut tare aspră vorba aceasta despre fiul său. ¹² Dar Dumnezeu i-a zis: „Să nu-ți pară aspră vorba acesta, despre copil și despre roabă, ci ascultă ce-ți spune Sarra, fiindcă prin Isaac o seminție va purta numele tău. ¹³ Cât despre fiul slujitoarei, voi face din el un neam mare, fiindcă este seminția ta.” ¹⁴ Avraam s-a sculat a doua zi dis-de-dimineată, a

21,1 „a cercetat-o”: verbul ἐπισκέπτομαι, „a vizita, a cerceta, a se interesa de cineva”, se încarcă, în LXX, cu o valoare religioasă: Dumnezeu vizitează pe cineva, fie pentru a-i aduce o veste bună, fie pentru a-i anunța o pedeapsă.

21,2 Pentru creștini (Ioan Gură de Aur, între alții), Sarra simbolizează Biserica, plină de „copii”, „credincioși”, după ce a fost stearpă.

21,6 „prilej de răs”: răsul care exprimă bucurie și veselie. (Pentru sensul ebr. al numelui, vezi nota la 17,17.) După Philon este vorba de răsul curat și senin al sufletului plin de virtuți; după Origen (și Luca 6,21) este vorba de bucuria făgăduită creștinilor prin botez (*Hom. Ier. XX,6*).

21,7 „va vesti”: TM are verbul la perfect, „l-a vestit”.

21,9 Origen i-a consacrat o întreagă omilie lui Ismael (*Hom. Gen. VII*). Tradiția ebraică îl tratează cu severitate pe fiul lui Agar; pentru creștini, el reprezintă sinagoga (*cf. Ga. 4,29-30*), dar, datorită episodului descoperirii fântânii cu apă vie în plin deșert, el poate fi interpretat și ca figură baptismală. ♦ Cuvintele „se juca împreună cu Isaac, fiul ei” nu apar în TM. Ele justifică, în LXX, enervarea Sarrei. În ebraică verbul *šāḥaq* „a se juca” evocă numele lui Isaac, așa încât Sarra presimte că Ismael îi poate lua locul lui Isaac.

21,11 O parte din tradiția manuscrisă precizează că este vorba despre fiul său, Ismael.

21,12 Ultima parte a versetului e citată în Rom. 9,7 și Evr. 11,18. Sensul nu este foarte precis, dar cel mai probabil este cel propus în traducere.

21,14 Pentru Origen, apa din burduf reprezintă litera Legii, care se va isprăvi la un moment dat (*Hom. Gen. VIII,5*). ♦ Intrigă gestul lui Avraam de a-l pune pe Ismael „pe

luat pâini și un burduf cu apă, i le-a dat lui Agar, i-a pus și copilul pe umăr și a trimis-o [de-acolo]. Ea a plecat și a rătăcit prin pustiu până la Izvorul Jurământului,¹⁵ dar când i s-a isprăvit apa din burduf ea a pus copilul sub un rămuriș.¹⁶ Apoi s-a dus și s-a așezat mai departe, cam la o bătaie de săgeată, zicând: „Nu, să nu văd cum îmi moare copilul!” Și s-a așezat mai departe, iar copilul striga și plângea.

¹⁷ Dumnezeu a auzit glasul copilului, din locul unde se afla, și un înger al lui Dumnezeu a strigat-o din cer pe Agar și i-a zis: „Ce se întâmplă, Agar? Nu te teme, căci Dumnezeu a auzit glasul copilului tău, din locul unde se află.”¹⁸ Scoală-te și ia copilul de mână. Voi face din el un neam mare.”¹⁹ Dumnezeu i-a deschis ochii și ea a văzut un izvor cu apă vie. S-a dus, și-a umplut burduful și i-a dat copilului să bea.²⁰ Dumnezeu era alături de copil și el a crescut. A sălășluit în pustiu și a ajuns arcaș.²¹ A locuit în pustiiul Pharan, iar mama sa i-a luat femeie din Egipt.

²² Și a fost așa: în vremea aceea Abimeleh, Ochozath, vornicelul său de nuntă, și Phikol, căpetenia oștirii sale, au vorbit cu Avraam și i-au zis: „Dumnezeu este cu tine în tot ce faci.”²³ Jură-mi așadar, acum, pe Dumnezeu, că nu mă vei nedreptăți pe mine, nici seminția mea, nici numele meu, ci te vei purta cu dreptate față de mine și față de țara în care ai locuit, așa cum m-am purtat și eu cu tine.”²⁴ Avraam a zis: „Jur.”²⁵ Avraam însă i-a cerut socoteală lui Abimeleh pentru câteva puțuri pe care i le-au luat cu sila slugile lui Abimeleh.²⁶ Abimeleh i-a zis: „Nu știu cine a făcut asta. Tu nu mi-ai spus nimic și eu abia astăzi am aflat.”²⁷ Avraam a luat și i-a dăruit oi și viței lui Abimeleh și amândoi au încheiat un legământ.²⁸ Avraam a pus deoparte șapte mielușele.²⁹ Atunci Abimeleh i-a zis lui Avraam: „Ce înseamnă cele

umărul” lui Agar, dat fiind că Ismael avea deja cincisprezece ani (*cf.* Gen. 16,16). De fapt, toată scena pare exagerată. Ismael pare un copil abia născut. ♦ LXX traduce numele propriu ebraic *b'êr-šebha'* prin „Izvorul Jurământului”. Am tradus peste tot *φρέα* prin „izvor”, din motive eufonice. Sensul exact este „puț”. De fapt, „izvorul” era un loc amenajat, în care se cobora pe trepte pentru a ajunge la apă. Nu există izvor la vedere, ci tot timpul protejat de o construcție, mai rudimentară sau mai îngrijită.

21,15 „rămuriș”: termenul grecesc denumeste în mod normal un conifer.

21,16 În TM, Agar este cea care „strigă și plânge”. Versiunea TM e mai logică, dat fiind că Ismael are deja cincisprezece ani, și nu se poate comporta ca un prunc.

21,19 Pentru Grigore al Nyssei, episodul prefigurează botezul creștin: copilul muribund este salvat de apa *vie* care țâșnește în chip miraculos (*In diem luminum*). *Cf.* și Origen, *Hom. Gen.* VII,6.

21,22 „vornicelul de la nunta” regelui Abimeleh, o persoană foarte apropiată de acesta. În TM, numele său lipsește aici.

șapte mielușele pe care le-ai pus deoparte din turmă?”³⁰ Avraam a zis: „Vei lua de la mine aceste șapte mielușele drept mărturie că am săpat izvorul acesta.”³¹ Iată de ce locul cu pricina a fost numit „Izvorul Jurământului”: pentru că acolo au jurat amândoi.³² Și au încheiat un legământ la Izvorul Jurământului. Apoi Abimeleh, Ochozath, vornicelul său de nuntă, și Phikol, căpetenia oștirii sale, s-au sculat și s-au întors în ținutul filistinilor.³³ Și Avraam a răsădit o grădină lângă Izvorul Jurământului și a chemat acolo numele Domnului, Dumnezeu cel veșnic.³⁴ Avraam a locuit în ținutul filistinilor multe zile.

22¹ Și a fost așa: după toate acestea, Dumnezeu l-a pus la încercare pe Avraam și i-a zis: „Avraame, Avraame!” El a răspuns: „Iată-mă!”² I-a zis: „Ia-l pe fiul tău iubit, pe care-l iubești, pe Isaac, mergi în ținutul de sus și adu-l acolo jertfă întreagă, pe unul din munți, unde îți voi spune.”³ Avraam s-a sculat dis-de-dimineață și a pus samarul pe măgar; a luat cu el doi slujitori și pe Isaac, fiul său, și, după ce a spart lemne pentru jertfă, s-a sculat și a pornit la drum. Și a mers până la locul despre care-i vorbise Dumnezeu.⁴ În ziua a treia, Avraam și-a ridicat ochii și a văzut locul de departe.⁵ Atunci a zis Avraam slujitorilor săi: „Voi rămâneți aici, cu măgarul; eu și

21,33 ἄρουρα, „ogor”, „bucată de pământ cultivată”. TM are aici cuvântul *’ešel*, „tamarisc” (cf. 1Rg. 22,6; 31,33). S-ar părea că termenul grec era resimțit ca denumind mai degrabă un copac decât o bucată de pământ (o sugerează sensul din cartea Regilor: Saul este îngropat *sub* o ἄρουρα).

22,1 Tema capitolului este „punerea la încercare” a credinței lui Avraam. Este unul din cele mai extraordinare episoade din întreaga Scriptură. Evreii îl recită cu ocazia Anului Nou; creștinii îl citesc în cheie hristologică, așa cum vom vedea pe parcursul notelor. Alte sensuri ale episodului sunt interzicerea de către Dumnezeu a jertfelor omenеști și identificarea unui loc de cult (Ierusalimul, cf. nota la 22,14).

22,2 Termenului ebraic *yahidh* îi corespund două traduceri grecești, în LXX: „iubit”, sau „preaiubit” (ca în pasajul de față) și, cea obișnuită, „unul născut”, „unic” (Ps. 21,20; 24,16; 34,17). „Unul născut” îl desemnează pe Isaac în Evr. 11,17. ♦ „ținutul” sau „țara de sus”: în TM e un nume de loc (*Moriyyāh*).

22,4 „ziua a treia”: pentru creștini, prevestirea Învierii lui Hristos (cf. Origen, *Hom. Gen.* VIII,4). Theodoret interpretează literalist-psihologic: Dumnezeu îi acordă un răgaz lui Avraam (QG 73). ♦ Pentru Filon și Origen, urcarea muntelui este simbolul ascensiunii spirituale a sufletului (*Somn.* I,61-71; *Hom. Gen.* VIII,4-5).

22,5 Gestul prosternării (προσκυνέω), care, în alte contexte, are sensul de „a saluta”, e folosit aici în mod absolut în sensul de „a se închina, a adora”. ♦ Cei doi slujitori care rămân cu măgarul sunt, după Chiril al Alexandriei, cele două popoare ale Legii, Israel și

băiețelul ne ducem până acolo și, după ce ne închinăm, ne întoarcem la voi.”⁶ Avraam a luat lemnele pentru jertfă și i le-a dat lui Isaac, fiul său. A luat în mână focul și cuțitul și au plecat amândoi, împreună.⁷ Isaac i-a zis tatălui său, Avraam: „Tată.” Iar el l-a întrebat: „Ce-i, copile?” Celălalt: „Avem focul și lemnele, dar unde este oaia pentru jertfă?”⁸ Avraam a zis: „Dumnezeu se va îngriji de oaia pentru jertfă, copile.” Au mers împreună⁹ și au ajuns la locul despre care-i grăise Dumnezeu. Avraam a ridicat acolo un altar și a pus lemnele peste el. Apoi l-a legat pe fiul său, Isaac, și l-a așezat peste altar, deasupra lemnelor.¹⁰ Avraam a întins mâna să ia cuțitul și să-și înjunghie fiul.¹¹ Dar un înger al Domnului l-a strigat din cer și i-a zis: „Avraame, Avraame.” El a răspuns: „Iată-mă!”¹² I-a zis: „Să nu pui mâna pe copil și să nu-i faci nimic, căci acum știu că te temi de Dumnezeu și că nu l-ai cruțat nici măcar pe fiul tău iubit pentru Mine.”¹³ Avraam și-a ridicat ochii, s-a uitat și, iată, un berbec prins cu coarneau într-un tufiș de sabek. Atunci Avraam s-a dus, a luat berbecul și l-a jertfit în locul lui Isaac, fiul său.¹⁴ Avraam a numit locul acela „Domnul a văzut”, astfel încât și astăzi se spune: „Domnul s-a arătat pe munte.”

Iuda, de care Avraam se îndepărtează provizoriu. Măgarul este simbolul încăpățânării lor. Avraam îi anunță pe cei doi că se vor întoarce, subînțelege Chiril, la sfârșitul veacurilor, când Iisus se va pogori din cer pentru Judecata (fragmente din *Glafire*). ♦ Alți comentatori, evrei sau creștini, au înțeles fie că Avraam minte din bunătate, fie că profetește sfârșitul fericit al încercării.

22,6 Deși este vorba de un plural, creștinii interpretează „lemnele” ca simbol al crucii (Irineu, Origen, Chiril, citați în *catenae*). Isaac este pus deasupra lemnelor, așa cum Iisus va fi pus pe cruce.

22,9 „Legarea lui Isaac”: victima consimte, după tradiția iudaică, să fie sacrificată. Forma de aici a verbului ebraic, de la rădăcina *'aqadh*, este unică în toată Biblia. A dat și numele episodului: „*Aqedah* sau legarea lui Isaac”. Cf. Le Déaut, 1975 și Harl, 1986. Meliton al Sardesului pune „legarea” lui Isaac în legătură cu legarea lui Iisus înaintea crucificării.

22,13 Berbecul este o figură pascală, pentru creștini. Cf., pentru alte aspecte, Nikolausch, 1969, pp. 197-223. După unii Părinți, sacrificarea, nerealizată, a lui Isaac prefigurează două aspecte consubstanțiale ale lui Iisus: divinitatea (Isaac nu moare, rămâne impasibil, precum Logosul); umanitatea (berbecul va muri pe altar așa cum omul Iisus va muri pe cruce). Despre literatura patristică privind acest episod: Daniélou, 1950, pp. 97-128.

22,14 Tradiția iudaică și creștină identifică acest „loc al viziunii” cu Ierusalimul, locul de cult prin excelență, pentru evrei, locul crucificării lui Iisus, pentru creștini.

¹⁵ Îngerul Domnului l-a strigat pe Avraam a doua oară, din cer, ¹⁶ și i-a zis: „Am jurat pe Mine însumi, zice Domnul: fiindcă tu ai făcut un asemenea lucru și nu l-ai cruțat pe fiul tău iubit pentru Mine, ¹⁷ da, te voi binecuvânta și răsbinecuvânta și-ți voi înmulți și răsînmulți seminția, precum stelele cerului și firele de nisip de pe țărmul mării, iar urmașii tăi vor moșteni cetățile dușmanilor. ¹⁸ Și toate neamurile pământului vor fi binecuvântate prin seminția ta, fiindcă ai ascultat glasul Meu.” ¹⁹ Apoi Avraam s-a întors la slujitorii săi și, sculându-se, au mers împreună la Izvorul Jurământului. Și Avraam a sălășluit lângă Izvorul Jurământului.

²⁰ A fost așa: după aceste lucruri, i s-a vestit lui Avraam: „Iată, Melcha i-a născut și ea fii lui Nachor, fratele tău: ²¹ pe Ox, întâiul-născut, pe Baux, fratele lui, pe Camuel, părintele sirienilor, ²² pe Chasad, pe Azau, pe Phaldas, pe Iedlaph și pe Bathuel. ²³ Bathuel a zămislit-o pe Rebeca.” Aceștia sunt cei opt fii pe care Melcha i-a născut lui Nachor, fratele lui Avraam. ²⁴ Ibovnica lui, pe nume Reema, i-a născut, și ea, pe Tabek, pe Gaam, pe Tochos și pe Mocha.

23 ¹ Sarra a trăit o sută douăzeci și șapte de ani ² și a murit în cetatea Arbok, care este așezată în „Vale” – adică la Hebron – în ținutul Canaanului. Și Avraam a venit să o plângă pe Sarra și să o jelească. ³ Apoi Avraam s-a ridicat de lângă moartă și le-a zis fiilor lui Cheteu: ⁴ „Eu sunt un străin, un venetic printre voi. Dați-mi un loc de mormânt aici, ca să-mi îngrop moarta departe de mine.” ⁵ Fiii lui Cheteu i-au răspuns lui Avraam: ⁶ „Nu, domnul nostru, ascultă-ne. Tu ești între noi ca un rege de la Dumnezeu. Îngroapă-ți moarta într-unul din cele mai alese morminte ale noastre, căci nimeni dintre noi nu te va împiedica s-o îngropi acolo.”

23,2 Vechiul nume al Hebronului era *Qir'yath 'ar'ba'*, „orașul celor patru”; greaca traduce primul element prin „cetate” („oraș”) și transcrie al doilea element sub forma Arbok; precizarea „în ținutul Canaanului” lipsește din TM. ♦ „să o plângă”: doliul presupunea plângerea mortului prin bătaia cu pumnii în piept. Așa trebuie înțeles acest verb.

23,3 νεκρός, „cadavru”, tradus aici prin „moartă”, se folosește atât pentru bărbați, cât și pentru femei.

23,4 Philon interpretează alegoric întregul episod. În privința acestui verset el atrage atenția că Avraam, figura înțeleptului, cere „dobândirea unui mormânt”, nu mormântul în sine. Mormântul simbolizează, în cheie platoniciană, lucrurile trupești; prin urmare, înțeleptul cere dobândirea puterii de a domina lucrurile trupești, nu lucrurile trupești în sine (QG V, 75-78).

23,6 „rege”: TM are termenul *nāsī'*, care înseamnă „căpetenie”.

⁷ Sculându-se, Avraam s-a închinat dinaintea poporului din ținutul acela, dinaintea fiilor lui Cheteu, ⁸ și le-a vorbit, zicându-le: „Dacă țineți din suflet să-mi îngrop moarta departe de mine, ascultați-mă și vorbiți-i despre mine lui Ephron, fiul lui Saar, ⁹ ca să-mi dea peștera cu două încăperi, care se află pe o bucată din țarina lui. Să mi-o dea pe arginți și așa voi dobândi un mormânt printre voi.” ¹⁰ Ephron ședea în mijlocul fiilor lui Cheteu. Ephron, cheteul, i-a răspuns lui Avraam, în auzul fiilor lui Cheteu și al tuturor celor care veniseră în cetate: ¹¹ „Vino lângă mine, domnul meu, și ascultă-mă! Îți dau și țarina, și peștera de pe ea. Ți le dau în fața tuturor locuitorilor cetății mele. Îngroapă-ți moarta!” ¹² Și Avraam s-a închinat dinaintea poporului din ținutul acela ¹³ și i-a zis lui Ephron, în auzul poporului: „Fiindcă ești de partea mea, ascultă-mă: ia de la mine banii pentru țarină și eu îmi voi îngropa moarta acolo.” ¹⁴ Dar Ephron i-a răspuns lui Avraam: ¹⁵ „Domnul meu, te-am ascultat. Ce înseamnă o țarină de patru sute de didrahme între mine și tine? Îngroapă-ți moarta!” ¹⁶ Avraam l-a ascultat pe Ephron și i-a plătit lui Ephron suma pe care o rostise în auzul fiilor lui Cheteu, de patru sute de didrahme de argint, argint prețuit de negustori. ¹⁷ Astfel țarina lui Ephron, unde se afla peștera cu două încăperi, de lângă Mambre, țarina și peștera din ea, precum și toți copacii din țarină, care se aflau între hotarele ei de jur împrejur, ¹⁸ au trecut în stăpânirea lui Avraam, dinaintea fiilor lui Cheteu și a tuturor drumeților care se aflau în cetate. ¹⁹ După aceasta Avraam a îngropat-o pe Sarra, femeia lui, în peștera cu două încăperi din țarină, care se află dincolo de Mambre – adică de Hebron –, în ținutul Canaanului. ²⁰ Fiii lui Cheteu au hotărât ca țarina și peștera din ea să treacă în stăpânirea lui Avraam, ca mormânt.

24 ¹ Avraam era bătrân, înaintat în zile, și Domnul l-a binecuvântat în toate. ² Avraam a zis celui mai bătrân slujitor din casa lui, mai mare peste toți slujitorii: „Pune-ți mâna sub coapsa mea. ³ Îți cer să juri pe Domnul Dumnezeu cerului și Dumnezeuul pământului că nu-i vei lua soție fiului meu, Isaac, dintre fiicele canaanenilor împreună cu care locuiesc, ⁴ ci vei

23,9 „cu două încăperi” sau „dublă”: LXX traduce numele ebraic al peșterii, *Makh^e pēlāh* („care dublează”).

24,2 „slujitor” sau „rob”. Poate fi identificat cu Eliezer din 15,2. Pentru unii Părinți, el îi prefigurează pe discipolii lui Iisus care merg să caute Biserica neamurilor printre idolatri (Chiril al Alexandriei, *Catena in Genesim* 216, ed. F. Petit). ♦ „Pune-ți mâna sub coapsa mea”: gestul însoțea un jurământ solemn.

merge în țara unde m-am născut, la tribul meu, și vei lua de acolo soție fiului meu, Isaac.”⁵ Slujitorul i-a zis: „Dar poate femeia nu vrea să vină cu mine în ținutul acesta. Îl voi întorcer pe fiul tău în ținutul de unde ai plecat tu?”⁶ Avraam i-a zis: „Ai grijă, să nu cumva să-l întorci pe fiul meu acolo.”⁷ Domnul Dumnezeu cerului și al pământului, Care m-a scos din casa tatălui meu și din țara în care m-am născut, Care mi-a vorbit și mi-a jurat, zicând: «Îți voi da țara aceasta ție și seminției tale», va trimite îngerul Său înaintea ta, iar tu vei lua de acolo soție pentru fiul meu, Isaac.⁸ Dacă femeia nu vrea să vină cu tine în ținutul acesta, ești dezlegat de jurământ. Numai să nu-l întorci pe fiul meu acolo.”⁹ Și slujitorul și-a pus mâna sub coapsa lui Avraam, stăpânul său, și a jurat asupra acestui lucru.

¹⁰ Slujitorul a luat zece cămile dintre cămilele stăpânului său, precum și din toate bunurile stăpânului și, sculându-se, a plecat spre cetatea lui Nachor din Mesopotamia.¹¹ Și-a lăsat cămilele să se odihnească lângă un izvor din afara cetății, în amurg, când femeile vin după apă.¹² Și a zis: „Doamne, Dumnezeu stăpânului meu, Avraam, să-mi fii prielnic la drum astăzi și fie-ți milă de stăpânul meu, Avraam.”¹³ Iată, eu stau lângă izvor și câteva din fetele locuitorilor acestei cetăți vin să scoată apă.¹⁴ Și așa să fie: pe cea căreia eu îi voi spune: «Apleacă-ți ulciorul, ca să beau», și ea îmi va răspunde: «Bea, voi da de băut și cămилелor tale până-și vor potoli setea», pe aceea tu i-ai pregătit-o slujitorului tău, Isaac. Astfel voi ști că ai milă de stăpânul meu, Avraam.”

¹⁵ Înainte de a-și termina gândul, iată, Rebeca, născută din Bathuel, fiul Melchăi, soția lui Nachor, fratele lui Avraam, a ieșit cu ulciorul pe umăr.

24,7 TM are doar „seminției tale”.

24,10 Scena întâlnirii slujitorului cu Rebeca, la fântână, foarte des comentată și reprezentată în tradiția creștină, este cunoscută sub numele de „căutarea/pețirea miresei” (μνηστεία). Întâlnirea „lângă fântână” prefigurează, pentru unii Părinți, taina botezului, pentru alții, preludiul nunții sufletului cu Iisus ori a lui Iisus cu Biserica (ex. Grigore al Nyssei, *In diem luminum*, GNO IX, 1, p. 231). În iconografie, scena figurează ca model al Bunei Vestiri. ♦ „din toate bunurile”: după LXX, se înțelege că Avraam i-a dat numai o parte din bunuri, în vreme ce TM spune: „toate bunurile”. După Philon, „cămilele” simbolizează memoria, iar „bunurile” sunt cele ale sufletului.

24,15 Philon vede în Rebeca un simbol al Înțelepciunii divine (*Post.* 136-140; 146-153), iar numele ei ar semnifica „perseverență” și „răbdare” (*Congr.* 37-38). Pentru Părinți, care insistă asupra termenului „fecioară”, ea prefigurează sufletul, sau Biserica, sau pe Fecioara Maria. Pentru Origen, Rebeca s-a adăpat din apa Scripturii și i-a dat să bea slujitorului, care simbolizează, la rândul-i, cuvântul inspirat, profetic. Unirea sufletului cu

¹⁶ Fecioara era foarte frumoasă la chip. Era fecioară, încă n-o cunoscuse nici un bărbat. A coborât la izvor, și-a umplut ulciorul și a luat-o înapoi [spre casă]. ¹⁷ Atunci slujitorul a alergat înaintea ei și i-a zis: „Dă-mi să beau puțină apă din ulciorul tău.” ¹⁸ Ea a răspuns: „Bea, domnul meu.” Și s-a grăbit, a coborât ulciorul pe braț și i-a dat să bea, ¹⁹ până și-a potolit setea. Fata i-a zis: „Mă duc să scot apă și pentru cămilele tale, până vor bea toate.” ²⁰ Și s-a grăbit să verse ulciorul în adăpătoare, apoi iarăși a alergat la izvor, ca să scoată apă, și a adăpat toate cămilele. ²¹ Omul se uita la ea cu luare-aminte și tăcea, dorind să știe dacă Dumnezeu i-a fost prielnic la drum sau nu. ²² Și a fost așa: când toate cămilele au terminat de băut, omul a luat o pereche de cercei de aur, fiecare cântărind o drahmă, și două brățări pentru mâinile ei, cântărind zece monede de aur, ²³ și a întrebat-o: „A cui fată ești? Spune-mi dacă avem loc să poposim în casa tatălui tău?” ²⁴ Iar ea a răspuns: „Sunt fata lui Bathuel, fiul Melchăi, pe care i l-a născut lui Nachor.” ²⁵ Apoi a zis: „Paie și nutreț sunt din belșug la noi; avem și loc de mas.” ²⁶ Atunci omul a încuviințat și s-a închinat Domnului, ²⁷ zicând: „Binecuvântat fie Domnul Dumnezeu stăpânului meu, Avraam, fiindcă nu și-a ținut dreptatea și adevărul departe de stăpânul meu. Domnul mi-a fost prielnic și m-a călăuzit la casa fratelui stăpânului meu.”

²⁸ Copila s-a dus în fugă acasă, la mama ei, și a povestit ce s-a întâmplat. ²⁹ Rebeca avea un frate pe nume Laban. Laban a alergat la omul de afară, de lângă izvor. ³⁰ Și a fost așa: când a văzut cerceii [de la urechi] și brățările de pe mâinile surorii sale, și când a auzit vorbele Rebecăi, sora sa, care spunea: „Așa mi-a vorbit omul acela”, s-a dus îndată la omul care stătea alături de cămile lângă izvor ³¹ și i-a zis: „Hai, intră. Binecuvântat fie Domnul. De ce stai afară? Am pregătit casa și un loc pentru cămile.” ³² Omul a intrat în casă și a despovărat cămilele. Apoi [Laban] a dat paie și nutreț cămiloror și a adus apă de spălat pe picioare, lui și bărbaților care erau cu el. ³³ Și le-a pus dinainte pâini, ca să se ospăteze. Dar el a zis: „Nu voi mânca pâine ce nu-ți grăiește ce treabă am.” Ei l-au îndemnat: „Spune!”

³⁴ Și el a zis: „Eu sunt un slujitor al lui Avraam. ³⁵ Domnul l-a binecuvântat din cale-afară pe stăpânul meu și l-a înălțat. I-a dat oi și viței, argint și aur, slujitori și slujitoare, cămile și măgari. ³⁶ Sarra, soția stăpânului meu, i-a dăruit stăpânului un fiu, când el a ajuns bătrân, iar [Avraam] i-a dat fiului toată averea. ³⁷ Stăpânul m-a pus să jur, zicându-mi: «Nu vei lua

Cuvântul, a lui Hristos cu Biserica nu se poate realiza decât lângă izvorul Scripturii (Hom. Gen. X,2).

femeie pentru fiul meu dintre fiicele canaanenilor, în ținutul cărora trăiesc,³⁸ ci du-te în casa tatălui meu, în tribul meu și ia de acolo soție pentru fiul meu.»³⁹ Dar eu i-am zis stăpânului meu: «Poate că femeia nu va veni cu mine.»⁴⁰ Atunci el mi-a zis: «Domnul, în ochii căruia am fost plăcut, va trimite un înger cu tine și-ți va fi prielnic la drum și vei lua soție pentru fiul meu din tribul și din casa tatălui meu.»⁴¹ Atunci vei scăpa de blestemul meu. Dacă vei merge în tribul meu și nu-ți vor da [femeie], ești dezlegat de jurământul pe care mi l-ai făcut.»⁴² Astăzi, când am ajuns la izvor, am zis: «Doamne, Dumnezeul stăpânului meu Avraam, dacă îmi ești prielnic în călătoria pe care o fac acum,⁴³ iată, eu mă opresc lângă izvor, iar fetele locuitorilor din cetate vor ieși să ia apă. Și va fi așa: fecioara pe care o voi ruga: 'Dă-mi să beau puțină apă din ulciorul tău'⁴⁴ și care-mi va răspunde: 'Bea și tu și voi adăpa și cămilele tale', aceea este soția pe care Domnul a pregătit-o pentru slujitorul Său, Isaac, și de aici voi ști că te-ai milostivit de stăpânul meu, Avraam.»⁴⁵ Și s-a făcut că, înainte să-mi sfârșesc eu vorba în gând, Rebeca a ieșit cu ulciorul pe umeri, a coborât la izvor și a luat apă. Și eu i-am zis: «Dă-mi să beau.»⁴⁶ Ea s-a grăbit să coboare ulciorul și mi-a zis: «Bea tu și voi adăpa și cămilele tale.» Eu am băut și ea a dat de băut și cămilelor mele.⁴⁷ Apoi am întrebat-o, zicându-i: «A cui fată ești?» Ea mi-a zis: «Sunt fata lui Bathuel, fiul lui Nachor, pe care i l-a născut Melcha.» Atunci i-am adus cercei și brățări pentru mâinile ei,⁴⁸ am încuviințat, m-am închinat Domnului și l-am binecuvântat pe Domnul Dumnezeul stăpânului meu, Avraam, pentru că m-a călăuzit pe drumul drept, ca să o iau pe fiica fratelui stăpânului meu soție pentru fiul său.⁴⁹ Acum, spuneți-mi dacă vă milostiviți și-i faceți sau nu dreptate stăpânului meu, iar de nu, spuneți-mi, ca să mă întorc spre dreapta ori spre stânga.”

⁵⁰ Laban și Bathuel au răspuns: „Rânduiala aceasta vine de la Domnul. Noi nu putem să-ți răspundem la un bine cu un rău.”⁵¹ Iat-o pe Rebeca, aici, înaintea ta! Ia-o și du-te, și să-i fie soție fiului stăpânului tău, după cum a vorbit Domnul.”⁵² Și a fost așa: când slujitorul lui Avraam a auzit cuvintele acestea, s-a aruncat la pământ închinându-se Domnului.⁵³ Apoi a scos tot felul de podoabe de argint și de aur, un veșmânt și i le-a dăruit Rebecăi; de asemenea, a făcut daruri fratelui și mamei ei.⁵⁴ Și au mâncat și au băut, el și bărbații care erau cu el, iar după aceea au mers să se odihnească.

A doua zi dimineată s-a sculat și a zis: „Acum lăsați-mă să mă duc la stăpânul meu.”⁵⁵ Dar frații și mama fetei i-au zis: „Să mai rămână fecioara cu noi măcar vreo zece zile; după aceea va pleca.”⁵⁶ El le-a zis: „Nu mă țineți pe loc. Domnul mi-a fost prielnic la drum. Lăsați-mă să mă duc la

stăpânul meu!"⁵⁷ Ei i-au răspuns: „Să o chemăm pe copilă și să auzim răspunsul din gura ei.”⁵⁸ Au chemat-o pe Rebeca și i-au zis: „Vrei să pleci cu omul acesta?” Ea a răspuns: „Voi pleca.”⁵⁹ Atunci i-au lăsat să plece pe Rebeca, sora lor, cu toate ale sale, și pe slujitorul lui Avraam, cu însoțitorii săi.⁶⁰ Și au binecuvântat-o pe Rebeca, sora lor, zicându-i: „Tu ești sora noastră. Să ajungi mii de miriade, iar seminția ta să moștenească cetățile dușmanilor.”⁶¹ Rebeca s-a sculat, împreună cu slujnicele sale, s-au urcat pe cămile și au plecat cu omul acela. Iar slujitorul, luând-o pe Rebeca, a plecat.

⁶² Isaac mergea prin pustiu, pe lângă Izvorul Vedeniei. El locuia în ținutul de la miazăzi.⁶³ Isaac a ieșit într-o seară pe câmp să cugete și, ridicându-și ochii, a văzut niște cămile venind.⁶⁴ Rebeca și-a ridicat ochii și l-a văzut pe Isaac, apoi a coborât de pe cămilă⁶⁵ și l-a întrebat pe slujitor: „Cine-i omul acela care vine pe câmp în întâmpinarea noastră?” Slujitorul a zis: „E stăpânul meu.” Atunci ea și-a luat vălul și s-a acoperit.⁶⁶ Slujitorul i-a povestit lui Isaac tot ce-a făcut.⁶⁷ Și Isaac a intrat în casa mamei sale și a luat-o pe Rebeca; și ea i-a fost soție, iar el a iubit-o. Așa s-a mângâiat Isaac de [moartea] mamei sale, Sarra.

25¹ Avraam și-a luat din nou femeie, pe nume Chetura.² Aceasta i-a născut lui pe Zemran, pe Iexan, pe Madan, pe Madiam, pe Iesboc și pe

24,59 După LXX, Rebeca pleacă cu „toate ale sale” (bunurile sale); după TM, ea pleacă „cu doica sa, Debhora”, a cărei moarte va fi amintită în 35,8.

24,62 TM nu are segmentul „mergea prin pustiu”.

24,63 „să cugete”: verbul ὀδολεσχέω are sens peiorativ în greaca clasică („a pâlăvrăgi”: cf. Platon, *Phaidros* 269e sau *Cratylos* 401b). În LXX sensul devine pozitiv, de cele mai multe ori însemnând „a se plânge” (mai ales în Psalmi) și „a medita”. Aici Isaac iese în pustiu „să cugete” sau, după interpretarea lui Philon, „să vorbească cu Dumnezeu” (*Leg.* III,43; *QG* V,140). Aquila și Symachos folosesc verbul „a vorbi”, subînțelegând „cu Dumnezeu”. Acesta este și sensul „meditației”: dialogul intim cu divinitatea.

24,65 „vălul”: gr. târzie θερίστρον desemnează un veșmânt ușor, răcoros, pentru vreme de arșiță.

24,67 TM spune: „s-a mângâiat după mama sa”, adică „după moartea mamei sale”. ♦ Pornind de la sensul clasic „a îndemna, a încuraja”, verbul παρακαλέω a dobândit în perioada elenistică sensul de „a mângâia”, pe care îl va păstra în NT și în scrierile patristice.

25,1 Origen justifică alegoric recăsătorirea lui Avraam: a treia soție, după Sarra și Agar, ar simboliza „științele profane” (*Hom. Gen.* XI,1-2). Prin urmare, Avraam își înmulțește capacitățile.

Sove.³ Iexan i-a avut pe Saba, pe Thaiman și pe Daidan. Fiii lui Daidan au fost: Raguel, Nabdeel, Assurim, Latusim și Loomim.⁴ Fiii lui Madiam: Gaipha, Apher, Enoh, Abira și Elraga. Aceștia toți au fost fiii Cheturei.

⁵ Avraam i-a dat toate averile lui Isaac, fiul său,⁶ iar fiilor ibovnicelor Avraam le-a făcut daruri și, încă din timpul vieții sale, i-a trimis departe de Isaac, fiul său, spre răsărit, în ținutul de la răsărit.

⁷ Aceștia sunt anii vieții lui Avraam: o sută șaptezeci și cinci.⁸ Sfârșindu-se, Avraam a murit după frumoase bătrâneți, înaintat în vârstă, sătul de zile și s-a adăugat poporului său.⁹ Isaac și Ismael, fiii săi, l-au îngropat în peștera cu două încăperi din țarina lui Ephron, fiul lui Saar, cheteul, țarina și peșteră aflate în fața lui Mambre,¹⁰ pe care Avraam le cumpărase de la fiii lui Cheteu; acolo i-au îngropat pe Avraam și pe Sarra, soția lui.¹¹ Și a fost așa: după moartea lui Avraam, Dumnezeu l-a binecuvântat pe Isaac, fiul lui. Iar Isaac s-a așezat să locuiască lângă Izvorul Vedeniei.

¹² Aceștia sunt urmașii lui Ismael, fiul lui Avraam, pe care i l-a născut Agar, servitoarea Sarrei,¹³ și acestea sunt numele fiilor lui Ismael după numele neamului fiecăruia: Nabaioth, întâiul-născut al lui Ismael, Kedar, Nabdeel, Massam,¹⁴ Masma, Iduma, Masse,¹⁵ Choddad, Thaiman, Ietur, Naphes, Kedma.¹⁶ Aceștia sunt, așadar, fiii lui Ismael și acestea sunt numele pe care le aveau în corturile și în taberele lor. Au fost douăsprezece căpetenii în neamurile lor.¹⁷ Iată și anii cât a trăit Ismael: o sută treizeci și șapte. Apoi, sfârșindu-se, a murit și s-a adăugat neamului său.¹⁸ El s-a așezat să locuiască de la Evilat până la Sur, care se află în fața Egiptului, cum mergi spre Siria. A locuit în fața tuturor fraților săi.

¹⁹ Și aceștia sunt urmașii lui Isaac, fiul lui Avraam. Avraam l-a avut pe Isaac.²⁰ Isaac avea patruzeci de ani când a luat-o de soție pe Rebeca, fiica lui Bathuel, sirianul, din Mesopotamia, sora lui Laban, sirianul.²¹ Isaac s-a tot rugat Domnului pentru Rebeca, soția sa, care era stearpă. Dumnezeu l-a ascultat și Rebeca, soția sa, a rămas grea.²² Pruncii săltau într-însa. Și ea a

25,3 TM nu menționează numele lui Thaiman, Raguel și Nabdeel.

25,8 „sătul de zile”, *lit.*, „plin de zile”, în sensul de „împlinindu-și zilele, sorocul”. Expresia a fost interpretată spiritual de Philon și Origen: sfârșitul vieții omului înțelept coincide cu împlinirea lui spirituală (Philon, *QG* IV,152; Origen, *Hom. Ies.* XVI,1). ♦ „s-a adăugat” sau „a fost adăugat poporului său”: expresie devenită clasică pentru obștescul sfârșit. Pentru omul tradițional moartea nu este un act solitar, ci *obștesc*, solidar: prin moarte omul „este adăugat” unei entități colective.

25,22 „s-a dus să-L întrebe pe Domnul” – TM: YHWH; în Targumuri apare glosa: „S-a dus la casa de învățătură a marelui Șem”(= „Marele Nume”, adică „Domnul”). Theodoret

zis: „Dacă așa-mi va fi, de ce mi se întâmplă aceasta?” Și s-a dus să-L întrebe pe Domnul, ²³ iar Domnul i-a zis:

„Două neamuri sunt în burta ta,
două popoare se vor despărți din pântecul tău,
un popor îl va stăpâni pe celălalt,
cel mai mare va sluji celui mai mic.”

²⁴ Când i s-a împlinit vremea să nască, erau doi gemeni în pântecul ei.

²⁵ A ieșit fiul întâi-născut, roșcovan ca focul și păros peste tot, ca o blană. I-a pus numele Esau. ²⁶ După aceea a ieșit fratele său și mâna acestuia ținea călcâiul lui Esau. I-a pus numele Iacob. Când Rebeca a născut, Isaac avea șaizeci de ani.

²⁷ Copilandrii au crescut. Esau era un om al câmpului, care știa să vâneze; Iacob era un om simplu și stătea acasă. ²⁸ Isaac îl iubea pe Esau,

al Cyrului (*QG* 77), Ioan Gură de Aur (*ad loc.*) presupun că Rebeca merge să consulte un preot, iar acest preot ar fi Melchisedec.

25,23 Profeția marchează un moment de răscruce a istoriei, momentul separării celor două popoare „gemene”. Philon vede în acest pasaj obligația, din partea sufletului, de a despărți răul de bine (*QG* VI,206; *Sacrif.* 4; *Congr.* 129; *Praem.* 63). Părinții văd separarea creștinilor de evrei, o dată cu venirea lui Iisus (ex.: *Epistola lui Barnaba* 13,2 și Irineu, *Adv. haer.* IV,21,2-3). Pasajul ridică spinoasa problemă a elecțiunii/alegerii divine, dat fiind că în Osea 12,4 se spune că Iacob „l-a lovit cu călcâiul”, l-a întrecut pe Esau „încă din pântecele mamei”. Despre aceasta cf. Origen, *De princ.* III,1,22; *Com. Io.* II,191; *Hom. Gen.* XII,1-4.

25,24 „Când i s-a împlinit vremea să nască”: după Origen, acest verb este întrebuințat doar în legătură cu sfințele femei din Scriptură (aici, Rebeca; în Lc. 1,57, Elisabeta și în Lc. 2,6, Maria; cf. *Hom. Gen.* XII,3).

25,25 LXX spune: „a ieșit fiul întâi-născut”, în vreme ce TM spune doar „întâiul a ieșit”. ♦ „roșcovan”: în greacă, *πορράκης*, de la *πῦρ*, „foc”. Așadar „roșu ca para focului”. Nu se poate spune precis dacă textul se referă la culoarea părului sau la aceea a pielii lui Esau. Philon (*QG* VI,160 și 170) pare să înțeleagă adjectivul în al doilea sens. ♦ Greaca pierde jocul sonor între *’ādhom*, „roșu” și *’edhōm*, celălalt nume al lui Esau (cf. 25,30).

25,26 LXX pierde jocul sonor între numele lui Iacob și *’āqēbh*, „călcâi”. Tradiția iudaică interpretează peiorativ figura lui Esau și pozitiv pe cea a lui Iacob (cf., spre exemplu, *Cartea lui Enoh* 89). Tradiția rabinică îl va identifica pe Iacob cu poporul lui Israel, făcând din Esau figura, negativă, a Romei (Hadas-Lebel, 1984, pp. 369-392). Unii creștini din vechime au păstrat valoarea termenilor ecuației, schimbând însă ecuația: pentru ei, Iacob este cel pe care Dumnezeu l-a iubit (Mal. 1,2-3; cf. Rom. 9,13), iar Esau este poporul iudeu încăpățânat în nerecunoașterea lui Iisus ca Mesia.

25,27 „simplu”, de fapt, „ne-prefăcut” (*ἄπλαστος*) îl traduce pe ebr. *tām*, „integru”, „perfect”, „desăvârșit”. Aquila va traduce adj. ebraic prin *ἀπλοῦς*, „simplu”, iar

fiindcă mânca din vânatul acestuia. Rebeca însă îl iubea pe Iacob. ²⁹ Odată, Iacob a făcut o fiertură. Esau a venit de pe câmp sfârșit de oboseală. ³⁰ Și Esau i-a zis lui Iacob: „Dă-mi să gust din fiertura aceasta roșie, căci sunt sfârșit de oboseală.” De aceea i s-a pus numele Edom. ³¹ Iacob i-a zis lui Esau: „Vinde-mi astăzi drepturile tale de întâi-născut!” ³² Esau a zis: „Iată, eu mă sfârșesc. Ce-mi trebuie drepturile de întâi-născut?” ³³ Iacob i-a zis: „Jură-mi astăzi!” Și el a jurat. Așadar, Esau i-a vândut drepturile de întâi-născut lui Iacob ³⁴ și Iacob i-a dat lui Esau pâine și o fiertură de linte. Acesta a mâncat, a băut, apoi s-a dus. Astfel Esau și-a disprețuit drepturile de întâi-născut.

26 ¹ Și s-a făcut că a venit o foamete pe pământ – în afară de foamea dintâi, care a fost pe timpul lui Avraam –, și Isaac s-a dus la Gerara, la regele filistinilor, Abimeleh. ² Domnul i s-a arătat și i-a zis: „Nu coborî în Egipt, ci așază-te unde-ți voi spune, ³ locuiește în țara aceea și Eu voi fi cu tine și te voi binecuvânta. Căci ție și seminției tale vă voi da tot pământul acesta, ținând jurământul pe care i l-am făcut tatălui tău, Avraam. ⁴ Voi înmulți urmașii tăi ca stelele de pe cer și le voi da toată țara aceasta, iar toate neamurile pământului vor fi binecuvântate prin seminția ta, ⁵ fiindcă tatăl tău, Avraam, M-a ascultat și a păzit rânduielile, poruncile, îndreptările și legiurile Mele.” ⁶ Și Isaac s-a așezat în Gerara.

⁷ Bărbații din locul acela l-au întrebat ce-i cu Rebeca, soția lui, și el a zis: „E sora mea.” S-a temut să spună: „E soția mea”, ca nu cumva să-l omoare bărbații de acolo din cauza Rebecăi, fiindcă era mândră la vedere.

Symmachos, prin *ἄμωος*, „ireproșabil, neîntinat”. Plecând de la echivalarea lui Symmachos, Sever al Antiohiei va vorbi despre „neîntinarea” Bisericii, prefigurată de Iacob (*Catenae in Genesis* 260, ed. F. Petit. „Simplitatea” lui Iacob trebuie interpretată ca o virtute (cf. Atanasie, *Viața lui Antonie* 1,3). Ea este una din virtuțile filozofice prin excelență, desemnând starea de curățire a sufletului de tot ce este neesențial, superfluu. Despre subiect, Hadot, P., 1999.

26,1 Pentru majoritatea comentatorilor antici, este vorba despre același Abimeleh ca în 20,1-2. Pentru Teofil al Antiohiei, acest Abimeleh este alt personaj decât primul.

26,7 Repetarea scenei care s-a petrecut între Avraam și Faraon (12,10-20), apoi între Avraam și Abimeleh (20,1-18). Origen îi dă aceeași interpretare: Abimeleh reprezintă filozofia omenească, aflată când în pace, când în război cu Isaac care prefigurează Cuvântul lui Dumnezeu conținut în Lege (*Hom. Gen. XIV,3*). Așadar episodul ar pune în scenă relația ambiguă a credinței cu filozofia.

⁸ A rămas acolo multă vreme. Abimeleh, regele Gerarei, s-a aplecat pe fereastră și l-a văzut pe Isaac dezmierdându-se cu Rebeca. ⁹ Atunci Abimeleh l-a chemat pe Isaac și i-a zis: „Așadar, e soția ta. De ce mi-ai spus: «E sora mea?»” Isaac i-a răspuns: „Mi-am zis ca nu cumva să mor din pricina ei.”

¹⁰ Abimeleh i-a zis: „De ce ne-ai făcut una ca asta? Puțin a lipsit ca vreunul din neamul meu să se culce cu soția ta și ai fi adus peste noi un păcat din neștiință.” ¹¹ Atunci Abimeleh a poruncit întreg poporului său, zicând: „Oricine se va atinge de omul acesta sau de femeia lui va fi pedepsit cu moartea.”

¹² Isaac a semănat ținutul și în anul acela a găsit orzul înmulțit de o sută de ori. Domnul l-a binecuvântat ¹³ și omul a fost înălțat și a sporit, ajungând și mai puternic, ajungând foarte mare. ¹⁴ Avea turme de oi, cirezi de vite și multe ogoare. Filistinii l-au pizmuț ¹⁵ și toate izvoarele pe care slujitorii tatălui său le săpaseră pe pământul lui, filistinii le-au astupat umplându-le cu pământ. ¹⁶ Atunci Abimeleh i-a zis lui Isaac: „Plecă de la noi, întrucât ai ajuns foarte puternic, mai tare decât noi.” ¹⁷ Isaac a plecat de acolo, s-a oprit în Valea Gerarei și s-a așezat acolo să locuiască. ¹⁸ Apoi a săpat din nou izvoarele pe care le săpaseră odinioară slujitorii tatălui său, Avraam, și pe care filistinii le astupaseră după moartea tatălui său, Avraam. Și le-a numit așa cum le numise tatăl său. ¹⁹ Servitorii lui Isaac au săpat și în Valea Gerarei și au dat peste un izvor cu apă vie. ²⁰ Dar păstorii din Gerara s-au luat la bătaie cu păstorii lui Isaac, spunând că apa este a lor. Isaac a numit

26,8 După Clement din Alexandria (*Paed.* I,21,3-23,1), bucuria dezmierdării lui Isaac prefigurează bucuria creștinilor care se veselesc împreună cu Biserica (Rebeca). Abimeleh care se apleacă de la fereastră îl prefigurează pe Hristos care „se apleacă” asupra lumii prin întrupare.

26,10 „păcat din neștiință”: am tradus astfel termenul *ἀγνοία*, care diferă de *ἀμαρτία*, păcatul care implică responsabilitatea personală. Abimeleh și casa lui ar fi comis un păcat involuntar din pricina minciunii lui Isaac.

26,12 Episodul semănatului este interpretat tipologic de Origen: Isaac seamănă pe ogorul Legii, așa cum Iisus va semăna pe ogorul Evangheliilor (*Hom. Gen.* XII,5). ♦ „orz”: alt element de legătură între Isaac și Iisus, acesta din urmă împărțind poporului pâini din orz în scena miracolului înmulțirii pâinilor din *In.* 6,9 *sq.* (*ibid.*).

26,15 Plecând de la cuvântul „pământ”, unii Părinți opun caracterul pământesc, „materialist” al filistinilor apei vii din fântânile lui Isaac (*cf.* Origen, *Hom. Gen.* XIII,2; Grigore al Nyssei, *In diem luminum*, *GNO* IX,1, p. 231).

26,20 LXX traduce numele propriu ebraic *‘Ešeq* prin „Nedreptate”. De fapt, termenul ebraic trimite la ideea de luptă, de încăierare a păstorilor (*‘āšaq*). Traducătorul gr. a citit, probabil, *‘āšaq* „a nedreptăți”.

izvorul „Nedreptate”, întrucât au fost nedrepti față de el. ²¹ Isaac s-a mutat de acolo și a săpat alt izvor, dar și de la acesta s-au iscat certuri. Pe acesta l-a numit „Dușmănie”.

²² Iarăși s-a mutat și a săpat alt izor. Pentru acesta însă nu s-au mai bătut și Isaac l-a numit „Locul Întins”, zicând: „Domnul ne-a întins și ne-a înmulțit pe pământ.”

²³ De acolo a urcat la Izvorul Jurământului. ²⁴ Domnul i s-a arătat în noaptea aceea și i-a zis: „Eu sunt Dumnezeuul tatălui tău, Avraam. Nu te teme, căci sunt cu tine, te-am binecuvântat și voi înmulți seminția ta datorită lui Avraam, tatăl tău.” ²⁵ Și el a ridicat acolo un altar, a chemat numele Domnului și și-a înfipt acolo cortul. Tot acolo slujitorii săi au săpat un izvor. ²⁶ Abimeleh s-a dus la el, tocmai de la Gerara, împreună cu Ochozath, vornicul său de nuntă, și cu Phikol, căpetenia oștirii. ²⁷ Și Isaac le-a zis: „De ce-ați venit? Doar ați prins ură pe mine și m-ați alungat de la voi.” ²⁸ Ei au zis: „Am văzut că Domnul este cu tine și ne-am spus: să fie un jurământ între noi și tine; să încheiem un legământ cu tine, ²⁹ pentru ca tu să nu ne faci nici un rău nouă, așa cum noi nu te-am primit cu scârbă, ci ne-am purtat bine cu tine și te-am lăsat să pleci în pace. Acum tu ești binecuvântat de Domnul.” ³⁰ Atunci el le-a pregătit un ospăț, iar ei au mâncat și au băut. ³¹ Sculându-se a doua zi dimineață, s-au jurat unul altuia. Și Isaac i-a lăsat să plece, iar ei s-au dus de la el teferi și nevătămați. ³² S-a făcut că în ziua

26,21 „Dușmănie” redă numele propriu ebraic *Šitnāh*, care dispăre astfel ca nume propriu.

26,22 „Locul întins” redă numele propriu ebraic *R'hōbōth*, care dispăre și el.

26,24 „Datorită lui Avraam”: se subînțelege „datorită meritelor lui Avraam”, ca în TM și în Targum.

26,25 Origen interpretează alegoric și spiritual cele două segmente ale versetului. În ciuda verbului „a înfipt”, Alexandrinul opune cortul efemer al Legii, reprezentat de Isaac, casei solide simbolizate de Evanghelia lui Iisus (*Hom. Gen. XIV,2*). Cât privește fântâna: trebuie săpat adânc în inima Scripturii pentru a ajunge la „apa vie” a mântuirii (*Hom. Gen. XIII*). Tot Origen știe că la Ascalon existau puțuri ciudate, despre care se spune că datau de pe vremea lui Isaac (*C. Cels. IV,44*).

26,29 „nu te-am primit cu scârbă” – TM: „nu te-am atins”, în sensul de „nu ți-am făcut rău”.

26,30 Pentru Origen, ospățul acesta este banchetul pe care Înțelepciunea (Isaac) îl dă celor trei părți ale filozofiei (etică, logică, epoptică, simbolizate de Abimeleh și cei doi tovarăși ai săi).

26,32 TM spune invers: „Am dat de apă.” Se presupune că traducătorul LXX a citit „i-au spus lui (ebr. *lō*) «Am găsit...»” ca „i-au spus: «Nu (ebr. *lō*) am găsit...»”. Philon

aceea au venit slujitorii lui Isaac și i-au adus vești despre izvorul pe care-l săpaseră, zicând: „Nu dăm de apă.”³³ Și el l-a numit „Jurământ”. De aceea numele cetății este Izvorul Jurământului până în ziua de astăzi.

³⁴ Esau avea patruzeci de ani și le-a luat de soții pe Iudin, fiica lui Beer, cheteul, și pe Basemmath, fiica lui Ailon, eveul.³⁵ Și acestea se tot certau cu Isaac și cu Rebeca.

27¹ Și a fost așa: când Isaac a îmbătrânit și ochii îi slăbiseră, încât nu mai putea să vadă, l-a chemat pe Esau, fiul său cel mai mare, și i-a zis: „Fiule.” El a răspuns: „Iată-mă.”² I-a zis: „Uite, eu am îmbătrânit și nu cunosc ziua când mă voi sfârși.”³ Acum, ia-ți cele de trebuință, tolba și arcul, ieși pe câmp și vânează ceva pentru mine.⁴ Apoi gătește niște mâncăruri cum îmi plac mie și adu-mi să mănânc, pentru ca sufletul meu să te binecuvânteze înainte de a muri.”⁵ Rebeca însă a auzit ce i-a spus Isaac lui Esau, fiul său. Esau a plecat pe câmp să vâneze ceva pentru tatăl său.⁶ Atunci Rebeca i-a zis lui Iacob, fiul ei mai mic: „Uite, am auzit că tatăl tău i-a vorbit lui Esau, fratele tău, și i-a zis: ⁷ «Adu-mi vânat și gătește-mi mâncăruri; eu voi mânca și te voi binecuvânta în fața Domnului înainte de a muri.»⁸ Acum, fiule, ascultă-mă, și fă după cum îți poruncesc!⁹ Du-te la turme, prinde-mi doi iezi fragezi și frumoși și eu voi face din ei mâncăruri pentru tatăl tău, așa cum îi plac lui.¹⁰ Tu i le vei duce și el va mânca, pentru ca să te binecuvânteze tatăl tău înainte de a muri.”¹¹ Iacob i-a zis Rebecăi, mama

interpretează versetul, după LXX, în sens alegoric: înțeleptul recunoaște că nu poate atinge limita cunoașterii (QG VI,9).

26,35 „se certau cu Isaac și cu Rebeca” – TM: „acestea erau pricină de supărare pentru Isaac și Rebeca.”

27,1 O tradiție rabinică vede cauza orbirii lui Isaac în viziunea pe care a avut-o pe rug, când era gata să fie sacrificat (22,9). Cf. Le Déaut, 1975, pp. 140-142. Pentru Philon, orbirea este semnul migrației spirituale (QG VI,196). Pentru Grigore al Nyssei, lucrul acesta arată că Isaac nu s-a unit cu Rebeca decât la bătrânețe, o singură dată, pentru un singur copil, restul timpului consacându-și-l contemplării realității invizibile (*De virginitate* 7,3).

27,4 „mâncăruri”: termenul grecesc înseamnă exact „mâncăruri alese”, „delicatese”.

27,6 Din TM lipsește precizarea „mai mic” după „fiului ei”.

27,9 „fragezi” lipsește din TM.

27,11 „n-am păr”, *lit.*, „sunt neted”. Philon dă o interpretare alegorică a caracterelor celor doi frați, plecând de la cele două adjective din versetul de față. „Netedul” simbolizează virtutea, în vreme ce „părosul”, viciul, răutatea (QG VI,201-206; *Leg.* 59). După *Cartea lui Enoh* 89,12, Esau este „mistrețul negru”, iar Iacob, „mielul alb”.

sa: „Esau, fratele meu, e bărbat păros, în vreme ce eu n-am păr.”¹² Nu cumva tatăl meu să mă pipăie: am să fiu înaintea lui ca unul care-l disprețuiește și am să atrag asupra-mi blestem, nu binecuvântare.”¹³ Dar mama sa i-a zis: „Blestemul să cadă asupra mea, copile! Tu doar ascultă-mi vorba, du-te și adu-mi [ce ți-am spus].”¹⁴ El s-a dus și i-a adus mamei sale, iar mama sa a gătit mâncăruri așa cum îi plăceau tatălui său.¹⁵ Apoi Rebeca a luat haina cea frumoasă a lui Esau, fiul ei mai mare, care se găsea în casă, lângă ea, și l-a îmbrăcat pe Iacob, fiul ei mai mic.¹⁶ Iar cu pieile iezilor i-a înfășurat brațele și partea dezgolită a gâtului.¹⁷ Și a pus în mâinile fiului ei, Iacob, mâncărurile și pâinile pe care le făcuse.¹⁸ Și el le-a dus tatălui său, zicându-i: „Tată.” El i-a zis: „Iată-mă. Cine ești tu, copile?”¹⁹ Iacob i-a răspuns tatălui său: „Eu sunt, Esau, întâiul tău născut. Am făcut cum mi-ai spus. Hai, așează-te și mănâncă din vânatul meu, pentru ca sufletul tău să mă binecuvânteze.”²⁰ Isaac i-a zis fiului său: „Ce-i vânatul acesta pe care l-ai găsit atât de iute, copile?” El a răspuns: „Domnul Dumnezeu mi l-a scos în cale.”²¹ Isaac i-a zis lui Iacob: „Apropie-te să te pipăi, copile, de ești tu fiul meu Esau ori nu.”²² Iacob s-a apropiat de Isaac, tatăl său, iar acesta l-a pipăit și a zis: „Glasul este glasul lui Iacob, dar mâinile sunt mâinile lui Esau.”²³ Și nu l-a recunoscut, întrucât mâinile lui erau păroase ca mâinile fratelui său, Esau. Și l-a binecuvântat.²⁴ Și l-a întrebat: „Tu ești fiul meu Esau?” El a zis: „Eu sunt.”²⁵ „Adu-mi și voi mânca din vânatul tău, copile, pentru ca sufletul meu să te binecuvânteze.” [Iacob] i-a adus și el a mâncat; apoi i-a adus vin și el a băut.²⁶ Și Isaac, tatăl său, i-a zis: „Apropie-te și sărută-mă, copile.”²⁷ S-a apropiat și l-a sărutat. Isaac a simțit mirosul hainelor lui și l-a binecuvântat zicând:

„Iată, mirosul fiului meu

ca mirosul unui ogor îmbelșugat, pe care Domnul l-a binecuvântat.

²⁸ Dumnezeu să-ți dea din roua cerului

27,12 „disprețuiește”, după LXX. Verbul TM are exact sensul de „a lua în răs”. LXX nu-l redă exact, spre deosebire de Symmachos.

27,20 TM are mici nuanțe diferite: Isaac se miră de rapiditatea cu care „Esau” a găsit vânatul, nu de vânatul însuși, iar Iacob îi răspunde că Dumnezeu „i-a purtat noroc”.

27,22 „glasul lui Iacob”: după Philon, e glasul tandreții și cumpătării în opoziție cu duritatea glasului lui Esau (QG VI,210 și 222). Origen vorbește despre „glasul pietății”, care recunoaște că vânatul e un dar de la Dumnezeu (PG XII,124A).

27,27 „mirosul [lui Iacob]”: după Philon și Origen, Isaac a simțit parfumul virtuților fiului său (QG VI,214 și PG XII,124B). ♦ Mirosul ogorului binecuvântat de Dumnezeu este, după tradiția iudaică, mireasma grădinii Edenului (*apud* Rachi).

și din grăsimea pământului
 belșug de grâne și de vin.
²⁹ Neamurile [păgâne] să-ți slujească
 și căpeteniile să ți se închine.
 Fii stăpânul fratelui tău
 și să ți se-nchine fiii tatălui tău.
 Blestemat fie cine te blestemă
 și binecuvântat, cine te binecuvântează.”

³⁰ Și a fost așa: după ce Isaac l-a binecuvântat pe Iacob, fiul său, și Iacob a ieșit de la Isaac, tatăl său, Esau, fratele lui, s-a întors de la vânatoare. ³¹ A pregătit și el mâncăruri și i le-a dus tatălui său, zicând: „Să se ridice tatăl meu și să mănânce din vânatul fiului său, pentru ca sufletul tău să mă binecuvânteze.” ³² Isaac, tatăl său, l-a întrebat: „Cine ești tu?” El a zis: „Sunt eu, fiul tău întâi-născut, Esau.” ³³ Isaac, cuprins de mare cutremurare, a zis: „Atunci cine a vânat pentru mine și mi-a adus mâncărurile, iar eu am mâncat din toate înainte de venirea ta și l-am binecuvântat, și binecuvântat să fie?” ³⁴ Când Esau a auzit cuvintele tatălui său Isaac, a scos un strigăt mare și sfâșietor și a zis: „Binecuvântează-mă și pe mine, tată.” ³⁵ Dar [Isaac] i-a zis: „Fratele tău a venit cu înșelăciune și ți-a luat binecuvântarea.” ³⁶ [Esau] a zis: „Pe bună dreptate a fost numit Iacob: acum m-a lovit cu călcâiul a doua oară. Prima dată mi-a luat drepturile de întâi născut, iar acum mi-a luat binecuvântarea.” Și Esau i-a zis tatălui său: „Nu ți-a rămas o binecuvântare și pentru mine, tată?” ³⁷ Isaac a răspuns: „Dacă pe el l-am făcut stăpânul tău, iar pe toți frații, slujitorii săi; dacă l-am întărit cu grâne și vin, pentru tine ce să mai fac, copile?” ³⁸ Esau i-a zis tatălui său: „Nu ai decât o

27,30 Esau intră în momentul în care Iacob iese. Philon comentează astfel scena: binele și răul nu fac casă comună (QG VI,220).

27,33 „...și binecuvântat să fie.” Greaca are un participiu perfect pasiv care arată o stare de fapt asupra căreia nu se va putea reveni.

27,35 Philon justifică „înșelăciunea” lui Iacob spunând că e vorba de o stratagemă aidoma stratagemelor atleților. Pentru el, Iacob este imaginea „atletului lui Dumnezeu” (QG VI,228).

27,36 Despre Iacob „care îi dă cu călcâiul”, adică îl întrece pe Esau, cf. Irineu, *Adv. haer.* IV,21,3. Pentru episcopul Lyonului, Iacob îl prefigurează pe Iisus biruitor.

27,38 „străpuns de căință”: segmentul nu apare în TM. Verbul *κατανύσσομαι* este un neologism, care se întâlnește mai cu seamă în Psalmi, în Lev. 10,3, în Fapte 3,37. Ideea este de „străpungere a inimii de durere sau de mânie”. Va intra în vocabularul ascetic, desemnând străpungerea inimii, plânsul, lacrimile de pocăință (lat. *compunctio*).

binecuvântare, tată? Binecuvântează-mă și pe mine, tată.” Atunci Isaac a fost străpuns de căință, iar Esau a strigat cu jale și a plâns.³⁹ Isaac, tatăl său, i-a răspuns zicând:

„Iată, sălaşul tău va fi departe de pământurile grase
și [departe] de roua cerului, de sus.

⁴⁰ Vei trăi din sabia ta

și vei sluji fratelui tău,

dar va veni vremea când te vei smulge

și vei rupe jugul lui de pe grumazul tău.”

⁴¹ Esau a început să-l urască pe Iacob din pricina binecuvântării pe care i-a dat-o tatăl său. Și-a zis în gând: „Apropie-se zilele de doliu pentru tatăl meu, ca să-miucid fratele.”⁴² Rebeca a prins veste de vorbele fiului ei mai mare; a trimis după Iacob, fiul ei mai mic, și i-a zis: „Iată, Esau, fratele tău, amenință că te va omorî.”⁴³ Acum, copile, ascultă-mi vorba, scoală-te și fugi în Mesopotamia, la Laban, fratele meu, în Charran,⁴⁴ și stai la el câteva zile, până când patima⁴⁵ și mânia fratelui tău se vor abate de la tine și el va uita ce i-ai făcut. Atunci voi trimite să te aducă de acolo, ca să nu rămân fără nici unul dintre voi, copiii mei, într-o singură zi.”

⁴⁶ Rebeca i-a zis lui Isaac: „Sunt scârbită de viața mea din pricina fetelor fiilor lui Cheteu. Dacă Iacob își va lua soție dintre fetele acestei țări, la ce bun să mai trăiesc?”

28¹ Atunci Isaac l-a chemat pe Iacob, i-a dat binecuvântarea și i-a poruncit zicând: „Nu-ți vei lua soție dintre fetele din Canaan.”² Scoală-te și fugi în Mesopotamia, în casa lui Bathuel, tatăl mamei tale, și ia-ți soție de acolo, dintre fetele lui Laban, fratele mamei tale.³ Dumnezeu meu să te binecuvânteze, să te ajute să sporești și să te înmulțești, ca să ajungi o mare

27,43 Fuga lui Iacob este prezentată în cartea Înțelepciunii ca un gest al omului drept călăuzit de înțelepciune (Înt. 10,10). Irineu pune în paralel cursele întinse lui Iacob de către Esau cu cele pe care evreeii le-au întins Bisericii (*Adv. haer.* IV,21,3). ♦ Spre deosebire de TM, LXX menționează „în Mesopotamia”.

27,46 Versetul este pus în manuscrisele LXX la începutul paragrafului următor, spre deosebire de decupajul modern, care îl pune la sfârșitul capitolului 27, unde nu se potrivește atât de bine.

28,3 „ca să ajungi o mare adunare de neamuri”: expresia apare pentru prima dată aici, într-o formulă de binecuvântare.

adunare de neamuri. ⁴ Și să vă dea binecuvântarea lui Avraam, tatăl meu, ție și seminției tale de după tine, ca să moștenești țara unde vei locui, țara pe care Dumnezeu i-a dat-o lui Avraam.” ⁵ Apoi Isaac l-a trimis pe Iacob și el s-a dus în Mesopotamia, la Laban, fiul lui Bathuel, sirianul, fratele Rebecăi, mama lui Iacob și a lui Esau.

⁶ Esau a văzut că Isaac l-a binecuvântat pe Iacob și că Iacob a plecat în Mesopotamia Siriei, ca să-și ia de acolo soție; când l-a binecuvântat, Isaac îi poruncise: „Nu-ți vei lua soție dintre fetele din Canaan.” ⁷ Iacob i-a ascultat pe tatăl și pe mama sa și a plecat în Mesopotamia Siriei. ⁸ Dacă Esau a văzut că fetele din Canaan nu sunt pe placul tatălui său, ⁹ s-a dus la Ismael și a luat-o de soție pe Maeleth, fiica lui Ismael, fiul lui Avraam, sora lui Nabaioth, pe lângă soțiile pe care le avea.

¹⁰ Și Iacob a plecat de la Izvorul Jurământului și a mers spre Charran. ¹¹ A găsit un loc și s-a culcat, căci soarele asfințise. A luat o piatră din cele care erau acolo, a pus-o sub cap și s-a culcat în locul acela. ¹² Și a adormit, când [în vis], iată, o scară înfiptă zdravăn în pământ, al cărei capăt ajungea până la cer, iar îngerii lui Dumnezeu urcau și coborau pe ea. ¹³ Domnul stătea sprijinit de ea și a zis: „Eu sunt Domnul Dumnezeu al lui Avraam, tatăl tău, și Dumnezeul lui Isaac. Nu te teme. Pământul pe care dormi ți-l voi da

28,4 „țara unde vei locui”: sensul exact este „țara de locuit provizoriu”. Expresia a primit o interpretare spirituală, ca de pildă, în *Epistola către Diognet* 5,5.

28,10-22 Vedenia lui Iacob. Relatarea justifică toponimul *Bēyth-’Ēl*.

28,11 „un loc”: tema „locului lui Dumnezeu”, adică al locului consacrat printr-o hierofanie, aparține și misticii evreiești și a fost dezvoltată de către Philon, în *Confus.* 97, pe baza unui verset din Exod (24,10). Cf., pentru amănunte, nota la pasajul respectiv.

28,12 Philon comentează viziunea scării în trei sensuri: cosmic (scara reprezintă universul); psihologic (scara este simbolul sufletului străbătut de cuvintele dumnezeiești); moral (viața omului are suișuri și coborâșuri) (*Somn.* I,1-188). ♦ Versetul este preluat în Evanghelia după Ioan 1,51: „De acum veți vedea cerul deschizându-se și îngerii lui Dumnezeu urcând și coborând peste Fiul Omului”, cu sensul că de acum înainte legătura dintre cer și pământ nu mai este Templul, ci persoana lui Iisus. ♦ După Origen, Iacob reprezintă filozofia contemplativă, el este un „vizionar” (de unde și numele ulterior, Israel) (cf. *Comm. in Canticum Canticorum*, Prolog).

28,13 După TM se poate înțelege că YHWH „stătea lângă Iacob” sau lângă „scară”. LXX clarifică. ♦ Pentru Philon, expresia „stătea sprijinit” înseamnă că Dumnezeu asigură stabilitatea întregului cosmos (*Somn.* I,157-158). La rândul său, Iustin vede în „Domnul” pe Hristos, într-una din hierofaniile sale de dinaintea Întrupării (*Dialogul cu Trifon* 86,2).

ție și seminției tale. ¹⁴ Urmașii tăi vor fi ca firele de nisip de pe pământ și se vor întinde spre mare, la miazăzi, la miazănoapte și la răsărit. Prin tine și prin seminția ta vor fi binecuvântate toate triburile pământului. ¹⁵ Iată, Eu sunt cu tine; te voi păzi oriunde vei merge și te voi întoarce în ținutul acesta, căci nu te voi părăsi până când nu voi îndeplini tot ce ți-am spus.” ¹⁶ Apoi Iacob s-a trezit din somn și a zis: „Dumnezeu este în locul acesta și eu nu știam.” ¹⁷ S-a speriat și a zis: „Ce loc înfricoșător! Nu-i altceva decât casa lui Dumnezeu, iar aceasta este poarta cerului.” ¹⁸ A doua zi dimineață, Iacob s-a sculat, a luat piatra pe care și-o pusese sub cap acolo, a ridicat-o în picioare ca pe un stâlp și a vărsat untdelemn peste vârful ei. ¹⁹ Și a numit Iacob locul acela „Casa lui Dumnezeu”. Mai înainte cetatea se numea Ulamlus. ²⁰ Iacob a înălțat o rugăciune zicând: „Dacă Domnul Dumnezeu va fi cu mine, dacă mă va păzi pe calea pe care merg, dacă îmi va da pâine să mănânc și haină să mă îmbrac ²¹ și mă va întoarce teafăr și nevătămat acasă, la tatăl meu, atunci Domnul va fi Dumnezeul meu, ²² iar piatra aceasta pe care am ridicat-o ca pe un stâlp va fi pentru mine Casa lui Dumnezeu. Și din toate câte îmi vei da, eu îți voi aduce a zecea parte.”

29 ¹ Și Iacob sculându-se a mers spre răsărit, la Laban, fiul lui Bathuel, sirianul, fratele Rebecăi, mama lui Iacob și a lui Esau. ² S-a uitat și a văzut pe câmp un izvor și erau acolo trei turme de oi care se odihneau lângă el. Căci din acel izvor se adăpau turmele. Iar pe gura izvorului era o piatră mare. ³ Acolo se strângeau de obicei toate turmele; păstorii rostogoleau piatra de pe gura izvorului, își adăpau oile, după care puneau din nou piatra la loc peste izvor. ⁴ Iacob i-a întrebat: „Fraților, voi de unde sunteți?” Ei au

28,14 „se vor întinde” – TM: „te vei întinde”.

28,17 „Casa lui Dumnezeu” traduce numele propriu ebraic *Bēyth-’Ēl*, loc de cult pentru spița lui Avraam.

28,18 „Piatra unsă cu untdelemn” este, pentru tradiția rabinică, piatra de temelie a Templului de la Ierusalim (Targum 28,10). Pentru Iustin, ea este o prefigurare a lui Iisus (*Dial.* 86,2-3; 113,6).

28,19 În numele propriu grecesc transcris aici „Ulamlus”, traducătorul LXX a integrat adverbul ebraic *’ulām*, „dar, de fapt”, în numele cetății. După TM, cetatea se numea *Lüz*.

28,22 Inaugurarea practicii zeciuiei către Dumnezeu, înainte de Legea scrisă (Deut. 14,22).

29,1 „sculându-se”: expresia exactă este: „ridicându-și picioarele”.

29,2 Din nou, am ales „izvor” în loc de „puț” sau „fântână”, pentru același motiv pe care l-am mai explicat: izvorul presupunea săparea unei fântâni cu trepte.

zis: „Suntem din Charran.”⁵ El a zis: „Îl cunoașteți pe Laban, fiul lui Nachor?” Ei au zis: „Îl cunoaștem.”⁶ El le-a zis: „E sănătos?” Ei au zis: „Sănătos.” Și, iată, Rahel, fata lui, venea cu oile.⁷ Atunci Iacob a zis: „Mai este mult din zi. Nu-i ceasul să vă adunați turmele. Adăpați-vă oile și duceți-vă să le pașteți.”⁸ Ei au răspuns: „Nu putem până când nu se adună toți păstorii, ca să rostogolim piatra de pe gura izvorului și să adăpăm oile.”⁹ El încă vorbea cu ei când Rahel, fiica lui Laban, a ajuns cu oile tatălui ei — căci ea păștea oile tatălui ei.¹⁰ Și a fost așa: când Iacob a văzut-o pe Rahel, fiica lui Laban, fratele mamei sale, și oile lui Laban, fratele mamei sale, s-a apropiat de izvor, a rostogolit piatra de pe gura lui și a adăpat oile lui Laban, fratele mamei sale.¹¹ Și Iacob a sărutat-o pe Rahel, apoi a strigat tare și a plâns.¹² Apoi i-a spus Rahelei că este frate cu tatăl ei și fiul Rebecăi, iar fata a dat fuga și i-a povestit tatălui său cele întâmplate.¹³ Și a fost așa: când Laban a auzit numele lui Iacob, fiul surorii sale, a alergat să-l întâmpine și, luându-l în brațe, l-a sărutat și l-a adus în casă. Și Iacob i-a povestit totul de-a fir a păr.¹⁴ Atunci Laban i-a zis: „Tu ești din oasele și din carnea mea.” Și Iacob a rămas cu el o lună de zile.

¹⁵ Laban i-a zis lui Iacob: „Fiindcă ești fratele meu, nu-mi vei sluji pe degeaba. Spune, care ai vrea să-ți fie plata?”¹⁶ Laban avea două fete: cea mai mare se numea Leia, iar cea mai mică, Rahel.¹⁷ Leia era bolnavă de ochi, în vreme ce Rahel avea chip frumos și era plăcută la vedere.¹⁸ Iacob s-a îndrăgostit de Rahel și a zis: „Am să-ți slujesc șapte ani pentru Rahel, fiica ta cea mică.”¹⁹ Laban i-a zis: „E mai bine pentru mine să ți-o dau ție decât să o dau altui bărbat. Rămâi să locuiești cu mine.”²⁰ Și Iacob i-a slujit șapte ani pentru Rahel, dar lui i s-au părut doar câteva zile, datorită iubirii

29,10 Episodul scoate în evidență forța fizică a lui Iacob, care urnește singur piatra de pe gura puțului, piatră ce nu putea fi urnită decât de toți păstorii locului împreună. ♦ Tradiția creștină vede aici o prefigurare a puterii lui Iisus care adapă cu apa vie a botezului turmele Rahelei (Biserica). Cf. Grigore al Nyssei, *In diem luminum*, GNO IX, p. 232.

29,12 „frate cu tatăl ei”: substantivul *ὄδελφός*, „frate”, este folosit aici și în versetul 15 cu sensul de „rudă apropiată”. În realitate, Iacob este nepotul de soră al lui Laban.

29,16 Philon dă semnificații simbolice soțiilor lui Iacob: Leia este partea virtuoaasă a sufletului, în vreme ce Rahel este partea aplecată spre lumea sensibilă. În alt cod exegetic, Rahel este simbolul culturii profane cu care se începe urcușul spiritual, iar Leia virtutea, filozofia (*Congr.* 25-28). Iată de ce, în opinia lui Philon, Iacob ar fi vrut să se căsătorească întâi cu Rahel. Laban este ignorantul prin excelență (*Ebr.* 47-51). ♦ Tradiția creștină vede în cele două femei simbolurile Sinagogii (Leia) și Bisericii (Rahel). Cf. Iustin, *Dialogul cu Trifon* 134,3; Irineu, *Adv. haer.* IV,21,3.

pe care o avea pentru ea.²¹ Iacob i-a zis lui Laban: „Dă-mi-o de soție, ca să intru la ea, căci s-au împlinit zilele mele.”²² Laban i-a adunat pe toți bărbaii locului și a făcut nuntă.²³ Dar a fost așa: seara, Laban a luat-o pe fiica sa Leia și i-a dus-o lui Iacob și Iacob a intra la ea.²⁴ Laban i-a dat-o ca servitoare fiicei sale Leia pe servitoarea sa, Zelpha.

²⁵ Când s-a făcut dimineață, a văzut că era Leia. Atunci Iacob i-a zis lui Laban: „De ce mi-ai făcut una ca asta? Oare nu ți-am slujit pentru Rahel? De ce m-ai înșelat?”²⁶ Laban a zis: „Aici, la noi, nu se face să o mărităm pe fata mai mică înaintea celei mai mari.”²⁷ Împlinește dar cele șapte [zile] ale acesteia și am să ți-o dau și pe cealaltă în schimbul slujbei pe care mi-o vei împlini pentru ea, încă șapte ani.”²⁸ Și Iacob a făcut întocmai. A împlinit cele șapte [zile] ale celei dintâi, apoi Laban i-a dat-o de soție pe fiica sa, Rahel.²⁹ Și Laban i-a dat-o ca servitoare fiicei sale Rahel pe servitoarea sa, Balla.³⁰ Iacob a intrat la Rahel, pe care o iubea mai mult decât pe Leia. Și i-a slujit lui Laban alți șapte ani.

³¹ Domnul, văzând că Leia nu-i iubită, i-a deschis pântecul. În schimb, Rahel era stearpă.³² Și Leia a rămas grea și i-a născut un fiu lui Iacob. I-a pus numele Ruben, zicând: „Fiindcă Domnul mi-a văzut umilirea. Acum bărbatul meu mă va iubi.”³³ Și Leia a rămas iarăși grea și i-a născut lui Iacob un al doilea fiu, zicând: „Dumnezeu a auzit că sunt urâtă și mi l-a dat și pe acesta.” Și i-a pus numele Simeon.³⁴ Și iar a rămas grea și a mai născut un fiu, zicând: „Acum bărbatul meu va fi de partea mea, căci i-am

29,22 „nuntă”: nu este vorba de un ritual juridic, de o căsătorie în sens „juridic”, ci pur și simplu de o masă festivă.

29,27 „în schimbul slujbei”: exact, „în schimbul muncii pe care o voi face”. După LXX, Laban îndulcește aici limbajul, folosind verbul „a munci”, în locul verbului folosit mai sus: „a sluji”. TM are peste tot *‘ābhadh*, „a sluji”.

29,31 „i-a deschis pântecul”: pântecul deschis de Dumnezeu rămâne, după Philon, veșnic fecioreanic. Am tradus prin „pântece” un termen care înseamnă exact „matrice” (cf. Philon, *Congr.* 7). Theodoret vede în darul fecundității acordat femeilor patriarhilor voința lui Dumnezeu de a constitui o descendență „prin har”, nu „prin natură”, descendență care va ajunge până la Iisus Hristos (QG 75).

29,32 Etimologia nu are justificare în greacă, ci în ebraică (*R' ūbhēn – rā'āh [YHWH] b'ōnyī*). ♦ Philon interpretează numele Ruben prin „fiu văzător” (*Leg.* I,81; *Somn.* II,33).

29,33 TM apropie numele *Sim'ōn* de verbul *šāma'*, „a auzi, a asculta”.

29,34 TM are un joc fonetic între numele lui Levi și forma verbală *yillāweh*, „se va lega”.

născut trei fii.” De aceea l-a numit Levi.³⁵ Și iar a rămas grea și a născut un fiu, zicând: „Și acum Îl voi lăuda pe Domnul.” De aceea l-a numit Iuda. Și a încetat să mai nască.

30¹ Rahel, văzând că nu i-a născut nici un copil lui Iacob, a prins ciudă pe sora ei și i-a zis lui Iacob: „Dăruiește-mi copii, altfel mă voi sfârși.”² Dar Iacob s-a mâniat pe Rahel și i-a zis: „Oare sunt eu Dumnezeu, care ți-a stârpit rodul pântecelui?”³ Rahel i-a zis lui Iacob: „Iat-o pe servitoarea mea, Balla. Intră la ea și ea va naște pe genunchii mei și astfel voi face și eu copii dintr-însa.”⁴ Și i-a dat-o de soție pe servitoarea ei, Balla. Iacob a intrat la ea⁵ și Balla, servitoarea Rahelei, a rămas grea și i-a născut un fiu lui Iacob.⁶ Rahel a zis: „Dumnezeu mi-a făcut dreptate, mi-a ascultat glasul și mi-a dat un fiu.” De aceea l-a numit Dan.⁷ Balla, servitoarea Rahelei a rămas din nou grea și i-a născut un al doilea fiu lui Iacob.⁸ Rahel a zis: „Dumnezeu mi-a venit în ajutor, am înfruntat-o pe sora mea și am biruit.” Și l-a numit Neftali.

⁹ Când Leia a văzut că nu mai naște, a luat-o pe Zelpha, servitoarea ei, și i-a dat-o de soție lui Iacob.¹⁰ Iacob a intrat la ea și Zelpha, servitoarea Leii, a rămas grea și i-a născut lui Iacob un fiu.¹¹ Leia a zis: „Cu noroc.” Și l-a numit Gad.¹² Apoi Zelpha, servitoarea Leii, a rămas din nou grea și i-a născut un al doilea fiu lui Iacob.¹³ Și Leia a zis: „Sunt fericită, căci femeile mă socotesc fericită.” Și l-a numit Aser.

29,35 Numele lui Iuda trimite, în TM, la verbul *yādhāh*, „a lăuda”. ♦ Faptul că Leia, simbolul filozofiei teologale, încetează să mai nască reprezintă, pentru Philon, semnul că Leia a atins, cu Iuda, virtutea supremă.

30,6 „Dan”: LXX nu redă jocul sonor, prezent în TM, între numele lui Dan și *dîn*, „judecată, dreptate”. Dan e un personaj cu dublă valență în tradiția iudaică, deopotrivă pozitiv și negativ: la Philon, el este un om al discernământului; în *Testamentul celor XII patriarhi* și în romanul mistic *Iosif și Aseneth* el are o imagine negativă (urzește asasinarea lui Iosif). Creștinii (Irineu, Hipolit, Theodoret) văd în Dan, pe baza unui pasaj din „binecuvântările lui Iacob”, un simbol al Antihristului.

30,8 Neftali trimite, în ebraică, la verbul *pāthal*, „a lupta”, redat de traducătorii LXX, destul de ciudat, printr-un verb grecesc care înseamnă exact „a se întoarce” (l-am tradus prin „am înfruntat-o”). A se vedea „Testamentul lui Neftali”, din *Testamentul celor XII patriarhi*.

30,11 „Gad”: TM apropie numele său de expresia „din fericire” (*b^c-ghādh*). În *Testamentul celor XII...*, Gad, aliatul lui Dan, este un personaj negativ, care se pocăiește înaintea morții.

30,13 „Aser” trimite, în ebraică, la verbul *īšyer*, „a fi fecund”. În legătură cu acest nume, Philon spune că este vorba de o fericire materială, „bastardă” (*Somn. II,35; Migr. 95*).

¹⁴ Ruben a mers la secerat grâul; a găsit pe ogor fructe de mandragoră și i le-a adus mamei sale, Leia. Rahel i-a zis Leii: „Dă-mi și mie din mandragorele găsite de fiul tău.” ¹⁵ Leia i-a zis: „Nu-ți ajunge că mi-ai luat bărbatul? Vrei să-mi iei și mandragorele de la fiul meu?” Rahel i-a zis: „Nu așa. Uite, să se culce cu tine în noaptea asta în schimbul mandragorelor de la fiul tău.” ¹⁶ Seara, Iacob s-a întors de pe ogor. Leia i-a ieșit înainte și i-a zis: „Astăzi vei intra la mine, căci te-am cumpărat în schimbul unor mandragore găsite de fiul meu.” Și el s-a culcat cu ea în noaptea aceea. ¹⁷ Dumnezeu a ascultat-o pe Leia, ea a rămas grea și i-a născut lui Iacob un al cincilea fiu. ¹⁸ Și Leia a zis: „Dumnezeu m-a răsplătit, pentru că i-am dat-o bărbatului meu pe slujitoarea mea.” Și l-a numit Issachar, care înseamnă „răsplată”. ¹⁹ Leia a mai rămas o dată grea și i-a născut un al șaselea fiu lui Iacob. ²⁰ Și Leia a zis: „Dumnezeu mi-a făcut un dar frumos. Acum bărbatul meu mă va alege pe mine, căci i-am născut șase fii.” Și l-a numit Zabulon. ²¹ După aceea a născut o fată și a numit-o Dina.

²² Dumnezeu însă și-a amintit și de Rahel. Dumnezeu a ascultat-o și i-a deschis pântecele, ²³ ea a rămas grea și i-a născut lui Iacob un fiu. Rahel a zis: „Dumnezeu m-a scăpat de rușine.” ²⁴ Și l-a numit Iosif, zicând: „Să-mi adauge Dumnezeu încă un fiu.”

²⁵ Și a fost așa: când Rahel l-a născut pe Iosif, Iacob i-a zis lui Laban: „Lasă-mă să plec la mine, în ținutul meu. ²⁶ Dă-mi femeile și copiii mei, pentru care ți-am slujit, ca să mă duc. Doar știi cât ți-am slujit.” ²⁷ Laban i-a zis: „Dacă aflam har înaintea ta, mi s-ar fi făcut semn. Căci Dumnezeu m-a

30,14 „mandragora”: plantă din familia solanaceelor. Crește în Africa de Nord, Asia occidentală, Europa de Sud, până în Himalaia. Renumită pentru virtuțile ei afrodisiace, crește până la treizeci cm înălțime, fără tija. Rădăcina are forma unui cartof, dar adesea e antropomorfă, de unde legendele născute în jurul ei. Extragerea rădăcinii este foarte dificilă, întrucât micile ramificații pot ajunge până la un metru adâncime. Grecii o numeau „planta lui Circe”.

30,15 „Nu așa” – TM: „Bine.” Traducătorul a citit probabil ebr. *lākhēn* ca *lo'-kēn*.

30,18 Pentru Philon, numele lui Issachar (ebr. *sakhar*) înseamnă „răsplată pentru faptele bune” (*Somn.* II,34; *Plant.* 134-136).

30,20 TM face joc sonor între numele Zabulon și *zebhedh*, „dar”, „cadou”. Pentru Philon, Zabulon înseamnă „eliberarea de noapte” (*Somn.* II,34 și 39).

30,23-24 „Iosif”: LXX redă ambele sensuri etimologice ale cuvântului ebraic *Yōsēph*: „a ridicat”, „a înălțurat” (TM, *'āsaph*); am tradus „m-a scăpat de rușine”; și „a adăugat” (*yōseph*). Pierde însă asonanța.

30,27 Frază obscură, atât după LXX, cât și după TM. Theodorel comentează idolatria lui Laban, care credea în „semne” (*QG* 87).

binecuvântat prin venirea ta.²⁸ Hotărăște ce plată vrei și ți-o voi da.”²⁹ Iacob i-a zis: „Tu știi cât ți-am slujit și cât de mari au ajuns turmele tale cu mine.³⁰ Căci înainte de a veni eu aveai turme mici, dar [de atunci] au sporit foarte mult. Domnul te-a binecuvântat cu venirea mea. Acum, când o să-mi fac și eu casa mea?”³¹ Laban a întrebat: „Ce să-ți dau?” Iacob i-a zis: „Nu-mi dai nimic. Fă ce-ți spun și îți voi paște iar oile și ți le voi păzi.”³² Toate oile să treacă azi [prin fața noastră]. Pune deoparte toate mioarele brumării și toate caprele cu pete albe și bălțate. Aceasta îmi va fi plata.³³ Dreptatea mea va fi auzită mâine, căci plata este în fața ta. Toate caprele care nu vor fi bălțate și cu pete albe și toate oile care nu vor fi brumării vor fi socotite hoție din partea mea.”

³⁴ Laban i-a zis: „Fie după cuvântul tău.”³⁵ Și a pus deoparte, în ziua aceea, țapii bălțați și cu pete albe, toate caprele bălțate și cu pete albe, tot ce avea culoare albă, precum și toate oile brumării, și le-a dat pe mâna fiilor săi.³⁶ Apoi a hotărât o depărtare de trei zile de mers între aceștia și Iacob. Iacob păștea restul oilor lui Laban.³⁷ Iacob a luat o nuiă de styrax, verde, una de migdal și una de platan, le-a cojit părțile albe și le-a dat jos ce era verde, astfel încât albul părea pestriț pe nuiiele.

³⁸ Apoi a așezat nuiielele pe care le-a cojit în jgheburile adăpătorilor, pentru ca atunci când oile vor veni să se adape înaintea nuiielelor, bând ele,

30,34 Stratagema lui Iacob se întemeiază pe o credință populară după care femelele față animale asemănătoare cu obiectele pe care le-au avut în fața ochilor în momentul inseminării. Iacob îi făgăduiește lui Laban (al cărui nume înseamnă „alb” în ebraică) exemplarele albe și pe cele negre, în mod normal cele mai numeroase, păstrând pentru sine pe cele „pestrițe”, după sensul exact al cuvântului grecesc. „Păcăleala” constă în punerea unor vergi „pestrițe”, anume incizate, cojite din loc în loc în fața oilor ce urmau să fete. Astfel turma lui sporește numeric față de cea a lui Laban. ♦ Philon interpretează pasajul în *Somn.* I, 189-227. El modifică textul LXX, interpretând adjectivul redat de mine prin „cu pete albe” prin „strălucitor de alb”. Aducând modificări textului LXX, Philon sugerează, prin intermediul a trei culori – cenușiu, târcat/pestriț, alb strălucitor – cele trei căi ducând la desăvârșire: asceza (Iacob), învățătura (Avraam) și calea naturală (Isaac). Pentru întreaga interpretare philoniană, cf. Bădiliță, S., 2002, pp. 153-165.

30,35 Laban îndepărtează din turmele încredințate lui Iacob, caprele și oile susceptibile să fete iezii și mieii cuveniți lui Iacob.

30,37 „styrax”: am transcris numele grecesc, care traduce un substantiv ebraic desemnând o specie de plop (plop alb). Iacob taie din loc în loc coaja verde, lăsând să se vadă miezul alb al nuiiei. El obține astfel o nuiă „pestriță”.

30,38 Pentru Iustin, nuiiua verde prefigurează lemnul crucii pe care a fost răstignit Iisus (*Dialogul cu Trifon* 86,2). Faptul că nuiielele au fost puse în apă îi evocă lui Grigore al Nyssei ritualul botezului (*In diem luminum*, GNO IX, p. 232). Iacob, lângă

³⁹ să devină grele tot cum erau nuielele. Și oile au început să fete miei cu pete albe, peștriți și cu pete cenușii. ⁴⁰ Iacob a ales miei și a pus în fața oilor un berbec cu pete albe, precum și toți miei peștriți. Și a pus deoparte turmele sale și nu le-a amestecat cu oile lui Laban. ⁴¹ Și a fost așa: când oile au fost date la berbec, ca să rămână grele, Iacob a pus nuielele în jgheaburi, înaintea oilor, pentru ca ele să fete tot cum erau nuielele. ⁴² Când însă oile fătau nu puneau nimic. Și oile fără nici un semn au ajuns ale lui Laban, iar cele însemnate ale lui Iacob. ⁴³ Astfel omul a devenit foarte, foarte bogat: avea turme multe, și vite, și servitori, și servitoare, și cămile, și măgari.

31 ¹ Iacob a auzit vorbele fiilor lui Laban, cum spun: „Iacob i-a luat totul tatălui nostru și de pe urma averilor tatălui nostru și-a dobândit toată slava.” ² Iacob s-a uitat la fața lui Laban și a văzut că nu era cu el cum fusese cu o zi sau două mai înainte. ³ Domnul i-a zis lui Iacob: „Întoarce-te în țara tatălui tău, la neamul tău, și Eu voi fi cu tine.” ⁴ Atunci Iacob a trimis să le cheme pe Rahel și pe Leia, în câmp, unde erau turmele, ⁵ și le-a zis: „Mă uit la fața tatălui vostru și văd că nu este cum era ieri și alaltăieri cu mine. Dar Dumnezeu tatălui meu mi-a stat alături. ⁶ Voi știți că l-am slujit pe tatăl vostru din toate puterile mele; ⁷ el însă mi-a schimbat plata și m-a înșelat cu zece miei. Totuși Dumnezeu nu i-a îngăduit să-mi facă rău. ⁸ Dacă spune: «Vei avea ca plată peștrițele», toate oile față miei peștriți. Dacă spune: «Vei avea ca plată oile albe», toate oile față miei albi. ⁹ Dumnezeu a luat toate animalele tatălui vostru și mi le-a dat mie. ¹⁰ Odată, când oile erau date la berbec, le-am văzut în vis cu ochii mei. Țapii și berbecii se urcau pe oile și pe caprele cu pete albe, peștrițe și cu pete cenușii. ¹¹ Și îngerul lui

adăpători/izvor îl prefigurează pe Iisus Păstorul câștigând o turmă întreagă de la Laban-Satan (*ibid.*).

30,40 Versiunea LXX diferă de TM, fiind mai coerentă. În concluzia TM se spune că oile și caprele „mai grase” i-au revenit lui Iacob, iar cele „slabe”, lui Laban. LXX distinge între animalele peștrițe, însemnate, care i se cuveneau lui Iacob, și cele neînsemnate, care-i reveneau lui Laban.

30,42 Pentru Irineu și Origen, animalele „însemnate” simbolizează neamurile „însemnate”, la rândul lor, de Cuvântul lui Dumnezeu (*Adv. haer.* IV,21,3; *C. Cels.* IV,43; *Com. Io.* XXVIII,8).

31,1 δόξα, „slavă”, evocă aici bogăția.

31,2 „o zi sau două mai înainte”: exact: „ieri și a treia zi”, calc după ebraică.

31,7 „zece miei” – TM: plata a fost schimbată „de zece ori”, Targum Io.: „m-a înșelat cu zece părți” din turme. *Idem* la 31,42.

Dumnezeu mi-a zis, în somn: «Iacob.» Eu am zis: «Ce este?»¹² El a zis: «Ridică-ți ochii și uită-te la țapii și la berbecii care se urcă pe oile și pe caprele cu pete albe, pestrice și cu pete cenușii. Am văzut câte ți-a făcut Laban.¹³ Eu sunt Dumnezeul care ți s-a arătat în Locul lui Dumnezeu, acolo unde Mi-ai uns cu untdelemn un stâlp și unde ai făcut o rugăciune. Acum, scoală-te, ieși din țara aceasta și du-te în țara unde te-ai născut, iar Eu voi fi cu tine.»¹⁴ Rahel și Leia i-au răspuns: „Oare mai avem noi vreo parte sau vreo moștenire în casa tatălui nostru?”¹⁵ Nu ne-a socotit el ca pe niște străine? Ne-a vândut și ne-a mâncat banii cu lăcomie.¹⁶ Toată bogăția și slava pe care Dumnezeu i le-a luat tatălui nostru sunt ale noastre și ale copiilor noștri. Acum, dar, fă ce ți-a spus Dumnezeu!”

¹⁷ Iacob s-a sculat, și-a pus femeile și copiii pe cămile¹⁸ și a luat cu sine toate averile și toată agoniseala din Mesopotamia, ca să plece la Isaac, tatăl său, în Canaan.¹⁹ Laban era plecat să-și tundă oile, și atunci Rahel a furat idolii tatălui ei.²⁰ Iacob s-a ascuns de Laban, sirianul, nespunându-i că fuge.²¹ Și a fugit cu toate ale sale, a trecut râul și s-a îndreptat spre muntele Galaad.²² A treia zi, Laban, sirianul, a aflat că Iacob a fugit;²³ și-a luat toți frații cu el și i-a urmărit cale de șapte zile, prinzându-l pe muntele Galaad.

²⁴ Dumnezeu însă a venit la sirianul Laban, noaptea, în somn, și i-a zis: „Păzește-te să-i spui vorbe rele lui Iacob.”²⁵ Și Laban l-a prins pe Iacob. Acesta își înfipsese cortul pe munte. Laban și-a așezat frații pe muntele Galaad.²⁶ Laban i-a zis lui Iacob: „Ce-ai făcut? De ce-ai fugit pe ascuns, de ce m-ai furat și le-ai dus pe fetele mele ca pe niște ostatece luate cu sabia?”²⁷ Dacă mi-ai fi dat de știre, te-aș fi lăsat să pleci cu voie bună, cu cântări, cu tobe și țitere.²⁸ N-am fost socotit vrednic nici măcar să-mi sărut copiii și

31,13 „Dumnezeul care ți s-a arătat”: TM are „Dumnezeul [de la] *Bēyth-’ēl*”. ♦ Philon notează diferența dintre „Dumnezeul”, cu articol, și „Dumnezeu”, fără articol. După el, primul termen îl desemnează pe Dumnezeu însuși, al doilea, Logosul, intermediar între Dumnezeu și lumea creată (*Somm.* I,228-256). ♦ Cuvintele „iar Eu voi fi cu tine” lipsesc din TM.

31,15 „ne-a mâncat banii”: am tradus astfel o expresie care este aproape o *figura etymologica* și care se traduce exact prin „mi-a înfulecat prin înfulecare”. După cutumă, socrul trebuia să-i dea fiicei sale o parte din suma primită de la ginere, or Laban a profitat singur de serviciile lui Iacob.

31,19 Capitolul prezintă despărțirea totală a celor două branșe din familia lui Avraam: monoteistă (prin Iacob) și idolatră (prin Laban). Rahel își „trădează” părintele și implicit își reneagă trecutul idolatric. Povestirea în greacă prezintă multe diferențe de amănunt față de TM.

fiicele. Te-ai purtat fără minte. ²⁹ Acum brațul meu poate să-ți facă rău, dar Dumnezeuul tatălui tău mi-a spus ieri: «Păzește-te să-i spui vorbe rele lui Iacob.» ³⁰ Acum pleacă, fiindcă prea mare ți-a fost dorul să te întorci acasă, la tatăl tău. Dar de ce mi-ai furat zeii?» ³¹ Iacob i-a răspuns lui Laban: „Mi-am spus că, poate, tu o să mi le iei pe fetele tale și toate avuțiile mele. Vezi ce-i al tău într-ale mele și ia-ți-l înapoi.” ³² [Laban] însă n-a găsit nimic care să fie al său. Atunci Iacob i-a zis: „La cine vei găsi zeii tăi, acela nu va trăi înaintea fraților noștri.” Iacob nu știa că Rahel, femeia sa, i-a furat. ³³ Laban a intrat și i-a căutat în casa Leii și nu i-a găsit. Apoi a ieșit din casa Leii și i-a căutat în casa lui Iacob și a celor două servitoare ale sale, dar tot nu i-a găsit. Apoi a intrat și în casa Rahelei. ³⁴ Dar Rahel a luat idolii și i-a pus în samarul cămilei și s-a așezat peste ei, ³⁵ zicându-i tatălui său: „Nu te supăra, stăpâne, nu mă pot scula înaintea ta din pricina lucrului obișnuit la femei.” Și Laban a scotocit prin toată casa Rahelei, dar nu și-a găsit idolii.

³⁶ Atunci Iacob s-a mâniat și s-a luat la harță cu Laban. Iacob i-a răspuns lui Laban: „Cu ce-am greșit și cu ce-am păcătuit, de m-ai urmărit până aici ³⁷ și-ai scotocit prin toate corturile mele? Ai găsit vreun lucru de-al tău? Pune-l aici, înaintea fraților mei și a fraților tăi, și ei să ne osândească pe unul dintre noi doi. ³⁸ De douăzeci de ani sunt cu tine. Oile și caprele tale n-au rămas sterpe; berbecii turmelor tale nu i-am mâncat; ³⁹ nu ți-am adus nici o vită sfâșiată de fiară; eu însumi ți-am plătit dintr-ale mele toate furăturile din timpul zilei și din timpul nopții. ⁴⁰ Ziua am fost mistuit de arșiță, iar noaptea am înghețat de frig; somnul nu s-a lipit de ochii mei. ⁴¹ Iată cei douăzeci de ani cât am stat în casa ta! Ți-am slujit paisprezece ani pentru cele două fete ale tale și șase ani cu turmele tale, și am fost înșelat la plată cu zece miei. ⁴² Dacă Dumnezeuul tatălui meu, Avraam, și Frica [de Dumnezeu a] lui Isaac nu erau cu mine, m-ai fi trimis gol de la tine. Dumnezeu însă a văzut umilirea mea și truda mâinilor mele și te-a osândit ieri.” ⁴³ Atunci Laban i-a răspuns lui Iacob: „Fetele acestea sunt fetele mele, băieții aceștia sunt băieții mei, vitele acestea sunt vitele mele și tot ce vezi este al meu și

31,42 „Frica”: cuvântul grecesc φόβος îl traduce pe ebraicul *paḥadh*. Dumnezeuul lui Isaac se numește „Frică”. Unele manuscrise grecești ale LXX pun aici θεός. În epoca elenistică „frica” (sau „teama”) este una din pasiunile omenești condamnate de stoici și nu are sens religios. Creștinismul o valorizează pozitiv, mai ales în mediile monastice: „frica de Dumnezeu” devine primul pas spre mântuire, virtutea originară. Cu toate acestea, Theodoret ține să explicitizeze termenul echivalându-l cu „pietatea”, εὐσέβεια (QG 91).

al fetelor mele. Ce să fac eu astăzi pentru ele, pentru ele și pentru copiii lor?⁴⁴ Hai să încheiem un legământ, eu și tu, ca să fie mărturie între mine și tine.” [Iacob] i-a zis: „Iată, nu e nimeni cu noi. Vezi, Dumnezeu [este] martor între mine și tine.”

⁴⁵ Atunci Iacob a luat o piatră și a ridicat-o ca un stâlp. ⁴⁶ Apoi le-a zis fraților săi: „Adunați pietre.” Și ei au adunat pietre, au făcut o movilă și au mâncat și au băut acolo, pe movilă. Laban i-a zis: „Movila aceasta este martor între mine și tine.” ⁴⁷ Și Laban a numit-o Movila Mărturiei, iar Iacob, Movila Martor.

⁴⁸ Laban i-a zis lui Iacob: „Iată, movila aceasta și stâlpul acesta pe care l-am așezat între mine și tine! Movila este martor și stâlpul este martor.” De aceea s-a numit [locul] „Movila este martor” ⁴⁹ și Vedenia, întrucât spusese: „Să vadă Dumnezeu între mine și tine, căci ne vom despărți aici unul de celălalt. ⁵⁰ Dacă le vei umili pe fiicele mele și-ți vei lua alte femei pe lângă ele, vezi că nu-i nimeni cu noi aici! [⁵¹] ⁵² Așa cum eu nu voi trece de movila aceasta către tine, nici tu să n-o treci către mine, ca să ne facem rău: Dumnezeul lui Avraam și Dumnezeul lui Nachor va judeca între noi.” ⁵³ Și Iacob a jurat pe Frica [de Dumnezeu a] tatălui său, Isaac. ⁵⁴ Și a adus jertfă pe munte, apoi i-a chemat pe frații săi, au mâncat, și au băut, și s-au culcat pe munte.

32¹ A doua zi dimineată, Laban s-a sculat, și-a sărutat fiii și fiicele, i-a binecuvântat și s-a întors în ținutul său. ² Iacob a plecat în drumul său. Ridicându-și ochii, a văzut oastea lui Dumnezeu adunată într-o tabără și îngerii

31,44 Ultima parte a versetului lipsește din TM, care o pune la versetul 50.

31,47 LXX traduce numele proprii din TM. Laban numește locul în aramaică, *Y'ghar Šāḥadhūthā*, Iacob, în ebraică, *Gal'ēdh*.

31,48 Textul LXX pare a avea la bază un original care pune laolaltă ceea ce corespunde cu TM 51a+48b.

31,49 LXX redă prin „Vedenie” celălalt nume dat locului, ebr. *Miḥpāh*, care trimite la o formă verbală însemnând „să supravegheze”, „să păzească”.

31,51 Versetul 51 lipsește din LXX, întrucât versetul 51 din TM se găsește în versetul 48 din LXX.

32,1 Versetul încheie, de fapt, paragraful precedent. Wevers îl și pune ca versetul 55 al capitolului 31.

32,2 „oastea lui Dumnezeu adunată într-o tabără” lipsește din TM. ♦ Plecând de la acest verset, Origen îl numește pe Iacob „vizionar” (*Com. in Cant.*, Prolog și *Hom. Lev. II,3*).

lui Dumnezeu i-au ieșit înainte.³ Când i-a văzut, Iacob a zis: „Aceasta este tabăra oștirii lui Dumnezeu” și a numit locul acela „Taberele”.

⁴ Iacob a trimis soli înainte, la fratele său, Esau, în ținutul Seir din Edom și le-a poruncit așa: „Iată cum să-i vorbiți stăpânului meu, Esau: slujitorul tău, Iacob, spune așa: «Am locuit cu Laban multă vreme, până acum; ⁶ am boi, măgari, turme, servitori și servitoare. Am trimis să-l vestească pe stăpânul meu, Esau, pentru ca slujitorul tău să găsească trecere înaintea ta.»”

⁷ Solii s-au întors la Iacob și i-au zis: „Am fost la fratele tău, Esau. Iată, îți iese înainte cu patru sute de bărbați.” ⁸ Iacob s-a înspăimântat foarte tare și nu știa ce să facă. A împărțit poporul care era cu el, apoi cirezile și turmele, în două tabere ⁹ și a zis: „Dacă Esau vine și taie în bucăți prima tabără, scapă cealaltă.” ¹⁰ Apoi Iacob a zis: „Dumnezeule al tatălui meu Avraam și Dumnezeule al tatălui meu Isaac, Doamne, care mi-ai zis: «Întoarce-te în ținutul unde te-ai născut și Eu îți voi face bine», ¹¹ îmi ajung toată dreptatea și tot adevărul pe care le-ai arătat față de slujitorul Tău; căci am trecut Iordanul doar cu un toiag și, iată, acum am două tabere. ¹² Izbăvește-mă din mâinile fratelui meu, Esau: mi-e frică să nu vină și să lovească mamele și copiii. ¹³ Tu însă ai zis: «Îți voi face bine și voi înmulți sămânța ta precum nisipul mării, care nu se poate număra de mult ce este.»”

¹⁴ Și s-a culcat acolo în noaptea aceea. A luat daruri din ce aducea și i le-a trimis fratelui său, Esau: ¹⁵ două sute de capre, douăzeci de țapi, două sute de oi, douăzeci de berbeci, ¹⁶ treizeci de cămile alăptând și puii lor, patruzeci de vite și zece tauri, douăzeci de măgărițe și zece măgăruși. ¹⁷ Și le-a dat pe mâna slujitorilor săi: câte un păstor pentru fiecare turmă. Și le-a zis slujitorilor: „Mergeți înaintea mea și lăsați depărtare între turme.” ¹⁸ Apoi i-a poruncit celui dintâi: „Dacă fratele meu, Esau, îți iese înainte și te întreabă: «Al cui ești, unde mergi și ale cui sunt turmele pe care le mâni?», ¹⁹ tu răspunde-i: «Ale slujitorului tău, Iacob. I le-a dăruit stăpânului meu, Esau. Iar el vine în urma noastră.»” ²⁰ Și a poruncit astfel celui dintâi, celui de-al doilea, celui de-al treilea și tuturor celor care mergeau înainte mânănd

32,3 „Taberele” traduce toponimul ebr. *Maḥanāyim*, litt. „cele două tabere”.

32,11 „îmi ajung” – TM: „sunt [prea mic] pentru” (= sunt nevrednic de). Textul e dificil în ambele limbi.

32,15 Evagrie comentează episodul în *Tratatul practic* 26: „Darurile potolesc ranchiuna.” Urmează referirea la Gen. 32. El recomandă călugărului să dăruiască o masă de împăcare fratelui pe care l-a supărat voluntar sau involuntar. Cf. și *Pateric. Colecția alfabetică*, Pimen 4.

turmele, și le-a zis: „Așa să-i vorbiți lui Esau, când îl veți întâlni. ²¹ Să-i spuneți: «Iată, slujitorul tău, Iacob, vine în urma noastră.»” Și-a zis în gând: „Am să-l împac cu darurile pe care i le trimit înainte. După aceea am să mă uit la fața lui, poate mă va primi cu încredință.” ²² Și a lăsat să meargă darurile înainte, iar el s-a culcat în noaptea aceea în tabără.

²³ S-a sculat noaptea, le-a luat pe cele două soții și pe cele două slujnice, pe cei unsprezece copii ai săi și a trecut prin vadul Iabok. ²⁴ I-a luat, a trecut șuvoiul și le-a trecut pe toate ale sale. ²⁵ Apoi Iacob a rămas singur și un om s-a luptat cu el până dimineața. ²⁶ Văzând că nu-l dovedește, acela i-a atins coapsa. Și i-a amorțit coapsa lui Iacob în timp ce se lupta cu el. ²⁷ Și i-a zis: „Lasă-mă să plec, căci se ridică zorii.” Dar Iacob i-a zis: „Nu te las până când nu mă binecuvântezi.” ²⁸ Celălalt l-a întrebat: „Cum te numești?” El a zis: „Iacob.” ²⁹ Celălalt i-a zis: „Nu te vei mai numi Iacob, ci Israel va fi numele tău, pentru că ai fost tare cu Dumnezeu și puternic cu oamenii.”

32,23 „Iabok”: LXX transcrie numele ebraic care face joc de cuvinte cu *yē'ābhēq* „s-a luptat”, de la 25. Anunță lupta lui Iacob cu un personaj misterios.

32,25 Începe episodul faimos al schimbării numelui lui Iacob în Israel. Relecturi ale acestui episod apar în cărțile sapiențiale din VT și în NT. În Înț. 10,12 se spune că Înțelepciunea „a hotărât în favoarea lui [Iacob] în lupta crâncenă”. Philon interpretează înțeleștarea ca pe o luptă împotriva patimilor, un exercițiu pentru dobândirea virtuții (*Praem.* 36-48). Aceeași interpretare la Origen în *Hom. Num.* XVI,7; în *Com. Io.* I,260 însă, Iacob reprezintă figura lui Hristos biruitor al Vrăjmașului. ♦ „un om”. Tradiția iudaică a identificat acest „om” cu un înger (Os. 12,5; Demetrios, *apud* Eusebiu al Cezareii *PE IX*,21,7; Philon). După Origen, un înger se luptă „cu Iacob” pentru a-l ajuta în lupta cu „alt înger” (*De Princ.* IV,2,5). Origen citează o scriere apocrifă, *Rugăciunea lui Iosif*, în care se sugerează că îngerul a coborât pe pământ sub numele de Iacob și s-ar fi luptat cu adevăratul Iacob, cel care va primi numele „Israel”. Acest înger invidios ar fi fost Uriel (*Com. Io.* II,188-192). Pentru Iustin, „omul” ar putea fi o figură a Logosului care se manifestă înaintea Întrupării (*Dialogul cu Trifon* 125,3).

32,26 Verset greu de înțeles, întrucât nu se poate deduce exact cine este subiectul. Origen, de pildă, înțelege că Iacob s-a luptat cu diavolul, ajutat de un înger (*Hom. Ex.* I,5; *Hom. Num.* XIII). ♦ Coapsa lui Iacob a amorțit, după LXX. TM spune: „i-a fost zdrobită” sau „luxată”. ♦ Iustin vede în „amorțirea” coapsei lui Iacob o prevestire a patimilor lui Iisus (*Dialogul cu Trifon* 125,5).

32,29 LXX redă sensul numelui ebraic, care trimite la radicalul *šārāh*, „a stăruî, a se încorda, a se lupta”. Creștinii dau diverse interpretări simbolice numelui „Israel”: Iustin (*ibid.* 125,3) îl traduce „om care a biruit o putere”; Clement (*Paed.* I,57,1) și Origen (*ibid.*) îl consideră „omul care L-a văzut pe Dumnezeu”. ♦ Theodoret, mai realist, interpretează biruința lui Iacob (dacă biruință va fi fost) ca pe o încurajare din partea lui Dumnezeu pentru întâlnirea cu Esau. Lectura lui Theodoret este contextuală (*QG* 92).

³⁰ Iacob a întrebat: „Spune-mi numele Tău!” Acela i-a răspuns: „De ce Mă întrebi care este numele Meu?” Și l-a binecuvântat. ³¹ Și Iacob a numit locul acela „Chipul lui Dumnezeu”, „căci l-am văzut pe Dumnezeu față către față și s-a mântuit sufletul meu”. ³² Soarele s-a ridicat deasupra când trecuse de „Chipul lui Dumnezeu”. Schiopăta din pricina coapsei. ³³ De aceea fiii lui Israel nu mănâncă până în ziua de astăzi nervul acela de pe coapsă, care amorțise: fiindcă [acela] a atins nervul coapsei lui Iacob și l-a amorțit.

33 ¹ Ridicându-și ochii, Iacob l-a văzut pe fratele său, Esau, venind cu patru sute de bărbați. Atunci Iacob și-a împărțit copiii între Leia, Rahel și cele două slujitoare, ² punându-le pe cele două slujitoare cu copiii lor înaintea, pe Leia și copiii ei după aceea, și pe Rahel și Iosif în urmă. ³ El a mers înaintea tuturor și s-a închinat până la pământ de șapte ori până când a ajuns în apropierea fratelui său. ⁴ Și Esau a alergat înaintea lui, l-a îmbrățișat și l-a sărutat, i-a căzut la piept și au plâns amândoi. ⁵ Ridicându-și ochii, a văzut femeile și copiii și a întrebat: „Ce ai aici?” El a zis: „Copiii pe care Dumnezeu s-a milostivit [să-i dăruiască] slujitorului tău.” ⁶ Atunci cele două slujitoare și copiii lor s-au apropiat și s-au închinat; ⁷ apoi s-au apropiat Leia și copiii ei și s-au închinat, iar după ei s-au apropiat Rahel și Iosif și s-au închinat. ⁸ [Esau] a zis: „Ce-i cu toate taberele acestea pe care le-am întâlnit?” [Iacob] a zis: „Pentru ca slujitorul tău să afle har înaintea ta, stăpâne.” ⁹ Atunci Esau a zis: „Am și eu multe, frate. Averile tale să fie ale tale.” ¹⁰ Iacob a zis: „Dacă am aflat har înaintea ta, primește darurile din mâinile mele. Căci am văzut fața ta așa cum ar fi văzut cineva fața lui Dumnezeu, și vei fi binevoitor cu mine. ¹¹ Ia-ți binecuvântările, pe care ți le-am adus, fiindcă Dumnezeu s-a milostivit de mine și mi-a dat din toate.” Și l-a silit, iar el le-a luat. ¹² [Esau] i-a zis: „Hai să ne sculăm și să pornim la drum cât mai repede.” ¹³ Iacob i-a zis iar: „Stăpânul meu știe că pruncii sunt

32,31 „Chipul lui Dumnezeu”: TM are *Penū'el*; termenul grecesc este εἶδος. Se poate traduce prin „formă vizibilă”. Clement din Alexandria interpretează termenul hristologic: Fiul este „chipul”, „imaginea”, „forma vizibilă” a lui Dumnezeu Tatăl (*Paed.* I,57,2).

33,4 Targum Io. spune că Esau „l-a mușcat” pe Iacob, nu „l-a îmbrățișat”. ♦ „i-a căzut la piept”: exact, „i-a căzut de gât”, l-a cuprins de grumaz cu brațele, îmbrățișându-l puternic.

33,10 În TM răspunsul lui Iacob începe cu „Nu, rogu-te”. ♦ „și vei fi binevoitor”: TM are verbul la perfect: „și ai fost binevoitor”.

33,11 „binecuvântările”: am tradus exact termenul grecesc, dar din context reiese că este vorba despre „darurile” aduse de Iacob lui Esau pentru împăcare.

33,12 TM are: „Eu voi merge înaintea ta.”

gingași, iar oile și vacile abia au fâtat. Dacă le fugăresc, într-o singură zi vor muri toate vitele. ¹⁴ Să meargă stăpânul meu înaintea slujitorului său, iar eu voi prinde puteri pe drum, după răgazurile celor dinaintea mea și în pas cu copilandrii, până când voi ajunge la stăpânul meu, la Seir.” ¹⁵ Esau a zis: „Voi lăsa cu tine o parte din oamenii mei.” Celălalt a zis: „De ce? Ajunge că am aflat har înaintea ta, stăpâne.” ¹⁶ Și Esau s-a întors în ziua aceea la Seir.

¹⁷ Iar Iacob merge la Corturi. Acolo și-a făcut case pentru el și corturi pentru vite. De aceea locul s-a numit „Corturi”. ¹⁸ Și Iacob a ajuns la Salem, cetatea sichemilor, din ținutul Canaanului; când a venit din Mesopotamia Siriei, s-a așezat în fața cetății. ¹⁹ A dobândit partea de câmp unde și-a pus cortul pe o sută de miei, de la Emmor, tatăl lui Sichem. ²⁰ Și a ridicat acolo un altar și l-a chemat pe Dumnezeu lui Israel.

34 ¹ Dina, fata Leii, pe care i-a născut-o lui Iacob, a ieșit să le vadă pe fiicele localnicilor. ² Sichem, fiul lui Emmor, chorreul, stăpânul ținutului, a văzut-o, a luat-o și s-a culcat cu ea, umilind-o. ³ Și s-a lipit de sufletul Dinei, fiica lui Iacob, s-a îndrăgostit de fecioară și i-a vorbit după gândul ei. ⁴ Sichem i-a zis tatălui său, Emmor: „Ia-mi-o pe copila aceasta de soție.” ⁵ Iacob a aflat că fiul lui Emmor a pângărit-o pe fiica sa, Dina, dar, cum fiii săi erau cu turmele pe câmp, a tăcut până la întoarcerea lor. ⁶ Atunci Emmor, tatăl lui Sichem, a ieșit să-i vorbească lui Iacob. ⁷ Tocmai atunci s-au întors și fiii lui Iacob de la câmp. Când au auzit, bărbații au fost străpunși de amărăciune și s-au necăjit foarte că acela făcuse un asemenea lucru de ocară în Israel, culcându-se cu fata lui Iacob: „Aceasta nu va rămâne așa.” ⁸ Emmor le-a zis: „Fiul meu, Sichem, a ales-o în sufletul său pe fata voastră. Dați-i-o de soție. ⁹ Încuscriți-vă cu noi. Voi dați-ni-le pe fetele

33,18 „Salem, cetatea sichemilor”: LXX interpretează ca nume de cetate adjectivul *șălēm*, însemnând „teafăr, sănătos”.

33,19 „o sută de miei”: TM are un cuvânt rar, *q'šitāh*, care a ajuns să se refere la monedă, dar pornind tot de la sensul de „miel” (cf. lat. *pecus* și *pecunia*).

34,2 „chorreul”: TM are „eveul”.

34,5 LXX precizează că „fiul lui Emmor” a pângărit-o pe Dina. TM nu face această precizare.

34,7 „Aceasta nu va rămâne așa” (amenințare). TM are „Nu trebuia să se facă așa ceva” (apreciere morală).

34,9 Verbul grecesc *ἐπιγαμβρεύω* este un neologism. *γαμβρός* desemnează pe oricine intră într-o familie prin căsătorie: ginere, cumnat sau socru. Am tradus verbul prin „a se încuscri”.

voastre și luați-le pe fetele noastre pentru fiii voștri.¹⁰ Și locuiți printre noi; iată, țara se întinde larg înaintea voastră! Locuiți-o, faceți negoț și luați-o în stăpânire.”¹¹ Sichem a zis tatălui și fraților Dinei: „De-aș afla har dinaintea voastră, ceea ce ne veți spune, noi vă vom da.”¹² Creșteți prețul zestrei; oricât ați cere eu am să vă dau, iar voi dați-mi-o pe copilă de soție.”¹³ Fiii lui Iacob au răspuns lui Sichem și tatălui său, Emmor, cu viclenie, pentru că au pângărit-o pe sora lor, Dina.¹⁴ Și le-au zis Simeon și Levi, frații Dinei și fiii Leii: „Nu putem face așa ceva: să o dăm pe sora noastră unui om cu prepuț. E o rușine pentru noi.”¹⁵ Ne învoim și vom locui printre voi doar dacă veți fi ca noi, tăindu-vă împrejur fiecare ins de parte bărbătească.¹⁶ Atunci noi vă vom da fetele noastre și ne vom lua soții dintre fetele voastre, vom locui lângă voi și vom fi ca un singur neam.”¹⁷ Dacă însă nu ne ascultați și nu vă tăiați împrejur, ne luăm fetele și plecăm.”

¹⁸ Cuvintele acestea au fost plăcute înaintea lui Emmor și a lui Sichem, fiul lui Emmor.¹⁹ Tânărul n-a zăbovit să facă ce i s-a spus, fiindcă tânjea după fata lui Iacob. El era cel mai slăvit dintre toți din casa tatălui său.²⁰ Emmor și Sichem, fiul său, au venit la poarta cetății lor și au vorbit astfel bărbaților din cetate:²¹ „Oamenii aceștia sunt pașnici cu noi. Să locuiască în ținutul nostru și să meargă unde vor; iată, ținutul se întinde larg înaintea lor. Noi le vom lua fetele de soții, iar lor le vom da fetele noastre.”²² Oamenii se învoiesc să locuiască împreună cu noi, ca să fim un singur popor, doar dacă noi îi tăiem împrejur pe toți cei de parte bărbătească, așa cum sunt ei tăiați împrejur.²³ Turmele, averile și vitele lor nu vor fi oare ale noastre? Doar să ne învoim cu asta și ei vor locui cu noi.”²⁴ Toți cei care au ieșit pe poarta cetății i-au ascultat pe Emmor și pe Sichem, fiul său, și și-au tăiat împrejur carnea prepuțului, toți inșii de parte bărbătească.

²⁵ Și a fost așa: a treia zi, când ei erau încă suferinzi, cei doi fii ai lui Iacob, Simeon și Levi, frații Dinei, și-au luat, fiecare, sabia, și au intrat în cetate, fără nici o primejdie, și i-au ucis pe toți cei de parte bărbătească.²⁶ I-au ucis pe Emmor și pe Sichem, fiul său, sub tăișul sabiei, au luat-o pe

34,12 „zestre”: LXX folosește un singur cuvânt acolo unde TM folosește două: *moħar*, suma oferită de ginere familiei soției și *mattān*, „cadourile”.

34,17 LXX folosește pluralul, „ficele noastre”, acolo unde TM are singularul „ficia noastră”.

34,25 Philon interpretează în sens pozitiv violența fraților Dinei: ei sunt discipolii Înțelepciunii care apără Dreptatea (Dina) împotriva răutății (Sichem); cf. *Mut.* 193; *Migr.* 223-224.

Dina din casa lui Sichem și s-au dus.²⁷ Atunci fiii lui Iacob au intrat peste răniți și au prădat cetatea în care o pângăriseră pe sora lor, Dina,²⁸ luând cu ei oile, vitele, măgarii și tot ce se găsea în cetate sau pe câmp.²⁹ Și i-au luat în robie pe sclavii aceloră, slujitorii și femeile, prădând tot ce se găsea în cetate și în case.³⁰ Atunci Iacob le-a zis, lui Simeon și lui Levi: „Din pricina voastră toți locuitorii din ținut, canaanenii și fereziții, mă urăsc ca pe un ticălos. Iar eu am oameni puțini; dacă se unesc împotriva mea, or să mă omoare: eu și toată casa mea vom fi zdrobiți.”³¹ Ei au răspuns: „Atunci ei să se poarte cu sora noastră ca și cu o desfrânată?”

35¹ Dumnezeu i-a zis lui Iacob: „Scoală-te și urcă la Betel, locuiește acolo și fă un altar lui Dumnezeu, Care ți s-a arătat când fugeai de fratele tău, Esau.”² Iacob a zis celor din casa lui și tuturor celor care erau cu el: „Aruncați din mijlocul vostru zeei străini pe care-i aveți, curățiți-vă și schimbați-vă hainele.”³ Apoi să ne sculăm, să urcăm la Betel și să facem acolo un altar Dumnezeului Care m-a ascultat în ziua strămtorării, Care a fost cu mine și m-a păzit pe drum.”⁴ Ei i-au dat lui Iacob zeei străini care erau în mâinile lor și cerceii de la urechi, iar Iacob le-a ascuns pe toate sub terebintul de la Sichem și acolo au dispărut până în ziua de astăzi.

⁵ Israel a plecat de la Sichem. Dar frica de Dumnezeu a pus stăpânire pe cetățile dimprejur și nimeni nu i-a urmărit pe fiii lui Israel.⁶ Iacob a ajuns la Luza – adică la Betel, în ținutul Canaanului –, el și tot poporul care era cu el.⁷ A ridicat un altar și a numit locul Betel: căci acolo Dumnezeu i s-a arătat când fugea de fratele său, Esau.⁸ Debora, doica Rebecăi, a murit mai jos de Betel, sub un stejar: de aceea Iacob l-a numit „Stejarul Plângerii”.⁹ Dumnezeu s-a lăsat văzut de Iacob încă o dată la Luza, când a venit din

34,29 „sclavii”: exact, „trupurile” aceloră. Aici, trupurile desemnează persoanele propriu-zise. ♦ Segmentul „tot ce se găsea în cetate” lipsește din TM.

35,2 „zeii străini” sunt idoli furăți de Rahel din casa lui Laban (31,17-25). Targum Io. spune că ar fi vorba despre zeei neamurilor păgâne pe care oamenii lui Iacob i-ar fi luat din cetatea Sichem.

35,3 „să facem” – TM: „voi face”.

35,4 Segmentul „și acolo au dispărut până în ziua de astăzi” lipsește din TM.

35,6 LXX transcrie numele ebraic *Luz* prin Luza, atașând originalului particula ebraică, *āh*, care marchează direcția.

35,7 „Betel”: TM are „Dumnezeul de la Betel”.

35,8 „a murit”: TM are „a murit și a fost îngropată”.

35,9 „la Luza” lipsește din TM.

Mesopotamia Siriei. Și Dumnezeu l-a binecuvântat ¹⁰ și i-a zis: „Numele tău este Iacob, dar nu te vei mai numi Iacob, ci Israel va fi numele tău.”

¹¹ Dumnezeu i-a zis: „Eu sunt Dumnezeul tău. Sporește și înmulțește-te! Din tine vor fi neamuri și adunări de neamuri și regi vor ieși din coapsa ta.

¹² Îți voi da pământul pe care l-am dat lui Avraam și lui Isaac. Va fi al tău și-l voi da seminției tale.” ¹³ Dumnezeu s-a ridicat de la el, din locul unde i-a vorbit.

¹⁴ Și Iacob a așezat un stâlp în locul acela unde i-a vorbit Dumnezeu, un stâlp de piatră; a făcut o libație și a turnat untdelemn peste el. ¹⁵ Iacob a numit locul unde Dumnezeu îi vorbea, Betel.

¹⁶ Iacob a plecat din Betel și și-a înfipt cortul dincolo de turnul Gader. Și a fost așa: când s-au apropiat, la Chabratha, de ținutul Efrata, Rahel a născut și nașterea i-a fost foarte grea. ¹⁷ A fost așa: când ea se chinuia să nască, moașa i-a zis: „Curaj, căci ai un fiu!”

¹⁸ Și a fost așa: când ea își dădea sufletul – căci murea – i-a pus numele „Fiul chinului meu”. Dar tatăl l-a numit Beniamin. ¹⁹ Rahel a murit și a fost îngropată pe drumul spre Efrata, adică spre Betleem.

²⁰ Iacob a ridicat un stâlp pe mormântul ei: acesta este stâlpul în amintirea Rahelei până în ziua de astăzi.

[²¹] ²² Și a fost așa: când Israel s-a așezat să locuiască în ținutul acela, Ruben s-a dus și s-a culcat cu Balla, ibovnica tatălui său. Israel a auzit și acesta i-a părut un lucru rău.

35,10 De această dată TM are în plus cuvintele „și-i puse numele Israel”.

35,14 „libație”: unica dată când termenul este folosit în Geneză. Am ținut să-l redau ca atare.

35,16 Propoziția „și-a înfipt cortul ... etc.” este redată de TM după v. 20. ♦ „Turnul Gader”: TM are *Migh^hdal-’Édher*, interpretat de Targumuri ca „Turnul turmei”. LXX traduce prima parte prin „turn” și transcrie partea a doua. ♦ „Chabratha” este transcrierea eronată a unui termen ebraic, *kibh^hrath*, care desemnează, probabil, distanța până la un anumit loc.

35,17 Episod semnificativ, întrucât nașterea lui Beniamin se petrece la Betleem. De unde sensul mesianic, care apare și în Targum Io.: „dincolo de Turnul turmei, de unde trebuie să se arate Regele Mesia la sfârșitul zilelor” (cf. și Mich. 4,8; Le Déaut, 1975, p. 277; Mich. 5,2 cu comentariul lui Eusebiu al Cezareii, în DE VII,2,35). ♦ „Curaj!”: TM are: „Nu-ți fie teamă!” ♦ „un fiu”: TM are „încă un fiu”.

35,18 LXX traduce numele ebraic *ben-’ōnī* („fiul chinului meu”) fără a reda, evident, jocul sonor. Philon interpretează numele fiului Rahelei ca „fiu al zilelor” (ebr. *ben-yāmīm*). Cf. *Somn.* II,36; *Mut.* 92.

35,21 Rahlfs, a cărei ediție o urmăim cu strictețe, sare peste versetul 21 (după TM), întrucât el apare mai sus, în v. 16.

35,22 La evrei, episodul relatat în acest verset nu trebuia tradus în limba vernaculară, fiind compromițător. Targum Io. îndulcește lucrurile, afirmând că Ruben n-a făcut decât

Iacob a avut doisprezece fii. ²³ Fiii Leii: întâiul-născut al lui Iacob, Ruben, apoi Simeon, Levi, Iuda, Issachar, Zabulon. ²⁴ Fiii Rahelei: Iosif și Beniamin. ²⁵ Fiii Ballei, slujitoarea Rahelei: Dan și Neftali. ²⁶ Fiii Zelphei, slujitoarea Leii: Gad și Aser. Aceștia sunt fiii lui Iacob, născuți în Mesopotamia Siriei.

²⁷ Iacob a ajuns la tatăl său, Isaac, la Mambre, în cetatea din câmpie, adică Hebron, în ținutul Canaanului, unde au locuit Avraam și Isaac. ²⁸ Zilele pe care le-a trăit Isaac au fost: o sută optzeci de ani. ²⁹ Sfârșindu-se, a murit și s-a adăugat neamului său, bătrân și sătul de zile. Fiii săi, Esau și Iacob, l-au îngropat.

36 ¹ Iată urmașii lui Esau, adică Edom. ² Esau și-a luat soții dintre fiicele canaanenilor: pe Ada, fiica lui Ailon, cheteul, pe Elibema, fiica lui Ana, fiul lui Sebegon eveul ³ și pe Basemmath, fiica lui Ismael, sora lui Nabaioth. ⁴ Ada i l-a născut lui Esau pe Eliphas, Basemmath i l-a născut pe Raguel, ⁵ iar Elibema i i-a născut pe Ieus, Ieglom și pe Core. Aceștia sunt fiii lui Esau, născuți în ținutul Canaanului. ⁶ Esau și-a luat femeile, fiii și fiicele, toți robii casei sale, toate avuțiile, toate vitele, tot ce stăpânea și tot ce dobândise în ținutul Canaanului și a plecat din ținutul Canaanului, departe de fratele său, Iacob. ⁷ Căci avuțiile lor erau prea multe ca să locuiască împreună, iar pământul unde ședeau nu-i mai încăpea din pricina mulțimii avuțiilor lor. ⁸ Esau s-a așezat să locuiască pe muntele Seir (Esau, adică Edom).

⁹ Iată urmașii lui Esau, tatăl lui Edom, pe muntele Seir, ¹⁰ precum și numele fiilor lui Esau: Eliphas, fiul Adei, soția lui Esau, și Raguel, fiul

„să răscolească așternutul” ibovnicei tatălui său; „și acesta i-a părut un lucru rău” lipsește din TM.

35,27 „în ținutul Canaanului” nu apare în TM.

36,1 Capitolul prezintă toate ramificațiile neamului lui Esau după o strictă delimitare a teritoriilor. Cf. 13,6, separarea lui Lot de Avraam.

36,6 TM precizează: Esau a plecat în ținutul Seir.

36,9-19 Edomiții, descendenții lui Esau. Edomul se întindea de la Wadi Zered până la Golful Aqaba, cam 160 km. Zonă muntoasă cu puține locuri cultivabile. Avea drept capitală, Sela, așezată pe un podiș lângă Petra. Urmășii lui Esau i-au găsit acolo pe chorrei, pe care i-au cucerit și asimilat. La ieșirea din Egipt, edomiții nu-i vor lăsa pe evrei să le traverseze țara (Num. 20, 14-21). David a cucerit ținutul Edomului; politica de exterminare a populației edomite a continuat sub Solomon. În timpul regelui Iosafat (870-848) o coaliție formată din edomiți, moabiți și amoniți s-a format împotriva regatului lui Iuda, coaliție care a eșuat. După Hipolit (*De Christo et Antichristo*) aceste

Basemmathei, soția lui Esau. ¹¹ Lui Eliphaz i s-au născut fii: Thaiman, Omar, Sophar, Gothom și Kenez. ¹² Thamna era ibovnica lui Eliphaz, fiul lui Esau și i l-a născut lui Eliphaz pe Amalek. Aceștia au fost fiii Adei, soția lui Esau. ¹³ Iată fiii lui Raguel: Nachoth, Zare, Some și Moze. Aceștia au fost fiii Basemmathei, soția lui Esau. ¹⁴ Iată care au fost fiii Elibemei, fiica lui Ana, fiul lui Sebegon, soția lui Esau: ea i l-a născut lui Esau pe Ieus, pe Ieglom și pe Core.

¹⁵ Iată fiii lui Esau, căpeteniile: fiii lui Eliphaz, întâiul-născut al lui Esau: căpetenia Thaiman, căpetenia Omar, căpetenia Sophar, căpetenia Kenez, ¹⁶ căpetenia Core, căpetenia Gothom, căpetenia Amalek. Acestea au fost căpeteniile [ieșite] din Eliphaz, în ținutul Idumeii. Au fost fiii Adei. ¹⁷ Și iată fiii lui Raguel, fiul lui Esau: căpetenia Nachoth, căpetenia Zare, căpetenia Some, căpetenia Moze. Acestea au fost căpeteniile [ieșite] din Raguel, în ținutul Edomului. Au fost fiii Basemmathei, soția lui Esau. ¹⁸ Iată fiii Elibemei, soția lui Esau: căpetenia Ieus, căpetenia Ieglom, căpetenia Core. Acestea au fost căpeteniile [născute] de Elibema. ¹⁹ Aceștia au fost fiii lui Esau și acestea căpeteniile lor. Aceștia sunt fiii lui Edom.

²⁰ Iată fiii lui Seir, chorreul, care locuiau în ținut: Lotan, Sobal, Sebegon, Ana, ²¹ Deson, Asar și Rison. Acestea au fost căpeteniile lui Chorreu, fiul lui Seir, în ținutul Edomului. ²² Lui Lotan i s-au născut fii: Chorri și Aiman. Lotan a avut o soră, Thamna. ²³ Iată fiii lui Sobal: Golon, Manachath, Gaibel, Soph și Oman. ²⁴ Și iată fiii lui Sebegon: Aie și Onan. Pe acest Onan l-a găsit Iamin în pustiu pe când păștea vitele tatălui său Sebegon. ²⁵ Iată fiii lui Ana: Deson. Elibema a fost fiica lui Ana. ²⁶ Iată fiii lui Deson: Amada, Asban, Iethran și Charran. ²⁷ Iată fiii lui Asar: Balaan, Zukam, Iukam și Ukan. ²⁸ Iată fiii lui Rison: Os și Aram. ²⁹ Iată căpeteniile [ieșite] din Chorri: căpetenia Lotan, căpetenia Sobal, căpetenia Sebegon, căpetenia Ana, ³⁰ căpetenia Deson, căpetenia Asar, căpetenia Rison. Acestea au fost căpeteniile [ieșite] din Chorri, după cărmuirile lor, în ținutul Edomului.

³¹ Iată și regii care au domnit în Edom, înainte ca un rege să domnească în Israel. ³² În Edom a domnit Balac, fiul lui Beor, iar cetatea lui s-a numit

trei popoare vor fi singurele sprijinitoare ale Antihristului, la sfârșitul timpurilor. Să mai amintim că familia Irozilor era de origine edomită.

36,24 „Onan” (Ωναν), altul decât Onan (Αναν), fiul lui Iuda, din 38,4. ♦ „Jamin”: LXX dă ca nume propriu un substantiv comun ebraic, *yēmīm*, al cărui sens n-a fost clarificat („ape termale” sau „catâri”).

36,27 Numele „Iukam” nu apare în TM.

Dennaba.³³ Balac a murit și în locul său a domnit Iobab, fiul lui Zara din Bosorra.³⁴ Iobab a murit și în locul său a domnit Asom, din ținutul thaimaniților.³⁵ Asom a murit și în locul său a domnit Adad, fiul lui Barad, cel care l-a bătut pe Madiam în câmpia Moabului, iar cetatea lui s-a numit Getthaim.³⁶ Adad a murit și în locul lui a domnit Samala, din Masekka.³⁷ Samala a murit și în locul lui a domnit Saul din Rooboth, care se află lângă râu.³⁸ Saul a murit și în locul lui a domnit Balaennon, fiul lui Achobor.³⁹ Balaennon, fiul lui Achobor, a murit și în locul lui a domnit Arad, fiul lui Barad; cetatea lui s-a numit Phogor, iar soția lui, Maitebeel, care era fiica lui Matraith, fiul lui Maizoob.

⁴⁰ Iată numele căpeteniilor lui Esau, în triburile lor, după loc, în ținuturile lor și după neamurile lor: căpetenia Thamna, căpetenia Gola, căpetenia Iether,⁴¹ căpetenia Elibemas, căpetenia Elas, căpetenia Phinon,⁴² căpetenia Kenez, căpetenia Thaiman, căpetenia Mazar,⁴³ căpetenia Megediel, căpetenia Zaphoim. Acestea au fost căpeteniile [ieșite] din Edom, după așezările lor în ținutul pe care-l săpăneau.

Acesta a fost Esau, tatăl lui Edom.

37¹ Iacob locuia în ținutul unde locuise tatăl său, în Canaan.² Iată urmașii lui Iacob. Iosif avea șaptesprezece ani, păștea oile împreună cu frații săi, el fiind foarte tânăr, împreună cu fiii Ballei și fiii Zelphei, femeile

37,1 Ultima parte a Genezei se ocupă de soarta lui Iosif, fiul lui Israel care va ajunge mâna dreaptă a lui Faraon. Personajul i-a interesat și pe autorii antici, care i-au consacrat lucrări de sine stătătoare. Ajunge să menționez biografia lui Philon, *De Iosepho*, care face din fiul cel mai mic al lui Iacob figura prin excelență a omului politic (conotație mai degrabă negativă); și romanul mistic, *Iosif și Aseneth*, asupra căruia voi reveni cu o notă la locul cuvenit. Mențiuni despre el apar în *Testamentul celor XII patriarhi* (*Test. lui Zabulon* 8,4; *Test. lui Simeon* 4,4): este considerat un simbol al „cumpătării”, în opoziție cu frații lui, care sunt atinși de un viciu sau altul. Philon îi atribuie și calități lui Iosif, considerându-l un „vizionar” și un practicant al pocăinței (μετνοία), concept philonian fundamental. În tradiția creștină a primelor secole Iosif nu este un personaj reprezentativ: Origen îl consideră o figură a lui Hristos, datorită umilirii în Egipt (*Hom. Gen. V,7*); la fel și Ioan Gură de Aur (*Hom. Gen. LXI, PG 54,528*). În literatura edificatoare, monastică, Iosif încarnează cumpătarea și generozitatea.

37,2 „el fiind foarte tânăr”: Philon consideră că este vorba de spiritul „tânăr” al lui Iosif și prezintă nașterea acestuia într-un mod peiorativ, ca o decădere a lui Iosif, ascetul, în lumea sensibilă. ♦ „bărfe răutăcioase”: text ambiguu. Nu se poate spune dacă Iosif își pâra frații pentru vorbele lor răutăcioase despre Iacob sau dacă îi aducea la cunoștință tatălui său bărfe pe seama fraților.

tatălui său. Iosif îi aducea la cunoștință lui Israel, tatăl lor, bârfe răutăcioase. ³ Iacob l-a îndrăgit pe Iosif mai mult decât pe toți ceilalți fii, pentru că era copilul bătrâneților sale. Și i-a făcut o haină pestriță. ⁴ Frații lui, văzând că tatăl îl iubește cel mai mult dintre toți fiii, au prins ură pe el și nu-i puteau spune nici o vorbă potolită.

⁵ Iosif a avut un vis și l-a povestit fraților săi, ⁶ zicându-le: „Ascultați ce vis am avut. ⁷ Se făcea că legam snopi în mijlocul câmpului și snopul meu s-a ridicat și a stat drept, iar snopiile voștri, de jur împrejur, s-au închinat în fața snopului meu.” ⁸ Frații săi i-au zis: „Oare vei domni ca un rege peste noi, oare vei stăpâni peste noi ca un domn?” Și l-au urât mai departe din pricina viselor și vorbelor sale. ⁹ A avut un alt vis și l-a povestit tatălui și fraților săi, zicând: „Am avut un alt vis: era ca și cum soarele, luna și unsprezece stele mi se închinau.” ¹⁰ Tatăl său l-a certat și i-a zis: „Ce-i cu visul acesta pe care l-ai avut? Oare vom merge eu, mama ta și frații tăi să ne închinăm în fața ta până la pământ?” ¹¹ Frații săi au prins ciudă pe el, dar tatăl a păstrat întâmplarea [în inima sa].

¹² Frații s-au dus să pască oile tatălui lor la Sichem. ¹³ Israel i-a zis lui Iosif: „Oare frații tăi nu pasc oile la Sichem? Hai să te trimit la ei.” El i-a zis: „Iată-mă.” ¹⁴ Israel i-a zis: „Du-te și vezi dacă frații tăi și turmele sunt bine și dă-mi de veste.” L-a trimis din valea Hebronului și el a mers până la Sichem. ¹⁵ Un om l-a găsit rătăcind pe câmp și l-a întrebat: „Ce cauți?” ¹⁶ El i-a zis: „Îi caut pe frații mei. Spune-mi, unde-și pasc turmele?” ¹⁷ Omul i-a zis: „Au plecat de aici. I-am auzit spunând: «Să mergem la Dothaim!»” Și

37,3 „pestriță” (ποικίλος): termen cheie pentru interpretarea lui Philon. TM are „haină cu mâneci lungi”. ποικίλος poate însemna două lucruri: „de culori diferite” sau „cu broderii”. Ideea însă rămâne aceeași. Adjectivul este amplu comentat, în sens alegoric, de Philon, care vede în el simbolul prin excelență al omului politic, versatil, cu mai multe fețe, instabil (*Ios. 32; Somn. I,219-200*). Clement din Alexandria asimilează tunica lui Iosif diversității, politropiei cunoștințelor omenești. Pentru Origen, haina cu care Iacob îl înveșmăntează pe Iosif prefigurează veșmântul brodat cu care Domnul își înveșmăntează Biserica, veșmânt alcătuit din toate părțile Scripturii (*Hom. Ez. VI,9*).

37,5 „fraților săi” – TM are în plus: „care l-au urât și mai mult”.

37,11 Cf. Fapte 7,9: „Patriarhii, plini de invidie, pe Iosif l-au vândut.” Origen folosește exemplul răutății fraților lui Iosif pentru a arăta că Dumnezeu se folosește de răutatea oamenilor în ansamblul economiei Sale divine (dacă frații nu l-ar fi vândut, toată familia ar fi murit de foame; Iosif însuși își va înțelege destinul în felul acesta). Cf. Origen, *Hom. Num. XIV,2*.

37,15 „Un om”: exegeza iudaică îl asimilează pe acest „om” arhanghelului Gabriel, apropiind pasajul de Dan. 9,21.

Iosif s-a dus după frații săi și i-a găsit la Dothaim. ¹⁸ Ei l-au zărit de departe, înainte ca el să se apropie, și au pus la cale să-l omoare. ¹⁹ Frații își spuneau între ei: „Iată, sosește cel cu visele. ²⁰ Acum, haideți să-l omorăm, să-l aruncăm într-o groapă și să spunem: l-a mâncat o fiară sălbatică. Să vedem ce se va alege de visele sale!” ²¹ Dar Ruben, auzind, l-a scos din mâinile lor și le-a zis: „Să nu-l lovim încât să-i luăm viața.” ²² Apoi Ruben le-a zis: „Nu faceți vărsare de sânge! Aruncați-l în groapa aceea din pustiu, dar nu ridicăți mâna asupra lui!” [A vorbit așa], ca să-l scoată din mâinile lor și să-l dea înapoi tatălui său. ²³ S-a întâmplat așa: când Iosif a ajuns la frații săi, aceștia l-au dezbrăcat de haina pestriță cu care era îmbrăcat, ²⁴ l-au luat și l-au aruncat în groapă. Groapa era goală, fără apă. ²⁵ Apoi s-au așezat să mănânce pâine, dar ridicându-și ochii au văzut câțiva negustori ismaeliți care veneau de la Galaad. Cămilele lor erau încărcate cu parfumuri, rășină și mir. Mergeau să le ducă în Egipt. ²⁶ Iuda le-a zis fraților săi: „Ce folos dacă-l vom ucide pe fratele nostru și-i vom ascunde sângele?” ²⁷ Haideți să-l vindem acestor ismaeliți și mâinile noastre să nu se atingă de el, fiindcă este fratele nostru și carne din carnea noastră.” Frații l-au ascultat. ²⁸ Și negustorii madieniți treceau pe acolo. Ei l-au tras afară și l-au scos pe Iosif din groapă, apoi l-au vândut ismaeliților, pe douăzeci de galbeni, iar aceștia l-au dus în Egipt. ²⁹ Ruben s-a întors la groapă și, nevăzându-l pe Iosif, și-a sfâșiat hainele. ³⁰ S-a dus înapoi la frații săi și le-a zis: „Copilul nu-i acolo. Și eu unde să mă duc acum?”

37,19 „cel cu visele”, sens peiorativ, „visătorul”. Termenul grec apare aici pentru prima dată: ἐνυπνιαστής. Philon interpretează negativ, echivalând termenul cu ὄνειροπληξ, „tulburat de vise” (*Ios.* 12) și ὄνειροπόλος, „tălmaci de vise” (*Somm.* II,42). În TM sensul este pozitiv, Iosif fiind pur și simplu un maestru în descifrarea viselor („meșter la vise”, *litt.* „stăpânul viselor”). Termenul folosit de LXX va fi folosit ulterior în literatura creștină pentru a-i desemna pe călugării „vizionari” în sens peiorativ (*cf.* Grigore al Nysesei, *De virginitate* 23,3).

37,20 Am tradus substantivul λάκκος prin „groapă”. De fapt, este vorba tot de un rezervor săpat în pământ unde se adună apa unui izvor și în care se coboară pe trepte săpate într-una din laturi. Este vorba de o cisternă părăsită, fără apă, cum se spune în v. 24. Frații i-au blocat doar ieșirea cu un capac.

37,24 Interpretare alegorică a „cisternei fără apă” la Clement din Alexandria (*Stromate* V,53, 2-9); Didim, *In Zacchariam* III,161-165. Rezervorul fără apă este un simbol al Hadesului păcătoșilor.

37,28 Vânzarea lui Iosif trimite la vânzarea lui Iisus de către Iuda.

37,29-31 Haina lui Iosif mânjită nu cu sângele său, ci cu al unui ied, prefigurează imperfect patimile lui Iisus, după Ioan Gură de Aur (*Hom. Gen.* LXI, *ad loc.*).

³¹ Ei au luat haina lui Iosif, au înjunghiat un ied și au murdărit haina cu sânge. ³² Apoi au trimis și au dus haina pestrătată tatălui lor, zicându-i: „Uite ce-am găsit. Vezi dacă-i haina fiului tău sau nu.” ³³ El a recunoscut-o și a zis: „Da, e haina fiului meu. L-a mâncat o fiară sălbatică; o fiară sălbatică l-a rupt în bucăți.” ³⁴ Iacob și-a sfâșiat hainele, și-a pus un sac peste coapse și l-a plâns multă vreme pe fiul său. ³⁵ Toți fiii și toate fiicele sale au venit să-l mângâie, dar el nu vroia mângâiere, ci spunea: „Voi coborî, plângând, la fiul meu, în Sălașul Morților.” Așa l-a plâns tatăl său. ³⁶ Madieniții l-au vândut pe Iosif, în Egipt, lui Petephres, eunucul lui Faraon, mai-marele peste bucate.

38 ¹ Și a fost așa: în vremea aceea, Iuda s-a despărțit de frații săi, a coborât și s-a dus la cineva din Odollam, pe nume Iras. ² Acolo Iuda a văzut-o pe fata unui canaanean, numită Sava, a luat-o de soție și a intrat la ea. ³ Fata a rămas grea și a născut un fiu, pe care l-a numit Er. ⁴ Apoi a rămas iarăși grea și a născut un fiu pe care l-a numit Onan. ⁵ Și, zămislind iar, a născut un fiu pe care l-a numit Selom. Se afla la Chasbi când i-a născut. ⁶ Iuda i-a luat de soție lui Er, întâiul său născut, o femeie pe nume Thamar. ⁷ Însă Er, întâiul-născut al lui Iuda, a fost rău înaintea Domnului, iar Dumnezeu l-a omorât. ⁸ Atunci Iuda i-a zis lui Onan: „Intră la femeia

37,34 Cuvântul grecesc σάκος este un împrumut semitic vechi (ebr. *śaq*), care avea la origine sensul de „material textil grosolan de culoare închisă”. Încingerea coapselor cu un asemenea „sac” făcea parte din ritualul doliului.

37,35 „sălașul morților”: exact, „Hades”, echivalentul grecesc al ebraicului *š' 'öl*.

37,36 Petephres: după TM numele eunucului este Potifar. Numele Potifar este o formă coruptă a formei corecte, egiptene, *Poti-fera* („cel pe care l-a dăruit zeul Soare”). ♦ „mai-marele peste bucate”, altfel spus, „mare cămăraș” era unul din rangurile oficiale în Egipt, la curtea faraonului. În privința lui Petephres, LXX ezită între această funcție și cea de șef al închisorii (cf. 40,3). Manuscrisul *Vaticanus* optează pentru această din urmă variantă, spre deosebire de *Alexandrinus*.

38,1 Se întrerupe provizoriu povestea lui Iosif, urmărindu-se destinul lui Iuda și al fiilor săi.

38,4 „Onan”: după LXX, exact, Αωνων. În conformitate cu normele comune de redactare, am păstrat aici forma arhicunoscută.

38,7 Philon interpretează alegoric numele „Er”: „ceea ce este de piele”, „trup”, „cadavru” (Leg. III,69-74). Origen reia sensul în *Hom. Lev. V,4*. ♦ LXX are „Domnul” și „Dumnezeu” acolo unde TM are de două ori *YHWH*.

38,8 Trimite la legislația leviratului (de la *levir*, „fratele soțului”) (Deut. 25,5-6). Dacă un bărbat căsătorit murea fără copii, fratele lui trebuia s-o ia de soție pe văduvă. Copiii rezultați din noua căsătorie erau considerați ai fratelui/soțului mort. Fratele celui decedat avea totuși libertatea de a accepta sau nu (cf. și Ruth).

fratelui tău, unește-te cu ea și ridică urmași fratelui tău.”⁹ Dar Onan, știind că nu vor fi urmașii săi, când intra la femeia fratelui își vărsa sămânța pe pământ, ca să nu-i dăruiască urmași fratelui său.¹⁰ Acest lucru a fost socotit rău înaintea lui Dumnezeu și l-a ucis și pe acela.

¹¹ Atunci Iuda i-a zis nurorii sale, Thamar: „Stai văduvă în casa tatălui tău până când va crește fiul meu, Selom.” Căci și-a spus: „Să nu moară și el ca frații lui.” Thamar a plecat și a rămas în casa tatălui ei.

¹² Zilele s-au plinit și Sava, soția lui Iuda, a murit. După ce s-a mângâiat, Iuda a urcat la Thamna, la cei care-i tundeau oile, împreună cu Iras, păstorul său din Odollam.¹³ Atunci unii i-au dus vestea Thamarei și i-au zis: „Iată, socrul tău urcă la Thamna, să-și tundă oile.”¹⁴ Ea și-a dat jos hainele de văduvă, s-a înfășurat într-un văl ușor, s-a făcut frumoasă și s-a așezat la poarta Ainan, care dă spre Thamna, căci a văzut că Selom a crescut, dar [tatăl lui] nu i-a dat-o pe ea de soție.¹⁵ Văzând-o, Iuda a crezut că-i o desfrânată, căci ea își ascunsese fața și n-a recunoscut-o.¹⁶ S-a abătut din drum pe la ea și i-a zis: „Lasă-mă să intru la tine”, căci nu știa că e nora sa. Ea l-a întrebat: „Ce-mi dai, ca să intri la mine?”¹⁷ El a zis: „Îți voi trimite un ied din turmele mele.” Ea a zis: „Dar să-mi dai un zălog până când mi-l vei trimite.”¹⁸ El a întrebat: „Ce zălog să-ți dau?” Ea a zis: „Inelul, colanul și toiaagul din mâna ta.” El i le-a dat, a intrat la ea și ea a rămas grea de la el.¹⁹ Apoi s-a sculat, și-a dat jos vălul și s-a îmbrăcat din nou în hainele de

38,11 Comentariu al lui Philon: cea care-și plânge patimile trăiește în casa unicului „Tată și Mântuitor” primind sămânța dumnezeiască a virtuților (*Deus* 136-137). Același Philon vede în Thamar o siriană din Palestina crescută în politeism, convertită la monoteismul iudaic (*Virt.* 221-222). Este o figură a virtuții, alături de Sarra, Leia și Rebeca (*Congr.* 124; *Mut.* 134-136). După Origen, ea prefigurează Biserica (*Com. in Cant.* II). În plus, Thamar este mama lui Phares, care figurează în genealogia evanghelică a lui Hristos (*cf.* nota mai jos).

38,14 „s-a făcut frumoasă”: în TM verbul corespunzător are sens ambiguu, fie „s-a ascuns”, fie „s-a parfumat”. Același verb pentru Iudit (*Iud.* 10,4). ♦ „Ainan”: LXX transcrie a doua parte a expresiei ebraice *pethah 'ēynayim*, care înseamnă „poarta ochilor”. Altfel spus, Thamar se așază acolo „unde toți ochii o pot vedea”. Dar expresia este înțeleasă în general ca toponim, cum o înțelege și LXX.

38,15 „și n-a recunoscut-o” lipsește din TM.

38,18 „Inelul, colanul și toiaagul”: interpretarea alegorică la Philon: ce simbolizează aceste obiecte aparține doar lui Dumnezeu, sunt simbolul universului (*Mut.* 135; *Somn.* II,44-45; *Fuga* 149-150). Iustin reține doar toiaagul, care anunță venirea lui Hristos, ieșit din neamul lui Phares (*Dialogul cu Trifon* 86,6; la fel, Irineu, *Adv. haer.* IV,25,2).

văduvă.²⁰ Iuda i-a trimis iedul, prin păstorul său din Odollam, ca să-și ia înapoi zălogul de la femeie, dar acela n-a găsit-o.

²¹ I-a întrebat pe bărbații de acolo: „Unde-i desfrânata de pe drum de la Ainan?” Dar ei au zis: „N-a fost nici o desfrânată pe-aici.”²² Acela s-a întors la Iuda și i-a zis: „N-am găsit-o, iar oamenii locului spun că n-a fost nici o desfrânată acolo.”²³ Iuda a zis: „Să și le țină, dar să nu ajungem de răs: eu am trimis iedul, tu însă n-ai găsit-o.”

²⁴ Și a fost așa: după trei luni au venit oameni la Iuda și i-au spus: „Thamar, nora ta, s-a desfrânat și iată, a rămas grea din desfrânare.” Atunci Iuda a zis: „Aduceți-o afară și să fie arsă!”²⁵ Pe când o duceau, ea a trimis pe cineva [cu zălogul] la socrul ei, zicând: „Acestea sunt ale omului cu care am rămas grea.” Apoi a mai zis: „Recunoști inelul, colanul și toiagul acesta?”²⁶ Iuda le-a recunoscut și a zis: „Thamar este mai îndreptățită decât mine, fiindcă nu i-am dat-o fiului meu, Selom.” Și nu s-a mai culcat cu ea.

²⁷ Și a fost așa: când i-a venit vremea să nască, [a simțit] că în pântecul ei erau gemeni.²⁸ La naștere, unul din ei și-a scos mâna; moașa a prins-o și i-a legat de mână un fir roșu, zicând: „Acesta va ieși primul.”²⁹ Dar acela și-a strâns mâna și îndată a ieșit fratele lui. Iar ea a zis: „De ce-ai spart tu țarcul?” Și l-a numit Phares.³⁰ Apoi a ieșit și fratele său, la mâna căruia era legat firul roșu. Și l-a numit Zara.

38,24 După Lev. 21,9 fiica unui preot care se va prostitua va fi arsă.

38,25 După Philon, Thamar face parte din seria sfințelor femei vetero-testamentare care au conceput în urma intervenției divine (Sarra, Leia, Ana). Ea a primit sămânța divină fără să-l fi văzut pe cel care s-a culcat cu ea, întrucât avea fața acoperită cu vâl.

38,26 „îndreptățită”: gr. δεδικαιώται. Versetul a primit o interpretare mesianică în unele Targumuri.

38,27 Din nou tema preeminenței mezinului asupra fiului mai mare. Zara prefigurează Noul Legământ și Biserica; Phares, poporul evreu trăitor sub Lege (cf. Irineu, *Adv. haer.* IV,25,2).

38,28 „firul roșu” are corespondență în Ios. 2,18 și evocă, pentru Irineu, sângele vărsat de cel drept (*Adv. haer.* IV,25,2).

38,29 Phares este simbolul poporului Legii, iar Zara, cel care-și scoate primul mâna, prefigurează poporul creștin. După Eusebiu (*Quaestiones evangelicae* VII,5-6), „mâna” simbolizează „lucrările lui Hristos”; interpretare preluată de Ambrozie, *Apologia lui David* 12. Firul roșu prefigurează semnul crucii și el a spart țarcul Legii, așa cum o va face Hristos, după expresia din Ef. 2,14-16 (dar această interpretare presupune că întrebarea moașei, „De ce-ai spart tu țarcul?”, se referă la Zara, nu la Phares). ♦ Phares vine de la ebr. *pereș*, „spărtură”; Zara vine de la *zērah*, „roșeața zorilor”.

39¹ Așadar Iosif a fost adus în Egipt și Petephres, eunucul lui Faraon și mai-mare peste bucate, bărbat egiptean, l-a cumpărat de la ismaeliții care-l aduseseră acolo. ² Domnul era cu Iosif. Acesta, om norocos, trăia în casa stăpânului său egiptean. ³ Stăpânul său știa că Domnul este cu el și că orice-ar fi făcut, unde punea el mâna, Domnul se arăta prielnic. ⁴ Și Iosif a aflat har înaintea stăpânului. Plăcându-i de el, acesta l-a pus în fruntea casei sale și i-a dat pe mână lui Iosif tot ce avea. ⁵ Și a fost așa: după ce l-a așezat în fruntea casei și peste toate câte avea, Domnul a binecuvântat casa egipteanului, datorită lui Iosif, iar binecuvântarea Domnului a fost peste tot ce avea el în casă și pe câmp. ⁶ El a dat totul pe mâna lui Iosif și nu mai știa nimic dintr-ale sale, în afară de pâinea pe care o mânca.

Iosif era frumos la chip și foarte plăcut la vedere. ⁷ Și a fost așa: după acestea, soția stăpânului său și-a pus ochii pe Iosif și i-a zis: „Culcă-te cu mine.” ⁸ Dar el n-a vrut și i-a zis soției stăpânului său: „Dacă, datorită mie, stăpânul meu nu are nici o grijă cu casa, dacă mi-a dat pe mână toate câte sunt în ea ⁹ și nimeni nu-i mai mare decât mine și nu sunt oprit de la nimic în afară de tine, întrucât ești soția lui, oare cum aș putea face un lucru atât de rău, păcătuiind înaintea lui Dumnezeu?” ¹⁰ Ea îl ademenea cu vorba pe Iosif zi după zi, dar el n-a ascultat-o și nu s-a dus să doarmă cu ea ca să se împreuneze. ¹¹ Într-o zi, Iosif a intrat în casă după treburi și înăuntru nu era nimeni. ¹² Ea l-a apucat de haine, zicându-i: „Culcă-te cu mine.” El însă și-a lăsat hainele în mâinile ei și a fugit afară. ¹³ Ea, văzând că și-a lăsat hainele în mâinile ei și că a fugit afară, ¹⁴ i-a chemat pe cei din casă și le-a zis: „Uitați-vă, ne-a adus un slujitor evreu care să ne batjocorească. A intrat aici și mi-a zis: «Culcă-te cu mine.» Atunci eu am început să strig în gura mare, ¹⁵ iar el, auzind că am ridicat glasul și am strigat, și-a lăsat hainele în mâinile mele și a fugit afară.” ¹⁶ Și a ținut hainele la ea până când a venit stăpânul acasă. ¹⁷ Și i-a vorbit în felul acesta: „Slujitorul evreu, pe care ni l-ai adus, a intrat la mine ca să mă batjocorească și mi-a zis: «Am să mă

39,1 După această paranteză despre Iuda, se reia firul poveștii despre Iosif în Egipt, cu episodul tentativei de seducere din partea soției lui Petephres, urmat de întemnițarea dreptului nevinovat.

39,9 Plecând de la acest episod, o parte din tradiția iudaică (*Testamentul celor XII patriarhi*) și creștină (Origen, *C. Cels.* IV,46) fac din Iosif modelul omului plin de cumpătare (σωφοσύνη).

39,12 Clement interpretează nuditatea lui Iosif ca simbolizând puritatea sufletului (*Stromate* VII,61,2-3).

culc cu tine»,¹⁸ dar, cum a auzit că am ridicat glasul și am strigat, și-a lăsat hainele în mâinile mele și a fugit afară.»¹⁹ Și a fost așa: când stăpânul a auzit ce i-a povestit soția sa, care i-a zis: „Asta mi-a făcut slujitorul tău”, s-a umplut de mânie.²⁰ L-a luat pe Iosif și l-a aruncat în temniță, în locul din temniță unde sunt ținuți prizonierii regelui.²¹ Dar Domnul era cu Iosif, revărsând asupra-i mila Sa. I-a dăruit trecere înaintea mai-marelui temniței,²² iar acesta a lăsat toată închisoarea, cu toți osândiții câți se aflau acolo și cu tot ce făceau ei, pe mâinile lui Iosif.²³ Datorită lui, mai-marele temniței nu mai avea nici o grijă cu temnița, căci toate erau în mâinile lui Iosif, iar Domnul era cu acesta; și unde punea Iosif mâna, Domnul se arăta prielnic.

40¹ După aceste întâmplări, marele paharnic al regelui Egiptului și marele pitar au greșit în fața stăpânului lor, regele Egiptului.² Faraon s-a mâniat pe cei doi eunuci, pe marele paharnic și pe marele pitar,³ și i-a dat în paza temnicerului, acolo, în temnița unde era închis Iosif.⁴ Mai-marele temniței i-a așezat la un loc cu Iosif, iar acesta le-a slujit.⁵ Și erau de ceva zile în temniță când au avut amândoi un vis: într-o noapte fiecare a avut o vedenie în vis, marele paharnic și marele pitar, supușii regelui Egiptului, care erau întemnițați.⁶ Dimineata, Iosif s-a apropiat de ei și i-a văzut foarte tulburați.⁷ Și i-a întrebat pe eunucii lui Faraon, care erau cu el în temniță, la stăpânul său: „De ce sunteți astăzi cu fețele întunecate?”

⁸ Ei i-au zis: „Am avut un vis și nu este nimeni să ni-l tâlmăcească.” Iosif le-a zis: „Lămurirea viselor nu vine oare de la Dumnezeu? Povestii-mi-le, așadar.”⁹ Și marele paharnic i-a povestit lui Iosif visul, zicând: „Am văzut, în somn, o viță de vie înaintea mea,¹⁰ cu trei mlădițe. A înflorit și a început să dea vlăstari. Ciorchinii plini de struguri erau copti.¹¹ Eu țineam în mână paharul lui Faraon. Am luat un strugure, l-am stors în pahar și i-am dat paharul lui Faraon.”

40,5 „vis”: în VT visul este uneori legat de profeție (cf. Ier. 23,25-32 sau IReg. 26,8). Aici însă este vorba de două vise premonitorii pe care le au doi neevrei, interpretate de un evreu expert în arta oricică. În visele profetice, Dumnezeu transmite direct mesajul; în visele normale (de felul acestora două) mesajul este decriptat de un profesionist (cf. Daniel: visul lui Nabucodonosor interpretat de Daniel). Totuși, așa cum Iosif însuși o spune, garanția autenticității vine din faptul că „lămurirea, clarificarea visului vine de la Dumnezeu”.

40,9 „viță cu trei mlădițe”: pentru Philon, vița simbolizează nebunia, iar cele trei „mlădițe”, erorile extreme (Somn. II,195-200). Pentru Didim cele trei mlădițe prefigurează Treimea (De Trinitate I,18).

¹² Iosif a zis: „Tâlcul visului este următorul: cele trei vițe sunt trei zile.

¹³ Peste trei zile Faraon își va aminti de dregătorii ta, îți va da înapoi rangul de mare paharnic, iar tu îi vei da lui Faraon paharul în mână, așa cum ți-o cerea slujba dinainte, când îi turnai vinul. ¹⁴ Amintește-ți și de mine când o vei duce bine; ai milă și amintește-i lui Faraon de mine și scoate-mă din temnița aceasta! ¹⁵ Căci am fost răpit mișelește din ținutul evreilor și aici, deși n-am făcut nici un rău, m-au aruncat în groapa aceasta.”

¹⁶ Atunci, marele pitar, văzând că [Iosif] a tâlmăcit bine visul, i-a zis: „Am avut și eu un vis: se făcea că duceam pe cap trei coșuri de pâine albă.

¹⁷ În coșul de deasupra aveam tot felul de bucate, din care mânca Faraon de obicei, gătiite de pitar; și păsările cerului au mâncat din coșul de pe capul meu.” ¹⁸ Răspunzând, Iosif i-a spus: „Tâlcul visului este următorul: cele trei coșuri sunt trei zile. ¹⁹ Peste trei zile Faraon îți va lua capul, te va spânzura de un copac, iar păsările cerului se vor înfrupta din carnea ta.”

²⁰ Și a fost așa: a treia zi era ziua de naștere a lui Faraon și a dat un ospăț pentru toți slujitorii săi. În mijlocul slujitorilor și-a amintit de dregătorii marelui paharnic și de cea a marelui pitar. ²¹ Și marelui paharnic i-a dat înapoi rangul, iar acesta i-a dat paharul în mână lui Faraon, ²² în vreme ce pe marele pitar l-a spânzurat, așa cum le tâlmăcise lor Iosif. ²³ Dar marele paharnic nu și-a amintit de Iosif, ci l-a uitat cu desăvârșire.

41 ¹ Și a fost așa: după doi ani de zile, Faraon a avut un vis. Se făcea că stătea pe malul fluviului ² și, iată, din fluviu au ieșit, parcă, șapte vaci

40,13 LXX „Faraon își va aminti de dregătorii ta”; TM: „Faraon îți va înălța capul”, altfel spus „te va elibera”.

40,15 A doua „groapă” în care este aruncat Iosif, după cea în care fusese ascuns de frații lui, înaintea vânzării. LXX folosește același termen ca în cap. 37, care se poate traduce fie prin „cisternă”, „rezervor”, fie prin „groapă” (evident fără apă).

40,19 „a spânzura de copac”: cf. Deut. 21,22-23. Expresia este aplicată lui Hristos în NT și confundată adesea cu răstignirea. Un text apocrif, atribuit lui Ioan Gură de Aur (*De negatione Petri*, PG 59,615) vede în această scenă – Iosif întemnițat între doi dregători – prefigurarea scenei răstignirii lui Iisus între cei doi tâlhari.

40,20 „ziua de naștere”: plecând de la această mențiune Origen face o paralelă între ospețele stropite cu sânge ale lui Faraon și Irod (*Hom. Lev. VIII,3*).

41,1 „după doi ani de zile”: TM are „la sfârșit”. ♦ „fluviul” este Nilul.

41,2 „trupeșe”, am tradus astfel un adjectiv grecesc care înseamnă exact „alese”, „deosebite”. ♦ „Achei”: Rahlfs reține acest cuvânt, dar manuscrisele dau diverse lecțiuni. Aici, ca și în Sir. 40,16, el este luat drept nume propriu transcriind cuvântul ebraic *'āhū*

frumoase și trupeșe, care au început să pască pe Achei.³ Apoi alte șapte vaci au ieșit din fluviu, după cele dintâi, urâte și slabe, și s-au dus lângă celelalte vite, în lunca fluviului.⁴ Iar cele șapte vaci urâte și slabe le-au înghițit pe cele șapte vaci frumoase și trupeșe. Atunci Faraon s-a trezit.

⁵ Și a avut un al doilea vis: iată, șapte spice frumoase și pline creșteau dintr-un pai;⁶ și alte șapte spice, subțiri și pălite de vânt, creșteau după ele.⁷ Iar cele șapte spice subțiri și pălite le-au înghițit pe cele șapte spice frumoase și pline. Atunci Faraon s-a trezit: era un vis.

⁸ Și a fost așa: a doua zi dimineață suflul lui era foarte tulburat și a trimis să-i cheme pe toți tălmăcitorii [de vise] ai Egiptului și pe toți înțelepții; Faraon le-a povestit visul, dar nici unul nu i l-a deslușit.⁹ Atunci marele paharnic i-a zis lui Faraon: „Astăzi îmi amintesc de greșeala mea.¹⁰ Faraon s-a mâniat pe slujitorii săi și ne-a aruncat în temniță, în casa mai-marelui peste bucate: pe mine și pe marele pitar.¹¹ Și fiecare dintre noi a avut un vis, în aceeași noapte.¹² Era acolo cu noi un tânăr, un slujitor evreu al mai-marelui peste bucate: noi i-am povestit visele și el ni le-a tălmăcit.¹³ Iar lucrurile s-au petrecut întocmai cum ni le tălmăcise el: eu mi-am recăpătat rangul, iar celălalt a fost spânzurat.”

¹⁴ Atunci Faraon a trimis să-l cheme pe Iosif. L-au scos din temniță, i-au tăiat părul, i-au schimbat haina și apoi a venit la Faraon.¹⁵ Faraon i-a zis lui Iosif: „Am avut un vis și nu are cine să-l tălmăcească. Am aflat că tu ai tălmăcit niște vise, după ce le-ai ascultat.”¹⁶ Iosif i-a răspuns lui Faraon: „Fără ajutorul lui Dumnezeu, Faraon nu va primi nici un răspuns mântuitor.”¹⁷ Faraon i-a zis lui Iosif: „Se făcea că stăteam în lunca fluviului¹⁸ și din fluviu au ieșit, parcă, șapte vaci frumoase și trupeșe, care au început să pască pe Achei.¹⁹ Apoi, iată, în urma lor, alte șapte vaci au ieșit din fluviu, rele, urâte și slabe, cum nu s-au văzut mai urâte în tot Egiptul.”²⁰ Și cele

(provenit, la rândul lui, din egipteană) cu sensul de „păpuriș”. Așadar vitele pășteau într-un păpuriș. În Iov 8,11, traducătorul a optat pentru termenul βοῦρομοσ, „papură înflorită”. Philon parafrazează spunând că vacile pășteau „pe malul fluviului” (Ios. 101). Ieronim înțelege „mlaștină”.

41,5 La începutul v. 5 TM are o frază suplimentară, „a adormit din nou”, în timp ce la sfârșitul v. 21 LXX are aceste cuvinte, care lipsesc din TM.

41,6 „pălite de vânt”: calc după TM, unde textul e ușor diferit: „arse de vântul de la Răsărit”.

41,16 TM are „Nu eu, ci Elohim va da un răspuns mântuitor lui Faraon” (altă versiune: „Chiar fără mine Dumnezeu va ști să-i dea un răspuns mântuitor lui Faraon”).

șapte vaci urâte și slabe le-au înghițit pe cele șapte vaci dinainte, frumoase și trupeșe. ²¹ Acestea au intrat în pânțelele aceloră, dar nu era limpede că intraseră în pânțelele lor, căci tot urâte au rămas, ca la început. M-am trezit și am adormit din nou. ²² Și am avut încă un vis: parcă șapte spice frumoase și pline creșteau dintr-un pai; ²³ și alte șapte spice, subțiri și pălite de vânt, creșteau în urma lor. ²⁴ Iar cele șapte spice subțiri și pălite le-au înghițit pe cele șapte spice frumoase și pline. Am povestit acestea tălmăcitorilor, dar nimeni nu mi-a deslușit [înțeleșul].”

²⁵ Iosif i-a zis lui Faraon: „Faraon a avut un singur vis: Dumnezeu i-a arătat lui Faraon ce vrea El să facă. ²⁶ Cele șapte vaci frumoase sunt șapte ani, iar cele șapte spice frumoase tot șapte ani sunt. Faraon a avut un singur vis. ²⁷ Și cele șapte vaci slabe care ies din apă în urma [celorlalte] sunt șapte ani, iar cele șapte spice subțiri și pălite de vânt vor fi șapte ani de foamete. ²⁸ Cât despre lucrul pe care i l-am spus lui Faraon, anume, că Dumnezeu i-a arătat lui Faraon ce vrea El să facă, ²⁹ iată: vin șapte ani de mare belșug în toată țara Egiptului, ³⁰ iar după ei vor urma șapte ani de foamete. Tot belșugul va fi uitat în țara Egiptului și foametea va nimici pământul. ³¹ Nici nu se va mai cunoaște că a fost belșug, din pricina foametei care va veni pe urmă, căci ea va fi cumplită. ³² Repetarea visului de două ori înseamnă că lucrul acesta, care vine de la Dumnezeu, va fi adevărat și că Dumnezeu se va grăbi să-l îplinească. ³³ Acum dar, caută un om înțelept și isteț și pune-l la cârma Egiptului. ³⁴ Faraon să numească și să așeze guvernatori de ținuturi în toată țara, care să strângă a cincea parte din toate roadele Egiptului în cei șapte ani de belșug; ³⁵ să adune toate bucatele din cei șapte ani buni care vor veni, grâul să stea la îndemâna lui Faraon, iar restul hranei să fie pus sub pază în cetăți. ³⁶ Bucatele să fie păstrate în țară pentru cei șapte ani de foamete care se vor abate asupra Egiptului, iar țara nu va pieri de foame.”

³⁷ Cuvintele acestea i-au plăcut lui Faraon și tuturor slujitorilor săi. ³⁸ Și le-a zis Faraon tuturor slujitorilor săi: „Oare vom găsi un asemenea om, cu duhul lui Dumnezeu în el?” ³⁹ Faraon i-a zis lui Iosif: „Fiindcă Dumnezeu ți-a arătat toate acestea, înseamnă că nu există om mai înțelept și mai isteț decât tine. ⁴⁰ Tu vei fi stăpân peste casa mea și tot poporul meu se va supune gurii tale. Doar eu mă voi afla deasupra ta cu tronul meu.”

41,34 „guvernatori de ținuturi”: termenul trimite la realitatea Egiptului ptolemaic, când țara era împărțită pe regiuni.

41,40 Sfârșitul versetului sună exact: „voi ține tronul deasupra ta”.

⁴¹ Apoi Faraon i-a mai zis lui Iosif: „Iată, azi te așez stăpân peste toată țara Egiptului.” ⁴² Și Faraon și-a scos inelul din mână și l-a pus pe mâna lui Iosif, apoi l-a îmbrăcat în haină de în subțire și i-a pus la gât un colan de aur. ⁴³ L-a urcat în al doilea car, după el, și un crainic l-a vestit, mergând înaintea lui. Și l-a pus cârmuitor peste toată țara Egiptului. ⁴⁴ Faraon i-a zis lui Iosif: „Eu sunt Faraon. Fără [încuviințarea] ta, nimeni nu va mișca nici mâna în țara Egiptului.” ⁴⁵ Și Faraon l-a numit pe Iosif Psonthomphanech și i-a dat-o de soție pe Aseneth, fiica lui Petephres, preot la Heliopolis. ⁴⁶ Iosif avea treizeci de ani când a stat înaintea lui Faraon, regele Egiptului. Apoi Iosif a plecat de la Faraon și a cutreierat toată țara Egiptului.

⁴⁷ Șapte ani de zile pământul a făcut grâne din belșug. ⁴⁸ Și Iosif a adunat toate bucatele din cei șapte ani de belșug, în Egipt, și le-a adăpostit în cetăți: în fiecare cetate strângea bucatele culese din câmpurile dimprejur. ⁴⁹ Și Iosif a adunat foarte mult grâu, cât nisipul mării, până când nu l-au mai putut socoti, căci nu mai aveau număr.

⁵⁰ Înainte de cei șapte ani de foamete, Iosif a avut doi fii, pe care i-a născut Aseneth, fiica lui Petephres, preot la Heliopolis. ⁵¹ Iosif l-a numit pe

41,45 „Psonthomphanech” transcrie probabil un cuvânt de origine egipteană. Explicațiile etimologice au născut două interpretări în tradiția exegetică antică: 1) „omul care dezvăluie fața ascunsă a lucrurilor”, de la rădăcina ebraică *šaphan*, „a ascunde” (Philon, *Mut.* 91; Flavius Iosephus, *Antichități iudaice* II,6,1; Origen, *Hom. Num.* XXV,3); și 2) „salvatorul lumii” (Ieronim, *Quaestiones in Genesim, ad loc.*). ♦ „Aseneth”: romanul mistic iudeo-elenistic, *Iosif și Aseneth* (sec. II î.H.), pleacă de la această scurtă informație din Geneză. Este vorba despre căsătoria lui Iosif cu fiica preotului Petephres (sau Pentephres), căsătorie precedată de convertirea Asenethei la monoteism în urma unei revelații extraordinare. După căsătorie, fiul lui Faraon pune la cale uciderea lui Iosif și răpirea Asenethei, cu complicitatea câtorva frați ai lui Iosif. Planul însă este dejuțat, fiul lui Faraon moare, iar Iosif ajunge moștenitor, apoi rege al Egiptului. ♦ „Heliopolis”, „Cetatea Soarelui”: TM are substantivul *’ōn*, transcriere a cuvântului egiptean *Ana*. Philon interpretează numele cetății ca simbol al Intelectului (*Somn.* I,77; *Post.* 57). ♦ La sfârșitul versetului, TM are în plus: „atunci Iosif a putut să umble prin țara Egiptului”.

41,46 „treizeci de ani”: Origen interpretează hristologic menționarea vârstei lui Iosif. Este vârsta la care Iisus însuși își începe misiunea publică. Iosif începe să adune grânele, Iisus, să predice Evanghelia. Grânele spirituale sunt depozitate în hambarele/sufletele apostolilor pentru a hrăni lumea, simbolizată de Egipt (*cf. Hom. Luc.* XXVII).

41,50 „cei șapte ani de foamete”: TM are „anul de foamete”.

41,51 TM: joc de cuvinte între numele lui Manase (ebr. *Mⁿnașseh*) și verbul *nāšāh* „a uita”.

cel întâi-născut Manase, „fiindcă Dumnezeu m-a făcut să uit toate necazurile mele și [dorul] de casa tatălui meu”.⁵² Pe al doilea l-a numit Efraim, „fiindcă Dumnezeu m-a făcut să cresc în țara umilirii mele”.

⁵³ Cei șapte ani de belșug, pe care i-a cunoscut țara Egiptului, au trecut ⁵⁴ și au început să vină cei șapte ani de foamete, precum spusese Iosif. Foametea domnea pe tot pământul, dar în Egipt era pâine. ⁵⁵ Toată țara Egiptului a început să flămânzească, iar poporul i-a cerut pâine lui Faraon. Și Faraon le-a zis egiptenilor: „Duceți-vă la Iosif și faceți ce vă va spune el.” ⁵⁶ Foametea s-a întins peste întreaga țară. Atunci Iosif a deschis toate grânarele și a început să vândă grâu egiptenilor. ⁵⁷ Oamenii din toate ținuturile veneau la Iosif, ca să cumpere. Căci foametea pusese stăpânire peste întreaga țară.

42 ¹ Iacob, aflând că se vinde [grâu] în Egipt, le-a zis fiilor săi: „De ce stați cu mâinile-n sân? ² Iată, am auzit că în Egipt este grâu. Duceți-vă acolo și cumpărați și pentru noi ceva bucate, ca să trăim și să nu murim.”

³ Atunci, zece frați ai lui Iosif s-au dus să cumpere grâu din Egipt. ⁴ [Iacob] însă nu l-a trimis cu ei și pe Benjamin, fratele lui Iosif, zicându-și: „Să nu dea vreo slăbiciune peste el.”

⁵ Fiii lui Israel s-au dus așadar să cumpere, împreună cu alți drumeți, căci era foamete în tot ținutul Canaanului. ⁶ Iosif cârmuia întreaga țară și el însuși vindea poporului [grâu]. Frații săi au venit și i s-au închinat până la pământ. ⁷ Văzându-i, Iosif i-a recunoscut, dar se prefăcea străin și le-a vorbit cu asprime, întrebându-i: „De unde veniți?” Ei au zis: „Venim din țara Canaanului să cumpărăm de mâncare.” ⁸ Iosif și-a recunoscut frații, dar ei nu l-au recunoscut. ⁹ Atunci Iosif și-a amintit de visele pe care le avusese odinioară și le-a zis: „Voi sunteți iscoade și ați venit să cunoașteți drumurile țării.” ¹⁰ Dar ei au zis: „Nu, stăpâne. Slujitorii tăi au venit să cumpere de mâncare.

41,52 LXX pierde și jocul fonetic între numele lui Efraim și verbul ebraic care înseamnă „a rodi” (tradus în greacă prin *κὺξάω*, „a crește”).

42,4 „slăbiciune”: TM are un termen care înseamnă „nenorocire”.

42,6 *Proskyneza*, gest de închinare făcut înaintea divinității sau regilor care se presupunea că întrupează divinitatea pe pământ. Trimite la sensul primului vis premonitoriu al lui Iosif: frații mai mari se închină în fața mezinului.

42,7 „se prefăcea străin”, sau „se prefăcea dușmănos, plin de ură”.

42,9 „drumurile”: exact, „urmele” sau „căile de acces ascunse” ale țării. TM are „golicuinea” (= „punctele slabe”).

¹¹ Suntem, toți, fiii unui singur om, oameni pașnici; slujitorii tăi nu sunt iscoade.” ¹² El le-a zis: „Ba nu, ați venit să cunoașteți drumurile țării.” ¹³ Ei au zis: „Noi, slujitorii tăi, suntem doisprezece frați din țara Canaanului; iată, cel mai mic se află acum cu tatăl nostru astăzi, iar altul nu mai este.”

¹⁴ Iosif le-a zis: „Sunteți ce-am spus: iscoade ¹⁵ și iată cum vă veți da de gol! Pe sănătatea lui Faraon, veți pleca numai dacă fratele vostru cel mic va veni aici. ¹⁶ Trimiteți pe unul dintre voi să-l aducă; voi, ceilalți, să stați închiși până se va vădi dacă spusele voastre sunt adevărate sau nu. Dacă nu, atunci, pe sănătatea lui Faraon, sunteți iscoade.” ¹⁷ Și i-a ținut în închisoare trei zile.

¹⁸ Iar a treia zi le-a spus: „Faceți aceasta și veți trăi, căci sunt om cu frica lui Dumnezeu: ¹⁹ dacă sunteți oameni pașnici, să rămână doar unul dintre voi în închisoare; voi așterneți-vă la drum, luați grâul pe care l-ați cumpărat ²⁰ și aduceți-mi-l pe fratele vostru mai mic: atunci vorbele voastre vor fi vrednice de crezare; dacă nu, veți muri.” Ei au făcut întocmai. ²¹ Fiecare zicea fratelui său: „Da, am greșit împotriva fratelui nostru; am disprețuit strâmtorarea sufletului lui, când se ruga de noi, și nu l-am ascultat. De aceea s-a abătut peste noi strâmtorarea aceasta.” ²² Ruben a răspuns, zicându-le: „Nu v-am spus să nu-i faceți nici un rău copilului? Și nu m-ați ascultat. Acum, iată, sângele lui este cerut.”

²³ Ei nu știau că Iosif îi ascultă, fiindcă între ei se afla un tâlmaci. ²⁴ Iosif s-a dus de lângă ei și a plâns. Apoi a venit iar și le-a vorbit. L-a luat pe Simeon și l-a legat în fața lor. ²⁵ Iosif a poruncit să li se umple sacii cu grâu, să i se pună fiecăruia la loc banii în sac și să li se dea merinde pentru drum. Și li s-a făcut întocmai. ²⁶ Apoi și-au încărcat grâul pe măgari și au plecat de acolo. ²⁷ Dar când unul dintre ei și-a dezlegat sacul ca să dea nutreț măgarilor la locul de popas, a văzut punga cu banii lui chiar la gura sacului. ²⁸ Și le-a zis fraților săi: „Mi s-au înapoiat banii: iată, sunt la gura sacului.” Atunci le-a sărit inima din loc și s-au tulburat din cale-afară, întrebându-se unii pe alții: „Ce ne-a făcut oare Dumnezeu?”

42,11 „pașnici”: TM are substantivul *kēnīm*, „oameni cinstiți”.

42,15 „iată cum vă veți da de gol”: TM are „în aceasta veți fi puși la încercare”.

42,19 „pe care l-ați cumpărat”: TM are „pentru foamea caselor voastre”.

42,23 Iosif vorbea cu frații săi prin intermediul unui „hermeneut” (ἐρμηνευτής), tâlmaci. Considerându-l străin, necunoscător al limbii, ei nu s-au sfiit să spună aceste lucruri în prezența lui.

42,27 „punga”: exact, „legătura” cu bani. Nu pare să fie vorba de o pungă din piele, ci de o modestă legăturică în care erau înodați banii.

²⁹ Au ajuns la tatăl lor, Iacob, în țara Canaanului, și i-au povestit toate întâmplările, zicându-i: ³⁰ „Omul care este stăpânul țării ne-a vorbit cu asprime și ne-a închis în temniță, socotind că ne-am dus să-i iscodim țara. ³¹ Noi i-am zis: «Suntem oameni pașnici, nu iscoade; ³² suntem doisprezece frați, fii ai tatălui nostru: unul nu mai este, iar cel mai mic se află acum cu tatăl nostru, în țara Canaanului.» ³³ Dar omul care este stăpânul țării ne-a zis: «Așa am să știu că sunteți pașnici. Lăsați pe unul din frați aici, cu mine, luați acasă, la voi, grâul pe care l-ați cumpărat și ³⁴ aduceți-mi-l pe fratele vostru mai mic. Atunci am să știu că nu sunteți iscoade, ci oameni pașnici. Am să vi-l dau înapoi pe fratele vostru și-o să puteți umbla prin țară.»”

³⁵ Și a fost așa: când și-au golit sacii [au găsit] în fiecare sac punga cu bani a fiecăruia. Văzând pungile cu banii, ei și tatăl lor s-au înspăimântat.

³⁶ Iacob, tatăl lor, le-a zis: „M-ați lăsat fără copii. Iosif nu mai este, Simeon nu mai este și-o să mi-l luați și pe Benjamin. Toate s-au abătut asupra mea.”

³⁷ Atunci Ruben i-a spus tatălui său: „Omoară-i pe cei doi fii ai mei, dacă nu ți-l aduc înapoi; dă-mi-l mie pe Benjamin și-am să ți-l aduc înapoi.”

³⁸ [Iacob] i-a zis: „Nu, fiul meu nu va merge cu voi, fiindcă fratele vostru a murit și doar el îmi mai rămâne. Și de-o fi să dea o slăbiciune peste el pe drumul pe care îl aveți de făcut, o să-mi pogorâți bătrânețile, îndurerate, în Sălașul Morților.”

43 ¹ Foametea a pus stăpânire pe pământ. ² Și a fost așa: când au isprăvit de mâncat grâul pe care l-au adus din Egipt, tatăl lor le-a zis: „Duceți-vă și mai cumpărați ceva bucate.”

³ Iuda i-a zis: „Omul ne-a spus-o răspicat: «Nu-mi veți vedea fața dacă fratele vostru cel mic nu va fi cu voi.» ⁴ Așadar numai dacă îl trimiți pe fratele nostru cu noi, o să ne ducem și-o să-ți cumpărăm bucate. ⁵ Dacă nu-l lași să meargă, nu ne ducem. Omul ne-a spus: «N-o să-mi vedeți fața, dacă fratele vostru cel mic nu va fi cu voi.»”

⁶ Israel a zis: „De ce mi-ați făcut rău spunând acelui om că aveți un frate?” ⁷ Ei au zis: „Omul ne-a descusut întrebându-ne despre noi și familia noastră, vrând să știe dacă tatăl nostru este încă în viață, dacă mai avem un frate. Iar noi am răspuns la ce ne-a întrebat. De unde să știm că ne va spune: «Aduceți-l pe fratele vostru?»” ⁸ Iuda i-a zis lui Israel, tatăl său: „Lasă-l pe copil să meargă cu mine; noi ne sculăm și ne ducem, ca să trăim și să nu

murim, noi, tu și toate ale noastre. ⁹ *Eu îl iau de la tine, din mâna mea să-l ceri! Dacă nu ți-l aduc [înapoi], dacă n-am să stau cu el înaintea ta, cu păcat am să fiu față de tine tot restul zilelor mele.* ¹⁰ Dacă nu zăboveam atâta, ne-am fi întors acum și a doua oară.” ¹¹ Atunci Israel, tatăl lor, le-a zis: „Dacă așa stau lucrurile, așa faceți! Luați în sacii voștri câte ceva din roadele pământului și duceți-le în dar omului aceuia: rășină, miere, tămâie, ulei bine mirositor, terebint și nuci. ¹² Luați cu voi de două ori mai mulți bani [decât prima dată], iar banii care v-au fost puși la loc, în sacii voștri, dați-i înapoi. Poate-i o greșeală. ¹³ Luați-l pe fratele vostru, sculați-vă și duceți-vă la omul acela! ¹⁴ Dumnezeu meu să vă dea trecere pe lângă el și să-i trimită acasă pe fratele vostru și pe Benjamin. Căci eu fără copii am rămas, fără copii.”

¹⁵ Bărbații au luat darurile, bani de două ori mai mulți, l-au luat pe Benjamin, s-au sculat și au plecat spre Egipt și i s-au înfățișat lui Iosif. ¹⁶ Iosif i-a văzut, pe ei și pe Benjamin, fratele născut din aceeași mamă cu el, și i-a zis mai-marelui casei lui: „Adu-i pe oamenii aceștia în casă, înjunghie vite și pregătește masa, căci oamenii aceștia vor împărți pâinea cu mine la amiază.” ¹⁷ Omul a făcut întocmai cum a spus Iosif și i-a adus în casa lui Iosif. ¹⁸ Ei, văzându-se aduși în casa lui Iosif, și-au zis: „Din pricina banilor puși în sacii noștri prima dată am fost aduși aici, ca să fim pârâți și luați în robie, cu tot cu măgarii noștri.” ¹⁹ Au venit la mai marele casei lui Iosif și i-au vorbit în porticul casei ²⁰ : „Te rugăm, stăpâne, iată, noi am venit prima dată să cumpărăm bucate. ²¹ Și când am ajuns la un popas și am

43,9 După Origen, formula de jurământ rostită de Iuda: „cu păcat am să fiu față de tine tot restul zilelor mele” are o pondere extraordinară, implicând pedeapsa veșnică, lucru care-l determină pe Iacob să accepte plecarea lui Benjamin (*Hom. Lev. XIV,4*).

43,11 TM are „un pic de” înainte de „rășină” și „miere”.

43,14 „Dumnezeu meu”: TM are *'El Šadday*. Nume misterios: cercetătorii nu sunt unanimi asupra semnificației lui: „Dumnezeu din munte/din câmpie”. Se crede că acest nume divin ar fi fost adus din Mesopotamia de strămoșii poporului israelit.

43,16 „mai-marele”: de fapt, intendentul, „iconomul” gospodăriei lui Iosif. Cf. mai jos, și în capitolul 44. ♦ „vite”: exact, sensul inițial al cuvântului θύμα este „victimă”, „animal pentru sacrificiu”. În *koiné* însă cuvântul își lărgeste sensul, însemnând pur și simplu „vite”.

43,18 Mai multe diferențe de amănunt față de versetul din TM, care sună așa: „Oamenii s-au înspăimântat [văzând] că sunt duși în casa lui Iosif. Au zis: «Din pricina banilor puși înapoi în sacii noștri prima oară suntem aduși, ca să vină val-vârtej și să se prăvălească peste noi ca să ne ia ca robi, cu tot cu măgari.»”

deschis sacii, am găsit banii noștri în fiecare dintre ei. Acești bani i-am adus acum, ca să vi-i dăm înapoi, cântăriți; ²² și am adus alți bani, ca să cum-părăm [alte] bucate. Nu știm cine ne-a pus banii în saci.” ²³ Iar [acela] le-a zis: „Pace vouă, nu vă fie teamă! Dumnezeuul vostru și Dumnezeuul părinților voștri v-a pus comoara în saci; primesc banii voștri cinstiți.” Și l-a adus pe Simeon, ²⁴ a venit cu apă ca să le spele picioarele și a dat nutreț măgarilor lor. ²⁵ Ei au pregătit darurile, până când a venit Iosif, la amiază, căci au auzit că aveau să mănânce acolo.

²⁶ Iosif a intrat în casă și ei i-au adus în casă darurile, pe care le aveau în mâini, și i s-au închinat până la pământ. ²⁷ El i-a întrebat: „Cum o duceți?” Și a continuat: „Bătrânul vostru tată, despre care mi-ați vorbit, e sănătos? Mai trăiește?” ²⁸ Ei au răspuns: „Slujitorul tău, tatăl nostru, e sănătos și mai trăiește.” El a zis: „Binecuvântat de Dumnezeu este omul acela”, și ei s-au aplecat și s-au închinat în fața lui. ²⁹ Apoi Iosif și-a ridicat ochii și l-a văzut pe Beniamin, fratele său născut din aceeași mamă, și i-a întrebat: „Acesta este fratele vostru cel mic, pe care mi-ați spus că-l veți aduce la mine?” Și a adăugat: „Dumnezeu să aibă milă de tine, copile!” ³⁰ În clipa aceea Iosif s-a tulburat – totul s-a răvășit înăuntrul său, văzându-și fratele – și-l podidea plânsul. A intrat într-o încăpere și a plâns acolo. ³¹ După ce s-a spălat pe față, a ieșit și a zis stăpân pe sine: „Aduceți pâine!” ³² Și i-au adus, lui

43,23 „Pace vouă” (ἰλεως ὑμῖν): *litt.*, „[Dumnezeu] să vă fie prielnic”. ♦ „Dumnezeul părinților voștri”: TM are „Dumnezeul părintelui vostru”. ♦ „cinstiți” lipsește din TM, iar sensul cuvintelor este altul: „am primit banii voștri”.

43,24 La începutul versetului, TM are o frază suplimentară: „Omul/acela i-a dus pe oameni/aceia în casa lui Iosif.”

43,25 „la amiază”: Origen vorbește despre semnificația sacră a ceasului de amiază (*Com. in Cant.* II). Amiaza (μεσημέρια) este ceasul deschiderii cerurilor și al coborârii îngerilor, buni sau răi, pe pământ. Călugării egipteni numesc acedia, unul din cele opt gânduri rele, „demonul de amiază”, întrucât la ora prânzului acedia devine extrem de chinuitoare.

43,28 „Binecuvântat de Dumnezeu este omul acela” lipsește din TM.

43,30 „s-a tulburat” lipsește din TM, care spune doar: „Iosif s-a grăbit”. ♦ „încăpere”: τραπεζῶν desemna, în epoca clasică, o încăpere unde se depozita tezaurul. Aici însă îl traduce pe ebr. *hedher* și înseamnă pur și simplu „încăpere”, „cămară”.

43,32 „spurcăciune” (βδέλυγμα): prima dată când acest substantiv apare în LXX (ca verb este menționat în 26,29); în Lev. și Deut. termenul se specializează, marcând interdicțiile culturale și culinare (cf. Lev. 11). Va reveni la Profeți și mai cu seamă la Daniel. Tot ce încalcă flagrant tradiția monoteistă iudaică (sacrificii aduse zeilor străini; trădarea lui Iahve; nerespectarea regimului alimentar) este „spurcăciune”. Aici însă

deoparte, lor deoparte, iar egiptenilor care mâncau cu el, deoparte, fiindcă egiptenii nu puteau să mănânce pâine împreună cu evreii (așa ceva este spurcăciune în ochii egiptenilor).³³ Ei au fost așezați în fața lui, întâiul-născut după întâietatea vârstei sale, cel mai mic după vârsta sa fragedă. Frații se uitau cu mirare unul la celălalt.³⁴ Și le-au adus porții de la masa lui, iar porția lui Beniamin era de cinci ori mai mare decât porțiile tuturor celorlalți. Au băut și s-au îmbătat cu el.

44¹ Și Iosif i-a poruncit așa mai-marelui casei lui: „Umpleți sacii acestor oameni cu bucate, câte pot duce, și puneți banii fiecăruia la gura sacului. ² Iar pocalul meu de argint așezați-l în sacul celui mai mic, împreună cu prețul grâului său.” Și s-a făcut întocmai cum a spus Iosif.

³ Când s-a luminat de ziuă, oamenii au fost lăsați să plece, ei și măgarii lor. ⁴ Abia ieșiseră din cetate (nu erau prea departe), că Iosif i-a zis mai-marelui casei lui: „Scoală-te și urmărește-i pe oamenii aceia, oprește-i și spune-le: «De ce ați răsplătit binele cu rău? ⁵ De ce mi-ați furat pocalul de argint? Oare nu din el bea stăpânul meu? În el ghicește viitorul. Mare rău ați săvârșit cu asta.»” ⁶ [Mai-marele] i-a găsit și le-a vorbit întocmai. ⁷ Dar ei i-au zis: „De ce spune stăpânul nostru asemenea vorbe? Să nu li se întâmple slujitorilor tăi să facă una ca asta! ⁸ Dacă ți-am adus înapoi tocmai din Canaan argintul pe care l-am găsit în sacii noștri, cum să fi furat argint

termenul exprimă reacția egiptenilor față de ceea ce este legat de tradițiile neegiptene. Philon suprimă remarca din comentariul său, considerând-o probabil jignitoare pentru evrei (*Ios.* 202).

43,33 „se uitau cu mirare”: pentru că, după Philon, văd că un „egiptean”, precum Iosif, cunoaște regulile tradiției iudaice conform cărora frații stau la masă după vârstă (*Ios.* 203-204).

43,34 După Philon, Iosif îi pune fratelui mai mic o porție de cinci ori mai mare pentru a verifica dacă frații mai au în ei vreun strop de invidie (*Ios.* 234). ♦ ἐμεθύσθησαν, „s-au îmbătat”. Philon suprimă mențiunea, compromițătoare, despre beție. Origen însă vede aici un exemplu de „beție divină” (*Com. Io.* I,206).

44,5 Întrebarea „De ce mi-ați furat pocalul de argint?” lipsește din TM. ♦ Expresia „în el ghicește viitorul” trimite la practica lecanomanției, de origine babiloniană. Lecanomanția este divinația cu ajutorul vaselor (λεκάνη, „vas”, „lighean”). Practica respectivă constă în urmărirea atentă a figurilor pe care petele de ulei le alcătuiesc pe suprafața apei dintr-un vas, care poate fi și un pocal (*cf.* Cunen, 1959, pp. 396-404). Philon omite această frază, incompatibilă cu interzicerea divinației de către Lege (*Lev.* 19,26; *Num.* 23,23; *Deut.* 18,10).

sau aur din casa stăpânului tău? ⁹ Să moară acela dintre slujitorii tăi asupra căruia va fi găsit pocalul, iar noi să devenim robii stăpânului tău.” ¹⁰ El a zis: „Să fie așa cum spuneți! Omul asupra căruia se găsește pocalul va fi robul meu, iar voi veți fi fără vină.” ¹¹ Ei s-au grăbit, fiecare și-a dat sacul jos, pe pământ și l-a deschis. ¹² [Mai-marele casei] a început să caute de la cel mai în vârstă și a mers până la cel mai mic. Și a găsit pocalul în sacul lui Beniamin. ¹³ Ei și-au sfâșiat hainele, și-a pus fiecare sacul pe măgar și s-au întors în cetate.

¹⁴ Iuda și frații săi au intrat la Iosif, care era încă acolo, și au căzut la pământ înaintea lui. ¹⁵ Iosif le-a zis: „De ce-ați făcut una ca asta? N-ați aflat că un om ca mine știe să ghicească?” ¹⁶ Iuda i-a zis: „Ce să-i răspundem stăpânului nostru? Ce să-i spunem? Cum să ne îndreptăm? Dumnezeu a descoperit nedreptatea slujitorilor tăi. Iată, suntem robii stăpânului nostru, și noi, și cel asupra căruia a fost găsit pocalul.” ¹⁷ Iosif a zis: „Dea Domnul să nu se împlinească vorba aceasta. Cel asupra căruia a fost găsit pocalul va fi robul meu, iar voi duceți-vă teferi sănătoși la tatăl vostru.”

¹⁸ Atunci Iuda s-a apropiat și i-a zis: „Te rog, stăpâne, îngăduie slujitorului tău să vorbească înaintea ta! Și să nu te mănii pe slujitorul tău, fiindcă tu ești cu Faraon. ¹⁹ Stăpâne, tu i-ai întrebat pe slujitorii tăi: «Aveți un tată sau un frate?» ²⁰ Și noi i-am răspuns stăpânului: «Avem un tată bătrân, și [el are] un copil al bătrâneților sale. Fratele acestuia a murit și numai el a rămas de la mama lui, iar tatăl lui îl iubește.» ²¹ Tu ai spus slujitorilor tăi: «Aduceți-l la mine și eu voi avea grijă de el.» ²² Și noi i-am răspuns stăpânului nostru: «Copilul n-o să poată să-și părăsească tatăl. Dacă-l părăsește, tatăl o să moară.» ²³ Tu ai zis slujitorilor tăi: «Dacă fratele vostru cel mic nu vine cu voi, n-o să dați ochi cu mine.» ²⁴ Noi ne-am dus la slujitorul tău, la tatăl nostru, și i-am spus întocmai vorbele stăpânului nostru. ²⁵ Iar tatăl nostru ne-a zis: «Duceți-vă din nou și cumpărați ceva bucate.» ²⁶ Noi i-am zis: «Nu ne putem duce decât dacă vine și fratele

44,9 „pocalul” lipsește din TM.

44,15 „știe să ghicească”: exact, „practică divinația”. S-ar putea ca insistența cu care Iosif își etalează calitățile mantice să facă parte din strategia de ascundere a adevăratei identități, iudaice, în fața fraților săi. Dar ele trebuie să fi fost reale, întrucât sunt confirmate de episoadele oniromantice din capitolele precedente. Theodoreț încearcă să-l salveze pe Iosif, propunând înțelegerea frazei fără cuvintele „ca mine”. Prin urmare, după Theodoreț, Iosif ar vorbi despre altcineva, nu despre el însuși, lectură nesustenută, firește, de text (QG 107-108).

nostru cel mic cu noi. Căci n-o să putem da ochi cu omul acela fără fratele nostru cel mic.»²⁷ Atunci slujitorul tău, tatăl nostru, ne-a zis: «Voi știți că soția mea a născut doi copii.²⁸ Unul s-a dus și voi mi-ați spus că l-au mâncat fiarele. Până astăzi nu l-am mai văzut.²⁹ Dacă mi-l luați și pe acesta și dă vreo slăbiciune peste el pe drum, o să-mi pogorâți bătrânețile, cu durere, în Sălașul Morților.»³⁰ Acum, dacă ajung la slujitorul tău, tatăl nostru, fără copil – sufletul aceuia atârnă de sufletul acestuia –³¹ când va vedea că băiatul nu-i cu noi, se va sfârși, iar slujitorii tăi vor pogorî bătrânețile slujitorului tău, tatăl nostru, cu durere, în sălașul morților.³² Căci slujitorul tău a primit copilul de la tatăl său, zicându-i: «Dacă nu ți-l aduc [înapoi], dacă nu voi sta cu el dinaintea ta, cu păcat voi fi față de tatăl meu tot restul zilelor mele.»³³ Acum dar am să rămân la tine ca slujitor în locul copilului, rob al stăpânului meu, iar copilul să plece cu frații.³⁴ Cum să mă duc la tatăl meu fără copil? [Nu vreau] să văd nenorocirile care se vor abate asupra tatălui meu.”

45¹ Iosif nu se mai putea stăpâni în fața celor care erau acolo și le-a zis: „Scoateți-i afară pe toți!” Și nu mai rămăsese nimeni lângă Iosif, când el s-a făcut cunoscut de frații săi.² Și a strigat plângând în hohote. Toți egiptenii au auzit, și a ajuns să se audă până la casa lui Faraon.³ Iosif le-a zis fraților săi: „Eu sunt Iosif. Tata mai trăiește?” Dar frații nu erau în stare să-i răspundă, căci s-au tulburat peste poate.

⁴ Iosif le-a zis fraților săi: „Apropiați-vă!” Ei s-au apropiat. Le-a zis: „Eu sunt Iosif, fratele vostru, pe care l-ați vândut în Egipt.”⁵ Acum nu vă amărăți

44,28 „voi mi-ați spus”: TM are „eu am spus”. LXX contrazice 37,33, unde Iacob însuși presupune că Iosif a fost sfâșiat de o fiară.

45,1 Scena recunoașterii. Tradițional este cunoscută sub numele de „scena iertării” (ἀμνηστία) sau „împăcării”. Celsus și-a bătut joc în lucrarea sa polemică de caracterul prea teatral și artificial al scenei (Origen, *C. Cels.* IV,47). ♦ „Scoateți-i afară”: exact, „trimiteți-i pe toți de aici”.

45,5 Iosif dă singur o explicație pozitivă, din punct de vedere teologic, nenorocirilor prin care a trecut. Dacă frații nu-l vindeau, toată familia ar fi murit acum de foame, iar poporul lui Iahve ar fi dispărut de pe fața pământului. Dumnezeu însuși a rânduit astfel lucrurile, lăsându-i pe frați să acționeze. Dacă Iosif nu ar fi suferit, poporul ales n-ar fi ajuns să moștenească pământul făgăduit, așadar făgăduința însăși a lui Dumnezeu ar fi rămas literă moartă. Răul circumstanțial n-a făcut decât să favorizeze înfăptuirea binelui divin. Cum o va spune în 45,7, Iosif a fost doar „trimis înainte” de Dumnezeu, cu o misiune al cărei sens a rămas la început ascunsă celor profani. Nu modalitatea (violentă

și nici să nu vă pară rău că m-ați vândut aici, căci Dumnezeu m-a trimis înaintea voastră ca să [vă țină în] viață. ⁶ Iată, de doi ani foametea bântuie pe pământ și au mai rămas încă cinci, în care nu va fi nici arătură, nici seceriș. ⁷ Dumnezeu m-a trimis înaintea voastră, ca să vă păstreze pe pământ, pe cei care ați mai rămas, și să hrănească mulți urmași după voi. ⁸ Așadar nu voi m-ați trimis aici, ci Dumnezeu, făcându-mă ca un tată pentru Faraon, stăpân peste toată casa lui și cârmuitor al întregului Egipt. ⁹ Duceți-vă degrabă la tatăl meu și spuneți-i: «Iată ce spune fiul tău, Iosif: 'Dumnezeu m-a făcut stăpân peste toată țara Egiptului. Vino la mine fără zăbavă! ¹⁰ O să locuiești în ținutul Gesem din Arabia și-o să fii aproape de mine, tu, fiii tăi și fiii fiilor tăi, oile, vitele și toate ale tale. ¹¹ Acolo am să te hrănesc – căci au să mai fie încă cinci ani de foamete – ca să nu pieri, nici tu, nici fiii tăi, nici toate ale tale.'» ¹² Iată, ochii voștri și ochii fratelui meu, Benjamin, văd bine că vă vorbesc cu gura mea. ¹³ Spuneți-i tatălui meu despre slava mea din Egipt și despre tot ce-ați văzut. Apoi aduceți-l degrabă aici pe tatăl vostru.» ¹⁴ Și s-a aruncat de gâtul fratelui său, Benjamin, și a plâns așa, iar Benjamin a plâns de gâtul lui.

¹⁵ Apoi i-a sărutat pe toți frații și a plâns de gâtul lor, după care frații au vorbit cu el.

¹⁶ A ajuns zvonul până în casa lui Faraon. Lumea zicea: „Au venit frații lui Iosif.” Faraon și curtenii lui s-au bucurat. ¹⁷ Faraon i-a zis lui Iosif: „Spune fraților tăi: «Faceți așa! Umpleți-vă carele, întoarceți-vă în ținutul Canaanului ¹⁸ și, după ce-l luați pe tatăl vostru, cu toate ale sale, veniți la mine, iar eu vă voi da din toate bunătățile Egiptului și veți mânca măduva pământului.» ¹⁹ Tu poruncește lucrurile acestea: «Luați din Egipt care pentru slujitorii voștri și pentru femei și întoarceți-vă cu tatăl vostru. ²⁰ Și nu duceți grija agonisellii voastre, căci tot ce-i mai bun în Egipt va fi al vostru.»”

și crudă) a acestei delegări contează, ci sensul misiunii, care este salvarea fiilor lui Israel și perpetuarea neamului lor.

45,8 „ca un tată”: titlu în nomenclatura curții lui Faraon (primul loc după rege).

45,10 „ținutul Gesem”: locul unde, la invitația lui Iosif și a lui Faraon, se vor instala Iacob și fiii săi.” ♦ Mențiunea „din Arabia” lipsește în TM. Dificil de precizat exact limitele acestui ținut, cu siguranță la est de Egipt, incluzând și o parte din delta Nilului.

45,18 „măduva pământului”: expresie care sugerează belșugul pământului făgăduinței. În alte contexte traducătorii LXX echivalează termenul ebraic *helebh*, tradus aici prin „măduvă”, cu „grăsime” (Gen. 4,4) sau „lapte” (Ps. 118,70).

²¹ Fiii lui Israel au făcut întocmai. Iosif le-a dat care, după cum spusese Faraon, regele, și le-a dat merinde pentru drum. ²² I-a dat fiecăruia câte două haine, iar lui Beniamin trei sute de galbeni și cinci schimburi de haine. ²³ Tatălui său i-a trimis la fel, precum și zece măgari încărcăți cu toate bunătățile Egiptului și zece catâri cu pâine pentru călătoria lui. ²⁴ Apoi i-a lăsat pe frați să plece, iar ei s-au așternut la drum. Și le-a zis: „Să nu vă certați pe drum!”

²⁵ Ei au urcat din Egipt și s-au dus spre ținutul Canaanului, la tatăl lor, Iacob. ²⁶ Și i-au dus vestea, zicându-i: „Fiul tău, Iosif, trăiește și el cârmuiește toată țara Egiptului.” Dar Iacob și-a ieșit din minți, căci nu i-a crezut. ²⁷ Atunci ei i-au povestit toate vorbele lui Iosif, toate câte le spusese. Dar când a văzut carele trimise de Iosif, ca să-l aducă, duhul lui Iacob, tatăl lor, a prins din nou viață. ²⁸ Și Israel a zis: „Mare lucru este pentru mine dacă fiul meu Iosif trăiește. Mă duc să-l văd înainte de a muri.”

46 ¹ Israel a pornit la drum, el și toate ale sale. Ajuns la Izvorul Jurământului, a adus jertfă Dumnezeului tatălui său, Isaac. ² Dumnezeu i-a vorbit lui Israel, noaptea, într-o vedenie: „Iacobe! Iacobe!” El a zis: „Ce este?” ³ „Eu sunt Dumnezeul părinților tăi. Nu-ți fie teamă să cobori în Egipt. Acolo voi face din tine un neam mare. ⁴ Eu voi coborî cu tine în Egipt și Eu te voi înălța la sfârșit, iar Iosif își va pune mâinile peste ochii

45,22 „cinci schimburi”: pentru Philon, cifra 5 trimite la numărul simțurilor. El interpretează depreciativ darul oferit de Iosif care confirmă, o dată în plus, că Iosif este un om atașat de lumea materială, un „politician”.

45,23 „pâine”: TM adaugă „grâu” și „alimente”.

46,3 „Nu-ți fie teamă!” Mulți comentatori evrei sau creștini justifică teama lui Iacob interpretând negativ Egiptul. În imaginarul grec, de la Herodot până la Platon și chiar mult mai încoace, Egiptul reprezintă leagănul civilizației omenești, model deopotrivă religios, politic și cultural; în imaginarul iudaic, mai ales după exod, lucrurile stau complet diferit. Chiar și pentru autori îmbibați de cultură greacă, precum Philon, Egiptul simbolizează trei lucruri principale: oprimarea; zoolatria (cultul animalelor); materialismul (cf. Bădiliță, S., 1999, pp. 29-38). De asemenea, Noberasco, Beaux-Jaeger, 1993.

46,4 „voi coborî”: Origen interpretează eshatologic acest pasaj. Cuvintele „voi coborî” prevestesc intruparea, iar „te voi înălța la sfârșit”, readucerea omului în rai (*Hom. Gen. XV,5-6*). ♦ „își va pune mâinile peste ochii tăi”: sensul este, bineînțeles, „îi va închide ochii cu mâna lui”, atunci când își va da sufletul. Origen însă dă un sens hristologic frazei ca atare: Iosif este figura lui Hristos care pune mâna peste ochii orbului redându-i vederea (cf. Mt. 20,34) (*Hom. Gen. XV,7*). TM are „mâna”, nu „mâinile”.

tăi.”⁵ Iacob s-a sculat de la Izvorul Jurământului, iar fiii lui Israel i-au urcat pe tatăl lor cu avutul său și pe femeile sale în carele trimise de Iosif, ca să-i aducă; ⁶ și-au încărcat averile și toată agoniseala din țara Canaanului și au intrat în Egipt, Iacob și tot neamul său: ⁷ fiii și fiii fiilor săi, fiicele și fiicele fiilor săi. Și-a adus toată seminția în Egipt.

⁸ Iată numele fiilor lui Israel care au intrat în Egipt: Iacob și fiii săi; întâiul-născut al lui Iacob, Ruben. ⁹ Fiii lui Ruben: Enoh și Phallus, Asron și Charmi. ¹⁰ Fiii lui Simeon: Iemuel, Iamin, Aod, Iachin, Saar și Saul, fiul canaanencei. ¹¹ Fiii lui Levi: Gerson, Caath și Merari. ¹² Fiii lui Iuda: Er și Onan, Selom, Phares și Zara. Er și Onan au murit în ținutul Canaanului. Fiii lui Phares au fost Asron și Iemuel. ¹³ Fiii lui Issachar: Thola, Phua, Iasub, Zambran. ¹⁴ Fiii lui Zabulon: Sered, Allon și Aloel. ¹⁵ Aceștia sunt fiii pe care Leia i-a născut lui Iacob în Mesopotamia Siriei, împreună cu Dina, fiica lui: treizeci și trei de suflete, fii și fiice.

¹⁶ Fiii lui Gad: Saphon, Aggis, Saunis, Thasoban, Aedis, Aroedis și Aroelis.

¹⁷ Fiii lui Aser: Iemna, Iesua, Ieul, Baria și sora lor, Sara. Fiii lui Baria: Chobor și Melchiel. ¹⁸ Aceștia sunt fiii pe care Zelpha, slujitoarea pe care Laban i-a dat-o Leii, fiica sa, i-a născut lui Iacob: șaisprezece suflete.

¹⁹ Fiii Rahelei, soția lui Iacob: Iosif și Beniamin. ²⁰ Iosif a avut fii în țara Egiptului, pe care i-a născut Aseneth, fiica lui Petephres, preot la Heliopolis: pe Manase și pe Efraim. Manase a avut fii, pe care i-a născut ibovnica lui, Sirianca: pe Machir. Machir l-a avut pe Galaad. Fiii lui Efraim, fratele lui Manase: Sutalaam și Taam. Fiul lui Sutalaam: Edem. ²¹ Fiii lui Beniamin: Bala, Chobor și Asbel. Bala a avut fii: pe Gera, pe Noeman, pe Anchis, pe Ros, pe Mamphin și pe Ophimin. Gera l-a avut pe Arad. ²² Aceștia sunt fiii Rahelei, pe care i-a născut lui Iacob. Cu totul, optsprezece suflete.

²³ Fii ai lui Dan: Asom. ²⁴ Fiii lui Neftali: Asiel, Gouni, Issaar și Syllem. ²⁵ Aceștia sunt fiii Ballei, [slujitoarea] pe care Laban i-a dat-o Rahelei, fiica lui; acești fii i-a născut lui Iacob, cu totul șapte suflete. ²⁶ Sufletele care au

46,18 În realitate, lista LXX cuprinde șaptesprezece persoane.

46,20 Toată lista de la Manase până la Edem lipsește din TM, care are prin urmare cu cinci nume mai puțin decât LXX.

46,21 Deosebindu-i pe fiii lui Beniamin de cei ai lui Bala și de cei ai lui Gera, LXX stabilește trei generații, în vreme ce TM îi dă pe toți ca fii ai lui Beniamin. În Num. 26,40-41 TM face aceeași distincție ca și LXX aici.

46,22 În realitate lista LXX cuprinde nouăsprezece nume (TM 14).

intrat cu Iacob în Egipt, doar cele ieșite din coapsele lui, în afară de soțiile fiilor lui Iacob, au fost, cu totul, șaizeci și șase.

²⁷ Fiii lui Iosif, care i s-au născut în țara Egiptului: nouă suflete. Toate sufletele casei lui Iacob care au intrat în Egipt au fost șaptezeci și cinci.

²⁸ [Iacob] l-a trimis pe Iuda înainte la Iosif, [rugându-l pe acesta] să vină să-l întâlnească lângă Heroonpolis, în ținutul Ramese. ²⁹ După ce și-a pregătit carele, Iosif a pornit în întâmpinarea lui Israel, tatăl său, la Heroonpolis. Când l-a văzut, i-a căzut de gât și a plâns cu lacrimi multe. ³⁰ Și Israel i-a zis lui Iosif: „Acum pot să mor, căci te-am văzut. Așadar trăiești.”

³¹ Iosif le-a zis fraților săi: „Trebuie să merg să duc vestea lui Faraon. Îi voi spune: «Frații mei și casa tatălui meu, care trăiau în ținutul Canaanului, au venit la mine. ³² Oamenii sunt păstori – crescători de vite – și au adus cu ei cirezile, vitele și toate ale lor.» ³³ Dacă Faraon vă cheamă și vă întreabă: «Cu ce vă îndeletniciți?», ³⁴ voi răspundeți: «Slujitorii tăi au crescut vite din copilărie până acum, noi și părinții noștri» – ca să vă lase să locuiți în ținutul Gesem, din Arabia. Căci păstorul este spurcăciune în ochii egiptenilor.”

47 ¹ Iosif s-a dus și i-a dat de veste lui Faraon zicând: „Tatăl meu și frații mei, cu cirezile, vitele și toate ale lor, au venit din ținutul Canaanului și sunt în ținutul Gesem.” ² A luat cinci bărbați dintre frații săi și i-a înfățișat lui Faraon. ³ Și Faraon le-a zis fraților lui Iosif: „Cu ce vă îndeletniciți?” Ei au răspuns: „Slujitorii tăi sunt păstori, noi și părinții noștri.” ⁴ I-au zis lui Faraon: „Am venit să locuim în această țară, căci nu mai este

46,27 LXX: șaptezeci și cinci; TM: șaptezeci. Ex. 1,5, LXX, și un manuscris de la Qumran au șaptezeci și cinci, spre deosebire de TM, care are șaptezeci. TM a redus numărul plecând probabil de la Deut. 10,22, care are șaptezeci (doar manuscrisul *Alexandrinus* are șaptezeci și cinci). Fapte 7,14 are tot șaptezeci și cinci, ca în versetul de față. Tradiția patristică variază: Irineu, *Dem.* 25 are șaptezeci și cinci; Origen (*De princ.* IV,3,II), șaptezeci.

46,28 Orașul este, în ebraică, *Goșen*. LXX dă aici numele Heroonpolis, „Orașul eroilor”, nume preluat de Philon (*Ios.* 256) și de Flavius Iosephus (*Antichități iudaice* II,184). Goșen a fost transcris în Gen. 45,10, sub forma Gesem. Precizarea „în ținutul Ramese” lipsește din TM, care are în schimb următorul supliment față de LXX: „și au ajuns în ținutul Goșen”.

46,29 Plecând de la expresia „i s-a aruncat de gât” (care sună destul de stângaci în românește, dar acesta e sensul exact) Chiril al Ierusalimului face o apropiere între această scenă și scena evanghelică a reîntâlnirii dintre tatăl și fiul risipitor (Lc. 15,20), unde apare aceeași expresie (*Cat.* XVI,30).

pășune pentru vitele slujitorilor tăi. Foamea te-a pus stăpânire pe ținutul Canaanului. Acum noi, slujitorii tăi, ne vom așeza în ținutul Gesem.”

⁵ Faraon i-a zis lui Iosif: „Să locuiască în ținutul Gesem. Dacă afli că printre ei se găsesc bărbați destoinici, pune-i peste cirezile mele.”

Iacob și fiii săi au venit la Iosif, în Egipt, și Faraon, regele Egiptului, a auzit de asta. Atunci Faraon i-a vorbit așa lui Iosif: „Tatăl și frații tăi au venit la tine.” ⁶ Iată, țara Egiptului este în fața ta. Așază-i pe tatăl și pe frații tăi pe pământul cel mai bun.” ⁷ Iosif l-a adus pe tatăl său, Iacob, și l-a înfățișat lui Faraon. Iacob l-a binecuvântat pe Faraon ⁸ și acesta i-a zis: „Câți ani ai?” ⁹ Iacob i-a zis lui Faraon: „Am petrecut pe pământ o sută treizeci de ani. Scurte și grele au fost zilele anilor vieții mele; n-au ajuns zilele anilor vieții părinților mei, cât au petrecut ei pe pământ.” ¹⁰ Și după ce l-a binecuvântat pe Faraon Iacob a plecat de la el. ¹¹ Iosif i-a așezat pe tatăl și pe frații săi, dându-le în stăpânire pământul cel mai bun din țara Egiptului, în ținutul Rameze, așa cum poruncise Faraon. ¹² Și Iosif le-a împărțit grâu tatălui și fraților săi, precum și întregii case a tatălui său, după numărul de inși.

¹³ Grâu nu mai era în toată țara, căci foamea se întetșise cumplit. Egiptul și Canaanul se sfârșiseră din pricina foamei. ¹⁴ Iosif a adunat toți banii găsiți în țara Egiptului și în ținutul Canaanului, prețul grâului pe care-l vânduse și-l împărțise oamenilor, și i-a dus în casa lui Faraon. ¹⁵ Și s-au isprăvit toți banii din Egipt și din Canaan. Atunci toți egiptenii au venit la Iosif și i-au zis: „Dă-ne pâine! De ce să murim în fața ta? Toți banii noștri s-au isprăvit.”

¹⁶ Iosif le-a zis: „Aduceți vitele voastre și vă voi da pâine în schimbul vitelor, dacă vi s-au isprăvit banii.” ¹⁷ Ei i-au adus vitele lui Iosif și Iosif le-a dat pâine în schimbul cailor, oilor, vitelor și măgarilor. Anul acela i-a hrănit cu pâine în schimbul tuturor vitelor lor. ¹⁸ A trecut anul acela, iar în

47,5 Spre deosebire de TM, LXX întrerupe răspunsul lui Faraon printr-o secvență narativă.

47,7 „I-a binecuvântat”: verbul poate să aibă valoarea comună de „a saluta”: „Iacob l-a salutat pe Faraon.”

47,11 Fiii lui Israel vor pleca din ținutul Rameze în Ex. 12,37.

47,12 „după numărul de inși” sau de persoane/trupuri. TM are: „după numărul de copii”.

47,18 Fraza „să nu pierim din pricina stăpânului nostru” s-ar putea traduce și „oare vom pieri din pricina stăpânului nostru?” În TM este: „Nu putem ascunde stăpânului nostru că...” ♦ „trupurile”: Origen interpretează literal cuvântul, deducând de aici că egiptenii nu sunt decât „carne”, „trupuri”.

al doilea an ei au venit și i-au zis: „Să nu pierim din pricina stăpânului nostru! Banii s-au isprăvit, avutul și vitele s-au terminat și ele – s-au dus la stăpânul –, așa că nu ne-au mai rămas înaintea stăpânului decât trupurile și pământurile noastre.”¹⁹ Așadar, pentru ca noi să nu murim în fața ta, iar pământurile noastre să nu rămână pustii, cumpără-ne pe noi și pământurile noastre, în schimbul pâinii, iar noi, cu tot cu pământuri, vom fi robii lui Faraon. Dă-ne sămânță de semănat, ca să trăim și să nu murim; iar pământul nu va rămâne pustiu.”²⁰ Și Iosif a cumpărat tot pământul egiptenilor pentru Faraon. Egiptenii i-au vândut lui Faraon pământurile, pentru că foamea pusese stăpânire pe ei. Toată țara a devenit a lui Faraon.²¹ [Iosif] a făcut din popor robii lui Faraon, de la un capăt la celălalt al Egiptului,²² în afară de ținutul preoților. Pe acesta Iosif nu l-a cumpărat, întrucât Faraon le dăduse preoților un tain de mâncare, iar aceștia se hrăneau cu tainul pe care li-l dăduse Faraon. De aceea nu și-au vândut pământul.

²³ Iosif le-a zis tuturor egiptenilor: „Iată, astăzi v-am cumpărat pe voi și pământurile voastre pentru Faraon. Luați sămânță și semănați pământul;²⁴ din ce va crește veți da lui Faraon a cincea parte, iar celelalte patru părți să fie ale voastre, pentru semănatul pământului și pentru mâncarea voastră și a tuturor celor din casele voastre.”²⁵ Ei au zis: „Ne-ai salvat, am aflat har înaintea stăpânului nostru; vom fi robii lui Faraon.”²⁶ Și Iosif a pus o rânduială, rămasă până astăzi în țara Egiptului: să i se dea a cincea parte lui Faraon, scutind doar pământurile preoților; acestea nu erau ale lui Faraon.

²⁷ Israel s-a așezat să locuiască în Egipt, undeva în ținutul Gesem. Au moștenit din el, au crescut și s-au înmulțit foarte tare.²⁸ Iacob a mai trăit șaptesprezece ani în țara Egiptului. Zilele anilor vieții sale au fost: o sută patruzeci și șapte de ani.²⁹ Când i s-a apropiat vremea să moară, Israel l-a chemat pe fiul său Iosif și i-a zis: „Dacă am găsit trecere în fața ta, pune-ți mâna sub coapsa mea! Ai milă și încredințează-mă că n-am să fiu îngropat în Egipt,³⁰ ci c-am să dorm împreună cu părinții mei; o să mă iei din Egipt

47,20 După Origen, foamea este o năpastă doar pentru cei răi, în speță, egiptenii, nu și pentru cei buni, în speță, neamul lui Israel (*Hom. Gen. XVI,3*).

47,22 TM spune că Iosif „a mutat poporul în orașe”. ♦ „ținutul preoților” este cunoscut de Herodot (*Hist. II,168*).

47,24 La sfârșitul versetului TM are în plus față de LXX: „și ca hrană pentru copiii voștri”.

47,25 „a cincea parte” trimite iarăși la simbolistica simțurilor carnale. Philon (*Migr. 204*) și Origen (*Hom. Gen. XVI,6*) interpretează peiorativ: egiptenii sunt ființe carnale.

și-o să mă îngropi în mormântul lor.” Iar el a zis: „Am să fac după cuvântul tău.”³¹ Și i-a zis: „Jură-mi!” Și Iosif i-a jurat. Iar Israel s-a închinat sprinjindu-se pe capătul toiagului său.

48¹ Și a fost așa: după aceste întâmplări, i s-a dat de veste lui Iosif: „Tatăl tău este bolnav.” El i-a luat pe cei doi fii ai săi, pe Manase și pe Efraim, și s-a dus la Iacob.

² I-au dat de veste lui Iacob, zicându-i: „Iată, fiul tău Iosif vine la tine.” Atunci, adunându-și puterile, Israel s-a așezat pe pat.³ Și Iacob i-a zis lui Iosif: „Dumnezeul meu mi s-a arătat la Luza, în ținutul Canaanului, m-a binecuvântat și mi-a zis: ⁴ «Iată, Eu te voi spori și te voi înmulți; voi face din tine adunări de neamuri și-ți voi da țara aceasta, ție și urmașilor tăi, spre stăpânire veșnică.»⁵ Acum dar, cei doi fii ai tăi născuți în Egipt, înainte ca eu să vin la tine, în Egipt, sunt ai mei: Efraim și Manase, așa cum [sunt] Ruben și Simeon, vor fi ai mei.⁶ Cei care ți se vor naște după ei vor fi ai tăi și vor fi numiți după numele fraților lor, întru moștenirea lor.⁷ Când am venit

47,31 „capătul toiagului”: TM are „de capătul patului”. După LXX, toiagul poate fi al lui Iacob sau al lui Iosif. Pentru Origen, toiagul este al lui Iosif înaintea căruia se pleacă Iacob (*Hom. Gen. XV,4*). La fel, Theodoret vede în această scenă împlinirea visului avut de Iosif în copilărie (37,9) (*QG 109*).

48,1 „este bolnav”: verbul ἐνοχλέω înseamnă, în epoca clasică, „a fi tulburat, a se simți rău”. Începând cu sec. al III-lea î.H. este atestat cu sensul de „a fi bolnav”. ♦ „și s-a dus la Iacob” nu există în TM.

48,5 Philon interpretează alegoric numele celor două perechi de frați: natura și studiul (învățătura) corespund lui Simeon și Ruben; amintirea și memoria, lui Manase și Efraim (*Mut. 97-102*).

48,6 „moștenirea”: exact, „partea lor de moștenire”, în sens concret.

48,7 Locul morții Rahelei a fost menționat și în 35,16, dar aici există un element suplimentar: „Drumul Cailor” (ἵππόδρομος), care nu corespunde nici unui termen din TM (acesta are doar „pe drum”). Ce este acest „hipodrom”? L-am tradus prin „Drumul Cailor”, gândindu-mă că ar putea fi vorba fie de un drum special amenajat pentru transportul cu cai, fie de un drum pe unde caii erau duși la vânzare dintr-o regiune într-alta. Al treilea sens, tehnic, de „teren pentru cursele de cai” nu este exclus. Aceste „hipodromuri” au început să fie construite în Palestina începând cu vremea lui Irod, așadar termenul este un anacronism în VT. Cum el nu apare în TM, avem probabil de-a face cu o glosă intercalată în text de către traducătorul LXX, pentru edificarea cititorilor contemporani cu el (subînțelege: „acolo unde se află acum hipodromul”). Un hipodrom este semnalat, lângă mormântul Rahelei, în *Testamentul celor XII patriarhi*, Iosif 20,3. ♦ Pentru Chabratha, cf. nota de la 35,16.

din Mesopotamia Siriei, Rahel, mama ta, a murit în ținutul Canaanului, pe când mă aflam aproape de Drumul Cailor, la Chabratha, ca să merg la Efrata. Și am îngropat-o lângă Drumul Cailor, adică Betleem.”

⁸ Văzându-i pe fiii lui Iosif, Israel a întrebat: „Cine sunt aceștia?” ⁹ Iosif i-a zis tatălui său: „Sunt fiii mei, pe care mi i-a dat aici Dumnezeu.” Atunci Iacob i-a zis: „Adu-i lângă mine, ca să-i binecuvânteț.” ¹⁰ Ochii lui Israel slăbiseră din pricina bătrâneții și nu puteau vedea. Iosif i-a adus [pe copii] lângă el și el i-a sărutat și i-a îmbrățișat. ¹¹ Israel i-a zis lui Iosif: „Iată, n-am fost lipsit de [bucuria de] a te mai vedea și, iată, Dumnezeu mi i-a arătat și pe urmașii tăi!” ¹² Iosif i-a luat de pe genunchii lui și ei s-au închinat cu fața până la pământ. ¹³ Și i-a luat Iosif pe cei doi fii ai săi, cu mâna dreaptă pe Efraim, la stânga lui Israel, cu mâna stângă pe Manase, la dreapta lui Israel, și i-a dus mai aproape de el. ¹⁴ Dar Israel a întins mâna dreaptă peste capul lui Efraim – care era mai mic – și mâna stângă peste capul lui Manase, punându-și mâinile în cruciș. ¹⁵ Și i-a binecuvântat, zicând: „Dumnezeu, înaintea căruia părinții mei Avraam și Isaac au fost plăcuți, Dumnezeul care m-a crescut din copilărie și până în ziua de astăzi, ¹⁶ îngerul care m-a scăpat de toate relele să-i binecuvânteze pe copiii aceștia! Prin ei vor fi chemate numele meu și numele părinților mei, Avraam și Isaac! Înmulțească-se foarte pe pământ!”

¹⁷ Iosif a văzut că tatăl său și-a pus mâna dreaptă pe capul lui Efraim și i-a căzut greu. Și a luat mâna tatălui, ca să o schimbe de pe capul lui Efraim pe capul lui Manase. ¹⁸ Iosif i-a zis tatălui său: „Nu așa, tată! Iată, acesta este întâiul-născut! Pune-ți dreapta pe capul lui.” ¹⁹ Dar [Iacob] n-a vrut, ci a zis: „Știu, copile, știu! Și acesta va ajunge un popor, și acesta va fi înălțat, dar fratele său mai mic va fi mai tare și urmașii lui vor ajunge o mulțime de

48,11 TM: „Nu mă așteptam să-ți văd fața.”

48,12 TM: „El [Iosif] s-a închinat” (LXX are plural).

48,14 La sfârșit, TM are în plus: „căci Manase era cel mai mare”. ♦ Philon explică gestul lui Iacob prin faptul că bătrânul cunoaște superioritatea memoriei (simbolizată de Efraim) față de amintire (simbolizată de Manase) (*Leg.* III,90-93). Pentru autorul *Epistolei lui Barnaba* (13,5), fratele mai mic binecuvântat în locul celui mai mare prefigurează poporul creștin, întrevăzut de Iacob în chip profetic și spiritual.

48,15 „ziua”: Philon interpretează alegoric ziua, spunând că Dumnezeu l-a crescut pe Iacob călăuzindu-l până la lumina desăvârșită. Iacob îi dă o lecție spirituală fiului său Iosif, „omul politic” veșnic imatur (*Leg.* III,179).

48,16 Dumnezeu e invocat de Iacob sub numele de „înger”, poate prin referire la scena luptei din 32,23-33, unde „omul” de la 25 și 26 e interpretat tradițional ca „înger”.

neamuri.”²⁰ Și el i-a binecuvântat în ziua aceea zicând: „Întru voi Israel va fi binecuvântat așa: să te facă Dumnezeu ca pe Efraim și pe Manase!” Și l-a pus pe Efraim înaintea lui Manase.²¹ Apoi Israel i-a zis lui Iosif: „Iată, eu mor. Dumnezeu va fi cu voi și vă va întoarce în țara părinților voștri.²² Îți dau ție Sichemul, parte aleasă, mai mult decât partea fraților tăi, pe care am luat-o din mâinile amoreilor cu sabia și cu arcul meu.”

49¹ Iacob și-a chemat fiii și le-a zis:

„Adunați-vă, ca să vă spun
ce vi se va întâmpla la sfârșitul zilelor.

² Strângeți-vă și ascultați, fii ai lui Iacob,
ascultați-l pe Israel, tatăl vostru!

³ Ruben tu, întâiul meu născut,
tăria mea și începutul copiilor mei,
greu de răbdat, crunt, semeț.

⁴ Ai dat pe de lături, ca apa; nu da în clocot,

48,22 „Sichem”: TM are „îți dau cu un umăr mai presus” de frații tăi.

49,1 Capitol celebru în exegeza antică, deopotrivă iudaică și creștină, cunoscut sub numele de „Binecuvântările lui Iacob” (cf. Philon, *Mut.* 200). Comentarii ample și sistematice: Hipolit, *Binecuvântările lui Iacob*, și Rufinus, *Binecuvântările patriarhilor*. Despre figurile patriarhilor, cf. *Testamentul celor XII patriarhi*, scriere intertestamentară. ♦ Este deopotrivă o „vestire” și o profeție citită de creștini în cheie eshatologică și hristologică. Hipolit vede în fiecare dintre fiii lui Iacob o figură/imaginație a lui Hristos, a apostolilor sau a evreilor ostili. Rufinus interpretează capitolul după trei sensuri: istoric, mistic/anagogic și moral. ♦ „la sfârșitul zilelor”: expresia a fost înțeleasă în sens istoric (la sfârșitul vieții fiecărui patriarh) sau eshatologic (la sfârșitul istoriei). După Origen, aceste cuvinte confirmă faptul că lumea se va sfârși (*De princ.* III,5,1). Pentru Eusebiu, ele au sens mesianic (*DE VIII,1,1-81*): Iacob anunță venirea Mesiei.

49,3 Ruben are dreptul întâiului-născut, dar în binecuvântările lui Moise acest drept va reveni lui Iosif, întâiul-născut al Rahelei (*Deut.* 33,17). ♦ LXX: „început (ἀρχή) al copiilor mei” (sau „părgă”, dar conotația patristică este alta: cf. Origen, *Com. Io.* I). Spre deosebire de LXX, TM are cuvântul *’ōnī*, „bărbăția mea”, „forța mea virilă”. ♦ „greu de răbdat, crunt, semeț”: exact, „dur de răbdat, dur, semeț”. Hipolit vorbește, plecând de la adj. „dur” despre „încăpățănarea” primului-născut, adică a poporului Legii (evreii), care n-a vrut să primească evanghelia. Pune versetul în corespondență cu Ex. 33,5. TM are altceva: „culme de semeție, culme de putere”.

49,4 Cf. Gen. 35,22: Ruben s-a culcat cu Balla, ibovnica tatălui său. ♦ „patul”: pentru Hipolit, „patul” simbolizează „trupul lui Hristos pe care sfinții stau ca pe un pat”. Acest trup a fost pângărit de cei care l-au biciuit și scuipat, ori i-au dat să bea oțet (*Ben. Iac.* 13).

căci te-ai urcat în patul tatălui tău,
ai pângărit așternutul în care te-ai urcat.

⁵ Simeon și Levi, frați!

Au împlinit o nedreptate din voia lor.

⁶ Sufletul meu să nu meargă la sfat cu ei,
rărunchii mei să nu se sprijine pe cârdășia lor,
pentru că au ucis oameni în mânia lor
și-n pofta lor au schilodit un taur.

⁷ Blestemată fie-le mânia, căci e semeață,
și ciuda lor, căci s-a întărit.

Îi voi împărți în [neamul lui] Iacob
și-i voi împrăstia în [neamul lui] Israel.

⁸ Iuda, pe tine să te laude frații tăi,
măinile tale în ceafa dușmanilor tăi.

Fiii tatălui tău se vor închina ție.

⁹ Pui de leu, Iuda!

Dintr-o mlădiță, fiul meu, ai crescut;
te-ai trântit și ai dormit ca un leu,
ca un pui de leu; cine-l va trezi?

¹⁰ Căpetenie nu va lipsi din [neamul lui] Iuda

49,5 Amintirea masacrării sicheemiților, din pricina Dinei. Hipolit amintește acest sens, istoric, dar oferă apoi interpretarea sa tipologică: preoții descind din Levi, iar scribii din Simeon. Prin urmare, ei îi simbolizează, profetic, pe cei care l-au persecutat pe Iisus.

49,6 „rărunchii”: exact, „ficiații”. ♦ „au schilodit un taur” (M. Simonetti traduce prin „i-au tăiat tendoanele unui taur”): după Hipolit acest „taur” este simbolul lui Hristos crucificat (*Ben. Iac.* 14). În Deut. 33,17, Iosif este numit „întâiul-născut al taurului”.

49,7 Descendenții lui Simeon și ai lui Levi nu vor avea teritorii proprii. Hipolit interpretează versetul ca o imagine a dispersării evreilor.

49,8 Regatul lui Iuda va birui regatul lui Israel. ♦ „măinile tale...”: după Hipolit, este vorba de măinile lui Iisus întinse pe cruce, care i-au biruit pe dușmani.

49,9 „pui de leu”: simbol mesianic, la Părinți, dar și în iudaismul anterior erei creștine. Cf. Prigent, 1959, pp. 419-430. După Hipolit, avem de-a face aici cu o profecție pozitivă, întrucât din tribul lui Iuda se va naște David, iar din David se va naște Hristos. Prin urmare, spune Hipolit, Iacob îl binecuvântează aici, în mod spiritual, pe David.

49,10 „până când va veni”: lecțiune controversată încă de la începuturile creștinismului. Iustin (*Dialogul cu Trifon* 120,3-4) susține că versetul trebuie înțeles în felul următor: „până când va veni cel pentru care acest lucru a fost hărăzit”, scoțând în evidență sensul mesianic. După Origen, „ceea ce este hărăzit” este funcția împărătească a lui Hristos. ♦ „așteptarea” întărește sensul mesianic. TM are „supunerea”.

și cârmuitor din coapsele sale,
până când va veni ce i-a fost hărăzit;
el este așteptarea neamurilor [păgâne].

¹¹ Își va lega mânzul de vița de vie
și de vrej, mânzul măgăriței sale.

În vin își va spăla haina sa
și-n sânge de strugure, veșmântul său.

¹² Scânteietori sunt ochii săi de la vin,
și dinții săi mai albi ca laptele.

¹³ Zabulon va locui lângă mare,
acolo unde vin să ancoreze corăbiile,
și se va întinde până la Sidon.

¹⁴ Issachar a poftit binele
și s-a odihnit în mijlocul moștenirilor sale.

¹⁵ Și, văzând că odihna este bună

și pământul mănos,

și-a pus umărul la muncă

și s-a făcut lucrător al pământului.

¹⁶ Dan va judeca poporul său

și va fi ca un [singur] trib în Israel.

49,11 Creștinii văd în acest verset realizarea profeției „primei veniri” a lui Iisus (Mt. 21, 2-11) (Iustin, *Apologia* 32,5-6; *Dialogul cu Trifon* 53,1-2). ♦ „haina spălată în sânge” este pusă în legătură cu Is. 65,1-3 și interpretată ca o vestire mesianică. Pentru Hipolit, aceste cuvinte fac aluzie la botezul lui Iisus (*Ben. Iac.* 18).

49,12 „ochii”: după Hipolit, Iacob vorbește despre „ochii lui Iisus”, profeții și apostolii. „Vinul” îl simbolizează pe Duhul Sfânt. „Scânteierea” ochilor este generată de „beția spirituală”, *sobria ebrietas*, una din formulele consacrate de Philon. ♦ „dinții”, tot după Hipolit (*ibid.* 19), sunt apostolii, „înălbiți” de Logos.

49,13 Profeția despre Zabulon anunță extinderea harului lui Hristos la neamurile păgâne, care locuiesc deocamdată lângă „marea ispitelor”, dar care își vor găsi la un moment dat liniștea în porturile Bisericii (Hipolit, *Ben. Iac.* 20).

49,14 *Testamentul celor XII patriarhi* îl prezintă pe Issachar ca pe un personaj consacrat în întregime studiului (*Issachar* 4,5). Philon îl admiră (*Leg.* I,80; *Ebr.* 94). TM îl numește „asin ciolănos” (sens pozitiv, indicând robustețea). Plecând de la „odihna în mijlocul moștenirilor sale” (de fapt, părților sale de moștenire), Hipolit spune că patriarhul este o figură a lui Iisus care stă pe Muntele Tabor între Ilie și Moise (*ibid.* 21). Rufin îl vede odihnindu-se în mijlocul apostolilor (*Ben.* II,12-14). ♦ „lucrător al pământului”: după Hipolit, lucrarea în sânul și întru sporirea Bisericii, „pământul mănos” fiind trupul lui Hristos.

- ¹⁷ Dan să se facă șarpe în drum
zvârcolindu-se pe cărare,
mușcând glezna calului
și călărețul se va prăvăli pe spate;
¹⁸ aștept mântuirea Domnului.
¹⁹ Pe Gad îl vor jefui jefuitorii,
dar și el îi va jefui pe ei fără zăbavă.
²⁰ Aser, pâinea sa e mănoasă
și-i va hrăni pe cărmuitori.
²¹ Neftali, tulpină crescută liber
adăugând frumusețe prin rod.
²² Fiu care ai sporit, Iosife,
fiu care ai sporit, pradă invidiei,
fiul meu cel mai mic,
întoarce-te spre mine!

49,17 Despre Dan, cf. 30,6 și nota. În ochii lui Philon, Dan este un personaj pozitiv, întrucât șarpele din drum nu este neapărat ispititorul Evei, ci mai degrabă șarpele ridicat de Moise în pustiu (Num. 21,9), care simbolizează „stăpânirea de sine” (cf. Agr. 94-110; Leg. II,97-101). Origen merge pe aceeași idee (Hom. Ez. XI,3), în vreme ce Hipolit vede în Dan una din figurile/typurile Antihristului, care se va naște din acest trib, înaintea sfârșitului lumii (Ben. Iac. 22 și De Christo et Antichristo, cf. Bibliografie). ♦ În cuvintele grecești „mușcând glezna” se poate găsi o paragramă a numelui lui Dan: *DakNoN pierNAN*.

49,18 „aștept mântuirea”: Rahlfs, pe care îl urmărim cu fidelitate, dă forma „aștept”, după TM; manuscrisele principale (*Vaticanus* și *Alexandrinus*) au însă un participiu care se referă la călăreț („așteptând”).

49,19 După Hipolit (*ibid.* 23), versetul anunță (și rezumă) controversa dintre Iisus și scribi și farisei (Mt. 21,23-27). Într-un prim moment aceștia („jefuitorii”) îl „jefuiesc”, punându-i întrebări încuetoare, dar în al doilea moment Iisus îi pune la punct.

49,20 „Aser”: prefigurare a lui Iisus și a apostolilor, în același timp, după Hipolit (*ibid.* 24). Aceștia îi hrănesc cu pâine, atât materială, cât și spirituală, pe credincioși. După Hipolit, numele lui Aser înseamnă „bogăție”.

49,21 „tulpină crescută liber”: după Hipolit, tulpina – Biserica păgânilor crește liber din trupul lui Hristos. TM are cu totul altă metaforă: „Este o ciută în libertate care naște pui de căprioară.”

49,22 În ce privește profeția despre Iosif, diferențele dintre LXX și TM sunt numeroase. ♦ „care ai sporit”: TM are „ai rod”; LXX: „întoarce-te spre mine”; TM: „agață-te” (simbolică vegetală). Acest „întoarce-te spre mine” este interpretat de Hipolit ca prevestind întoarcerea lui Iisus la Tatăl, după moarte (*ibid.* 26).

²³ Pe el l-au tot ocărât urzind planuri,

l-au hăituit stăpânitorii de săgeți;

²⁴ dar arcurile lor au fost frânte cu tărie

și vloga brațelor le-a slăbit

sub brațul Stăpânitorului lui Iacob.

De-atunci El l-a întărit pe Israel,

²⁵ de la Dumnezeuul tatălui tău;

Dumnezeul meu ți-a venit în ajutor

și ți-a dat binecuvântarea cerului de sus,

și binecuvântarea pământului care le ține pe toate,

datorită binecuvântării sânilor și pântecelui,

²⁶ binecuvântării tatălui și mamei tale.

El a întrecut binecuvântările munților statornici

și binecuvântările nisipurilor veșnice.

[Binecuvântările] acestea să fie peste capul lui Iosif

și peste frații săi, pe care [Iosif] i-a călăuzit.

²⁷ Beniamin, lup răpitor,

dimineața tot va mai mânca,

iar seara își va împărți hrana.”

²⁸ Aceștia sunt toți cei doisprezece fii ai lui Iacob și așa le-a vorbit tatăl lor, binecuvântându-i, pe fiecare cu binecuvântarea lui. ²⁹ Și le-a zis: „Eu mă adaug poporului meu. Îngropați-mă cu părinții mei în peștera de pe țarina lui Ephron, cheteul, ³⁰ în peștera cu două încăperi din fața lui Mambre, în Canaan, peștera pe care Avraam a cumpărat-o de la Ephron cheteul, ca să

49,23-24 „stăpânitorii de săgeți etc.”, după Hipolit, sunt calomnii și cei care l-au ucis pe Iisus. Dar ei au fost până la urmă învinși de puterea Logosului.

49,25 Hipolit înțelege și scrie: „De la Dumnezeu, Tatăl tău” în loc de „Dumnezeul tatălui tău”, dând imediat o interpretare hristologică versetului. ♦ „sânii”: după Hipolit: 1) cele două Testamente, care l-au anunțat pe Hristos și care-i hrănesc pe credincioși ducându-i spre Dumnezeu; 2) „sânii Mariei” care l-au hrănit pe Iisus prefigurată de Iosif.

49,26 „și mamei tale” nu există în TM.

49,27 „lup răpitor” („care sfășie”): după Hipolit, Iacob îl numește astfel pe apostolul Pavel, născut, crede el, din tribul lui Beniamin, care, la început, i-a persecutat pe ucenicii lui Iisus („dimineața mânca”) pentru ca în a doua parte a vieții să devină unul din cei mai zeloși propovăduitori ai Evangheliei („seara va împărți hrana”). Cf. elogiul făcut de Moise tribului lui Beniamin (Deut. 33,12).

49,28 LXX: „fii ai lui Iacob”; TM: „triburi ale lui Israel”.

49,29 TM are în plus, la început: „Și le-a poruncit.”

aibă un mormânt. ³¹ Acolo i-au înmormântat pe Avraam și pe Sarra, soția lui, pe Isaac și pe Rebeca, soția lui, și tot acolo am îngropat-o eu pe Leia; ³² țarina și peștera de pe ea au fost luate de la fiii lui Cheteu.” ³³ Apoi Iacob n-a mai dat nici o poruncă fiilor săi, și-a ridicat picioarele pe pat, s-a săvârșit și a fost adăugat poporului său.

50 ¹ Iosif s-a prăbușit peste tatăl său, a plâns și l-a sărutat. ² Apoi Iosif le-a poruncit slujitorilor săi grovari să-i înmormânteze tatăl, iar aceștia l-au înmormântat pe Israel. ³ Și au împlinit patruzeci de zile: atât este numărul de zile pentru o înmormântare. Și Egiptul l-a plâns șaptezeci de zile.

⁴ După ce au trecut zilele de doliu, Iosif le-a vorbit așa preaputernicilor de la curtea lui Faraon: „Dacă am aflat har înaintea voastră, spuneți acestea, despre mine, la urechile lui Faraon. ⁵ Tatăl meu m-a pus să jur și mi-a zis: «Să mă îngropi în mormântul pe care l-am săpat pentru mine în Canaan.» Acum dar am să mă scol, am să-l îngrop acolo pe tatăl meu și am să mă întorc.” ⁶ Și Faraon i-a zis: „Du-te și îngroapă-ți tatăl așa cum te-a pus să juri.”

⁷ Iosif s-a dus să-și îngroape tatăl și cu el au mers toți slujitorii lui Faraon, bătrânii din casa acestuia, toți bătrânii din țara Egiptului, ⁸ toată slujitorimea lui Iosif și frații acestuia, precum și toată casa tatălui său. La Gesem și-au lăsat neamurile, turmele și vitele. ⁹ Au mers cu el care și călăreți, așa încât alaiul era foarte mare.

49,33 Scenă tipică de trecere în moarte. Patriarhul care a trăit o viață virtuoasă și plină („sătul de zile”) se stinge în patul său, înconjurat de toți fiii, după ce le-a spus un ultim cuvânt esențial (testamentul oral). Scena morții lui Iacob va deveni model pentru toate „sfârșiturile” sfinților creștini nemartirizați.

50,1 Exact: „a căzut peste fața tatălui său.”

50,2 „să-l înmormânteze”: deși termenul grec înseamnă „a înmormânta”, trupul lui Iacob trebuie să fi fost îmbălsămat, după tradiția iudaică, ale cărei rituri funerare sunt asemănătoare cu ale tradiției egiptene (cf. Herodot, *Hist.* II.85-89). Îmbălsămarea sau mumificarea presupunea extragerea organelor din trup, pentru a fi păstrate separat, uscarea trupului, apoi umplerea lui cu sare. După aceea trupul era învelit într-o pânză special preparată, apoi într-o altă pânză, curată. Ritualul dura până la șaptezeci de zile, uneori mai puțin, ca în cazul lui Iacob.

50,3 Despre doliul de șaptezeci de zile vorbește și Herodot, *ibid.* II,86.

50,5 La începutul cuvintelor lui Iacob TM are: „Iată, am să mor.”

50,8 „slujitorimea”: „casa” lui Iosif, incluzându-i pe slujitori.

¹⁰ Când au ajuns la Aria lui Atad, dincolo de Iordan, s-au lovit cu pumnii în piept, crunt de tot, a jale. [Iosif] l-a jelit șapte zile pe tatăl său. ¹¹ Văzând jalea de pe Aria lui Atad, locuitorii Canaanului și-au zis: „Mare jale-i la egipteni!” De aceea locul de dincolo de Iordan i-au pus numele „Jalea Egiptenilor”. ¹² Așa au făcut fiii săi pentru el și l-au îngropat acolo. ¹³ Fiii săi l-au dus înapoi în ținutul Canaanului și l-au îngropat acolo, în peștera cu două încăperi, pe care Avraam o cumpărase, pentru mormânt, de la Ephron cheteul, în fața lui Mambre. ¹⁴ După aceea, Iosif s-a întors în Egipt, el, frații săi și toți cei care s-au dus să-l îngroape pe tatăl său.

¹⁵ Văzând că părintele lor a murit, frații lui Iosif și-au zis: „Să nu-și amintească Iosif de răul pe care i l-am făcut și să ne plătească toate relele suferite din pricina noastră!” ¹⁶ Au venit la Iosif și i-au zis: „Înainte să se sfârșească tata s-a jurat: ¹⁷ «Spuneți-i așa lui Iosif: 'Iartă-le lor nedreptatea și păcatul, căci te-au făcut să înduri multe rele.'» Acum, iartă nedreptatea celor ce-l slujesc pe Dumnezeuul tatălui tău!” Și Iosif a plâns auzindu-le vorbele. ¹⁸ Iar ei, venind la el, i-au zis: „Suntem robii tăi!” ¹⁹ Dar Iosif le-a zis: „Nu vă temeți, căci eu sunt al lui Dumnezeu. ²⁰ Voi ați urzit planuri mârșave împotriva mea, dar Dumnezeu a urzit de bine pentru mine, ca să fie cum este acum și ca să fie hrănit mult popor!” ²¹ Apoi le-a mai zis: „Nu vă temeți! Am să vă hrănesc și pe voi și pe cei din casele voastre.” Și i-a mângâiat vorbindu-le pe inima lor.

50,10 „Aria lui Atad” (ebr. *goren-’atād*). LXX traduce doar primul termen al numelui. Și al doilea poate fi tradus, prin „ciulin”. Așadar locul s-ar numi „Aria Ciulinilor”. ♦ Lovirea puternică cu pumnii în piept este expresia durerii resimțite la moartea unei rude foarte apropiate. În Palestina mileniilor I și II î.H., ritualul doliului (al jelierii) cuprindea: raderea capului și tăierea bărbii; creștături pe trup (interzise de Moise, în Deut.); sfășierea hainelor și îmbrăcare în sac; presărarea de praf pe cap și tăvălirea prin cenușă; bocetul.

50,12 Cuvintele „și l-au îngropat acolo” lipsesc din TM. LXX intră în contradicție cu anunțarea înmormântării lui Iacob în grota Rahelei, de la Makpelah (v. 5). Conform discursului lui Ștefan, din Fapte 7,16, Iacob a fost înmormântat la Sichem (sic!).

50,17 „Acum, iartă”: exact: „acum, primește”, „îngăduie”, „lasă de la tine.”

50,18 LXX omite scena prosternării fraților dinaintea lui Iosif, prezentă în TM.

50,19 „eu sunt al lui Dumnezeu”: în TM este o interogație: „Oare sunt eu în locul lui Dumnezeu?” Pentru TM, Iosif refuză să-și judece frații și să-i pedepsească, întrucât nu este Dumnezeu. LXX schimbă sensul: Iosif iartă, întrucât este om al lui Dumnezeu, ca și frații săi.

²² Iosif a locuit în Egipt, el, frații săi și toată casa tatălui său. Și a trăit Iosif o sută zece ani ²³ și i-a văzut pe copiii lui Efraim până la a treia generație. Și fiii lui Machir, fiul lui Manase, s-au născut pe coapsele lui Iosif. ²⁴ Și Iosif le-a zis fraților săi: „Eu mor. Dumnezeu însă o să vă cerceteze, o să vă ia din țara aceasta și-o să vă ducă în ținutul pe care Dumnezeu a jurat [că-l va da] părinților voștri, Avraam, Isaac și Iacob.” ²⁵ Și Iosif i-a pus să jure pe fiii lui Israel, zicând: „Când Dumnezeu o să vă cerceteze, să luați și oasele mele de aici, cu voi.”

²⁶ Iosif s-a sfârșit la o sută zece ani. L-au îngropat și l-au pus într-un sicriu în Egipt.

50,26 Geneza se termină cu testamentul și îngroparea lui Iosif. ♦ „sicriu”: termenul grec σαρφός corespunde aici ebr. 'ārōn, care va fi tradus prin κιβωτός în episodul construirii „chivotului Legământului”. Transportarea osemintelor lui Iosif va fi menționată în Ex. 13,19. Philon, de obicei critic față de Iosif, „om politic”, interpretează scena testamentului foarte pozitiv (*Migr.* 17-24). Sirach îl numește pe Iosif „căpetenia fraților săi” (49,15).

EXODUL

Introducere

Exodul este socotit „Evanghelia Vechiului Testament”, dat fiind că el prezintă primele intervenții concrete și publice ale lui Dumnezeu în istoria unui grup etnic (evreii) pentru a-l elibera din robie, pentru a-i da o Lege morală, juridică și religioasă și pentru a-l călăuzi spre pământul făgăduit. Ieșirea din Egipt este socotită de către evrei momentul fondator al istoriei lor, devenită, prin intervenție divină, o istorie sacră. Ea marchează începutul unui destin punctat de momente de glorie (intrarea în Canaan; întemeierea regatului), dar și de resemnare (distrugerea templului, exilul, risipirea). Cartea Exodului descrie o serie de întâlniri ale „poporului sfânt” cu Dumnezeu, întâlniri concretizate într-un cod legislativ, etic și cultural. Aceste întâlniri vor fi și sunt reactualizate prin diferitele sărbători evreiești instaurate de Dumnezeu însuși în timpul „convorbirilor” cu Moise. Cea mai importantă dintre ele este, fără îndoială, Paștele, preluată apoi în tradiția creștină cu dubla semnificație, de patimi/suferință și eliberare.

„Pomeniți ziua aceasta în care ați ieșit din pământul Egiptului, din casa robiei, căci Domnul v-a scos de aici cu mână tare.” (Ex. 13,3) Cuvântul lui Moise răsună peste veacuri, mai presus de toate asupririle, iar ieșirea din Egipt a devenit un simbol major al eliberării. Acest cuvânt a dobândit universalitate din ziua în care a răsunat în limba greacă, la Alexandria. Datorită traducerii Legii sale, diaspora evreiască din Egipt, primind mijlocul legal de a folosi în justiție propriul cod, poate să restabilească și adevărul istoric împotriva detractorilor săi și să ofere ca model lumii elenofone puritatea religiei sale. Meditând textul grecesc al Exodului în casele sale de rugăciune, ea pregătește înflorirea comentariilor philoniene, exegeza literală și alegorică a motivelor de o infinită bogăție din cartea „trecerii” către muntele din pustiu, către întâlnirea cu Dumnezeu, către primirea Legii și a splendorii lăcașului sfânt: lecturi evreiești și creștine, la care se poate extinde comparația, propusă de Emmanuel Levinas: „Textul este întins pe amplificările date de tradiție precum corzile pe lemnul viorii.”

I. Ieșirea din Egipt și personalitatea lui Moise

Titlul cărții, Exodul, s-a transmis prin două manuscrise în unciale: *Vaticanus* și *Coislinianus*. Într-un al treilea, *Alexandrinus*, întâlnim "Ἐξοδος Αιγύπτου" („Ieșirea din Egipt"). În LXX, acest termen apare în Ex. 19,1 și în Num. 33,38, cu sensul „ieșirea fiilor lui Israel din țara Egiptului", reluat în Ps. 104,38 și 113,1 pentru a desemna același eveniment. Pentru evreii vorbitori de limbă greacă a existat și un sinonim, ἐξαγωγή, rezultat din folosirea frecventă a verbului ἐξάγειν, „a face să iasă, a scoate", avându-L ca subiect pe Dumnezeu (sau pe Moise acționând la porunca Lui), termen ce indică mai direct acțiunea eliberatoare săvârșită de Dumnezeu. Pentru creștini, începând cu Meliton al Sardesului (sec. al II-lea) și Iustin Martirul (*Dialogul cu Trifon* 59,1.2), s-a încetățenit ἔξοδος, pe când evreii au numit această carte, ca pe celelalte ale Torei, după primul cuvânt: *Š'mōth*, „Numele". Epopeea evreilor care ies din Egipt sub conducerea lui Moise și primirea Legii de la Dumnezeu în pustiu a fost cunoscută și în afara iudaismului. Traducerea Exodului în grecește este un moment important în istoria relațiilor dintre evrei și lumea păgână a epocii elenistice. Despre conflicte anterioare perioadei când s-a făcut această traducere se vorbește în apologetica evreiască ulterioară, care asociază transpunerii textului Scripturii într-un limbaj nou recurgerea la surse nebiblice. O tradiție egipteană ostilă transformă istoria pornind de la legende xenofobe. Cel mai vechi susținător al acesteia este Manethon, care a scris în grecește în sec. al III-lea î.H., sub Ptolemeu al II-lea, dar calomniile conținute în lucrarea sa existau dinainte. Această tradiție pune pe seama israeliților istorii închipuite, de care se serviseră odinioară egiptenii în propaganda lor împotriva străinilor instalați în țară, în special împotriva perșilor. Tema comună este expulzarea acestor străini în timpul unei ciume provocate de prezența în țară a unor oameni cu obiceiuri și religii diferite. Astfel, în Ex. 4,6-7, orice aluzie la lepră este evitată, pentru a nu da prilej vrăjmașilor să-l acuze pe Moise și pe poporul său, pornind de la acest pasaj, de a fi fost leproși.

În tradiția greacă, Hekataios din Abdera, la începutul domniei lui Ptolemeu I, reia această legendă a expulzării în urma unei epidemii, expulzare interpretată ca semn al nemulțumirii zeilor. El scoate în relief figura lui Moise, marele legiuitor, modelând-o după imaginea filozofilor și legislatorilor greci. Sunt subliniate inteligența și curajul lui Moise, care își

căluzește poporul în timpul călătoriei numite ἀποικία și nu ἔξοδος (numele desemnează în greacă o expediție în vederea fondării unei colonii).

Dacă Moise, legiuitorul, s-a bucurat de prestigiu în mediile intelectuale, în mediile populare a fost cultivată imaginea unui Moise magician. La originea acesteia se află conflictul dintre Moise și vrăjitorii lui Faraon (Ex. 7,11-12.20-28; 8,3.14; 9,11). Numele lui Moise se va regăsi în papirusurile magice de origine iudaică cunoscute de creștini (cf. 2Tim. 3,8) din colecțiile făcute exclusiv de către păgâni, dar și în textele alchimice și astrologice de mai târziu.

Traducerea în greacă a Exodului este de o importanță capitală pentru evreii elenizați, care nu vor doar să răspundă denigrărilor, ci să creeze în lumea greacă o opinie favorabilă istoriei, culturii și religiei lor. Încă din prima jumătate a sec. al II-lea î.H., filozoful evreu Aristobul dedică regelui Ptolemeu al VI-lea (181-146 î.H.) un tratat intitulat *Exegeza Legii lui Moise*, în care afirmă că Platon a cercetat în cele mai mici detalii Legea, iar Pitagora a preluat în propria sa doctrină învățămintele Scripturilor evreiești. Pentru alți autori, angajați în apologetică și propagandă, referința la Exodul grec se asociază cu rescrierea relatării biblice. În Palestina, pe la mijlocul sec. al II-lea, Eupolemos, în lucrarea sa *Despre regii lui Iuda*, îl laudă pe Moise în maniera autorilor greci care și-au slăvit eroii civilizatori. Moise devine astfel primul înțelept, primul legislator, inventatorul scrierii (pe care grecii ar fi preluat-o de la fenicieni, iar aceștia de la evrei).

Scriitorul evreu cu nume persan, Artapan, compune, probabil în Egipt, o scriere despre evrei cu scop propagandistic, religios și naționalist, adaptată tradițiilor păgâne, urmărind să respingă calomniile lui Manethon: Moise ar fi fondat cultul egiptean, și egiptenii îl venerază ca pe o ființă divină. Lovind Nilul cu toiagul, inaugurasă inundațiile benefice, iar Faraon, pentru că a încercat din invidie să-l asasineze, moare de o boală de piele.

Figura lui Moise atinge culmea proslăvirii în forma cea mai savantă, mai filozofică și mistică în opera lui Philon din Alexandria. Acesta se înscrie în tradiția propriu-zis religioasă a lui Israel, așa cum este exprimată în Sir. 45,1-5 și în Cartea Înțelepciunii 10,15-11,4. Lui Moise i se atribuie rolul central ca profet inspirat. Tratatele lui Philon sunt hrănite de meditații asupra Exodului. Lucrarea care rămâne cel mai aproape de narațiunea biblică, urmând o exegeză spirituală, este *Viața lui Moise*, care va găsi mai târziu numeroase ecouri la scriitori creștini cum ar fi Grigore al Nyssei.

II. Observații asupra lexicului grec din Exod

Traducătorul Exodului acordă o grijă deosebită exigențelor limbii grecești, fiind unul dintre traducătorii Pentateuhului care au căutat să folosească expresii tipic grecești. În sintaxă, el transformă relațiile de coordonare în relații de subordonare conform geniului limbii grecești (3,4; 4,23; 28,41). Traducerea Exodului este opera unui traducător căruia îi este mai la îndemână limba greacă decât ebraica. Astfel, traducătorul Exodului poate fi caracterizat ca fiind competent, atent la formulările autentic grecești, păstrând o anumită libertate față de original, dar riguros în maniera sa de a-l reda cu fidelitate. Câteva exemple:

„*Nedreptatea*”. Prin alegerea lui ἄδικος „nedrept”, calificând martorul în 23,1, este slăbită valoarea ebr. *hāmās*, ce implică mai clar ideea de violență. O altă rădăcină ebraică, aparținând aceleiași câmp semantic, *nāgās*, suferă două tratamente diferite în Exod, în funcție de context. Substantivul corespunzător este redat cel mai adesea prin ἐργοδιώκτης, „supraveghetor de lucrări” (tradus de noi prin „vătaf” – n.t.) (3,7; 5,6.10.13); în 5,14 totuși i se substituie ἐπιστάτης, „ispravnic”, pentru a introduce un nivel superior al ierarhiei, supus direct lui Faraon („ispravnicii lui Faraon”); traducerea pare modelată după LXX 1,11: „Și Faraon le-a pus ispravnicii” (ἐπέστησεν ... ἐπίστατας).

„*Semne și minuni*” (σημεῖα καὶ τέρατα). Σημεῖον corespunde constant în Exod lui ὄθη, „semn” (4,8.9.17.28.30; 7,3; 8,19; 10,2). Face pereche cu τέρας, care traduce deopotrivă ebr. *pele*, „minune” (15,11) și *mōphēth*, „miracol” (4,21; 7,3.9; 11,10). Regularitatea folosirii lui σημεῖον impune traducerea constantă prin „semn”, iar corespondența dintre τέρας și *mōphēth* determină traducerea cuvântului grec prin „minune”, pe când θαυμάσιον traduce adesea în LXX *niphla’ōth*, „fapte minunate”, conform unui sens atestat în textele grecești încă de la Herodot; singurul caz din Exod se găsește la 3,20, în 34,10 preferându-se ἔνδοξον. Această ultimă alegere este rară în LXX (Iov 5,9; 9,10); ἔνδοξος este folosit cu sensul de „remarcabil, renumit, ilustru” (I-am tradus prin „slăvit” – n.t.). Prezența lui ἔνδοξον pentru a traduce *niphla’ōth* în Ex. 34,10 a fost determinată de importanța expresiei ἐνδόξως ... δεδόξασται (15,1.21), „cu slavă s-a preaslăvit”.

„*A deosebi printr-o minune*”. Folosirea lui παραδοξάζειν în Ex. (8,18; 9,4; 11,7) scoate în evidență soarta specială a lui Israel, deosebită de a egiptenilor. Verbul reapare în Deut. 28,59, unde orientarea sortii riscă să se inverseze sub amenințarea care vizează poporul. În cele două cazuri, traducerea „a deosebi/a însemna în chip minunat, printr-o minune” (țara sau un loc sfânt) se potrivește. În ceea ce privește tema „distingție-separare” în Exod, ea nu este explicitată în grecește decât în 8,19: „voi pune la mijloc un hotar.” Folosirea lui παραδοξάζειν în 8,18 presupune lectura verbului *pālā* la forma cauzativă, „a face minuni”, în timp ce TM citește *palāh*, „a deosebi”. Omofonia, asociată cu asemănarea grafică, explică confuzia. Targum-urile însă au aceeași lectură cu cea presupusă de Septuaginta.

„*Răzbunare*”. Ἐκδίκησις nu apare în Exod decât în 7,4 și 12,12 pentru a traduce ebr. *šephet*, „judecată” (în sensul de „sanctiune, pedeapsă dată”), redat prin κρίσις, „judecată”, în 6,6. În Num. 33,4 și în Iez. 18,41; 25,11.17; 30,14 se regăsește formularea ποιεῖν ἐκδικήσων prezentă în Ex. 12,12. În toate aceste pasaje este vorba de „a se răzbuna” sau de „a da o pedeapsă”. Ideea de răzbunare și expresia ei concretă, pedeapsa, sunt conținute în termenul grec. Ca „răzbunare” se potrivește mai bine în 12,12, precum și în 7,4.

„*Plagă*”. Termenul din limbile moderne, folosit în sens de „nenorocire, cataclism”, este de origine biblică. Provine din πλῆγή, „lovitură”, care apare pentru prima dată în LXX, în Ex. 11,1, pentru a vesti moartea tuturor întâilor-născuți din Egipt. Corespondența cu ebr. *negha* nu se regăsește decât în 2Par. 6,28, acesta fiind în mod obișnuit redat prin ὄφη („lovitură, atingere”). Πλῆγή traduce *negheph*, „pedeapsă”, în Ex. 12,13. Traducerea lui πλῆγή prin „lovitură” s-ar potrivi mai bine sensului grecesc, dar nu se potrivește cu „a aduce” prin care noi traducem, în 11,1, ἐπάγειν.

„*Vrăjitorii*” Egiptului. Cei trei termeni care îi desemnează pe „magicienii Egiptului” corespund celor din ebraică, dar nu riguros. Dacă ἐπαοιδός traduce întotdeauna *har^ctom* în Ex. (7,11.22; 8,3.14.15), cuvânt de origine egipteană, în 9,11 apare φαρμακός cu această funcție, iar în 7,11, acesta îi corespunde lui *m^ckhāššeph*. În ce-l privește pe σοφιστής, prezent o singură dată în Exod, tot în 7,11, el redă ebr. *hākham*. În ciuda acestor variații, alegerea traducătorului nu este lipsită de coerență. Ἐπαοιδός, în grecește, desemnează una din funcțiile lui φάρμακος, „magician, vrăjitor, cel care

folosește descântece”, de unde traducerea „descântător”. Pentru φάρμακος, este preferabil „vrăjitor” în loc de „magician”, pentru a respecta în 7,11 traducerea lui φαρμακεῖαι cu „vrăjitorii, farmece” (φαρμακεῖαι traduce un *hapax*, *lahatīm*, de la rădăcina „a ascunde, a învălui”; prin urmare, este vorba de științe oculte). Pentru a înțelege nuanțele lui σοφιστής, folosirea termenului în LXX este lămuritoare, cu o singură excepție: în Dan. 1,20, acest termen traduce aramaicul *hakkīm* (echivalentul ebr. *hākhām*), desemnându-l pe cel ce exersează înțelepciunea într-un mod profesionist (tehnic) în slujba unei puteri vrăjmașe lui Dumnezeu. Înțelesul peiorativ al lui σοφιστής în Daniel este confirmat și prin faptul că termenul se referă la înțelepții Babilonului, care sunt supuși regelui, σοφός fiind rezervat lui Daniel și grupului său.

Încăpățânarea („împietrirea”) lui Faraon. Această temă este exprimată în LXX cu ajutorul acelorași imagini ca și în TM. Βορῆσθαι (7,14), „a se îngreuna”, tradus de noi cu „a se împietri”, este concurat de σκληρύνειν, „a întări” (3 Reg. 12,4; Gen. 49,7; Ex. 7,3; 13,15; Deut. 2,30 etc.). Interferențe s-au putut, de asemenea, releva între βορύνειν, σκληρύνειν și κατασχύνειν, „a se întări, a prinde putere”, de unde contextual: „a se încăpățâna, a rezista” (fapt ce a permis traducerea lor în limba română cu „a se împietri” – n.t.).

„Spin” (10,7). Grecesul σκῶλον corespunde unui cuvânt ebraic însemnând „cursă, capcană”, ca și în Deut. 7,16 și Jd. 8,27. Termenul grec, fie la neutru, fie la masculin, desemnează, la Homer, un țăruș, un fel de par călit în foc și apropiat de σκόλωψ („par, țăruș, țeară”), după P. Chantraine. Este greu de trecut de la acest sens la cel de „piatră de poticnire”, pe care îl dau dicționarele, fără a implica o metaforă a obstacolului sau confuzia cu σκάνδαλον și πρόσκομμα (cf. Ex. 23,33 și 34,12), care traduc același cuvânt ebraic pe care îl traduce σκῶλον. Aceste două conjecturi sunt puțin plauzibile. Se optează pentru păstrarea sensului de „spin”.

Fiii lui Israel și „însoțitorii” lor. Atunci când fiii lui Israel părăsesc Egiptul, se constituie într-o trupă de „șase sute de mii de bărbați pedestri” fără a număra și „însoțitorii” (12,37). Cuvântul ἀποσκευή desemnează după context ceea ce se adaugă „bărbaților” și ceea ce este distinct de turmele de vite (v. 38). Această utilizare în 10,24 și 10,10 arată că este vorba de copii, de bătrâni și de femei. În alte locuri, ἀποσκευή este echivalentul unui cuvânt însemnând „bunuri, averi” pe care le poți transporta. Or, copiii sunt

cei care trebuie purtați. Această trăsătură comună poate explica dubla utilizare a lui ἀποσκευή: în primul rând bagaje, echipament de campanie, dar în context militar include și persoane, familia lăsată în urmă de către soldatul plecat în campanie. (În funcție de context, am tradus prin „însoțitori”, „femei și copii”, „bunuri” – n.t.).

Răzvrătirea poporului. În afara reproșurilor pe care poporul le adresează lui Moise în momentul în care este prins între Marea Roșie și egipteni (14,11), revolta mai izbucnește în două împrejurări: când lipsește apa (15,22-27; 17,1-7) și când lipsește hrana (16,1-12). Răzvrătirii, Dumnezeu îi răspunde prin Moise îndulcind apele amare, făcând să țâșnească apă din stâncă și, pe de altă parte, dăruind prepelițe și pâine din cer. Expresia grecească a nemulțumirii fiilor lui Israel este redată prin verbul γογγύζω, de compusul lui intensiv διγογγύζω și substantivul γογγυσμός. Echivalarea lexicală a termenilor care desemnează murmura poporului s-a extins și la alte cărți ale LXX. Verbul simplu γογγύζω este cunoscut dintr-un papirus din sec. al III-lea î.H. El intră în seria verbelor cu sonoritate bazată pe secvența O-U, percepută ca exprimând fie „plângere, jeluire”, fie „chemare”. De origine ioniană, termenul este echivalent atticului τονθρόζω sau τονθορόζω, „a mormăi, a se bâlbâi”. Traducerea cu „a murmura” nu este cu totul exactă (pentru aceasta există în greacă μομμύρω care exprimă doar nemulțumirea).

„*Eu sunt Domnul*”. În 20,2, această formulă se prezintă pentru prima dată ca autoafirmare a lui Dumnezeu și ea corespunde unei expresii ebraice care începe cu forma *'ānokhī* a pronumelui personal, căreia traducătorul îi dă o notă specifică prin gr. ἐγὼ εἰμί, „Eu sunt” (cu precizarea că în limba română prezența pronumelui personal este obișnuită pe lângă verb, pe când în greacă este excepțională și se folosește pentru a scoate în evidență importanța și calitatea, aici majestatea, persoanei subiect – cf. Ex. 20,5; Deut. 5,9 – n.t.).

În tradiția evreiască, pronumelui *'ānokhī*, prin care se deschide Decalogul (20,2), îi sunt consacrate diverse *midrašim*. Formula este completată în greacă prin ὁ θεός σου („Dumnezeul tău”), cu articol hotărât înaintea lui θεός, articol absent în ebraică pentru *'Elohīm*, și care dă termenului generic valoarea unui calificativ pentru κύριος, „Domnul”; acesta din urmă, folosit fără articol, corespunde ebr. YHWH, numele propriu al divinității. Articolul hotărât înaintea lui θεός poate fi semnul unei opțiuni monoteiste insistente.

Poruncile, legile și rânduielele lui Dumnezeu. O bună parte din vocabularul legislativ al LXX apare prima dată în Exod. Pentru a sesiza acest lucru trebuie pornit de la 12,43.49. În 12,43, νόμος corespunde ebr. *huqqāh*, „poruncă, regulă, rânduială, așezământ”, iar în 12,49, ebr. *tōrah*, „lege”. O legătură puternică este astfel stabilită între cele două versete, care cuprind o suită coerentă de enunțuri relative la calitatea de circumcis, necesară pentru a fi admis la consumarea jertfei pascale. Recurgerea la un singur termen grec, cel mai general, νόμος, arată importanța circumciziei ca temei al Legământului (cf. Gen. 17,10-14). Νόμος nu se referă la reguli particulare ale ritualului pascal, ci la exigențele „Legii” în ansamblu (13,9-10).

În 16,4.28 definiția termenului νόμος (*tōrah*), se lărgeste de la circumcizie (cum apare în 12,43.49) la dimensiunile întregului Legământ, prin intermediul unei instituții-cheie, Sabatul. În 18,16.20, νόμος (singular) are un înțeles global pe care nu-l au προστάγματα (plural) „decrete, hotărâri” (pe care, în lipsa unui termen adecvat, le-am tradus prin „porunci” – n.t.); la fel, în 24,12, în raport cu ἐντολαί, „porunci”. Toate acestea apar ca mijloace de care se servește Dumnezeu pentru „a dicta/a întemeia legea” (vb. νομοθετεῖν este folosit în 24,12).

Dar cel mai adesea e folosit νόμιμον care traduce *huqqāh* pentru a numi o poruncă anume, cu privire la o sărbătoare, la o comemorare (12,14.17), la un ritual specific al cortului (27,21; 28,43), la un privilegiu sau la o îndatorire a preoților (29,28; 30,21). Noi am tradus νόμιμον cu „legiuire”, însoțit în mod constant în Exod de epitetul αἰώνιον, „veșnic”, fapt care generează o formulă reluată adesea: „legiuire veșnică”.

Mai delicată este interpretarea termenilor δικαίωμα (15,25.26; 21,1.9.31; 24,3) și κρίσις (15,25). În limbajul juridic ptolemaic, δικαίωμα sunt „acte justificative”, fapt ce nu corespunde contextului din Exod în care este folosit cuvântul. Nu este imposibil ca δικαίωμα să reprezinte pentru traducătorul Exodului „reguli de drept” care permit instruirea unui proces de călcare a legii (le-am tradus prin „îndreptări” sau „rânduiele” – n.t.). Printr-o altă alunecare semantică, κρίσις (15,25), care sunt asociate cu δικαίωμα, desemnează „judecățile” nu în sens de „proces”, ci de „proceduri” judiciare care guvernează instrumentarea și sunt susceptibile de a conduce la decizii conforme dreptului.

Jertfa de „punere deoparte”. În 13,12, editorii textului grec rețin lecțiunea ἀφελῆς, „tu vei lua”, din *Vaticanus*, mai degrabă decât ἀφοριεῖς, „vei pune deoparte”, care este mai bine reprezentată în tradiția manuscrisă.

Ἀφελεῖς este într-adevăr atestat la Philon și nicăieri în altă parte în LXX. Vb. ἀφορίζειν nu corespunde ebr. *‘ābhar*, care, la cauzativ, înseamnă „a transfera”. Acest transfer este o ofrandă, al cărei aspect negativ constă în sustragerea de la folosirea profană. Alegerea lui ἀφαιρῆν în greacă subliniază acest aspect (35,24). Sensul de „a lua” este atestat de o inscripție cu caracter religios în sec. al IV-lea î.H., fiind mai potrivit pentru ἀφαιρῆν în 29,27 și 35,24 (totuși, pentru uniformitatea vocabularului sacrificial în cărțile Pentateuhului, am optat constant pentru traducerea cu „punere deoparte” – n.t.).

Animalele domestice. Traducem μόσχος de fiecare dată când este posibil prin „vițel”, iar μοσχάριον prin „tăuraș”. În 34,19 totuși μόσχος este feminin și desemnează o junincă, după înțelesul grec clasic. De altfel, diversitatea termenilor grecești μόσχος, „juncan” sau „junincă”, βοῦς, „vită”, ταῦρος, „taur”, corespunde unui singur termen ebr.: *šōr*.

Ἵποζύγιον și ὄνος sunt traduse prin „asin” sau „măgar”. Cele două cuvinte grecești sunt folosite nediferențiat în κοινή pentru a desemna măgarul sau asinul după cum atestă papirusurile. Folosirea lui Ἵποζύγιον în acest sens este tot mai rară, făcând loc lui ὄνος, „măgar”, care permitea distincția feminin/masculin, și a dispărut în sec. I d.H.

III. Expresia grecească a unor teme din Exod și posteritatea lor

Πάσχα/Paste. Substantivul πάσχα, în LXX, nu este, cum s-ar părea, o elenizare a ebr. *pesah*; el transcrie termenul aramaic aflat în calendarul tradiției orale la vremea traducerii grecești. Sunt mărturiile provenind din *Hexapla* lui Origen, care îi atribuie când lui Theodotion, când lui Aquila și Symmachos o transcriere din ebraică sub forma φασεχ. Un ecou al termenului grec πάσχα este sesizabil totuși în traducerea vb. *pāsah* în 12,13.27 cu gr. σκεπάζω, „a acoperi, a proteja, a ocroti”, mai ales la viitor și la aorist. Un alt echivalent pentru *pāsah* în Ex. 12 este παρέρχομαι, „a depăși, a trece mai departe”, în v. 23. Aceste două traduceri se înscriu într-o tradiție interpretativă căreia LXX îi atestă vechimea. Folosirea lui παρέρχομαι a generat cele mai răspândite interpretări grecești ale lui πάσχα, deoarece vb. apare de două ori în v. 23 pentru a traduce mai întâi *‘ābhar*, „a trece”, apoi *pāsah*. Philon folosește termenii διάβασις, „trecere/traversare”, și διαβατήρια, care la greci desemna sacrificiul oferit înainte de a trece o frontieră sau un

râu. Aquila folosește ὑπέρβασις, „acțiunea de a trece pe deasupra” sau „acțiunea de a sări peste”, interpretare răspândită printre evrei în Evul Mediu. Există un ecou al acestui înțeles în traducerea greacă medievală numită *Graecus Venetus* după un manuscris de la sfârșitul sec. al XIV-lea: *pāsah* este redat prin ἄλλομαι, „a sări”. Procopios (PG 87 561b), cu mult înainte, semnaleză o semnificație apropiată a Paștelui: „a înainta cu pași mari”. În ceea ce privește traducerea cu σκεπάζω, „a acoperi, a ocroti”, ea se apropie de unul din cele două verbe utilizate în Targ. N pentru a reda *pāsah*: aramaicul 'aggēn, „a acoperi, a ocroti”, care face aluzie la imaginea lui Dumnezeu ca „scut”, redată prin ὑπερασπίζω în Is. 31,5 și în Gen. 15,1. Diversitatea exegezelor antice se reflectă în divergențele moderne privitoare la sensul ebr. *pāsah*; majoritatea exegeților, urmând tradiția iudaică veche și pe Rași, optează pentru „a trece dincolo, a trece (sau a sări) pe deasupra”, adică „a omite, a cruța”; alții înclină spre „a ocroti”. Între interpretările vechi, aceea a lui Philon care propune pentru πάσχα sensul de „trecere” prezintă particularitatea de a face din fiii lui Israel actori ai acestei „traversări”. Este vorba pentru el de „trecerea” sufletului de la sensibil (patimi trupesti) spre inteligibil și divin, exemplul istoric fiind ieșirea din Egipt. Acest simbolism a cunoscut o mare răspândire în tradiția creștină, unde a fost preluat de către Clement din Alexandria (*Strom.* II,11,51,1-2), și mai ales de către Origen. Acesta, în tratatul său *Despre Paște*, se opune etimologiei propuse de creștinii dinaintea lui, Meliton și Hipolit, care puneau πάσχα în relație cu πάθος, asociind „Paștele” cu „Patima” lui Hristos. Relația dintre Paște și „a pătimi” a fost deja prezentată de Philon, dar subordonată temei „trecerii”: „Paștele este strădania sufletului de a se desprinde de patimile iraționale și îndurarea de bunăvoie a bunei dispoziții raționale” (*Her.* 192). Revenirea la explicația Paștelui ca „trecere” îi permite lui Origen să arate că Paștele nu este o închipuire a patimii lui Hristos, ci Hristos Însuși. În ceea ce privește „trecerea” pe care o săvârșesc creștinii, ea nu poate fi decât botezul, noua „ieșire din Egipt” și „trecere a Mării Roșii”. Învățătura despre Paște ca trecere a fost dezvoltată apoi de către Eusebiu al Cezareii, Atanasie, Grigore din Nazianz, Chiril al Alexandriei și mulți alții. Origen face, de asemenea, din Hristos subiectul acțiunii implicate de cuvântul Paște reținând traducerea cu ὑπέρβασις: este „trecerea” Mântuitorului „pe deasupra morții” (*Despre Paște* 47,34). Această interpretare ocupă un loc important în tradiția creștină privitoare la Paște. S-a întâmplat de altfel că teologia fondată pe etimologia πάσχα ὑπέρβασις se apropie de aceea a

autorilor care exploatează asonanța πάσχα-πάσχειν, „paște-pățimire” (a lui Hristos). Trei omilii din sec. al IV-lea sunt reprezentative în acest sens; una dintre temele lor principale este formulată astfel: „victimă este jertfită (cf. 1 Cor. 5,7; Ex. 12,21), moartea trece pe deasupra” – precum s-a oferit la Paștele istoric jertfa mielului pentru ca întâii-născuți ai evreilor să scape de moarte, la fel și pentru adevăratul Paște au fost necesare jertfa lui Hristos, sângele și moartea Sa pentru mântuirea oamenilor. Una dintre trăsăturile remarcabile ale acestor omilii este că ele consideră că subiectul acțiunii de „a trece pe deasupra” nu este Domnul, ci „nimicitorul”, cf. Ex. 12,23. Această exegeză este cunoscută și de Ieronim (*In Matth.* 4,26,2) și de Theodoret (*QE* 24).

Προσήλυτος: „străin”, și nu „prozelit”. Προσήλυτος, *litt.* „cel ce se apropie, cel ce vine”, traduce același termen ebraic *gēr* ca și πάροικος: „locuitor temporar”, utilizat în Ex. 2,22 și 18,3 (tradus de noi cu „pribeag” – n.t.). Alegerea unui nou termen trebuia să corespundă necesității de a desemna o situație anume (cu atât mai mult cu cât προσήλυτος n-a fost atestat în gr. înainte de Ex. 12,48, termenul clasic pentru „venetic”, „străin”, în opoziție cu băștinașul, fiind ἔπιηλος). Studiindu-se rădăcina *qrb*, „a se apropia”, în textele de la Qumran și în cele ale rabinismului vechi, s-a crezut că προσήλυτος, în LXX, este cel care s-a „apropiat” de iudaism și i s-a dat *calitatea* de „prozelit”, așa cum este atestată în epoca scrierilor NT, adică a convertitului la religia iudaică. Se poate obiecta că προσήλυτος, cf. Ex. 12,48, nu trebuie supus circumciziei pentru a participa la Paște, în timp ce πάροικος, „veneticul, locuitorul temporar, străinul” (corespunzând de astă dată „oaspetelui”) nu poate să stea la masă necircumcis. Este foarte probabil ca în Ex. 12,48-49 προσήλυτος să fie evreul venit din diaspora, un „imigrant” făcând deja parte din popor și adunându-se cu frații săi pentru a celebra Paștele. Cel care revine astfel în comunitate se poate apropia (προσεέλθειν) „să facă Paștele”. Verbul προσέρχεσθαι poate avea în LXX o valoare religioasă. În Ex. 16,9 este aplicat persoanelor care „se apropie” înaintea lui Dumnezeu. Este vorba de apropierea „imigrantului” evreu care (re)vine pentru a face Paștele. Folosirea lui προσήλυτος în 22,20 și 23,9.12 corespunde așadar situației imigrantului (străinului) acceptat de comunitatea compusă din cei care odinioară au fost imigranți în Egipt și obligați întru amintirea acestei condiții grele să se poarte bine cu προσήλυτος. Situația imigrantului primit în acest fel este implicată de dubla traducere a lui *gēr* în 20,10: „străinul care locuiește la tine” (ὁ προσήλυτος ὁ παροικῶν).

Jertfa întâiului-născut, „[lucru] neclintit”. În 13,16, neutrul ἀσάλευτον, „neclintit”, corespunde ebr. *tōtāphoth*. Una dintre explicațiile acestui termen, plecând de la concordanța mai multor fapte religioase și lingvistice din Orientul antic și din Biblie, duce la înțelesul de „amuletă, talisman”, sub forma unui simbol plasat pe frunte care ar fi avut la origine funcție apotropaică. Interpretarea iudaică post-biblică nu se opune acestei ipoteze și nici termenul grec φυλακτήριον, „filacter”, folosit și în Mt. 23,5. Interpretarea medievală a ebr. *tōtāphoth* este „banderolă pentru cap (frunte)”. Etimologic, termenul poate veni de la rădăcina semitică însemnând „a încercui, a înconjura”; folosirea sa în Ex. 13,16 se înscrie într-o serie de metafore atestate în diferite cărți ale Bibliei și în textele babiloniene.

Ἀσάλευτον, „neclintit”, corespunde aceluiași termen în Deut. 6,8 și 11,18. Acestea sunt singurele utilizări ale cuvântului în LXX. Adjectivul grecesc ἀσάλευτος apare numai în epoca elenistică. Conform dicționarelor, ocurențele sale din LXX sunt cele mai vechi atestări ale termenului. În *Immula către Isis* de pe o inscripție din vremea lui Augustus și în papirusurile dinaintea epocii bizantine, folosirea cuvântului este stabilă: el subliniază caracterul definitiv al unui contract de vânzare sau al unei decizii legale și judiciare care trebuie respectată cu scrupulozitate. Traducerea greacă din Ex. 13,16 interpretează un termen ebraic dificil introducând noțiunea unei legi cu totul constrângătoare și durabile. Ἀσάλευτον (neutru singular) este folosit aici pentru a califica ansamblul ritualului (jertfa întâiului-născut). Pentru Origen, în comentariul său la Mt. 23,5, portul filacteriilor la „cârturari și farisei” este contrar observării spirituale a preceptului din Deut. 11,18 de către „ucenicii lui Iisus”, după un sens figurat: mâna reprezintă faptele bune, iar mișcarea poruncilor dumnezeiești – meditația asupra învățămintelor sfinte. Un fragment grec al lui Origen la Mt. 23,5 are ἀσάλευτα pentru Deut. 11,18.

Termenul ebraic se mai poate asocia și cu rădăcina care înseamnă deopotrivă „curgere picătură cu picătură” și „mișcare intermitentă”.

„*A treia căpetenie*” din carele egiptene. Cu toate că un car de luptă egiptean nu avea decât doi ocupanți, în Exod apare un τριστάτης (14,7; cf. 15,4). Termenul revine de mai multe ori în 4Rg. pentru a reda același substantiv ebraic însemnând „scutier” sau „ofițer, căpitan”, tradus prin τρισός în 3Rg. 9,22 și Iez. 23,23. În Regi *šālīšim* sunt ofițeri de rang înalt, ocupând locul „al treilea” în raport cu regele și cu statul său major. Cei doi termeni grecești au în comun tema τρις-: „trei, al treilea”. Traducătorii au

făcut legătura între *šālīšim* și *šālōš* („trei”). Cuvântul ebraic înseamnă literalmente „al treilea” și ar trebui să-l desemneze în Exod pe purtătorul scutului, ca în echipajele de trei oameni ale carelor de luptă hittite, și mai târziu israelite. Dar în greaca veche, *τριστότης* se referă la rangul de „comandant, căpetenie” sau la numărul de trupe plasate sub ordinele unui căpitan. Această semnificație ar putea lămuri indirect folosirea lui *τριστότης* în 4Rg. și interpretarea pe care o dă Origen: „cel care ocupă locul al treilea pornind de la tronul regal”, cum ar fi David în raport cu Saul după 1Rg. (18,13). În același pasaj, Origen enumeră diverse ipoteze asupra înțelesului acestui cuvânt: fie ar fi vorba de războinici în stare să se lupte cu trei oameni deodată, fie de soldați din al treilea rând al armatei așezate în front, fie de războinici de odinioară care dispuneau de atelaje din doi sau trei cai, fie de echipajul carului ce număra doi combatanți pe lângă vizitiu. Probabil că această ultimă ipoteză este mai plauzibilă. Pentru a traduce *τριστότης* este bine să se respecte tema „trei” din greacă: „al treilea războinic” (cum ar fi la marină „secundul” pentru „al doilea” după căpitan), de vreme ce astfel este cunoscut în interpretările patristice. Pentru Grigore al Nyssei, cei trei oameni care urcă pe car reprezintă cele trei părți ale sufletului: rațională, poftitoare și irascibilă (VM 2,123).

Pâinea din cer. „Mana” nu a fost de la început un substantiv și traducerea greacă a întrebării de la 16,15 pierde jocul etimologic perceptibil în ebraică (folosirea interogativului *mān*). Pentru Philon, exegeza alegorică este esențială în v. 14: „mărunt, subțire”, *λεπτός*, devine „subtil”, pentru a desemna Logosul. Sunt invocate credințe populare: „Dacă bobul de coriandru este împărțit și tăiat la infinit, fiecare din bucățele, dacă este semănată, germinează la fel de bine ca și sămânța întreagă. Așa este și Logosul lui Dumnezeu prezent în totalitatea sa în fiecare din părți” (Leg. III,170). Albul luminos sau strălucirea este de asemenea a Logosului. Numele *κόριον*, „coriandru”, evocă „pupila ochiului”. „Chiciura” (bucățelele de gheață), *πάγος*, introduce prin omofonie tema solidității, *πῆξις*, efect specific al Logosului: el întărește partea corporală, moale, a omului în timp ce cheamă sufletul la sine (*ibid.*, 171-172). Darul „manei” a determinat la creștini crearea unui neologism *μαννοδοτέω* atestat pentru prima dată la Meliton.

„Sabatul”. Prima atestare a termenului *σάββατα* în LXX este legată de adunarea manei, a „pâinii din cer”, în Ex. 16,23. Este vorba de transcrierea greacă a unui nume propriu aramaic. Se întâmplă totuși chiar în Exod ca

σάββατα să fie perceput ca un neutru plural și declinat astfel (16,29; 20,8; 31,13-14; 35,3). În ce privește ebr. *šabbāthōn*, derivat abstract de la *šabbāth*, desemnează sabatul solemn și este tradus în 16,23, ca și în 31,15; 35,2 prin ὀνόμασις, „odihnă, repaos”. Imperativ fundamental al Legii în tradiția iudaică, respectarea sabatului în timpurile de început ale creștinismului îi opunea în Biserică pe iudeo-creștini grupului creștin al „eleniștilor”, adică al celor proveniți dintre păgâni. Iustin recapitulează argumentele avansate pentru a apăra libertatea creștinilor în fața exigențelor legaliste ale sabatului (*Dial.* 12,3; 18,2; 19,5-6). Dintre poruncile Decalogului, considerat lege naturală de către creștini și rămas cu valoare imperativă, porunca asupra sabatului este singura care, după cum spun Părinții, nu trebuie respectată în literă (Irineu, *Adv. haer.* IV,8-13; 16,1). În detrimentul sabatului, creștinii dezvoltă o abundență simbolică a „zilei a opta”, ziua Domnului.

„*Cele zece cuvinte*” sau *Decalogul*. Cuvântul δεκάλογος este absent din LXX și din lucrările lui Philon. Este un neologism format de la sintagma greacă οἱ δέκα λόγοι, „cele zece cuvinte”, folosită în Ex. 34,28 și Deut. 10,4 cu referire la cele zece porunci din Ex. 20,3-17. Δεκάλογος este atestat pentru prima dată la Ptolemaios, creștin gnostic, discipol al lui Valentin, în *Scrisoare către Flora*, posteroară operei lui Iustin. Termenul se întâlnește la Irineu în formă latinizată: *decalogus* în traducerea latină a lucrării *Adv. haer.*, IV,15,1 și 16,4. Apoi, la Clement din Alexandria (*Paed.* III,12,89,1 și în alte locuri). În limba greacă este însoțit de articolul feminin, putând fi la origine un adjectiv pe lângă substantivul νομοθεσία, „codul legislativ” (al celor zece cuvinte), după cum spune Origen: „Numărul zece este desăvârșit și potrivit lui Dumnezeu ... cele zece cuvinte sunt primul cod legislativ” (δεκάλογος ἡ πρώτη νομοθεσία) (frag. 62 la Ier. 39,17, *GCS* 3, p. 228).

Între tradiția iudaică ilustrată de Targumuri și LXX, preluată de creștini, sunt numeroase diferențe. De exemplu, pentru tradiția iudaică prima poruncă se află în Ex. 20,2 (*cf.* Deut. 5,6) – „alegerea lui Israel”. Pentru Philon, Origen și Părinții greci „cele zece cuvinte” încep cu v. 3 (*cf.* Deut. 5,7), cu porunca privitoare la „monarhia divină”. Excepție face Clement din Alexandria care regrupează v. 2 cu v. 6, ca postulând unicitatea lui Dumnezeu care-și manifestă puterea, al cărui cult exclude orice formă de idolatrie (VI,16,137,2). La sfârșitul Decalogului, o ușoară diferență se manifestă între LXX și TM și în consecință între cele două tradiții: printre „obiectele” poștei, femeia apropielului precede casa (Ex. 20,17; Deut. 5,21). Philon și Părinții greci

totuși reunesc sub o singură poruncă, a zecea, toate interdicțiile privind pofta și lăcomia, deoarece numărătoarea lor coincide exact cu tradiția iudaică majoritară începând cu porunca despre furt, a opta pentru ei (Deut. 5,19).

Altfel stau lucrurile în tradiția romano-catolică, urmată de Biserica luterană: ultima poruncă este scindată în două părți: pofta având ca obiect femeia și lăcomia, respectiv dorința pentru bunuri și averi. Prima poruncă cuprinde de fapt în tradiția romană vv. 3-6 din Ex. 20. Lista romană prezintă o contaminare între TM și LXX.

Prezentarea Decalogului a avut diverse forme, determinate de rațiuni catehetice. Până în timpul lui Tertulian și Clement din Alexandria sunt citate mai ales poruncile privitoare la relațiile dintre oamenii uniți de porunca iubirii aproapelui și prin ceea ce se numește „regula de aur” (cf. Mt. 7,12). Decalogul este prezentat ca lege naturală (cu excepția sabbatului) deasupra căreia se află Legea desăvârșită a lui Hristos, deși, adesea, în practică, această „lege naturală” este mai potrivită pentru catehizarea maselor de credincioși.

IV. Facerea cortului și a veșmintelor preoțești

În cap. 35-40 apar mari diferențe între versiunea greacă și textul ebraic. „Frazele privitoare la cort, la curte, chivot și veșmintele preoților au fost masiv modificate, încât este greu de recunoscut ideea textului”, spune Origen (*Epistula ad Africanum* 7, SC 302, p. 533). În comparație cu TM, LXX comportă într-adevăr omisiuni, adaosuri și inconstanță în traducerea aceluiași cuvinte și prezintă secvențe narrative conform unei ordini cu totul diferite. Faptul cel mai frapant este că în LXX prezentarea lucrărilor, după adunarea materialelor necesare (35,4 până la 36,7), începe prin confecționarea veșmântului lui Aaron, în timp ce TM plasează la început fabricarea diverselor părți ale cortului și ale mobilierului său. Pe lângă acestea, gradul de îndepărtare față de TM variază considerabil în funcție de loc, de la conformitatea aproape perfectă până la alteritatea aproape radicală. În Antichitate s-au făcut eforturi pentru a recompune un text grec fidel textului ebraic, începând cu Origen.

Savanții au încercat să explice aceste diferențe și au fost prezentate mai multe ipoteze plauzibile: un substrat ebraic distinct față de TM, sau dualitatea traducătorilor, sau remanierea textului grecesc operată de către un editor etc.

Trei studii sunt importante din acest punct de vedere:

1. Julius Popper a publicat la Leipzig, în 1862, o lucrare asupra construirii „cortului” conform Exodului, *Der biblische Bericht über die Stiftshütte*. Teza acestuia este că a doua dintre cele două secțiuni ale Exodului privitoare la sanctuar este mai târzie. Examinarea versiunii grecești, atât de diferită, este făcută spre a demonstra această teză. După ce a renunțat, pe bună dreptate, la ideea că o astfel de alterare, atât de ferm perpetuată, ar fi provenit din neglijența unui copist sau dintr-un accident de editare, Popper refuză o altă teorie (Z. Frankel), care presupunea existența unor traduceri parțiale și succesive cu scopuri și calități diverse, reunite în final pe la sfârșitul secolului al III-lea î.H., fără nici o referință la ordinea textului ebraic. Apoi își expune propria explicație pornind de la identificarea, în TM, a două ansambluri în secțiunea finală având drept criteriu recurența în ebraică a formulei „precum a rânduit Domnul lui Moise”, în 35,1-36,8 și 38,21-40,38 și absența acesteia în 36,8-38,20. Al doilea criteriu este comparația dintre textul grec și ebraic: LXX oferă o traducere completă a descrierii veșmintelor preoțești (36,8-38 = 39,1-31 TM), într-un stil conform celui paralel din prima secțiune (28,1-43). Dar părții din TM 36,8-38,20 îi corespunde în LXX 37,1-38,27, un text grec mai liber, un rezumat cu glose și schimbări în ordinea descrierii. Aceste analize îl duc pe Popper la concluzia că textul ebraic de care dispuneau primii traducători nu avea secvența din 36,8-38,20, iar descrierea veșmintelor preoțești este opera unui cercetător scrupulos, atent la executarea poruncilor divine, conform cu prescripțiile date, după formula „precum Domnul rânduisese lui Moise”, care este un fel de semnătură. Acest expozeu se găsea în textul ebraic în locul pe care-l ocupă în LXX. A doua dezvoltare cu privire la cort ar fi fost făcută în cu totul alt spirit, absența formulei caracteristice primei arătând că interpolatorul era conștient de temeritatea întreprinderii sale. Inserarea acestei completări în LXX la o dată ulterioară s-ar supune mai degrabă grijii de a completa lacunele, decât celei de a face o traducere autentică. Ordinea actuală a narațiunii din TM ar rezulta din intervenția învățaților din Palestina care au organizat textul de la sfârșitul Exodului după o logică mai fidelă celei din cap. 25-28. Popper oferă aici o explicație genetică a divergențelor dintre versiunile greacă și ebraică din ultimele capitole ale Exodului. Particularitățile LXX ar reflecta progresul expansiunilor succesive ale textului ebraic, unul puțin anterior primei încercări de traducere, celălalt posterior. Ele ar descrie trăsături proprii celor două expansiuni diferite una de alta și ar face cunoscută una

din stările textului pre-masoretic. Teza lui Popper presupune intervenția a cel puțin doi traducători, în epoci distincte, pentru a produce textul corespunzător LXX. Acest exemplu îi permite lui Popper să sugereze, devansând rezultatele criticii celei mai recente, că divergențele dintre LXX și TM nu se explică prin stângăcii, erori sau neglijențe, ci că LXX și TM reprezintă două recensțiuni diferite, la fel de „savante” una ca și cealaltă, ale textului biblic.

2. O altă teorie aparținând lui A.H. Finn afirmă că divergențele dintre LXX și TM de la sfârșitul Exodului nu provin din diferențe dintre substratul ebraic și elin. Argumentul său principal este că distanțarea dintre greacă și ebraică este de același tip cu deosebirea dintre prima descriere a veșmintelor și a cortului (Ex. 25-28) și cea de la sfârșitul cărții, putând fi pusă pe socoteala traducătorului (adaosuri armonizante, sau note explicative, sau greșeli: omisiuni, diferențe de conținut, diferențe în ordinea subiectelor). Tendința acestei teorii este de a acuza de incoerență și confuzie aranjamentul propriu LXX.

3. O ultimă ipoteză îi aparține lui D.W. Gooding și se leagă de prima. Teza lui este că îndepărtarea dintre textul grec și ebraic din prima secțiune s-ar putea explica prin neglijența traducătorului privitoare la detaliile tehnice, care ar fi agravată în secțiunea a doua. Există desigur confuzii, dar grija pentru exactitate este vădită în ansamblu; interpretarea pasajelor dificile ale textului ebraic depinde de tradiția exegetică, a cărei existență este sigură chiar atunci când principiul rămâne obscur. Anumite particularități ale textului grec nu par bizare decât dacă se face efortul de a le plia la un model ebraic care ar fi absolut identic cu TM. Pe de altă parte, dacă ordinea care guvernează ultimele capitole ar fi secundară și dacă ea ar fi pe alocuri iremediabil absurdă, ne putem întreba ce fantezie aberantă ar călăuzi editorul în remanierea textului grecesc original. Dat fiind faptul că argumentele bibliștilor nu încetează să se contrazică între ele și că judecățile lor asupra ordinii subiectelor se supun unor criterii foarte subiective, noi ne-am propus să dăm seamă de textul grec de la sfârșitul Exodului așa cum se prezintă, fără a face ipoteze noi asupra originii lui. Un lucru ni se pare sigur: înrudirea dincolo de deosebirile de detaliu între traduceri grecești ale celor două secțiuni privitoare la sanctuar și la veșmintele liturgice. În ceea ce privește întrebarea asupra unicității sau diversității acestor traduceri, înclinăm a crede că ele sunt datorate unor autori diferiți, dar că al doilea a folosit munca celui dintâi (cu excepția cap. 38,13-27 LXX, fragment care rezistă oricărui efort de „reabilitare” conform criticii lui D.W. Gooding).

O trăsătură comună a textului ebraic și grecesc în ceea ce privește descrierea cortului și a veșmintelor lui Aaron este dificultatea lor extremă, din cauză că sanctuarul din pustie nu mai era decât o amintire îndepărtată în vremea redactării finale a Exodului și descrierile erau evident influențate atât de tradițiile relative la templul lui Solomon, cât și de cunoștințele referitoare la al doilea templu.

Alain Le Boulluec

Exodul

1¹ Iată numele fiilor lui Israel intrați în Egipt împreună cu Iacob, tatăl lor, venind fiecare cu toată casa lui: ² Ruben, Simeon, Levi, Iuda, ³ Issachar, Zabulon și Beniamin, ⁴ Dan și Neftali, Gad și Aser. ⁵ Iosif se afla mai demult în Egipt. Cu toții erau șaptezeci și cinci de suflete [născute] din Iacob. ⁶ Apoi au murit Iosif și frații lui cu toți cei din generația lor. ⁷ Iar fiii lui Israel au sporit, s-au înmulțit, s-au răspândit și s-au întărit foarte mult, căci pământul îi înmulțea.

⁸ S-a ridicat apoi un alt rege peste Egipt, care nu-l cunoștea pe Iosif. ⁹ Și i-a grăit neamului său: „Iată, ce mare mulțime e neamul fiilor lui Israel, și e

1,5 „șaptezeci și cinci de suflete”: TM are „șaptezeci”. Aceeași divergență și în Gen. 46, 27. Unii Părinți le-au reproșat evreilor că ar fi alterat textul sacru: ex., Iustin, *Dial.*, 72. Cf. și Barc, B., 1987, pp. 71-74. ♦ Coborârea în Egipt este înțeleasă, la modul alegoric, ca fiind captivitatea sufletelor în lume (Origen, *Hom. Ex.* 1,3).

1,6 Pentru Origen, există o legătură între moartea lui Iosif și înmulțirea fiilor lui Israel (1,7); el descoperă în moartea lui Iisus Hristos sporirea poporului credincios și în moartea pentru păcat (2Cor. 4,10 și Col. 3,5) a fiecărui credincios, sporirea duhovnicească (*Hom. Ex.* 1,4).

1,7 „s-au răspândit”, $\chi\upsilon\delta\alpha\iota\omicron\iota \ \acute{\epsilon}\gamma\acute{\epsilon}\nu\upsilon\upsilon\tau\omicron$, (*hapax* LXX): cuvânt care se leagă de rădăcina $\chi\upsilon$ cu înțelesul „a se răspândi”, „a se revărsa”, și se poate aplica unei mulțimi. În perioada elenistică, cele mai frecvente utilizări ale acestui cuvânt și ale celor derivate din el sunt peiorative („mișunau”). Clement din Alexandria se bazează pe această evoluție semantică pentru a-i da sensul de „grosolan”, apropiindu-l printr-o alegorie polemică de $\iota\omicron\upsilon\delta\alpha\iota\omicron\iota$ (*Strom.* VII,18,109,1; cf. 100,4). ♦ LXX: „căci pământul îi înmulțea”; TM are „și țara s-a umplut”. ♦ Atât Aquila, cât și unii Părinți, începând cu Origen, înțeleg la fel: „pământul îi înmulțea” (*C. Cels.* 6,26; *Hom. Ex.* 1,4, de trei ori, cf. Gen. 1,24). Pentru gândirea arhaică greacă este cât se poate de explicabil, Geea fiind mama tuturor celor vii: $\text{Ἐξ ἀρχῆς οὗς Γαῖα καὶ Οὐρανὸς ἔτικτεν}$: „pe cei care i-a născut dintru început Geea și largul Cer” (Hesiod, *Theogonia* 45).

1,8 După Origen, acest „alt rege” reprezintă „duhul acestei lumi”, diavolul care îi îndepărtează pe cei credincioși de cele duhovnicești și caută să le întunece oamenilor dreapta judecată (*Hom. Ex.* 1,5).

1,9 LXX, spre deosebire de TM, folosește două cuvinte diferite pentru a-i deosebi pe egipteni de israeliți: $\acute{\epsilon}\theta\upsilon\omicron\varsigma$ pentru cei dintâi, termen generalizat pentru conceptul de

mai tare ca noi! ¹⁰ Hai să-i lucrăm cu vicleșug, ca nu cumva să se mai înmulțească și, de va fi să dea peste noi vreun război, să se alătore vrăjmașilor și, biruindu-ne, să iasă din țară.” ¹¹ Și le-a pus ispravnici peste lucrări, ca să-i asuprească la muncă, și așa i-au clădit lui Faraon cetățile întărite Pitom și Ramese și On, care e Cetatea Soarelui. ¹² Cu cât îi umileau mai tare, cu atât ei se înmulțeau și se întăreau, încât pe egipteni i-a apucat scârba de fiii lui Israel. ¹³ Și egiptenii îi împilau pe fiii lui Israel cu silnicie. ¹⁴ Și le făceau viața amară cu lucrările cele mai grele în lut, la cărămizi și la toate muncile câmpului, unde îi robeau cu asprime.

¹⁵ Și regele egiptenilor a grăit moașelor evreilor, dintre care una se chema Sepphora și cealaltă Phua, zicându-le: ¹⁶ „Ori de câte ori moșiți pe evreice la naștere, dacă-i băiat, să-l ucideți, iar dacă-i fată, s-o cruțați.” ¹⁷ Dar

„neamuri [păgâne]”, și γένοϋς pentru fiii lui Israel. ♦ În LXX, regele Egiptului n-a spus că „poporul fiilor lui Israel este mai numeros și mai puternic decât poporul egiptean”, așa cum reiese din TM, ci că „este o mare mulțime” (μέγα πλῆθος), expresie comentată alegoric de Philon (*Migr.* 54-55). ♦ După Origen, „regele” este Satan, care presimte înfrângerea poporului său, adică a gândurilor necurate, de către cei credincioși care îl pomenesc pe Hristos (*ibid.*).

1,10 Verbul κατασφίζουσα, „a folosi viclenia, a înșela prin vicleșug”, este surprinzător în context, unde „viclenie” înseamnă de fapt opresiune violentă. Se poate presupune că Faraon nu putea acționa deschis împotriva evreilor din cauza vechilor înțelegeri din vremea lui Iosif și căuta motive „legitime” de a-i oprima.

1,11 LXX vorbește de construirea unor „cetăți întărite” și nu a unor „cetăți comerciale”, ca în TM. În LXX se adaugă și cetatea On „care este Cetatea Soarelui”. După Origen, această denumire este o aluzie la acțiunea demonului care, după 2Cor. 11,14, „se preface în înger de lumină” (*Hom. Ex.* 1,5). ♦ Numele celor trei orașe au primit diverse explicații: conform etimologiei folosite de Philon și dezvoltate pe vremea Părinților, Πιθωμ înseamnă „convingere”, Ραμεσση – „roadere” (mișcarea produsă de un vierme), de unde „senzație” (Philon, *Somn.* I, 77).

1,12 „i-a apucat scârba”, ἐββελύσσοντο: e greu de redat în limba română pentru că implică senzația de dezgust, de greață, asociată actului fiziologic de eliminare a gazelor intestinale. BB „să scârbiia”.

1,15 Numele moașelor, de origine ebraică, sunt asociate frumuseții, respectiv vorbirii. Pentru Philon, Sepphora înseamnă „pasăre mică” și Phua „cea roșie” (*Her.* 128). ♦ Origen extinde alegoria la cele două Testamente: una este Legea spirituală (Rom. 7,14), cealaltă înseamnă „Evanghelia scăldată în sângele lui Hristos”. ♦ Faraon este diavolul care încearcă să sugereze bărbaților din Biserică interpretări eretice și opinii perverse (*Hom. Ex.* 2,2).

1,17 După Philon, moașele, care îi țin în viață pe băieți, sunt suflete în căutarea tainelor nevăzute ale lui Dumnezeu care se zidesc în virtute; ele se împotrivesc lui Faraon, iubitor al materiei-femelă. De aceea „Dumnezeu le-a făcut bine” (*Leg.* III,3.243).

moașele s-au temut de Dumnezeu și n-au făcut precum le poruncise regele Egiptului, lăsând băieții în viață.¹⁸ Atunci regele Egiptului le-a chemat pe moașe și le-a zis: „Cum de-ați făcut una ca asta și i-ați lăsat în viață pe băieții?”¹⁹ Iar moașele i-au răspuns lui Faraon: „Evreicele nu sunt ca egiptencele, ci nasc mai înainte de-a ajunge moașele la ele.” Și tot nașteau.²⁰ Și Dumnezeu le-a făcut bine moașelor și poporul se tot înmulțea și se întărea foarte mult.²¹ Fiindcă moașele au fost cu frica de Dumnezeu, ele și-au întemeiat familii.²² Atunci Faraon a poruncit întregului său popor, zicând: „Aruncați în râu orice băiat li s-ar naște evreilor și lăsați toate fetele în viață.”

2¹ Era [un om] din neamul lui Levi care a luat-o pe una din fetele lui Levi de nevastă.² Iar ea a zămislit și a născut un băiat. Văzând cât este de frumos, l-au ținut ascuns trei luni.³ Când n-au mai putut să-l ascundă,

1,21 „ele și-au întemeiat familii”: adică au avut numeroși urmași. După Targum și Midraș, moașe erau și mama și sora lui Moise, care au primit casa preotiei și casa regalității.

1,22 În tot acest pasaj, opoziția masculin/feminin trimite, după Origen, la distincția dintre virtute și viciu. Faraon („diavolul”) nu îngăduie să rămână în viață decât viciile, dar biruința lui Hristos asupra ispititorului deschide calea vieții pentru cel ce crede și se botează (*Hom. Ex. 2,3*).

2,1-7,7 Dumnezeu pregătește un eliberator – nașterea și chemarea lui Moise. Ca și în alte cazuri, alegerea lui Dumnezeu se manifestă printr-o ocrotire deosebită, încă de la nașterea eroului. Un moment important este revelarea Numelui divin: pentru cei din vechime, a-ți dezvălui numele înseamnă a intra într-o relație deosebită. Dumnezeu și-l dezvăluie în mod liber, în momentul ales de El (*cf. Gen. 32,30 versus Ex. 3,14*).

2,2 „Frumos”, ὀστεῖος, „grațios, plin de har, fermecător”, traduce ebr. *tōbh* care, asemenea lui κολός din greacă, înseamnă în același timp frumos și bun; pentru Philon, sinonim cu stoicul τέλειος, „desăvârșit”. Acest lucru îl califică încă de la naștere pe Moise ca înțelept prin excelență. ♦ Verbul σκεπάζω, „a ascunde, a adăposti”, traduce verbul *fāphan*, „a ascunde”, redat în greacă de obicei prin κρύπτω. Origen descoperă aici o sugestie morală, σκεπάζω având și sensul de a acoperi faptele bune care trebuie făcute în ascuns; dacă nu se fac astfel, puterile răului, simbolizate de egipteni, le întorc în favoarea lor, înecându-le sub valurile patimilor (*Hom. Ex. 2,3*).

2,3 „Coș de papură”, θῆβς, este atestat cu acest înțeles în papyrusurile contemporane traducerii Exodului. Ca și ebr. *tēbhāh*, are la origine un cuvânt egiptean cu înțelesul de „cutie, cufăr, scrin”. Același termen este tradus cu κιβωτός (*Gen. 6,14-16*) pentru a desemna arca lui Noe. Pentru Părinți, începând cu Origen, folosirea acestui termen permite o comparație cu arca lui Noe. ♦ Începând din secolul al IV-lea, „coșul” în care a fost așezat Moise este atestat în tradiția creștină ca simbol al Botezului, la Eusebiu al Emesei și Grigore al Nysei.

mama lui a luat un coș de papură, l-a uns cu catran și, așezând copilul înăuntru, l-a lăsat să plutească între trestii, la marginea râului.⁴ Iar sora lui se uita de departe să vadă ce i se va întâmpla.⁵ Fiica lui Faraon tocmai se coborâse la râu să se scalde, iar însoțitoarele ei se plimbau pe malul râului. Văzând coșul plutind în păpuriș, a trimis pe una dintre ele să-l ia.⁶ Deschizându-l a văzut pruncul plângând în coș și a zis cuprinsă de milă: „Iată un copilăș de-al evreilor!”⁷ Atunci sora lui i-a zis fiicei Faraonului: „N-ai vrea să merg să-ți caut printre femeile evreice o doică să-ți alăpteze copilul?”⁸ Și fiica Faraonului i-a răspuns: „Du-te!” Fata s-a dus și a chemat-o pe mama copilului.⁹ Fiica lui Faraon i-a zis: „Ai grijă de acest copil, să mi-l alăptezi, și eu îți voi plăti.” Atunci femeia a luat pruncul și l-a alăptat.¹⁰ După ce copilul a mai crescut, l-a adus fiicei Faraonului și îi era [acesteia] ca un fiu. I-a pus numele Moise, zicând: „Din apă l-am scos.”

¹¹ Trecând multă vreme de la acele zile, Moise a crescut mare și s-a dus pe la frații lui, fiii lui Israel. Luând aminte la necazul lor, a văzut un egiptean lovind un evreu, pe unul dintre frații lui, fiii lui Israel.¹² Uităndu-se încoace și încolo, nevăzând pe nimeni, l-a lovit [de moarte] pe egiptean și l-a ascuns în nisip.¹³ Ieșind a doua zi, vede doi evrei luându-se la harță și-i zice vinovatului: „De ce-l bați pe aproapele tău?”¹⁴ Acesta i-a zis: „Cine te-a pus stăpân și judecător peste noi? Nu cumva vrei să mă omori și pe mine cum l-ai omorât ieri pe egiptean?” Moise s-a înfricoșat și a zis: „Oare s-a aflat lucrul acesta?”¹⁵ Și Faraon a auzit de această întâmplare și căuta

2,6 Pentru Origen, fiica lui Faraon este Biserica venită dintre neamuri care eliberează Legea, închipuită de Moise, de sub tutela doicii sale, Sinagoga, și din închisoarea reprezentată de coș (simbol al simțurilor), reprezentând interpretarea trupească a Legii de către evrei (*Hom. Ex. 2,4*). Această interpretare se găsește și la Eusebiu al Emesei, Chiril al Alexandriei, Ilarie; Grigore al Nyssei vede în fiica lui Faraon, „stearpă și fără copii”, un simbol al culturii profane, necesară totuși înainte de a accede la treapta filozofiei creștine (*VM 2,10*).

2,10 Clement din Alexandria (*Strom. I,23,152,3*) apropie numele lui Moise, în transcripția lui greacă, Μωϋσῆς, de numele egiptean al apei: *mou*. Numele lui Moise derivă dintr-o formă verbală egipteană care înseamnă „scos din”, „fiul lui”. Clement mai cunoștea o tradiție iudaică după care primul nume dat lui Moise de către părinți, la tăierea împrejur, ar fi fost Ioachim (*Strom. I, 23, 153, 1*).

2,15 „Retragerea” lui Moise este redată de verbul grecesc ἀναχωρεῖν, de la care provine rom. „anahoret”. Vasile cel Mare și Grigore al Nyssei explică sensul monahismului capadocian pornind de la acest termen (*cf. Harl, M., REG 80, pp. 407-412*). De asemenea, Philon vedea în șederea lui Moise în Arabia o perioadă de antrenament moral

să-l omoare pe Moise. Atunci Moise a plecat de la fața lui Faraon [și s-a dus] să locuiască în țara Madiam. Ajuns în țara Madiam s-a oprit lângă o fântână.¹⁶ Preotul din Madiam avea șapte fete, care pășteau oile tatălui lor, Iothor. Venind ele la fântână, au scos apă până au umplut jgheburile, ca să adape oile lui Iothor, tatăl lor.¹⁷ Dar niște păstori au venit și le-au alungat. Atunci, ridicându-se Moise le-a luat apărarea, a scos apă și a adăpat oile lor.¹⁸ Apoi s-au întors la Raguel, tatăl lor, și acesta le-a zis: „Cum de ați venit astăzi așa devreme?”¹⁹ Ele i-au zis: „Un om din Egipt ne-a scăpat de păstori, ne-a scos apă și ne-a adăpat oile.”²⁰ Atunci el le-a zis fiicelor sale: „Unde este? Și de ce l-ați lăsat pe omul acela? Chemați-l să mănânce pâine!”²¹ Moise a rămas la acel om, care i-a dat-o pe fiica lui, Sephora, de nevastă.²² Zămisind, femeia i-a născut un fiu. Moise i-a dat numele de Gersam, zicând: „Pribeag sunt în țară străină.”

²³ După multă vreme de la acele zile, regele Egiptului a murit. Fiii lui Israel gemeau din pricina muncilor și strigau, iar strigătul [pricinuit de] chinurile lor a urcat la Dumnezeu.²⁴ Dumnezeu le-a auzit suspinul; și-a amintit de legământul făcut cu Avraam, Isaac și Iacob.²⁵ Și i-a cercetat Dumnezeu pe fiii lui Israel și s-a făcut cunoscut lor.

3¹ Moise păștea oile lui Iothor, socrul său, preotul din Madiam. Mânând oile dincolo de pustie, a ajuns la muntele Horeb.² [Acolo] i s-a arătat un

și filozofic sub îndrumarea lui Dumnezeu, departe de ateismul lui Faraon (*Mos.* 1,48 și *Leg.* III,12-13). ♦ „Madiam” (forma după ebraică, Madian): numele colectiv al unor triburi nomade trăind undeva la sud sau la sud-est de Palestina.

2,17-19 Același verb grecesc *ρύεσθαι* traduce o dată ebr. *yāša'*, „a salva”, apoi *nātal*, „a apuca, a smulge” (cu intenția de a scăpa, a salva). Același verb îl întâlnim și în rugăciunea domnească „și ne scapă/izbăvește de cel rău”. Σώζειν este absent în Exod. fiind însă foarte frecvent în cărțile istorice, în Psalmi și în Profeți pentru a reda ebr. *yāša'*.

2,22 Πόροικος, „pribeag”, traduce ebr. *gēr* ca și în Ex. 18,3, redat în alte locuri prin προσήλυτος, care denumește un străin (poate fi și un imigrant iudeu) venit să locuiască între fiii lui Israel (Ex. 12,48-49; 22,20; 23,9.12). Cf. nota la Lev. 16,29.

2,23 Grecescul *ἔργα*: „munci” redă parțial înțelesul lui *'abhōdhāh*, pentru că, în greacă, *ἔργα* nu se referă la sclavie, ca în ebraică sau ca în română (împrumutat din slavă, unde însemna „chin”). Grecescul *δουλεία* („robie”) nu-l traduce pe ebr. *'abhōdhāh* decât în Ex. 6,6.

3,1-10 Pentru Grigore al Nyssei, rugul aprins înseamnă iluminare (*Cant.* 12; *VM* 2,19). Spinii rugului simbolizează încercările virtuții care duc la vederea luminii taborice. În lumină se arată Logosul, Dumnezeu întrupat. Rugul reprezintă trupul pe care l-a primit

înger al Domnului în pară de foc dintr-un rug. Vedea că rugul arde cu văpaie, dar nu se mistuie. ³ Moise a zis: „Voi merge să cercetez vedenia asta mare: de ce nu se mistuie rugul?” ⁴ Când a văzut Domnul că se apropie să vadă, L-a strigat din rug, zicând: „Moise, Moise!” Iar el a zis: „Ce este?” ⁵ Și i-a zis: „Aici să nu te-appropii! Dezleagă-ți încălțăminte din picioarele tale, căci locul în care stai este pământ sfânt.” ⁶ Apoi i-a zis: „Eu sunt Dumnezeu tatălui tău, Dumnezeu lui Avraam, Dumnezeu lui Isaac și Dumnezeu lui Iacob.” Atunci Moise a întors capul, căci se sfia să-L privească pe Dumnezeu în față. ⁷ Domnul a zis către Moise: „Am văzut bine

Logosul (*VM* 2,20). Tot după Grigore al Nyssei, rugul care nu se mistuie reprezintă maternitatea feciorelnică a Născătoarei de Dumnezeu.

3,1 Pentru Philon, Moise, în ipostaza de păstor la Iothor, este călăuzitorul gândurilor de la deșertăciune spre cele bune. Egiptenii, robi ai patimilor, au oroare de păstori și urăsc dreapta judecată (*Sacrif.* 50-51; *Agr.* 43).

3,2 După Theodoret, „îngerul” nu este Tatăl, ci Unul-Născut Fiul Său (*QE* 5). Tot după el, minunea prefigurează fecioria inalterabilă a celei care avea să-L nască pe Unul-Născut. În același tratat afirmă că Dumnezeu S-a arătat în rug pentru a-i împiedica pe evrei să adore un idol cioplit din lemnul arborilor (*QE* 6). ♦ Philon interpretează chemarea și apoi interdicția divină astfel: Moise încearcă să afle cauzele generării și ale coruperii; însă o astfel de cunoaștere îi este inaccesibilă omului, fiind rezervată dumnezeirii. Dumnezeu, în marea Sa îndurare, îl oprește pe Moise de la această căutare imposibilă, zicându-i: „Aici să nu te-appropii!” (*Fuga* 161-163).

3,4 „Ce este?”; TM are „Iată-mă!” Proprie LXX, întrebarea lui Moise, care se referă simultan la natura evenimentului, la identitatea glasului auzit și la sensul chemării, a stat la baza unor elaborări teologice importante la exegeții de limbă greacă, în relație cu Ex. 3,14.

3,5 Pentru unii exegeți, descălțarea sandalelor reprezintă un gest de asceză, de renunțare la grijile vieții pământești (Grigore al Nyssei, *VM* 2,22-23; *Cant.*, *GNO* VI, p. 355). Pe de altă parte, veșmintele preoțești nu comportă încălțăminte, fiindcă preotul trebuie să calce numai pe pământ sfințit și îi este interzis să se atingă de pici moarte. După tradiția evreiască, această prescripție, dată lui Moise, indică renunțarea la viața conjugală din momentul investirii în misiune. Gestul este întâlnit de altfel și la păgâni, care se descălță pentru a intra în temple (Iustin, *Apol.* I,62).

3,6. Părinții Bisericii descoperă aici identitatea Fiului și a Tatălui. „Domnul” s-ar referi la „înger”, adică la Fiul, în 3,2 și la Dumnezeu Tatăl, în 3,6.14 (Vasile cel Mare, *Adv. Eun.* II,18).

3,7 Sunt dificultăți de redare în limba română a celor trei termeni care desemnează ierarhia opresoare. În primul rând sunt ἐπιστάται τῶν ἔργων, „ipistați”, „șefi de lucrări”, tradus de noi cu „ispravnici (de la «a isprăvi»)”, care erau dintre egiptenii pricepuți la lucrările respective („ingineri”). Apoi sunt ἐργοδιῶκται, tradus cu „vătafi”, ceea ce ar fi

necazurile poporului Meu în Egipt și am auzit strigătul lor împotriva vătafilor de la lucru. Le știu durerile. ⁸ De aceea M-am coborât să-i ridic din mâinile egiptenilor și să-i scot din țara aceea, să-i duc într-o țară bună și mare, într-o țară unde curge lapte și miere; în ținutul canaanenilor, cheteilor, amoreilor, fereziților, gergeseilor, eveilor și iebuseilor. ⁹ Iată, acum a ajuns la Mine strigătul fiilor lui Israel și am văzut chinul la care îi supun egiptenii. ¹⁰ Acum, mergi, te trimit la Faraon, regele Egiptului, să-Mi scoți poporul, pe fiii lui Israel din pământul Egiptului.” ¹¹ Moise a grăit către Dumnezeu: „Cine sunt eu, [Doamne], să merg la Faraon, regele Egiptului, ca să-i scot pe fiii lui Israel din țara Egiptului?” ¹² Iar Dumnezeu i-a grăit lui Moise, zicând: „Eu voi fi cu tine și iată semnul că Eu te trimit: Atunci când vei scoate poporul Meu din Egipt, veți sluji lui Dumnezeu pe muntele acesta.” ¹³ Moise a grăit către Dumnezeu: „Iată, eu voi merge la fiii lui Israel și le voi spune: «Dumnezeul părinților voștri m-a trimis la voi», iar de mă vor întreba: «Care este numele Lui?», eu ce să le spun?” ¹⁴ Și Dumnezeu i-a grăit lui Moise: „Eu sunt Cel-ce-este”, și [mai] zise: „Așa să le spui fiilor lui Israel: Cel-ce-este m-a trimis la voi.” ¹⁵ Dumnezeu i-a zis iarăși lui Moise: „Așa să le spui fiilor lui Israel: «Domnul Dumnezeu părinților voștri, Dumnezeu lui Avraam, Dumnezeu lui Isaac și Dumnezeu lui Iacob m-a trimis la voi». Acesta e numele Meu în veci și pomenirea Mea din neam în neam. ¹⁶ Du-te, adună sfatul bătrânilor fiilor lui Israel și spune-le așa: «Domnul Dumnezeu părinților voștri, Dumnezeu lui Avraam, Dumnezeu lui Isaac și Dumnezeu lui Iacob mi s-a arătat, zicând: ‘Cercetându-vă, am

un fel de „maiștri” (BA: *contremaîtres*). A treia categorie sunt γραμματεῖς, „scribii”, aleși dintre fiii lui Israel, un fel de „pontatori” sau „șefi de echipe”, care erau responsabili în fața egiptenilor de supunerea poporului.

3,12 Se face uneori confuzie în traducerea românești între προσκύνησις, „închinare, prosternare” și λάτρευσις, „a aduce cult, a sluji lui Dumnezeu”, fapt ce însemna în vremea veche „a aduce jertfe”. Vulgata traduce Ex. 3,12 prin *immolabis Deo super montem istum* („veți aduce jertfă pe acest munte”).

3,14 Bine cunoscutul verset prin care se consideră că a pătruns ontologia greacă în teologia biblică. O traducere posibilă a textului ebraic ar fi: „Eu sunt Cel care va fi (acolo)” în relație cu trimiterea lui Moise, sau „Eu sunt Cel ce sunt”, sau „Eu voi fi (acolo) pentru că sunt (aici)”, sau „Eu sunt fiindcă Eu sunt”, sau „Eu sunt Cel ce este” în LXX. Vulgata traduce: *Ego sum qui sum* („Eu sunt Cel ce sunt”).

3,16 „Cercetându-vă, am luat seama la voi”, ἐπισκοπή ἐπέσκεμμαι, implică ideea de vizitare, cercetare atentă. *Litt.* „cu cercetare v-am cercetat pe voi și câte vi s-au întâmplat în Egipt.”

luat seama la voi și la tot ce vi s-a întâmplat în Egipt, ¹⁷ și [Mi-]am zis: Din răutățile egiptenilor vă voi scoate în țara canaanenilor, cheteilor, amoreilor, fereziților, gergeseilor, eveilor și iebuseilor, într-o țară în care curge lapte și miere'». ¹⁸ Ei vor asculta de glasul tău. Vei merge împreună cu sfatul bătrânilor lui Israel la Faraon, regele Egiptului, și-i vei grăi așa: «Dumnezeul evreilor ne-a chemat pe noi. Așadar, vom merge cale de trei zile în pustiu ca să jertfim Dumnezeului nostru». ¹⁹ Eu știu bine că Faraon, regele Egiptului, nu vă va lăsa să plecați decât cu mână tare. ²⁰ Întinzându-Mi brațul, îi voi lovi pe egipteni cu tot felul de minuni pe care le voi face între ei, apoi [Faraon] vă va lăsa. ²¹ Voi da har acestui popor înaintea egiptenilor și atunci când veți pleca în mare grabă, nu vă vor lăsa cu mâna goală. ²² Fiecare femeie să ceară de la vecina ei și de la cea cu care locuiește împreună lucruri din argint și din aur și veșminte și să le punați pe fiii și pe fiicele voastre. Așa îi veți despuia pe egipteni.”

4 ¹ Moise a răspuns și a zis: „Dacă nu mă vor crede, nici nu vor asculta glasul meu, ci vor zice: «Nu ți s-a arătat Dumnezeu», ce să le spun?” ² Iar

3,17 „Țara în care curge lapte și miere” a fost înțeleasă de Părinți ca fiind Hristos (*Epistola lui Barnaba*); cina de după botez, euharistia din care se hrănesc, precum pruncii, cei credincioși. Hipolit descrie prima euharistie a celor botezați pe vremea când Trupul și Sângele Domnului li se dădeau împreună cu lapte și miere, și acestea fiind „euharistice”, indicând împlinirea acestei făgăduințe (*Trad.* 21, SC 11 bis., pp. 90-93).

3,18 După Origen, cele „trei zile” au înțeles moral: este vorba de păzirea sufletului, a trupului și a duhului după poruncile lui Dumnezeu. De asemenea, au și un înțeles mistic: cele trei zile prefigurează participarea credinciosului la Învierea Domnului „cea de a treia zi” (*Hom. Ex.* 3,3; 5,2).

3,20 LXX își creează propriul sistem lexical pentru a vorbi de faptele minunate ale lui Dumnezeu. Ebr. *niphlā'oth* este tradus numai aici cu τὰ θαυμάσια, în 34,10 cu ἐνδοξα, iar în 15,11 un substantiv ebraic din aceeași rădăcină e tradus cu τέρατα.

3,22 „A despuia”, σκυλεύειν, este înțeles de către Philon fie ca plată dreaptă a muncii, fie, mai exact, ca un tribut pe care cei învinși sunt datori să-l dea învingătorilor, după luptă, ca recunoaștere a suveranității (*Mos.* II,140-142). Pentru Irineu, prăzile pe care creștinii le-au luat de la păgâni au fost utilizate spre folosul oamenilor și întru slava Domnului, după modelul prăzilor luate de evrei de la egipteni (*Adv. haer.* III, 30, 1-4). Origen vede în „prădarea” egiptenilor o alegorie a folosului filozofiei păgâne, nu fără riscul ereziilor, simbolizat, mai departe, de vițelul de aur (*Ep. Greg.*).

4,1 „Ce să le spun?” Întrebarea lui Moise nu apare aici în TM, ci doar la 3,13. Aici însă nu se mai referă la numele lui Dumnezeu.

4,2-5 După Philon, „toiagul” reprezintă educația pe care se sprijină înțeleptul. Aruncat, devine șarpe, care este un simbol pentru iubirea de plăcere, pe care Moise, pentru a fi

Domnul i-a zis: „Ce ai în mână?” A zis: „Un toiag.”³ I-a zis: „Aruncă-l la pământ.” Și l-a aruncat la pământ și s-a făcut șarpe și Moise a fugit de el.⁴ Domnul a zis către Moise: „Întinde-ți mâna și apucă-l de coadă.” Întinzând mâna l-a apucat de coadă și s-a făcut toiag în mâna lui.⁵ „Ca să creadă în tine că ți s-a arătat Dumnezeuul părinților lor, Dumnezeuul lui Avraam, Dumnezeuul lui Isaac și Dumnezeuul lui Iacob.”⁶ Și Domnul i-a zis din nou: „Bagă-ți mâna în sân.” A băgat mâna în sân, apoi a scos-o și mâna lui se făcuse ca zăpada.⁷ Și i-a zis: „Bagă-ți iarăși mâna în sân.” A băgat iarăși mâna în sân și, când a scos-o din nou, își recăpătase culoarea pielii lui.⁸ „Dacă nu te vor crede și nu vor asculta de glasul primului semn, te vor crede pentru glasul celui de-al doilea semn.”⁹ Dacă nu te vor crede pentru aceste două semne și nu vor asculta de glasul tău, să iei apă din râu și s-o verși pe pământ și apa luată din râu va fi sânge pe pământ.”¹⁰ Dar Moise a zis către Domnul: „Te rog, Doamne, nu sunt în stare, și nu de ieri, alaltăieri, nici de când ai început să-i vorbești slujitorului Tău; am glasul stins și limba împleticită.”¹¹ Zise Domnul către Moise: „Cine i-a dat omului gură și cine l-a făcut surd sau mut, văzător sau orb? Oare nu Eu, Dumnezeu?”¹² Acum, du-te! Eu îți voi deschide gura și te voi învăța ce trebuie să spui.”¹³ Și Moise a zis: „Te rog, Doamne, alege pe un altul mai destoinic pe care să-l trimiți.”¹⁴ Aprinzându-se Domnul de mânie asupra lui Moise, a zis:

desăvârșit, trebuie s-o stăpânească (*Leg.* III, 88-93). Pentru Irineu (*Adv. haer.* III, 21,8), „toiagul” reprezintă întruparea Fiului, care „înghite” lăcomia egiptenilor; pentru Grigore al Nyssei, el prefigurează lemnul Crucii prin care s-au făcut minuni (*VM* 2,27. 31).

4,6 În TM se spune că „mâna devenise leproasă, de culoarea zăpezii”. În LXX se omite referința la lepră. ♦ După Origen, care reia TM, „mâna” lui Moise reprezintă faptele Legii (nedepline, nedesăvârșite) prin care nimeni nu se poate mântui (*Hom. Ex.* 12,3), iar după Tertulian, miracolul reprezintă un argument în plus pentru învierea trupurilor (*Res.* 55,8).

4,7 După Maxim Mărturisitorul, primul gest al lui Moise simbolizează Întruparea și Învierea din morți, care i-a urmat, iar al doilea gest simbolizează întoarcerea Domnului la sânul Tatălui (*Qu.* 1).

4,9 Tertulian vede în cele trei minuni succesive trei momente ale acțiunii divine: eliberarea de demon, de moarte și de pedeapsa viitoare (*Res.* 28,1-2).

4,10 „nu sunt în stare”. În LXX nu se precizează natura neputinței lui Moise, ca în TM, dar, în 6,12, ἄλογος indică limpede dificultatea de a vorbi. Se mai poate înțelege faptul că elocința omenească, comparată cu cuvântul lui Dumnezeu, este „neputință” de a vorbi (Philon, *Mos.* 1,83). ♦ În sens fizic, incapacitatea lui Moise evidențiază puterea lui Dumnezeu, care îi face de rușine pe egipteni cu ajutorul unui om cu limba împleticită, așa cum, mai târziu, și-a ales ucenici dintre smeriții pescari (Mt. 4,18-21) sau vameși (Mt. 9,9) (*cf.* Theodoret, *QE* 11).

„Nu-l vezi oare pe Aaron, fratele tău, levitul? Știu că va grăi în locul tău; iată-l, el însuși va ieși în întâmpinarea ta și văzându-te se va bucura în sinea lui. ¹⁵ Să-i vorbești și să pui cuvintele Mele în gura lui, iar Eu voi deschide gura ta și gura lui și vă voi arăta ce aveți de făcut. ¹⁶ El va vorbi în locul tău către popor, el va fi gura ta, iar tu vei fi pentru el în cele privitoare la Dumnezeu. ¹⁷ Și acest toiag, cel care s-a prefăcut în șarpe, ia-l în mână și prin el vei face semne.”

¹⁸ Moise a plecat și s-a întors la Iothor, socrul său, și i-a zis: „Plec! Mă duc la frații mei în Egipt să văd dacă mai trăiesc.” Iothor i-a zis lui Moise: „Mergi sănătos!” ¹⁹ Trecuseră [de atunci] multe zile și regele Egiptului a murit. Domnul a grăit către Moise în Madiam: „Pleacă, du-te în Egipt, căci au murit toți cei care căutau să-ți ia viața.” ²⁰ Moise, luându-și femeia și copiii, i-a urcat pe măgari și s-a întors în Egipt. A luat în mână și toiagul de la Dumnezeu. ²¹ Domnul a grăit către Moise: „După ce vei pleca și vei ajunge în Egipt, ia aminte la toate minunile pe care le-am pus în mâinile tale, ca să le faci înaintea lui Faraon. Eu voi împietri inima lui și nu va lăsa poporul să plece. ²² Dar tu să-i spui lui Faraon: «Așa vorbește Domnul: ‘Israel este fiul Meu întâi-născut. ²³ Eu ți-am spus: lasă poporul Meu ca să-Mi slujească și, dacă nu vrei să-l lași, ia seama, Eu am să-lucid pe fiul tău întâi-născut.’»”

²⁴ Și fiind pe cale, la un popas, l-a întâmpinat un înger al Domnului și căuta să-l omoare. ²⁵ Sapphora, luând o piatră [ascuțită], l-a tăiat împrejur

4,16 Traducerea greacă explicitează un raport care se stabilește între Aaron și Dumnezeu, mijlocit de Moise: „tu vei fi pentru el în cele privitoare la Dumnezeu”, adică Moise se va ocupa de „relația” directă cu Dumnezeu.

4,17 Poate fi vorba de un alt „toiag” dat de Dumnezeu lui Moise (cf. v. 20). Moise trimis cu toiagul pentru izbăvirea poporului îl închipuie pe Iisus Mântuitorul (după Iustin, *Dial.* 86,1).

4,19 „Trecuseră [de atunci] multe zile și regele Egiptului a murit”, *lit.* „după zilele acelea, care au fost multe.” LXX reia formula din 2,23, care nu re apare aici în TM. Repetiția are menirea de a face o tranziție, dar scoate în evidență și sutura între două documente.

4,24 „un înger al Domnului”: TM are „YHWH”. LXX vrea să evite un antropomorfism prea flagrant, mai ales în momentul în care Domnul tocmai l-a trimis în misiune pe slujitorul Său, Moise.

4,25 „a căzut la picioarele lui”: din cuvintele Sapphorei se înțelege că este vorba de „picioarele” îngerului. Este un gest de implorare, obișnuit în Antichitate, care încheie un ritual sacrificial. Se presupune că mânia divină ar fi putut fi stărnită de netăierea împrejur a copilului sau a lui Moise, care trăise în Egipt, și că este potolită de Sapphora prin circumciderea fiului său. ♦ „S-a oprit sângele tăierii împrejur a fiului meu”: TM are aici expresia misterioasă adresată lui Moise: „Tu ești pentru mine un soț de sânge.”

pe fiul ei; a căzut la picioarele lui și a zis: „S-a oprit sângele tăierii împrejur a fiului meu.”²⁶ Și [îngerul] s-a îndepărtat de Moise pentru că ea spusese: „S-a oprit sângele tăierii împrejur a fiului meu.”

²⁷ A grăit Domnul către Aaron: „Du-te în întâmpinarea lui Moise în pustiu!” Și el s-a dus și l-a întâmpinat pe muntele Domnului și s-au îmbrățișat. ²⁸ Și Moise i-a vestit lui Aaron toate cuvintele pe care le trimisese Domnul și toate semnele pe care îi poruncise [să le facă]. ²⁹ Apoi Moise a plecat împreună cu Aaron și s-au întâlnit cu sfatul bătrânilor fiilor lui Israel. ³⁰ Și Aaron a grăit toate cuvintele pe care Dumnezeu i le spusese lui Moise. Și a făcut semne înaintea poporului, ³¹ iar poporul a crezut și s-a bucurat că Dumnezeu i-a cercetat pe fiii lui Israel și că a văzut necazurile lor. Poporul, plecându-se, s-a închinat [până la pământ].

5 ¹ După aceea Moise și Aaron au intrat la Faraon și i-au zis: „Așa grăiește Domnul Dumnezeuul lui Israel: «Lasă poporul Meu ca să-Mi facă sărbătoare în pustie.»” ² Și Faraon a zis: „Cine este ca să ascult de glasul lui și să-i las pe fiii lui Israel? Nu-l cunosc pe «Domnul», iar pe Israel nu-l las să plece!” ³ Și ei i-au zis: „Dumnezeul evreilor ne-a chemat. Vom merge, așadar, cale de trei zile în pustiu, ca să jertfim Dumnezeului nostru, nu cumva să vină peste noi moarte și ucidere.” ⁴ Și regele Egiptului le-a zis: „Moise și Aaron, de ce-mi întoarceți poporul de la lucru? Duceți-vă fiecare la treaba lui!” ⁵ Și Faraon a zis: „Iată, acum s-a înmulțit poporul, să nu-i mai dăm răgaz de la muncă!” ⁶ Și a poruncit Faraon vătafilor peste popor și scribilor, zicând: ⁷ „Încetați să mai dați paie poporului pentru cărămizi, ca ieri și alaltăieri. Chiar ei să meargă și să-și adune paie.” ⁸ Și numărul poruncit de

4,26 Moise este atacat de îngerul lui Dumnezeu și cuvintele Sepphorei îi sunt adresate acestuia. Viața lui Moise, salvată substitutiv prin puterea sângelui tăierii împrejur a copilului, trimite la valoarea mântuitoare, răscumpărătoare a sângelui, care se va asocia, în exegeza patristică, cu sângele Mielului pascal, Iisus Hristos. Sângele și circumcizia îl lipsesc de putere pe îngerul vrăjmaș fiilor lui Israel și prefigurează tăierea împrejur asumată de către Iisus prin care devine inutilă tăierea împrejur trupestă a neamurilor (Origen, *C. Cels.* 5,48).

5,1 Exact: „trimite-l afară”, „lasă-l să plece”. ♦ „A face sărbătoare”, εορτάζειν. Verbul ebraic corespunzător înseamnă „a face o procesiune, un pelerinaj”. Pentru evrei, însemna a săvârși o slujbă sfântă, însoțită de sacrificii „strămoșești” (τὰς πατρίους θυσίας ἐπιτελεῖν) (Philon, *Mos.* 1,87).

5,3 „ne-a chemat”: TM are „s-a întâlnit cu noi” (*cf.* și 3,18).

5,8 „n-au de lucru”: TM „sunt niște leneși”.

cărămizi, pe care-l au de făcut în fiecare zi, să-l cereți fără a scădea ceva! N-au de lucru, de aceea strigă, zicând: «Să mergem și să jertfim Dumnezeului nostru!»⁹ Să se îngreuneze povara muncilor acestor oameni și la asta să le fie grija, nu la vorbe deșarte!»¹⁰ Și vătăfii, și scribii zoreau poporul zicând: „Așa zice Faraon: «Nu vă mai dau nici un pai.»¹¹ Voi înșivă duceți-vă și adunați-vă singuri paiele de unde veți ști; căci nu se va ușura cu nimic sarcina voastră.»¹² Și poporul s-a risipit prin tot Egiptul, ca să adune trestie pentru paie.¹³ Iar vătăfii îi zoreau, zicând: „Terminați lucrul vostru în fiecare zi ca atunci când vi se dădeau paie.»¹⁴ Iar scribii din neamul fiilor lui Israel, puși peste ei de către ispravnicii lui Faraon, erau biciuiți, zicându-li-se: „De ce nu împliniți și astăzi numărul de cărămizi ca ieri și alaltăieri?”¹⁵ Iar scribii fiilor lui Israel au mers la Faraon strigând: „De ce faci asta slujitorilor tăi?”¹⁶ Nu li se mai dau paie robilor tăi, și ni se spune: «Faceți cărămizi!» Iată, robii tăi sunt biciuiți! Nedreptate faci poporului tău!”¹⁷ Și [Faraon] le-a zis: „Stați degeaba, sunteți niște trândavi; de aceea ziceți: «Să mergem și să jertfim Dumnezeului nostru!»¹⁸ Acum, plecați la treabă! Paie n-o să mai primiți, iar numărul de cărămizi să fie împlinit întocmai!”¹⁹ Scribii fiilor lui Israel s-au văzut la mare strâmtorare, când li s-a zis: „Numărul de cărămizi să fie făcut întocmai!”²⁰ Pe când ieșeau de la Faraon, s-au întâlnit cu Moise și Aaron, veniți în întâmpinarea lor.²¹ Și le-au zis: „Vedea-v-ar să vă vadă Dumnezeu și să vă judece, că ne-ați făcut ca un miros spurcat înaintea lui Faraon și a slujitorilor săi, dându-le sabie în mâini, ca să neucidă!”²² Și s-a

5,14 „Scribii”, γραμματεῖς, erau știutorii de carte, „funcționari” de rang inferior, însărcinați cu „pontajul” cantității cărămizilor. Pentru Philon, este o alegorie morală: „șefii” puși de egipteni stârnesc râvna (κατασπεύδειν) pentru plăcerile pătimașe, închipuite de lut, cărămizi și paie. Moise, dimpotrivă, stârnește râvna pentru Paște, pentru mâncarea mielului „cu zor” (σπουδή), adică traversarea „mării” patimilor (*Her.* 255).

5,16 οἰκέται: „slujitori” și πῶδες: „robi, slugi” traduc un singur termen ebr. *'ebhedh*: „servitor”. ♦ Origen înțelege prin „poporul tău” pe cei care cedează persecuțiilor și mărturisesc că sunt ai lui Faraon (*Hom. Ex.* 3,3).

5,21 „miros spurcat”: arată cum este perceput poporul ales de către vrăjmașii lui, egiptenii. Origen spune că la fel este perceput și cuvântul profetic de către necredincioși, în vreme ce pentru creștini el este „miros de bună mireasmă” (2Cor. 2,15-16) (*Hom. Ex.* 3,3). ♦ Și θεράπωντες redă ebr. *'ebhedh*, „servitor” aflat în slujba lui Faraon. Opțiunea pentru θεράπων, în loc de οἰκέτης sau πῶς, care traduc același *'ebhedh*, indică o nuanță de supunere nobilă, așa cum este relația dintre vasal și suzeranul său, privilegiu al lui Moise în relația cu Dumnezeu (Ex. 4,10 și 14,31). „Slujitor” al lui Dumnezeu înseamnă un „apropiat” al Lui.

întors Moise către Domnul, zicând: „Doamne, de ce tot necăjești acest popor? De ce mă mai trimiți? ²³ Că, de când tot merg eu la Faraon să-i vorbesc în numele Tău, el chinuiește acest popor, și Tu nu-l mai izbăvești!”

6 ¹ Domnul a grăit către Moise: „Iată, ai să vezi câte-i voi face lui Faraon; căci prin mâna [Mea] cea tare va lăsa poporul și prin brațul [Meu] cel înălțat îl va alunga din țară.”

² Atunci Dumnezeu i-a grăit lui Moise și a zis către el: „Eu [sunt] Domnul. ³ M-am arătat lui Avraam, lui Isaac și lui Iacob, Dumnezeu fiindu-le lor. Dar numele Meu, «Domnul», nu li l-am dezvăluit. ⁴ Și am încheiat legământ între Mine și ei ca să le dau țara canaanenilor, țara pribegiei lor, în care au locuit ca străini. ⁵ Eu Însumi am auzit suspinul fiilor lui Israel, pe care egiptenii îi înrobesc, și Mi-am adus aminte de legământul vostru. ⁶ Du-te și spune fiilor lui Israel așa: «Eu [sunt] Domnul și vă voi scoate de sub stăpânirea egiptenilor și vă voi izbăvi din robie și vă voi răscumpăra cu braț înălțat și cu judecată mare. ⁷ Și vă voi primi ca popor al Meu și voi fi Dumnezeu vostru și veți cunoaște că Eu [sunt] Domnul, Dumnezeu vostru, Cel care vă scoate din robia egiptenilor. ⁸ Și vă voi duce într-o țară asupra

6,1 „Mână tare” și „braț înălțat”, metafore ale puterii divine. Cf. Deut. 4,34 *et passim*.

6,2 „Domnul”: TM are YHWH. Acest nume revelat a fost pus de exegeți în relație cu formula din Ex. 3,14 (*'ehyeh 'aser 'ehyeh*) – vezi nota *ad loc.* – și derivat de la verbul *hāyah*, „a fi”. Nu există mărturii sigure privind pronunțarea numelui lui Dumnezeu datorită tabuului numelor divine la toate popoarele antice. Se pare că tetragrama sacră YHWH a început la un moment dat să fie înlocuită, la lectură, cu Adonai (= „Stăpânul meu”), iar masoreții au marcat acest lucru punând sub consoanele ei vocalele de la Adonai. De aici a apărut, începând cu secolul al XIII-lea, rostirea „Yehova”, care nu corespunde nici unei realități antice. Mărturii privind pronunțarea corectă „Yahve” se întâlnesc la Theodoret, în *Ex Inter.* 15: 'Ιαβη; în *Haer.*, V, 3: 'Ιαβα; precum și la Clement din Alexandria în *Strom.* V,6,34: 'Ιαου.

6,3 „numele Meu, «Domnul» (YHWH, după TM) nu li l-am dezvăluit”: Iustin raportează această revelație la Hristos preexistând creației lumii, iar Diodor al Tarsului ne oferă fonetica tetragramei: ιωθ, αλφ, ουαυ, η. Acest nume îl deosebește pe Dumnezeu de idoli și nu a fost dezvăluit patriarhilor, revelarea lui fiind rezervată unor vremuri în care chiar și demonii se chemau zei și domni. Numele descoperit patriarhilor era „El-Şaddai” (Gen. 17,1 *et passim*). Pentru Theodoret, acesta este numele pe care Moise a avut privilegiul să-l cunoască după Ex. 3,14 (*QE* 15).

6,8 Gestul de ridicare a mâinii indică, la evrei, jurământul (Deut. 32,40), fiind asociat cu semnul puterii absolute, redat în grecește prin ἐκτείνειν τὴν χεῖρα („a întinde mâna”) sau αἶπειν τὴν χεῖρα εἰς τὸν οὐρανόν („a ridica mâna spre cer”), și cu verbul ὀμνῶμι, „a jura”, în Deut. 32,40.

căreia Mi-am întins mâna și [am jurat] să le-o dau lui Avraam, lui Isaac și lui Iacob, pe care am să v-o dau vouă drept moștenire. Eu [sunt] Domnul!»⁹ Așa le-a grăit Moise fiilor lui Israel. Dar ei nu l-au ascultat pe Moise din pricina deznădejzii și a muncilor grele.

¹⁰ Domnul a zis către Moise: ¹¹ „Du-te și spune-i lui Faraon, regele Egiptului, să-i lase pe fiii lui Israel să plece din țara lui.” ¹² Și Moise a grăit înaintea Domnului, zicând: „Iată, fiii lui Israel nu m-au ascultat, cum o să mă asculte Faraon, pe mine care sunt fără de grai?” ¹³ Domnul a grăit către Moise și Aaron și i-a poruncit prin ei lui Faraon, regele Egiptului, să-i lase să plece pe fiii lui Israel din țara Egiptului.

¹⁴ Iată începătorii familiilor strămoșești: fiii lui Ruben, întâiul-născut al lui Israel: Enoh și Phallus, Asron și Kharmi. Aceasta este familia lui Ruben.

¹⁵ Fiii lui Simeon sunt: Iemuel și Iamin, Aod, Iachin, Saar și Saul, cel [născut] dintr-o feniciană. Acesta este neamul fiilor lui Simeon. ¹⁶ Iată numele fiilor lui Levi, după înrudirea lor: Gedson, Caath și Merari. Anii vieții lui Levi: o sută treizeci și șapte. ¹⁷ Aceștia au fost fiii lui Gedson: Lobeni, Semeii cu familiile neamului lor. ¹⁸ Și fiii lui Caath: Ambram și Issaar, Hebron și Oziel. Anii vieții lui Caath: o sută treizeci de ani. ¹⁹ Fiii lui Merari: Mooli și Omusi. Acestea sunt familiile strămoșești ale lui Levi, după neamul lor.

²⁰ Ambram a luat-o de soție pe Iochabed, fiica fratelui tatălui lui, și ea i-a născut pe Aaron, Moise și Mariam, sora lor. Anii vieții lui Ambram: o sută treizeci și doi de ani. ²¹ Și fiii lui Issaar: Core, Napec și Zechri. ²² Și fiii lui Oziel: Elisaphan și Setri. ²³ Aaron a luat-o de soție pe Elizabeta, fiica lui Aminadab, sora lui Naason, și i-a născut pe Nadab, Abiud, Eleazar și

6,9 „deznădejzii”: *lit.* „împușinării sufletului”; ὀλιγοψυχία traduce rădăcina ebr. *qāṣar*: „a fi scurt”, ca atribut pentru suflet, mai exact, pentru suflu sau duh. Suflul „lung” indică răbdarea (Ex. 34,6; Ps. 86,15; Ecl. 7,8 etc.). La sportivi, menținerea „suflului” la efort indică rezistența; cel care are respirația scurtă (și deasă) are și rezistență mică, nu are răbdare, nici nădejde în victorie, și nici curaj. Vulgata: *propter angustiam spiritus*.

6,12 „fără de grai”: ὄλογος transferă expresia din TM „netăiat împrejur la buze”. Origen interpretează lipsa de cuvânt a lui Moise din perspectiva polemicii antiiudaice. El vede aici tăcerea poporului evreu incapabil să justifice preceptele Legii și să înțeleagă oracolele Profeților despre venirea lui Hristos (*Hom. Luc.* 5,3).

6,14 „începătorii” pentru ἀρχηγός: „conducător politic/militar”, la origine șeful unei familii, strămoșul eponim. ♦ Philon prezintă nașterea lui Moise ca aparținând celei de-a șaptea generații de la primul venit între străini pentru a întemeia poporul evreu.

6,23 Theodoret observă că prin căsătoria lui Aaron se unește tribul sacerdotal al leviților cu tribul regal al lui Iuda, din care se trage Iisus, acesta fiind Rege și Preot deopotrivă (QE 16).

Ithamar.²⁴ Fiii lui Core: Asir, Elcana și Abiasaph. Aceștia sunt născuți din Core.²⁵ Eleazar, fiul lui Aaron, a luat de soție dintre fiicele lui Phutiel și a adus pe lume pe Phinees. Iată capii dintru început ai caselor strămoșești ale leviților după înrudirile lor.²⁶ Acestui Aaron și acestui Moise le-a zis Dumnezeu să-i scoată din țara Egiptului pe fiii lui Israel cu ostirea lor.²⁷ Ei sunt cei care i-au vorbit lui Faraon, regele Egiptului, și i-au scos pe fiii lui Israel din Egipt; acest Aaron și acest Moise.

²⁸ În ziua în care Domnul i-a vorbit lui Moise în țara Egiptului,²⁹ Domnul i-a zis lui Moise așa: „Eu [sunt] Domnul. Spune-i lui Faraon, regele Egiptului, toate câte ți-am spus Eu.”³⁰ Și Moise a grăit înaintea Domnului: „Iată, eu am glasul stins; cum mă va auzi pe mine Faraon?”

7¹ Și zise Domnul către Moise: „Iată, te-am dat ca pe un dumnezeu lui Faraon, iar fratele tău Aaron va fi profetul tău.”² Tu să-i spui toate câte-ți poruncesc și fratele tău, Aaron, să i le spună lui Faraon; să-i lase pe fiii lui Israel să plece din țara lui.³ Eu îi voi împietri inima lui Faraon și voi înmulți semnele și minunile Mele în țara Egiptului.⁴ Dar Faraon nu va asculta de voi și Eu voi întinde mâna asupra Egiptului și voi scoate cu putere poporul Meu, pe fiii lui Israel, din pământul Egiptului cu răzbunare mare.⁵ Și vor cunoaște toți egiptenii că Eu sunt Domnul, care întinde brațul asupra Egiptului și-i scoate pe fiii lui Israel din mijlocul lor.”⁶ A făcut Moise și Aaron după cum le-a poruncit lor Domnul, așa au făcut.⁷ Moise avea optzeci de ani și Aaron, fratele său, optzeci și trei de ani când au vorbit către Faraon.

⁸ Și Domnul a zis către Moise și Aaron:⁹ „Dacă Faraon va zice către voi: «Dați-mi un semn sau o minune», să-i spui lui Aaron, fratele tău: «Ia

6,30 Ἰσχυρόφωνος: „cu glas amortit, stins”, adică „gângav, bâlbațit, împiedicat la vorbă”.

7,1 Moise va fi „ca un dumnezeu/zeu” pentru Faraon în măsura în care îi va vorbi prin Aaron în felul în care Dumnezeu vorbește oamenilor prin profet, spune Acacius al Cezareii. Theodoret combină Ex. 4 și Ex. 7,1-2: precum Dumnezeu îi dă porunci lui Moise, tot așa Moise i le transmite lui Aaron: de aceea, Aaron a fost numit „profetul” lui Moise (QE 17). Pentru Grigore al Nyssei, Moise este numit „dumnezeu”, θεός, fiindcă el este θεό-μενος: „cel care contemplă, cel ce îl vede pe Dumnezeu” (Cant. 7, *ibid.* p. 217).

7,4 „cu răzbunare mare”: gr. ἐκδίκησις, „răzbunare”. Termenul îl traduce pe ebr. *šephet*, care desemnează o judecată încheiată cu pedeapsă. Cf. 12,12.

7,5 „care întinde brațul”: TM are „când va întinde mâna”.

7,8-13,16 Cele zece plăgi. Instituirea Paștelui. Indiferent de explicația naturală sau miraculoasă a nenorocirilor abătute asupra egiptenilor, ele sunt manifestări ale puterii lui Dumnezeu, care își eliberează poporul.

toiagul și aruncă-l pe pământ înaintea lui Faraon și a slujitorilor lui! Și va fi balaur»".¹⁰ Au mers Moise și Aaron înaintea lui Faraon și a slujitorilor săi, și au făcut așa cum le poruncise Domnul. A aruncat Aaron toiagul înaintea lui Faraon și a slujitorilor lui și s-a făcut balaur.¹¹ I-a chemat și Faraon pe înțelepții egiptenilor și pe vrăjitorii lor. Au făcut la fel și descântătorii egiptenilor prin vrăjile lor:¹² Fiecare și-a aruncat toiagul și s-a prefăcut în balaur. Dar toiagul lui Aaron a înghițit toiegele acelora.¹³ Și s-a împietrit inima lui Faraon și n-a ascultat de ei, precum spusese Domnul.

¹⁴ Și Domnul i-a zis lui Moise: „S-a împietrit inima lui Faraon, ca să nu lase poporul.¹⁵ Du-te, așadar, mâine în zori la Faraon, când va ieși la râu și stai înaintea lui pe malul râului, având în mână toiagul care s-a prefăcut în șarpe¹⁶ și spune-i: «Domnul Dumnezeu al evreilor m-a trimis la tine, zicând: 'Lasă poporul Meu să plece ca să-Mi facă slujbă în pustiu. Vezi că până acum n-ai ascultat.'¹⁷ Așa grăiește Domnul: 'Întru acesta vei cunoaște că Eu sunt Domnul: Iată, Eu lovesc cu toiagul din mâna Mea apa din râu și se va preschimba în sânge.¹⁸ Și peștii din râu vor muri și se va împuși râul și egiptenii nu vor mai putea să bea din apa râului.'»"¹⁹ Domnul a zis către Moise: „Spune-i lui Aaron, fratele tău: «Ia toiagul și întinde-ți mâna asupra apelor Egiptului, asupra râurilor, canalelor, iazurilor și asupra oricărei ape adunate și se vor face sânge.»” Și s-a făcut sânge în toată țara Egiptului, și în lemne, și în pietre.²⁰ Moise și Aaron au făcut după cum le-a poruncit lor

7,9 Δράκων: „balaur”, diferit de „șarpe”, ca în Ex. 4,3. ♦ „pe pământ” lipsește din TM.

7,11 „Înțelepții”, σοφιστοί, traduce ebr. *hākhām* (înțelept de profesie), termen care aici apare cu sens peiorativ, desemnându-i pe magii străini. Pentru Iustin, magicienii și vrăjitorii Egiptului sunt asimilabili demonilor (*Dial.* 79,4).

7,12 Toiagul transformat aici în balaur (sau în șarpe în Ex. 4,3, pentru a nu-l înspăimânta prea tare pe Moise, aflat atunci la începutul misiunii sale profetice) manifestă puterea lui Dumnezeu și, în tradiția patristică, prefigurează Crucea lui Hristos, prin care este biruit „stăpânitorul lumii acesteia” cu „începătoriile” și „puterile” sale. Pentru Origen, este „nebulina crucii” (1Cor. 1,18) care, vestită oamenilor, se schimbă în Înțelepciunea care înghite „înțelepciunea acestei lumi” (*Hom. Ex.* 4,6).

7,14-25 Prima plagă lovește apele din pricina idolatrizării apei de către egipteni. Egiptenii sunt loviți fiindcă își folosesc libertatea spre râu, iar evreii sunt cruțați pentru că se întorc spre lumina Adevărului, cf. Grigore al Nyssei (*VM* 2,65). Termenul grecesc πλῆγη (lat. *plaga*) traduce ebr. *makkāh*, „lovitură”, înțeasă ca acțiune divină de pedepsire a dușmanilor. Primele nouă plăgi par a fi semne miraculoase cu scopul de a-i conferi lui Moise autoritate în fața evreilor și pentru ca Faraon să recunoască puterea lui YHWH.

7,19 „și în lemne, și în pietre”: expresie eliptică, vrând să spună că inclusiv apa adunată în vase din piatră sau din lemn a devenit sânge, nu doar apa din natură.

Domnul: [Aaron] a ridicat toiagul, a lovit apa din râu înaintea lui Faraon și a slujitorilor lui și toată apa din râu s-a prefăcut în sânge. ²¹ Peștii au murit și râul s-a împuțit, încât nu mai puteau egiptenii să bea apă. Era sânge pe tot pământul Egiptului. ²² La fel însă au făcut și descântătorii egiptenilor cu vrăjile lor și s-a împietrit inima lui Faraon; și n-a ascultat de ei, precum spusese Domnul. ²³ Faraon s-a întors și a intrat în casa lui și n-a luat seama nici la acest semn. ²⁴ Toți egiptenii au săpat pe lângă râu, ca să bea apă, căci nu puteau să bea din râu. ²⁵ Și s-au împlinit șapte zile de când Domnul lovise râul.

²⁶ Domnul a zis către Moise: „Intră la Faraon și spune-i: «Așa grăiește Domnul: 'Lasă poporul Meu să-Mi slujească. ²⁷ Iar dacă nu vrei să-l lași, iată, Eu lovesc toate ținuturile tale cu broaște. ²⁸ Și va vărsa râul broaște și, urcându-se, vor intra în casele tale, în odăile tale de taină, pe paturile tale, cât și în casele slujitorilor tăi și ale poporului tău, în aluaturile tale și în cuptoarele tale. ²⁹ Se vor urca broaștele și pe tine, și pe slujitorii tăi și pe poporul tău.»”

8 ¹ Domnul a zis către Moise: „Spune-i fratelui tău Aaron: «Întinde toiagul tău cu mâna asupra apelor, canalelor, iazurilor și adu broaștele.»” ² Și Aaron a întins mâna asupra apelor Egiptului și a adus broaștele; și broasca s-a suit și a acoperit pământul Egiptului. ³ Dar la fel au făcut și descântătorii egiptenilor cu vrăjile lor și au ridicat broaștele în țara Egiptului. ⁴ Și Faraon i-a chemat pe Moise și pe Aaron și le-a zis: „Rugați-vă pentru mine Domnului, ca să ia broaștele de la mine și de la poporul meu; și eu voi lăsa poporul să jertfească Domnului.” ⁵ Moise i-a zis lui Faraon: „Hotărăște tu însuși când să mă rog pentru tine, pentru slujitorii tăi și pentru poporul tău, ca să piară broaștele de la tine, de la poporul tău, din casele voastre și să rămână doar în râu.” ⁶ Acesta i-a zis: „Măine.” [Moise] a zis: „[Fie]

7,22 „s-a împietrit”, cf. 7,13; 8,11.15.28 și 9,7.35.

7,27 Broaștele trimit fie la „broaștele” lui Aristofan din comedia-i bine cunoscută, așa cum remarcă Origen (*Hom. Ex.* 4,6), fie sugerează, prin caracterul amfibiu, un mod de viață necurat, fiind un simbol al omului decăzut, om și dobitoc în același timp, cf. Grigore al Nyssei, *VM* II,71-72.

7,28 „va vărsa”, în sens de „va vomita”: TM are „va mișuna de”.

8,1 LXX omite „asupra țării Egiptului” la sfârșitul versetului.

8,6 Două formule, ușor diferite între ele, apar în Biblie ca afirmare emblematică a mono-teismului: „Nu este alt [Dumnezeu] în afară de Domnul” (*lit.* „Nu este nimeni afară de

precum ai zis! Ca să știi că nu este alt [Dumnezeu] în afară de Domnul, ⁷ se vor duce broaștele de la tine, din casele voastre, din curțile voastre și ale slujitorilor tăi și de la poporul tău, în afară de cele care vor rămâne în râu.”

⁸ Moise și Aaron au plecat de la Faraon și a strigat Moise către Domnul pentru oprirea broaștelor, după cum hotărâse Faraon. ⁹ Iar Domnul a făcut precum l-a rugat Moise și au pierit broaștele din casele, din curțile și de pe ogoarele lor. ¹⁰ Și le-au adunat grămezi, grămezi și s-a împuțit pământul. ¹¹ Văzând Faraon că i s-a dat un răgaz, i s-a împietrit inima și nu i-a ascultat, precum spusese Domnul.

¹² Domnul i-a zis lui Moise: „Spune-i lui Aaron: «Întinde toiagul cu mâna și lovește țărâna pământului și vor ieși țânțari asupra oamenilor și asupra vitelor, în toată țara Egiptului.»” ¹³ Și-a întins Aaron toiagul cu mâna și a lovit țărâna pământului și s-au ivit țânțari asupra oamenilor și asupra vitelor. Și peste toată țărâna pământului s-au ivit țânțari în toată țara Egiptului.

¹⁴ [Au încercat] să facă la fel și descântătorii cu vrăjile lor și să aducă țânțari, dar n-au putut. Și s-au ivit țânțari asupra oamenilor și asupra vitelor.

¹⁵ Atunci descântătorii au zis către Faraon: „Acesta-i degetul lui Dumnezeu!” Dar s-a împietrit inima lui Faraon și nu i-a ascultat, precum spusese Domnul.

¹⁶ Domnul a zis către Moise: „Trezește-te mâine în zori și stai înaintea lui Faraon când va ieși la apă. Atunci să-i spui: «Așa grăiește Domnul: ‘Lasă poporul Meu să-Mi slujească în pustiu. ¹⁷ Iar de n-ai să vrei să-Mi lași

Domnul” și „Nu este nimeni ca Domnul Dumnezeu nostru (cf. Deut. 33,26; Is. 44,6-7; 45,5.14.18.21, sau, alăturate, în 2Rg. 7,22).

8,7 „se vor duce”: *litt.* „se vor lua”, „vor fi îndepărtate”.

8,10 Grămezile de mortăciuni împuțite sugerează răutatea egiptenilor sau, cum spune Grigore al Nyssei, dezgustul păcătosului pentru păcatele lui trecute (*VM* 2,78).

8,12 După Origen, țânțarii îi reprezintă pe filozofii păgâni care, prin subtilitatea și viclenia lor, bâzâie sufletele, fără a putea fi văzuți și prinși cu înșelăciunea (*Hom. Ex.* 4,6).

8,15 După Irineu, „degetul lui Dumnezeu” se referă la dumnezeirea celui ce mântuiește, la Hristos (*Adv. haer.* III,21,8). Exegeza antică, ebraică sau creștină, insistă asupra faptului că această plagă nu este o vrăjitorie, ci vine de la Dumnezeu pentru a arăta că Moise nu este un vrăjitor sau un descântător, aceștia neputând să săvârșească minunea. Pe de altă parte, „degetul” lui Dumnezeu, recunoscut de vrăjitori, îi face să se supună, dar nu să vadă și să se supună „mâinii” lui Dumnezeu, precum fiii lui Israel, cf. Eusebiu al Emesei, *apud* Devreesse, R., 1959, pp. 92-93.

8,17 *Κυνόμια*, „muscă de câine”, un termen bine cunoscut în limba greacă de la Homer și până în perioada elenistică, cu valoare de insultă. Mai desemnează și tăunul. Termenul ebraic este greu de interpretat; în vechea exegeză iudaică, el derivă din rădăcina unui

poporul, iată, Eu trimit asupra ta, și asupra slujitorilor tăi, și asupra poporului tău, și asupra caselor voastre muște câinești și se vor umple casele egiptenilor și pământul în care locuiesc de muște câinești. ¹⁸ În acea zi voi însemna în chip minunat ținutul Gesem, unde locuiește poporul Meu. Acolo nu vor fi muște câinești, ca să știți că Eu sunt Domnul, Domnul întregului pământ. ¹⁹ Și voi pune la mijloc un hotar între poporul Meu și poporul tău. Măine va fi semnul acesta pe pământ.’»” ²⁰ Și Domnul a făcut așa. Și a venit mulțime de muște câinești în casele lui Faraon și în casele slujitorilor lui și în toată țara Egiptului. A fost prăpăd pe pământ din pricina muștelor. ²¹ Faraon i-a chemat pe Moise și pe Aaron, zicând: „Mergeți și jertfiți Dumnezeului vostru [aici] în țară.” ²² Și Moise a zis: „Nu se poate așa, căci cele ce jertfim Domnului Dumnezeului nostru sunt urâciuni pentru egipteni și dacă vom jertfi înaintea egiptenilor cele nesuferite lor, ne vor ucide cu pietre. ²³ Așa că vom merge cale de trei zile în pustiu și vom jertfi Domnului Dumnezeului nostru precum ne-a spus.” ²⁴ Faraon a zis: „Bine, vă las să jertfiți Domnului Dumnezeului vostru în pustiu, dar nu lungiți prea mult calea. Rugați-vă Domnului pentru mine!” ²⁵ Moise a zis: „Iată, eu voi pleca de la tine și mă voi ruga lui Dumnezeu, iar mâine se vor duce muștele câinești de la tine, de la slujitorii tăi și de la poporul tău. Dar încetează, Faraon, să înșeli, să nu lași poporul să jertfească Domnului!” ²⁶ Moise a plecat de la Faraon și s-a rugat către Dumnezeu. ²⁷ Și a făcut Domnul precum a zis Moise; a alungat

verb care înseamnă „a amesteca” cu referire la tot felul de ființe, insecte și animale răufăcătoare – o mixtură monstruoasă asociată zoolatriei egiptene. În tradiția creștină, insectele reprezintă tot felul de demoni (cf. lat. *larva* „stafie, fantomă, arătare a morților, mască”; în entomologie, *larva* este „masca” sub care se ascunde viitoarea insectă).

8,18 „Eu sunt Domnul, Domnul întregului pământ”: TM are „Eu, YHWH, [sunt] în mijlocul pământului/țării.” Greaca transpune ontologic, ca și la 3,14.

8,19 Διδόνα se traduce aici cu „a pune, a stabili”. Se poate folosi cu acest înțeles, având în vedere că διδόνα putea însemna la începuturi „a pune ceva în mână”. ♦ Διαστολή, „separație”, ar presupune aici un ebr. *peluth*, de la *pālāh*, „a deosebi”. Însă TM are o formă neclară, *pedhuth*, care poate fi apropiată de cuvântul, foarte rar, *pedhūth* „răscumpărare, eliberare”. Philon comentează această „punere deoparte” a poporului evreu ca presupunând o antiteză între credincioși și necredincioși (*Mos.* I,145-186). Grigore al Nyssei vede aici un act de cernere între cei drepti și cei nedrepti (*VM* I,25).

8,22 „urâciuni”, „spurcăciuni”, τὰ βελύματα, adică „lucruri care produc scârbă”, desemnează aici tabuurile egiptene legate de zoolatrie, de idoli pe care îi venerau. Philon denaturează sensul: virtuțile oamenilor pioși sunt „spurcăciune”, „urâciune” pentru cei răi (*Fuga* 18).

muștele căinești de la Faraon, și de la slujitorii lui, și de la poporul lui și n-a mai rămas nici una.²⁸ Dar și de această dată i s-a împietrit inima lui Faraon și n-a vrut să trimită poporul.

9¹ Domnul a zis către Moise: „Du-te la Faraon și spune-i: «Așa grăiește Domnul Dumnezeuzeul evreilor: ‘Lasă poporul Meu să-Mi slujească.’² Iar dacă nu vrei să-Mi lași poporul și încă îl mai ții în stăpânirea ta,³ iată, mâna Domnului va fi asupra vitelor din câmp; asupra cailor, asinilor, cămилелor, boilor, oilor, [și va fi] prăpăd de moarte foarte mare.⁴ Atunci voi însemna în chip minunat vitele egiptenilor de vitele fiilor lui Israel. Nu va pieri nimic din toate câte sunt ale fiilor lui Israel.’»⁵ Și a pus Dumnezeu un hotar, zicând: „Măine Domnul va împlini acest cuvânt pe pământ.”⁶ A doua zi a împlinit Domnul cuvântul Său și au murit toate vitele egiptenilor, iar dintre vitele fiilor lui Israel n-a pierit nici una.⁷ Faraon a văzut că n-a murit nici una dintre vitele fiilor lui Israel; și i s-a împietrit inima lui Faraon și n-a lăsat poporul.

⁸ Domnul a grăit către Moise și Aaron, zicând: „Luați în mâinile voastre spuză din cuptor și Moise s-o împrăștie spre cer înaintea lui Faraon și a slujitorilor lui.⁹ Și se va înălța un nor de praf asupra întregii țări a Egiptului. Vor fi bube supurând pe oameni și pe vite în toată țara Egiptului.”¹⁰ Și Moise a luat spuză din cuptor înaintea lui Faraon și a împrăștiat-o spre cer; și ea s-a făcut răni, bube supurând pe oameni și pe vite.¹¹ Și nu puteau vrăjitorii să stea înaintea lui Moise din cauza plăgilor, căci vrăjitorii și toată țara Egiptului s-au umplut de plăgi.¹² Și Domnul a împietrit inima lui Faraon și nu i-a ascultat, precum hotărâse Domnul.

¹³ Domnul a zis către Moise: „Scoală-te mâine dimineată și stai înaintea lui Faraon zicând: «Așa grăiește Domnul Dumnezeuzeul evreilor: Lasă poporul Meu să-Mi slujească!»¹⁴ De astă dată Eu voi trimite toate nenorocirile

9,1 Plaga a cincea, mai mult decât celelalte, este o pedeapsă a păcatului zoolatriei; sunt lovite turmele egiptenilor întreținute în scopuri sacrificiale.

9,8 Αιθέλη desemnează spuză sau funinginea, și nu cenușa (σποδός). S-a înțeles „cenușă” din cauza „prafului” (κόνις) de la κονιοπτός.

9,9 „pe vite”: *litt.* „patrupede”.

9,12 În versetele anterioare se spune că „lui Faraon i s-a împietrit inima”; aici se spune însă că „Domnul i-a împietrit inima”, sugerând un *crescendo* al scenariului. Origen a remarcat acest aspect, punându-l în legătură cu problema liberului arbitru (*cf.* Perrone [ed.], L., 1992).

9,14 Τα συναντήματα, „întâmplările”, adică, „ceea ce-ți iese în cale” aici cu sens negativ: „nenorociri, adversități”.

asupra inimii tale și asupra slujitorilor tăi și a poporului tău, ca să știi că nu este altul ca Mine pe tot pământul.¹⁵ Căci acum, întinzându-Mi mâna, cu moarte vă voi lovi pe tine și tot poporul. Vei fi șters de pe pământ.¹⁶ Iată de ce te-am păstrat: ca să-mi arăt în tine puterea și să se vestească numele Meu pe tot pământul.¹⁷ Și tu încă te mai împotrivești să lași poporul Meu!¹⁸ Iată, mâine la acest ceas, Eu voi abate foarte multă grindină, cum n-a mai fost în Egipt din zilele întemeierii lui și până în ziua de azi.¹⁹ Acum, grăbește de-ți adună vitele și ce mai ai în câmp, căci va cădea grindină peste oameni și peste toate vitele. Cei ce se vor găsi pe câmp și nu vor intra în casă vor pieri.»²⁰ Aceia dintre oamenii lui Faraon care se temeau de cuvântul Domnului și-au adunat vitele în case.²¹ Cei care n-au ținut seama în cugetul lor de cuvintele Domnului au lăsat vitele pe câmp.²² Domnul a zis către Moise: „Întinde-ți mâna spre cer și va fi grindină peste tot pământul Egiptului, peste oameni și peste dobitoace și peste toată iarba de pe pământ.”²³ A întins Moise mâna către cer și Domnul a dat glas [de tunet] și grindină și văpaie de foc brăzda pământul. Domnul a abătut grindină peste toată țara Egiptului.²⁴ Și era grindină cu foc arzător prin grindină și era foarte, foarte multă grindină cum n-a mai fost în Egipt de la întemeierea acestui neam:²⁵ grindina a lovit toată țara Egiptului de la om până la dobitoc și a strivit grindina toată iarba din câmpie și tot pomul de pe câmp.²⁶ Dar n-a fost grindină și în ținutul Gesem, unde erau fiii lui Israel.²⁷ Faraon a trimis să-i cheme pe Moise și pe Aaron, și le-a zis: „Acum am greșit. Domnul este drept. Eu și poporul meu suntem vinovați.²⁸ Rugați-vă pentru mine la Domnul, ca să oprească glasurile care s-au făcut de la Domnul, și grindina, și focul. Iar eu vă voi lăsa să plecați.”²⁹ Moise a zis: „Când voi ieși din cetate voi întinde brațele mele către Domnul și glasurile [de tunet] vor înceta, și grindina, și ploaia. Să cunoști că pământul este al Domnului.³⁰ Dar eu știu că nici tu, nici slujitorii tăi încă nu vă temeți de Domnul.”³¹ Inul și orzul au fost bătute fiindcă orzul era în spic și inul era cu sămânță,

9,19 Avertismentul lui Dumnezeu către egipteni, de a se pune la adăpost, este interpretat ca un semn al milostivirii: până și dintre păgânii idolatri unii merită să fie cruțați (Theodoret, *QE* 21).

9,23 „glas [de tunet]”: în interpretarea unor Părinți, reprezintă avertismentele și învățăturile dumnezeiești, „tunetul” fiind, de exemplu, modul lui Dumnezeu de a glăsuși cu putere (Origen, *Hom. Ex.* 4,7,8). „Glasurile” care veneau din cer reprezintă învățătura cea dreaptă în raport cu care se poate recunoaște greșeala. Grindina devastează plantele încă fragede ale răutății și ale păcatelor, focul și fulgerul ard țepii plăcerilor (Origen, *Hom. Ex.* 4,7).

³² dar grâu și ovăzul n-au fost lovite căci erau mai târzii. ³³ Moise a ieșit de la Faraon afară din cetate, a întins mâinile către Domnul și au încetat glasurile. Grindina și ploaia n-au mai căzut pe pământ. ³⁴ Faraon, văzând că au încetat ploaia și grindina și glasurile, a continuat să păcătuiască. I s-a împietrit inima, lui și slujitorilor lui; ³⁵ i s-a împietrit inima și nu i-a lăsat pe fiii lui Israel, precum Domnul îi grăise lui Moise.

10¹ Și a zis Domnul către Moise: „Intră la Faraon, căci Eu am împietrit inima lui și a slujitorilor lui ca să urmeze la rând aceste semne cu ei. ² Ca să povestești în auzul fiilor voștri și al fiilor fiilor voștri cum i-am jucat pe egipteni, despre semnele Mele, pe care le-am făcut între ei ca să știți că Eu sunt Domnul.” ³ Au intrat Moise și Aaron înaintea lui Faraon și i-au zis: „Așa grăiește Domnul Dumnezeul evreilor: «Până când n-ai să vrei să te rușinezi de Mine? Lasă poporul să-Mi slujească! ⁴ Iar dacă nu vrei să-Mi lași poporul, iată, mâine pe vremea asta Eu voi aduce multe lăcuste peste toate ținuturile tale. ⁵ Și va acoperi fața pământului de n-o să-l poți vedea și va prăpădi tot restul țării care a rămas [neatins], pe care vi l-a lăsat grindina, și o să roadă toți copacii care cresc la voi în țară. ⁶ Vor umple casele tale, și casele slujitorilor tăi, și toate casele din toată țara egiptenilor, cum n-au mai văzut părinții tăi niciodată, nici strămoșii lor, de când sunt ei pe pământ până în ziua de azi.»” Și, întorcându-se, Moise a ieșit de la Faraon. ⁷ Și slujitorii au zis către Faraon: „Până când acesta va fi ca un spin pentru noi? Lasă-i pe acești oameni să slujească Dumnezeului lor! Sau vrei să vezi Egiptul cum piere?” ⁸ Și l-au chemat pe Moise și pe Aaron la Faraon și acesta le-a zis: „Duceți-vă și slujiți Dumnezeului vostru. Dar cine sunt cei care vor merge?” ⁹ Și Moise zice: „Vom merge împreună cu tinerii și cu

9,35 „lui Moise”: TM are „prin Moise”.

10,2 „i-am jucat”, ἐπιταίριον, „a te purta copilărește, a (te) juca, a glumi”; poate însemna și „a-ți bate joc” și chiar „a tortura” sau „a ucide” (cf. IRg. 6,6); termenul grecesc redă ebr. 'ālal, „a acționa”, care are, la forma *hitpha'el*, și înțelesul de „a mima o atitudine, a juca un rol”.

10,3 „n-ai să vrei să te rușinezi”: după A. Le Boulluec (BA, *L'Exode*, p. 136), se poate traduce și prin „ai să refuzi să te umilești înaintea Mea”. Sensul ales aici e mai aproape de textul grecesc, dar soluția savantului francez, mai clară, nu este exclusă.

10,4 „toate ținuturile”: *lit.* „toate hotarele”.

10,6 A doua ocurență a termenului γῆ, „pământ”, corespunde ebr. 'adhāmāh, „lut, humă”, elementul din care a fost creat Adam.

10,9 „este sârbătoarea Domnului Dumnezeului nostru”: TM „este pentru noi sârbătoarea lui YHWH”.

bătrânii, împreună cu fiii și cu fiicele, cu oile și cu boii noștri; căci este sărbătoarea Domnului Dumnezeului nostru.”¹⁰ Și a zis către ei: „Să fie așa: Domnul cu voi! Cum vă las pe voi, am să las și bunurile voastre? Vedeți că aveți gând rău!”¹¹ Nu, așa nu! Să meargă bărbații și să-l slujească lui Dumnezeu, doar asta căutați.” Și i-au izgonit din fața lui Faraon.¹² Domnul a zis către Moise: „Întinde mâna către pământul Egiptului și ridică lăcuste pe pământ și să roadă toată iarba pământului și tot rodul pomilor, cât a mai scăpat de grindină”.¹³ Și Moise a ridicat toiagul spre cer și Domnul a adus vântul de miazăzi peste întreaga țară, toată ziua aceea și toată noaptea. Și când s-a făcut dimineață, vântul de miazăzi a adus lăcustele.¹⁴ Le-a ridicat asupra întregii țări a Egiptului și au zăbovit îndelung în toate ținuturile Egiptului, cum n-a mai fost înainte și nici nu va mai fi la fel vreodată.¹⁵ Și au acoperit fața pământului, și au pustit țara, și au ros toată iarba pământului și tot rodul pomilor cât mai scăpase de grindină. N-a mai rămas nimic verde din copaci și din iarba câmpului prin tot Egiptul.¹⁶ Iar Faraon s-a grăbit să-l cheme pe Moise și Aaron zicând: „Am greșit în fața Domnului Dumnezeului vostru și în fața voastră.”¹⁷ Iertați-mi și de astă dată păcatul și rugați-vă Domnului Dumnezeului vostru să abată de la mine prăpădul acesta!”¹⁸ Moise a ieșit de la Faraon și s-a rugat Domnului.¹⁹ Și a schimbat Domnul vântul [și l-a stârnit] foarte tare dinspre mare și a ridicat lăcustele și le-a aruncat în Marea Roșie. N-a mai rămas nici o lăcustă în toată țara Egiptului.²⁰ Și a împietrit Domnul inima lui Faraon și [acesta] nu i-a lăsat [să plece] pe fiii lui Israel.

²¹ Domnul a zis către Moise: „Întinde-ți mâna spre cer și se va lăsa întuneric asupra țării Egiptului, un întuneric să-l pipăi cu mâna.”²² Moise a

10,10 ἀποσκευή: „bunuri, avere mobilă, agoniseală” (pentru sensul de „însoțitor”, cf. 12,37). Faraon dorea ca femeile și copiii evreilor să rămână ostatici și să nu meargă în pustiu decât bărbații. ♦ „gând rău”: *lit.* „răutate”, „vicleșug”: „este vicleșug în voi”.

10,13 În LXX, Moise trebuie să-și ridice toiagul „spre cer”; în TM, trebuie să-l întindă „asupra țării Egiptului”. ♦ Direcția vântului nu este identică în LXX și TM; pentru observatorul situat în Egipt, lăcustele nu vin de la est, ci de la sud sau de la sud-vest.

10,17 „A ierta (a scuza)”: προσδέχεσθαι în greaca *koiné* are înțelesul de „a admite cu indulgență, cu bunăvoință, a primi o scuză”.

10,21-29 Pentru Origen întunericul, tenebrele sunt rezultatul orbirii duhovnicești, simbolizând eroarea celor care încearcă să cunoască judecățile Providenței și a celor care cedează părerilor nestatornice (*Hom. Ex. 4,7*). ♦ Opțiunea Egipt-pustiu este rezultatul unei alegeri personale între vicii și virtute, iar durata limitată a întunericii – trei zile – prefigurează, pentru Grigore al Nyssei, recuperarea Împărăției cerurilor, datorită lui Moise, care întinde mâinile în forma crucii, asemeni lui Hristos (*VM 2,82*).

întins mâna spre cer și s-a făcut un întuneric beznă, o vijelie peste toată țara Egiptului timp de trei zile. ²³ Și nimeni nu și-a mai văzut fratele vreme de trei zile și nu s-a mai sculat nimeni din pat vreme de trei zile; dar toți fiii lui Israel erau în lumină oriunde se aflau. ²⁴ Faraon i-a chemat pe Moise și pe Aaron, zicând: „Mergeți și faceți slujbă Domnului Dumnezeuului vostru, dar oile și boii lăsați-i. Să meargă cu voi și însoțitorii voștri.” ²⁵ Și Moise a zis: „Chiar tu ne vei da [vite] pentru arderi de tot și jertfe pe care să le aducem Domnului Dumnezeuului nostru. ²⁶ Vor merge cu noi și vitele noastre și nu vom lăsa nici o copită, fiindcă vom lua dintre ele ca să-i aducem jertfă Domnului Dumnezeuului nostru. Nici noi nu știm ce vom jertfi Domnului Dumnezeuului nostru până nu vom ajunge acolo”. ²⁷ Domnul a împietrit inima lui Faraon și [acesta] n-a vrut să-i lase. ²⁸ Și zice Faraon: „Du-te de la mine și ia seama la tine, ca nu cumva să-mi mai vezi fața! În ziua în care te mai văd, ai să mori!” Moise zice: „Tu ai spus. N-am să mă mai arăt în fața ta.”

11 ¹ Domnul a zis către Moise: „Voi aduce încă o plagă asupra lui Faraon și asupra Egiptului, apoi o să vă lase să plecați de aici. Iar când o să vă lase să plecați, o să vă alunge cu mare grabă. ² Vorbește în taină la urechile poporului să ceară fiecare de la aproapele său și femeia de la vecina sa obiecte de argint, de aur și veșminte”. ³ Domnul a dat har poporului Său înaintea egiptenilor și le-au dat împrumut [cele cerute]. Omul acesta, Moise, a ajuns la mare trecere înaintea egiptenilor, înaintea lui Faraon și a tuturor slujitorilor lui.

⁴ Și Moise a zis: „Așa grăiește Domnul: «La miezul nopții Eu voi trece prin Egipt, ⁵ și va muri tot cel întâi-născut din țara Egiptului, de la

10,22 „vijelie”, θύελλα, nu are corespondent în TM, ci pare a fi o influență după Deut. LXX (4,11; 5,22), unde acest termen traduce un alt cuvânt ebraic.

10,26 „aducem jertfă”: *litt.* „să slujim”. Sensul „latricii” este mai larg decât aducerea de jertfe.

11,1 „cu mare grabă”: expresie greu de redat. *Litt.* „o să vă alunge cu toată alungarea”.

11,2 În obișnuita sa tendință de a armoniza, LXX adaugă aici „și veșminte”.

11,3 „înaintea egiptenilor”: Dumnezeu a făcut în așa fel încât evreii au găsit ascultare la egipteni, iar aceștia le-au dat lor obiectele prețioase. Nu e vorba atât de un împrumut, cât de cerere pur și simplu. ♦ TM adaugă la final „și în fața poporului”. Potrivit LXX, faima lui Moise este doar la curtea lui Faraon: această limitare nu e, probabil, intenționată; putem bănuși, în spatele ei, un original mai vechi și mai scurt.

11,4 „prin Egipt”: *litt.* „prin mijlocul Egiptului”.

întâiul-născut al lui Faraon, care șade pe tron, până la întâiul-născut al slujitoarei de la râșniță și întâiul-născut al oricărei vite. ⁶ Și va fi strigăt mare în toată țara Egiptului, cum n-a mai fost și nici nu va mai fi. ⁷ Dar între toți fiii lui Israel nu va mârâi nici un câine, cu limba lui, fie la om, fie la vită, ca să vedeți ce deosebire în chip minunat face Domnul între egipteni și Israel. ⁸ Și se vor pleca toți acești servitori ai tăi înaintea mea și se vor închina, zicând: 'Ieși, tu cu tot poporul tău, pe care-l călăuzești!' După aceea voi ieși.» Moise a ieșit mânios de la Faraon. ⁹ Domnul a zis către Moise: „Nu va asculta Faraon de voi, ca să înmulțesc și mai mult semnele și minunile Mele în țara Egiptului.” ¹⁰ Moise și Aaron au făcut toate semnele și minunile acestea în țara Egiptului înaintea lui Faraon. Dar Domnul a împietrit inima lui Faraon și acesta n-a vrut să-i lase pe fiii lui Israel din țara Egiptului.

12 ¹ Domnul a vorbit către Moise și Aaron în țara Egiptului, zicând: ² „Luna aceasta este pentru voi cea dintâi dintre luni, să fie pentru voi cea dintâi între lunile anului. ³ Spune întregii adunări a fiilor lui Israel așa: «În ziua a zecea a acestei luni să ia fiecare câte un miel de familie; pentru

11,4-10 Pentru unii Părinți, care interpretează plăgile Egiptului ca simboluri ale educației morale și religioase a sufletului, moartea întâilor-născuți coincide cu o convertire decisivă, deschizându-ne spre o viață nouă o dată cu nimicirea mișcărilor vechi, firești ale cărnii (Origen, *Hom. Ex.* 4,8 și Grigore al Nyssei, *VM* 2,89-94). În sens mistic, moartea simbolizează victoria lui Hristos prin cruce asupra puterilor întuncicului, asupra lumii și idolatriei (*ibid.*).

11,7 „nu va mârâi nici un câine, cu limba lui” (adică, „nu va lătra”): sunt diverse glose pentru ebr. „a mișca limba”, cu înțelesul de „a lătra”. Gr. γρῦζεiv însemnând „a mârâi”, dar și „a grohâi, a guita”, corespunde în versiunea latinească vb. *mutire*, „a mugii”.

12,1-13,16 O veche sărbătoare pastorală a primilor miei este transformată de Dumnezeu în memorialul trecerii de la robie la libertate. Ori de câte ori fiii poporului ales vor jertfi și vor mânca mielul pascal, se vor face contemporani cu evenimentul fondator, care rămâne exemplar ca manifestare a ocrotirii divine.

12,1-20 Tradiția creștină pune în relație Paștele, jertfirea mielului pascal, cu mântuirea săvârșită de Hristos, cf. 1Cor. 5,7. Pâinile fără drojdie și Paștele sunt o singură sărbătoare, aceea a eliberării din Egipt, azimele însemnând curățirea săvârșită de Hristos (Gal. 5,9-12; Mt. 12,6). După Theodore, graba cu care se mănâncă mielul pascal are o semnificație morală: se referă la lepădarea de orice fel de „viață egipteană”, adică senzitivă, trupească (*QE* 24).

12,3 Origen descrie ritualul jertfei pascale: mielul se sacrifică între cele două seri după cinci zile de la prinderea și punerea lui deoparte. Remarcabil este faptul că în timpul junghierii se face o dedicație: „Acest miel este jertfit pentru cutare și cutare” (cel mult cincizeci de nume) (*Peri Pascha* 16,29-30).

fiecare casă câte un miel. ⁴ Dacă cei din casă sunt prea puțini și nu sunt destui pentru un miel [ca să-l mănânce], să ia împreună cu ei și pe vecinul, pe aproapele lui, după numărul de suflete. Fiecare să socotească de câți [este nevoie] la un miel. ⁵ Să alegeți un miel fără cusur, de parte bărbătească, de un an. Luați fie miei, fie iezi. ⁶ Să-l țineți până în ziua a paisprezecea a acestei luni și toată mulțimea adunării fiilor lui Israel să-l înjunghie spre seară. ⁷ Să ia din sângele [lui] și să ungă cei doi stâlpi și pragul de sus al [ușilor] caselor în care vor mânca. ⁸ Să mănânce carnea în noaptea aceea; friptă în foc, cu azimă și cu [ierburi] amare s-o mănânce. ⁹ Să nu mâncați din ea nimic crud, nici fiert în apă, ci fript în foc; capul și picioarele, și măruntaiele. ¹⁰ Nu lăsați nimic până a doua zi și nu-i zdrobiți oasele. Cele

12,5 Origen distinge între sufletele care au nevoie de Hristos în ipostaza de ied („țap ispășitor”) – iedul, capra și țapul fiind animale oferite ca sacrificiu pentru păcat (Lev. 4,28) – și cele desăvârșite, care îl au pe Hristos ca miel pascal (*P. Pascha* 23).

12,6 Pentru Pseudo-Hipolit, intervalul scurs de la prinderea mielului și până la jertfirea lui prefigurează prinderea lui Hristos și întemnițarea lui de către Marele Preot până la răstignire (*Hom.* 23). Pentru Origen, așteptarea până la luna plină, când se jertfește mielul pascal, indică creșterea necesară sufletului creștin de la catehumenat până la botez și împărtășanie, iar cele cinci zile simbolizează cele cinci simțuri curățite de Hristos și spiritualizate (*P. Pascha* 17-18).

12,8 „carnea”: după Origen, simbolul Sfințelor Scripturi, carnea Cuvântului dumnezeiesc (*Peri Pascha* 26). ♦ „Ierburile amare” (ἐπι πικρῶδων) desemnează amărăciunea pocăinței și încercările prin care trece sufletul în căutarea lui Hristos (Origen, *Com. Io* 10, 14, 102) sau este un simbol al ascezei (Grigore al Nyssei, *GNO IX*, p. 296).

12,9 După Origen, în grilă paulină, celor trei moduri de consumare a cărnii le corespund trei feluri de lectură a Scripturii: evreii o mâncău „crudă”, luând doar litera; ereticii amestecă învățătura cu apa murdară a altor doctrine; creștinii se hrănesc cu cuvântul „fript” la focul Duhului (*P. Pascha* 28,29). ♦ Pentru Pseudo-Hipolit, capul simbolizează divinitatea lui Hristos, picioarele, întruparea, firea omenească. Hristos se oferă ca hrană potrivită pe măsura fiecăruia (*Hom.* 29).

12,10 „nu-i zdrobiți oasele”: această prescripție nu apare aici în TM, ci doar în 12,46. Tradiția creștină a văzut în ea prefigurarea faptului că, după patimile Sale, oasele lui Hristos nu au fost zdrobite ca ale tâlharilor. Oasele au fost interpretate și ca o imagine a solidității trupului lui Hristos de constituție divină, vădită în virtuțile sfinților; după Origen, oasele sunt cuvintele Sfintei Scripturi inspirate de Duhul Sfânt (*ibid.*). Mai pot fi revelațiile dumnezeiești, dificil de „mestecat” de cei cu dinți de lapte (Grigore al Nyssei, *Cant.* 6, *GNO VI* și Ieronim, *Ex.*, CCL 78, p. 539). ♦ După Origen, „noaptea” este un simbol pentru lumea prezentă, iar „dimineața”, un simbol pentru lumea viitoare, transfigurată, atunci urmând să fie arse oasele rămase (= cunoașterea parțială a lui Dumnezeu) (*ibid.*).

rămase până a doua zi, să fie arse în foc. ¹¹ Așa să-l mâncați: cu șalele încinse, cu sandale în picioare și cu toiege în mâinile voastre. Să-l mâncați în grabă, căci este Paștele Domnului. ¹² Iar Eu voi străbate țara Egiptului în acea noapte și voi lovi pe orice întâi-născut din țara Egiptului, de la oameni până la dobitoace, și voi aduce răzbunare peste toți zeii Egiptului. Eu [sunt] Domnul. ¹³ Sângele să fie pentru voi un semn al caselor în care locuiți; Eu am să văd sângele și am să vă ocrotesc; și asupra voastră nu va fi atingere și n-am să vă nimicesc când voi lovi țara Egiptului. ¹⁴ Să fie ziua aceea de pomenire pentru voi și să țineți sărbătoare Domnului din neam în neam. Ca pe o legiuire veșnică să țineți această sărbătoare. ¹⁵ Șapte zile să mâncați azimă. Din ziua întâi să lepădați dospitura din casele voastre. Oricine va mânca dospit din ziua întâi până în ziua a șaptea va fi stârpit din Israel. ¹⁶ Ziua întâi se va chema sfântă, iar în ziua a șaptea să aveți o adunare sfântă. Să nu faceți nici o muncă înrobitoare în aceste zile, doar cele de nevoie pentru viața fiecăruia. Doar atât să faceți pentru voi! ¹⁷ Păziți această poruncă fiindcă în această zi voi scoate oștirea voastră din pământul Egiptului. Să țineți această zi, voi și urmașii voștri, ca pe o legiuire veșnică. ¹⁸ Începând din seara zilei a paisprezecea a lunii întâi până în seara zilei a douăzeci și una a lunii, să mâncați azime. ¹⁹ Șapte zile să nu se găsească dospitură în casele voastre. Sufletul aceluia care va mânca pâine dospită va fi nimicit din adunarea lui Israel, fie el venetic sau băștinaș. ²⁰ Nu mâncați nici un fel de pâine dospită, ci fiecare va mânca azimă în casa lui”.

12,11 „cu șalele încinse”: trimite la necesitatea stăpânirii instinctului, a poftii trupești; „sandalele” reprezintă stabilitatea definitivă a NT unde Iisus apare încălțat (Lc. 3,16); VT fiind doar provizoriu, Moise este desculț (Ex. 3,5). În Pseudo-Hipolit (*ibid.*), toiagul este pus în legătură cu tulpina lui Iesci din care va ieși, ca mlădiță, însuși Hristos.

12,13 Folosind verbul σκεπάζω, ca și în 12,27, pentru a traduce verbul ebraic *pāsāh* aflat în relație cu numele Paștelui, LXX reține sensul de „a acoperi, a ocroti”, și nu pe acela de „a trece”. ♦ „atingere”, *litt.* „plagă” (πληγή).

12,14 „Legiuire”, νόμιμον, „regulă, datină, obicei”, corespunde ebr. *huqqāh*, desemnând o prescripție particulară, în timp ce νόμος, „lege”, traduce *tōrah* (Ex. 12,17; 27,21; 28,43).

12,16 „doar cele de nevoie pentru viața fiecăruia.” Această variantă explicitează adjectivul λατρευτόν: „înrobitoare, servilă”, introdus aici după Lev. 23,7-8. Munca „interzisă” este aceea făcută pentru altceva decât pentru nevoile strict personale. Pentru Theodoret, munca „înrobitoare” este diferită de munca „spirituală”; sunt autorizate în această perioadă lectura și ascultarea Scripturilor, cântecele și serviciile liturgice (Q Dr. 1).

12,19 „venetic”, γειώρας, termen aproape sinonim cu προσήλυτος (Ex. 12,48) sau πάροικος (2,22 și 18,3); transpune ebr. *gēr*, aflându-se în opoziție cu „autohton, băștinaș, localnic”.

²¹ Moise a chemat sfatul bătrânilor fiilor lui Israel și le-a zis: „Mergeți de luați pentru fiecare dintre voi câte un miel de familie și jertfiți Paștele.
²² Apoi luați un mănunchi de isop și, muindu-l în sângele [de] lângă ușă, stropiți cu sângele de lângă ușă pragul de sus și cei doi stâlpi [ai ușii]. Nici unul dintre voi să nu calce pragul și să nu iasă din casa lui până dimineată.
²³ Când va trece Domnul să-i lovească pe egipteni și va vedea sângele pe pragurile de sus și pe cei doi stâlpi, va trece Domnul pe lângă ușă și nu va lăsa pe nimicitor să intre în casele voastre, ca să lovească. ²⁴ Să păziți această lucrare, legiuire pentru tine și fiii tăi, în veac. ²⁵ Dacă veți intra în țara pe care Domnul are să v-o dea, precum a zis, să țineți rânduiala slujbei. ²⁶ Și dacă se va întâmpla să vă întrebe copiii voștri: «Ce este slujba aceasta?»,
²⁷ să le spuneți: «Jertfa Paștelui Domnului care a ocrotit casele fiilor lui Israel în Egipt și i-a lovit pe egipteni, iar casele noastre le-a mântuit.»” Iar poporul s-a închinat cu plecăciune. ²⁸ Apoi fiii lui Israel au plecat și au făcut întocmai după cum le poruncise Domnul lui Moise și lui Aaron. Așa au făcut.

12,21 Θύω, „a jertfi”, este folosit în legătură cu Paștele (2Cor. 30,15.17), putând însemna și „a înjunghia” în alte contexte. Nu se folosește grecescul σφάζω, „a sfâșia”. Este același verb θύω pe care sfântul apostol Pavel îl folosește în 1Cor. 5,7: τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός („Paștele nostru, Hristos, a fost jertfit”), text pe care se întemeiază exegeza Părinților ce aplică Ex. 12 la Hristos ca fiind Mielul pascal. ♦ Pentru unii Părinți, pragul și cei doi stâlpi ai ușii reprezintă limba și cele două buze sfințite prin pecetea mirungerii baptismale și, în cheie platoniciană, partea rațională, pe de o parte, partea irascibilă și cea poftitoare a sufletului, pe de alta (Theodoret *QE* 24; Maxim Mărturisitorul, *Qu.* 122,27-35).

12,22 „isop”: în VT, isopul este o plantă purificatoare, folosită în ritualul de Paște, precum aici, la curățirea leprei (Lev. 14,4.6), la curățirea plăgilor (Lev. 14,49) și la jertfirea vacii roșii (Num. 19,2-6). Este o plantă aromată, de culoare verde-cenușiu, care-și menține culoarea tot timpul anului. Cf. nota la Lev. 14,4.

12,23 „va trece (pe lângă ușă)”: παρελεύσεται... Verbul ebr. pentru Paște *pāsah* este înțeles ca „a trece mai departe”, și nu „a ocroti, a proteja” (σκεπάζω), ca în 12,13.27. „Nimicitorul”, ὁ ὄλεθρεύων, în exegeza Părinților, este diavolul pe care Hristos îl va biru prin cruce.

12,24 Ebr. *dābhār* are două sensuri: „cuvânt” și „lucrare”, poruncă dumnezeiască și împlinirea unui ritual, asemenea gr. ῥῆμα.

12,25 Λατρεία corespunde exact ebr. *‘abhodhāh*, „slujire”, „cult”, „cinstire”.

12,27 „a ocrotit”, σκεπάζω, asociat aici Paștelui, ca în v. 13. Comentariile rabinice rețin însă și aici sensul de „a trece”: Rabban Gamaliel spunea că, de Paște, capul familiei trebuia să amintească următoarele trei lucruri: „*Pēsāh*, întrucât Dumnezeu a trecut de casele părinților noștri din Egipt, *maṭṭāh*, fiindcă părinții noștri au fost eliberați din Egipt; *mārōr*, fiindcă egiptenii le-au făcut părinților noștri viața amară” (*Mišna*, *Pes.* X,5).

²⁹ La miezul nopții, Domnul a lovit pe tot întâiul-născut din Egipt, de la întâiul-născut al lui Faraon, care ședea pe tron, până la întâiul-născut al roabei din hrubă și întâiul-născut al fiecăruia dintre dobitoace. ³⁰ Și, trezindu-se Faraon noaptea cu slujitorii săi și cu toți egiptenii, s-a făcut strigăt mare în tot pământul Egiptului, căci nu era casă în care să nu fie un mort. ³¹ Și Faraon i-a chemat pe Moise și pe Aaron, noaptea, și le-a spus: „Sculați-vă și ieșiți din poporul meu, voi și fiii lui Israel! Mergeți și slujiți-I Domnului Dumnezeului vostru precum ați zis! ³² Luați-vă și oile și boii voștri și plecați, iar pe mine să mă binecuvântați!” ³³ Și egiptenii zoreau poporul să iasă grabnic din țară, căci ziceau: „Vom muri cu toții.” ³⁴ Atunci poporul a luat pe umeri aluatul său care încă nu dospise, abia frământat, învelit în haine. ³⁵ Fiii lui Israel au făcut precum poruncise Moise și au cerut egiptenilor lucruri de aur și de argint și veșminte. ³⁶ Și Domnul a dat har poporului Său înaintea egiptenilor și le-au dat cele cerute. Așa i-au prădat pe egipteni.

³⁷ Și au plecat fiii lui Israel de la Ramese spre Soccoth, ca la șase sute de mii de bărbați pedestri, fără a mai socoti femeile și copiii. ³⁸ Multă amestecătură de oameni a venit împreună cu ei, cu turme de oi, boi și vite foarte multe. ³⁹ Iar aluatul scos din Egipt l-au copt în spuză și au făcut azime; încă nu dospise, fiindcă egiptenii îi alungaseră în grabă și nu putuseră zăbovi nici să-și pregătească merinde pentru drum. ⁴⁰ Iar șederea fiilor lui Israel, cât au locuit în Egipt și în Canaan, a fost de patru sute treizeci de ani. ⁴¹ Și a fost așa: după patru sute treizeci de ani a ieșit toată oștirea Domnului din

12,29-36 După Grigore al Nyssei, moartea întâiului-născut al celui de pe tron are și un înțeles duhovnicesc: în războiul nevăzut trebuie oprită mișcarea gândului rău încă de la prima apariție (*VM* 2.91,101) și acest lucru e posibil datorită pecetei baptismale preînchipuită de ungerea cu sângele mielului.

12,31 Expresia „Dumnezeul vostru”, proprie LXX, subliniază înfrângerea lui Faraon, opunându-se primului său refuz (5,2).

12,37 „Ramese”, gr. Ραμεσση: Philon și Origen dau ca „etimologie” acestui toponim „viermuială, mișcarea viermilor” sau „ruginire”, cu explicația că trebuie părăsită de îndată cetatea simțurilor care rod intelectul asemenea viermilor. Ieronim înțelege „tunet de bucurie” (*Ep.* 78,3). ♦ „Soccoth”, gr. Σοκχοθα (ebr. *sukkoth*, „corturile”): Origen spune că ele sunt semnul disponibilității celui care se grăbește spre Dumnezeu. ♦ Traducerea opune clar ἄνδρες, „bărbați”, lui ἀποσκευή, „însoțitori”, ceea ce corespunde ebr. *lāph*, „copii”. Augustin interpretează ἀποσκευή ca fiind servitorii, femeile și cei tineri care încă nu poartă arme (*QE* 47). Pentru alt sens, cf. 10,10.

12,40 Mențiunea „și în Canaan” apare numai în LXX și în *Pentateuhul samaritean*. Lipsște din TM.

pământul Egiptului.⁴² [Noapte de] veghe este pentru Domnul, ca să-i scoată din țara Egiptului; aceea noapte este veghea Domnului. Să fie pentru toți fiii lui Israel și pentru urmașii lor.

⁴³ Domnul a zis către Moise și Aaron: „Aceasta este legea Paștelui: Nimeni de alt neam să nu mănânce din el!”⁴⁴ Dar pe orice rob născut în casă ori cumpărat cu bani să-l tai împrejur și atunci va mânca.⁴⁵ Străin sau argat cu simbrie să nu mănânce!⁴⁶ Paștele să fie mâncat în aceeași casă; carnea să n-o scoateți afară din casă și oasele să nu le zdrobiți.⁴⁷ Toată adunarea fiilor lui Israel să facă așa!⁴⁸ Iar dacă va veni la voi vreun străin ca să facă Paștele Domnului, să tăiați împrejur toată partea bărbătească și atunci va putea veni să facă Paștele și va fi ca un băștinaș din țară. Dar nici un netăiat împrejur să nu mănânce.⁴⁹ O singură lege să fie pentru băștinaș și pentru străinul care locuiește la voi.”⁵⁰ Fiii lui Israel au făcut precum le poruncise Domnul prin Moise și Aaron. Așa au făcut.⁵¹ Și a fost așa: în acele zile Domnul a scos pe fiii lui Israel din țara Egiptului cu toată puterea lor [armată].

13¹ Domnul a grăit către Moise, zicând:² „Sfințește-Mi orice întâi-născut. Întâiul-născut care deschide pânțele, dintre fiii lui Israel, de la om până la dobitoc, al Meu este.”

³ Moise a zis către popor: „Pomeniți ziua aceasta în care ați ieșit din pământul Egiptului, din casa robiei, căci Domnul v-a scos de aici cu mână

12,42 „[Noapte de] veghe”, προφυλακή, se referă în primul rând la Dumnezeu, care a ocrotit poporul Său, și la imperativul celebrării liturgice a evenimentului. Dacă a privegheat Domnul, atunci și poporul, la rândul lui, va priveghea întru pomenirea minunii făcute.

12,44 TM se referă doar la cazul „slujitorului cumpărat cu bani”, adică al sclavului. LXX face distincția între „servitor” (οἰκέτης), pe de o parte, și „[sclavul] cumpărat” (ἀργυρώνητος), pe de altă parte.

12,48 „dacă va veni la voi vreun străin”: προσήλυτος προσελθών este singurul caz în care προσελθεῖν traduce verbul ebr. *gūr*, „a călători, a locui”.

13,2 Pentru Origen, expresia „cel care deschide pânțele” este luată împreună cu Lc. 2,23, ca și Ex. 13,12, ca aluzie la zămislirea feciorelnică a lui Hristos (*Hom. Luc.* 14,7-8).

13,3 Folosirea lui μνημονεύειν, la activ, „a aduce aminte, a pomeni”, mai degrabă decât a lui μμνήσκεσθαι, „a-și aminti” (care echivalează același verb ebraic în 2,24;6,5; 32,13 și mai ales 20,8) subliniază actualizarea sărbătorii azimelor ca amintire prezentă a zilei ieșirii din Egipt, reflectând astfel situația liturgică din vremea traducătorului.

tare. Să nu se mănânce dospit. ⁴ Căci voi plecați astăzi, în luna [roadelor] noi. ⁵ Iar când va fi să te ducă Domnul Dumnezeu tău în țara canaanenilor, cheteilor, eveilor, gergeseilor, amoreilor, ferezitilor și iebuseilor, pe care a jurat părinților tăi să ți-o dea, țară unde curge lapte și miere, în luna aceasta să faci slujbă. ⁶ Timp de șase zile să mâncați azimă, iar ziua a șaptea este sărbătoarea Domnului. ⁷ Să mâncați azime timp de șapte zile; să nu se vadă aluat, nici dospitură în toate ținuturile tale. ⁸ În acea zi să spui fiului tău: «Pentru cele făcute mie de către Domnul Dumnezeu, când am ieșit din Egipt.» ⁹ Să ai semn pe mâna ta spre pomenire, înaintea ochilor tăi, ca să fie legea Domnului în gura ta, căci cu mână tare te-a scos Domnul Dumnezeu din Egipt. ¹⁰ Să păziți această lege zi de zi la ceas rânduit. ¹¹ Când te va duce Domnul Dumnezeu tău în țara canaanenilor, precum s-a jurat părinților tăi, și ți-o va da, ¹² să pui deoparte pentru Domnul toată partea bărbătească ce deschide pânțele, din cirezile de boi, din vitele de povară ale tale, din turmele de oi, din toate câte ai. Partea bărbătească s-o sfințești Domnului. ¹³ Pentru toată partea bărbătească ce deschide pânțele unei asine vei da în schimb o oaie, ca răscumpărare. Pe întâiul-născut dintre fiii tăi să-l răscumperi. ¹⁴ Și dacă te va întreba fiul tău: «Ce înseamnă asta?», să-i spui: «Cu mână tare ne-a scos Domnul din pământul Egiptului, din casa robiei. ¹⁵ Atunci când Faraon s-a împietrit să nu ne lase, Domnul a ucis pe tot întâiul-născut din țara Egiptului, de la întâiul-născut al oamenilor până la întâiul-născut al vitelor. Iată de ce eu jertfesc Domnului toată făptura de parte bărbătească ce deschide pânțele și răscumpăr pe orice întâi-născut

13,4 „luna [roadelor] noi”, *'ābhībh*, își ia numele de la „spic” și, cu excepția Ex. 9,31, unde într-adevăr indică maturitatea recoltei, este întotdeauna tradus prin gr. *vēa*, (subînțeles γενήματα), „nouă recoltă”.

13,5 Lista popoarelor este mai completă în LXX (precum și în *Peshitta* și *Pentateuhul samaritean*) decât în TM.

13,9 Augustin înțelege „pe mâna ta”, *litt.* „deasupra mâinii tale”, ca argument în favoarea superiorității credinței față de fapte (QE 48).

13,13 Conform TM, dacă nu se răscumpără mănzul măgăriței cu un miel, trebuie să i se rupă gâtul. Philon vede în schimbul măgăruș-oaie un simbol al efortului (ostenelii), pe baza omofoniei *ὄνοϋ-πόνοϋ*, care aduce progres (*πρό-βατον*, „care merge înainte”, este termenul consacrat pentru „oaie”) (*Sacrif.* 112). ♦ Prin a cincea generație, Theodoret înțelege că pedeapsa lui Dumnezeu n-a căzut asupra celei de-a treia sau a patra generații a fiilor lui Isarel, care au fost aserviți idolilor egipteni, ci asupra celei de-a cincea care a ieșit din Egipt, fiindcă, după o atât de mare binefacere, a recăzut în impietatea de a adora vițelul de aur (QE 40).

dintre fiii mei.»¹⁶ Să fie semn pe mâna ta, și [lucru] neclintit înaintea ochilor tăi, căci cu mână tare Domnul te-a scos din Egipt.”

¹⁷ Când Faraon a lăsat poporul [să plece în pustiu], Dumnezeu nu l-a călăuzit pe drumul spre țara filistenilor, care era mai scurt, căci a zis Dumnezeu: „Nu cumva să se îngrijoreze poporul văzând războiul și să se întoarcă în Egipt.”¹⁸ Dumnezeu a întors poporul pe calea ce duce în pustiu, spre Marea Roșie. Fiii lui Israel au urcat din țara Egiptului la al cincilea neam.¹⁹ Moise a luat cu sine osemintele lui Iosif, căci Iosif îi legase cu jurământ pe fiii lui Israel, zicând: „Când vă va cerceta Domnul, să luați cu voi oasele mele de aici.”²⁰ Atunci, ieșind din Soccoth, fiii lui Israel au făcut tabără la Othom, la marginea pustiului.²¹ Dumnezeu îi călăuzea ziua în stâlp de nor, iar noaptea în stâlp de foc, ca să le arate calea.²² Stâlpul de nor nu lipsea dinaintea întregului popor ziua, nici stâlpul de foc, noaptea.

14¹ Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „Spune-le fiilor lui Israel să se întoarcă și să facă tabără înaintea Împrejmuirii, între Magdolon și mare,

13,17-15,21 Trecerea Mării Roșii, relatată în două texte, primul în proză, iar al doilea, mai vechi, sub formă de poem. Evenimentul va dobândi o mare încărcătură teologică.

13,21 În LXX nu apare sfârșitul versetului din TM: „pentru a-i lumina, ca să poată merge ziua și noaptea”. ♦ Călătoria poporului Israel condus de nor este o etapă a înălțării sufletului, închipuit de ascensiunea lui Moise (Grigore al Nyssei, *Cant.* 5-6, *GNO* VI, p. 355).

13,22 Pentru Maxim Mărturisitorul, „norul” și „stâlpul de foc” sunt două simboluri ale acțiunii cuvântului lui Dumnezeu în viața credincioșilor: acesta răcorește precum un nor zăduful pustiului, făcând să înceteze aprinderea patimilor pe calea cunoașterii și strălucește precum focul în noaptea ignoranței, risipind-o (*Q Th* 26,1-2). Pentru exegeza iudaică, norul este simbol al înțelepciunii, care oferă adăpost poporului în timpul zilei, iar coloana de foc este ghidul infailibil pe timp de noapte, care, după Philon, poate fi un înger nevăzut, un slujitor al Marului Rege, o călăuză învăluită în nor, ce nu este îngăduit a fi văzută de ochii trupești (*Mos.* 1,166). Vezi și Ps. 77,14b și 104,39 pentru interpretarea norului.

14,2 „înaintea Împrejmuirii” (ἀπέναντι τῆς ἐπαύλεως): *Pi-Haḥiroth* este o denumire de origine egipteană; sensul poate fi „locul de vărsare al canalelor” sau „lăcașul mlaștinilor”. Deja, începând cu Origen, termenul este perceput ca nume propriu: *Epauleum* (în traducerea latină) este interpretat ca „urcare obositoare”, simbol al căii dificile indicată de Dumnezeu celui ce vrea să înainteze. În 384 d.H., călăuzele pelerinei Egeria, reconstituind itinerariul evreilor spre Marea Roșie, i-au arătat de departe *Epauleum*. „Magdolon” transcrie ebr. *migh'dol*, „turn”. Origen îl interpretează fie ca sediu al virtuților, greu de atins, fie ca locul cunoașterii și al propovăduirii lui Dumnezeu. Progresului credinței i se opun obstacolele ereticilor și contradicțiile necredincioșilor (*Hom. Ex.* 5,3).

în fața lui Beelsepphon. Să faci tabără lângă mare în fața acestor [locuri].³ Faraon va zice poporului său: «Fiii lui Israel s-au rătăcit prin țară; pustiul i-a zăvorât»,⁴ căci Eu voi împietri inima lui Faraon și va porni în urmărirea lor și voi fi slăvit prin Faraon și prin toată oștirea lui. Toți egiptenii vor ști că Eu sunt Domnul.» Și ei au făcut așa.⁵ S-a dat de știre regelui egiptenilor că poporul a fugit. S-a întors inima lui Faraon și a slujitorilor lui împotriva poporului și ziceau: „Ce-am făcut? I-am lăsat pe fiii lui Israel să se ducă din robie.”⁶ Faraon și-a pregătit carele lui [de luptă] și a adunat tot poporul pe lângă sine.⁷ A luat șase sute de care alese și toată călărimea egiptenilor și a treia căpetenie în fiecare [car].⁸ Și Domnul a împietrit inima lui Faraon, regele Egiptului, și a slujitorilor lui și au pornit în urmărirea fiilor lui Israel. Dar fiii lui Israel au ieșit cu braț înălțat.⁹ Egiptenii au pornit pe urmele lor cu toată călărimea și carele de luptă ale lui Faraon și căpeteniile cu întreaga oștire și i-au ajuns pe când făceau tabără lângă mare, înainte de Împrejmuire, lângă Beelsepphon.¹⁰ Și Faraon s-a apropiat. Ridicându-și privirile, fiii lui Israel văd cu ochii lor: egiptenii și-au pus tabăra în spatele lor și ei s-au înspăimântat foarte. Și fiii lui Israel au înălțat glas mare către Domnul¹¹ și au grăit către Moise: „Nu mai erau oare morminte în țara Egiptului, ca să ne

14,3 După Origen, Faraon reprezintă aici gândul celui necredincios, care își vedește propria rătăcire. Necredinciosul vede numai rătăcire în calea credinței (*Hom. Ex. 5,3*).

14,9 Unii Părinți văd în urmărirea lui Israel de către Faraon asaltul patimilor împotriva sufletului virtuos, în timpul încercărilor catehumenatului, care precedă botezul (Grigore al Nyssei, *VM 2,117*). ♦ După Origen, caii și carele sunt patimile trupești sau demonii, traseul evreilor prin deșert fiind apoi asimilat călătoriei eshatologice a sufletului și tainei învierii din morți, iar urmărirea de către egipteni este asaltul duhurilor rele care rătăcesc în văzduh (*Hom. Num. 27,4*).

14,11-12 Protestul unora dintre evrei este cel al firii omenești supuse îndoielii aidoma lui Petru (Mt. 14,31), dar mai bine este a muri în pustiu după ce te-ai lepădat de Satan și ai făcut măcar câțiva pași decât să rămâi în slujba lui Faraon de teama strămtorării drumului ascetic al virtuții. ♦ Origen interpretează liniștea fiilor lui Israel, nepregătiți pentru război, ca simbolizând atitudinea celor „simpli”, dar care țin cu tărie regula de credință. Aceștia vor învinge prin tăcere și smerenie pe adversarii dreptei credințe, căci este o vreme când puterile omului sunt încă slabe și Dumnezeu luptă pentru el. Abia după ce a mâncat mană din pustie și a băut apă din stâncă, poporul înfruntă el însuși pe amaleciți (*Hom. Ex. 5,4*). ♦ Tradiția Bisericii recunoaște în trecerea Mării Roșii o prefigurare a botezului (*cf. 1Cor. 10,1-2*). La început se vădesc efectele „negative” ale tainei, adică dezlipirea de robia păcatului și a demonilor și nevoițele pustiei, și abia apoi trecerea Iordanului și intrarea în Țara Făgăduinței evocă împlinirea, roadele și darurile Duhului Sfânt, ca urmare a botezului.

scoți să murim în pustiu? Ce ne-ai făcut, scoțându-ne din Egipt? ¹² Oare nu ți-am spus, încă în Egipt, acest cuvânt: «Lasă-ne să robim egiptenilor, căci nouă ne este mai bine să le robim egiptenilor decât să murim în pustiu acest?»» ¹³ Dar Moise a zis către popor: „Curaj! Stați pe loc și vedeți mântuirea de la Dumnezeu, pe care El o va împlini astăzi pentru noi. În veci n-o să-i mai vedeți pe egipteni așa cum i-ați văzut astăzi. ¹⁴ Domnul va lupta pentru voi. Iar acum, tăceți!”

¹⁵ Domnul a zis către Moise: „De ce strigi către Mine? Vorbește fiilor lui Israel să ridice tabăra, ¹⁶ iar tu ridică toiagul și întinde-ți mâna asupra mării și se va despică. Fiii lui Israel să intre pe uscat în mijlocul mării. ¹⁷ Iată, eu voi împietri inima lui Faraon și a tuturor egiptenilor și ei vor intra în urma voastră și voi fi slăvit prin Faraon și prin toată oștirea lui, și prin carele, și prin caii lui. ¹⁸ Și toți egiptenii vor cunoaște că Eu sunt Domnul slăvit prin Faraon, și prin oștirea, și prin caii lui. ¹⁹ Atunci s-a ridicat îngerul lui Dumnezeu, care mergea înaintea taberei fiilor lui Israel, și s-a mutat în urma lor. S-a ridicat și stâlpul de nor din fața lor și a stat în spatele lor. ²⁰ Și a mers între tabăra egiptenilor și tabăra lui Israel, s-a pus la mijloc și s-a oprit acolo. S-a făcut întuneric și beznă, și noaptea s-a dus, dar nu s-au amestecat unii cu alții toată noaptea. ²¹ Moise a întins mâna asupra mării și Domnul a adus asupra mării, toată noaptea, vânt tare dinspre miazăzi și a făcut prin mare uscat și a despărțit apa. ²² Și fiii lui Israel au intrat în mijlocul mării pe uscat și apa le era zid la dreapta și zid la stânga. ²³ Iar egiptenii

14,13 Explicitarea „mântuirea de la Dumnezeu, pe care El o va împlini”, față de TM, „mântuirea lui YHWH pe care o va face pentru voi”, are o valoare generalizatoare și doctrinală, proprie LXX.

14,15 Moise, care tocmai vorbise cu poporul, este admonestat – „De ce strigi către Mine?” –, loc ce a creat dificultăți de interpretare. S-a presupus un dialog tăcut, mental, între Moise și Dumnezeu; în timp ce încuraja poporul, Moise era sub efectul unei inspirații profetice. Origen consideră această stare drept „rugăciunea sufletului” (*Hom. Ex. 5,4; Hom. Num. 10,3*). Aceeași temă se regăsește la Grigore al Nyssei (*VM 1,29*) și la Augustin (*QE 52*).

14,19 Îngerul călăuzitor din nor prefigurează pentru creștini harul Duhului Sfânt (*VM 2,119-121*).

14,20 „S-a făcut întuneric și beznă, și noaptea s-a dus.” TM are „și norul [era] întuneric și lumina noaptea”. Targumul (și unii traducători moderni) interpretează „norul era întuneric [pentru egipteni] și lumina noaptea [pentru evrei]”. Cf. și Înț. 18. Symmachos traduce „Noaptea era întunecoasă de o parte și luminoasă de altă parte”. Expresia grecească pe care am echivalat-o cu „noaptea s-a dus” poate însemna că noaptea a trecut ori că a dispărut.

fi urmăreau. Și au intrat după ei prin mijlocul mării cu toți caii lui Faraon, cu carele și căpeteniile lor.²⁴ Iar la straja dimineții, Domnul a privit din stâlpul de foc și de nor asupra taberei egiptenilor și a zgduuit tabăra egiptenilor.²⁵ Și le-a legat osiile carelor lor și le mânau cu greu. Și egiptenii au zis: „Să fugim de la fața lui Israel, căci Domnul se luptă cu egiptenii pentru ei.”²⁶ Domnul a zis către Moise: „Întinde mâna spre mare, ca să se așeze la loc apele și să-i înghită pe egipteni, cu care și căpetenii.”²⁷ Spre ziua, Moise a întins mâna asupra mării și apele s-au așezat la loc; și egiptenii fugeau [pe] sub talazul apei și Domnul i-a aruncat pe egipteni în mijlocul mării.²⁸ Și apa s-a întors și a acoperit carele, și călăreții, și toată oștirea lui Faraon care intrase după ei în mare. N-a scăpat nici unul dintre ei.²⁹ Iar fiii lui Israel mergeau pe uscat prin mijlocul mării, iar apa le stătea zid la dreapta și zid la stânga.³⁰ În ziua aceea, Domnul l-a izbăvit pe Israel din mâinile egiptenilor și Israel i-a văzut pe egipteni morți la marginea mării.³¹ Iar Israel a văzut mâna cea mare: câte le-a făcut Domnul egiptenilor. Și poporul s-a temut de Domnul și au crezut în Domnul și în Moise, slujitorul lui.

15¹ Atunci Moise și fiii lui Israel au cântat această cântare lui Dumnezeu, zicând:

14,28 Înecare egiptenilor simbolizează și mânia care-l apucă pe diavol la vederea celor care au scăpat de păcat prin apele înnoitoare ale botezului (cf. Grigore al Nyssei, *Lum.*, GNO IX, p. 233).

14,29 Orice om este pus în situația de a alege între condiția de fiu al lui Israel și aceea de egiptean, între răscumpărarea prin Iisus Hristos și scufundarea în păcate (Origen, *Hom. Ex.* 6,14).

14,30 Pentru Origen, egiptenii morți de pe maluri sunt duhurile rele biruite, gândurile trupești nimicite (*Hom. Ex.* 5,5).

14,31 Origen vede în acest verset legătura dintre „credință și lege, dintre Evanghelie și Vechiul Testament” în lumina celor spuse în Rom. 1,17 (*Com. Rom.* 1,13; 858 C).

15,1-19 Cântarea lui Moise ocupă un loc important în liturgica creștină. După Philon, Moise reprezintă intelectul, mintea desăvârșită, iar sora sa, Mariam, simțurile curățite. Faraon și egiptenii reprezintă orgoliul, impietatea, patimile, nesupunerea cărnii. Fiecare verset a fost explicat în tradiția patristică cu referire la harul lui Hristos care, prin botez, dăruiește mântuirea. Astfel, marea este „roșie” de sângele lui Hristos vărsat pe cruce, iar locul de odihnă este Biserica (Hesychios al Ierusalimului).

15,1 Cântarea proslăvește victoria lui Dumnezeu și biciuiește înfrângerea cohortelor dobitocești ale patimilor care „nechează de mândrie” (Philon, *Agr.* 80-82). ♦ „Călăreț”, *litt.* „omul suit pe cal”. Philon deosebește între „călăreț”, ἵππεύς, cel care își stăpânește

„Să cântăm Domnului, căci El cu slavă s-a preaslăvit;
a aruncat în mare cal și călăreț.

² Ajutor și scăpare El mi-a fost spre mântuire.

Acesta este Dumnezeuul meu și-L voi slăvi,
Dumnezeul tatălui meu, și-L voi înălța.

³ Domnul care zdrobește războaiele,
Domnul este numele Lui.

⁴ El a aruncat în mare carele și oștirea lui Faraon,
pe căpeteniile alese ale călărimii
le-a aruncat în Marea Roșie.

⁵ Cu marea i-a acoperit,
s-au afundat în adânc ca niște pietre.

⁶ Dreapta Ta, Doamne, s-a preaslăvit întru putere;
mâna Ta cea dreaptă, Doamne, i-a strivit pe dușmani.

⁷ Și cu mulțimea slavei Tale i-ai zdrobit pe potrivnici;
ai trimis mânia Ta și i-a mistuit ca pe o trestie.

⁸ Și prin suflarea mâniei Tale apele s-au despărțit;
ca un zid s-au închegat apele,
s-au închegat valurile în mijlocul mării.

⁹ Zicea vrăjmașul: «Am să-i urmăresc și-am să-i prind,
am să împart prada și-am să-mi îndestulez sufletul,
cu sabia mea voi nimici, cu mâna mea voi domni.»

¹⁰ Ai trimis suflarea Ta și i-a acoperit marea;
s-au afundat ca plumbul în noianul de ape.

¹¹ Cine-Ți este asemenea între zei, Doamne?

calul (patimii), și „omul suit pe cal”, ἀναβάτης, care îl desemnează pe călărețul purtat de dobitoc fără să-l poată controla (*Leg.* II,103). Pentru Origen, calul îl reprezintă pe prigonitorul „călărit” de demon (*Hom. Ex.* 6,2).

15,2 „Ajutor și scăpare”: TM are „puterea și cântarea mea [este] YHWH”.

15,3 „care zdrobește războaiele”: TM are „om războinic”. Aceeași expresie ebr. e redată literalmente în LXX când este vorba de oameni (*Iis. Nav.* 17,1; *Jd.* 20,17). LXX, cu înclinație mesianică, respinge ideea unui Dumnezeu războinic (*cf.* *Le Déaut, R.*, p. 177).

15,5 „Pietrele” simbolizează povara păcatului, fapt care confirmă comparația cu plumbul din v. 10 (*Origen, Hom. Ex.* 6,4).

15,7 LXX stabilește un paralelism între „Ai trimis mânia Ta” și v. 10: „Ai trimis suflarea Ta”, cu același verb, ἀποστέλλω, față de TM: „ai suflat vânt”.

15,11 „preaslăvit întru sfinți”: TM are „slăvit în sfințenie”. LXX creează un paralelism cu „între zei” din versetul precedent.

Cine este ca Tine preaslăvit între sfinți,
minunat întru slavă, Care faci minuni?

¹² Ți-ai întins dreapta și pământul i-a înghițit.

¹³ Ai călăuzit cu dreptatea Ta acest popor al Tău, pe care l-ai răscumpărat,

l-ai chemat cu puterea Ta la odihna Ta cea sfântă.

¹⁴ Auzit-au neamurile și s-au mâniat,
dureri i-a cuprins pe cei ce locuiesc în țara Filistim.

¹⁵ Atunci s-au tulburat căpeteniile Edomului,
și pe mai-marii moabiților i-a cuprins spaima,
s-au topit toți locuitorii Canaanului.

¹⁶ Să cadă peste ei frică și cutremur,
să-i încremenească măreția brațului Tău,
până va trece poporul Tău, Doamne,
până va trece acest popor al Tău, pe care l-ai dobândit!

¹⁷ Călăuzindu-i, sădește-i în muntele moștenirii Tale,
în lăcașul Tău cel gătit, pe care l-ai lucrat, Doamne,
lăcașul Tău cel sfânt, Doamne, pe care l-ai gătit mâinile Tale.

¹⁸ Domnul împărățește în veac și peste veac, de-a pururi.”

¹⁹ Căci au intrat în mare caili lui Faraon cu care și căpetenii și Domnul a adus peste ei apele mării, iar fiii lui Israel au trecut pe uscat prin mijlocul mării.

²⁰ Mariam proorocița, sora lui Aaron, a luat timpanul în mână și toate femeile au ieșit după ea cu timpane și hore.

15,13 Echivalarea ebr. *hesedh*, „bunăvoință, îndurare”, cu gr. δικαιοσύνη, „dreptate”, este excepțională și se întâlnește numai în Gen. și Ex. ♦ „l-ai chemat cu puterea Ta la odihna Ta cea sfântă”: verbul παρακαλώ, „a chema, a mângâia”, a permis aluzia la Duhul Sfânt Mângâietor, παράκλητος (Origen, *Hom. Ex. 6,7*).

15,14 „s-au mâniat”: TM are „s-au cutremurat”.

15,17 „lăcașul Tău cel gătit”: TM are „un loc pentru locuirea Ta”. Corespondența între gr. έτοιμος și ebr. *măkhôn*, „loc stabilit”, se repetă în astfel de contexte și dă stereotipul „lăcaș (pre)gătit” pentru a desemna templul.

15,20 Mariam este o dovadă că la Dumnezeu desăvârșirea este rezervată deopotrivă femeilor și bărbaților (Clement, *Strom. IV, 19, 119*). Origen o enumeră printre proorocițele VT, alături de Debora (Jd. 4,4) și Olda (4Rg. 22,14). ♦ Timpanul sau tamburina, tradus în edițiile vechi cu „tâmpină” (de aici „a în-tâmpina”, adică „a primi pe cineva cu surle și tobe” în semn de cinstire sau semn de război, „s-au tâmpinat oștirile...”), reprezintă pentru Părinți asceza, un simbol al trupului, a cărui curățire de patimi face această haină de piele aptă de a da slavă lui Dumnezeu, după îndemnul sufletului.

²¹ Și Mariam a început, zicând:

„Să-l cântăm Domnului, căci El cu slavă s-a preaslăvit;
cal și călăreț i-a aruncat în mare.”

²² Moise i-a luat pe fiii lui Israel de la Marea Roșie și i-a călăuzit în pustiul Sur. Au mers trei zile prin pustiul și n-au găsit apă să bea. ²³ Au ajuns la Mera și n-au putut să bea din Mera, căci era amară: de aceea i-au pus locului aceluia numele „Amara”. ²⁴ Și poporul a murmurat împotriva lui Moise, zicând: „Ce să bem?” ²⁵ Iar Moise a strigat către Domnul și Domnul i-a arătat un lemn pe care [Moise] l-a aruncat în apă și apa s-a îndulcit. Acolo i-a pus [poporului] îndreptări și judecăți; acolo l-a pus la încercare. ²⁶ Și a zis: „Dacă ai să ascuți cu luare aminte glasul Domnului Dumnezeului tău și ai să faci cele plăcute înaintea Lui; dacă ai să iei seama și ai să pleci urechea la poruncile Lui și ai să păzești toate îndreptările Lui, n-am să aduc asupra ta bolile pe care le-am adus asupra egiptenilor. Eu sunt Domnul care te vindecă.”

²⁷ Și au ajuns la Ailim, iar acolo erau douăsprezece izvoare de apă și șaptezeci de palmieri. Acolo, lângă ape, și-au făcut tabăra.

15,22-18,27 *Drumul prin pustiul*. Primele fapte minunate ale Domnului, care își hrănește poporul, îi dă apă de băut și biruință asupra dușmanilor. Experiența madianiților îl ajută pe Moise să-și organizeze poporul.

15,22-26 După Philon, apele amare și îndulcirea lor reprezintă darul Legii făcut poporului de către Dumnezeu, iar minunea este menită să convingă că legile nu sunt o invenție omnească, ci Cuvântul lui Dumnezeu (*Decal.* 15). ♦ Targumul, Midrașul și Pseudo-Philon pun în legătură, în mod mai complex, apa de la Mera cu Legea și lemnul care a îndulcit apele cu Pomul Vieții. Tot după Philon, această încercare a amărăciunii ține de întoarcerea dinspre Egipt către Canaan, adică de la atracțiile plăcerilor trupești, de la iubirea de confort și ura pentru muncă, reprezentate de egipteni, spre iubirea de Dumnezeu și de efortul ascetic pe care aceasta îl implică. Lemnul care a îndulcit amărăciunea ascezei este nădejdea nemuririi (*Migr.* 36). Părinții înțeleg prin lemn și apele amare crucea și botezul (Iustin, *Dial.* 86, I și Grigore al Nyssei, *Bapt.*).

15,23 Spre deosebire de greacă, în limba română ebr. *mārāh*, „amar”, poate fi redat prin „Amara” sau „Amărăciune”, păstrându-se jocul de cuvinte.

15,25 Poruncile lui Dumnezeu sunt izvor al vieții prin crucea lui Hristos, adică apele amare ale Legii, ale poruncilor, sunt îndulcite de lemnul crucii prin care se descoperă și se înnoiește sensul lor (Origen, *Hom. Ex.* 7,2). ♦ Bolile din versetul 26 reprezintă, în înțeles alegoric, înrobirea față de lume și față de plăceri.

15,27 La Philon, cele douăsprezece izvoare corespund celor douăsprezece triburi, iar cei șaptezeci de palmieri, numărului de căpetenii (*Mos.* I, 188-190). În tradiția patristică se face asocierea cu cei doisprezece apostoli (Irineu, *Dem.* 46) și cu cei șaptezeci de

16¹ În ziua a cincisprezecea a lunii a doua de când au plecat din țara Egiptului, s-au ridicat din Ailim și toată adunarea fiilor lui Israel a plecat în pustiu Sin, care este între Ailim și Sinai.² Toată adunarea fiilor lui Israel a prins a murmura împotriva lui Moise și a lui Aaron.³ Și fiii lui Israel au zis către ei: „Mai bine muream loviți de Domnul în Egipt, când ședeam lângă oalele cu carne și mâncam pâine pe săturate, decât să ne scoateți în pustiu, ca să moară de foame toată această adunare.”⁴ Domnul a zis către Moise: „Iată, Eu am să fac să plouă peste voi pâine din cer. Poporul să iasă și să adune zilnic [numai] pentru acea zi, ca să-i pun la încercare, dacă vor merge în legea Mea sau nu.”⁵ Și va fi așa: în ziua a șasea, când vor pregăti ce au adunat, pentru ziua aceea va fi îndoit decât ar fi să adune [de obicei] în fiecare zi.”⁶ Și Moise și Aaron au zis către toată adunarea fiilor lui Israel: „În seara aceasta veți cunoaște că Domnul v-a scos din țara Egiptului.”⁷ Și dimineată veți vedea slava Domnului, fiindcă Dumnezeu a auzit murmurul vostru [împotriva] Lui, iar noi ce suntem, ca să murmurați împotriva noastră?”⁸ Și a zis Moise: „Către seară Domnul o să vă dea să mâncați carne și dimineată pâine, pe săturate, fiindcă a auzit Domnul murmurul vostru, cu care ați cârtit împotriva noastră. Iar noi, cine suntem noi? Nu împotriva noastră este murmurul vostru, ci împotriva lui Dumnezeu.”⁹ Moise a zis către Aaron: „Spune întregii adunări a fiilor lui Israel: «Apropiati-vă înaintea lui Dumnezeu, căci a auzit murmurul vostru.»”¹⁰ Pe când Aaron vorbea întregii adunări a fiilor lui Israel, și-au întors [privirea] spre pustiu și, iată, slava Domnului s-a arătat în nor.¹¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând:¹² „Am auzit murmurul fiilor lui Israel; vorbește-le și spune-le: «O să

ucenici (Origen, *Hom. Ex.* 7,3; Grigore al Nyssei, *VM* 2,133-134; Chiril al Alexandriei, *Glaph. Ex.* II).

16,1-2 Pentru Părinți (mai ales Clement, *ET* 13,2; Origen, *Hom. Ex.* 7,4), lectura pe care In. 6,51 o face acestui pasaj este determinantă. Ei disting între primul Paște, al evreilor, și al doilea Paște, care este Hristos (cf. 1Cor. 5,7).

16,4 „am să fac să plouă”: verbul grec clasic ὕω apare doar aici și la 9,18 (referitor la grindină). ♦ Hrana, necesară sufletului în fiecare zi, este dată de cuvintele lui Dumnezeu. Se poate citi în legătură cu rugăciunea domnească: „Pâinea noastră cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi.” Origen (*Hom. Ex.* 7,8): pâinile sunt cărțile Legii și Profeții cu care Domnul, în dimineața de după Înviere, ne-a săturat. Tradiția patristică interpretează acest verset în relație cu Ps. 77,25; 104,40; Jd.16,20 și, mai ales, cu In. 6,32-33.35.48-51.58 (Iustin, *Dial.* 131,3; Theodoret, *QE* 29).

16,12 „diseară” – TM are: „între cele două seri”, cf. Ex. 12,6. În limba greacă formularea este calchiată după Gen. 8,11. Traducătorii au adoptat soluții încă și mai simple în

mâncați diseară carne și dimineață o să vă săturați cu pâine și o să cunoașteți că Eu [sunt] Domnul Dumnezeuul vostru.»¹³ S-a făcut seară și s-au ridicat prepelițe și au acoperit tabăra; iar dimineața, când a încetat să cadă roua în jurul taberei,¹⁴ iată, pe fața pustiului, ceva mărunț precum coriandrul, alb ca o chiciură pe pământ.¹⁵ Văzând acest lucru fiii lui Israel au zis unul către altul: „Ce-o fi asta?” Nu știau ce este. Moise le-a zis: „Aceasta este pâinea pe care Domnul v-a dat-o spre mâncare.¹⁶ Iată ce a rânduit Domnul: «Adunați din această [pâine] fiecare cât îi trebuie; un gomor pentru fiecare om, după numărul sufletelor voastre, fiecare pentru soții lui din cort.»”¹⁷ Fiii lui Israel au făcut așa; au adunat unul mai mult și altul mai puțin.¹⁸ Măsurând cu gomorul, celui ce [adunase] mai mult nu-i prisosea, iar celui ce [adunase] mai puțin nu-i lipsea. Fiecare aduna cât îi trebuia.¹⁹ Moise a zis către ei: „Nimeni să nu păstreze pentru a doua zi.”²⁰ Dar ei n-au ascultat de Moise, ci unii au păstrat-o până a doua zi și a făcut viermi și s-a împuțit. Atunci Moise s-a supărat pe ei.²¹ Au adunat în fiecare dimineață, fiecare ce i se cuvenea. Când soarele începea să dogorească, [ce rămânea pe câmp] se topea.²² Și a fost așa: în ziua a șasea au adunat îndoit de cât le trebuia, doi gomori de fiecare. Toate căpeteniile adunării au venit

Ex. 29,39-41. ♦ După Origen, o explicație literală nu poate răspunde la întrebarea: „De ce, pe de o parte, carnea fără pâine și, pe de alta, pâinea fără carne?” Doar întruparea lui Hristos luminează enigma. Carnea sau trupul sunt întruparea Cuvântului în seara lumii, spre apus (In. 14; Gal. 4,4; 1Ptr. 1,20). Se mănâncă trupul Său seara, căci El a îndurat patimile seara, dar lumina Sa, care înnoiește lumea, a venit dimineața, cu Învierea (Hom. Gen. 10,3).

16,14 Evreii au fost hrăniți cu mană până la intrarea în țara făgăduită (Iis. Nav. 15,12). S-au făcut tot felul de speculații asupra manei. În Sinai, de pildă, există anumite insecte care în timpul lunii iunie depun miere extraflorală pe ramurile de tamarisc. Bobițele respective cad noaptea de pe ramuri, pe pământ. Dar consistența lor nu acoperă integral descrierea manei din Exod.

16,15 „Ce-o fi asta?” Traducerea greacă nu poate reda sonoritatea întrebării ebr. *mān hū'*, care servește de „etimologie” manei (v. 31).

16,16 „gomor” traduce ebr. *omer*: un „gomor” înseamnă aproximativ doi litri.

16,21 Πρωὶ πρωί, echivalentul unei formulări ebraice cu valoare distributivă, familiară în *koiné*. Se traduce „în fiecare dimineață”, *lit.* „dimineață de dimineață”. Origen întreabă: „Dacă mana este cuvântul lui Dumnezeu, cum poate face viermi?” Răspunde comentând versetul din In. 15,22: „Dacă cineva păcătuiește după ce a primit cuvântul lui Dumnezeu, acest păcat este un vierme care îi roade măruntaiele” (Hom. Ex. 7,6).

16,22 „cât le trebuia” traduce aici ebr. *lehem*, care, de la sensul de bază, „pâine”, ajunge să însemne și „tot ce se mănâncă”.

la Moise și i-au dat de veste.²³ Moise le-a zis: „Acesta este cuvântul pe care L-a grăit Domnul: «Măine este sabat, odihnă sfântă închinată Domnului; ce va fi să coaceți, coaceți, ce va fi să fierbeți, fierbeți și tot ce prisosește puneți deoparte pentru a doua zi.»”²⁴ Au păstrat până a doua zi cum le poruncise Moise și nu s-a împuțit, nici n-a făcut viermi.²⁵ Moise a zis: „Mâncați astăzi, căci este ziua de sabat a Domnului și nu se va găsi [nimic] pe câmp.²⁶ Șase zile să adunați, în ziua a șaptea este sabatul și nu va fi nimic [pe câmp] în această zi.”²⁷ Și a fost așa: în ziua a șaptea au ieșit unii din popor să adune și n-au mai găsit.²⁸ Și Domnul a zis către Moise: „Până când n-o să vreți să ascultați de poruncile Mele și de legea Mea?”²⁹ Vedeți, Domnul v-a dăruit această zi, sabatul, de aceea El Însuși v-a dat în ziua a șasea pâine pentru două zile. Rămâneți fiecare în casele voastre și nimeni să nu iasă din locuința în care se află în ziua a șaptea.”³⁰ Și poporul a făcut sabatul în ziua a șaptea.³¹ Fiii lui Israel au numit-o *mană*. Era ca bobul de coriandru, albă, iar la gust ca turta cu miere.³² Și Moise a zis: „Iată ce poruncește Domnul: «Umpleți un *gomor* cu mană și-l puneți deoparte pentru urmașii voștri, ca să vadă pâinea pe care ați mâncat-o în pustiu, atunci când Domnul v-a scos din țara Egiptului.»”³³ Și Moise a zis către Aaron: „Ia un vas de aur, pune în el un *gomor* plin cu mană spre păstrare, înaintea Domnului, pentru urmașii voștri.”³⁴ Aaron a pus deoparte [mană] în fața [tablelor] mărturiei spre păstrare, precum Domnul i-a poruncit lui Moise.³⁵ Fiii lui Israel au mâncat mană patruzeci de ani, până când au ajuns în pământ locuit. Au mâncat mană până când au ajuns în părțile Fenicie.³⁶ *Gomorul* era a zecea [parte] din trei măsuri.

17¹ Și toată adunarea fiilor lui Israel a plecat din pustia Sin și au mers din tabără în tabără, după cuvântul Domnului, și s-au oprit la Raphidin. Acolo nu era apă, ca să bea poporul.² Și poporul îl înfrunta pe Moise, zicând: „Dă-ne apă să bem.” Și Moise le-a zis: „De ce mă ocărăți și de ce-L ispitiți pe Domnul?”³ Acolo poporul a însetat de apă și poporul a murmurat zicând lui Moise: „De ce ne-ai scos din Egipt? Vrei să ne omori cu setea, pe noi, pe copiii noștri și vitele noastre?”⁴ Și Moise a strigat către Domnul, zicând: „Ce să fac cu acest popor? Încă puțin și o să mă ucidă cu pietre.”

16,34 Anticiparea „mărturiei” pe care Moise o va primi ulterior.

17,4 Origen ilustrează cuvintele lui Iisus din Mt. 13,57: „Nu este prooroc disprețuit decât în patria lui și în casa lui”, prin exemplul profetilor persecutați și, mai ales, prin reproșurile aduse aici lui Moise (Com. Mt. 10,18).

⁵ Domnul a zis către Moise: „Treci dinaintea acestui popor, ia cu tine câțiva bătrâni din popor, ia în mână și toiagul cu care ai lovit râul și mergi mai departe. ⁶ Acolo, pe stâncă din Horeb, Eu voi sta înaintea ta. Tu ai să lovești stâncă, va ieși apă și poporul Meu va bea.” Moise a făcut întocmai înaintea fiilor lui Israel. ⁷ Și i-a dat locului aceuia numele de „Încercare” și „Ocară” din pricina ocării [aduse lui Moise] de fiii lui Israel și a punerii la încercare a Domnului, când au zis: „Oare Domnul este între noi sau nu?”

⁸ Atunci Amalek a venit și a făcut război cu Israel, la Raphidin; ⁹ și Moise i-a zis lui Iisus: „Alege-ți câțiva bărbați zdraveni și ieși mâine la luptă cu Amalek. Iată, eu voi sta pe culmea dealului cu toiagul lui Dumnezeu în mână.” ¹⁰ Și Iisus a făcut precum i-a zis Moise: s-a rănduit de luptă împotriva lui Amalek. Moise, Aaron și Or au urcat pe vârful dealului. ¹¹ Și a fost așa: de câte ori Moise ridica mâinile, Israel biruia. Și de câte ori cobora mâinile, biruia Amalek. ¹² Și s-au îngreuiat mâinile lui Moise, iar ei au luat o piatră și au pus-o sub el. [Moise] s-a așezat pe ea, iar Aaron și Or îi sprijineau mâinile unul de o parte și altul de cealaltă. Mâinile lui Moise au

17,6 „Eu voi sta înaintea ta”: expresia $\pi\rho\acute{o}\ \sigma\epsilon$, „înaintea ta”, implică și o relație de anterioritate temporală pe lângă relația spațială din TM. Astfel, Philon poate afirma simultan că Dumnezeu este anterior întregii creații și că este atotprezent (*Leg.* III,4). Pentru a respinge o interpretare ariană, Ambrozie aplică versetul la Dumnezeu-Cuvântul, afirmându-I ubicuitatea și echivalând cele spuse aici despre Dumnezeu cu cele spuse despre Cuvântul în *In.* 1,48; 14,23 (*Post.* I,8,32).

17,7 „Încercare” și „Ocară”: LXX traduce cuvintele care apar ca toponime în TM, *Massāh* și *Merībāh*.

17,8-16 *Biruința asupra lui Amalek*. Această bătălie împotriva unui popor al deșertului ilustrează, în tradiția iudaică, puterea rugăciunii; în tradiția creștină se adaugă puterea crucii. ♦ „Amalek”: nepotul lui Esau (*cf.* Gen. 36,12). Israelii i-au întâlnit pe amaleciți aici, în pustiul Sinai.

17,9 „Iisus” (Ἰησοῦς) este forma greacă a numelui lui Ieshua (Iosua). Vom păstra peste tot forma „Iisus”.

17,10 Origen remarcă apariția numelui Mântuitorului (Iisus) care este singur în stare să-și aleagă bărbați destoinici și să-l înfrângă pe Amalek, „cel tare” din Mt. 12,29 (*Hom. Ex.* 11,3).

17,11 Philon propune ca etimologie pentru „Amalek” „poporul care linge” sau „înhață” (*Leg.* III,186), simbolizând patimile care „devorează sufletul și-l mistuie în întregime”.

17,12 Philon acordă diverse valori simbolice susținerii brațelor lui Moise: de pildă, Aaron (cuvântul) și Or (lumina) reprezintă sprijinul oferit de cele două puteri indispensabile înțeleptului (*Leg.* III,45). După Origen (*Hom. IReg.* 1,9) și *Epistola lui Barnaba*, acest verset prefigurează întinderea brațelor lui Hristos pe cruce, între cei doi tâlhari.

rămas tari până la apusul soarelui. ¹³ Și Iisus l-a pus pe fugă pe Amalek cu tot poporul său, omorându-i cu sabia. ¹⁴ Domnul a zis către Moise: „Scrie acestea într-o carte spre aducere aminte și spune-i lui Iisus: «Voi șterge cu totul pomenirea lui Amalek de sub cer.»” ¹⁵ Atunci Moise a zidit Domnului un altar cu numele: „Domnul este scăparea mea.” ¹⁶ Căci cu [mână] ascunsă se războiește Domnul cu Amalek din neam în neam.

18 ¹ Iothor, preotul din Madiam, socrul lui Moise, a auzit despre toate câte le-a făcut Domnul pentru poporul Său Israel, anume că l-a scos Domnul pe Israel din Egipt. ² Iothor, socrul lui Moise, a luat-o pe Sepphora, femeia lui Moise, după ce [acesta] a lăsat-o, ³ și pe cei doi fii ai lui: unul cu numele Gersam, [pe care l-a tâlcuit Moise] zicând: „Pribeag am fost în pământ străin”, ⁴ și celălalt cu numele Eliezer, [pe care l-a tâlcuit Moise] zicând: „Dumnezeul tatălui meu mi-a fost ajutor și m-a scos din mâna lui Faraon.” ⁵ Și Iothor, socrul lui Moise, a venit cu fiii și cu femeia la Moise în pustiu, acolo unde își făcuse tabăra, pe muntele lui Dumnezeu. ⁶ I s-a dat de știre lui Moise: „Iată socrul tău Iothor a venit la tine împreună cu femeia și cu cei doi fii ai tăi.” ⁷ Moise a ieșit în întâmpinarea socrului său și s-a închinat înaintea lui, s-au îmbrățișat și s-au sărutat. Apoi au intrat în cort. ⁸ Și i-a povestit Moise socrului său toate câte i le-a făcut Domnul lui Faraon și

17,13 Pentru Origen, biruința asupra amaleciților constituie o nouă etapă în ascensiunea sufletului călăuzit de Fiul și de Sfântul Duh (*Hom. Num. 27,5*).

17,14 Prima ocurență a lui $\mu\eta\mu\acute{o}\sigma\upsilon\nu\upsilon\nu$, „pomenire”, corespunde ebr. *zikkārōn*; a doua interpretează substantivul din aceeași rădăcină, *zēkher*, ca referindu-se la o pomenire scrisă ce urmează a fi ștearsă. Dublarea intensivă a expresiei este un calc după ebraică (*lit.* „a șterge cu ștergere”). ♦ Pentru Iustin, porunca de a scrie cele întâmplate se referă la vestirea biruinței lui Hristos cel răstignit asupra demonilor (*Dial. 131,4-5*).

17,16 LXX, traducând $\kappa\rho\upsilon\phi\acute{o}\alpha$ („[mână] ascunsă”), presupune vocalizarea *kesuyāh* (<rad. *kāsāh*: „a ascunde”) în loc de *kēs yāh*. *Kēs* este neatestat în rest. Vulgata îl interpretează ca pe o apocopă a lui *kissē*, „tron”, traducând *manus solii Domini*. Anumiți corectori ai TM au înlocuit *kēs yāh* cu *nēs yāh*, „stindardul lui YHWH”. Origen, după o cercetare amănunțită asupra temei poporului lui Amalek, îl asimilează pe acesta puterilor întunericii conduse de diavol (*Hom. Num. 19*). Iustin referă „mâna ascunsă” la Fiul lui Dumnezeu sau la Duhul lui Hristos (*Dial. 49,7-8*). Irineu aplică această sintagmă pruncului Iisus, recunoscut de către magi ca fiind Hristosul deja biruitor (*Adv. haer. III,16,4*).

18,3-4 Greaca nu poate transpune jocul de cuvinte între numele fiilor lui Moise și ebr. *gēr šām*, „imigrant/străin în trecere acolo”, respectiv *’Eli ’ezri*, „Dumnezeul meu ajutorul meu”.

egiptenilor pentru Israel, toate necazurile care li s-au întâmplat pe drum și cum i-a izbăvit Domnul din mâna lui Faraon și a egiptenilor. ⁹ Iothor a tresăltat [de bucurie] pentru tot binele pe care li l-a făcut Domnul, fiindcă i-a izbăvit din mâinile egiptenilor și din mâna lui Faraon. ¹⁰ Și Iothor a zis: „Binecuvântat fie Domnul, pentru că l-a izbăvit pe poporul Lui din mâinile egiptenilor și din mâna lui Faraon. ¹¹ Acum am cunoscut că mare este Domnul, mai presus de toți zeii, pentru că i-a smerit.” ¹² Și Iothor, socrul lui Moise, a adus arderi de tot și jertfe lui Dumnezeu. Aaron și toți bătrânii lui Israel au venit să mănânce pâine înaintea lui Dumnezeu împreună cu socrul lui Moise.

¹³ Și a fost așa: a doua zi Moise s-a așezat să judece poporul, și tot poporul stătea înaintea lui Moise de dimineața până seara. ¹⁴ Văzând Iothor ce făcea cu poporul, i-a zis: „Ce faci cu acest popor? De ce stai singur la judecată și tot poporul stă în picioare dinaintea ta, de dimineața până seara?” ¹⁵ Și Moise îi zice socrului său: „Poporul vine la mine să afle judecată de la Dumnezeu. ¹⁶ Atunci când se ivește între ei vreo pricină, vin la mine, eu îi judec și le arăt poruncile lui Dumnezeu și legea Lui.” ¹⁷ Socrul lui Moise a zis către el: „Ce faci nu faci bine. ¹⁸ Grabnic vei pieri, neputând răbda nici tu, nici poporul care se află cu tine. Este lucru greu pentru tine și nu poți să-l faci singur. ¹⁹ Așadar, ascultă-mă acum: am să-ți dau un sfat și Dumnezeu va fi cu tine. Fii pentru popor ca [trimis] de la Dumnezeu și cuvintele lor să le duci la Dumnezeu. ²⁰ Să dai mărturie [înaintea lor] despre poruncile lui Dumnezeu și legea Lui și să le arăți căile de urmat și faptele de împlinit. ²¹ Alege-ți din tot poporul bărbați destoinici și temători de Dumnezeu, bărbați drepti, care urăsc trufia, și pune-i căpetenii peste o mie, peste o sută, peste cincizeci și peste zece. ²² Ei să judece poporul în orice clipă. Pricinile grele să le aducă înaintea ta, iar pe cele mai mărunte să le judece ei înșiși.

18,12 Iothor are o interpretare defavorabilă la Philon: „orgolii, exces” (*Ebr.* 36; *Mutat.* 103). Doar cu numele de Raguei: „păstorirea lui Dumnezeu”, el devine membru al turmei dumnezeiești (*Mut.* 105). Chiril al Alexandriei vede în el prefigurarea convertirii neamurilor la credința adevărată, tot datorită celui de-al doilea nume, prin care se arată autoritatea Păstorului prin excelență, Hristos (*Glaph. Ex.* I).

18,19 Lumina poate veni și de la cei netăiați împrejur (*cf.* Origen, *Hom. Ex.* 11,6). Augustin semnalează că Moise poate recunoaște originea divină a unui gând bun, inspirat, și vede în Iothor tipul legii naturale (*Quaest. in Hept.* II,67).

18,21 „trufie”, ὑπερηφαια, redă parțial ebr. *beʿa'*, care înseamnă „câștig ilicit”, mai exact redat de grecescul *πλεονεξία*, „exces, lăcomie”. În alte locuri, cum ar fi *Jd.* 5,19, Philon traduce termenul de mai sus cu *ὀλζοφεία*, „laudă de sine, trufie”.

Așa te vor ajuta și te vei ușura. ²³ Dacă faci acest lucru, Dumnezeu te va întări și vei putea răbda, iar tot poporul acesta va ajunge cu pace la locul său.” ²⁴ Moise a ascultat cuvântul socrului său și a făcut precum i-a zis. ²⁵ Și Moise și-a ales bărbați destoinici din tot poporul lui Israel și i-a pus căpetenii peste o mie, peste o sută, peste cincizeci și peste zece. ²⁶ Și judecau poporul în orice clipă. Toate pricinile mai grele le aduceau la Moise, iar pe cele mai ușoare le judecau singuri. ²⁷ Apoi Moise l-a lăsat pe socrul său să plece, și el a plecat în țara lui.

19 ¹ Chiar în ziua în care [s-au împlinit] trei luni de la ieșirea fiilor lui Israel din pământul Egiptului, ei au ajuns în pustiu Sinai. ² Au plecat de la Raphidin și au ajuns în pustiu Sinai; și Israel a făcut tabără acolo, în fața muntelui. ³ Și Moise s-a suit pe muntele lui Dumnezeu; și Dumnezeu l-a chemat din munte, zicând: „Așa să-i vorbești casei lui Iacob și să vestești fiilor lui Israel: ⁴ «Voi înșivă ați văzut câte le-am făcut egiptenilor, iar pe voi v-am luat ca pe aripi de vultur și v-am adus la Mine. ⁵ Și acum, dacă veți asculta de glasul Meu și veți păzi legământul Meu, Îmi veți fi popor scump între toate neamurile, căci al Meu este tot pământul; ⁶ iar voi îmi veți

19-24 *Legământul de la Sinai*. Pentru a sugera comuniunea la care îi cheamă pe oameni, Dumnezeu recurge la analogia tratatelor de vasalitate; încheierea acestora se desfășoară după un ceremonial ale cărui elemente se regăsesc în cele două relatări ale legământului sinaitic: cel care are inițiativa se prezintă enumerându-și binefacerile în favoarea celui-lalt și sunt expuse apoi obligațiile celeilalte părți; divinitatea este luată ca martor și garant prin celebrarea unui ritual, apoi se instituie semne și modalități de rememorare. Spre deosebire de alianțele interunane, legământul cu Dumnezeu este expresia libertății Lui suverane și a planului Său de mântuire a omului. Cap. 19 relatează pregătirea pentru încheierea legământului, a cărui celebrare este narată apoi în cap. 24, sub două forme: a unei jertfe de comuniune și a unui ospăț sacru. Situația corpusului legislativ (cap. 20-23 „Codul legământului”) e menită să arate că împlinirea Legii trebuie să fie o expresie a voinței omului de a răspunde inițiativei lui Dumnezeu și a rămâne în comuniune cu El.

19,1-25 După interpretarea iudaică tradițională, dăruirea Legii, celebrată la sărbătoarea săptămânilor, se situează la cincizeci de zile după Paște – ieșirea din Egipt. Încă de la începuturile creștinismului, această succesiune este percepută ca prefigurând venirea Duhului Sfânt la Rusalii, după evenimentul pascal – Învierea lui Iisus.

19,3 „pe muntele lui Dumnezeu”: expresia din LXX stabilește o distanță între Moise și Dumnezeu, pe când TM are doar „la Dumnezeu”.

19,6 βασιλειον ιερᾶτευμα, „preoție împărătească”, și ἕθνος ἅγιον, „neam sfânt”, stau la baza teologiei din 1Ptr. 2,9, care susține preoția universală a creștinilor (cf. și tratatul *Despre Preoție* al lui Ioan Gură de Aur).

fi preoție împărătească și neam sfânt.» Iată cuvintele pe care le vei spune fiilor lui Israel.”⁷ Moise a mers și i-a chemat pe bătrânii poporului și le-a înfățișat toate aceste cuvinte pe care i le poruncise Domnul.⁸ Tot poporul a răspuns într-un cuget și a zis: „Toate câte a zis Dumnezeu le vom face și ne vom supune.” Moise a adus cuvintele poporului la Dumnezeu.⁹ Și Domnul a zis către Moise: „Iată, Eu vin către tine în stâlp de nor, pentru ca poporul să Mă audă vorbind cu tine și să te creadă în veac.” Și Moise i-a vestit Domnului cuvintele poporului.¹⁰ Domnul a zis către Moise: „Coboară și dă mărturie înaintea poporului. Curăță-i astăzi și mâine și să-și curețe veșmintele.”¹¹ A treia zi să fie pregătiți, căci a treia zi se va coborî Domnul pe muntele Sinai, înaintea întregului popor.¹² Să pui hotar poporului, de jur împrejur, zicând: «Luați aminte, să nu cumva să vă suiți pe munte, nici să atingeți ceva din el, căci oricine se atinge de munte cu moarte va pieri.¹³ Pe unul ca acela nici mână să nu-l atingă, ci va fi ucis cu pietre ori săgetat cu săgeata. Fie om sau dobitoc, nu va trăi. Când glasurile și trâmbițele și norul se vor îndepărta de munte, atunci se vor sui și ei pe munte.»¹⁴ Moise a coborât de pe munte și a sfințit poporul, iar ei și-au curățit hainele.¹⁵ Și a zis poporului: „Pregătiți-vă timp de trei zile; de femeie nu vă atingeți.”¹⁶ În ziua a treia, spre dimineață, au apărut pe muntele Sinai glasuri [de tunete], fulgere și un nor întunecos. Glas de trâmbițe răsuna tare și tot poporul din tabără a căzut la pământ.¹⁷ Moise a scos poporul din tabără întru întâmpinarea lui Dumnezeu și au stat în picioare la poalele muntelui.¹⁸ Tot muntele

19,8 ὁμοθυμῶδόν, „într-un cuget”: descrie starea de pregătire a comunității, necesară în vederea primirii Legii. Ea implică teamă reverențială, curățire, asceză.

19,10 Hainele curate reprezintă pregătirea pentru întâlnirea cu Dumnezeu. După Origen, aici e vorba de sfințirea trupului și a duhului (1Cor. 7,34), pregătire necesară ascultării Cuvântului lui Dumnezeu sau participării la nunta Mirelui, adică la euharistie (Hom. Ex. 11,7).

19,11 Cele trei zile sunt necesare curățirii celor trei puteri ale sufletului, după Maxim Mărturisitorul (Qu. 73), inspirat de Grigore al Nyssei (VM 2,154-164).

19,12 „Să pui hotar poporului”: Clement asociază această interdicție formulelor platoniciene din *Timaios* 28c și *Scrisoarea a VII-a*, 341c, subliniind identitatea învățăturii despre limitele cunoașterii lui Dumnezeu (*Strom.* V,12,78,2).

19,15 Pregătirea pentru primirea Legii este înțeleasă de unii Părinți ca un îndemn și ca o justificare a ascezei. ♦ Maxim Mărturisitorul consideră femeia o alegorie pentru partea irațională a omului, de care trebuie să se păzească atunci când se apropie de muntele gnozei (Qu. 73).

19,18 „tot poporul a fost zguduit cu putere”: TM are „tot muntele s-a cutremurat”. Pentru creștini, focul este simbolul Duhului Sfânt.

Sinai era plin de fum, fiindcă Dumnezeu se coborâse pe el în pară de foc. Ca dintr-un cuptor se ridica fumul și tot poporul a fost zguduît cu putere. ¹⁹ Glasul trâmbițelor se făcea tot mai puternic. Moise vorbea, iar Dumnezeu îi răspundea cu glas. ²⁰ Domnul s-a coborât pe muntele Sinai, pe vârful muntelui; și Domnul l-a chemat pe Moise acolo, pe vârful muntelui și Moise s-a suit pe munte. ²¹ Și Dumnezeu a zis către Moise, zicând: „Coboară și vestește poporului să nu se apropie de Dumnezeu, ca să-L zărească, altfel o să piară o mulțime dintre ei. ²² Și preoții care se apropie de Domnul Dumnezeu, să se sfințească, pentru ca nu cumva Domnul să nimicească pe vreunii dintre ei.” ²³ Și Moise a zis către Dumnezeu: „Poporul nu va putea să se suie pe muntele Sinai, căci Tu ne-ai poruncit, zicând: «Pune hotar muntelui și sfințește-l!»” ²⁴ Domnul i-a zis: „Du-te, coboară, apoi suie-te împreună cu Aaron; iar preoții și poporul să nu se îmbulzească a se sui la Domnul, pentru ca nu cumva Domnul să nimicească pe vreunii dintre ei.” ²⁵ Moise a coborât la popor și le-a vorbit.

20¹ Și Domnul a grăit toate aceste cuvinte, zicând: ² „Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, care te-am scos din țara Egiptului, din casa robiei. ³ Să nu ai alți dumnezei în afară de Mine. ⁴ Să nu-ți faci idol, nici vreo înfățișare a celor câte se află sus, în cer, jos, pe pământ, sau în apele de sub pământ. ⁵ Să nu te închini lor și să nu le slujești, căci Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, Dumnezeu gelos – care pun păcatele părinților asupra copiilor, până la

20,2 „Eu sunt Domnul Dumnezeul tău ...” Origen îl îndeamnă pe oricine ascultă acest cuvânt să părăsească „Egiptul” (lucrurile acestui veac), să treacă din robia lumii căzute în păcat, pentru a veni în casa libertății, la o viață conformă cu poruncile lui Dumnezeu (*Hom. Ex. 8,1*).

20,4 Traducerea obișnuită în limba greacă a ebr. *pesel* nu este εἰδωλον, ci γλυπτόν: „figură cioplită, sculptură, statuie”. În alte cărți ale LXX, εἰδωλα (numai la plural) traduce termeni ebraici însemnând „gunoai, fleacuri, zei, duhuri, deșertăciuni” etc. Pentru Philon, aici se condamnă deopotrivă și sculptura și pictura (*Decal. 66;156; Ebr. 109; Gig. 59*); la fel pentru Iosephus Flavius. Origen deosebește εἰδωλον, „idol”, de ὁμοίωμα, „înfățișare”, ficțiuni ale unor lucruri inexistente pe de o parte (*cf. 1Cor. 8,4*), efigie a ființelor adevărate, pe de alta (*Hom. Ex. 8,3*).

20,5 „Dumnezeu gelos”, ζηλωτής, este un sens nou al termenului care în greaca clasică însemna „adept plin de râvnă”; se aplică aici lui Dumnezeu ca Unuia care nu admite rival, și în acest sens corespunde bine ebraicului *qannā*. Are și sensul de „zelos”, „fanatic”. Pornind de aici, Marcion distingea între Dumnezeul „gelos”, „fanatic”, „ranchiunos” al VT și Dumnezeul „bun”, „iubitor”, „iertător” din NT, revelat de Iisus Hristos (*cf. Tertulian, Adv. Marc.*).

a treia și a patra generație – pentru cei care Mă urăsc, ⁶ și Mă milostivesc de mii și mii, pentru cei care Mă iubesc și păzesc poruncile Mele. ⁷ Să nu iei numele Domnului Dumnezeuului tău în deșert, căci Domnul nu va curăți pe cel care ia numele Său în deșert. ⁸ Amintește-ți de ziua sabatului, ca s-o sfințești. ⁹ Șase zile să lucrezi și să faci toate lucrările tale, ¹⁰ iar în ziua a șaptea, sabatul pentru Domnul Dumnezeuul tău, să nu faci în ziua aceea vreo muncă, nici tu, nici fiul tău, nici fiica ta, nici slujitorul tău sau slujitoarea ta, nici vita ta, nici asinul tău, nici unul dintre dobitoacele tale și nici străinul care locuiește la tine. ¹¹ Căci în șase zile Domnul a făcut cerul, și pământul, și marea, și toate cele ce sunt în ele, iar în ziua a șaptea S-a odihnit. De aceea Domnul a binecuvântat ziua a șaptea și a sfințit-o. ¹² Cinstește-i pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pământul cel bun pe care Domnul Dumnezeu ți-l dă. ¹³ Să nu săvârșești adulter. ¹⁴ Să nu furi. ¹⁵ Să nu ucizi. ¹⁶ Să nu aduci mărturie mincinoasă împotriva aproapelui tău. ¹⁷ Să nu poștești femeia aproapelui tău. Să nu poștești casa aproapelui tău, nici ogorul lui, nici slujitorul lui, nici slujitoarea lui, nici boul lui, nici asinul lui, nici vreo altă vită de-a lui, nici altceva din câte are aproapele tău.”

20,7 Interdicția se referă la a atribui idolilor numele lui Dumnezeu, unic și irepetabil. (Clement, *Strom.* VI,16,137,3); de asemenea, la falsul jurământ și, în general, la a numi divinitatea în contexte superficiale (Philon, *Decal.*). ♦ Pentru Clement din Alexandria (*ibid.*), porunca se referă la Dumnezeu-Tatăl Creator și la Înțelepciunea care-i naște pe cei drekți. „A nu curăți” înseamnă „a nu declara curat, nevinovat” până la „a nu lăsa nepedepsit” cu sensul de a îndrepta prin împăcare.

20,13 Condamnarea adulterului are și un înțeles alegoric, spiritual, adulterul reprezentând, pentru evrei, înșelarea lui YHWH cu alți zei, pentru creștini, amestecarea credinței creștine cu păgânismul sau cu ereziile.

20,15 Această poruncă poate fi înțeleasă și ca referindu-se la intenția de a distruge dreapta credință, adevărata învățătură despre Dumnezeu (Clement, *Strom.* VI 16,147,2).

20,16 Philon insistă asupra păcatului falsei mărturii care îi afectează chiar pe judecătorii legați prin jurăminte teribile, care încalcă legea fără să știe. De asemenea, orice formă de divinație, de ghicire a viitorului este un caz particular de călcare a acestei porunci. ♦ Clement din Alexandria trece de la interdicția de a fura la „al zecelea cuvânt, care se referă la diversele dorințe”, mai mult sau mai puțin licite (*Strom.* VI, 16, 148,4).

20,17 Grecesul ἐπιθυμέω, tradus cu „a pofti”, corespunde unui termen ebraic cu înțelesul de „a încerca să posezi”. Pofța (lăcomia) este păcatul în sensul cel mai larg (Rom. 7,7). Pentru unii monahi, lăcomia, numită și „gastrimargie”, este rădăcina tuturor relelor (Evagrie, *Pract.* 6-7). Pofțirea lucrurilor deșarte, chiar dacă sunt mici, are ca efect limitarea activității Providenței (*Strom.* VI,16,148,4-6).

¹⁸ Și tot poporul vedea glasul, și fulgerele, și glasul trâmbiței, și muntele fumegând. Înfricoșat, poporul se ținea departe. ¹⁹ Și au zis către Moise: „Vorbește-ne tu, să nu ne mai vorbească Dumnezeu, ca să nu murim.” ²⁰ Iar Moise le zise: „Curaj, căci Dumnezeu a venit la voi ca să vă încerce; pentru ca frica de El să fie în voi, ca să nu păcătuiți.” ²¹ Dar poporul stătea departe și Moise a intrat în negura unde era Dumnezeu.

²² Domnul a grăit către Moise: „Acestea să le spui casei lui Iacob și să le vestești fiilor lui Israel: «Voi înșivă ați văzut că din cer am vorbit către voi. ²³ Să nu vă faceți zei din argint, și nici zei din aur să nu vă faceți. ²⁴ Să faceți pentru Mine un altar de pământ și aduceți pe el, ca jertfă, arderi de tot, [jertfe] de mântuire, oile și vițeei voștri, în orice loc unde voi numi numele Meu, acolo, și Eu voi veni la tine și te voi binecuvânta. ²⁵ Iar dacă faci pentru Mine altar de piatră, să nu-l zidești din [pietre] cioplite, căci ai folosit cuțitul tău pentru ele și sunt pângărite. ²⁶ La altarul Meu să nu te urci pe trepte, ca să nu ți se descopere rușinea.»”

21 ¹ „Iată îndreptările pe care să le pui înaintea lor. ² Dacă vei dobândi un slujitor evreu, șase ani să-ți robească, iar în anul al șaptelea să fie liber, în dar. ³ Dacă a venit singur, singur să plece. Dacă a venit cu femeie, să plece și femeia cu el. ⁴ Dacă stăpânul i-a dat femeie și [aceasta] i-a născut fii și fiice, femeia și copiii să fie ai stăpânului său, iar el să plece singur. ⁵ Dacă

20,19 Iustin (*Dial.* 67,9-10), urmat de alți Părinți, consideră că Vechiul Legământ stă sub semnul fricii, până într-atât încât poporul nu putea să sufere auzirea cuvântului lui Dumnezeu. Acestuia i se opune promisiunea unui alt Legământ (*cf.* Ier. 38,31-32 și Is. 54,10; 55,3). Pentru monahi, frica de Dumnezeu este „începutul credinței” (Evagrie, *Pract., passim; Patericul, passim*).

20,21 „negura”, „întunericul” (γυφόος): Moise a intrat în întuneric – aici se află izvorul teologiei apofatice, care se constituie începând cu Platon și, mai târziu, cu Philon și se consolidează la Sf. Părinți, culminând cu Dionisie Areopagitul și Ioan al Crucii. „Negura” simbolizează natura fără formă, nevăzută, netrupească a dumnezeirii, astfel că sufletul care voiește să cunoască Ființa în esența ei trebuie să știe că Dumnezeu este în Sinea Sa de neînțeles. Această învățătură a incognoscibilității lui Dumnezeu este reluată de Clement (*Strom.* II,2,6,1), de Origen, de Grigore al Nyssei și de Ioan Gură de Aur, care-i consacră un întreg tratat.

20,24 „voi numi numele Meu”, gr. ἐπονομάσω τὸ ὄνομά μου: traducerea LXX este susținută și de TM. Precizarea „în orice loc” se opune mențiunii din Deut. 12,5, sugerând posibilitatea practicării cultului în orice loc în care Dumnezeu își revelează prezența.

21,1 Încep „îndreptările”, δικαιώματα, norme de drept, pe care Sf. Părinți le asociază cu viața activă, cu faptele virtuții și sunt de nedespărțit de efortul de cunoaștere a lui Dumnezeu.

slujitorul îți va răspunde: «Îmi îndrăgesc stăpânul, femeia și copiii, nu mă duc liber de aici»,⁶ stăpânul să-l aducă la judecata lui Dumnezeu; să-l aducă lângă stâlpul ușii; stăpânul îi va străpunge urechea cu o undrea și are să-i fie rob pentru totdeauna.⁷ Dacă cineva își va da fata ca slujitoare, ea nu va pleca precum pleacă roabele.⁸ Dacă nu-i va plăcea stăpânului căruia i-a fost făgăduită, să o elibereze prin răscumpărare. Nu are dreptul să o vândă cuiva de neam străin, fiindcă a călcat înțelegerea cu ea.⁹ Dacă i-a făgăduit-o fiului său, să facă cu ea după cum este rânduiala fiicelor.¹⁰ Dacă își mai ia o alta, să n-o lipsească de cele necesare [traului], de haine și de cele datorate soției.¹¹ Dacă nu-i face acestea trei, [ea] poate pleca pe degeaba, fără [să plătească] bani.

¹² Dacă cineva lovește un om și acesta moare, să fie osândit la moarte.
¹³ Iar dacă [n-a ucis] din voia lui, ci Dumnezeu l-a dat în mâinile lui, am să-ți dau un loc unde să scape ucigașul.¹⁴ Dacă cineva se pornește cu vicleșug împotriva aproapelui, ca să-l omoare, și caută apoi scăpare, să-l iei chiar și de la altarul Meu și să fie omorât.¹⁵ Cine își lovește tatăl sau mama, cu moarte să moară.¹⁶ Cine-i va blestema pe tatăl sau pe mama sa, cu moarte să piară.¹⁷ Dacă cineva răpește pe vreunul dintre fiii lui Israel și înrobindu-l îl vinde, [sau dacă acela] este găsit [la el], cu moarte să piară, el și cel la care este găsit.¹⁸ Dacă doi bărbați se iau la ceartă și unul îl lovește pe celălalt cu piatra sau cu pumnul și [celălalt] nu moare, ci zace la pat;¹⁹ dacă omul se scoală și se plimbă pe afară în toiaș, cel care l-a lovit să fie fără vină. Dar să-i plătească neputința de a lucra și îngrijirile.²⁰ Dacă cineva își bate

21,7 Termenul folosit aici pentru femeia neliberă are un sens aparte: οἰκέτις – „casnică/de-a casei” și nu δούλη – „sclavă” sau παιδίσκη – „slujnică”, ceea ce vrea să însemne că statutul slujitoarei israelite era deosebit de al celei de alt neam, fapt care o apropie de condiția unei soții de rang inferior. În limba greacă οἰκέτις este ambiguu. La Theocrit înseamnă „stăpâna casei” și nu o sclavă. Termenul mai apare în Lev. 19,20, unde elementul comun este existența relațiilor sexuale dintre un bărbat și o femeie neliberă.

21,10 ὀμιλία, „cele datorate soției (drepturi conjugale)”: vizează relațiile sexuale.

21,13 „Iar dacă [n-a ucis] din voia lui...” – TM: „Dacă nu a stat la pândă”. După Philon, uciderea involuntară este asimilată judecății lui Dumnezeu, care îl pedepsește pe cel ce a scăpat de justiția omenească, ucigașul fiind într-un anume fel „slujitor” al lui Dumnezeu și i se dau cetățile de scăpare (Deut. 19,1.13).

21,16-17 Versetele sunt inversate în LXX față de TM, punându-se împreună astfel regulile referitoare la greșelile față de părinți.

21,20-21 Ἐκδικέω, folosit la pasiv, înseamnă „a suferi o pedeapsă, a fi pedepsit” și nu „a fi răzbunat” cum se poate înțelege în mod obișnuit în limba greacă. Δίκη înseamnă aici pedeapsă (vezi Sir. 23,21; Za. 5,3).

slujitorul sau slujitoarea cu toiagul și [acela sau aceasta] moare sub mâna sa, să fie pedepsit cu dreptate.²¹ Dacă mai trăiește o zi sau două, să nu fie pedepsit, căci este argintul lui.²² Dacă doi bărbați se încaieră și lovesc o femeie însărcinată, iar aceasta pierde pruncul încă nealcătuit, să plătească atât cât cere bărbatul femeii, prin hotărâre judecătorească.²³ Dacă însă pruncul este alcătuit, să dea suflet pentru suflet,²⁴ ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior,²⁵ arsură pentru arsură, rană pentru rană, vânătaie pentru vânătaie.²⁶ Dacă vatămă cineva ochiul slujitorului sau slujitoarei sale și vor orbi, să-i lase liberi pentru ochiul lor.²⁷ Dacă rupe cineva dințele slujitorului sau slujitoarei sale, să-i lase liberi pentru dințele lor.

²⁸ Dacă un taur împunge un bărbat sau o femeie și [omul] moare, taurul să fie ucis cu pietre și carnea lui să nu fie mâncată, iar stăpânul taurului să fie fără vină.²⁹ Dacă însă taurul împungea încă de ieri, de alaltăieri, iar stăpânul, fiind înștiințat, nu l-a păzit și taurul a omorât un bărbat sau o femeie, atunci taurul să fie omorât cu pietre, iar stăpânul lui să moară.³⁰ Dacă i se cere răscumpărare, să dea răscumpărare, cât i se va cere, pentru sufletul

21,21 „este argintul lui”: servitorii sunt proprietatea stăpânului, adică „argintul”, „averea” acestuia.

21,22-23 „nealcătuit”, μή ἐξεικονισμένον (*litt.* „cu chipul încă neformat”), „alcătuit” (*litt.* „cu chipul format”): este o interpretare întemeiată pe Gen. 1,26 (omul, chip al lui Dumnezeu) și 9,6. O persoană care provoacă moartea unui fetus format, care e făcut după chipul lui Dumnezeu, este pasibilă de pedeapsa capitală. ♦ În TM criteriul este vătămarea femeii: v. 22 „dar nu urmează nici o vătămare (*’āsōn*) [a femeii]”, v. 23 „dar urmează o vătămare”. ♦ Philon citește la fel:uciderea, vătămarea unui făt „deja format (ἤδη μεμορφωμένον) și nu a celui neformat și nediferențiat (ἀπλαστον καὶ ὀδιότυπον)” (*Spec.* III,108-109). ♦ Pentru Origen, femeia însărcinată este sufletul, care este gata să nască Cuvântul lui Dumnezeu, dar el poate fi vătămat de cel care caută certuri pe cuvinte (1Tim. 6,2; 2Tim. 2,14) și atunci sufletul nu mai poate naște cu adevărat, ci avortează Cuvântul și Îl pierde încă neformat. Dacă sufletul a primit botezul,uciderea este o crimă. Soțul sufletului este Hristos (*Hom. Ex.* 10,3-4).

21,28-36 Cum este cu putință ca un taur care împunge să fie pedepsit? Iustin asociază Ex. 21,29 cu Ps. 21,11sq. și vede aici prefigurarea violenței împotriva lui Iisus pe Muntele Măslinilor din partea trimișilor învățaților evrei (*Dial.* 103,1). Pentru Origen, taurul este o putere întunecată (*Com. Gen.* 9,2). De asemenea, el contrazice ideea că aici ar fi vorba de metempsihoză, conform căreia în animale s-ar fi coborât sufletele ome-nești (*De princ.* I,8,4). Maxim Mărturisitorul vede în taur chipul patimii, râvna și zelul irațional care se crede inspirat de Dumnezeu (*Qu.* 24).

21,29 Verbul gr. ἀφονίζω poate fi tradus și cu „a distruge, a desființa”, dar și „a supraveghea, a pune deoparte (de ochii mulțimii)”, adică nu sugerează neapărat nimicirea, distrugerea, ci mai degrabă ascunderea.

său.³¹ După aceeași rânduială să se facă dacă împunge un fiu sau o fiică.³² Dacă taurul împunge un slujitor sau o slujitoare, să se dea treizeci de didrahme de argint stăpânului lor, iar taurul să fie ucis cu pietre.³³ Dacă cineva deschide o fântână sau sapă un puț și nu-l acoperă, și cade acolo un vițel sau un asin,³⁴ proprietarul puțului să plătească; să dea bani stăpânului vitei, iar hoitul să fie al lui.³⁵ Dacă taurul cuiva împunge taurul aproapelui său și [acesta] moare, să se vândă taurul viu și să se împartă banii, iar taurul mort să fie împărțit.³⁶ Dacă se știa că taurul împunge încă de ieri, de alaltăieri și stăpânului i s-a dat de știre, dar nu l-a păzit, să dea taur pentru taur, iar taurul mort să fie al lui.

³⁷ Dacă cineva fură un vițel sau o oaie și le taie sau le vinde, să dea înapoi cinci viței în locul vițelului furat și patru oi în locul oii furate.”

22¹ „Dacă hoțul este prins în timp ce tâlhărea și moare lovit, nu se socotește omor.² Dar dacă soarele răsărise, [cel care l-a lovit] este vinovat de moarte. Să plătească cu viața. [Hoțul să dea înapoi cele furate.] Dacă nu are cu ce, să fie vândut ca despăgubire.³ Iar dacă este prins, iar cele furate s-au găsit vii în mâna lui, fie asin, fie oaie, să plătească îndoit.⁴ Dacă cineva își paște [vitele] pe un ogor, sau într-o vie, ori își lasă vita să pască pe ogorul altuia, să plătească din ogorul lui potrivit cu paguba. Iar dacă a fost păscut tot ogorul, să dea înapoi ce este mai bun din ogorul lui și ce are mai bun în via lui.⁵ Dacă izbucnește un foc și, întâlnind mărăcini, arde [grâul de pe]

21,32 διδραχματα (cf. Ex. 30,13.15): διδραχμων este adesea folosit în LXX pentru a reda ebr. *šēkhēl*, căruia îi corespunde în mod obișnuit gr. σίκλος. Ἀργύριον, „argint”, traduce *keseph*: „monedă de argint”, redat și de διδραχμων (Gen. 20,16).

21,33 „vițel”, μόσχος, „tăuraș”: TM are tot „taur”.

22,1-2 Se subînțelege „noaptea”. Tâlharii spârgeau noaptea; prinși de îndată, puteau fi uciși pe loc, întrucât cel care lovea nu putea ști pe cine lovește. Interpretare alegorică a Părinților: casa este sufletul; locuitorul, conștiința; hoțul, diavolul sau gândul rău; v. 1 se referă la cel ce învinge răul în el însuși, înainte de a-l săvârși, pe când v. 2 se referă la cel care pretinde a nimici răul atunci când deja l-a făcut. Luminat de către „simțul divin”, el ia cunoștință de moartea (păcatului) din el (Origen, *In Mt. ser.* 59, GCS, 38, pp. 134, 27-135, 16).

22,2 Am restituit, între croșete, un segment al frazei fără de care segmentul următor nu ar avea sens.

22,4 „să plătească din ogorul lui”: γένημα, cuvânt care în *koiné* desemnează orice produs vegetal.

22,5 Focul care a izbucnit și a cărui propagare este descrisă de către Philon (*Spec.* IV,26.29) reprezintă, alegoric, impulsurile inconștiente, iraționale, care consumă, o dată cu patimile

arie, sau clăi, sau holdă, cel care a aprins focul să plătească. ⁶ Dacă cineva dă aproapelui său argint sau lucruri spre păstrare și se fură din casa omului, iar hoțul este găsit, să dea înapoi îndoit. ⁷ Dacă hoțul nu este găsit, stăpânul casei să vină înaintea lui Dumnezeu și să jure că nu s-a atins de nimic din cele încredințate lui spre păstrare de către aproapele său. ⁸ Pentru orice pricină de nedreptate cu privire la un vițel, un asin, o oaie, un veșmânt sau orice altă pagubă de care se plânge cineva, oricare ar fi aceasta, să se aducă pricina celor doi înaintea lui Dumnezeu, iar cel care este dovedit de către Dumnezeu să plătească îndoit aproapelui său. ⁹ Dacă cineva dă aproapelui său un asin, un vițel, o oaie sau o vită oarecare spre pază și [aceea] se vatămă, sau moare, sau este răpită fără martori, ¹⁰ să se facă jurământ, în fața lui Dumnezeu, între cei doi că paznicul nu s-a atins de nimic din cele încredințate de către aproapele, iar stăpânul vitei să primească [jurământul] fără nici o despăgubire. ¹¹ Dar dacă se fură de la el, să-i plătească stăpânului. ¹² Dacă este răpită de fiară, să-l ducă pe acesta la locul răpirii și nu va plăti. ¹³ Dacă cere cineva [cu împrumut o vită] de la aproapele său și [aceea] se vatămă, sau moare, sau este răpită în lipsa stăpânului, să plătească; ¹⁴ iar, dacă stăpânul era de față, să nu plătească. Dacă este argat, [vita] va fi în locul simbriei lui.

(spini), virtutea (grâul), progresul moral (spicele) și bunele dispoziții (câmpul) (*Leg. III, 248-249; cf. Her. 296*). Origen adaptează această alegorie lucrării Cuvântului care mistuie păcatele fără să ardă holda (*Com. Io. 6,297-8*).

22,8 „pricină de nedreptate” (ῥητόν ἀδικημα), „delict declarat”, în limba greacă este un calc după ebraică, iar ῥητόν este un echivalent pentru ῥήμα (cu sensul de „lucru, afacere”), ca în Ex. 9,4. Pentru vorbitorii de limbă greacă, ῥητόν era totuși perceput ca un calificativ pe lângă ἀδικημα, însemnând „spus, exprimat” (delict declarat). Sunt mai multe variante ale acestui loc.

22,12 TM: „Dacă vita a fost sfâșiată, păstorul o va aduce drept mărturie și nu va avea de plătit nimic.” În LXX, procedul este invers: proprietarul trebuie condus unde a fost sfâșiată vita. Există o paralelă într-o variantă marginală a Targumului N: „Îl va conduce lângă corpul vitei, al animalului sfâșiat.” Această variantă este cunoscută și de *Mekhilta*: „Îl va conduce pe proprietar lângă vita sfâșiată” (Rabbi Ionathan).

22,14 „Dacă este argat (μισθωτός), [vita] va fi în locul simbriei lui” (ὄντι τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ) („simbriaș” sau „argat”), TM: „Dacă [animalul] a fost închiriat, se socotește în chirie.” Genul masculin exclude ca μισθωτός, în LXX, să se poată aplica unui animal „închiriat”. De altfel, μισθωτός desemnează în greacă un argat cu simbrie, angajat temporar. În ebraică, *sākhir*, „închiriat”, desemna și un fel de zilier. O altă explicație: „argatul” (μισθωτός) este plătit de către proprietar fiindcă păzește animalul. În caz de pierdere sau furt îl despăgubește pe proprietar în limitele „simbriei” (μισθός). Subiectul verbului ἔσται, „va fi”, nu este vita, formularea fiind impersonală.

¹⁵ Dacă cineva înșală o fecioară nelogodită și se culcă cu ea, să-i dea zestrea cuvenită și ea să-i fie femeie. ¹⁶ Dacă tatăl ei refuză cu orice chip și nu voiește să i-o dea de femeie, atunci să-i plătească tatălui prețul zestrei fecioarelor. ¹⁷ Pe vrăjitori să nu-i lași să trăiască. ¹⁸ Oricine se împreunează cu dobitoc, să fie osândit la moarte. ¹⁹ Cel ce jertfește altor zei, în afară de Domnul, cu moarte să moară.

²⁰ Să nu faci rău străinului și să nu-l asupraști, căci și voi ați fost străini în țara Egiptului. ²¹ Să nu faci rău văduvei și orfanului. ²² Căci, dacă vei face vreun rău acestora și vor striga către Mine, voi auzi glasul lor. ²³ Mă voi aprinde de mânie și vă voi ucide cu sabia; vor rămâne femeile voastre văduve și copiii voștri orfani. ²⁴ Dacă dai argint cu împrumut fratelui tău mai sărac de lângă tine, să nu-l strămtorezi și să nu-i ceri dobândă. ²⁵ Dacă iei zălog haina aproapelui tău, să i-o dai înapoi până la apusul soarelui, ²⁶ căci acesta este veșmântul lui, singura învelitoare pentru rușinea lui. Cu ce se va înveli culcându-se? Dacă strigă la Mine îl voi auzi, căci sunt milostiv. ²⁷ Să nu-i vorbești de rău pe zei și nici pe stăpânii poporului. ²⁸ Nu întârzia să-Mi aduci pârga din aria și din teascul tău. Mie să Mi-i dai pe întâii-născuți dintre fiii tăi. ²⁹ Așa să faci și cu vițelul tău, cu oaia ta, cu asinul tău; șapte zile să fie la mama lor, iar în ziua a opta să-i aduci la Mine. ³⁰ Să-Mi fiți bărbați sfinți; să nu mâncați carne sfășiată de fiare, ci s-o aruncați la câini.”

22,17 „vrăjitori”: TM are „vrăjitoarea”. Trecerea de la masculin plural la feminin singular este atestată în tradiția iudaică ulterioară, fiind motivată de faptul că femeile practicau de obicei magia. „Pe vrăjitoare să nu le lași să scape” (Lev. 19,31).

22,24 „fratelui”: TM are „poporului”. LXX oferă o traducere după sens: nu este vorba de întregul popor, ci de un membru al poporului. Philon precizează că „frate” îl poate desemna pe cineva din același popor (*Virt.* 82; cf. *Clement, Strom.* II, 18,84,4). ♦ Κατεργεῖων, „presant, care strămtorează”, nu este folosit în altă parte în LXX, verbul aplicându-se, în greaca clasică, creditorului care-l strămtorează pe debitor. Cel ce împrumuta era adesea nemilos (cf. 4Rg. 4,1; Ps. 108,11). Rata dobânzii ajungea în Egipt până la 20 la sută.

22,27 „Să nu-i vorbești de rău pe zei”: θεοῦς, plural în LXX. În TM, *‘elōhīm*, la început de verset, rămâne nedeterminat, dar exegeții moderni traduc cu „Dumnezeu”. Unele tradiții exegetice vechi sunt de acord cu traducerea lui *‘elōhīm*, aici, prin plural. După Philon, a insulta zeii, a blestema zeii altuia constituie o insultă la adresa persoanei celuiilalt (*QE* II,5); Origen răspunde acuzațiilor lui Celsus, care, invocând Ex. 22,27, se împotrivesc atitudinii creștinilor față de statuile zeilor (*C. Cels.* 8,38). Este vorba, după Origen, de o exegeză atestată de Targum, unde „judecătorii”, pentru desăvârșirea lor, sunt numiți „zei” (*C. Cels.* 4,31; cf. Ps. 81,1).

22,29 Menționarea asinului, proprie LXX, e surprinzătoare (cf. 34,20).

22,30 Omul nu trebuie să ajungă „comesean” cu fiarele sălbătice (Philon, *Spec.* IV, 119-120).

23¹ „Să nu pleci urechea la [cuvânt] deșert; să nu cazi la învoială cu cel ticălos ca să fii martor nedrept. ² Să nu fii cu cei mulți la rău și să nu treci de partea mulțimii ca să fii cu cei mulți când se abat de la judecată. ³ Nici de cel sărac să nu-ți fie milă la judecată. ⁴ Dacă întâlnești vita sau asinul rătăcit al vrăjmașului tău, să-l întorci și să i-l aduci înapoi. ⁵ Dacă vezi asinul vrăjmașului tău căzut sub povara lui, să nu-l treci cu vederea, ci să-i ridici povara împreună cu asinul. ⁶ Să nu strâmbi hotărârea [dată] săracului la judecată. ⁷ Ferește-te de orice cuvânt nedrept. Să nu-l omori pe cel nevinovat și drept. Să nu-l îndreptățești pe cel nelegiuit în schimbul darurilor. ⁸ Să nu primești daruri, căci darurile orbesc ochii văzătorilor și strică vorbele drepte. ⁹ Pe străin să nu-l asupriți, căci voi știți sufletul înstrăinatului; voi înșivă ați fost străini în țara Egiptului.

23,1 „[cuvânt] deșert”, $\mu\acute{\alpha}\tau\alpha\omicron\varsigma$, este interpretat de Philon ca „mincinos” (*QE* II,9). Încă de la Herodot, ca adjectiv, înseamnă „fără temei” și califică vorbele transmise „după ureche” ($\acute{\alpha}\kappa\omicron\iota\eta$: „zvon”). Philon consideră că legislatorii greci au copiat pasajele din „preasfintele table ale lui Moise” pentru a interzice, pe bună dreptate, mărturiile bazate pe zvonuri (*Spec.* IV,61; *QE* II,9). Pentru Origen, desarte sunt discursurile eretice despre (sau împotriva lui) Dumnezeu Creatorul; se pot asculta, dar trebuie respinse (*Hom. Ex* 3,2; cf. și Grigore al Nyssei, *Cant.* 6, *GNO* VI, p. 196). ♦ „Să nu cazi la învoială cu” traduce $\sigma\upsilon\gamma\kappa\alpha\tau\alpha\theta\epsilon\sigma\theta\alpha$. TM are „să nu pui mâna împreună cu...”, un gest de jurământ cu valoare juridică. Acest lucru amintește și de formula grecească $\mu\acute{\alpha}$ τὸν Δία: „pe Zeus!”, care la origine se asocia cu gestul punerii mâinii pe statuia sau pe altarul zeului. Se păstrează până astăzi în practica tribunalelor jurământul cu mâna pe Biblie. Strict, $\sigma\upsilon\gamma\kappa\alpha\tau\alpha\theta\epsilon\sigma\theta\alpha$ înseamnă „a pune mâna pe ceva împreună cu cineva”, „a-ți da acordul”. ♦ Ἀδικός, „(martor) nedrept”, ca adj., redă ebr. *rāšā'*, termen generic pentru „răufăcător, cel care lezează, rănește, insultă pe aproapele”, tradus în mod obișnuit cu $\acute{\alpha}\nu\omicron\mu\omicron\varsigma$; sau ebr. *hāmās*, însemnând „violență, nedreptate”.

23,2 „să nu treci de partea mulțimii”: Clement din Alexandria (*Paed.* III,4,27,3), opunând numărul mic al înțelepților dezordinii mulțimii, citește $\pi\rho\sigma\theta\eta\sigma\eta$: „să nu iei partea, să nu te dai de partea mulțimii”, în locul pasivului $\pi\rho\sigma\sigma\tau\epsilon\theta\eta\sigma\eta$: „să nu fii adăugat mulțimii”.

23,4-5 Aici se află îndemnul de a ridica de la cădere sufletele rătăcite (cf. Ioan Gură de Aur, *Hom. Oz.* 6,4).

23,7 „cuvânt nedrept”: $\rho\eta\mu\alpha$ are în LXX ambiguitatea ebr. *dābhār*, „cuvânt”, dar și „faptă, lucru”. ♦ „Să nu-l îndreptățești pe cel nelegiuit în schimbul darurilor”: TM are „Nu-l voi declara drept pe cel rău.” LXX introduce aici tema coruperii judecătorului. ♦ Verbul $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\upsilon\nu$ nu are sensul clasic de „a face cuiva dreptate”, ci înseamnă „a da dreptate, a declara drept”, „a achita” (sens în acord cu Is. 5,12; 42,21; 43,9.26; 45,25).

23,9 „sufletul înstrăinatului”, *lit.* „străinului”, (devenit „prozelit” la Philon) se caracterizează prin lepădarea de politeism și întoarcerea spre Dumnezeu unic. Prozelitul nu

¹⁰ Șase ani vei semăna ogorul tău și-i vei aduna roadele, ¹¹ dar în anul al șaptelea îl vei lăsa să se odihnească și-l vei cruța; săracii din neamul tău se vor hrăni din ogor, și ce rămâne vor mânca fiarele câmpului. Așa vei face cu via ta și cu măslinii tăi. ¹² Șase zile să-ți faci lucrul tău, iar în ziua a șaptea să te odihnești, ca să se odihnească boul tău și asinul tău; să-și tragă sufletul fiul slujnicei tale și străinul.

¹³ Să păziți toate câte le-am grăit către voi; numele altor zei să nu le pomeniți, să nu se audă din gura voastră. ¹⁴ De trei ori pe an să-Mi faceți sărbătoare. ¹⁵ Luați aminte să țineți sărbătoarea azimelor; timp de șapte zile să mâncați azime, precum ți-am poruncit, la vremea lunii [roadelor] noi, fiindcă atunci ai ieșit din Egipt. Să nu te înfățișezi înaintea Mea cu mâna goală. ¹⁶ Să ții și sărbătoarea secerișului, a primelor roade ale muncii tale din cele semănate în ogorul tău, și sărbătoarea culesului, la sfârșitul anului, când se adună de pe câmp roadele muncii tale. ¹⁷ De trei ori pe an toți cei de parte bărbătească să se înfățișeze Domnului Dumnezeuului tău. ¹⁸ Ori de câte ori voi alunga neamurile [păgâne] din fața ta și-ți voi lărgi hotarele, să nu jertfești pe aluat sângele jertfei Mele, iar grăsimea sărbătorii Mele să nu rămână pe a doua zi. ¹⁹ Să aduci pârga din primele roade ale pământului la casa Domnului Dumnezeuului tău. Să nu fierbi mielul în laptele mamei sale.

este cel tăiat împrejur trupește, ci spiritual, adică cel ce s-a desprins de patimi. Philon interpretează acest verset din perspectiva Lev. 19,34: „Trebuie să-l iubești pe străin ca pe tine însuși, deopotrivă trup și suflet” (*Virt.* 103; cf. și Clement, *Strom.* II, 18,88,1).

23,13 Origen insistă asupra calității dispoziției interioare, indispensabilă mântuirii. El crede în eficacitatea incantațiilor care păstrează sonoritatea proprie numelor divine din ebraică: 'Αδωναι sau Σαβαωθ. De asemenea, este interzisă rostirea „numelor altor zei” (*C. Cels.* 5,46). ♦ Acest canon era riguros respectat de către creștini, care suportau persecuții, mai degrabă decât să pronunțe „Zeus”. Totuși era îngăduit a folosi numele comun θεός, „zeu”, în limba maternă (greacă) (*C. Cels.* 5,46).

23,16 Termenul ebr. 'āsiph, „recoltă”, redat în 34,22 prin echivalentul grec συναγωγή, „strângerea roadelor”, este tradus aici cu sensul de „împlinire, desăvârșire” (συντέλεια). Sărbătoarea a treia este, într-adevăr, desăvârșirea ciclului agricol (secerișul desemnat prin συναγωγή corespunde de această dată verbului ebraic); vb. 'āsaph „a aduna, a recolta” este tradus prin συντελεῖν în Lev. 23,39, printr-o identificare a sărbătorii culesului cu sărbătoarea corturilor, numită în Ex. 34 „sărbătoarea săptămânilor” și se celebra la șapte săptămâni (cincizeci de zile) după Paște. Era celebrată toamna, între 15-21 ale lunii Tișri, la recoltarea strugurilor și măslinelor. Este denumită și „sărbătoarea corturilor”, deoarece israeliții își făceau colibe din frunze care să evoce popasul strămoșilor lor în pustiu. Pentru sărbătorilor evreilor, cf. notele la Lev. 23,1-44.

23,19 Philon încearcă să explice prin începutul acestui verset Gen. 4,7: Cain ar fi călcat această regulă, nepunând deoparte pârga roadelor sale, adică ceea ce era mai bun, mai de

²⁰ Iată, Eu trimit îngerul Meu înaintea feței tale, ca să te păzească pe drum, să te ducă în țara pe care am pregătit-o pentru tine. ²¹ Ia aminte, ascultă-l și nu fi răzvrătit, căci el nu ți se va pleca, fiindcă numele Meu este asupra lui. ²² Dacă veți asculta glasul Meu și dacă faci tot ce-ți voi rândui, dacă veți păzi legământul Meu, Îmi veți fi popor scump între toate neamurile, căci al Meu este tot pământul; Îmi veți fi preoție împărătească și neam sfânt. Să spui aceste cuvinte fiilor lui Israel: «Dacă ascultați glasul Meu și veți împlini tot ce v-am spus, voi fi dușman dușmanilor tăi și potrivnic potrivnicilor tăi.» ²³ Căci îngerul Meu, călăuza ta, va merge înaintea ta și te va duce la amoreu, cheteu, ferezit, canaanean, gergeseu, eveu și iebuseu, iar Eu îi voi zdrobi. ²⁴ Să nu te închini zeilor lor, să nu le faci slujbe ori să faci după faptele lor, ci să-i nimicești cu totul și să le zdrobești pe de-a-ntregul stâlpii lor [de piatră]. ²⁵ Să-i slujești Domnului Dumnezeului tău și Eu voi binecuvânta pâinea ta, și vinul tău, și apa ta și voi alunga slăbiciunile de la voi. ²⁶ [Nimeni] nu va fi neroditor, nu va fi nici o femeie stearpă în țara ta și voi înmulți numărul zilelor tale. ²⁷ Voi trimite frica înaintea ta și voi înspăimânta toate neamurile la care vei ajunge; și-i voi pune pe fugă pe toți

preț, ca să le ofere lui Dumnezeu (*Sacrif.* 72). Hipolit ne dă mărturie despre vechiul obicei creștin de a duce la biserică pârga roadelor, primele recolte, consemnând textul rugăciunii rostite de episcop cu acest prilej (*Trad.* 31).

23,21 „nu ți se va pleca”: TM are „nu va ierta păcatul vostru.” ♦ „Numele Meu este asupra lui”: Iustin pune această expresie printre cele care îl asociază pe Iosua/Iisus, cel care a condus poporul în pământul făgăduinței (*cf.* v. 20) cu Iisus. „Iisus” (Dumnezeu Cuvântul) este Cel care a zis: „Numele Meu este asupra lui” (*Dial.* 75, 1-2).

23,22 „Dacă veți asculta glasul Meu”: această reluare intensivă este comentată de Philon prin „dacă veți asculta *cu adevărat*” (*cf.* 15,26), însemnând împlinirea cuvintelor ascultate (*QE* II, 16).

23,24 „stâlpi (de piatră)”, „stele”, στῦλοι, simbolizează pentru Philon falsele credințe și falsele doctrine (*QE* II, 17).

23,26 TM: „nu va fi femeie care să avorteze, nici femeie stearpă”. Cuplul ἄγος, „(bărbat) fără urmași” – στειρα, „(femeie) stearpă, neroditoare” desemnează sterilitatea masculină și feminină, ca în Deut. 7,14, unde corespunde ebr. 'aqār – 'aqārāh.

23,27 „Teama” sau „frica” de Dumnezeu va conduce poporul lui Israel, adică îl va menține în ascultare față de El și de profetul Său. Teama precede iubirea de Dumnezeu în calea spre desăvârșire și spre dreapta cinstire a dumnezeirii (Philon, *QE* II, 21 și literatura monastică creștină, în special). Dacă „teama de Dumnezeu” va conduce poporul lui Israel, toți cei care i se împotrivesc lui Israel i se împotrivesc lui Dumnezeu. Prin Legea dumnezeiască, Israel îi va converti chiar și pe dușmanii săi. Când teama domnește în suflet, ea risipește purtările idolatre, artificiale (Philon, *QE* II, 22).

potrivniciei tăi.²⁸ Și voi trimite roiuri de viespi înaintea ta și voi alunga pe amarei, pe evei, pe canaaneni și pe chetei de la tine.²⁹ Nu-i voi alunga într-un singur an, ca să nu se pustiască pământul și să se înmulțească fiarele pământului împotriva ta;³⁰ ci îi voi alunga încetul cu încetul de la tine, ca să te poți înmulți și să moștenești pământul.³¹ Voi întinde hotarele tale de la Marea Roșie până la Marea Filistenilor, și de la pustiu până la fluviul cel mare al Eufratului; și-i voi da în mâinile voastre pe locuitorii țării și-i voi alunga de la tine.³² Să nu faci legământ cu ei, nici cu zeii lor.³³ Ei să nu locuiască în țara ta, ca să nu te faci să păcătuiești împotriva Mea; dacă vei sluji zeilor lor, vor fi o piedică pentru tine.”

24¹ Și i-a zis lui Moise: „Urcă-te la Domnul: tu și Aaron, Nadab, Abiud și șaptezeci dintre bătrânii lui Israel. Ei să se închine de departe Domnului.² Numai Moise să se apropie de Dumnezeu, ei să nu se apropie. Poporul să nu se urce împreună cu ei.”³ Moise a mers și i-a spus poporului toate cuvintele lui Dumnezeu și îndreptările Sale. Întreg poporul a răspuns într-un glas, zicând: „Toate aceste cuvinte, pe care le-a zis Domnul, le vom împlini și le vom asculta.”⁴ Și Moise a scris toate cuvintele Domnului. Trezindu-se de dimineață, Moise a ridicat sub munte un altar și douăsprezece pietre pentru cele douăsprezece triburi ale lui Israel.⁵ Și i-a trimis pe tinerii dintre fiii lui Israel să aducă arderi de tot și să-l jertfească viței lui Dumnezeu, ca jertfă

23,28 „roiuri de viespi”, σφηκταί. Philon vorbește de „viespi”, σφήκες (*QE* II,24), și de „roiuri de viespi”, σμήνη σφηκῶν (*Praem.* 96), însemnând că loviturile Lui sunt imparabile și că nimic nu este mai presus de legământul Său (*QE* 2,24). Theodoret compară invazia viespilor de aici cu invazia broaștelor, țânțarilor și muștelor căinești trimise asupra Egiptului (*Q Id.* 8).

23,31 „Mare” și „Eufrat” sunt precizări care apar numai în LXX, lipsind în TM.

23,33 Verbul ebraic, tradus prin λατρεύω („a sluji”) când se referă la Dumnezeul evreilor, este redat prin δουλεύω, „a fi rob”, când se referă la zeii străini.

24,1 După Philon, cei care îl însoțesc pe Moise în urcarea sa sunt figuri simbolice: suind spre vederea Ființei, sufletul (Moise) este străjuit de Cuvânt (Aaron), de hotărârea liberă (Nadab) și de iubire (Abiud) (*Migr.* 169-170). Pentru Maxim Mărturisitorul, Aaron, Logosul, nu este cuvântul rostit, ci mintea cugetătoare. Cei doi fii sunt înălțarea și dorința, puse în slujba cunoașterii lui Dumnezeu, iar cei șaptezeci de bătrâni reprezintă contemplația naturală și timpul. Moise trebuie să lase în urma lui, pe rând, toate acestea pentru a ajunge prin întunericul necunoașterii la unirea cu Cel-ce-nu-poate-fi-cunoscut (*Qu.* 73).

24,4 Pentru Augustin, acest pasaj se înțelege în relație cu 2Cor. 6,16: acest popor este altar și templu al lui Dumnezeu (*QE* 97).

de mântuire. ⁶ Luând Moise jumătate din sânge, a vărsat-o într-un vas, iar cealaltă jumătate a sângelui a turnat-o pe altar. ⁷ Apoi, luând cartea legământului, a citit în urechile poporului și ei au zis: „Toate câte le-a grăit Domnul le vom împlini și le vom asculta.” ⁸ Luând sângele, Moise a stropit poporul și a zis: „Iată sângele legământului pe care Domnul l-a încheiat cu voi prin toate aceste cuvinte.”

⁹ Și Moise, și Aaron, și Nadab, și Abiud, și cei șaptezeci din sfatul bătrânilor lui Israel s-au urcat ¹⁰ și au văzut locul unde a stat Dumnezeu lui Israel. Sub picioarele lui era ca o lucrare din lespede de safir, iar la înfățișare ca seninul cerului în curăția lui. ¹¹ Și nici unul n-a murit dintre aleșii lui Israel; s-au arătat pe locul lui Dumnezeu, au mâncat și au băut. ¹² Și Domnul a zis către Moise: „Urcă la Mine pe munte și stai acolo; îți voi da tablele de piatră – Legea și poruncile – pe care le-am scris ca să le fie spre legiuire.” ¹³ Ridicându-se Moise cu Iisus, însoțitorul său, au urcat în muntele lui Dumnezeu.

24,10 „au văzut locul unde a stat Dumnezeu”: TM are „au văzut pe Dumnezeu”. Traducerea grecească atenuează textul, din scrupul teologic. Din același motiv, Targum-urile explică: ceea ce se vede este strălucirea slavei divine și nu Dumnezeu însuși. ♦ Pentru Evagrie Ponticul, „locul lui Dumnezeu” este ceea ce percepe intelectul uman care s-a îmbrăcat cu harul, adică se află în starea de rugăciune, semănând cu safirul de culoarea cerului (*De malignis cogitationibus*, 18; cf. *Pract.* 45). Pentru Didim, „locul” este „virtutea, înțelepciunea practică” sau contemplarea celor inteligibile (PG 39, 1113C).

24,11 După Augustin, „aleșii” sunt cei numiți la v. 9 și reprezintă aleșii poporului lui Dumnezeu (în lumina Epistolelor lui Pavel: 2Tim. 3,2; Rom. 8,29-30; 2Tim. 2,19-20). Numărul șaptezeci trimite la Sfântul Duh, iar cei patru (Moise, Aaron, Nadab și Abiud) la cele patru Evanghelii și la făgăduința făcută lumii întregi, reprezentată de cele patru puncte cardinale. Ospățul care are loc pe munte prefigurează fericirea celor ce ajung în Împărăție, fericire rezervată „aleșilor” (QE 102). ♦ „S-au arătat pe locul lui Dumnezeu”: TM are „l-au văzut pe Dumnezeu”.

24,13 „Iisus, însoțitorul său” traduce participiul ὁ παρευστηκός, „cel ce stă alături”, indicând relația apropiată, de maximă încredere, dintre două persoane; în celelalte traduceri grecești apare λειτουργός, „(împreună) slujitor”. Philon face următoarea observație: De ce urcă Iisus împreună cu Moise? Fiindcă Iisus este una cu Moise, așa cum ne arată numele său, „mântuire”, calificativ propriu sufletului inspirat; fiind chemat să devină succesorul lui Moise după ce s-a ridicat deasupra celorlalți (QE II,43). Pentru unii Părinți, Iosua/Iisus are un alt rol: el îl „asistă” pe Moise, spune Origen, nu ca un slujitor de rang inferior, ci ca protector, fiindcă Îl simbolizează pe Iisus Hristos (*Hom. les.* 1,2). Iosua/Iisus ascunde taina venirii lui Iisus Hristos și pentru Augustin, care constată că, în Exod, Iisus apare, apoi dispare și din nou reapare: aceasta înseamnă că Noul Legământ este ascuns în Lege și, uneori, se arată celor cu mintea trează (QE 103).

¹⁴ Și le-a zis bătrânilor: „Rămâneți liniștiți aici, până când ne întoarcem la voi. Iată, Aaron și Or sunt cu voi; dacă cineva are vreo pricină de judecată, să meargă la ei.” ¹⁵ Și s-au urcat Moise și Iisus în munte, iar norul a acoperit muntele. ¹⁶ Slava lui Dumnezeu s-a coborât pe muntele Sinai și norul l-a acoperit timp de șase zile. În ziua a șaptea, Domnul l-a chemat pe Moise din mijlocul norului. ¹⁷ Chipul slavei Domnului [era] înaintea fiilor lui Israel ca un foc arzător pe vârful muntelui. ¹⁸ Moise a intrat în nor și s-a suit pe munte. A stat acolo, pe munte, patruzeci de zile și patruzeci de nopți.

25 ¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „Spune fiilor lui Israel: «Luați pârga ce Mi se cuvine de la tot omul care va hotărî cu dragă inimă.»

24,14 „Rămâneți liniștiți aici”: acest verb, ἡσυχάζω, desemnează liniștea duhului, pacea lăuntrică, repaosul, dar poate însemna și nemișcare trupească, „a sta într-un loc”. Această opțiune este singulară pentru că nicăieri în altă parte cuvântul ebraic corespunzător nu este tradus cu acest verb grecesc.

24,16 „Slava” redă gr. δόξα, care traduce ebr. *kabhōdh*, provenind dintr-un radical cu înțelesul „greu, important”. Termenul desemnează manifestarea măreției divine, care se înfățișează popoului ales ca un foc mistuitor pe muntele Sinai, dovedindu-se nimicitoare ca pedeapsă și minunată în ocrotire (Lev. 9,6,23; Num. 14,10; 16,19). Ea umple templul lui Solomon (3Rg. 8-10, 2Par. 7,1), iar Iezechiel o vede părăsind Ierusalimul în ajunul distrugerii lui (Iez. 1,27). Se întâlnesc pasaje în care slava lui YHWH se vedește în întreaga Zidire, în Psalmi sau în Is. 6,3; 24,15. ♦ Pentru Philon, începutul versetului dovedește că Dumnezeu – Ființa Însăși – nu se deplasează, ci „Slava lui Dumnezeu” este cea care „coboară”. Această slavă se poate înțelege în două feluri: ea descoperă prezența puterii lui Dumnezeu și are drept scop întărirea credinței celor care urmează să fie instruiți în cunoașterea Legii; înseamnă și că „locul dumnezeiesc” este cu totul inaccesibil minții omenești celei mai curate (Philon, *QE* II,45). ♦ După Grigore al Nyssei, Moise, în timpul convorbirii cu Dumnezeu, a depășit condiția pământească pentru a deveni părtaș la viața cea veșnică (*VM* 1,58).

25-31 Dumnezeu îi dă lui Moise prescripții cu privire la construirea sanctuarului, la instituirea slujitorilor acestuia și la desfășurarea cultului.

25,1-9 *Ofrandele pentru construirea cortului*. Revelația referitoare la sanctuar scoate întâi în relief ofrandele pe care trebuie să le aducă poporul privind materialele necesare și fixează atenția asupra modelului pe care îl va alcătui discursul divin. Această exemplaritate superioară a orientat lecturile exegeților de limbă greacă în trei direcții: o interpretare cosmologică, asociind Bibliei platonismul; aplicarea pentru creștini la tainele lui Hristos; și perspectiva ecleziologică. Pentru Părinți, acest pasaj se înțelege și în relație cu textele din NT (In. 2,19-21; 2Cor. 5,1; Evr. 9,24; 10,20).

25,2 *Lit. „pârgile”*. Termenul grec ἀπαρχή desemnează „pârga” din limbajul sacrificial. Corespunde ebr. *ṣrūmah*, la singular, „punere deoparte”. Traducerea prin ἀπαρχή,

[Voi] să primiți toată pârga pentru Mine.³ Iată ce fel de pârgă să luați de la ei: aur, și argint, și aramă,⁴ hiacint, purpură, [pânză] roșie și stacojie, [măsură] îndoită, pânză de in subțire răsucit și păr de capră,⁵ piei de berbec, vopsite în roșu, și piei de culoare vineție, și lemn care nu putrezește.⁶ Ulei pentru candelă și miresme pentru uleiul ungerii și tămâie bine mirositoare.⁷ Și pietre de sardiu, și pietre scumpe de încrustat pentru efod, și cămașă până la călcâie.⁸ Și să-Mi faci [lăcaș] sfințit, și Mă voi arăta în

mai ales la 35,5 este mai literală. Aquila a revenit la ἀφάρμεα mai ales la 25,2. Această alternanță exprimă două moduri de a considera ofranda: unul negativ (ἀφάρμεα), altul pozitiv (ἀπαρχή), aceasta din urmă desemnând excelența, calitatea deosebită a darului. Această valoare a termenului grec este abundent ilustrată în textele patristice. Sensul de „pârgă” pentru ἀπαρχή corespunde ebr. *re'šūh*, fiind mai bine adaptat la text în 23,19. Pentru Origen, pârga oferită lui Dumnezeu este rodul minții și al tuturor facultăților superioare; înțelegerea tuturor lucrurilor este subordonată cunoașterii lui Dumnezeu (*Hom. Ex.* 13,3 și *Com. Io.* I).

25,4 „îndoită” (διπλοῦν): TM are *šānī*: „stacojiu, sclipitor”, a fost citit *šēnī*, „al doilea”. Symmachos traduce διαβοφές cu referire la vopsea: „de două ori vopsit”. Precizarea „tors/răsucit” (κεκλωσμένην) se găsește doar în LXX. ♦ Cele patru culori ale pânzei sunt asociate celor patru elemente de către Philon: „inul subțire” provine din pământ; purpura din apă; vioriul întunecat ține de aer (care este luminat de lumină străină), iar stacojiul este asemănător focului. Un templu construit de mâna omului, consacrat Părintelui Universului, trebuie să fie făcut din substanțele din care a fost făcut Întregul (*Mos.* II,88). Acest simbolism a fost preluat de tradiția creștină (Clement, *Strom.* V,6,32,3 și Cosmas, *Topographia* 5,35). ♦ „Părul de capră”: acest material de rând este înțeles de Chiril al Alexandriei în legătură cu aprecierea Domnului despre darul văduvei sărace (*Lc.* 21,2-3).

25,5 „de culoare vineție” (ὄκινθίβοϛ): este interpretarea dată de LXX ebr. *taḥaš* care desemna fie un animal, fie o substanță colorată. ♦ Grigore al Nyssei deosebește între aspectul exterior modest al cortului, care nu pare de mare valoare, și interiorul de mare preț. La fel, în Cântarea Cântărilor, într-un înveliș erotic, lumesc se află un conținut tainic referitor la cunoașterea lui Dumnezeu (Grigore al Nyssei, *GNO* VI, p. 43).

25,7 TM are aici *ḥošen*, „pectoralul”.

25,8 Ebr. *šākhan*, „a locui”, este tradus în diferite feluri în LXX cu intenția manifestă de a evita sensul propriu: „a coborî” în 24,16; „a se arăta” în 25,8; „a fi chemat” în 29,45.46; „a-și întinde umbra” în 40,35. Refuzul termenului „a locui” vine din grija de a nu circumscrie divinitatea unui loc. ♦ Philon preferă pentru cort ἁγίασμα, „sanctuar”, termen curent în greacă pentru a desemna templul. Părinții folosesc de obicei σκηνή, „cort”, lat. *tabernaculum*. Pentru Origen, ἁγίασμα desemnează atât trupul și sufletul fiecărui om, templu al Duhului Sfânt, dacă este curat și consacrat lui Dumnezeu, cât și Biserica, împodobită cu virtuțile care îi sunt proprii.

mijlocul vostru. ⁹ Să le faci după tot ce-ți arăt pe munte: felul cortului și felul tuturor lucrurilor sale. Așa să faci!

¹⁰ Să faci un chivot al mărturiei din lemn care nu putrezește; de doi coți și jumătate lungime, un cot și jumătate lățime și un cot și jumătate înălțime.

¹¹ Să-l poleiești cu aur curat, să-l aurești pe dinlăuntru și pe dinafară și să-i faci de jur împrejur, tot din aur, o cunună de zimți răsuciți. ¹² Să-i torni

25,9 Sf. Părinți au înțeles simbolismul cortului sub influența Epistolei către Evrei (8,5, unde este citat Ex. 25,9), și mai ales a formulei din Evr. 9,24, completată de 2Cor. 5,1. Astfel, ei opun simpla copie, care era templul vechiului Israel, „cortului nefăcut de mână omenească” (ὄχειροποίητος), deopotrivă Templu ceresc unde credincioșii trebuie să intre urmând lui Hristos, și Biserica de pe pământ, după asemănarea Ierusalimului ceresc (Chiril, *Ador.* 5,9,6BC). Pentru Grigore al Nyssei, cortul nefăcut de mână omenească este Hristos. El este Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu, fără de început, necreat; El și-a așezat cortul în mijlocul omenirii (cf. In. 1,14), întrupându-Se. Expresia cuprinde o aluzie la cele două naturi ale lui Hristos. Grigore extinde la întregul „cort” ceea ce se spune în Evr. 10,20 despre perdeaua Templului: „trupul” lui Hristos (*VM* 2, 170,179).

25,10-22 „chivot al mărturiei”: κιβωτός traduce atât *tēbhāh*, folosit pentru „arca” lui Noe în Gen. 6,14 (cf. nota respectivă), cât și *’arōn*, termenul folosit în Ex. 25 pentru „cortul” mărturiei, ambele fiind asociate în tradiția iudaică cu ideea de „legământ” și menite să păstreze ceea ce asigură mântuirea. Pentru Philon, arca lui Noe este un simbol al trupului, ce poartă în el mintea care îl salvează în timpul potopului, iar chivotul Legământului simbolizează lumea inteligibilă (*Plant.* 43). Tradiția creștină continuă acest simbolism: fiecare suflet trebuie să devină o *arcă* a lui Noe, un *chivot* al Legii, o *biblioteca* a Cărilor Sfinte (Origen, *Hom. Gen.* 2,6 și 9,4). Pentru Părinți, chivotul este o icoană a umanității lui Hristos, întrupat din Fecioară (Hipolit, citat de Theodoret și Origen, *Com. Rom.* 3,8, PG 14,9,4,9 D). Din sec. V, se dezvoltă tema identificării chivotului cu Sfânta Fecioară, mai ales în cântările lui Roman Melodul și la Ioan Damaschinul (*Sermo* 3,2-4), și este moștenită până azi și de tradiția răsăriteană și de cea apuseană. Părinții din Occident, începând cu Isidor din Sevilla, au dezvoltat interpretarea conform căreia arca lui Noe simbolizează Biserica (cf. și Revel-Neher, E., 1984).

25,10 „chivot al mărturiei”: μαρτυρίου este adăugat în greacă, după 26,33-34 etc. Expresia „chivotul mărturiei” corespunde în LXX uneia din cele două formule ce caracterizează în ebraică acest obiect sfânt, expresie care îl desemnează ca receptacol al legii (*’arōn ha’edhōth*), cealaltă formulă, complementară, desemnându-l ca semn al legământului și loc al prezenței divine (*’arōn habb’rith*).

25,11 „zimți răsuciți” redau κωμῆτα στρεπτά, termen arhitectonic. Aceste undulații reprezintă schimbările substanței corporale, în sens spiritual (Philon, *QE* II,70). ♦ Origen vede în chivotul cu Tablele Legământului mintea/intelectul în care trebuie înscrisă Legea lui Dumnezeu, cf. Ex. 25,16. 21 (*Hom. Num.* 10,3).

25,12 „Să torni”, ἐλάυνω („a martela”). Termenul ebr. corespunzător înseamnă „a topi, a turna”, redat exact de χωνεύω, în 26,37; ♦ Κλίτη, „laturi”, face dificilă înțelegerea

patru inele de aur și să le pui pe cele patru laturi; două inele pe o latură și două inele pe cealaltă. ¹³ Să faci și drugii din lemn care nu putrezește și să-i poleiești cu aur. ¹⁴ Și să bagi drugii în inelele de pe laturile chivotului ca să ridici chivotul cu ele. ¹⁵ Drugii să fie înțepeniți în inelele chivotului. ¹⁶ Și să pui în chivot mărturiile pe care ți le voi da. ¹⁷ Să-i faci un capac al împăcării din aur curat, de doi coți și jumătate în lungime și un cot și jumătate în lățime. ¹⁸ Să faci doi heruvimi din aur lucrat [cu ciocanul] și să-i pui pe capacul împăcării la amândouă capetele lui. ¹⁹ Să fie făcut un heruvim [ieșind] dintr-o latură și un heruvim [ieșind] din cealaltă latură a capacului împăcării. Să fie doi heruvimi pe cele două laturi ale lui. ²⁰ Heruvimii să fie cu aripile întinse în sus, umbrind cu aripile capacul, cu fețele una spre cealaltă. Fețele heruvimilor să fie [plecate] spre capac. ²¹ Să pui capacul deasupra chivotului și în chivot să pui mărturiile pe care ți le voi da. ²² Acolo Mă voi face cunoscut ție și îți voi grăi de deasupra capacului împăcării, dintre

textului; folosit apoi la singular, κλίτος, traduce exact un *hapax* în ebraică, înțeles în relație cu picioarele chivotului. Theodotion și Aquila au corectat prin μέρη, „părți”. Augustin introduce noțiunea de unghi pentru a lămurii textul (*QE* 104). ♦ După Grigore al Nyssei, inelele, drugii, pârghiile mesei, ca și stâlpii cortului și heruvimii reprezintă puterile angelice, care susțin lumea cerească, reprezentată de cort (*VM* 2,179). De asemenea, „drugii” ar reprezenta puterile binefăcătoare care îi ridică pe cei care trebuie mântuiți spre înălțimile virtuții (*ibid.* 180).

25,13 „drugii”: ἀναφορεῖς, *lit.* „purători”, se regăsește în 35,11 pentru a reda termenul ebr. însemnând „bare”, care se traduce de cinci ori în LXX prin δικοστήρες și o dată prin μοχλοί „leviere, bare”, în 38,24. Drugii auriți, precum și inelele (cu sinonimul κρίκοι în loc de δακτύλιοι) strălucesc de lumina dumnezeiască a Cuvântului, comunicată ucenicilor (Chiril al Alexandriei, *Ador.* 9,600A).

25,16-17 Pluralul „mărturiile” este propriu LXX: fiecare tablă a Legii trebuie considerată „o mărturie”. „Capacul împăcării” (ἰλαστήριον ἐπίθεμα) redă ebr. *kapporeth* al cărui radical înseamnă „a șterge”. Termenul „împăcare” trimite spre funcția cultică a obiectului (*cf.* nota la Lev. 4,20). Pentru „capac”, *cf.* nota la Lev. 16,2. ♦ „Acoperământ (capac) al împăcării” este Cel care s-a făcut om (Rom. 3,25; 1In. 2,1), mijlocitor între Tatăl și noi (Chiril al Alexandriei, *Ador.* 600D). Cel Unul-Născut a rămas Dumnezeu Cuvântul (întrupându-Se), precum o dovedește atitudinea heruvimilor, care ne arată starea de contemplație continuă a puterilor cerești, îndreptate spre Dumnezeu (*Ador.* 9,601A).

25,18 „heruvimi din aur lucrat [cu ciocanul]” redă τορευτά: „lucrat în relief”, *lat. productiles*, „cizelați” în TM. ♦ „Heruvim” înseamnă „mare cunoștință, știință înaltă” după Philon (*Cher.*) și mai apoi după Părinți (Clement, *Strom.* V,6,35,6).

25,22 „Mă voi face cunoscut ție”: TM are „Mă voi întâlni cu tine” (*no'adh'it*). Probabil traducătorul a confundat rădăcina Y'D „a se întâlni” cu YD' „a cunoaște”.

cei doi heruvimi de pe chivotul mărturie, toate câte am să le poruncesc prin tine fiilor lui Israel.

²³ Să faci o masă de aur curat de doi coți lungime, de un cot lățime și de un cot și jumătate înălțime. ²⁴ Și să-i faci o cunună de aur cu zimți răsuciți de jur împrejur. ²⁵ Să-i faci o îngrăditură lată de o palmă, de jur împrejur și în jurul ei o cunună de zimți răsuciți. ²⁶ Să faci patru inele de aur și să pui inelele în cele patru părți ale ei, în dreptul picioarelor, ²⁷ sub brâu. Inelele să fie puse pentru drugi, ca să poți ridica masa cu ei. ²⁸ Iar drugii să-i faci din lemn care nu putrezește și să-i poleiești cu aur curat; cu ei să ridici masa. ²⁹ Apoi să faci vase, cădelnițe, potire și cupe, cu care să aduci libații. Din aur curat să le faci. ³⁰ Și să pui pe masă, de-a pururi înaintea Mea, pâinile [punerii] înainte.

³¹ Să faci un sfeșnic din aur curat; bătut să faci sfeșnicul. Trunchiul, ramurile, cupele, măciuliile și florile să iasă din el. ³² Din laturile lui să iasă

25,23-30 „Pâinile” sunt umbra Pâinii venite din cer, aceea care se va oferi pe altarele sfințelilor biserici (Chiril al Alexandriei, *Ador.* 9,604C).

25,25 „îngrăditură, brâu, cunună” redau termenul grec στεφάνη, „cunună, coroană, parapet, margine”; masa pare a avea ca margine o „coroană”, un fel de mic „parapet” sau „bordură”.

25,26 Textul grecesc este dificil. Folosirea termenului μέρη, „părți” (de unde, probabil, „unghiuri, colțuri”), nu este clară aici. O altă traducere ar putea fi: „în cele patru direcții ale picioarelor” (μέρος apare și cu înțelesul de „direcție” în geometrie; cf. Iis. Nav. 18,14.20).

25,29 „Vase”, τρυβλία, termenul se regăsește în Ex. 38,12 și Num. 4,7 și traduce același termen ebraic, cu sensul de „bol”. ♦ Θυίσκια, după Num. 7, desemnează un fel de cădelniță, un vas care se umple cu tămâie. ♦ Σπονδεῖα, „vase pentru libații”, tradus cu „potire”. ♦ Κύθοι, „cupele”, serveau în Grecia antică la scoaterea vinului din „cratere”.

25,30 „pâinile [punerii] înainte”, ἄρτους ἐνώπιου; epitetul ἐνώπιος, pentru a califica pâinea, este un caz izolat în limba greacă și s-ar putea să fie vorba de un transfer semantic sacerdotal. A fost tradus în diverse feluri: „pâinile așezate înainte, în față” „pâinile feței”, „pâinile prezenței”. În vechile traduceri românești avem „pâinile punerii înainte”. Pentru Origen, acest ritual asigură coeziunea celor douăsprezece triburi ale lui Israel și prefigurează predica apostolilor trimiși de Mântuitorul la acestea (fragm. Ia 1Rg. 21,4-5, în GCS 6, p. 298, 5-14).

25,31-40 Sfeșnicul era o stilizare a migdalului, închipuind Arborele vieții și lumina lui Dumnezeu Însuși. A fost interpretat mai târziu ca semn al prezenței divine în mijlocul poporului și asociat cu Mesia, asupra căruia odihnește Duhul lui Dumnezeu, plin de daruri (Is. 11,1 și Za. 4,2). Părinții creștini îl asociază pe Hristos sfeșnicului (*mⁿorâh*), pornind de la identificarea sfeșnicului cu Mesia, în tradiția iudaică. Pentru Origen, simbolizează Legea și pentru Irineu, pe Duhul Sfânt cu cele șapte daruri (*Dem.* 9); pentru

șase ramuri; trei ramuri dintr-o latură și trei ramuri din cealaltă latură.³³ Pe fiecare ramură să fie trei cupe lucrate în formă de floare de migdal împreună cu o măciulie și cu o floare. Așa să fie pe cele șase ramuri care ies din sfeșnic.³⁴ Pe sfeșnic să fie patru cupe, lucrate ca floarea de migdal de pe o ramură, cu măciuliile și florile ei.³⁵ O măciulie sub [primele] două ramuri care ies din ea, o altă măciulie sub următoarele patru ramuri care ies din ea. Așa să fie cu toate cele șase ramuri care ies din sfeșnic.³⁶ Măciuliile și ramurile să iasă din el. Sfeșnicul să fie bătut și dintr-o singură bucată de aur curat.³⁷ Să-i faci șapte candelے și să pui feștilele [în așa fel încât] să lumineze dintr-o singură față.³⁸ Să le faci și mucări, și tăvițe de aur curat.³⁹ Toate aceste vase să le faci dintr-un talant de aur curat.⁴⁰ Ai grijă să le faci precum ți-am arătat pe munte.”

26¹ „Să faci un cort din zece scoarțe țesute din în subțire răsucit și din mătase viorie, purpurie și stacojie, răsucită. Să faci pe ele chipuri de heruvimi brodați cu măiestrie.² Lungimea unei scoarțe să fie de douăzeci și opt de coți, lățimea de patru coți. Să fie aceeași măsură pentru toate scoarțele.³ Cinci scoarțe să fie înădite împreună și celelalte cinci, de asemenea,

Clement, crucea lui Hristos care luminează lumea (*Strom.* V,6,35,1). Imaginea Bisericii ca sfeșnic pentru lume apare și la Irineu (*Adv. haer.* V,20,1). În Răsărit, tradiția ortodoxă vede în sfeșnic chipul Sfintei Fecioare, purtătoare a lui Hristos, lumina lumii (Proclus de Constantinopol, PG 66,700). ♦ „Cupele” sunt vase pentru amestecarea vinului la greci: κρατήρες, Σφαιρωτήρες: „măciulii, sfere mici”, lat. *spherulas*, desemnează un ornament de formă sferică.

25,33 Κάρυον, „migdală”, desemnează tot un relief ornamental. Diminutivul καρυσκόκος este folosit aici cu sensul de „floare de migdal”.

25,37 Cele șapte candelے simbolizează, în Apocalipsa lui Ioan, plinătatea Duhului, iar după Chiril al Alexandriei, darurile Duhului Sfânt, prin care Hristos îi iluminează pe oameni (*Ador.* 9,608A-B).

25,38 „mucări”: termenul ebr. *mal' qōah* desemnează un fel de pensetă servind la tăierea meșelor carbonizate ale candelelor. Un echivalent exact găsim în LXX, Num. 4,9 și în Ex. 38,17. Ἐπαρυστήρ și fem. ἐπαρυστήρις, pentru a reda *mal' qōah*, sunt înrudite cu ἄρω, „a turna”, fiind probabil un fel de vase cu gâtul alungit pentru a alimenta candelےle cu ulei (Maxim Mărturisitorul, *Q Th.* 63, PG 90,6,7,6,A). ♦ „Tăvițe”, ὑποθήματα, nu mai apare în altă parte în LXX; desemnează recipiente plasate sub candelےle pentru depozitarea cenușii meșelor care au ars.

26,2 Origen vede în numărul scoarțelor (28=7x4) Legea (al cărei număr simbolic este 7) conținută în cele patru Evanghelii (*Hom. Ex.* 9,13).

să fie legate una de alta. ⁴ Și să le faci cheutori din mătase vieorie pe marginea scoarței în capătul primei jumătăți, la înăditură, și la fel să faci și la marginea din afară a scoarței, la a doua înăditură. ⁵ Să faci cincizeci de cheutori la o scoarță și alte cincizeci de cheutori să le faci pe marginea scoarței a doua, la înăditura cu prima, încât să cadă una în fața celeilalte. ⁶ Să faci cincizeci de copci de aur și să legi scoarțele una de alta cu copci, încât cortul să fie un întreg. ⁷ Să faci pături din păr de capră; unsprezece pături de acest fel să faci ca acoperământ deasupra cortului. ⁸ Lungimea unei pături să fie de treizeci de coți și lățimea de patru coți. Aceeași măsură să fie pentru cele unsprezece pături. ⁹ Să unești cinci pături într-una singură și pe celelalte șase tot într-una, și să îndoiești pătura a șasea în partea din față a cortului. ¹⁰ Să faci cincizeci de copci pe marginea păturii care este la mijloc, la înăditură, și tot cincizeci de cheutori să le faci pe marginea celeilalte pături, care se înădește cu prima. ¹¹ Și să faci cincizeci de copci de aramă, și să prinzi copcile cu cheutorile, și să înădești păturile, încât să fie una. ¹² Prisosul păturilor cortului, jumătatea care rămâne din pătură s-o lași să cadă ca acoperământ pe partea dinapoi a cortului. ¹³ De un cot pe o parte și de un cot pe cealaltă parte din prisosul păturilor, în lungimea păturilor cortului, să fie pentru acoperirea laturilor cortului de o parte și de

26,4-5 „înăditură”, συμβολή, nu desemnează asamblarea scoarțelor câte cinci (v. 3), ci unirea între ele a acelor asamblaje de câte cinci scoarțe fiecare. Asamblajele respective au câte o margine, care va fi înădită, de unde expresia „a doua înăditură”. Asamblajului considerat cel dintâi, căruia îi sunt atașate cheutorile, îi corespunde „prima margine” (τῆς μίσεως), iar celuilalt „cea dinafară” (ἐξωτερῶς traducând ebr. *qīḏōnāh*, „ultima”).

26,6 Pentru Grigore al Nyssei, scoarțele care acoperă cortul simbolizează unirea duhovnicească a credincioșilor în dragoste și pace (*VM* 2,187).

26,7-14 *Pielele pentru acoperirea cortului.* Vorbind despre cortul „cel nefăcut de mână omenească”, Grigore al Nyssei vede în „pieile vopsite în roșu” (v. 14) și în păturile de păr simboluri ale morții preînchipuind patimile lui Hristos (*VM* 2,183). În „Cortul” cel nou al Bisericii, pieile capătă strălucirea vieții, precum sufletele, moarte pentru păcat, fac să înflorească harul Duhului; păturile de păr reprezintă austeritatea spinoasă a ascezei și a pocăinței (Origen, *Hom. Ex.* 13,15), trimițând la veșmintele purtate de monahi (*VM* 2,187; cf. și Evagrie Ponticul, *Pract.*, prolog).

26,7 „acoperământ (σκέπη) deasupra cortului”: TM are „cort peste lăcaș”. În LXX, σκηνή traduce de obicei atât ebr. *'ōhel*, „cort”, cât și *miš'kān*, „lăcaș”. Aici fiind folosite ambele cuvinte ebraice, LXX îl traduce pe *'ōhel* cu un termen referitor la funcția lui („acoperământ, ocrotire”). ♦ Pentru Augustin, 11 este numărul încălcării Legii (10+1), fiind pus în legătură cu 77, simbolul iertării tuturor păcatelor (7x11), cf. Mt. 18,22 (*QE* 108).

alta. ¹⁴ Să-i faci cortului un acoperământ din piei de berbec, vopsite în roșu, iar deasupra un acoperământ din piele vineție. ¹⁵ Să-i faci cortului stâlpi din lemn care nu putrezește. ¹⁶ Să faci fiecare stâlp de zece coți [lungime] și de un cot și jumătate lățime. ¹⁷ Fiecare stâlp să aibă două cepuri, unul în fața celui alt. Așa să faci pentru toți stâlpii cortului. ¹⁸ Să faci pe latura de miazănoapte a cortului douăzeci de stâlpi. ¹⁹ Să faci patruzeci de temelii de argint pentru cei douăzeci de stâlpi, două temelii la un stâlp, de o parte și de alta; două temelii la un stâlp, [câte una] pentru cele două laturi ale lui. ²⁰ Și douăzeci de stâlpi pe latura a doua, dinspre miazăzi ²¹, cu patruzeci de temelii din argint, două temelii pentru fiecare stâlp; [câte una] pentru cele două laturi ale lui; două temelii de fiecare stâlp pentru amândouă laturile lui. ²² Să faci șase stâlpi și în partea din spate a cortului, înspre mare. ²³ Să faci doi stâlpi în unghiurile din spate ale cortului, spre fund. ²⁴ Să fie uniți în partea de jos și la fel să fie într-o singură încheietură și la capete. Așa să-i faci pe amândoi; să stea în cele două unghiuri. ²⁵ Să fie opt stâlpi cu șaisprezece temelii de argint, două temelii pentru fiecare stâlp de o parte și de alta; câte două temelii pentru fiecare stâlp. ²⁶ Să faci bârne din lemn care nu

26,14 Augustin, ca și Părinții greci, vede în roșul pieilor de berbec sângele patimilor lui Hristos. Aceeași culoare îi evocă pe martiri și rugăciunile lor de mijlocire. ♦ „Vinețul (hiacintul)” simbolizează vigoarea vieții veșnice (QE 108).

26,15-25 Stâlpii cortului sunt interpretați de unii Părinți, în lumina Gal. 2,9, ca fiind învățătorii și slujitorii Bisericii (Origen, *Hom. Ex.* 9,3; Grigore al Nyssei, *VM* 2,184). Interpretarea hristologică este, de asemenea, răspândită.

26,16 Chiril aplică versetul la Hristos, temelia Bisericii și stâlpul adevărului (cf. 1Tim. 3,15). Cei 10 coți lungime ar simboliza perfecțiunea naturii Sale divine, iar lățimea de un cot și jumătate ar arăta pogorârea Sa de la dumnezeire la umanitate (*Ador.* 9,636C-637A).

26,19-21 LXX substituie „cepurilor” din textul ebraic (redate prin ἀγκωνίσκοι în v. 17) „marginile/laturile” (sens bine atestat al lui μέρη în LXX). Traducerea situează la extremitatea stâlpilor fixarea celor două „temelii”. ♦ Cuvintele „pentru cele două laturi (margini) ale lui” (εις ἀμφοτέρα τὰ μέρη αὐτοῦ), adică „de-o parte și de alta”, sunt repetate de două ori în v. 21 și o dată în v. 25, fără echivalențe în TM.

26,24 „capete (capiteluri)”, κεφαλίδες, traduce cuvântul ebraic însemnând „vârfuri”. Traducerea e în acord cu reprezentarea stâlpilor (στόλοι) proprie LXX. Aceasta pare să indice introducerea fiecăruia din cei doi stâlpi în fiecare din unghiuri, fără să indice cu precizie cum sunt uniți cu primii stâlpi ai pereților laterali (TM: „la vârfuri, la primul inel”; LXX: „la capete, într-o singură împreună”).

26,26-30 Pentru Philon, bârna din mijloc (v. 28) simbolizează Logosul necesității care susține lucrurile cerești și pe cele pământești printr-o legătură indisolubilă (QE II,89,90).

putrezește, câte cinci pentru fiecare stâlp pe prima latură a cortului, ²⁷ și cinci bârne pentru un stâlp pe latura a doua a cortului, și cinci bârne pentru un stâlp aflat în latura din spate a cortului, spre mare. ²⁸ Și bârna din mijlocul stâlpilor să treacă de la un capăt până la celălalt capăt. ²⁹ Să poleiești stâlpii cu aur și să faci inele de aur prin care să bagi bârnele. Să poleiești bârnele cu aur. ³⁰ Să ridici cortul după chipul arătat în munte. ³¹ Să faci perdeaua țesută din mătase vieorie, purpurie și stacojie răsucită și din in subțire. În țesătură să faci chipuri de heruvimi brodați. ³² Să pui perdeaua pe patru stâlpi auriți care nu putrezesc și capetele lor să fie din aur și cele patru temelii din argint. ³³ Să pui perdeaua pe stâlpi, și să pui înapoia perdelei chivotul mărturiei, și perdeaua să fie despărțire pentru voi între cele sfinte și sfânta sfintelor. ³⁴ Să acoperi astfel cu perdeaua chivotul mărturiei din sfânta sfintelor. ³⁵ Să așezi masa în fața perdelei și sfeșnicul înaintea mesei, în partea de miazăzi a cortului, iar masa să o pui în partea de miazănoapte a cortului. ³⁶ Să faci apoi o [altă] perdea brodată din mătase vieorie, purpurie

Origen vede în bârnele stâlpilor mâinile drepte ale Învățătorilor unite în Biserică în semn de comuniune apostolică (*Hom. Ex. 9,3*).

26,31-37 Perdeaua ce desparte „sfânta” de „sfânta sfintelor” și perdeaua de la ușa cortului. Philon dezvoltă, referitor la acestea, un symbolism cosmologic: perdeaua separă lumea inteligibilă/cerească de cea sensibilă/pământească, supusă schimbării (*QE II,91*); tot el distinge între perdeaua de la ușa cortului și cealaltă perdea („catapeteasma”), al cărei nume îl raportează la *καταπετασθύουα*, „a întinde aripile”, evocând zborul către lumea nevăzută și către Dumnezeu. Interpretarea cosmologică se combină, la unii comentatori creștini, cu cea hristologică, prin tradiția despre ruperea perdelei („catapetesmei”) Templului, *cf.* Mt. 25,21. Aceasta semnifică revelarea tainelor ascunse în Lege și lasă să se întrevadă un alt vâl ce trebuie înlăturat pentru a se ajunge la vederea față către față (Origen, *Com. Mt.*, GCS 11, pp. 285-286). Chiril al Alexandriei, referindu-se la Evr. 10,20, vede în perdea taina Întrupării: Cuvântul născut din Dumnezeu se ascunde după vâlul de carne luat din trupul Născătoarei de Dumnezeu (*Ador.* 10,661A-D).

26,32 Pentru Clement din Alexandria, cei patru stâlpi indică „sfânta tetradă a vechilor legăminte” încheiate, pe rând, cu Adam, Noe, Avraam și Moise (*Strom.* V,6,34,4). ♦ Pentru Chiril, ei reprezintă propovăduirea celor patru evangheliști pe care se înalță Hristos, simbolizat de perdea (*Ador.* 10,661).

26,34 „Să acoperi astfel cu perdeaua chivotul...”: TM are „să pui capacul peste chivot”. Probabil *kappōreth* („capacul chivotului”) a fost confundat cu *pārōketh* („vâl”).

26,36 Termenul *ἐπίσπαστρον*, „perdea”, aparține vocabularului grec ce descrie porțile monumentale; se întâlnește în inventarul templului lui Apollo din Delos și desemnează „un sistem de perdele tras cu sfori” (*cf.* Pelletier, A., *REG* 97, 1984, p. 406). Un astfel de sistem va fi fost deja instalat în epoca traducerii Exodului.

și stacojie, răsucită și din pânză de in subțire.³⁷ Să faci pentru perdea cinci stâlpi poleiți cu aur, cu capete de aur și să torni pentru ei cinci temelii de aramă.”

27¹ „Să faci un altar din lemn care nu putrezește, de cinci coți lungime, și cinci coți lățime – altarul să fie pătrat – și de trei coți înălțime.² Și să-i faci coarne la cele patru colțuri. Coarnele să iasă din el și să le îmbraci în aramă.³ Și să faci altarului brâu, acoperământ, cupe, cârlige și vătrai. Toate aceste lucruri să le faci din aramă.⁴ Și să-i faci o vatră [cu un grătar] lucrat ca o plasă de aramă; pentru vatră să faci patru inele de aramă la cele patru colțuri.⁵ Și să le pui sub vatra altarului în partea de jos, iar vatra să fie până la jumătatea altarului.⁶ Și să faci altarului pârghii din lemn care nu putrezește și să le acoperi cu aramă.⁷ Și să bagi pârghiile în inelele fixate pe laturile altarului, încât să poată fi purtat.⁸ Să-l faci scobit, căptușit cu scânduri: după cum ți s-a arătat pe munte, așa să-l faci.

⁹ Cortului să-i faci și o curte. Pe latura dinspre apus, pânzele curții să fie de in subțire, răsucit, în lungime de o sută de coți pe latură.¹⁰ Să aibă

26,37 Philon introduce termenul de κάλυμμα, „ascunzătoare”, pentru perdeaua de la intrarea templului, ca să o deosebească de cealaltă; cea dintâi împiedică pe cei necurați să vadă, fie și de departe, „sfânta” (Mos. 87,101). Clement face un joc de cuvinte între κάλυμμα și κόλυμα, „obstacol” (în calea „necredinței întinate”) (Strom. V,6,33,3).

27,1-8 *Altarul*. Philon remarcă amplasarea distinctă a altarului „de jertfă” tradus în edițiile mai vechi cu „jertfelnic”) și a altarului tămâierii; primul în afara sanctuarului, în curte (Ex. 29,11.42; 40,6), celălalt în interior (Ex. 40,6), corelându-le cu cele două tipuri de virtuți (Ebr. 85).

27,3 „Și să faci altarului brâu (împrejmuire, acoperământ)” lipsește în TM.

27,4-5 „vatră”, ἐσχόρα, îi corespunde în v. 4 lui mikbār, „grilaj” și lui rešet, „plasă”, din TM. Traducerea interpretativă a LXX s-ar putea datora unei tradiții exegetice obscure. E mai dificil de explicat trecerea de la karkōbh, „bordură/împrejmuire”, la ἐσχόρα, „vatră”, în v. 5.

27,9-19 *Curtea*. Philon, descriind amplasarea curții, simplifică prevederile biblice cu privire la poziția cortului. El asimilează curtea τέμενος-ului grec, spațiu delimitat pentru a fi consacrat (Mos. II,89-93). Chiril observă largirea măsurilor curții în raport cu cele ale cortului, ceea ce ar prevesti extinderea Bisericii lui Hristos înspre cele patru zări (Ador. 9,640B-D).

27,9 „Pe latura dinspre apus”: εἰς τὸ κλίτος τὸ πρὸς λίβα (λίψ: „vântul care face să picure”, cf. Chantraine, P., DELG, s.v. λείβω) indică, de fapt, sudul pentru locuitorii Palestinei (sud-vest în Grecia). Dacă nu se efectuează o rotație de 90°, necesară pentru a recupera poziția observatorului din Palestina, indicațiile privind lungimea și lățimea

douăzeci de stâlpi și douăzeci de temelii de aramă, iar cârligele și verigile din argint. ¹¹ Tot așa, pe latura dinspre răsărit, să faci pânze de o sută de coți lungime și douăzeci de stâlpi cu douăzeci de temelii din aramă, iar cârligele și verigile stâlpilor cu temeliiile lor să fie din argint. ¹² Lățimea curții în [partea] dinspre mare din pânze de cincizeci de coți cu zece stâlpi și temeliiile lor. ¹³ Pentru lățimea curții în partea de miazăzi: pânze de cincizeci de coți cu zece stâlpi și temeliiile lor. ¹⁴ Pe prima latură, înălțimea pânzelor să fie de cincisprezece coți, cu trei stâlpi și trei temelii. ¹⁵ Și pe latura a doua pânze de cincisprezece coți înălțime, cu trei stâlpi și trei temelii. ¹⁶ Și pentru poarta împrejmuirii să faci o perdea brodată de douăzeci de coți înălțime, din mătase viorie, purpurie și stacojie răsucită și din pânză de in subțire, răsucit, și patru stâlpi cu patru temelii. ¹⁷ Toți stâlpii gardului de jur împrejur să fie argințați, capetele lor din argint și temeliiile din aramă. ¹⁸ Lungimea curții să fie de o sută pe o sută, lățimea de cincizeci pe cincizeci, iar înălțimea de cinci coți, din pânză de in răsucit și temeliiile din aramă. ¹⁹ Și toate lucrurile din curte, uneltele, țărășii să fie din aramă. ²⁰ Iar tu poruncește fiilor lui Israel să-ți aducă ulei curat de măsline, fără drojdie, bine limpezit, pentru luminat, ca să ardă candela tot timpul. ²¹ În cortul

curții vor fi contrare celor din cap. 26 privitoare la cort (unde laturile lungi sunt către nord, v. 18, respectiv sud, v. 20).

27,11-12 Pentru Chiril al Alexandriei, stâlpii acoperiți cu argint (v. 17, LXX) îi reprezintă pe apostoli și evangheliști; temeliiile argintate semnifică faptul că ei se sprijină pe Cuvântul lui Hristos, dătătorul de lumină; iar bronzul simbolizează răsunetul acestui cuvânt (*Ador.* 9,640D-641B).

27,16 „brodată”, *litt.* „făcută cu meșteșugul celui ce brodează” (τῆ ποικιλίᾳ τοῦ ῥαφιδευτοῦ), corespunde unui termen ebraic redat literal prin ἔργον ποικιλτοῦ în 26,36. ῥαφιδευτής îl desemnează pe „cel ce lucrează cu acul”, meșteșug care, după Origen (*Ep. Greg.*, 2), reprezintă „înțelepciunea lui Dumnezeu”, întocmai cum la vechii greci broderia și țesutul constituiau apanajul zeiței Atena, zeița înțelepciunii.

27,19 „Lucrurile (obiectele)”, κατασκευή, corespunde ebr. *k'li*: „vas, obiect, unealtă”, redat de obicei prin σκεῦος la plural.

27,20-21 *Uleiul pentru sfeșnic.* Părinții interpretează alegoric detaliile textului: pentru Chiril „uleiul curat” semnifică dreapta credință, care nu înstrăinează slava lui Hristos; Aaron și fiii săi îi simbolizează pe oamenii Bisericii, care strălucesc prin credință „de seara până dimineața”, opunându-se întunericii ereziilor. Sfeșnicul se află „în afara perdelei”: lumina sa e destinată oamenilor creați, nu lui Hristos, El Însuși lumină, simbolizat aici de chivot (*Ador.* 9,641D-644D).

27,21 „cortul mărturiei” (μαρτύριον) care desemna, în 25,16, prescripțiile divine puse în chivotul „mărturiei” corespunde, începând de aici, ebr. *mō'ēdh*, „întâlnire”.

mărturie, în partea dinafară a perdelei, care este în fața chivotului, Aaron și fiii lui să aprindă candela în fiecare seară [și să ardă] până dimineața înaintea Domnului. Legiuire veșnică pentru neamurile voastre la fiii lui Israel.”

28¹ „Să aduci lângă tine dintre fiii lui Israel pe Aaron, fratele tău, și pe fiii lui, ca să-Mi fie preoți; pe Aaron cu Nadab, și Abiud, și Eleazar, și Ithamar, fiii lui Aaron.² Și să-i faci un veșmânt sfânt lui Aaron, fratele tău, spre cinste și slavă.³ Și să le vorbești tuturor celor iscușiți la minte, pe care i-am umplut de duhul priceperii, ca să facă un veșmânt sfânt lui Aaron, pentru [locul] sfânt, în care să-Mi slujească ca preot.⁴ Iată veșmintele pe care le au de făcut: pieptar, efod, cămașă [până la călcâie], tunică cu ciucuri, bonetă și brâu. Să le facă veșminte sfinte lui Aaron și fiilor lui, spre a-Mi sluji ca preoți.⁵ Ei să ia aur și mătase viorie, purpurie și stacojie, și pânză de în subțire.⁶ Să facă efodul brodat din pânză de în răsucit, lucru țesut cu măiestrie;⁷ acestuia să-i faci două umărare legate unul de altul, pe umeri, atârdate în cele două părți.⁸ Și țesătura umărarelor de deasupra să fie dintr-o singură lucrare cu întregul, din aur și mătase viorie, purpurie și stacojie țesută și de în subțire, răsucit.⁹ Și să iei două pietre de smarald și să

28,3 Διάνοια, „minte, cuget”, traduce termenul ebr. *lebh*, „inimă”, înțeles ca sediu al voinței, organ al operațiilor intelectuale. ♦ Πνεῦμα αἰσθήσεως, „duhul priceperii, al simțirii, discernământ”, traduce termenul ebr. *hokh^hmāh*, „înțelepciune”. ♦ Pentru Clement, discernământul aparține inteligenței duhovnicești, superioare gândirii filozofice (*Strom.* I,4, 26,1), dar acceptă că e posibil și pentru gânditorii greci să fi avut o πνεῦμα αἰσθήσεως, „un duh al simțirii” (*Strom.* I,17,87,2).

28,4 „pieptar”, περιστήθιον, în LXX. Altminteri, λογεῖον, „rațional”, este preferat. Cf. nota la Lev. 8,8. ♦ Ἐπώμις, „scapular/efod”, e tradus prin *superhumerales*, calc latin după greacă. Theodoret amintește că în 1Rg. este transliterat termenul ebr. *ēpōd* (QE 60). ♦ ποδήρης, „cămașă [până la călcâie]” (< ποῦς, „picior”), este deosebită de „tunică”, χιτῶν (vezi nota la 29,5). ♦ Tunica este însoțită de un calificativ, κοσμητικός, sau, ca la v. 39, tunicile au κόσμητοι (vezi nota *ad loc.*). Rădăcina ebraică corespunzătoare înseamnă „a amesteca” și face aluzie la un anumit fel de a țese. Această tehnică servea fabricării ornamentelor de pasmanterie, termenul aparținând limbajului artizanilor, precum κροσσωτός, „cordon” (notă la v. 14), care este definit cu termenul ἔργον πλοκῆς, „lucru împletit”, diferit de „broderie”, ποικιλτής.

28,6-14 „Scapularul” sau „efodul” este, pentru Philon, simbolul cerului. Cele două smaralde figurează cele două emisfere de deasupra și dedesubtul pământului, care au, fiecare, câte șase semne ale zodiacului (*Mos.* II, 122-123). Ἐπώμις semnifică, pentru Philon, efortul care constă în a lua pe umeri (ἐπ’ ὤμοις) o sarcină (QE II,108 și Clement, *Strom.* V,6,37,2), sarcina însemnând ostenețile virtuților (cf. și Origen, *Hom. Ex.* 9,4,1). Cf. nota la Lev. 8,7.

sapi pe ele numele fiilor lui Israel. ¹⁰ Primele șase nume pe o piatră și alte șase nume pe cealaltă piatră, după nașterea lor. ¹¹ Cu meșteșugul săpătorului în piatră să sapi în cele două pietre, ca într-o pecete, numele fiilor lui Israel. ¹² Și să pui cele două pietre pe umărarii efodului; pietre de pomenire să fie pentru fiii lui Israel. Aaron să poarte pe cei doi umeri ai lui numele fiilor lui Israel înaintea Domnului spre pomenirea lor. ¹³ Să faci niște paveze din aur curat. ¹⁴ Și să faci două lăntișoare din aur curat, împletite cu flori, și să prinzi lăntișoarele împletite de paveze, în partea din față. ¹⁵ Și să faci un pieptar al judecăților, brodat la fel ca efodul; din aur și din mătase viorie, purpurie și stacojie răsucită, și de in subțire răsucit să-l faci. ¹⁶ Să fie pătrat, în două, de o palmă în lungime și de o palmă în lățime. ¹⁷ Să țevi pe el

28,13 „paveze”, ἀσπίδοι: par a fi discuri din aur, care împodobeau porțile, comparabile blazoanelor de mai târziu. Pentru Părinți, ele sunt asociate armelor descrise de Apostolul Pavel în Ef. 6,11, reprezentând credința și viața conformă conștiinței (Grigore al Nyssei, *VM* 2,198-199).

28,14 κροσσωτά înseamnă „franjuri” (neutru plural). Se întâlnește și în Ps. 44,14 cu înțelesul „podoabe, ciucuri, franjuri de aur”, care împodobeau veșmintele prinților. Terminologia ține de pasmanterie; aici κροσσωτά sunt făcute din fire de aur împletite, corespunzând unui termen ebraic care înseamnă „lăntișor”. În Ex. 36,24-25 se folosește ἐμπλοκία, „împletituri în formă de torsadă”. De aceea, κροσσωτά s-ar traduce aici prin „lăntișoare”. ♦ „împletite cu flori”: TM are „în formă de cordon”. LXX înfrumusețează descrierea. Aceste înflorituri stau, poate, la originea unui motiv iconografic atestat din sec. al XIV-lea în reprezentările bizantine și slave ale Sfintei Fecioare. Franjurile veșmântului sunt ornate cu flori țesute cu fire de aur. „Împărăteasa” împodobită din Ps. 44,10.14 reprezenta, în primele veacuri creștine, sufletul sau Biserica, fiind asimilată mai apoi Sfintei Fecioare: una din prefigurările ei scripturale era considerată „veșmântul brodat cu artă dumnezeiască” al Marelui Preot (Andrei Cretanul). Pentru alți Părinți, ἄνθη, „flori”, evocă „culorile” (Chiril, *Ador.* 11,7,37B), dar pot să însemne, în greacă, și „coloranți” (*LSJ*, v. ἄνθος, III). În acest caz traducerea ar putea fi: „întrețesute, amestecate cu fire colorate”.

28,15 λογιεῖον, „pieptar al judecăților”, corespunde unui termen ebraic cu etimologie necunoscută, tradus în mod obișnuit de περιστήθιον, termen ce indică așezarea obiectului pe pieptul (στήθος) marelui preot (v. 29). În greaca obișnuită, λογιεῖον este „locul din care vorbește cineva, loc desemnat pentru a vorbi” (tribună), folosit de un orator sau un actor. Cf. nota la Lev. 8,8.

28,17 Cele patru rânduri de pietre sunt asociate de Clement (*Strom.* 5,6,38,4) celor doisprezece apostoli. Tertulian le asociază celor douăsprezece izvoare ale Elimului (*Adv. Marc.* 4,13,4). Pentru Chiril al Alexandriei, numărul 3 de pe fiecare rând este o aluzie la credința în Sfânta Treime (*Ador.* 11,7,4,1A). Epifanie a scris un tratat, *De XII gemmis*, al cărui text integral a fost păstrat în georgiană. Există, de asemenea, rezumate ale acestui tratat în greacă (PG 43,293-311) și în latină (PL 44,321-366). Găsim aici

țesătură încrustată cu pietre scumpe pe patru rânduri: de sardiu, de topaz și de smarald, rândul întâi; ¹⁸ rândul al doilea din antrax, safir și jasp; ¹⁹ rândul al treilea, din liguriu, agată și ametist, ²⁰ rândul al patrulea, din hrisolit, beril și onix. Pietrele să fie legate cu aur în ferecături de aur. ²¹ Pietrele să fie după numele fiilor lui Israel, douăsprezece la număr, săpate ca niște peceti, fiecare cu numele ei, pentru cele douăsprezece triburi. ²² Să faci pe pieptar lăntșoare împletite din aur curat. [²³⁻²⁸] ²⁹ Aaron să ia numele fiilor lui Israel pe pieptarul judecății [pus] pe piept, când intră în [locașul] sfânt, spre pomenire înaintea lui Dumnezeu. ^{29a} Și să pui pe pieptarul judecății lăntșoarele împletite, pe ambele laturi ale pieptarului, și cele două paveze pe cei doi umeri ai efodului, în partea din față. ³⁰ Și să pui pe pieptarul judecății Dezvăluirea și Adevărul, ca să fie pe pieptul lui Aaron atunci când intră înaintea Domnului în [locașul] sfânt. Să poarte Aaron judecățile fiilor lui Israel pe piept înaintea Domnului de-a pururi. ³¹ Și să faci pe dedesubt o

indicații despre nume, culori, origine geografică, particularități, virtuți terapeutice și apotropaice ale acestor pietre.

28,19 „liguriu”, cel mai obscur termen al acestei liste este λιγύριον. Epifanie ezită între λιγύριον, λαγούριον, λαγκούριον, asimilându-l cu hiacintul (cf. Ieronim, *Ep.* 64,16,3).

28,23-28 Lipsesc din LXX.

28,29-30 Se traduce ebr. *lebh*, „inimă”, prin στήθος, „piept”. ♦ Părinții văd în „numele fiilor lui Israel” din v. 30 numele sfinților vrednici de pomenire, scrise în inima lui Hristos (Chiril al Alexandriei, *Ador.* 11,740B). ♦ După Philon, legătura dintre „efod” și „pieptarul judecății” este aceea dintre cuvânt (Logos) și faptă, simbolizată de umeri (*Mos.* II,130). După unii Părinți, trebuie întâi îmbrăcat efodul și apoi atașat scapularul, „pieptarul judecății”, căci acțiunea dreaptă este temeiul contemplării celor inteligibile (Theodoret, *QE* 60); cele de jos sunt legate de cele de sus prin mijlocirea lui Hristos (Chiril, *Ador.* 11,740 D-741A).

28,30 Ebr. *urim* și *tummim* sunt interpretate ca „dezvăluire” (δῆλωσις) și „adevăr” (ἀλήθεια). La alți traducători sunt „iluminări și desăvârșiri”, derivând *tummim* de la rădăcina ebraică pentru „plenitudine” (cf. 2Ezr. 2,63). Ἀλήθεια, „adevăr”, corespunde cuvântului ebr. pentru „perfecțiune” în Prov. 28,6. Semnificația reală pentru *urim* și *tummim* a fost uitată încă din vremea redactării textului ebraic al Exodului. Pentru Chiril al Alexandriei, „manifestarea și adevărul”. Dumnezeu dă cele două nume lui Hristos, care-L face cunoscut pe Tatăl după propria Sa voie și care este „adevăr” ca Fiu de o ființă cu El (*Ador.* 11,741B-D).

28,31-34 Pentru Clement al Alexandriei, „câmașa [până la călcâie]” înseamnă întruparea Cuvântului care se face arătat până la pământ (*Strom.* V,6,39,2). ♦ Pentru Grigore al Nyssei, alternanța dintre clopoței și rodii semnifică unirea credinței și a propovăduirii prin cuvânt cu viața virtuoaasă a celor desăvârșiți, care au pe dinafară aspect smerit, aspru și interior plăcut și dulce, precum este rodia (*VM* 2,192-193).

cămășă [până la călcâie] cu totul din mătase viorie.³² Să aibă o despicătură la mijloc [pentru cap], cu un guler tivit de jur împrejurul deschiderii, țesut împreună cu ea, ca să nu se rupă.³³ Și să faci la poala cămășii, în partea de jos, ca niște rodii înflorate din mătase viorie purpurie și stacojie, țesută, și din în subțire răsucit. La poala de jos a cămășii, de jur împrejur, să faci ca niște rodii de aur, iar între ele să faci clopoței, de jur împrejur;³⁴ lângă o rodie înflorată de aur un clopoțel și o floare, pe poalele veșmântului, de jur împrejur.³⁵ Să fie pentru Aaron, când face slujbă, ca să răsune atunci când intră în [locașul] sfânt înaintea Domnului și atunci când iese, ca să nu moară.³⁶ Să faci o foiță de aur curat și să întipărești pe ea în chip de pecete: Sfințenia Domnului.³⁷ Și s-o pui pe mitră [legată] cu mătase viorie răsucită. Să fie în partea din față a mitrei.³⁸ Și să fie pe fruntea lui Aaron, ca să poarte Aaron

28,36 „foiță”, *πέταλον*: termen grecesc care definește o plăcuță de metal, ca și în 36,10, și corespunde unui termen ebr. însemnând „lamă” sau „placă”. În 29,6, același cuvânt grecesc traduce un alt termen ebr. *nēzer*, însemnând în același timp „coroană” și „consacrară”. Două cuvinte sunt folosite în 36,37: *πέταλον* mai întâi, în aceleași condiții ca aici, și apoi *ὀφόρισμα*, „lucru pus deoparte prin consacrară”, pentru a traduce ebr. *nēzer*. Schimbarea care intervine în 36,37 față de 29,6 respectă dualitatea termenului ebraic; folosirea lui *πέταλον* în 29,6 amintește de obiectul desemnat în 28,36 și convine interpretării lui *nēzer* ca fiind „coroană”. Grigore al Nyssei vorbește despre „diadema” rezervată celor care au viețuit bine (*VM* 2,201). În *Protoevanghelia lui Iacob* (5,1), *πέταλον* descoperă slava Dumnezeuului celui preasfânt și nu este vizibilă decât celor care au păcatele iertate. Credinciosul care se supune Cuvântului, (cel botezat), poate deveni el însuși această „tăbliță” gravată cu numele lui Dumnezeu (AS II,388,12); când se săvârșește taina botezului se adaugă și taina mirungerii, prin care se însemnează cel botezat cu o pecete de neșters; astfel, cel botezat este consacrat, „pus deoparte pentru Domnul” (Chiril al Ierusalimului, *Cat. Myst.* 4,7). ♦ „Sfințenia Domnului” (*ἁγίασμα Κυρίου*) traduce în grecește cuvintele înscrise pe „tăbliță”, adică tetragrama sau „numele divin” în 29,6. Tăblița însăși este *ἁγίασμα*, „lucru sfânt”. Cf. nota la Lev. 8,9.

28,37 Același cuvânt ebraic este redat aici, ca în 29,6 și în 36,35.38, prin „mitră”, *μίτρα*, („bandă” e unul din sensurile curente ale cuvântului grecesc), dar și prin *κίθαρις*, „bonetă”, în 28,4.39; 36,35. *Κίθαρις* este un termen de origine orientală care desemnează un fel de bonetă de fetru moale, mai rigidă, pentru Marele Rege (cf. Xenofon). În v. 39 se precizează că „boneta” este din în subțire. Cf. nota la Lev. 8,9.

28,38 „ca să poarte Aaron (*lit.* „ridica, îndepărta”, *ἐξαιρεί*) păcatele (τὰ ἁμαρτήματα) privitoare la cele sfinte.” Expresia ebraică *nāsā’ ’āwōn*, „a purta greșelile”, are sensuri diverse în funcție de context. În Exod, valoarea sa este clară în 28,43: „a se pângări”, și traducerea grecească este lipsită de ambiguitate. În 34,7, Dumnezeu „răbdă, suportă greșeala”, și LXX înțelege într-un sens ce implică milă („ridică/șterge greșelile”, folosind verbul *ἄραιν*). Prima ocurență privește aici greșelile de ordin ritual. ♦ „Foiță” plasată pe fruntea lui Aaron are rol apotropaic. Ea permite marelui preot „să poarte” fără

păcatele privitoare la cele sfinte, pe care le-au sfințit fiii lui Israel; toate darurile lor sfințite. Să fie de-a pururi pe fruntea lui Aaron, lucru primit pentru ei înaintea Domnului. ³⁹ Ciucurii cămășilor să fie din in subțire. Să faci o bonetă de in subțire și un brâu brodat. ⁴⁰ Și să faci fiilor lui Aaron tunici și brâie și bonete. Să le faci spre cinstea și slava lor. ⁴¹ Și să-i îmbraci cu ele pe Aaron, fratele tău, și pe fiii lui. Apoi să-i ungi, să le împlinești [*i.e.* consacri] mâinile și să-i sfințești, ca să-Mi fie preoți. ⁴² Să le faci nădragi din pânză de in subțire de la șale până la genunchi, ca să-și acopere rușinea trupului lor. ⁴³ Și Aaron și fiii lui să-i poarte când intră în cortul mărturie sau când se apropie de altar să facă slujbă în [lăcașul] sfânt; așa păcatul n-o să cadă asupra lor și nu vor muri. Legiuire veșnică pentru el și pentru urmașii lui după el.”

29 ¹ „Iată ce trebuie să faci ca să-i sfințești întru preoția Mea: să iei un vițel din cireadă și doi berbeci fără cusur; ² și pâini nedospite frământate în ulei și turte nedospite unse cu ulei: să le faci din fruntea făinii de grâu. ³ Să le pui într-un coș și să le aduci împreună cu vițelul și cu cei doi berbeci. ⁴ Apoi să-l aduci pe Aaron cu fiii lui la ușa cortului mărturie și să-i speli cu apă. ⁵ Să

primejdie lipsurile privitoare la sacrificiile și la ofrandele aduse pentru a obține iertarea. Expresia greacă ἐξάριπεν τὰ ἁμαρτήματα este unică în LXX. Sensul cel mai obișnuit al lui ἐξάριπεν în epoca clasică este „a ridica”. În LXX, verbul corespunde totuși altor termeni decât în Ex. 28,38. Semnifică adesea „a șterge, a suprima”.

28,39 „Ciucuri”, κόσμοβοι, pentru Grigore al Nysei, sunt un fel de pandantive de formă sferică asemănătoare unor ghinde și desemnează frumusețea pe care virtutea o adaugă împlinirii poruncilor (*VM* 2,194).

28,41 „să le împlinești mâinile”, gr. ἐμπλήσεις αὐτῶν τὰς χεῖρας: verbul ἐμπλήμι înseamnă „a umple”, dar și „a împlini”. Alături de τελείω, „a termina”, „a desăvârși”, face parte din lexicul specific al consacării preoților. Am optat pentru o traducere literală, mai rigidă, dar mai bogată în sugestii teologice. În cadrul ceremoniei de învestitură mâinile preotului erau „împlinite”, „umplute” cu părțile jertfei care se aduceau la altar (*cf.* nota la Lev. 8,22). Verbele „a împlini” și „a umple” se regăsesc astăzi în ritualul ortodox al hirotoniei preotului, prin care harul dumnezeiesc este chemat ca „pe cele cu lipsă să le împlinesc” și „să umple” persoana viitorului preot.

28,42 „nădragii”: semn al ascezei și al castității (Origen, *Hom. Lev.* 4,6). Lipsa lor este o concesie necesară pentru înmulțirea neamului, dar în cazul preoților Bisericii se reține doar posibilitatea procreației spirituale (*Hom. Lev.* 6,6). *Cf.* nota la Lev. 6,3.

29,5 LXX nu deosebește aici două elemente diferite ale costumului sacerdotal: ποδήρης caracterizează ὑποδύτης, „veșmântul de dedesubt”, în 28,31, și nu χιτῶν, „tunică”, termenul ales fiind substantiv în 25,7 și 35,9. În 28,4, Ms. *Vaticanus* are o lecțiune aparte: „tunica (lungă) până la pământ”. Aici se găsesc urme ale ștergerii și ale refacerii după ebraică. A fost preferat adesea textul îndreptat „tunica și cămașa până la pământ”.

iei veșmintele și să-l îmbraci pe Aaron, fratele tău, cu tunica, efodul și pieptarul. Pieptarul să-l pui peste efod. ⁶ Să-i așezi mitra pe cap și să pui pe mitră foita cu Sfințenia, ⁷ și să iei din uleiul ungerii și să-l torni pe capul lui și să-l ungi. ⁸ Să-i aduci și pe fiii lui și să-i îmbraci cu tunici, ⁹ și să-i încingi cu brăie, să le pui bonete și Îmi vor sluji ca preoți în veac. Vei desăvârși [*i.e.* consacra] mâinile lui Aaron și mâinile fiilor lui. ¹⁰ Și să aduci vițelul la ușa cortului mărturie; și Aaron și fiii lui să pună mâinile pe capul vițelului înaintea Domnului lângă ușa cortului mărturie. ¹¹ Să înjunghii vițelul înaintea Domnului lângă ușa cortului mărturie. ¹² Să iei cu degetul tău din sângele vițelului și să-l pui pe coarnele altarului. Tot sângele rămas să-l torni la piciorul altarului. ¹³ Apoi să iei toată grăsimea de pe măruntaie, seul ficatului și cei doi rinichi cu grăsimea lor și să le pui pe altar. ¹⁴ Iar carnea vițelului, pielea și balega să le arzi în foc, afară din tabără, căci țin de păcat. ¹⁵ Să iei apoi primul berbec și Aaron și fiii lui să pună mâinile pe capul berbecului, ¹⁶ și să-l înjunghii. Să-i iei sângele și să-l torni pe altar de jur

♦ Philon vorbește totuși de „tunica până la pământ”, replica cerului întreg (considerat în tradiția iudaică drept „mantie a lui Dumnezeu”, iar pământul „așternut al picioarelor Lui”) (*Somn.* I, 215).

29,9 „Vei desăvârși [*i.e.* consacra] mâinile”: spre deosebire de 28,41, aici este folosit vb. τελειόω, „a termina”, „a desăvârși”. Sensul expresiei este de a sfinți mâinile preoților, a le „umple” cu duhul dumnezeiesc, pentru ca și ele, la rândul lor, să transmită acest duh. Expresia însă trebuie înțeleasă ca referindu-se la întreaga persoană a preoților, cum o arată v. 35. Cf. și 32,29.

29,10-14 Chiril al Alexandriei compară vițelul, tăurașul, cu Hristos. Acesta, ca Dumnezeu, nu a cunoscut jugul Legii, dar l-a cunoscut ca om. Vițelul este jertfit pentru „cort” și pentru leviți, așa cum Hristos a murit pentru Biserică și pentru cei care îi sunt consacrați prin credință. Moartea lui Emmanuel este primită de Dumnezeu; măruntaiele jertfei sunt oferite lui Dumnezeu, ca miros bine plăcut, închipuind virtuțile lăuntrice. Restul corpului este ars în afara cetății (v. 14), precum Hristos a suferit „în afara porții cetății”. Arderea simbolizează victoria asupra morții, căci focul reprezintă dumnezeirea. La fel, pătimirea lui Hristos a curățit de păcat (*Ador.* 11,756B, 757A).

29,12 „Tot sângele rămas”: acest ritual sugerează, pentru Maxim Mărturisitorul, că omul nu trebuie să pună toată vigoarea și puterea sa, reprezentată de sânge, în slujba propriilor sale interese și dorințe, ci s-o ofere lui Dumnezeu (*Qu.* 23).

29,15-18 Chiril al Alexandriei vede în detaliile acestei noi jertfe o prefigurare hristologică: „sângele vărsat pe altar” (v. 16) reprezintă viața lui Hristos oferită Tatălui ca mireasmă bine mirositoare (v. 18) pentru întreaga Biserică (trupul lui Hristos) (*cf.* v. 18), și pentru fiecare dintre membrii săi (*cf.* v. 17); „picioarele” și „capul” înseamnă că sfințenia vieții lui Hristos a durat de la început și până la sfârșit, și a caracterizat gândurile și faptele Sale în totalitate (v. 18) (*Ador.* 11,757B-D).

împrejur. ¹⁷ Apoi să tai berbecul în bucăți, să-i speli măruntaiele și picioarele în apă, și să le pui peste bucățile tăiate împreună cu capul. ¹⁸ Să aduci tot berbecul pe altar ca ardere de tot pentru Domnul. Este o jertfă cu mireasmă bine plăcută pentru Domnul. ¹⁹ Apoi să iei al doilea berbec și Aaron și fiii lui să-și pună mâinile pe capul berbecului, ²⁰ și să-l înjunghii. Să iei din sângele lui și să pui pe lobul urechii drepte a lui Aaron, și pe vârful mâinii drepte, și pe vârful piciorului drept, și pe lobii urechilor drepte ale fiilor lui, și pe vârfulurele mâinilor lor drepte, și pe vârfulurele picioarelor drepte ale lor. ²¹ Și să iei din sângele de pe altar și din uleiul ungerii și să-l stropești pe Aaron, și veșmântul lui, și pe fiii lui, și veșmintele fiilor lui împreună cu el; și să se sfințească împreună cu veșmântul lui, și cu fiii lui, și cu veșmintele fiilor lui împreună cu el. Iar sângele berbecului să-l torni pe altar de jur împrejur. ²² Și să iei grăsimea berbecului și grăsimea care acoperă măruntaiele și seul ficatului și cei doi rinichi cu grăsimea de pe ei și șoldul drept – aceasta este [jertfa de] desăvârșire – ²³ și să iei o pâine cu ulei și o turtă din coșul cu azime pus înaintea Domnului. ²⁴ Să le pui pe toate în mâinile lui Aaron și în mâinile fiilor lui și să le aducă pe toate ca punere deoparte înaintea Domnului. ²⁵ Apoi să le iei din mâinile lor și să le aduci pe altarul arderii de tot ca mireasmă bine mirositoare înaintea Domnului. Este prinos

29,17 „A tăia”, διχοτομεῖν, nu apare în altă parte în LXX. Substantivul διχοτόμημα, folosit la sfârșitul versetului, desemnează partea unui corp tăiat în două (cf. Gen. 15,11), dar și o „bucată” sau „un sfer” (cf. Iez. 24,4). Verbului redat aici prin διχοτομεῖν îi corespunde în Lev. 1,6 μελιζεῖν, „a dezmembra”, „a tăia în bucăți”, și în Lev. 1,12 διαπεῖν, „a împărți, a diviza”.

29,19-28 „Ungerea cu sânge” a celor trei părți ale corpului reprezintă, după Philon, purificarea omului virtuos în cuvânt (urechea), în faptă (mâna) și în calea vieții (picioarele); pe lângă acestea, sporul în orice activitate cere pricepere și tinde spre culmea desăvârșirii (Mos. II,150-151). Pentru Origen, „șoldul drept” (v. 22) reprezintă fapta bună, iar „pieptul” (vv. 26,28) inima curată și duhul închinat lui Dumnezeu (Hom. Ex. 9,4).

29,20 În LXX lipsește finalul din TM: „apoi să stropești altarul cu sânge de jur împrejur.” Fraza apare oarecum diferit, la finalul v. 21, unde lipsește din TM. Deplasarea tulbură, în LXX, coerența ritului.

29,22 Βραχίον, în greacă, poate însemna și „spata” unui animal. În TM, este partea superioară a membrilor posterioare, „șoldul” berbecului. Aici „șold” sau „braț” au valoarea simbolică de efort, faptă sau tărie (Origen, Theodoret, Chiril).

29,25 LXX redă ebr. 'is̄yeh („ardere, ofrandă mistuită de foc”) prin κάρωμα, litt. „fruct, roadă, câștig”, tradus de noi ca „prinos”. Ce este ars în acest fel de sacrificiu este considerat ca revenind cu totul în posesia lui Dumnezeu ca un rod de care El se bucură în mod exclusiv.

pentru Domnul. ²⁶ Să iei pieptul de la berbecul desăvârșirii, care este pentru Aaron, și să-l pui deoparte, ca punere deoparte înaintea Domnului. Aceasta să fie partea ta. ²⁷ Să sfințești pieptul ca [dar] pus deoparte și șoldul punerii deoparte, care au fost puse deoparte și au fost luate din berbecul desăvârșirii, care este al lui Aaron și al fiilor lui. ²⁸ Și aceasta să fie pentru Aaron și fiii lui legiuire veșnică, din partea fiilor lui Israel. Aceasta este punere deoparte și va fi [sfințire] pusă deoparte din partea fiilor lui Israel, luată din jertfele de mântuire ale fiilor lui Israel, punere deoparte pentru Domnul. ²⁹ Și veșmântul locașului sfânt, care este al lui Aaron, să fie și al fiilor lui după el, ca să fie unși și ei în el, și să se desăvârșescă mâinile lor. ³⁰ Șapte zile să le îmbrace fiul lui care îi va urma la preoție, atunci când va intra în cortul mărturiei, ca să facă slujbă întru cele sfinte. ³¹ Să iei berbecul desăvârșirii și să-i fierbi carnea în loc sfânt. ³² Aaron și fiii lui să mănânce carnea berbecului și pâinile care sunt în coșul de lângă ușile cortului mărturiei. ³³ Să le mănânce pe acestea întru care s-au sfințit, ca să-și desăvârșescă mâinile și să se sfințească. Nici [un nelevit] să nu mănânce din ele, căci sunt sfinte. ³⁴ Iar dacă din carnea jertfei desăvârșirii și din pâini rămâne ceva până a doua zi, să arzi rămășițele în foc. Să nu se mănânce căci ele sunt sfințenie. ³⁵ Să faci pentru Aaron și pentru fiii lui întocmai precum ți-am poruncit; șapte zile să le desăvârșești mâinile. ³⁶ Și vițelul pentru păcat să-l aduci jertfă în ziua curățirii; să cureți altarul întru sfințirea ta și să-l ungi spre sfințire. ³⁷ Șapte zile să cureți altarul și să-l sfințești; altarul să fie preasfânt între cele sfinte. Oricine se atinge de altar se va sfinți.

³⁸ Pe altar să aduci doi miei fără cusur, de un an, în fiecare zi, neîncetat, prinos necurmat. ³⁹ Un miel să-l aduci dimineața și al doilea să-l aduci seara,

29,26 Pentru „punere deoparte” cf. nota la Lev. 7,14.

29,32-34 Chiril vede în hrana rezervată preoților o împărțire a împărășirii cu trupul lui Hristos, interzisă necredincioșilor și celor nebotezați (*Ador.* 11,761D; 764A).

29,33 În LXX, doar aici și în v. 36, verbul ἀγιάζειν, „a sfinți”, corespunde ebr. *kuppār*, redat de obicei prin ἰλάσκεσθαι, „a împăca”, sau un compus al său ἐξιλάσκεσθαι.

29,36 „în ziua curățirii”: TM are „în fiecare zi, ca împăcare”. Versetul e probabil interpretat de LXX în lumina ritualului din Ziua împăcării (cf. Lev. 16,3-19).

29,37 „să cureți”: verbul καθαρίζειν, „a purifica, a curăți”, folosit în v. 36 pentru a traduce ebr. *hittē*, „a ridica păcatul”, corespunde aici verbului care desemnează ritualul restaurării altarului pentru a săvârși cultul cum se cuvine.

29,38-46 *Prinos necurmat*. Clement Romanul și Flavius Iosephus vorbesc la prezent despre jertfele oferite la Ierusalim, ceea ce face posibil să credem că exista un cult continuu între 70-135 d.H. în templul devastat de romani (*IClement* 41,2). Mai târziu, Origen

⁴⁰ cu o zecime de măsură din fruntea făinii, frământată într-un sfert de hin de ulei curat, și o libație, dintr-un sfert de hin de vin, pentru primul miel.

⁴¹ Pe cel de-al doilea miel să-l aduci seara, ca și la jertfa de dimineață, cu aceeași libație. Să fie prinos cu bună mireasmă pentru Domnul, ⁴² jertfă neîncetată, pentru voi și urmașii voștri, la ușile cortului mărturiei înaintea Domnului, acolo unde Mă voi face cunoscut ție ca să-ți grăiesc. ⁴³ Și acolo voi da rânduiești fiilor lui Israel și Mă voi sfinți întru slava Mea. ⁴⁴ Și voi sfinți cortul mărturiei, și altarul, și pe Aaron, și pe fiii lui îi voi sfinți, spre a-Mi sluji ca preoți. ⁴⁵ Și voi fi chemat de fiii lui Israel și le voi fi lor Dumnezeu. ⁴⁶ Și vor cunoaște că Eu sunt Domnul Dumnezeu lor, Cel care i-a scos din țara Egiptului, ca să fiu chemat de către ei și să le fiu Dumnezeu.”

30¹ „Să faci un altar al tămâierii din lemn care nu putrezește. Și să-l faci ² de un cot lungime, un cot lărgime – să fie pătrat – și doi coți înălțime. Din el să iasă coarnele lui. ³ Să poleiești cu aur curat grătarul, laturile lui împrejur și coarnele. Și să-i faci pe laturi, de jur împrejur, o cunună împletită din aur. ⁴ Să mai faci pe cele două laturi, sub cununa împletită, și două inele de

vede în faptul că jertfa evreilor a încetat „dovada” că litera Legii este moartă (*Com. Rom. 6,7, PG 14,1073B*).

29,42 „Mă voi face cunoscut ție”: TM are „Mă voi întâlni cu voi” (*cf. și 30,6*).

29,43 „acolo voi da rânduiești”: TM are „acolo Mă voi întâlni”.

29,45 „voi fi chemat”: TM are „voi locui” (la fel și la 29,46).

30,1-10 *Altarul tămâierii*. Altarul de jertfă situat la exterior simbolizează, pentru Philon, viața publică dominată de interes pentru lucrurile trupești, opusă altarului tămâierii din interior (v. 6), simbol al vieții duhovnicești, a cărei bună mireasmă umple sufletul (*Ebr. 87*). Proeminența altarului „lăuntric” descoperă faptul, important, că Dumnezeu pune mult mai mare preț pe cel mai mic bob de tămâie oferit de către un om evlavios, decât pe mii de animale sacrificate de cel netrebnic (*Spec. I, 274-275*). Superioritatea jertfei de tămâie este atestată de o lege transmisă oral, atestată de *Mišna*: nu este îngăduit să aduci ardere de tot înainte de a aduce în interior arderea tămâiei (*Spec. I, 276*). Pentru Părinți, arderea tămâiei are un înțeles simbolic: este buna mireasmă duhovnicească a darului iubirii, oferit de către Domnul ca Mare Preot (Clement, *Paed. II,67, 1*). Altarul tămâierii este cel al rugăciunii inimii (Origen, *Hom. Num. 5,1,3*). Altarul de aur reprezintă pe cei care trăiesc în feciorie, cu desăvârșire curați, „auriți” cu înțelepciunea și cu neprihănirea (Metodiu, *Symp. 5,8,130-131*).

30,3 „Laturile” sunt o margine curbată; TM are „margine”. *Ebr. zēr*, „ornament metalic” care înconjoară chivotul (25,11), masa (25,24) și altarul, este întotdeauna redat, când este tradus, prin două cuvinte grecești; termenul comun este adjectivul σφαιρικός, „curbat”; substantivul este când σφαιρόν, „cunună”, când κυρτόν, „mulură” (vezi nota la 25,11).

aur, de o parte și de alta, cu cârlige pentru pârgpii, încât să poată fi ridicat cu ele. ⁵ Să faci pârgpii din lemn care nu putrezește și să le poleiești cu aur. ⁶ Să-l pui înaintea perdelei care se află pe chivotul mărturiilor, acolo unde Mă voi face cunoscut ție. ⁷ Și Aaron să-l tămâieze cu tămâie în amestec fin; să-l tămâieze dimineța în zori, când pregătește candelile, ⁸ și seara, când Aaron va aprinde candelile, să-l tămâieze iarăși, cu tămâiere necurmată, de-a pururi, înaintea Domnului, și el, și urmașii lui. ⁹ Să nu aduci pe el alt amestec de tămâie, prinoase sau jertfe. Nici libații să nu torni peste el. ¹⁰ Aaron să aducă jertfă de împăcare pe coarnele lui o dată pe an și să-l curețe cu sângele curățirii păcatelor de împăcat, pentru urmașii lor. Este un lucru preasfânt între cele sfinte ale Domnului.”

¹¹ Domnul a grăit către Moise, zicând: ¹² „Când vei face numărătoria fiilor lui Israel la cercetarea lor, fiecare să-l dea Domnului răscumpărarea pentru sufletul lui, ca să nu li se întâmple vreo nenorocire cu prilejul numărătorii lor. ¹³ Iată ce să aducă cei care vin la cercetare: jumătate de didrahmă – după didrahma sfântă: douăzeci de oboli o didrahmă; jumătate de didrahmă este darul pentru Domnul. ¹⁴ Oricine vine la cercetare, de la douăzeci de ani în sus, să aducă darul pentru Domnul. ¹⁵ Când aduceți darul Domnului, ca să faceți împăcare pentru sufletele voastre, nici cel bogat să nu dea mai mult, nici cel sărac mai puțin de jumătate de didrahmă. ¹⁶ Să iei argintul dat

30,7 „Tămâie în amestec fin” traduce ebr. *q'torêth*, un amestec special, în care inițial intrau patru plante aromatice: tămâie (ebr. *l'bhonâh*, gr. λίβανος), galban (ebr. *helb' nâh*, gr. χαλβάνη), balsam (ebr. *torî*, gr. βάλσαμον) și un aromă neidentificat, probabil smirmă (ebr. *nâtâph*, gr. στακτή). Alegerea cuvântului grecesc σύνθετον („compus”) și σύνθεσις („compoziție/amestec”), în 31,11 (cf. 35,19,28; 38,25; 39,15; 40,27), trebuie să trimită în același timp la rețeta din 30,34 și la radicalul „compoziției” din ebraică. Tămâia este, pentru Chiril, semnul unității, care scapă înțelegerii omenești, dintre Cuvântul lui Dumnezeu și trupul Său omenesc; „sinețea” simbolizează mireasma, care este Hristos, jertfindu-Se pentru oameni, printr-o jertfă eliberată de cultul după Lege (*Ador.* 9,621 A-C).

30,11-16 *Darea către templu.* Sfinții Părinți au substituit această dare cu contribuția datorată Bisericii și cu „darurile pentru săraci”, gestionate de către preoți sub controlul exclusiv al lui Dumnezeu (*CA* 2,35). ♦ Chiril al Alexandriei aplică acest text lui Hristos ca „răscumpărare”: Hristos s-a oferit pe Sine Însuși ca răscumpărare pentru toți, în chipul drahmei care, fiind jumătate de didrahmă, nu este separată de cealaltă jumătate: Fiul și Tatăl neputând fi despărțiți în unitatea naturii lor (*In Io.* 3,5,307A).

30,13 În sec. al V-lea î.H., un papirus găsit la Elephantina precizează că doi sicli valorează un stater, adică patru drahme. După distrugerea Templului, taxele dedicate acestuia au fost confiscate de Vespasian în favoarea Capitoliului roman (cf. Suetonius, *Domitian* 12, „fiscus iudaicus”; Dion Cassius 66,7,2).

[Domnului] de către fiii lui Israel și să-l dai pentru cheltuiala cortului mărturie; va fi pentru fiii lui Israel pomenire înaintea Domnului, ca să se facă împăcare pentru sufletele voastre.”

¹⁷ Domnul a grăit către Moise, zicând: ¹⁸ „Să faci o băiță de aramă cu temelie de aramă, pentru spălare, s-o pui la mijloc între cortul mărturie și altar și să torni apă în ea. ¹⁹ Aaron și fiii lui să-și spele cu apă [în ea] mâinile și picioarele. ²⁰ Când vor intra la cortul mărturie, să se spele cu apă și nu vor muri; sau când se vor apropia de altar, ca să facă slujbă ori să aducă arderi de tot Domnului. ²¹ Să se spele cu apă pe mâini și pe picioare. Când vor merge în cortul mărturie, să se spele cu apă, ca să nu moară. Să fie legiure veșnică pentru el și urmașii lui după el.”

²² Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ²³ „Ia miresme: floare de smirnă aleasă, cinci sute de sicli; scorțișoară bine mirositoare, jumătate din aceea, adică două sute cincizeci; trestie mirositoare, două sute cincizeci; ²⁴ casie, cinci sute de sicli, după siclul [locului] sfânt și ulei de măsline, un hin. ²⁵ Să faci din ele uleiul ungerii sfinte, mir înmiresmat după meșteșugul făcătorului de miruri. Acesta să fie uleiul ungerii sfinte. ²⁶ Și să ungi cu el cortul mărturie, și chivotul mărturie, ²⁷ și sfeșnicul cu toate ale lui, și

30,17-21 „Băița de aramă”, „ligheanul de aramă”, este asociată cu botezul (Chiril al Ierusalimului, *Cat.* 3,5, PG 33, 433B). Chiril al Alexandriei scoate de aici un argument în favoarea botezului și în defavoarea sfințirii după Lege, care nu este suficientă pentru a ajunge la deplinătatea sfințeniei înaintea lui Dumnezeu. Curățirea obținută prin botezul în numele lui Hristos, prefigurată de acest text, este necesară (*Ador.* 9, 628B-D). ♦ „Mâinile” și „picioarele” sunt spălate (*cf.* v. 20); trebuie să fie curate atât faptele, cât și „calea” de a împlini orice faptă. Numai așa poate fi oferită lui Dumnezeu buna mireasmă a unei purtări conforme cu Evanghelia (*ibid.*).

30,22-28 *Uleiul ungerii și mirul.* Clement al Alexandriei asociază uleiul ungerii cu Hristos, „Unsul” prin excelență. Mircasma (μύρον) sfântă este Duhul Sfânt; Însuși Hristos a fost uns (Ps. 44,8). El pregătește pentru ucenicii Lui un ulei cu bună mireasmă, pe care îl alcătuiește din „aromate cerești” (*Paed.* II,8,65,2-3). Hipolit îi consideră pe „preotii” și pe „regii” care, prin ungere poartă numele Domnului, imagini ale Regelui și Preotului desăvârșit, coborât din cer, vestit în 1Rg. 2,35 (*Com. Dan.* 4,30,8-9). La Origen, acest simbolism este pus în relație cu Ps. 44,8 și Cânt. 1,3. Hristos, Unsul, este în același timp „Mirele” (Mt. 9,15) și Marele Preot (Evr. 6,20). ♦ „Parfumul” (μύρον) din Ex. 30,25, cu care Aaron trebuie uns (Ex. 30,30), anunță „parfumul ceresc”, a cărui mireasmă reprezintă sufletul despre care se zice: „Mircasma mirului tău e mai presus de toate aromatele” (Cânt. 1,3).

30,23 După Herodot (III, 111), cuvântul κιννάμωμον, „scorțișoară”, este în greacă un împrumut din limba feniciană. De fapt, scorțișoara provine din China.

altarul tămâierii,²⁸ și altarul arderilor de tot cu toate ale lui, și masa și toate ale ei, și băița cu temelia ei.²⁹ Să le sfințești și să fie preasfinte între cele sfinte; și oricine le va atinge se va sfinți.³⁰ Pe Aaron și fiii lui să-i ungi și să-i sfințești, ca să-Mi fie preoți.³¹ Să vorbești fiilor lui Israel, zicând: «Să vă fie acesta un ulei sfințit al ungerii, pentru voi și pentru urmașii voștri.»³² Să nu se ungă cu el trupul vreunui om și să nu folosiți pentru voi acest amestec sau ceva asemănător. Este sfânt și să rămână pentru voi sfințenie.³³ Oricine va face ceva asemănător și va da altuia străin [de neamul leviților] să fie nimicit din poporul său.»³⁴ Și Domnul a zis către Moise: „Ia pentru tine miresme, smirnă, onix, galban mirositor, oliban cristalin, în părți egale,³⁵ și să se facă din ele tămâie bine mirositoare, după meșteșugul făcătorului de miruri, un amestec curat, un lucru sfânt.³⁶ S-o sfărâmi mărunț și s-o pui înaintea mărturiilor; în cortul mărturie, când Mă voi face cunoscut ție acolo. Preasfânt între cele sfinte să fie pentru voi.³⁷ Să nu faceți pentru voi înșivă tămâie după această alcătuire; ci să fie sfințenie pentru Domnul.³⁸ Să piară din popor oricine va face asemenea [alcătuire] ca să se înmiresmeze cu ea.”

30,34-37 După Philon, cele patru arome care compun mireasma sfântă destinată altarului tămâierii simbolizează cele patru elemente: apa, pământul, aerul și focul. Primele două elemente sunt grele, celelalte două ușoare. Amestecul armonios înseamnă lucrarea sfântă (v. 35), lumea care se sfințește ca ardere de tot dimineața și seara (Ex. 30,7,8), printr-o triplă liturgie a cosmosului, a templului și a sufletului. „Tămâia” reprezintă în sistemul gnostic πνεῦμα. Pentru Clement este simbolul rugăciunii (*Strom.* VII 6,34,2). Pentru Origen, compoziția tămâiei înseamnă cele patru Evanghelii, iar învățătura ucenicilor lui Hristos este meșteșugul Făcătorului de miruri (Origen, PG 17,276B).

30,34 „miresme”, ἡδύσματα: primele trei substanțe sunt *hapax* în ebraică. Rădăcina ebraică a celui dintâi termen (smirnă) este *NTP*, „a lăsa să cadă pic cu pic”, traducerea greacă στακτή este exactă etimologic, desemnând uleiul extras din „smirna” proaspătă, care a fost pisată și amestecată cu puțină apă, parfum de mare preț (Dyoskorides I,60). ♦ „Ovuș, „unghie”, în LXX, este folosit datorită unei interpretări tradiționale a cuvântului ebraic corespunzător: este vorba de o cochilie în formă de unghie care se găsea în Marea Roșie și, prin ardere, producea un fum mirositor. ♦ Χαλβάνη, „galbanum”, cuvânt de origine semitică: uleiul extras din tija unei plante din genul *Ferula* (νάρθηξ: Dyoskorides III,83); solidificată, capătă o culoare de ambră: această gumă arsă răspândește un miros plăcut. Cei trei termeni, în ordine: χαλβάνη, ὄβυξ, στακτή, sunt folosiți în Sir. 24,15 pentru a elogia înțelepciunea, în relație cu slujba „cortului”. ♦ Αίβανος, „oliban”, un împrumut semitic, este tămâia propriu-zisă care provine din Arabia de Sud (Dyoskorides, I,68,1). Cf. nota la Lev. 4,7.

31 ¹ Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „Iată, am chemat anume pe Beseleel, fiul lui Urios, fiul lui Or, din tribul lui Iuda ³ și l-am umplut de duhul dumnezeiesc al priceperii, iscusinței și științei în tot lucrul. ⁴ Ca să născocoască, să plănuiască lucrări în aur, argint, aramă și din mătase viorie, purpurie și stacojie țesută și din în răsucit, ⁵ și să facă lucrări durate în piatră și lucrări din lemn și să înfăptuiască toate acestea. ⁶ Eu însumi i-am dat [ca ajutor] pe Eliab al lui Achisamach, din tribul lui Dan, și am dat iscusință oricărui om priceput cu inima, ca să facă tot ce ți-am poruncit: ⁷ cortul mărturiei, chivotul legământului, capacul împăcării de deasupra lui și lucrurile cortului: ⁸ altarele, masa cu toate ale ei, sfeșnicul cel curat cu ale lui, ⁹ băița de spălat și temelia ei, ¹⁰ veșmintele de slujbă ale lui Aaron și veșmintele fiilor săi în care să-Mi fie preoți, ¹¹ și uleiul ungerii, și amestecul de tămâie pentru locul sfânt. Să le facă pe toate câte ți-am poruncit.”

¹² Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ¹³ „Poruncește fiilor lui Israel: «Luați aminte să păziți zilele Mele de sabbat. Sunt un semn între voi de la Mine pentru urmașii voștri, ca să știți că eu, Domnul, sunt cel ce vă sfințește. ¹⁴ Să păziți zilele de sabbat, fiindcă sunt un lucru sfânt al Domnului pentru voi. Cel care pângărește ziua de odihnă, cu moarte să moară. Oricine va face vreun lucru în această zi, sufletul aceluia să fie stârpit din mijlocul poporului său. ¹⁵ Șase zile să lucrezi, dar în ziua a șaptea, de sabbat, este odihnă sfântă pentru Domnul. Oricine face vreun lucru în ziua a șaptea cu moarte să moară. ¹⁶ Să vegheze fiii lui Israel să țină sabbatul, [ei] și urmașii lor, legământ veșnic. ¹⁷ Între Mine și fiii lui Israel să fie un semn veșnic, fiindcă în șase zile Domnul a făcut cerul și pământul, și în ziua a șaptea a încetat și S-a odihnit.»”

31,1-11 După Philon, Moise, „păzitorul tainelor lui Dumnezeu”, vede arhetipurile, iar Beseleel, călăuzit de Moise, le imită; „crează umbre”, precum o arată și numele său „în umbra lui Dumnezeu” (*Somm.* I 206). ♦ Clement din Alexandria (*Strom.* I,4,25,5-26) înțelege prin aceasta că și știința, și tehnica sunt de origine dumnezeiască și că amândouă sunt bune pentru oameni, cu condiția de a le primi și folosi întru slava lui Dumnezeu (*cf.* și Origen, *Hom. Num.* 18,3).

31,3 „de duhul dumnezeiesc al priceperii, iscusinței și științei în tot lucrul”: TM are „de duhul lui Dumnezeu, în pricepere, în înțelegere și în știință și în toată lucrarea”. LXX atenuază formula, în acord cu o interpretare clasică atestată de Targum-uri, reducând „duhul lui Dumnezeu” la o inspirație divină calificată prin atribute genitivale și aplicată la acțiune.

31,13 „între voi de la Mine”: TM are: „între Mine și voi”.

¹⁸ După ce a încetat a-i vorbi lui Moise pe muntele Sinai, i-a dat cele două table ale mărturiei, table de piatră, scrise cu degetul lui Dumnezeu.

32 ¹ Văzând poporul că Moise întârzia să coboare din munte, a venit la Aaron și i-au zis: „Ridică-te să ne faci zei care să meargă înaintea noastră, căci nu știm ce i s-a întâmplat acestui om, Moise, care ne-a scos din Egipt.”

² Și Aaron le-a zis: „Scoateți inelele de aur din urechile femeilor și fiicelor voastre și aduceți-le la mine.” ³ Tot poporul și-a scos inelele de aur din urechi și i le-a adus la Aaron. ⁴ El le-a primit din mâinile lor, le-a topit și a făurit din ele un vițel turnat, apoi le-a zis: „Aceștia sunt zeii tăi, Israele, care te-au scos din țara Egiptului.” ⁵ Văzând Aaron aceasta, le-a durat dinaintea lui un altar zidit. Apoi a strigat Aaron, zicând: „Măine este sărbătoarea Domnului.” ⁶ Trezindu-se în zori, a înălțat arderile de tot, a adus jertfă de mântuire, iar poporul s-a așezat să mănânce și să bea, apoi s-a sculat la joc.

⁷ Atunci Domnul a grăit către Moise, zicând: „Pleacă îndată de aici și coboară, căci poporul pe care l-ai scos din țara Egiptului a săvârșit fărădelege.” ⁸ Repede s-au abătut din drumul pe care li l-am poruncit; și-au făcut un vițel și i s-au închinat, i-au adus jertfă și au zis: «Iată zeii tăi, Israele,

31,18 Părinții au văzut în „degetul lui Dumnezeu” un simbol al Duhului Sfânt (Irineu, *Dem.* 26) care vestește întruparea Logosului (Hipolit, *Com. Dan.* 3,14,7) și desemnează puterea creatoare (Clement, *Strom.* VI,16,133.1). ♦ Pentru unii Părinți, „tablele” simbolizează cerul și pământul, sau reprezintă sufletul omenesc (senzitiv și intelectual, cf. Clement, *Strom.* VI, 16,136,4), în care este înscrisă Legea naturală de către Dumnezeu. „Tablele de piatră” sunt în opoziție cu Noul Testament al lui Iisus Hristos, care e pecetluit în inimi de carne (Origen, *Com. Rom.* 2,14, 917 A).

32,2 Absența autorității duce la păcat: poporul lipsit de minte și slab se abandonează impietății, imitând cultul egiptean (Philon, *Mos.* II, 161-162).

32,5 Se alege θυσιαστήριον, cuvânt rezervat în LXX altarului consacrat cultului lui YHWH la poporul evreu, și nu βωμός, care desemnează altarul păgân. Astfel, LXX, ca și Targum-urile, încearcă să atenueze greșeala lui Aaron (a făcut un altar pentru Dumnezeu, iar vițelul era doar o încercare de a-L reprezenta).

32,6 Opțiunea pentru χορτάσμα, „sațietate”, dar și „hrană pentru animale” în loc de βρώμα, „hrană umană”, este pentru Clement o aluzie la abundența irațională (*Paed.* I, 96-3). Divertismentul, distracția sunt asociate idolatriei (1Cor. 10,7).

32,7 Greșeala poporului este exprimată de gr. ὀνομεῖν, corespunzând verbului ebr. *sihēth*, formă activă, intensivă, care înseamnă „a corupe, a distruge”, de unde, aici, „a acționa rău”; ὀνομεῖν, în Pentateuh, redă întotdeauna această rădăcină, tradusă prin verbe ca „a greși”, „a (se) corupe” sau „a săvârși o fărădelege”.

care te-au scos din țara Egiptului!» [⁹] ¹⁰ Acum, lasă-Mă! Sunt aprins de mânie împotriva lor și-i voi zdrobi, iar pe tine te voi face un neam mare.”

¹¹ Atunci Moise s-a rugat înaintea Domnului Dumnezeu și a zis: „De ce, Doamne, Te-ai aprins de mânie împotriva poporului Tău, pe care l-ai scos din țara Egiptului cu putere mare și cu brațul Tău cel înălțat? ¹² Nu cumva să găiască egiptenii, zicând: «I-a scos din viclenie, ca să-i omoare în munți și să-i piardă de pe pământ.» Oprește-Ți aprinderea mâniei Tale și fii îngăduitor față de răutatea poporului Tău. ¹³ Adu-Ți aminte de Avraam, Isaac și Iacob, slujitorii Tăi, înaintea cărora ai jurat pe Tine însuși și le-ai grăit așa: «Voi înmulți seminția voastră ca mulțimea stelelor cerului» și țara aceasta, pe care ai zis că o dai seminției lor, iar ei o vor stăpâni în veac.” ¹⁴ Atunci Domnul s-a împlânzit în ce privește răul pe care a zis că-l face poporul său.

¹⁵ Și Moise întorcându-se a coborât din munte cu cele două table ale mărturiei în mâinile sale: table de piatră scrise pe amândouă părțile; erau scrise și pe o parte, și pe alta. ¹⁶ Tablele erau lucrul lui Dumnezeu și scrierea era scrierea lui Dumnezeu, săpată pe table. ¹⁷ Și auzind Iisus glasul poporului care striga, a zis către Moise: „Strigăt de luptă în tabără!” ¹⁸ Dar el zise: „Nu este nici strigăt de pornit la luptă, nici strigăt de fugă, ci eu aud

32,9 Versetul din TM nu apare în LXX.

32,10 Anumiți Părinți interpretează ordinul dat lui Moise ca un îndemn de a mijloci, „căci mult poate rugăciunea dreptului”. Theodoret merge până acolo încât spune că „lasă-Mă” (ἔσόν με) este echivalentul lui „împiedică-Mă, oprește-Mă” (κόλυσον με). Dumnezeu este Cel ce i-a dezvăluit lui Moise călcarea legii de către popor cu scopul de a-l face să se roage (QE 67). În logica exegezei sale anterioare, Theodoret aplică această promisiune poporului evreu, dar ea nu se împlinște decât pentru creștini, după venirea Mântuitorului. Moise, Legiuitorul, nu a fost în stare, în ciuda ordinului ceresc, să facă să înceteze mânia lui Dumnezeu: el a invocat, de fapt, vechile înțelegeri încheiate cu Avraam, Isaac și Iacob (cf. Ex. 32,13).

32,11 „Moise s-a rugat înaintea Domnului”: TM are „Moise a împlânzit fața Domnului”. LXX atenuază expresia.

32,14 Ideea este că Dumnezeu a privit cu mai multă îngăduință răul poporului său, reducându-i oarecum dimensiunile. Poate că răul comis de ei nu era chiar atât de mare, încât să fie nevoie să-i nimicească. A renunțat, așadar, la pedeapsa capitală. Moise a preluat inițiativa, după ce l-a înduplecat pe YHWH.

32,18 După Philon, cele trei feluri de strigăte sunt o alegorie a luptei spirituale împotriva patimilor: cântecele biruitoare, strigătele celor învinși și vrednici de plâns și strigătele sclavilor de bunăvoie, pe care delirul bahic îi duce la incultură și la nebulie (Ebr. 105; 121-125).

strigăt de oameni beți.”¹⁹ Și cum s-a apropiat de tabără a văzut vițelul și horele; și s-a aprins Moise de mânie, a aruncat din mâini cele două table și le-a zdrobit la poalele muntelui.²⁰ Și luând vițelul pe care îl făcuseră, l-a ars în foc și l-a sfărâmat mărunț, apoi l-a risipit pe apă și le-a dat să bea [apa] fiilor lui Israel.²¹ Și Moise a zis către Aaron: „Ce ți-a făcut acest popor, ca să aduci asupra lui un păcat atât de mare?”²² Aaron a zis către Moise: „Nu te mânia, stăpâne, căci tu știi pornirile acestui popor.”²³ Ei mi-au zis: «Fă-ne zei care să meargă înaintea noastră, căci nu știm ce i s-a întâmplat acestui om, Moise, care ne-a scos din țara Egiptului.»²⁴ Și eu le-am zis: «Dacă are cineva lucruri de aur să le aducă»; iar ei mi le-au adus și le-am pus pe foc și a ieșit vițelul acesta.”²⁵ Și văzând Moise că poporul este fără frâu – căci Aaron îl slăbise spre veselirea vrăjmașilor lor –²⁶ s-a dus la porțile taberei și a zis: „Cine este pentru Domnul, să vină la mine!” Și au venit la el toți fiii lui Levi.²⁷ Și le-a zis: „Așa grăiește Domnul, Dumnezeul lui Israel: «Să-și încingă fiecare sabia lui și să meargă încolo și încoace, din poartă în poartă, prin tabără și să-lucidă pe fratele lui, fiecare [să-lucidă] pe aproapele lui, fiecare pe vecinul lui.»”²⁸ Și fiii lui Levi au făcut precum le-a spus Moise și au căzut din popor, în acea zi, aproape trei mii de bărbați.²⁹ Și Moise le-a zis: „V-ați împlinit [*i.e.* consacrat] astăzi mâinile întru Domnul, fiecare prin fiul său, prin fratele său, ca să fiți binecuvântați.”

³⁰ A doua zi, Moise a zis către popor: „Voi ați săvârșit un mare păcat; acum voi urca la Domnul, ca să fac împăcare pentru păcatul vostru.”³¹ Și Moise s-a întors la Domnul și a zis: „Te rog, Doamne! Acest popor a săvârșit mare păcat; și-au făcut zei din aur.”³² Acum, dacă vrei să ierți păcatul lor, iartă-l, iar dacă nu vrei, șterge-mă pe mine din cartea Ta, în care m-ai scris!”³³ Și Domnul a zis către Moise: „Cel care a păcătuit înaintea Mea, acela să

32,19 Spargerea Tablelor Legii simbolizează pentru Părinți substituția Legământului sinaitic cu Legământul lui Iisus (Clement, *Paed.* III, 12, 94, 1).

32,20 Sfărâmarea vițelului de aur poate fi pusă în opoziție cu pregătirea miresemelor din Ex. 30,36, și poate fi comparată cu reluarea gestului în Deut. 9,21, unde nu se spune că i-a obligat să bea pulberea. Philon aplică acest verset prietenilor virtuții, care zdrobesc plăcerile trupești și le ard (*Post.* 158-164), dar această alegorie se potrivește mai bine pentru Deut. 9,21. Maxim Mărturisitorul vede în v. 20 prefigurarea venirii Logosului, care va distruge, prin subțirimea contemplării, grosimea patimilor idolești (*Q Th.* 16).

32,32 Această rugăciune îl arată pe Moise „cel mai blând dintre toți oamenii” (v. Num. 12,3) (Evagrie, *Ep.* 56). „Blândețea” lui Moise face din el un model pentru Grigore din Nazianz (*Or.* 14,2; PG 35,861 A).

fie șters din cartea Mea.³⁴ Acum, du-te, coboară și călăuzește acest popor în locul despre care ți-am spus. Iată, îngerul Meu va merge înaintea feței tale. În ziua în care vă voi cerceta, îi voi pedepsi pentru păcatul lor.”³⁵ Și Domnul a pedepsit poporul pentru facerea vițelului pe care-l făcuse Aaron.

33¹ Și Domnul a zis către Moise: „Du-te, pleacă de aici – tu și poporul tău pe care l-ai scos din țara Egiptului – spre țara despre care am jurat lui Avraam, Isaac și Iacob, zicând: «Am să vă dau această țară vouă și urmașilor voștri.»² Și voi trimite îngerul Meu înaintea feței tale și-l va alunga pe amoreu, pe cheteu, pe ferezit, pe gergeseu, pe eveu și pe iebuseu.³ Și te voi duce într-o țară în care curge lapte și miere, dar nu voi merge cu tine, pentru ca nu cumva să te nimicesc pe drum, fiindcă ești un popor îndărătnic.”⁴ Auzind poporul acest cuvânt aspru, au jelit cu mare jale.⁵ Și Domnul le-a zis fiilor lui Israel: „Sunteți un popor îndărătnic. Luați aminte să nu trimit asupra voastră prăpădul și să vă nimicesc cu totul. Acum, lepădați veșmintele voastre de slavă și podoaba voastră și-ți voi arăta ce voi face cu tine.”⁶ Și fiii lui Israel și-au lepădat gătelile și podoabele pe muntele Horeb.

⁷ Moise și-a luat cortul și l-a înfipt afară, departe de tabără și l-a numit „cortul mărturiei”. Când se întâmpla să caute cineva pe Domnul, ieșea la

33,2 „îngerul Meu”: TM are „un înger”. Theodoret crede că este vorba de arhanghelul Mihail, la fel ca în Iis. Nav. 5,14 (*Q Ios. 5*).

33,3 „îndărătnic”, σκληροπρόχρηλος, *lit.* „cu grumazul tare”, „tare de cerbice”. Expresia este un calc după ebraică; mai apare în Deut. 9,6.13. Nu mai este atestată, în afară de Septuaginta, decât în corpusul esopic.

33,4 În LXX nu apare sfârșitul versetului din TM („și nimeni nu și-a pus podoabe”), evitându-se astfel contradicția cu v. 5.

33,7 LXX „cortul mărturiei”: TM are ‘ohel mō’ēdh, „cortul întâlnirii”. Până aici nu fusese vorba decât despre cortul ce adăpostea chivotul. Versetele 7-11 constituie sub formă narativă textul de instituire a cortului „mărturiei”, strâns legat aici de persoana lui Moise. Philon se bazează pe particularitățile textului grec când afirmă că, spre deosebire de cortul lui Dumnezeu, care este înțelepciunea (*cf. Leg. III, 46*), cortul lui Moise merită doar să se numească astfel, și nu să fie, pentru că este copia virtuții divine (*Deter. 160*). Textul ne spune că l-a numit „cortul mărturiei” pentru ca „sufletul să fie îndemnat a cerceta cine dă mărturie pentru gândurile de virtute”. Sufletul prieten al lui Dumnezeu, după ce s-a îndepărtat de trup, primește statornicia (πῆξις, de la πήγνυμι, „a planta, a sădi”) (*Leg. II, 54-55*). ♦ În ceea ce privește „ieșirea în afara taberei”, ea semnifică, pentru Origen, întoarcerea la cunoașterea Celui care este Unul, adică ieșirea din confuzia luptelor și a morții spre o viață liniștită. A ieși în afara taberei, urmând lui Moise, înseamnă a urma Legea lui Dumnezeu (*Hom. Lev. 14,3*).

cort, afară din tabără. ⁸ De fiecare dată când Moise se ducea la cort, afară din tabără, tot poporul stătea în picioare și privea, fiecare de lângă ușa cortului lui, luând aminte la Moise, care se îndepărta până intra în cort. ⁹ După ce intra Moise în cort, stâlpul de nor cobora, stătea la ușa cortului și-i grăia lui Moise. ¹⁰ Și tot poporul vedea stâlpul de nor stând la intrarea cortului; și tot poporul se ridica în picioare și fiecare cădea cu fața la pământ la ușa cortului său. ¹¹ Și Domnul vorbea cu Moise față către față, cum vorbește cineva cu prietenul său. Apoi [Moise] pleca și se întorcea în tabără, dar tânărul său slujitor, Iisus, fiul lui Nave, nu ieșea din cort.

¹² Și Moise a zis către Domnul: „Iată, Tu îmi zici: «Ridică acest popor!» Dar nu mi-ai arătat pe cine vei trimite cu mine. [Pe de altă parte] Tu însuși mi-ai spus: «Te cunosc mai mult decât pe toți și ai [găsit] har înaintea Mea.» ¹³ Dacă am găsit har înaintea Ta, să mi Te arăți Tu Însuși, ca să Te văd deslușit, încât să fiu ca unul care a găsit har înaintea Ta și să cunosc că acest neam mare [este] poporul Tău.» ¹⁴ Și-i zice [Domnul]: „Eu Însumi voi merge înaintea ta și-ți voi da odihnă.» ¹⁵ Și zice [Moise] către El: „Dacă nu vii Tu Însuși, n-am să mă duc de aici. ¹⁶ Și cum se poate cunoaște cu adevărat că eu și poporul Tău am găsit har înaintea Ta, dacă nu prin aceea că Tu vei merge împreună cu noi? Atunci voi fi slăvit – eu și poporul Tău – mai mult decât toate neamurile de pe pământ.» ¹⁷ Și Domnul a zis către Moise: „Îți voi împlini și cuvântul pe care l-ai zis, fiindcă ai găsit har înaintea Mea și te cunosc mai mult decât pe toți.» ¹⁸ Și [Moise] zice: „Arată-mi slava Ta!” ¹⁹ A zis [Domnul]: „Eu voi trece dinaintea ta cu slava Mea și voi rosti numele Meu, «Domnul», înaintea ta. Și voi avea milă de cine am milă și Mă voi îndura de cine Mă îndur.» ²⁰ Apoi a zis [Domnul]: „Fața nu poți

33,11 Dumnezeu vorbea cu Moise ca un prieten cu prietenul său. Origen precizează că și prietenul lui Dumnezeu are nevoie de puterea lui Hristos pentru a-i înfrunta pe vrăjmașii nevăzuți (*De princ.* III,2,5). Irineu spune că Logosul vorbea aici cu Moise față către față (*Adv. haer.* IV,20,9). Grigore al Nyssei face din această relație de prietenie principiul unei dorințe fără saț de unire tot mai intimă cu Dumnezeu (*Cant.* 1, *GNO* 6, pp. 31,8-32,8).

33,12 „Te cunosc mai mult decât pe toți”: TM are „te cunosc pe nume” (vezi și 33,17).

33,13 „să mi Te arăți Tu Însuși, ca să Te văd deslușit”: TM are „arată-mi calea Ta, ca să Te cunosc”.

33,19 „Eu voi trece dinaintea ta cu slava Mea”: TM are „Eu voi face să treacă toată bunătatea Mea dinaintea ta”.

33,20 Cererea lui Moise, căruia Dumnezeu deja îi vorbise față către față, este semnul unui suflet animat de dorința arzătoare pentru frumusețea desăvârșită. Răspunsul din v. 20, aparent lipsit de speranță, este completat de făgăduința din v. 23. Tertulian observă

să Mi-o vezi, căci un om nu poate să-Mi vadă fața și să trăiască.”²¹ Și Domnul a zis: „Iată un loc lângă Mine. Stai pe stâncă!²² Atunci când va trece slava Mea, te voi pune în scobitura stâncii și te voi acoperi cu mâna Mea, până ce voi trece.”²³ Apoi Îmi voi da deoparte mâna și-Mi vei vedea spatele, dar fața Mea n-ai s-o vezi.”

34¹ Și Domnul a grăit către Moise: „Taie-ți două table din piatră, ca și cele dintâi, și urcă la Mine pe munte; voi scrie pe table cuvintele care erau pe primele table, pe care le-ai spart.”² Fii gata dimineață, în zori, să te sui pe muntele Sinai și să-Mi stai acolo, pe vârful muntelui.³ Să nu se suie nimeni cu tine, nici să se arate pe tot muntele; nici oi, nici boi să nu pască aproape de acel munte.”⁴ Și Moise a tăiat două table de piatră ca cele dintâi și, trezindu-se în zori, s-a suit pe muntele Sinai, după cum îi poruncise Domnul, luând cu el și cele două table de piatră.⁵ Atunci Domnul S-a coborât în nor și a stat acolo lângă el; și el a chemat numele [Său], „Domnul”.⁶ Domnul a trecut prin fața lui și a zis: „Domnul Dumnezeu al îndurărilor și al milelor, îndelung răbdător și mult milostiv, și adevărat,⁷ Cel ce păzește dreptatea și-și arată mila față de mii și mii, Care șterge fărădelegile, și nedreptățile,

că, în trecut, Fiul lui Dumnezeu a fost întotdeauna văzut „în oglindă și ghicitură”, căci păstrase pentru viitor întâlnirea față către față cu Moise pe muntele Taborului, când S-a schimbat la față (Mt. 17,3) (*Adv. Prax.* 14,5-8).

33,22 Ὀπή, „scobitură”. Termenul ebr. *nīq'rah*, din rădăcina *NQR*, „a săpa, a perfora”, nu se găsește decât aici și în Is. 2,21. Ὀπή traduce, de asemenea, *hāgū* (*Abd.* 1,3), *hōr* (*Cânt.* 5,4), *se'iph* (*Jd.* 15,11). În afara acestor locuri, aceste cuvinte sunt redată diferit în LXX. Nu există o echivalență cuvânt la cuvânt în acest câmp lexical pentru cavitate și este puțin probabil că folosirea lui Ὀπή aici să fi fost influențată de faptul că este din aceeași rădăcină cu vb. „a vedea”. ♦ Scobitura din stâncă, după Origen, este venirea lui Hristos în trup, prin care se poate contempla Logosul (*Hom. Jer.* 16,2).

34,1 Al doilea rând de table reprezintă, după Grigore al Nyssei, restaurarea, prin trupul dumnezeiesc al lui Hristos, datorită imprimării „degetului lui Dumnezeu” (Duhul Sfânt), a naturii umane corupte de păcat (*VM* 2,216). „Al doilea rând de table” a devenit pentru creștinii simbolul NT, scris tot cu degetul lui Dumnezeu (Augustin, *Quaest. in Hept.* II,166).

34,7 „Fărădelegi”, ἀνομίαις (v. nota la 32,7), se aplică în cazul multor fapte rele, fără a fi perceptibilă ideea opoziției față de νόμος, „lege”. ♦ „Nu va socoti curat pe cel vinovat” (gr. οὐ καθαρῆι τὸν ἔνοχον). Καθαρίζω corespunde verbului *niqqēh* și nu înseamnă aici „a curăți”, ci „a declara curat”; ἔνοχον, „vinovat” nu este niciodată echivalentul strict al unui termen ebraic.

și păcatele, dar nu va socoti curat pe cel vinovat, aducând fărădelegile părinților peste copii și peste copiii copiilor, până la a treia și a patra spiță.”⁸ Moise a căzut îndată cu fața la pământ și s-a închinat.⁹ Și a zis: „Dacă am găsit har înaintea Ta, să meargă Domnul meu cu noi, căci poporul acesta este tare de cerbice și Tu vei ierta păcatele noastre și fărădelegile noastre și vom fi ai Tăi.”¹⁰ Și Domnul a zis către Moise: „Iată, Eu închei cu tine un legământ înaintea întregului tău popor. Voi săvârși fapte slăvite, care n-au mai fost pe întreg pământul, la nici un neam; și tot poporul în care te afli va vedea faptele Domnului; căci minunate sunt [lucrurile] pe care Eu le voi face pentru tine.¹¹ Fii cu luare-aminte la toate câte-ți poruncesc; iată, Eu voi alunga dinaintea voastră pe amoreu, pe canaanean, pe cheteu, pe ferezit, pe eveu, pe gergeseu și pe iebuseu.¹² Ia seama! Să nu faci vreun legământ cu cei care locuiesc în țara unde vei merge, ca nu cumva să-ți fie pricină de poticnire între voi.¹³ Altarele lor păgânești să le dărâmați, să zdrobiți stelele lor, să le tăiați dumbrăvile de închinare și să ardeți în foc cu totul chipurile zeilor lor.¹⁴ Să nu vă închinați altui zeu, căci Domnul Dumnezeu se numește «Gelos». El este un Dumnezeu plin de răvnă.¹⁵ Nu cumva să închei legăminte între [evreii] așezați în țară cu ceilalți de alt neam și să preacurvească după pilda zeilor lor; să aducă jertfe zeilor lor și să te cheme să mănânci din cele jertfite lor,¹⁶ ca apoi să-ți iei dintre fiicele lor pentru fiii tăi, iar pe fiicele tale să le dai fiilor lor; și așa să se desfrâneze fiicele tale, după pilda zeilor lor; iar pe fiii tăi [să-i atragă la] desfrâu după zeii lor.¹⁷ Să nu-ți faci zei turnați.¹⁸ Să ții sărbătoarea azimelor; la vremea hotărâtă, în luna [roadelor] noi, șapte zile să mănânci azime, precum ți-am poruncit. Căci ai ieșit din Egipt în luna [roadelor] noi.¹⁹ Toată partea bărbătească ce deschide pântecul este a Mea; la fel, întâiul-născut al junincii și întâiul-născut al oii.²⁰ Pe întâiul-născut al asinei să-l răscumperi cu o oaie. Dacă nu-l răscumperi, să dai prețul. Să răscumperi pe orice întâi-născut dintre fiii tăi. Să nu te înfățișezi cu mâna goală înaintea Mea.²¹ Șase zile să lucrezi, iar într-a

34,12 „Ia seama”, *litt.* „Ia seama la tine însuși” (*cf.* 23,21; Deut. 4,9): *πρόσεχε σεαυτῷ* este asociat de Philon cu celebrul „cunoaște-te pe tine însuși” delfic (*γνώθι σεαυτόν*), prin care se înțelege datoria de a asculta și de a se supune poruncilor lui Dumnezeu și de a stăpâni patimile (*Migr.* 8).

34,20 „să dai prețul” (*τιμὴν δώσεις*): răscumpărarea asinului cu bani și nu uciderea lui este potrivită unei societăți în care animalul este indispensabil pentru lucru; este răscumpărarea pentru întâiul-născut al unor animale necurate (Philon, *Spec.* I, 135). Vezi și 22,29.

șaptea să te odihnești; să oprești și semănatul, și seceratul. ²² Să-Mi îți sărbătoarea săptămânilor la începutul secerișului grâului și sărbătoarea culesului la mijlocul anului. ²³ De trei ori pe an toți ai tăi de parte bărbătească să se arate înaintea Domnului Dumnezeuului lui Israel. ²⁴ Căci, atunci când voi alunga neamurile din fața ta și voi întinde hotarele tale, nimeni nu va pofti țara ta, dacă vei sui să te înfățișezi Domnului Dumnezeuului tău de trei ori pe an. ²⁵ Sângele jertfelor junghiate pentru Mine să nu fie [turnat] pe aluat, iar jertfa sărbătorii de Paște să nu rămână până a doua zi. ²⁶ Cele dintâi roade ale pământului să le aduci la casa Domnului Dumnezeuului tău. Să nu aduci mielul [fiert] în laptele maicii sale.”

²⁷ Și Domnul a zis către Moise: „Scrie aceste cuvinte, căci pe temeiul lor am încheiat legământ cu tine și cu Israel.” ²⁸ Și Moise a stat acolo, înaintea Domnului, patruzeci de zile și patruzeci de nopți; pâine n-a mâncat și apă n-a băut și a scris aceste cuvinte pe tablele legământului: cele zece porunci. ²⁹ Iată, Moise cobora de pe munte cu cele două table în mâini. În timp ce el cobora de pe munte, nu știa că înfățișarea chipului său a prins să strălucească, de când îi vorbise Domnul. ³⁰ Aaron și toți bătrânii lui Israel au văzut înfățișarea plină de slavă a feței lui Moise și s-au temut să se apropie de el. ³¹ Atunci Moise i-a chemat și s-au întors către el, Aaron și toți mairii adunării, iar Moise le-a grăit. ³² După aceea s-au apropiat de el toți fiii lui Israel și el le-a poruncit toate câte i le spusese Domnul în muntele Sinai. ³³ Și când a încetat să le vorbească, și-a acoperit fața cu un văl. ³⁴ De fiecare dată când Moise intra la Domnul, ca să-I vorbească, își ridica vălul

34,22 Exemplu de corespondență între ἀρχή și ebr. *bikkūrīm*, „pârgă/primele roade” redat în mod obișnuit prin πρωτογενήματα. ♦ „la mijlocul anului”: TM are „la sfârșitul anului”.

34,28 Spre deosebire de Deuteronom (cf. 10,4) se înțelege că Moise a scris tablele legământului, iar nu Dumnezeu. Pentru „cele zece porunci”, cf. notele la Deut. 4,13; 10,4.

34,29-35 După Philon, Moise nu este un simplu inițiat, ci devine un hierofant al ceremoniilor mistice, al tainelor dumnezeiești, un învățător al adevărurilor dumnezeiești (Gig. 34). El este simbolul slavei inerente sufletului locuit de Duhul Sfânt (Clement, Strom. 4,18,117,1), atribut dumnezeiesc al celui care prin contemplarea lui Dumnezeu a ajuns la limita îndumnezeirii (Origen, Com. Io. 32, 334.338). ♦ Fața strălucitoare a lui Moise servește de mijlocire între catehumen și slava lui Dumnezeu; la botez, Iisus, după Moise, are această menire (Origen, Hom. Ies. 4,1). Δόξα, în greacă poate însemna „splendoare, strălucire”, dar în română s-a folosit mai mult termenul slavon, „slavă”. ♦ Reprezentările lui Moise cu coarne derivă din Vulgata care, asemenea lui Aquila, a înțeles ebr. *qāran*, „a iradia, a străluci” în legătură cu rădăcina cuvântului *qeren* „corn”.

34,34 Ridicarea vălului înseamnă trecerea de la sensibil la inteligibil (Grigore al Nyssei, Cant., Prol.).

până când ieșea. La ieșire, grația tuturor fiilor lui Israel câte îi poruncise Domnul.³⁵ Și fiii lui Israel vedeau că fața lui Moise era plină de slavă, iar Moise purta un văl pe față până când intra să stea de vorbă cu El.

35¹ Și Moise a strâns toată adunarea fiilor lui Israel și le-a zis: „Iată cuvintele pe care Domnul a poruncit să le împliniți: ² Șase zile să lucrezi, iar în ziua a șaptea să încetezi, sabat sfânt, odihnă pentru Domnul. Oricine va lucra într-însa, să moară. ³ Să nu aprindeți foc în nici una dintre locuințele voastre în ziua de sabat; Eu sunt Domnul!”

⁴ Și Moise a grăit către toată adunarea fiilor lui Israel, zicând: „Domnul a rânduit și acest lucru, zicând: ⁵ «Luați dintr-ale voastre și puneți deoparte pentru Domnul. Fiecare să aducă daruri alese Domnului cât îl lasă inima: aur, argint, aramă, ⁶ mătase viorie, purpurie și stacojie țesută în două, în subțire răsucit și păr de capră, ⁷ piei de berbec vopsite în roșu, piei de culoare violet și lemn care nu putrezește, [⁸] ⁹ pietre de sardiu și pietre de pecete

35-39 Construirea sanctuarului, relatată în termeni asemănători cu cei din 25-31. Dumnezeu este cel care orânduiește cultul, iar sanctuarul de pe pământ este locul privilegiat în care se manifestă Prezența divină, „Slava”.

35,1 „adunarea”: apare în mai mult locuri din Exod. Sensul exact este „comunitatea”.

35,1-3 Aprinderea focului în ziua a șaptea este cel mai mare sacrilegiu, pentru că toate activitățile presupun aprinderea focului (Philon, *Mos.* II, 213-220). ♦ Pentru Origen, sabatul are un înțeles anagogic: a părăsi lucrările lumești, a se feri de păcatul de a omite slăvirea lui Dumnezeu, pentru a rămâne în locul unde este Hristos (*Sel. in Ex.* 16,23).

35,3 „Eu sunt Domnul” apare numai în LXX.

35,4-29 De la 35,4 și până la sfârșit, deși păstrează esențialul din TM, LXX prezintă oarecare diferențe de traducere și de redactare. ♦ După Origen, aici este o simbolistică a ofrandelor aduse de ficcare: aurul este interiorizarea credinței, argintul este cuvântul temeinic încercat, sunetul, care traduce gândul în altă limbă, este bronzul, iar darul fiecăruia înseamnă inima deschisă, disponibilă pentru cultul spiritual (*Hom. Ex.* 13).

35,5 „darurile alese” (ἀπορχαί), *lit.* „pârgă”, la plural, sunt de fapt părți din cele prădate de la egipteni (Irineu, *Adv. haer.* IV, 30,1.4).

35,6 „stacojie țesută în două”: simbolizează, după Origen, focul aruncat de Iisus pe pământ (Lc. 12,49), care iluminează pe credincioși și îi arde pe păcătoși, precum și focul veacului ce va să vină (Mt. 25,41) (*Hom. Ex.* 13,3). ♦ Inul, simbol al pământului, este răsucit: trebuie „toarsă” carnea prin asceză. ♦ Pieile, „părul de capră” – lucru mort – înseamnă că pofta păcătoasă este deja moartă în cel care a făcut darul (*ibid.* 13,5 și Evagrie, *Pract.*, prolog).

35,7 Darul pieilor de berbec înseamnă nimicirea mâniei (Origen, *Hom. Ex.* 13,5).

35,8 Lipsește în LXX. În TM: „ulei pentru candelă, miresme pentru uleiul ungerii și tămâie bine mirositoare.”

pentru efod și cămașă. ¹⁰ Și toți oamenii iscusiți cu inima, dintre voi, să vină și să facă tot ce-a rânduit Domnul: ¹¹ cortul, învelitorile, acoperămintele, perdelele, bârnele și stâlpii, ¹² chivotul mărturie și drugii lui, capacul împăcării și perdeaua lui, [^{12a}] scoarțele curții cu stâlpii lor, pietrele de smarald, tămâia și uleiul de ungere, ¹³ și masa cu toate vasele ei, ¹⁴ sfeșnicul de luminat cu toate ale lui, [¹⁵] ¹⁶ altarul cu toate lucrurile lui, [^{17, 18}] ¹⁹ veșmintele sfinte ale preotului Aaron și veșmintele de slujbă, și tunicile preoțești pentru fiii lui Aaron, și uleiul ungerii și amestecul de tămâie.» ²⁰ Apoi toată adunarea fiilor lui Israel a plecat de la Moise. ²¹ Și fiecare a adus ce-l lăsa inima și cât îl îndemna sufletul; au adus [daruri] puse deoparte Domnului pentru toate lucrările cortului mărturie, pentru toate cheltuielile și pentru toate veșmintele [locului] sfânt. ²² Și bărbații au adus din partea femeilor, după cum îi îndemna cugetul lor; au adus inele cu peceți, toarte, verigi, plase [pentru păr], brățări și tot felul de lucruri din aur. Pe toate le-au adus ca aur pus deoparte pentru Domnul. ²³ Cei care aveau, aduceau pânză de in subțire, piele de culoare vineție și piele de berbec vopsită în roșu. ²⁴ Oricine avea pus deoparte argint sau aramă, îl aducea în dar pentru Domnul, iar cei care aveau, aduceau lemn care nu putrezește pentru toate lucrările de clădit. ²⁵ Și fiecare femeie cu minte iscusită țesea cu mâinile ei și aducea țesătură de mătase viorie, purpurie și stacojie, și pânză de in subțire. ²⁶ Toate femeile cu minte pricepută și iscusite la lucru au tors părul de capră. ²⁷ Și căpeteniile au adus pietre de smarald și pietre de pecete pentru efod și pieptar. ²⁸ Și amestecurile [de miresme], și uleiul ungerii, și amestecul de tămâie. ²⁹ Orice bărbat și orice femeie, pe care îi îndemna cugetul, veneau și făceau toate lucrările pe care Domnul le rânduisese prin Moise, aducând [daruri] puse deoparte Domnului.

³⁰ Și Moise a grăit fiilor lui Israel: „Iată, Domnul l-a chemat pe nume pe Beseleel, fiul lui Urios, fiul lui Or, din tribul lui Iuda. ³¹ Și l-a umplut de

35,13-14 Lacune în raport cu TM: „drugii” și „pâinile [punerii] înainte”.

35,15 Lipsese în LXX.

35,17-18 Lipsesc în LXX.

35,22 Femeile, prin ofranda lor, schimbă podoaba trupească cu cea spirituală în beneficiul cvlaviei (Philon, *Migr.* 97). ♦ Brățările evocă mâna dreaptă și sunt, pentru Origen, faptele bune săvârșite în trup (reprezentat simbolic de către femeie); împletiturile sunt aici plasele care servesc la reținerea și separarea șuvițelor de păr și reprezintă capacitatea de discernământ, lat. *discriminalia*: conduită a femeilor opusă impietății comise în 32,3-4 (*Hom. Ex.* 13,5). ♦ Lemnul care nu putrezește simbolizează pentru Origen harul fecioriei, desăvârșita incoruptibilitate, limitat la un număr mic de oameni (*ibid.* 13,6).

duhul dumnezeiesc a toată iscusința, priceperea și știința,³² ca să fie mai mare peste toate lucrările de clădit; să lucreze aurul, argintul, arama,³³ să cioplească piatra, să lucreze lemnul și să facă tot lucrul cu meșteșug.³⁴ I-a pus în minte [și puterea] să învețe pe alții, lui și lui Eliab, fiul lui Achisamac, din tribul lui Dan.³⁵ I-a umplut de iscusință, pricepere și știință, ca să înțeleagă toate lucrurile pe care le au de făcut în [lăcașul] sfânt, toate țesăturile și broderiile din mătase viorie și din pânză de in subțire; să facă tot felul de broderii măiestre.”

36¹ Beseleel și Eliab au lucrat, împreună cu toți cei pricepuți la minte, cărora li s-a dat pricepere și știință spre a înțelege cum să facă toate lucrările cuvenite [locului] sfânt, precum le-a rânduit Domnul.

² Moise i-a chemat pe Beseleel și pe Eliab și pe toți cei care aveau iscusință, cărora le-a dat Dumnezeu știință în inimă, și pe toți cei care voiau să se apuce de lucrări cu dragă inimă și să le ducă la bun sfârșit.³ Ei au luat de la Moise toate [darurile] puse deoparte, pe care le aduseseră fiii lui Israel pentru lucrările [locului] sfânt, ca să le facă. Și primeau daruri în fiecare dimineață de la cei care le aduceau.⁴ Au venit toți meșterii care lucrau la sfântul lăcaș, fiecare după meșteșugul său, pe care îl făceau ei înșiși,⁵ și au zis către Moise: „Poporul aduce prea mult pentru lucrările rânduite de Domnul.”⁶ Atunci Moise a poruncit să se strige în tabără așa: „Nici un bărbat și nici o femeie să nu mai lucreze pentru prinoasele sfântului lăcaș!” Poporul a fost oprit să mai aducă prinoase.⁷ Căci cele aduse erau de ajuns pentru toată lucrarea, ba chiar prisoseau.

⁸ Lucrătorii pricepuți au făcut veșmintele sfințite, care sunt pentru preotul Aaron, precum rânduiseră Domnul lui Moise;⁹ au făcut efodul din [fire de] aur și din mătase viorie, purpurie și stacojie țesută, și din in subțire, răsucit.¹⁰ Foile de aur au fost tăiate în fire, astfel încât să fie întrețesute cu mătasea viorie, purpurie și stacojie și cu inul răsucit, lucru țesut cu măiestrie.¹¹ I-au făcut [efodului] umărare legate împreună de o parte și de alta,¹² lucrătură brodată, împletită la cele două laturi, care se îngemănau prin felul lucrăturii, din aur, mătase viorie, purpurie și stacojie, țesută și din in răsucit, după cum rânduiseră Domnul lui Moise.¹³ Au făcut apoi câte două pietre de smarald, încopciate pe margini de jur împrejur cu aur, săpate și

36,13 Σμόραγδος corespunde ebr. *šōham*, desemnând o piatră prețioasă roșie, cunoscută sub numele de cornalină, onix sau sardoniu. Alții optează pentru „beril”, piatră albastră sau verde: βερύλλιον în 28,20. Σμόραγδος, în rest.

încrustate ca niște peceți după numele fiilor lui Israel. ¹⁴ Și le-a pus ca pietre de pomenire pe umerii efodului pentru fiii lui Israel, după cum Domnul îi rânduisese lui Moise.

¹⁵ Au făcut un pieptar, brodat la fel ca efodul, din aur, mătase viorie, purpurie și stacojie, țesută și din in răsucit. ¹⁶ Pieptarul l-au făcut pătrat, îndoit, de o palmă lungime și o palmă lățime, în două. ¹⁷ Au cusut pe el o țesătură cu patru rânduri de pietre; primul rând de pietre era de sardiu, de topaz și de smarald, ¹⁸ al doilea rând: antrax, safir și jasp, ¹⁹ al treilea: ligurion, agat și ametist ²⁰ și rândul al patrulea era din hrisolit, beril și onix. Toate erau în ferecături de aur legate între ele cu aur. ²¹ Pietrele erau după numele fiilor lui Israel, în număr de douăsprezece, săpate ca niște peceți, fiecare cu numele ei după cele douăsprezece triburi. ²² Pe pieptar au făcut lăntișoare împletite din aur curat. ²³ Au făcut două paveze din aur și două inele din aur și au prins cele două inele din aur la fiecare capăt al pieptarului. ²⁴ Au trecut lăntișoarele împletite de aur prin inelele de la amândouă capetele pieptarului. ²⁵ Cele două capete ale lăntișoarelor le-au prins de cele două paveze de pe umerii efodului în partea din față. ²⁶ Au făcut două inele de aur și le-au pus la celelalte două capete ale pieptarului, în interior, spre marginea părții din spate a efodului. ²⁷ Și au făcut alte două inele de aur și le-au pus pe cei doi umeri ai efodului, în partea de jos și în față, la înădătură, deasupra cusăturii efodului. ²⁸ Au legat pieptarul de inelele efodului, care erau prinse cu un șnur de mătase viorie, împletită cu țesătura efodului, astfel încât pieptarul să nu poată aluneca pe deasupra efodului, precum rânduisese Domnul lui Moise.

²⁹ Și au făcut cămașa de sub efod cu totul țesută de mătase viorie. ³⁰ I-au făcut cămășii o despicătură la mijloc [pentru cap] cu un guler tivit de jur împrejurul deschiderii, țesut împreună cu ea, ca să nu se rupă. ³¹ La poala de jos a cămășii, de jur împrejur, au făcut ca niște rodii înflorate, țesute din mătase viorie, purpurie și stacojie și din in subțire. ³² Au făcut niște clopoței de aur și au pus clopoțelii de aur la poalele cămășii, de jur împrejur, printre rodii; ³³ [câte] un clopoțel de aur, apoi o rodie pe poala cămășii, de jur împrejur, ca s-o îmbrace la slujbă, precum Domnul îi rânduisese lui Moise.

36,22 Traducerea „lucrare împletită (în formă de torsadă)”, ἔργον ἐμπλόκιον, (vezi și 24 și 25) se folosește pentru aceeași expresie ebraică din 28,22: ἔργον ὀλυσιδωτόν, „lucrarea în formă de lăntișor” (vezi și nota *ad loc.*). Sensul nu este același cu cel din 35,22 (vezi nota *ad loc.*), deși registrul metaforic rămâne cel al coafurii femeilor (ἐμπλόκιον poate însemna un anume fel de a împleti părul).

³⁴ Au făcut apoi tunici țesute de in subțire pentru Aaron și fiii lui. ³⁵ Și bonete și mitre de in subțire, și nădragi din pânză de in subțire, răsucit. ³⁶ Și brăie de in subțire și de mătase viorie, purpurie și stacojie țesută, lucru brodat, după cum Domnul îi rânduse lui Moise.

³⁷ Au făcut și o foiță din aur, punere deoparte pentru lăcașul sfânt, din aur curat și au scris pe ea cu litere săpate ca pe o pecete: „Sfințenia Domnului.” ³⁸ Și i-au pus o margine de mătase viorie, cu care au prins-o de mitră, deasupra, în locul arătat de Domnul lui Moise.

37 ¹ Au făcut pentru cort zece scoarțe. ² Lungimea unei scoarțe era de douăzeci și opt de coți. Toate erau de aceeași măsură. Lățimea fiecărei scoarțe era de patru coți. ³ Au făcut și o perdea de mătase viorie, purpurie și stacojie, țesută și din pânză de in răsucit, brodată cu heruvimi. ⁴ Și au pus-o pe patru stâlpi care nu putrezesc, poleiți cu aur. Capetele lor erau de aur, și temeliile lor de argint. ⁵ Și au făcut o perdea la ușa cortului mărturiei din mătase viorie, purpurie și stacojie și din pânză de in subțire, răsucit, cu heruvimi brodați. ⁶ Cei cinci stâlpi ai ei, cârligele lor, capetele și verigile lor le-au poleit cu aur, iar cele cinci temelii erau din aramă.

⁷ Apoi au făcut curtea. Spre miazăzi, scoarțele curții erau de in subțire, răsucit, de o sută pe o sută [de coți], ⁸ cu douăzeci de stâlpi și douăzeci de temelii. ⁹ Spre miazănoapte [erau] scoarțe de o sută pe o sută, cu douăzeci de stâlpi și douăzeci de temelii. ¹⁰ Pe partea dinspre mare, scoarțele erau de cincizeci de coți, cu zece stâlpi și zece temelii. ¹¹ Și, pe partea dinspre răsărit, scoarțe de cincizeci de coți. ¹² Erau scoarțe de cincisprezece coți pe o latură cu trei stâlpi și trei temelii. ¹³ Și pe a doua latură, de o parte și de alta a intrării în cort, scoarțe de cincisprezece coți, cu trei stâlpi și trei temelii. ¹⁴ Toate scoarțele curții erau din in subțire răsucit. ¹⁵ Temeliile

36,37 Ebr. *nēzer* e redat aici prin ὀφρῖσμα, „obiect pus deoparte, aferosit”. Complementul în genitiv τοῦ ἁγίου desemnează clar în limba greacă locul sfânt căruia îi este consacrată „foița” de aur, în timp ce echivalentul ebraic califică diadema, „de sfințenie”. Complementul κριῶν este un dativ (pentru Domnul), *lit.* „lucrul sfânt Domnului”, și nu genitiv, ca în 28,36.

37,11 În TM, punctele cardinale sunt valabile pentru un observator plasat la Ierusalim și ele diferă de orientarea dată în LXX la 27,9-13 (v. nota *ad locum*); astfel κλίτος desemnează „sudul” după uzajul comun și θόλασσα (v. 10) „vestul”.

37,15 Ἀγκύλη, *lit.* „agrafă”, este aici, ca și în v. 17, substituit pentru κρικος, „cârlig”, care redă în 27,10.11 și în 37,6 același cuvânt ebr. *vav*.

stâlpilor erau din aramă, cârligele lor din argint, capetele și toți stâlpii curții argințați. ¹⁶ Perdeaua brodată de la intrarea în curte era din mătase viorie, purpurie și stacojie și din pânză de in subțire răsucit. Lungimea era de douăzeci de coți, înălțimea de cinci coți, potrivit cu scoarțele curții. ¹⁷ Și aveau patru stâlpi și patru temelii de aramă, cârlige de argint și capete argintate. ¹⁸ Și stâlpii erau, de asemenea, placați cu argint, și toți țăruii curții, de jur împrejur, erau din aramă.

¹⁹ Iată alcătuirea cortului mărturiei încredințată lui Moise, a cărui slujire a revenit leviților prin Ithamar, fiul lui Aaron, preotul. ²⁰ Beseleel, fiul lui Urios, din tribul lui Iuda, a făcut precum Domnul rânduisese prin Moise. ²¹ La fel și Eliab, fiul lui Achisamac, din tribul lui Dan, s-a îngrijit de țesături, cusături și broderii, ca să se lucreze mătasea stacojie și pânza de in subțire.

38 ¹ Beseleel a făcut chivotul ² și l-a poleit cu aur curat pe dinăuntru și pe dinafară. ³ A turnat pentru el patru inele de aur, două pentru prima latură și două pentru latura a doua, ⁴ destul de largi, pentru drugii, ca să fie ridicat cu ele. ⁵ A făcut din aur și un capac al împăcării deasupra chivotului ⁶ și doi heruvimi de aur; ⁷ un heruvim la un capăt al capacului și un heruvim la celălalt capăt al capacului, ⁸ umbrind cu aripile lor capacul împăcării.

⁹ A făcut și o masă a punerii înainte, pentru daruri, din aur curat. ¹⁰ A turnat pentru ea patru inele, două pe prima latură și două pe a doua, destul de largi ca să fie ridicată cu drugii care intrau în ele. ¹¹ Și a făcut drugii pentru chivot și pentru masă, și i-a poleit cu aur. ¹² A făcut vase pentru masă: vase, cădelnițe, potire și cupe de turnat libații, toate din aur curat.

¹³ A făcut și sfeșnicul pentru luminat din aur, cu tijă trainică, ¹⁴ cu ramuri [pornind] din cele două laturi ale lui. ¹⁵ Din ramuri ieșeau trei muguri

37,19 „Slujirea” (λειτουργία) leviților constă în administrarea obiectelor sacre enumerate mai sus și nu în stabilirea inventarului de obiecte din sanctuar.

38,10 O caracteristică lexicală proprie capitolului 38 este apariția termenului διοστῆρες, „pârghii”, pentru a desemna „drugii”, aici, cât și în vv. 4 și 11, în loc de ἀναφορεῖς, ca în 25,13-15.27 și 35,12, și μοχλοί, în v. 24, în loc de φορεῖς, ca în 27,6-7.

38,13-17 Sfeșnicul. Această prescurtare a descrierii din TM prezintă în greacă, față de pasajul 25,31-39, particularități lexicale și elemente ciudate, fapt ce implică o remaniere. Pare sigur că traducerea a fost făcută independent de versiunea greacă a Ex. 25,31-39.

38,13 „Tijă trainică”, τὸν καύλον, este acuzativ de relație: „solid la tijă”.

38,15 „Muguri”, βλαστοί, par a corespunde lui κρίνα, „crini”, în 25,31 și aceluiași cuvânt ebr. *perah*, „floare”, care a fost redat de asemenea prin βλαστός, „mlădiță, vlăstar” în Num. 17,23.

de o parte și trei de cealaltă, egali între ei ¹⁶ cu candelile lor așezate deasupra, ieșind din muguri, în formă de floare de migdal. Au făcut apoi niște cupe, ieșind din ele, în care să stea candelile, și o a șaptea cupă pentru candela din vârful sfeșnicului, de sus: toate dintr-o singură bucată de aur solid. ¹⁷ Și șapte candelile de aur cu mucări și ștergătoare de aur.

¹⁸ El a argintat stâlpii și a turnat pentru fiecare stâlp inele de aur și a poleit cu aur bărnele precum și stâlpii perdelei; și a făcut cârlige de aur. ¹⁹ A făcut și copci de aur pentru cort, copci de aur pentru curte, la fel, și copci de aramă pentru a întinde acoperământul deasupra. ²⁰ A turnat capetele de argint ale cortului și capetele de aramă ale ușii cortului și stâlpii curții, și a făcut cârlige din argint pentru stâlpi. Și i-a argintat. ²¹ A făcut țărushi din aramă pentru cort și pentru curte. ²² A făcut altarul de jertfă din aramă și cădelnițe de aramă, care au fost ale celor răzvrățiți cu ceata lui Core. ²³ Din aramă a făcut toate lucrurile [necesare] altarului: vătrai, temelie, cupe și cârlige. ²⁴ A făcut pentru altar și o împletitură, ca o plasă, în partea de jos a grătarului, dedesubt, până la jumătate, și a pus patru inele din aramă în cele patru colțuri ale împletiturii altarului, destul de largi, pentru drugi, ca să se ridice altarul. ²⁵ A făcut uleiul sfânt al ungerii și amestecul de tămâie foarte curată, cu meșteșugul făcătorului de miruri. ²⁶ A făcut băița de aramă cu

38,16 „Candele”, λαμπάδια, sunt, probabil, echivalentul pentru κρατήρες, „cupe”, din 25,33.34. Λαμπάδια trebuie să corespundă ebr. *gābhīa*; „corole”, care desemnează „cupele” în Gen. 44,2.5.9.10. Dificultatea constă în faptul că λαμπάδια sunt în greacă „făclii, lumânări sau candelile”. Trebuie totuși distinse aici de λύχνοι, „lumini”, ca și în 3Rg. 7,35, unde λαμπάδια corespunde ebr. *perah*, „floare”.

38,19 „Acoperământul”, κατακάλυμμα, pare a fi același obiect cu „perdeaua”, καταπέτασμα, în 37,16.

38,24 „Împletitură”, παράθεμα, iar în TM, „grătar”. Cf. *LSJ*, παράθεμα nu este atestat în altă parte în greacă decât în Exod, de două ori aici și în 39,10. Corespunde ebr. *mikbār* redat prin ἐσχάρα, „vatră”, în 27,4. Hesychios face din παράθεμα un sinonim pentru ἐπίθεμα, „capac”. Poate grătarul este înțeles ca un element suplimentar de protecție.

38,26 „din oglinzile femeilor”: TM are (38,8): „oglinzi de la femeile care slujeau.” Femeile care slujesc la sanctuar nu mai sunt menționate decât în TM 1Rg. 2,22, când se vorbește de greșeala fiilor lui Eli, care s-au culcat cu ele (detaliul este absent în LXX). Verbul ebraic este redat prin λειτουργεῖν în Num. 4,23 („a sluji”); traducerea prin „a posti”, νηστεύειν, aici, presupune o lectură *haffāmōth* în loc de *haffōbh*’ōth în TM. Pentru Chiril, postul este cel al convertirii, idolatrii devenind vase alese, sfințite pentru a primi botezul, iar postul reprezintă modul de viață spiritual și evanghelic (Chiril, *Ador.* 9,629 B-632 D).

temelia ei de aramă din oglinzile femeilor care au postit la ușa cortului mărturiei în ziua în care Moise l-a terminat de făcut.²⁷ A făcut băița pentru ca Moise, Aaron și fiii lui să-și spele mâinile și picioarele; când intrau în cortul mărturiei, sau când se apropiau de altar ca să slujească, se spălau, precum a rânduit Domnul prin Moise.

39¹ Tot aurul cheltuit în lucrare pentru toate cele sfinte care s-au făcut a fost [dobândit] din aurul prinoaselor dăruite de bunăvoie: douăzeci și nouă de talanți și șapte sute douăzeci de sicli, după ciclul sfânt.² Și argintul pus deoparte pe care l-au adus bărbații adunării era de o sută de talanți și o mie șapte sute șaptezeci și cinci de sicli;³ o drahmă – o jumătate de siclu după ciclul sfânt – pentru fiecare bărbat, care venea la numărătoare, de douăzeci de ani și mai mult, adică șase sute trei mii cinci sute cincizeci [de bărbați].⁴ Sutele de talanți de argint [s-au folosit] la turnarea a sute de capete ale [stâlpilor] cortului și a capetelor [de la stâlpii] pentru perdea; o sută de capete pentru o sută de talanți, câte un talant de capăt.⁵ Și au folosit o mie șapte sute șaptezeci și cinci de sicli pentru cârligele stâlpilor, și capetele le-au aurit și le-au împodobit.⁶ Și arama dăruită a fost de șaptezeci de talanți și o mie cinci sute de sicli,⁷ din care au făcut temeliile ușii de la cortul mărturiei,⁸ și temeliile curții de jur împrejur și temeliile intrării curții și țărui pentru cort și pentru curte, de jur împrejur,⁹ și împletitura de aramă a altarului cu toate ale altarului, și toate sculele cortului mărturiei.¹⁰ Și fiii lui Israel au făcut precum îi rânduisese Domnul lui Moise. Așa au făcut.

¹¹ Din aurul rămas din [darurile] puse deoparte au făcut cele de trebuință pentru slujbele înaintea lui Dumnezeu.¹² Și din restul de mătase vioorie, purpurie și stacojie i-au făcut veșminte pentru slujbă lui Aaron, spre a sluji cu ele în lăcașul sfânt.

¹³ Apoi au adus la Moise veșmintele, cortul cu toate lucrurile lui; temeliile cu bărnele lor, stâlpii,¹⁴ chivotul legământului cu drugii lui,¹⁵ altarul și toate lucrurile lui, uleiul ungerii și amestecul de tămâie,¹⁶ sfeșnicul cel

39,1-10 Separată de descrierea cortului mărturiei (37,19-21; TM: 38,21-23), pericopa despre metale și folosirea lor alcătuiește o unitate de sine stătătoare în LXX, iar încheierea ei (39,9b-10) ocupă un spațiu mai redus față de TM.

39,9 Utilizarea termenului ἐργαλεία, „scule, unelte”, pentru ebr. *'abhōdhāh*, „lucrare”, apare deja în 27,19, unde inserarea lui într-o enumerare de obiecte explică glisarea traducerii.

curat și candelile pentru ars și uleiul de luminat,¹⁷ masa punerii înainte cu toate vasele ei și pâinile punerii înainte,¹⁸ veșmintele lăcașului sfânt pentru Aaron și veșmintele fiilor săi pentru slujba preoției,¹⁹ scoarțele pentru curte și stâlpii, perdeaua de la intrarea în cort și de la intrarea în curte, apoi toate lucrurile cortului și uneltele lui;²⁰ învelitoare de piele, piei de berbec vopsite în roșu și învelitoare din piei de culoare viorie, și învelitori pentru restul cortului,²¹ țărșii și toate uneltele pentru lucrările cortului mărturie. ²² Precum Domnul îi rânduisese lui Moise, așa au făcut toată lucrarea fiii lui Israel. ²³ Și Moise a văzut tot ce se lucraseră. Și toate erau făcute în felul poruncit de Domnul lui Moise: așa erau făcute. Atunci Moise le-a binecuvântat.

40 ¹ Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „În prima zi a lunii întâi, la lună nouă, să ridici cortul mărturie. ³ Și să pui chivotul mărturie și să-l acoperi cu perdeaua. ⁴ Să aduci masa și să pui pe ea cele de cuviință, apoi să aduci sfeșnicul și să-i pui deasupra candelile lui. ⁵ Să pui altarul de aur al tămâierii în fața chivotului și să pui perdeaua ca acoperământ la ușa cortului mărturie. ⁶ Iar altarul pentru prinoase să-l așezi lângă ușile cortului mărturie. [⁷] ⁸ Să rânduești totul în cort și să le sfințești pe toate de jur împrejur; ⁹ să iei uleiul ungerii și să ungi cortul și pe toate cele dinlăuntrul lui; îl vei sfinți, pe el și toate lucrurile lui și va fi sfânt. ¹⁰ Să ungi altarul pentru prinoase și toate ale lui; să sfințești altarul și altarul va fi sfânt, preasfânt. [¹¹] ¹² Să-l aduci pe Aaron cu fiii lui la ușile cortului mărturie și să-i speli cu apă, ¹³ și să-l îmbraci pe Aaron cu veșmintele sfinte, să-l ungi și să-l sfințești și-mi va sluji Mie ca preot. ¹⁴ Să-i aduci și pe fiii lui, să-i îmbraci cu tunici, ¹⁵ să-i ungi cu ulei, la fel cum l-ai uns și pe tatăl lor, și-Mi vor sluji ca preoți. Să fie această ungere a preoției pentru totdeauna în neamul lor.” ¹⁶ Și Moise a făcut toate cele poruncite de Domnul. Le-a făcut întocmai.

¹⁷ Și a fost așa: în luna întâi a anului al doilea de la ieșirea lor din Egipt, la lună nouă, cortul a fost ridicat. ¹⁸ Moise a ridicat cortul, a așezat capetele,

39,17 (corespunde TM 39,36): precizarea „ale punerii înainte” (τῆς προσθέσεως) e proprie LXX și se leagă de epitetul προκεμένους (*litt.* „expuse”) folosit aici pentru pâini în loc de ἐνώπιους (*cf.* 25,29).

40,7 Lipsește din LXX. TM: „Între cort și altar să așezi băița în care vei turna apă.” În versetele următoare apar mai multe diferențe față de TM.

40,11 Lipsește din LXX.

40,12 Pentru Chiril al Alexandriei, curățirea lui Aaron și a leviților, făcută de către Moise cu ajutorul apei, este o prefigurare a botezului și numai Mântuitorul sfințește cu adevărat poporul ales de Dumnezeu (*frag.* la Lc.11,37, *apud* J. Reuss).

a pus de-a latul bârnele și a ridicat stâlpii. ¹⁹ A întins scoarțele pe cort și a pus acoperământul cortului deasupra lor, precum Domnul îi rânduse lui Moise. ²⁰ A luat mărturiile și le-a pus în chivot și a pus drugii sub chivot. ²¹ Apoi a adus chivotul în cort și a pus perdeaua [ca] acoperământ; și a acoperit chivotul mărturiei, după cum Domnul îi rânduse lui Moise. ²² A așezat masa în latura de miazănoapte a cortului mărturiei, în fața perdelei cortului. ²³ Și a pus pe masă, înaintea Domnului, pâinile punerii înainte, în chipul rânduit de Domnul prin Moise. ²⁴ A așezat sfeșnicul în cortul mărturiei, în latura lui dinspre miazăzi. ²⁵ Deasupra a pus candelile înaintea Domnului, în chipul rânduit de Domnul prin Moise. ²⁶ A așezat altarul de aur în cortul mărturiei, în fața perdelei. ²⁷ Apoi a ars deasupra amestecul de tămâie, precum Domnul îi rânduse lui Moise. [²⁸] ²⁹ Altarul pentru prinoase l-a pus lângă ușile cortului. [^{30,31,32}] ³³ A ridicat curtea împrejurul cortului și altarului. Și astfel a săvârșit Moise toate lucrările.

³⁴ Atunci norul a acoperit cortul mărturiei și cortul s-a umplut de slava Domnului. ³⁵ Moise n-a putut să intre în cortul mărturiei, fiindcă norul își întindea umbra peste el, și cortul era plin de slava lui Dumnezeu. ³⁶ Atunci când norul se ridica deasupra cortului, fiii lui Israel se porneau la drum, cu toate ale lor. ³⁷ Iar dacă norul nu se ridica, ei rămâneau pe loc, până în ziua în care se ridica. ³⁸ Căci un nor era deasupra cortului în timpul zilei și un foc era deasupra lui noaptea, înaintea întregului Israel, pe tot timpul călătoriei lor.

40,24 Sfeșnicul îl reprezintă pe Ioan Botezătorul: cf. Ps. 131,17, „am pregătit o făclie pentru unsul Meu”, lumina trimisă de Tatăl poporului evreu (In. 5,35), dar stinsă de către Irod (Chiril al Alexandriei, *Ador.* 10,680 A-681 A).

40,28 Lipssește din LXX. TM: „Iar la ușa cortului a pus perdeaua.”

40,30-32 Lipsesc din LXX. TM: „A așezat băița între cortul mărturiei și altar; ³¹ Moise și Aaron își spălau mâinile și picioarele în ea. ³² când intrau în cortul mărturiei și se apropiau de altar, precum poruncise Domnul lui Moise.”

40,34-38 Tatăl este izvorul „slavei”, Fiul fiind născut ca o „strălucire” a slavei (Origen, *Com. Rom.* 2,5, PG 14,881 B). Slava lui Hristos Însuși este superioară aceleia care luminează „cortul” sau fața lui Moise, îndumnezeit prin contemplație, după Ex. 34,29 (*Com. Io.* 32,328-343). „Norul” este deasupra Bisericii Dumnezeului celui viu, aceea a întâilor-născuți înscrși în ceruri (cf. *Evr.* 12,23). Iosephus spune că prin nor se revărsa „rouă binefăcătoare”, care dezvăluia prezența lui Dumnezeu celor care o doreau (vezi și Ps. 132,3 și Os. 14,6). Chiril aplică această imagine Bisericii, formate din neamuri – templu divin pe care norul îl umple ca o rouă duhovnicească (cf. v. 34).

LEVITICUS

Introducere

În cadrul Pentateuhului, Leviticul constituie cartea a treia a Legii lui Moise, denumită de evrei (prin sintagma de început a cărții) *wayyqra'*, formulă care înseamnă „și l-a chemat (Domnul)”, ca și prin sintagmele „legea preoților” sau „legea preotească”. În limba greacă a Septuagintei, această carte este intitulată *Λευϊτικόν* sau *Λευειτικόν*, de unde, prin intermediul versiunii latine a lui Ieronim (*Leviticus*), numele a fost adoptat în majoritatea limbilor moderne: engl. *Leviticus*, fr. *Lévitique*, rom. *Levitic*. Realizatorii unor ediții moderne indică prin titlu (și) poziția acestei cărți în cadrul Pentateuhului: *Das dritte Buch Mose* (Luther), *Треті книги Моїсіевы Левїтъ* (Ostrog), *Das dritte Buch Mose – Leviticus* (GN). În vechile versiuni românești întâlnim variante de titlu diverse: *Carte preoțască* (Ms. 45), *Preoția* (Bibl. 1688) – ambele denumiri traduc semnificația gr. *λευίτης* „preot al evreilor” –, *Cartea 3 a lui Moisi, preotească, ovreiaște Vaicra* (Ms. 4389, după Vulg.), *Cartea leviților* (Micu, Filotei), *A treia carte a lui Moisi, Leviticon* (Șaguna), *A treia carte a lui Moyses. Leviticu* (Heliade).

Potrivit tradiției ebraice, autorul Leviticului, ca și al întregului Pentateuh, ar fi fost Moise, legislatorul poporului lui Israel. Această atribuire tradițională a fost contestată încă din Evul Mediu de învățați precum Ibn Hazam din Cordoba sau Ibn Ezra (sec. al XI-lea), ca și, mai târziu, de Andreas Bodenstein (sec. al XV-lea), Thomas Hobbes și Spinoza (sec. al XVIII-lea). Majoritatea specialiștilor moderni acceptă ideea că forma finală a textului a fost redactată într-un moment anterior revenirii evreilor din exilul babilonian și că, probabil, autorii (proveniți din tribul preoților) au asamblat și prelucrat în mod relativ unitar elemente mai vechi.

Tema centrală a cărții o constituie relația ritualică a poporului ales cu Dumnezeu, realizată prin intermediul preoților. Sunt descrise cu multă precizie și grijă pentru detaliu diferitele tipuri de ritualuri și ceremonialuri care vor trasa cadrul moral și social al vieții poporului evreu, conturându-se astfel cu pregnanță caracterul teocratic al vechii societăți israelite. Marcat

adesea de reveniri, rezumate sau nuanțări ale unor chestiuni deja enunțate, conținutul cărții ar putea fi totuși împărțit în șapte părți: I. Tipuri de jertfe (cap. 1-7), II. Ritualul de consacrare sacerdotală a lui Aaron și a fiilor săi (cap. 8-10), III. Reguli de purificare și de sfințire (cap. 11-15 și cap. 17-22), IV. Ziua Împăcării (cap. 16), V. Reguli privitoare la relațiile interpersonale în cadrul poporului lui Israel (cap. 18-20), VI. Reguli privitoare la preoție și la cele șase mari sărbători ale calendarului ebraic (cap. 21-23), VII. Alte reguli privitoare la recompense și sancțiuni (cap. 24-27).

Conținutul detaliat al cărții, pe capitole, se prezintă astfel:

Cap. 1 Prezentarea jertfelor. Arderea de tot. Primele cinci capitole reprezintă un segment bine definit al lecturii sinagogale, în care sunt prezentate amănunțit regulile de desfășurare a principalelor cinci ritualuri sacrificiale. Secțiunile distincte ale primului capitol sunt următoarele: arderea de tot a vitelor mari (vv. 1-9), arderea de tot a oilor și a caprelor (vv. 10-13), jertfa de păsări mici (vv. 14-17).

Cap. 2 Jertfele vegetale. Însoțind jertfele animale, ofrandele vegetale au totuși un profil distinct, conferit de semnificații simbolice speciale. Capitolul prezintă următoarele secțiuni: jertfa de pâine (vv. 1-10), jertfa [de grâne] (vv. 11-15).

Cap. 3 Jertfa de mântuire. Jertfa de mântuire ocupă în ansamblul sacrificial o poziție importantă, ale cărei semnificații sunt nuanțate și în cuprinsul capitolelor următoare. Principalele secțiuni ale capitolului sunt următoarele: jertfa de mântuire la care se aduc vite mari (vv. 1-5), respectiv oi (vv. 6-11) sau capre (vv. 12-17).

Cap. 4 Jertfa pentru păcat. Capitolul cuprinde prezentarea prescripțiilor privitoare la sacrificiile expiatorii sau propițiatorii, care se împart în două mari categorii: jertfele pentru păcat (4,2-5,13) și, continuând cu capitolul 5, jertfele pentru delikte grave (5,14-20). Din punct de vedere compozițional, se disting șase paragrafe: descrierea ritualului („împăcarea”) pentru ispășirea păcatului marelui preot (4,3-12), ritualul pentru ispășirea păcatului întregii comunități (4,13-21), ritualul pentru ispășirea păcatului unei căpetenii (4,22-26), ritualul pentru păcatul unui membru oarecare al comunității (4,27-35), și în continuarea capitolului, enumerarea câtorva păcate (5,1-6), atenuarea asprimii pedepsei în cazul oamenilor săraci (5,7-13).

Cap. 5 Exemple de jertfe pentru diferite păcate. Capitolul prezintă următoarele secțiuni: diferite păcate individuale (vv. 1-6), cazul de excepție al jertfei substitutive (vv. 7-13), daune aduse bunurilor consacrate Domnului (vv. 14-16), păcatul săvârșit fără intenție (vv. 20-26).

Cap. 6 Alte jertfe pentru păcat. Prescripțiile din acest capitol se grupează astfel: focul neîntrerupt de pe altar (vv. 1-6), partea care revine preotului din jertfa vegetală (vv. 7-11), jertfa vegetală prezentată de preot (vv. 12-16), partea care revine preotului din jertfa pentru păcat (vv. 17-23).

Cap. 7 Jertfa pentru împăcare. Conținutul capitolului: partea care revine preotului din jertfa pentru vină (vv. 1-10), prescripții privitoare la consumarea jertfei de mântuire (vv. 11-21), interdicții privitoare la grăsime și la sânge (vv. 22-27), partea care revine preoților din jertfa de mântuire (vv. 28-34), prezentare rezumativă a părților care revin preoților (vv. 35-38).

Cap. 8 Ritualul de consacrare a preoților. Cu acest capitol începe partea a II-a a Leviticului, în care sunt prezentate ceremonia de consacrare („desăvârșire”) a preoților (cap. 8), intrarea în atribuții a preoților recent consacrați (cap. 9) și regulile pe care preoții sunt obligați să le respecte în exercitarea funcției lor (cap. 10).

Cap. 9 Primele jertfe ale lui Aaron și ale fiilor săi. La sfârșitul celor șapte zile cât durează ritualul de consacrare, preoții își inaugurează noua funcție prin efectuarea pentru prima dată a atribuțiilor lor esențiale, care țin de administrarea jertfelor și reclamă participarea întregii comunități. Întrucât în acest capitol stilul este mai puțin evoluat decât în cele anterioare, s-a presupus că acest fragment face parte dintr-un nucleu redacțional mai vechi, putând fi chiar urmarea directă a ultimului capitol din Exod (cf. Bibl. Jer., p. 137, nota a).

Cap. 10 Păcatul și moartea fiilor lui Aaron, Nadab și Abiud. Imprudența cu consecințe dramatice a celor doi fii ai lui Aaron a fost interpretată în general ca un sacrilegiu urmat de pedeapsa divină (vezi, de exemplu, Flavius Iosephus, *AI*, III, 208-211 și Origen, *Hom. Lev.*, IX, 1 și 9). O interpretare cu totul excentrică, formulată de mai multe ori, o găsim la Philon, *Fuga* 59, *Somn.* II, 67-186, *Leg.* II, 57: cei doi fii ai lui Aaron sunt prezentați nu ca niște sacrilegi, ci ca niște eroi ai pietății, a căror râvnă față

de Dumnezeu i-a ajutat să obțină în mod spectaculos nemurirea, pierind în focul divin: „Ei mor pentru a trăi, schimbă o existență muritoare pentru viața fără de moarte” (*Fuga* 59). Principalele secvențe ale capitolului sunt următoarele: moartea celor doi fii ai lui Aaron și prescripțiile interzicând doliul preoților (vv. 1-7), interdicția băuturilor fermentate pentru preoți (vv. 8-11), prescripții privitoare la consumarea de către preoți a ofrandelor (vv. 12-15), eroarea preoților cu privire la un ied jertfit (vv. 16-20).

Cap. 11 Animale curate și animale necurate. Cu acest capitol începe partea a III-a a Leviticului, cea mai întinsă (cap. 11-15; 17-22), în care sunt cuprinse prescripțiile rituale privitoare la lucrurile pure și la cele impure. Capitolul de față tratează despre animalele pure și despre cele impure. Criteriile de separare între aceste două categorii corespund unor străvechi interdicții religioase: pure sunt acele animale care pot fi oferite ca jertfă lui YHWH, iar impure sunt acelea care fie că sunt sacre pentru popoarele păgâne (egipteni, babilonieni, canaaneni), fie că sunt respingătoare pentru om și nu pot fi, în consecință, nici oferite ca jertfă. Identificarea exactă a multora dintre animalele și păsările menționate aici rămâne încă o problemă pentru exegeza biblică. Respectarea riguroasă a acestor prescripții alimentare extrem de restrictive a pus probleme mari evreilor din diaspora, aflați în contact cu civilizația elenistică, precum și, mai târziu, creștinilor. De aceea, atât la evreii din diaspora (vezi *Ep. Arist.* și *Philon*), cât și la comentatori creștini precum *Clement din Alexandria*, *Origen* sau *Theodoret al Cyruului*, întâlnim tendința de a conferi acestor prescripții un sens spiritual, simbolic.

Cap. 12 Ritualul de purificare a femeilor după naștere. Cu toate că nașterea unui copil rezulta din supunerea la una dintre primele porunci divine (cf. *Gen.* 1,28) și cu toate că în Israel copiii erau priviți ca un dar și ca o moștenire divină (*Ps.* 127,3), iar o femeie însărcinată apărea în ochii comunității ca un semn al bunăvoinței divine (*Ps.* 128,3), actul fiziologic al nașterii provoca, potrivit modului arhaic de gândire, o stare de impuritate legată, pe de o parte, de pierderea de sânge, și, pe de altă parte, de sfera actului sexual. Nefiind deci implicată o dimensiune moral-metafizică, ritualurile purificatoare de acest tip trebuie asimilate categoriei prescripțiilor igienice din cap. 15. Considerarea lehzuziei drept o stare impură este un fapt larg răspândit în culturile arhaice, ea regăsindu-se la indienii, perși, greci și romani, ca și, de altfel, în mediile tradiționale românești.

Cap. 13 Diferite forme de lepră. Capitolele 13 și 14 formează împreună un întreg, întrucât cuprind prescripții referitoare la „lepră”, cuvânt prin care se desemnează generic diferite boli ale pielii omului, dar și mucegaiuri care apar pe haine sau pe zidurile caselor. Această secțiune ar putea fi divizată astfel: 1. „lepra” la om (13,1-46); 2. „lepra” veșmintelor (13,47-59); 3. purificarea unui om atins de „lepră” (14,1-32) și 4. „lepra” caselor și curățirea ei. Cele mai multe cuvinte ebraice care desemnează diferite afecțiuni dermatologice sunt în TM *hapax legomena*, așa încât traducătorii greci au trebuit să aleagă, cel mai adesea, unități lexicale din terminologia medicală grecească tradițională, destul de bogată, de altfel.

Cap. 14 Ritualul de purificare a leproșilor. Secvențele capitolului sunt următoarele: curățirea leproșilor (vv. 1-20), prescripții speciale pentru oamenii foarte săraci (21-32), lepra clădirilor (vv. 33-53), prezentare sintetică a leprei (vv. 54-57).

Cap. 15 Diferite stări de impuritate la bărbat și la femeie. Capitolul 15 conține o importantă secțiune prescriptivă, cea referitoare la igiena organelor sexuale. Fundamentarea sanitară a prescripțiilor este inclusă în sistemul justificărilor religioase legate de necesitatea prezervării stării de puritate socială și ceremonială a comunității. Sunt exegeți care apreciază că natura și complexitatea acestei legislații sunt unice în literatura Orientului Apropiat (Harrison, p. 159). Capitolul are trei părți distincte: igiena bărbatului (vv. 1-17), igiena femeii (vv. 19-30) și concluzia generală (vv. 31-33).

Cap. 16 Ziua împăcării. Întregul capitol poate fi socotit ca o concluzie a părții a treia a Leviticului, deși el constituie și o parte în sine, bine conturată narativ între cap. 11-15 și 17-26. Conținutul acestui capitol se referă la marea sărbătoare anuală numită „Ziua împăcării”, celebrată în fiecare an în ziua a zecea din luna a șaptea (*cf.* mai jos, 23,26-32). Funcția rituală a acestei sărbători era aceea de a implora iertarea divină pentru păcatele întregii comunități a poporului lui Israel, a celor cunoscute, ca și a celor necunoscute sau involuntare. Această semnificație religioasă explică probabil plasarea prescripțiilor referitoare la marea sărbătoare comunitară la încheierea prezentării „impurităților” rituale. Numele ebraic al sărbătorii, *yom kippurim* (*yom „zi”, kippurim*, pluralul subst. *kippur* „ispășire” < rad. KPR „a acoperi”, *cf. supra*, 4,9), nu apare decât în Lev. 23,27-28 și Num. 29,11. Din faptul că, în contrast cu marea sa importanță ritualică, Ziua împăcării

este rar amintită în cărțile mai vechi ale VT, s-a putut deduce că această sărbătoare nu a putut fi instituită înaintea perioadei exilice. În calendarul mozaic actual, această sărbătoare ocupă un loc foarte important și se numește *Yom kippur*.

Cap. 17 Regulile de înjunghiere a animalelor jertfite. Capitolul prezintă următoarele secțiuni: reguli privitoare la înjunghierea animalelor (vv. 1-7), caracterul sacrificial al oricărei înjunghieri (vv. 8-9), interdicția consumării de sânge (vv. 10-14), mânuirea animalelor moarte (vv. 15-16).

Cap. 18 Prescripții privitoare la menținerea purității în relațiile sexuale. După expunerea împrejurărilor posibile de impurificare ceremonială, în cap. 18 se abordează cazurile de impurificare morală și consecințele lor. Conceptul de „sfințenie”, ca și prescripțiile referitoare la viața sexuală, reprezintă un imens pas înainte în istoria umană în comparație cu cutumele primitive ale egiptenilor și mesopotamienilor, în cadrul cărora aberațiile sexuale, adulterul și incestul nu erau incriminate, ba, mai mult, uneori aveau chiar o funcție cultică. S-a observat că, din punctul de vedere al structurii literare, acest capitol amintește mult de tratatele de suzeranitate între monarhul hitit și vasalii săi, forme literar-juridice care derivă, la rândul lor, din surse mesopotamiene mai vechi (Harrison, p. 184). Principalele secțiuni ale capitolului: caracterul obligatoriu al prescripțiilor (vv. 1-5), interzicerea incestului (vv. 6-18), alte interdicții sexuale (vv. 19-23), obligația de a evita practicile păgâne (vv. 24-30).

Cap. 19 Comportamentul față de aproapele. Alte diferite prescripții. Capitolul acesta poate fi socotit o continuare a celui precedent. După observațiile privitoare la disoluția morală produsă de infrațiunile sexuale, legislatorul ia acum în discuție alte tipuri de fapte imorale, cele care atentează la pietatea, simțul dreptății, bunătatea și onoarea individului. Deși nu par orânduite după o logică precisă, aceste recomandări sunt reunite într-un cod moral având ca fundament principiul „Eu sunt Domnul”, repetat mereu ca un leit-motiv. Secțiunile capitolului: regulile fundamentale ale sfințeniei în raport cu Domnul (vv. 1-8), reguli privitoare la secerat și cules (vv. 9-10), ofense la adresa aproapelui (vv. 11-14), „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși” (vv. 15-18), interdicția privitoare la orice formă de hibridizare (v. 19), relațiile sexuale cu o sclavă (vv. 20-22), prescripții privitoare la pomii fructiferi (vv. 23-25), interzicerea practicilor și obiceiurilor păgâne

(vv. 26-29), câteva alte prescripții (vv. 30-32), comportamentul față de străini (vv. 33-36), concluzie (v. 37).

Cap. 20 Pedepse pentru diferite păcate. Acest capitol detaliază prescripții referitoare la infracțiuni deja menționate (sacrificarea copiilor, incestul, necromanția etc.), tratate acum din unghi strict juridic.

Cap. 21 Alte prescripții privitoare la preoți. Capitolul prezintă următoarele secțiuni: sfințenia preoților (vv. 1-9), sfințenia marelui preot (vv. 10-15), defecte corporale care interzic accesul la funcția sacerdotală (vv. 16-24), interdicții privitoare la consumarea jertfelor (vv. 1-16), prescripții privitoare la integritatea corporală a animalelor jertfite (vv. 17-25), interdicția de a jertfi un pui de animal împreună cu mama lui (vv. 26-30), concluzie (vv. 31-33).

Cap. 22 Consumarea cărnii animalelor jertfite. Calitatea animalelor oferite ca jertfă. Acest capitol este dedicat integral datoriiilor cultice ale membrilor de rând ai comunității, a căror prezentare este reluată aici într-un registru mai solemn.

Cap. 23 Sărbătorile poporului lui Israel. Acest capitol reprezintă un veritabil calendar sacru al poporului ales, principalele sărbători ale anului fiind prezentate în ordine cronologică. Iată succesiunea principalelor secvențe: despre sărbătorile Domnului (vv. 1-3), Paștele și sărbătoarea azimelor (vv. 4-8), jertfa primelor spice (vv. 9-14), sărbătoarea celor cincizeci de zile (vv. 15-22), sărbătoarea trâmbițelor (vv. 23-25), ziua împăcării (vv. 26-32), sărbătoarea corturilor (vv. 33-36), concluzie (vv. 37-38), completare privitoare la sărbătoarea corturilor (vv. 39-43), concluzie finală privitoare la sărbători (vv. 44).

Cap. 24 Prescripțiile privitoare la sfeșnic. Păcatul blasfemiei. Secvențele capitolului: focul veșnic din candelă și din sfeșnic (vv. 1-4), pâinile rituale prezentate la altar (vv. 5-9), blasfemia egipteanului și legea talionului (vv. 10-23).

Cap. 25 Anul sabatic și anul jubileu. Acest capitol, prin conținutul său, poate fi privit deopotrivă ca o concluzie a celui anterior, dar și ca o introducere a celui care urmează. Conținutul capitolului este următorul: semnificația anului sabatic (vv. 1-7), anul răscumpărării generale (vv. 18-12),

pământul aparține Domnului (vv. 13-28), condițiile răscumpărării în orașe (vv. 29-34), purtarea față de fratele sărăcit (vv. 35-38), interdicția privitoare la reducerea unui israelit la starea de rob (vv. 39-46), fiii lui Israel sunt robi ai Domnului (vv. 47-55).

Cap. 26 Recompense și pedepse. Conținând prescripții importante privitoare la relațiile cu Dumnezeu ale poporului ales, acest capitol poate fi segmentat în trei părți relativ distincte: despre recompensele și despre binecuvântarea divină (vv. 1-13), despre pedepsele pentru nerespectarea poruncilor divine (vv. 14-39), fidelitatea Domnului față de legământul cu poporul ales (vv. 42-45).

Cap. 27 Prescripții privitoare la răscumpărare. Logica internă a textului indică faptul că firul principal al expunerii s-a încheiat o dată cu ultimele cuvinte ale capitolului anterior. Acest ultim capitol reprezintă un fel de apendice în care sunt expuse condițiile de răscumpărare a persoanelor (cf. Paul Harlé și Didier Pralon, *Introduction*, la Bibl. Alex. p. 16).

Cartea Leviticul este scrisă în varianta juridică a ebraicei biblice, ceea ce implică întrebuințarea unui vocabular cu pronunțat caracter tehnic, care are tendința de precizie și claritate. De aici o anumită sărăcie a expresiei, produsă de repetiții frecvente, de enumerări și reveniri, de caracterul standardizat al unor formulări, fapt care nu exclude totuși prezența unor pasaje de mare rafinament stilistic, precum și impresia de monumentalitate proprie ansamblului. Chiar aparenta monotonie a discursului constituie, la o lectură avizată, un factor de surprinzătoare expresivitate, aspect surprins cu acuitate de Constantin Noica, în *Jurnal filozofic*, Humanitas, 1990, p. 86: „Abia acum înțeleg expresia «frumusețile tănuite ale Bibliei». Sunt în Biblie cărți întregi – Leviticul, Numerii, chiar părți din Exod – unde nu e decât «material». Pagini de-a rândul se vorbește despre cum și de ce trebuie făcut cortul întâlnirii, sau în ce va consta jertfa. Detalii de ritual, material mort – îți spui. Și totuși, materialul acesta capătă ritm, se organizează. O aceeași descriere, cu aceleași detalii, revine, prefăcându-se parcă într-o incantație (...). O dată, de două ori, de douăsprezece ori. E exasperant!... Și deodată simți ce frumos este.”

După cum atestă comparația cu fragmentele din Levitic descoperite în 1949 în peșterile de la Qumrân, textul ebraic menținut de tradiție și

codificat la sfârșitul Evului Mediu de așa-numiții masoreți s-a transmis într-o foarte bună stare de conservare. Totuși, în unele cazuri, vechile versiuni: arameeană, siriacă, grecești (între ele și Septuaginta) sau latinești reflectă în unele locuri formulări mai vechi decât textul masoretic.

*

Cât privește acum spațiul cultural românesc, Leviticul a fost pentru prima dată tradus în întregime de Nicolae Milescu, pe la jumătatea secolului al XVII-lea, o dată cu textul integral al Bibliei, după versiunea grecească a Septuagintei, așa cum se prezenta aceasta în cea mai reputată ediție umanistă din epocă, tipărită la Frankfurt am Main în 1596. În aceeași perioadă (la începutul anilor '80 ai secolului al XVII-lea), un cărturar muntean anonim (identificat de filologul ieșean N.A. Ursu în persoana lui Daniil Andrean Panoneanul, autorul *Îndreptării legii*, Târgoviște, 1652, precum și al altor importante texte din epocă) a produs și el o versiune integrală a Bibliei, orientându-se însă mai cu seamă după versiunile slavonă și latină. Revizuit de un cărturar moldovean (identificat de același N.A. Ursu cu Dosoftei), textul inițial al lui Milescu, alături de versiunea lui Daniil Panoneanul au fost întrebuintate de editorii de la 1688 ai *Bibliei de la București*. Așa încât, din secolul al XVII-lea, avem la dispoziție trei versiuni complete ale Leviticului, două manuscrise, Ms. 45 (textul revizuit al lui Milescu), Ms. 4389 (textul lui Daniil Panoneanul) și textul tipărit la 1688¹. Aceste prime trei versiuni românești, care reprezintă începuturile tradiției scripturale în limba română, împreună cu cele mai importante din

1. Cititorul interesat poate afla amănunte cu privire la aceste aspecte importante ale vechii culturi românești în lucrarea lui Virgil Cândea, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în vol. *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria culturii românești*, Cluj, 1979, pp. 79-224, ca și din studiul introductiv al lui Al. Andriescu la vol. *Biblia de la București*, vol. I, *Facerea*, în seria *Documenta linguae Dacoromanorum*, Iași, 1989. Volumul al III-lea al acestei serii, dedicat *Leviticului*, a apărut la Iași în anul 1993 și conține, ca și celelalte volume ale seriei (*Facerea*, *Ieșirea*, *Numerii*, *Deuteronomul*, la care s-a adăugat, mai recent, *Psaltirea*), toate cele trei versiuni din secolul al XVII-lea pe care le-am amintit mai sus. O parte din notele și comentariile pe care le-am redactat pentru volumul din 1993 au fost preluate în cuprinsul comentariilor care însoțesc prezenta versiune. Am preluat de asemenea informații și interpretări din lucrarea mea *Studii de lexicologie biblică*, Iași, 1995. Nu am socotit oportun să menționez de fiecare dată acest lucru.

cele care le-au urmat (vezi Bibliografia), au stat permanent în atenția noastră, ajutându-ne la înțelegerea literală a textului grecesc al Septuagintei și, uneori, la definirea propriilor noastre opțiuni de traducere.

Tot din secolul al XVII-lea datează alte două fragmente din Levitic. Este vorba mai întâi de un fragment manuscris, păstrat pe două file de pergament și conținând vv. 3-37 din cap. 26, descoperit de B.P. Hasdeu în anul 1871 la Biblioteca Națională din Belgrad și publicat de acesta în *Cuvente den bătrâni*, vol. I, pp. 5-17; transcris în alfabet latin, textul este însoțit de către Hasdeu de comentarii filologico-lingvistice și pus în paralel cu secvența corespondentă din *Biblia de la București* (1688). O a doua traducere, parțială, a aceleiași fragment din Levitic (vv. 3-28 din cap. 26) se găsește în *Parimiile preste an* (Iași, 1682), tipăritură a mitropolitului Dosoftei. Examinând cu atenție aceste două fragmente și comparându-le cu celelalte trei vechi versiuni, am constatat că structura lor textuală este asemănătoare, dar diferită total de cea din Ms. 45, Ms. 4389 și Bibl. 1688. Această diferență atestă pe de o parte absența unei legături directe cu filiera textuală care va conduce la tipărirea Bibliei la București în 1688, dar și izvoare diferite de cele avute la îndemână și indicate cu relativă precizie de Milescu și revizorii lui succesivi². Cred că putem presupune cu suficientă legitimitate că izvorul acestor două versiuni fragmentare trebuie să fi fost un *Parimiar* slavon, care circula probabil în manuscris. Este, de aceea, foarte puțin probabil ca fragmentul descoperit de Hasdeu să provină dintr-o încercare necunoscută de traducere integrală a Bibliei, ci este mai degrabă, asemenea fragmentului din tipărirea de la 1682 a lui Dosoftei, unul dintre fragmentele biblice destinate a fi citite în biserică la anumite ocazii și orânduite canonic în cartea bisericească numită *Parimiar*. După părerea lui I. Șiadbei³, confirmată în linii mari ulterior de Ion Gheție și Al. Mareș⁴, fragmentul publicat de Hasdeu reprezintă o copie din secolul al XVII-lea, făcută de un muntean, iar traducerea a fost efectuată de cineva din Ardeal. Dată fiind semnificația lor filologică, am introdus și aceste două fragmente în seria textelor pe care le-am examinat cu atenție în cadrul comparației textuale care s-a aflat la baza propriei noastre versiuni.

2. Este vorba în primul rând despre. Frankf., Vulg. și Ostrog. Vezi V. Căndea, *op. cit.*, *passim*.

3. „Fragmentul Leviticului de la Belgrad”, în *Revista filologică*, I (1927), pp. 276-283.

4. *Introducere în filologia românească*, București, 1974, p. 37.

*

Versiunea pe care o propunem reflectă îndeaproape textul grecesc al Septuagintei, în recensiunea modernă a lui Alfred Rahlfs. Am reprodus, aşadar, toate opţiunile interpreţilor alexandrini, chiar şi când ele sunt diferite de cele din textul ebraic original. În secţiunea de comentarii, am menţionat de fiecare dată diferenţele faţă de textul ebraic, la fel cum am explicat toate pasajele obscure sau greşelile de traducere existente în textul grecesc. Am citat de asemenea, în mod consecvent, opţiunile de traducere şi părerile unor interpreţi mai vechi sau mai noi ai textului biblic, în dorinţa de a pune la dispoziţia cititorului un material cât mai divers pentru propriile reflecţii asupra textului. Referirile frecvente la Vulgata şi la alte câteva reputate versiuni moderne ale Bibliei în limbile engleză, germană şi franceză, alături de cele la textul ebraic, au şi ele acelaşi rol, de a sprijini pe cititor să acceadă la o mai adecvată şi nuanţată înţelegere a Septuagintei.

În scopul de a oferi o perspectivă istorică asupra lexicalizării în limba română a unor concepte biblice, am socotit util şi interesant să luăm în discuţie primele şapte versiuni româneşti ale Leviticului (Ms. 45, Ms. 4589, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Şaguna, Heliade), alături de alte câteva dintre cele moderne. Am putut astfel să punem în evidenţă dinamica textual-istorică a textului sacru în cultura românească, aşa cum se reflectă aceasta în evoluţia stilului biblic al românei literare. În unele momente, referirile la versiunea slavonă întrebuintată de primii traducători ai textului biblic în limba română s-au impus în acest context de la sine.

Datele de istorie şi de arheologie biblică oferite de cercetările mai recente, trimiterile comparative la culturile antice ale Orientului Apropiat şi la cultura clasică greco-latină, ca şi frecventele referiri la comentarii antici (Philon din Alexandria, Flavius Iosephus, Origen ş.a.) sunt destinate luminării din perspective complementare a semnificaţiilor Leviticului, textul cel mai „tehnic” dintre cărţile Vechiului Testament.

Eugen Munteanu

Leviticul

1¹ Și l-a chemat [Domnul] pe Moise și i-a vorbit din cortul mărturiei cu aceste cuvinte: ² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Dacă cineva dintre voi va aduce Domnului daruri dintre dobitoace, veți aduce aceste daruri din cireada de boi sau din turma de oi și capre. ³ Dacă darul lui este ardere de

1,1 *Incipit-ul* textului, conjuncția „și” (gr. καί, ebr. *waw*), este un indiciu sintactic al dependenței Leviticului de cartea care îl precedă, Exodul. ♦ Forma românească tradițională „Domnul” redă (după gr. Κύριος, slavon. Господь, lat. *Dominus*) ebr. 'Adhōnay „domnul, stăpânul”, care substituia, din motive de tabu religios, tetragrama YHWH, numele sacru al divinității. ♦ Sintagma „cortul mărturiei”, reproducând întocmai gr. ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου din LXX este generală în vechea tradiție textuală românească (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, cf. și Anania). În maniera sa neologizantă, Heliade propune „tabernacolul mărturiei”, inspirat de Vulg. *tabernaculum testimonii*. Expresia corespondentă 'ohel mo'edh din TM a fost tradusă în diferite feluri în bibliile moderne: *Tente du Rendez-vous* (Bibl. Jer.), *tente de la rencontre* (FC), *the tabernacle of the congregation* (KJV), *das heilige Zelt* (GN), cf. și „cortul descoperirii” (Radu-Gal.), „cortul adunării” (Bibl. 1968).

1,2 În LXX, noțiunea pronominal-nedefinită „cineva” este lexicalizată frecvent prin subst. ἄνθρωπος, „om”, pentru a sugera caracterul universal al jertfei care urmează a fi adusă. ♦ Gr. τὸ δῶρον din LXX, reprodus în vechile versiuni românești prin „dar”, corespunde ebr. *qorbān* din TM, cuvânt care apare pentru prima dată aici în Levitic și înseamnă literal „ceea ce se înfățișează (ca jertfă)”, redat de traducători printr-un echivalent apropiat: *offering* (KJV), *Opfer* (Luther, GN), *offrande* (Bibl. Jer.). ♦ Termenul tradițional românesc „dobitoace” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Șaguna, Radu-Gal., Bibl. 1968) corespunde gr. κτήνη, întrebuițat în LXX mai ales la plural pentru a desemna generic cele trei tipuri de animale oferite ca jertfă, bovinele mari, oile și caprele. Ebraicul *b^hhēmāh* din TM desemnează în mod generic toate animalele domestice mari. Philon, *Spec.* I, 163-165, este de părere că cele trei specii au fost alese ca animale pentru sacrificiu pentru că sunt cele mai blânde și mai ascultătoare.

1,3 Sintagma „ardere de tot”, prezentă în toate versiunile românești (excepție la Heliade: „holocaustomă”), redă cu fidelitate conținutul lexical și forma internă a gr. ὀλοκαύτωμα sau ὀλοκαύτωσις, recurenți în LXX pentru a desemna principalul tip de sacrificiu veterotestamentar. În TM apare 'olāh, derivat de la verbul 'ālāh, „a urca, a se înălța”, sugerând ideea că fumul rezultat prin ardere se înalță spre cer. Ideea de combustie

tot din vite mari, să aducă o parte bărbătească fără cusur la ușa cortului mărturiei, ca să fie bine primită înaintea Domnului. ⁴ Să-și pună mâna pe capul jertfei, iar aceasta îi va fi bine primită, ca să se săvârșească pentru el împăcarea [pentru păcate]. ⁵ Iar preoții, fiii lui Aaron, să înjunghie apoi

integrală exprimată în LXX se reflectă în semantismul sau în forma celor mai multe echivalente din versiunile europene mai importante: Vulg.: *combustio*, Ostrog: **СЪЖЕЖИЕ** „ardere”, Luther: *Brandopfer*, KJV: *burnt sacrifice*, Bibl. Jer., BA: *holocauste*. ♦ Sintagma „parte bărbătească”, întrebuițată în toate versiunile biblice românești (excepție la Heliade: „mascul”), vine din tradiția slavonă, căci corespunde cu Ostrog: **МЪЖЕСЬ ПОЛЪ** „parte bărbătească”, întrucât gr. **ἄρσῆν** înseamnă „mascul”, cf. Vulg. *masculus*. ♦ Exigența ca animalul de jertfă să fie perfect sănătos a fost interpretată simbolic de Philon, *Spec.* I, 260: „Legea nu este preocupată ca animalele pentru jertfă să fie fără cusur, ci mai mult de faptul ca acei care aduc jertfa să nu fie atinși de nici o patimă.” Ebr. *tāmim*, „perfect, fără defecte”, a fost redat în LXX prin gr. **ἄμιωος**, „fără pată, fără vină”, de unde soluțiile unor interpreți mai recenti: „fără cusur” (Radu-Gal.), „fără meteahnă” (Bibl. 1990, Anania). Versiunile românești mai vechi (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), sub influența probabilă a slavon. **НЕПОРОЧЕНЪ** „innocens; intactus” (Ostrog) și a lat. *immaculatus* (Vulg.), prezintă opțiunea lexicală „curat”. ♦ Secvența ultimă a versetului, **ὅτῳ δεκτὸν ἐναντίον κυρίου**, corespunde ebr. *lip^htonō lip^hnēy YHWH*, literal: „pentru bunăvoința sa înaintea lui Dumnezeu.” Sintagma „bine primit”, propusă de Radu-Gal. (cf. Bibl. Jer.: *agrée*), ni se pare mai potrivită pentru a reda semnificația gr. **δεκτός**, „accepté, admis, d’où agréable” (Bailly, s.v.), decât alte opțiuni precum simplu „primit” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) sau „bineplăcut” (Bibl. 1990, Anania).

1,4 Sing. „mâna” (gr. **τῆν χειρᾶ**) reproduce întocmai TM, cu toate că, potrivit tradiției iudaice relatate de Philon (*Spec.* I, 198), ritualul prescria întinderea ambelor mâini. ♦ Prin „capul jertfei” am tradus secvența **τὴν κεφαλὴν τοῦ καρπώματος**, în care gr. **κάρπωμα** înseamnă literal „fruct”, iar în LXX „prinos” (BA: *apanage*) și corespunde ebr. *’iṣṣeh* din TM (în mod excepțional, aici, ca și în 1,14, traduce ebr. *’olāh*, cf. *supra* 1,3). ♦ Semnificația expiatorie a jertfei ocupă un loc central în ritualistica VT, dar era cunoscută și altor popoare din Orientul Apropiat în Antichitate, de exemplu canaanenilor și babilonienilor (vezi Thomson, 21).

1,5 Verbul la plural întrebuițat pentru a desemna actul imolării, **σφάζουσι**, este în TM un termen tehnic, ebr. *šāhaṭ*, folosit la singular („el va înjunghia”). Conform practicii sacrificiale primitive, suplicantul era cel care jugula animalul pentru jertfă. Expresia „înaintea Domnului” are o semnificație locală, referindu-se la spațiul din fața cortului sacru. ♦ Asemenea majorității interpreților români, am tradus prin „vițel” gr. **μόσχος** „vlăstar al unui animal”, cf. Vulg.: *vitulus*; în TM *ben bāqār*, literal „fiul vacii” desemna atât vițelul propriu-zis, cât și un taur mai tânăr. ♦ „Preoții, fiii lui Aaron” (gr. **οἱ υἱοὶ Ἀαρὼν οἱ ἱερεῖς**) este expresia recurentă pentru desemnarea generică a tribului sacerdotal al levitiilor. În contextul istoric al textului, referirea poate fi la cei patru fii ai

vițelul înaintea Domnului și să aducă jertfă sângele, stropind cu sânge de jur împrejur altarul care se află la ușile cortului mărturie. ⁶ Jupuiind animalul pentru arderea de tot, să-l taie în bucăți potrivite, ⁷ iar preoții, fiii lui Aaron, să pună foc pe altar și să așeze lemne pe foc. ⁸ După aceea, fiii lui Aaron, preoții, să așeze bucățile tăiate, capul și grăsimea, pe lemnele care ard pe altar, ⁹ iar măruntaiele și picioarele să le spele cu apă și preoții să pună totul pe altar, căci este prinos, jertfă, mireasmă plăcută pentru Domnul.

lui Aaron, Nadab, Abiud, Eleazar și Ithamar, investiți de Moise cu demnitatea sacerdotală. ♦ Am optat în cele din urmă pentru termenul „altar” (cf. Vulg.: *altare*, Bibl. Alex.: *autel*) pentru a echivala gr. θυσιαστήριον, probabil o inovație lexicală a autorilor LXX (derivat de la θυσία „jertfă”). În stilul bisericesc românesc, se folosește consecvent apelativul „jertfelnic” (forma mai veche: „jirtăvnic”), un împrumut vechi din slavona bisericească (жертвеникъ).

1,6 Acțiunile sunt simultane, participanții la ritual, suplicantul și preotul, acționând fiecare conform prescripțiilor și datorii lor culturale. În TM, subiectul frazei din v. 6 este „el”, pe când în LXX și Vulg. se întrebuițează pluralul: μελιούσιν, respectiv *concident*. **1,7** Întrebuițat fără articol, cuvântul πῦρ se referă la focul despre care mai jos (6,5-6) se menționează că trebuie întreținut perpetuu. ♦ Potrivit soluțiilor celor mai mulți interpreți moderni, am tradus prin „a așeza” verbul grecesc ἐπιστοιβάζω, atestat de lexicografi doar în acest loc din Levitic, cu sensul exact „a îngrămădi”, reflectat cu fidelitate de vechile versiuni românești, unde găsim verbul „a grămădi” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688).

1,8 Gr. τὰ διχοτομήματα, redat de unii interpreți perifrastic (Vulg.: *membra quae sunt caesa*), înseamnă literal „(părți) tăiate în două”, operație desemnată în versetul anterior prin sintagma μελιούσιν... κατὰ μέλη „să taie în bucăți potrivite”, adică după o tehnică tradițională care consta în „tăierea unor bucăți potrivite, așa încât fiecare să alcătuiască un întreg” (Philon, *Spec.* I, 199). ♦ Grăsimea animalului jertfit (gr. τὸ στέαρ, ebr. *pādher*) era socotită de popoarele vechi partea cea mai prețioasă din corpul unui animal.

1,9 Începând cu Micu, interpreții români preferă în context termenul „măruntaie”, pentru a reda conținutul gr. τὰ ἐγκοιλία (ἐν „în”, κοιλία „cavitatea ventrală”), pe care primii traducători români îl calchiaseră prin expresii precum „cele den pântece” (Ms. 45, Ms. 4389, BB). ♦ Spălarea cu apă a bucăților din animalul jertfit era o operație rituală și era efectuată de către suplicant. În LXX se spune doar că preoții vor pune bucățile pe altar și se întrebuițează verbul gr. ἐπιτίθημι, „a așeza deasupra”, o opțiune de traducere destul de îndepărtată de originalul ebraic; aici era folosit verbul *hiq'ûr*, care era un termen tehnic în ritualistica sacrificială, însemnând aproximativ „a transforma o materie în fum și aburi mirositori”, înțeles pe care Ieronim a încercat să îl surprindă prin verbul latinesc *adolere*, „a oferi jertfe zeilor prin ardere” (Vulg.). ♦ Expresia ὁσμή εὐωδίας τῷ κυρίῳ din LXX este tautologică, fapt care se reflectă în cele mai vechi versiuni românești, unde găsim „miros de bună mirosire” (Ms. 45, Bibl. 1688, cf. și BA: *odeur de bonne odeur*). Ebr. *rēyah* „parfum” apare în TM cu o funcție apotropaică.

¹⁰ Dacă darul lui către Domnul va fi adus din turma de oi sau de capre, pentru arderea de tot, atunci să aducă parte bărbătească fără cusur și să-și pună mâna pe capul acesteia. ¹¹ Iar fiii lui Aaron, preoții, să o înjunghie în latura dinspre miazănoapte a altarului, înaintea Domnului, și să stropească cu sânge în jurul altarului. ¹² Să o taie apoi preoții în bucăți potrivite și să le așeze împreună cu capul și cu grăsimea pe lemnele care ard pe altar, ¹³ iar măruntaiele și picioarele să le spele cu apă și să aducă preotul toate acestea și să le pună pe altar, căci este prinos, jertfă, mireasmă plăcută pentru Domnul.

¹⁴ Dacă însă darul pe care îl aduci pentru Domnul ca prinos este din păsări, atunci să aduci dar din turturele sau din porumbei. ¹⁵ Și preotul să aducă pasărea la altar, să-i frângă gâtul și să o pună pe altar, iar sângele să-l stoarcă la temelia altarului. ¹⁶ Gușa cu penele (de pe ea) să o scoată și să o arunce lângă altar, în partea dinspre răsărit, la locul pentru cenușă. ¹⁷ Apoi să-i frângă aripile fără să o taie în două și să o așeze preotul pe altar, deasupra lemnelor de pe foc, căci este prinos, jertfă, mireasmă plăcută pentru Domnul.»

2 ¹ „Dacă va aduce cineva Domnului ca jertfă un dar [de grâne], darul său să fie din fruntea făinii de grâu și să toarne peste ea untdelemn și să

1,10 Prin expresia explicită από τε τῶν ἀρνῶν καὶ τῶν ἐρίφων în LXX se redă ebr. *min ha'fo 'n*, care desemnează generic „turma de vite mici”.

1,14 Acceptarea păsărilor mici, a porumbeilor și a turturelelor, ca jertfă permitea și celor mai săraci membri ai comunității să-și îndeplinească datoriile sacrificiale. Turtureaua (*Turtur communis*, în ebraică *tor*) era o pasăre larg răspândită în Palestina antică, iar porumbeii erau crescuți în număr mare de către israeliți. Philon, *Spec.* I, 62, menționează că porumbeii și turturelele sunt „cele mai blânde specii”.

1,15 Gr. ἀποκνίζω, *litt.* „a zgăria”, „a înțepa” dar și „a suci”, corespunde vb. ebr. *mālaq*, care desemna acțiunea de a frânge ceva cu ajutorul degetelor și al unghiilor. ♦ LXX (gr. πρὸς τὴν βάσιν τοῦ θυσιαστηρίου), ca și majoritatea vechilor versiuni (cf. Vulg.: *super crepidam altaris*), se referă la „temelia altarului”, în vreme ce în TM se vorbește despre „peretele altarului” (cf. Bibl. Jer.: *sur la paroi de l'autel*).

1,16-17 Referindu-se la îndepărtarea gușii păsării împreună cu penele de pe ea (τὸν πρόλοβον σὺν τοῖς πεποῖς), autorii LXX încearcă să echivaleze conținutul ebr. *mur' 'ah*, substantiv care, conform părerii majorității interpreților, desemnează în TM gușa împreună cu stomacul și intestinele păsării. ♦ „Fără să o taie în două”, οὐ διαλεῖ: este o aluzie la ritualurile păgâne divinatorii (cf. Gen. 15,10: Avraam nu despică păsările de jertfă).

2,1 Sintagma ἐὰν δὲ ψυχὴ προσφέρη, literal: „dacă (un) suflet va aduce”, reflectă cu fidelitate turnura frazei din TM, unde apare subst. *nepheš*, cu sensul „cineva; oricine”, dar și cu sensurile „sufare, suflet, viață” sau „ființă, persoană; el însuși”. O transpunere

adauge tămâie; [aceasta] este o jertfă.² Să o înfățișeze apoi fiilor lui Aaron, preoții, iar preotul [slujitor] să ia un pumn plin din fruntea făinii amestecate cu untdelemn și cu toată tămâia și să le ardă pe altar, spre pomenire, jertfă cu mireasmă plăcută pentru Domnul.³ Iar ceea ce rămâne din jertfa [de grâne] să fie pentru Aaron și pentru fiii săi, ca parte preasfântă din jertfele aduse Domnului.

literală prin *suflet* găsim la cei mai vechi interpreți ai Bibliei în limba română (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna). ♦ Jertfa vegetală, desemnată în LXX prin expresia parțial tautologică δῶρον θυσίον (literal: „dar jertfă”), corespunde ebr. *min^fhāh*, care desemna de regulă orice fel de dar sau ofrandă, indiferent de conținutul lor (animal sau vegetal), oferite în semn de omagiu unui personaj înalt. Tradiția mozaică a restrâns însă sensul ebr. *min^fhāh* la sensul de „ofrandă vegetală”. În prezentarea pe care o face jertfelor în *Spec.*, I, 194-196, Philon nu acordă mare atenție sacrificiilor vegetale, menționându-le doar în treacăt. Origen, în schimb, (*Hom. Lev.* II, 1-2), consideră jertfa vegetală o formă a jertfei pentru păcat, descrisă ulterior, în Levitic 5,11-13. ♦ „Fruntea făinii de grâu” transpune gr. σμιῦδαλις „fleur de farine de froment” (Bailly, s.v.), tradus în Vulg. prin *simila*, „făină foarte curată, fruntea făinii”, termeni care corespund în TM subst. *soleth*, prin care se desemnează făina de cea mai bună calitate, deosebită de făina obișnuită, denumită *qemah*. Reținem încercarea lui Heliade de a naturaliza grecismul *semidale*, glosat în paranteză prin „floare de făină”. După Philon, *Somm.* II, 71 și urm., floarea făinii reprezintă gândirea purificată a suplicantului. ♦ Termenul românesc tradițional „untdelemn” echivalează gr. τὸ ἔλαιον „ulei de măsline” (LXX), cf. Vulg.: *oleum*. În Palestina antică se foloseau alte uleiuri vegetale, cel de măsline fiind mai puțin cunoscut. ♦ Tămâia (ebr. *l^fbhonāh*, gr. λίβανον, lat. *thus*, slavon. *аѢннѢмѢ*), întrebuințată pe larg în ritualurile religioase ale multor popoare antice, era rășina balsamică a unui arbore din familia terebintului. În Israelul antic tămâia era foarte scumpă, fiind importată din Peninsula Arabică (Walker, 84); era socotită un simbol al credinciosului fervent (cf. Ps. 141,2).

2,2 Termen românesc tradițional „pomenire” corespunde gr. τὸ μνημόσυον, opțiune semantică adoptată în timp și de alți interpreți: *memoriale* (Vulg.), *ПАМЯТЬ* (Ostrog), *Gedenkopsfer* (Luther), *memorial* (KJV), *le memorial* (Bibl. Jer., SB, BA). Ebraicul *'az^fkārāh*, derivat din verbul *zākhar*, „a-și aminti”, este întrebuințat în Levitic în legătură cu acea parte („un pumn plin”) din jertfa vegetală, oferită ca ardere de tot (cf. Num. 5,15.18.26); expresia „spre pomenire” poate fi înțeleasă aici fie ca „spre a i se aminti lui YHWH de jertfa prezentată”, fie ca „spre pomenirea suplicantului înaintea lui YHWH”. Termenul este utilizat și în Ex. 3,15 („pomenirea Mea din neam în neam”), Deut. 32,26 („voi șterge dintre oameni amintirea lor”) etc.

2,3 Prin expresia „parte preasfântă” am redat conținutul unei sintagme prin care vechii interpreți exprimau, prin reduplicare, ideea de superlativ, potrivit unei structuri gramaticale (*godhes qādhāšim*) tipice limbii ebraice: ἅγιον τῶν ἁγίων (LXX), *sanctum sanctorum* (Vulg.).

⁴ Dacă însă vei aduce în dar Domnului jertfă [de grâne] coaptă în cuptor, să aduci pâini nedospite din fruntea făinii, frământate cu untdelemn, și turte nedospite unse cu untdelemn. ⁵ Dacă darul tău este jertfă [de grâne] coaptă în tigaie, el să fie din fruntea făinii, frământat cu untdelemn și nedospit. ⁶ Să-l rupi în bucăți și să torni peste el untdelemn; [aceasta] este jertfă [de grâne] adusă Domnului. ⁷ Iar dacă darul tău este jertfă [de grâne] coaptă pe vatră, să fie pregătit din fruntea făinii cu untdelemn. ⁸ Jertfa pregătită din acestea să o aduci Domnului și să o înmânezi preotului, iar el o va aduce pe altar; ⁹ din jertfa [de grâne], preotul să ia partea pentru pomenirea ei, pe care să o așeze pe altar, căci este prinos, mireasmă plăcută pentru Domnul. ¹⁰ Iar ce va rămâne din jertfa [de grâne] să fie pentru Aaron și fiii săi, ca parte preasfântă între prinoasele aduse Domnului.

¹¹ Nici o jertfă [de grâne] pe care o veți înfățișa ca dar Domnului să nu o pregătiți dospită, căci nimic dospit sau cu miere nu veți aduce ca prinos

2,4 Gr. ὁ κλιβανός, cu sensul „four à griller l'orge”, p. ext. „four de campagne, tourtière” (Bailly, s.v. κριβανός), corespunde ebr. *tannūr*, substantiv prin care în TM se denumește cuptorul portativ din lut ars, de formă conică, întrebuițat și astăzi de beduinii arabi în deșert. ♦ Expresia „pâini nedospite” (TM: *hallōth*, LXX: ἄρτους ἀζύμους, Vulg.: *panes... sine fermento*) denumește generic un fel de pâinițe din aluat nefermentat, de formă circulară. În loc de apă, la prepararea lor se întrebuița untdelemnul. „Turtele nedospite” preparate din fruntea făinii sunt desemnate prin gr. *λάγανα ἄζυμα*, cf. Vulg. *lagana azyma*: prin ebr. *r'qīqīm*, se desemnează în TM un fel de turtițe foarte mici pe care arabii le prepară și astăzi. Eliminarea expresă a oricărui ferment (cf. *infra* 2,11) se explică prin convingerea că alterarea caracterului natural al ofrandei ar fi însemnat profanarea ei. Poate fi vorba și despre o implicită reacție de diferențiere față de practicile culturale ale canaanenilor (cf. Bibl. Jer., p. 414, nota c).

2,5 Vasul numit de noi „tigaie” este desemnat prin gr. τὸ πήγανον, iar în TM prin ebr. *mahabhāh*, cf. Vulg. *sartago*, preluat de Heliade: „sartagine”. Comentatorii consideră că avem de-a face cu un dispozitiv tradițional de coacere, format dintr-un disc metalic amplu, puțin convex, care se așeza pe jarul încins.

2,7 Prin „vatră” am redat întocmai conținutul gr. ἔσχαρα (ca în Ms. 45 și Ms. 4389), cuvânt care mai înseamnă și „grătar”, de unde opțiunea pentru „grătar” a altor interpreți (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade), cf. și Vulg. *craticula* „grătar mic”. Se pare că este vorba de fapt despre un vas, dar mai mic decât cel explicat în nota anterioară. Oricum, termenul din TM, subst. *mar^shezeth* (< *rāhaš* „a clocoti”) sugerează că ar fi vorba mai degrabă de un vas decât de un grătar.

2,11 Agentul de fermentație este desemnat în TM prin doi termeni diferiți, substantivele *hāmēf*, literal „ceva acru” și *s^sor* „ferment”, echivalați în LXX prin gr. ζυμωτόν „fermentat” și, respectiv, ζύμη „idem”, ca în contextul de aici. În traducerile românești se folosesc, de regulă, verbul „a dospii” și derivatele sale sau substantivul „aluat”. Ca

Domnului.¹² [Puteți] să aduceți și din acestea în dar Domnului, însă numai ca dar din pârga lor; ele nu vor fi însă înălțate pe altar ca [jertfă cu] mireasmă plăcută pentru Domnul.¹³ Toate darurile din jertfele voastre să le sărați cu sare; să nu lăsați să lipsească de pe jertfele voastre sarea [ca semn

agenți de fermentație, în Antichitate se foloseau laptele acru sau diferite sucuri de fructe. Pentru Philon, *Spec. I*, 29, fermentul simbolizează trufia și aroganța. ♦ Mierea (LXX: τὸ μέλι, Vulg.: *mel*), în TM: *d' bhaṣ* (< acad. *diṣpu*), desemnează produsul apicol cunoscut, dar și un fel de sirop nefermentat de struguri sau curmale, cunoscut astăzi de arabi cu numele de *dibs*. Excluderea mierii dintre ofrandele poporului ales pentru YHWH se poate explica fie prin acțiunea sa fermentativă, fie prin nevoia de diferențiere față de cultele păgâne înconjurătoare, mierea fiind ofranda prin excelență în diferite culte uraniene ale Antichității. Philon, loc. cit., interpretează mierea ca simbol al plăcerii abuzive, iar un comentator modern presupune că prin „miere” se desemnează în Vechiul Testament, în mod generic și eufemistic, orice băutură fermentată (cf. Harrison, 1980, p. 54).

2,12 Ofranda primului cules din diferite specii vegetale (struguri, măsline etc.) reprezintă o jertfă distinctă de cea prescrisă în versetele anterioare. Produsele de acest tip nu erau arse pe altar, ci erau oferite ca prinos preoților, constituind unul dintre mijloacele lor de subzistență. Termenul românesc tradițional „pârgă” (venit din slavonă) apare încă în sec. al XVI-lea (psaltirile rotacizante, *Palia de la Orăștie* – 1582), ca și la alți scriitori bisericești precum Dosoftei sau Antim Ivireanul. Autorul Ms. 4389, orientându-se probabil și după Vulg.: *primitiae*, a întrebuințat acest termen, pe care îl vom regăsi în sintagma „prinos de pârgă” la Micu, urmată apoi cu consecvență de toți traducătorii români, până la Radu-Gal. La Heliade, din nou o opțiune lexicală latinizantă: „premiție”.

2,13 Sarea este un simbol al statorniciei față de un angajament luat, fiind prezentă în ritualurile de consfințire a unei alianțe (cf. Num. 18,19, „legământ de sare”), ca și în numeroase ritualuri religioase ale popoarelor antice. Această simbolistică se regăsește în tradiția iudaică, precum și în cea creștină. Pentru Philon, *Spec. I*, 289, sarea simbolizează durata perpetuă, întrucât „menține corpurile neschimbate și le face, într-o anumită privință, nemuritoare”. Flavius Iosephus, *AI III*, 227, menționează întrebuințarea obligatorie a sării inclusiv la jertfele arderii de tot, în conformitate cu o mai veche prescripție halahică. Expresia „sarea legământului” (gr. ἡ αἰα διαθήκης) de aici, care re apare în diverse variante în VT (de ex. în Num. 18,19; Iez. 43,24), are conotații simbolice-ritualice explicite. Expresia „voi sunteți sarea pământului” (Mat. 5,13-16 și Luc. 14,34-35) prin care Iisus Hristos se adresează apostolilor poate fi o referire directă la funcția simbolică a sării: ucenicii Mântuitorului sunt, asemenea sării, elementul prin care lumea întreagă devine o ofrandă adusă lui Dumnezeu. Origen a nuanțat în repetate rânduri această interpretare: „Oamenii lui Dumnezeu sunt sarea care conservă pământul” (*C. Cels.* VIII, 68-69). „Credincioșii sunt sarea pământului, adică a tuturor celorlalți oameni.” (*Com. Io.* VI, 59) *Vezi și Epist. ad Diogn.* 6, 1: „Ceea ce este sufletul pentru corp, sunt creștinii pentru întreaga lume.”

al] legământului Domnului. Pe lângă toate darurile voastre să aduceți și sare Domnului Dumnezeului vostru. ¹⁴ Și dacă vei aduce Domnului jertfă din cele dintâi roade ale tale, atunci să aduci grăunțe noi, prăjite la foc și râșnite, ca jertfă din cele dintâi roade, ¹⁵ să torni untdelemn peste ele și să adaugi tămâie; [aceasta] este o jertfă. ¹⁶ Iar preotul să pună [pe altar] partea spre pomenire din grăunțe și din untdelemn, precum și toată tămâia; [acesta] este prinos pentru Domnul.»”

3 ¹ „Iar dacă darul lui pentru Domnul va fi jertfă de mântuire, și dacă o va aduce din cireada de vite, atunci, fie parte bărbătească, fie parte femeiască, să o aducă fără nici un cusur înaintea Domnului. ² Și să-și pună mâinile pe capul animalului adus în dar și să-l înjunghie la ușile cortului mărturiei, iar apoi preoții, fiii lui Aaron, să stropească cu sângele lui altarul pentru arderi de tot, de jur împrejur. ³ Din această jertfă de mântuire să aducă, drept prinos pentru Domnul, grăsimea care acoperă măruntaiele,

2,14 A treia categorie de ofrandă (*min^ehāh*), primele roade ale plantelor de cultură (gr. θυσία πρωτογενημάτων), consta în genere din spice încă fragede și necoapte (ebr. *'ābhīb*, gr. véα χίδρα). Noțiunea pe care am desemnat-o prin participiul „râșnit”, după gr. ἐρικτός, corespunde ebr. *geres*, cf. Bibl. Jer. *moulu*, și a fost înțeleasă de unii interpreți drept „a măcina (boabele)”, iar de către alții drept „a freca spicele în mână spre a decortica boabele”. ♦ Celor patru elemente ale ofrandei vegetale (véα „noi, tinere”, πεφρυγμένα „prăjite”, χίδρα „spice” și ἐρικτά „râșnite, măcinate”) le-au fost conferite de către Philon, *Sacrif.* 76, 86-87, valori simbolice: grăunțele reprezintă segmentările pe care trebuie să le opereze rațiunea umană, aceasta trebuie pusă la încercare prin foc, trebuie să fie preocupată de tot ce este nou și, în al patrulea rând, ea trebuie să „macine” cu eforturi cuvântul divin.

3,1 Acest tip de jertfă (gr. θυσία σωτηρίου), în tradiția românească „jertfa de mântuire” (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), corespunde literal în TM expresiei *zebhaḥ ṣ^elāmīm*. Forma de plural *ṣ^elāmīm*, derivată din verbul *ṣālēm* „a fi întreg și nevătămat” (de la care vine și formula cea mai răspândită de salut la semiți), a fost înțeleasă ca indicând ansamblul capacităților și calităților omului în raport cu Dumnezeu (cf. Harrison, 1980, p. 56: *sacrifice of wellbeing*, „jertfă de bunăstare”). Dificultatea de echivalare a acestei sintagme se reflectă în varietatea opțiunilor de traducere: Vulg.: *hostia pacificorum*, KJV: *peace offering*, Radu-Gal.: „jertfă de pace”, Bibl. 1968: „jertfă de împăcare”, BJ: *sacrifice de communion*, GN: *Mahlopter* „jertfă de hrană”, Anania: „jertfă de mulțumire”. Cf. și Heliade, din nou neologizant: „sacrificiu de salutarium”.

3,3 Reprodus de noi fidel, gr. τὸ στέαρ τὸ κατακαλύπτον τὴν κοιλίαν καὶ πᾶν τὸ στέαρ τὸ ἐπὶ τῆς κοιλίας redă perifrastic ebr. *qerebh* care semnifică țesutul semi-transparent și gras ce învâluie la rumegătoare stomacul și intestinele.

toată grăsimea de deasupra măruntaielor ⁴ și amândoi rinichii împreună cu grăsimea de pe ei, cea de pe șolduri, ca și seul de pe ficat, care se desprinde o dată cu rinichii. ⁵ Iar preoții, fiii lui Aaron, să înalțe totul pe altar, deasupra arderii lor de tot așezate peste lemnele aprinse pe altar; [acesta] este prinos, [jertfă cu] mireasmă plăcută pentru Domnul.

⁶ Iar dacă darul pe care îl va aduce ca jertfă de mântuire Domnului va fi din turma de oi sau de capre, atunci, ori parte bărbătească, ori parte femeiască, să fie fără nici un cusur. ⁷ Dacă va aduce ca dar un miel, să-l înfățișeze înaintea Domnului, ⁸ să-și pună mâinile pe capul animalului pentru jertfă și să-l înjunghie la ușile cortului mărturie, iar fiii lui Aaron, preoții, să stropească cu sângele lui altarul de jur împrejur. ⁹ Din această jertfă de mântuire preotul să înfățișeze, ca prinos pentru Domnul, grăsimea și șoldul fără cusur, desprins împreună cu șalele, grăsimea de pe măruntaie ¹⁰ și rinichii amândoi împreună cu grăsimea de pe ei, cea de pe șale, ca și seul de pe ficat, care se desprinde o dată cu rinichii, ¹¹ iar preotul să înalțe totul pe altar; [aceasta este jertfă cu] mireasmă plăcută, prinos pentru Domnul.

¹² Dacă darul adus va fi o capră, să o înfățișeze înaintea Domnului, ¹³ să-și pună mâinile pe capul ei și să o înjunghie la ușile cortului mărturie, iar preoții, fiii lui Aaron, să stropească cu sângele ei altarul, de jur împrejur. ¹⁴ Și preotul să aducă, drept prinos pentru Domnul, grăsimea de pe

3,4 Interesant de remarcat că, între organele animalului jertfit, a căror aducere pe altar este exclusă de Moise, se numără creierul și inima. O explicație a acestei interdicții o găsim la Philon, *Spec.* 212-129: întrucât doar inima și creierul pot produce defecte ale sufletului, „ar fi absurd ca jertfirea lor să provoace amintirea păcatelor, și nu uitarea acestora”. În schimb, rinichii și ficatul, părți ale animalului socotite drept vitale, sunt singurele demne de a fi oferite lui Dumnezeu.

3,9 Prin formularea „șoldul fără cusur, desprins împreună cu șalele”, am încercat să redăm cât mai fidel gr. τὴν ὀσφὺν ἄμωμον σὺν τοῖς ψόαις care înseamnă, într-o altă echivalare, de asemenea mai liberă, „șoldul fără defect împreună cu mușchii lombari”. O transpunere literală a secvenței o găsim în vechile versiuni biblice românești: „mijlocul curat cu șalele” (Ms. 45. Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna). În TM, partea respectivă a animalului sacrificat era desemnată prin ebr. *'al'yāh*, termenul curent pentru denumirea cozii grase a oii sau a berbecului palestinian (*Ovis laticaudata*), rasă de ovine renumită în Antichitate pentru coada extrem de voluminoasă și de grasă, care putea atinge, după aprecierile unor specialiști, până la 12 kg.

3,11 Prin expresia „mireasmă plăcută” (gr. ὀσμη εὐωδίας) se echivalează de regulă ebr. *leḥem* „pâine”, p. ext. „hrană”, cf. Bibl. Jer. *nourriture*. Cauza acestei substituții lexicale trebuie căutată probabil în dorința de a evita întrebuintarea unui cuvânt concret pentru desemnarea unei ofrande către Dumnezeu.

măruntaie și toată grăsimea de deasupra măruntaielor ¹⁵ și amândoi rinichii împreună cu grăsimea lor, cea de pe șolduri, ca și seul de pe ficat, care se desprinde o dată cu rinichii. ¹⁶ Iar [preotul] să înalțe toate acestea pe altar ca prinos, [jertfă cu] mireasmă plăcută pentru Domnul. Toată grăsimea este a Domnului. ¹⁷ Aceasta va fi legiuire veșnică, pentru tot neamul vostru, în orice așezare a voastră: să nu mâncați nici grăsimi, nici sânge.»

4 ¹ Domnul i-a vorbit lui Moise cu următoarele cuvinte: ² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Dacă va păcătui cineva fără de voie împotriva

3,17 Expresia gr. ἡ γρῆνὰ ὑμῶν, transpusă în tradiția românească prin formulări precum „rudele voastre” (Ms. 45, Bibl. 1688) „neamurile voastre” (Ms. 45, Micu, Filotei, Șaguna), „generațiile voastre” (Heliade), „neam de neamul vostru” (Radu-Gal.), „toți urmașii voștri” (Anania) desemnează întregul neam al lui Israel, atât pe cei prezenți, cât și urmașii lor, oriunde s-ar afla aceștia. ♦ Interdicția de a mânca grăsimi și sânge se regăsește mai jos, în 7,22-27 (în Gen. 9,4 interdicția se referă doar la sânge; cf. și nota la Deut. 12,23). În interpretarea lui Philon, *Spec. IV*, 122-125, sângele nu trebuia consumat de oameni, deoarece el reprezintă „substanța sufletului sensibil”, iar de la grăsime oamenii trebuie să se abțină din austeritate și cumpătate, dată fiind consistența sa excesivă.

4,2-5 Formula condițională inițială „dacă va păcătui cineva” (gr. ψυχὴ ἐὼν ἁμαρτή) este frecvent întrebuințată și în textele juridice mesopotamiene; ea exprimă intenția divină de a accepta jertfa de împăcare, prin care să se restaureze ordinea tulburată prin păcat. Pentru întrebuințarea cu sensul „cineva” a subst. ψυχὴ „suflet”, vezi *supra*, nota de la 2,1. Origen, *Hom. Lev.*, se referă la acest context afirmând că gr. ψυχὴ „suflet” trebuie distins de gr. πνεῦμα „duh”, „spirit”, traducătorii evitând în mod intenționat întrebuințarea celui de-al doilea termen, deoarece „duhul” nu poate greși. ♦ Pentru noțiunea „a păcătui” autorii LXX se folosesc de verbul ἁμαρτάνω „a comite o greșeală, un păcat” (cf. Vulg. *peccare*), prin care se echivalează ebr. *hātā* „a rata ținta, a păcătui”. ♦ Expresia românească tradițională „fără de voie” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade), este traducerea exactă a adv. gr. ἀκούσιος, „involuntar”, din LXX. Interpretarea lui Ieronim din Vulg.: *per ignorantiam* (preluată probabil de acesta din mai vechile versiuni ale lui Aquila și Symmachus) o regăsim la unii traducători români: „din neștiință” (Anania, Radu-Gal., Bibl. 1968). Pentru crimele comise în mod deliberat nu era prescris nici un ritual expiatoriu, făptașul fiind ucis. ♦ Termenul πρόστογμα „ordin; prescripție, rânduială”, transpus tradițional prin „poruncă”, desemnează prescripțiile formulate negativ, de tipul „să nu uciți”. ♦ Expresia „arhiereul uns” (LXX: ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος, Vulg.: *sacerdos qui unctus est*) face explicit faptul că ceremonialul ungerii cu untdelemn al preoților era un simbol al investirii lor cu puteri sacrale și sacrificiale. Întrebuințarea aici a participiului κεχρισμένος în loc de obișnuitul χριστός ne lasă să înțelegem că doar marele preot (ebr. *hakkohen haggādhōl*, *kohen hāro* ‘s, iar aici *hakkohen hammašīah*, „preotul cel uns”) primea în momentul consacării o ungere totală. Contextul face referire la marele preot, personaj unic, șeful tribului leviților.

poruncilor Domnului, săvârșind o încălcare a vreuneia dintre ele, [va trebui să îplinească]:

³ Dacă a păcătuit arhiereul, care este uns, și a adus păcatul asupra poporului, atunci el să aducă Domnului, pentru păcatul pe care l-a săvârșit, un vițel fără cusur, [ca jertfă] pentru păcatul său. ⁴ Să aducă vițelul la ușa cortului mărturiei, înaintea Domnului, să pună mâna pe capul lui și să-l înjunghie înaintea Domnului. ⁵ Iar preotul cel uns, ale cărui mâini sunt desăvârșite [*i.e.* consacrate], să ia din sângele vițelului și să-l aducă în cortul mărturiei. ⁶ Apoi să-și moaie preotul degetul în sânge și să stropească de șapte ori cu sânge înaintea Domnului, de-a lungul perdelei sfinte. ⁷ Preotul să ungă apoi

După cum observă Philon, *Spec.*, I, 280, întrucât păcatul unui preot nu îl afecta doar pe acesta ca persoană, ci se răsfrângea asupra întregii comunități, animalul de jertfă trebuia să fie de cea mai bună calitate. ♦ „desăvârșite [*i.e.* consacrate]”: *cf.* nota la 8,22.

4,6 Numărul șapte are la multe popoare antice o valoare simbolică, semnificând perfecțiunea. Aici, prin repetarea de șapte ori a gestului ritual, se urmărește obținerea iertării depline. ♦ „Perdeaua cea sfântă” (LXX: τὸ καταπέτασμα τὸ ἅγιον) este bucata de țesătură care acoperea intrarea în cortul sacru; în TM: *pārokheth* „acoperământ; perdeă”. Dincolo de acest acoperământ nici preotul nu putea pași decât o singură dată pe an (v. mai jos, 16,34). Inspirați de predecesori precum Vulg. *velum sanctuarii*, mulți traducători români preferă o denumire concretă de tipul „acoperământul cel sfânt” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „perdeaua sfântului lăcaș” (Radu-Gal., Bibl. 1968), *cf. le rideau du sanctuaire* (Bibl. Jer.).

4,7 Altarele sacrificiale aveau în vechea Palestină o formă specială, extremitățile lor arătând asemenea unor coarne de animal. Aceste „coarne ale altarului” (gr. τὰ κέρατα τοῦ θυσιαστηρίου, ebr. *qeren*) erau socotite de israeliți drept loc de refugiu pentru cei urmăriți (vezi 3Rg. 1,50-51). ♦ „Altarul pentru amestecul de tămâie” simboliza prezența perpetuă a lui YHWH în mijlocul poporului lui Israel și se găsea în interiorul cortului mărturiei, înaintea perdelei sfinte. Pe acest mic altar ardea în permanență un amestec de arome prețioase. Ideea de amestec este sugerată în LXX de sintagma grecescă τὸ θυμίαμα τῆς συνθήσεως, literal „tămâia compunerii”, calchiată de vechii traducători români: „tămâia tocmirii” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „profumul compozițiunii” (Heliade). O idee despre componentele acestui amestec de arome ne putem face din Ex. 30,34, unde sunt indicate smirna, oniha, halvanul (galbanul) și tămâia. Smirna, numită în vechile texte biblice românești din sec. XV-XVII *stacti* (după slavon. *CTAKTI*, *cf.* gr. *στακτή*) era o rășină puternic parfumată, produsă probabil de unul din arborii *Styrax officinalis* sau *Camiphora opobalsamum*. Următorul component, oniha (gr. ὄνυχα), era obținut, după cum presupune Harrison, 1980, p. 62, din măcinarea anumitor moluște, sau, după Walker, p. 158, de la o specie de trandafir sălbatic (*Cistus ladaniferus*). Despre galban (gr. γάלבανη) se presupune că ar fi rășina aromatică a unei specii de mărar, probabil *Ferula galbaniflua*.

cu acest sânge coarnele altarului pentru amestecul de tămâie [cel ce este] înaintea Domnului, în cortul mărturiei; apoi tot sângele rămas al vițelului să-l toarne la temelia altarului pentru arderile de tot, care se află lângă ușile cortului mărturiei.⁸ [După aceea,] să scoată grăsimea din vițelul [adus ca jertfă] pentru păcat, grăsimea de pe măruntaie și toată grăsimea de deasupra măruntaielor,⁹ amândoi rinichii împreună cu grăsimea de pe ei, cea de pe șolduri, ca și seul de pe ficat, care se desprinde o dată cu rinichii,¹⁰ tot așa cum le pune deoparte din vițelul adus ca jertfă de mântuire; apoi să înalțe preotul toate acestea pe altarul pentru prinoasele [cuvinite Domnului].¹¹ Dar pielea vițelului și toată carnea lui împreună cu capul și picioarele, cu măruntaiele și cu balega,¹² întregul vițel să-l scoată afară din tabără, la un loc curat, acolo unde se aruncă cenușa, și să-l ardă în întregime pe un foc de lemne; la locul de aruncare a cenușii să-l ardă.

¹³ Dacă întreaga adunare a fiilor lui Israel va greși fără de voie, fără ca ochii adunării să bage de seamă, dacă va încălca una din poruncile Domnului, săvârșind ceva care nu se cuvine,¹⁴ atunci, când își va da seama de păcatul săvârșit, adunarea să aducă din cireadă un vițel fără cusur, [ca jertfă] pentru păcat, și să-l înfățișeze la ușile cortului mărturiei.¹⁵ Iar bătrânii adunării să-și pună mâinile pe capul vițelului înaintea Domnului și să-l înjunghie înaintea Domnului.¹⁶ Apoi, preotul cel uns să aducă din sângele vițelului în cortul mărturiei.¹⁷ Și să-și moaie preotul degetul în sângele vițelului și să stropească de șapte ori cu sânge înaintea Domnului perdeaua sfântă.¹⁸ Să unșă preotul cu acest sânge coarnele altarului pentru amestecul de tămâie, [altarul] care este înaintea Domnului, care se află în cortul mărturiei; apoi tot sângele rămas să-l toarne la temelia altarului pentru

4,12 Locul special amenajat pentru aruncarea cenușii (LXX: ἡ ἔκχυσις τῆς σποδιᾶς, TM: *šephekh haddešen*) era socotit un spațiu tabu pentru întreaga comunitate.

4,13 Termenul „adunare”, tradițional în stilul biblic românesc (vezi Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), reflectă conținutul gr. συνωγωγή (preluat de Heliade: *synagoga*). În TM, această noțiune este redată prin doi termeni distincți, ebr. 'ēdhāh „adunare (a întregului popor)” și qāhāl „adunare (a liderilor tribali)” (vezi Harrison, 1980, p. 64). ♦ „Ochii adunării” (gr. οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς συνωγωγῆς) desemnează metaforic conștiința publică. Fie ea și involuntară, orice abatere de la comandamentele divine reclama o jertfă de împăcare.

4,15 Pentru „bătrânii adunării”, în LXX se preferă gr. οἱ πρεσβύτεροι „cei mai bătrâni”, termen curent în mediile elenizante ale Egiptului ptolemaic, în locul termenului clasic οἱ γέροντες. Pentru neamul lui Israel consultarea bătrânilor era decisivă în probleme culturale, religioase (cf. Ex. 24,1-9), sau administrative (cf. Num. 11,16-17).

prinoase, care se află la ușa cortului mărturiei.¹⁹ [După aceea,] să scoată toată grăsimea vițelului și să o înalțe pe altar.²⁰ Cu acest vițel să facă întocmai cum a făcut cu vițelul [adus ca jertfă] pentru păcatul [arhiereului]: la fel să facă. Preotul va face [astfel] împăcarea pentru ei și li se va ierta păcatul.²¹ Să scoată întregul vițel afară din tabără și să-l ardă după cum au ars și vițelul cel dintâi; aceasta este [jertfă pentru] păcatul adunării.

²² Dacă a păcătuit o căpetenie săvârșind fără voie ceva ce nu se cuvine împotriva uneia dintre poruncile Domnului Dumnezeuului lor și a păcătuit și s-a făcut astfel vinovat,²³ când își va da seama de păcatul pe care l-a săvârșit, să aducă drept dar [Domnului] un ied, parte bărbătească fără cusur.²⁴ Și să-și pună mâna pe capul iedului și [preoții] să-l înjunghie pe locul unde se înjunghie [animalele pentru] arderile de tot, înaintea Domnului; aceasta este [jertfă pentru] păcat.²⁵ Iar preotul să ia cu degetul său din sângele [jertfei aduse] pentru păcat și să ungă cu el coarnele altarului pentru arderile de tot, apoi să toarne sângele rămas la temelia altarului pentru arderile de tot.²⁶ Și toată grăsimea să o înalțe pe altar, întocmai ca grăsimea de la jertfa de mântuire. Preotul va face [astfel] împăcare pentru acea căpetenie și acesteia i se va ierta [păcatul].

4.20 Prin sintagma „a face împăcare” redăm vb. gr. ἐξιλάσκομαι „apaiser par des sacrifices ou par une expiation” (Bailly, s.v.), cf. Bibl. Jer.: *le prêtre ayant fait... le rite d'expiation*, BA: *le prêtre fera l'apaisement pour eux*. Unii interpreți au lexicalizat în context noțiunea de „a se ruga” (Vulg.: *rogare*, cf. Ostrog: *МОЛИТИСА*), de unde și opțiunea pentru „a se ruga” în vechi versiuni românești (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688). TM are aici un derivat de la radicalul KPR, care poate fi interpretat în două sensuri. Sensul etimologic primar, ilustrat și de accadianul *kaparu* „a șterge, a înlătura”, evocă ideea de „ștergere, curățire” (cf. și Radu-Gal., Bibl. 1968: „să curețe”). După Harrison, 1980, p. 67, acesta este sensul cel mai probabil din contextul de față: prin jertfă oferită de om și acceptată de Dumnezeu, păcatul făptuit se consideră „șters”. Un al doilea sens posibil al radicalului KPR este cel de „a acoperi” (cf. arab. *kafara* „a acoperi”): prin jertfă se „acoperă” păcatul, ferindu-se astfel privirile lui Dumnezeu de maculare. În urma acestei proceduri rituale, mânia lui YHWH este potolită și El poate ierta greșeala suplicantului (vezi Snaitz, p. 30).

4.22 Vechiul „boiar” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), corespunde noțiunii de „șef, căpetenie”, lexicalizată prin ὄρχων (LXX), *princeps* (Vulg.) sau князь (Ostrog), care corespunde în TM ebr. *nāsī'*, prin care se denumește în VT un șef israelit, ca de exemplu în Iez. 44-46. Se consideră că se face referire la șeful unui trib sau al unui clan (cf. Luther: *ein Stammesfürst*, GN: *das Oberhaupt eines Stammes*) ori, în mod generic, la orice tip de purtător de cuvânt al unui trib (cf. Harrison, 1980, p. 66).

²⁷ Dacă un singur om din poporul de rând va păcătui fără voie, săvârșind ceva care nu se cuvine împotriva uneia dintre poruncile Domnului și se va face vinovat, ²⁸ când își va da seama de păcatul săvârșit, să aducă o iadă, parte femeiască fără cusur, [drept jertfă] pentru păcatul pe care l-a făptuit.

²⁹ Să-și pună mâna pe capul [jertfei] pentru păcat și [preoții] să o înjunghie pe locul unde se înjunghie arderile de tot. ³⁰ Iar preotul să ia cu degetul său din sângele jertfei și să ungă cu el coarnele altarului pentru arderile de tot; și tot sângele rămas să-l toarne la temelia altarului. ³¹ Și să desprindă preotul toată grăsimea jertfei după cum s-a desprins grăsimea de la jertfa de mântuire, și să o înalțe pe altar ca [jertfă cu] mireasmă plăcută pentru Domnul. Preotul va face [astfel] împăcare pentru acel om și i se va ierta [păcatul].

³² Dacă însă cineva aduce darul său pentru păcat din turma de oi, atunci să aducă o parte femeiască fără cusur ³³ și să-și pună mâna pe capul [jertfei] pentru păcat și să o înjunghie [preoții] la locul unde se înjunghie animalele pentru arderile de tot. ³⁴ Și preotul să ia cu degetul său din sângele [jertfei] pentru păcat și să ungă cu el coarnele altarului pentru arderile de tot; iar tot sângele rămas să-l toarne la temelia altarului. ³⁵ Și să desprindă preotul toată grăsimea jertfei după cum s-a desprins grăsimea mielului adus ca jertfă de mântuire și să o pună pe altar, deasupra arderii de tot pentru Domnul. Preotul va face [astfel] împăcarea pentru păcatul săvârșit de omul acela și i se va ierta.»”

5 ¹ „Dacă cineva va păcătui când, fiind chemat ca martor, va auzi cuvântul jurământului și nu va spune ce a văzut sau ce știe, va purta

4,27 Sintagma gr. ὁ λαὸς τῆς γῆς transpune literal ebr. 'am ha'āreṣ și este la rândul ei calchiată în versiuni mai vechi: *populus terrae* (Vulg.), אֱלֹהֵי מִסְכָּנָם (Ostrog), cf. „norodul pământului” (Ms. 45. Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu), *populul pământului* (Filotei), „poporul pământului” (Șaguna), „popolul țarei” (Heliade). Sintagma din ebraică desemna de fapt pe membrii obișnuiți ai comunității, în opoziție cu preoții și căpeteniile tribale, cf. *the common people* (KJV), *das Volk* (Luther).

4,35 Nota semantică „deasupra”, exprimată clar de prepoziția cuprinsă în formularea ἐπὶ τὸ ὄλοκαύτωμα κυρίου din LXX corespunde ebr. 'al 'iṣṣey YHWH „peste arderile Domnului”. Aceasta înseamnă că jertfele descrise în aceste versete finale erau arse alături de alte jertfe, nefiind nevoie să se pregătească un foc special.

5,1 Prima parte a acestui capitol face corp comun cu capitolul anterior, expunând prescripții referitoare la păcatele comise involuntar. Abia începând cu v. 14 se trece la o serie de prescripții distincte. În contrast izbitor cu simplitatea și claritatea exprimării din capitolele anterioare, aici LXX prezintă un discurs obscur, rezultat din transpunerea

[povara] păcatului; ² dacă cineva va atinge vreun lucru necurat, fie stârvul unei fiare sfâșiate necurate, fie stârvul unei spurcăciuni necurate, fie al unei

literală a originalului ebraic, mai elaborat și mai complex el însuși. De aceea, întrucât au fost ele însele concepute pe baza principiului literalității, în toate vechile versiuni românești întâlnim formulări greoaie și obscure. ♦ Expresia grecească φωνή ὀρκισμοῦ, reprodusă cu fidelitate prin „glas de jurământ” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) sau „voce de jurământ” (Heliade), corespunde ebr. *’ālāh*. După Gesenius, s.v., acest cuvânt polisemantic prezintă următoarele trei sensuri: 1. „jurământ”; 2. „înțelegere întărită prin jurământ”; 3. „imprecație, blestem”. În contextul de aici este actualizat cel de-al treilea sens, căci avem de-a face cu o referire la imprecația solemnă pronunțată public de judecător, (cf. Bibl. Jer.: *la formule d'abjuration*) și formulată ca o construcție condițională („dacă ai comis aceste fapte, Dumnezeu te va pedepsi”), prin care un făptaș necunoscut era invitat să își mărturisească vina și să și-o ispășească (cf. Jd. 17,2 și Prov. 29,24) sau, ca în cazul de față, martorul unui fapt reprobabil era conjurat să declare ce a văzut sau ce i-a ajuns la cunoștință. ♦ Expresia „va purta [povara] păcatului”, după gr. λήμνεται τὴν ἁμαρτίαν, literal „va purta păcatul”, se referă nu atât la consecințe psihice precum remușcarea, cât la urmările concrete ale unui păcat grav (boli, calamități naturale, moartea) sau la efectele justiției umane.

5,2 În acest loc, TM enumeră în mod simplu și succint doar numele celor trei clase de animale necurate (domestice, sălbatiche și jivine de talie mică). Formulările din LXX sunt în schimb complicate, redundante și obscure și au pus mereu probleme de echivalare traducătorilor. Prima categorie de impurități, „stârvul unei fiare necurate sau sfâșiate” (LXX: ἢ θνησιμαίου ἢ θηριωλότου, literal „sau al unui cadavru, sau al unui prins de o fiară”) este amintită și mai jos, în 7,24; 17,15; 22,8 și este desemnată în TM mai simplu, prin subst. *n^o bhēlāh* „cadavru”. În încercarea de a limpezi pasajul, Flavius Iosephus, *AI* III, 260, glosează gr. θνησιμαίος prin κρέως τοῦ τεθνηκότος αὐτομάτως ζῴου „carnea unui animal mort în mod natural”. A doua categorie de impurități menționată în text, „stârvul unei spurcăciuni necurate”, este desemnată în LXX prin sintagma τῶν θνησιμαίων βδελυγμάτων τῶν ἀκαθάρτων, reprodusă literal prin „au den mortăciunile urâciunilor celor necurate” (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna). Opțiunea cărturarilor alexandrini pentru gr. τὸ βδέλυγμα (< βδέλυσσομαι „a inspira dezgust sau ură”), poate proveni din confuzia între ebr. *šeref* „jivină, animal de talie mică” și ebr. *šeqeš* „lucru dezgustător”. Cu sensul curent de „lucru care inspiră ură și dezgust”, gr. βδέλυγμα apare frecvent în LXX pentru a desemna idolatria (cf. Deut. 18,9; 29,17). Versiunile apropiate de TM menționează în acest loc noțiunea de „reptilă”: *aliud reptile* (Vulg.), רִמָּה „reptilă” (Ostrog), *Gewürm* (Luther), *creeping things* (KJV), *bestiole* (Bibl. Jer.), „târătoare” (Radu-Gal.). Credința că impuritatea se transmitea prin simplă atingere atestă faptul că pentru poporul evreu aceasta era o chestiune nu atât de igienă, cât una religioasă. O dată devenit conștient de impuritatea pe care a dobândit-o prin contactul cu un obiect necurat, membrul comunității mozaice avea datoria să ceară aplicarea ritualului purificator; în caz contrar se considera că este grav afectată nu doar relația sa

vite domestice necurate, ³ fie vreo necurătenie omenească, oricare ar fi acea necurătenie care îl lasă întinat, din neatenție, iar apoi va băga de seamă și se va face vinovat; ⁴ dacă cineva se va jura, spunând cu gura sa că va face un bine sau un rău, orice va grăi omul cu jurământ, și va pierde din vedere [ceea ce a grăit] și [apoi] își va da seama, [se va face vinovat]; când cineva se va face așadar vinovat de unul dintre aceste păcate, ⁵ atunci să-și mărturisească în fața poporului păcatul pe care l-a săvârșit ⁶ și să aducă Domnului pentru ceea ce s-a făcut vinovat, pentru păcatul său pe care l-a săvârșit, o parte femeiască din turmă, o mielușea sau o iadă, jertfă pentru păcat. Preotul să facă împăcarea pentru păcatul pe care l-a săvârșit și i se va ierta păcatul.

⁷ Iar dacă nu-i dă mâna să aducă o mielușea sau o iadă, atunci să înfățișeze Domnului, [ca jertfă] pentru păcatul săvârșit, două turturele sau doi pui de porumbei, unul [ca jertfă] pentru păcat, iar celălalt ca ardere de tot. ⁸ Și să le aducă preotului, iar acesta să înfățișeze întâi [jertfa] pentru păcat; să-i frângă gâtul cu unghia, fără să-i desprindă [capul de trunchi]. ⁹ Apoi să stropească peretele altarului cu sângele jertfei pentru păcat, iar sângele rămas să-l stoarcă la temelia altarului; aceasta [este jertfă] pentru păcat. ¹⁰ Iar cealaltă pasăre să o înfățișeze ca jertfă pentru arderea de tot, potrivit rânduielii statornicite. Și preotul să facă împăcare pentru păcatul pe care [acest om] l-a săvârșit și i se va ierta acestuia păcatul. ¹¹ Dacă nu are la îndemână două

personală cu Dumnezeu, ci chiar securitatea și bunăstarea întregii comunități. Ulterior, în secolul al II-lea, codul referitor la puritatea rituală va fi reformulat și amplificat în *Mišna*, care va deveni fundamentul tuturor interpretărilor rabinice cu privire la legiferările mozaice primare. În timp, rigoarea primară se va înăspri la mozaici, simplii credincioși fiind obligați la aceleași măsuri de igienă rituală ca și preoții, în timp ce creștinii vor renunța aproape în întregime la acest tip de prescripții.

5,4 TM: „se va jura în chip ușuratic”; ultimele cuvinte lipsesc în LXX. Propoziția „va face un bine sau un rău” (LXX: *κακοποιῆσαι ἢ καλῶς ποιῆσαι*) se referă la angajarea unei persoane într-o acțiune oarecare.

5,7 Se introduc acum limitări și nuanțări de natură economică privitoare la calitatea animalului care va fi jertfit: săracii, care nu pot jertfi o iadă sau o mielușea, pot aduce două păsări mici. ♦ Prin expresia „nu-i dă mâna” am tradus o perifrază confuză și greoaie din LXX, rezultată din calchierea unei construcții frazeologice specifice limbii ebraice: *עֵדֵן דֵּה מִן יִשְׁרֹוֹן הִי חַיִּיב אוֹתוֹ תֹּי אִיבֹוֹן עֵיִס תֹּי פֹּרֹבֹוֹת*. Pentru sensul contextual exact, cf. și *s'il n'a pas les moyens de se procurer* (Bibl. Jer.). Expresia se repetă mai jos, în 25,26.35.

5,11 Legislatorul are aici în vedere cazul de urgență când suplicantul nu are la îndemână nici măcar două păsări mici spre a le oferi drept jertfă de ispășire; un pumn de făină are însă oricine în cortul său. ♦ Efa era o unitate pentru măsurarea grânelor, despre a cărei

turturele sau doi pui de porumbel, să aducă în dar pentru păcatul săvârșit a zecea parte dintr-o efa din fruntea făinii, [ca jertfă] pentru păcat; dar să nu toarne untdelemn peste ea și nici să nu adauge tămâie, căci este [jertfă] pentru păcat.¹² Și să o aducă la preot, iar preotul să ia din ea un pumn plin ca [semn de] pomenire și să o ardă pe altarul arderilor de tot aduse înaintea Domnului; aceasta [este jertfă] pentru păcat.¹³ Preotul să facă, pentru acest om, împăcarea pentru păcatul săvârșit într-unul din aceste chipuri, și i se va ierta păcatul. Făina rămasă va fi a preotului, ca și la jertfa din fruntea făinii.»

¹⁴ Apoi Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ¹⁵ „Dacă va uita cineva și va săvârși păcat fără voie, [luând pentru sine] din lucrurile sfințite Domnului, acela să înfățișeze Domnului, [ca jertfă] pentru vina sa, un berbec fără cusur din turma sa, prețuit în sicli de argint, potrivit siclului din lăcașul sfânt.¹⁶ Și să dea înapoi ceea ce a păcătuit luând din bunurile sfințite, adăugând a cincea parte din prețul lor, și să le înfățișeze preotului;

capacitate s-au emis opinii diferite. Potrivit lui Gesenius, s.v. 'ēphāh, o efa ar fi conținut zece omeri (adică aproxim. 20,12 litri) și era echivalentă cu un medium atic sau cu șase modii romane. După autorii notelor din BA ar fi vorba de „45 litres environ”. Cât privește limba română, termenul apare ca atare încă în primele traduceri sub formele *ifi* (Ms. 45), *ifi* (Bibl. 1688), după Frankf. ὀφί, ortografiat în LXX οἰφί, sau *efi* (Ms. 4389), după Ostrog ⲉⲫⲏ și Vulg. *ephi*.

5,15 În LXX avem din nou o formulare obscură și tautologică, rezultată din calchierea construcției intensive din ebraică (verb + complement intern): ψυχὴ ἐὼν λάθη αὐτὸν λάθη, pe care au calchiat-o și primii traducători români: „va greși... cu uitare” (Ms. 45, Bibl. 1688), „va uita cu uitare” (Ms. 4389), „cu uitare-și va uita” (Micu, Filotei, Șaguna), „uitând va trece cu vederea” (Heliade). „Uitarea” se referă la neglijarea datoriei de a „sfinți” (închina) Domnului prinoasele rânduite: pârga, întâii-născuți etc. După Philon, *Spec.* I, 234 și 238, neglijarea datoriiilor sacre este de aceeași gravitate ca și greșelile voluntare la adresa aproapei, descrise în versetele următoare. ♦ Lucrurile consacrate lui Dumnezeu, adică toate produsele animale sau vegetale prezente în sacrificiile consacrate prin lege, sunt desemnate prin gr. τὰ ἅγια τοῦ κυρίου (transpunere literală după ebr. *qodh'sēy YHWH*), expresie calchiată prin „sfințele Domnului” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) sau „cele sante ale Domnului” (Heliade). ♦ Pătruns în limba română o dată cu cele mai vechi traduceri românești biblice, cuvântul „siclul” (plural „sicli” sau, învechit, „sicle”; după gr. σίκλος, slavon. *сикалъ*, lat. *siclus*) este un ebraism în majoritatea limbilor moderne (ebr. *seqel*). Inițial, siclul a fost o unitate de măsurare a greutatei argintului și aurului, iar valoarea sa a fluctuat de la o epocă la alta (vezi Gesenius, s.v.). După Flavius Iosephus, *AI* III, 194, un siclu era echivalent cu patru didrahme atice. „Siclul sfântului lăcaș” (gr. τῷ σίκλῳ τῶν ἁγίων, literal: „siclul celor sfinte”), reprezintă etalonul monetar păstrat în sanctuarul mozaic. După Harrison, 1980, p. 71, acesta măsura aprox. 11 gr.

iar preotul să facă împăcare pentru el cu berbecul adus [ca jertfă] pentru vină și i se va ierta vina.

¹⁷ Dacă va păcătui cineva săvârșind împotriva uneia dintre poruncile Domnului lucruri care nu trebuie săvârșite și nu-și dă seama [că a făptuit o greșeală], acela se va face vinovat și va purta povara păcatului său. ¹⁸ Atunci să înfățișeze preotului, [ca jertfă] un berbec fără cusur luat din turma sa, prețuit în argint potrivit vinei sale, iar preotul va face împăcare pentru el, pentru [păcatul] săvârșit fără să știe, și i se va ierta păcatul; ¹⁹ căci [omul acesta] se făcuse vinovat înaintea Domnului."

²⁰ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ²¹ „Dacă va păcătui cineva și va încălca din nebăgare de seamă o poruncă a Domnului, mințind

5,20 Conform opțiunii din Bibl. 1688, care la rândul ei reproduce segmentarea din izvorul ei principal, Frankf., majoritatea edițiilor românești ale Bibliei includ următoarele șase versete în cap. al VI-lea.

5,21 Conceptul lexicalizat în limba română în mod tradițional prin subst. „aproapele” impune, prin însemnătatea sa primordială pentru cultura creștină, o discuție mai amplă. Avem de a face, prin acest cuvânt, cu un elocvent exemplu de inovație lexicală efectuată în varianta biblică a stilului bisericesc, generalizată apoi și devenită bun comun al lexicului românesc general. Inițial, a fost vorba despre o calchiere după corespondenții slavon și grecesc (ulterior și cel latin), acceptată în cele din urmă de uzul general. Lexemele din limbile „sacre” menționate (gr. ὁ πλησιος, lat. *proximus*, slavon. *искрънь*) sunt, la rândul lor, obținute prin procedeul transunerii literale, ca și corespondenții lor din majoritatea limbilor europene moderne. Modelul primar al întregii serii este ebr. *‘āmīth*, un derivat de la prepoziția/adverb *‘im*, multifuncțională în ebraica biblică, după cum indică Gesenius, s.v. Cele două grupuri de sensuri ale ebr. *‘im*, și anume cel de asociere (cf. gr. σύν și lat. *cum*) și cel de „apropiere, vecinătate” (cf. gr. πέλας, lat. *prope*) s-au reflectat fiecare în istoria transunerilor biblice dintr-o limbă în alta. Pentru sensul „vecin” pot fi citate versiunile KJV (*neighbour*, „vecin”) și Ostrog (арѣнь „idem”, după care Ms. 4389: „vecin”). Unii interpreți moderni optează pentru sensul „asociere”: GN: *Mitbürger* „compatriot”, Bibl. Jer.: *compatriote*, „idem”. Cei mai mulți traducători încearcă însă realizarea unor echivalări sintactice, adverbul ebraic *‘im* „aproape” fiind reprodus printr-un corespondent cât mai apropiat din limba-țintă: LXX: πλησιος, adjectiv și substantiv (< prep. πέλας „près, auprès”, Bailly, s.v.), Vulg.: *proximus*, adjectiv și substantiv (< prep. și adv. *prope* „aproape”), cf. și Luther: *der Nächste* (< adv. germ. *nahe* „aproape”), după modelul din Vulg. Cuvântul apare destul de frecvent în VT și este redat în mod consecvent în Ms. 45 și Bibl. 1688 prin „aproapele”, iar în Ms. 4389 prin „vecin”. Totuși, nu traducătorii Bibliei integrale din secolul al XVII-lea sunt creatorii acestui termen, căci substantivizarea adverbului „aproape”, cu această referință biblică specială, o regăsim încă într-unul din cele mai vechi texte românești, manuscrisul din secolul al XVI-lea cunoscut sub numele de *Codicele Voronețean* (p. 59/6, la Iacob 2,8),

într-un context cunoscut oricărui creștin: „iubește aproapele tău ca tine însuți”. Prima enunțare a acestui precept fundamental al creștinismului se află în Levitic, 19,18 și este reluată de șase ori în NT (Mat. 5,43; 22,39, Mc. 12,31; Rom. 13,9, Iac. 2,8, Gal. 5,14), peste tot gr. πλησίος sau lat. *proximus* fiind redați în Bibl. 1688 prin subst. „aproapele” (după care Micu, Filotei, Șaguna: „de-aproapele”). Demn de menționat este faptul că la locurile citate, în prima traducere integrală în românește a NT, așa-numitul *Noul Testament de la Bălgrad* (1648), se preferă echivalarea prin subst. „priiaten” (de patru ori), „priiatnic și vecin” (câte o dată), sub influența probabilă a unei versiuni slavone a NT. Echivalența prin „aproapele” se găsește și în cele mai vechi versiuni românești ale Psaltirii, și anume *Psaltirea Șcheiană* din secolul al XVI-lea (la Ps. 14,4): „giură-se aproapelui său”; în acest loc din Psalmi, aceeași opțiune o găsim și în *Psaltirea lui Coresi* (1577) ca și în *Psaltirea* înglobată în Bibl. 1688. Pentru Coresi, ca și pentru celelalte psaltiri manuscrise din sec. al XVI-lea, modelul acestei formații au fost cuvintele slavone *искрънь* (< adv. *искръ* „aproape” și *ближьнь* (< adv. *близь* „aproape”), sinonime pe care în cunoscutul său *Lexicon palaeoslovenicum-graeco-latinum*, Fr. Miklosich le glosează tocmai cu gr. πλησίος și lat. *proximus* (care le-au servit de modele în procesul traducerii) și le ilustrează cu citate din traduceri religioase slavone din jurul anului 1000. În alt loc din *Psaltirea* sa (169⁷/8, Ps. 87,19), Coresi redă slavon. *искрънь*, prezent în textul slavon tipărit intralinear, prin formația similară „apropiatul” (< adj. part. „apropiat”); la locul corespondent, Bibl. 1688 prezintă de asemenea subst. „aproapele”, pe când la Ps. 37,11, pluralului grecesc οἱ πλησίοι îi corespunde în Bibl. 1688 locuțiunea „cei mai de-aproape”, la Coresi (69⁷/9) subst. „apropiații”, iar în *Psaltirea de-nșăles* (slavo-română) a lui Dosoftei din 1680 locuțiunea „cei de pre-aproape”; în alte locuri, această tipăritură a lui Dosoftei prezintă formulele: „cei de-aproape” (Ps. 27,2), „de-aproapele” (Ps. 11,3) etc. Prin subst. „vecin”, Coresi și autorii Bibl. 1688 au echivalat corect slavon. *сѣкѣдѣ* și gr. γείτων, ambele cu sensul „vecin” (cf. și Ps. 30,11; 43,15; 78,4; 79,7; 88,40). Clasică ediție critică și comparativă a lui I.A. Candrea, *Psaltirea Șcheiană în comparație cu alte psaltiri din secolele XVI-XVII traduse din slavonește* din 1916, ne pune la dispoziție o imagine foarte interesantă a dinamicii contextuale a acestei noțiuni biblice centrale: deși în mod sporadic cuvintele slavone *искрънь* și *ближьнь* sunt traduse uneori și prin „soț, priiaten” și „vecin”, formațiile substantivale având la bază adv. „aproape” au o predominanță covârșitoare încă din secolele de început ale culturii scrise românești, pentru ca în secolele care vor urma forma „aproapele” să se impună definitiv și general. (Pentru amănunte suplimentare vezi Munteanu, 1995, p. 233 și urm.)

◆ Prin expresia „bun stăpânit în comun” am transpus conținutul gr. περὶ κοινῶν, sintagmă obscură în context, prin care traducătorii de la Alexandria fie că au reluat conținutul noțiunii imediat precedente („lucru încredințat, zălog”, gr. παροθήκη), fie că au vrut să exprime ideea de „obiect stăpânit în comun” (în TM, literal „obiect pus în mâna cuiva”), așa cum explicitează interpretările din Vulg., din Targum-uri sau din Peshitta. Obscuritatea contextului a condus la echivalări literare surprinzătoare în vechile traduceri românești ale sintagmei περὶ κοινῶν: „pentru soțietate” (Ms. 45, Ms. 4389), „pentru sojiire” (Bibl. 1688), „sămbră” (Micu), „simbrie” (Filotei, Șaguna).

față de aproapele său în legătură cu un lucru dat [ca zălog], sau cu un bun stăpânit în comun sau un bun însușit și va nedreptăți astfel în vreun fel pe aproapele său,²² dacă va găsi un lucru pierdut și tăgăduiește aceasta, dacă va jura strâmb cu privire la orice păcat pe care îl săvârșește omul,²³ dacă va păcătuți astfel și se va face el însuși vinovat, atunci va trebui să dea înapoi lucrul pe care și l-a însușit sau furat, cel încredințat spre păstrare și cel dat [ca zălog], lucrul pierdut de cineva și pe care el l-a găsit;²⁴ pentru orice alt lucru despre care a jurat strâmb, să înapoieze suma în întregime și să mai adauge a cincea parte din prețul său. Să întoarcă totul stăpânului chiar în ziua în care s-a dovedit că a greșit.²⁵ Și să înfățișeze Domnului, pentru vina sa, un berbec fără cusur, luat din turmă, la un preț potrivit cu paguba pe care a pricinuit-o.²⁶ Iar preotul să facă pentru el împăcare înaintea Domnului și i se va ierta lui una dintre [greșelile] de care s-a făcut vinovat.”

6¹ Și i-a vorbit Domnul lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Poruncește lui Aaron și fiilor lui și spune-le: «Aceasta este legea privitoare la arderea de tot. Arderea de tot să rămână pe focul de pe vatra altarului toată noaptea, până dimineața, iar focul de pe altar să ardă fără să se stingă. ³ Atunci

5,24 Gr. τὸ κεφάλαιον, un substantiv neutru derivat de la adj. κεφάλαιος (< κεφαλή „cap”) avea în limba greacă comună, pe lângă sensul de „cap” (tradus ca atare, prin „cap” în vechile versiuni românești, Ms. 45, Bibl. 1688 etc.), și pe cel de „elementul central și stabil al unei sume de bani; capital”.

5,26 Finalul versetului reia în mod simetric sintagma din v. 22 tradusă de noi „cu privire la orice (păcat)”, gr. περὶ ἐνὸς ἀπὸ πάντων.

6,2 Ebr. *tōrāh*, cu sensul primar „învățătură, îndrumare; regulă”, care a ajuns să desemneze în TM în mod frecvent „legea divină” sau „legile lui Moise”, a fost tradus de LXX prin νόμος „lege”. ♦ Philon, *Spec.*, I, 285-288, citează acest verset și formulează o interpretare simbolică mai complexă a permanenței focului sacru. Acesta ar fi mai întâi simbolul recunoștinței oamenilor pentru binefacerile lui Dumnezeu, ar mai semnifica apoi unificarea tuturor jertfelor dincolo de varietatea și de desfășurarea lor în timp; în fine, în sens alegoric, altarul simbolizează sufletul recunoscător al omului înțelept, iar flacăra neîntreruptă, lumina înțelepciunii. În teologia creștină, focul permanent simbolizează jertfa hristică supremă.

6,3 Tunica de in (LXX: χιτὼν λινοῦς, Vulg.: *tunica lineae*) era piesa principală a vestimentației preotești, inul fiind materialul folosit la confecționarea îmbrăcăminteii ritualice. Pentru Philon, *Somm.* I, 217, inul era simbolul luminii strălucitoare și al incoruptibilității, iar pentru Origen, *Hom. Lev.* IX, 2, inul prefigurează, prin originea sa terestră, corpul pământesc „îmbrăcat” de persoana lui Iisus Hristos. ♦ Am adoptat termenul tradițional „nădragi” (< slavon. НАДРАГИ, magh. *nadrag*), folosit în cele mai vechi versiuni românești

preotul să se îmbrace într-o tunică de in și să-și acopere trupul cu nădragi de in, să ridice cenușa lăsată de focul care va mistui arderea de tot pe altar și să o pună lângă altar. ⁴ Apoi să se dezbrace de veșmintele sale și să ia alte veșminte, ca să ducă cenușa în afara taberei, într-un loc curat. ⁵ Focul să ardă pe altar neîntrerupt și să nu se stingă; în fiecare dimineață preotul să pună lemne pe foc, să așeze peste ele [animalul pentru] arderea de tot și să pună deasupra grăsimea jertfelor de mântuire. ⁶ Focul să ardă neîntrerupt pe altar și să nu se stingă niciodată.

⁷ Iată acum legea privitoare la jertfa [de grâne] pe care fiii lui Aaron o vor aduce înaintea Domnului, în fața altarului. ⁸ Preotul să ia un pumn plin din fruntea făinii și din untdelemn, cu toată tămâia adăugată la jertfă și să le înalțe pe altar, spre pomenire Domnului, prinos cu mireasmă plăcută. ⁹ Iar ceea ce va mai rămâne din jertfa [de grâne] să mănânce Aaron și fiii săi, dar

(Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), pentru că desemnează cu exactitate și cu suficientă adecvare stilistică piesa de îmbrăcăminte la care se face referire în text. Ebr. *miktⁿ'n'sayim*, utilizat doar la dual, desemnează un fel de pantalonași folosiți de preoți pentru acoperirea organelor genitale. Caracterul special al acestei piese de îmbrăcăminte este subliniat și prin cuvintele folosite în LXX (gr. τὸ περισκελές „un fel de chiloți” < περι „împrejurul”, σκέλος „coapsă”, cf. Bailly, s.v.) și în Vulg. (lat. *feminalia* „fașă pentru acoperirea coapselor; chiloți”, cf. Quicherat, s.v.). Dificultăți stilistice (pudoare, eufemism etc.) au determinat pe unii traducători să întrebuițeze termeni mai vagi sau mai neutri: „veșmânt” (Micu, Filotei, Șaguna, Radu-Gal.); „pantaloni” (Bibl. 1968, Anania); Heliade adoptă latinismul *feminale*. Interpretările moderne renunță la discreția eufemistică: *caleçon* (Bibl. Jer., BA), *Kniehosen* (GN). ♦ Prin „trup” (în LXX: τὸ σῶμα) se echivalează în mod tradițional ebr. *bāsār*, care înseamnă literal „carne”, dar care este frecvent întrebuițat în TM ca un eufemism pentru a denumi *pudenda viri* (vezi Gesenius, s.v.). Pentru această întrebuițare specială, cf. Gen. 17,11, Ex. 28-42, Lev. 15,2 *et passim* etc. Sensul „organ genital” al rom. „trup” a fost atestat încă din sec. al XVI-lea, în *Palia de la Orăștie* (1582) și la Varlaam, în secolul următor. Cu toate că avem de a face cu o calchiere semantică în cadru biblic (cf. și slavon. τρῶπις „corp”, dar și *membrum virile*), este interesant de constatat că această întrebuițare este larg cunoscută la nivel popular, după cum atestă unul dintre atlasele lingvistice. ♦ „Cenușa lăsată de focul care va mistui arderea de tot pe altar” reprezintă o perifrază explicativă pe care am fost nevoiți să o formulăm pentru a reda satisfăcător conținutul gr. κατακάρπωσις, termen cu înțeles obscur, un *hapax legomenon*, atestat de lexicografi exclusiv în acest loc din LXX și explicat, în manieră contextuală, prin „rămășițele victimei arse pe altar”. Un cuvânt compus (κατά + κάρπωσις < κάρπος „fruct”, p. ext. „adunare, culegere”), termenul grecesc este un calc lexical după TM, rezultat prin confuzia dintre sensul principal „grăsime; fertilitate” și cel secundar „cenușă grasă rezultată în urma arderii jertfelor” al ebr. *dešen* (cf. Gesenius, s.v.).

să o mănânce nedospită, într-un loc sfânt, în curtea cortului mărturiei.¹⁰ Să nu o coacă dospită, căci aceasta este partea pe care le-am dăruit-o lor din prinoasele mele; [aceasta este] un lucru preasfânt, ca și jertfa pentru păcat și jertfa pentru vină.¹¹ Orice bărbat dintre preoți să mănânce din ea; aceasta va fi pentru tot neamul vostru legiuire veșnică, privitoare la prinoasele Domnului. Oricine se va atinge de ele va fi sfințit.»”

¹² Și i-a vorbit Domnul lui Moise cu aceste cuvinte: ¹³ „Acesta este darul pe care Aaron și fiii săi să-l înfățișeze Domnului în ziua în care tu îl vei unge: a zecea parte dintr-o efă din fruntea făinii, ca jertfă neîncetată, jumătate dimineța și jumătate seara.¹⁴ Aceasta să fie pregătită în tigaie, frământată cu untdelemn, răsucită, jertfă din bucăți, jertfă cu mireasmă plăcută pentru Domnul.¹⁵ Preotul care-l va înlocui, uns dintre fiii săi, să aducă

6,11 Expresia „orice bărbat dintre preoți” (LXX: πᾶν ἄρσενικὸν τῶν ἱερέων) este un calc după ebraică. Prescripția limitativă referitoare doar la bărbați contrazice alte locuri din Levitic (de exemplu 10,14; 22,11-13), unde se afirmă explicit că și membrii de sex feminin ai familiilor sacerdotale erau admiși să consume din anumite ofrande. ♦ Vb. „va fi sfințit” (gr. ἁγιασθήσεται) trebuie înțeles în sens restrictiv: întrucât ofrandele pot fi consumate doar de către preoți și doar în cadrul incintei sacre, atingerea lor de către un laic declanșa mânia divină.

6,13 Verbul „a unge” sau „a mirui” (gr. χρίω „a unge”, ebr. māšah) este întrebuințat frecvent în VT pentru a desemna gestul ritual al turnării de untdelemn pe capul preoților și al regilor, ca simbol al consacării lor și al investiturii cu funcțiile sacre indicate de YHWH. ♦ Expresia „ca jertfă neîncetată”, după LXX εἰς θυσίαν διὰ παντός (calchiată cu fidelitate în Ms. 45, Ms. 4389 și Bibl. 1688: „la jertfă pururea”) corespunde ebr. min^a hāh tāmīdh „ca ofrandă perpetuă”, cf. Vulg.: in sacrificio sempiterno. Este vorba despre jertfa zilnică, prezentată de preot ca datorie elementară a funcției sale, începând cu momentul consacării sale.

6,14 Toți interpreții, începând cu LXX, au avut dificultăți în traducerea acestui verset, căci însuși textul original din TM este obscur și defectuos, ceea ce i-a făcut pe unii specialiști să presupună o timpurie greșeală de copist (cf. Péter-Contesse, 1985, p. 63). ♦ Cu vb. „a frământa”, ne-am conformat majorității traducătorilor români, care au echivalat astfel LXX: πεφορμένον, participiul perfect al vb. φύρω „a amesteca”, dar și „a frământa”, corespondent al ebr. (cu sens nesigur) mur^a bekheth, cf. Bibl. Jer.: comme un mélange. ♦ Expresia din LXX: θυσία ἐκ κλασμάτων, reprodusă literal prin „jertvă den bucăți” (Ms. 45), „jertvă de frânturi” (Bibl. 1688), „jertvă den fărâmituri” (Ms. 4389) încearcă să redea ebr. taphīnīm, cuvânt cu înțeles nesigur, interpretat fie drept „copturi” (Gesenius, s.v.), fie drept „frânturi”.

6,15 „Să fie împlinită”, gr. ἐπιτελεσθήσεται. Pentru jertfa adusă din partea preoților se împrumută, în acest verset, termenul din ritualul de consacrare: τελειώω, „împlinirea” sau „desăvârșirea” preoților.

această jertfă. Aceasta este legiuire veșnică: [jertfa] să fie împlinită în întregime. ¹⁶ Toată jertfa [de grâne] din partea unui preot să fie arsă în întregime și să nu se mănânce nimic din ea.”

¹⁷ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ¹⁸ „Vorbește lui Aaron și fiilor săi și spune-le: «Aceasta este legea privitoare la [jertfa pentru] păcat: în locul unde este înjunghiat animalul jertfei pentru arderea de tot, acolo să fie înjunghiat înaintea Domnului și animalul jertfei pentru păcat; acestea sunt lucruri preasfinte. ¹⁹ Preotul care va înălța jertfa pentru păcat, acela să o mănânce; să fie mâncată într-un loc sfânt, în curtea cortului mărturiei. ²⁰ Oricine se va atinge de carnea ei va fi sfințit, iar dacă va țâșni sânge pe vreun veșmânt, partea stropită să fie spălată într-un loc sfânt. ²¹ Oala de lut în care a fiert carnea să fie spartă, iar dacă a fost fiartă într-un vas de aramă, acesta să fie frecat și spălat cu apă. ²² Orice bărbat din neamul preoțesc să mănânce din ea: acestea sunt lucruri preasfinte ale Domnului. ²³ Dar să nu se mănânce nici un animal jertfit pentru păcat, din al cărui sânge va fi adus în cortul mărturiei, ca să se facă împăcare în sfântul lăcaș; acesta să fie ars în întregime în foc.»”

⁷ ¹ „Iată legea privitoare la berbecul [jertfit] pentru vină; acestea sunt lucruri preasfinte. ² În locul unde este înjunghiat animalul jertfit pentru arderea de tot, acolo să fie înjunghiat și animalul adus ca jertfă pentru vină înaintea Domnului; cu sângele lui să fie stropită temelia altarului de jur

6,18 În pasajul care urmează, în TM nu se face o distincție lexical-gramaticală între ritualul jertfei pentru păcat ca atare și animalul oferit ca jertfă, ambele fiind desemnate prin cuvântul *hattā'th*. Autorii LXX au menținut această indeterminare, întrebându-se peste tot subst. *ἁμαρτία*. În traducere, am efectuat distincția respectivă prin mijloace lexicale explicite.

6,19-20 Gestul consumării rituale de către preot a jertfei pentru păcat a primit la Origen, *Hom. Lev. IV, 8*, o interpretare simbolică: „a mânca” înseamnă „a consuma”, „a înghiți” păcatul, adică a curăți de păcat, iar preotul îl prefigurează pe Hristos. Trimitând și mai sus, la v. 11, unde se spune că oricine va consuma din ofrandă „va fi sfințit”, Origen echivalează carnea jertfei cu persoana hristică, ceea ce înseamnă o prefigurare a actului euharistic: oricine se împărtășește din trupul lui Hristos „va fi sfințit”.

6,21 Sintagma „oală de lut” din tradiția românească echivalează gr. *σκεῦος ὀστράκινον* din LXX, cf. *Vulg.: vas fictile*. Distrugerea vasului de lut în care fusese fiartă carnea ofrandei se impunea pentru că acesta era impregnat de „sfințenie” și risca să „contamineze” pe cel care l-ar fi întrebuințat în continuare. Cât privește vasul „de aramă” (în realitate de bronz), acesta era mult prea scump ca să poată fi distrus, așa încât simpla fierbere și spălare era considerată suficientă.

împrejur. ³ Să aducă toată grăsimea, șoldul, toată grăsimea care acoperă măruntaiele, ⁴ amândoi rinichii împreună cu grăsimea de deasupra lor, cea de pe șale, ca și seul de pe ficat, care se desprinde o dată cu rinichii. ⁵ Preotul să le înalțe pe altar, ca prinos Domnului; aceasta este [jertfă] pentru vină. ⁶ Orice bărbat din neamul preoților să mănânce din ea, dar s-o mănânce într-un loc sfânt; acestea sunt lucruri preasfinte. ⁷ Cum se face la jertfa pentru păcat, tot așa să fie și la jertfa pentru vină; aceeași lege este pentru amândouă; [jertfa] să rămână preotului care a săvârșit împăcarea cu ajutorul ei. ⁸ Când preotul înfățișează arderea de tot a cuiva, lui să-i rămână pielea animalului acelei arderi de tot. ⁹ Orice jertfă [de grâne] coaptă în cuptor, pregătită în tigaie sau pe vatră, să fie a preotului care o va înfățișa. ¹⁰ Orice jertfă [de grâne] pregătită cu untdelemn sau fără untdelemn să fie a tuturor fiilor lui Aaron, deopotrivă fiecăruia.

¹¹ Iată legea privitoare la jertfa de mântuire pe care o vor aduce Domnului. ¹² Dacă cineva o va aduce ca [jertfă de] recunoștință, să aducă împreună cu jertfa de recunoștință și pâini din fruntea făinii, gătite cu untdelemn, turte nedospite, stropite cu untdelemn și fruntea făinii frământată cu untdelemn. ¹³ Pe lângă pâinile dospite, să mai aducă darurile sale, adăugate la jertfa de recunoștință, [jertfa] de mântuire. ¹⁴ Din toate aceste

7,8 Acest loc este unicul în VT în care se specifică faptul că pielea animalului jertfit revine preotului. Se pare că această prescripție privea doar jertfa unui particular, și nu sacrificiul comunitar.

7,12 Am tradus prin „recunoștință” gr. *αἰνεσις*, cuvânt atestat doar în LXX, o probabilă invenție lexicală a traducătorilor alexandrini, pentru a reda conținutul ebr. *tōdhāh*, prin care în TM se desemnează acel tip de ofrandă prin care suplicantul își exprima recunoștința față de bunăvoința lui Dumnezeu (cf. Ps. 46,1; 100,1; 107,22; 116,17, Ier. 17,26, Amos 4,5 etc. Ebr. *tōdhāh* înseamnă deopotrivă „recunoștință, grațitudine”, dar și „laudă”. La Aquila, pentru acest concept apare gr. *εὐχαριστία* „faptul de a mulțumi”).

7,13 Trimiterea ἐπ' ἄρτους ζυμῖταις („pâini dospite”) din LXX se referă, după TM, la pâini preparate cu ulei vegetal (ebr. *leḥem ḥāmēf*, cf. *supra*, 2, 11), care nu puteau fi de fapt oferite ca jertfă, ci erau probabil aduse de suplicant cu sine pentru a le consuma împreună cu părțile care îi reveneau din animalul jertfit (cf. și Heliade: „pâini fermentate cu aluat”, Radu-Gal., „pâini dospite”). Opțiunea de traducere „pâini nedospite”, înregistrată în primele secole ale tradiției biblice românești (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei) se explică prin izvorul original, Frankf. (ἐπ' ἄρτους ἄζυμῖταις), în care avem de a face probabil cu preluarea automată a denumirii ofrandelor din versetul imediat anterior (cf. și Șaguna: „azime”).

7,14 Expresia „punere deoparte pentru Domnul” reprezintă o echivalare semantică explicită a conținutului gr. ἀφάρεμα κυρίου, calchiat ca atare în vechile versiuni românești:

daruri, câte o parte să o înfățișeze ca punere deoparte pentru Domnul; aceasta să fie a preotului care stropește cu sângele animalului adus ca jertfă de mântuire.¹⁵ Carnea jertfei de recunoștință, [jertfei] de mântuire, să fie a sa, dar să o mănânce în ziua înfățișării ei; să nu lase nimic din ea pe a doua zi.¹⁶ Iar dacă darul este adus de cineva ca jertfă spre [a îndeplini o] făgăduință sau ca dar de bunăvoie, aceasta să fie mâncată în ziua înfățișării ei și a doua zi.¹⁷ Ceea ce va rămâne din carnea jertfei pentru a treia zi să fie ars în foc în întregime.¹⁸ Dacă va îndrăzni cineva să mănânce în a treia zi din carnea animalului adus pentru jertfa de mântuire, această jertfă nu va fi primită; celui care a adus-o nu i se va ține în seamă, căci acesta este un lucru necurat; și oricine va mânca din ea va purta povara păcatului.¹⁹ Carnea care s-a atins de ceva necurat să nu fie mâncată, ci să fie arsă în foc în întregime. Carnea animalului jertfit poate să o mănânce doar cine este curat.²⁰ Dacă însă cineva, aflându-se în stare de necurățenie, va mânca din carnea

„luare Domnului” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688). Desemnând acea parte din ofrandă dedicată exclusiv lui Dumnezeu (care putea fi consumată exclusiv de preoți), ebr. *šrūmah* înseamnă literal „ridicare”. Exegeți mai recentți consideră că sensul contextual exact este cel de „punere deoparte” (cf. Harrison, 1980, p. 83), cf. *prélèvement pour Yahwe* (Bibl. Jer., BA).

7,16 Prin „jertfă spre [a îndeplini o] făgăduință sau ca dar de bunăvoie” am redat formula εὐχῆ, ἢ ἐκούστων din LXX, care la rândul ei transpune literal sintagma *nedher 'o n'dhābhāh* din TM. Cei doi termeni desemnează două tipuri distincte de jertfe, și anume ofranda adusă pentru îndeplinirea unui vot/jurământ sau unei promisiuni explicite către Domnul (ca în Jd. 11,30-39 sau 2Rg. 15,7-8) și, respectiv, ofranda spontană prezentată Domnului în semn de supunere și omagiu (ca în 1Ezr. 3,5). ♦ Cât privește prescripția de a consuma carnea rezultată din sacrificiu doar în primele două zile, Philon, *Spec.* I, 220-223 indică trei motive: mai întâi rațiunile sanitar-igienice, apoi un motiv social (toți membrii comunității trebuie să participe în vreun fel la festin) și, în al treilea rând, un substrat simbolic (jertfa de mântuire este destinată să evoce mântuirea sufletului în prima zi și sănătatea corpului uman în a doua zi). Theodoret, *Quaest. in Lev.* 6, explică această prescripție exclusiv prin grija de a împărți surplusul de carne la săraci.

7,18 Prin „lucru necurat” am redat gr. μίωσμα „necurățenie (provenită de la un cadavru)”, cf. și „pângăriciune” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „spurcăciune” (Ms. 4389, Heliade, Radu-Gal.), *souillure* (BA). Ebr. *piggūl* este un *terminus technicus*, desemnând carnea sacrificială neconsumată și alterată, cf. Bibl. Jer.: *la viande avariée*. După Péter-Contesse, 1985, p. 73, accentul nu ar trebui pus pe igiena alimentară, ci pe simbolistica religioasă a cărnii sacrificiale.

7,20 Formula „va fi pierdut din poporul lui”, recurentă în VT (LXX: ἀπολείται... ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς; TM: *nikh'r'tāh... me ammeyhā*; Vulg.: *peribit de populis suis*; Ostrog: погѣбитсѧ... отъ лѧди севоухѧ), a fost redată literal de vechii interpreți români prin „va

jertfei de mântuire, care este a Domnului, acela va fi pierdut din poporul lui.
²¹ Iar cine va atinge vreun lucru necurat, fie vreo necurătenie omenească, fie un animal necurat sau orice altă spurcăciune necurată, și va mânca apoi din carnea jertfei de mântuire care este a Domnului, acela va fi pierdut din poporul lui.»”

²² Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ²³ „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Să nu mâncați nici un fel de grăsimi, de bou, de oaie sau de capră! ²⁴ Grăsimi de viteză moarte sau sfâșiate de fiare puteți s-o folosiți la orice altceva, dar să n-o mâncați. ²⁵ Oricine va mânca din grăsimea vitelor care sunt înfățișate ca prinos Domnului, acela va fi pierdut din poporul lui. ²⁶ Să nu mâncați nici un fel de sânge, oriunde veți locui, nici de pasăre, nici de vită. ²⁷ Oricine va mânca sânge va fi pierdut din poporul lui.»”

²⁸ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ²⁹ „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Cine va aduce o jertfă de mântuire Domnului, să înfățișeze Domnului darul său, luat din jertfa de mântuire. ³⁰ Cu mâinile

pieri (Ms. 2489: „pieri-va”)... den nărodul lui” (Ms. 45, Bibl. 1688), cf. și Bibl. Jer.: *sera retranché de sa race*, precum și Radu-Gal.: „să se stârpească din poporul său”. Probleme de interpretare a pus ebr. *am*, prin care se poate înțelege atât familia foarte apropiată a cuiva, cât și întregul popor al lui Israel. Cei mai mulți exegeți văd aici o condamnare la moarte. Potrivit altei interpretări, ar fi fost vorba doar de o izgonire în deșert a celui care a greșit grav față de Dumnezeu sau față de comunitate, fapt care, în condițiile deșertului, echivala totuși cu o condamnare la moarte. Încă și mai grave decât cele juridice erau consecințele de ordin ritualic-religios, căci exilatul era automat privat de efectele promisiunilor pe care Dumnezeu le făcuse neamului lui Avraam.

7,21 Pentru detalii despre „spurcăciune” cf. și *supra*, 5,2. Gr. βέλυμα „lucru care inspiră dezgust” (< βέλυσμα „a inspira dezgust”) din LXX corespunde ebr. *şeqeş* „lucru dezgustător”. Targum-ul și Peshitta, precum și unele manuscrise ale textului ebraic, preferă în acest loc lectura *şereş* „jivină; animal de talie mică” (cf. Harrison, 1980, p. 80, Péter-Contesse, 1985, p. 75).

7,24 Pentru cadavrul vitelor vezi *supra*, 5,2. Dacă grăsimea animalului jertfit trebuia arsă în întregime pe altar, cea a unui animal mort accidental putea fi întrebuințată în scopuri extra-alimentare, cum ar fi întreținerea uneltelor sau gresarea pieilor. În această prescripție, care nu a fost menținută în tradiția iudaică medievală, unii exegeți văd o victorie a spiritului practic asupra rigorismului rabinic ulterior.

7,30 „Grăsimea de deasupra pieptului” este semnificația exactă a gr. τὸ στέαρ τὸ ἐπὶ τοῦ στήθους, interpretată ca atare de vechii interpreți români: *seul ce iaste preste pieptu* (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), cf. și Bibl. Jer.: *la graisse qui adhere à la poitrine*. O altă interpretare după TM este „grăsimea animalului împreună cu pieptul”, cf. Vulg.: *adipem hostiae et pectusculum*. Pieptul (gr. στήθους, diminutiv de la στήθος „piept”, lat. *pectusculum*, diminutiv de la *pectus* „piept”, după ebr. *hāzeh*) era socotit

sale să aducă prinoasele Domnului, și anume grăsimea de deasupra pieptului și seul de pe ficat, să le înfățișeze ca pe un dar înaintea Domnului.³¹ Și preotul să înalțe grăsimea pe altar, iar pieptul să rămână lui Aaron și fiilor săi.³² [Din carne] să dați preotului și șoldul drept, ca parte pusă deoparte din jertfa voastră de mântuire.³³ Acela dintre fiii lui Aaron care va înfățișa sângele și grăsimea jertfei de mântuire să aibă șoldul drept, ca parte a sa.³⁴ Căci, din carnea jertfelor de mântuire aduse de fiii lui Israel, Eu iau pieptul înfățișat și șoldul punerii deoparte și le dau preotului Aaron și fiilor săi, ca legiuire veșnică pentru fiii lui Israel.

³⁵ Iată [partea pentru] ungerea lui Aaron și [pentru] ungerea fiilor săi din prinoasele [covenite] Domnului, din ziua când au fost aduși să slujească

una dintre părțile cele mai delicioase ale unui animal. ♦ În LXX întâlnim expresia ἐπιθεῖναι δόμα ἔναντι κυρίου, calchiată ca atare prin „dare înaintea Domnului” în Ms. 45 și Bibl. 1688. Prin formula „să le înfățișeze (pe toate) ca pe un dar înaintea Domnului” am rămas apropiați de LXX, cu toate că secvența *hāniph l' nūphāh* din TM înseamnă literal „a legăna prin legănare” și indică un gest ritual precis, interpretat sensibil diferit în timp. Potrivit Talmudului, preotul prelua animalul jertfit din mâinile suplicantului și îl mișca orizontal, înainte și înapoi, indicând prin prima mișcare prezentarea jertfei către YHWH, iar prin cea de-a doua mișcare faptul că aceasta revenea înapoi preotului, ca slujitor al divinității și în semn de bunăvoință și acceptare a jertfei de către Dumnezeu. Într-o interpretare rabinică mai recentă, ceremonia rituală ar consta în mișcarea jertfei către cele patru puncte cardinale, precum și de sus în jos, spre a semnifica faptul că YHWH stăpânește vânturile și că el a creat cerul și pământul.

7,32 Expresia „șoldul drept”, τὸν βραχίονα τὸν δεξιόν (LXX), cf. *armus dexter* (Vulg.), a fost interpretată literal de primii traducători români prin „brațul cel drept” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade), cf. și „umerile cel drept” (Ms. 4389), după Ostrog: *рамо десное* „umărul drept”. De fapt, atât gr. ὁ βραχίον, cât și lat. *armus* desemnează „brațul” sau „umărul” doar cu referire la om. Când sunt întrebuințate în legătură cu animalele, aceste cuvinte au înțelesul „șold, coapsă”, corespunzător sensului ebr. *šōq*, cf. *die rechte Keule* (Luther), *la cuisse droite* (Bibl. Jer.). Pornind de la această dublă întrebuințare, pentru om și pentru animale, a gr. βραχίον, Philon, *Spec. I*, 145, vede în șoldul animalului simbolul forței. Pentru Origen, *Hom. Lev. V*, 12, șoldul simbolizează munca și efortul. Coapsa dreaptă a animalului (ebr. *šōq hayyāmīn*) era socotită bucată cea mai aleasă. Situată în apropiere de organele de reproducere, deci de izvorul vieții, această parte nu putea fi consumată de laici, revenind preoților; indicația expresă către „dreapta” trebuie pusă în legătură cu conotația puternic pozitivă atribuită de majoritatea popoarelor antice acestei părți a corpului omenesc (cf. și Origen, *ibid.*).

7,35 „Ungerea” (în vechile versiuni românești „ungerea”, după LXX: ἡ χρισίς, Vulg.: *unctio*, Ostrog: *посмазанне*) reprezenta actul simbolic central al consacării preoților, cf. și *supra*, 4, 2. După Péter-Contesse, 1985, p. 79, în TM am avea de a face aici cu o

drept preoți înaintea Domnului,³⁶ după cum Domnul a poruncit să li se dea în ziua în care i-a uns pe ei, din partea fiilor lui Israel; și va fi aceasta legiuire veșnică pentru tot neamul lor.»³⁷ Aceasta este legea arderilor de tot, a jertfei [de grâne], a jertfei pentru păcat, a jertfei pentru vină, a jertfei pentru desăvârșire [i.e. consacrare] a preotului și a jertfei de mântuire,³⁸ așa cum a rânduit Domnul lui Moise pe Muntele Sinai în ziua când a rânduit fiilor lui Israel să-și înfățișeze darurile lor înaintea Domnului, în pustiul Sinai.

8¹ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Ia pe Aaron împreună cu fiii săi, veșmintele lor, untdelemnul ungerii, vițelul [pentru jertfa] pentru păcat, cei doi berbeci și coșul cu azime ³ și strânge întreaga adunare la ușa cortului mărturiei.” ⁴ Și a făcut Moise așa cum i-a poruncit Domnul, iar adunarea s-a strâns la intrarea cortului mărturiei. ⁵ Iar Moise a spus către adunare: „Iată ce a poruncit Domnul să se facă.” ⁶ Apoi a adus Moise pe Aaron și pe fiii săi și i-a spălat cu apă, ⁷ a pus tunica [pe Aaron],

ambiguitate voită, întrucât tetragrama MŠHH poate fi vocalizată *mašhāh*, cu sensul „parte, porțiune” (cf. KJV: *the portion*, Bibl. Jer.: *la part*, GN: *Anteil*), sau *mišhāh*, cu sensul „ungere de consacrare, miruire”, ca în LXX.

7,36 „Ziua în care i-a uns pe ei” este prima zi a ritualului de consacrare a preoților (cf. 8,35); intrarea propriu-zisă în atribuțiile funcției sacerdotale avea loc după încheierea săptămânii ceremoniale, adică a opta zi. ♦ Acest verset și următorul conțin formularea succintă, sub formă de concluzii, a prescripțiilor enunțate în cap. 6 și 7, precum și, în general, a primei părți a Leviticului, consacrată reglementărilor sacrificiale. Exegeții au observat că partea conclusivă a unei secțiuni reprezintă o veritabilă formă literară tipică, pusă în relație cu practica scribilor mesopotamieni de a consemna într-un „colofon” de la sfârșitul fiecărei tăblițe cuneiforme conținutul rezumativ al întregii tăblițe, pentru a asigura pe de o parte receptarea rapidă a conținutului și, pe de altă parte, pentru a marca relația de continuitate cu tăblițe din aceeași serie (cf. Harrison, 1980, pp. 84-86).

7,38 În vechile versiuni românești (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) apare sintagma „muntele Sinaiei” (sau *Sinaii*), LXX ἐν τῷ ὄρει Σινῶ. Muntele Sinai (ebr. *Sināy*, gr. Σινά, lat. *Sinai*) este un platou muntos deșertic în Peninsula Arabică.

8,6 Spălarea cu apă este aici nu un simplu act de igienă, ci un gest de abluțiune rituală.

8,7 În absența unor reprezentări pictografice vechi și credibile, reconstituirea formei, culorilor, dimensiunilor și a destinației precise a pieselor costumului ritual preotesec este aproape imposibilă, fapt care procură greutate traductoarelor. ♦ „Tunica” (în Ms. 45, Ms. 4387, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, simplu: „haina”), corespunde gr. ὀ χιτῶν, un împrumut dintr-o limbă semitică. Flavius Iosephus, *AI* III, 153, subliniază această relație etimologică refăcând o formă mai apropiată de etimon a cuvântului grecesc: „veșmântul de în noi îl numim χιθῶν”. Corespondentul *kuttoneth* din TM desemna un fel de cămașă purtată direct pe piele, obiect vestimentar fără o semnificație liturgică

l-a strâns cu brâul și l-a îmbrăcat cu mantia, a pus deasupra efodul și l-a încins cu brâul efodului, pe care l-a legat bine. ⁸ I-a pus apoi pieptarul, iar

specială, cf. Luther: *die Gewand*, KJV: *the coat*, Bibl. Jer. și BA: *la tunique*. ♦ „Brâul”. opțiune tradițională românească, în LXX: ἡ ζώνη „centură” (preluat ca atare de Heliade: *zona*), în Vulg.: *balteus* „idem”, corespunde ebr. *'abh' nēl*, care desemna un fel de centură purtată de preoți pe sub veșmintele exterioare, având, se pare, semnificația simbolică de însemn al funcției sacerdotale. ♦ „Mantia” (în Ms. 45, Ms. 4389 și Bibl. 1688: „haina cea până jos”, la Micu, Filotei, Șaguna: „vesmântul cel lung”) corespunde LXX: ὁ ὑπόδότης „veșmânt lung purtat pe sub hainele exterioare” și Vulg.: *tunica hyacinthina*, cu referire probabilă la culoarea acestei piese. În TM, subst. *m' 'il* se referă la o piesă vestimentară care consta dintr-o bucată mare de pânză, cu o deschizătură la mijloc pentru a lăsa să intre capul și care cobora în falduri până la călcâie. ♦ Am preferat, după interpreți români mai recenți, să transpunem în românește ebr. *'ēphodh*, care desemnează în TM un fel de bluză sacerdotală confecționată dintr-un material scump și prinsă de umeri cu o agrafă. Opțiunile mai vechi, „cea preste umăr” (Ms. 45, Bibl. 1688), „cea de preste umere” (Ms. 4389) reprezintă transpuneri literale a membrilor compusului grecesc ἐπὶ οὐμῶν (ἐπὶ „deasupra, peste”, οὐμῶν „umăr”), termen specializat în LXX pentru desemnarea acestei piese a costumului preoțesc. O formă precum „umărariul” de la Micu, Filotei și Șaguna pare să fie o creație contextuală, sugerată de Vulg. *humeralis*. La Heliade întâlnim o soluție excentrică, o creație proprie inspirată de corespondentul latin, dar după modelul grecesc, glosată în paranteză de termenul ebraic originar: „superumeralul” („ephodul”). ♦ „Brâul efodului” pare să fi desemnat o bandă confecționată din același material ca și efodul, servind la fixarea acestuia de corp. Sintagma greoaie „facerea ceii preste umăr” (Ms. 45, Ms. 4389) rezultă din transpunerea literală a gr ἡ ποίησις τῆς ἐπὶ οὐμῶν (LXX), procedeu practicat mai târziu și de Heliade: „făptura superumeralului”. Echivalarea corectă formulată în Ms. 4389 („brâul efodului”) se datorează analizei corecte a izvodului slavon: *пояса ефѳодна* (Ostrog).

8,8 „Pieptarul” (ebr. *hōšen*), piesă esențială a costumului sacerdotal, consta dintr-o bucată de țesătură de in bogat decorată, de formă dreptunghiulară sau pătrată, în care erau încastrate douăsprezece pietre prețioase simbolizând cele douăsprezece triburi ale lui Israel; se fixa solid deasupra efodului și era destinat să adăpostească *'Urīm* și *Tummim*, Dezvăluirea și Adevărul (vezi imaginea reconstruită a acestui obiect ritual la Harrison, 1980, p. 91). Sensul ebr. *hōšen* este nesigur, de aici diferențe între opțiunile traducătorilor. Gesenius, s.v., apropie acest cuvânt de un radical arab care înseamnă „frumos” și îi atribuie valoarea designativă „ornament”. În alt loc, Ex. 28,4, acest termen ebraic a fost echivalat în LXX prin gr. περιστήθιον „pieptar”, ceea ce a inspirat pe unii interpreți (pe care i-am urmat și noi): KJV: *the breastplate*, Luther și GN: *die Brusttasche* „săculețul de la piept”, Bibl. Jer: *le pectoral*. În Ex. 28,15, gr. λογείον τῶν κρίσεων, literal: „locul [unde se fac auzite] judecățile”, traduce termenul exact din TM: *hōšen miš'phāt*. Soluția lexicală din LXX: τὸ λογείον, calchiată în Vulg.: *rationale* (cf. Heliade: „raționalul”), pare să semnifice, în intenția interpreților, rațiunea sau cuvântul divin, care luminează spiritul marelui preot, făcându-l să cunoască viitorul și să

pronunțe previziuni (un alt sens al gr. τὸ λογιεῖον este în VT și acela de „propovăduire divină”, apropiat de λόγιον, „oracol”, cf. Ps. 10,7, Fapte 7,38). Philon, *Spec.* I, 88, afirmă că τὸ λογιεῖον trebuie înțeles ca „un loc al rațiunii”. În limba greacă comună, subst. τὸ λογιεῖον avea două sensuri principale: 1. „parte a scenei pe care urcau actorii pentru a vorbi” și 2. „tribunal” (cf. Bailly, s.v.), sensuri care se pare că au sugerat interpretelor alexandrinii legitimitatea denumirii cu acest cuvânt a respectivei piese a veșmântului preoțesc. Unele manuscrise ale Septuagintei, reflectate în Frankf., prezintă în acest loc lecțiunea λόγιον (diminutiv de la λόγος „cuvânt”), preluată și în Ostrog: λογιο (după care și Ms. 45 și Ms. 4389: „cuvântul”). Revizorii textului biblic tipărit în 1688 la București au găsit o rezolvare inspirată, prin care se asigură desemnarea clară a obiectului respectiv, căci în Bibl. 1688 apare aici, cuvântul „engolpiu”. Cu forma mai apropiată de etimonul grecesc ἐγγόλιον, termenul mai apare o dată în Bibl. 1688 la Ex. 28,5), în ambele locuri având caracterul unui împrumut tehnic, frecvent întrebuițat în epocă (dicționarele ne oferă atestări ale cuvântului la Dosoftei și în *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652). Soluția din Bibl. 1688 a fost preluată de Micu și Filotei (ambii interpreți indicând într-o notă de subsol gr. λογεῖον), ca și de Șaguna. Mai recent, se preferă transpunerea directă a corespondentului ebraic: „hoșenul” (Radu-Gal., Bibl. 1968). ♦ „Dezvăluirea și Adevărul” reprezintă înțelesurile propriu-zise ale cuvintelor grecești δῆλωσις și ἀλήθεια, interpretate ca atare de primii traducători români: „arătarea și adevărul” (Ms. 45., Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna). Rom. „arătare” redă aici sensul primar al gr. δῆλωσις (< vb. δηλώω „a face vizibil, a arăta”), pe când în Dan. 2,27, unde are sensul de „faptul de a lămuri ceva; interpretare”, gr. δῆλωσις este echivalat defectuos în Bibl. 1688 prin rom. „asemănare”. În Ms. 4389 cele două noțiuni sunt combinate în cadrul sintagmei genitive „mărturisirea adevăratei”, care se explică prin Ostrog: проповѣданіе истинны. Cf. și Heliade: *Manifestația și Adevărul*. În TM apar ebr. *’urim* „lumini” și *tummim* „perfecțiuni”. Caracterul, forma și destinația misterioaselor obiecte rămân incerte. Interpreții mai vechi văd aici un nume colectiv pentru cele douăsprezece pietre prețioase rituale montate pe pieptarul preoțesc, un fel de denotație metonimică a luminii și a perfecțiunii lui Dumnezeu. După Philon, *Spec.* I, 88, cuvintele δῆλωσις și ἀλήθεια denumesc două bucăți de țesătură fixate pe pieptarul preoțesc. Speculând înrudirea semantică între λογεῖον și λόγιον (vezi mai sus), Philon arată în altă parte (*Leg.* III, 118) că preotul poartă asupra lui puterea Logosului, ale cărui virtuți principale sunt „claritatea” și „adevărul”. Flavius Iosephus, *AI* III, 215-218, afirmă că din pietrele fixate pe pieptarul preoțesc izvoră o lumină anunțând victoria celor care porneau la bătălie. Motivul luminii e evocat și de Aquila, care echivalează termenii ebraici prin gr. φωτισμοὺς σὺν τὰς τελειώσεις „luminile împreună cu perfecțiunile”. Modernii tind să acrediteze ideea că avem de-a face de fapt cu niște obiecte ritualice diferite de cele douăsprezece pietre prețioase despre care vorbește tradiția: cu forma lor de zaruri sau de bastonașe, acestea vor fi fost un fel de instrumente magice utilizate în consultarea voinței divine, ca în Num. 27,21 sau Deut. 33,8; cf. Luther: *die Lose* „Licht und Recht” (= „zarurile «Lumina» și «Dreptatea»”), GN: *die heilige Lose* „sfintele zaruri”. Se presupune că întregul ansamblu nu a mai fost întrebuițat în ritualuri cu caracter oracular după întoarcerea

peste pieptar i-a pus Dezvăluirea și Adevărul. ⁹ I-a așezat mitra pe cap, iar pe mitră, în partea din față, i-a prins tăblița de aur, [lucrul] sfânt sfințit, după cum poruncise Domnul lui Moise. ¹⁰ Și a luat Moise din untdelemnul ungerii, ¹¹ și a stropit cu el altarul de șapte ori, și l-a uns, și l-a sfințit împreună cu toate uneltele care se găseau acolo, ligheanul pentru spălat împreună cu pedestalul lui, și le-a sfințit; a mai uns cu untdelemn cortul împreună cu tot ce se găsea în el și l-a sfințit. ¹² Și a turnat Moise din

evreilor din exilul babilonic (538 î.Hr.), dar a fost conservat în continuare ca piesă simbolică a costumului preotesc.

8,9 Opțiunea tuturor traducătorilor români (cu excepția Bibl. 1968: „chidar”, probabil după Vulg. *cidaris* sau prin analogie cu piesa menționată mai jos, în v. 13) pentru „mitră” reflectă gr. *μίτρα* din LXX și corespunde ebr. *miš'nepheth*, care desemnează un acoperământ pentru cap, o fâșie de material textil care se înfășura în jurul capului, purtată de regi sau de preoți ca însemn al funcției lor și ca suport al unei diademe (cf. Luther: *Kopfbund* „legătură pentru cap”, Bibl. Jer.: *le turban*). ♦ „Tăblița de aur”, după LXX τὸ πέταλον τὸ χρυσοῦν. cf. Vulg.: *lamina aurea*, era o plăcuță de aur (după unele interpretări inscripționată, care se fixa de mitră. Ebr. *ṭīṭ* (< vb. *ṭāṭ* „a străluci”) are deopotrivă sensurile de „lamă, plăcuță” (cf. Luther: *das goldene Stirnblatt* „plăcuța de aur pentru frunte”), dar și de „floare” (cf. Bibl. Jer.: *la fleur d'or*). Traducătorii alexandrinii au încercat să redea cumva sintetic ambele sensuri, căci gr. τὸ πέταλον semnifică „petala unei flori” și, prin analogie, „lamă sau placă de metal” (cf. Bailly, s.v.). Alte opțiuni de traducere: „potcoava de aur” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, probabil o inovație a traducătorilor români), „tabla de aur” (Micu, Filotei, Șaguna), *lamina aurea* (Heliade, după Vulg.). ♦ „[lucrul] sfânt sfințit”, apozitie la „tăblița de aur”, este desemnată în TM prin ebr. *qodheš*, cu sensul literal „sfințenie”, interpretat ca „simbol al consacării; diademă”, cf. Bibl. Jer.: *le signe de sainte consécration*. Formularea neobișnuită „cea sfințită sfântă” din Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna reprezintă un calc după LXX: τὸ καθγιασμένον ἅγιον, cf. și Vulg.: *consecratam in consecratione*. După mărturia lui Philon, *Mos. II, 114*, plăcuța de aur de pe fruntea preotului avea forma unei coroane (στέφανος). Flavius Iosephus. *Bell. Iud.*, V. 253, vorbește și el despre o „tiară”, în jurul căreia se afla „o altă coroană”, purtând o inscripție sacră. Cât privește conținutul acestei inscripții, vechii comentatori au menționat o tetragramă (probabil YHWH) al cărei conținut era „sfințenia Domnului” (Philon, *Mos. II, 114*), sau „numele propriu al Domnului” (Flavius Iosephus, *AI III, 178*). După Origen, *Hom. Lev. VI, 5*, diadema inscripționată ar simboliza știința lui Dumnezeu, care „încoronează” pe cel care a primit botezul, chemându-l să-și exercite sacerdoțiul în interiorul sufletului său.

8,11 „Uneltele” sunt desemnate în LXX prin termenul generic τὰ σκεύη „accesorii, unelte”. În cele mai vechi versiuni românești (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), apare în mod consecvent subst. *vase*.

untdelemnul ungerii pe capul lui Aaron și l-a uns și l-a sfințit. ¹³ Apoi i-a adus Moise pe fiii lui Aaron și i-a îmbrăcat cu tunicile, i-a încins cu brăiele și le-a așezat bonetele pe cap, după cum poruncise Domnul lui Moise. ¹⁴ A apropiat apoi Moise vițelul [înfățișat ca jertfă] pentru păcat, iar Aaron și fiii lui și-au pus mâinile pe capul vițelului adus ca jertfă pentru păcat. ¹⁵ Și l-a înjunghiat Moise, a luat din sângele lui și a uns cu degetul coarnele altarului, de jur împrejur, pentru a-l curăți; sângele rămas l-a turnat la temelia altarului și l-a sfințit, făcând astfel împăcare asupra lui. ¹⁶ După aceea, Moise a luat toată grăsimea care acoperă măruntaiele, seul care învăluie ficatul, cei doi rinichi împreună cu grăsimea de pe ei și a înălțat totul pe altar. ¹⁷ Iar ceea ce a rămas din vițel, pielea, carnea și balega, le-a ars în foc în întregime în afara taberei, după cum poruncise Domnul lui Moise. ¹⁸ A înfățișat apoi Moise berbecul pentru arderea de tot, iar Aaron și fiii săi și-au pus mâinile pe capul berbecului. ¹⁹ Și Moise a înjunghiat berbecul și a stropit cu sânge altarul de jur împrejur. ²⁰ A tăiat apoi berbecul în bucăți și a înălțat Moise capul, bucățile și grăsimea, ²¹ a spălat cu apă măruntaiele și picioarele și a înălțat întregul berbec pe altar, ca ardere de tot cu mireasmă plăcută, prinos pentru Domnul, așa cum rânduisese Domnul lui Moise. ²² A adus

8,13 Prin „bonete” am tradus gr. κιδάρες, cf. și Bibl. Jer.: *des calottes*. Este vorba despre un obiect vestimentar diferit de cele menționate mai sus în v. 9 (costumația preoților obișnuți era în unele privințe deosebită de cea a marelui preot), căci gr. κιδάρις desemna în perioada clasică turbanul specific regilor asiatici, mai ales celor persani, cuvântul grecesc însuși fiind un împrumut dintr-o limbă orientală. Demnă de menționat este opțiunea interpreților care au încercat o „naturalizare” a cuvântului în românește: „chidare” (Micu, Filotei, Șaguna), „cidare” (Heliade).

8,22 Pentru desemnarea celui de-al doilea berbec adus ca jertfă specială pentru consacrarea sacerdotală, în LXX avem expresia neclară τὸν κριὸν τελειώσεως, calchiată de vechii traducători români: „berbecule de săvârșire” (Ms. 45. Ms. 4389, Bibl. 1688), soluție menținută și de Micu, Filotei și Șaguna: „berbecule cel de săvârșire”. Este vorba de o transpunere strictă după TM: *’ēyl hammillu ’im*, literal „berbecul umplerilor”. Rezultă că Moise „umplea” în cadrul ceremoniei de investitură mâinile preoților cu părțile jertfei care trebuiau duse la altar (cf. *infra* v. 27). Numele ceremoniei de investitură a fost formulat explicit de majoritatea interpreților ulteriori: *in consecratione sacerdotum* (Vulg.), *the ram of consecration* (KJV), *Einsetzungsoffer* (Luther), *bélier de sacrifice d’investiture* (Bibl. Jer.). Ceea ce majoritatea traducătorilor au redat printr-o sintagmă sintetică, autorii LXX au încercat să exprime prin gr. τελείωσις „terminare; împlinire” (<vb. τελειόω „a termina, a împlini”, dar și cu sensul de „a perfecționa”, „a desăvârși”), pe baza notei semantice „a umple”, comună cu corespondentul ebraic *millu ’im* (<vb. *mālē* „a umple”). Slavon. *свершение* din Ostrog reprezintă și el o copie lexicală după

apoi Moise al doilea berbec, berbecul pentru desăvârșire [*i.e.* consacrarea preotului], iar Aaron și fiii săi și-au pus mâinile pe capul berbecului.²³ Moise a înjunghiat berbecul, a luat din sângele lui și a uns lobul urechii drepte a lui Aaron, vârful mâinii drepte și vârful piciorului său drept.²⁴ I-a adus apoi aproape Moise pe fiii lui Aaron și a uns cu sânge lobul urechii lor drepte, vârful mâinii lor drepte și vârful piciorului lor drept; sângele rămas l-a turnat Moise pe altar de jur împrejur.²⁵ [După aceea], a luat grăsimea, șoldul, toată grăsimea care acoperă măruntaiele, seul de pe ficat și amândoi rinichii împreună cu grăsimea lor, precum și șoldul drept.²⁶ A mai luat din coșul desăvârșirii așezat înaintea Domnului o pâine nedospită, o pâine [frământată] cu untdelemn și o turtă și le-a așezat peste grăsime și peste șoldul drept.²⁷ A pus toate acestea în mâinile lui Aaron și în mâinile fiilor săi, și le-a înălțat ca punere deoparte înaintea Domnului.²⁸ Apoi Moise le-a luat din mâinile lor și le-a înălțat pe altar deasupra arderii de tot [aduse ca jertfă] pentru desăvârșire care este jertfă cu mireasmă plăcută pentru Domnul – este prinos Domnului.²⁹ Și a luat Moise pieptul berbecului jertfit pentru desăvârșire și l-a înfățișat ca [dar] pus deoparte înaintea Domnului, iar aceasta a fost partea lui Moise, după cum poruncise Domnul lui Moise.³⁰ A luat apoi Moise din untdelemnul ungerii și din sângele de pe altar și a stropit asupra lui Aaron și a veșmintelor lui și asupra fiilor lui și a veșmintelor lor; l-a sfințit astfel pe Aaron și veșmintele sale și, împreună cu

gr. τελειωσις. Întrucât primele traduceri românești ale Bibliei au ca izvor și textul slavon, opțiunea pentru „săvârșire” a vechilor interpreți români poate fi înțeleasă nu doar ca o calchiere a corespondentului grecesc, ci și ca un împrumut lexical după slavonă. ♦ Versetul acesta a primit din partea lui Philon, *Mos.* II, 149, o interpretare morală, bazată pe un joc de cuvinte: „Cel de-al doilea berbec era oferit pentru perfecțiunea morală a persoanelor consacrate printr-o curățire sfințitoare. În consecință, Moise l-a numit berbecul desăvârșirii (τελειωσις), deoarece persoanele sfințite deveneau inițiate în anumite taine cu ajutorul ceremoniilor de inițiere (τελετας), proprii slujitorilor lui Dumnezeu.”

8,23 Menționarea explicită a urechii, a mâinii și a piciorului semnifică probabil consacrarea în întregime a corpului uman (partea superioară, cea mediană și cea inferioară): urechile vor fi sfințite pentru a asculta poruncile divine, mâinile pentru a săvârși gesturile prescrise, iar picioarele pentru a merge pe căile Domnului.

8,29 După cum se menționează expres mai sus, la 7,30-37, pieptul animalului jertfit revenea de drept preoților. Dar, într-un moment în care preoții nu existau încă, ritualul descris servind tocmai la consacrarea lui Aaron și a fiilor lui, pieptul revine, de data aceasta, cu titlu de excepție, lui Moise care, deși laic, este cel care, potrivit indicațiilor Domnului, oficiază pentru prima dată acest ritual.

el, pe fiii săi și veșmintele lor.³¹ Și a zis Moise lui Aaron și fiilor săi: „Să fierbeți carnea în curtea cortului mărturie, într-un loc sfânt, și acolo să o mâncați, împreună cu pâinile care se află în coșul desăvârșirii, după cum mi s-a poruncit prin cuvintele «Aaron și fiii săi să o mănânce!».³² Iar ce rămâne din carne și din pâini să ardeți în întregime în foc.³³ Și să nu ieșiți nicicum timp de șapte zile dincolo de ușa cortului mărturie, până când se vor împlini zilele, zilele desăvârșirii voastre; căci desăvârșirea mâinilor voastre trebuie să se petreacă în șapte zile.³⁴ Ceea ce El a săvârșit astăzi, Domnul a poruncit să se săvârșească, pentru a se face împăcare pentru voi.³⁵ Să rămâneți deci șapte zile la ușa cortului mărturie, zi și noapte; să păziți poruncile Domnului, ca să nu muriți; căci așa mi-a poruncit Domnul Dumnezeu.”³⁶ Aaron și fiii săi au îndeplinit toate cuvintele pe care le-a poruncit Domnul lui Moise.

9¹ Într-a opta zi, Moise i-a chemat pe Aaron și pe fiii săi, împreună cu sfatul bătrânilor lui Israel.² Și i-a zis Moise lui Aaron: „Ia pentru tine un vițel din turma de vite [drept jertfă] pentru păcat și un berbec pentru arderea de tot, amândoi fără cusur, și înfățișează-i înaintea Domnului.³ Și să vorbești

8,31 Optând pentru formula pasivă „după cum mi s-a poruncit” (gr. ὡν τρόπον συντέτακται μοι), în locul celei active din TM: *ka'asher tiwēythi* „după cum am poruncit eu”, autorii LXX au dorit probabil să evite exprimarea ideii că Moise ar fi cel care ordonă, și nu Dumnezeu însuși prin intermediul lui.

8,33 Acesta este singurul loc în care se specifică faptul că ceremonia investiturii sacerdotale durează șapte zile, timp în care viitorului preot îi era interzis orice contact cu exteriorul.

8,35 Ca să exprime ideea de respectare a poruncilor, în LXX apare o formulare nespecifică limbii grecești (φυλάξεσθε τὰ φυλάγματα κυρίου), calchiată după ebr. *šāmar miš⁶ mereth*; dintr-o transpunere literală rezultă și sintagmele românești „veți păzi pazele” (Ms. 45, Bibl. 1688), „veți păzi cele de păzit” (Micu, Filotei, Șaguna), „veți custodi custoditele” (Heliade). Expriarea mai firească „să păziți porâncile” din Ms. 4389 este inspirată de Ostrog *сѣрѣннѣ повецѣннѣ*.

9,1 Sfatul bătrânilor este desemnat în TM simplu prin subst. *z'qēnīm* „bătrânii”, iar în LXX prin gr. *γερουσία*, cuvânt larg întrebuințat în Antichitatea greacă pentru a desemna o instituție politico-religioasă importantă a *polis*-ului elen. Substantivul colectiv „bătrânimea” întrebuințat în Ms. 45 și în BB (aici, ca și în alte părți, precum Ex. 3,16, Deut. 21,3 etc.) pare o creație *ad hoc*, după modelul grecesc (*γερουσία* < *γέρων* „bătrân”). Orientându-se probabil după Ostrog: *старцы* „bătrânii”, autorul Ms. 4389 preferă soluția mai simplă „bătrânii”, adoptată și de Micu, Filotei și Șaguna, în vreme ce Heliade introduce neologismul „senadrinul”.

sfatului bătrânilor lui Israel și să le spui: «Luați din turma de capre un ied [ca jertfă] pentru păcat, un vițel și un miel de câte un an, toți fără cusur, pentru jertfă întreagă, ⁴ apoi un vițel și un berbec pentru jertfa de mântuire înaintea Domnului; luați, de asemenea, [o jertfă] din fruntea făinii frământată cu untdelemn, căci astăzi Domnul vi se va arăta vouă.» ⁵ Și au adus dinaintea cortului mărturiei ceea ce poruncise Moise; întreaga adunare s-a apropiat și a stat înaintea Domnului. ⁶ Și a spus Moise: „Împliniți cuvântul acesta pe care vi l-a spus Domnul și vi se va arăta vouă slava Domnului!” ⁷ [Apoi] Moise i-a zis lui Aaron: „Apropie-te de altar și adu jertfa ta pentru păcat și arderea ta de tot și fă împăcare pentru tine și pentru casa ta; [apoi] înfățișează darurile poporului și fă împăcare pentru ei, după cum i-a poruncit Domnul lui Moise.” ⁸ Aaron s-a apropiat de altar și a înjunghiat vițelul [adus ca jertfă] pentru păcat. ⁹ Fiii lui Aaron i-au adus sângele, iar el și-a muiat degetul în sânge, a uns coarnele altarului și a turnat sângele rămas la temelia altarului. ¹⁰ Apoi a înălțat pe altar grăsimea, rinichii și seul de pe ficatul jertfei pentru păcat, după cum îi poruncise Domnul lui Moise. ¹¹ Iar carnea și pielea le-a ars în întregime în foc afară din tabără. ¹² [După aceea], a înjunghiat jertfa pentru arderea de tot, fiii lui Aaron i-au adus sângele, iar el l-a turnat pe altar de jur împrejur. ¹³ I-au adus și jertfa pentru arderea de tot, tăiată în bucăți, împreună cu capul, iar el le-a pus pe altar. ¹⁴ A spălat măruntaiele și picioarele cu apă și le-a așezat pe altar, deasupra arderii de tot. ¹⁵ Au înfățișat apoi darul poporului. [Aaron] a luat iedul adus pentru păcatul poporului și l-a înjunghiat la fel ca pe animalul jertfit mai înainte. ¹⁶ A adus apoi și jertfa pentru arderea de tot, înfăptuind ce se cuvenea. ¹⁷ A mai adus și jertfa [de grâne], cu care și-a umplut mâinile, și a așezat-o pe altar, în afară de arderea de tot cea de dimineață. ¹⁸ A înjunghiat apoi vițelul și berbecul aduși ca jertfă de mântuire pentru popor. Fiii lui Aaron i-au adus sângele, iar el l-a turnat pe altar de jur împrejur. ¹⁹ I-au mai adus apoi și grăsimea de la vițel și de la berbec, șoldul, grăsimea de pe măruntaie, amândoi rinichii împreună cu grăsimea lor, ca și seul care

9,6 Pentru a echivala ebr. *Ḳbhōdh YHWH* (care desemnează frecvent în VT norul luminos în care se reflecta maiestatea divină și prin care YHWH se revela poporului ales), în LXX apare expresia ἡ δόξα κυρίου, cf. Vulg.: *gloria Domini* (după care Heliade: „gloria Domnului”). În Ms. 45 și Bibl. 1688 această importantă sintagmă este echivalată consecvent prin „mărirea Domnului”, dar ulterior s-a generalizat formula conținând un slavonism „slava Domnului” (Ms. 4389, Micu, Filotei, Șaguna).

9,7 Referirea la Moise din finalul versetului pare o interpolare târzie a cuiva care nu a băgat de seamă că cel care vorbește este Moise însuși!

învăluie ficatul.²⁰ A așezat părțile grase deasupra piepturilor, apoi au înălțat părțile grase pe altar.²¹ Pe urmă Aaron a pus deoparte pieptul și șoldul drept ca punere deoparte înaintea Domnului, după cum îi poruncise Domnul lui Moise.²² [După aceea], Aaron și-a ridicat mâinile asupra poporului și l-a binecuvântat. Apoi, după ce a săvârșit jertfa pentru păcat, arderile de tot și jertfele de mântuire, a coborât.²³ Iar Moise și Aaron au intrat în cortul mărturie; când au ieșit de acolo au binecuvântat întregul popor și slava Domnului s-a arătat întregului popor.²⁴ O flacăra a ieșit de la Domnul și a

9,22 În tradiția ebraică, gestul ridicării mâinilor către altar sau către cer însoțea o invocație sau o rugăciune. Termenii înrădăcinați în versiunile importante pentru tradiția românească (gr. εὐλογεῖν, lat. *benedicere*, slavon. БЛАГОСЛОВИТИ) au constituit modele succesive pentru lexicul românesc specific. În cele mai vechi versiuni (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688) apare mai frecvent împrumutul din slavonă „a blagoslovi”, întrebuințat încă de Coresi cu un secol mai devreme. Sporadic, apare însă și „a binecuvânta”, termen forjat cu material morfematic românesc după modelul grecesc (εὐ „bine”, λογεῖν „a cuvânta”). Această oscilație sinonimică persistă la Micu, pentru ca, începând cu Filotei, Șaguna și Heliade, balanța să încline definitiv pentru „a binecuvânta”. Astăzi, „a blagoslovi” a supraviețuit doar în vorbirea populară (cu întrebuințări adesea ironice) și în mediile monahale.

9,23 Într-unul din manuscrisele Targum-ului amănuntului ciudat că Moise și Aaron repetă gestul binecuvântării abia efectuat i se dă o explicație surprinzătoare: constatând că „slava lui Dumnezeu” nu a venit deasupra jertfelor oferite, Aaron și Moise intră în cortul mărturie, se roagă și ies din nou, reluând binecuvântarea, confirmată de data aceasta prin rezultatul dorit.

9,24 Flacăra care iese „de la Domnul” emană din norul luminos desemnat prin expresia „slava Domnului” (vezi *supra*, v. 6), care reprezintă semnul vizibil al prezenței lui YHWH. Dacă până acum Moise utilizase pe altar un foc oarecare, de data aceasta YHWH dorește să arate că El este inspiratorul alegerii făcute de Moise și că acceptă sacrificiul lui Aaron. Focul sacru rezultat din această flacăra miraculoasă a fost păstrat nestins, potrivit tradiției, până în vremea lui Solomon, când, la inaugurarea marelui templu, YHWH l-a reînnoit printr-un miracol similar. Acest al doilea foc ar fi fost menținut nestins până la distrugerea templului de către babilonieni, când ar fi fost ascuns într-o peșteră, pentru a fi recuperat la întoarcerea din captivitate. După 2Mac. 2,8 și urm., YHWH va reaprinde focul sacru pentru a treia oară, dar acesta se va stinge definitiv în timpul persecuțiilor lui Antiochus Epiphanes. După Philon, *Mos.*, II, 158, focul sacru reprezenta esența cea mai pură a eterului: „Dumnezeu a îndepărtat de pe altarul său focul întrebuințat de obicei, deoarece acesta era pângărit, și în locul lui a făcut să plouă din cer focul ceresc, pentru a deosebi sacrul de profan, omenescul de divin.” ♦ Pentru a desemna reacția poporului în fața miracolului divin, în TM se întrebuințează de regulă ebr. *rānan* „a scoate strigăte de bucurie”, verb care, ca termen liturgic, exprima emoția mistică. De regulă, acest verb este transpus în LXX prin εὐφραίνω „a se bucura”, tradus

mistuit ce era pe altar: arderile de tot și grăsimile. Întregul popor a văzut aceasta și s-a umplut de uimire și au căzut cu fața la pământ.

10¹ Iar cei doi fii ai lui Aaron, Nadab și Abiud, și-au luat fiecare cădelnița, au pus într-însa foc și au așezat deasupra tămâie, aducând astfel foc străin înaintea Domnului, ceea ce Domnul nu le poruncise.² Atunci a ieșit o văpaie de foc de la Domnul și i-a mistuit, și ei au murit înaintea Domnului.³ Iar Moise i-a spus lui Aaron: „Aceasta a vrut să spună Domnul când a zis: «Mă voi sfinți întru cei ce se apropie de Mine și Mă voi proslăvi întru toată adunarea poporului.»” Iar Aaron a amuțit străpuns de durere.⁴ Și Moise i-a chemat pe Misadai și pe Elisaphan, fiii lui Oziel, unchiul lui Aaron, și le-a spus: „Apropiați-vă și duceți-i pe frații voștri din fața celor sfinte, afară din tabără.”⁵ Aceștia s-au apropiat și i-au dus, cu tunicile lor,

de vechii interpreți români prin „a se veseli” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688). Aici însă, în LXX s-a întrebuințat vb. ἐξέστη, înțeles ca „să spăimântă” (Ms. 45, Bibl. 1688), „se înfricosară” (Ms. 4389), „s-au spăimântat” (Micu, Filotei, Șaguna). Philon, *Her.* 249-251 menționează patru tipuri de extaz: demența, rătăcirea, somnul și inspirația. Acest loc din Levitic este citat pentru a exemplifica a doua categorie, despre care se spune: „Extazul de acest fel provoacă într-adevăr mirare și stupoare.”

10,1 Soluția tradițională „cădelniță” (existentă în toate versiunile românești, cu două excepții, Heliade: „incensoriul” și Radu-Gal.: „cățuie”), împrumut din slavonă, este atestată încă din secolul al XVI-lea. LXX: τὸ πυρεῖον și Vulg. *thuribulum* echivalează ebr. *maḥtātāh*, care desemna un obiect liturgic din metal, puțin adânc, prevăzut cu o toartă, care servea la prezentarea tămâiei arzânde. ♦ Prin „foc străin” am tradus, aici ca și mai jos, 16,1, LXX: πῦρ ἀλλότριον; adj. ἀλλότριον însemna în limba greacă comună „care vine de la altcineva; străin”. Ebr. *zārāh* din TM însemna „altul, nepotrivit” și pare să sublinieze ideea că focul de pe altar nu poate proveni decât de la Dumnezeu însuși.

10,3 Tăcerea lui Aaron exprimă deopotrivă durere, uimire și teroare mistică. Prin „a amuțit străpuns de durere” redăm explicit semnificația contextuală a gr. καταπόσσεσθα, care la rândul lui aproximează ebr. *dāmam* „a rămâne uimit, a fi tăcut”. Tăcerea lui Aaron este interpretată de Flavius Iosephus, *AI* III, 208, ca o stare de resemnare mută: „Aaron a suportat cu generozitate această nenorocire, pentru că sufletul lui era împietrit.”

10,4 Misadai este forma coptă a numelui ebraic „Mișā’el”. Corespondentele ebraice ale celor trei nume, Misadai, Elisaphan și Oziel sunt *mīšā’el* „care aparține lui Dumnezeu”, *el’fāphān* „Dumnezeu a protejat” și *’uzzi’el* „puterea mea este Dumnezeu”.

10,5 Pentru „tunică”, cf. *supra*, 8,7. Atât în TM, cât și în LXX, referința pronumelui posesiv *lor* este ambiguă, nefiind clar dacă este vorba despre tunicile celor morți sau ale celor care îi transportă. Philon, *Leg.* II, 57, optează pentru a doua soluție, oferind următoarea explicație: „Purtătorii (celor doi morți) nu i-ar fi luat în tunicile lor dacă nu s-ar fi dezbrăcat mai înainte, rupând astfel legăturile cu pasiunile și cu nevoile trupului.”

afară din tabără, după cum le spusese Moise. ⁶ Iar Moise le-a spus apoi lui Aaron, lui Eleazar și lui Ithamar, ceilalți fii care îi rămăseseră lui Aaron: „Să nu vă descoperiți capetele și să nu vă rupeți veșmintele, ca să nu muriți, iar mânia [Domnului] să se afle asupra întregii adunări! Frații voștri, toată casa lui Israel, pot să plângă mistuirea care i-a mistuit pe frații voștri [în focul trimis] de Domnul. ⁷ Dar voi să nu ieșiți dincolo de ușa cortului mărturie, ca să nu muriți, căci untdelemnul ungerii, care vine de la Domnul, se află asupra voastră.” Ei au făcut după cum le-a spus Moise.

⁸ Și Domnul i-a vorbit lui Aaron cu aceste cuvinte: ⁹ „Să nu beți vin sau altă băutură amețitoare, nici tu, nici fiii tăi, atunci când veți intra în cortul mărturie sau când vă veți apropia de altar, ca să nu muriți (aceasta va fi pentru tot neamul vostru legiuire veșnică), ¹⁰ pentru ca să faceți deosebire între cele sfinte și cele nesfinte, precum și între cele necurate și cele curate; ¹¹ și să-i înveți pe fiii lui Israel toate legiuirile pe care le-a dat lor Domnul prin Moise.”

¹² Și Moise le-a spus lui Aaron și lui Eleazar și Ithamar, celor doi fii care-i mai rămăseseră lui Aaron: „Luați ce rămâne din jertfa [de grâne] din prinoasele Domnului și mâncați-o nedospită, lângă altar; aceasta este un lucru preasfânt. ¹³ Să o mâncați, așadar, într-un loc sfânt, căci aceasta este legiuită ție și legiuită fiilor tăi din prinoasele Domnului; așa mi-a fost

10,6 În LXX, pentru ideea „să nu vă descoperiți capetele” apare sintagma τὴν κεφαλὴν ὑμῶν οὐκ ἀποκτιθαρῶσθε, în cadrul căreia vb. ἀποκτιθαρῶ, un *hapax legomenon* care nu apare decât aici și mai jos, în 21,10, a fost inventat (pornindu-se de la subst. κίδαρα, cf. mai sus 8,13) pentru a reda conținutul semantic complex al ebr. *pāra'*, „a-și desface pletele”. Potrivit mai multor interpreți moderni, secvența *ro'šēykhem 'al tiḥ'rā'ū* din TM ar trebui înțeleasă: „să nu vă lăsați capul în neorânduială (în semn de doliu)”. Orice manifestare a durerii din partea preoților aflați în exercițiul funcțiilor lor ar fi atras mânia divină.

10,8-11 Singurul pasaj în care Domnul i se adresează în mod direct lui Aaron.

10,9 Întrucât „băutura amețitoare” menționată aici apare în asociere cu vinul, traducătorii mai vechi au crezut că este vorba despre o băutură puternic alcoolizată: „vinars” (Ms. 45), „rachiu” (Ms. 4389, Bibl. 1688 și Ms. 45 într-o notă marginală), cf. și KJV: *strong drink*, Luther: *starke Getränke*. În realitate, corespondentul gr. σίκερα din LXX (preluat ca atare de Vulg.: *sicera*, Ostrog: *сикера*, Heliade, Bibl. 1968: „sicheră”) reprezintă transcripția exactă a ebr. *šēkhār*, numele prin care evreii desemnau în mod generic orice băutură obținută prin fermentație, după cum aflăm de la Ieronim, *Epist. ad Nep.*: „Prin cuvântul ebraic „sicera” se denumește orice băutură care poate îmbăta, fie aceea care se face din cereale sau din sucul fructelor, fie acea băutură dulce și barbară obținută din miere, fie licoarea stoarsă din fructele de curmal.”

poruncit. ¹⁴ Să mâncați, de asemenea, într-un loc sfânt, tu împreună cu fiii tăi și cu casa ta, pieptul pus deoparte și șoldul punerii deoparte; căci ele vă sunt legiuite, ție și fiilor tăi, ca date vouă din jertfele de mântuire ale fiilor lui Israel. ¹⁵ Peste prinoasele din grăsimea jertfelor, ei să aducă șoldul punerii deoparte și pieptul pus deoparte, punere deoparte înaintea Domnului; și aceasta să fie ție și, împreună cu tine, fiilor și fiicelor tale, printr-o legiuire veșnică, după cum a poruncit Domnul lui Moise."

¹⁶ Și când Moise a întrebat de iedul adus ca jertfă pentru păcat, iată că acesta fusese ars. Atunci s-a mâniat Moise pe Eleazar și pe Ithamar, cei doi fii care-i mai rămăseseră lui Aaron, și le-a spus: ¹⁷ „De ce n-ați mâncat animalul jertfit pentru păcat într-un loc sfânt? Acesta este un lucru preasfânt, și Domnul vi l-a dat vouă să-l mâncați, ca să ridicați păcatul obștii și să faceți împăcare pentru ei în fața Domnului. ¹⁸ Căci sângele jertfei nu a fost adus în sfântul lăcaș; [trebuie] să-l mâncați în fața [Domnului], înăuntru, într-un loc sfânt, după cum mi-a poruncit Domnul.” ¹⁹ Aaron însă i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: „Iată, ei și-au adus astăzi animalele [pentru jertfa lor] pentru păcat și arderile lor de tot înaintea Domnului, iar mie mi s-au întâmpat aceste lucruri. Dacă astăzi voi mânca din animalul jertfit pentru păcat, oare lucrul va fi plăcut Domnului?” ²⁰ Moise a auzit aceasta și i-a plăcut.

11 ¹ Și Domnul a vorbit către Moise și către Aaron cu aceste cuvinte: ² „Vorbii fiilor lui Israel și spuneți-le: «Dintre toate animalele care sunt pe pământ, iată pe care le puteți mânca: ³ Orice dobitoc având copita despăcată,

10,17 Fiii lui Aaron arseseră în întregime carnea animalului sacrificat, încălcând astfel prescripția potrivit căreia o parte din ea trebuia consumată de preoți, în semn de asumare și ispășire a păcatelor poporului.

10,19-20 Explicația lui Aaron (singurul comentariu direct pe care și-l permite în privința cultului supusul frate al lui Moise!), ca și acceptarea ei de către Moise sunt greu de înțeles în context, așa încât unii exegeți socot că acest pasaj este o interpolare mai târzie (cf. Bibl. Jer.).

11,3 Termenul „dobitoc” (TM: *b^hhēmāh*, LXX: κτήνος, Vulg.: *pecus*) este unanim folosit în versiunile biblice pentru a desemna vitele domestice în opoziție cu animalele sălbatice, cu păsările și cu reptilele. Criteriile principale care definesc puritatea rituală și alimentară a unui animal sunt două: să aibă copita despăcată și să fie rumegătoare. Aceste criterii sunt satisfăcute împreună doar de bovine, ovine și caprine, la care se adaugă, între animalele sălbatice cunoscute în vechea Palestină, cerbul, gazela, antilopa, boul sălbatic și capra sălbatică. ♦ Prin formula „copita despăcată, despărțită în două unghii” am vrut să redăm cât mai exact secvența διχλοῦν ὀπλῆν καὶ ὀνυχοτῆρας ὀνυχοῖζον δύο χιλῶν din LXX, care a pus grele probleme de echivalare înaintașilor

despărțită în două unghii și care rumegă, dintre dobitoace, îl puteți mânca; ⁴ însă dintre acelea care rumegă sau au copita despăcată să nu le mâncați pe acestea: cămila, deoarece rumegă, dar nu are copita despăcată, să fie necurată pentru voi; ⁵ iepurele, deoarece rumegă, dar nu are unghia despăcată, să fie necurat pentru voi. ⁶ Șafanul, deoarece rumegă, dar nu are unghia despăcată, să fie necurat pentru voi. ⁷ Porcul, deoarece are copita despăcată, despărțită în două unghii, dar nu rumegă, să fie necurat pentru

noștri, preocupați constant de refacerea literală a originalului: „cu unghia îngemănată și unghind unghi a doao copite” (Ms. 45, Bibl 1688), „cu unghia despăcată și care are despăcate unghiile în două copite” (Micu, Filotei, Șaguna). La Heliade exprimarea devine cumva mai limpede: „cu copita despăcată având două unghi”.

11,4-6 Cuvântul „cămila” (LXX: ὁ κάμηλος, Vulg.: *camelus*), atestat în românește încă la Coresi, își are etimonul primar într-o limbă semitică (cf. ebr. *gāmāl*). După Gesenius, s.v., cuvântul semitic se regăsește în egipteană și sanscrită. Animalul desemnat era, firește, cămila cu o cocoasă (dromaderul), căci cămila propriu-zisă, cea cu două cocoase, era foarte rară în Orientul Apropiat. ♦ Prin „șafan”, preluat după ebr. *šāphān* din TM, desemnăm specia *Hyrax syriacus*, un mic pachiderm ierbivor, de talia iepurelui, cu o blană deasă de culoare brună, cu capul rotund și cu urechile scurte, cu incisivii foarte puternici, care trăiește în număr destul de mare în zonele aride din Orientul Apropiat și din nordul Africii. Fiind relativ puțin cunoscut, traducătorii l-au identificat cu dificultate. Compusul gr. χοιρογύλλιος (χοῖρος „porc”, γύλλιος „purcel”) e cunoscut doar în Levitic. Mulți interpreți au preluat pur și simplu cuvântul grecesc: Vulg.: *choerogryllus*, Ostrog: *хирогривль*, după care Ms. 45: „hirogruliu”, Micu, Filotei: „hirogrilienu”, Șaguna: „hirogryllienul”, Heliade: „cherogryllu”. Autorul sau revizorul textului din Ms. 45 indică pe margine, ca sinonime explicative, cuvintele „arici” și „gligan”, prima soluție alternativă fiind preluată în Ms. 4389 și în Bibl. 1688. Aproximative sunt și alte opțiuni: KJV: *rock badger* „viezure de stâncă”, Luther: *Klippdachs* „viezure agățător”, Bibl. 1968: „iepurele de casă”! Corect însă în Bibl. Jer. și BA: *daman* „șafan”. ♦ Cât privește „iepurele” (LXX: ὁ δασύπους, la Heliade, transpus: *dasypodus*), Vulg.: *lepus*, TM: *ar^snebheth*), acesta poate fi oricare dintre membrii familiei *Leporidae*, din care în Palestina trăiesc câteva specii.

11,7 Prin „porc” (LXX: ὁ ὄς, Vulg.: *sus*, TM: *hazîr*) trebuie să înțelegem aici o specie de porc semi-sălbatic (probabil *Sus scrofa*), căci porcul domestic nu era crescut sistematic în nici o parte din Orient din pricina aversiunii pe care o trezea. Repulsia față de acest animal, atât de înrădăcinată în memoria popoarelor din Orientul Apropiat (egipteni, evrei, arabi etc.) se explică probabil și prin faptul că, în Antichitate, porcul era principalul purtător al leprei și al viermilor intestinali. Pentru Philon, *Spec. IV*, 100-101, carnea de porc trebuie evitată deoarece, prin grăsimea ei, excită simțurile și provoacă senzația de insațiabilitate. Din *Ep. Barn.*, 10, 3, aflăm că porcul îi simbolizează pe toți cei care „îl uită pe Dumnezeu când se bucură de plăcerile abundenței, dar își aduc aminte de El când sunt la nevoie”.

voi.⁸ Să nu mâncați din carnea lor și să nu vă atingeți de stârvurile lor; acestea să fie necurate pentru voi.

⁹ Dintre toate viețuitoarele din apă, iată pe care le puteți mânca. Să mâncați din toate cele care au aripioare de înotat și solzi și trăiesc în ape, fie în mări, fie în râuri.¹⁰ Dar toate acelea care nu au aripioare de înotat și solzi între viețuitoarele care mișună în ape, fie în mări, fie în râuri, și între cele pe care le scot apele [la mal], toate acestea sunt spurcăciune.¹¹ Ele să fie spurcăciune pentru voi, din carnea lor să nu mâncați și stârvurile lor [să le socotiți] spurcate.¹² Spurcăciune să fie pentru voi toate viețuitoarele de apă care nu au nici aripioare de înotat, nici solzi.

¹³ Iată, dintre păsări, cele pe care să nu le mâncați, să vă îngreșoși de ele, căci sunt socotite spurcăciune: vulturul, gripsorul și vulturul-de-mare,

11,13 Denumirea „vultur” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), după LXX ó ἀετός, Vulg.: *aquila*, corespunde ebr. *neșer*, prin care în TM se desemnează generic mai multe varietăți de vultur, dintre care, în Palestina, cel mai des se întâlnesc vulturul auriu (*Aquila chrysaetus*), o pasăre maiestuoasă de aproape trei metri amplitudine, cu penajul roșu auriu pe partea dorsală superioară, și vulturul imperial (*Aquila imperialis*), cu o talie mai mică decât precedentul, dar cu aripi mai ample; la baza aripiilor, pe omoplați, exemplarele din această specie au o pată albă. ♦ Forma „gripsorul”, care se găsește și în Ms. 45, Ms. 4389 și Bibl. 1688, mai are și alte variante la alți traducători (Micu, Filotei, Șaguna: „gripa”, Heliade: „grypul”, Radu-Gal., Bibl. 1968, Anania: „zgriptorul”), toate derivând din LXX: ó γρῦψ, Vulg.: *gryps*, cuvânt care, în mitologia greacă, desemna un animal fabulos, cu trup de leu, dar cu aripi și corp de vultur, asimilat în lucrările moderne de istoria artei cu grifonul (cf. Prut, C., București, 1972, pp. 33-34; cf. și BA: *le griffon*). Sub forme diferite („gripsor”, „zgriptor”, „gripturoi”, „zgribturoi” etc.) denumirea acestui animal himeric se regăsește în cărțile populare (în special în *Alexandria*), ca și în unele basme populare românești. Pornind de la corespondentul ebr. *peres* din TM, cuvânt al cărui sens literal este cel de „spărgător” (< vb. *păraș* „a sparge”), unii exegeți moderni au încercat să identifice o pasăre răpitoare anume, conturându-se în timp două ipoteze principale: 1. ar putea fi vorba despre specia *ossifragus* sau *ossifraga* („spărgătorul de oase”), cunoscută romanilor și descrisă de Plinius în *Historia naturalis*, X, 3 și XXX, 7, cf. și KJV: *the ossifrage*; 2. s-ar face referire la o specie de vultur cu ciocul încovoiat, cu penajul gri-brun, coada albă, capul acoperit cu pene și o bandă neagră în jurul gâtului; este o pasăre foarte rapace, se hrănește mai ales cu pești și are o talie foarte mare (1,5 m lungime și 3 m anvergură a aripiilor). Caracteristica sa, un smoc crescut sub ciocul de culoare galbenă, îi explică numele științific, *Gypaetus barbatus*. ♦ „Vulturul de mare” (ca în Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Radu-Gal., Bibl. 1968), „alietul de mare” (Micu, Filotei, Șaguna), „halietul (vulturul de mare)” (Heliade), reflectă, prin traducere sau împrumut, gr. ó ἀλιαιτός (ἄλις „mare”, ἀετός „vultur”), cf. și Vulg.: *haliaetus*. Majoritatea interpreților consideră însă că ebr. *‘āz’niyyāh* (<‘az „puternic”),

¹⁴ șoimul și gaia, precum și cele care-i sunt asemănătoare, ¹⁵ corbul împreună cu neamurile sale, ¹⁶ struțul, cucuveaua, pescărușul împreună cu neamurile

redat în traduceri ca „vultur de mare”, desemnează în TM aceeași specie ca și cea menționată anterior (cf. Harrison, 1980, p. 128).

11,14 Identificarea păsării pe care am numit-o „șoim” (după Radu-Gal. și Bibl. 1968) este nesigură, cf. și „șorlița” (Micu, Filotei și Șaguna, acesta din urmă cu nota de subsol: „șorlița este un fel de vultur care are capul și gâtul golaș”), *gypul* (Heliade). Gr. ó γύψ (cf. și Vulg.: *milvus* „uliu”) corespunde ebr. *dā'āh*, cuvânt care, după Gesenius, s.v., desemna o pasăre răpitoare cu zborul planat și putându-se menține aparent nemișcată în zbor. Aceste caracteristici corespund însă speciei *Milvus milvus* (cf. Bibl. Jer.: *le milan noir*), din familia falconidelor, un răpitor diurn, de talie relativ mare, cu coada lungă și înfurcată, numit la noi „gaiță” sau „șorliță” (vezi Băcescu, 1960, p. 218). Semidomesticite, unele exemplare din această specie au fost și la noi întrebuințate la vânarea altor păsări (potârnichi, prepelițe, cocori) sau a iepurilor. ♦ Prin „gaie” (după Micu, Filotei, Șaguna, cf. și forma „caie” din Ms. 45, Ms. 4389 și Bibl. 1688) am echivalat LXX: ó ικτίβοσ „șoim”, Vulg.: *vultur*, cf. Bibl. Jer.: *milan rouge*. Nesiguranța în echivalare a traducătorilor se datorează faptului că ebr. *'ayyāh*, echivalat anterior în LXX și în Vulg. prin „vultur” sau prin „gaie”, desemna în mod generic întreaga familie a falconidelor. După Băcescu, 1960, p. 89, rom. „gaie” denumește astăzi mai multe varietăți ale speciei *Milvus milvus*, fiind deci sinonim cu termenul dinaintea sa.

11,15 Prin „corb”, în toate versiunile românești se echivalează fără echivoc LXX κόροξ și Vulg. *corvus*. Corbul (*Corvus corvus*) este menționat aici ca reprezentant generic al unei familii care include cioara, stâncuța, coțofana etc. Cât privește termenul din TM, Gesenius, s.v., remarcă faptul că ebr. *'orēbh* nu se raportează la nici un radical semitic, dar ar putea fi pus în relație cu sanscr. *kārawa*, gr. κόροξ, lat. *cornix*, ceea ce ar putea indica un eventual împrumut indoeuropean în semitică. ♦ Toate cele trei păsări menționate în vv. 14-15 au fost considerate de interpreți ca simbolizând rapacitatea și dorința de a avea bunul altuia (Philon, *Spec.*, IV, 116, *Ep. Barn.*, 10, 4).

11,16 Potrivit tradiției, echivalăm prin *struț* gr. ή στρουθός (LXX) și lat. *struthio* (Vulg.), termeni care denumesc cunoscuta pasăre a deșertului, desemnată în ebraică prin sintagma *bath hayya'anāh* „fiica strigătului”, din cauza țipetelor sale caracteristice. Interdicția de a consuma carnea struțului apare surprinzătoare, căci multe alte popoare din zonă, inclusiv arabii, o consumă. ♦ Numele „cucuvea” echivalează gr. ή γλαύξ „cucuvea, bufniță”, cf. Vulg. *noctua* „idem”, KJV: *night hawk* „idem”, Bibl. Jer.: *le chat-huant*, BA: *la chouette*. După Gesenius, s.v., corespondentul ebraic *tah^hmās* nu poate fi definit cu precizie. Termenii întrebuințați de vechii traducători români în acest loc sunt relativ sinonimi, ei desemnând cu aproximație răpitori nocturni de talie mică din genurile *Bubo* sau *Strix*. ♦ Prin „pescăruș” am indicat desemnarea exactă a gr. ó λάρος, cf. Vulg.: *larus*, termeni care corespund ebr. *šāḥaph*, cf. KJV: *sea gull* „pescăruș”, Heliade: „larul (pasere de mare)”, Bibl. Jer.: *la mouette*, BA: *le goéland*. Opțiunile „batea” (Ms. 45) și „babița” (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), ambele denumind „pelicanul”, se explică probabil prin confuzie, întrucât atât pescărușii, cât și pelicanii,

sale, uliul împreună cu neamurile sale, ¹⁷ bufnița, cormoranul și ibisul, ¹⁸ porfirionul, pelicanul și lebăda, ¹⁹ cucuveaua, bătlanul, ploierul împreună

trăiesc pe malul apelor și se hrănesc cu pește. Cf. și Radu-Gal.: „călfar”. ♦ „Uliu”, denumirea pe care am ales-o (ca și Ms. 4389, Bibl. 1968), alături de „coruiul” (Ms. 45, Bibl. 1688), „coroiul” (Micu, Filotei, Șaguna), „curuiul” (Heliade), „erete” (Radu-Gal.); sunt toate denumiri care corespund speciei *Accipiter gentilis* (cf. Băcescu, 1960, pp. 70, 170, 202, 207). Prin această opțiune, am echivalat LXX: ὁ ἰέραξ „uliu”, cf. și Vulg.: *accipiter* „idem”, Luther: *der Sperber* „idem”. Ebr. *nēṭ* (< NWT „a zbura”) sugerează zborul rapid al acestui răpitor. Ca etimologie, rom. „uliu” (atestat în *Pravila de la Govora* din 1642) este un împrumut după magh. *öly*, ca și „coroi” (<magh. *karoly*).

11,17 Prin „bufniță” echivalăm gr. *νυκτικόραξ* (*nyctikórax* „noapte”, *kórax* „corb”), cuvânt calchiat ca atare de vechii interpreți români: „corbul de noapte” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), „corbul cel de noapte” (Micu, Filotei, Șaguna), cf. și Heliade: „nictocoracele”. ♦ Pasărea denumită în LXX ἡ καταράκτης (< vb. *καταράσσω* „a cădea”), iar în Vulg. prin *mergulus* „cufundar” este desemnată în TM prin ebr. *šālākh*. După majoritatea interpretărilor, este vorba despre cormoran (*Phalacrocorax corbo sinensis*), răpitor marin înrudit cu pelicanul, de talie relativ mică, cu penaj brun închis și cu pete albe, a cărei caracteristică o constituie plonjonul vertical asupra prăzii, constituită din pești. ♦ Una dintre puținele păsări identificate fără echivoc, „ibisul” (LXX: ἡ ἰβίς, Vulg.: *ibis*) poartă același nume în mai toate limbile europene moderne. Caracterizată printr-un gât foarte lung, terminat printr-un cioc mare și încovoiat, penaj alb imaculat, încadrat la extremitățile aripilor de pene negre, pasărea ibis (*Threskiornis aethiopica*) își are patria în Delta Nilului. Încadrarea ei între păsările necurate se datorează faptului că era adorată de către egipteni, care vedeau în ibis încarnarea zeului Thot. Echivalentul „stârc” (din Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) denumește la noi mai ales specia „Egreta alba” (cf. Băcescu, 1960, p. 159), iar „cocostârcul”, dat ca sinonim într-o notă de Micu și Filotei, este, în co-ocurență cu „barză”, numele popular cel mai răspândit al speciei „Ciconia alba” (cf. Băcescu, 1960, p. 62). Întemeindu-se pe etimologia corespondentului ebraic, subst. *yan^sšūph* (vb. *nāšaph* „a sufla zgomotos”), Gesenius, s.v., este de părere că referențialul real în TM ar putea fi aici o specie de bufniță, mai ales că în alt loc, Is. 34,11, cu acest nume este indicată o pasăre locuind printre ruine, ceea ce nu este cazul ibisului.

11,18 Păsările menționate aici după LXX sunt diferite de cele enumerate în TM. În toate vechile traduceri românești apare forma „porfirion”, preluată și de noi, după gr. ὁ πορφύριων, cf. Vulg.: *porphirio*, Ostrog.: *порѣрионъ*. Este vorba despre un fel de găinușă de apă, cu ciocul și labele roșii (*Fulica porphyris*), asemănătoare cu lișița de la noi, pasăre cu care, la nevoie, ar putea fi echivalată. După Gesenius, s.v., corespondentul ebraic *rāḥām* (<*rāham* „a fi tandru”) desemnează în TM o specie de vultur cu talie mică (*Vultur percnopterus*), pe care-l caracterizează o mare afecțiune pentru pui. ♦ „Pelicanul” (în Ms. 4389 și la Șaguna), „pelecan” (Ms. 45, Micu, Filotei, Heliade), sunt traduceri corecte după LXX ὁ πελεκάν. Pelicanul (*Pelecanus onocrotalus*) este o specie abundentă în Delta Dunării. Numele ebraic *qā'āth* derivă de la QW' „a vomita”, datorită obiceiului acestei păsări de a-și hrăni puii cu peștele regurgitat din gură. Surprinzătoare,

cu neamurile lui; pupăza și liliacul. ²⁰ Toate găngăniile înaripate care umblă pe patru picioare sunt spurcate pentru voi. ²¹ Totuși, dintre găngăniile înaripate care umblă pe patru picioare le puteți mânca pe acelea care au picioarele din spate mai lungi decât cele din față, ca să poată sări pe pământ.

opțiunea pentru „barză” din Bibl. 1688 se explică probabil prin nevoia de diferențiere lexicală, căci „pelicanul” fusese denumit mai sus, în v. 16, prin „babiță”. Avem aici cea mai veche atestare scrisă într-un text literar a acestui important ornitonim, care face parte din fondul principal al limbii române. ♦ „Lebăda”, un vechi împrumut din slavonă, apare firesc în toate versiunile românești de până acum pentru a echivala gr. κύκνος, cf. Vulg.: *cycnus*. Ebr. *tin^ssemeth* desemnează în TM o pasăre de apă neidentificată, considerată de Gesenius, s.v., aceeași cu porfirionul menționat mai înainte. Lucrurile se complică încă și mai mult, căci ebr. *tin^ssemeth* corespunde mai jos, în v. 30, cu „cameleonul”!

11,19 Cucuveaua (gr. γλαύξ) fusese deja menționată mai sus, în v. 16, fapt pe care autorii LXX par să îl fi uitat! ♦ Identificarea păsării menționate în continuare cu specia „bătlan” (*Ardea cinerea*) este nesigură, pasărea aceasta confundându-se adesea cu cea care urmează; în multe versiuni cele două nume sunt puse în relație apozitională. Totuși, gr. ὁ ἐρωδιός din LXX desemnează „bătlanul”. Ca și Vulg.: *herodio*, mulți traducători români au adoptat pur și simplu cuvântul grecesc: „erodiul” (Ms. 45, Ms. 4389, Heliade), „erodionul” (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna). Pornind de la sensul primar al corespondentului ebraic *hasidhāh* „cea milostivă”, unii interpreți cred că în TM se face referire aici de fapt la „barză” (*Ciconia alba*), cunoscută și ea pentru grija și afecțiunea față de pui; cf. Bibl Jer.: *la cigogne*. ♦ Pasărea numită în LXX ὁ χαραδριός (nume transcris ca atare în Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna: „haradriion”, Heliade: „haradriul”) a fost identificată de specialiști cu specia *Charadrius* (în românește „ploier”, cf. Băcescu, 1960, p. 135), răpitor de talie mică, foarte vorace, care trăiește pe marginea apelor. Referința corespondentului ebraic *anāphāh* e greu de circumscris; interpretarea etimologică ebraică tradițională vede aici o „pasăre supărată”, iar în versiunile arabe apare „papagalul” (cf. Gesenius, s.v.). ♦ Pupăza este numele care apare în toate versiunile românești pentru a echivala LXX: ὁ ἔπωψ „pupăză”, cf. Vulg.: *upupa* „idem”. ♦ Liliacul, în toate versiunile românești (la Heliade alături de grecismul *nictetida*) este echivalarea corectă pentru gr. LXX: ἡ νυκτερίς „liliac”, cf. Vulg.: *vespertilio* „idem”. Liliacul (*Vespertilio murinus*), deși mamifer, este considerat în mai toate culturile tradiționale drept o pasăre.

11,20-21 Prin aceste perifraze sunt descrise aici lăcustele, ale căror specii comestibile vor fi detaliate în frazele care urmează. În Orientul Apropiat lăcustele au fost cunoscute ca hrană din vremuri străvechi. Pe un basoreliev din epoca lui Assurbanipal (aprox. 669-627 î.Hr.) este înfățișată o scenă de banchet, în cadrul căreia servitorii aduc oaspeților lăcuste. Philon, *Her.* 239-240, vede în lăcuste niște simboluri ale sufletelor, „care au puterea de a zbura spre înălțimi; ele primesc cerul în locul pământului și nemurirea în schimbul morții”.

²² Iată pe care să le mâncați dintre acestea: lăcusta călătoare împreună cu neamurile sale, solanul împreună cu neamurile sale, hagabul împreună cu neamurile sale și ofiomahul împreună cu neamurile sale. ²³ Toate găngăniile înaripate care umblă pe patru picioare sunt spurcate pentru voi. ²⁴ Ele vă vor pângări; oricine va atinge stârvul lor va fi necurat până seara. ²⁵ De asemenea, oricine va ridica stârvurile lor să-și spele veșmintele și va fi necurat până seara. ²⁶ Necurate să fie pentru voi toate dobitoacele care au copită, și aceasta este despicată, dar care nu rumegă. Oricine va atinge stârvul lor, necurat va fi până seara. ²⁷ Necurate să fie pentru voi toate [animalele] cu patru picioare și care calcă pe labe. Oricine atinge stârvurile lor, necurat va

11,22 Ca și în cazul păsărilor, este de cele mai multe ori dificil de determinat ce se ascunde de fapt în numele de insecte menționate în text. După indicațiile privitoare la forma picioarelor din v. 21, s-a putut deduce că insectele „curate” aparțin în genere genului *Orthoptera*. ♦ În TM, subst. 'ar^hbeh, ca nume colectiv, apare de 24 de ori și desemnează, după aprecierile comentatorilor moderni (cf. Bibl. Jer.: *les sauterelles migratrices*) lăcustele din specia *Gryllus migratorius*, apreciate ca hrană și astăzi de popoarele din Orientul Apropiat și Africa. În LXX apare gr. ὁ βροδοχος, transliterat ca atare de unii traducători: „bruchus” (Vulg.), „vrulul” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „varuhul” (Ms. 4389), „bruchul” (Heliade). ♦ Prin „solan”, după ebr. *sol'ām*, am numit o specie de lăcuste foarte vorace, desemnată în LXX prin gr. ὁ ἄττάκης „șopârlă”, cuvânt atestat, după Bailly, s.v., doar în acest loc. Mulți interpreți au transliterat cuvântul grecesc: *attacus* (Vulg.), „atachisul” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „atichisul” (Ms. 4389), „attacul” (Heliade). ♦ Denumirea *hagab* am preluat-o după TM: *hāghābh*, cuvânt pus în relație de Gesenius, s.v., cu un radical arab cu sensul „a ascunde, a învălui”, probabil o evoluție semantică pornind de la faptul că un nor de astfel de insecte acoperea spațiul pe care se așezau. Acesta este termenul întrebuințat în Pentateuh ca să denumească lăcustele mici din deșert, spre a le deosebi de cele mai mari din Țara Făgăduinței (cf. Num. 13.33). În LXX apare termenul generic ἡ ὄκρις „șopârlă”, transpus ca atare de majoritatea traducătorilor români prin „șopârlă”; la Heliade, grecismul „acrida”. ♦ „Ofiomahul”, după LXX: ὁ ὀφιομάχος (compus din ὄφις „șarpe” și μάχομαι „a se lupta”), cuvânt calchiat de primii traducători români: „cela ce se bate cu șerpilor” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) și preluat ca atare de Heliade: „ophiomachus” (cf. și Vulg.: „ophiomachus”, BA: *l'ophiomaque*) corespunde ebr. *har'gol*, nume al unei lăcuste, derivat de la un radical semitic care în arabă înseamnă „a sări, a galopa”, ceea ce sugerează salturile mari ale acestor lăcuste. Pornind de la înțelesul gr. ὀφιομάχος, Philon, *Opif.* 163-164, vede în această insectă un simbol al stăpânirii de sine, al luptei constante împotriva neînfrânării și plăcerilor.

11,27 Expresia „care calcă pe labe” definește animalele numite de zoologi „plantigrade” (cum sunt canidele, felinele sau ursidele), în opoziție cu „digitigradele”, cum sunt rumegătoarele.

fi până seara. ²⁸ Iar cine va ridica stârvurile lor să-și spele veșmintele și necurat va fi până seara. Toate acestea sunt necurate pentru voi.

²⁹ Dintre micile vietăți care mișună pe pământ, iată-le pe cele care sunt necurate pentru voi: nevăstuica, șoarecele și crocodilul de uscat, ³⁰ chițcanul,

11,29-31 Prin „nevăstuică”, în mod cvasiunanim traducătorii români echivalează în mod corect LXX: ἡ γοῶλη, cf. și Vulg.: *mustela*, denumiri care trimit toate la *Mustela nivalis*, mic animal carnivor din familia mustelide. Aceasta este interpretarea tradițională a ebr. *holedh*, prezentă și în cele mai multe Targum-uri, ca și în Talmud. O interpretare mai nouă, neînsoțită de explicații, găsim în Bibl. 1968: cărțița, după Bibl. Jer.: *la taupe*. Conform *Ep. Arist.*, 165-166, nevăstuica este simbolul oamenilor răufăcători și slobozi la gură, care spun tot ceea ce le trece prin cap. În *Ep. Barn.*, 10,8, se afirmă că prin nevăstuică sunt avute în vedere devierile sexuale. ♦ „Șoarecele”, opțiune unanimă în traducerea românești, după LXX ὁ μῦς „șoarece”, Vulg.: *mus*, „idem”, reprezintă interpretarea tradițională în Targum-uri și în Talmud a ebr. *'akh' bār* ♦ După LXX ὁ κροκόδειλος ὁ χερσαῖος am ales aici echivalarea „crocodilul de uscat”, urmându-i pe vechii traducători români (cf. și BA: *le crocodile de terre ferme*). Denumirea *šābh* din TM pare să fi denumit cu precădere specia de reptile terestre *Scincus lacerta*, larg răspândită în Orientul Apropiat și descrisă de Plinius în *Historia naturalis*, XXVIII, 8 cu cuvintele următoare: *scincus, quem quidam terrestrem esse crocodilum dixerunt* („scincus, despre care unii spun că este un crocodil de uscat”). ♦ După tradiția inaugurată de LXX, următorul animal menționat ar fi un mamifer, căci interpreții de la Alexandria optează aici pentru gr. ἡ μυγῶλη (un compus din μῦς „șoarece” și γοῶλη „nevăstuică”), transliterat în Vulg.: *mygale* și Ostrog: *МΥΓΑΛΗ*; termenul evoca în greacă specia *Sorex araneus* (chițcanul de pădure), și a fost corect interpretat de cei mai vechi traducători români: „ghigorțan” (Ms. 45, Ms. 4389), „chițoranul” (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade). Aceste denumiri se referă cu siguranță la diversele specii de mamifere insectivore din familia *Sorecidae*, desemnată în mediile populare prin termenul generic „chițcan” (vezi Mitică Georgescu, *Mamiferele sălbatice din România*, București, 1989, p. 23 și urm.). Opțiunea pentru „arici” de la Radu-Gal. și din Bibl. 1968 nu se justifică decât cel mult ca o echivalare analogică. În TM, prin ebr. *'anāqāh* (< *'anaq* „a geme”), se face aici o referire la o reptilă (*Ptyodactylus gecko*), de unde opțiunea de traducere a unor interpreți pentru *der Gecko* (Luther), *gecko* (Bibl. Jer.). ♦ Cameleonul (LXX: ὁ χαμαιλέων, Vulg.: *chamaeleon*, Ostrog: *ΧΑΜΑΕΛΕΟΝ*) este echivalarea tradițională a ebr. *koah*, care vine de la un radical puțin uzitat, cu sensul „a fi puternic”. După cum se poate deduce din traducerea arabe, unde apare numele *hardawn*, ar fi vorba aici de un fel de șopârlă de dimensiuni mai mari (*Lacerta stellio*) care trăiește prin Siria și Palestina, cășărându-se pe zidurile în ruină. Cameleonul propriu-zis (*Chamaeleo*) se numește în ebraică *tin'šemeth*. Formele „hameleon” (Ms. 45, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade) și „hamelion” (Ms. 4389) dovedesc, prin aspectul lor fonetic, împrumutul direct din greacă, pe când forma modernă „cameleon” rezultă dintr-o adaptare după fr. *caméléon*. ♦ Pentru a evita orice incongruență, am adoptat pentru

cameleonul, șopârla [*letaah*], șopârla [*homet*] și cârțița.³¹ Acestea sunt necurate pentru voi între vietățile care mișună pe pământ. Oricine se atinge de stârvurile lor necurat va fi până seara.³² Orice lucru pe care va cădea ceva din stârvurile lor va fi necurat, fie el vas de lemn, veșmânt, de piele sau de sac, fie orice alt lucru care se întrebuințează la ceva; să fie înmuiat în apă și va fi necurat până seara, iar după aceea va fi curat.³³ Orice obiect de lut în care a căzut unul din aceste stârvuri, precum și conținutul vasului, va fi necurat, iar vasul să fie spart.³⁴ Orice mâncare deasupra căreia s-ar vărsa apă [din cea folosită pentru curățirea vaselor] va fi necurată; de asemenea, orice băutură devine în acest chip necurată, oricare ar fi vasul în care se află.³⁵ Orice lucru pe care va cădea unul din aceste stârvuri va fi necurat; cuptorul și vatra să fie dărâmate; ele sunt necurate și să le socotiți necurate.³⁶ Totuși, apa din izvoare, lacuri și străngeri de apă va rămâne curată, dar cine va atinge stârvurile [din aceste ape] va fi necurat.³⁷ Dacă va cădea ceva din stârvul lor pe o sămânță care trebuie semănată, aceasta va rămâne curată.³⁸ Dacă însă s-a turnat apă peste sămânța și va cădea deasupra ei și ceva din stârvul lor, atunci sămânța să fie necurată pentru voi.

³⁹ Dacă moare unul dintre dobitoacele cu care vă hrăniți, cine se va atinge de stârvul lui va fi necurat până seara.⁴⁰ Iar cine va mânca dintr-un asemenea stârv să-și spele veșmintele și va fi necurat până seara; iar cine va

următoarele două animale numele lor ebraic originar. „Șopârla *letaah*” (după ebr. *l'ā'āh*), nume întrebunțat în tradiția talmudică, era un termen generic pentru orice fel de șopârle, cf. Vulg.: *stellio* „un fel de șopârlă”, Bibl. Jer.: *letaah*. ♦ „Șopârla *homet*”, după ebr. *homet*, desemnează cel mai probabil o șopârlă de nisip, larg răspândită în deșerturile Orientului Apropiat. ♦ Prin raport cu originalul ebraic, opțiunea „cârțița” (*Talpa europea*) din LXX: ὀσπάλαι, cf. Vulg.: *talpa*, reprezintă o identificare incertă, căci în TM apare aici subst. *tin' šāmeth*, ca și în versetul anterior, unde a fost interpretat drept „cameleon”.

11,32 Pielea animalelor (gr. δέρμα) era larg folosită la evrei, ca la majoritatea popoarelor antice, în cele mai diverse scopuri: îmbrăcăminte, obiecte casnice, corturi etc. ♦ Sacul (gr. σάκκος, lat. *saccus*, ebr. *šāq*) era o țesătură din lână sau păr de capră, utilizată îndeosebi la confecționarea hainelor uzuale.

11,35 Pentru „cuptor” cf. *supra*, 2,4. ♦ Prin „vatră” am echivalat LXX: χυτρόποδες „pot de terre; marmite à pieds” (Bailly, s.v.), formă de plural transliterată ca atare în Vulg.: *chitropodes*, cf. BA: *rêchauds*. Ebraicul *kīrayim*, care nu apare în TM decât în acest loc, desemna probabil o instalație primitivă din pietre, sub care se aprindea focul pentru fierberea alimentelor. Alte opțiuni de traducere românești: „cotloane” (Ms. 45, Ms. 4389), „căminuri” (Bibl. 1688, Micu, Șaguna), „vatră de fier” (Radu-Gal.).

ridica stârvurile lor să-și spele veșmintele, să se îmbăieze și necurat va fi până seara.

⁴¹ Orice târâtoare care mișună pe pământ este spurcată pentru voi; să n-o mâncați. ⁴² Dintre toate cele care se târăsc pe pânțele să nu mâncați; nici dintre cele care merg pe patru [labe], sau dintre târâtoarele cu multe picioare să nu mâncați nicidecum, căci sunt spurcate pentru voi. ⁴³ Să nu vă spurcați sufletele cu aceste vietăți târâtoare, să nu vă întinați cu ele și să nu vă pângăriți prin ele, ⁴⁴ căci Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru! Sfințiți-vă și veți fi sfinți, căci sfânt sunt Eu, Domnul Dumnezeuul vostru! Să nu vă pângăriți sufletele prin oricare dintre aceste vietăți care mișună pe pământ, ⁴⁵ căci Eu sunt Domnul, Care v-am ridicat din țara Egiptului, ca să vă fiu Dumnezeu. Să fiți sfinți, fiindcă Eu, Domnul, sunt sfânt.»

⁴⁶ Aceasta este legea privitoare la dobitoace, la păsări, la toate vietățile care se mișcă în apă și la vietățile care se târăsc pe pământ, ⁴⁷ ca să faceți deosebire între lucrurile necurate și lucrurile curate, între viețuitoarele care se pot mânca și viețuitoarele care nu se pot mânca.

12 ¹ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Dacă o femeie va rămâne însărcinată și va naște un

11,42 Pentru Philon, *Spec.* IV 113, fapturnle care se târăsc pe burtă fi reprezintă pe oamenii subjugăți pântecului, robi ai patimilor trupești. În altă parte, *Migr.* 69, ideea este astfel nuanțată: „Fie că au mai multe picioare, fie că sunt fără picioare, aceste reptile sunt declarate necurate; tot așa și sufletul, fie că nu are nici un Dumnezeu, fie că are prea mulți, aceste două aspecte îl exclud din sfera lucrurilor sfinte.”

11,44 Acest verset, împreună cu cel care urmează, conține temeiul istoric și teologic al cerinței de a se menține pur. Toate prescripțiile sunt motivate de necesitatea pentru poporul ales de a-l imita pe YHWH, care este sfânt.

11,47 Prin *viețuitoare* am tradus gr. ζωογονούντες (derivat nominal de la vb. ζωογονέω „a produce ființe vii”, dar și „a face să trăiască”, cf. Bailly, s.v.), care, cel mai adesea, corespunde ebr. *hāyāh*, verb polisemantic în TM, ale cărui sensuri primare sunt „a fi, a exista” și „a deveni” (cf. Gesenius, s.v.).

12,2 Pasivul σπερματισθῆν, literal: „va fi însământată”, corespunde ebr. *tazria'* „a fi primit sământă”, noțiune rar folosită în Biblie, cu referire la oameni (cf. Num. 5,28). ♦ Referirea la sângele menstrual se face în majoritatea limbilor vechi prin eufemisme. În TM se folosesc în alternanță două astfel de expresii eufemistice: *niddāh* „lucru bun de aruncat; impuritate” și *dawāh* „slăbiciune”, „indispoziție”. Lui *niddāh* îi corespunde cel mai adesea în LXX gr. ὀφεδρος, literal: „care se așază deoparte”, cuvânt inexistent în greaca clasică, forjat probabil după modelul gr. ἔφεδρος „care se așază deasupra” sau gr. πάρεδρος „care se așază alături”, toate trei adjective care determină numele

fiu, va fi necurată timp de șapte zile; va fi necurată ca în vremea sorocului ei lunar. ³ În ziua a opta, băiatul să fie tăiat împrejur, ⁴ iar femeia va rămâne treizeci și trei de zile necurată din pricina sângelui ei; să nu atingă nici un lucru sfânt și să nu meargă la sfântul lăcaș până nu se vor împlini zilele curățirii ei. ⁵ Dacă va naște o fiică, va fi necurată timp de paisprezece zile ca la vremea sorocului ei lunar, și să rămână șaiszeci și șase de zile necurată din pricina sângelui ei. ⁶ Iar când se vor împlini zilele curățirii ei, fie pentru un fiu, fie pentru o fiică, femeia să aducă preotului, la ușa cortului mărturie, un miel de un an fără cusur pentru ardere de tot și un pui de porumbel sau o turturea [ca jertfă] pentru păcat. ⁷ Preotul să le înfățișeze înaintea Domnului și să facă împăcare pentru ea; și o va curăți de izvorul [scurgerii] sângelui ei. Aceasta este legea pentru femeia care naște un băiat sau o fată. ⁸ Dacă nu-i va fi la îndemână să aducă un miel, atunci să înfățișeze două turturele sau doi pui de porumbel, unul pentru arderea de tot, și altul [ca jertfă] pentru păcat. Preotul să facă împăcare pentru ea și va fi curățită.»

subînțeles καθαρσις „purificare”. În alte locuri (mai jos, 15, 24 și 20, 21) traducătorii alexandrini au preferat să echivaleze ebr. *niddāh* mai direct, prin ἀκαθαρσία „necurătenie” sau (ca în 18,19), prin χωρισμός „separare”. Celălalt termen ebraic, *dawāh*, când apare singur, ca în 20,18, este tradus prin gr. ἀποκοθιμένη „așezată la o parte”. De cele mai multe ori, transpunerea acestor eufemisme a dat rezultate, formulării κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἀφ᾽ ἑδρου αὐτῆς din LXX corespunzându-i transpuneri literale precum: „după zilele usăbirei necurăteniei ei” (Ms. 45), „după zilele osebirii necurății ei” (Bibl. 1688); ultima formulare este menținută de Micu, Filotei și Șaguna, care înlocuiesc însă eufemismul „necurăție” prin termenul mai transparent „cruntare”, cu sensul de „sângereare”. La Heliade, mai simplu: „separațiune”.

12,3 Operația circumciziei este desemnată în LXX mai detaliat (literal: „să taie împrejur carnea prepuțului lui” – περιτεμῆ τὴν σάρκα ἀκροβυστίας αὐτοῦ). Noțiunea „prepuț” (ebr. *ʾār lāh*), a fost redată cu greu în culturi care nu cunoșteau circumcizia. De aceea, sintagma ἡ σάρξ τῆς ἀκροβυστίας a fost transpusă literal prin formule eufemistice greu inteligibile astăzi, precum „trupul acoperământului” (Ms. 45) sau „trupul acoperământului marginii lui” (Bibl. 1688). Aceeași exprimare eufemistică la Micu, Filotei, Șaguna („marginea trupului”), pe când Heliade preferă și de data aceasta împrumutul direct: „carnea acrobystiei”. Stabilirea zilei a opta după naștere ca moment ideal al circumciziei pare să aibă justificări medical-fiziologice precise: în această zi nivelul de concentrație al protrombinei și al vitaminei K – substanțele care reglează coagularea și cicatrizarea – se stabilizează la 100%, asigurând o hemoragie redusă și o cicatrizare rapidă (cf. Harrison, 1980, p. 134).

12,4 Prin „curățire”, aici, ca și mai departe, am tradus LXX: καθαρσις, cuvânt întrebuințat ca *terminus technicus* în tradiția hipocratică pentru desemnarea menstruației.

13 ¹ Domnul le-a vorbit lui Moise și lui Aaron cu aceste cuvinte: ² „Dacă unui om îi va apărea pe piele o umflătură ca un semn lucios și dacă îi va apărea pe pielea trupului o rană de lepră, acel om să fie adus la preotul Aaron sau la unul dintre preoți, fiii lui. ³ Preotul să cerceteze rana de pe pielea [corpului]; dacă părul de pe rană s-a albit și dacă plaga pare mai adâncă decât pielea corpului, atunci este rană de lepră. Preotul să-l cerceteze și să-l declare necurat pe acel om. ⁴ Dacă însă pe pielea corpului se va afla o pată albă care nu pare mai adâncă decât pielea și dacă părul nu se albește, ci rămâne negru, atunci preotul să-l separe pe bolnav timp de șapte zile. ⁵ În a șaptea zi să cerceteze preotul din nou rana și, dacă aceasta a rămas, dar nu a înaintat și nu s-a întins pe piele, preotul să-l separe a doua oară pe bolnav, alte șapte zile. ⁶ Preotul să-l cerceteze din nou a șaptea zi. Dacă rana a pălit

13,2 Prin „o umflătură ca un semn lucios”, după gr. οὐλή σημάσιος τηλαυγής (literal: „cicatrice strălucitoare a unui semn”), am denumit afecțiunea care în TM e definită prin trei simptome: *s^c’eth*, literal „ridicătură”, fig. „tumefiere”, *sappahath* „erupție” și *bahereth*, „pată lucioasă”. ♦ S-a discutat mult despre semnificația reală a bolii numită în tradiția veterotestamentară „lepră” (pentru stadiul mai recent al problemei vezi Cohrane, 1961 și Browne, 1970). Ebraicul *ṭārā’ath*, numele generic al „leprei” în TM, un termen derivat de la radicalul *ṭara’* „a biciui”, desemnează deopotrivă afecțiuni dermatologice mai ușoare sau mai grave, ca și degradări organice sau minerale ale hainelor sau zidurilor clădirilor. În tratatele medicale grecești, subst. λέπρα era întrebuințat pentru a descrie o boală caracterizată prin aspectul tumefiat sau solzos al pielii. Herodot apropie termenul λέπρα de afecțiunea numită ἐλεφαντιάσις, ale cărei manifestări clinice corespund conceptului medical modern al bolii (sindromul lui Hansen). Cuvântul „lepră” a pătruns și în limba latină (unde pare să fi desemnat aceeași boală care mai era denumită și *elephantiasis Graecorum*) și s-a răspândit în comunitățile creștine pentru a desemna conceptul biblic cunoscut. Simptomele tipice ale acestei boli cumplite au fost înregistrate de timpuriu, cu aprox. 4000 de ani î.Hr., în India și China. Lepra era în mod cert cunoscută în Mesopotamia în mileniul al III-lea î.Hr. și a fost identificată de asemenea pe o mumie egipteană. Provoacă de bacilul *Mycobacterium leprae*, descoperit de Hansen în anul 1871, lepra a fost unul dintre cele mai mari flageluri din istoria umană, până aproape de epoca modernă. Descoperirea antibioticelor a redus ravagiile leprei la proporții neglijabile.

13,3 Preoții nu îndeplineau funcția unor vraci, ci aveau doar obligația de a decide existența sau non-existența bolii. ♦ Prin expresia „să-l declare necurat”, aici ca și mai jos, am redat semnificația exactă a ebr. *ṭimē*, cf. Bibl. Jer.: *le déclarera impur*. În LXX formularea este defectuoasă: *μιανεῖ αὐτόν*, în reproducere literală: „va pângări pre el” (Ms. 45, Bibl. 1688), BA; *il le souillera*.

13,6 Prin „bubă oarecare”, în LXX: *σημάσις*, după care „semn” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), se înțelege o afecțiune benignă a pielii (ebr.: *mis^spahath*), cf. Vulg.: *scabies*.

și nu s-a întins pe piele, preotul să-l declare curat pe acel om; a fost o bubă oarecare. Omul să-și spele veșmintele, și va fi curat. ⁷ Dar dacă rana s-a întins pe piele chiar după ce acesta s-a înfățișat preotului pentru a fi declarat curat, atunci bolnavul să se înfățișeze din nou preotului. ⁸ Preotul să-l cerceteze iarăși. Dacă rana s-a întins pe piele, preotul să-l declare necurat; aceasta este lepră.

⁹ Când va apărea pe un om o rană de lepră, să fie adus la preot, ¹⁰ iar preotul să-l cerceteze. Dacă va avea pe piele o umflătură albă și dacă ea a făcut să se albească părul, iar în umflătură se vede carne vie, ¹¹ atunci pe pielea acelui om se găsește o lepră învechită. Preotul să-l declare necurat și să-l separe, căci este necurat. ¹² Dacă lepra va înflori pe piele și va acoperi toată pielea celui care are rana, din cap până în picioare, peste tot pe unde preotul își va arunca privirile, ¹³ atunci preotul să-l cerceteze și, dacă lepra acoperă tot corpul, să-l declare curat pe cel cu rana; deoarece a devenit alb în întregime, este curat. ¹⁴ Dar în ziua când pe el se va ivi carne vie, va fi necurat. ¹⁵ Când preotul va vedea carnea vie, să-l declare necurat, căci carnea vie este necurată, este lepră. ¹⁶ Dacă însă carnea vie se preschimbă și se face albă, bolnavul să vină la preot. ¹⁷ Preotul îl va cerceta și, dacă rana s-a făcut albă, îl va declara curat pe cel cu rana; el este curat.

¹⁸ Dacă pe pielea trupului cuiva apare o bubă care se vindecă, ¹⁹ iar pe locul unde a fost buba se va ivi o umflătură albă strălucitoare ori o pată

13,12-17 Este descrisă aici o situație aparent paradoxală din punct de vedere epidemiologic: dacă boala este generalizată pe tot corpul, atunci bolnavul este declarat curat, iar dacă doar o parte a corpului este afectată, atunci, dimpotrivă, este declarat impur! După Péter-Contesse, 1985, p. 141, prin „lepră” s-ar putea desemna în primul caz o maladie benignă de tip exantematic, pe când în al doilea caz boala este într-adevăr lepra. O interpretare simbolică interesantă a acestui pasaj o întâlnim la Philon, *Deus*, 122-130, unde se stabilește un paralelism între diferența dintre bolnavul complet acoperit de lepră (care este totuși curat), în opoziție cu impuritatea bolnavului parțial, pe de o parte, și, respectiv, diferența dintre păcatele involuntare, care nu reclamă participarea conștiinței, și păcatele voluntare, revelate de forul interior, adică de conștiință, pe de altă parte. O interpretare similară întâlnim la Clement din Alexandria (*Paed.*, III, 54,1).

13,14 Cu excepția Ms. 45 și a Bibl. 1688, unde este preferat sinonimul „trup”, toate traducerea românești, începând cu Ms. 4389 și Micu, întrebunțează sintagma „carne vie” pentru a desemna o rană deschisă. Constituirea acestei expresii în limba română pare să aibă o determinare biblică directă, căci ea corespunde întocmai izvoarelor: TM: *bāsār hay* „carne vie”, LXX: *χρὸς ζῶν* „idem”.

13,18 Între vv. 18-23 este descris un al treilea caz al bolii, cel în care lepra se dezvoltă peste o rană deja vindecată. ♦ Prin „bubă” (în Ms. 45 și Bibl 1688: „rană”, în Ms. 4389:

albă-roșiatică, acel om să se arate preotului,²⁰ iar preotul să-l cerceteze. Dacă pata pare mai adâncă decât pielea, iar părul s-a făcut alb, preotul să-l declare necurat; este o rană de lepră, care a înflorit în acea bubă deschisă.

²¹ Dacă preotul va privi și va vedea că pe pată părul nu a albit și că aceasta nu este mai adâncă decât pielea, iar părul s-a înnegrit, atunci să-l separe pe acel om timp de șapte zile. ²² Dacă pata s-a întins pe piele, preotul să-l declare necurat; este o rană de lepră, care a înflorit într-o bubă deschisă.

²³ Dacă însă pata a rămas pe loc și nu s-a întins, atunci acesta este semnul bubei vindecate; preotul să-l declare curat.

²⁴ Dacă va avea cineva pe pielea trupului o arsură de foc, iar pe semnul lăsat de arsură apare o pată albă strălucitoare sau albă-roșiatică,²⁵ preotul să o cerceteze, iar dacă va vedea că părul de pe pată s-a albit și ea pare mai adâncă decât pielea, atunci este lepră, care a înflorit pe arsură. Preotul să-l declare pe acel om necurat, căci este o rană de lepră. ²⁶ Dacă preotul cercetează și va vedea că pe acea pată părul nu a albit, că pata nu este mai adâncă decât pielea și că [părul] s-a înnegrit, atunci să-l separe pe acel om timp de șapte zile. ²⁷ Să-l cerceteze apoi preotul a șaptea zi. Dacă pata s-a întins pe piele, preotul să-l declare necurat, căci este o rană de lepră care a înflorit într-o rană deschisă. ²⁸ Dar dacă pata a rămas pe loc și nu s-a întins pe piele, și dacă ea s-a înnegrit, atunci este semnul unei arsuri. Preotul să-l declare curat, căci este semnul unei arsuri.

„bubă cu puroii”) am tradus LXX: ἔλκος „rană deschisă; ulceratie” (cf. Vulg.: *ulcus* „idem”), cuvânt cunoscut în greaca clasică, prin care se echivalează ebr. *š^ehîn* „inflamație ulceroasă” (probabil de la un radical rar uzitat, cu sensul „a arde”, cf. Strong, 1973, 7822). În Ex. 9,9 acest termen desemnează bubele care reprezintă cea de a șaptea plagă peste Egipt. Despre ce infecție poate fi vorba, nu se poate determina cu precizie. Ca alternative de traducere, Bibl. Jer. propune *ulcère*, *furoncle* sau *abcès*.

13,22 Pentru extinderea bolii de piele, în LXX avem sintagma gr. διαχύσει διαχέηται, calchiată după o structură intensivă din TM. Expresia apare și mai jos, în 13,27 și 35, precum și în 14,48. Formularea, pleonastică în limbile europene, apare și la primii traducători români: „se va vărsa cu vărsare” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688).

13,24 În secvența cuprinsă între vv. 24-28, legiuitorul are în vedere o a patra situație: lepra se dezvoltă pe cicatricea unei arsuri mai vechi.

13,25 Întrebuițând verbul „a înflori” cu sensul „(despre boli de piele) a erupe, a se extinde”, ne-am conformat opțiunii înaintașilor noștri (Ms. 45, Ms. 4589, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Radu-Gal.), care au calchiat această valoare lexicală după gr. ἐξανθέω „a înflori”, *lexem* care, la rândul lui, transpune ebr. *pārah* „a izbucni”, dar și „a înflori” (cf. Strong, 1973, 6524).

²⁹ Când un bărbat sau o femeie vor avea o rană [ca] de lepră pe cap sau pe bărbie, ³⁰ preotul să cerceteze rana și, dacă aceasta pare mai adâncită decât pielea, și părul de pe ea este gălbui și subțire, preotul să-l declare necurat pe acel om: este pecingine, lepră a capului sau a bărbiei. ³¹ Dacă preotul cercetează rana pecinginei și vede că aceasta nu pare mai adâncă decât pielea și că nu are păr gălbui, să-l separe timp de șapte zile pe cel care are o astfel de rană. ³² Iar în a șaptea zi preotul să cerceteze rana și, dacă va vedea că pecinginea nu s-a întins, că nu are păr gălbui și că nu pare mai adâncită în piele, ³³ atunci cel cu pecinginea să se radă, dar să nu radă locul cu pecingine. Preotul să-l separe din nou timp de șapte zile. ³⁴ În a șaptea zi să cerceteze preotul pecinginea și, dacă pecinginea nu s-a întins pe piele după ce aceasta fusese rasă și dacă nu pare mai adâncită decât pielea, preotul să-l declare curat pe acel om. Omul să-și spele veșmintele și va fi curat. ³⁵ Dar dacă pecinginea se va întinde pe piele după ce a fost declarat curat, ³⁶ să-l cerceteze preotul și, dacă pecinginea s-a întins pe piele, atunci să nu se mai uite să vadă dacă părul este gălbui, căci omul este necurat. ³⁷ Dacă însă i se pare că pecinginea nu a înaintat și că din ea a crescut păr negru, atunci pecinginea s-a vindecat. Omul este curat, și preotul să-l declare curat.

³⁸ Când un bărbat sau o femeie vor avea pe pielea trupului pete albe-lucitoare, ³⁹ preotul să-i cerceteze și, dacă va vedea că pe pielea trupului apar niște pete albe-lucitoare, acestea sunt o spuzeală albă [care a înflorit pe piele]; omul este curat.

⁴⁰ Dacă unui om îi va cădea părul de pe cap, el este pleșuv; este curat.

⁴¹ Dacă i-a căzut părul din partea de dinainte a capului, atunci este pleșuv în

13,29 În v. 29-37 se discută despre un al cincilea fel de „lepră”, aceea care afectează părțile acoperite cu păr ale trupului, capul și bărbia.

13,30 Prin „pecingine” (cf. Ms. 45 și Bibl. 1688: „struncinătură”, Ms. 4389: „vătămătură”, Micu, Filotei, Șaguna: „vânătare”) am voit să redăm conținutul gr. θρᾶμα „rană cu aspect sfărâmișos” (< vb. θρᾶω „a sparge, a sfărâma”). În TM, ebr. *netheq* „solz, mătreață” este denumirea generică pentru toate bolile caracterizate de căderea părului.

13,38 În vv. 38-39 se descrie al șaselea fel de „lepră”, cel al unei maladii benigne.

13,39 Prin „spuzeală albă” încercăm să redăm cât mai bine conținutul gr. ἄλφος „plagă albă și făinoasă”, cunoscut din textele hipocratice, cf. Vulg.: *impetigo* „eczemă, pecingine” (preluat ca atare de Heliade: *impetigine*). Ebr. *bohaq* nu apare decât în acest loc din TM. De menționat este faptul că acest cuvânt este întrebuițat și astăzi de arabi pentru a desemna o formă benignă de lepră (cf. SB, p. 68).

13,40 Avem acum (vv. 40-44) un al șaptelea tip de „lepră”, calviția. Se presupune că textul s-ar referi la grupul larg de boli dermatologice cuprinse în clasa *Tinea tonsurans*

față; omul este curat. ⁴² Dacă însă pe partea pleșuvă din față sau pe cea din spate se va ivi o rană albă-roșiatică, atunci este lepră [care a înflorit] pe chelia lui din față sau pe cea din spate. ⁴³ Preotul să-l cerceteze și, dacă va vedea pe chelia din față sau pe cea din spate o umflătură albă-roșiatică asemănătoare cu lepra de pe pielea trupului, ⁴⁴ atunci acel om este lepros. Preotul să-l declare necurat; rana lui se află pe cap.

⁴⁵ Leprosul atins de această rană să-și poarte hainele sfâșiate și capul descoperit, să se acopere peste gură și să se numească necurat. ⁴⁶ În toate zilele cât va avea rana, fiind necurat, va fi necurat. Să locuiască deoparte, locuința lui să fie afară din tabără.

⁴⁷ Când pe un veșmânt se va ivi o atingere de lepră, fie pe un veșmânt de lână, fie pe unul de cânepă, ⁴⁸ pe vreo țesătură sau pe vreo urzeală de in sau de lână, pe vreo piele sau pe orice lucru din piele, ⁴⁹ iar dacă pata va fi verzuie ori roșiatică pe piele sau pe veșmânt, pe țesătură, pe urzeală sau pe orice lucru din piele, aceasta este o pată de lepră; ea trebuie să fie arătată preotului. ⁵⁰ Preotul să cerceteze pata și să separe lucrul cu pata timp de șapte zile. ⁵¹ În a șaptea zi, preotul să cerceteze pata și, dacă ea s-a întins pe veșmânt, pe țesătură sau pe urzeală, pe piele sau pe orice lucru făcut din piele, atunci este lepră statornică; [acel lucru] este necurat. ⁵² Veșmântul, țesătura sau urzeala de lână sau de in, orice lucru de piele pe care se află pata să fie arse, căci este o lepră statornică; [lucrul] să fie ars în foc. ⁵³ Dar

sau *Tinea favosus*, care afectează în special zona scalpului și sunt provocate de ciuperca *Achorion schönleinii*. O altă diagnoză probabilă ar viza diferitele tipuri de psoriazis, afecțiune non-infecțioasă (cf. Harrison, 1980, p. 144).

13,45 Expresia „capul descoperit”, după LXX: κεφαλή... ἀκατακάλυπτος, cf. Vulg.: *caput nudum*, corespunde ebr. *par'ua* 'care (potrivit etimonului său *pāra* '„a lăsa liber, a da drumul”) ar trebui tradus mai degrabă prin „neglijent, în dezordine”, cf. și Radu-Gal.: „nepieptănat”.

13,48 În TM referirea la materialul din care este confecționată o haină se face printr-un cuplu de două cuvinte, *š'it* și *'erebh*, utilizate doar împreună de opt ori în următoarele zece versete. Ce anume desemnau aceste două cuvinte este greu de precizat, dar ele au fost percepute ca sinonime de primii interpreți ai textului biblic: ὁ στήμων „urzeală”/ἡ κρόκη „idem” (LXX), *stamen* „urzeală”/subtegumen „idem”.

13,51 Prin sintagma „lepră statornică” (după Micu, Filotei, Șaguna) am redat conținutul gr. λέπρα ἔμμονος, cf. Vulg.: *lepra perseverans* și BA: *lepre persistente*. Opțiunile primilor traducători români: „stricăciune întemeiată” (Ms. 45, Bibl. 1688), „mișălie adevărată” (Ms. 3489). Cf. și Heliade: „lepră permanentă”. Semnificația exactă a corespondentului ebraic, adj. *mam' ereth* (< *mā'ar* „a cauza o suferință acută”, cf. Gesenius, s.v.) este cea de „malign, vătămător”, cf. Bibl. Jer.: *lepre contagieuse*.

dacă preotul va vedea că pata nu s-a întins pe veșmânt, pe țesătură sau pe urzeală ori pe acel lucru din piele, ⁵⁴ să poruncească preotul să se spele partea atinsă de pată și să separe din nou acel lucru timp de șapte zile. ⁵⁵ Să cerceteze preotul pata după ce a fost spălată și, dacă va vedea că pata nu și-a schimbat înfățișarea, [chiar] dacă nu s-a întins, lucrul acela este necurat. Să fie ars în foc; pata a rămas neschimbată pe veșminte, pe țesătură sau în urzeală. ⁵⁶ Dacă preotul va vedea că pata s-a înnegrit după ce a fost spălată, să rupă [partea pătată] de pe veșmânt, din țesătură ori urzeală sau de pe lucrul de piele. ⁵⁷ Dacă însă pata se va ivi din nou pe veșmânt, pe țesătură, pe urzeală sau pe vreun lucru de piele, atunci este o lepră înflorită. Locul atins de pată să fie ars în foc. ⁵⁸ Veșmântul, țesătura sau urzeala sau orice lucru din piele care au fost spălate și de pe care a dispărut pata să fie spălate încă o dată și vor fi curate.» ⁵⁹ Aceasta este legea privitoare la pata de lepră de pe un veșmânt de lână sau de cânepă, de pe țesătură sau urzeală sau de pe vreun lucru de piele, pentru a fi socotite curate sau necurate.

14 ¹ Și i-a vorbit Domnul lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Iată legea privitoare la bolnavul de lepră, în ziua în care va fi declarat curat. El să fie adus la preot, ³ iar acesta să iasă afară din tabără și să-l cerceteze pe lepros. Dacă va vedea că leprosul este vindecat de plaga leprei, ⁴ preotul să poruncească să se ia pentru cel care a fost curățit două păsări vii și curate,

14,4 Cele trei obiecte implicate în efectuarea ritualului de purificare, împreună cu apa de izvor, dețin semnificații magico-simbolice purificatoare. „Lemnul de cedru”, gr. ξύλος κέδρινοσ, reprezintă specia de conifere *cedrus*, specifică Orientului Apropiat. ♦ Cât privește „firul stacojiu”, ebr. *tōla'ath* desemna inițial un fel de larve sau viermi cu o culoare specifică, roșu închis (Vulg.: *vermiculus*), ajungând ulterior să desemneze, prin extrapolare, orice obiect vestimentar vopsit cu această culoare (cf. Strong, 1973, 8438). Transpunerea literală a condus în LXX la construirea unei sintagme obscure: κεκλωσμένος κόκκινος (κεκλωσμένος < vb. κλώθω „a răsuci”, κόκκινος „stacojiu” < κόκκος „larvă de culoare stacojie”). De aici formulările vechilor interpreți români: „roșu sucit” (Ms. 45), „roșu împletit” (Ms. 4389, Bibl. 1688), „roșu răsucit” (Micu, Filotei, Șaguna), „fir roșu” (Heliade). ♦ Cuvântul „isop” (gr. ὑσσώπος, lat. *hyssopus*, slavon. исопъ) a intrat în limba română o dată cu primele traduceri biblice din sec. al XVI-lea, fiind un împrumut din greacă prin intermediul limbii slavone. Etimonul primar este ebr. *'ēzobh*. Isopul (*Hyssopus officinalis*), un arbust cu flori albastru închis, originar din Orient, se cultivă la noi ca plantă ornamentală. Crenguțele de isop, adunate într-un mănunchi, erau folosite în Israel cu aceeași funcție pe care o are în ritualul ortodox actual mănunchiul de busuioc.

lemn de cedru, un fir stacojiu și isop. ⁵ Preotul să poruncească să fie înjunghiată una dintre păsări deasupra unui vas de lut cu apă de izvor. ⁶ Să ia apoi pasărea cea vie împreună cu lemnul de cedru, firul cel stacojiu și isopul și să le înmoaie toate în sângele păsării înjunghiate, deasupra apei de izvor. ⁷ Să-l stropească de șapte ori pe cel care a fost curățit de lepră, să-l declare apoi curat, iar păsării celei vii să-i dea drumul pe câmp. ⁸ Omul curățit să-și spele veșmintele, să-și radă tot părul și să se spele în apă și va fi curat. Apoi să intre în tabără, dar să rămână timp de șapte zile în afara casei sale. ⁹ În ziua a șaptea, să-și radă din nou tot părul, să-și radă capul, barba și sprâncenele – tot părul să și-l radă. Să-și spele hainele, să-și scalde trupul în apă și va fi curat. ¹⁰ În a opta zi să ia doi miei de un an fără cusur și o mioară de un an fără cusur, trei zecimi [de efă] din fruntea făinii, ca jertfă [de grâne] frământată cu untdelemn, și un pahar de untdelemn, ¹¹ iar preotul care săvârșește curățirea să aducă pe omul care se curățește împreună cu darurile lui înaintea Domnului, la ușa cortului mărturiei. ¹² Și să ia preotul unul dintre miei și să-l înfățișeze [ca jertfă] pentru vină împreună cu paharul de untdelemn. Să fie puse deoparte, ca punere deoparte înaintea Domnului. ¹³ Să înjunghie mielul în locul unde se înjunghie animalele jertifte pentru

14,5 Apa de izvor a fost numită de vechii traducători români „apă vie”, după LXX: ὕδωρ ζῶν, cf. Vulg.: *aqua vivens*, BA: *l'eau vive*. În TM expresia *mayim hayyim* „apă vie” denumește apa luată dintr-o sursă curgătoare (izvor, râu), în opoziție cu apa de rezervor.

14,7 Pentru semnificația numărului șapte cf. *supra*, 4,6. Cele două păsări „vii” semnifică viața redată leproșului, care fusese ca și mort pentru comunitate. Valoare simbolică similară par să aibă și celelalte elemente: „apa vie”, sângele ca sediu al vieții și culoarea stacojie a firului răsucit. Ramura de cedru, un arbore incoruptibil, ca și ramura de isop, semnifică faptul că fostul bolnav s-a curățit de „lepră”. Cât privește eliberarea celei de-a doua păsări, acest gest pare să prefigureze îndepărtarea și dispariția bolii.

14,8 Raderea completă a părului de pe cap era considerată un act de igienă. Herodot, în *Istoriei*, II, 37, menționează că preoții egipteni, cărora li se impunea o curățenie corporală perfectă, se radeau complet o dată la trei zile.

14,10 Dacă în versetele anterioare a fost descris ritualul prin care leproșul se purifica în raport cu comunitatea, în continuare (vv. 10-20) este prezentat ritualul prin care fostul bolnav își restabilește relația personală cu YHWH. ♦ Prin „pahar” (urmând opțiunea majorității înaintașilor), am redat conținutul gr. κοτύλη „vas mic, pahar”, cf. Heliade: *cotylă*, BA: *cotyle*. În greacă, termenul κοτύλη desemna și o unitate de măsură pentru lichide, de aproximativ 0,27 l. Corespondentul ebraic, subst. *logh*, echivala cu a douăsprezecea parte dintr-un *hin*, ceea ce însemna între 5 și 7 decilitri.

14,12 „Să fie puse deoparte, ca punere deoparte”, cf. nota.

arderile de tot și jertfele pentru păcat, într-un loc sfânt; căci animalul jertfit pentru vină este, ca și cel pentru păcat, al preotului, fiind un lucru preasfânt. ¹⁴ Preotul să ia din sângele animalului jertfit pentru vină și să ungă lobul urechii drepte a celui care se curățește, vârful mâinii drepte și vârful piciorului său drept. ¹⁵ Preotul să ia din paharul de untdelemn și să-și toarne în palma mâinii sale stângi. ¹⁶ Apoi preotul să-și moaie degetul mâinii drepte în untdelemnul din palma mâinii stângi, și cu acest deget să stropească cu untdelemn de șapte ori înaintea Domnului. ¹⁷ Cu untdelemnul care va rămâne în palma sa, preotul să ungă lobul urechii drepte a celui ce se curățește, vârful mâinii drepte și vârful piciorului său drept, pe locul [unde a uns] cu sângele jertfei pentru vină. ¹⁸ Iar untdelemnul ce i-a rămas în mână să-l pună preotul pe capul aceluia care se curățește; și să facă preotul împăcare pentru el înaintea Domnului. ¹⁹ După aceea, preotul să aducă jertfa pentru păcat și să facă împăcare pentru necurățenia celui ce se curățește de păcatul său. Apoi să înjunghie preotul animalul jertfit pentru arderea de tot. ²⁰ Preotul să înalțe jertfa pentru arderea de tot și jertfa [de grâne] pe altar, înaintea Domnului; să facă preotul împăcare pentru acel om, și el va fi curățit.

²¹ Dacă omul este sărac și nu-i va fi la îndemână să aducă acestea, să ia un singur miel ca jertfă pentru vină, drept punere deoparte, pentru ca să se facă împăcare pentru el; și [să ia doar] o zecime din fruntea făinii frământate cu untdelemn pentru jertfa [de grâne] și un pahar de untdelemn, ²² precum și două turturele sau doi pui de porumbel, după cum îi va da mâna, unul ca jertfă pentru păcat, iar celălalt ca ardere de tot. ²³ În ziua a opta să aducă toate acestea preotului, pentru curățirea sa, la ușa cortului mărturiei, înaintea Domnului. ²⁴ Preotul să ia mielul jertfei pentru vină și paharul de untdelemn și să le pună înaintea Domnului ca punere [deoparte]. ²⁵ Să înjunghie mielul jertfei pentru vină și să ia preotul din sângele animalului jertfit pentru vină și să ungă lobul urechii drepte a celui care se curățește, vârful mâinii drepte și vârful piciorului drept. ²⁶ Să-și toarne preotul untdelemn în palma mâinii stângi. ²⁷ Și preotul să stropească din untdelemnul din mâna sa stângă, cu degetul mâinii sale drepte, de șapte ori, înaintea Domnului. ²⁸ Apoi să ungă preotul cu untdelemnul din palmă lobul urechii drepte a celui care se curățește, vârful mâinii drepte și vârful piciorului drept, pe locul [unde a uns] cu sângele animalului jertfit pentru vină. ²⁹ Iar untdelemnul ce i-a rămas în mână să-l pună preotul pe capul celui care se curățește, ca să facă împăcare pentru el înaintea Domnului. ³⁰ Apoi să aducă una dintre turturele sau unul dintre puii de porumbel, după cum i-a dat mâna, ³¹ unul ca jertfă pentru păcat, și celălalt ca ardere de tot

împună cu jertfa [de grâne]; preotul să facă împăcare înaintea Domnului pentru cel care se curățește.»³² Aceasta este legea pentru cel care are o rană de lepră și căruia nu-i dă mâna să aducă tot ce-i trebuie pentru curățirea lui.

³³ Domnul le-a vorbit lui Moise și lui Aaron cu aceste cuvinte: ³⁴ „După ce veți intra în țara canaanenilor, pe care v-o dau vouă spre moștenire, dacă voi trimite o rană de lepră asupra unei case din țara pe care o veți stăpâni, ³⁵ atunci stăpânul casei să se ducă la preot și să-i dea de știre cu aceste cuvinte: «În casa mea s-a văzut ceva ca o rană de lepră.» ³⁶ Preotul va porunci să se scoată totul din casă, înainte ca el să intre pentru a cerceta plaga, ca nu cumva să se afle acolo ceva necurat. După aceea, preotul să intre ca să cerceteze casa. ³⁷ Preotul să cerceteze plaga de pe pereții casei și, [dacă va vedea] niște gropițe verzui sau roșiatice care par mai adânci decât peretele, ³⁸ atunci preotul să iasă din casă pe ușa casei și să pună să se izoleze casa timp de șapte zile. ³⁹ În a șaptea zi, preotul să vină din nou să cerceteze casa și, dacă va vedea că plaga nu s-a întins pe pereții casei, ⁴⁰ atunci preotul să poruncească să fie scoase pietrele atinse de plagă și să fie aruncate în afara cetății, într-un loc necurat. ⁴¹ Apoi să se răzuiască partea dinlăuntru a casei de jur împrejur, iar lutul [răzuit] să fie aruncat afară din cetate, într-un loc necurat. ⁴² Să se ia alte pietre cioplite și să se pună în locul pietrelor aruncate și să se ia alt lut, cu care să se tencuiască din nou casa. ⁴³ Dacă plaga apare din nou și înflorește în casă după ce au scos pietrele, după ce au răzuit și după ce au tencuit casa, ⁴⁴ preotul să vină din nou și să cerceteze; dacă va vedea că plaga s-a întins în casă, atunci este

14,34 „rană de lepră”, gr. ὄφι λέπρος. Primul termen, ὄφι, are sensul de „atingere”, „pipăire”, dar și pe acela de „rană, plagă”. Vom utiliza unul sau altul din sensuri în funcție de context.

14,40 Locul necurat din afara cetății nu are nici o semnificație rituală. O dată sedentarizați, evreii au preluat configurația urbană obișnuită în cetățile din Palestina, care includea și un loc din afara orașului, special amenajat pentru depunerea resturilor nefolositoare. Pentru Philon, *Deter.* 16, pietrele atinse de lepră semnifică patimile nocive, care trebuie aruncate pentru a face loc normelor sănătoase.

14,41 Prin „lut” (ca și în Ms. 45 și Bibl. 1688), am tradus gr. ὁ χοῦς, cf. și Vulg.: *pulvis* și (în versetul următor) *lutum*. Alți traducători (Micu, Filotei, Șaguna, Heliade) au optat pentru echivalentul „fărână”. În TM termenul *‘āphār* înseamnă „praf, pulbere”, dar și „lut folosit pentru tencuit, mortar” (cf. Strong, 1973, 6983). Tehnica tencuielii era bine cunoscută în Orientul Apropiat: atât mesopotamienii, cât și egiptenii utilizau în acest scop un amestec de paie și lut. Pentru locuințele mai importante, ai căror pereți urmau să fie pictați, amestecul mai cuprindea și gips, argilă roșie sau nisip alb, ingrediente care asigurau plasticitatea finisajului (cf. Albright, 1960, p. 113).

lepră statornică, iar casa este necurată.⁴⁵ Să se dărâme casa aceea, și toate pietrele, grinzile și tencuiala să se scoată în afara cetății, într-un loc necurat.⁴⁶ Cine va intra în casă în timpul cât aceasta era izolată va fi necurat până seara.⁴⁷ Cine se va culca în casă – să-și spele veșmintele și va fi necurat până seara. Cine va mânca în casă – să-și spele veșmintele și va fi necurat până seara.⁴⁸ Dacă preotul, întorcându-se în casă, cercetează și vede că plaga nu s-a întins după ce casa a fost tencuită din nou, să declare curată acea casă, căci plaga s-a vindecat.⁴⁹ Și, pentru a săvârși [ritualul de] curățire a casei, să ia [preotul] două păsări vii, curate, lemn de cedru, un fir stacojiu și isop.⁵⁰ Și să înjunghie una din păsări într-un vas de lut cu apă de izvor,⁵¹ să ia apoi lemnul de cedru, isopul, firul stacojiu și pasărea cea vie și să le înmoaie în sângele păsării înjunghiate deasupra apei de izvor; și să stropască de șapte ori casa de jur împrejur,⁵² să înfăptuiască [ritualul de] curățire a casei cu sângele păsării, cu apa de izvor, cu pasărea cea vie, cu lemnul de cedru, cu isopul și cu firul stacojiu;⁵³ să dea drumul păsării celei vii afară din cetate, pe câmp și să facă astfel împăcare pentru casă, iar aceasta va fi curată.⁵⁴ Aceasta este legea privitoare la orice rană de lepră sau de pecingine,⁵⁵ [la] lepra veșmintelor și a caselor,⁵⁶ la umflături, bube și pete lucioase,⁵⁷ ca să se poată înțelege în ce zi [un anumit lucru] este necurat și în ce zi este curățit. Aceasta este legea privitoare la lepră.

15¹ Și Domnul le-a vorbit lui Moise și lui Aaron cu aceste cuvinte:
 2 „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Când un bărbat, orice bărbat, are o scurgere din trupul lui, această scurgere este necurată.³ Aceasta este legea privitoare la necurătenia lui: lăsând să se scurgă din trupul lui sămânța, scurgere prin care s-a alcătuit trupul lui, necurătenia este a lui și [se află] în

14,49 Am tradus prin „a săvârși [ritualul de] curățire” gr. ἀφαιρίζω, „écarter par une purification, (...) p. suite consacrer” (Bailly, s. n.).

15,2 Pentru întrebuintarea eufemistică a cuvântului „trup” cf. 6,3. ♦ Prin „scurgere” (Ms. 45, Bibl. 1688: „cursoare”, Ms. 4389: „curăre”, Micu, Filotei, Șaguna, Radu-Gal., Bibl. 1968) reproducem gr. ἡ πόσις, cf. Vulg.: fluxum, Ostrog: изліаіе. Cuvântul ebraic pentru „scurgere”, subst. *zobh*, nu apare decât în Levitic, ca *terminus technicus*. Cât privește natura microbiană a bolii evocate, informațiile sumare nu permit o diagnoză absolut sigură. Cea mai probabilă pare să fie infecția gonoreică, produsă în tractul genital masculin de către microorganismul *Neisseria gonorrhoeae*. În condițiile absenței unui tratament adecvat, vindecarea spontană se putea produce, la un bărbat viguros, într-o perioadă începând de la câteva luni și până la un an. O altă „scurgere” putea fi determinată și de infectarea unei leziuni tuberculoase (cf. Harrison, 1980, p. 160).

el. Toate zilele în care are o scurgere din trup, scurgere prin care s-a alcătuit trupul lui, înseamnă necurătenia lui. ⁴ Orice pat pe care se va culca bărbatul care are o scurgere va fi necurat și orice lucru pe care se va așeza va fi necurat. ⁵ Omul care se va atinge de patul lui să-și spele veșmintele și să se scalde în apă; și necurat va fi până seara. ⁶ Cine se așază pe lucrul pe care a stat cel care are scurgerea să-și spele veșmintele și să se scalde în apă; și necurat va fi până seara. ⁷ Cine se va atinge de trupul celui care are scurgerea să-și spele veșmintele și să se scalde în apă; și necurat va fi până seara. ⁸ Dacă cel care are scurgerea va scuipa pe un om curat, acesta să-și spele veșmintele și să se scalde în apă; și necurat va fi până seara. ⁹ Orice șa de măgar pe care va urca cel care are scurgerea va fi necurată până seara. ¹⁰ Și oricine se va atinge de vreun lucru care s-a aflat sub acea șa va fi necurat până seara. Cine va umbla cu asemenea lucruri să-și spele veșmintele și să se scalde în apă; și necurat va fi până seara. ¹¹ Orice om pe care îl va atinge, fără să se spele pe mâini cu apă, cel care are scurgerea, [trebuie] să-și spele veșmintele și să se scalde în apă; și necurat va fi până seara. ¹² Orice vas de lut pe care-l va atinge cel care are scurgerea să fie spart, iar orice vas de lemn să fie spălat cu apă și va fi curat. ¹³ Când cel care are scurgerea va fi curățit de scurgerea lui, să numere șapte zile până la curățire, să-și spele veșmintele, să-și scalde trupul în apă și va fi curat. ¹⁴ Și, în a opta zi, să ia două turturele sau doi pui de porumbel, să-i aducă înaintea Domnului, la ușa cortului mărturiei și să-i dea preotului. ¹⁵ Preotul să le jertfească astfel: una [ca jertfă] pentru păcat, și cealaltă ca ardere de tot. Și să facă preotul împăcare pentru el înaintea Domnului, pentru scurgerea lui.

¹⁶ Bărbatul care va avea o scurgere de sămânță să-și spele tot corpul cu apă și va fi necurat până seara. ¹⁷ Orice veșmânt și orice [lucru de] piele

15,4 LXX redă TM printr-o perifrază mai amplă, care constituie o introducere la secvența în care sunt enumerate cazurile când bărbatul bolnav impurifică, direct sau indirect, obiectele cu care vine în contact (vv. 5-12). ♦ Autorii LXX au creat cuvântul ὀ γογορρῆς (γόφος „spermă”, ῥέω „a curge”), pentru a echivala ebr. *hazzābh* „cel care are o scurgere”.

15,7 Ebr. *bašar*, redat consecvent de majoritatea traducătorilor prin „trup” are adesea în TM sensul *membrum virile* (cf. *supra*, 6,3). În capitolul de față din Levitic, termenul apare de șase ori: în vv. 2,3 și 19 este întrebuițat eufemistic pentru a desemna organul sexual masculin (și chiar pe cel feminin, în v. 20); în vv. 13 și 16, sensul este evident cel de „corp”.

15,16 Sintagma *šikh' bhath zera'* din TM desemnează o spermatozee normală (nocturnă), prin opoziție cu gonoreele infecțioase descrise anterior. Aici pare să fie vorba despre o

atinse de această scurgere de sămânță să fie spălate cu apă și vor fi necurate până seara.¹⁸ Dacă un bărbat cu scurgere de sămânță s-a culcat cu o femeie, ei să se spele amândoi cu apă și vor fi necurați până seara.

¹⁹ Femeia care va avea o scurgere, și anume o scurgere de sânge din trupul ei, să rămână șapte zile în starea ei de necurătenie lunară. Oricine se va atinge de ea va fi necurat până seara.²⁰ Orice pat în care se va culca în timpul necurăteniei ei lunare va fi necurat; orice lucru pe care ea se va așeza va fi necurat.²¹ Oricine se va atinge de patul ei să-și spele veșmintele, să-și scalde trupul în apă și va fi necurat până seara.²² Oricine se va atinge de vreun lucru pe care s-a așezat ea să-și spele veșmintele, să se scalde în apă și va fi necurat până seara.²³ Dacă se află ceva pe patul ei sau pe lucrul pe care s-a așezat ea, oricine va atinge aceste lucruri va fi necurat până seara.²⁴ Dacă se culcă un bărbat cu ea și va fi atins de necurătenia femeii, acest bărbat va fi necurat timp de șapte zile și orice pat în care el se va culca va fi necurat.²⁵ Dacă unei femei îi va curge sânge timp de mai multe zile în afara sorocului ei obișnuit sau dacă scurgerea va dura mai mult decât de obicei, atunci ea va fi necurată tot timpul acestei scurgeri, ca în zilele sorocului ei; [femeia] va fi necurată.²⁶ Orice pat pe care ea va dormi în toate zilele acestei scurgeri va fi ca și patul din vremea sorocului ei lunar; orice lucru pe care ea se va așeza va fi necurat la fel ca și în zilele sorocului ei.²⁷ Oricine o va atinge va fi necurat; să-și spele veșmintele, să-și scalde trupul în apă și

pierdere seminală involuntară, pe când în v. 18 se face referire la ejacularea matrimonială. Cei doi termeni ai sintagmei ebraice, *šikh^h bhath* „faptul de a sta întins” și *zera* „sămânță” au fost transpuși literal de LXX: *κοίτη σπέρματος* „patul seminței”, de unde opțiunile, de asemenea literale, ale primilor traducători români: „sămânță în pat” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), „sămânța patului” (Micu, Filotei, Șaguna). Sintagma apare destul de frecvent în continuare, ca și în alte locuri din VT. Uneori, cu aceeași desemnare, gr. *κοίτη* apare singur (de ex. Num. 5,20, Rom. 9,10). Philon, *Spec.* I, 19, echivalează această expresie cu formula *νόκτωρ όνειρώσσειν* „a visa noaptea”, aparținând repertoriului terminologic hipocratic, iar Flavius Iosephus, *Al.* o glosează prin secvența *ὁς δ' ἄν κατά τούς ύπνους ἀποκρίνεται γονίην* „cel care secretă sămânță în timpul somnului”.

15,19 La toate popoarele antice, ca și în societățile de tip tradițional din epoca modernă, perioada menstruală acorda femeii un statut special, în sfera sacrului. Izolarea prescrisă, pe lângă valențele culturale, avea și funcția secundară de a asigura femeii o perioadă de refacere a forțelor fizice, măcinate de muncile casnice.

15,25 Se face aici trimitere la declanșarea spontană a menstruației în timpul actului sexual, căci, în cazul intenției conștiente de apropiere sexuală în perioada menstruală, legea prevedea pedeapsa cu moartea (*cf.* mai jos, 18,19 și 20,18).

va fi necurat până seara. ²⁸ Dacă va fi curățită de scurgerea ei, să numere șapte zile, și după aceea va fi curățită. ²⁹ În ziua a opta, să ia pentru sine două turturele sau doi pui de porumbel și să-i aducă preotului, la ușa cortului mărturiei. ³⁰ Preotul să le jertfească astfel: una [ca jertfă] pentru păcat, și cealaltă ca ardere de tot. Și să facă preotul împăcare pentru ea înaintea Domnului, pentru scurgerea necurăteniei ei.

³¹ Așa să feriți pe fiii lui Israel de necurăteniiile lor, ca să nu moară din pricina necurăteniei lor, pângărindu-mi cortul care se află în mijlocul lor.» ³² Aceasta este legea pentru bărbatul care are o scurgere oarecare și pentru acela care are o scurgere de sămânță prin care ajunge necurat, ³³ ca și pentru femeia care se află în sorocul ei lunar, pentru bărbatul sau femeia care au o scurgere și pentru bărbatul care se culcă cu o femeie la vremea sorocului ei lunar.

16 ¹ Și a vorbit Domnul lui Moise, după moartea celor doi fii ai lui Aaron, care au adus înaintea Domnului foc străin și au murit; ² și Domnul i-a zis lui Moise: „Spune-i fratelui tău Aaron să nu intre oricând în lăuntru sfântului lăcaș, dincolo de perdeaua dinaintea [capacului] împăcării care se află pe chivotul mărturiei, ca să nu moară; căci Mă voi arăta într-un nor deasupra [capacului] împăcării. ³ Aaron va intra în sfântul lăcaș astfel: cu un vițel [drept jertfă] pentru păcat și un berbec pentru arderea de tot. ⁴ Să se îmbrace cu tunica de in sfințită și să-și acopere trupul cu nădragi de in; să-și încingă brăul de in și să-și acopere capul cu boneta de in. Acestea sunt veșmintele sfinte, mai întâi își va spăla cu apă tot trupul, și apoi se va îmbrăca cu ele. ⁵ De la adunarea fiilor lui Israel să primească doi iezi [ca

16,2 Ebraicul *kapporeth*, *terminus technicus* în TM, este greu de echivalat în limbile europene, de aceea mulți traducători au purces la un fel de refacere etimologică internă: LXX: τὸ ἱλαστήριον (< ἱλάσκομαι „a îmblânzi, a împăca, a face favorabil”), Vulg.: *propitiatorium* (< *propitio* „a îndupleca divinitatea prin sacrificii”), Ostrog: **ОТЪШТАНИ** (< **ОТЪШТАТИ** „a purifica, a ispăși”), după care „curățire” (Ms. 4389) sau „curățitorul” (Bibl. 1968). O altă serie de echivalări sunt neologistice: „propitiatoriu” (Heliade), *propitiatoire* (Bibl. Jer., BA), iar altele rezultă dintr-o aproximare conceptuală globală: „milostivitoriu” (Micu, Filotei, Șaguna), „capacul ispășirii” (Radu-Gal.).

16,5 Cuvântul χιμαρος, „ied”, corespunde aici ebr. *šā'ir*, „țap tânăr”. Traducătorii LXX au ales să facă distincția între χιμαρος, animal tânăr destinat ritualului pentru păcat, și τράγος, „țap”, animal adult, care apare în Num. 7 ca destinat jertfei de mântuire și pentru care TM are *'attūdh*. Flavius Iosephus, parafrazând acest pasaj (AI III, 241), vorbește despre doi ἔριφοι, „ieduți”. Philon (*Spec.* I, 188-190) vorbește despre χιμαροι, dar

jertfă] pentru păcat și un berbec pentru arderea de tot. ⁶ Apoi Aaron să aducă vițelul ca jertfă pentru păcatul său și să facă împăcare pentru sine și pentru casa lui. ⁷ Să ia cei doi iezi și să-i înfățișeze înaintea Domnului, la ușa cortului mărturiei. ⁸ Și să arunce Aaron sorții pentru cei doi iezi: un sorț pentru Domnul și un sorț pentru cel izgonit. ⁹ Să ia Aaron iedul pe care au căzut sorții pentru Domnul și să-l înfățișeze [ca jertfă] pentru păcat; ¹⁰ iar iedul pe care au căzut sorții pentru cel izgonit să fie adus viu înaintea Domnului, ca să se facă împăcare asupra lui pentru a-l trimite către izgonire; și îi va da drumul în pustie. ¹¹ Și să aducă Aaron vițelul [jertfit] pentru păcatul său și al casei sale și să facă împăcare pentru el și pentru casa lui; și să înjunghie vițelul adus ca jertfă pentru păcatul său. ¹² Să ia cădelnița plină cu cărbuni aprinși de pe altarul dinaintea Domnului, să-și umple mâinile cu amestecul de tămâie mărunțit și să le ducă dincolo de perdea. ¹³ Să pună tămâia deasupra focului dinaintea Domnului, și fumul tămâiei să acopere

în alte locuri îi numește τράγοι. „Țapii” au tins să se impună în tradiția ulterioară (*Ep. Barn.*, Iustin, Tertulian, Origen, Theodoret). *Cf. infra.*

16,8 Aruncarea zarurilor (ebr. *gōrālōth*) pentru sondarea voinței divine se leagă probabil de cele două pietre sacre Urim și Tummim (*cf. supra*, 8,8). ♦ Aici și în v. 10 apare una dintre cele mai misterioase figuri simbolice din VT, „țapul ispășitor” (redăm aici și în continuare sintagma care s-a impus). În TM cuvântul ‘azā’zēl (translitterat ca atare de unii interpreți mai recenți) este interpretat de exegeți drept nume al unui demon despre care vechii evrei și canaaneni credeau că locuiește în zonele aride ale deșertului. Tradiția rabinică promovează aici o explicație circumstanțială, ‘azā’zēl fiind socotit ca un nume pentru „munte prăpăstios”. Autorii LXX au pornit de la semnificația rituală a termenului – luând asupra sa păcatele poporului, acest animal le purta în deșert aneantizându-le – și au ales echivalența prin adj. gr. ἀποπομπᾶτος (< vb. ἀποπέμνω „a trimite; a izgoni”); de aici formularea „cel de slobozit” de la primii traducători români (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna). O soluție similară în Vulg.: (*caprus*) *emissarius* (< vb. *emitto* „a trimite, a izgoni”, de unde fr. *le bouc émissaire*). Cât privește expresia românească „țap ispășitor”, deși sursa primară este acest context biblic, ea este o achiziție modernă, o sintagmă forțată după modelul germ. *Sündebock*. Acest „țap ispășitor” izgonit în deșert, alături de perechea sa jertfită pe altar, a trezit de timpuriu atenția exegeților creștini, care au formulat diferite interpretări simbolice. Unii (*Ep. Barn.* 7, 7; Tertulian, *Adv. Marc.* III, 7, 7), văd în cei doi țapi cele două naturi, cea divină și cea umană, ale lui Hristos. Pentru Origen, *Hom. Lev.* X, 2, țapul oferit lui Dumnezeu închipuie persoana lui Hristos, iar cel izgonit în deșert, pe cea a lui Barabas.

16,13 Cuvântul „mărturie” (gr. μαρτυρία, lat. *testamentum*, ebr. ‘ēdhūth) desemnează adesea în VT tăblițele de piatră pe care erau gravate cele zece porunci (*cf. Ex.* 31,18). Aceste tăblițe sacre erau păstrate în chivotul de aur numit, de aceea, „chivotul mărturiei”.

[capacul] împăcării de pe [chivotul] mărturiilor; și așa el nu va muri. ¹⁴ Să ia din sângele vițelului și să stropească cu degetul spre latura dinspre răsărit a [capacului] împăcării; să stropească apoi de șapte ori cu degetul, cu sânge, peste fața [capacului] împăcării. ¹⁵ Și să înjunghie iedul adus ca jertfă pentru păcatul poporului înaintea Domnului și să-i aducă sângele înlăuntru, dincolo de perdea. Cu acest sânge să facă la fel cum a făcut cu sângele vițelului, și să stropească cu sângele lui peste [capacul] împăcării, în partea din față a capacului împăcării. ¹⁶ Și să facă împăcare pentru sfântul lăcaș, din pricina necurățeniilor fiilor lui Israel, a nedreptăților și a tuturor păcatelor lor; tot astfel să facă și pentru cortul mărturiei, care este înfipt între ei în mijlocul necurățeniilor lor. ¹⁷ Să nu fie nici un om în cortul mărturiei, de când va intra Aaron ca să facă împăcarea în sfântul lăcaș și până când el va ieși. Să facă împăcare pentru sine, și pentru casa lui, și pentru întreaga adunare a fiilor lui Israel. ¹⁸ Apoi să iasă la altarul care se află în fața Domnului și să facă împăcare [pentru acesta]; să ia din sângele vițelului și din sângele iedului și să unșă de jur împrejur coarnele altarului; ¹⁹ și să stropească de șapte ori cu degetul din acel sânge peste altar, și-l va sfinți și-l va curăți de necurățiile fiilor lui Israel. ²⁰ Și să isprăvească de săvârșit împăcarea pentru sfântul lăcaș, pentru cortul mărturiei și pentru altar și să curățească ce-i privește pe preoți; să aducă iedul cel viu. ²¹ Și să-și pună Aaron mâinile pe capul iedului celui viu și să mărturisească asupra lui toate fărădelegile fiilor lui Israel, toate nedreptățile și păcatele lor. Să le pună pe capul iedului viu și apoi să-l trimită în pustiu printr-un om pregătit anume [pentru aceasta]. ²² Și iedul va lua asupra lui nedreptățile lor, ducându-le într-un ținut neumblat; iedul va fi trimis în pustiu. ²³ Apoi Aaron să intre în cortul mărturiei și să se dezbrace de veșmântul de în, cu care se îmbrăcase când a intrat în sfântul lăcaș, și să îl lase acolo. ²⁴ Să-și spele trupul cu apă într-un loc sfânt și să se îmbrace din nou cu veșmântul lui. Să iasă după aceea afară, să aducă jertfă întreagă pentru sine și jertfă întreagă pentru popor și să facă împăcare pentru sine, pentru casa lui și pentru popor, ca și pentru preoți. ²⁵ Iar grăsimea jertfei pentru păcat să o înalțe pe altar. ²⁶ Omul care a alungat iedul despărțit pentru a fi izgonit să-și spele hainele și să-și scalde trupul în apă; după aceea să intre în tabără. ²⁷ Vițelul [jertfei] pentru păcat și iedul [jertfit] pentru păcat, al căror sânge a fost adus în sfântul lăcaș pentru săvârșirea împăcării, să fie scoși afară din tabără și să se ardă în întregime în foc pieile, carnea și balega lor. ²⁸ Omul care le va arde să-și spele hainele și să-și scalde trupul în apă, și după aceea să intre în tabără.

²⁹ Aceasta va fi pentru voi legiuire veșnică. În luna a șaptea, în ziua a zecea a lunii să vă smeriți sufletele și să nu faceți nici un fel de lucrare, nici cel de-al casei și nici străinul care locuiește între voi. ³⁰ Căci în această zi se va face împăcare pentru voi, ca să fiți curățiți de toate păcatele voastre înaintea Domnului; și veți fi curățiți. ³¹ [Această zi] va fi pentru voi sabat, cea mai însemnată zi de odihnă, ca să vă smeriți sufletele. Aceasta va fi legiuire veșnică. ³² Împăcarea să o săvârșească preotul care a fost uns și ale cărui mâini au fost desăvârșite [*i.e.* consacrate] ca să urmeze la preoție

16,29 Întrucât în calendarul ebraic prima lună a anului era plasată în martie-aprilie, cea de-a șaptea lună (ebr. *tišrîrî*) cădea la începutul toamnei, în sezonul ploilor din septembrie-octombrie. Această lună era socotită lună sabatică, activitatea curentă reducându-se la minimum. Începând cu a cincisprezecea zi a acestei luni, se celebra și Sărbătoarea Corturilor (*cf.* 23,34). ♦ Expresia „să vă smeriți sufletele” corespunde exact LXX: *ταπεινώσατε τὸς ψυχὰς ὑμῶν*, *cf.* Vulg.: *affligetis animos vestros*. Ebr. *f'annū eth-naphšotēykhem* are sensul literal „îndurerăți-vă sufletul” și desemnează în TM ansamblul diferitelor mortificări voluntare (reducerea hranei, suprimarea relațiilor conjugale etc.) pe care israeliții credincioși și le autoimpuneau în semn de căință și ascultare față de Dumnezeu, în toate împrejurările impuse de lege. Starea de post începea seara și înceta în seara zilei următoare. ♦ Ebr. *'ez'rāh*, care denumeste pe locuitorul israelit în opoziție cu străinul acceptat să trăiască în cadrul comunității evreiești, a fost redată de LXX, alternativ, prin gr. ὁ αὐτόχθων sau prin gr. ὁ ἐγχώριος, termeni transpuși literal de primii traducători români prin sintagmele „cel den pământ” (Ms. 45) sau „cel de loc” (Bibl. 1688), care trebuie înțelese în sensul de „indigen, autohton”. Străinul (ebr. *gēr*) este desemnat aici prin gr. ὁ προσήλυτος. În Ms. 45 și Bibl. 1688, pentru această noțiune apare rom. „nemernic”, cu sensul său etimologic primar, cel de „străin”. Noțiunea de „străin” este lexicalizată în LXX prin trei cuvinte: ὁ προσήλυτος (16,29; 17,1; 17,8; 17,10 etc.), „străinul”, îl desemnează adesea pe iudeul venit din altă parte pentru a locui împreună cu conașionalii săi (de aceea el are unele drepturi civice și religioase, *cf.* Lev. 16,29; 17,3 *sq.*; 19,33-34 etc.); ὁ ἄλλογενής, *litt.* „străin de neam/trib” (20,10; 22,10 etc.) și πάροικος, *litt.* „vecin” (25,6; 25,23; 25,35 etc.). Sunt și contexte în care termenii citați apar câte doi, ca de exemplu προσήλυτος și πάροικος (25,23; 25,35; 25,47). În alte cazuri, noțiunea de „străin” este exprimată printr-o structură verbală (*προσελεύσεται*, 21,23; κατοικήσατε, 18,3).

16,31 În TM, expresia *šabbath šabbāthōn* a rezultat din juxtapunerea a două cuvinte cu înțeles distinct, deși cu același radical: „sabat obișnuit” și „sabat solemn”, *cf.* BA: *sabbat, sabbat solennel*. Interpretții greci au crezut că au de a face aici cu o structură gramaticală pe care o întâlneau frecvent, tipică limbii ebraice, a superlativului analitic (de tipul „sfânta sfintelor”, „cântarea cântărilor”, „regele regilor” etc., *cf.* Gesenius, s.v., *šabbāthōn*) și au tradus ca atare prin gr. *σάββατα σαββάτων*, de unde formulările „sâmbete sâmbetilor” (Ms. 45), „sâmbetele sâmbetelor” (Bibl. 1688, Heliade), „sâmbăta sâmbetelor” (Ms. 4389, Micu, Filotei, Șaguna).

tatălui său; el să se îmbrace cu veșmântul de în, veșmântul cel sfânt.³³ Să facă împăcare pentru sfânta sfintelor, pentru cortul mărturiei și pentru altar și să mai facă împăcare pentru preoți și pentru întreaga adunare.³⁴ Aceasta va fi pentru voi legiuire veșnică: să faceți împăcare pentru fiii lui Israel, pentru toate păcatele lor; aceasta se va face o dată în fiecare an, după cum a poruncit Domnul lui Moise.”

17 ¹ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Vorbește lui Aaron și fiilor săi și tuturor fiilor lui Israel și spune-le: aceasta este porunca pe care ne-a dat-o Domnul spunând: ³ «Dacă cineva, oricine dintre fiii lui Israel sau dintre străinii care locuiesc între voi, va înjunghia în tabără sau în afara taberei un vițel, o oaie sau o capră ⁴ și nu le va aduce la ușa cortului mărturiei pentru a le înfățișa [ca jertfă] pentru arderea de tot sau ca jertfă de mântuire bine primită, cu mireasmă plăcută înaintea Domnului; sau dacă le va înjunghia în afara taberei și nu le va aduce la ușa cortului mărturiei ca un dar Domnului, atunci sângele acesta să se pună în seama aceluia om; întrucât a vărsat sânge, acel om va fi stârpit din neamul lui. ⁵ Pentru ca fiii lui Israel să înalțe jertfele lor, toate animalele pe care le vor înjunghia pe câmp, să le aducă înaintea Domnului, la ușile cortului mărturiei, la preot, și să le dăruiască Domnului ca jertfă de mântuire. ⁶ Preotul să stropească cu sângele jertfei de jur împrejur altarul Domnului de la ușile cortului mărturiei și să înalțe grăsimea ca jertfă cu mireasmă plăcută pentru Domnul. ⁷ Și să nu mai

17,3 Fraza grecească prezintă la începutul acestui verset o turnură ebraică pronunțată, întrucât sintagma *אֲשֵׁר־אֲשֵׁר*, *אֲשֵׁר־אֲשֵׁר* reprezintă o calchiere a ebr. *'iš 'iš* (litt. „om, om”), o formulă de exprimare intensivă a pronomelui nedefinit „cineva, oricine” (cf. Gesenius, s.v.). Principiul literalității i-a condus pe cei mai vechi traducători români la formule precum „om, om” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu – într-o notă, cărturarul blăjean specifică: „om, om, adecă fieștecarele” – Filotei, Șaguna și Heliade). Cf. și *supra*, 1,2.

17,7 Prin „ființele deșarte”, după LXX οὐ μάρταιοι (cf. și BA: *êtres vains*), am echivalat conceptul tradus în Vulg. prin *daemones* (cf. KJV: *the devils*, GN: *Dämonen*). Diferențele de interpretare se explică prin caracterul polisemantic al ebr. *s' 'irim*, care înseamnă literal „cei păroși” (și este o desemnare metaforică pentru spiritele malefice), dar este în mod curent și desemnarea pentru „șapi”. Așa că unii interpreți au socotit potrivit să vorbească despre micile zeități ale locurilor pustii (Luther: *Fedgeistern* „spiritele câmpului”, Bibl. Jer.: *satyres*), iar alții văd aici o trimitere la una dintre cele opt divinități principale din Egipt, zeul cu chip de țap, pe care evreii puteau să-l fi împrumutat în timpul captivității egiptene, din care tocmai scăpaseră. În orice caz, avem de-a face cu o desemnare disprețuitoare a oricărui dumnezei falși. LXX a preferat aici

înjunghie jertfele lor pentru ființele deșarte cu care ajung să se desfrâneze. Aceasta va fi legiuire veșnică pentru voi și pentru toți urmașii voștri.»

⁸ Și să le spui: «Dacă cineva dintre fiii lui Israel sau dintre fiii străinilor care locuiesc între voi va aduce vreo ardere de tot sau o [altă] jertfă ⁹ și n-o va înfățișa la ușa cortului mărturiei ca jertfă pentru Domnul, atunci acel om va fi stârpit din neamul lui.

¹⁰ Dacă cineva, oricine dintre fiii lui Israel sau dintre străinii care locuiesc între voi, va mânca orice fel de sânge, atunci Îmi voi întoarce fața împotriva omului care a mâncat sânge și-l voi nimici îndepărtându-l din neamul lui. ¹¹ Căci sufletul oricărui trup este sângele lui, și Eu vi l-am dăruit vouă pe altar ca să faceți împăcare pentru sufletele voastre; căci

un eufemism, adj. gr. μάταιος „van, inutil”, soluție copiată de vechii traducători români: „cei de nimic” (Ms. 45, Ms. 4389), „cei îndesărți” (Bibl. 1688), „cei deserti” (Micu, Filotei, Șaguna), „cei vani” (Heliade). O ingenioasă speculație lexical-semantică privitoare la acest context o găsim la Clement din Alexandria, *Strom.* VI, 137, 3, care trimite la prima dintre cele zece porunci: „Să nu iei numele Domnului în deșert” (ἐπι ματαίῳ), reinterpretează în sensul „să nu dai numele Domnului unor ființe create de om și inutile” (ἐπι τὰ γενητὰ καὶ μάταια). Într-un comentariu la Exod, Theodoret al Cyrului respinge această opinie, afirmând că prima poruncă din Decalog prescrie să nu proferăm numele Domnului „în van” și „fără să fie nevoie”. ♦ Noțiunea „a se prostitua”, exprimată prin ebr. *zānāh* „a comite un adulter”, gr. ἐκπορεύω „a se prostitua”, lat. *fornicari* „idem”, reprezintă în VT modalitatea curentă de a desemna infidelitatea religioasă a poporului ales față de Dumnezeuul lui. Termenul tradițional românesc este aici „a (prea)curvi”.

17,10 Interdicția de a consuma sângele sub orice formă reprezintă o cutumă arhaică, anterioară lui Moise. În Gen. 9,4, lui Noe și familiei lui li se interzice cu desăvârșire consumarea sângelui. Considerat sediu și simbol al vieții (cf. *infra*, v. 11), sângele era un element cu maximă semnificație în ritualul jertfelor. Cf. *supra*, 1,5; 3,17; 4,6-7; 7,22 și urm. ♦ Expresia „îmi voi întoarce fața împotriva...” reflectă cu fidelitate gr. ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου, cf. Vulg.: *obfirmabo faciem meam*, la rândul lor transpuneri literale după ebr. *nāthan pānay bh'*, expresie frecvent folosită în VT, dar numai cu privire la YHWH, pentru a desemna supărarea divină (cf. Gesenius, s.v. *pānim*).

17,11 Pasajul care începe aici pune probleme de interpretare, mai ales datorită polisemiei subst. ebr. *nepheš*, care înseamnă „suflet”, „cineva” (cf. *supra*, 2,1), dar și „viață”. Reprodus literal de LXX prin gr. ψυχή, iar în Vulg. prin *anima*, cuvântul a fost interpretat de unii în sensul de „viață” (Bibl. Jer., GN, Radu-Gal., Bibl. 1968, Anania). Noi am optat pentru sensul „suflet”, ca în BA: *l'âme de toute chair c'est son sang*. Ca sediu simbolic al vieții, sângele deține o mare putere expiatorie: fiind oferit pe altar lui YHWH, sângele animalului jertfit ia asupra sa păcatul suplicantului. Prefigurată aici în forma sa primară, principiul ispășirii-substituție se va împlini la nivelul cel mai înalt prin jertfa hristică supremă (cf. Rom. 5,10-11).

sângele lui [este] în locul sufletului pentru care se face împăcare.»¹² De aceea am spus fiilor lui Israel: «Nimeni dintre voi să nu mănânce sânge, nici străinul care locuiește între voi să nu mănânce sânge.»¹³ Dacă cineva dintre fiii lui Israel sau dintre străinii care locuiesc între voi va vâna vreun animal sălbatic sau vreo pasăre care se mănâncă, atunci să-i verse sângele și să-l acopere cu pământ.¹⁴ Pentru că viața oricărui trup este sângele lui și am spus fiilor lui Israel: «Să nu mâncați sângele nici unui trup, căci sufletul oricărui trup este sângele lui. Oricine va mânca sânge va fi stârpit.

¹⁵ Oricine va mânca dintr-o vită moartă sau dintr-una sfâșiată de fiară, fie el dintre cei ai casei, fie dintre străini, să-și spele hainele, să-și scalde trupul în apă și va fi necurat până seara; apoi va fi curat [din nou].¹⁶ Iar dacă nu-și va spăla hainele și nu-și va scălda trupul în apă, atunci să poarte povara nelegiurii sale.»

18¹ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte:² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru!³ Să nu vă luați după obiceiurile din țara Egiptului, unde ați fost străini, și să nu vă luați după obiceiurile din țara Canaanului, unde vă voi duce, și să nu umblați după legiurile lor.⁴ Hotărârile mele să le împliniți și poruncile mele să le păziți și să le urmați. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.⁵ Să păziți toate

18,2 Formula „Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru”, reluată frecvent ca un fel de refren de aici și până la sfârșitul cap. 26, reprezintă o justificare teologică a poruncilor privitoare la puritatea morală.

18,3 Aici și în versetul următor sunt întrebuițați o serie de termeni juridici relativ sinonimi, care trebuie să fi reflectat inițial diferențieri de desemnare precise. ♦ Prin „obiceiuri” (Ms. 45, Bibl. 1688: „năravuri”; Micu, Filotei, Șaguna: „obiceiuri”, Heliade: *datini*) am echivalat gr. ἐπιτηδεύματα „obiceiuri, datini”, care corespunde ebr. *ma'asēh*, „activitate, ocupație”. ♦ Prin „legiuri” (la fel ca toți predecesorii noștri români), am echivalat gr. τὰ νομίματα; în TM, *huqqoth* (*HQH* „a grava, a sculpta”), desemnează regulile comportamentale prescrise de o autoritate politică constituită și expuse în formă scrisă în locuri publice.

18,4 Cuvântul „hotărârile” (majoritatea predecesorilor noștri români întrebuițează „judecățile”), după gr. τὰ κρίματα „hotărâri judecătorești, sentințe, judecăți”, cf. și Vulg.: *iudicia* „idem”, corespunde ebr. *miš'pāt* „verdict, judecată” (<*sāphat* „a judeca, a pronunța o sentință”), termen care în TM semnifică o decizie juridică fundamentată pe tradiție sau pe autoritatea judecătorească, pontificală sau regală. ♦ Prin „poruncile” (potrivit tradiției textuale românești) am echivalat gr. τὰ προστάγματα „ordin, comandament”, cf. Vulg.: *praecepta* „idem”. În TM apare aici din nou ebr. *huqqoth*, termen tradus în versetul anterior prin „legile”.

poruncile mele și toate hotărârile mele să le împliniți, căci acela care la va împlini va trăi prin ele. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.

⁶ Nimeni să nu se apropie de ruda sa de sânge pentru a-i descoperi rușinea. Eu sunt Domnul. ⁷ Să nu descoperi rușinea tatălui tău, nici rușinea mamei tale. Ea este mama ta, să nu-i descoperi rușinea. ⁸ Să nu descoperi rușinea femeii tatălui tău, căci este rușinea tatălui tău. ⁹ [Să nu descoperi] rușinea surorii tale, fiică a tatălui tău sau a mamei tale, născută în casă ori în afara casei, să nu descoperi rușinea ei. ¹⁰ [Să nu descoperi] rușinea fiicei fiului tău sau a fiicei fiicei tale, să nu descoperi rușinea lor, căci aceasta este rușinea ta. ¹¹ Să nu descoperi rușinea fiicei femeii tatălui tău; îți este soră [născută] din același tată, să nu descoperi rușinea ei. ¹² Să nu descoperi rușinea surorii tatălui tău, căci este rudă apropiată a tatălui tău. ¹³ Să nu descoperi rușinea surorii mamei tale, căci este rudă apropiată a mamei tale. ¹⁴ Să nu descoperi rușinea fratelui tatălui tău și de femeia lui să nu te apropii, căci îți este rudă. ¹⁵ Să nu descoperi rușinea nuroii tale; ea este femeia fiului tău, să nu descoperi rușinea ei. ¹⁶ Să nu descoperi rușinea femeii fratelui

18,6 Expresia ebr. *š' 'ēr b'šārō* înseamnă literal „carnea propriului său trup” și semnifică în context „rudă apropiată, rudă de sânge” (cf. Bibl. Jer.: *sa proche parente*). Ebr. *bāšār*, termen polisemantic frecvent întrebuințat în TM, are, pe lângă sensurile „carne, trup” și „organ sexual” (cf. *supra*, 6,10), și pe acela de „creatură”. În acest context, întreaga sintagmă sugerează imaginea unei identificări, prin sânge și prin carne, a bărbatului și a femeii, plenară în cadrul uniunii conjugale. Astfel concepută înrudirea, interdicția incestului se impune de la sine: carnea și sângele unuia și aceluiași individ nu se pot autofecunda! Datorită literalismului, la LXX înregistrăm formularea οἰκεῖα σαρκὸς αὐτοῦ, reprodușă, de asemenea literal, de primii traducători români: „ale sale trupului său” (Ms. 45, Bibl. 1688), „rudenie de ale trupului său” (Micu, Filotei, Șaguna), „familiar (aproape) al sângelui său” (Heliade).

18,7 Expresia (tradițională în versiunile biblice românești) „a descoperi rușinea” reflectă LXX: ἀποκαλύπτει ἀσχημοσύνην, cf. Vulg.: *revelare turpitudinem* (la Heliade: „a dezveli turpitudine”); este o modalitate eufemistică de a desemna actul sexual, decodificată ca atare de unii interpreți: *geschlechtliche Umgang haben* (Luther), *geschlechtlich umkehren* (GN), și apare de nenumărate ori în VT. În TM, *er'wah* are sensul propriu „goliciune” (cf. KJV: *the nakedness*, Bibl. Jer.: *la nudité*) și apare deseori în VT pentru a desemna *pudenda hominis*.

18,11 Căsătoria între frați, chiar consanguini, nu era un lucru neobișnuit în Orientul Apropiat, fiind adesea investită cu semnificații cultice. La egipteni, de exemplu, căsătoria între frate și soră în cadrul familiei regale a fost respectată ca o cutumă sacră până la dizolvarea definitivă a statului egiptean antic în epoca romană.

18,16 O excepție de la această regulă este prevăzută în Deut. 25,5-10: dacă un bărbat moare fără a avea urmași, fratele său avea obligația de a se căsători cu cumnata rămasă

tău, căci este rușinea fratelui tău.¹⁷ Să nu descoperi rușinea unei femei și pe cea a fiicei ei. Să nu le iei pe fiica fiului ei, nici pe fiica fiicei ei, ca să le descoperi rușinea; ele îți sunt rude apropiate și aceasta este o nelegiuire.

¹⁸ Să nu iei o femeie o dată cu sora ei, ca să i-o faci potrivnică, descoperind rușinea ei alături de femeia ta, cât timp aceasta este încă în viață.

¹⁹ Să nu te apropii de o femeie la vremea sorocului ei lunar, ca să-i descoperi rușinea.²⁰ Să nu te culci cu femeia aproapelui tău vărsându-ți sămânța,

ca să te pângărești cu ea.²¹ Să nu dai pe cineva din seminția ta ca jertfă căpeteniei și să pângărești numele sfânt [al Domnului]. Eu sunt Domnul.

²² Să nu te culci cu un bărbat cum te-ai culca cu o femeie, pentru că este o

văduvă pentru a perpetua spița fratelui său. Primul bărbat rezultat din această uniune era considerat urmașul de drept al celui decedat. Instituția leviratului era de altfel larg răspândită la popoarele antice. Pentru poziția hristică față de această problemă cf. Mat. 14,3-4 și 22,22-23.

18,17 Restricția este clară. Căsătoria, fie ea simultană sau succesivă, cu o femeie și cu fiica ei, este interzisă. ♦ În TM, verbul *lāqah* „a lua” (însoțit uneori de subst. *’iṣṣāh* „femeie”), este deseori întrebuițat cu sensul de „a se căsători”, sens calchiat de gr. λαμβάνω „a lua” și, de aici, în multe limbi europene moderne, inclusiv în română. ♦ Prin „nelegiuire” am echivalat gr. ὀσέβημα „impietate, sacrilegiu” (la vechii traducători români: „păgânătate”), care corespunde ebr. *zimmāh* „crimă odioasă”.

18,18 Acest verset nu pare să conțină o restricție absolută. Recomandarea de a nu se căsători simultan cu două surori privea mai ales necesitatea de a prezerva bunele relații dintre surori, ferindu-le să devină rivale, cum s-a întâmplat cu Lea și Rahel, soțiile lui Iacob (Gen. 29,23-30).

18,21 „Ca jertfă căpeteniei”, *lit.* „(pentru) a sluji căpeteniei”, λατρεύειν ὄρχωντι. Am întrebuițat aici cuvântul „căpetenie” pentru a ne păstra aproape de LXX, unde gr. ὄρχων „șef” (după care Ms. 45, Bibl. 1688: „boieri”; Micu, Filotei, Șaguna: „căpetenie”; Heliade: „principe”), corespunde ebr. *molokh*, *molekh* sau *melekh*, al cărui sens principal este cel de „rege, șef suprem” (< *mālakh* „a domni”). De fapt, în TM cuvântul este aici un substantiv propriu, numele divinității supreme a canaanenilor. În cărțile ulterioare, interpreții alexandrini vor renunța la această ocultare a sensului, transcriind numele propriu ca atare. În special amonitii transiordanieni îl adorau pe acest zeu al cărui cult presupunea sacrificii umane. Săpăturile arheologice efectuate pe locul vechii lor capitale de la Rabbath-Ammon au furnizat dovezi clare ale acestei practici inumane (cf. Harrison, 1980, p. 190). Sacrificarea primului născut se baza, la multe popoare vechi, pe credința că în acest mod vor fi salvați următorii copii.

18,22 Homosexualitatea era o practică destul de răspândită la popoarele antice, atitudinea religioasă sau morală diferind de la o cultură la alta. În cultul mesopotamian al zeiței Iștar, dubla homosexualitate pare să fi jucat un rol simbolic destul de important, funcția sacră a prociților și preteselor acestei divinități presupunând și astfel de practici homosexuale. Cărțile Pentateuhului abundă de fapte și aluzii la homosexualitatea rituală a

urâciune. ²³ Să nu te culci cu un dobitoc vărsându-ți sămânța, ca să te pângărești cu el. Femeia să nu se apropie de un dobitoc pentru a se lăsa încălecată de acesta. Aceasta este o spurcăciune.

²⁴ Să nu vă pângăriți cu nici unul dintre aceste obiceiuri, căci prin toate acestea s-au pângărit neamurile pe care eu le izgonesc dinaintea feței voastre. ²⁵ Pământul a fost pângărit, și eu l-am pedepsit pentru nedreptatea lor; iar pământul s-a supărat pe cei care îl locuiau. ²⁶ Să vegheați toate legiurile și toate poruncile mele și să nu faceți nici una dintre aceste spurcăciuni, nici cel de-al casei, nici străinul care locuiește între voi. ²⁷ Căci toate spurcăciunile acestea le-au săvârșit oamenii acestei țări, care au fost aici înaintea voastră și pământul a fost pângărit; ²⁸ [faceți așa] pentru ca nu cumva țara să se supere și pe voi dacă îl veți pângări, după cum s-a supărat pe neamurile care erau înaintea voastră. ²⁹ Căci oricine va săvârși vreuna dintre aceste spurcăciuni va fi stârpit din neamul lui. ³⁰ Să păziți poruncile mele și să nu vă luați după nici una dintre legiurile spurcate care s-au făcut înainte de voi, ca să nu vă pângăriți cu ele. Eu sunt Domnul Dumnezeu vostru.»

19¹ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Vorbește adunării fiilor lui Israel și spune-le: «Fiți sfinți, căci sfânt sunt eu, Domnul Dumnezeu vostru! ³ Fiecare să se teamă de tatăl său și de mama sa și să păzească zilele mele de odihnă. Eu sunt Domnul Dumnezeu vostru. ⁴ Să nu-i urmați pe

canaanenilor (cf. Deut. 23,17, 3Regi 14,24 etc.) Alte populații interziceau pederastia prin lege, cum dovedesc unele texte juridice asiriene, care prevedeau castrarea pentru un homosexual incurabil (cf. Pritchard, 1955, p. 181). Hitiții tolerau pederastia, cu excepția violării unui fiu de către tatăl său, faptă privită ca o crimă gravă. Vechii egipteni respingeau în principiu pederastia, deși există indicii privitoare la molestarea sexuală a inamicilor înfrânți în luptă. În întregul VT, referința cea mai elocventă la homosexualitate o găsim în relatările despre soarta orașului Sodoma (Gen. 19,5 și urm.). Legiferarea mozaică interzice fără echivoc homosexualitatea, pedeapsa prevăzută fiind moartea (cf. mai jos, 20,23). Aceeași poziție se regăsește în NT, apostolul Pavel condamnându-i pe homosexuali fără echivoc (cf. Rom. 1,27, 1Cor. 6,9 etc.).

18,23 Pentru desemnarea acestui tip de deviații sexuale, în TM se întrebuițează aici un nou termen, ebr. *tebel*, *litt.* „amestecătură”, p. ext. „confuzie; bestialitate”, echivalat prin LXX: *μωσαρός* „infamie”, cf. Vulg.: *scelus* „nelegiuire”. Conținutul semantic al termenilor sugerează condamnarea explicită a zoofiliei. Omul a fost orânduit de Dumnezeu să stăpânească asupra animalelor și, de aceea, orice deviație de la legile stabilite pentru relațiile sexuale normale este un mare păcat, deoarece introduce confuzie în ordinea divină.

19,4 „Idoli”, după LXX: *εἰδωλα*, Vulg.: *idola*, este un cuvânt care corespunde ebr. *'elilim*, *litt.* „nimicuri, lucruri deșarte” (formă de plural de la ebr. *'elil* „nimic” <

idoli și să nu vă faceți zei turnați. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.
⁵ Când veți jertfi pentru Domnul o jertfă de mântuire, să o jertfiți astfel încât să vă fie bine primită. ⁶ [Animalul jertfit] să fie mâncat în ziua în care îl veți înjunghia sau a doua zi; dacă va mai rămâne ceva până în a treia zi, să fie ars în foc. ⁷ Dacă însă va mânca cineva din el în a treia zi, acesta este un lucru necurat; jertfa nu va fi primită. ⁸ Cine va mânca, va purta povara păcatului său, pentru că a pângărit lucrurile sfinte ale Domnului; cei care vor mânca vor fi stârpiți din poporul lor.

⁹ Când veți secera lanurile țării voastre, să nu isprăviți de secerat până la marginile câmpului și să nu aduni spicele care vor cădea în urma secerii, ¹⁰ nici via ta să nu te întorci ca s-o culegi de tot și nici boabele căzute din ciorchine să nu le aduni, ci să le lași săracului și străinului. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.

¹¹ Să nu furați, să nu mințiți și să nu pârască cineva pe aproapele său. ¹² Să nu jurați pe numele Meu pentru o strâmbătate, ca să nu pângăriți numele Dumnezeului vostru. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru. ¹³ Să nu-l nedreptățești pe aproapele tău și să nu-l jefuiești, iar simbria lucrătorului tocmit să nu rămână la tine până a doua zi. ¹⁴ Să nu vorbești de rău pe un

particula negativă 'al, cf. Strong, 1973, 457). ♦ Sintagma „zei turnați” (Ms. 45: „bodzi vârsați”, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna: „dumnezei vârsați”, Heliade: *zei turnați*) vizează orice reprezentare materială a unor divinități, obținută prin turnare, cioplire, gravare etc. Gr. χωρευτός (<vb. χωρεύω „a turna [un metal]”) redă sensul literal al ebr. *massēkhāh* (< *nāsakh* „a vărsa; a turna”, dar și „a da formă”).

19,9 În LXX avem aici o construcție genitivală absolută cu valoare temporală, combinată cu o construcție cu „complement intern” tipică limbii ebraice: ἐκθερίζόντων ὑμῶν τὸν θερισμὸν τῆς γῆς ὑμῶν, pe care primii traducători români au transpus-o ca atare: „secerând voi secera pământului vostru” (Ms. 45, Bibl. 1688), „secerând voi secerișul arăturilor voastre” (Ms. 4389). Indicația de a lăsa nestrânsă, pentru străini și pentru săraci, o parte a recoltei trebuie privită ca o expresie a grijii divine pentru cei neprivilegiați de soartă. Ca o prefigurare a grijii creștine față de aproapele aflat la nevoie (cf. Fapte 4,34-35), Dumnezeu poruncește poporului ales să-i considere pe cei săraci frați și să-i trateze ca atare.

19,13 Legiitorul se referă aici la persoana angajată de cineva pe un timp determinat, contra plată. Gr. ὁ μισθωτός „angajat plătit” (< vb. μισθώω „a angaja o persoană în serviciul cuiva”), cf. Vulg.: *mercenarius* „idem” (după care Heliade: „mercenariu”), Ostrog: *наемникъ* „idem” a fost echivalat în vechile traduceri românești prin subst. „năimit” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Șaguna), termenul curent în limba română literară veche pentru această noțiune.

19,14 După LXX: κωφός „surd”, cf. Vulg.: *surdus* „idem”, toți traducătorii români au aici cuvântul „surd”, încadrându-se astfel în tradiția europeană a interpretării în acest

surd, și în calea unui orb să nu pui piedici, ci să te temi de Domnul Dumnezeul tău. Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru.

¹⁵ Să nu faceți nedreptate la judecată; să nu te îndupleci în fața săracului, nici să pârținești pe cel puternic, ci să judeci cu dreptate pe aproapele tău. ¹⁶ Să nu umbli cu viclesug în neamul tău, să nu te ridici împotriva sângelui aproapelui tău. Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru. ¹⁷ Să nu urăști pe fratele tău în cugetul tău, [dar] să cerți pe aproapele tău, ca să nu te încarci de păcatul lui. ¹⁸ Să nu fii răzbunător și să nu porți pică fiilor poporului tău. Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. Eu sunt Domnul.

sens a ebr. *hērēs* care înseamnă deopotrivă și „surd”, și „mut”. O asemenea persoană trebuia cruțată, întrucât nu putea să se apere.

19,15 Gr. κρίσις „judecată” reflectă ebr. *mišpāt*, întrebuințat ca termen tehnic și desemnând procesul judiciar ca atare (în vechile traduceri românești: „județ”). ♦ În TM, *gādhōl* „mare, puternic” desemna un personaj sus-pus și influent, semnificație transpusă ca atare prin gr. ὁ δυνάστες „puternic”, cf. Vulg.: *potens* (preluat de Heliade: *potens*), după care primele versiuni românești: „sâlnec” (Ms. 45), „năsilnic” (Bibl. 1688), „putearnic” (Ms. 4389, Micu, Filotei, Șaguna). Înscrierea principiului imparțialității în codul israelit de procedură judiciară – judecătorul nu trebuie să se lase influențat nici de puterea celui sus-pus, dar nici de neajutorarea celui slab! – reprezintă încă una din notele de puternică originalitate în comparație cu alte legislații din Orientul Apropiat antic.

19,16 Calomniatorul (ebr. *rākhl*) era socotit acela care, prin mărturii false, prin zvonuri, defăimări sau colportarea de informații dubioase producea suferință aproapelui. Calchiată după TM, secvența gr. οὐκ ἐπισυστήσῃ ἐφ' αἶμα τοῦ πλησίον σου, *litt.* „să nu te ridici împotriva sângelui aproapelui tău”, sugerează reținere și prudență față de condamnarea la moarte a cuiva.

19,17 Ura este prezentată în VT ca un sentiment care se justifică doar prin repulsia față de rău (cf. Amos 6,15) și nu poate avea ca obiect un compatriot. Această prescripție nu exclude însă obligația de a lua o atitudine publică intransigentă împotriva celui aflat în păcat, căci neglijarea sau ascunderea unui păcat însemna implicit și asumarea lui. ♦ Prin „cuget” (ca în Ms. 45, Bibl. 1688 și Heliade) am transpus gr. δόνοια „gândire, cuget”, prin care LXX echivalează ebr. *l'bhābh* „inimă”. În mentalitatea semitică, inima era privită ca sediu al inteligenței.

19,18 Iubirea față de aproapele este principiul fundamental al vieții hristice. Unic în literatura sapiențială a Antichității, el este enunțat aici pentru prima oară în Biblie și reprezintă poate secvența cea mai importantă din Levitic. Cuvintele anterioare, îndemnând la evitarea urii, pregătesc formula care va deveni fundamentul moralei creștine: ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Această sentență pare să fi constituit un *topos* scriptural al doctrinei fariseice, căci este citat în repetate rânduri în NT ca ceva cunoscut și de la sine înțeles. Dintre locurile neotestamentare memorabile în care acest principiu este evocat ca o „poruncă” (ἐντολή) amintim câteva: în Mt. 19,19, Iisus Hristos îl menționează imediat după ultimele cinci porunci ale Decalogului, iar în Mt. 22,29 și Mc. 12,31,

¹⁹ Să păziți legea mea. Să nu împerechezi vitele tale de specii diferite și via ta să nu o răsădești cu soiuri diferite; să nu porți pe tine un veșmânt țesut în felurite fire.

²⁰ Dacă cineva se va culca cu o femeie vărsându-și sămânța, iar aceasta este o roabă logodită cu un alt bărbat și nu a fost răscumpărată, sau dacă ea nu a fost încă eliberată, să primească pedeapsa amândoi, dar nu cu moarte, căci femeia nu era liberă. ²¹ Pentru vina lui, bărbatul să aducă Domnului un berbec [drept jertfă] pentru vină, la ușa cortului mărturiei. ²² Preotul să facă împăcare pentru el înaintea Domnului cu berbecul jertfit pentru vină, pentru păcatul pe care l-a săvârșit, iar păcatul pe care l-a făcut i se va ierta.

²³ Când veți intra în țara pe care v-o dăruiește Domnul Dumnezeuul vostru, să sădiți feluriți pomi roditori și să curățiți necurătenia lor; timp de

Mântuitorul situează acest comandament imediat după prima poruncă, referitoare la iubirea față de Dumnezeu, conferindu-i prin aceasta o valoare supremă. Sf. Pavel citează de asemenea literal secvența aceasta, afirmând (Rom. 13,10 și Gal. 5,14), că, prin aceste cuvinte, „întreaga lege își găsește împlinirea” (ἐν ἐνὶ λόγῳ πεπλήρωται).

19,19 Interdicția oricărei hibridări își are fundamentul simbolico-religios în nevoia de a conserva puritatea originară a ființei, așa cum a creat-o Dumnezeu. În măsura în care Dumnezeu, separând mai întâi întunericul de lumină, a dat apoi o formă definitivă fiecărei făpturi, omul nu are dreptul să încalce principiul implicit al distinctivității creaturilor. Interdicția privitoare la încrucișarea animalelor de specii sau de rase diferite reflecta probabil și temerea legislatorului că poporul ar putea ulterior să introducă astfel de experimente în propria sa viață sexuală, ceea ce ar fi condus la adoptarea unor practici rituale canaanene. În ciuda acestei interdicții formale, în VT sunt totuși atestate câteva cazuri de intervenție a omului în ordinea naturii, dacă ar fi să amintim doar episodul în care Iacob întrebuițează un vicleșug spre a-și însuși turma lui Laban (Gen. 30,3-40). Cf. și Deut. 22,9.

19,20 Femeia sclavă (ebr. *šikh^ebhāh*, gr. οἰκέτις) era socotită proprietatea stăpânului și avea foarte puține posibilități de a se apăra de agresiunile sexuale ale acestuia. Violarea unei sclave era totuși un păcat, iar vinovatul era obligat să aducă o jertfă pentru păcat. Greșeala nu era totuși considerată extrem de gravă, cum ar fi fost în cazul unei femei libere, când pedeapsa prevăzută era moartea (cf. mai jos, 20,10). Un bărbat liber nu se putea căsători cu o sclavă decât dacă o răscumpăra, plătindu-i prețul, sau dacă stăpânul acesteia o elibera.

19,23-25 Ritualul circumciziei indica apartenența unui individ la poporul ales. Un individ necircumscris (ebr. *‘ārēf*) era socotit impur. Imaginea „tăierii împrejur” a pomilor ca semn al purificării lor a fost sugerată de LXX prin verbul περικοθορίζειν, *lit.* „a purifica de jur împrejur”. Întrucât producția unor pomi fructiferi era neînsemnată în primii trei ani, se considera că doar a patra recoltă este demnă a fi oferită lui Dumnezeu, în semn de recunoștință. Consacrarea plantației avea loc printr-o ceremonie

trei ani să curățiți necurătenia lor; timp de trei ani rodul lor nu va fi curat pentru voi și să nu fie mâncat.²⁴ În al patrulea an, toate fructele vor fi sfințite întru lauda Domnului,²⁵ iar în anul al cincilea să mâncați fructele, ca să le sporească rodul pentru voi. Eu sunt Domnul Dumnezeu vostru.

²⁶ Să nu mâncați nimic pe munți, să nu umblați cu ghicitul în păsări sau în zborul lor.²⁷ Să nu vă încrețiți pletele pe capetele voastre și să nu schimonosiți înfățișarea bărbilor voastre.²⁸ Să nu faceți pentru un mort

care marca începutul perioadei de folosire a recoltei de către cultivator și semnifica trecerea fructelor de la starea impură („necircumcisă”) la starea „sfințită”. Din acest pasaj, Philon, *Plant.*, 93-139, a extras argumente simbolice referitoare la cinci principii ale educației copiilor (παιδεία). Mai întâi, ca și o plantă, sufletul omului nu trebuie „cultivat” decât în pământul Domnului, unde trebuie curățit de orice impurități, adică de orgoliu și gânduri deșarte; în al doilea rând, cei trei ani în care fructul nu trebuie mâncat semnifică faptul că rodul educației are nevoie să fie purificat; în al treilea rând, fructul educației trebuie să rămână intact în toate cele trei momente ale timpului, trecut, prezent și viitor; în al patrulea rând, consacrarea către Dumnezeu în al patrulea an corespunde numărului perfect; și în al cincilea rând, anul al cincilea, în care fructul poate fi consumat, corespunde cifrei care semnifică simțurile. Spre aceeași sferă a educației își orientează și Clement din Alexandria, *Strom.* II, 95, 2-3, interpretarea: cei trei ani de așteptare corespund timpului necesar pentru o bună instruire a unui catehumen, iar cifra patru corespunde tetradei virtuților consacrate lui Dumnezeu. O interpretare legată de istoria sacră o găsim la Chiril al Alexandriei, *Ador.*, VIII: primii trei ani reprezintă perioada Legii lui Moise, o perioadă încă „nepurificată”, al patrulea an simbolizează epoca profeților, care anunță fructul viitor al Legii și, în fine, al cincilea an reprezintă apariția fructului așteptat, „care poate fi mâncat”, adică a lui Iisus Hristos însuși.

19,26 Am tradus întocmai ca înaintașii noștri formularea din LXX: μή ἔσθετε ἐπὶ τῶν ὄρεων, „să nu mâncați nimic pe munți”. Dacă nu este vorba despre o greșeală de traducere a LXX, ospețele pe munți evocă unele practici rituale păgâne, dezavuate de Moise. Majoritatea interpreților moderni (după Targum și Peschiitta) consideră totuși că alexandrinii au citit, în mod greșit, în textul nevocalizat ebr. 'al haddām „cu sânge”, ca 'al harīm „pe munți”. Ar fi deci vorba de fapt despre interdicția de a se consuma sânge, reiterată de câteva ori în Levitic (*cf. supra*, 3,17; 7,22; 17,10 etc.).

19,27 Sunt interzise aici obiceiuri rituale practicate de popoarele păgâne vecine. Herodot, *Istoriei*, III, 8, menționează de exemplu obiceiul arabilor de a-și rotunji părul în cinstea zeului lor 'Oprátal, iar Plinius, *Historia naturalis*, VI, 32, amintește și el că aceiași arabi își radeau barba, dar nu și mustața. Cuvântul σισόη „păr împletit” este atestat în acest unic loc din Levitic (Bailly, s.v).

19,28 Obiceiul de a marca doliul sau durerea colectivă prin incizii corporale este atestat de istoricii antici babilonieni, armeni sau sciți. Interdicția are aici scopul de a marca diferența dintre poporul ales și canaanenii care îi înconjurau. Aceeași semnificație o are și interdicția tatuașului, ca practică rituală păgână. Temeiul teologic al acestei interdicții:

tăieturi în corpul vostru și să nu însemnați pe voi litere scrijelite. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.²⁹ Să nu-ți pângărești fiica [lăsând-o] să se desfrâneze, pentru ca țara să nu se desfrâneze și să se umple de nelegiuiri.

³⁰ Să păziți zilele mele de odihnă și să vă temeți de cele sfinte ale Mele. Eu sunt Domnul.³¹ Să nu-i urmați pe cei care vorbesc din pânțece și să nu umblați pe la descântători, ca să nu vă pângăriți cu ei. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.³² Să te ridici în fața celui cărunț și să cinstești fața celui bătrân; să te temi de Dumnezeuul tău. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.

încrustarea pe piele a unor embleme păgâne, a unor litere, chipuri sau alte semne ducea la desfigurarea imaginii divine a omului, ceea ce putea fi privit ca un păcat capital, o ofensă adusă divinității.

19,29 Prostituația obișnuită atenta la sacralitatea contractului marital, singurul care asigură demnitatea femeii și securitatea cultică a comunității. Cum este însă mai greu să ne imaginăm că în vremea lui Moise un părinte își putea supune fiica unei prostituții mercantile, avem aici mai degrabă o trimitere la prostituția rituală, practică constant și pe scară largă în cultele orgiastice ale zeităților canaanene Baal și Astartea. Păcatul unui israelit era în acest caz cu atât mai abominabil, cu cât implica și păcatul suprem al idolatriei, conducând deci la pângărirea gravă a întregii comunități.

19,31 Atât în TM, cât și la LXX sunt distinse două tipuri de magi. Ebr. *'obhoth*, o formă de plural, are sensul primar „burdufuri”, dar în context înseamnă „ventriloc, necromant”. Se presupunea că spiritul malefic al mortului locuia în pânțelele vrăjitorului, de unde vorbea înăbușit, ca și cum glasul i-ar fi venit de sub pământ. La LXX apare gr. *ἐγγαστριμυθος* „ventriloc” (reperat de Bailly, s.v. doar în scrierile hipocratice și în LXX), compus lexical (*γαστήρ* „pânțece”, *μῦθος* „discurs imaginar; poveste”) calchiat ca atare de cei mai vechi traducători români: „celor ce grăiescu den pânțece” (Ms 45), „celor ce băsnuiescu den pânțece” (Bibl. 1688). Micu (urmat de Filotei și Șaguna) întrebuințează perifriza mai simplă „cei ce vrăjesc”, adăugând în subsol o interesantă explicație: „Biblia cea veche are bázmuitorii de pânțece, prin carii să înțeleg vrăjitorii aceia carii din mațele dobitoacelor spunea cele viitoare.” Cât privește cel de-al doilea cuvânt, ebr. *yid' onim* (tot o formă de plural, de la *yada'* „a ști”) desemnează pe vrăjitori în calitatea lor de preținși deținători ai unor secrete magice. Interpretării LXX au ales ca echivalență gr. *ἐπαιδοός* (cuvânt existent în greaca clasică cu forma *ἐπωδός*), *litt.* „care cântă asupra...”; special: „care pronunță incantații magice în scopul de a obține ceva” (*ἐπι* „deasupra”, *οἰδή* „cântec”). Soluții ale vechilor traducători români: „vrăjitori cântăreți” (Ms. 45), „vrăjitori” (Ms. 4389, Bibl. 1688), „descântători” (Micu, Filotei, Șaguna), „încântători” (Heliade). Necromanția era privită cu oroare de evrei, dar, deși interzisă, era practică uneori chiar de personaje înalte precum Saul care, într-un moment-limită, invocă spiritul lui Samuel cu ajutorul unei vrăjitoare (1Regi 28).

19,32 Avem în LXX o opoziție semantică-lexicală între adj. *πολιός* (despre păr) „cărunț” și adj. *πρεσβύτερος* „bătrân”. Formă de comparativ a adj. *πρέσβυς*, al doilea termen desemnează, atât în VT, cât și în NT, grupul bătrânilor venerabili, care jucau un

³³ Dacă va veni un străin oarecare în țara voastră, să nu-l asupriți.
³⁴ Străinul care locuiește între voi să fie pentru voi ca și cel de-al casei și să-l iubești ca pe tine însuși, căci și voi ați fost străini în țara Egiptului. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru. ³⁵ Să nu faceți nedreptate la judecată, la măsurătoare, la cântărire și la măsurare. ³⁶ Să aveți cântare drepte, greutate drepte, banișă dreaptă. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru, care v-am scos din țara Egiptului.
³⁷ Să păziți toate legile și poruncile mele și să le împliniți. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.»”

20 ¹ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Dacă cineva dintre fiii lui Israel sau dintre străinii care locuiesc în Israel va da [ca jertfă] căpeteniei pe cineva din seminția sa, acela să fie pedepsit cu moartea. Poporul din țară să-l ucidă cu pietre. ³ Și Eu Îmi voi întoarce fața împotriva aceluia om și-l voi stârpi din poporul lui, fiindcă a dat căpeteniei pe unul din seminția sa, ca să pângărească cele sfinte ale

rol important în viața comunității patriarhale. Ulterior, ca termen creștin, *πρεσβύτερος* a ajuns să însemne „preot”; prin lat. *presbyterus*, cuvântul este etimonul primar al rom. *preot*.

19,35 Pentru „judecată” în izvoare se folosește același cuvânt ca cel întrebuițat mai sus, în v. 15, dar cu un sens diferit, non-judiciar. Este vorba despre împrejurări de viață economică circumscrise cu destulă precizie în continuare. ♦ Prin cuvintele „măsurătoare, cântărire și măsurarea (grânelor)” am încercat să transpunem distincțiile lexice din izvoarele originare (cf. Bibl. Jer.: *mesures de longueur, de poids ou de capacité*). Ebr. *middāh* apare exclusiv în acest loc din TM și desemnează generic unitatea de măsură pentru lungime; a fost echivalat de LXX prin gr. *μέτρον* „unitate de măsură pentru lungime”, cf. Vulg.: *regula*. Al doilea cuvânt, ebr. *mišqāl* „greutate”, se referă la determinarea cantității și a fost echivalat prin gr. τὸ ζυγόν „brațul balanței”, de unde *cumpănă* la vechii traducători români (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade). În fine, al treilea termen, *mēšūrāh* (un *hapax legomenon* în TM), indică limpede prin etimologia sa (< vb. *māšār* „a împărți”) că este vorba despre o unitate de măsură pentru capacitate (cf. Gesenius, s.v.); a fost echivalat de LXX prin gr. ὁ σταθμός „greutate folosită la cântărire”.

19,36 Prin „banișă” am transpus gr. χοῦς, care desemna în epoca clasică o măsură pentru lichide egală cu 12 κοτύλα (cf. *supra*, 14,10), adică aproximativ 3 litri și un sfert. Corespondentul ebraic, subst. *hīn*, desemna o unitate de măsură pentru lichide (aprox. 6 litri), reprezentând a șaptea parte dintr-un *bath*, adică 12 sextarii romane (cf. Gesenius, s.v.). De regulă, altfel decât aici, ebr. *hīn* este redat de LXX printr-una dintre transcripțiile εἰν, ἴν sau ὕν, transpunere practică la locurile corespondente (*in*) și în Bibl. 1688.

Mele și să întineze numele celor pe care Eu i-am sfințit. ⁴ Dacă locuitorii țării îi vor trece cu vederea omului care dă căpeteniei pe unul din seminția sa și nu-l vor ucide, ⁵ atunci Îmi voi întoarce fața împotriva celui om și împotriva neamului său și-l voi nimici, laolaltă cu toți cei care vor primi să se desfrâneze cu căpeteniile alături de el, îndepărtându-i din neamul lor. ⁶ Dacă va urma cineva pe cei care vorbesc din pânțece și pe descântători, ca să se desfrâneze cu ei, Îmi voi întoarce fața împotriva celui om și-l voi nimici, îndepărtându-l din poporul lui. ⁷ Să fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu, Domnul Dumnezeu vostru. ⁸ Să păziți poruncile Mele și să le împliniți. Eu sunt Domnul care vă sfințesc pe voi. ⁹ Orice om care va vorbi de rău pe tatăl ori pe mama sa, să fie pedepsit cu moartea. Și-a vorbit de rău tatăl sau mama și va fi vinovat. ¹⁰ Dacă cineva va săvârși adulter cu femeia altui bărbat sau dacă va săvârși adulter cu femeia aproapelui său, uciși să fie amândoi, și bărbatul adulter, și femeia adulteră. ¹¹ Dacă cineva se va culca cu femeia tatălui său, înseamnă că a dezgolit rușinea tatălui său; amândoi, și femeia, și bărbatul să fie pedepsiți cu moartea, căci sunt vinovați. ¹² Dacă cineva se va culca cu nora sa, amândoi să fie pedepsiți cu moartea, căci au săvârșit o nelegiuire și sunt vinovați. ¹³ Dacă cineva se va culca cu un bărbat cum s-ar culca cu o femeie, amândoi au făptuit o urâciune. Să fie pedepsiți cu moartea, căci sunt vinovați. ¹⁴ Dacă va trăi cineva cu o femeie și cu mama ei, aceasta este o nelegiuire. Să fie arși în foc și bărbatul și cele două femei, ca să nu rămână nelegiuirea în mijlocul vostru. ¹⁵ Dacă cineva se va împreuna cu un dobitoc, să fie pedepsit cu moartea, iar dobitocul să fie ucis. ¹⁶ Dacă o femeie se va apropia de un dobitoc pentru a se împreuna cu el, să omorâți și femeia, și dobitocul; să fie uciși, căci sunt vinovați. ¹⁷ Dacă un

20,4 Expresia ebr. 'am hā'āreṭ, *litt.* „poporul țării” (gr. οἱ αὐτόθρονες τῆς γῆς), (*cf. supra*, 16,29), pare să se refere în acest context la un fel de consiliu juridic format din bărbații de vază ai comunității, singurul în măsură să pronunțe condamnarea la moarte prin lapidare (*cf. Harrison*, 1980, p. 204).

20,9 Prin „să fie pedepsit cu moartea” am tradus gr. θανάτω θανατούσθω, cu transpuneri literale la vechii traducători români: „cu moarte să să omoară” (Ms. 45, Bibl. 1988).

20,14 Arderea vinovaților – nu este clar dacă erau arși de vii, cum interpretează Ieronim: *vivus ardebit cum eis* (Vulg.), sau mai întâi uciși și apoi incinerati – avea, după cum se indică explicit, nu doar o semnificație punitivă, ci și una expiatorie.

20,17 Prin „mârșăvie” am tradus gr. ὀνειδος „reproche, blâme, honte, déshonneur” (Bailly, s.v.), *cf.* „ponoslu” (Ms. 45), „ocară” (Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „oprobiiu” (Heliade). Ebr. *hesedh*, care de regulă are în TM sensul de „bunăvoință,

bărbat va lua de soție pe sora sa, fiică a tatălui său ori fiică a mamei sale, dacă îi va vedea rușinea și ea îi va vedea rușinea lui, aceasta este o mârșăvie; să piară dinaintea fiilor neamului lor. El a descoperit rușinea surorii sale și vor purta povara păcatului lor. ¹⁸ Dacă un bărbat se va culca cu o femeie care are sorocul ei lunar și va descoperi rușinea ei, atunci el a descoperit izvorul ei, iar ea și-a descoperit scurgerea sângelui ei. Să fie îndepărtați amândoi din neamul lor. ¹⁹ Să nu descoperi rușinea surorii tatălui tău, nici a surorii mamei tale, căci aceasta înseamnă să descoperi pe ruda ta. Amândoi își vor purta povara păcatului. ²⁰ Dacă cineva se va culca cu rudeția sa, atunci a descoperit rușinea rudeniei sale; vor muri fără copii. ²¹ Dacă va trăi cineva cu femeia fratelui său, aceasta înseamnă o necurățenie. El a descoperit rușinea fratelui său; vor muri fără copii.

²² Să păziți toate poruncile și hotărârile Mele și să le împliniți, ca să nu se supere pe voi pământul în care vă voi duce să-l locuiți. ²³ Să nu vă luați după legile neamurilor pe care Eu le izgonesc dinaintea voastră, căci ei au săvârșit toate acestea și M-am scârbit de ei. ²⁴ Eu v-am spus: 'Voi veți moșteni țara lor și Eu vă voi da-o în stăpânire, țara unde curge lapte și miere.' Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru, Cel care v-am ales dintre toate neamurile. ²⁵ Să faceți deosebire între dobitoacele curate și cele necurate, între păsările curate și cele necurate, ca să nu vă spurcați sufletele prin dobitoace, prin păsări sau prin vietăți târâtoare, pe care vi le-am deosebit ca

milostivire, iubire", este întrebuițat aici cu conotația negativă de „lucru rușinos; ticăloșie”, cf. Bibl. Jer.: *ignominie*.

20,18 Două noi modalități de desemnare eufemistică a menstruației, cf. *supra*, 12,2 și 15,33. În TM avem mai întâi subst. *dāwāh* „slăbiciune”, întrebuițat îndeosebi ca nume eufemistic pentru „menstruație”. Conotația „slăbiciune” au încercat să o reproducă și LXX prin gr. ἀποκαθμύνειν (part. prez. de la vb. ἀποκαθμύμι „a fi slăbit”). Este apoi întrebuițat ebr. *maḡor*, care inițial a desemnat sursa unui lichid, ajungând să fie întrebuițat mai ales pentru a desemna curgerea în sine. Pentru a evita repetarea aceluiași cuvânt în contexte apropiate, autorii LXX au întrebuițat perechea sinonimică πηγή „izvor”/ ῥύσις „curgere”.

20,21 Gr. ἀκαθαρσία, echivalat prin „necurățenie” este întrebuițat frecvent (cf. *supra*, 12,2) pentru desemnarea „impurității menstruale” și apare aici cu un sens mai general, cel de „lucru respingător; impuritate morală”.

20,24 Asocierea laptelui (denotare metonimică a turmelor) și a mierii (care evocă abundența arborilor fructiferi) subliniază hiperbolic bogăția și fertilitatea Palestinei, realitate confirmată de scrierile altor autori antici, între care Flavius Iosephus, Tacitus sau Plinius.

necurate. ²⁶ Și să-Mi fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu, Domnul Dumnezeuul vostru, Cel care v-am ales din toate neamurile să fiți ai Mei.

²⁷ Dacă vreun bărbat sau vreo femeie se fac asemenea celor care vorbesc din pântece sau asemenea descântătorilor, amândoi să fie pedepsiți cu moartea. Să-i ucideți cu pietre, căci sunt vinovați.»

21 ¹ Și Domnul i-a spus lui Moise: „Vorbește preoților, fiii lui Aaron, și spune-le: «Preotul să nu se pângărească atingând pe cineva [mort] din neamul său, ² în afară de rudele sale cele mai apropiate, pe tatăl său, pe mama, pe fiul, pe fiica și pe fratele său, ³ ca și pe sora sa fecioară, care stă pe lângă el și nu a fost măritată; pentru aceștia se poate pângări [atingându-i]. ⁴ Să nu se pângărească pe neașteptate [cu cineva] în poporul său, spre a se spurca. ⁵ Să nu vă radeți de tot pe cap pentru un mort, să nu vă radeți barba schimbându-i înfățișarea și să nu vă scrijeliți tăieturi pe trup. ⁶ Sfinți să fie ei pentru Dumnezeuul lor și să nu pângărească numele Dumnezeului lor; căci ei aduc jertfele Domnului, darurile lor pentru Dumnezeu; [de aceea] să fie sfinți. ⁷ Să nu-și ia de soție o femeie desfrânată sau pângărită, să nu-și ia nici o femeie izgonită de la bărbatul ei, căci el este sfânt pentru Domnul Dumnezeuul lui. ⁸ Să fie sfințit, el este acela care aduce darurile Domnului

21,1 Repulsia față de cadavre, ca și interdicția rituală de a le atinge, impusă mai ales personalului sacerdotal, pare să fi fost mai larg răspândită în lumea antică. Aulus Gellius, *Nopti atice*, X, xv, ne informează că preotului lui Jupiter (*flamen dialis*) îi era interzis nu numai să se atingă de un mort, ci și să se apropie de locul unui mormânt.

21,4 Versetul acesta a pus probleme grele de interpretare, întrucât se pare că textul ebraic original este în acest punct corupt. În timp, s-au conturat trei tipuri de interpretări: 1. Cea din LXX (ὁ ἱερεὺς ἐξάπινα ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ εἰς βεβήλωσιν αὐτοῦ), pe care am urmat-o și noi; 2. Pornind de la sensul generic „stăpân” al ebr. *ba'al* care apare la începutul versetului în TM, alți interpreți au socotit că trebuie să se facă o referire la marele preot, în calitatea sa de șef suprem al comunității: *Sed nec in principe populi sui contaminabitur* (Vulg.). *But he shall not defile himself, being a chief man among his people, to profane himself* (KJV); 3. Interpretări mai recente reconstituie începutul versetului din TM, completându-l cu secvența *liba'alāh* „pentru o femeie măritată”, așa încât, cu această completare, versetul s-ar referi la un nou caz al interdicției, acela în care cadavrul ar aparține soției unuia dintre apropiații săi (părinte, frate, fiu): *Pour une femme mariée parmi les siens il ne se rendra pas impur* (Bibl. Jer.).

21,7 LXX operează o distincție clară între „prostituată” (gr. πόρνη) și „femeia pângărită” (gr. βεβήλωμένη), adică femeia care și-a pierdut virginitatea. Aceasta din urmă, ca și femeia izgonită de bărbatul ei, era considerată impură și nu putea deveni soția unui preot.

Dumnezeului vostru; să fie sfânt, căci sfânt sunt Eu, Domnul care-i sfințește pe ei. ⁹ Iar dacă fiica unui preot se va pângări desfrânându-se, ea pângărește numele tatălui său; să fie arsă în foc.

¹⁰ Iar preotul care este mai mare între frații săi, căruia i s-a turnat pe cap untdelemnul ungerii și care a fost desăvârșit [*i.e.* consacrat] ca să îmbrace veșmintele [preoțești], să nu-și descopere capul și să nu-și rupă veșmintele, ¹¹ și să nu se apropie de nici un om mort, să nu se pângărească nici pentru tatăl său, nici pentru mama sa. ¹² Și din lăcașul sfânt să nu iasă și să nu pângărească locul sfințit al Dumnezeului său, pentru că untdelemnul sfânt al ungerii de la Dumnezeu se află asupra sa. Eu sunt Domnul. ¹³ Preotul

21,10 Prescripțiile de aici, ca și cele din versetele următoare, îl privesc pe marele preot. Formula gr. ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας (un calc după ebr. *hakkohēn haggādōh*), nu reprezintă un titlu, ci o simplă denotație a marelui preot, prin raportare la „frații săi”, adică la ceilalți preoți (*cf.* „preotul cel mare den frații săi” – Ms. 45, Bibl. 1688). Pornind de la acest context, Origen, *Hom. Lev.* XII, 1-3, vede în figura marelui preot prefigurarea lui Iisus Hristos.

21,11 Pentru înțelesul „persoană; om” al cuvântului „suflet” *cf. supra*, 1,2. În interpretarea simbolică a lui Origen (vezi v. anterior), asemenea marelui preot, Hristos nu se poate apropia de sufletul cuiva care, din pricina păcatului în care trăiește, este ca și mort.

21,12 Prin perechea sinonimică „lăcașul sfânt/locul sfințit” am redat cei doi termeni grecești succesivi (τὰ ἅγια și τὸ ἁγιοσμένον), care apar aici în mod surprinzător pentru a reda un singur cuvânt din TM: *miq'dāš* „sanctuar”. Pornind de la această diferență dintre LXX și TM, Eusebiu al Cezareii, urmat de alți exegeți creștini, dezvoltă o complexă interpretare a contextului de aici în sensul unei prefigurări hristice.

21,13-15 Pentru distincția între „pângărită” și „desfrănată” *cf. supra*, v. 7. Indicația expresă ca un preot să se căsătorească doar cu o femeie virgină (ebr. *b'thūlāh*, gr. παρθένος) de neam israelit are un temei teologic și cultic transparent: ca mediator între comunitate și Dumnezeu, preotul trebuia să evite tot ceea ce ar fi putut să îl facă impur. Căsătorindu-se cu o femeie nedemnă, preotul ar fi săvârșit un păcat capital, pângărind astfel sfântul sanctuar, dar și-ar fi descalificat și descendența, turnând în venele urmașilor un sânge străin. În v. 14, se specifică faptul că soția preotului trebuie aleasă „din neamul lui” (ebr. *mē'ammāyw*, gr. ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ), dar în versetul anterior această specificare apare doar în LXX. Această diferență a declanșat o observație polemică la Origen, *Hom. Lev.* XII, 5: „Evreii tăgăduiesc că ar exista în textul lor ceea ce noi avem în Septuaginta, expresia «din neamul lui». Pe bună dreptate nu au așa ceva, căci înrudirea cu Dumnezeu le-a fost luată și transferată asupra Bisericii lui Hristos. Dacă în textul lor nu mai au «să fie din neamul lui», înseamnă că nu mai meritau să aibă această (înrudire).” Polemica este cam lipsită de obiect, căci mențiunea respectivă apare și în textul ebraic în versetul următor! Mai interesant este de văzut ce trebuie să înțelegem prin această expresie. Philon este de părere că se face trimitere la tribul sacerdotal, pe când Flavius Iosephus crede că expresia se referă la întregul popor al lui Israel. ♦ Prin „sămânță” am tradus

să-și ia de soție o fecioară din neamul său; ¹⁴ dar o văduvă, o femeie izgonită, pângărită sau desfrănată să nu ia de soție; doar o fecioară din neamul său să ia de soție. ¹⁵ Să nu-și pângărească sămânța în poporul său. Eu sunt Domnul care îl sfințesc.»”

¹⁶ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ¹⁷ „Spune-i lui Aaron: «Nimeni dintre urmașii tăi, din neam în neam, să nu vină să înfățișeze Dumnezeului său darurile dacă va avea o meteahnă trupească. ¹⁸ Să nu se apropie nici un om care are o meteahnă trupească: un șchiop, un orb, un om cu nasul mutilat sau cu urechile tăiate, ¹⁹ un om cu mâna sau cu piciorul schilodite, ²⁰ un cocoșat, un om cu albeață pe ochi sau fără gene, cu o râie

gr. σπέρμα (ebr. *zera*'), termen întrebuințat frecvent cu sensul propriu „spermă” (cf. *supra*, 15, 16 și urm.), dar și, ca aici, cu cel figurat de „descendență”.

21,17 Exigența integrității corporale a preotului exista și la greci (după cum atestă Platon, *Legile*, VI), ca și la romani, ca de altfel la mai toate popoarele Antichității. Creștinismul a preluat această cerință, obligatorie pentru obținerea hirotonisirii.

21,18 Prin expresiile „cu nasul mutilat” și „cu urechile tăiate” am încercat să explicităm conținutul gr. κολοσόρριν (κολοβός „mutilat”, ρίς „nas”) și ὠτότμητος (οὖς „ureche”, τέμνω „a tăia”) prin care traducătorii LXX au încercat să redea ebr. *harum* „tăiat” sau „turtit” (un *hapax* în TM) și, respectiv, ebr. *sārūa'*, și el un *hapax* în TM, cu sensul greu de precizat – probabil „întins; alungit”, după cum presupun unii interpreți moderni care iau ca bază a traducerii textul ebraic: „cu un mădular mai lung decât trebuie” (Radu-Gal.).

21,20 Prin „cocoșat” am tradus gr. κурτός „curb; cocoșat” (cf. Ms. 45: „grebănos”, Ms. 4389: „gârbov”, Bibl. 1688, Mîcu, Filotei, Heliade, Bibl. 1968: „ghebos”. Cf., de asemenea, Vulg.: *gibbus* „cocoșat”, Bibl. Jer.: *bossu*. Ebr. *gibben*, cu această unică ocurență în TM, este probabil un termen tehnic cu sensul greu de precizat. Dacă interpretarea tradițională este corectă, atunci termenul ar putea desemna un bolnav de tuberculoză spinală (maladia lui Pott), caracterizată prin spondilită și prin deformarea vertebrelor (cf. Harrison, 1980, p. 11). Este de asemenea posibil ca legislatorul să fi avut în vedere și o deformare genetică. ♦ Următorul defect menționat în TM și desemnat prin ebr. *daq* (*hapax* care apare doar în Levitic pentru a desemna un defect trupescl) a fost interpretat în Targum în sensul de „pitic”, cf. KJV: *dwarf* „pitic”. Alți interpreți optează pentru o formulă mai largă: *verkämmert* „degenerat” (Luther), *rachitique* (Bibl. Jer.), *gringalet* „sfrijit” (FC), „pipernicit” (Corn.). O a treia interpretare este cea din LXX: ἔφηλος „care are o pată luminoasă pe globul ocular” (ἐπί „pe”, ἦλιος „soare, lumină”), pe care am urmat-o și noi. ♦ Absența genelor este un defect desemnat prin ebr. *t'bhallul b' 'eynō*, cuvânt rar, interpretat de LXX drept „care și-a pierdut genele la ochi” (πίλος τοὺς ὀφθαλμοὺς), cf. și vechile opțiuni „pânihos la ochi” (Ms. 45), „zmulț la ochi” (Bibl. 1688). ♦ „Râia” (gr. ψώρα, lat. *scabies*), corespunde exact ebr. *gārābh*, termen care în siriacă și arabă semnifică tocmai „scabie, râie”. ♦ Prin „pecingine” am numit însă o boală mai puțin clară, căci ebr. *yallepheth* desemnează o afecțiune a pielii, greu de definit mai îndeaproape, denumită în LXX prin genericul λέπρα, cf. Vulg.: *impetigo*

sălbatică ori cu pecingine sau un om cu un singur testicul; ²¹ oricine are o meteahnă trupească dintre urmașii preotului Aaron să nu se apropie ca să înfățișeze jertfe lui Dumnezeu. Deoarece are o meteahnă trupească, să nu se apropie ca să aducă darurile lui Dumnezeu. ²² Darurile lui Dumnezeu sunt lucruri preasfinte, și el va [putea] mânca lucruri sfinte. ²³ Să nu înainteze însă până la perdea și să nu se apropie de altar, căci are o meteahnă trupească; să nu pângărească lăcașul cel sfânt al Dumnezeului său, pentru că Eu sunt Domnul care-i sfîțesc pe ei.» ²⁴ Și [astfel] a vorbit Moise către Aaron, către toți fiii acestuia și către toți fiii lui Israel.

22 ¹ Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Spune lui Aaron și fiilor lui Israel să cinstească lucrurile sfinte ale fiilor lui Israel, cele pe care ei le sfîțesc pentru Mine, și să nu pângărească numele Meu cel sfânt. Eu sunt Domnul. ³ Spune-le: «Orice om din seminția voastră, din neam în neam, care se va apropia de lucrurile sfinte pe care fiii lui Israel le închină Domnului și care va avea asupra lui o necurătenie, acel om va fi îndepărtat de la Mine. Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru. ⁴ Orice bărbat din seminția preotului Aaron care va avea lepră sau o scurgere să nu mănânce din lucrurile sfinte până ce nu se va curăți; tot astfel și cel care se va atinge de orice necurătenie, (venind de la) o vietate sau de la cineva cu o scurgere de sămânță, ⁵ sau cel care se va atinge de orice târâtoare necurată care-l pângărește, sau de un om care-l va pângări printr-o oarecare necurătenie; ⁶ oricine se va atinge de toate acestea va fi necurat până seara; să nu mănânce din lucrurile sfinte decât dacă-și va spăla trupul cu apă. ⁷ Iar după ce va apune soarele va fi curat; atunci să mănânce din lucrurile sfinte, căci aceasta este hrana lui. ⁸ Să nu mănânce dintr-o vită moartă sau sfâșiată de

„pecingine”. De aceea, unii traducători optează pentru o formulă mai vagă: *maladie de la peau* (FC). ♦ Orice imperfecțiune a organelor sexuale masculine, în special orhiodistrofia sau monorhia, a constituit în toate timpurile și la toate popoarele un impediment major în adoptarea funcției sacerdotale sau regale. Literal, ebr. *m'roah ešek* înseamnă „cu testicolele zdrobite”. Considerând că accentul ar fi pus pe incapacitatea de reproducere, unii interpreți moderni au preferat termenul generic: *eunuque* (Bibl. Jer.), *Eunuch* (GN). Tradiția românească mai veche, în care ne înscrîm și noi, urmează aici după LXX *μονόρχις* (*μόνος* „unul”, *ὄρχις* „testicul”): „cu un coiu” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Șaguna), „cu un boș” (Filotei), „cu un singur testicul” (Heliade). Echivalentul *râncaci* „(despre animale) castrat incomplet; cu un singur testicul”, din Ms. 4389 reprezintă o prețioasă primă atestare a acestui cuvânt popular, cunoscut până acum doar din dicționarele din secolul al XIX-lea.

fiare, ca să nu se pângărească cu ele. Eu sunt Domnul. ⁹ Să păzească poruncile Mele, ca să nu se facă vinovați de păcat din pricina lor și să moară pentru că le-au încălcat. Eu sunt Domnul, Dumnezeuul care-i sfințește. ¹⁰ Nici un om străin [de neamul preoțesc] să nu mănânce din lucrurile sfinte. Oaspetele preotului și sluga lui să nu mănânce din lucrurile sfinte. ¹¹ Dacă însă un preot va avea un rob cumpărat cu argint, acesta poate să mănânce din hrana lui; și cei născuți în casa lui, și aceștia pot să mănânce din hrana lui. ¹² Dacă fiica unui preot se va mărita cu un bărbat străin [de neamul preoțesc], ea să nu mănânce din pârga lucrurilor sfinte [aduse ca jertfă]. ¹³ Dar dacă fiica unui preot va rămâne văduvă sau va fi alungată de bărbatul ei și nu va avea urmași, dacă se va întoarce în casa tatălui său, ca în tinerețea ei, atunci ea va putea mânca din hrana tatălui ei. Dar nici un bărbat străin să nu mănânce din aceasta. ¹⁴ Și dacă un om va mânca din lucrurile sfinte din neștiință, atunci el să dea înapoi preotului lucrul cel sfânt și să adauge încă o cincime [din prețul său]. ¹⁵ Ei să nu pângărească lucrurile sfinte ale fiilor lui Israel, pe care aceștia le pun deoparte [ca dar] pentru Domnul, ¹⁶ și să aducă [astfel] asupra lor fărâdelegea vinei de a mânca lucrurile sfinte ale fiilor lui Israel; pentru că Eu sunt Domnul care-i sfințesc pe ei.»”

¹⁷ Și a vorbit Domnul lui Moise cu aceste cuvinte: ¹⁸ „Vorbește-i lui Aaron și fiilor lui, ca și întregii adunări a lui Israel și spune-le: «Orice om dintre fiii lui Israel, sau dintre străinii care locuiesc printre ei în Israel, care va aduce daruri, fie ca împlinire a unei făgăduințe, fie din propria voință, înfățișându-le Domnului ca ardere de tot, ¹⁹ [să aducă] o parte bărbătească fără cusur din cireada de vite, din turma de oi sau din turma de capre, pentru ca jertfa să vă fie bine primită. ²⁰ Orice vită care va avea o meteahnă să nu o aducă Domnului, căci nu vă va fi bine primită. ²¹ Când un om va înfățișa Domnului o jertfă de mântuire din cireada de vite sau din turma de oi, fie pentru împlinirea unei făgăduințe, fie din propria voință sau în timpul sărbătorilor voastre, acest [animal] să fie fără cusur, pentru ca jertfa să fie

22,13 Întorcerea în căminul părintesc și redobândirea tuturor drepturilor inițiale era posibilă pentru o femeie doar în condițiile în care nu dobândise copii; în acest ultim caz, chiar în absența soțului ei, ea va forma o familie împreună cu copiii săi și nu se va mai putea reintegra în familia paternă.

22,18 Prin „împlinire a unei făgăduințe” am redat sensul contextual al LXX *ὁμολογία* (după ebr. *nedher* „jertfă făgăduită”), cuvânt al cărui sens de bază este cel de „convenție, acord”. Cf. Vulg.: *votum*, Bibl. Jer.: *voeu*, Radu-Gal: „jertfă de juruință”.

bine primită; să nu aibă nici o meteahnă. ²² Să nu aducă un animal orb, schilod, cu limba tăiată, plin de bube, cu râie sălbatică sau cu pecingine, iar voi să nu înfățișați [asemenea animale] ca prinoase pe altar pentru Domnul. ²³ Un vițel sau un miel cu urechea tăiată sau cu coada ciuntită ai putea să-l înjunghii pentru tine însuși, însă ele nu-ți vor fi bine primite ca jertfă pentru împlinirea unei făgăduințe. ²⁴ Un animal cu părțile bărbătești sfărâmate, zdrobite, tăiate sau smulse să nu-l aduci [ca jertfă] Domnului; nici în țara voastră să nu faceți așa ceva. ²⁵ Din mâna unui străin să nu aduceți ca daruri Dumnezeului vostru asemenea dobitoace, pentru că au o stricăciune și o meteahnă și nu vă vor fi bine primite.»

²⁶ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ²⁷ „Vițelul, mielul și iedul, după ce se vor naște, să rămână șapte zile lângă mama lor, iar apoi, din a opta zi înainte, să poată fi aduși în dar Domnului ca prinos. ²⁸ Vita și oaia să nu le înjunghii în aceeași zi cu puil lor. ²⁹ Iar dacă vei înfățișa Domnului o jertfă de bucurie, să o înfățișați așa încât să vă fie bine primită.

22,22 Animalul adus la altar trebuia să fie perfect sănătos. Identificarea precisă a defectelor menționate este dificilă, căci termenii ebraici, ca și cei grecești, sunt, cei mai mulți, *hapax legomena*. ♦ Sensul ebr. 'awwereth „orb” este transparent, așa încât toate versiunile coincid în acest punct. ♦ Prin „schilod” am echivalat gr. συντετριμμένος (< vb. συντρίβω „a străpunge, a răni”), după ebr. šābhūr „rupt, zdrobit”, cf. Vulg.: fractus „rupt”, Bibl. Jer.: estropiē. În tradiția textuală românească găsim aici o veritabilă listă de sinonime: „zdrobit” (Ms. 45, Bibl. 1688), „dășalat” (Ms. 4389), „strujit” (Micu, Filotei, Șaguna), „schilavu” (Heliade), „slut” (Corn.), „schilod” (Radu-Gal.), „vătămat” (Bibl. 1968). ♦ Expresia „cu limba tăiată” corespunde gr. γλωσσότητος (γλώσσα „limbă”, τέμνω „a tăia”), un *hapax legomenon*, creat de autorii LXX pentru a încerca să redea conținutul ebr. hārūf, cu sensul probabil „tăiat”, cf. Vulg.: cicatricem habens, Bibl. Jer.: mutilé. ♦ Prin expresia „plin de bube” (cf. Bibl. Alex: affligé de verrues), am redat gr. μωμηκίωντα, după Bailly, s.v., un *hapax legomenon* derivat ad-hoc din vb. μωμηκίωω „souffrir de verrues accompagnées de fourmillement” < μύμηξ „furnică” (procedeul a fost imitat cu ingeniozitate de Heliade: furniculos < subst. „furnică”) ♦ Cuvintele „râia” și „pecinginea” au fost explicate mai sus, la 21,22.

22,24 Ca organe de transmitere a vieții, testiculele erau privite ca semn al integrității animalului. Un defect de acest tip era socotit capital și descalifica animalul pentru a fi folosit ca jertfă. Sunt enumerate patru tipuri de castrare, care pot acoperi deopotrivă evenimente accidentale sau intervenții intenționate. ♦ Indicația „în țara voastră” nu este superflua, întrucât Canaanul, pământul făgăduit spre care se îndrepta poporul lui Israel, era locuit de popoare care practicau castrarea rituală.

22,28 Această interesantă prescripție este explicată de Philon, *Virt.* 134-140, ca un semn de omenie din partea lui Moise.

³⁰ Jertfa aceasta să fie mâncată în aceeași zi și să nu lăsați nimic din carne până dimineața următoare. Eu sunt Domnul.

³¹ Să păziți poruncile Mele și să le urmați. ³² Să nu pângăriți numele a ce este sfânt, și Eu voi fi sfințit în mijlocul fiilor lui Israel. Eu sunt Domnul, care vă sfințesc pe voi, ³³ care v-am scos din țara Egiptului, ca să vă fiu Dumnezeu. Eu sunt Domnul.”

23¹ Și a vorbit Domnul lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Iată sărbătorile Domnului, pe care le veți vesti ca adunări sfinte. Acestea sunt sărbătorile mele. ³ Șase zile să lucrezi, dar ziua a șaptea să fie sabbat, zi de odihnă, adunare sfântă pentru Domnul; să nu faci nici o lucrare; aceasta este o zi de odihnă pentru Domnul în orice așezare a voastră.

⁴ Acestea sunt sărbătorile Domnului, adunări sfinte, pe care le veți vesti la timpul lor. ⁵ În luna întâi, în a paisprezecea zi a lunii, la asfințitul soarelui

23,2 Expresia „sărbătorile Domnului” corespunde ebr. *mo'adhēy YHWH*, *lit.* „momente (sau locuri) de întâlnire cu Domnul”, prin care sunt desemnate generic cele șapte mari sărbători ale anului. Termenul curent din LXX, gr. αἱ ἑορταί (existent și în greaca clasică), a fost transpus de primii traducători români prin slavonismul *praznic*. Începând cu Micu, toate versiunile ulterioare preferă cuvântul „sărbătoare” < lat. (*dies*) *servatoria*; o excepție se înregistrează la Radu-Gal., care revin la „praznic”, cu o conotație arhaică.

♦ Marile sărbători religioase se concretizau în Israel prin adunarea întregii comunități în jurul sfântului sanctuar. Așa se explică semantic ebr. *miq'ra'* „convocare” (< *qārā'* „a chema (pe cineva)”, cuvânt transpus literal de gr. κλήτη (< *καλέω* „a chema; a invita”). Sintagma κλητὰς ἁγίας din LXX a fost la rândul ei transpusă literal în primele trei versiuni românești biblice prin formula „chemate sfinte” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), în care subst. „chemate” trebuie înțeles ca substantiv cu sensul „convocări”.

23,3 Expresia gr. σάββατα ἀνάπαυσις „sabbat, zi de odihnă” de aici trebuie pusă în relație cu formula σάββατα σαββάτων explicată mai sus, la 16,31. Stabilirea celei de-a șaptea zi ca zi de repaos absolut se întemeiază pe modelul divin (*cf.* Gen. 2,3), această zi fiind dedicată în întregime Domnului. Nouă este la evrei doar componenta periodicității, căci ideea de odihnă sacră în sine era familiară vechilor mesopotamieni. Din grija de a nu ofensa vreuna din zeitățile panteonului lor, mesopotamienii respectau un *yabattu* în a șaptea, a paisprezecea, a nouăsprezecea, a douăzeci și una și a douăzeci și opta zi a lunii. În dezvoltarea ulterioară a cultului mozaic, sabbatul a devenit prilej pentru activitatea liturgică centrală, efectuată săptămânal în sinagogă.

23,5 Evreii utilizau în mod distinct un calendar religios care începea în luna *nīsān* (martie-aprilie) și unul profan, care începea cu luna *tiš'rī* (septembrie-octombrie). Marile sărbători erau incluse în primele șapte luni ale calendarului religios. Corespondența general acceptată a calendarului ebraic religios cu cel creștin este următoarea: *nīsān* (martie-aprilie), *iyyar* sau *ziv* (aprilie-mai), *siwan* (mai-iunie), *tammuz* (iunie-iulie), *ab*

este Paștele Domnului, ⁶ iar în a cincisprezecea zi din luna întâi este sărbătoarea azimelor pentru Domnul; timp de șapte zile să mâncați azime. ⁷ În ziua cea dintâi să aveți o adunare sfântă și să nu faceți nici o lucrare de slujitor. ⁸ Să aduceți arderi de tot Domnului vreme de șapte zile, iar în a șaptea zi să aveți o adunare sfântă și să nu faceți nici o lucrare de slujitor.»”

⁹ Și i-a vorbit Domnul lui Moise cu aceste cuvinte: ¹⁰ „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Când veți intra în țara pe care v-o dau și când veți secera lanurile ei, să aduceți preotului cel dintâi snop al secerișului vostru.

¹¹ Acesta va înălța snopul înaintea Domnului, ca să vă fie bine primit;

(iulie-august), *elūl* (august-septembrie), *tiṣrī* sau *ethanim* (septembrie-octombrie), *marheṣwan* (octombrie-noiembrie), *kislew* (noiembrie-decembrie), *tebeth* (decembrie-ianuarie), *ṣebat* (ianuarie-februarie), *adar* (februarie-martie). Paștele era serbat de evrei între ultimele zile din luna martie și primele zile din aprilie. ♦ Prin „asfințitul soarelui” am echivalat ebr. *bein ha'arbāyim*, cu sensul literal „între cele două seri”, calchiat de LXX: ὀνὰ μέσον τῶν ἑσπερινῶν, de unde soluțiile de transpunere „întru mijlocul sării” (Ms. 45), „între mijlocul serilor” (Bibl. 1688), „întră seri” (Micu, Filotei, Șaguna), „între sere” (Heliade). După Philon, *Spec.* II, 145, ar fi vorba despre secvența de timp dintre răsăritul și apusul soarelui, pe când potrivit tradiției talmudice, care continuă tradiția fariseică, „prima seară” reprezintă momentul când căldura soarelui slăbește, iar „a doua seară” momentul propriu-zis al apusului soarelui. ♦ Cea mai importantă sărbătoare a evreilor, Paștele, avea ca semnificație comemorarea anuală a ieșirii din Egipt. Cuvântul ebraic *pesah*, interpretat ca „trecere” și întrebuințat în TM exclusiv pentru desemnarea acestei sărbători, era receptat de evrei ca semnificând imunitatea poporului ales, asigurată de pedeapsa divină și de nenorocirile trimise de Dumnezeu asupra egiptenilor opresori (cf. Gesenius, s.v.). Începând cu LXX: πάσχα, traducătorii au tratat acest cuvânt ca pe un nume propriu, transferându-l ca atare cu forma lui din aramaică. Primii traducători români (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) au transliterat și ei (*pasha*), evitând probabil forma populară creștină „paște” (< lat. *pashae*) din scrupule filologice sau poate confesionale. 23,6 „Sărbătoarea azimilor” (gr. ἑορτὴ τῶν ἄζύμων) avea o strânsă legătură cu Paștele propriu-zis: întreaga săptămână era considerată sacră și reclama ca atare încetarea oricărei activități. Era săptămâna în care poporul lui Israel trebuia să rememoreze și să reîmprospăteze legământul sacru cu Dumnezeu.

23,7 Prin „lucrare de slujitor” am reprodus întocmai gr. ἔργον λατρευτόν, sintagmă corespunzătoare ebr. *m'le'kheth 'abhodhāh* „ocupație de servitor”, cf. Bibl. Jer.: *oeuvre servile*. Irineu, *Adv. haer.* IV, 8, 2, interpretează această formulă în sensul de „orice câștig realizat prin comerț”.

23,11 Sintagma *mimmāharath haṣṣabbāth* din TM a determinat interpretări diverse. După tradiția LXX (τῆ ἐπαύριον τῆς πρώτης), întărită și de Philon, *Spec.* II; 162, este vorba, cum am tradus și noi, despre „dimineața de după prima zi”, adică a doua după Sărbătoarea Azimilor. Tradiția saduceilor extrapolează aici conținutul din v. 15 de mai jos, vorbind despre „prima zi după sabat”.

preotul îl va înălța în dimineața de după prima zi. ¹² În ziua în care veți înfățișa snopul, să aduceți un miel de un an fără cusur, ca ardere de tot pentru Domnul, ¹³ și alături să fie jertfa sa [de grâne], două zecimi [de efă] din fruntea făinii de grâu, amestecată cu untdelemn, ca jertfă cu mireasmă plăcută pentru Domnul. Să aduceți și o libație, a patra parte dintr-un hin de vin. ¹⁴ Nici pâine, nici spice fragede, boabe prăjite, să nu mâncați până în ziua când le veți aduce ca daruri Dumnezeului vostru. Aceasta va fi pentru tot neamul vostru legiuire veșnică, în orice așezare a voastră.

¹⁵ Începând cu prima zi după sabat, cu ziua în care veți aduce snopul ca dar înfățișat [Domnului], să numărați șapte săptămâni întregi; ¹⁶ până în ziua care urmează la sfârșitul ultimei săptămâni, să numărați cincizeci de zile și atunci să aduceți jertfă nouă Domnului. ¹⁷ Să aduceți din așezările voastre, ca dar înfățișat [Domnului], două pâini; să fie făcute din două zecimi [dintr-o efă] de fruntea făinii, să fie coapte dospite, primele tale roade pentru Domnul. ¹⁸ Împreună cu aceste pâini să aduceți șapte miei de un an fără cusur, un vițel din turma de vite și doi berbeci fără cusur, ca ardere de tot pentru Domnul, împreună cu jertfele lor [de grâne] și cu libațiile lor, jertfă cu mireasmă plăcută pentru Domnul. ¹⁹ Să înfățișeze un ied din turma de capre [ca jertfă] pentru păcat și doi miei de un an ca jertfă de mântuire, împreună cu pâinile din primele roade. ²⁰ Și preotul să-i pună împreună cu pâinile din primele roade ca punere înaintea Domnului, împreună cu cei doi miei. Aceste daruri vor fi sfinte pentru Domnul și vor rămâne preotului care le înfățișează. ²¹ Să vestiți această zi ca pe o adunare sfântă pentru voi și să nu faceți nici o lucrare de slujitor într-însa. Aceasta va fi pentru neamul vostru legiuire veșnică, în orice așezare a voastră. ²² Când veți secera lanurile țării voastre, să nu terminați de secerat până la marginile ogorului și să nu adunați spicele care vor cădea în urma secerii, ci să le lași săracului și străinului. Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru.”

²³ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ²⁴ „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «În luna a șaptea, în ziua întâi din lună, să aveți o zi

23,13 Ofranda lichidă (ebr. *nesekh* „libație”, gr. *σπονδή* „idem”), consta de obicei din vin, care era vărsat la temelia altarului.

23,16 Sărbătoarea prevăzută după cincizeci de zile nu poartă un nume definit în LXX. Ulterior, ea a fost desemnată prin gr. *πεντηκοστή* „a cincizecea (zi)”.

23,24 Prin „pomenirea trâmbițelor” am redat gr. *μνημόσυνον σαλπίγγων*, sintagmă reprodușă literal de primii traducători români: „pămente de trâmbiță” (Ms. 45), „pomenirea trâmbițelor” (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „memorial de trobete” (Heliade).

de odihnă, pomenirea trâmbițelor, o adunare sfântă pentru voi. ²⁵ Să nu faceți nici o lucrare de slujitor și să aduceți Domnului jertfă pentru arderea de tot.»”

²⁶ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ²⁷ „În a zecea zi din această a șaptea lună este zi de împăcare; atunci să aveți o adunare sfântă, să vă smeriți sufletele și să aduceți Domnului jertfă pentru arderea de tot. ²⁸ Să nu faceți nici o lucrare în această zi, pentru că este pentru voi zi de împăcare, ca să faceți împăcare pentru voi înaintea Domnului Dumnezeuului vostru. ²⁹ Oricine nu se va smeri în această zi va fi îndepărtat din neamul lui. ³⁰ Oricine va face în această zi vreo lucrare va fi nimicit și îndepărtat din neamul lui. ³¹ Să nu faceți nici o lucrare. Aceasta va fi pentru neamul vostru legiuire veșnică, în orice așezare a voastră. ³² [Aceasta] să fie pentru voi sabat, cea mai însemnată zi de odihnă, și să vă smeriți sufletele; din seara celei de-a noua zile și până în seara zilei următoare să sărbătoriți sabatul vostru.”

Exprimarea din LXX urmărea îndeaproape originalul ebraic, unde avem *zik'rōn l'rū'āh*, *litt.* „rememorare a vestirii”, *cf.* Bibl. Jer.: *appel en clameur*. Ebr. *zik'rōn* „rememorare, amintire” are un sens activ, desemnând de fapt „ceva care cheamă la amintire” sau „un obiect care amintește de ceva”. Ar fi vorba de faptul că actul vestirii, comemorat prin sărbătoare, are ca scop să-l determine pe Dumnezeu să-și reamintească de poporul său la începutul unui nou an. Celălalt membru al sintagmei, ebr. *l'rū'āh* „chemare, vestire” se folosește în special pentru desemnarea manifestărilor vocii omenești. Determinați probabil de utilizarea rituală în cadrul acestei sărbători a muzicii instrumentale, vechii interpreți au identificat aici noțiunea de „trompetă” (LXX: *σάλπιγξ*, Vulg.: *tuba*). După descrierea lui Ieronim, *In Os. V, 8*, era vorba despre trâmbița păstorilor, confecționată din coarne de animale, care scotea un sunet surd, dar penetrant: *Buccina pastoralis est, et cornu recurvo efficitur, unde et proprie hebraice sophar, graece σάλπιγξ appellatur*. Sărbătoarea amintirii trâmbițelor evocă speranța reunirii finale a poporului lui Israel, căci sunetul trâmbițelor era privit ca simbol al chemării divine finale. Theodoret, *Quaest. in Lev. 32*, pune în relație sărbătoarea cu trâmbițele de pe Muntele Sinai, menționate în Ex. 19,13.

23,32 Semnificația exactă a secvenței „să sărbătoriți sabatul vostru” (gr. *σαββατεῖτε τὰ σάββατα ὑμῶν*) se referă la încetarea lucrului în ziua de sabat, *cf.* Bibl. Jer.: *vous cesserez le travail*, GN: *alle Arbeit ruhen lassen*. Cei mai mulți dintre primii traducători români au transpus mecanic formula din LXX prin „veți sămbăta sămbetele voastre” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Șaguna), iar Filotei încearcă să corecteze impresia de inadecvare: „veți ținea sămbăta sămbetelor”. În fine, Heliade creează un alt verb: „veți sămbători sămbetele voastre”. Construcția ca atare este străină și specificului limbii grecești, căci este imitată după ebr. *šabbath šabbathōn*.

³³ Și Dumnezeu i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ³⁴ „Vorbește-le fiilor lui Israel și spune-le: «În ziua a cincisprezecea din această a șaptea lună [va fi] sărbătoarea corturilor, timp de șapte zile, pentru Domnul. ³⁵ În ziua întâi [va fi] o adunare sfântă; să nu faceți nici o lucrare de slujitor. ³⁶ Timp de șapte zile să aduceți arderi de tot pentru Domnul, iar în ziua a opta să aveți o adunare sfântă și să aduceți arderi de tot pentru Domnul; aceasta este încheierea [sărbătorii]. Să nu faceți nici o lucrare de slujitor.

³⁷ Acestea sunt sărbătorile Domnului, pe care să le vestiți ca adunări sfinte, ca să aduceți prinoase Domnului, arderi de tot, jertfe [de grâne] și libații, fiecare în ziua hotărâtă, ³⁸ în afară de sabbatele Domnului și în afară de darurile voastre, de jertfele pentru împlinirea unei făgăduințe și de darurile voastre de bunăvoie, pe care le veți dărui Domnului.

³⁹ În a cincisprezecea zi a acestei a șaptea luni, după ce veți strânge roadele țării, să sărbătoriți pentru Domnul o sărbătoare de șapte zile. Prima și a opta zi sunt zile de odihnă. ⁴⁰ În ziua întâi să luați rod frumos dintr-un

23,34 La transpunerea sintagmei grecești ἐορτῆ σκηνῶν din LXX, înaintașii au optat fie pentru sensul „cort”, fie pentru cel de „adăpost improvizat, colibă” al gr. σκηνή: „praznic de colibi” (Ms. 45, Ms. 4389), „praznecul corturilor” (Bibl. 1688), „sărbătoarea corturilor” (Micu, Filotei, Șaguna), „sărbătoarea tabernaculelor” (Heliade). În realitate, ebr. *sukkōth* nu desemnează corturi propriu-zise, ci adăposturi improvizate din ramuri și frunze. Prin această sărbătoare, evreii marcau comemorarea anuală a traversării deșertului. În calendarul lor agricol, această zi semna de asemenea sfârșitul sezonului recoltelor. Ca un amănunt interesant semnalăm cunoașterea acestei sărbători veterotestamentare de către cărturarii români din secolul al XVII-lea, căci în lexiconul slavon-românesc al lui Mardarie Cozianul întâlnim glosa „praznic, ce-l chiamă al colibilor, evreesc”.

23,36 La încheierea săptămânii sabatice, evreii organizau o ceremonie finală care semnifică încheierea perioadei sacre și intrarea în timpul profan. Acest moment este desemnat în TM prin subst. *‘afereth* (<vb. *‘āfar* „a închide”), cuvânt care sugera prin el însuși ideea de închidere, deși semnificația principală era cea de „adunare solemnă”. Această noțiune a fost lexicalizată în LXX prin gr. ἔξοδος „ieșire”, de unde soluțiile „ieșire” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1668, Micu, Filotei, Șaguna) și „exodiu” (Heliade). O soluție interesantă și relativ surprinzătoare găsim la Radu-Gal.: „odovania praznicului”; subst. „odovanie” „a opta zi după o sărbătoare” (< slavon. ОДЪАВАННІЕ) a fost întrebuițat exclusiv ca termen tehnic bisericesc și a fost atestat mai întâi în *Codicele Voronețean* (sec. al XVI-lea). Unii comentatori antici (Philon, *Spec.* II, 201 și Theodoret, *Quaest. in Lev.* 32) sunt de părere că gr. ἔξοδος denumește nu doar încheierea Sărbătorii Corturilor, ci sfârșitul ansamblului sărbătorilor anuale.

23,40 În răstimpul celor șapte zile cât dura Sărbătoarea Corturilor, întreaga comunitate participa la o serie complexă de ritualuri care, cu vremea, au căpătat un caracter

arbore, ramuri de finic, ramuri dintr-un copac stufos sau dintr-un plop și ramuri din sălcii de râu, ca să vă bucurați dinaintea Dumnezeului vostru timp de șapte zile ⁴¹ în fiecare an. Aceasta să fie pentru voi legiuire veșnică,

carnavalesc. Unul dintre gesturile rituale cele mai expresive era întrebuințarea ramurilor și a frunzelor de arbori pentru încropirea unor adăposturi efemere, care să evoce vremea rătăcirii prin pustie, după exodul din Egipt. ♦ În prima secvență a versetului, adjectivul „frumos” poate fi corelat, din punct de vedere gramatical, atât cu „roadă”, cât și cu „arbore”. Cei mai mulți traducători au interpretat ebr. *’ēṯ hādhār* în sensul de „arbore frumos”: καρπὸς ξύλου ὠραῖος (LXX), Vulg.: *arbor pulcherrima*, de unde „lemn frumos” (Ms. 45, Bibl. 1688), „pom frumos” (Ms. 4389), dar „rod frumos de lemn” (Micu, Filotei, Șaguna), „fruct specios de lemn” (Heliade). Vechii interpreți (Targum, Peshitta), ca și unii exegeți moderni (cf. Harrison, 1980, p. 219) cred că ar fi vorba despre arborii citrici, alții înclină spre mirt. ♦ Ebr. *tāmār* este numele palmierului (*Phoenix dactylifera*), numit de LXX φοῖνῖξ, cuvânt care este etimonul primar (prin intermediul slavon. *Ѡиниць*) al rom. „finic”, atestat mai întâi în textele religioase din sec. al XVI-lea, și menținut în uz până astăzi de majoritatea traducătorilor VT. ♦ Secvența „ramuri dintr-un copac stufos” corespunde gr. κλάδους ξύλου δασεῖς, transpus corect prin „stâlپări de lemn dease” în Bibl. 1688. Ca pe o curiozitate filologică înregistrăm faptul că Micu (urmat de Filotei și Șaguna) nu a perceput sensul exact al gr. δασύς „des”, cuvânt înrudit cu lat. *densus*, și a păstrat în textul românesc al versiunii sale forma flexionară de acuzativ plural δασεῖς, din LXX: „stâlپări de lemn dasis”! Expresia ebraică originală *’ēṯ-’ābhoth* „arbore des (înfrunzit)” a fost decodificată ca atare de traducătorii moderni: *arbres touffus* (Bibl. Jer.), „copaci înfrunziți” (Corn.), „copaci stufoși” (Radu-Gal.). Unii comentatori cred că textul se referă aici la orice fel de ramură înfrunzită, în timp ce alții resping referința la mirt. Încă și astăzi evreeii poartă la procesiunile ocazionate de această sărbătoare ramuri de arbori, deși unele secte, precum samaritenii și saduceii susțineau încă din Antichitate că această tradiție nu este mozaică, ci este o imitare a sărbătorilor dionisiace grecești. ♦ În continuare, în LXX sunt menționați împreună doi arbori, în sintagma gr. ἰτέα, καὶ ἄγνου κλάδους ἐκ χειμάρρου, tradusă literal în Ms. 45 și Bibl. 1688: „răchiți și stâlپări den agnu den pârâu”, formulă preluată întocmai de Micu, Filotei și Șaguna, dar prin înlocuirea lui „răchiți” prin „sălci”. În TM, prin expresia *’ar’bhēy nāhal*, litt. „salcie de torent” este desemnată o singură specie arboricolă, probabil plopul de Eufrat (*Populus Euphratica*), abundent în zonele mai umede din Orientul Apropiat (cf. Harrison, 1980, p. 219), cf. *salices de torrente* (Vulg.), „sălci de râu” (Corn.), „sălciile care cresc lângă pârae” (Radu-Gal.). Evocarea ramurilor de salcie este interpretată simbolic de Theodoret, *Quaest. in Lev. 32*, ca un îndemn la cumpătare, întrucât se credea că salcia are calitatea de a stinge focul patimilor. Pe lângă subst ἰτέα „salcie”, mai apare în LXX și gr. ἄγνος, denumire botanică a cărei referință nu a putut fi identificată de unii traducători, care au transcris astfel pur și simplu cuvântul grecesc. Este foarte probabil ca învățații alexandrini să fi avut în minte specia denumită de botaniști *Vitex agnus castus*, un arbore cu flori violete, frumos mirositoare, numit astăzi la noi „mielărea”.

din neam în neam. Să sărbătoriți [aceasta] în luna a șaptea. ⁴² Să locuiți în corturi vreme de șapte zile. Toți cei de-ai casei din Israel să locuiască în corturi, ⁴³ ca să vadă urmașii voștri că Eu i-am făcut pe fiii lui Israel să locuiască în corturi, când i-am scos din țara Egiptului. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.»”

⁴⁴ Astfel a vorbit Moise despre sărbătorile Domnului fiilor lui Israel.

24 ¹ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Poruncește fiilor lui Israel să-Mi aducă untdelemn curat, stors din măslina, spre a lumina, ca o candelă să ardă neconținut. ³ Înaintea perdelei din cortul mărturiei, Aaron și fiii săi o vor face să ardă neîntrerupt, de seara până dimineața. Aceasta va fi pentru voi legiuire veșnică, din neam în neam. ⁴ Deasupra sfeșnicului curat să ardeți candelarele înaintea Domnului până dimineața.

⁵ Să luați apoi din fruntea făinii de grâu și să faceți din ea douăsprezece pâini, și fiecare pâine să fie din două zecimi [dintr-o efa]. ⁶ Și să le așezați pe două șiruri, câte șase pâini în fiecare șir, pe masa cea curată dinaintea Domnului. ⁷ Să puneți tămâie curată și sare peste fiecare șir, iar pâinile acestea să fie pâini de pomenire înfățișate Domnului. ⁸ În fiecare zi de sabbat

23,43 La sfârșitul capitolului este expus, într-o formă conclusivă, temeiul religios al sărbătorii, acela de a reaminti poporului de bunăvoința lui Dumnezeu față de strămoșii lor. Repetând anual la modul simbolic gestul locuirii unor colibe improvizate, poporul ales își reimpăspătează recunoștința și iubirea față de Dumnezeu, care l-a scos din pământul morții și l-a așezat în Canaan, țara făgăduinței.

24,2 Aici întâlnim singurul loc în care este specificat felul și calitatea uleiului folosit: „untdelemn curat, stors din măslina”, în LXX: ἔλαιον ἑλαίων καθαρόν κεκομμένον.

24,3-4 În context se face o trimitere distinctă la două obiecte rituale distincte, numite în TM prin sinonimele relative *m^enorāh* și *nērāh*, echivalente de LXX prin gr. λύχνον și, respectiv, la plural τὰ λυχνία καθάρᾳ, *lit.* „candelabrele curate”. Am încercat să păstrăm această distincție lexicală prin cuplul „candelă/sfeșnicul cel curat”.

24,5 După unii comentatori antici (Philon, Flavius Iosephus, Origen ș.a.), cele douăsprezece pâini reprezintă simbolic cele douăsprezece luni ale anului sau cele douăsprezece triburi ale lui Israel.

24,6 Masa rituală din fața altarului fiind de dimensiuni relativ reduse (*cf.* Ex. 25,23), e de presupus că pâinile rituale erau așezate una peste alta, în două șiruri. Este ceea ce sugerează de altfel și ebr. *ma'arakāh* „aranjament; coloană, șir” (<'arak „a pune în ordine, a aranja”). În LXX, pentru această noțiune, apare θέμα (< vb. τίθημι „a pune”), transpus literal prin „punere” de primii traducători români (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade).

[preotul] să pună neîncetat [aceste pâini] înaintea Domnului, de la fiii lui Israel, ca legământ veșnic. ⁹ Pâinile acestea să fie ale lui Aaron și ale fiilor săi, și ei să le mănânce într-un loc sfânt, pentru că ele sunt o parte preasfântă din jertfele pentru Domnul. Aceasta să fie legiuire veșnică.”

¹⁰ Atunci a venit între fiii lui Israel fiul unei femei israelite și al unui egiptean și s-a iscat în tabără o ceartă între acest fiu al femeii israelite și un bărbat israelit. ¹¹ Iar fiul femeii israelite a rostit numele [Domnului] și l-a blestemat; și l-au adus la Moise. Numele mamei lui era Salomith, fiica lui Dabri, din seminția lui Dan. ¹² Și l-au pus sub pază, ca să-l judece după porunca Domnului. ¹³ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ¹⁴ „Scoate afară din tabără pe cel care a rostit blestemul, iar toți cei care l-au auzit să-și pună mâinile pe capul lui și întreaga adunare să-l ucidă cu pietre. ¹⁵ Vorbește apoi fiilor lui Israel și spune-le: «Oricine va blestema pe

24,11 Egipteanul a blestemat pe Dumnezeu. Din respect pentru Dumnezeu, se evită scrierea tetragramei sacre YHWH, substituită eufemistic prin „nume” (ebr. *šēm*, gr. ὄνομα). Pentru a descrie acest gest, în TM sunt întrebuințate două verbe, cu sensuri apropiate. Forma ebr. *yiqqobh* poate proveni fie de la vb. *nāqabh* „a numi, a desemna”, fie de la vb. *qābhahh* „a lua în derădere, a huli, a blestema”. Pentru interpretarea „a numi” optează Targum-ul, Peshitta, ca și LXX, care întrebuințează vb. ἐπονομάζω „a invoca pe cineva rostindu-i numele”. Al doilea verb, ebr. *qālal*, întrebuințat cu sensurile „a vorbi de rău” (cf. 19,4) și „a blestema” (cf. 20,9), a fost echivalat corect de LXX prin gr. καταράσθαι „a blestema”. Formularea (apropiată de sintaxa ebraică) din LXX: ἐπονομάσας ὁ υἱὸς... τὸ ὄνομα καταράσαστο, a fost la rândul ei imitată de primii traducători români: „numind feciorul... nume au blestemat” (Ms. 4389, Bibl. 1688, urmată îndeaproape de Micu, Filotei, Șaguna).

24,12 Despre o închisoare propriu-zisă nu poate fi vorba în perioada de traversare a deșertului, când s-a petrecut întâmplarea relatată. De aceea, opțiunea „temniță” a vechilor interpreți români (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna) este neadecvată. Este vorba mai mult de o supraveghere strictă, de aceea am întrebuințat cuvântul „pază”, cum, de altfel, ne și impune LXX: φυλακή (<vb. φυλάσσω „a păzi”), după TM: *miš' mār* (<šāmar „a păzi”).

24,15-16 Principiul juridic formulat aici conține un paradox, deoarece pedeapsa prevăzută pentru cel care blestemă numele lui Dumnezeu (gr. καταράσεται θεόν) este mai mică decât a celui care rostește numele Domnului (gr. ὀνομάζων δὲ τὸ ὄνομα κυρίου). Cel dintâi „va purta povara păcatului său”, pe când cel de-al doilea va fi pedepsit cu moartea. Acest misterios pasaj a primit interpretări diverse, dintre care cităm două. În *Mos. II*, 203-206, adresându-se lui Moise, Philon constată mai întâi că „ai socotit că rostirea numelui este mai rea decât blestemul”, după care continuă: „De altfel (...) prin «Dumnezeu» Moise nu desemnează în context Principiul suprem, pe Ziditorul universului, ci pe zeii cetăților (din Canaan), numiți zei în ciuda faptului că sunt făuriți

Dumnezeu va purta povara păcatului său; ¹⁶ iar pentru că a rostit numele Domnului să fie pedepsit cu moartea; întreaga adunare a fiilor lui Israel să-l ucidă cu pietre. Fie străin, fie de-al casei, dacă rostește numele Domnului, să moară. ¹⁷ Omul care va lovi un alt om, iar acesta va muri, să fie pedepsit cu moartea. ¹⁸ Cine va lovi un dobitoc, iar acesta va muri, să-l plătească: viață pentru viață. ¹⁹ Dacă va pricinui cineva aproapelui său vreo meteahnă trupească, tot așa să i se facă, după cum și el a făcut aceluia: ²⁰ schilodire pentru schilodire, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte; după cum va pricinui o meteahnă aceluși om, așa să i se facă și lui. ²¹ Cine va lovi un om, iar acesta va muri, să fie pedepsit cu moartea. ²² O singură dreptate să fie și pentru cel străin, și pentru cel de-al casei, căci eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru.» ²³ Astfel a vorbit Moise fiilor lui Israel, iar ei au scos afară din tabără pe cel care blestemase și l-au ucis cu pietre. Fiii lui Israel au făcut după cum îi poruncise Domnul lui Moise.

25¹ Și Domnul i-a vorbit lui Moise pe muntele Sinai cu aceste cuvinte: ² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Când veți intra în țara pe care v-o dau, să se odihnească pământul pe care vi-l dau, sabbat pentru Domnul. ³ Vreme de șase ani să-ți semeni ogorul și vreme de șase ani să-ți tai via și să-i culegi rodul. ⁴ Dar în anul al șaptelea să fie sabbat, [an de] odihnă pentru pământ, sabbat pentru Domnul; ogorul tău să nu-l semeni, și via ta să n-o tai, ⁵ și ce crește de la sine pe ogorul tău să nu seceri, iar strugurii [din via]

prin meșteșugul pictorului sau al sculptorului (...). Trebuie să ne ferim de a-i huli, pentru ca nici unul dintre ucenicii lui Moise să nu se obișnuiască să ia în deșert numele Domnului. Căci numele lui este vrednic de cel mai mare respect și de cea mai mare iubire (...). Iar dacă cineva ar îndrăzni, nu zic să blesteme pe Domnul oamenilor și al zeilor, ci măcar să-i rostească numele, acela să îndure pedeapsa cu moartea.” Explicația lui Origen, *Hom. Lev. XIV, 4*, mută accentul de la conținutul crimei, către conținutul pedepsei: „Nu putem să ne înțelegem că a huli pe Dumnezeu este un păcat mai mare decât a rosti numele său. Rămâne doar să arătăm că este cu mult mai greu să porți povara păcatului și să îl duci cu tine, decât să fii condamnat la moarte.”

24,20 Principiul juridic „dinte pentru dinte” (*lex talionis*) este preluat cu siguranță din tradiția mesopotamiană. După Harrison, 1980, p. 223, acest vechi principiu semitic nu s-a aplicat cu rigoare deosebită în neamul lui Israel.

25,2 O dată cu sedentarizarea în țara promisă, poporul lui Israel va trebui să aplice legea sabbatului și asupra pământului cultivat. Fiecare al șaptelea an va fi un an sabbatic, an de odihnă absolută pentru ogorul cultivat.

25,5 Prin expresia „ceea ce crește de la sine” (ebr. *s'phīah*) se desemnează plantele de cultură care răsar spontan, din semințele căzute pe pământ în timpul secerișului anterior.

sfințită să nu-i culegi; acesta să fie un an de odihnă pentru pământ. ⁶ Ce va crește din odihna pământului să vă fie hrană ție, robului și roabei tale, slugii tale și străinului care locuiește împreună cu tine, ⁷ animalelor domestice și fiarelor sălbatice care trăiesc pe pământul tău; toate roadele să le aveți pentru hrană.

⁸ Să numeri pentru tine șapte [rânduri de] odihnă a anilor, de șapte ori câte șapte ani, și vei avea șapte săptămâni de ani, patruzeci și nouă de ani. ⁹ Și să faceți să răsunе glasul trâmbițelor în toată țara voastră, în luna a șaptea, în a zecea zi a lunii. În ziua împăcării să vestiți cu trâmbițele în toată țara voastră ¹⁰ și astfel să sfințiți acest an, al cincizecilea an, și să vestiți

◆ Prin „strugurii [din via] sfințită” am redat conținutul sintagmei τὴν σταφυλὴν ἁγιάσματος (LXX), calchiată de cei mai vechi traducători români: „strugurul sfințeniei” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „strugurele sanctificațiunii” (Heliade). Prezența în acest context a conceptului de „sfințire” (ebr. *nāzîr*, gr. ἁγίασμα) poate fi explicat în două moduri. Ar fi vorba, mai întâi, de o trimitere la caracterul sacru al viei respective pe parcursul anului sabatic (explicația se găsește la Micu, într-o notă de subsol: „adecă al anului sau den anul care este sfințit și de odihnă”). O a doua explicație recurge la analogia dintre vița de vie în timpul anului sabatic și nazireul consacrat Domnului: după cum acesta din urmă renunță la a-și mai tăia părul, tot astfel și vița trebuie să rămână netăiată. Această ultimă explicație se întemeiază pe sensul originar al ebr. *nāzar*, acela de „a separa; a tăia”.

25,10 În tradiția iudaică, după șapte ani sabatici urma anul jubileu, adică fiecare al cincizecilea an. Cu acest prilej avea loc o restituire generală a bunurilor: cei care își pierduseră într-un fel sau altul averea reîntrau în posesia ei integrală, iar sclavii își redobândeau libertatea, reîntorcându-se la clanul lor (Philon, *Decal.*, 164, denumeste acest act ἀποκατάστασις τῶν κληρουκχιῶν „restituirea patrimoniilor”). Denumirea „anului jubileu” necesită câteva disocieri semantice și istorice. Gesenius, *s.v.*, este de părere că ebr. *yōbhēl* ar fi la origine un cuvânt onomatopeic, desemnând orice fel de sunet penetrant. Pe baza acestei întrebuințări lexicale, s-a alcătuit sintagma *y^hnath hayyōbhēl* „anul jubileu” (folosită și în forma eliptică *yōbhēl* „jubileu”), ca o trimitere la sunetul de trâmbiță prin care se vestește începutul sărbătoresc al acestui an. O a doua explicație vine din tradiția rabinică ce atribuie ebr. *yōbhēl* sensul de „berbec”, detașat din sintagmele *qeren hayyōbhēl* „corn de berbec” și *šōphār hayyōbhēl* „trâmbiță (din corn) de berbec” (cf. *supra*, 23,24). Prin Vulg.: *iubilaeus*, ebr. *yōbhēl* a pătruns, ca termen tehnic, în latina ecleziastică și, de aici, în limbile moderne, cf. engl. *a jubilee*, fr. *jubilé* (Bibl. Jer.), „anul jubileu” (Corn., Radu-Gal.). În LXX, acest concept este redat, într-o formulare greoaie, prin trei cuvinte, gr. ἐνιαυτὸς ἀφέσεως σημασία, *litt.* „semnalul anului eliberării”, transpusă cu dificultate de primii interpreți români: „an de slobozenie semnul acesta” (Ms. 45., Bibl. 1688). ◆ Conceptul de „patrimoniu” este denumit în pasajele de față în TM printr-un singur termen, ebr. *ahuzāh* dar în LXX sunt întrebuințate două cuvinte,

iertarea în țară a tuturor celor care locuiesc într-însa. Aceasta să fie pentru voi, timp de un an, semnul iertării, și fiecare dintre voi să se întoarcă la averea lui și fiecare dintre voi să se întoarcă în țara părinților voștri. ¹¹ Al cincizecilea an să fie pentru voi, timp de un an, semnul iertării. Să nu semănați, să nu secerati ce crește de la sine pe ogor și nici via sfințită să n-o culegeți, ¹² pentru că acesta este un semn de iertare, un lucru sfânt pentru voi; să mâncați din roadele câmpului.

¹³ În anul însemnat ca an al iertării, fiecare să se întoarcă la averea lui. ¹⁴ Fie că vei vinde ceva aproapei tău, fie că vei cumpăra ceva de la aproapele tău, nimeni să nu-și asuprească aproapele. ¹⁵ Să cumperi de la aproapele tău potrivit cu numărul anilor scurși de la semnul iertării, iar el să-ți vândă potrivit numărului anilor de rod. ¹⁶ După cât de mare este numărul anilor rămași, cu atât să ridice prețul moșiei, și după cât de puțini ani au mai rămas, cu atât să scadă prețul; pentru că el îți vinde numărul secerșurilor. ¹⁷ Nimeni să nu asuprească pe aproapele său și să te temi de Domnul Dumnezeuul tău. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru. ¹⁸ Să împliniți toate rânduielile mele, și toate judecățile mele să le păziți și să le împliniți, și veți trăi în deplină siguranță în țara [voastră]! ¹⁹ Pământul își va da roadele lui, iar voi veți mânca pe săturate și veți trăi în deplină siguranță pe el. ²⁰ Dacă veți spune: 'Ce vom mânca în acest al șaptelea an, de vreme ce nu vom semăna și nici nu vom aduna roadele noastre?', ²¹ Eu vă voi trimite

κτῆσις (pe care l-am redat în v. 10 și 13 prin „avere”) și ἔκκλησις (pe care, ținând seama de caracterul aproape exclusiv funciar al patrimoniului, l-am tradus în v. 16 prin „moșie”).

25,15 Contextul se referă la tranzacția funciară. Ținând seama de faptul că la următorul an jubileu proprietatea asupra pământului va reveni stăpânului inițial, în cadrul tranzacției trebuia să se țină seama, la stabilirea prețului, de numărul anilor scurși de la ultimul jubileu, ca și de numărul celor rămași până la cel următor, ceea ce, până la urmă, era același lucru. Formulând punctul de vedere al celui care vinde și, respectiv, al celui care cumpără, cei doi membri ai frazei sunt echivalenți.

25,16 Raportările cronologice privesc perioada dintre două jubilee succesive; prețul unui ogor este proporțional nu doar cu întinderea suprafeței sale, ci și cu numărul de recolte pe care cumpărătorul le va obține, ținându-se seama că la proximal jubileu proprietatea va reveni stăpânului inițial. Acest tip de legiferare a proprietății funciare are la bază principiul că Dumnezeu este stăpânul unic al pământului, pe care l-a împărțit inițial celor douăsprezece seminții ale lui Israel, care trebuie să-l păstreze ca atare, întreg și neschimbat.

25,19 Am tradus prin „roade” gr. τὰ ἐκφόρια, *lit.* „cele ce cresc din pământ”, după ebr. *p'ri* „fruct” (< vb. *pārāh* „a produce fructe”). Primii traducători români au calchiat termenul grecesc prin „creșterile” (Ms. 45, Bibl. 1688).

binecuvântarea mea în al șaselea an și pământul își va da roadele lui pentru trei ani.²² Voi veți semăna în al optulea an, dar veți mânca din roadele vechi. Până în al nouălea an, când vor veni roadele cele noi, veți mânca tot din cele vechi.²³ Pământul să nu fie vândut în chip deplin, pentru că pământul este al meu, iar voi sunteți străini și venetici pentru mine.²⁴ De aceea, pentru orice pământ pe care-l veți stăpâni, să îngăduiți răscumpărarea pământului.²⁵ Iar dacă fratele tău, care locuiește cu tine, va săraci și-și va vinde o parte din moșie, atunci să vină ruda cea mai apropiată și să răscumpere ce-a vândut fratele său.²⁶ Dacă cineva nu are nici o rudă apropiată, în schimb îi dă mâna și găsește el însuși îndeajuns pentru răscumpărare,²⁷ atunci să socotească anii de la vânzare, să înapoieze cumpărătorului ce prisosește și să se întoarcă la moșia sa.²⁸ Dar dacă nu va avea la îndemână îndeajuns pentru a da [banii] înapoi, atunci pământul vândut să rămână la cumpărător, până în al șaselea an al iertării; în anul iertării [datoriilor] pământul să fie liber, iar omul să se întoarcă la moșia sa.

25,22 Prin expresia „roadele vechi” am echivalat sintagma gr. *παλαιά παλαιών*, calchiată ca atare de vechii traducători români: „vechi a vechilor” (Ms. 45), „vechile vechilor” (Bibl. 1688), „cele vechi ale celor vechi” (Micu, Filotei, Șaguna), „vechie din cele vechie” (Heliade).

25,23 Despre regimul proprietății funciare cf. *supra*, vv. 15-16. Nimeni dintre muritori nu se poate socoti stăpân definitiv, pentru că pământul aparține lui Dumnezeu. Pentru a sugera ideea de stăpânire deplină și definitivă, fără puțință de răscumpărare, în TM apare termenul rar *mithuth*, substantiv derivat de la un radical purtător al ideii de „pierdere, nimicire”. Prin formula *in perpetuum*, Vulg. transpune conținutul acestui idiotism lexical ebraic în registrul „perpetuitate”, preluat de mulți interpreți moderni: *for ever* (KJV), *für immer* (Luther), „pentru totdeauna” (Corn.), „pe vecie” (Radu-Gal.). Traducătorii alexandrini întrebuițează aici un termen clasic, construind expresia εἰς βεβαίωσιν „prin confirmare, prin întărire legală” (< vb. βεβαίω „a confirma cuiva posesiunea asupra unui lucru”), cf. „întru adevărire” (Ms. 45), „întru adevărînțe” (Bibl. 1688). În terminologia filosofică clasică, gr. βεβαίωσις denumea acțiunea de a argumenta folosind judecăți și raționamente, iar vb. βεβαίω însemna „a argumenta; a demonstra”.

25,27 Potrivit regimului special al proprietății funciare în Israel (cf. *supra*, v. 15-16), în momentul când deținea suma necesară răscumpărării pământului vândut, fostul stăpân era obligat să înapoieze cumpărătorului o sumă calculată astfel: din prețul plătit se scădea prețul recoltelor de care beneficiase cumpărătorul, la care se adăuga un „surplus” echivalent cu prețul recoltelor rămase până la viitorul an jubileu, când pământul ar fi revenit oricum proprietarului inițial.

25,28 Mențiunea „până în al șaselea an al iertării” este surprinzătoare și nu se potrivește deloc cu contextul. Unii editori o socotesc o interpolare și o exclud cu totul.

²⁹ Dacă va vinde cineva o casă de locuit într-o cetate înconjurată cu ziduri, să poată aduce răscumpărarea până se va împlini un an de zile; puțința de răscumpărare va ține un an. ³⁰ Dar dacă nu va fi răscumpărată înainte de a se împlini un an întreg, casa care se află într-o cetate împrejmuită de ziduri să rămână în chip deplin a celui care a cumpărat-o și a urmașilor săi; nu va deveni liberă [nici chiar] în anul iertării [datoriilor].

³¹ Însă casele din sate, care nu sunt împrejmuite cu ziduri, să fie socotite asemenea unui ogor; ele vor putea fi răscumpărate oricând, iar în anul iertării [datoriilor] vor deveni libere. ³² Cât privește cetățile leviților și casele pe care ei le stăpânesc în aceste cetăți, să aibă leviții dreptul de a le răscumpăra oricând. ³³ Dacă cineva a răscumpărat de la leviți o casă, aceasta să devină liberă în anul iertării [datoriilor], deoarece casele din cetățile leviților sunt în stăpânirea acestora, în mijlocul fiilor lui Israel.

³⁴ Nici ogoarele din jurul cetăților lor nu vor fi vândute, pentru că ele se află în stăpânirea lor pentru totdeauna.

³⁵ Iar dacă va sărăci fratele tău și nu va mai avea mijloace de trai lângă tine, să-l ajuți ca pe un străin sau ca pe un venetic, și fratele tău să trăiască alături de tine. ³⁶ Să nu iei de la el camătă chiar [dacă l-ai împrumutat] pe

25,32 Tribul leviților (gr. Λευϊται), urmași ai lui Levi, unul dintre fiii lui Iacob (cf. Gen. 29,34), se bucura de un statut special în Israel și era socotit un „trib sfânt” (ἱερωμένῃ φυλῇ, Philon, *Spec.* II, 120). În vreme ce o parte dintre ei, și anume urmașii lui Aaron, îndeplineau funcțiile sacerdotale, membrii de rând ai tribului se ocupau cu diverse acțiuni culturale și rituale auxiliare, sub îndrumarea preoților. Specificul atribuțiilor lor comunitare nu le permitea să presteze activități lucrative, așa încât casele în care locuiau constituiau singura lor avere și deci, asemenea pământului pentru ceilalți membri ai comunității, nu puteau fi înstrăinate definitiv.

25,33 Atât în TM, cât și în LXX, acest verset conține formulări extrem de obscure, ceea ce explică, pe de o parte, caracterul ilizibil al transunerii literale din vechile traduceri românești, și, pe de altă parte, diferențele mari de traducere din versiunile moderne. Pasajul este comentat de Philon, *Spec.* II, 121, astfel: „Cât privește casele din orașe încredințate leviților, spre deosebire de alte case care se găsesc în interiorul zidurilor, legea nu a garantat posesiunea lor celor care le-au achiziționat, dacă vânzătorii nu sunt în măsură să le recupereze în răstimp de un an. Legea le îngăduie leviților să le răscumpere în orice moment, în felul în care îngăduie acest lucru oamenilor simpli în privința ogoarelor, cu care casele leviților sunt comparabile.” Orientându-ne și după cele mai reputeate versiuni biblice moderne (Bibl. Jer., BA), am căutat o formulă de echivalare credibilă.

25,34 Pământurile cultivabile și pășunile din jurul orașelor leviților erau și ele inalienabile prin lege, deoarece ele asigurau întreținerea turmelor clasei preoțești.

termen lung, ci să te temi de Dumnezeuul tău. Eu sunt Domnul, iar fratele tău să trăiască împreună cu tine.³⁷ Să nu-i împrumuți banii tăi cu camătă și să nu-i dai din bucatele tale [cerându-i-le înapoi] cu dobândă.³⁸ Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru, care v-am scos pe voi din țara Egiptului, ca să vă dau vouă țara Canaan și ca să fiu Dumnezeuul vostru.

³⁹ Dacă fratele tău se va umili în fața ta și ți se va vinde, să nu-l supui la o muncă de rob.⁴⁰ El să stea pe lângă tine asemenea unei slugi sau unui oaspete; să-ți slujească până în anul iertării [datoriilor].⁴¹ Atunci să plece liber, împreună cu copiii lui, să se întoarcă la familia lui și să meargă la moșia părinților lui,⁴² căci ei sunt robii Mei, pe care i-am scos din pământul Egiptului; să nu fie vândut precum se vinde un rob.⁴³ Să nu-l supui la chinuri și să te temi de Domnul Dumnezeuul tău.⁴⁴ Slujitorul și slujnica care îți vin de la neamurile locuind împrejurul tău, pe aceștia să-i cumperi drept robi și roabe.⁴⁵ Să cumperi de asemenea dintre fiii străinilor care locuiesc împreună cu voi și dintre urmașii lor, care se vor naște în țara voastră; aceștia să fie în stăpânirea voastră.⁴⁶ Să-i împărțiți fiilor voștri după voi și să fie în stăpânirea voastră pe veci; însă dintre frații voștri, dintre fiii lui Israel, nimeni să nu-l supună pe fratele său la chinuri.

⁴⁷ Dacă un venetic sau un străin care locuiește cu tine se va înstări, iar fratele tău va săraci și se va vinde veneticului, străinului care locuiește cu tine sau vreunui străin prin naștere,⁴⁸ el să aibă drept de răscumpărare după ce s-a vândut. Unul dintre frații lui să-l răscumpere;⁴⁹ fratele tatălui său ori fiul fratelui tatălui său să-l răscumpere, sau cineva dintre rudele apropiate din neamul lui să-l răscumpere; iar dacă va dobândi mijloace, să se răscumpere singur.⁵⁰ Și să se socotească cu cel care l-a cumpărat, începând cu anul în care i s-a vândut și până în anul iertării [datoriilor]; prețul vânzării lui să fie asemenea celui al unei slugi plătite; să rămână lângă acesta an după an.⁵¹ Dacă-i rămân cuiva mai mulți ani [până la anul

25,39 În cazul în care un membru al tribului ajungea la condiția de sclav, el se bucura prin lege de drepturi speciale, cuprinse în formula: „să nu fie supus unei munci de rob”. Turnura ebraică a frazei din LXX: οὐ δουλεύσει σοι δουλείαν οἰκέτου, a fost surprinsă în literalitatea ei de către primii traducători români: „să nu-ți slujască ție slujbă de rob” (Ms. 45, Bibl. 1688), „să nu-ți lucreze lucru ca robii” (Ms. 4389). În Israel, sclavia antică a cunoscut oricum forme mult mai blânde decât la Roma sau în alte părți.

25,42 Aici se formulează temeiul teologic pentru care era interzis oricui să reducă un israelit la condiția de sclav; nici chiar el însuși nu se putea vinde. Scoțându-i din captivitatea egipteană, Dumnezeu a devenit singurul stăpân al fiilor lui Israel și, în consecință, nimeni altcineva nu poate avea drept de proprietate asupra lor.

iertării], să dea înapoi ca răscumpărare o parte din prețul cu care a fost vândut.⁵² Iar dacă-i mai rămân puțini ani până la anul iertării [datoriilor], să se facă socoteala potrivit acestor ani și astfel să se plătească răscumpărarea.⁵³ El să rămână asemenea unei slugi plătite, an de an, la stăpânul său; iar tu să nu-l supui la chinuri dinaintea ochilor tăi.⁵⁴ Iar dacă nu va fi răscumpărat în acest chip, să iasă [de la stăpân] în anul iertării [datoriilor], el împreună cu copiii săi,⁵⁵ pentru că fiii lui Israel sunt robi ai Mei, ei sunt slugile Mele, pe care le-am scos din țara Egiptului. Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru.»

26¹ „Să nu vă faceți [chipuri] plăsmuite cu mâna, nici cioplite, și să nu vă ridicăți în țara voastră vreun stâlp și nici vreun semn de piatră, ca să vă închinați în fața lui. Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru.² Să păziți zilele Mele de odihnă și să aveți teamă de lucrurile Mele sfinte. Eu sunt Domnul.

³ Dacă veți umbla după poruncile Mele, dacă veți păzi învățăturile Mele și le veți împlini,⁴ atunci Eu vă voi da ploaie la vremea potrivită, iar

26,1 Pentru noțiunea „idoli”, în TM apare termenul *'elîim*, explicat la 19,4. A trebuit să traducem însă prin „[chipuri] plăsmuite cu mâna”, după gr. τὰ χειροποίητα (χείρ „mână”, ποιέω „a face”), cum apare în LXX, expresie calchiată de înaintașii noștri: „făcute de mână” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „fapte de mână” (Heliade); pentru formularea „chip facere de mâini” din Ms. 4389, cf. și Ostrog.: образъ рѣкоткеренъ.

◆ Prin expresia „(chipuri) cioplite” am redat, potrivit tradiției (cf. „cioplite” în Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), conținutul gr. τὰ γλυπτά, participiul substantivizat al vb. γλύφω „a grava, a sculpta”. În TM apare aici. *pesel* (< vb. *pāsal* „a grava, a sculpta”), cuvânt care desemnează de fapt aceeași noțiune de „idoli” ca și cuvântul anterior. La Heliade, forma lexicală „sculptilie” reprezintă o preluare a lat. *sculptile* din Vulg. ◆ Prin *stâlp* desemnăm potrivit tradiției românești conținutul gr. στήλη, lat. *titulus*, slavon *столапъ*. În TM avem subst. *maṭṭēbhāh*, prin care se denumea o stelă de piatră, care marca prezența tangibilă a zeilor canaaneni El și Baal. ◆ Expresia „semn de piatră” redă gr. λίθος σκοπός din LXX, urmată îndeaproape în vechile versiuni românești: „piatră sămnu” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna). Sintagma *'ebhen maš'kūth*, litt. „piatră de imagine” din TM se referă la figurile gravate ale unor zeități canaanene, cum ar fi de pildă imaginea lui Baal aruncând fulgere, descoperită la Ras Shamra și datând de pe la anul 1800 î.H.

26,3 Începând cu acest verset și până spre sfârșitul capitolului, în comparația intertextuală introducem și cele două vechi fragmente românești din Levitic (Lev. Hasd. și Dos. Par.) menționate în Introducere. ◆ Pentru „poruncile” cf. *supra*, 18,4. ◆ Ebr. *miš'wāh* „recomandare, precept” (< *šāwēh* „a recomanda”), redat prin LXX: ἡ ἐντολή „instrucțiune, recomandare”, are în vechile versiuni românești următoarele echivalări: „porânci” (Lev. Hasd., Ms. 45), „învățături” (Dos. Par., Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), „legea” (Ms. 4389).

pământul vă va da roadele lui și pomii de pe câmpuri vă vor da fructele lor.
⁵ Și va ajunge treierişul vostru până la culesul viilor, iar culesul va ajunge până la semănat; veți mânca pâinea voastră pe săturate și veți locui în siguranță în țara voastră. ⁶ Și războiul nu va trece prin țara voastră, și voi aduce pace în țara voastră, și veți dormi fără să vă tulbure nimeni; voi izgoni fiarele rele din țara voastră. ⁷ Îi veți izgoni pe vrăjmașii voștri și ei vor cădea în măcel în fața voastră. ⁸ Cinci dintre voi vor fugări o sută și o sută dintre voi vor fugări zece mii, iar dușmanii voștri vor cădea de sabie în fața voastră. ⁹ Voi veghea asupra voastră, vă voi crește și vă voi înmulți,

26,4 Ebr. *y^hbhūl* „produs, fruct” este redat în LXX prin gr. τὰ γεννήματα, de unde vechile opțiuni de traducere românești: „roadele” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688), „rodurile” (Micu, Filotei, Șaguna), „productele” (Heliade). Alte soluții: „hasna” „folos” (< *haszon*) în Lev. Hasd. și „vipturile” (< lat. *vicus*) în Dos. Par., cuvânt des întrebuințat de Dosoței. ♦ Expresia „lemnele câmpilor”, cu sensul „pomi fructiferi”, se găsește în vechile traduceri românești (Ms. 45. Bibl. 1688. Dos. Par., Micu, Filotei, Șaguna) și reprezintă o transpunere literală a LXX: τὰ ξύλα τῶν πεδίων; ca și alte dați, Daniil Panoneanul, autorul presupus al versiunii din Ms. 4389, a găsit o formulă mai fericită: „pomii câmpurilor”.

26,5 Autorul biblic sugerează că recoltele vor fi atât de abundente ca urmare a bunăvoinței divine, încât perioadele de recoltare a grânelor, de cules al viilor și de semănături de toamnă vor decurge una din alta, fără întreruperi. Ultima propoziție din verset apare doar în LXX, lipsind din TM și din versiunile care au ca bază textul ebraic.

26,6 Propoziția „războiul nu va trece prin țara voastră” de la începutul versetului se repetă la sfârșitul acestuia în unele manuscrise ale LXX. ♦ Prin „pace” (gr. εἰρήνη, lat. *pax*) se desemnează în TM nu doar absența războiului, ci și o stare generală de liniște, bunăstare și confort comunitar, sensuri sugerate de ebr. *šālōm* (< *šālam* „a fi în siguranță”). ♦ Sinonimele „jigani” (Ms. 45), „hiară” (Bibl. 1688), „fierile” (Ms. 4389, Dos. Par., Micu, Filotei, Șaguna), „jvinele” (Lev. Hasd.), „fiare” (Heliade, Radu-Gal., corespund ebr. *hāy* „vietuitoare; animale sălbatice”, gr. τὰ θηρία „fiare”, lat. *bestiae* „idem”, slavon. *зѣри* „idem”).

26,7-8 Pentru a desemnauciderea dușmanilor, în TM se folosește, în ambele versete, expresia *lehārebh* „prin sabie”, în timp ce LXX preferă o variație sinonimică: gr. φόνος „prin moarte violentă” (v. 7) și μαχάρα „prin sabie”. Am încercat și noi să reconstituim această distincție lexicală.

26,9 Am redat prin expresia „voi veghea asupra voastră” formularea ἐπιβλέψω ἐφ' ὑμᾶς din LXX, în cadrul căreia vb. ἐπιβλέπω „a arunca ochii asupra cuiva; a arăta atenție” (ἐπί „pe, asupra”, βλέπω „a privi”) reproduce semnificația contextuală „(referitor la grația divină) a arăta bunăvoință” a ebr. *pānāh*, cf. *je me tournerai vers vous* (Bibl. Jer.), *ich werde mich euch zuwenden und dafür sorgen* (GN). Elementele componente ale gr. ἐπιβλέπω au fost reproduse ca atare de primii traducători români: „voi socoti preste voi” (Ms. 45), „voi căuta preste voi” (Dos. Par., Bibl. 1688), „voiu căuta pre voi” (Lev.

și-Mi voi întări legământul Meu cu voi. ¹⁰ Veți mânca din roada veche și din cea de dinaintea acesteia și o veți scoate afară pe cea veche, pentru [ca să încapă] cea nouă. ¹¹ Îmi voi așeza legământul în mijlocul vostru și sufletul Meu nu se va scârbi de voi. ¹² Voi umbla printre voi, vă voi fi vouă Dumnezeu și veți fi poporul Meu. ¹³ Eu sunt Domnul Dumnezeu vostru, Cel care v-am scos din țara Egiptului când erați robi și am zdrobit legătura jugului vostru și v-am făcut să umblați cu îndrăzneală.

¹⁴ Dar dacă nu Mă veți asculta și nu veți îndeplini aceste porunci ale Mele, ¹⁵ dacă le veți nesocoti și dacă sufletul vostru se va împotrivi hotărârilor Mele, ca să nu îndepliniți toate poruncile Mele și să rupeți legământul Meu, ¹⁶ atunci iată ce vă voi face: voi trimite peste voi sărăcia,

Hasd.), „voi căuta spre voi” (Ms. 4389, Micu, Filotei, Șaguna), „voi căuta asupra voastră” (Heliade). ♦ În formula „vă voi crește și vă voi înmulți” apar cele două verbe întrebuate în Gen. 12,28, când Dumnezeu se adresează lui Adam și Evei cu îndemnul de a lua în stăpânire pământul: ebr. *pārāh* „a fi roditor” și *rābhāh* „a se înmulți”, gr. *αὐξάνω* „a crește” și *πληθύνω* „a se înmulți”. lat. *creștere* „a crește” și *multiplicabor* „a se înmulți”. Termenii impuși de tradiție în stilul biblic și în cel liturgic româneesc sunt „a crește” și „a se înmulți”, deși unii traducători moderni încearcă să recupereze sensul original al ebr. *pārāh*: „vă voi face roditori” (Corn., Radu-Gal.), „roditori vă voi face” (Bibl. 1968). ♦ Prin „și-Mi voi întări legământul Meu cu voi” am tradus gr. *στήσω τὴν διαθήκην μου μεθ' ὑμῶν*, care corespunde ebr. *haqīmothī 'et-b' rīthī*, litt. „voi înălța legământul meu”. Fraza ebraică evocă un obicei străvechi, acela de a ridica o stelă comemorativă în locul unde a fost încheiat un pact. Două versete mai jos (26,11), întâlnim în LXX o formulă asemănătoare (*θήσω τὴν διαθήκην μου*), care, de această dată, nu corespunde întocmai ebr. *nāthattī miškānī* „îmi voi așeza locuința”.

26,16 Denumirile primelor trei nenorociri menționate în acest verset diferă considerabil între TM și LXX. Semnificația exactă a ebr. *behālāh* (< *bāhal* „a tremura; a se îngrozi”), un *hapax legomenon* în TM (cf. Strong, 1973, 928), circumscris o stare de teroare și panică, cf. KJV: *terror*, Luther: *Schrecken*. Bibl. Jer.: *le trouble*, FC: *l'épouvante*, Corn., Bibl. 1688: „groaza”. Radu-Gal.: „pedepsc spăimântătoare”. O surprinzătoare soluție corectă (explicabilă probabil prin izvorul principal al traducerii, care nu ne este însă cunoscut) întâlnim în Lev. Hasd.: „cutremuri”. Opțiunea celor mai mulți interpreți români pentru „sărăcie” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade) este normală prin raport la LXX: *ἀπορία* „lipsă de resurse; nevoie, sărăcie”, cf. Vulg.: *egestas*, „sărăcie”. Al doilea cuvânt al seriei, ebr. *šahēpheth* (care nu apare decât aici și încă o dată în Deut. 28,22), care literal înseamnă „coajă”, a fost interpretat de majoritatea exegeților ca desemnând tuberculoza, boală cunoscută în Israelul antic; pentru această interpretare cf. Luther: *Auszehrung* „tuberculoză”, KJV: *consumption* „idem”, Bibl. Jer.: *consumption* „idem”, Corn.: „tuberculoza”. Radu-Gal.: „lingoarea”. În vechile traduceri românești apare aici „răie” (Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade), opțiune pe care am păstrat-o și noi, deoarece reflectă corect LXX:

râia și gălbenarea, scursura ochilor și istovirea sufletului, și veți semăna în zadar semințele voastre, iar vrăjmașii voștri le vor mânca. ¹⁷ Eu îmi voi întoarce fața împotriva voastră și voi veți cădea în fața vrăjmașilor voștri. Cei ce vă urăsc vă vor prigoni și veți fugi chiar și fără să vă izgonească cineva. ¹⁸ Dacă nici măcar după aceasta nu Mă veți asculta, vă voi pedepsi încă de șapte ori mai mult pentru păcatele voastre ¹⁹ și voi sfărâma îndrăzneala nemăsurată a trufiei voastre și voi face cerul vostru ca fierul și pământul vostru ca arama. ²⁰ Puterea voastră se va irosi în zadar, pământul vostru nu vă va da sămânța lui, iar pomul de pe ogorul vostru nu va da fructul lui. ²¹ Dacă și după aceasta vă veți pune de-a curmezișul și nu veți vrea să Mă ascultați, voi înmulți de șapte ori suferințele, pe măsura păcatelor voastre. ²² Voi trimite peste voi fiarele sălbatice ale pământului, acestea vă vor înfuleca pe voi și vă vor nimici vitele; vă vor împuțina până într-atât, încât drumurile voastre vor rămâne pustii. ²³ Dacă și după acestea nu vă veți îndrepta, ci Îmi veți sta de-a curmezișul, ²⁴ atunci și Eu mă voi pune vouă de-a curmezișul cu mânie și vă voi lovi de șapte ori mai mult pentru păcatele voastre. ²⁵ Și voi aduce împotriva voastră sabia răzbună-

ή ψώρα „râie”. În fine, prin „gălbenare”, asemenea înaintașilor, am redat sensul LXX: τὸν ἰκτερά „icter”, singura atestare a încadrării la declinarea a III-a, a acestui substantiv care în greaca clasică era masculin și de declinarea a II-a (ὁ ἰκτερός, -ου). Pornind de la sensul etimologic al ebr. *qaddahath* „inflamație” (<*qādhah* „a arde”), unii interpreți moderni consideră că TM se referă aici la malarie, boală caracterizată prin febră ridicată. **26,21** Aici, ca și mai jos, v. 23, 24 și 26, prin expresia „de-a curmezișul” (întrebuițată în variante diferite încă de cei mai vechi traducători români, Ms. 45, Bibl. 1688 etc.) am echivalat adj. gr. πλάγιος „oblic”, fig. „perfid”, prin care LXX redă ebr. *qerī*, *litt.* „care se pune de-a curmezișul; „adversari”.

26,23 Aici și mai sus, în v. 18, apare în LXX vb. παιδεύω, pe care, potrivit cerințelor contextului, l-am tradus prin „a îndrepta” și, respectiv, „a pedepsi”. În greaca clasică, acest verb însemna exclusiv „a educa” (< παῖς „copil”), dar în vorbirea populară a căpătat de timpuriu și sensul „a pedepsi”, atestat în papirusuri din epoca ptolemaică. În LXX este întrebuițată în special cu al doilea sens, echivalând de regulă ebr. *yāsar* „a pedepsi”. În limba română, „a pedepsi” (vechi împrumut din greaca medie, de la forma de aorist παίδευσα), a circulat în vechile texte românești cu ambele sensuri.

26,25 Pentru „sabie” vezi explicațiile de la 25,7-8. Aici întâlnim în LXX o formulă mai complicată, gr. μάστιγαν ἐκδικούσαν δίκην, calchiată după ebr. *noqemeth nāqām* și calchiată la rândul ei prin „sabie izbândind izbânda” în Bibl. 1688. ♦ Prin „moarte”, asemenea primilor traducători români, am echivalat LXX: ὁ θάνατος, deși originalul ebraic vorbește aici de „ciumă” (ebr. *debher*), cf. Vulg.: *pestilentia*, , Bibl. Jer.: *la peste*, Radu-Gal.: „ciumă”.

toare a legământului Meu și vă veți ascunde în cetățile voastre; Eu voi trimite moarte asupra voastră și veți fi dați pe mâna vrăjmașilor voștri. ²⁶ Când vă voi chinui cu lipsa de pâine, zece femei vor coace pâinea voastră într-un singur cuptor și vă vor da pâinea voastră cu cântarul, iar voi veți mânca, dar nu vă veți sătura. ²⁷ Dacă nici după aceasta nu-Mi veți da ascultare, ci Îmi veți sta de-a curmezișul, ²⁸ atunci și Eu vă voi urmări cu mâine potrivnică și vă voi pedepsi de șapte ori mai mult, pe măsura păcatelor voastre; ²⁹ și veți mânca din carnea fiilor voștri și din carnea fiicelor voastre veți mânca. ³⁰ Voi dărâma stâlpii voștri și voi nimici lemnele cioplite de mâinile voastre; voi îngrămădi oasele voastre peste oasele idolilor voștri și suflul Meu se va supăra pe voi. ³¹ Voi face cetățile voastre pustii, voi pustii sfintele voastre lăcașe și nu voi mirosi mireasma plăcută a jertfelor voastre. ³² Într-atât de mult voi pustii țara voastră, încât vor rămâne uluiți și vrăjmașii voștri, care vor locui într-însa. ³³ Vă voi împărștia între neamuri și sabia Mea vă va nimici fără veste; țara voastră va fi pustie și cetățile voastre

26,26 Formularea „când” (sau: „ca să vă) vă voi chinui cu lipsa de pâine” este comună tuturor vechilor versiuni românești și reflectă fidel LXX: ἐν τῷ θλίψαι ὑμᾶς σιτοδεία ἄρτων. În TM avem o exprimare alegorică: „când voi zdrobi pentru voi toiagul de pâine”, cf. Vulg.: *postquam confregero baculum panis vestri*, Corn.: „când voi zdrobi toiagul pâinii voastre”. Ebr. *matteh* „toiag” a fost echivalat prin gr. σιτοδεία (σίτος „grâne”, δέομαι „a dispărea”) o creație lexicală care apare doar la LXX.

26,30 Aici, ca și mai sus, 26,1, ne-am conformat tradiției românești și am tradus prin *stâlpi* gr. στέλας (LXX): în TM apare aici un termen diferit, și anume subst. *bāmōth* (pluralul de la *bāmāh* „înălțime”), termen prin care se desemnează locurile situate pe înălțimi, unde se practicau ritualuri idolatre primitive: Vulg.: *excelsa*, Bibl. Jer.: *hauts lieux*. Utilizarea ca amplasamente pentru locurile sacre a înălțimilor naturale a fost o practică străveche și universală. După fixarea Muntelui Sion și a Templului din Ierusalim ca centru al cultului divin, a devenit o realitate interzicerea utilizării altor înălțimi, identificate de acum încolo cu practicile idolatre. ♦ Prin „lemnele cioplite de mâinile voastre” am transpus LXX: τὰ ξύλινα χειροποίητα ὑμῶν, transpusă cu strictete și de înaintașii noștri: „ceale de lemnu făcute de mână ale voastre” (Ms. 45), „ceale de lemnu făcute de mâinile voastre” (Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade), „fapturile mâinilor voastre ceale de lemn” (Ms. 4389). Echivalentul ebraic *hammānīm* înseamnă literal „altar cu parfumuri” și a fost interpretat diferit. Unii au considerat că ar fi vorba despre niște stele votive închinat lui Baal, alții văd aici niște statui ale zeului canaanean al soarelui (Corn.: „stâlpi ridicăți soarelui”, Radu-Gal.: „stâlpii voștri închinați soarelui”), în fine, alți interpreți optează pentru altare păgâne de fumigație (Bibl. Jer.: *autels à encens*). Înregistrăm și o încercare de exprimare sintetică a tuturor notelor semantice presupuse: *Rauchopfersäulen* „stâlpi de fumigație pentru sacrificiu” (Luther).

vor fi pustii. ³⁴ Atunci țara se va bucura de anii săi de odihnă și de toate zilele cât va rămâne pustie, și voi veți fi în țara vrăjmașilor voștri. Atunci țara va ține sabaturile sale și se va bucura de anii săi de odihnă. ³⁵ În toate zilele cât va rămâne pustie, va ține sabaturile sale, pe care nu le-a ținut în anii voștri de odihnă, când voi o locuiți; ³⁶ iar aceleora dintre voi care vor supraviețui le voi trimite frică în inima lor, în țara vrăjmașilor lor; îi va pune pe goană chiar și foșnetul frunzelor care freamătă, vor fugi ca dinaintea războiului și vor cădea fără să fie izgoniți de nimeni. ³⁷ Și se vor nescoti frații unul pe altul ca la război, fără să-i izgonească cineva, și nu veți putea să vă împotriviți vrăjmașilor voștri. ³⁸ Și veți fi nimiciți dintre neamuri și vă va înghiți pământul vrăjmașilor voștri. ³⁹ Iar cei ce vor supraviețui dintre voi se vor prăpădi din pricina păcatelor lor, și din pricina păcatelor părinților lor se vor mistui în pământul vrăjmașilor lor. ⁴⁰ Atunci ei vor mărturisi păcatele lor și păcatele părinților lor, pentru că au încălcat măsura, au arătat dispreț față de Mine și Mi-au stat de-a curmezișul. ⁴¹ Și Eu am mers împotriva lor cu mânie potrivnică și-i voi nimici în țara vrăjmașilor lor. Atunci se va smeri inima lor cea netăiată împrejur și-și vor recunoaște păcatele lor. ⁴² Și Îmi voi aduce aminte de legământul Meu cu Iacob, de legământul Meu cu Isaac și de legământul Meu cu Avraam Îmi voi aduce aminte; și de țara [făgăduinței] Îmi voi aduce aminte. ⁴³ Țara va fi părăsită de ei; și-și va afla țara anii ei de odihnă, după ce a fost pustiită din pricina lor; iar ei își vor recunoaște fărădelegile, pentru că au disprețuit hotărârile Mele și s-au scârbit de poruncile Mele în sufletul lor. ⁴⁴ Dar chiar și când au fost în țara vrăjmașilor lor, Eu nu i-am privit cu dispreț, nici nu M-am scârbit de ei până într-atât încât să-i nimicesc și să rup legământul pe care-l aveam cu ei; căci Eu sunt Domnul Dumnezeu lor. ⁴⁵ Și-mi voi aduce aminte întâiul Meu legământ cu ei, [încheiat] atunci când i-am scos din țara Egiptului, din casa robiei, dinaintea neamurilor, ca să le fiu Dumnezeu; Eu sunt Domnul.»

⁴⁶ Acestea sunt hotărârile, poruncile și legea pe care le-a statornicit Domnul între Sine și fiii lui Israel, pe muntele Sinai, prin mijlocirea lui Moise.

26,36 Prin „frică”, după Ms. 45, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade (cf. Vulg.: *pavor*), am denumit starea psihică pe care LXX a desemnat-o, inadecvat, prin gr. δουλεία „sclavie”, de unde „robime” (Ms. 45, Bibl. 1688). Corespondentul ebr. *morekh* „teamă, slăbi-ciune”, este un *hapax legomenon* în TM (cf. Bibl. Jer.: *l'angoisse*).

27¹ Și Domnul i-a vorbit lui Moise cu aceste cuvinte: ² „Vorbește fiilor lui Israel și spune-le: «Dacă cineva va face făgăduință Domnului prețul sufletului său, ³ acest preț să fie socotit astfel: pentru un bărbat în vârstă de la douăzeci până la șizeci de ani să fie de cincizeci de didrahme de argint, potrivit balanței sfântului lăcaș, ⁴ iar pentru o femeie prețuirea să fie de treizeci de didrahme. ⁵ Dacă [sufletul făgăduit] va fi în vârstă de la cinci până la douăzeci de ani, prețul unui băiat să fie de douăzeci de didrahme, iar al unei fete de zece didrahme. ⁶ De la o lună până la cinci ani, prețul unui băiat să fie de cinci didrahme de argint, iar al unei fete de trei didrahme. ⁷ Dacă vor avea de la șizeci de ani în sus, prețul unui bărbat să fie de cincisprezece didrahme de argint, iar pentru o femeie de zece didrahme. ⁸ Dacă cineva este prea sărac față de prețul hotărât, atunci să se înfățișeze în fața preotului și preotul să-i facă acestuia prețuirea; după cum îi dă mâna celui care a făcut făgăduința, așa să-i facă preotul prețuirea.

⁹ Dacă va fi vorba despre vitele care se aduc în dar Domnului, oricare va fi înfățișată Domnului să fie lucru sfânt pentru cel care a adus darul. ¹⁰ Să nu fie schimbată o vită bună pe una rea, nici una rea pe una bună. De va fi totuși să se schimbe o vită pentru altă vită, atunci să fie sfinte și cea dată, și cea primită la schimb. ¹¹ Iar dacă este vorba despre orice fel de animal necurat, din cele care nu pot fi aduse în dar Domnului, să fie adus animalul în fața preotului, ¹² iar preotul îi va hotărî prețul după cât va fi animalul de bun sau de rău; și așa să rămână, după cum l-a prețuit preotul. ¹³ Dacă vrea să răscumpere animalul, să adauge o cincime peste prețul hotărât.

¹⁴ Dacă vreun om își va sfinți casa [făgăduind-o] Domnului, atunci preotul să-i hotărască prețul după cât va fi casa de bună sau de rea și, după cum o va prețui preotul, așa să rămână. ¹⁵ Iar dacă cel care și-a sfințit casa

27,2 Fraza este obscură atât în TM, cât și în LXX. Îndeplinirea angajamentelor votive ale unui israelit către YHWH era respectată cu strictețe. Mai concret, este vorba, aici și în continuare, de făgăduirea către Dumnezeu, într-un moment limită, a unui „suflet” omenesc (pentru „suflet” cf. 2,1), fie acesta un membru al familiei (rudă de sânge sau sclav), sau chiar suplicantul însuși. Îndeplinirea promisiunii se realiza prin donarea către preot a sumei de răscumpărare, calculată corespunzător de acesta din urmă. ♦ Reflectată literal în sintagmele „să va ruga rugă” (Ms. 45, Bibl. 1688), „va făgădui făgăduință” (Micu, Filotei, Șaguna), formula εὐχῆται εὐχὴν din LXX imită o construcție intensivă tipică limbii ebraice.

27,3 Pentru echivalențele monetare între „siclu” și didrahmă” cf. *supra*, 5,15. Aici, pentru desemnarea unității monetare etalon, în LXX apare gr. σταθμός „greutate (pentru cântărit)”, de unde rom. „cumpănă” (Ms. 45, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna, Heliade).

va voi să și-o răscumpere, atunci să adauge o cincime din argintul prețului hotărât, iar casa să rămână a lui.

¹⁶ Dacă-și va sfinți cineva un ogor din moșia sa [făgăduindu-l] Domnului, prețul să se hotărască potrivit seminței [trebuincioase pentru semănat], și anume cincizeci de didrahme de argint pentru o măsură de orz. ¹⁷ Iar dacă cineva își va sfinți ogorul începând cu anul iertării [datoriilor], prețul să rămână cel hotărât. ¹⁸ Dacă însă cineva își va sfinți ogorul mai târziu, după anul iertării [datoriilor], preotul să stabilească argintul potrivit cu numărul anilor care rămân până la [următorul] an al iertării [datoriilor] și să o scadă din prețul ogorului. ¹⁹ Dacă cel ce și-a sfințit ogorul va voi să-l răscumpere, atunci să adauge argint, o cincime din prețul hotărât, și ogorul să-i rămână lui. ²⁰ Dar dacă acel om nu-și va răscumpăra ogorul, iar ogorul va fi vândut altui om, atunci să nu-l mai poată răscumpăra, ²¹ ci, după trecerea anului iertării [datoriilor], ogorul să rămână sfințit pentru Domnul, ca orice ogor închinat [Domnului]; acesta să rămână în stăpânirea preotului.

²² Iar dacă cineva va sfinți [făgăduind] Domnului un ogor pe care l-a cumpărat și care nu face parte din moșia sa, ²³ atunci preotul să-i socotească prețul întreg potrivit timpului rămas până la anul iertării [datoriilor], iar omul să plătească acel preț, în aceeași zi, ca lucru sfânt pentru Domnul; ²⁴ în anul iertării [datoriilor], ogorul să se întoarcă însă la omul de la care

27,16 Practica descrisă (și codificată) aici permitea unui israelit ajuns în dificultate financiară să încredințeze preoților pământul său, sau numai o parte din el, putând să-și păstreze dreptul de proprietate, în schimbul unei răscumpărări plătite ulterior. Cuantumul acestei răscumpărări era stabilit în funcție de cantitatea de grâne necesară însămânțării respectivului ogor, cum interpretăm și noi (împreună cu Radu-Gal., GN, BA), sau de cantitatea de grâne recoltată de pe acel ogor (după Bibl. Jer., Corn., Bibl. 1968). ♦ Prin termenul generic „măsură”, potrivit tradiției textuale românești (cf. Ms. 45, Ms. 4389, Bibl. 1688, Micu, Filotei, Șaguna), traducem gr. κόπος (cuvânt de origine ebraică în greacă), care desemna o unitate de măsurare a cerealelor egală cu 6 mediumni atici, adică aprox. 300 litri (Bailly, s.v.). În Iez. 45,11 și 14, ca și în Os. 3,2, ebr. *homer* este transliterat în LXX ca atare (γομόρ), de unde xenismul „gomor” în Bibl. 1688 la locurile citate.

27,21 În expresia „ogor închinat” (gr. ἡ γῆ ἡ ἁγιοποιημένη) se reflectă ebr. *š'dhēh haḥērem*, litt. „ogor interzis”. Ceea ce era consacrat lui Dumnezeu prin gestul votiv devenea sacru și trebuia distrus (în cazul de față rămânea în posesia definitivă a preoților) cf. Vulg.: *consecrata*, Radu-Gal.: „legată cu blestem”, Bibl. Jer.: *dévoué par anathème*. Echivalările mai vechi „usăbit” (Ms. 45.), „usebit” (Ms. 4389), „osăbit” (Bibl. 1688), „osăbit” (Micu, Filotei, Șaguna), „separat” (Heliade), reflectă sensul literal al gr. ἁγιοποιημένη (part. vb. ἀφορίζω „a separa, a despărți”).

fusese cumpărat și care avusese pământul în stăpânire.²⁵ Toate prețurile să fie stabilite potrivit balanțelor sfinte; o didrahmă va fi douăzeci de oboli.

²⁶ Orice întâi-născut care se va ivi între dobitoacele tale va fi al Domnului, așa încât nimeni să nu-l sfințească [făgăduindu-l] Domnului; fie vițel, fie miel, este al Domnului.²⁷ Dar dacă este vorba despre un animal patruped dintre cele necurate, să-l răscumpere potrivit prețului hotărât, adăugând încă o cincime, și să-i rămână lui; dacă nu va fi răscumpărat, atunci să fie vândut potrivit prețului său.²⁸ Tot ce se află făgăduit [sub anatemă] Domnului, ceea ce un om a făgăduit Domnului din ce are, fie un om, o vită sau un ogor din moșia lui, nu va putea nici vinde, nici răscumpăra; toate aceste lucruri făgăduite [sub anatemă] vor fi părți preasfinte pentru Domnul.²⁹ Oricine va fi făgăduit [sub anatemă] Domnului dintre oameni nu va putea fi răscumpărat, ci va fi dat morții.

³⁰ Fiecare a zecea parte a pământului, fie din sămânța de pe ogor, fie din fructele pomilor, să fie a Domnului; este o parte preasfântă pentru Domnul.

³¹ Dacă însă va voi cineva să-și răscumpere zeciuiala sa, atunci să adauge la aceasta încă o cincime și a lui să fie.³² Fiecare a zecea parte din cireada de vite și din turma de oi, fiecare al zecelea animal din toate cele care trec pe sub toiag la numărătoare, să fie zeciuială sfințită pentru Domnul.³³ Să nu schimbi o vită rea cu una bună. Dar dacă totuși le vei schimba una cu alta, atunci și vita dată, și cea primită în schimb vor fi sfinte și nu vor putea fi răscumpărate.»

³⁴ Acestea sunt poruncile pe care i le-a dat Domnul lui Moise pentru fiii lui Israel, pe muntele Sinai.

27,25 Prin „oboli” (după Micu, Filotei, Șaguna, Heliade), am tradus gr. ὀβολοί. cf. și Vulg.: *oboli*. De menționat că atestarea de la Micu este anterioară celor înregistrate în dicționarul academic (*DLR*), așa încât, la etimoanele indicate, fr. *obole* și lat. *obolus*, trebuie adăugat și gr. ὀβολός. Un obol reprezenta în sistemul grecesc de măsurătoare a șasea parte dintr-o didrahmă, adică aprox. 72 de centigrame. Corespondentul din TM. *gērāh* „grăunte”, desemna cea mai mică unitate pentru greutate din etaloanele păstrate în Templu, echivalentă cu a douăzecea parte dintr-un siclu.

www.ck12.org

NUMERII

Introducere

Cea de-a patra carte a Pentateuhului, atribuită tradițional lui Moise, este scrisă de un sacerdot care a reunit, cu cincisprezece secole înainte de Hristos, texte mai vechi, tradiții și formule rituale, așezate sub semnul unui itinerar al purificării spirituale. Partea narativă consacrată acestor ani din istoria poporului evreu este întrețesută cu foarte multe date cu caracter legislativ și cultic. Unele ritualuri menționate în text sunt mult mai vechi decât perioada exodului; de pildă, ritualul descris în 5,11 („apa muștrării”) se presupune că datează chiar din epoca de dinainte de exil. Dacă pentru a-l considera pe Moise autor al acestei cărți poate fi invocat doar un scurt pasaj din 33,2 („Și Moise a scris plecările și popasurile lor, după cuvântul Domnului...”; cf. 15,22-23, unde se vorbește despre Moise la persoana a treia într-un discurs pe care îl are de rostit Moise însuși), nu este mai puțin adevărat că atât pentru partea narativă, cât și pentru cea legislativă sau de cult, el rămâne cea mai importantă figură a cărții. Istoria fiilor lui Israel care, după primirea Legii pe Muntele Sinai, pornesc într-o călătorie de patruzeci de ani în căutarea Pământului Făgăduinței, pentru a-l atinge abia atunci când cei ce fuseseră robi în Egipt nu mai erau în viață, are o bogată încărcătură simbolică și a prilejuit nenumărate interpretări, de la vechile comentarii patristice până la miturile politice.

Transpunerea în greacă a textului ebraic a încercat, începând chiar cu titlul cărții, să pună în evidență simbolistica numerică a acestui itinerar spiritual. Cum se știe, titlul cărții în textul masoretic era *Bemidbar* („În deșert”). Dar acest titlu putea fi la fel de potrivit pentru două dintre cărțile care o precedă, ca și pentru cartea care o urmează. Exodul, Leviticul, Numerii și Deuteronomul se petrec toate în deșert. La această remarcă s-ar putea adăuga și că titlul din TM al Exodului, *Shemōt* („Nume”), precum și titlul Deuteronomului, *Dēbārīm* („Cuvinte”), ar fi la fel de potrivite pentru cartea Numerii ca și *Bemidbar*, pentru că sunt numeroase nume și cuvinte ale Domnului în Numerii. De fapt, un singur titlu din TM pare potrivit cărții căreia îi este atribuit: *Berē'shūt* („La început”) pentru Geneză. În timp ce în TM titlul unei cărți constă în unul sau mai multe cuvinte din primul verset

al cărții respective, în LXX fiecare dintre cărți are un titlu care descrie subiectul tratat: Γένεσις (Geneza, adică „nașterea” lumii și a patriarhilor); Ἔξοδος (Exodul, ieșirea evreilor din Egipt); Λευιτικόν (Leviticul, cartea privitoare la cult și la îndatoririle tribului lui Levi); Ἀριθμοί (Numerii); Δευτερονόμιον (Deuteronomul, legea enunțată pentru a doua oară sau a doua lege).

Or, alături de seria de titluri din TM, iudaismul rabinic cunoaște o altă serie de titluri pentru cele cinci cărți ale Torei, care concordă cu tradiția LXX: *Sēpēr yeçirat ha'ōlām* („Cartea facerii lumii”); *Sēpēr yeçi'at Miçrayim* („Cartea ieșirii din Egipt”); *Sēpēr tōrat hakkōhanīm* („Cartea legii preoților”); *Hōmēsh happiqqūdim* („Al cincilea dintre recensăminte”); *Sēpēr mishnēh tōrāh* („Cartea celei de-a doua legi”). Se constată că trei dintre titluri sunt practic identice cu cele din LXX: primele două și ultimul. Cel de-al treilea titlu („Cartea legii preoților”) pare a fi marcat o distanțare în raport cu titlul din LXX; dar această distanțare este mai mult aparentă decât reală, deoarece preoții sunt descendenții lui Levi. Legea preoției¹ se referă la tribul lui Levi.

Cât despre titlul *Hōmēsh* („Al cincilea”), surprinzător la prima vedere, acesta nu trebuie să inducă în eroare, pentru că de fapt fiecare dintre cele cinci cărți ale Torei constituie o cincime din Tora; cu alte cuvinte, termenii *sēpēr* și *hōmēsh* sunt sinonimi aici. Mai rămâne termenul *happiqqūdim*. Rădăcina *pāqad* este tradusă în mod curent în LXX printr-un termen din familia lui ἐπισκέπτεσθαι, „a trece în revistă”. Corespondentul grec pentru *happiqqūdim* ar fi deci Ἐπισκέψεις („Numărători”) sau Ἐπισκεμμένοι („Cele numărate”). Există deci aici o reală distanțare între LXX și tradiția rabinică, ce nu se regăsește în cazul celorlalte cărți ale Pentateuhului. Totuși, nu trebuie dată o importanță prea mare acestei diferențe: numărătoarea constă în numărarea războinicilor și are ca rezultat un număr. Cele două titluri corespund de fapt unei aceleiași modalități de a înțelege cuprinsul acestei cărți.

Este necesară o precizare asupra titlului, care este la plural. Desigur, există numeroase nume în Numerii. Dar unele dintre acestea sunt mai importante decât altele, și în primul rând acelea din cele două recensăminte ale fiilor lui Israel, situate la un interval de patruzeci de ani distanță: 603550 la recensământul din a doua lună a celui de-al doilea an (1,45-46); 601730 la recensământul din Araboth Moab, din a doua jumătate a celui de-al patruzecilea an (26,51). Un al treilea număr important figurează la 14,34:

1. Cum a și fost tradus în românește în unele versiuni titlul cărții (n. trad.).

„După numărul zilelor în care ați cercetat pământul, patruzeci de zile, zi pentru an, veți lua pentru păcatele voastre patruzeci de ani și veți cunoaște urgia mâniei Mele.” Astfel, însuși titlul cărții face referință la cele două recensăminte, precum și la rătăcirea poporului în deșert și înlocuirea generației celor care au părăsit Egiptul cu cea a celor care vor intra în Canaan.

Dar noțiunea de număr merge mai departe. Ea este cea care face posibilă însăși istorisirea care ne este povestită aici. În primul recensământ din capitolul întâi, este vorba de „numărul numelor” celor care au fost recenzați: recenzorii – Moise, Aaron și cei doisprezece aleși ai adunării – înregistrează populația evreilor „după numărul numelor lor” (1,18.20.22 sq): câte nume de bărbați peste douăzeci de ani, tot atâția înscriși; numărul numelor apare astfel ca principiu al recensământului, care n-ar fi avut loc dacă n-ar fi existat un „număr al numelor”. „Numărul numelor” îi permite lui Israel să se organizeze ca popor și tot acesta stă la baza numărătorii leviților din capitolul 3 (3,22 sq), după cum el este la originea organizării religioase a poporului lui Israel.

Fără îndoială, „numărul numelor” a jucat același rol în cazul celui de-al doilea recensământ din capitolul 26, dar textul biblic nu menționează acest lucru. În schimb, în 26,53, „numărul numelor” apare ca principiu de împărțire a sorților de moștenire în Canaan: fiecare trib va primi după „numărul numelor”, deci în funcție de numărul celor înscriși. „Numărul numelor” este deci ceea ce va face posibil pentru un popor fără pământ să se așeze în Canaan.

Pe scurt, numărul stă atât la originea organizării lui Israel ca popor și ca popor religios, cât și la baza așezării lui Israel în Pământul Făgăduinței. El stă în egală măsură și la baza episoadelor decisive ale istoriei lui Israel: revolta cea mai puternică împotriva lui Moise, cea a lui Core, care contesta preoția atribuită lui Aaron și descendenților săi, se termină cu moartea celor două sute cincizeci de răsculați (16,35) și a paisprezece mii șapte sute de susținători (16,49); revolta cea mai radicală a evreilor, care era îndreptată chiar împotriva Domnului, când aceștia păcătuiesc cu femeile madienite, culminează cu masacrarea a douăzeci și patru de mii dintre fiii lui Israel (25,9); iar războiul victorios împotriva madieniților, pe care îl poruncește Domnul, este dus de douăsprezece mii de luptători evrei.

Dar titlul Numerii nu trimite numai la istoria poporului, ci se referă, de asemenea, la anumite ritualuri pe care le descrie această carte, în special la sacrificiile animale. În 15,12, Domnul îi spune lui Moise: „După numărul celor pe care îi aduceți [jertfă], așa să faceți cu fiecare, după numărul lor.”

În capitolul 29 este vorba, de asemenea, în mai multe rânduri, despre „numărul” animalelor sacrificate la sărbători.

Insistând prin titlul său asupra numerelor, nu este de mirare că LXX dezvoltă vocabularul numerelor mai mult decât o face TM. Astfel, în 1,49, Domnul îi poruncește lui Moise să nu facă numărătoarea leviților: „și numărul lor să nu-l iei.” TM spune numai: „nu le vei lua capul [leviților] (= „nu-i vei număra”; cf. nota la 1,2)”.

Desigur că noțiunea de numere nu epuizează ea singură tematica acestei cărți. Dar analizele care precedă arată că este fără îndoială cel mai bun titlu posibil, cel care marchează cel mai bine coerența și unitatea cărții. Origen, aplicând o lectură mai mult alegorică decât literală, consideră că numărarea triburilor lui Israel trebuie pusă în relație cu ansamblul cărții; după el, cartea în întregime descrie „felul în care poporul lui Dumnezeu, ieșind din Egiptul acestei lumi și îndreptându-se către Pământul Făgăduinței, (...) către slava împărăției lui Dumnezeu, (...), este condus după o anumită rânduială și după meritele fiecăruia” (*Hom. Num.* 2,1): în acest sens, cartea este istoria celor care merită să fie socotiți înaintea lui Dumnezeu în numărul celor aleși (*Hom. Num.* 28,4).

Despre traducerea cărții în LXX, se poate spune că ea rămâne fidelă soluțiilor alese de traducătorii cărților anterioare, care unificau anumite realități de cult, eliminau altele, operau distincții absente în TM, reduceau sau multiplicau anumite realități cultice ale religiei deșertului. Variații de traducere apar și în interiorul cărții, unde, ca să luăm un exemplu mai des întâlnit, expresia din TM *nāsō' 'et rō'sh*, *litt.* „a lua capul”, este tradusă când prin λαμβάνειν (τὴν) ἀρχήν, „a lua început(ul)”, în 1,2; 26,2, când prin λαμβάνειν τὸ κεφάλαιον, „a lua suma totală”, în 4,2; 31,26.49. Această variație în traducere nu se poate explica prin existența a doi traducători diferiți, pentru că cele două traduceri se regăsesc în toată cartea, mai mult, ambele figurează în capitolul 4. Traducerea literală de așteptat ar fi fost λαμβάνειν τὴν κεφαλήν, „a lua capul”. Traducătorul a considerat că ea nu avea sens în greacă. Deoarece cuvântul *rō'sh* este tradus prin ἀρχή în Gen. 1,1; 2,10 sq, Ex. 6,25; 12,2, el folosește mai întâi traducerea λαμβάνειν (τὴν) ἀρχήν. Apoi, conștient de caracterul obscur al expresiei, încearcă să găsească o traducere mai acceptabilă, în care să fie, în greacă, un corespondent al numelui ebraic pentru „cap”: or, în Lev. 5,24, *rō'sh* este tradus prin κεφάλαιον, cu sensul de „capital”; această traducere era cu atât mai pertinentă cu cât κεφάλαιον poate avea în greacă sensul de „sumă totală”.

Astfel, ipoteza mai multor traducători nu se susține. Putem vorbi numai de o dorință de variație a traducerii.

Acest procedeu permite câteodată să se facă unele distincții utile: cuvântul *bēgēd* este tradus când prin ἱμάτιον, când prin στολή, mai ales când este vorba de veșmântul marelui preot; cuvântul *mal'āk* este tradus prin ἄγγελος (20,14.16), când este vorba de un înger al lui Dumnezeu, și prin πρέσβις (21,21; 22,5), când este vorba de un emisar al regelui; substantivul *mat, ēh* este tradus prin φυλή, „trib”, sau prin ῥάβδος, „toiag”, după context; cuvântul *mō' ēd* este tradus cel mai adesea prin μαρτύριον „mărturie”, dar și, după context, prin ἑορτή, „sărbătoare”, sau καιρός, „timp stabilit”, sau chiar prin βουλή, „sfat” (16,2).

Procedeu permite, de asemenea, precizarea câmpului semantic al unui cuvânt ebraic care nu are un echivalent strict în greacă: cuvântul *migrāsh* este tradus în patru feluri diferite în capitolul 35.

Un fenomen opus celui prezentat (care avea drept consecință variația traducerii) este acela prin care același termen grecesc traduce două sau mai multe cuvinte ebraice. În Lev., cuvântul ἄρτος, „pâine”, redă deopotrivă ebr. *hallāh*, „prăjitură” sau „pesmet”, și *lēhēm*, „pâine”; de altfel, ἄρτος denumește în greacă nu numai pâinea, ci și toate produsele făcute din făină.

În ceea ce privește caracterul literal sau liber al traducerii, ea a fost calificată drept o traducere „relativ liberă”, spre deosebire, pe de o parte, de Cântarea Cântărilor, „literală”, de Amos și de cartea lui Ruth, „relativ literale”, și, pe de altă parte, de Proverbe, „liberă”, sau de Înțelepciunea lui Iisus Sirah, „nesistematică”.

În ceea ce privește criteriile sintactice, cartea Numerii apare ca o traducere relativ literală; studiul ordinii cuvintelor, care o reproduce adeseori pe aceea din ebraică, confirmă această concluzie; în schimb, în materie de criterii lexicale, prin gustul pentru variație, pentru unificare, ca și prin traducerile duble, Numerii apare ca o traducere relativ liberă.²

Gilles Dorival

2. În ceea ce privește cele mai vechi traduceri românești ale cărții (ms. 45, Biblia 1688), făcute după ediția de la Frankfurt din 1597 a LXX, caracterul literal este predominant. Spre deosebire de alte cărți ale Pentateuhului, din Numerii au intrat puține fragmente în tipicul Bisericii Ortodoxe: 8,16-17 este citit la Întâmpinarea Domnului (2 februarie), 24,3-7.17-18 se citește în Ajunul Crăciunului (n. trad.).

Numerii

1¹ Și Domnul a grăit către Moise în pustiul Sina, în cortul mărturiei, în [ziua] întâi a lunii a doua a anului al doilea, de la ieșirea lor din pământul Egiptului, zicând: ² „Faceți numărătoarea întregii adunări a fiilor lui Israel, după înrudirile lor, după casele strămoșilor lor, după număr din numele lor, pe cap de om, tot bărbatul ³ de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oastea lui Israel, numărați-i pe ei împreună cu oastea lor; tu și cu Aaron să-i numărați pe ei. ⁴ Și împreună cu voi să fie câte unul după tribul fiecărei căpetenii, după casele strămoșilor să fie. ⁵ Și acestea sunt numele oamenilor care vor sta alături de voi: dintre cei ai lui Ruben – Elisur, fiul lui Sediur; ⁶ dintre cei ai lui Simeon: Salamiel, fiul lui Surisadai; ⁷ dintre cei ai lui

1,1-19 Origen (*Hom. Num.* 1,1-2) se întreabă de ce numărarea triburilor n-a avut loc la ieșirea din Egipt. Răspunde prin aceea că poporul trebuia să progreseze spiritual trecând printr-o serie de încercări: ieșirea din Egipt, trecerea Mării Roșii, mana și stânca, primirea Legii, ridicarea și împodobirea cortului mărturiei etc. De asemenea, remarcă el, nu toată lumea a fost numărată. Au fost omiși sclavii (din pricina condiției lor), femeile (din pricina slăbiciunii firii lor), egiptenii din rândul poporului (ca străini), copiii sub douăzeci de ani (încă necopți la minte). Împărțirea poporului în două grupuri echivalează, pentru Origen, cu o decantare de ordin spiritual. Pentru a trece în rândul sfinților trebuie să te lepezi de gândurile puerile și să treci pragul maturității spirituale.

1,2 „Faceți numărătoarea”, gr. λάβετε ἀρχήν, *litt.* „luați începătură”; TM: „luați capul” (*cf.* 4,2). Deși sintagma „a lua începătura/capul” este menționată în dicționare și apare în cele mai vechi traduceri românești ale Bibliei, cu sensul „a număra”, aceasta nu s-a putut impune în limba română, deoarece intra în concurență cu sensul „a ucide” („a lua capul cuiva”). ♦ „după înrudirile lor”, gr. κατὰ συγγενείας αὐτῶν. ♦ „tot bărbatul”, TM: „după craniile lor”; BA, spre deosebire de Rahlfs, consideră că πῶς ἄρσην aparține versetului următor (1,3).

1,3 „oastea”: termenul grec, δύναις, înseamnă în primul rând „forță”, „putere” (aici, înseamnă „putere armată”). Plecând de la sensul generic, Origen (*Hom. Num.* 1,2) dă o interpretare morală: „puterea” este puterea de spirit a lui Israel (care vine din Lege) în opoziție cu puterea egiptenilor (care vine din magie), a asirienilor (care vine din astrologie) și a grecilor (care vine din filozofie). ♦ Al doilea „numărați-i pe ei” apare doar în LXX.

1,4 Pentru Apolinarie (Devreesse, R., p. 137) „căpeteniile” fiecărui trib ar fi „îngerii”.

Iuda: Naason, fiul lui Aminadab; ⁸ dintre cei ai lui Issachar: Nathanael, fiul lui Sogar; ⁹ dintre cei ai lui Zabulon: Eliab, fiul lui Chailon; ¹⁰ dintre fiii lui Iosif, dintre cei ai lui Efraim: Elisama, fiul lui Emiud, [iar] dintre cei ai lui Manase: Gamaliel, fiul lui Phadassur; ¹¹ dintre cei ai lui Beniamin: Abidan, fiul lui Gadeoni; ¹² dintre cei ai lui Dan: Achiezer, fiul lui Amisadai; ¹³ dintre cei ai lui Aser: Phagaiel, fiul lui Echran; ¹⁴ dintre cei ai lui Gad: Elisaf, fiul lui Raguel; ¹⁵ dintre cei ai lui Neftali: Achire, fiul lui Ainan. ¹⁶ Aceștia sunt cei chemați ai adunării, căpeteniile triburilor, după strămoși, ei sunt [căpeteniile] peste o mie ale lui Israel.” ¹⁷ Și Moise și Aaron i-au luat pe oamenii aceștia cei numiți după nume ¹⁸ și toată adunarea au strâns-o în [ziua] întâi a lunii a doua a anului și i-au înscris după rudeniile lor, după strămoșii lor, după numărul numelor lor, de la douăzeci de ani în sus, pe cap de om, tot bărbatul, ¹⁹ precum îi orânduise Domnul lui Moise. Și au fost numărați în pustiul Sina.

1,14 Între LXX și TM este o diferență în privința poziției celor din tribul lui Gad în cadrul enumerării; aceștia sunt menționați în poziția a noua în LXX, în timp ce în TM apar în poziția a treia. Explicația ar consta în intenția traducătorilor LXX de a armoniza între ele diversele părți ale Bibliei (în cazul de față, Num. 1,5-15 cu Gen. 35,22-26 și 49,3-22). ♦ „Raguel”: TM *De 'u'el*, dar la 2,14 *Re 'u'el*. Personajul de aici nu trebuie confundat cu Raguel, nepotul lui Avraam (Gen. 25,3), nici cu fiul lui Esau (Gen. 36,4 etc.) nici cu socrul lui Moise (Ex. 2,18; Num. 10,29).

1,16 „căpeteniile triburilor, după strămoși”, *lit.* „...după spițele părinților” (κατὰ πατρῖός); TM are „după triburile părinților” (*cf.* 1,4 și 1,18-19).

1,18 „a anului” este omis în TM ♦ „și i-au înscris”: gr. ἐπαξονέω (care conține în rădăcina sa cuvântul ἄξων) are sensul de „a înscris pe table care se învârt pe un ax”, asemănătoare celor pe care erau scrise legile în cetățile grecești. ♦ TM are aici o formă hapax a vb. *yāladh*, „a da naștere”: expresie idiomatice ce ar însemna „a fi înregistrat într-o înrudire” ♦ În TM apare termenul *miš^epāhāh*, care în alte contexte este echivalat în greacă fie prin δῆμος (150 de ocurențe, dar numai în Num.), fie prin φυλή (27,11; 33,54; 36,1). Am optat pentru traducerea gr. δῆμος prin „familie”, păstrând „popor” pentru termenul λαός. Versiunile moderne utilizează, de altfel, termenul „familie”, care are atestări vechi în limba română chiar cu acest sens (vezi Cantemir, *Divanul*, 1698) ♦ „pe cap de om”, gr. πᾶν ἀρσενικὸν κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν, *lit.*: „fiecare bărbat după capul lor”.

1,19 În LXX, tribul lui Gad figurează în poziția a noua, iar în TM, în poziția a treia. ♦ Pentru Origen (*Hom. Num.* 1,3) triburile prefigurează ordinea în momentul Învierii eshatologice. Sprijinindu-se pe 1Cor. 15,23 și pe În. 14,2 Origen afirmă că fiecare suflet înviat va fi înscris, după criteriile spirituale, într-unul din cele patru triburi: al lui Ruben (pentru că a trăit cuviincios), al lui Simeon (pentru că a fost ascultător), al lui Levi (pentru calitățile de preot) și al lui Iuda (pentru că și-a dominat intelectul).

²⁰ Și au fost fiii lui Ruben, întâiul-născut al lui Israel, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ²¹ numărătoarea lor: din tribul lui Ruben, patruzeci și șase de mii cinci sute. ²² Pentru fiii lui Simeon, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ²³ numărătoarea lor: din tribul lui Simeon, cincizeci și nouă de mii trei sute. ²⁴ Pentru fiii lui Iuda, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ²⁵ numărătoarea lor: din tribul lui Iuda, șaptezeci și patru de mii șase sute. ²⁶ Pentru fiii lui Issachar, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ²⁷ numărătoarea lor: din tribul lui Issachar, cincizeci și patru de mii patru sute. ²⁸ Pentru fiii lui Zabulon, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ²⁹ numărătoarea lor: din tribul lui Zabulon, cincizeci și șapte de mii patru sute. ³⁰ Pentru fiii lui Iosif, fiii lui Efraim, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ³¹ numărătoarea lor: din tribul lui Efraim, patruzeci de mii cinci sute. ³² Pentru fiii lui Manase, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ³³ numărătoarea lor: din tribul lui Manase, treizeci și două de mii două sute. ³⁴ Pentru fiii lui Benjamin, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ³⁵ numărătoarea lor: din tribul lui Benjamin, treizeci și cinci de mii patru sute. ³⁶ Pentru fiii lui Gad, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste,

1,20-46 Între LXX și TM există unele diferențe în enumerarea celor douăsprezece triburi. În timp ce 1,20-23 și 1,38-46 coincid, versetelor 24-35 din LXX le corespund versetele 26-37 din TM, iar versetelor 36-37 din LXX le corespund versetele 24-25 din TM.

³⁷ numărătoarea lor: din tribul lui Gad, patruzeci și cinci de mii șase sute și cincizeci. ³⁸ Pentru fiii lui Dan, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ³⁹ numărătoarea lor: din tribul lui Dan, șazeci și două de mii șapte sute. ⁴⁰ Pentru fiii lui Aser, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ⁴¹ numărătoarea lor: din tribul lui Aser, patruzeci și una de mii cinci sute. ⁴² Pentru fiii lui Neftali, după înrudirile lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, după numărul numelor lor, pe cap de om, toți bărbații de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce poate ieși la oaste, ⁴³ numărătoarea lor: din tribul lui Neftali, cincizeci și trei de mii patru sute. ⁴⁴ Aceasta e numărătoarea pe care au numărat-o Moise și Aaron și căpeteniile lui Israel, doisprezece oameni: câte un bărbat de fiecare trib, după tribul caselor strămoșilor. ⁴⁵ Și toată numărătoarea fiilor lui Israel, cu oastea lor, de la douăzeci de ani în sus, tot cel ce ieșea să se rănduiască la război în Israel, a fost de ⁴⁶ șase sute trei mii cinci sute cincizeci.

⁴⁷ Iar leviții, din tribul strămoșilor lor, n-au fost numărați cu fiii lui Israel. ⁴⁸ Și a grăit Domnul către Moise zicând: ⁴⁹ „Vezi ca tribul lui Levi să nu-l socotești laolaltă [cu ceilalți] și numărul lor să nu-l iei între fiii lui Israel. ⁵⁰ Ci tu să-i rânduiești pe leviți la cortul mărturie și la toate uneltele lui și la toate câte sunt în el. Ei au să ridice cortul și toate uneltele lui, și au să slujească în el, și au să pună tabără împrejurul cortului. ⁵¹ Și la ridicarea cortului, leviții au să-l strângă, și la punerea cortului, ei au să-l întindă. Iar cel de alt neam care se va apropia [să intre în el] să moară. ⁵² Iar fiii lui Israel să-și pună tabăra, [fiecare] bărbat în rândul său și [fiecare] bărbat după ceata

1,46 Theodoret al Cyruului se întreabă de ce Dumnezeu a poruncit numărarea poporului? Răspuns: vrea să arate că și-a ținut promisiunea făcută lui Avraam, în Gen. 22,17 de a-i dăruii o descendență numeroasă ca stelele de pe cer și ca nisipul mării (*Qu. Num.* 1).

1,47-54 Pasaj similar cu Num. 3,5-10 și, parțial, cu Lev. 25,32-33; după părerea lui Flavius Iosephus (*AI III*, 286-287), Num. 3,5-10 ar relata evenimente anterioare numărării fiilor lui Israel (Num. 1-2).

1,47 „leviți”: membrii tribului lui Levi au un loc aparte în cadrul poporului: ei slujesc la sanctuar (Num. 3-4), nu au parte de moștenire în Israel (Deut. 18,1), dar primesc zeciuială (Num. 18,21-24).

1,51 „cel de alt neam”, *litt.* „străinul”, cu sensul de oricare nelevit.

sa, laolaltă cu oastea sa.⁵³ Iar leviții să-și pună tabăra înaintea Domnului împrejurul cortului mărturie, și nu va fi păcățuire între fiii lui Israel. Și leviții înșiși să facă de pază la cortul mărturie.”⁵⁴ Și au făcut fiii lui Israel după toate căte le poruncise Domnul lui Moise și Aaron; așa au făcut.

2¹ Și Domnul a grăit către Moise și Aaron zicând: 2 „[Fiecare] om, ținându-se el după ceata, după însemnele, după casele strămoșilor lui, [așa] să pună tabără fiii lui Israel. În față, împrejurul cortului mărturie, să pună tabăra fiii lui Israel. 3 Și cei care își vor pune tabăra primii, spre răsărit [vor fi] ceata taberei lui Iuda, cu oastea lor, și căpetenia fiilor lui Iuda – Naason, fiul lui Aminadab. 4 Oastea lui, cei numărați: șaptezeci și patru de mii șase sute. 5 Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui Issachar, și căpetenia fiilor lui Issachar – Nathanael, fiul lui Sogar. 6 Oastea lui, cei numărați: cincizeci și patru de mii patru sute. 7 Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui Zabulon, și căpetenia fiilor lui Zabulon – Eliab, fiul lui Chailon. 8 Oastea lui, cei numărați: cincizeci și șapte de mii patru sute. 9 Toți cei numărați în tabăra lui Iuda: o sută optzeci și șase de mii patru sute, cu oastea lor. Ei să-și ridice tabăra cei dintâi.

10 Ceata taberei lui Ruben, către miazăzi, cu oastea lor, și căpetenia fiilor lui Ruben – Elisur, fiul lui Sediur. 11 Oastea lui, cei numărați: patruzeci și șase de mii cinci sute. 12 Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui

1,53 „nu va fi păcățuire între fiii lui Israel”: TM are „nu va fi mânia [lui Dumnezeu] peste comunitatea fiilor lui Israel”.

2,1-9 Pentru Origen (*Hom. Num.* 3,3), cele patru diviziuni ale taberei, spre cele patru puncte cardinale, simbolizează cele patru ordine de sfinți despre care ar vorbi Evr. 12,18-23 și care formează o ierarhie: cel mai sus, Biserica întâilor-născuți înscrisi în ceruri; apoi, corul îngerilor; urmează Ierusalimul ceresc și, cel mai jos, muntele Sion.

2,2 „[Fiecare] om ținându-se el”; gr. ἄνθρωπος ἐχόμενος αὐτοῦ, *litt.*: „om ținându-se el aproape de”, omis în TM. ♦ „după ceata, după însemnele, după casele strămoșilor lui”: Origen interpretează în sens moral și alegoric, în lumina pasajului din I Cor. 14,40 (*Hom. Num.* 2). „Tagma” (ceata) este pusă în relație cu „ordinul” (imagine militară). Fiecare ins trebuie să-și cunoască „ceata”, „ordinul” din care face parte și să aibă un comportament potrivit cerințelor ordinului respectiv, mai ales atunci când e vorba de preoție. „Însemnele” sunt, pentru Origen, „genele” fiecărui individ în parte, care-i definesc caracterul și-l disting de ceilalți. Cât despre „casele strămoșilor”, acestea prefigurează diferitele familii cerești în care sufletele vor intra după moarte.

2,9 După Theodoret, tribul lui Iuda este foarte numeros, ca semn al nașterii lui Iisus Hristos din sânul lui (*Qu. Num.* 3, PG 80, 352-353).

Simeon, și căpetenia fiilor lui Simeon – Salamiel, fiul lui Surisadai.¹³ Oastea lui, cei numărați: cincizeci și nouă de mii trei sute.¹⁴ Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui Gad, și căpetenia fiilor lui Gad – Elisaf, fiul lui Raguel.¹⁵ Oastea lui, cei numărați: patruzeci și cinci de mii șase sute și cincizeci.¹⁶ Toți cei numărați în tabăra lui Ruben: o sută cincizeci și una de mii și patru sute și cincizeci, cu oastea lor; în al doilea rând să-și ridice [tabăra].¹⁷ Și cortul mărturiei se va ridica, precum și tabăra leviților, în mijlocul taberelor. Precum își pun tabăra, așa să o și ridice, fiecare urmând la rând, după ceata [lui].

¹⁸ Ceata taberei lui Efraim, către apus, cu oastea lor, și căpetenia fiilor lui Efraim – Elisama, fiul lui Emiud.¹⁹ Oastea lui, cei numărați: patruzeci de mii cinci sute.²⁰ Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui Manase, și căpetenia fiilor lui Manase – Gamaliel, fiul lui Fadassur.²¹ Oastea lui, cei numărați: treizeci și două de mii două sute.²² Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui Benjamin, și căpetenia fiilor lui Benjamin – Abidan, fiul lui Gadeoni.²³ Oastea lui, cei numărați: treizeci și cinci de mii patru sute.²⁴ Toți cei numărați în tabăra lui Efraim: o sută opt mii și o sută, cu oastea lor. În al treilea rând își vor ridica tabăra.

²⁵ Ceata taberei lui Dan, către miazănoapte, cu oastea lor, și căpetenia fiilor lui Dan – Achiezer, fiul lui Amisadai.²⁶ Oastea lui, cei numărați: șaiszeci și două de mii șapte sute.²⁷ Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui Aser, și căpetenia fiilor lui Aser – Phagaiel, fiul lui Echran.²⁸ Oastea lui, cei numărați: patruzeci și una de mii cinci sute.²⁹ Și cei care își vor pune tabăra alături – tribul lui Neftali, și căpetenia fiilor lui Neftali – Achire, fiul lui Ainan.³⁰ Oastea lui, cei numărați: cincizeci și trei de mii patru sute.³¹ Toți cei numărați în tabăra lui Dan: o sută cincizeci și șapte de mii șase sute. Cei din urmă vor ridica tabăra, cu ceata lor.”

³² Aceasta este numărătoarea fiilor lui Israel, după casele strămoșilor lor. Toată numărătoarea taberelor, cu oștile lor: șase sute trei mii cinci sute cincizeci.³³ Iar leviții nu au fost numărați printre ei, după cum îi poruncise Domnul lui Moise.³⁴ Și au făcut fiii lui Israel toate câte i le orânduise Domnul lui Moise; așa puneau tabăra, după ceata lor; și așa își ridicau [tabăra], fiecare ținându-se [la rând], după familiile lor, după casele strămoșilor lor.

2,14 „Și cei care își vor pune tabăra alături” nu apare în TM.

2,18 „către apus”, *litt.*: „către mare”. Expresia traduce ebr. *yāmmāh*, „spre mare” = „spre apus”; în Egipt, sensul era „spre miazănoapte”.

3¹ Acestea [sunt] rudeniile lui Aaron și Moise în ziua în care Domnul i-a grăit lui Moise pe muntele Sina,² și acestea [sunt] numele fiilor lui Aaron: întâiul-născut, Nadab, și Abiud, Eleazar și Ithamar.³ Acestea [sunt] numele fiilor lui Aaron, preoții cei unși, cărora le-au desăvârșit [*i.e.* consacrat] mâinile pentru a sluji ca preoți.⁴ Și au murit Nadab și Abiud în fața Domnului, aducând ei foc străin înaintea Domnului în pustiu Sina; și copii nu aveau. Și Eleazar și Ithamar au slujit ca preoți împreună cu Aaron, tatăl lor.

⁵ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ⁶ „La tribul lui Levi și așază-i pe ei dinaintea lui Aaron preotul și îi vor sluji lui,⁷ și vor face de pază pentru el și [vor face] de pază pentru fiii lui Israel dinaintea cortului mărturiei, ca să lucreze lucrările cortului,⁸ și vor păzi toate uneltele cortului mărturiei și cele de pază ale fiilor lui Israel, la toate lucrările cortului.⁹ Și să-i dai pe leviți lui Aaron și fiilor lui, preoții. În dar Mi-au fost dăruți aceștia din partea fiilor lui Israel.¹⁰ Și pe Aaron și pe fiii lui să-i pui peste cortul mărturiei, și să-și păzească preoția și toate cele de la altar și dinăuntru perdelei [altarului]. Și cel străin care [le]-ar atinge să moară.”

¹¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ¹² „Și Eu, iată, i-am luat pe leviți dintre fiii lui Israel în locul tot întâiului-născut care deschide pântecul

3,3 „le-au desăvârșit mâinile”: TM are: „le-a desăvârșit mâna”. Pluralul verbului din LXX s-ar putea referi la faptul că subiectul este multiplu: Domnul împreună cu Moise (*cf.* Ex. 6,23; 29,9 și 35; 40,2-15; Lev. 8,1-36).

3,4 Moartea lui Nadab și Abiud este povestită în Lev. 10,1-3. Pentru Philon, Nadab și Abiud reprezintă intelectul despuiat de pasiuni care, prin virtute, se întoarce în eter, migrând astfel dinspre lumea creată spre cea necreată (*Confus.* 156; *Her.* 309; *Fuga* 59; *Somn.* II,67). Pentru Irineu (*Adv. haer.* IV,26,2), Nadab și Abiud, care aduc foc străin, îi prefigurează pe eretici, care introduc învățături străine în Biserică.

3,5-10 Theodoret se întreabă, în *Qu. Num.* 4 (PG 80,353AB), care sunt exact atribuțiunile preoților și ale leviților? După aceste versete, spune el, preoții aduc sacrificiile, iar leviții sunt ajutoarele preoților și păzitorii cortului.

3,9 „preoții” nu apare în TM. ♦ „În dar Mi-au fost dăruți aceștia”: după TM, destinatarul darului ar putea fi Aaron; interpretarea din LXX este certificată de unele manuscrise ebraice și concordă cu Num. 8,16, unde TM coincide cu LXX.

3,10 „[le]-ar atinge”: TM are „se apropie”.

3,11-13 Al doilea discurs al Domnului despre leviți. După Philon (*Her.* 124), leviții sunt deopotrivă tribul consacrat lui Dumnezeu și simbolul intelectului întors spre Dumnezeu. După *Sacrif.* 118-134, leviții reprezintă rațiunea care-și găsește refugiul în Dumnezeu. La rândul său, Origen interpretează „dintre fiii lui Israel” (*i.e.* din mijlocul fiilor lui Israel) ca o indicație asupra „imparțialității” levitice: levitul nu deviază nici spre stânga, nici spre dreapta, după expresia din Num. 20,17, fiind garantul fidelității față de Dumnezeu.

la fiii lui Israel: leviții vor fi răscumpărare pentru ei și vor fi ai Mei. ¹³ Pentru că al Meu este tot întâiul-născut. În ziua în care am lovit tot întâiul-născut în pământul Egiptului, Mi-am sfințit tot întâiul-născut în Israel, de la om până la dobitoc. Ai mei vor fi, Eu [sunt] Domnul.”

¹⁴ Și a grăit Domnul către Moise în pustiul Sina, zicând: ¹⁵ „Socotește-i pe fiii lui Levi, după casele strămoșilor lor, după familiile lor, după înruderile lor, pe tot bărbatul de la o lună în sus, [așa] să-i socotești pe ei.” ¹⁶ Și i-au numărat Moise și cu Aaron, după glasul Domnului, în felul în care le orânduise Domnul. ¹⁷ Și aceștia erau fiii lui Levi, după numele lor: Gedson, Caath și Merari. ¹⁸ Și acestea [sunt] numele fiilor lui Gedson, după familiile lor: Lobeni și Semei. ¹⁹ Și fiii lui Caath, după familiile lor: Amram și Issaar, Chebron și Oziel. ²⁰ Și fiii lui Merari, după familiile lor: Mooli și Musi. Acestea sunt familiile leviților, după casele strămoșilor lor.

²¹ Lui Gedson: familia lui Lobeni și familia lui Semei; acestea [sunt] familiile lui Gedson. ²² Numărătoarea lor, după numărul tuturor bărbaților de la o lună în sus – numărătoarea lor: șapte mii cinci sute. ²³ Și fiii lui Gedson să-și pună tabăra îndărătul cortului, spre apus. ²⁴ Și căpetenia casei strămoșilor familiei lui Gedson [era] Elisaf, fiul lui Lael. ²⁵ Și [erau în] paza fiilor lui Gedson în cortul mărturie: cortul, și acoperământul, și vălul ușii de la cortul mărturie, ²⁶ și pânzele curții, și perdeaua de la poarta curții de lângă cort și toate celelalte lucrări ale lui.

²⁷ Lui Caath: familia lui Amram, și familia lui Saar, și familia lui Chebron, și familia lui Oziel; acestea sunt familiile lui Caath. ²⁸ După numărul tuturor bărbaților de la o lună în sus: opt mii șase sute, stând de pază la cele sfinte. ²⁹ Familiile fiilor lui Caath vor pune tabăra în partea

3,12 „răscumpărare”: gr. λύτρον nu are corespondent aici în TM, dar în alte locuri (3,46.48.51) traduce un derivat de la *pādhāh*. „a răscumpăra”.

3,15 „după înruderile lor” nu apare în TM: este posibil ca în LXX să fie o traducere dublă pentru *miš'pāhāh* (vezi nota la 1.18).

3,16 „și cu Aaron” nu apare în TM; această omisiune s-ar încadra într-un șir mai lung de exemple (1,53; 8,12; 16,11 și 44; 17,8; 20,8), prin care LXX îi acordă lui Aaron un rol mai important decât cel atribuit în TM. ♦ „după glasul Domnului”: expresia este proprie Num. pentru a reda ebr. *'al peh YHWH*, lit.: „după gura Domnului”.

3,23 „și fiii lui Gedson”: TM are „familiile din Gēr'sunnī”. În afara diferențelor de antroponime, întâlnim aici și traducerea grecească uioi „fiii”, pentru cuvântul ebraic echivalat de obicei prin δῆμος, care în LXX va apărea în versetul următor.

3,26 „perdeaua de la poarta curții de lângă cort”: cf. Ex. 27,16.

dinspre miazăzi a cortului,³⁰ și căpetenia casei strămoșilor familiei lui Caath [era] Elisaphan, fiul lui Oziel.³¹ Și în paza lor [vor fi] chivotul, și masa, și sfeșnicul, și altarele, și uneltele [locului] sfânt, cele în care slujesc, și vălul, și toate lucrările lor.³² Și căpetenie peste căpeteniile leviților [era] Eleazar, fiul lui Aaron preotul, cel pus să stea de pază la cele sfinte.

³³ Lui Merari: familia lui Mooli și familia lui Musi; acestea sunt familiile lui Merari.³⁴ Numărătoarea lor, după numărul a tot bărbatul de la o lună în sus: șase mii cincizeci.³⁵ Și căpetenia casei strămoșilor familiei lui Merari [era] Suriel, fiul lui Abichail. Ei să-și pună tabără în partea dinspre miazănoapte a cortului.³⁶ Numărătoarea pentru paza fiilor lui Merari: abacele cortului, și stinghiile lui, și stâlpii lui, și tălpile lui, și toate uneltele lor, și toate lucrările lor,³⁷ și stâlpii curții de jur-împrejur, și tălpile lor, și țărșii și funiile lor.

³⁸ Și cei care pun tabăra în fața cortului mărturiei înspre răsărit: Moise și Aaron și fiii lui care stau de pază la cele sfinte pentru fiii lui Israel. Și străinul care [le]-ar atinge să moară.

³⁹ Toată număratoarea leviților, pe care i-au numărat Moise și Aaron după glasul Domnului, după familiile lor, toți bărbații de la o lună în sus: douăzeci și două de mii.

⁴⁰ Și i-a spus Domnul lui Moise: „Socotește-i pe toți întâii-născuți de parte bărbătească ai fiilor lui Israel, de la o lună în sus, și ia-le numărul după nume.⁴¹ Și pe leviți să-i iei pentru Mine – Eu [sunt] Domnul – în locul tuturor întâilor-născuți ai fiilor lui Israel, și vitele leviților, în locul tuturor întâilor-născuți dintre vitele fiilor lui Israel.”⁴² Și a numărat Moise, în felul în care i-a poruncit Domnul, tot întâiul-născut dintre fiii lui Israel.

3,31 „vălul”: gr. κατακόλυμα nu poate fi nici acoperământul din v. 25, nici pânzele curții din v. 26, ambele încredințate lui Gedson, ci vălul care desparte sfânta sfintelor (cf. Ex. 26,34).

3,32 „Eleazar, fiul lui Aaron preotul”: textul din LXX este aici mai clar decât cel din TM, pentru că sistemul cazual din greacă permite eliminarea unei posibile lecturi ambigue: „Eleazar, fiul lui Aaron, preotul”, în care „preotul” ar putea fi considerat apozitie pe lângă Eleazar.

3,39 După tradiția rabinică, Aaron trebuie șters de pe listă, în sensul că el nu trebuie inclus în numărul leviților numărați. ♦ „douăzeci și două de mii”: după Origen (*Hom. Num.* 4,1), 22 000 este un număr excelent, întrucât îl conține pe 22, care reprezintă numărul literelor alfabetului ebraic, al patriarhilor, al creaturilor etc. Simbolizează, în chip mistic, „suma tuturor făpturilor”.

⁴³ Și au fost toți întâii-născuți de parte bărbătească, după numărul numelor [lor], de la o lună în sus, după numărătoarea lor: douăzeci și două de mii două sute șaptezeci și trei.

⁴⁴ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ⁴⁵ „Ia-i pe leviți în locul a tot întâiului-născut dintre fiii lui Israel și vitele leviților în locul vitelor lor, și ai Mei vor fi leviții. Eu [sunt] Domnul. ⁴⁶ Și [pentru] răscumpărările celor două sute șaptezeci și trei, cei care prisosesc față de leviți dintre întâii-născuții fiilor lui Israel, ⁴⁷ să iei [câte] cinci sicli de cap, după didrahma sfântului [lăcaș], douăzeci de oboli la siclu, ⁴⁸ și să-i dai banii lui Aaron și fiilor lui ca răscumpărare pentru cei ce prisosesc dintre ei.” ⁴⁹ Și Moise a luat banii, răscumpărările pentru cei ce prisosseau la răscumpărarea leviților; ⁵⁰ în locul întâiilor-născuți ai fiilor lui Israel a luat banii: o mie trei sute șazeci și cinci de sicli, după siclu sfântului [lăcaș]. ⁵¹ Și Moise le-a dat lui Aaron și fiilor lui răscumpărările pentru cei ce prisosseau, după glasul Domnului, precum îi orânduise Domnul lui Moise.

4 ¹ Și a grăit Domnul către Moise și Aaron, zicând: ² „Fă numărătoarea fiilor lui Caath dintre fiii lui Levi, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, ³ de la douăzeci și cinci de ani în sus, până la cincizeci de ani, pe toți cei ce intră să slujească pentru a face toate lucrările în cortul mărturiei. ⁴ Și

3,43 „două sute șaptezeci și trei”: Origen (*Hom. Num.* 4,1) interpretează mistic și acest număr: 22 273 se descompune în 22 000, „suma tuturor creaturilor”, și 273, „misterul zămislirii omului”, întrucât reprezintă numărul de zile al sarcinii unei femei.

3,47 „cinci sicli de cap”: TM are „cinci, cinci șekeli pe craniu... după didrahma cea sfântă”; alternanța siclu-didrahmă pare să derive dintr-o echivalență destul de aproximativă, pentru că șekelul avea 11,5 gr. argint, iar drahma atică 4,32 gr., pentru a ajunge în epoca ptolemaică la 3,6 gr. (vezi Gen. 23,15-16; Ex. 21,32; Lev. 27,3 în comparație cu Ex. 30, 23-24; 39,1; Lev. 5,15); valoarea de 20 de oboli pentru un siclu ar trimite tot spre epoca ptolemaică.

4,3 „de la douăzeci și cinci de ani”: TM are „treizeci de ani”; diferența aceasta apare și în versetele 23, 30, 35, 39, 43, 47. Explicația ar putea consta, ca și în cazul citat la 1,14, în dorința LXX de a armoniza între ele diversele părți ale Bibliei (în cazul de față, cu 8,24, unde este menționată vârsta de douăzeci și cinci de ani, atât în LXX, cât și în TM; pe de altă parte însă, armonizarea ar fi fost mai simplă dacă s-ar fi operat modificarea numai în 8,24); rămâne deschisă și ipoteza că diferențele provin dintr-un model ebraic diferit de TM.

4,4 „sfânta sfințelor”: gr. ἅγιον τῶν ἁγίων; litt.: „sfânt dintre cele sfinte”, atât în LXX, cât și în TM. În vechile traduceri românești (ms. 45 și ms. 4389) găsim traducerea *sfântu sfinților* și, respectiv, *a sfântului sfinților*, dar în Biblia 1688 apare forma *Svânta*

lucrările fiilor lui Caath în cortul mărturiei [sunt] acestea: sfânta sfintelor.⁵ Și Aaron și fiii lui să intre când se va strânge tabăra și să dea jos perdeaua umbritoare și să acopere cu ea chivotul mărturiei.⁶ Și să pună peste ea acoperământ de piele ca hiacintul și să arunce peste el o pânză toată ca hiacintul, și să petreacă drugii [chivotului].⁷ Și peste masa punerii-înainte să aștearnă o pânză, toată purpurie, și vasele, și cădelnițele, și cupele, și potirele pentru libație, iar pâinile cele de-a pururi să fie pe ea.⁸ Și să

Svintelor, menținută apoi în majoritatea versiunilor românești până la cele mai recente ediții ale Bibliei Sinodale. Expresia din TM a generat trei tipuri de interpretări: 1) a fost considerată o apozitie pentru „cortul mărturiei”, interpretare puțin verosimilă, întrucât, conform cu Ex. 26,33-34, trebuie făcută o distincție între cort, „loc sfânt”, și „sfânta sfintelor” care adăpostește chivotul mărturiei; de aceea Targumul N. a modificat expresia cu „în casa lucrurilor sfinte”, adică în sanctuar; 2) expresia s-ar referi la tipul de slujbe ale fiilor lui Caath; 3) expresia ar desemna obiectele sacre de care se îngrijeau fiii lui Caath. Expresia din LXX, la nominativ-acuzativ, nu poate reprezenta o apozitie pentru „cortul mărturiei”, aflat la dativ în greacă; de asemenea, în pasajul de față, expresia în discuție apare în greacă cu forma nearticulată, în timp ce în Ex. 26,33-34 și în Num. 18,10 apare forma articulată pentru a denumi locul unde se află chivotul; în Ex. 29,37 și 40,10, ca și în 30,10 și 30,36, referirea ar fi mai degrabă la un obiect sau la un animal de jertfă, nu la o anumită activitate. Acest sens din Ex., confirmat de numeroase ocurențe din Lev. (2,3 și 10; 6,17 și 22; 7,1 și 6; 10,12 și 17; 14,13; 24,9; 27,28; vezi comentariul la Lev. 2,3), face improbabilă și a doua ipoteză de interpretare. Rămâne mai plauzibilă a treia interpretare, anume că este vorba de lucrurile sfinte de care trebuiau să se îngrijească fiii lui Caath. În spiritul acestei interpretări expresia s-ar putea traduce prin „cele sfinte între sfinte”, care ar desemna astfel atât obiectele sacre, cât și chivotul însuși („cel sfânt între cele sfinte”). Forma de plural apare de altfel în 4,19. ♦ Origen remarcă faptul că obiectele care trebuie acoperite sunt în număr de șapte, cifră sacră. Aceste obiecte simbolizează, după el, secretele înțelepciunii tainice, care trebuie acoperite și păstrate departe de ochii mulțimii profane (*Hom. Num.* 4,15,2-3).

4,5 „perdeaua umbritoare”, τὸ καταπέτασμα τὸ σοσκιάζον: TM are „vălul perdelei” (*pārokheth hammāsākh*) tradus în greacă fie prin καταπέτασμα (Ex. 35,12), de unde tradiționalul „catapeteasmă”, care a ajuns astăzi să denumească strict iconostasul din bisericile ortodoxe, fie prin κατακόλυμμα τοῦ καταπέτασματος (Ex. 40,21).

4,6 „ca hiacintul”: ebr. *tahas* și *i'khēleth* – ambele traduse cu același cuvânt în gr. (vezi n. urm.)

4,7 „toată purpurie” (ὀλοπόρφυρον): TM are „albastră” (sau „violetă”, sau „purpuriu-violetă”); termenul *i'khēleth* este tradus întotdeauna în restul Pentateuhului prin ὀκινθος sau ὀκινθινον; Ulrich, E., 1992, propune emendarea lui ὀλοπόρφυρον din acest pasaj cu ὀκινθινον.

4,8 „peste ea” (peste masă): TM are „peste ele” (peste obiectele de cult enumerate în versetul anterior).

aștearnă peste ea pânză stacojie și să o acopere cu acoperământ de piele ca hiacintul și să petreacă prin ea drugii. ⁹ Și să ia o pânză ca hiacintul și să acopere sfeșnicul care luminează, și candelulele lui, și mucările lui, tăvițele lui și toate vasele pentru untdelemn, cu care se slujește. ¹⁰ Și să-l pună pe el și toate uneltele lui într-o învelitoare de piele ca hiacintul și să-l așeze pe drugii. ¹¹ Și pe altarul de aur să aștearnă o pânză ca hiacintul și să-l acopere cu acoperământ de piele ca hiacintul și să petreacă drugii. ¹² Și să ia toate vasele de slujit în care se slujește la cele sfinte și să le pună într-o pânză ca hiacintul și să le acopere cu acoperământ de piele ca hiacintul și să le pună peste drugii. ¹³ Și capacul să-l pună peste altar și să-l acopere pe deasupra cu o țesătură, toată ca purpura. ¹⁴ Și să pună toate vasele în care se slujește deasupra lui, și talgerele pentru jărat, și cârligele pentru carne și pocalele, și capacul, și toate vasele altarului. Și să pună peste el acoperământ de piele ca hiacintul, și să petreacă drugii lui. Și să ia o pânză ca purpura și să învelească laolaltă vasul de spălat și soclul lui și să le pună într-un acoperământ de piele ca hiacintul și să le pună peste drugii. ¹⁵ Aaron și cu fiii lui vor termina de acoperit cele sfinte și toate vasele sfinte la ridicarea taberei și [abia] după aceea vor intra fiii lui Caath să le ridice; și să nu se atingă de cele sfinte, ca să nu moară. Acestea le vor ridica fiii lui Caath în cortul mărturiei. ¹⁶ Eleazar, fiul lui Aaron preotul, va veghea: untdelemnul pentru lumină, și amestecul de tămâie și jertfa de fiecare zi, untdelemnul ungerii, și va avea grijă de întregul cort și tot ce se află în el în [lăcașul] sfânt, în toate lucrările.” ¹⁷ Și a grăit Domnul către Moise și Aaron, zicând: ¹⁸ „Să nu lăsați să piară din trib ceata familiei lui Caath, dintre leviți. ¹⁹ Așa să faceți cu ei, ca să trăiască, și nu vor muri când se vor apropia de sfintele sfintelor:

4,9 Pentru Philon (*Her.* 226), masa din versetul 7 simbolizează rugăciunile de mulțumire pentru muritori; candelabru simbolizează rugăciunile de mulțumire pentru ființele cerești.

4,13 „capacul să-l pună peste altar”: TM are „ei vor arunca cenușa de pe altar”. În Ex. 27,3 καλυπτῆρ trimitte la un ritual diferit de TM, care are „vase de luat cenușa”. Poate că este vorba de un capac de metal, care se pune peste altarul pe care au rămas tăciuni, pentru a putea pune deasupra pânza purpurie. Acest „capac” e necunoscut în TM.

4,14 După Theodoret (*Qu. Num.* 6, PG 80,356 AB), hiacintul simbolizează cerul, iar purpura, regalitatea. Cuverturile de culoarea hiacintului convin obiectelor din interior, iar cele de culoarea purpurei, obiectelor din exteriorul cortului. Explicația lui Theodoret nu este general valabilă.

4,15 „ca să nu moară”: TM are „și vor muri”. LXX oferă aici o traducere explicită. ♦ „Acestea le vor ridica”, TM are: „acestea sunt sarcina”.

4,16 „Eleazar... va veghea”; *lit.*: „Cel care va supraveghea... Eleazar”.

Aaron și fiii lui să meargă și să-i rânduiască pe fiecare la îndatorirea lui ²⁰ și să nu intre să vadă fără veste cele sfinte, ca să nu moară.”

²¹ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²² „Fă și numărătoarea fiilor lui Gedson, tot după casele strămoșilor lor, după familiile lor, ²³ de la douăzeci și cinci de ani în sus și până la cincizeci de ani; socotește-i pe toți cei ce intră să slujească și să facă lucrările sale în cortul mărturiei. ²⁴ Aceasta este slujirea familiei lui Gedson: să slujească și să ridice. ²⁵ Să ducă învelitorile de piele ale cortului și cortul mărturiei, și acoperământul lui, și acoperământul ca hiacintul de deasupra lui, și acoperământul ușii cortului mărturiei ²⁶ și pânzele curții, câte sunt pe cortul mărturiei, și celelalte, și toate vasele de slujit, cu câte se slujește; [acestea] vor face. ²⁷ După [zisa] gurii lui Aaron și a fiilor lui să fie slujba fiilor lui Gedson, după toate slujirile lor și în toate [cele] purtate de ei. Și să veghezi asupra lor, după numele lor, la toate cele purtate de ei. ²⁸ Aceasta este slujirea fiilor lui Gedson, în cortul mărturiei, și paza lor [stă] sub mâna lui Ithamar, fiul lui Aaron preotul.

²⁹ Să-i numărați pe fiii lui Merari, după familiile lor, după casele strămoșilor lor. ³⁰ Să-i numărați de la douăzeci și cinci de ani în sus, până la cincizeci de ani, pe tot cel ce intră să slujească la lucrările din cortul mărturiei. ³¹ Și pe acestea le vor păzi dintre cele purtate de ei, după toate lucrările lor, în cortul mărturiei: abacele cortului și stinghiile lui, și stâlpii lui, și tălpile lui, și acoperământul, și tălpile lor, și stâlpii lor, și acoperământul ușii cortului, ³² și stâlpii curții de jur-împrejur, și tălpile lor, și stâlpii perdelei de la poarta curții, și tălpile lor, și țăruii lor, și funiile lor, și toate uneltele lor, și toate din slujirea lor, – după nume să vegheați asupra lor, și tot ce se află în paza lor, dintre cele pe care le duc. ³³ Aceasta este slujirea familiei fiilor lui Merari, în toate lucrările lor, în cortul mărturiei, sub mâna lui Ithamar, fiul lui Aaron preotul.”

³⁴ Și i-au numărat Moise și Aaron și mai-marii lui Israel pe fiii lui Caath după familiile lor, după casele strămoșilor lor, ³⁵ de la douăzeci și cinci de ani în sus până la cincizeci de ani, pe toți cei care intră să slujească și să

4,20 „fără veste cele sfinte”: TM are „deodată (*litt.* dintr-o înghițitură) sanctuarul” (*k^eballa' 'eth - haqqōdhes*); Kebala, unul dintre cei patru îngeri ai samaritenilor, își are originea în acest verset; cf. Gaster, M., 1984, p. 114.

4,22 „Fă numărătoarea”: TM are: „la capul”. Cf. nota la 1,2. ♦ „Gedson”: TM are *Gēr^ešōn*.

4,23 „douăzeci și cinci de ani”: TM are „treizeci de ani” (cf. nota la 4,3).

4,34 „mai-marii lui Israel”: TM are: „mai-marii adunării”.

lucreze în cortul mărturie. ³⁶ Și s-a făcut numărătoarea lor, după familiile lor: două mii două sute cincizeci. ³⁷ Aceasta a fost numărătoarea familiei lui Caath, toți cei care slujesc în cortul mărturie, așa cum i-au numărat Moise și Aaron, după glasul Domnului, prin mâna lui Moise.

³⁸ Și i-au numărat pe fiii lui Gedson, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, ³⁹ de la douăzeci și cinci de ani în sus, până la cincizeci, pe toți cei care intră să slujească și să facă lucrările în cortul mărturie. ⁴⁰ Și s-a făcut numărătoarea lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor: două mii șase sute treizeci. ⁴¹ Aceasta a fost numărătoarea familiei fiilor lui Gedson, toți cei care slujesc în cortul mărturie, cum i-au numărat Moise și Aaron după glasul Domnului, prin mâna lui Moise.

⁴² Și s-a făcut și numărătoarea familiei fiilor lui Merari, după familiile lor, după casele strămoșilor lor, ⁴³ de la douăzeci și cinci de ani în sus până la cincizeci, toți cei care intră să slujească la lucrările cortului mărturie.

⁴⁴ Și s-a făcut numărătoarea lor, după familiile lor, după casele strămoșilor lor: trei mii două sute. ⁴⁵ Aceasta este numărătoarea familiei fiilor lui Merari, cum i-au numărat Moise și Aaron după glasul Domnului, prin mâna lui Moise.

⁴⁶ Toți cei numărați, [așa] cum i-au numărat Moise și Aaron și mai-marii lui Israel, – pe leviți după familiile, după casele strămoșilor lor, ⁴⁷ de la douăzeci și cinci de ani în sus, până la cincizeci, toți cei care intră spre săvârșirea lucrărilor și la lucrările de ridicare în cortul mărturie –, ⁴⁸ [toți] cei numărați au fost opt mii cinci sute optzeci. ⁴⁹ După glasul Domnului au fost ei numărați, prin mâna lui Moise, om cu om, pe lucrările lor și pe cele ridicate de ei. Și au fost numărați în felul în care Domnul îi poruncise lui Moise.

5¹ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ² „Poruncește fiilor lui Israel să izgonească din tabără pe toți leproșii și pe toți cei cu scurgere și pe toți

4,37 „după glasul Domnului”: TM are: „pe gura lui YHWH”.

4,41 „prin mâna lui Moise”: absent în TM.

4,47 „săvârșirea lucrărilor”: *litt.* „lucrările lucrărilor”. Origen interpretează această formulare specială. Pentru el, ea desemnează prescripțiile în legătură cu tainele ascunse, prescripții care trebuie îndeplinite, o parte în prezent, o parte în lumea ce va să fie. ♦ 25 simbolizează perfecțiunea celor cinci simțuri. Doar cel care și-a purificat simțurile poate îndeplini „lucrările lucrărilor”. Numărul 50 este simbolul răscumpărării, legat de anul jubiliar (Lev. 25,10). Cât despre cortul mărturie, el simbolizează adunarea sfinților importanți (*Hom. Num.* 5,2 sq.).

5,2 „de un răposat”; *litt.* „de un suflet”: folosirea cuvântului ψυχή cu sensul de „persoană” are numeroase atestări în greaca clasică și în LXX; traducerea prin „răposat”

întinații prin [atingerea] de un răposat. ³ De la bărbat și până la femeie, izgoniți-i afară din tabără, să nu-și pângărească taberele în care mă aflu Eu.” ⁴ Și așa au făcut fiii lui Israel și i-au izgonit afară din tabără. Precum îi poruncise Domnul lui Moise, așa au făcut fiii lui Israel.

⁵ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ⁶ „Grăiește fiilor lui Israel, zicând: «Bărbat sau femeie, [ori]care va săvârși păcate omenești și, din nebăgare de seamă, va nesocoti și va greși, ⁷ să mărturisească de față cu toți păcatul pe care l-a făcut și să înapoieze în întregime [prețul] pentru greșală, să mai adauge a cincea parte și să dea înapoi celui față de care a greșit. ⁸ Iar dacă omul [păgubit] nu va avea o rudă apropiată căreia să-i înapoieze [prețul] a ceea ce i-a greșit, prețul pentru greșală, dat Domnului, să fie al preotului, pe lângă berbecul de împăcare cu care va face [jertfa de] împăcare pentru el. ⁹ Și toată pârğa din toate cele sfințite la fiii lui Israel, toate câte I le vor aduce Domnului pentru preot, ale preotului să fie. ¹⁰ Și

se bazează pe pasajele din Lev. 21,11 și Num. 6,6, unde apare specificarea că este vorba de o persoană decedată (cf. și Lev. 21,5; 21,11).

5,2-3 Theodoret interpretează moral alungarea din tabără a leproșilor, a gonoreicilor și a celor necurați. După el, Dumnezeu ne învață lucruri importante prin lucruri mărunte: trebuie alungați ucigașii, mult mai răi decât cei contaminați de atingerea unui cadavru; trebuie alungați vicioșii, mai detestabili decât leproșii, adulterii ș.a.m.d. (*Qu. Num.* 8, PG 80,356C).

5,5-8 Versetele acestea corespund Lev. 5,20-26, unde textul este mai amplu.

5,6 „din nebăgare de seamă (acela) va nesocoti”: TM are „fiind necredincios cu necredință față de YHWH”.

5,8 „rudă apropiată”: TM are „răscumpărător” (cf. Lev. 25,25-26); participiul substantivat ebr. *haggō'el* este redat de participiul substantivat ὁ ἀρχιστεῦον, *lit.* „cel care acționează ca apropiat”: în Lev. 25,25-26 și aici, referitor la răscumpărarea unei proprietăți sau la primirea banilor restituiți; în Num. 35, precizat de τὸ αἷμα, referitor la răzbunătorul sângelui, iar în 36,8, traducând în mod surprinzător ebr. *yāraș*, cu privire la moștenirea primită de fiice sau de colaterali. Folosind acest verb, LXX recuperează un termen din vocabularul juridic grecesc, referitor numai la moștenire, dar lărgindu-i sensul.

5,9 „pârğa”, ἀπαρχή: TM are *l'rumāh*. Cuvântul grecesc mai apare în Ex. pentru a desemna fie primele roade aduse în dar Domnului, fie darurile de preț destinate construcției sanctuarului. În tot Pentateuhul, doar în Lev. 22,12 termenul mai apare relaționat cu „cele sfințite” și pare a desemna acea parte din ofrandele vegetale și animale aduse pentru mântuire, pe care Domnul o dă înapoi preoților, vezi nota la Lev. 2,12 (cf. și Num. 18,8-9). ♦ Theodoret precizează că „pârğa” adusă preoților va fi consumată de aceștia (*ibid.*).

5,10 Tot versetul prezintă dificultăți. Textul din TM este aproape incomprehensibil, iar cel din LXX pare „absurd”, în a doua parte a versetului, care, în traducere literală, ar

cele sfințite de la fiecare vor fi ale lui. Omul care face un dar preotului, al preotului va fi [darul].»¹¹

¹¹ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹² „Grăiește fiilor lui Israel și spune-le: «Femeia oricărui bărbat, de-l va disprețui și nu-l va lua în seamă, lăsându-l deoparte, ¹³ și cineva se va culca în pat cu ea slobozind sămânță, fără știrea bărbatului ei, și va ascunde [acest lucru]; dacă ea a fost pângărită, fără să fie [vreun] martor împotriva ei, ea nefiind prinsă asupra faptului; ¹⁴ și dacă [soțul] va fi cuprins de duhul geloziei și o va bănuși pe femeia lui, ea fiind pângărită; sau dacă va fi cuprins de duhul geloziei și o va bănuși pe femeia lui, ea nefiind pângărită, ¹⁵ să o aducă omul acela pe femeia lui la preot și să dea darul pentru ea, o zecime de efă de făină de orz; [dar] nu va turna peste făină untdelemn, nici nu va pune peste ea tămâie, pentru că aceasta este jertfă de bănuială, jertfă de pomenire, amintind păcatul. ¹⁶ Preotul să o aducă și să o așeze înaintea Domnului; ¹⁷ și să ia preotul apă curată, vie, într-un vas de lut și țărână din bătătura cortului mărturiei; și, luându-o,

avea următoarea formă: „și omul care îi va da preotului îi va aparține”. Din cauza numeroaselor dificultăți sintactice și semantice se adoptă soluția menținerii ambiguităților.

5,11-31 Philon menționează că, în cazul unei bănușeli de adulter, Legea face aici apel nu la judecata oamenilor, ci la tribunalul naturii, întrucât Dumnezeu vede lucrurile invizibile (*Spec.* III, 52-62). El precizează însă că, înainte de ritualul ordaliei, bărbatul și femeia bănușită de adulter trebuie să compară în fața judecătorilor din Ierusalim (53-54). Philon adaugă precizări față de textul LXX: soțul expune cazul în fața preotului; preotul scoate acoperământul de pe capul femeii, de la începutul ceremoniei; țărâna este luată din solul Templului (*ibid.*). Același ritual este descris, cu mici diferențe, și de Flavius Iosephus, în *AI* III, 270-273.

5,12 „Femeia oricărui bărbat”: *litt.*: „a unui bărbat a unui bărbat ... femeia sa” – semitism care traduce literal ebr. 'iš 'iš ... 'ištō „un bărbat, un bărbat [= orice bărbat]... femeia sa”.

5,14-15 „duhul geloziei și o va bănuși”, gr. πνεῦμα ζηλώσεως καὶ ζηλώση: cuvântul grecesc are atât sens pozitiv, „zel, râvnă, năzuință, emulație”, cât și un sens negativ, „invidie, gelozie”, vezi și construcțiile la Deut. 5,9. ♦ „tămâie”, gr. λίβανov. Nu este chiar tămâie, ci „oliban”. ♦ Pilon spune că absența untdelemnului și a „olibanului” se explică prin faptul că este vorba de un sacrificiu oferit în împrejurări dureroase (*Spec.* III, 56-57).

5,15 Pentru „pomenire” *cf.* nota la Lev. 2,2.

5,17 Traducerea interpretativă: „apă curată, vie”, după LXX, pentru „ape sfinte”, după TM. ♦ Philon interpretează versetul alegoric: vasul de lut simbolizează moartea prin care va fi pedepsit adulterul; pământul și apa, elemente ale nașterii și creșterii, simbolizează eliminarea murdăriei păcatului; apa curată și vie este simbolul curăției femeii; țărâna luată din solul fertil al cortului/Templului simbolizează fecunditatea femii caste (*ibid.*).

preotul să o pună în apă. ¹⁸ Și s-o așeze preotul pe femeie înaintea Domnului și să descopere capul femeii și să-i pună în mâini jertfa de pomenire, jertfa bănuiei, iar în mâna preotului să se afle apa muștrării aducătoare de blestem.

¹⁹ Și preotul să o pună să jure și să-i spună femeii: «Dacă nu s-a culcat nimeni cu tine și dacă n-ai călcat strâmb, pângărindu-te, [fiind] în stăpânirea bărbatului tău, fii dovedită curată prin apa muștrării aducătoare de blestem! ²⁰ Iar dacă ai călcat strâmb, fiind în stăpânirea bărbatului tău, sau te-ai pângărit și și-a dat cineva sămânța lui în tine, în afară de bărbatul tău, [atunci, dimpotrivă]!» ²¹ Și preotul s-o pună pe femeie să se jure cu jurămintele blestemului acestuia și să-i spună preotul femeii: «Domnul să te pună sub blestem și sub jurământ în mijlocul poporului tău, – să dea Domnul să-ți cadă coapsa și să ți se umfle pântecul, ²² și să intre apa aceasta aducătoare de blestem în pântecul tău, să-ți umfle burta, și căzută să-ți fie coapsa.» Iar femeia să spună: «Așa să fie, așa să fie!» ²³ Și preotul să scrie blestemele acestea în carte și să o înmoaie în apa muștrării aducătoare de blestem. ²⁴ Și să-i dea femeii să bea apa muștrării aducătoare de blestem și apa muștrării aducătoare de blestem va intra în ea. ²⁵ Și preotul să ia din mâna femeii jertfa bănuiei și să pună jertfa înaintea Domnului și să o aducă spre altar. ²⁶ Preotul să ia pomenirea din jertfa ei și să o așeze pe altar și după aceasta să-i dea femeii să bea apa. ²⁷ Și va fi așa: dacă este pângărită, și a făcut lucrul acesta pe ascuns, fără știința bărbatului ei, va intra în ea apa muștrării aducătoare de blestem și-i va umfla pântecul și va face să-i cadă coapsa; și femeia se va afla sub blestem în poporul ei. ²⁸ Iar dacă femeia nu este pângărită, ci este curată, atunci va fi dezvinovățită și va rodi sămânța. ²⁹ Aceasta este legea bănuiei, pentru cel a cărui femeie va călca

5,18-19 Pentru Theodoret, scopul ritualului este înfricoșarea femeii, în așa fel încât ea să mărturisească adevărul. Stă cu capul descoperit, ca simbol al faptului că lui Dumnezeu nu i se poate ascunde nimic (*ibid.*).

5,21 „cu jurămintele”: *litt.*: „în jurămintele”; TM are „în jurământ”. ♦ „să-ți cadă coapsa”: *litt.*: „să ți se desfacă coapsa”: Flavius Iosephus (*AI III,271*) confirmă LXX și TM: să-i fie dezarticulat piciorul drept. Sensul expresiei a fost interpretat „să rămâi stearpă” sau, figurat, „să ți se usuce sânul”.

5,23 „în carte”: *litt.* „pe o carte”. TM are „în carte”; termenul grec poate însemna atât „carte” (*volumen*), cât și „foaie”. După Flavius Iosephus (*AI III,271*) blestemele sunt scrise pe o piele lucrată.

5,27 „fără știința bărbatului ei”: TM are „a fost necredincioasă cu necredință față de bărbatul ei”. ♦ Philon dezvoltă textul LXX: după el, pântecul femeii se umflă și se inflamează (*Spec. III,62*). După Theodoret, pântecul se umflă și crapă (*Qu. Num. 10: PG 80,360C*).

strâmb, aflându-se în stăpânirea bărbatului, și se va pângări; ³⁰ dacă un om va fi cuprins de duhul geloziei și-și va bănuși femeia, să-și pună femeia să stea înaintea Domnului și să-i facă preotul toată legea aceasta. ³¹ Și omul va fi dezvinovățit de păcat și femeia își va lua păcatul [asupra-i].”

6 ¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „Grăiește fiilor lui Israel și spune-le: «Bărbatul sau femeia care va jura cu mare jurământ să trăiască în curăție pentru Domnul, ³ fără vin și băutură amețitoare, să se curețe și de

6,1-8 „jurământul mare”: expresia ca atare nu se găsește în LXX (unde apare „a făcut făgăduință în chip mare”). Ea apare însă la Philon (*Agr.* 175; *Deus* 87; *Ebr.* 2; *Fuga* 115 etc.). Referințe din NT: Lc. 1,15; Fapte 18,18; 21,23-26. Expresia nu apare la Origen, dar ideea este prezentă (*Hom. Num.* 24,2). După Alexandrin, jurământul nazireului le întrece pe toate celelalte, întrucât nazireul se oferă pe sine însuși lui Dumnezeu, nu un lucru exterior. Prin urmare acesta este un imitator *avant la lettre* al lui Iisus Hristos. Metodiul al Olimpului, în *Banchetul* 5, merge în același sens: cel care face „marele jurământ” se oferă pe sine însuși lui Dumnezeu prin castitate și feciorie. Interzicerile nu trebuie luate în sens literal: abținerea de la vin înseamnă abținerea de la plăceri și vicii, iar abținerea de la sikera (orice băutură amețitoare), evitarea „păcatelor colaterale” (toalete scumpe, flecăreală). Asemănător, la Maxim Mărturisitorul (*Quaestiones et dubia* 47).

6,2 „cu mare jurământ”, gr. *μεγάλως εὐξήται εὐχὴν*: termenul care desemnează de obicei „rugăciunea” are și sensul de „jurământ”. În TM este vorba de jurământul „nazireului”, cel curat, înfrânat, descriind regulile la care se supun prin jurământ nazireii, ritualul de îndeplinit în caz de întrerupere prin atingerea unui cadavru și ceremoniile care marchează sfârșitul naziratului. LXX are altă optică, vorbind despre „marele jurământ de purificare”, tradiție ce pare proprie iudaismului alexandrin. Vocabularul este mai puțin instituțional decât cel din TM, necuprinzând un termen tehnic ca „nazireu” și familia lui, ci îl echivalează cu termeni aparținând când sferei purității, când celei a jurământului (există presupunerea că modelul ebr. al LXX avea în unele locuri, în loc de răd. *NZR*, răd. *NDR*, foarte apropiată paleografic). LXX insistă mai mult deci pe aspectul personal al actului. În Num. 6 este vorba de un nazirat temporar; naziratul absolut și definitiv este, de pildă, acela al lui Samson (*Jd.* 13), cu privire la care LXX transcrie în greacă (*ναζιρατός*) termenul ebraic. ♦ Philon explică diferența dintre simplul jurământ, cerere adresată lui Dumnezeu pentru a obține bunuri, și „jurământul mare” („mare” ca adj. apare numai la el; în LXX este adv.), care constă în a socoti că Dumnezeu însuși este cauza tuturor celor bune: este o jertfă, dar nu de lucruri materiale, ci de „bunul cel mai mare” al omului, propria ființă (*Deus* 87).

6,3 „băutură amețitoare”: exact, „sikera”. După Ioan Gură de Aur (*Com. Is.* 5,16), aceasta era o băutură obținută din fructe de palmier, zdrobite și lăsate să fermenteze. Philon și alți Părinți îl echivalează pur și simplu cu „băutură alcoolică”. Termenul va fi utilizat de Părinți în legătură cu Ioan Botezătorul, care a făcut jurământ de nazireu. Cf. și nota la Lev. 10,9.

vin și oțet din vin, nici oțet din băutură amețitoare să nu bea, și din câte se fac din struguri să nu bea, iar struguri proaspeți și stafide să nu mănânce. ⁴ Toate zilele jurământului său, din toate cele ce se fac [din] vie, vinul de la boască până la sămburi, să nu [bea ori să nu] mănânce. ⁵ Toate zilele jurământului său, brici să nu se atingă de capul său: până se vor împlini zilele jurământului către Domnul, sfânt va fi, lăsându-și părul capului să crească în plete. ⁶ Toate zilele jurământului său către Domnul, la om mort să nu intre: ⁷ [chiar de ar fi] tatăl său și mama sa, fratele său și sora sa, să nu se pângărească din pricina lor, dacă vor fi murit, căci jurământul către Domnul se află asupra-i, pe capul său. ⁸ Toate zilele jurământului său, sfânt va fi pentru Domnul. ⁹ Iar de va muri cineva lângă el fără de veste, de îndată îi va fi pângărit capul [cu privire la care a făcut] jurământul; atunci el să-și radă capul în ziua curățirii sale: să se radă în a șaptea zi. ¹⁰ Iar în ziua a opta să-i aducă preotului două turturele sau doi pui de porumbel la ușa cortului mărturiei. ¹¹ Iar preotul să o aducă pe una jertfă pentru păcat și pe alta pentru arderea de tot; și preotul va face [rugăciune de] împăcare pentru păcatul lui cu privire la mort și-i va sfinți capul în ziua ¹² în care a fost sfințit el pentru Domnul în zilele jurământului său. Și va aduce pentru vina sa un miel de un an, și zilele de mai înainte nu i se vor număra, deoarece i s-a pângărit capul [cu privire la care a făcut] jurământul său.

¹³ Și aceasta este legea celui care a făcut jurământ: în ziua când se vor împlini zilele jurământului său, să aducă el însuși la ușa cortului mărturiei ¹⁴ și să închine ca dar Domnului un miel de un an, fără cusur, pentru arderea de tot, și o mioară de un an, fără cusur, [ca jertfă] pentru păcat, și un berbec fără cusur, [ca jertfă] de mântuire, ¹⁵ și un coș de azime de făină curată, pâini frământate cu untdelemn, și turte nedospite unse cu untdelemn, cu

6,4 „zilele jurământului”: TM are „zilele naziratului său”.

6,5 După Philon, faptul de a nu-ți tăia părul simbolizează nefalsificarea legământului, asimilat cu o monedă (*Somn.* 1,252-253).

6,9 Pentru Clement din Alexandria, ideală ar fi lipsa oricărui păcat, dar aceasta nu poate aparține decât lui Dumnezeu (*Pedagogul* 1,4,3-5,1). Gradul următor: abținerea de la păcatele voluntare (cazul înțeleptului); apoi, evitarea păcatelor involuntare (cazul tuturor). Părul trebuie tăiat, întrucât, după Clement, el simbolizează ignoranța care împiedică înțelegerea.

6,12 „nu i se vor număra”: *litt.* „nu vor fi numărate”, „nu se va ține cont de ele”. ♦ Pentru Clement din Alexandria, *Pedagogul*, 1,5,2, termenul ὄλογος („nul și neavenit”, „irațional”) desemnează păcatul comis fără acordul rațiunii.

6,15 „coș de azime”: *cf.* nota la Lev. 2,4.

jertfa lor și libația lor. ¹⁶ Și să [le] aducă preotul înaintea Domnului și să facă [jerfa] pentru păcat și arderea de tot pentru el. ¹⁷ Și berbecul să-l aducă Domnului jertfă de mântuire pe lângă coșul azimelor; și să facă preotul jertfa lui și libația lui ¹⁸ și cel jurat să-și radă lângă ușile cortului mărturiei capul juruinței lui și să pună părul peste focul care este sub jertfa de mântuire. ¹⁹ Și preotul să ia șoldul fiert de berbec și o pâine azimă din coș și o turtă nedospită și să le pună în mâinile celui jurat, după ce-și va rade capul, ²⁰ Și să le aducă preotul cu punere înaintea Domnului; va fi lucru sfânt pentru preot, ca și pieptul punerii-deasupra, ca și șoldul punerii deoparte. După aceasta, cel jurat să bea vin.» ²¹ Aceasta este legea juratului, care va jura Domnului darul său către Domnul pentru jurământ, în afară de cele jurate cu mâna sa, după puterea jurământului său, făcut după legea curăției.

²² Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²³ „Spune-i lui Aaron și fiilor lui: «Așa să-i binecuvântați pe fiii lui Israel, spunându-le (și ei vor pune numele Meu peste fiii lui Israel și Eu, Domnul, îi voi binecuvânta): ²⁴ Domnul să te binecuvânteze și să te păzească! ²⁵ Să-și arate Domnul fața Sa către tine și să te miluiască! ²⁶ Să-și ridice Domnul fața Sa către tine și să-ți dăruiască pace!»”

7 ¹ Și în ziua în care Moise a sfârșit de înălțat cortul, l-a uns și l-a sfințit, pe el și toate uneltele lui, și altarul și toate uneltele lui; și le-a uns și le-a sfințit; ² iar căpeteniile lui Israel au adus [daruri] – douăsprezece căpetenii ale caselor strămoșilor lor, căpetenii de triburi, cei care supravegheaseră

6,20 „să le aducă preotul ca punere [deoparte] înaintea Domnului”: TM are: „și preotul le va legăna cu legănare”; nu este vorba de o deplasare a preotului pentru a aduce prinosul, ci de „depunerea” acestuia. Pentru „punere” [deoparte]”, cf. nota la Lev. 7,14.

6,22-27 Între LXX și TM există o diferență în ordinea versetelor. Astfel 6,23 din LXX corespunde cu 6,27 din TM, iar 6,24-26 corespund 6,24-26 din TM. Versetele prezintă particularitatea de a se fi păstrat, în versiunea ebraică, pe lamele de argint din secolul al VII-lea î.H. și pe o placă de marmură, scrisă în grecește, la sinagoga samariteană din Salonic. Diferențele existente între ordinea versetelor din LXX și cea din TM lasă loc ipotezei că textul celor trei binecuvântări a fost lăsat inițial și în LXX în ebraică (*Mišna Megillah* IV,10 spune că binecuvântarea preoțească nu poate fi rostită decât în ebraică, nicidecum tradusă).

6,26 „Să-și arate Domnul fața Sa către tine”: după Theodoret (*Qu. Num.* 11; PG 80, 364 C) este profețită aici epifania lui Iisus. În tradiția rabinică este vorba de *š'khinah* sau de lumina Torei.

numărătoarea – ³ și au înfățișat darurile lor înaintea Domnului: șase care acoperite și doisprezece boi, un car de la două căpetenii și un vițel de la fiecare; și le-au adus înaintea cortului. ⁴ Și a spus Moise către Domnul, zicând: ⁵ „Primește-le de la ei, și să fie pentru lucrările legate de slujba la cortul mărturiei, și să le dai leviților, fiecăruia după slujirea lui.” ⁶ Și, luând Moise carele și boii, le-a dat leviților: ⁷ două care și patru boi le-a dat fiilor lui Gedson, după slujirile lor, ⁸ și patru care și opt boi le-a dat fiilor lui Merari, după slujirile lor sub [mâna lui] Ithamar, fiul lui Aaron preotul. ⁹ Iar fiilor lui Caath nu le-a dat, căci ei au [în grijă] cele pentru slujba lăcașului sfânt: le vor ridica pe umeri.

¹⁰ Și căpeteniile au adus [daruri] la târnosirea altarului, în ziua în care a fost uns, și și-au înfățișat darurile înaintea altarului. ¹¹ Și i-a spus Domnul lui Moise: „O căpetenie pe zi, în fiecare zi o altă căpetenie să aducă darurile lor la târnosirea altarului.”

¹² Și cel care a adus în ziua dintâi darul său a fost Naason, fiul lui Aminadab, căpetenia tribului lui Iuda. ¹³ Și și-a înfățișat darul: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ¹⁴ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ¹⁵ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot, ¹⁶ și un ied, pentru păcat; ¹⁷ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Naason, fiul lui Aminadab.

¹⁸ În ziua a doua a adus Nathanael, fiul lui Sogar, căpetenia tribului lui Issachar. ¹⁹ Și și-a înfățișat darul: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ²⁰ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ²¹ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ²² și un ied, pentru păcat; ²³ și pentru

7,3 „darurile”: TM are „darul”, ca și ms. *Vaticanus*. ♦ „care acoperite”, gr. ἀμάξας λαμπηνικός; ultimul cuvânt nu are sens clar în greacă; în lexicografia bizantină (Hesychios, Photius) se consideră că ar fi vorba de care imperiale, acoperite.

7,10 „târnosirea altarului”: pentru a echivala ebr. *hānukkāh*, format pe rădăcina *HNK* „a începe”, „a introduce”, traducătorul a creat gr. ἐγκαινισμός de la καινός „nou” (alte derivate în 7,88 și Deut. 20,5). Sensul acestor vocabule este mai degrabă acela de reînnoire. Un exemplu bun este oferit de relatarea purificării și restaurării templului după profanarea lui (1Mac. 4,36-38), care se află la originea sărbătorii „Închinării templului” sau a „Luminilor” (vezi și In. 10,22).

jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Nathanael, fiul lui Sogar.

²⁴ În ziua a treia [a adus] căpetenia fiilor lui Zabulon, Eliab, fiul lui Chailon. ²⁵ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ²⁶ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ²⁷ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ²⁸ și un ied, pentru păcat; ²⁹ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Eliab, fiul lui Chailon.

³⁰ În ziua a patra, căpetenia fiilor lui Ruben, Elisur, fiul lui Sediur. ³¹ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ³² o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ³³ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ³⁴ și un ied, pentru păcat; ³⁵ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Elisur, fiul lui Sediur.

³⁶ În ziua a cincea, căpetenia fiilor lui Simeon, Salamiel, fiul lui Surisadai. ³⁷ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ³⁸ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ³⁹ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁴⁰ și un ied, pentru păcat; ⁴¹ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Salamiel, fiul lui Surisadai.

⁴² În ziua a șasea, căpetenia fiilor lui Gad, Elisaf, fiul lui Raguel. ⁴³ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ⁴⁴ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ⁴⁵ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁴⁶ și un ied, pentru păcat; ⁴⁷ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Elisaf, fiul lui Raguel.

⁴⁸ În ziua a șaptea, căpetenia fiilor lui Efraim, Elisama, fiul lui Emiud. ⁴⁹ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ⁵⁰ o cădelniță de zece

[măsuri de] aur, plină cu tămâie, ⁵¹ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁵² și un ied, pentru păcat; ⁵³ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Elisama, fiul lui Emiud.

⁵⁴ În ziua a opta, căpetenia fiilor lui Manase, Gamaliel, fiul lui Fadassur. ⁵⁵ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ⁵⁶ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ⁵⁷ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁵⁸ și un ied, pentru păcat; ⁵⁹ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Gamaliel, fiul lui Fadassur.

⁶⁰ În ziua a noua, căpetenia fiilor lui Benjamin, Abidan, fiul lui Gadeoni. ⁶¹ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ⁶² o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ⁶³ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁶⁴ și un ied, pentru păcat; ⁶⁵ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Abidan, fiul lui Gadeoni.

⁶⁶ În ziua a zecea, căpetenia fiilor lui Dan, Achiezer, fiul lui Amisadai. ⁶⁷ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ⁶⁸ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ⁶⁹ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁷⁰ și un ied, pentru păcat; ⁷¹ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Achiezer, fiul lui Amisadai.

⁷² În ziua a unsprezecea, căpetenia fiilor lui Asser, Phagaiel, fiul lui Ecran. ⁷³ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ⁷⁴ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ⁷⁵ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁷⁶ și un ied, pentru păcat; ⁷⁷ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Phagaiel, fiul lui Ecran.

⁷⁸ În ziua a douăsprezecea, căpetenia fiilor lui Neftali, Achire, fiul lui Ainan. ⁷⁹ Darul lui: o tipsie de argint grea de o sută treizeci [de sicli], o

cupă de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfântului [lăcaș], amândouă pline cu făină curată, frământată cu untdelemn, pentru jertfă; ⁸⁰ o cădelniță de zece [măsuri de] aur, plină cu tămâie, ⁸¹ un vițel, un berbec, un miel de un an, pentru arderea de tot ⁸² și un ied, pentru păcat; ⁸³ și pentru jertfa de mântuire: două juninci, cinci berbeci, cinci țapi, cinci mioare de un an. Acesta [a fost] darul lui Achire, fiul lui Ainan.

⁸⁴ Aceasta [a fost] târnosirea altarului, în ziua în care l-a uns, [darurile] din partea căpeteniilor fiilor lui Israel: tipsii de argint, douăsprezece; cupe de argint, douăsprezece; cădelnițe de aur, douăsprezece; ⁸⁵ o sută treizeci de sicli o tipsie și șaptezeci de sicli o cupă; tot argintul vaselor: două mii patru sute de sicli, după siclul sfântului [lăcaș]; ⁸⁶ cădelnițe de aur, douăsprezece, pline cu tămâie; tot aurul cădelnițelor: o sută și douăzeci [de măsuri] de aur. ⁸⁷ Toate vitele pentru arderea de tot: viței doisprezece; berbeci, doisprezece; miei de un an, doisprezece; și jertfele și libațiile lor, și doisprezece iezi pentru păcat. ⁸⁸ Toate vitele pentru jertfa de mântuire: juninci, douăzeci și patru; berbeci, șazeci; țapi, șazeci; mioare, șazeci, de un an, fără cusur. Aceasta [a fost] târnosirea altarului, după ce i-a împlinit [*i.e.* consacrat] mâinile [lui Aaron ca să slujească] și l-a uns. ⁸⁹ Pe când pătrundea Moise în cortul mărturiei să-i grăiască, a auzit glasul Domnului grăind către el de deasupra capacului împăcării care se află peste chivotul mărturiei, între cei doi heruvimi. Și îi vorbea.

7,87-88 „Toate vitele”: *litt.* „toate vacile”; cum animalele de jertfă nu erau numai masculi, am preferat traducerea din text. ♦ „i-a împlinit mâinile”: *litt.* „i-a umplut mâinile”, o altă expresie pentru consacrarea preoților (*cf.* nota la Lev. 8,22). TM spune numai că inaugurarea a avut loc „după ungere [a altarului]”, în vreme ce greaca adaugă înainte de ungere ritualul de investire a preotului și dă un pronume masculin ce pare a se referi la Aaron.

7,89 „cortul mărturiei”: LXX traduce prin σκηνή atât ebr. ‘*ōhēl*, „cort”, cât și *miš'kān*, „locuință”; de asemenea, μαρτυρία apare atât pentru ‘*ēdhūth*, „mărturie”, cât și pentru *mō'ēdh*, „întâlnire”. Acolo unde TM face distincția între „cortul întâlnirii” și „lăcașul mărturiei”, LXX propune o singură realitate. ♦ „să-i grăiască [Domnul]”; Flavius Iosephus (*AI* III,223) observă că de data aceasta Moise nu mai urcă pe muntele Sinai, ci intră în cortul mărturiei pentru a asculta poruncile Domnului. ♦ „a auzit glasul Domnului”: în TM nu apare ultimul cuvânt. ♦ Pentru Theodoret, Moise ascultându-L pe Dumnezeu în cort prefigurează pe marii preoți care intră o singură dată pe an în sfânta sfințelor, ca să contemple slava lui Dumnezeu (*Qu. Num.* 11; PG 80,365A).

8¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „Grăiește-i lui Aaron și spune-i: «Când vei pune candelile, cele șapte candelile vor lumina dintr-o parte către fața sfeșnicului.»” ³ Și Aaron așa a făcut: numai dintr-o parte, către fața sfeșnicului, i-a atârnat candelile, după cum îi orânduise Domnul lui Moise. ⁴ Și aceasta era alcătuirea sfeșnicului: fusul lui, din aur bătut și florile lui, cu totul [din aur] bătut: în felul în care-i arătase Domnul lui Moise, așa a făcut sfeșnicul.

⁵ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ⁶ „Ia-i pe leviți din mijlocul fiilor lui Israel și curățește-i!” ⁷ Așa să le faci curățirea: îi vei stropi cu apa curățirii și vei trece cu briciul peste tot trupul lor, și-și vor spăla hainele; și [așa] se vor curăți. ⁸ Și vor lua un vițel și jertfa acestuia – făină curată, frământată cu untdelemn; și vei lua un vițel de un an, pentru păcat. ⁹ Și-i vei aduce pe leviți înaintea cortului mărturiei, și vei aduna toată adunarea fiilor lui Israel; ¹⁰ și-i vei aduce pe leviți înaintea Domnului, iar fiii lui Israel își vor pune mâinile peste leviți. ¹¹ Și Aaron îi va pune deoparte pe leviți ca dați înapoi Domnului din partea fiilor lui Israel: și ei vor săvârși lucrările Domnului. ¹² Iar leviții, la rândul lor, își vor pune mâinile pe capetele vițelilor și el [Aaron] va aduce [jertfă], unul pentru păcat și unul pentru arderea de tot Domnului, ca împăcare pentru ei. ¹³ Și-i vei așeza pe leviți înaintea Domnului, înaintea lui Aaron și înaintea fiilor lui și-i vei da înapoi ca răscumpărare Domnului. ¹⁴ Și-i vei pune deoparte pe leviți din mijlocul fiilor lui Israel, și ai Mei vor fi. ¹⁵ Și după aceasta leviții vor intra spre a

8,2 „dintr-o parte către fața sfeșnicului”: *litt.* „din partea peste fața sfeșnicului”; TM are „în direcția fețelor sfeșnicului”. Prin sfeșnic se înțelege fie tija centrală și cele șase brațe care pleacă din ea, fie, așa cum este cazul în acest verset și în Ex. 25,33, numai tija centrală. Luminele sunt dispuse în așa fel încât să lumineze spre tija sfeșnicului, nu spre exterior.

8,3 „numai dintr-o parte, către fața sfeșnicului”: precizarea „dintr-o parte”, inexistentă în TM, poate reprezenta în LXX o încercare de armonizare cu Ex. 25,37: „candelile să lumineze dintr-o singură parte” (ἐκ τοῦ ἐνός προσώπου). ♦ „a atârnat”: TM are „a ridicat”; vb. *‘ālāh* are sensul „a face să meargă în sus”, dar în Targum-uri (I și O) a fost tradus și prin „a aprinde”. Cum verbul grecesc utilizat în traducerea LXX poate avea și el sensul „a aprinde”, poate fi vorba de o ambiguitate voit menținută în traducere (*cf.* și Ex. 30,8 unde sensul este „a aprinde”).

8,7 „apa curățirii”, adică o apă care purifică de păcat; TM: „apele păcatului” ♦ „peste tot trupul lor”; Theodoret (PG 80,365AB) consideră că părul este simbolul morții, de aceea trebuie ras de pe tot trupul.

8,8 „de un an”: absent în TM.

8,11 „dați înapoi”: exact, „danie”. TM are „legănare”.

săvârși lucrările cortului mărturiei și-i vei curăți și-i vei da înapoi ca răscumpărare Domnului. ¹⁶ Într-adevăr, aceștia mi-au fost dați înapoi din mijlocul fiilor lui Israel, în locul celor ce deschid orice pânțecă, toți întâii-născuți dintre fiii lui Israel: pe aceștia i-am luat pentru Mine. ¹⁷ Căci al Meu este tot întâiul-născut între fiii lui Israel, de la om până la dobitoc. În ziua în care i-am lovit pe toți întâii-născuți în pământul Egiptului, pe ei i-am sfințit pentru Mine. ¹⁸ Și i-am luat pe leviți în locul a tot întâiului-născut între fiii lui Israel. ¹⁹ Și i-am dăruit pe leviți, ca dați înapoi, lui Aaron și fiilor săi, din mijlocul fiilor lui Israel, spre a săvârși lucrările fiilor lui Israel în cortul mărturiei și spre a face împăcare pentru fiii lui Israel; și nimeni dintre fiii lui Israel nu se va apropia de cele sfinte.” ²⁰ Și Moise și Aaron și toată adunarea fiilor lui Israel au făcut cu leviții după cum îi poruncise Domnul lui Moise pentru leviți; așa au făcut cu ei fiii lui Israel. ²¹ Și leviții s-au curățit și și-au spălat hainele; și Aaron i-a dat înapoi, ca dați înapoi, Domnului și Aaron a săvârșit pentru ei împăcare, ca să fie curățiți. ²² Și după aceasta leviții au intrat să-și facă slujba lor în cortul mărturiei, dinaintea lui Aaron și dinaintea fiilor săi; după cum îi orânduise Domnul lui Moise pentru leviți, așa au făcut cu ei.

²³ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ²⁴ „Aceasta este [rânduiala] pentru leviți: de la douăzeci și cinci de ani în sus vor intra să slujească în cortul mărturiei. ²⁵ Și de la cincizeci de ani, [levitul] se va îndepărta de la

8,19 După TM, nu va suferi tot poporul dacă un fiu al lui Israel se va apropia de sanctuar; cel care o va face va fi pedepsit (cu moartea, vezi 1,51), dar vina nu va fi a întregului popor; după LXX, nimeni nu se va apropia de cele sfinte, deci pedeapsa cu moartea nu se va aplica.

8,22 „să-și facă slujba”: *litt.* „să-și slujească slujba”. TM are „să muncească munca lor”. În greacă este subliniat caracterul de „serviciu public” (λαειτουργία).

8,23-26 Philon distinge două perioade în viața leviților: de la douăzeci și cinci la cincizeci de ani, perioada vieții active, după care urmează perioada vieții contemplative (*Fug.* 37). 50 este numărul perfecțiunii (maturitatea leviților); 25 este jumătatea perfecțiunii (imaturitatea) (*Deter.* 62-64). După Theodoret, înainte de douăzeci și cinci de ani sufletul nu distinge între bine și rău; după cincizeci însă trupul începe să slăbească (*Qu. Num.* 13; PG 80,365B).

8,24 „vor intra să slujească în cortul mărturiei”: *litt.* „vor intra să lucreze în cortul mărturiei”. TM are „va veni să se războiască în război prin lucrul de la cortul mărturiei”. Folosirea vocabularului militar în TM pentru a desemna sarcina leviților ar sublinia faptul că și leviții, în felul lor, îndeplinesc datoriile militare impuse israeliților în deșert.

8,25 „se va îndepărta de la slujire”: TM are „se va întoarce de la războiul lucrului”.

slujire și nu va mai lucra. ²⁶ Și fratele său va sluji în cortul mărturiei, stând de pază; iar lucrări nu va [mai] face. Așa vei face cu leviții în ce privește slujba lor de pază.”

9¹ Și a grăit Domnul către Moise, în pustiul Sina, în anul al doilea de la ieșirea lor din pământul Egiptului, în luna întâi, zicând: ² „Spune-le fiilor lui Israel să facă Paștele la ceasul lui: ³ a paisprezecea zi a lunii întâi, către seară, îl vei face la vremea lui. După legea și după rânduiala lui îl vei face.”
⁴ Și Moise le-a spus fiilor lui Israel să facă Paștele. ⁵ Începând cu a paisprezecea zi a lunii, în pustiul Sina, după porunca Domnului către Moise, așa au făcut fiii lui Israel.

⁶ Și au venit bărbații care erau necurați, [căci se atinseseră] de om [mort], și nu puteau să facă Paștele în ziua aceea, și s-au înfățișat înaintea lui Moise și a lui Aaron în ziua aceea ⁷ și au zis bărbații către el: „Suntem

8,26 „fratele său va sluji în cortul mărturiei, stând de pază”: TM are „îi va sluji pe frații săi în cortul întâlnirii, spre pază (= stând de pază)”. Încă din vechime s-a încercat rezolvarea contradicției din TM, unde rezultă că levitul „ieșit la pensie” continuă totuși să facă de pază; or, aceasta era activitatea principală a leviților, după cum se vede din versetele anterioare. S-ar putea ca traducerea LXX să fie tocmai o încercare în acest sens („fratele său” însemnând orice levit aflat încă în activitate). Există și presupunerea că această armonizare are la bază deja un model ebraic diferit.

9,1-14 Philon subliniază ceea ce deosebește Paștele de toate celelalte sărbători: în acestea din urmă oficiază doar preoții, în vreme ce la Paște poporul întreg se bucură de demnitatea sacerdotală, aducând jertfă (*Decal.* 159; *Mos.* II 224-225; *Spec.* II, 145).

9,2 Gr. *πάσχα* nu transcrie direct ebr. *pesah*, ci echivalentul aramaic.

9,3 „către seară”: TM are „între cele două seri”. În tradiția rabinică este vorba de perioada dintre amiază, când soarele începe să coboare, și până la apusul soarelui; în LXX e vorba de timpul dintre apusul soarelui și căderea nopții. ♦ „După legea și după rânduiala lui”: TM are „după toate îndreptările (*huqqāh*) lui și după toate judecățile (*mišpāt*) lui”. Pentru a traduce ultimul termen, LXX folosește aici *σύγκρισις*, „combinare [de elemente], structură”; „comparație, interpretare”; „decizie”. În context, e vorba, fără îndoială, de ritual.

9,7 „vom amâna să aducem darul Domnului la vremea sa”, *lit.* „să fim oare lăsați la urmă/înălțurați de la a aduce...”; TM are „de ce am fi înălțurați ca să nu aducem darul”: verbul *ὄσπερ* e pasiv poate avea și sensul de „a fi privat de ceva”; pentru a păstra sensul prim al verbului s-ar putea traduce prin: „vom fi lăsați la urmă”; Biblia 1688 traduce prin „să nu ne lipsim ca să aducem...”, ms. 4389: „pentru ce nu ni se cade să aducem...”; Biblia Sinodală: „de ce să nu fim lăsați să aducem”; *cf.* versetele 10-12, unde se specifică faptul că pentru cei aflați în stare de impuritate Paștele se celebrează mai târziu.

necurați [căci ne-am atins de] om [mort]. Oare, [pentru aceasta], vom amâna să aducem darul Domnului la vremea sa, în mijlocul fiilor lui Israel?”⁸ Și a zis Moise către ei: „Stați aici și voi asculta ce-mi va porunci Domnul pentru voi.”⁹ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁰ „Vorbește astfel fiilor lui Israel: «Orice om care se va pângări [atingându-se] de un om [mort] sau [care se află] la drum lung – fie el dintre voi sau din generațiile voastre – va face Paștele Domnului [astfel]: ¹¹ să-l facă în luna a doua, în a paisprezecea zi, către seară, să-l mănânce cu azimă și cu ierburi amare; ¹² să nu lase din el pe a doua zi, și os din el să nu frângă. După legea Paștelui să-l facă. ¹³ Iar omul care va fi curat și nu va fi la drum lung, dar va întârzia să facă Paștele, acel om va fi stârpit din poporul său: pentru că nu a adus darul Domnului la vremea lui, omul acela își va lua păcatul asupra sa. ¹⁴ Iar de va veni la voi, în pământul vostru, vreun străin și va face Paștele Domnului, să-l facă după legea Paștelui și după întocmirea lui. O singură lege să aveți, și pentru străin și pentru pământean.»”

¹⁵ Iar în ziua când a fost înălțat cortul, norul a învăluit cortul, casa mărturiei. Și seara era peste cort ca un chip de foc, până dimineața. ¹⁶ Așa a fost mereu: norul îl învăluia ziua, și chipul de foc, noaptea. ¹⁷ Și când se ridica norul de peste cort, după aceea porneau și fiii lui Israel. Și în locul unde stătea norul, acolo își așezau tabăra fiii lui Israel. ¹⁸ Din porunca Domnului își vor așeza tabăra fiii lui Israel, și din porunca Domnului și-o vor ridica. Toate zilele în care norul umbrește cortul își vor așeza tabăra fiii lui Israel. ¹⁹ Și când va zăbovi norul peste cort zile multe, vor veghea fiii lui Israel veghea Domnului și nu-și vor ridica tabăra. ²⁰ Și când ar fi ca norul să acopere cortul zile în șir, după glasul Domnului își vor pune tabără și după porunca Domnului își vor strânge tabăra. ²¹ Și când ar fi ca norul să stea de cu seară și până dimineață și dimineața s-ar ridica norul, își vor strânge [tabăra] ziua sau noaptea. ²² [De-ar fi] ca norul să umbrească peste el o lună de zile împlinită, fiii lui Israel își vor pune tabără și n-o vor strânge. ²³ Căci din porunca Domnului își vor ridica [tabăra], iar paza Domnului au păzit-o, din porunca Domnului, prin mâna lui Moise.

9,15-23 Pentru Origen, norul și forma de foc sunt Fiul lui Dumnezeu și Duhul Sfânt, ca în versetul psalmic, „Domnul îi conducea” (Ps. 77,14).

9,21-22 Versetele dificile și în greacă și în TM. Se pare că LXX are în vedere trei cazuri: norul durează de seara până dimineața (conform v. 15, el este atunci sub formă de foc), când se ridică, iar evreii pleacă; norul durează o zi și o noapte, apoi se ridică, iar ei pleacă; norul durează mai multe zile sau chiar o lună: în tot acest timp, evreii rămân în tabără.

10¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „Fă-ți două trâmbițe de argint – [de argint] bătut să le faci –, să le ai ca să chemi adunarea și să ridici taberele; ³ și vei suna din ele și vei strânge la un loc toată adunarea la ușa cortului mărturiei. ⁴ Dacă vor suna dintr-o singură trâmbiță, se vor strânge la tine toate căpeteniile, mai-marii lui Israel. ⁵ Și veți da semn din trâmbiță, și vor ridica tabăra cei care au pus tabără la răsărit. ⁶ Și veți da al doilea semn din trâmbiță, și vor ridica tabăra cei care au pus tabără la miazăzi. Și veți da al treilea semn din trâmbiță, și vor ridica tabăra cei care au pus tabără la apus. Și veți da al patrulea semn din trâmbiță, și vor ridica tabăra cei care au pus tabără la miazănoapte. Vor da semn din trâmbiță la ridicarea taberelor lor. ⁷ Și când veți strânge adunarea, să trâmbițați, dar nu cu semn. ⁸ Și fiii lui Aaron, preoții, vor suna din trâmbițe, și [aceasta] să vă fie legiuire veșnică pentru toate generațiile voastre. ⁹ Iar de veți ieși la război în pământul vostru împotriva vrăjmașilor voștri care vă stau împotriva, veți da semn din trâmbiță și veți fi pomeniți înaintea Domnului și vă veți mântui de dușmanii voștri. ¹⁰ Și în zilele de bucurie pentru voi, la sărbătorile voastre, și la luna nouă, veți suna din trâmbițe pentru arderile de tot și pentru jertfele voastre de mântuire; și vă va fi drept pomenire înaintea Dumnezeului vostru. Eu [sunt] Domnul Dumnezeul vostru.”

¹¹ Și a fost așa: în anul al doilea, în luna a doua, în douăzeci ale lunii, s-a ridicat norul de pe cortul mărturiei ¹² și au ridicat tabăra fiii lui Israel cu

10,2 „două trâmbițe”; gr. *σάλπιγξ* corespunde aici (ca și la vv. 8.9.10 și 31,6) cu ebr. *ḥaṭōf rāh*, trâmbița care dă semnalul. Același cuvânt este folosit și pentru trei alte nume ebr. de instrumente cu rol diferit: *yōbhēl* (corn de berbec din care se vestește anul jubiliar), *šōphār* (corn de berbec din care se sună la Yōm Kippūr) și *t'ru'āh* (sunet de trâmbițe însoțit de aclamații). Flavius Iosephus (*AI* III, 291) descrie forma instrumentului biblic din acest loc: un tub drept, lung de cca 44 cm, mai larg decât un oboi și având la capăt un pavilion. Cf. nota la Lev. 23,24.

10,4 „dintr-o singură trâmbiță”: la fel în TM și în Flavius Iosephus (*AI* III, 292); totuși, în multe traduceri moderne apare: „o singură dată din trâmbiță”.

10,7 „dar nu cu semn”: TM are „dar să nu strigați”. După Theodoret, comunitatea reunită fără nici un semnal simbolizează comunitatea celor neinițiați în tainele creștine (catehumenii) (*Qu. Num.* 15; PG 80,360C).

10,8 Sunetul trâmbiței simbolizează apelul divin, după Theodoret. De aceea preoții sunt cei care dau semnalul (*ibid.*).

10,12 „cu toate ale lor”: gr. *ἅπαρτια* desemnează, ca și *ἀποσκευή*, atât lucrurile trebuincioase la drum, cât și pe membrii familiei, bunurile mobile, animalele. ♦ „Pharan” – pustiu aflat la nord-est de Sinai, unde evreii vor poposi (12,16 și urm.) și de unde vor trimite iscoade în Canaan.

toate ale lor în pustiul Sina, și norul s-a oprit în pustiul Pharan. ¹³ Și au ridicat tabăra pentru prima oară după glasul Domnului, prin mâna lui Moise. ¹⁴ Și au ridicat tabăra mai întâi ceata taberei fiilor lui Iuda cu oastea lor. Și peste oastea lor [era] Naason, fiul lui Aminadab. ¹⁵ Și peste oastea tribului fiilor lui Issachar [era] Nathanael, fiul lui Sogar; ¹⁶ și peste oastea tribului fiilor lui Zabulon [era] Eliab, fiul lui Chailon. ¹⁷ Și vor desface cortul [mărturie] și vor ridica [tabăra] fiii lui Gedson și fiii lui Merari – strângând cortul. ¹⁸ Și au ridicat tabăra ceata taberei lui Ruben, cu oastea lor. Și peste oastea lor [era] Elisur, fiul lui Sediur. ¹⁹ Și peste oastea tribului fiilor lui Simeon [era] Salamiel, fiul lui Surisadai. ²⁰ Și peste oastea tribului fiilor lui Gad [era] Elisaf al lui Raguel. ²¹ Și vor ridica [tabăra] fiii lui Caath, purtând cele sfinte, și vor ridica [alții] cortul până să sosească [ei]. ²² Și vor ridica [tabăra] ceata taberei lui Efraim, cu oastea lor. Și peste oastea lor [era] Elisama, fiul lui Emiud. ²³ Și peste oastea tribului fiilor lui Manase [era] Gamaliel al lui Phadassur. ²⁴ Și peste oastea tribului fiilor lui Benjamin [era] Abidan al lui Gadeoni. ²⁵ Și vor ridica [tabăra] ceata taberei fiilor lui Dan, la urma tuturor taberelor, cu oastea lor. Și peste oastea lor [era] Achiezer al lui Amisadai. ²⁶ Și peste oastea tribului fiilor lui Aser [era] Phagaiel, fiul lui Echran. ²⁷ Și peste oastea tribului fiilor lui Neftali [era] Achire, fiul lui Ainan. ²⁸ Acestea [sunt] rândurile [de luptă] ale fiilor lui Israel; și și-au ridicat [tabăra], cu oastea lor.

²⁹ Și Moise i-a zis lui Iobab, fiul lui Raguel Madienitul, socrul lui Moise: „Să urcăm la locul despre care Domnul a zis: «Pe acesta vi-l voi da vouă!» Vino cu noi și-ți vom face bine, căci Domnul a zis lucruri bune despre Israel.” ³⁰ Și a zis către el: „Nu merg, ci [mă duc] la pământul meu și la seminția mea.” ³¹ Dar [Moise] i-a zis: „Nu ne părăsi, căci ai fost cu noi în pustiu și vei fi între noi [ca unul] mai vârstnic. ³² Și va fi așa: dacă vei merge cu noi, atunci vor veni [și asupra ta] toate binefacerile pe care ni le va face Domnul nouă și noi ne vom purta bine cu tine.”

³³ Și au urcat de la muntele Domnului, cale de trei zile, și chivotul legământului Domnului a mers înaintea lor cale de trei zile, ca să le găsească loc

10,29 „Iobab”: este același cu Iobab, cumnatul lui Moise, care apare în Jd. 4,11. Termenul grecesc γαμβρός poate însemna atât „cumnat”, cât și „socru” sau „ginere” (rude prin alianță); cu sensul de „ginere”, cuvântul apare în Gen.19,12 și 14, iar cu sensul de „socru” are numeroase ocurențe în Ex. 3,1; 4,18 și în alte 12 exemple, în cap. 18.

10,31 „vei fi între noi [ca unul] mai vârstnic”: greaca interpretează astfel expresia idiomatice din TM „vei fi pentru noi ochi (= călăuză)”.

de popas. ³⁴ Și a fost așa: la ridicarea chivotului, Moise a zis: „Scoală-Te, Doamne, ca să se risipească dușmanii Tăi și să fugă toți cei care Te urăsc!”

³⁵ Și la locul de popas a zis: „Întoarce-Te, Doamne, către miile și zecile de mii din Israel.” ³⁶ Și norul făcea umbră peste ei ziua, când ridicau tabăra.

11 ¹ Și poporul a început a cârți cu răutate înaintea Domnului; și Domnul a auzit și s-a mâniat cu urgie; și s-a aprins între ei foc de la Domnul și a mistuit o parte din tabără. ² Și a strigat poporul către Moise; și Moise s-a rugat la Domnul și focul s-a potolit. ³ Iar locul acela s-a chemat „Vâlvătaia”, căci se aprinsese între ei foc de la Domnul.

⁴ Și gloata amestecată printre ei a fost cuprinsă de poftă și [chiar și] fiii lui Israel s-au așezat și au plâns și au zis: „Cine ne va da nouă bucăți de carne? ⁵ Ne aducem aminte de peștii pe care-i mâncam în Egipt, [primiți] pe degeaba, și de castraveți, și de pepeni, și de praz, și de ceapă, și de usturoi. ⁶ Iar acum ne-a secat sufletul, iar ochii noștri [nu mai văd nimic] în afară de mană.” ⁷ Iar mana era precum sămânța de coriandru, la înfățișare precum

10,36 În TM, versetul se află între vv. 33-34 LXX.

11,1 „a început a cârți cu răutate înaintea Domnului”: TM are „era ca oamenii care se plâng cu răutate în urechile lui YHWH”. Acesta este singurul loc în care gr. γογγύζω nu echivalează ebr. *lîn* „a cârți”, LXX schimbând astfel registrul de la lamentație la revoltă (cum o face, de altfel, și Targumul N). Ca în multe alte locuri, și aici antropomorfismul din TM este atenuat în LXX. ♦ „S-a mâniat cu urgie”: TM are „I s-a aprins fața” ♦ Vasile cel Mare se sprijină pe acest verset pentru a-i pune la punct pe călugării care se plâng din pricina hranei (*Qu. brev.* 133).

11,3 „Vâlvătaia”: acest loc al răzvrătirii este amintit în Deut. 9,22.

11,4 „gloata amestecată printre ei”: TM are „adunătura care [era] în mijlocul lui”; ἐπιμικτός, „amestecat”, apare în LXX în Ex. 12,38, 2Ezr. 23,3, Iez. 30,5, Jd. 2,20, desemnând o populație care însoțește trupele sau care trăiește printre membrii unei alte populații. ♦ Philon (*Migr.* 152-155), comentând termenul din Ex. 12,38 și Num. 11,4, consideră că exprimă, simbolic, pornirile bestiale și iraționale ale sufletului, în acest caz fiind vorba de un grup care este el însuși „o amestecătură”. Ioan Gură de Aur (*In Eust.*, PG 50, 605) preia o interpretare a lui Origen și a lui Eusebiu al Cezareii, după care termenul i-ar desemna pe egiptenii convertiți la învățăturile lui Moise, care s-au amestecat printre evrei în timpul exodului.

11,6 „ne-a secat sufletul”: expresia, tradusă literal în LXX după TM, este păstrată și în Targ. Jo., dar aici este tradusă prin „sufletele noastre au o dorință puternică”. Unele traduceri moderne interpretează fie ca „gâtlejul ne e secat” (É. Dhorme; J. de Vaulx), fie ca „ne-a dispărut pofta (dorința)” (P. J. Budd). Sensul expresiei rămâne enigmatic.

11,7-8 Pentru descrierea manei, vezi și Ex. 16,31. Pentru Philon (*Deter.* 118) mana simbolizează logosul divin. ♦ „precum cleștarul”: gr. κρόστολλος înseamnă „gheață”

cleștarul. ⁸ Și poporul se răspândea, o strângeau și o măcinau în râșniță și o pisau în piuă, o fierbeau în oală și o făceau turte; și era plăcută la gust, ca turta cu untdelemn. ⁹ Și când cădea roua peste tabără, noaptea, cădea [și] mana peste ea. ¹⁰ Și Moise le-a auzit plângerile, pe familii – fiecare la ușa sa. Și S-a mâniat Domnul cu urgie mare, iar Moise s-a mâhnit. ¹¹ Și a zis Moise către Domnul: „Pentru ce l-ai chinuit pe slujitorul Tău și de ce n-am aflat har înaintea Ta, de-ai pus năvala poporului asupra mea?” ¹² Oare eu am zămislit în pânțele tot poporul acesta, eu l-am născut, ca să-mi zici mie: «Ia-l la sânul tău, cum îl ia doica pe prunc», până la pământul pe care l-ai făgăduit cu jurământ părinților lor? ¹³ De unde să am eu carne să dau la tot poporul acesta? Că se plâng la mine, zicând: «Dă-ne carne să mâncăm!» ¹⁴ Singur n-am să pot purta poporul acesta, căci ar fi lucru prea greu pentru mine. ¹⁵ Iar dacă Tu îmi faci astfel, [mai degrabă] omoară-mă de-a binelea, de-am aflat cumva milă la Tine, ca să nu-mi mai văd chinul.” ¹⁶ Și Domnul a zis către Moise: „Adună-Mi șaptezeci de oameni dintre bătrânii lui Israel, pe care să-i știi tu însuși că sunt bătrânii poporului și cărturarii lor, să-i aduci la cortul mărturiei și să stea acolo cu tine. ¹⁷ Iar Eu Mă voi pogorî și

sau „cristal de stâncă” (piatră care seamănă la înfățișare cu gheața). ♦ „plăcută la gust ca turta cu untdelemn”, *litt.*: „gustul său era, ca gust, turta cu untdelemn”, cu juxtapunerea a două nominative; cuvântul ἄσπης nu este folosit în nici o altă carte a Pentateuhului și are aici sensul de „gust (savoare)”, mai concret decât sensul obișnuit de „plăcere”.

11,10 TM are „la intrarea cortului său”; gr. ἑσπῶν nu înseamnă numai „ușă a unei locuințe”, ci are și sensul general de „intrare”.

11,11 „năvala”: TM are „povara”.

11,15 „omoară-mă de-a binelea”, *litt.* „să mă ucizi cu moarte rea”. TM are „ucide-mă așadar cuucidere”; subst. gr. ὀνείπεσις înseamnă și „moarte violentă”; în acest caz traducerea ar putea fi: „să mă omori dintr-o dată” sau „pe loc” ♦ „să nu-mi mai văd chinul”: TM are „nenorocirea mea”, dar forma primară fusese „nenorocirea ta”, interpretată în Targumul N ca „nenorocirea poporului tău”; LXX traduce deci ținând seama de corecturile copiștilor.

11,16 „Adună-Mi”: expresia este ciudată, atât în LXX, cât și în TM. După unele comentarii (*Sifre Num.* 92), specificarea „pentru Mine” (ebr. *li*) subliniază faptul că e vorba de o instituție definitivă. ♦ „tu însuși”: nu apare în TM. ♦ „cărturarii lor”: instituirea adunării bătrânilor poporului este relatată în Ex. 18,21-26; aici le sunt alăturați și cărturarii, sau scribii. Ei apar și cu alte funcții: în Ex. 5,6 notează numărul cărămizilor fabricate de evrei, în Deut. 1,15 sunt un fel de grefieri, iar în Deut. 20,5 au misiunea de a vorbi poporului.

11,17 „voi lua din duhul”: după Philon (*Gig.* 22-23) și Theodoret (*Qu. Num.* 18, PG 80, 372A) duhul este știința divină, care nu se confundă cu „duhul lui Moise”; la fel ca și

voi vorbi acolo cu tine, și voi lua din duhul care se află asupra ta și-l voi pune asupra lor; și ei te vor ajuta să înfrunți năvala poporului; și n-o să-i mai porți singur.¹⁸ Iar poporului să-i spui: «Curățiți-vă pentru mâine și-o să mâncați carne, căci v-ați plâns înaintea Domnului, zicând: 'Cine ne va da nouă bucăți de carne? Că bine ne era nouă în Egipt!' Și vă va da Domnul carne să mâncați; și o să mâncați carne.¹⁹ Nu o zi veți mânca, nici două, nici cinci zile, nici zece zile, nici douăzeci de zile,²⁰ ci până într-o lună de zile veți mânca, până o să vă iasă pe nas și o să dea holera în voi, căci nu v-ați supus Domnului, Care este între voi, și v-ați plâns înaintea Lui, spunând: 'De ce am ieșit noi din Egipt?'"²¹ Și Moise a zis: „Popor de șase sute de mii de pedestri [este] cel din care fac parte, și Tu ai zis: «Carne le voi da să mănânce, și vor mânca o lună de zile?»²² Oare vor fi oi și boi de junghiat destui ca să le ajungă? Ori să se strângă tot peștele mării pentru ei și să le ajungă?"

²³ Și Domnul a zis către Moise: „Oare mâna Domnului nu este de ajuns? Acum vei cunoaște dacă te va ajunge cuvântul Meu sau nu.”²⁴ Moise a ieșit și a spus poporului cuvintele Domnului, și a adunat șaptezeci de oameni

focul, ea nu se împuținează când este transmisă; Theodoret mai adaugă și exemplul botezului: chiar dacă un preot botează zeci de mii de oameni, harul său nu se împuținează cu nimic.

11,18 „că bine ne era nouă în Egipt”, *litt.* „[ce e] bun pentru noi este în Egipt”. Am adoptat soluția din traduceri moderne, deși implică schimbarea timpului verbului.

11,20 „nu v-ați supus Domnului”: expresie atenuată față de TM „l-ați disprețuit pe YHWH”.

11,22 Philon citează vv. 12,13 și 22 ca exemple de *parrhesia*, termen devenit celebru mai ales în mediile monastice creștine, și care desemnează libertatea de vorbire în fața lui Dumnezeu, intimitatea cu Dumnezeu, o intimitate la limita îndrăzelii (*Her.* 20-21). Theodoret (*Qu. Num.* 19) se întreabă de ce Moise s-a îndoit aici de promisiunea lui Dumnezeu de a hrăni poporul. Răspunsul lui Theodoret: uneori Moise vorbește ca un profet, alteori (precum în cazul de față) ca un simplu om.

11,23 „dacă te va ajunge”: TM are „dacă se va înfăptui pentru tine”; verbul grecesc ἐπικατολάμβανεσθα este un *hapax* în LXX; traduce verbul *qārāh* din TM și face pereche cu συναντιλαμβάνεσθα din versetul 17 („a duce împreună”). ♦ „mâna Domnului”: după Philon, puterile dumnezeiești îi ating pe toți oamenii, celebri sau anonimi, spre binele fiecăruia (*Mut.* 232). Iustin (*Dialogul cu Trifon* 126,6) vede în „cuvânt” Logosul preexistent.

11,24 După Origen, când Moise e în cort, el are acces direct la mister; când iese, el transformă această viziune directă a adevărului în discurs destinat „celor simpli”, care nu pot intra în cort (*Hom. Num.* 6,1).

dintre bătrânii poporului și i-a așezat împrejurul cortului.²⁵ Și Domnul S-a pogorât în nor și a grăit către el. Și a luat din duhul care era asupra lui și a pus asupra celor șaptezeci de bătrâni. Iar când duhul a poposit asupra lor, au prorocit și [apoi] au încetat.²⁶ Rămăseseră în tabără doi oameni, unul pe nume Eldad și al doilea pe nume Modad; și duhul a poposit asupra lor – și aceștia erau dintre cei înscriși, dar nu veniseră la cort – și proroceau în tabără.²⁷ Atunci un slujitor tânăr a alergat să-l vestească pe Moise și i-a zis: „Eldad și Modad prorocesc în tabără.”²⁸ Și Iisus al lui Nave, cel ales, care stătea [mereu] lângă Moise, a răspuns și a zis: „Stăpânul meu, Moise, oprește-i!”²⁹ Și Moise i-a zis: „Oare ești gelos tu în locul Meu? Cine-ar putea face ca tot poporul Domnului să fie proroci, [dacă nu] Domnul, când trimite duhul Său asupra lor?”³⁰ Și Moise s-a dus în tabără, el și cu bătrânii lui Israel.³¹ Și s-a ridicat o suflare de la Domnul și a stârnit mama prepelițelor dinspre mare și le-a prăvălit peste tabără, cale de o zi într-o parte și cale de o zi într-alta, împrejurul taberei, cam doi coți de la pământ.³² Și s-a sculat poporul toată ziua și toată noaptea, și a doua zi toată ziua, și a tot adunat prepelițe; cel care adunase cel mai puțin [tot avea] zece cori, și le-au pus la uscat împrejurul taberei.³³ Carnea mai era încă între dinții lor, neîmputinată, când Domnul S-a mâniat tare pe popor; și a lovit Domnul poporul cu plagă cumplită.³⁴ Și locul acela s-a numit „Mormintele Poftei”, căci acolo a fost îngropat poporul cel poficios.

³⁵ De la „Mormintele Poftei”, poporul a ridicat tabăra [pornind] către Aseroth; și poporul a ajuns în Aseroth.

11,25 „au încetat”, *litt.* „n-au mai adăugat”, adică n-au profețit decât în ziua aceea.

11,27 „Eldad și Modad”: în ciuda unor diferențe, textele rabinice afirmă superioritatea lui Eldad și Modad asupra bătrânilor, pentru că, în timp ce aceștia din urmă au primit darul profeției de la Moise și au profețit o singură dată, cei doi l-au primit direct de la Dumnezeu, pentru toată viața: de aceea ei sunt desemnați cu numele lor. În timp ce bătrânii au profețit doar ceea ce se va întâmpla în ziua următoare (prepelițele), Eldad și Modad au făcut profeții pentru evenimente viitoare mai îndepărtate; în timp ce bătrânii au murit toți în deșert, Eldad și Modad au devenit căpetenii ale poporului după moartea lui Iisus al lui Nave. Deși în tradiția rabinică cei doi sunt considerați ca făcând parte din numărul celor șaptezeci, în patristica greacă apare și mențiunea că ei ar fi numărați alături de cei șaptezeci, care astfel ar fi, de fapt, șaptezeci și doi (Epifanie al Salaminei, *De fide*, 4).

11,31 „mama prepelițelor”: TM are „prepelițele”. Gr. ὄρνυομήτρα (compus din ὄρνυξ „prepeliță” și μήτρα „origine”) denumește o pasăre migratoare care, după Aristotel, seamănă cu păsările de mlaștină și care pleacă o dată cu prepelițele. După Hesychios, ar fi o prepeliță foarte mare.

12¹ Atunci Mariam și Aaron au vorbit împotriva lui Moise din pricina femeii etiopience pe care o luase Moise, – pentru că-și luase o femeie etiopiancă –² și au zis: „Oare doar lui Moise i-a vorbit Domnul? Nu ne-a vorbit și nouă?” Și Domnul a auzit.³ Iar Moise era om foarte blând, [mai blând] decât toți oamenii care sunt pe pământ.⁴ Și Domnul le-a spus de îndată lui Moise, lui Mariam și lui Aaron: „Ieșiți voi trei la cortul mărturiei!” Și au ieșit cei trei la cortul mărturiei.⁵ Și Domnul S-a pogorât în stâlp de nor și a stat la ușa cortului mărturiei; au fost chemați Aaron și Mariam, și au ieșit amândoi.⁶ Și a zis către ei: „Ascultați cuvintele Mele!

12,1 „etiopiancă”: TM are „cușită” (Cuș este numele Etiopiei în Biblia ebraică). E probabil alta decât Sapphira, madianita, mama lui Gersan și a lui Eliezer. ♦ Pentru Philon (*Leg.* II,66-67) etiopianca simbolizează judecata neschimbată, fermă, încercată și trecută prin foc. Pentru Irineu, Moise reprezintă aici Logosul, iar etiopianca prefigurează Biserica provenită din păgâni. Așadar nunta celor doi prevestește nunta mistică între Iisus și Biserică (*Adv. haer.* IV,20,12). Aproximativ aceeași interpretare la Origen, în *Hom. Num.* 6.

12,2 „Nu ne-a vorbit și nouă?”: în Ex. 15,20, Mariam este numită „prorociță”; ea conduce grupul de femei care cântă (15,21) cunoscutul imn de mulțumire Domnului pentru nimicirea oștilor lui Faraon (Ex. 15,1-4). Lui Aaron, Domnul îi vorbește în mai multe rânduri (e.g. Num. 2,1; 4,1; 4,17), dar de fiecare dată el este împreună cu Moise.

12,3 „blând”: TM are ‘*ānāw* „sărac”, cu particularitatea că există o indicație în manuscrise că forma scrisă (*ketīb*) care apare în TM: ‘*nw* este citită (*qerēy*) ‘*ānāyw*: prezența lui *y* care diferențiază forma aceasta față de ‘*ānāw* „sărac” ar putea marca și o diferență față de sensul obișnuit al cuvântului, cu atât mai mult cu cât în *Sifre Num.* 109 apar atât sensul de „sărac”, cât și cel de „blând”. Oricum, la profeți, și mai ales la Sophonia, apare expresia „sărării lui YHWH”: cei lipsiți și umili care, neavând nici un sprijin material sau uman, își pun toată nădejdea în Domnul și trăiesc cu blândețe și nădejde în așteptarea Mântuitorului. Este interesant faptul că Moise e caracterizat astfel tocmai în momentul în care primește cea mai mare laudă de la Dumnezeu (12,7-8).

12,4 „de îndată”: traducerea modernă are „fără veste, deodată”, punând accentul pe caracterul de „acțiune neașteptată”, nu pe cel de „reacție promptă”; cuvântul gr. *παρᾶρρημα* are sensul principal „pe dată, chiar în acel moment”, cu atestări numeroase în *koine*.

12,5 „au fost chemați”: TM are „[Domnul] i-a chemat”. LXX echivalează expresia directă din ebr. cu așa-zisul „pasiv divin”, folosit pentru a evita rostirea numelui.

12,6 „Dacă va fi la voi vreun proroc pentru Domnul, am să Mă arăt lui într-o vedenie”: TM are „când va fi prorocul vostru YHWH, într-o vedenie mă voi face cunoscut lui”: comentarii moderni resping sensul literal al textului, după care YHWH ar fi profetul lui Israel; se consideră fie că YHWH reprezintă poziția subiectului verbului „mă voi face cunoscut” (É. Dhorme), fie că trebuie înțeles „profet al lui YHWH”, ceea ce din punct de vedere gramatical nu se susține: alții (J. de Vaulx) deplasează sau suprimă

Dacă va fi la voi vreun proroc pentru Domnul, am să Mă arăt lui într-o vedenie și-am să-i vorbesc în somn. ⁷ Nu [tot] așa am să fac și cu slujitorul Meu, Moise: el este [omul] de încredere în toată casa Mea. ⁸ Lui am să-i vorbesc gură către gură, aievea, nu în enigme; el a văzut slava Domnului. Cum de nu v-ați temut să vorbiți împotriva slujitorului Meu, Moise?" ⁹ Și urgia mâniei Domnului [a fost] asupra lor; și El a plecat. ¹⁰ Și norul s-a depărtat de cort, și, iată, Mariam era leproasă, precum zăpada. Și a privit Aaron spre Mariam și iată, era leproasă. ¹¹ Și Aaron a zis către Moise: „Te rog, stăpâne, nu ne ține de rău pentru păcat, căci n-am știut cum anume am păcătuțit. ¹² Să nu se facă precum moartea, ca o stârpitură care iese din

cuvântul YHWH. Probabil că LXX depinde de un model ebr. care avea *Y-YHWH* „Domnului/pentru Domnul”.

12,8 „a văzut slava Domnului”: TM are „va privi chipul lui YHWH”. Aluzia se face la Ex. 32,18-23; 34,5 și urm. Acolo Moise, după episodul tensionat al vițelului de aur, îi cere lui Dumnezeu să-i vadă slava, iar El îi răspunde că îl va vedea din spate, pentru că nici un om nu poate vedea fața lui Dumnezeu fără să moară. După vedenia de pe munte, chipul lui Moise reflectă strălucirea slavei lui Dumnezeu (34,29-35). Aici TM spune prescurtat că Moise a văzut „chipul”, iar LXX, din scrupul teologic, vorbește doar de „slavă” (în sens biblic, manifestarea exterioară, la limita perceptibilului, a Prezenței inefabile) ♦ Iulian Apostatul (*Contra Galilaeos* I, 170, 16-18) utilizează referința literală din acest verset pentru a arăta că Platon, deși considerat „idolator”, a folosit un limbaj mai înalt decât Moise, care folosește lexicul corporalității pentru a vorbi despre divinitate.

12,9 „urgiea mâniei Domnului [a fost] asupra lor”: TM are „fața lui YHWH se aprinde asupra lor”.

12,10 „leproasă”: sensul cuvântului tradus astfel nu era cel de astăzi (vezi nota la Lev. 13,2). ♦ Theodoret (*Qu. Num.*, 23 în PG 80 376C-377A) consideră că pedeapsa o atinge doar pe Mariam pentru a-l înspăimânta și pedepsi pe Aaron. În schimb, Rabbi Aqiba, bazându-se pe „asupra lor” din 12,9, afirmă că și Aaron fusese lovit de boală: opinie discutată și de alți rabini (*Talmudul B Șabbath* 96b).

12,11 „nu ne ține de rău pentru păcat, căci n-am știut cum anume am păcătuțit”, TM are: „nu ne ține de rău pentru un păcat pe care am avut nebunia [de a-l face] și pe care l-am săvârșit”; în timp ce în TM apare recunoașterea unei vinovății, în LXX Aaron motivează păcatul prin neștiință (în *Sifre Num.* 105, păcatul lui Aaron este prezentat ca fiind făptuit fără voie).

12,12 Traducerea acestui verset diferă de la o versiune la alta, în funcție de felul în care este interpretată sintaxa frazei. Dacă se consideră că subiectul lui γέννηται este Mariam (cf. Philon, *Leg.* I, 76, și versiunile din Targumim), iar subiectul lui κτεσθίει este lepra, atunci comparația cu avortonul (tradus de noi prin „stârpitură”); altă traducere posibilă ar fi fost „lepădătură”, dar sensul acestui din urmă cuvânt s-a îndepărtat în limba actuală de cel primar) se referă la Mariam, căreia lepra i-ar putea mistui jumătate

pânțelele mamei și-i roade jumătate din trup. ¹³ Și a strigat Moise către Domnul, zicând: „Dumnezeule, Te rog, lecuiește-o!” ¹⁴ Și a zis Domnul către Moise: „Dacă tatăl ei ar scuipa-o drept în față, nu s-ar rușina șapte zile? Să fie scoasă șapte zile afară din tabără și după aceea să intre înapoi!” ¹⁵ Și Mariam a fost scoasă afară din tabără vreme de șapte zile. Și poporul n-a ridicat tabăra până când Mariam nu s-a curățit.

¹⁶ Și după aceasta poporul s-a ridicat din Aseroth și și-a pus tabăra în pustiiul Pharan.

13 ¹ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ² „Trimite-ți oameni să cerceteze pământul canaanenilor, pe care Eu îl dau în stăpânire fiilor lui Israel, câte un om de [fiecare] trib după familiile strămoșilor lor să-i trimiți pe ei, pe fiecare căpetenie dintre ei.” ³ Și Moise i-a trimis din pustiiul Pharan, după glasul Domnului: fiecare dintre aceștia erau căpetenii ale fiilor lui Israel.

din trup; subiectul poate fi însă și „moartea”, „stârpitura” sau chiar „păcatul” din versetul anterior: „să nu i se întâmple [lui Mariam]”; în TM, *litt.*: „ca ea să nu fie ca un mort ieșind din pânțelele mamei sale...”. LXX atenuează textul din TM, substituind cuvântului „mort” expresia „precum moartea”, pentru a nu o compara pe Mariam cu un cadavru.

12,13 Rugămintea lui Moise către Dumnezeu pentru a o vindeca pe Mariam este văzută de Grigore al Nyssei ca o dovadă a spiritului său nerăzbuător, „răbdător de rele” (*Viața lui Moise* I,63 și II,261-263). Eusebiu vede în Moise strigând către Dumnezeu pentru vindecarea lui Mariam figura lui Iisus care-l vindecă pe lepros (Mt. 8,1-4).

12,14 „Să fie scoasă șapte zile afară din tabără”; vezi Lev. 13,4-6, unde se indică intervalul de șapte zile. Poruncindu-i lui Moise să o scoată pe Mariam afară din tabără vreme de șapte zile, Dumnezeu îi făgăduiește lui Moise și vindecarea surorii sale. ♦ Pentru Origen (*Hom. Num.* 7,4), Mariam reprezintă sinagoga, iar tatăl care i-a scuipat în obraz ar fi Dumnezeu care l-a repudiat pe Israel în beneficiul Bisericii. Un *topos* apologetic, care intră în scenariul recuperării tradiției iudaice și a identificării creștinilor cu *Verus Israel*.

12,15 „până când Mariam nu s-a curățit”: TM are „până nu s-a alăturat iarăși adunării” (aceeași diferență în versetul anterior). LXX explicitează din nou textul, pentru a accentua legătura cu Lev. 13.

12,16 Versetul cu această numerotare în TM și Rahlfs este așezat în majoritatea versiunilor la începutul capitoului următor.

13,2 „pe fiecare căpetenie dintre ei”; cuvântul „căpetenie” (ἀρχηγός), *litt.* „cel care este la început”, dar și „cârmuitor, conducător”) nu pare să desemneze un conducător militar (cf. 10,4; 14,4; 16,2; 25,4).

13,3 După Eusebiu (*Demonstratio evangelica* III,II), cele douăsprezece căpetenii trimise de Moise îi prefigurează pe cei doisprezece apostoli trimiși de Iisus în lume.

⁴ Și acestea [sunt] numele lor: din tribul lui Ruben – Salamiel, fiul lui Zachur; ⁵ din tribul lui Simeon – Safat, fiul lui Suri; ⁶ din tribul lui Iuda – Chaleb, fiul lui Iephonne; ⁷ din tribul lui Issachar – Igaal, fiul lui Iosif; ⁸ din tribul lui Efraim – Ause, fiul lui Nave; ⁹ din tribul lui Benjamin – Phalti, fiul lui Rafu; ¹⁰ din tribul lui Zabulon – Gudiel, fiul lui Sudi; ¹¹ din tribul lui Iosif, dintre fiii lui Manase – Gaddi, fiul lui Susi; ¹² din tribul lui Dan – Amiel, fiul lui Gamali; ¹³ din tribul lui Aser – Sathur, fiul lui Michael; ¹⁴ din tribul lui Neftali – Nave, fiul lui Iabi; ¹⁵ din tribul lui Gad – Gudiel, fiul lui Machi.

¹⁶ Acestea [sunt] numele oamenilor pe care Moise i-a trimis să cerceteze pământul. Și Moise i-a dat lui Ause, fiul lui Nave, numele de Iisus.

¹⁷ Și i-a trimis Moise să cerceteze pământul Canaanului și a zis către ei: „Urcați prin pustiul acesta și suiți-vă pe munte, ¹⁸ și veți vedea cum sunt pământul și poporul așezat în el, dacă este puternic sau slab, dacă sunt puțini sau mulți, ¹⁹ și cum este pământul unde sunt așezați, dacă este bun sau rău, și cum sunt cetățile în care locuiesc, dacă sunt cu ziduri sau fără ziduri; ²⁰ și

13,4 „Salamiel”, ca în Rahlfs; după J. Wevers (*Text History...*, p. 116), lecțiunea originală a LXX trebuia să fi fost: „Samu” sau „Sammu”; TM are *Šammuwa*.

13,5 „Suri”, ca în Rahlfs; J. Wevers, *ibidem*, consideră că lecțiunea originală trebuia să fi fost: „Huri”; TM are *Hōrī*.

13,11 „fiii lui Manase”: TM are „din tribul lui Manase”.

13,16 „Moise i-a dat lui Ause... numele de Iisus.” Iustin (*Dialogul cu Trifon* 75,2 și 113,1) folosește versetul acesta pentru a afirma că în Pentateuh se revelează faptul că numele Domnului este Iisus, considerând că schimbarea de nume din Ause în Iisus nu este întâmplătoare și imputându-i lui Trifon faptul că nu se întreabă pentru ce apare această mențiune în textul biblic. Și Theodoret (*Qu. Num.25; PG 80, 377B*) consideră că este vorba de o prefigurare a lui Iisus și observă că, după cum cei trimiși să cerceteze pământul Canaanului folosesc limba neamurilor aceluia ținut, Logosul divin se folosește de limba ăjului omenesc.

13,17 „prin pustiul acesta”: TM are „aici în pustiu” (sau „la miazăzi”: *neghebh*); LXX traduce adverbul de loc *zeh* printr-un adjectiv demonstrativ, iar cuvântul *neghebh*, care desemnează „sudul”, are și sensul de „pustiu”. Pentru acest din urmă termen, în majoritatea traducerilor moderne apare „sud” sau „miazăzi”, dar unele evită să se pronunțe și au „prin Negeb” (deșert situat în sudul Palestinei).

13,19 „dacă sunt cu ziduri sau fără ziduri”: TM are „dacă sunt în tabere sau în cetăți”; cf. și Deut. 9,1.

13,20 „îndrăzniți”: gr. *προσκαρτερέω*, a cărui singură atestare în Pentateuh este cea de aici, ar putea fi tradus și prin „răbdând, chinându-vă (să faceți ceva), îmbărbătându-vă să îndurați”. Fiind vorba de teama față de locuitorii ținutului, e mai probabil că în context se insistă asupra curajului de care trebuie să dea dovadă iscoadele; de altfel, TM

cum este pământul, roditor sau părăginit, dacă sunt pe el copaci sau nu. Și îndrăzniți de luați din roadele pământului.” Și erau zile de primăvară, înainte [de a se coace] strugurii. ²¹ Și au urcat și-au cercetat pământul de la pustiul Sin până la Raab, la intrarea în Efaath. ²² Și au urcat prin pustiul și au ajuns până la Hebron; acolo [se aflau] Achiman și Sessi și Thelamin, urmași ai lui Enach. Hebronul fusese zidit cu șapte ani mai înainte decât Tanin din Egipt. ²³ Și au ajuns până la Valea Strugurelui și au cercetat-o. Și au tăiat de acolo o viță și un ciorchine de struguri de pe ea și l-au pus pe prăjini; la fel și din rodii și din smochine. ²⁴ Locului i-au pus numele „Valea Strugurelui” din cauza strugurelui pe care fiii lui Israel l-au tăiat de acolo.

²⁵ Și s-au întors de acolo după ce au cercetat pământul, peste patruzeci de zile. ²⁶ Au mers ei și au ajuns la Moise și Aaron și la toată adunarea fiilor

are „fiii curajoși” ♦ „zile de primăvară, înainte de [a se coace] strugurii”: TM are „zilele pârghiilor strugurilor”; cum cercetarea ținutului va dura patruzeci de zile, după care se vor întoarce cu un ciorchine de struguri (versetele 23-25), comentatorii moderni (J. de Vaulx, p. 266) consideră că perioada ar fi cuprinsă între iulie și sfârșitul lui august sau începutul lui septembrie. În acest caz, indicația „zile de primăvară” din LXX s-ar referi de fapt la „legarea rodului”, nu la coacere.

13,21 „pustiul Sin”; în LXX același toponim (Sin) denumește două realități geografice diferite: un deșert din Canaan (aici și în 20,1; 27,14; 33,36; 34,3; Deut. 32,51) și un deșert de lângă Marea Roșie (Ex. 16,1; 17,1; Num. 33,11-12). ♦ „Raab, la intrarea în Efaath”, ca și în Rahlfs (J. Wevers, *Text History...*, p. 116, indică forma „Hemath”, acceptată în BA); TM are *Hamath*; denumirea mai apare în 34,8, unde și în Rahlfs se dă forma Emath; forma din TM este identificată în Targ. Jo. și N. cu Antiohia; toponimul definește limita nordică a Pământului Făgăduinței – vezi și Iis. Nav., 13,5.

13,22 „urmași ai lui Enach”, TM are „cei născuți ai lui Anaq”; interpretând o mențiune din Flavius Iosephus (*AI II*, 305) și coroborând-o cu versetele 28 și 33 din capitolul de față, BA identifică indicația topografică din v. 28, „acolo”, cu Hebronul, iar pe „urmașii lui Enach”, cu „uriașii” (v. 33); în Targumim apare specificarea „Anaq uriașul”, iar după Theodoret (*Qu. Num.* 26; PG 80, 377BC), Enach este un uriaș, ca și cei născuți din el. Pentru Philon (*Post.* 60-62), „Hebron”/„Chebron” înseamnă „unire” (se referă, fie la unirea trupului cu sufletul, fie a sufletului cu virtutea). ♦ „Tanin din Egipt”: e vorba de orașul Tanis (cunoscut sub numele de Avaris drept capitala faraonilor hicsosi). TM are *Tō'an*.

13,26 „pustiul Pharan Cades”: TM are „pustiul Părăn, către Qādēș”. În Gen. 14,7, Cades este o localitate numită „Izvorul Judecății”, unde au fost înfrânți amaleciții și amoreii; faptul că LXX, spre deosebire de TM, nu face distincția între numele deșertului și numele localității aflate în acest deșert se explică prin dorința de armonizare cu Num. 33,36: „în pustiul Pharanului, adică la Cades” (echivalarea apare numai în LXX). ♦ „le-au dat seamă”, *litt.*: „le-au răspuns cuvânt”; se subînțelege că au făcut relatarea ca un răspuns la întrebările lui Moise și Aaron și ale întregii adunări. ♦ Grigore al Nyssei

lui Israel în pustiu Pharan Cades; și le-au dat seamă acestora și întregii adunări și le-au arătat rodul pământului.²⁷ Și povestindu-i, i-au zis: „Am ajuns în țara unde ne-ai trimis, țară unde curge lapte și miere: acestea [sunt] roadele ei.²⁸ Numai că neamul care locuiește în ea este îndrăzneț, iar cetățile sunt tari, înconjurare cu ziduri și foarte mari; acolo i-am văzut și pe urmașii lui Enach;²⁹ Amalec locuiește în pământul dinspre miazăzi; che-teul, și eveul, și iebuseul și amoreul locuiesc în munte, și canaaneul locuiește spre apus și de-a lungul Iordanului.”³⁰ Și Chaleb a potolit poporul în fața lui Moise și i-a zis: „Nu, ci noi să urcăm hotărâți și să ni-l împărțim ca moștenire, căci ne vom arăta puternici în fața lor.”³¹ Dar oamenii care urca-seră cu el i-au zis: „Nu, să nu ne urcăm, fiindcă nu vom face față neamului [aceluia], căci sunt cu mult mai tari decât noi.”³² Și au răspândit printre fiii lui Israel rătăcirea din pricina pământului pe care-l cercetaseră, zicând: „Pământul prin care am trecut să-l cercetăm îi înghite pe cei ce locuiesc într-însul. Tot poporul pe care l-am văzut acolo sunt oameni nemăsurat de mari.³³ Am văzut acolo uriași, iar noi eram în fața lor ca niște lăcuste, chiar așa eram în fața lor.”

14¹ Și, luând aminte, întreaga adunare a dat un strigăt, iar poporul a plâns toată noaptea aceea.² Și toți fiii lui Israel cărteau împotriva lui Moise și împotriva lui Aaron; și toată adunarea zicea către ei: „Trebuia să fi murit

(*Viața lui Moise* II 265-266) interpretează alegoric pasajul: Iisus Nave și Chaleb reprezintă „judecățile” născute din credință, care întăresc speranța celor buni; iscoadele reprezintă gândurile rele inspirate de Satan; ciorchinele îl simbolizează pe Iisus răstignit pe cruce, iar mustul simbolizează sângele lui Iisus.

13,27 „țara unde curge lapte și miere” (vezi și Ex. 3,8 și 17; 33,3; Lev. 20,24).

13,28 „urmașii lui Enach”, *litt.*: „cel născut al lui Enach”; aici apare forma de singular, spre deosebire de 13,22; în TM, forma de plural, aceeași cu cea de la 13,22.

13,29 „Amalec” este un etnonim; majoritatea versiunilor moderne traduc „amaleciți”; față de alte liste, apare aici în locul fereziților și gergeseilor (*cf.* Ex. 3,8; 13,5; 23,23.28; 33,2; 34,11).

13,30 „să urcăm hotărâți”: *litt.* „urcând vom urca”; LXX reproduce și de această dată construcția cu caracter intensiv din TM. ♦ „ne vom arăta puternici”, *litt.* „puternici vom avea puterea”; același tip de traducere a intensivului din ebraică.

13,32 „rătăcirea din pricina pământului”: *litt.* „rătăcirea pământului”. Gr. ἔκστασις se referă la uluirea produsă de explorarea țării. TM spune că cei trimiși au adus „faimă rea” pământului.

14,1 „a dat un strigăt”: *litt.* „a dat glas”. Răzvrătirea poporului în pustiu este evocată în Ps. 94,7-11 și, de acolo, în Evr. 3,7-19.

în țara Egiptului, sau în pustiul acesta să fi murit! ³ De ce oare ne-a adus pe noi Domnul în pământul acesta, ca să cădem în război? Femeile noastre și copiii noștri vor ajunge pradă. Iar acum, mai bine ne-ar fi să ne întoarcem în Egipt.” ⁴ Și și-au zis unii altora: „Să ne punem o căpetenie și să ne întoarcem în Egipt!” ⁵ Moise și Aaron au căzut cu fața la pământ înaintea întregii adunări a fiilor lui Israel. ⁶ Iar Iisus al lui Nave și Chaleb al lui Iephonne, dintre cei care cercetaseră pământul, și-au sfâșiat hainele ⁷ și au zis către toată adunarea fiilor lui Israel: „Țara pe care am cercetat-o este foarte, foarte bună. ⁸ De vreme ce Domnul ne-a ales pe noi, El ne va duce în această țară, și ne-o va dărui, țară unde curge lapte și miere. ⁹ Dar să nu vă abateți departe de Domnul. Iar de poporul din țara aceea să nu vă înfricoșați, căci este prada noastră. Pentru că s-a dus vremea lor, iar Domnul este cu noi. Nu vă fie frică de ei!” ¹⁰ Și toată adunarea a zis să-i ucidă cu pietre. Dar slava Domnului li s-a arătat tuturor fiilor lui Israel în nor, peste cortul mărturieii.

¹¹ Și Domnul a grăit către Moise: „Oare până când Mă va mânia poporul acesta și până când nu Mă vor crede, cu toate semnele pe care le-am făcut printre ei? ¹² Am să-i lovesc de moarte și am să-i nimicesc; și am să fac din

14,3 „ca să cădem în război”: TM are „să cădem de sabie”.

14,5 „întregii adunări”: TM are „întregii adunări a comunității”.

14,7 „pe care am cercetat-o”: TM are „(pământul) pe care l-am străbătut pentru a-l cerceta”: posibilă armonizare, în LXX, cu 13,32.

14,9 „Dar să nu vă abateți departe de Domnul”: *litt.* „dar de la Domnul să nu vă faceți răzvrătiți (apostați)”: TM are „în YHWH să nu vă răsculați”. Termenul gr. ἀποστῆσαι nu apare în altă parte în Pentateuh; expresia ἀποστῆσαι γίνεσθε traduce verbul *māradh*, care în Gen. 14,4 este tradus prin ἀπιστόναι (ἀπίστημι), de la care derivă cuvântul ἀποστῆτης; acesta nu e cunoscut înainte de *koiné*, unde are sensul de „revoltat”; sensul de „apostat” îl capătă în creștinism. Această atestare ar fi deci una dintre primele menționări ale folosirii cuvântului în context religios. ♦ „prada”: gr. κατάβρωμα are sensul de „mâncare, hrană”; se poate ca sensul să fie și cel de „pradă”, pe care cuvântul îl capătă în epoca patristică (*ibid.* p. 318); vezi și Deut. 28,26. ♦ „s-a dus vremea lor”, *litt.* „s-a îndepărtat vremea de la ei”: TM are „umbra lor s-a îndepărtat de deasupra lor”; cf. Gen. 6,13, unde Domnul îi vestește lui Noe hotărârea Sa de a-i nimici pe oameni, spunând: „A venit vremea/clipa (καρπός) fiecărui om înaintea Mea.”

14,11 „Mă va mânia”: TM are „Mă va disprețui”; în 11,20, acolo unde LXX are: „căci nu v-ați supus Domnului”, în TM apărea „pentru că L-ați disprețuit pe YHWH”; se consideră că diferența este datorată concepției reflectate în LXX după care „este de neconceput ca omul să manifeste dispreț față de Dumnezeu”.

14,12 „Am să-i lovesc de moarte”: TM are „am să-i lovesc cu ciumă”; aceeași diferență apare și în Ex. 5,3; 9,3.15; Lev. 26,25; Deut. 28,21; înlocuirea cuvântului *debher* „ciumă” cu „moarte” apare și în Targum Io.: vezi BA, *Introd.*, p. 98 și nota la Lev. 26,25. ♦ „casa

tine și din casa tatălui tău un neam mare și mult mai numeros decât acesta.”¹³ Moise a zis către Domnul: „Și va auzi Egiptul că Tu cu puterea Ta ai ridicat poporul acesta dintre ei.”¹⁴ Dar și toți locuitorii de pe pământul acesta au auzit că Tu ești Domnul acestui popor, că Te arăți lor ochi către ochi, Doamne; iar norul Tău s-a așezat peste ei și-n stâlp de nor mergi înaintea lor ziua, iar noaptea, în stâlp de foc.¹⁵ Tu vei strivi poporul acesta ca pe un om! Și neamurile care au auzit de numele Tău vor spune:¹⁶ «Pentru că Domnul nu a fost în stare să ducă poporul acesta la pământul pe care l-a jurat lor, i-a împrăștiat în pustiu.»¹⁷ Și acum să se înalțe puterea Ta, Doamne, precum ai spus:¹⁸ «Domnul îndelung-răbdător, și mult-milostiv, și adevărat, Care iartă fărâdelegile, și nedreptățile, și păcatele, [dar] nicidecum nu-l va curăți pe cel vinovat, care pune păcatele părinților asupra fiilor până la a treia și a patra [generație].»¹⁹ Iartă păcatul poporului acestuia, după mare mila Ta, precum Ți-ai făcut milostivire cu ei din Egipt și până acum!”²⁰ Și Domnul a zis către Moise: „Milostiv le sunt lor, după cuvântul tău.”²¹ Dar viu sunt Eu și viu este numele Meu și slava Domnului va umple tot pământul,²² că toți oamenii care văd slava Mea și semnele pe care le-am făcut în Egipt și în pustiuul acesta și M-au încercat cu aceasta pentru a zecea [oară] și nu Mi-au ascultat glasul,²³ adevărat nu vor vedea pământul pe care

tatălui tău”: TM omite; expresia mai este atestată în Gen. 12,1; 20,13; 24,7; 31,30; 38,11, dar în contexte diferite de cel de față; rațiunea prezenței acestei expresii în Num. 14,12 rămâne neclară. ♦ „numeros”: TM are „puternic”; aceeași diferență, în Gen. 18,18. 14,14 „Te arăți”: verbul gr. ὀπτάζεσθαι este un hapax; în alte contexte din LXX (3Regi 8,8; Tob. 12,19) este folosit verbul ὀπτάνεσθαι „a fi văzut”; la fel în literatura patristică. Nu este sigur că cele două verbe ar fi sinonime, pentru că, datorită similitudinii cu ὀπτασία, verbul din acest verset ar putea însemna și „a se arăta într-o viziune”. După Eusebiu (DE V, XVIII), versetul arată că, dacă Dumnezeu Tatăl nu poate fi văzut (cf. In. 1,18), Dumnezeu Fiul s-a arătat, de pildă sub chipul omului care se lupta cu Iacob (Gen. 32,34).

14,16 „i-a împrăștiat”: καταστρόννυμι înseamnă litt. „a așterne jos”. LXX atenuează aici sensul ebr. *SHI*, „a înjunghia, a ucide”, tradus în alte părți cu un verb de același sens.

14,17 „să se înalțe puterea Ta”: TM are „va crește, așadar, puterea lui Adonai”; traducerea verbului *gādhal* prin ὑψοῦν apare și în Gen. 19,13; 24,35; 26,13; 48,19.

14,18 „pune păcatele”; vezi și Ex. 20,5 și Deut. 5,9.

14,20 „Milostiv le sunt lor”: TM are „am iertat”.

14,21 „viu este numele Meu”: nu apare în TM. E probabil o traducere dublă.

14,23 „ci doar copiii lor... acestora le voi da pământul”: TM omite; acest adaos al LXX este original, chiar dacă unele expresii sunt similare cu Deut. 1,39. Adaosul modifică sensul versetelor 23-24 din TM, unde se spune că doar Chaleb și urmașii săi vor vedea

l-am jurat părinților lor, ci doar copiii lor care sunt cu Mine aici, câți nu cunosc binele, nici răul, tot tânărul nepriceput, acestora le voi da pământul, iar toți cei care M-au mâniat nu-l vor vedea.²⁴ Iar pe slujitorul Meu Chaleb, pentru că s-a arătat alt duh în el și M-a urmat, îl voi duce în țara unde a intrat și seminția lui o va moșteni.²⁵ Amalec și canaaneul locuiesc în vale: mâine întoarceți-vă și porniți către pustiu, pe drumul către Marea Roșie!”

²⁶ Și a spus Domnul către Moise și Aaron: ²⁷ „Până când această adunare rea? Aceste cărțeli înaintea Mea ale fiilor lui Israel, pe care le-au adus asupra voastră, le-am auzit.²⁸ Le-am spus: «Viu sunt Eu – zice Domnul, – cu adevărat precum ați vorbit în urechile Mele, așa am să vă fac:²⁹ în pustiu acesta vor cădea mădularele voastre și toți cei numărați și numărați dintre voi, de la douăzeci de ani în sus, care au cârtit împotriva Mea;³⁰ n-o să intrați în pământul peste care Mi-am întins mâna, ca să vă așezați corturile pe el, în afară de Chaleb, fiul lui Iephone și Iisus al lui Nave.³¹ Și pe copiii despre care ați zis: ‘Vor fi luați pradă!’, pe ei am să-i duc în pământul [acela] și ei vor moșteni pământul de care voi v-ați lipsit;³² și mădularele voastre vor cădea în pustiu, ³³ iar fiii voștri vor rătăci în pustiu patruzeci de ani și vor purta curvia voastră până vor pieri mădularele voastre în pustiu.³⁴ După numărul zilelor în care ați cercetat pământul, patruzeci de zile, zi pentru an, veți lua pentru păcatele voastre patruzeci de ani și veți cunoaște urgia mâniei Mele.»³⁵ Eu, Domnul, am grăit. Cu adevărat, așa voi face acestei adunări rele care s-a înțeles să se răzvrătească

Pământul Făgăduinței; acestora, LXX li-i adaugă pe copiii evreilor, menționați în TM în vv. 26-35.

14,28 „le-am spus”: TM are „spune către ei”.

14,29 „mădularele voastre”: TM are „cadavrele voastre”; aceeași diferență și în vv. 32 și 33.

14,30 „n-o să intrați”: *lit.* „de veți intra”, dar sensul este „Mă jur că nu veți intra”. ♦ „peste care Mi-am întins mâna”: TM are „Mi-am ridicat mâna”; „a ridica mâna” în ebraică indica gestul jurământului: vezi și Ex. 6,9.

14,31 „vor moșteni pământul de care voi v-ați lipsit”: *lit.* „...v-ați îndepărtat”. TM are „vor cunoaște pământul pe care voi l-ați disprețuit”. LXX atenuează expresia.

14,33 „vor rătăci”: *lit.* „vor fi pascănd”, ca în TM; sensul „a pășuna, a umbla cu vitele la păscut” al lui $\epsilon\upsilon\mu\omicron\upsilon\mu\alpha\iota$ ar putea justifica, dar cu dificultate, traducerea modernă cu „vor rătăci”; am adoptat *pro consuetudine* traducerea cu „a rătăci” (o altă soluție posibilă, plecând de la sensul de bază al verbului grecesc, ar fi fost: „vor avea parte de”). ♦ „curvie”: TM are „curviile”; în Pentateuh este singura ocurență a acestui cuvânt pentru a desemna idolatria.

împotriva Mea. În pustiu acestia vor fi nimiciți cu totul, și acolo vor muri.”

³⁶ Și oamenii pe care Moise îi trimisese ca să cerceteze pământul și întorcându-se l-au bârfit în fața adunării și-au scos cuvinte rele despre pământ, ³⁷ oamenii aceia care au vorbit de rău despre pământ au murit loviți înaintea Domnului. ³⁸ Iar Iisus, fiul lui Nave, și Chaleb, fiul lui Iephone, au rămas cu viață, dintre oamenii care fuseseră să cerceteze pământul.

³⁹ Și Moise a spus cuvintele acestea către toți fiii lui Israel și poporul s-a jeluț tare; ⁴⁰ și, sculându-se dis-de-dimineață, s-au suit către vârful muntelui, zicând: „Iată-ne, ne vom sui la locul despre care ne-a vorbit Domnul, căci am păcătuit.” ⁴¹ Și a zis Moise: „De ce călcați cuvântul Domnului? Nu sunteți pe calea cea bună! ⁴² Nu vă suiți, pentru că Domnul nu este cu voi, și veți cădea în fața dușmanilor voștri. ⁴³ Căci amalec și canaaneul [sunt] acolo, înaintea voastră, și veți cădea răpuși de sabie. Fiindcă v-ați întors neascultându-l pe Domnul, Domnul nu va fi cu voi.” ⁴⁴ Dar ei, neluând seama, au urcat până în vârful muntelui. Iar chivotul legământului Domnului și Moise nu s-au clintit din tabără. ⁴⁵ Și s-au coborât amalec și canaaneul care trăiau în muntele acela, i-au pus pe fugă și i-au tăiat până la Erman. Și s-au întors la tabără.

15 ¹ Și Domnul a spus către Moise: ² „Grăiește fiilor lui Israel și spune-le: «Când veți intra în pământul locuirii voastre pe care Eu vi-l dau, ³ și vei aduce ardere de tot Domnului, jertfă întreagă, jurământ mare, sau de bunăvoie, sau la sărbătorile voastre aducând mireasmă de bună mirosire Domnului, din boi sau din oi, ⁴ cine va aduce darul său Domnului să aducă jertfă de făină curată, a zecea parte de efă, frământată cu untdelemn – un sfert de hin. ⁵ Și vin pentru libație, un sfert de hin, să aduceți pe lângă arderea de tot sau pe lângă jertfă. La fiecare miel să aduceți tot atât, prinos pentru mireasmă de bună mirosire Domnului. ⁶ Și la berbec, când îl aduceți, fie pentru ardere de tot, fie pentru jertfă, să faci jertfă de făină curată, două

14,45 „și s-au întors în tabără”: TM omite. Adaosul din LXX s-ar datora dorinței de a sublinia faptul că, înfrunți, cei nesupuși acceptă din nou autoritatea lui Moise.

15,3 „jurământ”, „făgăduință” mare: cf. 6,1-21 (legea nazirului). Se consideră că în TM se pune accentul mai mult pe aspectul instituțional al făgăduinței, în timp ce LXX corespunde unui iudaism mai puțin instituțional, mai puțin juridic, insistându-se mai mult asupra demersului personal. ♦ „mireasmă de bună mirosire”, *litt.* „miros de bun miros”. Cf. nota la Lev. 1,9.

15,4 „făină curată”, cf. nota la Lev. 2,1. ♦ „efă”, cf. nota la Lev. 5,11.

zecimi, frământată cu untdelemn, a treia parte dintr-un hin, ⁷ și vin pentru libație, a treia parte dintr-un hin, să aduceți pentru mireasma de bună mirosire Domnului. ⁸ Iar dacă aduceți din boi pentru arderea de tot, sau pentru jertfa jurământului mare, sau pentru [jertfa de] mântuire Domnului, ⁹ să aduceți, pe lângă vițel, jertfă de făină curată, trei zecimi, frământată cu untdelemn, o jumătate de hin, ¹⁰ și vin pentru libație, o jumătate de hin, prinos pentru mireasma de bună mirosire Domnului. ¹¹ Așa să faci pentru fiecare vițel, sau berbec, sau miel, sau ied. ¹² După numărul celor pe care îi aduceți, așa să faceți cu fiecare, după numărul lor. ¹³ Tot locuitorul țării va face acestea la fel, spre a aduce prinos pentru mireasma de bună mirosire Domnului. ¹⁴ Iar dacă vreun străin a venit printre voi în pământul vostru, sau dacă se află la voi între generațiile voastre, atunci să aducă prinos mireasmă de bună mirosire Domnului, precum faceți voi. Acestea să le facă adunarea pentru Domnul. ¹⁵ Aceeași lege să fie pentru voi și pentru străinii veniți printre voi, lege veșnică pentru generațiile voastre: precum sunteți voi, [așa să fie] și străinul înaintea Domnului. ¹⁶ Aceeași lege și aceeași îndreptare să fie pentru voi și pentru străinul care vi se alătură.»

¹⁷ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁸ „Grăiește fiilor lui Israel și spune-le: «Când veți pătrunde în țara la care vă duc Eu ¹⁹ și când veți mânca din pâinea pământului, să aduceți ca punere deoparte pentru Domnul: ²⁰ pârga frământatului vostru de pâine – ca prinos să o puneți deoparte pentru El. Ca punere deoparte de la arie, așa să puneți deoparte pentru El ²¹ pârga frământatului vostru și să o dați Domnului ca punere deoparte, pentru generațiile voastre.

²² Iar când veți păcătuși și nu veți împlini toate poruncile pe care Domnul le-a grăit către Moise, ²³ după cum v-a orânduit Domnul vouă, prin mâna lui Moise, din ziua în care v-a orânduit vouă, și după aceea, pentru generațiile voastre, ²⁴ și de va fi [ca] în afara ochilor adunării, fără de voie, să se facă

15,11 După Lev. 1,3.10 jertfele sunt animale-masculi; în Lev. 3,1.6, unde este vorba de jertfe de mântuire se menționează că animalele pot fi „parte bărbătească sau parte femeiască”; vezi BA, *Introd.*, p. 127.

15,16 „îndreptare”: gr. δικαιοσύνη, „hotărâre dreaptă, lege, decret”; termenul are, în același timp, conotații juridice și religioase. În *Pateric*, la Dorotei din Gaza și în scrisorile lui Ioan și Varsanufic, termenul se tehnicizează, însemnând „autojustificare”. Călugărul care-și justifică păcatele este lipsit de smerenie.

15,20 „punere deoparte de la arie”: vezi Ex. 22,28.

15,24-25 „fără de voie”: TM are „din neatentție”; cf. Lev. 4,2.13.22.27; vezi și infra, 35,9-15, pentru omuciderea involuntară.

[păcatul], atunci toată adunarea să aducă un vițel, fără cusur, pentru arderea de tot spre mireasmă de bună mirosire Domnului, precum și jertfa și libația lui, după orânduială, și un ied, pentru păcat.²⁵ Și preotul va săvârși împăcarea pentru toată adunarea fiilor lui Israel, și li se va ierta lor. Căci este fără voie, și ei au adus darul lor, prinos Domnului pentru păcatul lor înaintea Domnului, pentru cele fără voia lor.²⁶ Și se va ierta întregii adunări a fiilor lui Israel, și celui străin care vi se alătură, căci pentru întreg poporul a fost fără voie.²⁷ Iar dacă un om va păcătui fără voie, va aduce o capră de un an pentru păcatul său,²⁸ iar preotul să săvârșească împăcarea pentru omul care a fost fără voie și a păcătuțit fără voie înaintea Domnului: va săvârși împăcarea pentru el.²⁹ Pentru cel de loc dintre fiii lui Israel, ca și pentru străinul care li s-a alăturat, aceeași lege să fie, pentru cei care au făcut fără voie.³⁰ Dar omul care va făptui cu trufie, dintre locuitorii țării sau dintre străini, acesta Îl va mânia pe Dumnezeu. Stârpit va fi sufletul acela din poporul lui,³¹ căci a disprețuit cuvântul Domnului și l-a spulberat poruncile – omul acela să fie strivit cu totul – păcatul lui este într-însul.»

³² Fiii lui Israel erau în pustiu și au aflat un om strângând lemne în ziua sabbatului.³³ Și cei care l-au găsit strângând lemne în ziua sabbatului l-au adus la Moise și Aaron și la toată adunarea fiilor lui Israel.³⁴ Și l-au pus în închisoare, căci nu se hotărâseră ce să-i facă.³⁵ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: „Negreșit să fie omorât omul. Să-l ucideți cu pietre, toată adunarea!”³⁶ Și toată adunarea l-a scos afară din tabără și l-a ucis, toată adunarea, cu pietre, afară din tabără, după cum îi rânduisese Domnul lui Moise.

³⁷ Și Domnul a zis către Moise:³⁸ „Grăiește fiilor lui Israel și spune-le să-și facă ciucuri la poalele hainelor, pentru generațiile lor; și puneți la

15,30 „cu trufie”, *litt.* „cu mână de trufie”: TM are „cu mână ridicată”.

15,31 „păcatul lui este într-însul”: în tradiția rabinică este citat acest pasaj pentru susținerea doctrinei judecății postume (Targ. Io.) și a învierii (*Sifre Num.* 112). ♦ Vasile cel Mare (*De iudicio Dei* 6) citează vv. 30 și 31 pentru a demonstra că Scriptura nu face deosebire între păcate voluntare condamnabile și necondamnabile. Toate păcatele voluntare sunt pedepsite.

15,32 „sabbatul” este menționat în Ex. și în Lev., dar acolo nu se specifică pedepsele pentru încălcarea zilei de odihnă.

15,34 „căci nu se hotărâseră ce să-i facă”: TM are „căci nu se hotărâse ce urma să se facă”; diferența aceasta între LXX și TM este considerată un „targumism” al LXX (traducere explicită, cu intenție exegetică, procedeu comun cu targumurile).

15,38 „ciucuri la poalele hainelor”: este vorba mai degrabă de cordoane împletite, având noduri și terminate cu un ciucure, de la colțurile veșmintelor de rugăciune. Cf. Deut. 22,12.

ciucurii poalelor fir de culoarea hiacintului.³⁹ Și [firul] va fi pentru voi în ciucuri și-i veți privi spre a vă aduce aminte de toate poruncile Domnului, ca să le faceți și să nu vă abateți pe urma cugetelor voastre și a ochilor voștri, când vă duc la curvie;⁴⁰ să vă aduceți aminte și să împliniți toate poruncile Mele, ca să fiți sfinți pentru Dumnezeu vostru.⁴¹ Eu, Domnul Dumnezeu vostru, Care v-am scos din pământul Egiptului ca să vă fiu Dumnezeu, Eu sunt Domnul Dumnezeu vostru.”

16¹ Și au grăit Core, fiul lui Issaar, fiul lui Caath, fiul lui Levi, și Dathan și Abiron, fiii lui Eliab, și Aun, fiul lui Phaeth, fiul lui Ruben,² și s-au sculat împotriva lui Moise, precum și două sute cincizeci de oameni dintre fiii lui Israel, căpetenii ale adunării, aleși ai sfatului și oameni de vază,³ și s-au ridicat împreună împotriva lui Moise și Aaron și au zis: „Destul cu voi, căci toată adunarea, toți [sunt] sfinți, și Domnul e cu ei; de ce v-ați ridicat așadar peste adunarea Domnului?”⁴ Și, auzind, Moise a căzut cu fața la pământ⁵ și a grăit către Core și către toată adunarea lui, zicând: „I-a numărat și i-a cunoscut Dumnezeu pe cei ce sunt ai Săi și pe sfinți și i-a adus

16,1-35 După Philon, *Fuga* 143-148, necredincioșii pot fi definiți ca oameni care caută fără să găsească niciodată nimic: Laban, sodomiiți, Faraon și acoliții lui Core.

16,1 „au grăit”, *litt.* „a grăit”: TM are „a luat”, care este neclar, neavând complement, și de aceea s-au propus tot felul de întregiri. Soluția LXX pare originală: în Ex., Num., și Lev., verbul λαλεῖν este rezervat Domnului când li se adresează lui Moise (și lui Aaron), ori unui personaj (Moise, Balaam, ficele lui Salpaad, conducătorii tribului fiilor lui Galaad) atunci când vorbește în numele lui Dumnezeu sau conform voinței acestuia. Folosind acest verb pentru Core, LXX sugerează că el se pune în mod abuziv în locul lui Moise, sau al unui trimis al lui Dumnezeu. O astfel de exegeză apare și în tradiția rabinică.

16,2 „aleși ai sfatului”, *litt.* „chemați ai sfatului”. Este singura dată când *mō'ēdh* este tradus prin βουλή. LXX folosește aici vocabularul instituțiilor politice grecești. σύγκλητος este cel convocat într-o adunare deliberantă, iar βουλή desemnează orice consiliu deliberativ. Nu se mai vorbește de acest consiliu în altă parte în LXX, dar se poate presupune că este vorba de un organ intermediar între Moise și comunitate, care nu trebuie confundat cu cei șaptezeci din cap. 11.

16,5 „I-a numărat și i-a cunoscut Dumnezeu pe cei ce sunt ai Lui și pe sfinți”: TM are „Dimineața YHWH va face cunoscut cine este al Său și pe sfânt”. Se poate presupune că LXX depinde de un model care, în loc de *bōqer* („dimineață”) avea *pāqadh* „a trece în revistă, a număra” (ce conține o consoană identică și două asemănătoare grafic) și care, în loc de *w'yodha* „va face cunoscut”, avea *wayyēdha* „a cunoscut”, și, evident, nu tetragrama, ci 'Elohim.

către Sine; pe cei pe care Și i-a ales i-a adus către Sine. ⁶ Așa să faceți: luați-vă cădelnițe, Core și toată adunarea lui, ⁷ și puneți în ele foc, și puneți în ele tămâie înaintea Domnului mâine, și omul pe care-l va alege Domnul, acesta va fi sfânt. Ajungă-vă, fii ai lui Levi!” ⁸ Și Moise a grăit către Core: „Ascultați-mă, fii ai lui Levi! ⁹ Oare e puțin lucru pentru voi că Dumnezeu lui Israel v-a pus deoparte din adunarea lui Israel și v-a apropiat de Sine, ca să împliniți slujbele de la cortul Domnului, și v-a ridicat înaintea adunării să slujiți pentru ei? ¹⁰ Și te-a apropiat pe tine și pe toți frații tăi, fiii lui Levi, cu tine, iar [acum] năzuști la preoție? ¹¹ Așa faci tu și toată adunarea ta care s-a strâns împotriva lui Dumnezeu. Și cine este Aaron, de cărtiți împotriva lui?”

¹² Și Moise a trimis să-i cheme pe Dathan și pe Abiron, fiii lui Eliab. Iar ei au zis: „Nu ne urcăm. ¹³ Oare e puțin lucru că ne-ai scos dintr-un pământ în care curge lapte și miere, ca să ne omori în pustiu, că domnești peste noi [ca un] stăpân? ¹⁴ Chiar dacă ne-ai fi dus la un pământ în care curge lapte și miere și ne-ai fi dat moștenire câmp și podgorii, le-ai fi scos ochii oamenilor acelora. Nu ne urcăm!” ¹⁵ Moise s-a mâhnit foarte tare și a grăit către Domnul: „Nu lua aminte la jertfa lor. N-am luat din cele poftite de vreunul dintre ei, nici n-am făcut rău vreunuia dintre ei.” ¹⁶ Și a spus Moise către Core: „Sfintește-ți adunarea și să fiți pregătiți înaintea Domnului, tu și ei, și Aaron, mâine! ¹⁷ Și luați-vă fiecare cădelnița și puneți în ea tămâie și să vă aduceți fiecare cădelnița înaintea Domnului, două sute cincizeci de cădelnițe – și tu, și Aaron, fiecare cădelnița sa!” ¹⁸ Și fiecare și-a luat cădelnița; și au pus în ele foc, și au aruncat în ele tămâie. Iar Moise și Aaron au stat lângă ușile cortului mărturie. ¹⁹ Și s-au răzvrătit împotriva lor Core și toată adunarea lui la ușile cortului mărturie. Și întregii adunări i s-a arătat slava Domnului. ²⁰ Și Domnul a grăit către Moise și Aaron, zicând: ²¹ „Despărțiți-vă din mijlocul adunării acesteia și-i voi nimici o dată [pentru totdeauna]!”

16,14 „Chiar dacă ne-ai fi dus [...] și ne-ai fi dat [...], le-ai fi scos ochii oamenilor acelora”: TM are „Nici măcar nu ne-ai dus [...] și nu ne-ai dat [...] : oare vei crăpa ochii...?”

16,15 „N-am luat din cele poftite de vreunul dintre ei”: TM are „Nu le-am ridicat nici măcar un măgar”; modelul LXX avea *hāmūdh* în loc de *hamōr*, sau, poate, măgarul, bun de preț al nomadului, este interpretat ca obiect dezirabil. ♦ Irineu vede în Moise, care pronunță acest verset, modelul bunului „presbiter” (*Adv. haer.* IV,26,4). După Theodoret, Moise îl roagă pe Dumnezeu să nu accepte ceea ce i se oferă în mod nelegitim de către rebeli (*Qu. Num.* 33).

16,16 „Sfintește-ți adunarea și să fiți pregătiți înaintea Domnului”: TM are „Tu și toată adunarea ta să fiți înaintea lui YHWH”. Probabil LXX armonizează cu 11,18.

16,21 „îi voi nimici o dată [pentru totdeauna]! ”: TM are „îi voi nimici într-o clipă”.

²² Ei au căzut cu fețele la pământ și au zis: „Dumnezeule, Dumnezeule al duhurilor și a tot trupul, oare, pentru un om care a greșit, urgia Domnului va fi peste toată adunarea?”

²³ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ²⁴ „Grăiește adunării și spune-le: «Îndepărtați-vă de jur-împrejur de la adunarea lui Core!»” ²⁵ Moise s-a ridicat și s-a dus către Dathan și Abiron; și s-au dus împreună cu el toți bătrânii lui Israel. ²⁶ Și a grăit către adunare, zicând: „Despărțiți-vă de corturile acestor oameni împietriți și nu vă atingeți de nimic din ce-i al lor, ca să nu pieriți cu ei din pricina întregului lor păcat!” ²⁷ Și s-au îndepărtat de cortul lui Core, de jur-împrejur. Dathan și Abiron au ieșit și s-au oprit lângă ușile corturilor lor, și femeile lor, și copiii lor, și [toți] ai lor. ²⁸ Și Moise a zis: „Iată de unde veți cunoaște că Domnul m-a trimis să fac toate lucrurile acestea – căci nu [le fac] de la mine însumi – : ²⁹ dacă ei vor muri de moartea tuturor oamenilor, dacă vor fi cercetați ca toți oamenii, atunci înseamnă că nu m-a trimis Domnul; ³⁰ dar dacă Domnul va arăta o minune și pământul, deschizându-și gura, îi va înghiți pe ei, casele lor, corturile lor și toate ale lor și vor coborî de vii la iad, atunci veți cunoaște că acești oameni L-au mâniat pe Domnul.” ³¹ Și cum a încetat de a grăi toate cuvintele acestea, s-a despicat pământul sub ei: ³² s-a deschis pământul și i-a înghițit pe ei, și casele lor, și pe toți oamenii care erau cu Core, și vitele lor, ³³ și ei și toate ale lor au coborât de vii la iad, și i-a acoperit pământul, și au pierit din mijlocul adunării. ³⁴ Și tot Israelul, cei din jurul lor, au fugit la glasul lor, căci ziceau: „Nu cumva să ne înghită și pe noi pământul!” ³⁵ Și a ieșit foc de la Domnul și i-a înghițit pe cei două sute cincizeci de oameni care aduseseră tămâie.

17 ¹ Și Domnul a grăit către Moise ² și către Eleazar, fiul lui Aaron, preotul: „Luați cădelnițele de aramă din mijlocul celor arși și împrăștie

16,22 „Dumnezeu al duhurilor și a tot trupul”: TM are „Dumnezeul duhurilor a tot trupul”. Copula introdusă de LXX manifestă o mentalitate elenizată, care concepe și existența unor creaturi pur spirituale, fără trup, după cum vede și persoana umană ca un „compus” din suflet și trup.

16,26 „împietriți”: TM are „vicleni”.

16,27 „ai lor”: ἀποσκευή desemnează tot ceea ce vine în urma unei oștiri în mers, inclusiv persoanele (cf. Gen. 14,12 și Ex. 10,10).

16,33 Pentru Irineu (*Adv. haer.* IV 26,2), oamenii lui Core, Dathan și Abiron înghițiți de flăcări îi prefigurează pe eretici, care vor avea parte de focul iadului.

17,1 Pentru Origen (*Hom. Num.* 9) Core și susținătorii săi îi prefigurează pe eretici, ca și la Irineu; cădelnițele de aramă simbolizează Scripturile; „focul străin” reprezintă falsele

acolo focul acesta străin, fiindcă s-au sfințit ³ cădelnițele păcătoșilor acestora prin moartea lor. Și fă din ele foi bătute [cu ciocanul], cingătoare pentru altar, căci au fost aduse înaintea Domnului și s-au sfințit, și au devenit semn pentru fiii lui Israel.” ⁴ Și Eleazar, fiul lui Aaron preotul, a luat cădelnițele de aramă pe care le aduseseră cei arși și le-a făcut cingătoare pentru altar, ⁵ semn de amintire pentru fiii lui Israel, ca nici un străin care nu-i din seminția lui Aaron să nu vină să pună tămâie înaintea Domnului, și atunci nu se va întâmpla cu el precum [s-a întâmplat cu] Core și adunătura lui, după cum a grăit Domnul, prin Moise.

⁶ Dar fiii lui Israel au cârtit a doua zi împotriva lui Moise și Aaron, zicând: „Voi ați ucis poporul Domnului!” ⁷ Și a fost așa: când s-a strâns adunarea împotriva lui Moise și Aaron, au dat năvală spre cortul mărturiei; atunci norul l-a acoperit și s-a arătat slava Domnului. ⁸ Moise și Aaron au intrat în fața cortului mărturiei ⁹ și a grăit Domnul către Moise și Aaron, zicând: ¹⁰ „Depărtați-vă din mijlocul adunării acesteia și-i voi nimici o dată [pentru totdeauna]!” Iar ei au căzut cu fața la pământ. ¹¹ Și Moise a spus către Aaron: „Ia cădelnița și pune în ea foc de la altar; aruncă în ea tămâie, adu-o degrabă în tabără și fă împăcare pentru ei! Fiindcă a ieșit urgie de la fața Domnului și-a început să nimicească poporul.” ¹² Și Aaron a luat după cum îi spusese Moise și-a alergat spre adunare. Și, iată, începuse nimicirea poporului. Și a pus tămâia și a făcut împăcare pentru popor: ¹³ a stat între morți și vii și nimicirea s-a potolit. ¹⁴ Și-au fost în nimicirea [aceea] paisprezece mii șapte sute de morți, în afară de cei [uciși] din pricina lui Core. ¹⁵ Și Aaron s-a întors către Moise la ușa cortului mărturiei și s-a potolit nimicirea.

¹⁶ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁷ „Grăiește fiilor lui Israel și ia de la ei câte un toiag, după casele strămoșilor, de la toate căpeteniile lor, după casele strămoșilor lor, douăsprezece toiage, și fiecăruia înscrie-i numele pe toiagul său. ¹⁸ Iar lui Aaron înscrie-i numele pe toiagul lui Levi. Pentru că vor da un singur toiag, după tribul casei strămoșilor lor. ¹⁹ Și să le

interpretări ale ereticilor. Eleazar și preoții prefigurează Biserica adevărată, care smulge tot ce se îndepărtează de adevăr.

17,3 „prin moartea lor”: *lit.* „prin sufletele lor” (ψυχῆ în sens de „cadavru”, ca la 5,2; 6,6 etc.).

17,7 „Și a fost așa”: gr. καὶ ἐγένετο, slab legat sintactic de restul propoziției, traduce literal expresia frecventă ebr. wayhî: la fel. ἔσται traduce w“hāyā „și va fi”.

17,19 „acolo unde Mă voi face cunoscut (je)”: TM are „Mă voi întâlni cu voi acolo”. LXX e la fel cu unele manuscrise ebraice, *Pentateuhul samaritean și Targum Io.*

pui în cortul mărturieii, în fața mărturieii, acolo unde Mă voi face cunoscut ție. ²⁰ Și va fi așa: omului pe care-l voi alege, îi va înmuguri toiagul. Și voi îndepărta de la Mine cărtirea fiilor lui Israel împotriva voastră.” ²¹ Moise le-a grăit fiilor lui Israel și toate căpeteniile lor i-au dat câte un toiag, fiecare căpetenie un toiag, după căpeteniile caselor strămoșilor lor: douăsprezece toiege, iar toiagul lui Aaron era în mijlocul toiegelor lor. ²² Și Moise a pus toiegele înaintea Domnului, în cortul mărturieii. ²³ Și a fost așa: a doua zi au intrat Moise și Aaron în cortul mărturieii și, iată, toiagul lui Aaron pentru casa lui Levi înmugurise și dăduse vlăstar; înflorise și odrăslise migdale. ²⁴ Și a scos Moise toate toiegele din fața Domnului către toți fiii lui Israel; și ei au văzut și fiecare și-a luat toiagul lui. ²⁵ Și Domnul a grăit către Moise: „Pune toiagul lui Aaron în fața mărturieii, la păstrare, semn pentru fiii celor neascultători; să înceteze cărtirea lor dinaintea Mea, și nu vor muri.” ²⁶ Și Moise și Aaron au făcut după cum rânduisese Domnul lui Moise, așa au făcut.

²⁷ Și fiii lui Israel au zis către Moise: „Iată, suntem nimiciți, pieriți, potopiți. ²⁸ Cine se atinge de cortul Domnului moare. O să murim până la urmă [cu toții]?”

18¹ Iar Domnul a zis către Aaron: „Tu, fiii tăi și casa strămoșilor tăi să luați [asupra voastră] păcatele [cu privire la] cele sfinte: tu și fiii tăi să luați asupra voastră păcatele [cu privire la] preoția voastră. ² Și pe frații tăi, tribul lui Levi, familia părinților tăi, adu-i la tine, să ți se alătore și să-ți slujească, iar tu și fiii tăi împreună cu tine – înaintea cortului mărturieii. ³ Și să stea de pază pentru tine și de pază cortului, numai de vasele sfinte și de altar să nu se apropie; și [atunci] nu vor muri nici ei, nici voi. ⁴ Și să ți se alătore și să

17,21 „toiagul lui Aaron”: pentru creștini este simbolul trupului mort care se întoarce la viață, sau al creștinului care moare și renaște în Hristos, sau al lui Hristos însuși (Origen, *Hom. Num. 9*; Iustin, *Dialogul cu Trifon 86,4*).

17,23 „migdale”: κάρπουv înseamnă orice fel de fruct dur (nucă, alună, migdală etc.).

17,25 „în fața mărturieii”, adică a tablelor legii – cf. Ex. 25,16. După Evr. 9,4, toiagul lui Aaron este pus în chivotul legământului împreună cu tablele legii și cu vasul cu mană.

18,1 Origen vede în acest verset o imagine a spovedaniei creștine: preoții și episcopii iartă greșelile laicilor (simbolizați de evrei).

18,2 „familia”: singurul loc unde δῆμος corespunde ebr. *šebhet*: în Ex. și Num., acest cuvânt este tradus cu φολή, dar aici acesta din urmă era deja folosit pentru a echivala ebr. *matteh*.

stea de pază la cortul mărturiei după rânduiala tuturor slujbelor cortului; iar străinul să nu se apropie de tine.⁵ Să stați de pază la cele sfinte și la altar, și nu va mai fi mânie între fiii lui Israel.⁶ Eu i-am luat pe frații voștri, pe leviți, din mijlocul fiilor lui Israel, ca dar adus Domnului, să împlinească slujbele cortului mărturiei.⁷ Și tu și fiii tăi cu tine să păstrați preoția voastră cu privire la toate cele ale altarului și la cele de dincolo de perdea, și să faceți slujbele, darul preoției voastre. Iar cel străin care s-ar apropia, să moară.”

⁸ Și Domnul a grăit către Aaron: „Iată, Eu v-am dat vouă păstrarea pârgilor. Din toate cele care Mi-au fost sfințite de la fiii lui Israel, ți-am dat [o parte], drept cinstire ție și fiilor tăi după tine, legiuire veșnică.⁹ Și acestea să fie pentru voi: [o parte] din cele sfinte sfințite, prinosurile, [o parte] din toate darurile lor și din toate jertfele lor, din toate cele pentru vină și din toate cele pentru păcat, pe care Mi le aduc Mie, [o parte] din toate cele sfinte, vor fi pentru tine și pentru fiii tăi.¹⁰ În sfânta sfintelor să le mâncați. Tot bărbatul să le mănânce, tu și fiii tăi. Sfinte să-ți fie!¹¹ Aceasta să fie pentru voi: pârga darurilor lor. Din toate cele puse de fiii lui Israel, ți-am dat ție și fiilor tăi și fiicelor tale cu tine, legiuire veșnică. Tot [omul] curat din casa ta să le mănânce.¹² Toată pârga untdelemnului și toată pârga vinului și a grâului, pârga lor, pe care o vor da Domnului, ție și le-am dat.¹³ Toate roadele dintâi câte sunt pe pământul lor, câte le vor aduce Domnului, ale tale să fie. Tot [omul] curat din casa ta să le mănânce.¹⁴ Tot ce este făgăduit sub anatemă de la fiii lui Israel, al tău să fie.¹⁵ Și tot ce deschide pânțele

18,7 „dincolo de perdea”: TM are „ceea ce vine din casă pentru vâl”. Aici καταπέτασμα corespunde ebr. *pārōketh*, ca și în 4,5; în alte părți, el traduce ebr. *māsākh* (de ex. 3,26). Este vorba de vâlul ce „umbrește” chivotul, nu de vâlul de la intrarea în cort. ♦ Pentru Origen (*Hom. Num.* 10,3), vâlul trimite la tainele ascunse ale înțelepciunii: sarcina preoților creștini nu este numai de a împlini poruncile Legii, dar și de a scruta tainele dumnezeiești.

18,8 Origen interpretează „pârga” alegoric: ea îl simbolizează pe Iisus, care intră în sufletele credincioșilor și rămâne acolo pentru totdeauna.

18,10 „În sfânta sfintelor să le mâncați”: mulți comentatori antici și moderni au fost șocați de ideea că s-ar putea mânca în sfânta sfintelor și au încercat să înțeleagă altfel pasajul.

18,12 „Toată pârga untdelemnului... vinului... grâului”: TM are „toată grăsimea...”. Traducătorului i s-a părut nepotrivit „grăsimea” pentru produse vegetale și a socotit că poate însemna „pârgă”.

18,14 „făgăduit sub anatemă”, *litt.* „anatema”. ἀνάθεμα (ebr. *hērem*) desemnează ființele umane, animalele și obiectele care sunt închinat Domnului și ca urmare sunt interzise uzului profan.

oricărei ființe, ce vor aduce ei Domnului, de la om, până la dobitoc, al tău să fie. Doar întâii-născuți ai oamenilor vor fi răscumparați și întâii-născuți ai animalelor necurate îi vei răscumpara. ¹⁶ Și răscumpărarea lui – de la o lună. Prețul cuvenit: cinci sicli, după siclul sfântului [lăcaș] (sunt douăzeci de oboli). ¹⁷ Numai întâiul-născut al vacilor, întâiul-născut al oilor și întâiul-născut al caprelor nu le veți răscumpara: sunt sfinte. Sângele lor îl veți turna la altar, iar grăsimea o vei înălța prinos pentru mireasmă de bună mirosire Domnului. ¹⁸ Și cărnurile să fie ale tale. La fel cu pieptul punerii înainte și cu șoldul cel drept – ale tale să fie. ¹⁹ Toate cele puse deoparte din cele sfinte, câte le pun fiii lui Israel pentru Domnul, ție ți le-am dat, și fiilor tăi, și fiicelor tale cu tine, legiuire veșnică. Legământ veșnic de sare este înaintea Domnului, pentru tine și pentru seminția ta după tine.”

²⁰ Și Domnul a grăit către Aaron: „În pământul lor tu nu vei avea moștenire și parte nu vei avea între ei, căci Eu sunt partea ta și moștenirea ta în mijlocul fiilor lui Israel. ²¹ Și fiilor lui Levi, iată, le-am dat toată zeciuiala din Israel ca moștenire, în schimbul slujbelor lor, câte slujbe împlinesc ei în cortul mărturiei. ²² Și fiii lui Israel nu vor mai veni la cortul mărturiei, pentru ca nu cumva să-și ia asupra lor păcat aducător de moarte. ²³ Levitul însuși va îndeplini slujba cortului mărturiei și ei înșiși vor lua asupra lor păcatele, legiuire veșnică în generațiile lor. Și-n mijlocul fiilor lui Israel nu vor avea moștenire, ²⁴ pentru că zeciuiala fiilor lui Israel, câte prinosuri pun deoparte pentru Domnul, le-am dat leviților moștenire. De aceea le-am zis: «Nu veți avea moștenire în mijlocul fiilor lui Israel!»”

²⁵ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ²⁶ „Leviților să le mai grăiești și să le spui: «Când luați de la fiii lui Israel zeciuiala pe care v-am dat-o de la ei ca moștenire, să scoateți din ea o punere deoparte pentru Domnul, zeciuială din zeciuială. ²⁷ Și vi se vor socoti vouă punerile deoparte [pentru Domnul] ca grâul de la arie și ca punerea deoparte de la teasc. ²⁸ Așa veți scoate și voi din toate punerile deoparte pentru Domnul, din toate zeciuielele voastre câte le-ați lua de la fiii lui Israel, și veți da din ele punere deoparte pentru Domnul, lui Aaron preotul. ²⁹ Din toate darurile voastre scoateți o punere deoparte pentru Domnul, din toate pârgile, ceea ce a fost sfințit din ele.» ³⁰ Și să le spui: «Ori de câte ori puneți deoparte pârga, se va socoti leviților precum roada de la arie și roada de la teasc. ³¹ Și s-o mâncați în orice loc,

18,19 „legământ... de sare”: cf. Lev. 2,13.

18,31 „plata pentru slujirile voastre”: versetul are un ecou în 1Cor. 9,13, unde Pavel amintește că aceia care slujesc la altar au dreptul să se hrănească de la altar. Theodoret

voi și casele voastre, fiindcă aceasta e plata pentru slujirile voastre din cortul mărturiei. ³² Și nu veți lua păcat asupra voastră, dacă puneți deoparte pârga din pârgă. Și cele sfinte ale fiilor lui Israel să nu le întinați, ca să nu muriți.»³²

19 ¹ Și Domnul a grăit către Moise și Aaron, zicând: ² „Aceasta este hotărârea legii, cât a rânduit Domnul, zicând: «Grăiește fiilor lui Israel, să ia și să aducă la tine o junincă roșcată fără cusur, care nu are meteahnă și pe care nu s-a pus jug, ³ și s-o dai lui Eleazar, preotul; și s-o scoată afară din tabără la loc curat și s-o junghie înaintea lui. ⁴ Și Eleazar să ia din sângele ei și să stropească în fața cortului mărturiei cu sângele ei, de șapte ori. ⁵ Și s-o ardă cu totul înaintea lui: pielea, și carnea ei, și sângele ei împreună cu balega ei să fie arse de tot. ⁶ Preotul să ia lemn de cedru, și isop, și fir roșu, și să le pună în mijlocul cenușii junincii. ⁷ Și preotul să-și spele hainele și să-și îmbăieze trupul cu apă, iar după aceasta să intre în tabără; necurat va fi preotul până seara. ⁸ Și cine-a ars-o să-și spele hainele și să-și îmbăieze trupul, și necurat va fi până seara. ⁹ Apoi un om curat să strângă cenușa junincii și s-o pună afară din tabără la loc curat, și va fi pentru adunarea fiilor lui Israel spre păstrare, apă de stropit. Spre curățire este. ¹⁰ Și cine-a strâns cenușa junincii, să-și spele hainele și necurat va fi până seara. Și [aceasta] va fi pentru fiii lui Israel și pentru străinul care li se alătură, ca legiuire veșnică.

¹¹ Cine se atinge de un mort, de orice om mort, va fi necurat șapte zile.

¹² Acesta se va curăți în ziua a treia și în ziua a șaptea, și va fi curat. Iar dacă nu se va curăți în ziua a treia și în ziua a șaptea, nu va fi curat. ¹³ Oricine se atinge de un mort – de un om mort – și nu se va curăți, a întinat cortul Domnului. Sufletul acela va fi stârpit din Israel. Pentru că apa stropirii n-a fost stropită peste el, este necurat, căci necurăția lui este într-însul.

¹⁴ Aceasta este legea: dacă un om moare într-o casă, toți cei ce vor intra în casă și toate câte sunt în casă vor fi necurate șapte zile. ¹⁵ Și orice vas deschis, dacă n-are închizătoare deasupra, este necurat. ¹⁶ Și toți cei care

spune că preoții trebuie să mănânce ofrandele în interiorul sanctuarului, spre deosebire de zeciuiala din zeciuială, pe care o pot mânca oriunde (*Qu. Num.* 34).

19,9 „apă de stropit”: TM are „apele pângăririi”; la fel și în vv. 20-21.

19,12 „se va curăți”: TM are „va fi pângărit în el” – verbul ebr. care înseamnă de obicei „a se pângări” este de mai multe ori folosit în sensul de „a scăpa de pângărire”.

19,16 „de un rănit”: TM are „de cineva străpuns cu sabia”. Substantivul τραυματίας „rănit” capătă în LXX sensul de „rănit de moarte”, evoluție de sens firească întrucât în Antichitate luptătorii supraviețuiau rareori rănilor.

s-ar atinge în câmp de un rănit [de moarte] sau de un om mort, de oseminte omenești sau de un mormânt, vor fi necurați șapte zile. ¹⁷ Și vor lua pentru cel necurat din cenușa arderii de curățire și vor turna peste ea apă vie într-un vas. ¹⁸ Și un om curat va lua isop și-l va muia în apă și va stropi peste casă, peste vase și peste suflete, câte ar fi acolo, și peste cel care s-a atins de oseminte omenești, de un rănit [de moarte], de un om mort sau de un mormânt. ¹⁹ Și cel curat va stropi peste cel necurat în ziua a treia și în ziua a șaptea; iar în ziua a șaptea va fi curățit; să-și spele hainele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ²⁰ Și omul care s-ar întina și nu s-ar curăți, omul acela să piară din mijlocul adunării, căci a întinat cele sfinte ale Domnului; și, fiindcă apa stropirii n-a fost stropită peste el, este necurat. ²¹ Și [aceasta] să vă fie legiuire veșnică. Cine va fi stropit cu apa stropirii să-și spele hainele, iar cine se atinge de apa stropirii va fi necurat până seara. ²² Și orice lucru de care s-ar atinge cel necurat va fi necurat, iar omul care l-ar atinge va fi necurat până seara.»

20 ¹ Și fiii lui Israel au ajuns, cu toată adunarea, în pustiul Sin, în luna întâi; și poporul a rămas la Cades; acolo a murit Mariam și acolo a fost îngropată. ² Și, [cum] nu era apă pentru adunare, s-au strâns împotriva lui Moise și a lui Aaron. ³ Și poporul îl ocăra pe Moise, zicând: „Mai bine muream în prăpădul fraților noștri înaintea Domnului! ⁴ Și de ce ați scos adunarea Domnului în pustiul acesta – ca să ne omorâți pe noi și vitele noastre? ⁵ Și pentru ce ne-ați scos din Egipt, ca să ajungem în locul acesta rău? Loc unde nu se seamănă și nu sunt nici smochini, nici vii, nici rodii, unde nu-i nici apă de băut.” ⁶ Moise și cu Aaron au mers din fața adunării, la ușa cortului mărturiei, și au căzut cu fața la pământ; și li s-a arătat slava Domnului. ⁷ Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ⁸ „Ia toiagul și cheamă

19,17 „cenușa arderii de curățire”: TM are „cenușa arderii păcatului”.

20,1 „Cades”: după Num. 13,22.27; 33,36, trebuie făcută distincția între pustiul Sin și pustiul Pharan, care se numește și Cades. După LXX, poporul stă în pustiul Sin în prima lună, apoi merge în pustiul Cades, unde moare Mariam. Și Targumul Io. îi situează moartea în pustiul Sin. Iosephus nu amintește de Cades.

20,2 După tradiția rabinică, poporul ajunge să fie lipsit de apă pentru că fântâna care îl însoțea în mersul prin pustiul a dispărut în clipa morții lui Mariam (*Bemidbar Rabbah* 1,24-34).

20,4 „ca să ne omorâți”: TM are „ca să murim acolo”.

20,5 „ne-ați scos”, *lit.* „ne-ați făcut să urcăm”. Întotdeauna spre Palestina, și mai ales spre Ierusalim, se urcă.

adunarea, tu și cu Aaron, fratele tău; și grațiți către stâncă înaintea lor, și ea vă va da apele ei; și veți scoate pentru ei apă din stâncă și veți adăpa adunarea și vitele lor.”⁹ Moise a luat toiagul de dinaintea Domnului, după cum rânduse Domnul.¹⁰ Și a chemat Moise, și Aaron, adunarea înaintea stâncii și le-a spus: „Ascultați-mă, nesupușilor! Oare să vă scoatem apă din stânca aceasta?”¹¹ Și, înălțându-și brațul, Moise a lovit stânca cu toiagul de două ori, și a ieșit apă multă; și [toată] adunarea și vitele lor au băut.¹² Și Domnul a grăit către Moise și Aaron: „Pentru că n-ați avut credință [așa încât] să Mă arătați sfânt înaintea fiilor lui Israel, nu voi veți duce adunarea aceasta în țara pe care le-am dat-o.”¹³ Aceasta e apa de sfadă, căci fiii lui Israel au rostit ocări înaintea Domnului, dar El s-a arătat sfânt între ei.

¹⁴ Moise a trimis soli din Cades la regele Edomului, zicând: „Așa zice fratele tău, Israel: «Tu știi tot necazul care s-a abătut asupra noastră,¹⁵ cum au coborât părinții noștri în Egipt și am pribegit în Egipt zile multe, și egiptenii ne-au chinuit pe noi și pe părinții noștri;¹⁶ și am strigat către Domnul, iar Domnul a auzit glasul nostru și, trimitând un înger, ne-a scos din Egipt; acum ne aflăm la Cades, o cetate din partea hotarelor tale.¹⁷ [Lasă-ne] să trecem prin țara ta! Nu vom trece prin ogoare, nici prin vii, nici nu vom bea apă din fântâna ta, ci vom merge pe calea regească; nu ve vom abate nici la dreapta, nici la stânga, până ce vom trece de hotarele tale.»”¹⁸ Dar Edom a zis către el: „Nu vei trece prin țara mea. Altfel, îți voi ieși în întâmpinare cu

20,12 „să Mă arătați sfânt”: *ετυάζω*, *lit.* „a sfinți”, înseamnă „a proclama sfințenia (lui Dumnezeu), a-L preamări”. ♦ În ce constă greșeala lui Moise și Aaron? TM și LXX, în pasajul de față, sunt clare: Domnul le dăduse porunca să vorbească stâncii, iar Moise lovește de două ori stânca cu toiagul (ca în Ex. 17,1-7 – episodul de la Rafidim). Altfel spus, greșeala lui este de a se încrede în puterea magică a toiagului mai mult decât în cuvântul Domnului. Pentru Origen (*Hom. Num.* 6,3), greșeala lui Moise este că ar fi spus: „Oare să vă scoatem apă din stânca aceasta?”, în loc să aibă încredere în puterea lui Dumnezeu și să spună: „Dumnezeu vă va scoate apă...”. După Grigore al Nyssei (*Viața lui Moise* 1,66), Moise pare să fi cedat în fața necredinței poporului. Theodoret (*Qu. Num.* 37) observă caracterul ambiguu al cuvintelor lui Moise de la v. 10, subliniind totuși că ambiguitatea nu era a sufletului, ci a limbii.

20,13 „apa de sfadă”: TM are „apele Meriba”. De obicei, Meriba e considerată un nume de loc. Însă Targumurile o traduc ca și LXX.

20,16 „am strigat către Domnul”: LXX folosește același verb ca și în Ex. 14,10, pasajul la care se referă versetul. ♦ „un înger”: aluzie la îngerul Domnului care îi însoțește pe fiii lui Israel la plecarea din Egipt (Ex. 14,19) și pe care Domnul li-l făgăduiește ca însoțitor până în Canaan.

20,17 „din fântâna ta”: TM are „din fântână”.

război.”¹⁹ Atunci fiii lui Israel au zis: „Vom trece pe lângă munte. Iar dacă vom bea din apa ta, noi și vitele [noastre], îți vom plăti. Că nu-i mare lucru – vom trece pe lângă munte.”²⁰ Dar el a spus: „Nu veți trece prin țara mea!” Și Edom i-a ieșit în întâmpinare cu gloată grea și cu braț puternic.²¹ Și Edom n-a vrut să-l lase pe Israel să treacă prin hotarele sale. Atunci Israel s-a abătut departe de el.

²² Și-au ridicat tabăra de la Cades. Și fiii lui Israel, toată adunarea, au ajuns la Muntele Or.²³ Și Domnul a grăit către Moise și Aaron pe Muntele Or, la hotarele pământului Edomului, zicând:²⁴ „Să se adauge Aaron la poporul său, căci nu veți intra în pământul pe care li l-am dat fiilor lui Israel, pentru că M-ați mâniat la apa de sfadă.”²⁵ Ia-l pe Aaron și pe Eleazar, fiul său, și urcă-i pe Muntele Or, dinaintea întregii adunări;²⁶ dezbracă-l pe Aaron de veșmântul lui și îmbracă-l pe Eleazar, fiul său, iar Aaron să se adauge [la poporul său], să moară acolo.”²⁷ Moise a făcut după cum rânduisese Domnul și l-a urcat pe Muntele Or înaintea întregii adunări.²⁸ Și l-a dezbrăcat pe Aaron de veșmintele lui și l-a îmbrăcat cu ele pe Eleazar, fiul lui. Și Aaron a murit pe vârful muntelui, iar Moise și cu Eleazar au coborât de pe munte.²⁹ Și toată adunarea a văzut că Aaron s-a dus; și toată casa lui Israel l-a plâns pe Aaron treizeci de zile.

21¹ Și Chananis, regele Aradului, care sălășluiește spre pustiu, a auzit că Israel a apucat-o pe calea spre Atharin; și a ieșit la război împotriva lui

20,22 „Muntele Or”, ca și TM *hōr hāhār*, omonim în ebr. cu locul din 34,7-8, cu care nu trebuie confundat. LXX are acolo „muntele Muntele”. Contextul arată că este vorba de locuri diferite: cel din cap. 20 și 23 se află în sudul Palestinei, pe drumul spre Marea Roșie, pe când cel din cap. 34 definește frontiera nordică a pământului făgăduinței. Acesta poate fi, eventual, identificat cu Taurus Amanus (un lanț dublu de munți situat la nord și la nord-vest de Antiohia), despre care vorbește Targumul Io.

20,24 „M-ați mâniat la apa de sfadă”: TM are „v-ați răzvrătit împotriva unei guri pentru apa Meriba”, adică, după Targumuri și traduceri moderne, „v-ați răzvrătit împotriva cuvintelor gurii Mele...”. LXX elimină un antropomorfism, dar creează un antropopatism (Dumnezeu e afectat de sentimente ca un om).

21,1 „Chananis”: TM are „canaaneanul”. Aceeași diferență – în 33,40. În LXX etnonimul ar fi fost Χαναανίτης. Aici este înlocuit cu un nume propriu, creându-se un personaj necunoscut în TM. Din relatarea iscoadelor trimise în pământul făgăduinței, știm că poporul canaanean locuia spre vest și în valea Iordanului. Or, în momentul episodului de față, evreei se află la vreo 100 km sud-vest de Marea Moartă și deci nu pot fi în contact cu canaaneenii, aflați mult mai la nord. Și Targumul caută o soluție, substituindu-l pe regele din Arad cu Amalec.

Israel și l-au prădat, luând robi dintre ei. ² Atunci Israel s-a rugat cu jurământ Domnului și a spus: „Dacă-mi vei da poporul acesta în mâna mea, îl voi anatemiza pe el și cetățile lui.” ³ Și Domnul a ascultat glasul lui Israel și l-a dat pe Chananis în mâna lui și el l-a anatemizat pe acesta și cetățile lui. Și au pus numele locului aceluia „Anatema”.

⁴ Și, ridicând tabăra de la Muntele Or [și pornind] pe calea spre Marea Roșie, au ocolit pământul Edomului. Iar poporul a slăbit la suflet pe cale. ⁵ Și poporul a cârtit împotriva lui Dumnezeu și împotriva lui Moise, zicând: „De ce ne-ai scos din Egipt, ca să ne omori în pustiu? Că nu este pâine, nici apă, iar sufletului nostru i s-a urât de pâinea asta seacă.” ⁶ Atunci Domnul a trimis asupra poporului șerpi ucigași, care mușcau poporul; și popor mult a murit dintre fiii lui Israel. ⁷ Și oamenii veneau la Moise și ziceau: „Am păcătuit cârtind împotriva Domnului și împotriva ta. Roagă-te, așadar, către Domnul să alunge șerpii de la noi!” Și Moise s-a rugat Domnului pentru popor. ⁸ Și Domnul i-a spus lui Moise: „Fă-ți un șarpe și pune-l pe un semn, și va fi așa: dacă șarpele va mușca vreun om, toți oamenii mușcați [de șarpe], văzându-l, vor trăi.” ⁹ Și Moise a făcut un șarpe de aramă și l-a pus pe un semn și a fost așa: dacă un șarpe mușca vreun om, acela privea către șarpele de aramă și rămânea viu.

¹⁰ Fiii lui Israel și-au ridicat tabăra și și-au așezat-o în Oboth. ¹¹ Apoi, ridicând tabăra din Oboth, au așezat-o în Achelgai, de cealaltă parte, în

21,3 „Anatema”, ebr. *Hormāh*, nume derivat de la rădăcina cuvântului *hērem* (vezi nota la 18,14).

21,4 „poporul a slăbit la suflet”: TM are *litt.* „sufletul poporului a fost scurtat”, ceea ce este înțeles de Targumuri fie ca mahnire, fie ca nerăbdare. Traducerea LXX reușește să redea cu verbul clasic ὀλιγοψυχεῖν în același timp substantivul *nepheș* și verbul *qātar*.

21,6 „șerpi ucigași”: TM are „șerpi arzători”. Targumul Io. are: „șerpi veninoși”. Așadar, LXX explicitează o expresie stranie din TM într-un mod care concordă întrucâtva cu unul din Targumuri.

21,8 „pune-l pe un semn”: gr. σημεῖον are ca echivalent în TM *nēs*, care desemnează, probabil, o prăjină.

21,9 La autorii creștini, șarpele de aramă e socotit o prefigurare a lui Iisus, înălțat pe crucea mântuirii (cf. In. 3,14). Barnaba consideră șarpele un simbol al crucii care vindecă (*Ep. Barn.* XII,6). În *Adv haer.* IV,2,7 și 24,1, Irineu vede în mușcătura șarpelui din rai un simbol al păcatului originar, iar în șarpele de aramă un simbol al Fiului lui Dumnezeu răstignit pe cruce. Cf. Origen, *P. Pascha* 14,29-31.

21,10-20 Nu sunt ușor de identificat locurile amintite în text, dar itinerariul poate fi reconstituit, în mare. Lăsând în urmă drumul spre Marea Roșie și ocolind Edomul (v. 4), o iau spre nord (vv. 10-12) până la Arnon, râu care se varsă în Marea Moartă și care

pustiu, în fața Moabului, spre soare-răsare; ¹² de acolo și-au ridicat tabăra și-au așezat-o în Valea Zaret. ¹³ Și, ridicându-și de acolo tabăra, și-au așezat-o dincolo de Arnon, în pustiu, în afara hotarelor amoreilor; pentru că Arnon este hotarul Moabului dintre Moab și amorei; ¹⁴ pentru aceasta se zice în carte:

„Războiul Domnului a pârjolit Zoobul,
și fâgașele Arnonului,

¹⁵ și a pus fâgașele drept sălaș lui Er,
alături de hotarele Moabului.”

¹⁶ Și de acolo – Fântâna. Aceasta este fântâna despre care i-a spus Domnul lui Moise: „Adună poporul și le voi da lor apă să bea.”

¹⁷ Atunci Israel a cântat cântarea aceasta la fântână:
„Începeți-o pentru ea!

constituie granița între Moab și ținutul amoreilor (vv. 13-16). Apoi poporul străbate acest ținut și, mai la nord, regatul Basanului, după care coboară spre sud-vest până în Moab (vv. 16-20). Din cauza precizării că Ierihonul se află la vest de Moab (22.1), trebuie presupus că Moabul cuprindea nu numai zona de la sud de Arnon, ci și, la nord de acesta, coasta orientală a Mării Moarte.

21,13 „dincolo de Arnon, în pustiu”: TM are „.... Arnon, care este în pustiu”. Flavius Iosephus (*AI* IV, 85) precizează că Arnonul izvorăște din munții Arabiei, curge prin pustiu și se varsă în „Iacul Asphaltit” (= Marea Moartă).

21,14 „a pârjolit Zoobul și fâgașele Arnonului”: TM are un text dificil, interpretat de Targumuri ca „Domnul a făcut minuni la Marea Trestiiilor și fapte de vitejie la râpile Arnonului”.

21,15 „a pus fâgașele drept sălaș lui Er”: TM are „coborârea râpelor ce o iau în jos spre sălașul lui 'ăr”. De bună seamă LXX va fi avut în față un text ebraic diferit de TM. Despre Er se vorbește în Gen. 38,3.6.7; 46,12; Num. 26,15. Este fiul lui Iuda și al unei canaanence, se căsătorește cu Tamar și moare în Canaan. E greu de spus dacă este același cu cel amintit aici; acesta poate fi identificat mai degrabă cu Aroer (Deut. 2,29), numele capitalei Moabului.

21,16 „Și de acolo – Fântâna”: TM are „.... spre fântână”. Chiar dacă gr. nu are prepoziție, pare a fi indicarea unei etape. ♦ „le voi da lor apă să bea”: TM nu are „să bea”. Cuvântul adresat lui Moise nu se regăsește în Pentateuh, lucru firesc, de vreme ce este prima dată când poporul se află în Moab. Targum-urile și *NBR* (19,151) încearcă să rezolve vorbind despre fântâna care însoțea poporul în drum. LXX are altă explicație, de vreme ce fântâna nu este lucrarea lui Israel, ci a regiilor neamurilor (21,18): deci, se afla de mult acolo.

21,17 „a cântat cântarea aceasta la fântână”: TM are „a cântat cântarea aceasta: «Urcă, fântână!...»”.

¹⁸ Fântâna au săpat-o căpetenii,
 în piatră au cioplit-o regii neamurilor,
 în timpul domniei lor, sub stăpânirea lor.”

Și de la fântână, la Manthanain.

¹⁹ Și de la Manthanain, la Naaliel. Și de la Naaliel, la Bamoth. ²⁰ Și de la Bamoth, la valea împădurită, care se află în câmpia Moabului și, de la vârful Stâncii Cioplite privește spre fața pustului.

²¹ Moise a trimis soli către Seon, regele amoreilor, cu cuvinte de pace, zicând: ²² „Vom trece prin pământul tău. Vom umbla pe drum, nu ne vom abate nici către ogoare, nici către vii, nu vom bea apă din fântânile tale. Vom merge pe calea regească până ce vom fi trecut de hotarele tale.” ²³ Dar Seon nu i-a îngăduit lui Israel să treacă prin hotarele sale; ci și-a adunat Seon tot poporul și a ieșit să se rânduiască de luptă împotriva lui Israel, în pustiu; a ajuns la Iassa și s-a rânduit de luptă împotriva lui Israel. ²⁴ Și Israel l-a lovit, tăindu-l cu sabia, și s-a înstăpânit peste pământul lui, de la Arnon și până la Iabok, până la fiii lui Amman. Că Iazer este hotarul fiilor lui Ammon. ²⁵ Și Israel a luat toate cetățile acestea și s-a așezat Israel în toate cetățile amoreilor, în Esebon și-n toate cetățile din apropierea lui. ²⁶ Pentru că Esebon este cetatea lui Seon, regele amoreilor, iar acesta se războise mai întâi cu regele Moabului și-i luase tot pământul, de la Aroer, până la Arnon.

²⁷ De aceea vor zice făcătorii de pilde:

„Mergeți la Esebon,

ca să se zidească și să se tocmească cetatea Seon,

²⁸ fiindcă a ieșit foc din Esebon,

văpaie din cetatea Seon

și-a pârjolit până în Moab

și-a înghițit stâlpii Arnonului.

21,18 „regii neamurilor, în timpul domniei lor”: TM are „prin cel care dăltuiește, ei cu toiagele lor”.

21,21 „cu cuvinte de pace”: nu apare în TM; probabil e o armonizare cu Deut. 2,26.

21,24 Râul Iabok se varsă în Iordan, la 40 km nord de Marea Moartă, dar izvorul său este mai la sud. Între Arnon și izvorul Iabokului sunt vreo 70 km. ♦ „fiii lui Amman” formează teritoriul din jur de Amman, esențialmente podișul Belqā. Iazer se află la cca 15 km sud-vest de izvorul Iabokului (astăzi Tell-‘Arēm, la 14 km sud-vest de Aman). ♦ „Iazer este hotarul”: TM are „puternic este hotarul”. Probabil LXX, în loc de ‘az, a citit *ya‘zēr* (care apare în TM la v. 32).

21,25 Esebon, capitala amoreilor, este identificată cu actualul Tell-Hesbān, la 9 km nord de Madaba.

²⁹ Vai ție, Moab!

Nimicit ai fost, popor al lui Chamos,
Pe fiii lor [robi] i-au dat, ca să scape [cu viață],
și roabe sunt fiicele lor

lui Seon, regele amoreilor.

³⁰ Și seminția lor va pieri de la Esebon până la Daibon,
și femeile lor iar au aprins foc peste Moab.”

³¹ Iar Israel s-a așezat în toate cetățile amoreilor. ³² Moise a trimis să se cerceteze lazerul, și l-au luat în stăpânire, precum și satele lui; și i-au izgonit pe amorei, care sălășluiau acolo, ³³ și s-au întors urcând pe calea către Basan. Și a ieșit Og, regele Basanului, în întâmpinarea lor cu tot poporul lui – la război la Edrain. ³⁴ Și Domnul a grăit către Moise: „Nu vă temeți de el, fiindcă l-am dat în mâinile tale, cu tot poporul lui, și cu tot pământul lui, și vei face cu el cum ai făcut cu Seon, regele amoreilor, care sălășluia în Esebon.” ³⁵ Și l-a lovit pe el, pe fiii lui și pe tot poporul lui, până n-a mai lăsat nici un prins de viu. Și au moștenit pământul lor.

22 ¹ Apoi fiii lui Israel și-au ridicat tabăra și-au pus-o spre partea de apus a Moabului, lângă Iordan, la Ierihon.

² Și văzând Balac, fiul lui Sepphor, toate câte i le făcuse Israel amoreului, ³ Moab s-a temut foarte tare de popor, pentru că erau mulți; și a prins

21,29 „Chamos”: TM *K^emōš* – zeul național al moabiților: numele lui complet este, poate, ‘Aștar K^emōš. Această divinitate a războiului (pe care grecii au identificat-o cu Ares) este reprezentată pe stela lui Șihan (sec. IX-VIII î.H.).

21,30 „femeile lor iar au aprins foc peste Moab”: TM are „am pustit până la Nōpaḥ, care este până la Mēydeba”, text dificil. Diferențele s-ar putea explica prin lecțiuni diferite.

21,33 Prima menționare a Basanului (ebr. Bašan), care este un podiș înalt, fertil, situat la nord de Yarmuk, de-a lungul lacului Tiberiadei.

22,2-24,25 Din capitolele 22-24, Balaam apare ca o figură pozitivă. Nu este un israelit, ba chiar este un vrăjitor, dar în același timp este inspirat de Dumnezeu și îi împlinește voința. De unde apare atunci imaginea lui ambiguă (la Flavius Iosephus și la Părinții Bisericii), negativă (la Philon și în NT), sau chiar foarte negativă (în textele rabinice)? Trebuie făcut apel la alte texte din Biblie. La 24,14, el îi spune lui Balac, literal, „Vino să-ți dau un sfat”. În text se înțelege că e o prevestire despre biruința lui Israel, dar, scos din context, a fost pus în legătură cu 31,16, unde fiicele madieniților i-au împins pe fiii lui Israel la idolatrie. În alte texte biblice Balaam apare clar negativ: Iis. Nav. 13,22 îl numește „ghicitor”, Deut. 23,5-6 și 2Ezr. 23,2 îl numesc „vândut”. În general, LXX, în unele amănunte, îi este mai defavorabilă lui Balaam decât TM. Problema lui Balaam a revenit în actualitate prin descoperirea, în 1967, a inscripției de la Deir ‘Alla, la vărsarea

Moab ură împotriva fiilor lui Israel. ⁴ Și Moab a spus sfatului bătrânilor din Madian: „Acum adunarea aceasta îi va paște pe toți cei din jurul nostru, cum paște vițelul verdeața de pe câmp.” Și Balac, fiul lui Sepphor, era regele Moabului în vremea aceea. ⁵ Și i-a trimis soli lui Balaam, fiul lui Beor din Phathura – de pe râul din țara fiilor poporului său – să-l cheme, zicând: „Iată, un popor a ieșit din Egipt și, iată, au acoperit de tot fața pământului; și s-au așezat în preajma mea. ⁶ Acum vino să-mi blestemi poporul acesta, căci e mai tare decât noi, – doar-doar voi putea să-l bat și să-l alung din țară. Știu că cei pe care tu îi binecuvântezi binecuvântați [sunt] și cei pe care tu îi blestemi blestemați [sunt].” ⁷ Și s-au dus bătrânii Moabului și bătrânii Madianului [cu darurile] pentru ghicit în mâini, au ajuns la Balaam și i-au zis cuvintele lui Balac. ⁸ Și el le-a zis: „Pozosiți [aici peste] noapte și vă voi da răspuns despre lucrurile pe care mi le va zice Domnul.” Și căpeteniile Moabului au mas la Balaam. ⁹ Și Dumnezeu a venit la Balaam și i-a zis: „Ce-i cu oamenii aceștia la tine?” ¹⁰ Și Balaam l-a zis lui Dumnezeu: „Balac, fiul lui Sepphor, regele Moabului, i-a trimis la mine, zicând: ¹¹ «Iată, un popor a ieșit din Egipt, iată, au acoperit de tot fața pământului și s-au așezat în preajma mea. Și acum vino să mi-l blestemi, doar-doar voi putea să-l bat și să-l alung din țară.»” ¹² Dar Dumnezeu i-a zis lui Balaam: „Nu merge cu ei și nici nu blestema poporul, pentru că este binecuvântat.” ¹³ Și sculându-se Balaam dimineța, le-a zis căpeteniilor lui Balac: „Întoarceți-vă degrabă către domnul vostru! Dumnezeu nu mă lasă să merg cu voi.” ¹⁴ Și sculându-se căpeteniile Moabului, au mers la Balac și i-au zis: „Balaam nu vrea să meargă cu noi.”

Iabokului în Jordan. Ea amintește despre Balaam, fiul lui Beor, omul care îi vede pe zei și primește de la ei vedenii pe care le rostește în oracole. Balaam apare astfel ca profetul celebru al unei populații neisraelite, chiar dacă amănuntele interpretării inscripției dau încă naștere la multe controverse. ♦ Pentru Origen, Balaam îi prefigurează pe preoții, scribii și fariseii din Evanghelie, care simulează credința; Balac simbolizează un demon care dorește să „înfulcece” poporul lui Israel; cât despre măgăriță, ea îi simbolizează pe creștinii simpli, nesofisticați (*Hom. Num.* 14,3). Grigore al Nyssei oferă o imagine mai degrabă pozitivă despre Balaam: acesta este un vrăjitor care-și dă seama de vanitatea meseriei sale în raport cu imensa forță a credinței iudaice (*Viața lui Moise* 1,73-74; II,291-296).

22,7 „cu [darurile] pentru ghicit”: gr. τὰ μαντεῖα. *lit.* „cele pentru ghicit”. S-ar putea înțelege și în sensul de „material necesar pentru ghicit”, dar două texte din NT spun că Balaam a iubit „plata nedreptății” (2Ptr. 2,15) și că a fost rătăcit de dorința „plății” (Iuda 11).

¹⁵ Atunci Balac a trimis căpeteniile încă și mai multe și mai de văză decât acelea. ¹⁶ Și ei au ajuns la Balaam și i-au zis: „Acestea le zice Balac al lui Sepphor: «Rogu-te, nu pregeta să vii la mine. ¹⁷ Căci te voi cinsti și oricâte vei spune eu ți le voi face. Vino și-mi blestemă poporul acesta!»” ¹⁸ Și Balaam le-a răspuns căpeteniilor lui Balac: „Chiar dacă Balac mi-ar da casa lui plină de argint și de aur, tot nu voi putea să calc cuvântul Domnului, așa încât să-l fac pe el mic sau mare, după gândul meu. ¹⁹ Iar acum rămâneți și voi aici noaptea aceasta, și voi afla ce-mi va mai spune Domnul.” ²⁰ Și Dumnezeu a venit la Balaam noaptea și i-a spus: „Dacă oamenii aceștia sunt aici ca să te cheme, scoală-te și însoțește-i! Dar cuvântul pe care ți-l voi spune, pe acesta să-l împlinești.” ²¹ Și sculându-se Balaam dimineța, a pus șaua pe măgărița sa și a mers împreună cu căpeteniile Moabului. ²² Și Dumnezeu s-a mâniat cu urgie că a plecat; și îngerul lui Dumnezeu s-a ridicat să-l abată din cale; el era călare pe măgărița sa și cu el erau două slugi ale sale. ²³ Și văzându-l măgărița pe îngerul lui Dumnezeu stându-le împotriva în cale, cu sabia scoasă în mână, măgărița s-a abătut din drum și a luat-o înspre câmp. Iar el și-a lovit măgărița cu toiagul, ca s-o îndrepte la loc, pe cale. ²⁴ Și îngerul lui Dumnezeu s-a oprit în răzoarele viilor, cu gard de o parte și gard de cealaltă. ²⁵ Și văzându-l măgărița pe îngerul lui Dumnezeu, s-a tras către zid și i-a strâns piciorul lui Balaam. Și el a mai bătut-o o dată. ²⁶ Dar îngerul lui Dumnezeu a luat-o de la capăt și, îndepărtându-se, s-a oprit într-un loc strâmt, unde nu era chip să te abați nici la dreapta, nici la stânga. ²⁷ Și văzându-l măgărița pe îngerul lui Dumnezeu, s-a lăsat jos, sub Balaam. Și Balaam s-a înfuriat și-și tot lovea măgărița cu toiagul. ²⁸ Atunci Dumnezeu a deschis gura măgăriței de i-a zis lui Balaam: „Ce ți-am făcut de m-ai bătut și a treia oară?” ²⁹ Și Balaam i-a spus măgăriței: „Pentru că ți-ai bătut joc de mine. Și, dacă aveam o sabie în mână, pe dată te-aș fi străpuns.” ³⁰ Și măgărița i-a zis lui Balaam: „Nu sunt eu măgărița ta, pe care ai încălecat din tinerețea ta până în ziua de astăzi? Oare ți-aș fi făcut eu un

22,22 Schimbarea de atitudine a lui Dumnezeu, care îi reproșează lui Balaam că a pornit la drum după ce El însuși i-o poruncise (v. 20), a prilejuit multe comentarii. Un Targum subînțelege: „[pentru că mergea] să-i blesteme”. Theodoret (*Qu. Num.* 41) presupune că Domnul a voit să arate ce mare grijă are față de poporul său. Exegeza modernă consideră pasajul ca un exemplu tipic de întâlnire nearmonizată (în mod voit?) între două tradiții care intră în redactarea finală a textului și care situau opreliștea din partea lui Dumnezeu în două momente diferite ale acțiunii.

22,24 „în răzoare”: TM are „pe un drum/într-un loc/îngust”.

lucru ca acesta ca să te înjosească?” Atunci el a zis: „Nu.”³¹ Iar Dumnezeu i-a deschis ochii lui Balaam și l-a văzut pe îngerul Domnului stându-le în cale, cu sabia scoasă în mână; și, aplecându-se, s-a închinat în fața lui.³² Și îngerul lui Dumnezeu i-a zis: „De ce ți-ai bătut măgărița și a treia oară? Iată, eu am ieșit să te abat din cale, pentru că nu este cum se cuvine calea ta înaintea mea.”³³ Ci măgărița, văzându-mă, s-a abătut și a treia oară de la mine. Și dacă nu se abătea, pe tine te-aș fi ucis, iar pe ea aș fi cruțat-o.”³⁴ Și Balaam i-a zis îngerului Domnului: „Am păcătuit: n-am știut că tu mi te-ai pus în cale, ca să-mi ieși înaintea. Și acum, dacă nu-ți este pe plac, mă voi întoarce.”³⁵ Și îngerul lui Dumnezeu a grăit către Balaam: „Du-te împreună cu oamenii aceștia! Doar cuvântul pe care ți-l voi spune, ai grijă să-l rostești [întocmai]!” Și Balaam s-a dus împreună cu căpeteniile lui Balac.

³⁶ Și, auzind Balac că a sosit Balaam, i-a ieșit în întâmpinare spre cetatea Moab, care se află la hotarele Armonului, înspre partea hotarelor.³⁷ Și Balac i-a spus lui Balaam: „N-am trimis la tine să te cheme? De ce nu ai venit la mine? Oare, într-adevăr, nu-s eu în stare să te cinstesc?”³⁸ Balaam a grăit către Balac: „Iată că am ajuns la tine. Acum voi putea vorbi? Cuvântul pe care Dumnezeu mi-l va pune în gură, pe acela îl voi rosti.”³⁹ Și Balaam și cu Balac s-au așternut la drum și au sosit la Cetățile Sălașelor.⁴⁰ Și Balac a jertfit oi și viței și i-a trimis lui Balaam și căpeteniilor care erau cu el.⁴¹ Și s-a făcut dimineață. Luându-l Balac pe Balaam cu el, l-a suit pe stâlpul lui Baal și i-a arătat de acolo o parte din popor.

23¹ Și Balaam i-a spus lui Balac: „Clădește-mi aici șapte altare și pregătește-mi aici șapte viței și șapte berbeci!”² Și Balac a făcut precum i-a spus Balaam; și a pus câte un vițel și un berbec pe fiecare altar.³ Și Balaam i-a spus lui Balac: „Stai aproape de jertfa ta și eu am să mă duc, poate mi se va arăta Dumnezeu în întâmpinare; și cuvântul pe care mi-l va arăta El ți-l voi vesti.” Și Balac a stat lângă jertfele lui, iar Balaam a mers să-l întrebe pe Dumnezeu – și s-a dus de-a dreptul.⁴ Și Dumnezeu i s-a arătat lui Balaam, și Balaam a grăit către El: „Am pregătit șapte altare și-am pus câte

22,39 „Cetățile Sălașelor” traduce ebr. *Qiryat-Hufoth*, localitate necunoscută.

22,41 „stâlpul lui Baal”: TM are „înălțimile lui Baal”, adesea interpretat, în traduceri moderne, ca un nume propriu Bamoth-Baal.

23,3 „Și Balac a stat lângă jertfele lui, iar Balaam a mers să-l întrebe pe Dumnezeu”: nu apare în TM. ♦ „de-a dreptul”: TM are un cuvânt interpretat în diferite feluri, poate „[câtre] o creastă golașă”. Targumurile interpretează „singur, liniștit”.

un vițel și un berbec pe fiecare altar.”⁵ Și Dumnezeu a pus cuvânt în gura lui Balaam și i-a spus: „Întoarce-te către Balac și așa să grăiești.”⁶ Și s-a întors la el, iar el stătea în picioare lângă arderile sale de tot; și toate căpeteniile Moabului erau cu el.

⁷ Și a fost duhul lui Dumnezeu peste el și, grăind în pildă, a zis:

„Din Mesopotamia a pus să mă cheme Balac,
regele Moabului, din munții dinspre răsărit, zicând:

«Vino de mi-l blestemă pe Iacob
și mi-l osândește pe Israel!

⁸ De ce să-l osândesc eu pe cel pe care Domnul nu-l blestemă,
De ce să-l blestem pe cel pe care nu-l blestemă Dumnezeu?

⁹ Căci de pe vârful munților îl voi vedea
și de pe dealuri îl voi privi.

Iată, un singur popor se va sălășlui
și între neamuri nu va fi numărat.

¹⁰ Cine a numărat sămânța lui Iacob
și cine va număra familiile lui Israel?

Fie ca sufletu-mi să moară printre sufletele dreptilor
și seminția mea să fie ca seminția lor.”

¹¹ Și Balac i-a spus lui Balaam: „Ce mi-ai făcut? Te-am chemat să-i blestemi pe dușmanii mei și iată că tu i-ai binecuvântat din belșug.”¹² Balaam i-a spus lui Balac: „Câte le pune Dumnezeu în gura mea, oare nu pe acestea mă voi îngriji să le spun [întocmai]?”

¹³ Și Balac a zis către el: „Mai vino cu mine și în alt loc, de unde nu-vei vedea, ci doar o parte vei vedea, dar pe toți nu-i vei vedea, și să mi-l blestemi de acolo!”¹⁴ Și l-a luat cu el până la straja asupra câmpului, pe

23,7 „a fost duhul lui Dumnezeu peste el”: lipsește aici din TM, dar apare în 24,2. ♦ „grăind”: *litt.* „primind”, gr. ἀναλαβὼν ♦ „pildă”, gr. παραβολή, este echivalentul constant al ebr. *māšāl*, care desemnează un proverb, o sentință, o parabolă. Cele șapte „parabole” ale lui Balaam sunt mesaje primite de la Dumnezeu și adresate lui Balac. ♦ „Mesopotamia”: TM are „Aram”, ca în Deut. 23,5. În alte părți apare „Siria”.

23,10 „sămânța”, gr. σπέρμα, modifică expresia ebr. „pulberea [lui Iacob]”, probabil prin referire la formulele din Gen. 13,16 și 28,14, unde „descendența” este asemuită cu pulberea pământului. ♦ „seminția mea”: TM are „sfârșitul meu”, ceea ce poate însemna fie „zilele mele de pe urmă”, fie „posteritatea mea”.

23,14 „straja asupra câmpului”, *litt.* „punctul de observație/vârful unui câmp”: TM are „un câmp de străjeri”. Nu se știe dacă în ebr. e un nume de loc, dar în gr. σκοπιά este

vârful Stâncii Cioplite, și a clădit acolo șapte altare și a pus câte un vițel și un berbec pe fiecare altar. ¹⁵ Și Balaam i-a spus lui Balac: „Stai lângă jertfa ta, iar eu mă voi duce să-l întreb pe Dumnezeu.” ¹⁶ Și Dumnezeu i-a ieșit în cale lui Balaam, a pus cuvânt în gura lui și a spus: „Întoarce-te către Balac și așa să-i grăiești.” ¹⁷ Și el s-a întors la acela, iar acela stătea în picioare lângă arderea lui de tot; și toate căpeteniile Moabului erau cu el. Și Balac i-a zis: „Ce ți-a grăit Domnul?”

¹⁸ Și el, grăind în pildă, a zis:

„Scoală, Balac, și ascultă!

la aminte ca martor, fiu al lui Sepphor!

¹⁹ Dumnezeu nu este ca omul, să fie mințit,

și nici ca fiul omului, să fie amenințat.

A spus El oare ceva și nu va face?

Va grăi El și nu se va ține [de cuvânt]?

²⁰ Iată, am fost adus să binecuvânteț:

voi binecuvânta, și nu voi da înapoi.

²¹ Nu va fi caznă pentru Iacob,

nici chin nu se va arăta pentru Israel.

Domnul Dumnezeu lui – cu el,

faptele slăvite ale căpeteniilor – într-însul.

²² Dumnezeu este Cel care i-a scos din Egipt,

ca slava inorogului este slava lui,

²³ căci nu este precizare în Iacob,

reluat în 33,52 pentru a numi înălțimile unde au loc ritualuri idolatre, ca și aici. ♦
„Stânca Cioplită”, cf. Deut. 3,27.

23,18 „ca martor”: TM are „până la mine”. Gr. citește ‘*ēdh* și nu ‘*adh*.

23,19 „Dumnezeu [...] să fie clătinat, [...] să fie amenințat”: TM are „Dumnezeu nu este un om, ca să mintă, nici fiu de om, încât să se căiască”. LXX evită să folosească verbele „a minți” și „a se căi” în legătură cu Dumnezeu.

23,21 „faptele slăvite ale căpeteniilor”: TM are „strigătele [de izbândă] ale unui rege”. Gr. evocă aici biruințele evreilor, pe când ebr. vorbește despre triumful unui rege (YHWH sau regele mesianic).

23,22 „inorogul”. Propoziția este enigmatică atât în gr., cât și în ebr. TM are „ca niște coarne de bivoli pentru el”. Interpretând bivoliul din ebr. prin inorog (μωρόκερας, ca și în 24,8 și Deut. 33,17), traducătorul a ales un animal din mitologia elenistică, socotit invincibil. Aceste versete sunt uneori interpretate mesianic. Creștinii au văzut în inorog o reprezentare a lui Hristos. Cornul unic a fost interpretat teologic (un singur Dumnezeu, o singură împărăție) sau tipologic (figurând partea de sus a crucii lui Hristos).

nici vrăji de prevestire în Israel.

La timp li se va spune lui Iacob și lui Israel
ce va săvârși Dumnezeu.

²⁴ Iată, un popor se va ridica precum un pui de leu,
și precum leul se va semeți.

Și nu se va culca până când nu-și va mânca vânatul
și sângele răniților de moarte nu-l va bea.”

²⁵ Și Balac i-a zis lui Balaam: „Dacă nu mi-l blestemi, măcar nu-i binecuvânta!” ²⁶ Și răspunzându-i, Balaam i-a zis lui Balac: „Nu ți-am spus oare: «Cuvântul pe care mi-l va grăi Dumnezeu, pe acela îl voi rosti?»”

²⁷ Și Balac i-a zis lui Balaam: „Vino, să te iau în alt loc, să vedem de-i va plăcea lui Dumnezeu și să mi-l blestemi de acolo.” ²⁸ Și l-a luat Balac pe Balaam pe vârful Phogorului, la marginea pustiului. ²⁹ Și Balaam i-a spus lui Balac: „Clădește-mi aici șapte altare și pregătește-mi aici șapte viței și șapte berbeci.” ³⁰ Și Balac a făcut după cum îi spusese Balaam și a pus câte un vițel și un berbec pe fiecare altar.

²⁴ ¹ Și, văzând Balaam că este plăcut înaintea Domnului a-l binecuvânta pe Israel, n-a mers, după obicei, în întâmpinarea prezicerilor, ci și-a întors fața către pustiul. ² Și Balaam, ridicându-și ochii, l-a văzut pe Israel așezat în tabără, după triburi. Și a fost duhul Domnului asupra lui.

³ Și, grăind în pildă, a spus:

„Zice Balaam, fiul lui Beor,
zice omul care vede cu adevărat,

⁴ zice acela care aude cuvintele lui Dumnezeu,
acela care a văzut vedenia lui Dumnezeu,
în somn luându-i-se vâlul de pe ochi.

⁵ Cât sunt de frumoase casele tale, Iacobe,
corturile tale, Israele,

⁶ ca dumbrăvile umbroase
și ca livezile de lângă râuri

23,28 „Phogor”: munte unde este cinstită divinitatea cu același nume; nu trebuie confundat cu cetatea Phogor din Gen. 36,39. TM are *P^o 'ōr*.

24,4 „în somn/vis”: TM are „[el care] cade”. Imaginea omului inspirat care se prăbușește la pământ sub efectul duhului profetic este înlocuită în LXX printr-o referire la vis, care, după Num. 12,6, este mijlocul privilegiat prin care Dumnezeu se adresează celorlalți profeti în afară de Moise.

și asemenea corturilor înălțate de Domnul,
 asemenea cedrilor de lângă ape.

⁷ Va ieși om din seminția sa
 și va domni asupra multor neamuri,
 și se va înălța împărăția lui mai sus ca a lui Gog,
 și va crește împărăția lui.

⁸ Dumnezeu l-a călăuzit afară din Egipt;
 ca slava inorogului este slava lui.
 Mânca-va neamurile dușmanilor lui,
 suge-va grăsimea lor până în măduvă
 și cu săgețile lui îi va străpunge pe dușmani.

⁹ S-a culcat și s-a odihnit, precum un leu și-un pui de leu.
 Cine îl va scula?

Cei ce te binecuvântează sunt binecuvântați,
 și cei care te-au blestemat sunt blestemați.”

¹⁰ Atunci Balac s-a mâniat pe Balaam și a bătut din palme; și i-a zis Balac lui Balaam: „Te-am chemat să-l blestemi pe dușmanul meu și iată că l-ai binecuvântat din belșug și a treia oară. ¹¹ Acum, dar, fugi spre locul tău! Am zis: «Te voi cinsti!» Și acum te-a lipsit Domnul de slavă.” ¹² Dar Balaam i-a zis lui Balac: „Nu le-am grăit, oare, și solilor tăi pe care i-ai trimis la mine, zicându-le: ¹³ «Chiar dacă Balac mi-ar da casa lui plină de argint și de aur, tot nu voi putea să calc cuvântul Domnului, așa încât să-l fac bun sau rău, de la mine; câte-mi va spune Dumnezeu, pe acelea le voi spune?» ¹⁴ Și acum, iată, o iau la fugă către locul meu. Vino să-ți împărtășesc ce va face poporul acesta poporului tău la sfârșitul zilelor.”

¹⁵ Și, grăind în pildă, a spus:
 „Zice Balaam, fiul lui Beor,

24,7 „om”: pentru comentatorii creștini, vv. 4-9 se aplică la Hristos.

24,14 „Vino să-ți împărtășesc ce va face”: *litt.* „vino, îți voi da un sfat ce va face”; anacolutul există și în TM. Origen (*Hom. Num.* 18,1-2) remarcă faptul că Balaam nu dă aici un sfat, ci rostește o profeție, motiv pentru care consideră că ar fi fost mai logic să spună: „Vino, îți voi proroci despre ce va face poporul acesta poporului tău la sfârșitul zilelor”, deși în prorocia despre Balac și despre neamuri, Origen descifrează prorocirea venirii lui Hristos. Expresia „îți voi da un sfat” asupra căreia Origen mărturisește că a reflectat de multe ori, nu poate avea sensul curent, ci semnifică „îți voi dezvălui un sfat al lui Dumnezeu”; la rândul său, cuvântul „sfat” ar putea însemna „un gând al lui Dumnezeu”, despre ceea ce se va întâmpla la sfârșitul zilelor sau ar putea simboliza Sfânta Treime – sfatul lui Dumnezeu.

zice omul care vede cu adevărat,
¹⁶ cel care aude cuvintele lui Dumnezeu,
 cel ce are știința de la Cel Preaînalt
 care a văzut vedenia lui Dumnezeu,
 în somn luându-i-se vălul de pe ochi.

¹⁷ Am să-i arăt, și nu acum,
 îl fericesc, și nu-i aproape.
 O stea va răsări din Iacob,
 și un om se va ridica din Israel
 și va zdrobi căpeteniile lui Moab
 și-i va lua pradă pe toți fiii lui Seth
¹⁸ și Edomul îi va fi moștenire
 și-i va fi moștenire Esau, dușmanul său.

Cu tărie Israel a făptuit.
¹⁹ Și se va scula din Iacob
 și-l va nimici pe cel scăpat din cetate.”

²⁰ Și văzându-l pe Amalec, și grăind în pildă, a spus:
 „Începutul neamurilor, Amalec,
 și seminția lor va fi nimicită.”

²¹ Și văzându-l pe Cheneu, și grăind în pildă, a spus:
 „Puternic este sălașul tău.

Și pe stâncă de ți-ai pune cuibul
²² și de-ar avea Beor cuib de viclenie,
 asirienii te vor lua în robie.”

²³ Și văzându-l pe Og, și grăind în pildă, a spus:

„Vai, vai, cine va trăi, când Dumnezeu o va aduce și pe-aceasta?

²⁴ Și va ieși din mâinile chitienilor

24,17 „O stea va răsări din Iacob.” Acest verset a jucat un mare rol în dezbaterile asupra mesianismului atât în mediul iudaic, cât și în cel creștin. La Qumran, „steaua” este Stăpânul Dreptății. În sec. II d.H., căpetenia răscoalei antiromane, Bar Kozeva, și-a schimbat numele în Bar Kokh**’**bha, „Fiul Stelei”. Pentru rabini, steaua vestește domnia lui David. Pentru Părinții Bisericii, steaua care se va ridica este Hristos, sau este asimilată cu steaua văzută de magi.

24,22 „[...] asirienii te vor lua în robie” – foarte diferit de TM, care are „dar Qāyīn va trebui părjolit, până când Asur te va lua în robie”.

24,24 „va ieși din mâinile chitienilor”: TM are „și corăbii [vor veni] de la (*lit.* «din mâna») Kittim”. ♦ „pe evrei”: TM are „pe Eber”, strănepotul lui Sem și strămoșul îndepărtat al lui Avraam (Gen. 10,21.24; 11,14.16).

și-i vor înjosi pe Assur și-i vor asupri pe evrei
și [apoi] vor fi nimiciți toți deodată.”

²⁵ Și, ridicându-se, Balaam s-a întors la locul său, iar Balac s-a dus la al lui.

25 ¹ Israel a poposit în Sattin. Acolo poporul s-a pângărit, curvind cu fetele lui Moab. ² Ele i-au chemat la jertfele idolilor lor și poporul a mâncat din jertfele lor și s-au închinat la idoli lor. ³ Și Israel a fost inițiat în misterele lui Beelphegor. Și s-a pornit Domnul cu urgie asupra lui Israel. ⁴ Și Domnul i-a zis lui Moise: „Ia toate căpeteniile poporului și pedepsește-i pilduitor pentru Domnul, în fața soarelui; și se va întoarce urgia mâinii Domnului de la Israel.” ⁵ Și Moise le-a spus triburilor lui Israel: „Fiecare săucidă pe cel din casa lui care a fost inițiat în misterele lui Beelphegor!”

⁶ Și iată că, venind un om dintre fiii lui Israel, l-a dus pe fratele lui la o madianită, înaintea lui Moise și înaintea întregii adunări a fiilor lui Israel; iar ei plângeau la ușa cortului mărturie. ⁷ Și văzând Phinees, fiul lui Eleazar, fiul lui Aaron preotul, s-a sculat din mijlocul adunării și, luând o lance în mână, ⁸ a intrat pe urma omului israelit în odaie și i-a străpuns pe amândoi, pe omul israelit și pe femeie prin pântecul ei. Și a încetat plaga [care se abătuse] asupra fiilor lui Israel. ⁹ Și cei morți din cauza plăgii au fost douăzeci și patru de mii.

¹⁰ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ¹¹ „Phinees, fiul lui Eleazar, fiul lui Aaron preotul a potolit mânia mea [abătând-o] de la fiii lui Israel, fiind cuprins de gelozia Mea printre ei, de nu i-am nimicit pe fiii lui Israel

25,2 „idoli lor”: traducătorul denigrează ceea ce TM numește „zeii moabiților” (în Gen. 31,30.32, „zeii lui Laban” erau traduși ca atare). După o tradiție iudaică, Balaam este cel care i-a sugerat lui Balac să-i atragă pe israeliți (cf. nota la cap. 22). Vezi și Ap. 2,14.

25,3 „a fost inițiat”: pentru a reda un verb ebr. care înseamnă „a se alipi de”, sau „a se pune sub jugul cuiva”, LXX folosește τελέομαι (apare doar aici și în reluarea din Ps. 105,28), trimitând astfel la misterele religiei grecești.

25,4 „pedepsește-i pilduitor”: TM are „spânzură-i”. Verbul παραδειγματίζω, „a da ca exemplu”, insistă asupra caracterului public al pedepsei.

25,7 „lance”: σείρομαόςτης, prăjină folosită pentru a sonda silozurile de grâu (care erau gropi săpate în pământ).

25,8 „odaie”: gr. κομίτις desemnează un cuptor (Gen. 19,28; Ex. 19,18), dar uneori și o încăpere boltită. Aici traduce ebr. (*hapax*) *qubbāh*.

25,11 „gelozia Mea”: verset citat de Iulian Apostatul în tratatul *C. Gal.*, acuzându-l pe Dumnezeu lui Moise că-i apreciază pe cei care îi seamănă în mână și gelozie. Dimpotrivă, pentru Philon și Părinți, acest ζήλος al lui Phinees este râvna pentru bine pusă în slujba lui Dumnezeu.

în râvna Mea. ¹² Așa am zis: iată, Eu v-am dat legământ de pace, ¹³ și el și cu seminția lui de după el vor avea legământ de preoție veșnică, pentru că a fost cuprins de râvnă pentru Dumnezeuul lui și a făcut împăcare pentru fiii lui Israel.” ¹⁴ Iar numele omului israelit care a fost lovit cu madienita era Zambri, fiul lui Salo, căpetenia casei strămoșilor fiilor lui Simeon. ¹⁵ Și numele femeii madienite, al celei lovite, era Chasbi, fata lui Sur, căpetenia neamului lui Ommoth, care este al unei case strămoșești a madieniților.

¹⁶ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: „Spune fiilor lui Israel: ¹⁷ «Dușmăniți-i pe madieniți și loviți-i, ¹⁸ căci ei vă dușmănesc cu vicleșug – câte v-au viclenit prin Phogor și prin Chasbi, fata căpeteniei Madianului, sora lor care a fost lovită în ziua pedepsei [venite] din pricina lui Phogor.»”

26 ¹ Și a fost așa: după acea pedeapsă, Domnul le-a grăit lui Moise și lui Eleazar, preotul, zicând: ² „Fă numărătoarea întregii adunări a fiilor lui Israel, de la douăzeci de ani în sus, după casele strămoșilor lor; și toți cei care ies [la luptă] să se rânduiască la oaste în Israel.” ³ Moise și cu Eleazar, preotul, au grăit, în Arabothul Moabului, lângă Iordan, înspre Ierihon, zicând:

⁴ „De la douăzeci de ani în sus”, după cum îi rânduisese Domnul lui Moise.

Și fiii lui Israel, care au ieșit din Egipt [au fost]: ⁵ Ruben, întâiul-născut al lui Israel. Iar fiii lui Ruben: Enoh, și familia lui Enoh. Din Phallu, familia Phallui. ⁶ Din Asron, familia Asroni. Din Charmi, familia Charmi. ⁷ Acestea [sunt] familiile lui Ruben. Și s-a făcut numărătoarea lor – patruzeci și trei de mii, șapte sute treizeci. ⁸ Și fiii lui Phallu: Eliab. ⁹ Și fiii lui Eliab: Namuel, Dathan și Abiron. Aceștia [sunt] cei chemați din adunare, cei care s-au răzvrătit împotriva lui Moise și Aaron, în adunarea lui Core, la răzvrătirea împotriva Domnului; ¹⁰ și deschizându-și pământul gura, i-a înghițit, împreună cu Core, la prăpădul adunării lui, când i-a mistuit focul pe cei două sute cincizeci și au rămas drept semn, ¹¹ dar fiii lui Core n-au murit.

¹² Și fiii lui Simeon: familia fiilor lui Simeon. Din Namuel, familia Namueli. Din Iamin, familia Iamini. Din Iachin, familia Iachini. ¹³ Din Zara, familia Zarai. Din Saul, familia Sauli. ¹⁴ Acestea [sunt] familiile lui Simeon: după numărătoarea lor, douăzeci și două de mii două sute.

¹⁵ Iar fiii lui Iuda: Er și Aunan. Și au murit Er și cu Aunan în pământul Canaanului. ¹⁶ Iar după familiile lor, fiii lui Iuda au fost: din Selon, familia

26,2 „Fă numărătoarea”, *litt.* „la începutul”, ca și la 1,2.

26,15 „fiii lui Iuda”: pentru această numărătoare, a doua, LXX îi menționează pe fiii lui Iuda în ordinea nașterii dată în Gen. 46,8-26, diferită de cea din TM.

Seloni. Din Phares, familia Phares. Din Zara, familia Zarai. ¹⁷ Și fiii lui Phares au fost: din Asron, familia Asroni. Din Iamun, familia Iamuni. ¹⁸ Acestea [sunt] familiile lui Iuda: după numărătoarea lor, șaptezeci și șase de mii cinci sute.

¹⁹ Și fiii lui Issachar, după familiile lor: din Thola, familia Tholai. Din Phua, familia Phuai. ²⁰ Din Iasub, familia Iasubi. Din Samaran, familia Samarani. ²¹ Acestea [sunt] familiile lui Issachar: după numărătoarea lor, șaizeci și patru de mii trei sute.

²² Fiii lui Zabulon, după familiile lor: din Sared, familia Saredi. Din Allon, familia Alloni. Din Allel, familia Alleli. ²³ Acestea [sunt] familiile lui Zabulon: după numărătoarea lor, șaizeci de mii cinci sute.

²⁴ Fiii lui Gad, după familiile lor: din Saphon, familia Saphoni. Din Aggis, familia Aggis. Din Suni, familia Suni. ²⁵ Din Azeni, familia Azeni. Din Addi, familia Addi. ²⁶ Din Aroadi, familia Aroadi. Din Ariel, familia Arieli. ²⁷ Acestea [sunt] familiile lui Gad: după numărătoarea lor, patruzeci de mii cinci sute.

²⁸ Fiii lui Aser, după familiile lor: din Iamin, familia Iamini. Din Iesu, familia Iesui. Din Baria, familia Bariai. ²⁹ Din Chober, familia Choberi. Din Melchiel, familia Melchieli. ³⁰ Și numele fiicei lui Aser: Sara. ³¹ Acestea [sunt] familiile lui Aser: după numărătoarea lor, cincizeci și trei de mii patru sute.

³² Fiii lui Iosif, după familiile lor: Manase și Efraim. ³³ Fiii lui Manase: din Machir, familia Machiri. Și Machir l-a născut pe Galaad. Din Galaad, familia Galaadi. ³⁴ Și aceștia [sunt] fiii lui Galaad: din Achiezer, familia Achiezeri. Din Cheleg, familia Cheleghi. ³⁵ Din Esriel, familia Esrieli. Din Suchem, familia Suchemi. ³⁶ Din Sumaer, familia Sumaeri. Și din Opher, familia Opheri. ³⁷ Și lui Salpaad, fiului lui Opher, nu i s-au născut fii, doar fete, și iată numele fetelor lui Salpaad: Mala, Noua, Eglă, Melcha și Thersa. ³⁸ Și acestea [sunt] familiile lui Manase: după numărătoarea lor, cincizeci și două de mii șapte sute.

³⁹ Și aceștia [sunt] fiii lui Efraim: din Sutala, familia Sutalai. Din Tanach, familia Tanachi. ⁴⁰ Aceștia [sunt] fiii lui Sutala: din Eden, familia Edeni. ⁴¹ Acestea [sunt] familiile lui Efraim: după numărătoarea lor, treizeci și două de mii cinci sute. Acestea [sunt] familiile fiilor lui Iosif, după familiile lor:

⁴² Fiii lui Benjamin, după familiile lor: din Bale, familia Balei. Din Asyber, familia Asyberi. Din Iachiran, familia Iachirani. ⁴³ Din Sophan, familia Sophani. ⁴⁴ Și fiii lui Bale au fost: Adar și Noeman. Din Adar,

familia Adari. Din Noeman, familia Noemani. ⁴⁵ Aceștia [sunt] fiii lui Benjamin, după familiile lor: după numărătoarea lor, patruzeci și cinci de mii șase sute.

⁴⁶ Și fiii lui Dan, după familiile lor: din Sami, familia Sami. Acestea [sunt] familiile lui Dan, după familiile lor. ⁴⁷ Toate familiile lui Sami: după numărătoarea lor, șazeci și patru de mii patru sute.

⁴⁸ Fiii lui Neftali, după familiile lor: din Asiel, familia Asieli. Din Gauni, familia Gauni. ⁴⁹ Din Ieser, familia Ieseri. Din Sellem, familia Sellemi. ⁵⁰ Acestea [sunt] familiile lui Neftali: după numărătoarea lor, patruzeci și cinci de mii patru sute.

⁵¹ Aceasta este numărătoarea fiilor lui Israel: șase sute una mii șapte sute treizeci.

⁵² Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ⁵³ „Acestora li se va împărți pământul să-l moștenească, după numărul numelor [lor]. ⁵⁴ Celor mai mulți le vei înmulți moștenirea și celor mai puțini le vei împuțina moștenirea. Fiecărui să-i fie dată moștenirea după numărătoare. ⁵⁵ Pământul se va împărți prin sorți: pe nume, după triburile strămoșilor lor, li se va da să-l moștenească. ⁵⁶ Moștenirea să le-o împarți prin sorți, între cei mulți și cei puțini.

⁵⁷ Și fiii lui Levi, după familiile lor: din Gedson, familia Gedsoni. Din Caath, familia Caathi. Din Merari, familia Merari. ⁵⁸ Acestea [sunt] familiile fiilor lui Levi: familia Lobeni, familia Chebroni, familia lui Core și familia Musi. Și Caath l-a născut pe Amram. ⁵⁹ Și numele femeii lui era Iochabed, fiică a lui Levi, care i-a născut pe aceștia lui Levi în Egipt. Și i-a născut lui Amram pe Aaron, pe Moise și pe Mariam, sora lor. ⁶⁰ Și lui Aaron i s-au născut Nadab, Abiud, Eleazar și Ithamar. ⁶¹ Nadab și cu Abiud au murit când au adus foc străin înaintea Domnului, în pustiul Sina. ⁶² Și au fost, după numărătoarea lor, douăzeci și trei de mii, toți bărbații, de la o lună în sus. Căci n-au fost numărați împreună în mijlocul fiilor lui Israel, pentru că lor nu li s-a dat parte de moștenire în mijlocul fiilor lui Israel.

⁶³ Și aceasta [a fost] numărătoarea lui Moise și a lui Eleazar, preotul, care i-au numărat pe fiii lui Israel în Arabothul Moabului, pe Iordan, în fața Ierihonului. ⁶⁴ Iar între ei nu se afla nici un om dintre cei numărați de Moise și de Aaron, care i-au numărat pe fiii lui Israel în pustiul Sina. ⁶⁵ Căci Domnul le spusese: „De moarte vor muri în pustiu!” Și dintre ei n-a rămas nici unul, în afară de Chaleb, fiul lui Iephonne, și de Iisus, fiul lui Nave.

27 ¹ Și iată că au venit fetele lui Salbaad, fiul lui Opher, fiul lui Galaad, fiul lui Machir, din familia lui Manase, din fiii lui Iosif. Și acestea sunt

numele lor: Mala, Noua, Eglă, Melcha și Thersa.² Și au stat înaintea lui Moise, înaintea lui Eleazar, preotul, înaintea căpeteniilor și înaintea întregii adunări, la ușa cortului mărturiei, și au zis:³ „Tatăl nostru a murit în pustiu; el nu era în mijlocul adunării care s-a răzvrătit împotriva Domnului în adunarea lui Core, fiindcă murise pentru păcatul său, și lui nu i s-au născut fii.⁴ Să nu fie șters numele tatălui nostru din mijlocul familiei sale, pentru că n-a avut fii. Dați-ne și nouă avere în mijlocul fraților tatălui nostru.”⁵ Și Moise a dus judecata lor înaintea Domnului.

⁶ Și Domnul a grăit către Moise, zicând:⁷ „Drept au grăit fetele lui Salpaad. Să le dai lor în dar avut și moștenire în mijlocul fraților tatălui lor și să le dai partea de moștenire a tatălui lor.”⁸ Și fiilor lui Israel le vei grăi, zicând: «Dacă un om moare și nu are fii, să-i dați moștenirea lui fiicei sale.⁹ Iar dacă nu are fiică, să-i dați moștenirea fratelui său.¹⁰ Iar dacă nu are frați, să-i dați moștenirea fratelui tatălui său.¹¹ Iar dacă nu are frați ai tatălui său, să-i dați moștenirea rudei celei mai apropiate din tribul său – să moștenească ale lui. Și aceasta să fie pentru fiii lui Israel îndreptare de judecată, după cum i-a rânduit Domnul lui Moise.»

¹² Și Domnul a grăit către Moise: „Urcă-te pe muntele din cealaltă parte (adică pe muntele Nabau) și privește pământul Canaanului, pe care Eu îl dau fiilor lui Israel în stăpânire.¹³ Și când îl vei vedea, te vei adăuga poporului tău și tu, după cum s-a adăugat Aaron, fratele tău, pe Muntele Or;¹⁴ căci ați călcat cuvântul Meu în pustiu Sin, când se împotriva adunarea să Mă arate sfânt. Nu Mi-ați arătat sfințenia cu privire la apă înaintea lor” (aceasta este apa de sfadă de la Cades în pustiu Sin).¹⁵ Și Moise a grăit către Domnul:¹⁶ „Să rânduiască Domnul, Dumnezeul durilor și a tot trupul, un om peste adunarea aceasta,¹⁷ care să iasă în fața lor și să intre în fața lor și care să-i ducă afară și să-i aducă înăuntru și să nu fie adunarea Domnului precum oile fără păstor.”¹⁸ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: „Ia-l lângă tine pe Iisus, fiul lui Nave, om care are duh într-însul, și pune-ți mâinile asupra lui;¹⁹ și așază-l dinaintea lui Eleazar, preotul, și dă-i porunci înaintea întregii adunări, și dă porunci cu privire la el înaintea lor²⁰ și dă din slava ta asupra lui, pentru ca fiii lui Israel să-i dea ascultare.”²¹ Și el să

27,14 „apa de sfadă”: vezi nota la 20,13.

27,17 „precum oile fără păstor”: imaginea este reluată în Mt. 9,36 și Mc. 6,34, unde Iisus se arată plin de compasiune pentru mulțimea necăjită.

27,21 „judecata Dezvăluirilor”: gr. δήλωσις „dezvăluire” (aici δῆλοι) și ἀλήθεια „adevăr” redau interpretarea etimologică populară pentru ebr. 'ūrîm și tummîm, obiecte

stea în fața lui Eleazar, preotul, și să întrebe pentru el judecata Dezvăluirilor înaintea Domnului: la cuvântul lui vor ieși și la cuvântul lui vor intra, el și cu fiii lui Israel, cu toții dimpreună, și toată adunarea.”²² Iar Moise a făcut după cum îi poruncise Domnul și, luându-l pe Iisus, l-a adus înaintea lui Eleazar, preotul, și înaintea întregii adunări;²³ și și-a pus mâinile asupra lui și l-a investit, după cum Domnul îi rânduse lui Moise.

28¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând:² „Poruncește fiilor lui Israel și spune-le: «Îngrijiți-vă ca darurile Mele, cele ce Mi s-au dat, prinosurile Mele pentru mireasmă de bună mirosire, să Mi le aduceți la sărbătorile Mele». ³ Și să le spui: «Acestea sunt prinosurile pe care le veți aduce Domnului: miei de un an, fără cusur, doi pe zi, la arderea de tot, mereu; ⁴ un miel să-l jertfești dimineața și pe al doilea să-l aduci spre seară. ⁵ Și să aduci o zecime de efă de făină curată la jertfă, frământată cu untdelemn, a patra parte de hin, ⁶ ardere de tot neconținută care s-a adus pe muntele Sina spre mireasmă de bună mirosire Domnului. ⁷ Și libația lui – a patra parte de hin la primul miel, în lăcașul sfânt vei vărsa libația de siccheră pentru Domnul. ⁸ Și mielul al doilea să-l jertfești spre seară. Potrivit cu jertfa lui și cu libația lui, să aduci [jertfa] ca mireasmă de bună mirosire pentru Domnul.

⁹ Și de sabbat să aduceți doi miei de un an fără cusur și două zecimi din fruntea făinii frământată cu untdelemn, ca jertfă și ca libație, ¹⁰ ardere de tot de sabbat, pe lângă arderea de tot cea de toate [zilele] și libația sa.

misterioase cu valoare divinatorie purtate de marele preot (cf. Ex. 28,30; Lev. 8,8; Deut. 33,8). ♦ „la cuvântul lui”, *litt.* „pe gura lui”.

28-29 După două versete introductive, în capitolele următoare sunt prezentate nouă sărbători: sărbătoarea din fiecare zi, marcată de „jertfa de ardere de tot neîntreruptă” (28,3-8), sabbatul cu arderea de tot a doi miei (vv. 9-10), luna nouă, cu arderea de tot a doi taurasi, un berbec și șapte miei, precum și a unui ied pentru păcat (vv. 11-15), Paștele (v. 16), îndată după el, cele șapte zile ale azimelor, cu aceleași jertfe ca la luna nouă (vv. 17-25), sărbătoarea noilor roade oferite „Domnului săptămânilor” (vv. 26-31), ziua sfântă a chemării, prima din luna a șaptea (29,1-6), ziua sfântă, a zecea din luna a șaptea (vv. 7-11), cele șapte zile de sărbătoare pentru Domnul, începând cu ziua a cincisprezecea din luna a șaptea (vv. 12-38). Uniformitatea celor două capitole este mai bine afirmată în LXX decât în TM datorită unei mai mari uniformizări a vocabularului ritual: atât *hāgh* „pelerinaj”, cât și *mō'ēdh* „loc/timp de adunare” sunt traduse cu același εορτή, „sărbătoare”. Enunțarea sărbătorilor trebuie comparată cu listele paralele din Ex. 23,14-17; 34,18-24; Lev. 23,5-36 și Deut. 16,1-16.

28,6 „ardere de tot neconținută [...] pe muntele Sina”, adică poruncită de Domnul lui Moise pe Sinai (Ex. 29,38-46).

¹¹ Și de lună nouă, să aduceți arderi de tot Domnului doi viței și un berbec, șapte miei de un an, fără cusur, ¹² trei zecimi din fruntea făinii, frământată cu untdelemn, la fiecare vițel, și două zecimi din fruntea făinii frământată cu untdelemn, la fiecare berbec, ¹³ o zecime din fruntea făinii frământată cu untdelemn, la fiecare miel, jertfă, mireasmă de bună mirosire, prinos Domnului. ¹⁴ Libația lor – o jumătate de hin va fi la un vițel, o treime de hin va fi la un berbec, și o pătrime de hin de vin va fi la un miel. Aceasta [să fie] arderea de tot, lună de lună, pentru lunile anului. ¹⁵ Și un ied, pentru păcat, va fi pentru Domnul; în afară de arderea de tot cea de toate [zilele] va fi jertfit, ca și libația sa.

¹⁶ Și în luna întâi, a paisprezecea zi a lunii – Paștele Domnului. ¹⁷ Și în a cincisprezecea zi a lunii acesteia – sărbătoare. Șapte zile să mâncați azime. ¹⁸ Și ziua întâi, zi de chemare sfântă să fie pentru voi, nici o lucrare de slugă să nu faceți. ¹⁹ Și să aduceți arderi de tot, prinosuri Domnului: doi viței, un berbec, șapte miei de un an, fără cusur, să aveți. ²⁰ Și jertfa lor: fruntea făinii, frământată cu untdelemn, trei zecimi la fiecare vițel și două zecimi la fiecare berbec, ²¹ vei aduce o zecime – o zecime la fiecare miel, pentru cei șapte miei, ²² și un ied, pentru păcat, spre a face împăcare pentru voi; ²³ în afară de arderea de tot de toate diminețile, care-i ardere de tot neîncetată. ²⁴ Acestea să le faceți astfel în fiecare zi, timp de șapte zile, ca dar, prinos ca mireasmă de bună mirosire pentru Domnul; în afară de arderea de tot neîncetată, să aduci libația ei. ²⁵ Și ziua a șaptea, zi de adunare sfântă să fie pentru voi, nici o lucrare de slugă să nu faceți.

²⁶ Și în ziua [roadelor] noi, când aduceți jertfă nouă Domnului săptămânilor, zi de chemare sfântă să fie pentru voi, nici o lucrare de slugă să nu faceți. ²⁷ Și să aduceți arderi de tot ca mireasmă de bună mirosire pentru Domnul, doi viței, un berbec, șapte miei de un an, fără cusur. ²⁸ Jertfa lor: fruntea făinii, frământată cu untdelemn, trei zecimi la fiecare vițel și două

28,16 „Paștele”, la singular; Philon (*Mos.* II, 224 și *Spec.* II, 145-149) explică *πάσχα* prin *διὰ βάρητα*, „treceți, [rituri de] trecere”; implică și sacrificiile oferite zeilor pentru „a trece cu bine un riu, o mare, o graniță”; ca „sărbătoare a trecerilor”, Paștele ar aminti ieșirea din Egipt și jertfele făcute cu acel prilej.

28,26 „ziua [roadelor] noi”, gr. *τὰ νέα*, care traduce de obicei ebr. *'ābhībh*, „luna spicelor” (cf. Ex. 13,4) corespunde aici, în mod excepțional, ebr. *bikkūrīm* „primele roade”. Este sărbătoarea secerișului (cf. Ex. 23,16 etc.). ♦ „Domnul săptămânilor” – sens obscur. Expresia nu poate fi interpretată ca un titlu dat Domnului. În TM, cuvântul tradus prin „săptămâni” e precedat de prep. *bē* – și sufixat: „în săptămânile voastre” = „la sărbătoarea Săptămânilor” = „a secerișului” (Lev. 23,15-21 etc.).

zecimi la fiecare berbec, ²⁹ o zecime – o zecime la fiecare miel, pentru cei șapte miei ³⁰ și un ied pentru păcat, spre a face împăcare pentru voi. ³¹ În afară de arderea de tot neîncetată; și jertfa lor să mi-o aduceți – fără cusur să vă fie – și libațiile lor.

29 ¹ Și în luna a șaptea, în prima zi a lunii să fie pentru voi zi de chemare sfântă. Nici o lucrare de slugă să nu faceți. Să fie pentru voi ziua semnului. ² Și să aduceți arderi de tot ca mireasmă de bună mirosire pentru Domnul, un vițel, un berbec, șapte miei de un an, fără cusur. ³ Jertfa lor: fruntea făinii, frământată cu untdelemn, trei zecimi la fiecare vițel și două zecimi la fiecare berbec, ⁴ o zecime – zecime la fiecare miel, pentru cei șapte miei, ⁵ și un ied, pentru păcat, spre a face împăcare pentru voi. ⁶ Pe lângă arderile de tot de la luna nouă, cu jertfele și libațiile lor, și arderea de tot neîncetată, cu jertfele și libațiile ei, după rânduiala lor, ca mireasmă de bună mirosire pentru Domnul.

⁷ Și a zecea [zi] a lunii acesteia, să fie pentru voi zi de chemare sfântă și să vă smeriți sufletele și să nu faceți nici o lucrare. ⁸ Și să aduceți arderi de tot ca mireasmă de bună mirosire, prinosuri pentru Domnul, un vițel, un berbec, șapte miei de un an, fără cusur, să aveți. ⁹ Jertfa lor: fruntea făinii, frământată cu untdelemn, trei zecimi la fiecare vițel și două zecimi la fiecare berbec, ¹⁰ o zecime – o zecime la fiecare miel, pentru cei șapte miei, ¹¹ și un ied, pentru păcat, ca să facă împăcare pentru voi; pe lângă jertfa pentru păcat din [ziua] împăcării, și arderea de tot neîncetată, cu jertfa sa, și cu libația sa după rânduială, ca mireasmă de bună mirosire, prinos Domnului.

¹² Și a cincisprezecea zi a lunii acesteia, a șaptea, să fie pentru voi zi de chemare sfântă, nici o lucrare de slugă să nu faceți și să o țineți ca sărbătoare a Domnului, șapte zile. ¹³ Și să aduceți arderi de tot, prinosuri ca mireasmă de bună mirosire pentru Domnul: în ziua întâi, treisprezece viței, doi berbeci, paisprezece miei de un an, fără cusur; ¹⁴ jertfele lor: fruntea făinii, frământată cu untdelemn, trei zecimi pentru fiecare vițel, pentru cei treisprezece viței, și două zecimi pentru fiecare berbec, pentru cei doi berbeci, ¹⁵ o zecime – o zecime pentru fiecare miel, până la cei paisprezece miei,

29,1 „zi de chemare”: gr. ἡμέρα σημασίας, *lit.* „ziua semnului/semnalizării” desemnează sărbătoarea trâmbițelor (cf. Lev. 23,24), azi Ro’ș Hașșanăh.

29,7 „a zecea [zi] a lunii”: ziua împăcării, ebr. Yôm Kippūr (cf. Lev. 16,29) ♦ „să vă smeriți sufletele”, *lit.* „să vă chinuiți sufletele”, se referă de bună seamă la post sau, în general, la mortificări.

29,12 „sărbătoare a Domnului” – e numită „sărbătoarea corturilor” în Lev. 23,34.

¹⁶ și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor. ¹⁷ În ziua a doua: doisprezece viței, doi berbeci, paisprezece miei de un an, fără cusur. ¹⁸ Și cu jertfa lor, și cu libația lor, pentru viței și pentru berbeci și pentru miei – după numărul lor, după rânduiala lor. ¹⁹ Și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot cea neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor. ²⁰ În ziua a treia: unsprezece viței, doi berbeci, paisprezece miei de un an, fără cusur, ²¹ cu jertfa lor și cu libația lor, pentru viței, și pentru berbeci, și pentru miei, după numărul lor, după rânduiala lor. ²² Și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor. ²³ În ziua a patra: zece viței, doi berbeci, paisprezece miei de un an, fără cusur, ²⁴ cu jertfele lor și cu libațiile lor, pentru viței și pentru berbeci și pentru miei, după numărul lor, după rânduiala lor. ²⁵ Și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor. ²⁶ În ziua a cincea: nouă viței, doi berbeci, paisprezece miei de un an, fără cusur, ²⁷ cu jertfele lor și cu libațiile lor pentru viței, și pentru berbeci, și pentru miei, după numărul lor, după rânduiala lor. ²⁸ Și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor. ²⁹ În ziua a șasea: opt viței, doi berbeci, paisprezece miei de un an, fără cusur, ³⁰ cu jertfele lor și cu libațiile lor pentru viței și pentru berbeci, și pentru miei, după numărul lor, după rânduiala lor. ³¹ Și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor. ³² În ziua a șaptea: șapte viței, doi berbeci, paisprezece miei de un an, fără cusur, ³³ cu jertfele lor și cu libațiile lor pentru viței, și pentru berbeci, și pentru miei, după numărul lor, după rânduiala lor. ³⁴ Și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot cea neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor; ³⁵ Și ziua a opta va fi pentru voi încheierea [sărbătorii]. Să nu faceți în ea nici o lucrare de slugă. ³⁶ Și să aduceți arderi de tot ca mireasmă de bună mirosire, prinosuri Domnului, un vițel, un berbec, șapte miei de un an, fără cusur, ³⁷ cu jertfele lor și cu libațiile lor pentru vițel și pentru berbec, și pentru miei, după numărul lor, după rânduiala lor. ³⁸ Și un ied, pentru păcat, pe lângă arderea de tot cea neîncetată, cu jertfele lor și cu libațiile lor.

³⁹ Acestea să le faceți pentru Domnul în sărbătorile voastre, pe lângă rugăciunile voastre și [darurile] de bunăvoie, arderile de tot și jertfele voastre, libațiile voastre și [jertfele] voastre de mântuire.»

29,35 „încheierea”: gr. ἐξόδιον, care traduce cuvântul rar ebr. *‘afereth* „adunarea” solemnă din ultima zi a sărbătorilor mari. Alegerea cuvântului din LXX sugerează o relație istorică cu ieșirea din Egipt.

30¹ Și Moise le-a grăit fiilor lui Israel, așa cum îi poruncise Domnul lui Moise.

² Și Moise le-a grăit căpeteniilor triburilor lui Israel, zicând: „Acesta este cuvântul pe care l-a rânduit Domnul: ³ «Tot omul care va face făgăduință Domnului sau va jura cu jurământ sau va face legământ pe sufletul său – să nu-și spurce cuvântul; toate câte-i vor fi ieșit din gură, să le facă. ⁴ Iar dacă o femeie va face făgăduință Domnului sau va face legământ, în casa tatălui ei, în tinerețea ei, ⁵ și tatăl ei îi va auzi făgăduințele și legămintele cu care și-a legat sufletul; iar tatăl ei va tăcea, toate făgăduințele ei și toate legămintele cu care și-a legat sufletul vor rămâne întărite pentru ea. ⁶ Dar dacă tatăl ei se va împotrivi în ziua când îi va auzi toate făgăduințele și legămintele pe care le-a făcut pe sufletul ei, acestea nu vor rămâne. Domnul o va socoti curată, căci tatăl ei s-a împotrivit. ⁷ Și dacă ea ar fi la bărbatul ei, și făgăduințele ei [ar fi] asupra ei, după rostirea buzelor ei, prin care și-a legat sufletul; ⁸ și dacă bărbatul ei le-ar auzi și ar tăcea în ziua în care le-a auzit, atunci vor rămâne toate făgăduințele ei, și legămintele pe care ea le-a făcut pe sufletul ei vor rămâne. ⁹ Iar dacă bărbatul ei se va împotrivi în ziua când le aude, toate făgăduințele și legămintele pe care le-a făcut pe sufletul ei nu vor rămâne, căci bărbatul ei s-a împotrivit; și Domnul o va socoti curată. ¹⁰ Și făgăduința văduvei și a celei izgonite [de bărbat], pe care le-a făcut pe sufletul ei, vor fi întărite pentru ea. ¹¹ Iar dacă făgăduința sau jurământul cu care s-a jurat pe sufletul ei ar fi făcute în casa bărbatului ei, ¹² și bărbatul ei le-ar auzi și ar tăcea lângă ea și nu i s-ar împotrivi, atunci toate făgăduințele ei vor rămâne; și toate legămintele pe care le-a făcut pe sufletul ei vor rămâne asupra ei. ¹³ Iar dacă bărbatul ei le-ar anula, în ziua în care le-ar auzi, toate câte ies de pe buzele ei, făgăduințele și legămintele asupra sufletului ei, nu vor rămâne asupra ei: bărbatul ei le-a anulat, și Domnul o va socoti curată. ¹⁴ Orice făgăduință și orice jurământ cu care s-a legat să-și

30,3 „făgăduință”, „jurământ”, „legământ”: Num. introduce aici un al treilea termen, ὀρισμός, *lit.* „obligație”, proprii acestui capitol. ♦ Origen (*Hom. Num.* 24,2) citează mai multe exemple de legămintele: cel al Anei care i-l făgăduiește Domnului pe fiul ei, Samuel (1Rg. 1), sau cel al naziratului, superior altor feluri de jurămintele, prin faptul că nu îi jertfește lui Dumnezeu alte lucruri, ci chiar ființa și trupul celui juruit, prevestind astfel jertfa lui Hristos.

30,6 „o va socoti curată”, *lit.* „o va curăți” (ca și la vv. 9 și 13): TM are „o va ierta”, subînțelegând o oarecare greșeală a femeii.

30,7 „după rostirea (*lit.* «declarația») buzelor ei”: echivalentul din TM este înțeles uneori ca „lipsă de cugetare”, deci se presupune că e o făgăduință necugetată.

smerească sufletul, bărbatul ei i le va întări și bărbatul ei i le va anula. ¹⁵ Iar dacă el va tăcea cu totul, zi după zi, atunci va întări toate făgăduințele ei și toate legămintele pe care ea le-a luat asupra ei le va întări, căci el a tăcut lângă ea în ziua când le-a auzit. ¹⁶ Iar dacă i le va anula după ziua în care le-a auzit, atunci el va lua păcatul asupra sa.» ¹⁷ Acestea sunt îndreptările, câte i le-a poruncit Domnul lui Moise, [în ce privește legăturile] dintre bărbat și femeia sa și dintre tată și fiică, în tinerețea acesteia, la casa tatălui ei.

31 ¹ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ² „Împlinește răzbunarea fiilor lui Israel asupra madieniților și la urmă te vei adăuga poporului tău.” ³ Iar Moise a grăit către popor, zicând: „Înarmați dintre voi oameni: să se rânduiască la război înaintea Domnului împotriva Madianului, ca să aducă răzbunarea de la Domnul asupra Madianului. ⁴ O mie dintr-un trib și o mie dintr-alt trib, din toate triburile lui Israel, trimiteți să se rânduiască pentru război.” ⁵ Și dintre miile lui Israel s-au numărat o mie de fiecare trib, douăsprezece mii, înarmați pentru linia de bătaie. ⁶ Și Moise i-a trimis, câte o mie din fiecare trib, cu oastea lor, cu Phinees, fiul lui Eleazar, fiul lui Aaron, preotul, – având în mâini vasele cele sfinte și trâmbițele pentru semne. ⁷ Și s-au rânduit de război împotriva Madianului, după cum Domnul îi poruncise lui Moise, și i-au ucis pe toți cei de parte bărbătească. ⁸ Și pe regii Madianului i-au ucis, ca și pe cei răniți de moarte ai lor; pe Evin, și pe Sur, și pe Rocom, și pe Ur, și pe Roboc, cinci regi ai Madianului; și pe Balaam, fiul lui Beor, l-au ucis cu sabia, laolaltă cu cei răniți de moarte ai lor. ⁹ Și le-au luat în robie pe femeile Madianului și tot ce era al lor: vitele și toată averea; și oastea lor au robit-o. ¹⁰ Și toate cetățile lor de locuit și sălașele lor le-au ars cu foc. ¹¹ Și au luat toată prada și toate câte le jefuiseră, de la om și până la dobitoc. ¹² Și i-au mânat la Moise și la Eleazar, preotul, și la toți fiii lui Israel pe cei robiți și cele jefuite și prădate: la tabăra de la Arabothul Moabului, care se află pe Iordan, în fața Ierihonului.

¹³ Și Moise cu Eleazar, preotul, și toate căpeteniile adunării au ieșit în întâmpinarea lor afară din tabără. ¹⁴ Și Moise s-a mâniat pe mai-marii oștirii, pe căpeteniile peste mii și pe cele peste sute care veneau din liniile

31,10 „sălașele”: TM are „taberele”. Gr. ἔπαυλις desemnează un bivouac militar (Gen. 25,16), dar și o incintă (Ex. 8,7), sau o zonă rurală protejată, un sat (Num. 22,39 – ca toponim), un domeniu (Lev. 25,31).

31,14 „mai-marii oștirii”, *litt.* „cei însărcinați cu trecerea în revistă”.

de război. ¹⁵ Și le-a spus Moise: „De ce-ați luat vii toate femeile? ¹⁶ Pentru că, la cuvântul lui Balaam, acestea au fost pentru fiii lui Israel, [prilej] să se lepede și să calce cuvântul Domnului, din pricina lui Phogor, de-a venit pedeapsa asupra adunării Domnului. ¹⁷ Ci acum ucideți-i pe cei de parte bărbătească împreună cu toate ale lor, și ucideți toate femeile care-au cunoscut patul bărbatului. ¹⁸ Iar toată mulțimea femeilor care n-au cunoscut patul bărbatului, lăsați-le vii. ¹⁹ Voi să sălășluiți afară din tabără vreme de șapte zile. Toți cei care-au ucis și s-au atins de un rănit de moarte să se curățească în ziua a treia și în ziua a șaptea; [atât] voi, cât și prinșii voștri. ²⁰ Și să curățiți toată îmbrăcămintea și toate cele făcute din piele și toată lucrătura din piele de capră, și toată unealta de lemn.” ²¹ Și Eleazar, preotul, le-a spus oamenilor oștirii veniți din liniile de război: „Aceasta este îndreptarea legii pe care i-a poruncit-o Domnul lui Moise: ²² Fără a mai socoti cele de aur, de argint, de aramă, de fier, de plumb și de cositor, ²³ toate lucrurile care trec prin foc se vor curăți; dar și cu apa curățirii se va curăți. Și toate câte nu vor trece prin foc vor trece prin apă. ²⁴ Și în ziua a șaptea vă veți spăla hainele și vă veți curăți; apoi veți intra în tabără.”

²⁵ Și Domnul a grăit către Moise, zicând: ²⁶ „Socotește prázile de la prinșii de război, de la om și până la dobitoc, tu și cu Eleazar, preotul, și cu căpeteniile semințiilor din adunare. ²⁷ și veți împărți în două prázile, între războinicii care au ieșit în linia de luptă și întreaga adunare. ²⁸ Și [din cele] pentru războinicii care au ieșit în linia de luptă, să scoateți deoparte dare pentru Domnul, un suflet la cinci sute, dintre oameni, dintre dobitoace, dintre vite, dintre oi și dintre capre; ²⁹ iar din jumătatea [cuvenită] lor să iei și să dai lui Eleazar, preotul, pângile Domnului. ³⁰ Și din jumătatea [cuvenită] fiilor lui Israel să iei unul la cincizeci, dintre oameni, dintre vite, dintre oi, dintre măgari, dintre toate dobitoacele, și să le dai leviților, celor care stau de pază la cortul Domnului.” ³¹ Și Moise, și Eleazar, preotul, au făcut după cum îi rânduiseră Domnul lui Moise. ³² Și a fost prisos de prăzi pe care le făcuseră războinicii: din oi – șase sute și șaptezeci și cinci de mii, ³³ și vite – șaptezeci și două de mii, ³⁴ și măgari – șazeci și una de mii, ³⁵ și suflete de om, – femei care n-au cunoscut patul bărbatului, toate sufletele – treizeci și două de mii. ³⁶ Și s-a făcut împărțirea pe jumătate. Partea celor ieșiți la război, din numărul oilor, a fost de trei sute treizeci și șapte de mii

31,16 După Origen (*Hom. Num.* 25,2), acest verset arată, mai clar decât v. 9, că Balaam ar fi fost cel care i-a îndemnat pe fiii lui Israel să păcătuiască.

cinci sute;³⁷ și s-a făcut darea pentru Domnul, din oi – șase sute șaptezeci și cinci;³⁸ și vite – treizeci și șase de mii, iar darea pentru Domnul – șaptezeci și două;³⁹ și măgari – treizeci de mii cinci sute, iar darea pentru Domnul – șaisprezece și unul;⁴⁰ și suflute de om – șaisprezece mii, iar darea lor pentru Domnul – treizeci și două de suflute.⁴¹ Și Moise a dat darea pentru Domnul, – cele puse deoparte pentru Dumnezeu – lui Eleazar, preotul, după cum îi rânduse Domnul lui Moise.⁴² Din jumătatea pentru fiii lui Israel, pe care Moise o despărțise de cea pentru războinici,⁴³ și jumătatea [cuvenită] adunării era: din oi – trei sute treizeci și șapte de mii cinci sute,⁴⁴ și vite – treizeci și șase de mii,⁴⁵ măgari – treizeci de mii cinci sute,⁴⁶ și suflute de om – șaisprezece mii.⁴⁷ Și Moise a luat din jumătatea pentru fiii lui Israel – unul la cincizeci, dintre oameni și dintre dobitoace, și le-a dat leviților care stau de pază la cortul Domnului, precum îi rânduse Domnul lui Moise.

⁴⁸ Și au venit la Moise toți cei rânduiți mai-mari ai oștirii, cei peste o mie, și cei peste o sută,⁴⁹ și au zis către Moise: „Slujitorii tăi i-au socotit pe războinicii care sunt la noi : nici măcar unul nu s-a răzlețit.⁵⁰ Și am adus darul pentru Domnul, [fiecare] om ce-a găsit de aur: podoabe, și brățări, inele, cercei, salbe, ca împăcare pentru noi înaintea Domnului.⁵¹ Iar Moise și Eleazar, preotul, au luat aurul de la ei, toate obiectele lucrate.⁵² Și tot aurul – cele puse deoparte pentru Domnul – a fost de șaisprezece mii șapte sute cincizeci de sicli de la căpeteniile peste o mie și de la căpeteniile peste o sută.⁵³ Iar războinicii au luat fiecare pentru sine din pradă.⁵⁴ Iar Moise și Eleazar, preotul, au luat aurul de la căpeteniile peste o mie și de la căpeteniile peste o sută și l-au adus la cortul mărturiei ca pomenire a fiilor lui Israel înaintea Domnului.

32¹ Fiii lui Ruben și fiii lui Gad aveau grămadă de vite – mulțime mare. Și au văzut pământul Iazerului și pământul Galaadului: locul era loc bun de pășunat.² Și mergând fiii lui Ruben și fiii lui Gad la Moise, la Eleazar, preotul, și la căpeteniile adunării, le-au spus:³ „Atharoth, și Daibon, și

31,50 Numele diferitelor bijuterii sunt greu de identificat cu precizie atât în gr., cât și în ebr. Origen le-a dat, evident, o interpretare alegorică.

32,1 Pentru Origen (*Hom. Num.* 26) întreg episodul capătă mai multe interpretări: Ruben, Gad și Manase, care fac parte dintre cei întâi-născuți, reprezintă poporul Vechiului Testament: acesta nu primește moștenirea sa de la Iisus Nave, prefigurare a lui Hristos, ci de la Moise; războinicii lui Ruben, Gad și Manase, sunt asemănați cu sfinții patriarhi care vor avea parte de împărăția cerurilor.

Iazer, și Nambra, și Esebon, și Eleale, și Sebama, și Nabau, și Baian ⁴ – pământul pe care l-a supus Domnul fiilor lui Israel – este pământ bun pentru vite, iar slujitorii tăi au vite.” ⁵ Și ziceau: „Dacă am aflat har înaintea ochilor tăi, să ne fie dat nouă, slujitorilor tăi, pământul acesta în stăpânire și pe noi să nu ne treci Iordanul!” ⁶ Dar Moise le-a spus fiilor lui Gad și fiilor lui Ruben: „Frații voștri să meargă la război și voi să vă așezați aici?” ⁷ De ce abateți gândurile fiilor lui Israel, ca să nu treacă în țara pe care le-a dat-o Domnul? ⁸ Oare nu așa au făcut și părinții voștri când i-am trimis de la Cades Barne să cerceteze țara? ⁹ Au urcat la Valea Strugurelui și au cercetat țara și au abătut apoi inima fiilor lui Israel, ca să nu intre în țara pe care le-a dat-o Domnul.

¹⁰ În ziua aceea Domnul S-a mâniat cu furie și s-a jurat zicând: ¹¹ «Oamenii aceștia care au ieșit din Egipt, de la douăzeci de ani în sus – cei care știu răul și binele – nu vor vedea pământul pe care l-am dat cu jurământ lui Avraam, lui Isaac și lui Iacob, pentru că nu M-au urmat, ¹² în afară de Chaleb, fiul lui Iephone, fiindcă s-a ținut deoparte, și de Iisus al lui Nave, căci ei au mers împreună în urma Domnului.» ¹³ Și Domnul S-a mâniat cu urgie împotriva lui Israel și i-a învățat prin pustiu vreme de patruzeci de ani, până ce a fost nimicită toată generația răufăcătorilor înaintea Domnului. ¹⁴ [Și acum], iată, în locul părinților voștri v-ați ridicat voi, adunătură de oameni păcătoși, ca să mai sporiți pornirea Domnului cu mânie asupra lui Israel. ¹⁵ Pentru că o să vă abateți de la El, așa încât o să-l lase mai departe în pustiu, iar voi veți săvârși fărădelege față de toată adunarea aceasta!” ¹⁶ Și ei au venit la el și-i ziceau: „Stâni de oi o să facem aici pentru vitele noastre și cetăți pentru ai noștri. ¹⁷ Iar noi, înarmându-ne, vom fi straja din fruntea fiilor lui Israel, până ce-i vom duce la locurile lor. Iar ai noștri vor sta în cetăți [apărate] cu ziduri împotriva celor care locuiesc în țară. ¹⁸ Și nu ne vom întoarce la casele noastre până ce nu se vor sfârși de împărțit fiii lui Israel, fiecare la moștenirea sa. ¹⁹ Și nu vom mai avea moștenire între ei,

32,4 „l-a supus”: TM are „l-a lovit”.

32,11 „cei care știu răul și binele”: precizarea nu apare în TM. Este un ecou al definiției copiilor ca aceia care nu cunosc nici binele, nici răul, prezentă tot numai în gr. la 14,23 și, în ambele limbi, în Deut. 1,39.

32,12 „fiindcă s-a ținut deoparte”: TM are „qenizitul”. LXX oferă o explicație interpretativă a acestui nume, bazată pe opoziția lui Chaleb față de celelalte iscoade în Canaan (13,31; 14,6-9).

32,17 „straja din frunte” (= avangarda). Nu apare aici în TM.

dincolo de Iordan și mai departe, pentru că ne primim partea noastră de cealaltă parte a Iordanului, înspre răsărit.”²⁰ Și Moise le-a spus: „Dacă veți face după cuvântul acesta și vă veți înarma înaintea Domnului la război,²¹ și dacă fiecare oștean dintre voi va trece Iordanul, înaintea Domnului, până când dușmanul va fi strivit [și alungat] de la fața Lui,²² iar țara va fi luată în stăpânire înaintea Domnului, după aceea vă veți întoarce și veți fi fără de vină înaintea Domnului și a lui Israel, iar pământul acesta va fi în stăpânirea voastră înaintea Domnului.”²³ Iar de nu veți face așa, veți păcătui înaintea Domnului și vă veți cunoaște păcatul când vă vor ajunge relele.²⁴ Și o să vă clădiți cetăți vouă înșivă și pentru ai voștri, și staule pentru vitele voastre; ce iese din gura voastră să făptuiți.”

²⁵ Și fiii lui Ruben și fiii lui Gad i-au spus lui Moise: „Slujitorii tăi vor face după cum poruncește domnul nostru.”²⁶ Ce-i al nostru, și femeile noastre, și toate dobitoacele noastre se vor afla în cetățile Galaadului,²⁷ iar slujitorii tăi vor trece cu toții înarmați și rânduiți de război înaintea Domnului, precum ne spune domnul.”²⁸ Și Moise le-a adus alături pe Eleazar, preotul, pe Isus, fiul lui Nave, și pe căpeteniile semințiilor din triburile lui Israel,²⁹ și le-a spus Moise: „Dacă fiii lui Ruben și fiii lui Gad vor trece împreună cu voi Iordanul, fiecare înarmat de război înaintea Domnului, și dacă veți lua în stăpânire țara din fața voastră, atunci le veți da lor pământul Galaadului în stăpânire.”³⁰ Iar dacă nu vor trece înarmați, împreună cu voi, la război înaintea Domnului, atunci [să luați] ce-i al lor, și femeile lor, [și] dobitoacele lor, și să le treceți înaintea voastră în pământul Canaanului; și vor avea parte de moștenire împreună cu voi, în pământul Canaanului.”

³¹ Și fiii lui Ruben și fiii lui Gad i-au răspuns zicând: „Câte le spune domnul slujitorilor săi, așa le vom face!”³² Noi vom trece înarmați înaintea Domnului în pământul Canaanului, iar voi ne veți da stăpânirea noastră dincolo de Iordan.”³³ Și Moise le-a dat fiilor lui Gad, fiilor lui Ruben și unei jumătăți din tribul lui Manase, dintre fiii lui Iosif, regatul lui Seon, regele amoreilor, și regatul lui Og, regele Basanului, pământul și cetățile, împreună cu hotarele lor – cetățile pământului dimprejur.

³⁴ Și au clădit fiii lui Gad [cetățile] Daibon, Atharoth, Aroer³⁵ Sofar și Iazer și le-au înălțat,³⁶ și Nambran și Baitharan, cetăți întărite și staule de

32,22 „în stăpânire în fața Domnului”: în gr., joc de cuvinte între κατακυριεύειν și κύριος.
32,30 „la război înaintea Domnului, atunci [să luați] ce-i al lor, și femeile lor, și dobitoacele lor, [și] să le treceți înaintea voastră în pământul Canaanului”: nu apare în TM și presupune, probabil, un model ebraic diferit.

oi.³⁷ Și fiii lui Ruben au clădit [cetățile] Esebon, Eleale, Cariathaim³⁸ și Beelmeon, înconjurată [de ziduri], și Sebama; și au numit cetățile pe care le-au clădit după numele lor.³⁹ Iar fiul lui Machir, fiul lui Manase, a mers în Galaad, l-a cucerit și l-a dat pieirii pe amoreul care locuia în el.⁴⁰ Și Moise i-a dat Galaadul lui Machir, fiul lui Manase, și el s-a așezat acolo.⁴¹ Și Iair al lui Manase a mers, a luat sălașele și le-a numit Sălașele lui Iair.⁴² Și Nabau a mers, a luat Canaathul și satele lui și le-a numit Naboth, după numele său.

33¹ Acestea sunt popasurile fiilor lui Israel după ce au ieșit din pământul Egiptului cu oastea lor prin mâna lui Moise și a lui Aaron.² Și Moise a scris plecările și popasurile lor, după cuvântul Domnului; și acestea sunt popasurile călătoriei lor.³ Au plecat din Ramese în luna întâi, în a cincisprezecea zi a lunii întâi; a doua zi de Paște au ieșit fiii lui Israel cu braț înalt, împotriva tuturor egiptenilor,⁴ când egiptenii își îngropau toți morții pe care îi doborâse Dumnezeu, tot întâi-născutul din pământul Egiptului; și Dumnezeu s-a răzbunat pe zeii lor.⁵ Și plecând fiii lui Israel din Ramese, au pus tabără la Soccoth.⁶ Și plecând de la Soccoth, au pus tabără la Buthan, care este o parte de pustiu.⁷ Și au plecat de la Buthan și au pus tabără la gura Irothului, care este în fața Beelsepphonului, și au pus tabără în preajma Magdolului.⁸ Și au plecat din preajma Irothului și au trecut, prin mijlocul mării, înspre pustiu; și au mers cale de trei zile prin pustiu și au pus tabăra

32,38 „înconjurată [de ziduri]”: ebr. are un text dificil, interpretat uneori „care și-au schimbat numele”. Targumul N interpretează aproape ca LXX „cetăți înconjurată cu ziduri înalte”. Targumul Io. încearcă o combinație între cele două variante: „cetate înconjurată de ziduri, care poartă înscrise numele eroilor săi”.

33,1-49 Cele 42 de etape enumerate în acest capitol instituie, în tradiția rabinică, modelul de scriere a Torei: fiecare coloană trebuia să conțină 42 de rânduri. În tradiția patristică, același număr coincide cu cel al generațiilor de la Avraam până la Iisus, așa cum sunt enumerate în Mt. 1,17. Origen (*Hom. Num.27*) consacră comentarii ample capitolului de față, punând în evidență nu numai simbolul descendent al scării genealogice a lui Hristos, ci și pe cel ascendent, al sufletului omenesc care se ridică spre Tatăl luminilor prin virtuți și iluminări succesive. În *Scara* lui Ioan Climax apare aceeași imagine: „suirea minței către ceale cerești”; cf. și *Vămile văzduhului*, text apocrif atribuit lui Grigore, ucenicul sfântului Vasile cel Nou.

33,1 „popasurile”, gr. $\sigma\tau\omicron\theta\mu\acute{o}\varsigma$, desemnează în același timp locul unde se oprește o armată pentru popas, tabăra și ziua de mers, etapa. Corespunde aici ebr. *masa'* „deplasare pentru o nouă etapă”. Asupra celor 42 de etape din pustiu există numeroase comentarii, rabinice și patristice.

la Amara.⁹ Și au plecat de la Amara și au mers la Ailim; la Ailim sunt douăsprezece izvoare cu apă și șaptezeci de pomi de finic; și au pus tabără acolo, lângă apă.¹⁰ Și au plecat de la Ailim și au pus tabără lângă Marea Roșie.¹¹ Și au plecat de la Marea Roșie și au pus tabără în pustiul Sin.¹² Și au plecat din pustiul Sin și au pus tabără la Raphaca.¹³ Și au plecat de la Raphaca și au pus tabără în Ailus.¹⁴ Și au plecat din Ailus și au pus tabără în Raphidin; acolo nu avea poporul apă de băut.¹⁵ Și au plecat de la Raphidin și au pus tabără în pustiul Sina.¹⁶ Și au plecat din pustiul Sina și au pus tabără la Mormintele Poștei.¹⁷ Și au plecat de la Mormintele Poștei și au pus tabără în Aseroth.¹⁸ Și au plecat de la Aseroth și au pus tabără în Rathama.¹⁹ Și au plecat de la Rathama și au pus tabără în Remmon-Phares.²⁰ Și au plecat de la Remmon-Phares și au pus tabără în Lemona.²¹ Și au plecat de la Lemona și au pus tabără la Dessa.²² Și au plecat de la Dessa și au pus tabără la Makellath.²³ Și au plecat de la Makellath și au pus tabără la Saphar.²⁴ Și au plecat de la Saphar și au pus tabără la Charadath.²⁵ Și au plecat de la Charadath și au pus tabără la Makeloth.²⁶ Și au plecat de la Makeloth și au pus tabără la Kataath.²⁷ Și au plecat de la Kataath și au pus tabără la Tarath.²⁸ Și au plecat de la Tarath și au pus tabără la Matecca.²⁹ Și au plecat de la Matecca și au pus tabără la Selmona.³⁰ Și au plecat de la Selmona și au pus tabără la Massuruth.³¹ Și au plecat de la Massuruth și au pus tabără la Banaia.³² Și au plecat de la Banaia și au pus tabără pe Muntele Gadgad.³³ Și au plecat de lângă Muntele Gadgad și au pus tabără la Etebatha.³⁴ Și au plecat de la Etebatha și au pus tabără la Ebrona.³⁵ Și au plecat de la Ebrona și au pus tabără la Gesion-Gaber.³⁶ Și au plecat de la Gesion-Gaber și au pus tabără în pustiul Sin. Și au plecat din pustiul Sin și au pus tabără în pustiul Pharan – adică la Cades.³⁷ Și au plecat de la Cades și au pus tabără pe Muntele Or, aproape de pământul Edom.³⁸ Și Aaron, preotul, s-a urcat [pe munte] după rânduiala Domnului și a murit acolo, în al patruzecilea an de la ieșirea fiilor lui Israel din pământul Egiptului, în luna a cincea, în prima zi a lunii.³⁹ Și Aaron avea o sută douăzeci și trei de ani atunci când a murit pe Muntele Or.⁴⁰ Și a auzit Chananis, regele Aradului – el locuia în pământul Canaanului – când au plecat fiii lui Israel.⁴¹ Și au plecat de pe Muntele Or și au pus tabără la Selmona.⁴² Și au plecat de la Selmona și au pus tabără la Phino.⁴³ Și au plecat de la Phino și au pus tabără la Oboth.⁴⁴ Și s-au ridicat de la Oboth și au pus tabără în Gai, de cealaltă parte a hotarelor Moabului.⁴⁵ Și

33,45 „Daibon-Gad”, TM: *Dībhōn Gādh*; după Origen (*Hom. Num.* 27,12), numele ar însemna „stupul ispitirilor”, albinele fiind cuvintele profetilor și ale apostolilor; stupul,

au plecat de la Gai și au pus tabără la Daibon Gad. ⁴⁶ Și au plecat de la Daibon Gad și au pus tabără în Gelmon Deblathaim. ⁴⁷ Și au plecat din Gelmon Deblathaim și au pus tabără pe munții Abarim, înaintea Nabaului. ⁴⁸ Și au plecat din munții Abarim și au pus tabără la apus de Moab, pe Jordan, spre Ierihon, în mijlocul Aisimothului, până la Belsattim, spre apus de Moab.

⁵⁰ Și Domnul a grăit către Moise la apus de Moab, lângă Jordan, spre Ierihon, zicând: ⁵¹ „Grăiește fiilor lui Israel și spune-le: «Treceți Iordanul către țara Canaanului ⁵² și nimiciți-i pe toți locuitorii din țara [aceea] de dinaintea feței voastre; dărâmați turnurile lor de pază și nimiciți toți idolișii turnați și toți stâlpii lor smulgeți-i; ⁵³ și nimiciți-i pe toți cei care locuiesc în țară și așezați-vă în ea. Căci vouă v-am dat moștenire pământul lor. ⁵⁴ Și împărțiți pământul lor, prin sorți, după triburile voastre. Celor mai numeroși să le înmulțiți stăpânirea și celor mai puțini să le scădeți stăpânirea; cui îi va ieși acolo numele [la sorți], a lui va fi. Veți moșteni după triburile strămoșilor voștri. ⁵⁵ Iar dacă nu-i veți nimici pe locuitorii din țara aceea înaintea feței voastre, va fi așa: pe câți dintre ei îi veți lăsa cu viață [vă vor fi] spini în ochi și bolduri în coaste; dușmani vă vor fi în țara unde veți locui. ⁵⁶ Și după cum socotisem să fac cu ei, voi face cu voi.»”

34 ¹ Și i-a grăit Domnul lui Moise, zicând: ² „Poruncește fiilor lui Israel și spune-le: «Intrați în pământul Canaanului. Acesta vă va fi vouă moștenire – pământul Canaanului împreună cu hotarele sale. ³ Latura dinspre miazăzi va fi a voastră de la pustiul Sin și până la marginile Edomului; iar hotarele voastre dinspre miazăzi vor fi din părțile Mării Sărate, dinspre răsărit. ⁴ Și vă vor înconjura hotarele de la miazăzi până la înălțimea Acrabin și vor trece de Senna; capătul lui îl veți avea dinspre miazăzi la Cades-Barne și va ajunge la sălașul Arad și va trece de Asemona. ⁵ Și hotarele vă vor înconjura de la Asemona, pârăul Egiptului, iar capătul va fi Marea. ⁶ Ale voastre vor fi hotarele Mării: Marea cea Mare va fi margine – aceasta vă va fi vouă hotarul Mării. ⁷ Și hotarele dinspre miazănoapte: de la Marea cea Mare vă veți măsura [întinsul] de-a lungul muntelui Muntele.

Sfintele Scripturi, iar ispitirile, tendințele de a interpreta literal cele ce trebuie înțelese în sens spiritual.

33,52 „turnurile lor de pază”, *litt.* „locurile de observație”: TM are „chipurile lor”. LXX înlocuiește idolișii cu locurile unde li se aducea cult, pe înălțimi.

34,3 „Marea Sărată” = Marea Moartă.

⁸ Și de la muntele Muntele vă veți măsura [întinsul] ducând până la Emath; capătul vă va fi la hotarele Saradei. ⁹ Și hotarele vor duce până la Dephrona și vă va fi capătul la Asernain. Acestea vă vor fi hotarele dinspre miază-noapte. ¹⁰ Și vă veți măsura [întinderea] hotarelor dinspre răsărit de la Asernain Sepphama. ¹¹ Și hotarele vor coborî de la Seppham Arbela, de la răsărit, până la Izvoare; și hotarele vor coborî până la Bela, pe întinsul mării Chenara, la răsărit. ¹² Hotarele vor coborî pe Iordan și capătul vă va fi Marea cea Sărată. Aceasta vă va fi țara cu hotarele ei de jur împrejur.”

¹³ Și Moise le-a poruncit fiilor lui Israel zicând: „Aceasta este țara pe care o veți moșteni prin sorți, precum i-a rânduit Domnul lui Moise – s-o dea celor nouă triburi și unei jumătăți din tribul lui Manase. ¹⁴ Căci tribul fiilor lui Ruben și tribul fiilor lui Gad au primit după casele strămoșilor lor, iar jumătate din tribul lui Manase și-a luat partea de moștenire, ¹⁵ două triburi și jumătate de trib și-au primit partea de moștenirea dincolo de Iordan, în dreptul Ierihonului, de la miazăzi către răsărit.”

¹⁶ Și Domnul i-a grăit lui Moise, zicând: ¹⁷ „Acestea sunt numele bărbaților care vor moșteni pentru voi pământul: Eleazar, preotul, și Iisus fiul lui Nave. ¹⁸ Și vă veți lua câte o căpetenie din [fiecare] trib, care să vă împartă pământul de moștenit. ¹⁹ Iată numele bărbaților: din tribul lui Iuda, Chaleb, fiul lui Iephone; ²⁰ din tribul lui Simeon, Salamiel, fiul lui Emiud; ²¹ din tribul lui Beniamin, Eldad, fiul lui Chaslon; ²² din tribul lui Dan, căpetenie Bacchir, fiul lui Egli; ²³ din fiii lui Iosif, din tribul fiilor lui Manase, căpetenie Aniel, fiul lui Uphi; ²⁴ din tribul fiilor lui Efraim, căpetenie Camuel, fiul lui Sabatha; ²⁵ din tribul lui Zabulon, căpetenie Elisaphan, fiul lui Pharnach; ²⁶ din tribul fiilor lui Issachar, căpetenie Phaltiel, fiul lui Oza; ²⁷ din tribul fiilor lui Aser, căpetenie Achior, fiul lui Selemi; ²⁸ din tribul lui Nephthali, căpetenie Phadael, fiul lui Benamiud.” ²⁹ Aceștia sunt cei cărora Domnul le-a poruncit să le împartă [moștenire] fiilor lui Israel în țara Canaan.

35 ¹ Și Domnul i-a grăit lui Moise, în partea de apus a Moabului, de-a lungul Iordanului, în dreptul Ierihonului, zicând: ² „Hotărăște-le fiilor lui Israel, iar ei să le dea leviților din loturile stăpânirii lor, cetăți de locuit; iar marginile din afara cetăților, împrejurul lor, să le dea leviților ³ și ei le vor avea drept cetăți de locuit; și locurile puse deoparte pentru ei le vor avea [pentru] vitele lor și [pentru] toate dobitoacele lor. ⁴ Și [marginile] de lângă cetăți, pe care le veți da leviților, de la zidul cetății în afară, [vor măsura]

două mii de coți de jur-împrejur. ⁵ Și vei măsura, în afara cetății, latura dinspre răsărit, două mii de coți; latura dinspre miazăzi, două mii de coți; latura dinspre Mare, două mii de coți și latura dinspre miazănoapte, două mii de coți; și cetatea din mijlocul acestui loc va fi a voastră, ca și marginile cetăților. ⁶ Și cetățile pe care le veți da leviților [vor fi] cele șase cetăți de scăpare pe care i le veți da ucigașului ca să se adăpostească acolo; pe lângă acestea [vor mai fi încă] patruzeci și două de cetăți. ⁷ Toate cetățile pe care le veți da leviților: patruzeci și opt de cetăți, acestea și cu împrejurimile lor. ⁸ Și cetățile pe care le veți da din stăpânirea fiilor lui Israel [vor fi] multe de la cei care au multe, și de la cei care au puține, puține. Fiecare după moștenirea sa va da cetăți leviților.”

⁹ Și Domnul i-a grăit lui Moise, zicând: ¹⁰ „Grăiește fiilor lui Israel și spune-le: «Voi să treceți Iordanul către țara Canaanului ¹¹ și să vă puneți deoparte cetăți pentru voi înșivă. Vă vor fi adăpost, ca să fugă acolo ucigașul – toți cei care vor ucide fără voie un suflet. ¹² Și cetățile vor fi pentru voi locuri de scăpare [departe] de ruda cea mai apropiată [a ucisului], care cere sângele, iar ucigașul nu va muri înainte de a se înfățișa adunării, la judecată. ¹³ Și cetățile pe care le veți da – șase cetăți – le veți avea drept loc de scăpare. ¹⁴ Trei cetăți le veți da dincolo de Iordan și trei cetăți le veți da în țara Canaanului. ¹⁵ Ele le vor sluji drept loc de scăpare fiilor lui Israel, străinilor și celor care locuiesc printre voi – cetățile vor sluji drept adăpost, ca să fugă acolo toți cei care vor ucide fără voie un suflet.

¹⁶ Dacă-l va lovi cu o unealtă de fier și omul va muri – ucigaș este. Ucigașul să fie dat morții. ¹⁷ Dacă-l va lovi cu o piatră din mână, de pe urma căreia omul va muri, și acela va muri – ucigaș este. Ucigașul să fie dat morții. ¹⁸ Dacă-l va lovi cu o unealtă de lemn din mână, de pe urma căreia omul va muri, și acela va muri – ucigaș este. Ucigașul să fie dat morții.

35,6-7 Text dificil și în gr., și în ebr. ♦ „de scăpare”, ebr. *miq^olāl* – cetate unde se poate refugia cel care a ucis din greșeală.

35,12 „ruda cea mai apropiată care cere sângele”, gr. *ὁ ἀγγιστεύων τὸ αἷμα/τοῦ αἵματος*. Vb. *ἀγγιστεύειν*, pornind de la rădăcina care înseamnă „apropiat”, este folosit în Lev. (25,25) în sensul larg de „a acționa în calitate de rudă apropiată” (pentru a primi o moștenire, pentru a se căsători cu o văduvă, pentru a răscumpăra din robie etc.) = ebr. *go'el*. Urmat de complementul „sânge”, calchiază expresia ebr. *go'el haddām* și se referă la ruda apropiată care are dreptul să ceară socoteală pentru sângele vărsat, „răzbunătorul sângelui”. Noțiunea de *go'el* a fost transferată și asupra lui Dumnezeu, El fiind considerat apropiatul poporului Său, Răscumpărătorul acestuia.

¹⁹ Ruda lui cea mai apropiată, care-i cere sângele, îl va omorî pe ucigaş. Când îi va ieşi în cale, îl va ucide. ²⁰ Dacă-l va împinge din duşmănie şi, stând la pândă, va azvârli în el cu orice lucru, şi acela va muri, ²¹ sau, mănios fiind, dacă l-a lovit cu mâna şi acela a murit, cine l-a lovit să fie dat morţii – ucigaş este. Ucigaşul va fi dat morţii. Ruda cea mai apropiată, care-i cere sângele, îl va omorî pe ucigaş, când îi va ieşi în cale. ²² Iar dacă, fără de veste, nu din răutate, îl va îmbrânci sau va azvârli în el cu orice lucru, nu stând la pândă, ²³ sau dacă, fără să ştie, va prăvăli o piatră de pe urma căreia acela va muri şi dacă acela moare, dar nu-i era duşman şi nu căuta să-i facă vreun rău, ²⁴ atunci adunarea va judeca între cel care a lovit şi ruda cea mai apropiată, care-i cere sângele, după judecăţile acestea, ²⁵ şi adunarea îl va scoate pe ucigaş de lângă ruda cea mai apropiată care-i cere sângele şi adunarea îl va aşeza din nou în cetatea lui de scăpare, unde fugise; şi va locui acolo până când va muri marele preot, pe care l-au uns cu untdelemnul cel sfânt. ²⁶ Iar dacă ucigaşul va ieşi din hotarele cetăţii unde fugise, ²⁷ şi ruda cea mai apropiată care îi cere sângele îl va găsi în afara hotarelor cetăţii lui de scăpare, şi dacă ruda cea mai apropiată care îi cere sângele îl va omorî pe ucigaş, nu va fi vinovată. ²⁸ Într-adevăr, [cel care a ucis] să locuiască în cetatea sa de scăpare până va muri marele preot, iar după moartea marelui preot ucigaşul se va întoarce la pământul stăpânirii lui. ²⁹ Şi acestea vă vor fi ca îndreptări la judecată, pentru generaţiile voastre pretutindeni unde veţi locui.

³⁰ Oricine loveşte pe cineva – după [spusele] martorilor îl vei ucide pe ucigaş; însă mărturia unui singur martor nu va fi de ajuns pentru ca cineva să moară. ³¹ Şi nu veţi primi răscumpărare pentru cineva din partea ucigaşului, cel vinovat de moarte. Pentru că va fi dat morţii. ³² Nu veţi primi răscumpărare ca să se adăpostească într-o cetate de scăpare, ca să locuiască

35,25.28.32 „până când va muri marele preot”; după Theodoret (*Qu. Num.* 50; *PG*, 80, 400 B), permisiunea ca ucigaşul fără voie să se întoarcă în cetatea sa după moartea marelui preot ar corespunde termenului de iertare a păcatului „după rânduiala lui Melchisedec”, căci Melchisedec este cel care i-a întors în rai pe cei ce fuseseră izgoniţi; ultima parte a comentariului vine în contradicţie cu credinţa, atestată în versiunea greacă a *Vieţii lui Adam şi a Evei* (37,6 şi 43,1), că arhanghelul Mihail este cel care a adus înapoi în rai trupul lui Adam şi al Evei; este posibilă şi o interpretare, bazată pe *Evr.* 5,6.10 şi 7,11.17, unde se menţionează că Hristos este mare preot „după rânduiala lui Melchisedec”; conform acesteia, prin moartea lui Iisus se răscumpără păcatele (*cf.* şi Maxim Mărturisitorul, *Quaestiones et dubia*, 29).

iarăși pe pământ, până va muri marele preot. ³³ Și nu veți însângera pământul unde ați venit să locuiți. Pentru că sângele acesta însângerează pământul; și pământul nu se va împăca de sângele care s-a vărsat peste el decât prin sângele celui care l-a vărsat. ³⁴ Și să nu pângăriți pământul pe care locuiți, unde Eu îmi voi pune cortul între voi. Pentru că Eu sunt Domnul Care și-a pus cortul în mijlocul fiilor lui Israel.”

36 ¹ Și căpeteniile tribului fiilor lui Galaad, fiul lui Machir, fiul lui Manase din tribul fiilor lui Iosif, s-au apropiat și au grăit înaintea lui Moise, înaintea lui Eleazar, preotul, și înaintea căpeteniilor caselor strămoșilor fiilor lui Israel. ² Și au zis: „Domnul i-a poruncit domnului nostru să dea înapoi fiilor lui Israel pământul moștenirii, cel moștenit prin sorți; și Domnul i-a poruncit domnului să dea fiicelor lui moștenirea lui Salpaad, fratele nostru. ³ Și ele vor fi femeile unui om din triburile fiilor lui Israel și lotul lor [de moștenire] va fi pus deoparte din stăpânirea strămoșilor noștri și se va adăuga la moștenirea tribului unde se vor mărita; și va fi pus deoparte din lotul moștenirii noastre. ⁴ Iar dacă se va face iertarea fiilor lui Israel, moștenirea lor se va adăuga la moștenirea tribului unde se vor mărita; și moștenirea lor va fi pusă deoparte din moștenirea tribului moșiei noastre.”

⁵ Și Moise le-a poruncit fiilor lui Israel după rânduiala Domnului, zicând: „Așa zice tribul fiilor lui Iosif: ⁶ Acesta este cuvântul pe care Domnul l-a porunci fiicelor lui Salpaad, zicând: «Unde le va plăcea, [acolo] să se mărite, numai să se mărite cu cineva din familia tatălui lor, ⁷ iar moștenirea fiilor lui Israel nu se va strămuta de la un trib la altul, căci fiii lui Israel se vor alipi fiecare la moștenirea tribului strămoșilor lor. ⁸ Și orice fată care [are drept de] rudenie pe moștenirea din triburile fiilor lui Israel, să se mărite cu unul din familia tatălui ei, ca fiii lui Israel să aibă [drept de] rudenie, fiecare pe moștenirea părinților săi. ⁹ Și partea de moștenire nu va

35,33 „nu veți însângera pământul”, *litt.* „nu veți ucide prin omor pământul”. TM are „să nu pângăriți pământul”. După concepția veche, omorul nepedepsit pângărește pământul (= îl ucide).

36,4 „se va face iertarea”: se referă la anul jubiliar (o dată la cincizeci de ani), când se face eliberarea sclavilor și a pământului, care se întoarce la proprietarul inițial (*cf.* Lev.25,10).

36,8 „[are drept de] rudenie pe moștenire”, *litt.* „își exercită dreptul de rudă apropiată asupra moștenirii”. TM are „moștenește”.

trece de la un trib la alt trib, ci fiii lui Israel se vor alipi fiecare la moștenirea sa.”¹⁰ Și cum i-a rânduit Domnul lui Moise, așa au făcut fetele lui Salpaad,¹¹ iar Thersa, și Egla, și Melcha, și Noua, și Mala, fetele lui Salpaad, s-au măritat cu verii lor.¹² S-au măritat cu oameni din familia lui Manase, dintre fiii lui Iosif, și moștenirea lor a ajuns la familia [din] tribul părintelui lor.

¹³ Acestea [sunt] poruncile și îndreptările și hotărârile pe care Domnul le-a poruncit prin Moise, la apus de Moab, pe Iordan, în fața Ierihonului.

36,13 „Acestea [sunt] poruncile...”: concluzia nu se referă la întreaga carte, ci doar la 33,50-36,12. ♦ „prin Moise”: după aceste cuvinte, TM are în plus „fiilor lui Israel”. ♦ „în fața Ierihonului”: aceste ultime cuvinte sugerează că peregrinarea prin pustiu s-a terminat și poporul este gata să intre în pământul făgăduinței.

DEUTERONOMUL

Introducere

I. A cincea carte a Torei, numită „Deuteronom”

Traducerea în greacă a Torei se încheie cu Deuteronomul: diferită prin conținut și stil de cele patru cărți precedente, această carte stă la temelia religiei iudaice. Traducerea sa în greacă, în Alexandria, la începutul secolului al III-lea î.H., poate dezvălui felul în care un învățat iudeu, în locul și la vremea aceea, înțelegea cartea respectivă conferindu-i, eventual, unele trăsături noi.

După istoria Patriarhilor și relatarea eliberării evreilor din Egipt (Geneza, Exodul), după cartea consacrată organizării cultului (Leviticul) și cea care prezintă pregătirile în vederea cuceririi Canaanului (Numerii), Deuteronomul marchează un moment de oprire: înainte de pasul decisiv al trecerii Iordanului, Moise adună poporul în câmpia Moabului și îi adresează câteva discursuri. Poporul ascultă, stând în picioare. Deuteronomul este în întregime alcătuit din succesiunea acestor discursuri: Moise amintește trecutul; dă legi pentru momentul în care Israel va intra în ținutul Canaanului; instituie înnoirea Legământului, își vestește moartea și îi transmite lui Iisus (Iosua) rolul de conducător al poporului.

Tonul discursului este solemn. „Voi stați cu toții astăzi dinaintea Domnului Dumnezeului vostru” (29,9). Moise vorbește, de asemenea, pentru „cei care nu sunt astăzi cu noi” (29,14). Legământul înnoit este însoțit de blesteme pentru ziua în care Israel îl va rupe. Amintirea răzvrătirii poporului în deșert servește ca avertisment asupra riscurilor apostaziei: Israel este un popor deosebit, ales de Dumnezeu pentru a fi poporul său și pentru a primi pământul pe care Dumnezeu i-l va dărui. Toate binecuvântările îi sunt promise dacă rămâne credincios: va avea rodnicie și o viață fericită. Moise anunță pentru viitor un alt profet care, ca și el, va proclama voința lui Dumnezeu. El îmbărbătează, îndeamnă, afirmă iubirea lui Dumnezeu pentru poporul său, blândețea lui nemărginită; el vestește izbăvirea. Discursurile lui Moise iau în cele din urmă forma unui lung cânt, un poem reluând toată

istoria parcursă, anunțând viitorul și care trebuie păstrat, ca și Legea însăși, pentru a servi drept „mărturie” între cei care au încheiat Legământul, Dumnezeu unul, care spune „Eu sunt”, și poporul ales, unic între toate popoarele.

Când a purces la alcătuirea unei versiuni grecești a Deuteronomului, traducătorul cunoștea locul excepțional pe care îl ocupa această carte în viața poporului evreu: ea a stat la baza restabilirii adevăratului cult, la Ierusalim, în vremea regelui Iosia, după vremurile de îndepărtare de Dumnezeu; cuprindea legislația – „legile lui Moise” –, care însoțea decalogul pentru a da societății lui Israel regulile de cult și de drept. În afara sărbătorilor prevăzute deja în alte cărți, Deuteronomul instaurează ceremonii, o declarație de credință (Deut. 26), ritualul înnoirii Legământului. Se prezintă în mod explicit ca o „carte” în care „cuvintele” lui Dumnezeu, transmise prin gura lui Moise, sunt „scrise”, urmând să fie recopiate, elogiate, proclamate, studiate, predate ca învățătură tuturor. Întemeiază practica esențială a iudaismului: studierea Torei.

Aceasta din urmă este tema asupra căreia versiunea greacă insistă în mod deosebit. Prin titlul dat cărții, prin rigurozitatea vocabularului, prin unele interpretări semnificative, Deuteronomul Septuagintei pune în valoare importanța „cărții”; face distincția între revelația primă, orală, și „cuvintele” fixate ulterior prin scris și destinate apoi din nou lecturii, învățaturii și comentariului oral. Importanța limpede afirmată a studierii Legii, ca și unele inflexiuni date de traducerea în greacă textului ebraic, conferă Deuteronomului grec o originalitate pe care vor încerca să o pună în lumină paginile următoare.

Pentru învățatul evreu care și-a luat sarcina de a-l transpune în greacă, Deuteronomul exista în forma sa definitivă, ca o carte completă și autonomă. Traducătorul ignora ceea ce știința actuală consideră ca faze succesive de redactare. În pofida dubletelor, întreruperilor, repetițiilor, articulațiilor, interpretate de critica biblică drept tot atâtea semne ale unor straturi diferite îmbinate între ele într-o manieră complexă, traducătorul primea textul sub forma unei cărți în ediția sa ultimă, într-o înlănțuire continuă și logică; pentru el totul avea înțeles în această unitate literară. Ca și traducătorul respectiv, noi citim Deuteronomul ca un tot unitar, în forma pe care i-a dat-o tradiția ebraică și în care a intrat în canon. Ca și traducătorul, citim această carte la locul pe care i l-a acordat tradiția: este cartea a cincea, ultima, a Torei. Acest loc nu i-a fost hărăzit cărții lui Iosua, plasată ceva

mai departe, cu toate că relatează adevăratul final al epopeii evreilor, intrarea în țara făgăduită și cucerirea ei.

Tradiția iudaică denumeste a cincea carte a Torei prin termenul *d^ebhārīm*, „cuvinte”, nu se știe de când. Titlul este pe deplin justificat: nu doar pentru că apare la începutul cărții, într-o formulă introductivă generală, „Acestea sunt cuvintele pe care le-a rostit Moise către tot Israelul...”, ci pentru că este cheia întregii cărți, definindu-i cu precizie conținutul. Moise este profetul care „vorbește” în numele lui Dumnezeu. Dumnezeu îi pune în gură „cuvintele” Sale, iar profetul rostește aceste „cuvinte” în numele Domnului; de acum înainte, acestea sunt propriile Sale „cuvinte” (18,18-19), pe care poporul trebuie să le înțeleagă, să le respecte, să le pună în faptă (una dintre formulele recurente în Deuteronom). Termenul *dabhar* desemnează uneori prescripția însăși, fapta care trebuie împlinită. *D^ebhārīm* sunt „cuvintele” divine revelate lui Moise și „prescripțiile” transmise poporului evreu, Legile. Pe muntele Sinai, Moise transmisese poporului cele „zece cuvinte”. Acum, în câmpia Moabului, el rostește „cuvintele acestei Legi”, pe care Domnul îi poruncise să o prezinte „astăzi” în numele Său, pentru poporul ce urma să intre în ținutul Canaanului. Aceste cuvinte nu vor mai fi scrise pe două table, ci într-o „carte”, obiect de venerație și de studiu. Tradiția orală (de la Dumnezeu la Moise, apoi de la Moise la popor) devine tradiție scrisă. Cuvântul *d^ebhārīm* singur ajunge pentru a desemna cartea.

Se putea da un titlu echivalent în greacă? Constatăm că, de-a lungul întregii cărți, pentru a transpune *d^ebhārīm*, traducătorul a folosit nu unul, ci două cuvinte grecești, repartizate după reguli semantice pe care le vom analiza mai departe: îl redă pe *dabhar-d^ebhārīm* fie prin ῥήμα-ῥήματα, fie prin λόγος-λόγοι. Nici unul dintre aceste două cuvinte, ῥήματα și λόγοι, nu poate corespunde exact ca titlu pentru versiunea greacă: cel dintâi ar fi înțeles de cititorul elenofon într-un sens limitat, prea sărac („cuvinte”); al doilea ar indica în mod cert „discursurile”. Or Deuteronomul nu este, pentru credinciosul evreu, o culegere de „discursuri”. Este cartea „cuvintelor” lui Dumnezeu, care au trecut prin gura lui Moise, profet și legiuitor. Folosirea celor doi termeni grecești pentru a traduce *d^ebhārīm* arată că nici unul dintre ei, luat în parte, nu era adecvat pentru a reda bogăția evidentă a ebraicului *dabhar-d^ebhārīm*.

Titlul folosit în greacă, δευτερονόμιον, este împrumutat din traducerea versetului 17,18, care devine în felul acesta cheia întregii cărți. Versetul prescrie ca viitoarea căpetenie a Israelului să scrie (după textul ebraic *mišnēh hattōrāh hazzo 'th*, „o copie a acestei Legi” (cea pe care o transmite

Moise). Pentru a reda cele două cuvinte *mišnēh hattōrāh*, traducătorul a creat un singur cuvânt, un neologism, din care terminația *-ion* face un nume (ca βιβλίον, „carte”) și care reunește numele Legii (*tōrāh* = νόμος) și ideea de repetiție (δέυτερος). Creat pe verbul *šānāh*, „a repeta”, „a dubla”, cuvântul *mišnēh* înseamnă de fapt „copie” sau „dublet” (după cum explică Rachi¹, regele trebuia să aibă două copii ale Legii: una era păstrată în tezaurul său, cealaltă îl însoțea în luptă). Cuvintele formate în greacă pe δέυτερο- indică mai degrabă ceea ce se face a doua oară sau ceea ce vine pe locul al doilea. Fără îndoială, traducătorul voia să exprime ideea că prințul își făcea o copie, un dublet al legii (al „acestei” Legi, al „acestei” cărți). Numai că ambiguitatea lui δέυτερο- le va permite creștinilor elenofoni să înțeleagă termenul cu sensul de „a doua Lege”.

Alegând cuvântul din versetul 17,18 ca titlu al întregii cărți, inventatorul acestui titlu a pus în lumină valoarea remarcabilă a cărții a cincea a Torei în istoria iudaismului: el identifică această carte nu numai cu cea pe care Iisus (Iosua) avea să o scrie pe pietre în momentul intrării în țara făgăduită (Iis. Nav. 9,2c = 8,32 TM), ci mai ales cu cea pe care Iosia o va citi în mod public pentru a reînțemeia adevăratul cult la Ierusalim (4Rg. 22-23), precum și cu cea pe care Ezdra o va citi de asemenea într-o lectură publică la întoarcerea din exil (2Ezr. 18-19 = Ne. 8-10).

II. Versiunea greacă a Deuteronomului: munca traducătorului. Comparație între Septuaginta și Textul Masoretic

Problemele pe care le pune versiunea greacă a Deuteronomului, precum și a celorlalte cărți, sunt în primul rând de ordin lingvistic; este însă dificil să fie separate de problemele exegetice și de consecințele lor teologice. Cum a transpus traducătorul iudeu în limba elenismului elementele fundamentale ale religiei sale? Ce au devenit trăsăturile proprii textului ebraic atunci când au fost citite în greacă independent de modelul ebraic?

Atunci când vorbim despre traducător (traducător care *presupunem* că era unul singur pentru întregul Deuteronom) și de munca sa, se impune o remarcă metodologică: afirmațiile noastre sunt aleatorii; nu avem în fața ochilor textul său propriu (Septuaginta originară), ci textul manuscriselor care ni l-au transmis, și mai târziu cu multe secole. Una sau alta dintre

1. *Le Pentateuque avec Commentaire de Rachi*, v. V, Paris, 1981.

trăsăturile reținute de editori poate proveni din modificări produse în cursul timpului, se poate datora copiștilor, revizorilor – aflați sub influența altor tradiții. Este îndeajuns de convingătoare consultarea lecțiilor diferite, extraordinar de numeroase, date de aparatul critic al ediției J. W. Wevers². În plus, atunci când comparăm versiunea greacă și Textul Masoretic, nu putem ignora faptul că textul ebraic însuși a putut fi oarecum modificat între momentul în care a servit ca model traducătorului și momentul în care a fost fixat în forma acceptată acum, cu vocalizarea și punctuația sa. Septuaginta în stadiul său prim poate fi un martor al textului ebraic antic.

O apreciere globală a muncii traducătorului

Suntem de acord cu Wevers în sublinierea conservatorismului de care dă dovadă traducătorul Deuteronomului; versiunea sa este mai puțin „liberă” față de modelul său, spre deosebire, de pildă, de versiunea Genezei; este mai „literală”. Traducătorul rămâne foarte aproape de model, îi urmează îndeaproape sintaxa, stilul. Atunci când se îndepărtează de un element al modelului său (pe care îl presupunem ca având un consonantism identic celui al actualului Text Masoretic), pare că o face din rațiuni literare, în mod punctual, nu sistematic. De exemplu, alternanța, în textul ebraic, dintre singular și plural, „tu” și „voi”, pentru a desemna destinatarul discursurilor lui Moise, este în linii mari respectată de traducător – alternanța servindu-le istoricilor ca un criteriu prin care pot distinge diversele surse ale cărții. Chiar dacă se constată diferențe destul de numeroase, care par datorate dorinței de a evita schimbările bruște de persoană, totuși grija de a uniformiza textul în interiorul câte unui pasaj nu se manifestă sistematic pe parcursul întregii cărți.

O sintaxă și un stil calchiate după textul ebraic: traducătorul urmează ordinea cuvintelor din modelul său, uneori chiar împotriva uzului limbii grecești (de pildă, în 22,1 negația este în capul frazei, departe de verb; în 29,9-11 infinitivul de care depinde verbul plasat în capul frazei se găsește în versetul 11). El respectă aproape întotdeauna numărul de cuvinte din model. Excepțiile de la această regulă au fost minuțios indicate în Hexapla întocmită de Origen.

Traducătorul reproduce cu exactitate articulațiile textului (formule introductive, particule de legătură). Se constată un mic număr de divergențe în decupajele frazei, care dezvăluie felul în care el a înțeles textul.

2. *Septuaginta. Vetus Testamentum graecum*, III, 2: *Deuteronomium*, Göttingen, 1977.

Traducătorul reproduce *parataxa propozițiilor* (καὶ..., καὶ..., cu diferitele valori pe care le poate avea în greacă această conjuncție copulativă, ca și w^e - în ebraică) și calchieră turnurii ebraice pentru „relansarea” textului, îndeosebi la viitor, pentru a formula prescripții valabile în ținutul Canaanului: „Și se va întâmpla” (καὶ ἔσται...), că vă veți găsi într-o anumite situație, „atunci” (καὶ) veți face așa (6,20-21; 7,12-13; 17,18; 20,2-4 etc.). Fraza greacă urmează fraza ebraică pe toată lungimea ei, până într-atât încât este uneori greu de identificat acel καὶ care introduce verbul principal (printre alte exemple: 14,23-26; 26,1-3; 29,18-19; 30,1-3).

Traducătorul folosește, calchiind modelul ebraic, *succesiuni de infinitive neordonate*, neprecedate de articol, depinzând de verbele pentru care indică dezvoltarea consecutivă, chiar dacă aceste verbe nu implică în greacă o asemenea construcție. De pildă, verbele „a auzi” și „a se răzvrăti” sunt urmate de infinitive care depind aproximativ de ele și care indică în ce fel acționează cel care „ascultă” (11,13; 13,6; 28,1; 28,15 etc.) sau care „se răzvrătește” (28,14; 29,17).

Traducătorul reproduce în propoziție *cuvinte la nominativ*, independente de sintaxa propoziției (4,11; 5,3 etc.). Dă uneori *genitive* numite „ebraice” (de calitate) acolo unde uzul grecesc ar fi recurs la un adjectiv epitet (32,7).

Uzul prepozițiilor grecești este un calc după prepozițiile ebraice și reprezintă unul dintre criteriile traducerii literale studiate de A. Aejmelaeus³. În traducerea Deuteronomului, aceste calcuri sunt aproape fără excepție: ἐν calchiază ebraicul b^e ; εἰς calchiază pe l^e ; ἄπό calchiază pe *min*. Acest din urmă calc este deosebit de frapant în construcțiile contrare uzului grecesc: ἄπό este folosit cu sensul „prea mult pentru” (1,17); introduce un complement de obiect cu sens partitiv (ex.: 1,25; 2,5.9.19 etc.).

Traducătorul calchiază *reluarea pleonastică* a pronumelui demonstrativ la sfârșitul propoziției relative, de tipul: „drumul pe care să urcăm *pe el*”, ἐν αὐτῆι (1,22; *vide* și 1,33; 3,21; 4,5.26.28; 28,37; 30,3; 32,50).

Calchiază *construcțiile idiomatice ebraice*, de pildă: „se ridică și face cutare lucru”, pentru a spune „începe să facă...” (9,12); „răspunde și spune” (1,14.41; în alte locuri: „răspunzând spune”: 21,7; 25,9; 27,14.15 etc.). Reproduce așa-numita *figură etimologică*, insistând asupra verbului, de tipul: „ascultând tu ascultă” (numeroase exemple sunt semnalate în note; am utilizat adesea un adverb pentru a indica insistența). Se remarcă utilizarea

3. *Parataxis in the Septuagint. A Study of the Renderings of the Hebrew Coordinate Clauses in the Greek Pentateuch*, Helsinki, 1982.

sistematică a participiului λέγων, „spunând”, un calc ebraic care introduce cuvintele cuiva, fără ca participiul să se acorde cu cel care vorbește (de pildă în 30, 12-13).

Traducătorul respectă cel mai adesea *indicarea părților corpului* care servesc în ebraică la formarea expresiilor prepoziționale sau care sunt numite pentru valoarea lor simbolică: „fața” (20,3); „gura” (19,15; 21,5); „urechea” (5,1); „mâna” (12,7.11; 15,7; 16,10; 28,8); „piciorul” (2,5.28); „ochiul” în expresia stereotipă „ochiul tău nu va avea îngăduință” (7,16 și *passim*) etc.

Textul grecesc al Deuteronomului este în ansamblul său echivalent textului ebraic: îi corespunde aproape cuvânt cu cuvânt. Excepțiile de la această regulă „cantitativă” sunt totuși de ordinul sutelor, cel mai adesea, e drept, în cazul cuvintelor puțin importante sau al repetițiilor în care prezența sau absența cuvântului nu modifică sensul. Fără a exploata integral lista oferită de Wevers⁴, care indică toate „plusurile” și toate „minusurile” textului grecesc în raport cu cel ebraic, vom da aici câteva lămuriri. Problema pe care această comparație o pune istoricilor textului biblic este de a alege din două forme de text atestate, scurtă sau lungă, pe cea care are cele mai mari șanse de a fi mai veche.

Lacunele din textul grecesc sunt relativ puțin numeroase. Ele au fost reperate în veacul al treilea al erei noastre, atunci când Origen a întocmit Hexapla, prin compararea textelor cuvânt cu cuvânt: cuvintele ebraice care nu aveau un corespondent în Septuaginta veche au primit un cuvânt împrumutat dintr-o altă traducere și marcat cu asterisc. Wevers numără aproape două sute de cuvinte marcate în felul acesta⁵ la care se adaugă un număr aproape egal de cuvinte „suplimentare”, din manuscrisele influențate de Hexapla, fără ca asteriscul să fi fost păstrat. Întreprinderea Hexaplei a fost extrem de minuțioasă: un mare număr de cuvinte mărunte este astfel luat în considerație pentru a da o imagine exactă a textului ebraic, așa cum era el cunoscut la vremea aceea, pentru a avea o echivalență formală perfectă între textul ebraic și cel grecesc. Astfel de cuvinte sunt, de pildă, articolele, pronumele demonstrative, adjectivul „tot”, cuvinte care completează formule stereotipe fără să adauge nimic sensului. Este adevărat că, pentru rabinii care l-au ajutat pe Origen în această muncă de comparare, fiecare cuvânt mărunț era purtător de sens: Tora se citește și se comentează cuvânt cu cuvânt.

4. *Text History of the Greek Deuteronomy*, MSU 13, Göttingen, 1978, pp. 43-47.

5. *ibid.*, p. 31 sq.

Cea mai mare parte a lacunelor ceva mai întinse se poate explica în versiunea greacă drept *abrevieri redacționale* (de pildă în 1,25: în loc de „ei ne-au adresat cuvântul și au spus” [TM], textul grecesc păstrează doar „și ei au spus”). Traducătorul, sau copistul, evită uneori o repetiție sau o precizare considerată superfluă (de ex. în 31,21, lipsește începutul versetului; 32,52: lipsește sfârșitul versetului). Aceste fenomene de abreviere sunt însă rare și contrare tendinței obișnuite de lungire a textului, pe care o vom arăta mai departe. Editorii se bazează uneori pe aceste *lectiones breuiores* ale Septuagintei pentru a formula ipoteza că textul ebraic antic era mai scurt decât TM actual.

Cuvintele și expresiile suplimentare în greacă sunt cu mult mai numeroase decât lacunele, mai ales dacă urmărim ediția lui A. Rahlfs⁶: acest editor a acceptat numeroase cuvinte și expresii din manuscrise, pe care Wevers le-a eliminat, considerând că stilul foarte repetitiv al Deuteronomului ebraic a favorizat tendința traducătorului de a armoniza expresiile paralele. După Wevers, care se bazează cu precădere pe Papirusul 848, unele dintre aceste forme lungi se aflau într-o formă scurtă în Septuaginta antică. Acest fenomen de *alinieră și de lungire a formulelor repetate* este foarte frecvent în cartea noastră. De pildă, constatăm că formula „(prescripțiile) pe care Eu ți le poruncesc” poate fi lungită (în ebraică sau în greacă, în funcție de pasaje) sub forma: „pe care Eu ți le poruncesc *astăzi*”; sau „pe care Eu îți poruncesc *astăzi să le împlinești*”; sau chiar, cu reluarea pleonastică a pronumelui, „pe care Eu îți poruncesc *astăzi să le împlinești pe ele*” (11,22). De asemenea, formulele stereotipe legate de dăruirea țării se pot citi cu cuvinte suplimentare (promisiunea *de a da*, promisiunea făcută *părinților*, de a da *ca parte de moștenire* etc.).

În afară de aceste lungiri ale expresiilor paralele, se remarcă un număr important de *cuvinte izolate* care sunt în „plus” în greacă față de textul ebraic. Pentru a le indica, Hexapla dă dovadă de aceeași minuțiozitate: prin „obelos” este pus în evidență orice cuvânt, cât de mărunț, care în mod formal nu are un echivalent în textul ebraic (sunt cuvinte „obelizate”, adică marcate cu „obelos”). Pentru fiecare „plus” se poate face una dintre ipotezele obișnuite:

6. *Septuaginta, id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes*, Stuttgart, 1935, 2 vol.

– Cuvântul sau expresia va fi figurat în modelul ebraic al Septuagintei, de unde a dispărut ulterior.

– Cuvântul suplimentar era necesar în traducere din motive lingvistice, pentru corectitudinea sintaxei.

– Cuvântul suplimentar obelizat este rezultatul unei duble traduceri, de ordin gramatical, datorată ezitării între două verbe sau nevoii de precizare sau de lămurire a unui cuvânt sau pentru că textul ebraic este dificil de transpus în greacă.

– Cuvântul suplimentar poate fi împrumutat dintr-un alt pasaj: fie că este vorba de un fenomen de armonizare, fie, mai adesea, împrumutul are rostul de a reuni cele două texte, pentru a aminti o idee, pentru a întări o expresie. Nevoia de precizie explică numeroase cuvinte suplimentare: traducătorul explicitează sensul implicit al unui cuvânt ebraic, adaugă precizări de ordin geografic, etnic, ritual etc.

– Elementele suplimentare din text corespund adesea unei nevoi literare și de redactare: traducătorul subliniază logica unei relatări sau dă mai multă forță și expresivitate textului său, îi sporește dramatismul sau emfaza.

III. Transpunerea în greacă a temelor religioase din Deuteronom

În pofida sinonimiei aparente dintre cele două cuvinte grecești folosite pentru a transpune termenul *d'bhārīm*, s-ar putea afirma că unul dintre ele, ῥῆμα, îndeosebi atunci când apare la singular, se referă mai degrabă la învățătura orală a lui YHWH decât la cea a lui Moise. Această tradiție orală (ῥῆμα) se transpune în continuare în „cuvinte” (ῥήματα sau λόγοι), care sunt destinate scrierii, dar care rămân de asemenea obiectul unei transmiteri orale prin învățătură și comentariu. Se pare că recurgerea la λόγος-λόγοι pentru a reda *dabhar-d'bhārīm* este mai puțin marcată religios decât recurgerea la ῥῆμα-ῥήματα.

Verbele ebraice cu înțelesul „a învăța”, cu diverse conotații, au în greacă echivalente simple. Cel mai uzual este διδάσκειν (4,1 *et al.*) pentru *lāmadh*. Traducătorul își diversifică însă vocabularul cu verbe fie rare, fie noi, încercând să exprime forța verbelor ebraice.

Traducătorul Deuteronomului nu se ferește să repete, ca și textul ebraic, verbele care invită nu numai la „ascultarea” cuvintelor legii, ci și la „vegherea” ca ele „să nu cadă în uitare”: importanța verbelor ἀκούειν și φυλάσσειν reiese din versiunea grecească fără să mai fie nevoie să le

comentăm repetiția. Insistența asupra rolului memoriei este puternică în discursurile de îndemn ale lui Moise: formula „amintește-ți” revine de vreo zece ori în Deuteronom, cel mai adesea cu referire la eliberarea din Egipt („amintește-ți că ai fost rob”, 5,15; 15,15; 16,12; 24,18.20.22; „amintește-ți tot ce a făcut Domnul”, 7,18; 24,9). Cea mai importantă este însă „amintește-ți de Dumnezeu” (8,18).

Afirmarea unui Dumnezeu unic, pentru un popor unic, practicând cultul într-un loc unic (*vide* 12,1-19), formează – împreună cu corolarul său, respingerea oricărui cult străin – fundalul Deuteronomului. „Cuvintele” lui Moise vizează în primul rând lupta cu idolatria.

În Deuteronom, poporul evreu este pus în gardă împotriva riscurilor contaminării de cultele abominabile: trebuie să le distrugă toate obiectele (12,2-3). Această primejdie a contaminării justifică interdicția căsătoriei cu fiice ale țărilor cucerite (7,4) și, poate, limitarea numărului de soții ale regelui.

Greaca nu precizează mai mult decât textul ebraic natura cultelor condamnate în felul acesta. O dată este numit Egiptul (29,17), dar cel mai adesea este vorba de Canaan, de țările în care vor intra (11,30; 32,49) sau de Canaan și de alte „neamuri”. De două ori cultul proscris este cel al astrelor (4,19 și 17,3); în rest este vizat cultul reprezentărilor divine, „idoli”, obiecte sculptate în lemn sau piatră, stele (4,16; 7,5; 7,25; 12,2-3; 29,16 *et passim*). Sunt de asemenea menționate sacrificările de copii (12,31 și 18,10), prostituția sacră (23,18), unele ritualuri de doliu (14,1), divinația și magia (18,10-11). Formula „urâciune/spurcăciune pentru Domnul”, βδέλυγμα κυρίου, (7,25 etc.) este folosită pentru a condamna fie practica idolatrică, fie omul idolatru (*vide* 17,1; 18,12; 22,5; 23,19; 24,4; 25,16). Pentru a reda noțiunea de detestare a practicilor idolatrice, traducătorul Deuteronomului introduce un cuvânt nou, προσόχθισμα (7,26).

Deuteronomul, culegere a „legilor lui Moise”, se distinge de decalog, de codul legământului din Ex. 20,22-23,33, de prescripțiile formulate în Numerii și de codul sacerdotal din Levitic. Se prezintă diferit și este mai cuprinzător. În capitolele 12-26, versiunea greacă este, cu foarte puține excepții, identică Textului Masoretic prin succesiunea prescripțiilor și prin conținutul lor.

Relațiile dintre Israel și Domnul său sunt bazate pe legământul lor, pe care câteva versete din Deuteronom îl prezintă ca fiind încheiat printr-o alegere reciprocă (26,17-18 și înnoirea legământului în 29,1.9-18; se regăsește

limbajul deuteronomic în Iis. Nav. 24, pentru legământul de la Sichem. Miza pentru Israel este moștenirea „țării” făgăduite, acest ținut care îi va da toate bunurile, rodnicia și fericirea (4,1; 6,10-11; 8,7-10; 11,8-16 etc.). Condiția pentru această recompensă este o supunere fără greș. Moise subliniază caracterul dramatic al legământului, pentru că omul este împins mereu, de la sine, spre rău sau se lasă contaminat de rău. Vorbește însă în numele unui Domn care „se întoarce” mereu la milă și la iertare.

Lecturi creștine ale Deuteronomului

Ar fi excesiv să încercăm a da aici, în rezumat, o listă a lecturilor Deuteronomului la primii scriitori creștini. Am indicat în note unele referiri la primii Părinți greci, în special la *Epistola lui Barnaba*, la Clement Romanul, Iustin, Irineu, Clement Alexandrinul, Origen și (pentru „antiohieni”) la Theodoret al Cyrului. Au fost puse în lumină numeroase reluări ale interpretărilor alegorice philoniene la Clement Alexandrinul (cu precădere tema umanității legilor mozaice) și la Origen. În afară de folosirea punctuală a unor versete, se pot identifica câteva direcții majore de interpretare a Deuteronomului. Se constată fenomene de respingere, de aprofundare și de transpoziție, precum și o profundă înțelegere a spiritului religios, care face pereche, neadecvat, cu o totală răsturnare de sens în versetele care privesc „poporul lui Dumnezeu”. Este corect să spunem, în același timp, că Deuteronomul a hrănit gândirea creștină și că a fost citit polemic, împotriva evreilor.

Părinții se bazează pe interpretarea paulină a unor versete: poporul creștin îi înlocuiește pe evrei ca popor ales de Dumnezeu (Rom. 10-11). Creștinii sunt „poporul sfânt” (7,6; 32,8-9.21). Această părtinire teologică face adesea ca lectura Deuteronomului să fie tendențioasă, neobiectivă. Cu toate acestea, creștinii descifrează în versetul 32,43 reunificarea celor două popoare.

Partea legislativă a Deuteronomului a fost în mod deosebit folosită în polemică: deși această carte impune să fie respectate „toate cuvintele scrise” și evreii să aibă forța de a se supune legilor, Iisus este împotriva unei respectări în litera Legii, iar Pavel, slujind evanghelia orală a lui Iisus, atacă dependența excesivă de „ceea ce este scris” (Gal. 3,10: Deut. 27,26): „blestemul” Legii (Gal. 3,13: Deut. 21,23) și incapacitatea ei de a da „viața” (Gal. 3,21) decurg din reificarea printr-un document „scris”.

Dacă ofrandele și sacrificiile ocupă un loc modest în comentariile creștine, în schimb calendarul liturgic al Deuteronomului, alături de cele spuse despre „adunarea” lui Israel, este reluat și transpus pentru a da sens sărbătorilor creștine și „eclesiologiei”.

Învățătura spirituală este în întregime adoptată. Iisus însuși a dat ca „primă poruncă” *Šma' Yisrā'el* (6,4-9). Creștinii au păstrat preceptele legate de sfințenie și de purificarea inimii (9,5; 10,12); au insistat asupra „alegerii” care trebuie făcută între viață și moarte, între bine și rău (30,15-19); ei reiau îndemnurile la vigilență (4,9; 15,9). Adoptă modelul, deopotrivă spiritual și literar, al morții lui Moise, așa cum este el relatat în Deut. 34.

Deuteronomul, ca și alte cărți grupate de Biserică sub numele „Vechiul Testament”, a furnizat cititorilor creștini câteva versete în care au văzut anunțată venirea lui Iisus Mântuitorul. Le-au considerat ca „mărturii” (testimonia) care atestau că promisiunea de mântuire se împlinise prin el. Pătımirea sa fusese anunțată: el este cel care a fost „spânzurat pe lemn”, cu toate că era „viața” (28,66; *vide* și 21,23; 32,6; 33,7). Cu ajutorul exegezelor tipologice sau de tip simbolic, cititorii au putut vedea în el „răscumpărătorul” (7,8); el este ploaia binefăcătoare care „coboară” (32,2); „cuvântul” „apropiat” de om (30,14). Și, mai ales, din discursul lui Petru (Fapte 3,22-23), Iisus a fost identificat cu „profetul” făgăduit de Domnul (18,15). Lectura „hristocentrică” a unor versete din Deuteronom s-a putut extinde și la alte pasaje, după cum s-a văzut mai cu seamă pentru Cântul lui Moise din Deut. 32. Acest cânt a deținut un loc atât de important în gândirea și în viața creștinilor încât, din timpuri foarte vechi, a figurat în Psaltire alături de alte „ode” atașate Psalmilor; sub acest titlu, a fost neîncetat comentat, a fost subiect de meditație, a fost alăturat rugăciunii, cu precădere în mediile monastice.

Cécile Dogniez și Marguerite Harl

Deuteronomul

1¹ Acestea sunt cuvintele pe care le-a rostit Moise către tot Israelul dincolo de Iordan, în pustiu, către apus, aproape de [Marea] Roșie, între Pharan, Tophol, Lobon, Vâlceaua și Auritele; ² era cale de unsprezece zile în Horeb, peste muntele Seir, spre Cades Barne. ³ Și într-al patruzecilea an, în luna a unsprezecea, în prima zi a lunii, Moise a grăit către toți fiii lui Israel, toate câte i le poruncise Domnul pentru ei. ⁴ După ce l-a lovit pe Seon, regele amoreilor, care locuia în Esebon, și pe Og, regele din Basan, care sălășluia în Astharoth și în Edrain, ⁵ dincolo de Iordan, în ținutul Moabului, Moise a început să le tâlcuiască legea aceasta spunând: ⁶ „Domnul

1,1 Titlul grecesc este preluat din traducerea v. 17,18, care prescrie viitorului conducător al lui Israel să scrie *mišnēh hattōrāh hazzo'th*, „o copie a acestei legi”. Pentru a reda cuvintele *mišnēh hattōrāh*, traducătorul a creat neologismul δευτερονόμιον, care unește numele legii cu ideea de repetare; cf. Introducerea. ♦ Toponimele „Vâlceaua” și „Auritele” (în greacă: Αυλων „spațiu închis”, „vale între doi munți” și Καταχρύσεα) apar în textul grecesc în traducere etimologică, corespunzând termenilor TM *Haṭṭēroth* și *Dī zāhābh*. ♦ „Israel” (sau „tot Israelul”) este o expresie tehnică specifică Deuteronomului; expresia curentă în celelalte cărți este „fiii lui Israel”. Referindu-se la unitatea poporului ales, ca partener al legământului cu Dumnezeu (indicată în Lev. 4,13.14.15.21 prin συναγωγή și în Deut. 23,2.3 și 31,30 prin ἐκκλησία), termenul îngăduie o pendulare între singular și plural, între „tu” și „voi”. ♦ [Marea] Roșie: aici textul grecesc traduce literal TM (ἡ ἐρυθρά, „cea roșie”); în schimb, către sfârșitul capitoului (1,40), ca și în restul Deuteronomului, apare denumirea completă: ἡ ἐρυθρὰ θάλασσα, „Marea Roșie”.

1,2 „în [ținutul] Horeb”: aceasta este lecțiunea ediției Rahlfs (cu prepoziția ἐν); codicele *Alexandrinus* are aici varianta ἐκ „din”, „de la”, preferată de alți editori moderni (Wevers) și pe care o susține formularea de mai jos (1,19) ἀπάραντες ἐκ Χωρηβ, „plecând din Horeb”.

1,5 „să tâlcuiască”: verbul grecesc διασαφέω este un *hapax* în Pentateuh; sensurile sale sunt multiple, putându-se interpreta ca „a expune în mod clar”, „a explica” sau chiar „a interpreta” legea. ♦ „legea aceasta”: substantivul νόμος (TM: *tōrāh*) apare mereu (cu numai trei excepții, justificabile: 17,11 și 33,4.10) însoțit de demonstrativul οὗτος, pentru a indica transmiterea orală a legilor.

1,6 „Fie-vă de ajuns”: verbul ἰκανόω este folosit într-o formă pasivă, impersonală; această construcție neobișnuită și ambiguă apărase și în Gen. 32,11.

Dumnezeul nostru ne-a glăsuț nouă în Horeb, spunând: «Fie-vă de ajuns cât ați sălășluit pe muntele acesta; ⁷ întoarceți-vă și plecați, îndreptați-vă spre muntele amoreilor și spre toți cei care sălășluiesc prin împrejurimile Arabei, la munte și câmpie, spre miazăzi și spre țărmul mării, spre pământul canaanenilor și Antiliban, până la râul cel mare, Euftrat. ⁸ Iată, v-am dat dinainte pământul; intrați și luați moștenire pământul pe care l-am jurat părinților voștri, Avraam și Isaac și Iacob, că îl dau lor și seminției lor de după ei.» ⁹ Și v-am vorbit la vremea aceea spunându-vă: «Nu voi fi în stare singur să vă duc: ¹⁰ Domnul Dumnezeu vostru v-a înmulțit și, iată, sunteți acum ca stelele cerului de mulți; ¹¹ Domnul Dumnezeu părinților voștri să vă înmulțească înmiit, de câți sunteți, și să vă binecuvânteze, după cum v-a glăsuț. ¹² Cum voi putea eu singur să duc chinul vostru, starea și cărtelile voastre? ¹³ Alegeți-vă bărbați înțelepți, știutori și pricepuți, pentru fiecare trib, și îi voi rândui conducători în fruntea voastră.» ¹⁴ Iar voi mi-ați răspuns zicându-mi: «Este bună vorba pe care ne-ai spus să o împlinim.» ¹⁵ Și am

1,7 „plecați”: în text „plecați voi”, transpunere excesivă în greacă a construcției ebraice care repetă pronumele după verb.

1,8 „v-am dat”: traduce aici verbul παραδίδωμι (TM: *nāthan*, „a dăru”), care apare frecvent în Deuteronom și care face parte din vocabularul dreptului militar și penal al Egiptului elenistic; sintaxa verbului grecesc o urmează îndeaproape pe cea a verbului ebraic: este urmat fie de prepoziția ἐνώπιον, „dinaintea” (ca aici), fie de sintagma πρό προσώπου, „în fața”, fie de sintagma εἰς τὸς χεῖρας, „în mâinile” – aceasta din urmă părand să fie preferată de traducător, de vreme ce recurge la ea chiar și acolo unde textul ebraic nu o folosește (2,36; 7,2.23). ♦ Verbul grecesc κληρονομεῖν, „a moșteni”, este clasic pentru a desemna intrarea în posesia unui pământ. Este echivalentul majoritar al ebr. *yāraš*. În Biblie, conceptul, deosebit de important, de „moștenire” este strâns legat de acela de „legământ”, având mai degrabă sensul de „proprietate sacră”: astfel, pământul făgăduinței este „moștenirea lui Israel”, iar Israel este „moștenirea lui YHWH”.

1,12 Prin „stare” am echivalat termenul grecesc ὑπόστασις, folosit în Septuaginta pentru mai multe rădăcini ebraice cu sensuri diferite: „povară”, „apăsare”, „fondul sentimentelor”, „dispoziție interioară”. Cf. Ps. 37,5 sau Is. 46,1, unde același termen ebraic este tradus prin cuvântul grec φορτίον, „povară”, „greutate”.

1,13 În Ex. 18,13-23 Iothor este cel care îl sfătuiește pe Moise să pună căpetenii peste popor. ♦ „bărbați înțelepți”: termenul grecesc σοφός acoperă înțelesul de „înțelepciune aplicată, practică” al ebraicului *hākhām*.

1,14 „vorba” este aici traducerea termenului grecesc ῥῆμα, care înseamnă deopotrivă „cuvântul” și realitatea pe care o indică.

1,15 „scribii” sunt grefierii sau secretarii judecătorilor (γραμματοεισαγωγεὺς); pasajul este însă diferit de TM, unde nu apare în final referirea la „judecători”, ci la „triburi” (cuvinte asemănătoare în ebraică: *šōphet* și *šēbhet*).

luat dintre voi bărbați înțelepți, știutori și pricepuți și i-am rânduit să fie în fruntea voastră ca mai-mari peste o mie, peste o sută, peste cincizeci, peste zece și ca scribi pentru judecătorii voștri.¹⁶ Și le-am poruncit judecătorilor voștri la vremea aceea spunându-le: «Ascultați [ce se întâmplă] între frații voștri și judecați după dreptate între un bărbat și fratele său și străin.¹⁷ Nu te gândi în fața cui [te afli] la judecată, judecă-l pe cel mic ca și pe cel mare, nu te teme de fața omului, căci judecata este a lui Dumnezeu; iar dacă pricina vă va veni prea grea, aduceți-o la mine și eu o voi asculta.»¹⁸ Și v-am încredințat la vremea aceea toate cuvintele pe care să le împliniți.

¹⁹ Și, plecând din Horeb, am străbătut tot pustiul cel mare și înspăimântător, pe care l-ați văzut în drumul către muntele amoreilor, după cum ne-a poruncit Domnul Dumnezeuul nostru, și am ajuns până la Cades Barne.²⁰ Și v-am spus: «Ați venit până la muntele amoreu, pe care Domnul Dumnezeuul nostru vi-l dă vouă.²¹ Iată, Domnul Dumnezeuul vostru v-a dat pământul din fața voastră; suiți-vă și luați-l moștenire, după cum v-a spus Domnul Dumnezeuul părinților voștri; nu vă temeți și nu vă înfricoșați.»²² Și ați venit

1,16 Termenul *προσήλυτος* (tradus aici prin „străinul”) este atestat pentru prima dată în greacă în Ex. 12,48,49; este corespondentul ebr. *ger*, redat în alte pasaje prin *πάροικος*, care implică ideea de vecinătate; inscripțiile atestă, începând cu sec. al III-lea î.H., folosirea lui *πάροικος* pentru a numi străinul care locuiește într-o anumită zonă, fără drept politic, dar cu statut de protejat. Alegerea termenului *προσήλυτος* corespunde necesității de a indica o situație specială. În Ex. 20,10 *ὁ προσήλυτος ὁ παροικῶν ἐν σοι*, „străinul care locuiește la tine”, traduce ebr. *gēr 'ašer bišf 'āreykhā*, „străinul care este la poarta ta”. Cf. Ex. 12,48.

1,17 Datoria judecătorului „de a nu căuta la fața omului”, adică de a nu ține seama de condiția socială a împričinaților, de a fi imparțial, este o idee reluată mai jos (Deut. 16,19), cu folosirea aceluiași verb grecesc *ἐπιγινώσκω*, „a se gândi”, „a da atenție”, „a fi preocupat”. ♦ Înfașurarea celor care se prezintă în fața judecătorului este o temă recurentă în NT; pasajul acesta din Deuteronom este în relație directă cu Iac. 2,1-9. ♦ Philon aplică prescripția creării de către Dumnezeu a omului și a universului (*Her.* 155-157).

1,18 „să le împliniți”: verbul *ποιέω* înseamnă aici (și mai departe) „a pune în faptă cuvintele, poruncile”, fiind un neologism semantic.

1,21 Versetul este la plural, cu toate că TM folosește singularul. ♦ „nu vă înfricoșați”: apare aici pentru prima dată verbul grecesc târziu *δειλιάω*, „a fi înspăimântat”, „a da dovadă de lașitate”; face mereu pereche cu *φοβέω*, „a se teme”, în pasaje de încurajări războinice (Deut. 31,6,8; Iis. Nav. 1,9; 8,1; 10,25).

1,22 „să se întoarcă să ne dea de veste (*lit.* dezvăluie)”: *ἀναγγελέω ἀπόκρισιν* este echivalentul literal al expresiei ebraice *šubh dabhar*, „a aduce înapoi răspuns”, care apare variat redată în LXX, prin simplificare: „a răspunde” (Gen. 37,14), „a răspunde o vorbă” (Num. 13,26 și Iis. Nav. 14,7), „a spune” (Deut. 1,25).

toți la mine și mi-ați spus: «Să trimitem bărbați înaintea noastră, care să iscodească pentru noi ținutul și să se întoarcă să ne dea de veste, vădindu-ne drumul pe care să urcăm și cetățile în care să intrăm.»²³ Și vorba voastră mi-a fost pe plac și am luat dintre voi doisprezece bărbați, câte un bărbat din fiecare trib.²⁴ Și, întorcându-se, au urcat în munte și au mers până la Valea Strugurelui și au cercetat-o.²⁵ Și au luat în mâini din roadele pământului, ni le-au adus și au spus: «Bun este pământul pe care Domnul Dumnezeu nostru ni-l dă nouă.»²⁶ Și nu ați vrut să vă suiți și v-ați abătut de la cuvântul Domnului Dumnezeului vostru²⁷ și ați cântit în corturile voastre și ați spus: «Fiindcă Domnul ne urăște, ne-a făcut să ieșim din țara Egiptului ca să ne dea pe mâna amoreilor și să ne stârpească.»²⁸ Unde să ne suim?» Frații voștri v-au înmuiat inima spunând: «Un neam mare, numeros și mai puternic decât noi și cetăți mari și înconjurate de ziduri până la cer și, pe deasupra, fii de uriași am văzut acolo.»²⁹ Și eu v-am spus: «Nu vă ascundeți de frică și nu vă înspăimântați din pricina lor.»³⁰ Domnul Dumnezeu vostru, care merge înainte, în fața voastră, va lupta cu ei dimpreună cu voi, în toate, așa cum a făcut pentru voi în țara Egiptului³¹ și în pustiul acesta, pe care l-ați văzut, căci Domnul Dumnezeu tău te-a hrănit așa cum un om își hrănește fiul, tot drumul pe care l-ați străbătut, până ce

1,24 „Valea Strugurelui” este traducerea etimologică a toponimului ebraic Eşkol (care apare ca antroponim, Eschol, în Gen. 14,13,24).

1,26 Aici, ca și în alte pasaje din Deuteronom (1,43; 9,23; 34,5) textul grecesc are ῥῆμα, „cuvânt”, acolo unde în TM este „gură”; pasajele pot sugera anti-anthropomorfismul traducătorului sau reducerea unei metafore la înțelesul său simplu.

1,27 Prima apariție în Deuteronom a formulei „a scoate din țara Egiptului”. Menționată prima dată în Ex. 20,2, ieșirea din Egipt este evenimentul fondator al istoriei lui Israel, la care poporul lui Dumnezeu va trebui să se refere neîncetat, întrucât îi datorează identitatea și originalitatea proprie. Tema va fi frecvent reluată în celelalte cărți biblice și continuată în iudaism și creștinism.

1,28 Tradiția manuscrisă diferă aici: codicele *Vaticanus* (pe care se bazează ediția Rahlfs) are οἱ ὄδελφοὶ ὑμῶν, „frații voștri”, în vreme ce *Alexandrinus*, în acord cu TM, are ...ἡμῶν, „(frații) noștri”.

1,31 „te-a hrănit”: aceasta este prima atestare cunoscută a verbului τροφοφορέω, „a hrăni”, „a aduce hrana”. Traducerea în felul acesta a verbului ebraic *nāsā*, „a purta”, este o interpretare, care conturează imaginea tatălui ce își hrănește fiul, diferită de o altă imagine în care apare verbul *nasa*: (Ex. 19,4) vulturul care își poartă puiul pe aripi. Papirii atestă aici verbul τροποφορέω, „a se plia”. Origen cunoaște această formă (*Com. Mt.* 10,14,7; *C. Cels.* II,360; IV,71), în sensul de „a se adapta”: Dumnezeu se adaptează la om, luând toate formele limbajului său. ♦ La Părinți apare tema Dumnezeului-doică hrănitoare (cf. Atanasie, *Ep. Serap.* 4,16; Macarie, *Hom.* 46,3).

ați ajuns în locul acesta.»³² Nici în cuvântul acesta nu v-ați încrezut în Domnul Dumnezeuul vostru³³ care merge înaintea voastră pe drum, ca să vă găsească un loc, îndrumându-vă noaptea în foc și ziua într-un nor, ca să vă arate calea pe care s-o urmați.³⁴ Și a auzit Domnul glasul cuvintelor voastre și, pornit, a jurat spunând:³⁵ «Nici unul din bărbații aceștia nu va vedea ținutul cel bun, pe care l-am făgăduit părinților lor,³⁶ în afară de Chaleb, fiul lui Iephone; el îl va vedea și lui îi voi da pământul pe care-a pus piciorul și fiilor lui, fiindcă a stat alături de Domnul.»³⁷ Și Domnul s-a mâniat împotriva mea din pricina voastră spunând: «Nici chiar tu nu vei ajunge acolo;³⁸ Iisus, fiul lui Nave, cel care-ți stă alături, el va ajunge: întărește-l, pentru că el va împărți [pământul] pentru Israel.³⁹ Și toți copiii mici, care astăzi nu cunosc nici binele, nici răul, ei vor ajunge acolo și lor le voi da [pământul] și îl vor moșteni.»⁴⁰ Iar voi v-ați întors și v-ați așezat tabăra înspre pustiu, pe drumul spre Marea Roșie.⁴¹ Și mi-ați răspuns și ați zis: «Am greșit în fața Domnului Dumnezeului nostru; ne vom sui și vom lupta în toate așa cum ne-a poruncit Domnul Dumnezeuul nostru»; și luându-și fiecare cele pentru război, v-ați strâns și v-ați suit în munte.⁴² Iar Domnul mi-a spus: «Spune-le: Nu vă suiți și nu vă luptați, căci Eu nu sunt cu voi, să nu fiți spulberați dinaintea dușmanilor voștri.»⁴³ Și eu v-am vorbit, iar voi nu mi-ați dat ascultare și ați încălcat cuvântul Domnului și, semețindu-vă, v-ați suit în munte.⁴⁴ Și au ieșit amoreii care sălășluiau în muntele acela în întâmpinarea voastră și v-au urmărit, așa cum fac viespile, și v-au bătut de la Seir până la Erma.⁴⁵ Și așezându-vă ați plâns în fața Domnului, iar Domnul nu a auzit glasul vostru și nu s-a întors către voi.⁴⁵ Și ați șezut la Cades multe zile, [toate] zilele câte le-ați petrecut acolo.”

2¹ „Și, întorcându-ne, am pornit spre pustiu, înspre Marea Roșie, așa cum îmi spusese Domnul, și am mers înconjurând muntele Seir vreme de multe zile.² Și mi-a vorbit Domnul:³ «Vă ajunge cât ați mers pe lângă muntele acesta, întoarceți-vă acum spre miazănoapte;⁴ și poruncește

1,34 „pornit”: mânia, exasperarea divină. Părinții au încercat să interpreteze pasajul în sens neantropomorfic. Dumnezeu nu se poate mânیا ca un om, El este impasibil, netulburat. „Mânia” lui este expresia justiției. Despre subiect: Philon, *Deus* 52; Irineu, *Adv. haer.* II,13,3; Origen, *Hom. Ez.* 10,2; *Hom. Num.* 23,2, precum și introducerea lui C. Ingremeau la tratatul lui Lactanțiu, *De ira Dei*, SC 289.

1,36 Alipirea de Dumnezeu este o temă proprie Deuteronomului, exprimată în greacă prin mai multe verbe: προσκεῖσθαι, (προσ)κολλᾶσθαι, ἐχεῖν + genitivul.

1,38 „Iisus”: cf. nota la Ex. 17,9. ♦ „cel care-ți stă alături”: cf. nota la Ex. 24,13.

poporului spunând: 'Treceți prin ținuturile fraților voștri, fiii lui Esau, care sălășluiesc în Seir, și ei se tem de voi și tare se păzesc de voi.' ⁵ Să nu porniți război cu ei: căci nu vă voi da vouă din pământul lor, nici cât talpa piciorului, pentru că muntele Seir l-am dat moștenire fiilor lui Esau. ⁶ Cumpărați-vă de la ei pe argint de-ale gurii și mâncați, iar apa luați-o cu măsura de la ei, pe argint, și beți-o.' ⁷ Căci Domnul Dumnezeu nostru te-a binecuvântat pe tine în toată lucrarea mâinilor tale; știi bine cum ai străbătut pustiul acela mare și înfricoșător; iată, sunt patruzeci de ani de când Domnul Dumnezeu tău este cu tine și nu ți-a lipsit nimic.» ⁸ Și am trecut pe la frații noștri, fiii lui Esau, care sălășluiau în Seir, în lungul drumului Arabei, de la Ailon și de la Gasiongaber, și ne-am întors și am mers înspre pustiul Moab. ⁹ Și mi-a vorbit Domnul: «Nu vă învrăjbiți cu moabiții și nu porniți război împotriva lor; căci nu vă voi da moștenire nimic din pământul lor, pentru că fiilor lui Lot le-am dat să moștenească Seirul. (¹⁰ Omminii se așezaseră cei dintâi aici, neam mare și numeros și puternic, deopotrivă cu enakimiții; ¹¹ raphaimii s-au numărat și ei în rândul enakimiților, iar moabiții le-au dat numele de ommin. ¹² În Seir au sălășluit mai înainte chorreei, iar fiii lui Esau i-au nimicit și i-au spulberat dinaintea lor și s-au așezat ei în locul acelora, așa cum a făcut Israel cu pământul moștenirii sale, pe care l-a dat lor Domnul.) ¹³ Acum ridicați-vă și porniți și străbateți valea Zaret.» Și noi am traversat valea Zaret. ¹⁴ Și zilele cât am mers de la Cades Barne până am traversat valea Zaret au fost [cu totul] treizeci și opt de ani, până ce s-a stins toată generația bărbaților războinici, pierind din tabără, așa cum le jurase Dumnezeu. ¹⁵ Și mâna lui Dumnezeu se afla asupra lor, ca să-i nimicească din tabără, până ce au pierit. – ¹⁶ Și s-a făcut că, după ce au pierit toți bărbații războinici din mijlocul poporului, ¹⁷ Dumnezeu mi-a

2,5 „să nu porniți”: textul grecesc recurge la viitorul cu valoare de imperativ; întregul Deuteronom este dominat de acest tip de construcție. Pe parcursul cărții, am redat recomandările fie prin conjunctiv, fie prin imperativ, fie prin viitor – atunci când această transpunere părea adecvată pentru ansamblul frazei. ♦ „război”: cuvântul este adăugat în textul grecesc, probabil prin influența versetului 9.

2,7 „în toată lucrarea mâinilor tale” este o formulă relativ frecventă în Deuteronom (e.g. 16,15; 28,12; 30,9). ♦ Numărul „patruzeci”, care indică durata tradițională a drumului parcurs prin deșert, este menționat pentru prima dată în Ex. 16,35, apoi în Num. 14,32; 32,13; 33,38 și în Deut. 1,3 și 8,2 (în textul ebraic). În Deuteronom, cei patruzeci de ani apar ca o încercare la care Dumnezeu și-a supus poporul ales. În NT, cele patruzeci de zile petrecute de Iisus în deșert amintesc anii exodului (Mc. 1,12; Lc. 4,1; Mt. 4,4 – unde este citat Deut. 8,3).

grăit, zicând: ¹⁸ «Vei trece astăzi hotarele moabiților, la Seir, ¹⁹ și vă veți apropia de fiii lui Amman; nu vă învrăjbiți cu ei și nu porniți război împotriva lor; căci nu îți voi da moștenire din ținutul fiilor lui Amman, pentru că l-am dat moștenire fiilor lui Lot. ²⁰ Va fi socotit ca ținut al raphaimilor; căci raphaimii l-au locuit la început, iar ammaniții i-au numit pe aceștia zomzommin, ²¹ neam mare și numeros și mai puternic decât voi, ca și enakimiții, și Domnul i-a făcut să dispară dinaintea lor și ei s-au înstăpânit și au șezut în locul lor până în ziua de azi: ²² cum le-au făcut fiilor lui Esau care locuiau în Seir, felul în care au izgonit ei neamul chorreu din fața lor și s-au înstăpânit și au șezut în locul lor până în ziua de azi. ²³ Și eveii, cei care sălășluiesc în Aseroth până la Gaza, și cappadocienii, care au venit din Cappadocia, i-au izgonit și au șezut în locul lor.) ²⁴ Așa că sculați-vă și plecați și treceți valea Arnon; iată, l-am dat în mâinile tale pe Seon amoreul, regele Esebonului, precum și pământul lui; începeți să-l moșteniți, porniți război cu el. ²⁵ În această zi, începe să întipărești spaima și groaza de tine pe chipurile tuturor neamurilor de sub cer; la auzul numelui tău, să fie tulburate și să arate durere dinaintea ta.»

²⁶ Și am trimis soli din pustiul Kedamoth, la Seon, regele Esebonului, cu cuvinte de pace, spunând: ²⁷ «Voi trece prin ținutul tău; voi merge pe drumul meu, fără să mă abat nici la dreapta, nici la stânga. ²⁸ Tu îmi vei da hrană pe bani și eu voi mânca, îmi vei da apă pe bani și eu voi bea – atâta doar, că am să trec pe jos – ²⁹ tot așa cum au făcut pentru mine fiii lui Esau care locuiesc la Seir și moabiții care locuiesc în Aroer, până ce voi trece Iordanul, spre ținutul pe care Dumnezeu nostru ni l-a dat.» ³⁰ Dar Seon, regele din Esebon, nu a voit să ne lase să trecem pe la el, pentru că Domnul Dumnezeu nostru i-a împietrit duhul și i-a învârtoșat inima, ca să fie dat în

2,23 Etonimul „eveii” (οἱ Εβῆοι) din Septuaginta are trei corespondente în TM: populația 'awwiyim (aici și în Iis. Nav. 13,3), hiwwi (Gen. 10,17; Ex. 3,8.17; Deut. 7,1; 20,17 etc.) și hittî (Gen. 26,34).

2,26 Origen, în *Omițiile XII și XIII la Num.*, a comentat victoria asupra lui Seon ca un triumf asupra diavolului „orgolios și trufaș”, epitete întemeiate pe etimologia numelui Seon. Numele capitalei sale, Esebon, este interpretat de Origen în sens etimologic, ca „raționamente”, căci „esența puterii diavolului stă în argumente” (cf. Philon din Alexandria, *Leg.* III,26). Victoria împotriva lui Og (cu sensul etimologic „obstacol”) o interpretează ca o înfrângere a moleșelii (sensul etimologic al numelui Basan).

2,27 „voi trece”: TM „lasă-mă să trec”.

2,30 Origen (*Com. Io.* XXXII, 218-228) socotește că acesta este singurul pasaj din Biblie în care „duhul” (πνεῦμα) apare în sens negativ.

măinile tale, așa cum a fost în ziua aceea. ³¹ Și a zis Domnul către mine: «Iată, am început să-l dau dinaintea ta pe Seon amoreul, regele Esebonului, și pământul lui; începe să moștenești pământul lui.» ³² Și Seon, regele Esebonului, ne-a ieșit dinainte, el și tot poporul lui, la război la Iassa. ³³ Și Domnul Dumnezeu nostru ni l-a pus dinainte și noi l-am bătut, pe el și pe fiii lui și pe tot poporul lui ³⁴ și am pus stăpânire atunci pe toate orașele lui și am nimicit, rând pe rând, fiecare oraș, și pe femeile lor și pe copiii lor, nu am lăsat nici un suflet viu; ³⁵ doar turmele le-am luat pradă și cele jefuite din orașe. ³⁶ De la Aroer, care este așezat pe malul pârâului Arnon, și de la orașul care se află în vale și până la muntele Galaad, nu a fost nici un oraș care să ne scape, Domnul Dumnezeu nostru pe toate le-a dat în mâinile noastre; ³⁷ dar de pământul fiilor lui Ammon nu ne-am apropiat, nici de toate locurile din vecinătatea pârâului Iabok, nici de orașele din munte, așa cum ne poruncise Domnul Dumnezeu nostru.”

³ ¹ „Și ne-am întors și ne-am suit pe drumul spre Basan, iar Og, regele din Basan, ne-a ieșit în întâmpinare, el și cu tot poporul lui, în război la Edrain. ² Și mi-a spus Domnul: «Nu te teme de el, pentru că ți l-am dat pe mână, pe el și pe tot poporul lui și tot pământul lui, și te vei purta cu acesta așa cum te-ai purtat cu Seon, regele amoreilor, care sălășluiește în Esebon.» ³ Și ni l-a dat Domnul Dumnezeu nostru pe mână, și pe regele Og al Basanului și pe tot poporul lui și l-am lovit până ce i s-a stins sămânța. ⁴ Iar noi am pus stăpânire atunci pe toate orașele lui, nu a mai rămas nici un singur oraș pe care să nu-l luăm de la ei, șazeci de orașe, toate împrejurimile Argobului, de sub domnia lui Og, în Basan, ⁵ toate – orașe întărite, ziduri

2,34 Precizarea „rând pe rând” (ἐξῆς) e fără corespondent în TM, care are, în schimb, înainte de „femeile și copiii”, *m^ethrim*, „bărbați”, cuvânt socotit superfluu de traducător, exterminarea bărbaților fiind de la sine înțeleasă. Lui Celsus, care se indigna de ideea masacrării dușmanilor, mai ales a tinerilor, Origen (*C. Cels.* VII, 18) răspunde că nu trebuie luat în sens literal cuvântul ζῳργίασ, ci în sens spiritual: trebuie distrus tot ce are viață la dușmanii născuți din viciu, chiar și relele abia născânde, adică cele mai mici gânduri păcătoase.

2,36 Traducătorul folosește aici doi termeni grecești (χειμάριος „pârâu”, „torent”, și φάραξ „râpă”, „surpătură”, aproximat de noi prin „vale”, defileu) pentru unul singur din TM (*nahal*); editorii BA consideră că aici nu este vorba de o ezitare de traducere, ci de o adecvare la realitatea topografică: o vale pe care ploile o fac impracticabilă.

3,4 „împrejurimile”: forma substantivată a adjectivului (περίχωρος) pare să fie proprie Septuagintei.

înălțate, cu porți și zăvoare, fără a mai socoti și orașele fereziților, foarte numeroase. ⁶ Noi le-am nimicit, cum am făcut cu Seon, regele din Esebon, am nimicit fiecare oraș, unul după altul, femeile și copiii; ⁷ și toate turmele și cele jefuite din orașe le-am luat de la ei ca pradă.

⁸ Și luarăm atunci pământul din mâinile celor doi regi ai amoreilor, care se aflau dincolo de Iordan, de la pârâul Arnon și până la Aermon (⁹ fenicienii au numit Aermonul Sanior, iar amoreii îl numiră Sanir); ¹⁰ toate orașele din Misor și tot Galaadul și tot Basanul până la Selcha și Edrain, orașe [aflăte] sub domnia lui Og în Basan. ¹¹ Căci nu mai rămăsese nimeni în afară de Og, regele Basanului, dintre raphaimi; iată, patul lui era un pat de fier, iată, acesta se afla în cetățuia fiilor lui Ammon și avea nouă coți în lungime și patru coți în lățime – coți de bărbat. ¹² Și pământul acesta noi l-am luat în moștenire din clipa aceea, de la Aroer, care se află pe malul pârâului Arnon, și jumătate din muntele Galaad, precum și orașele sale, – eu le-am dat lui Ruben și lui Gad. ¹³ Iar restul Galaadului și tot Basanul, regatul lui Og, le-am dat la jumătatea de trib a lui Manase, precum și tot ținutul din preajma Argobului, tot acel Basan: acesta va fi socotit ca ținut al raphaimilor. ¹⁴ Și Iair, fiul lui Manase, a luat toate împrejurimile Argobului până la ținuturile locuite de gergesei și omachathiți; le-a numit cu numele său, anume Basan Auoth Iair, până în ziua de azi. ¹⁵ Iar lui Machir i-am dat Galaadul. ¹⁶ Și lui Ruben și lui Gad le-am dat de la Galaad până la pârâul Arnon (mijlocul pârâului este hotarul) și până la Iabok; pârâul [este] hotarul pentru fiii lui Amman. ¹⁷ Și Araba și Iordanul [sunt] hotar la Machanareth și până la marea Arabei, marea cea sărată, sub Asedoth Phasga, la răsărit. ¹⁸ Și v-am poruncit la vremea aceea spunând: «Domnul Dumnezeu vostru v-a dat pământul acesta moștenire; luați-vă armele și mergeți mai departe, înaintea fraților voștri, fiii lui Israel, voi toți cei care sunteți în stare. ¹⁹ Numai femeile voastre și copiii voștri și turmele voastre – știu că aveți multe turme – să locuiască în orașele voastre, pe care vi le-am dat, ²⁰ până când Domnul Dumnezeu vostru le va da odihnă și fraților voștri așa cum [v-a dat] vouă, și vor primi și ei moștenire pământul, pe care Domnul Dumnezeu nostru

3,11 „patul de fier” al regelui Og a fost interpretat ca o referire la sarcofagul, de mari dimensiuni, aflat în capitala ammoniților.

3,12-16 Împărțirea pământului între Ruben, Gad și Machir este obscură (deopotrivă în greacă și în ebraică) din pricina dublei lor menționări (12-13 și 15-16) și a intercalării unei notițe referitoare la Iair (14).

l-a dat lor dincolo de Iordan, iar voi vă veți întoarce, fiecare la moștenirea sa, pe care v-am dat-o vouă.»

²¹ Și lui Iisus [Nave] i-am poruncit la vremea aceea spunând: «Ochii voștri au văzut toate câte le-a făcut Domnul Dumnezeu nostru acestor doi regi; așa va face Domnul Dumnezeu nostru cu toate regatele pe care le veți străbate până acolo. ²² Nu vă temeți, căci Domnul Dumnezeu nostru va lupta el însuși pentru voi.» ²³ Și m-am rugat Domnului la vremea aceea spunând: ²⁴ «Doamne, Doamne, Tu ai început să îi arăți slujitorului Tău tăria Ta și puterea Ta și mâna Ta cea tare și brațul Tău cel înălțat; căci cine este dumnezeul din cer sau de pe pământ care va face așa cum [ai făcut] Tu cu tăria Ta? ²⁵ Eu voi trece acum și voi vedea acest pământ bun care se află dincolo de Iordan, acest munte bun și Antilibanul.» ²⁶ Și m-a disprețuit Domnul din pricina voastră și nu mi-a dat ascultare și Domnul mi-a spus: «Ajunge, nu te porni să rostești din nou această cuvântare; ²⁷ suie-te în vârful Stâncii-Cioplite și ridică-ți ochii către mare și spre miazănoapte și spre miazăzi și spre răsărit și privește cu ochii tăi; căci tu nu vei trece Iordanul acesta. ²⁸ Și poruncește-i lui Iisus [Nave] și întărește-l și îndeamnă-l, pentru că el este cel care va trece înaintea poporului acestuia și el le va împărți lor pământul pe care l-ai văzut.» ²⁹ Iar noi ne-am pus tabăra într-o vale împădurită, foarte aproape de casa lui Phogor.»

4 ¹ „Iar acum, Israele, ascultă îndreptările și hotărârile pe care vi le dau spre învățare astăzi ca să le împliniți, ca să trăiți și să vă înmulțiți și, ajungând [acolo], să moșteniți pământul pe care Domnul Dumnezeu părinților voștri vi l-a dat vouă. ² Să nu adăugați nimic la lucrul pe care eu

3,24 „Doamne, Doamne”: repetiția apare și în 9,26; corespunde formulei *'Adhonāy YHWH*, pe care traducătorul Genezei o redase printr-un singur vocativ: *δέσποτα* (15,2). Repetiția apare și în Mt. 25,11. ♦ Pentru a exprima puterea lui Dumnezeu, textul grecesc folosește o formulă lungă, în care există două sintagme suplimentare față de textul ebraic: *τὴν δύναμιν*, „puterea Ta” și *τὸν βραχίονα τὸν ὑψηλόν*, „brațul Tău cel înălțat”.

3,27 „Stânca-Cioplită” (*Λελαξευμένος*) este traducerea toponimului Pisgah.

4,1 Formula „iar acum” (*καὶ νῦν*, ebr. *w^e 'anāh*) este caracteristică textelor juridice și liturgice; aici marchează articulația dintre rememorarea trecutului și prezentarea legii. ♦ Verbul *διδάσκω*, „a învăța, a da spre învățare”, este reprezentativ pentru tematica Deuteronomului; în perioada elenistică, termenul *διδασκαλεία* desemna sinagogile, școlile de înțelepciune. ♦ În TM lipsește „astăzi”. ♦ „să vă înmulțiți” (*πολυπλασιασθήτε*): cuvântul lipsește în *Alexandrinus*, dar apare în pasajele similare 8,1 și 11,8.

4,2 Interdicția de a adăuga sau de a scoate ceva din textul sacru va dobândi importanță în creștinism pentru a exprima integralitatea Scripturilor. Irineu (*Adv. Haer.* IV, 33,8)

Însumi vi-l poruncesc și să nu lăsați nimic deoparte; păziți poruncile Domnului Dumnezeuului vostru, tot ceea ce eu vă poruncesc astăzi.³ Ochii voștri au văzut toate câte i le-a făcut Domnul Dumnezeuul nostru lui Beelphegor: oricine a mers în urma lui Beelphegor, Domnul Dumnezeuul vostru l-a spulberat pe acela dintre voi;⁴ voi în schimb, care sunteți alături de Domnul Dumnezeuul vostru, voi sunteți azi în viață cu toții.⁵ Iată, v-am arătat îndreptările și judecățile, așa cum mi-a poruncit Domnul, ca voi să le împliniți întocmai în țara în care intrați ca s-o moșteniți.⁶ Iar voi să le păziți și să le împliniți, că aceasta este înțelepciunea voastră și priceperea dinaintea tuturor neamurilor, câte vor spune, auzind aceste îndreptări: «Iată un popor înțelept și priceput, acest neam mare.»⁷ Căci oare mai este un neam mare, căruia îi stă aproape un dumnezeu așa cum ne stă nouă Domnul Dumnezeuul nostru, în toate împrejurările în care Îl chemăm?⁸ Și mai este vreun neam mare care să aibă rânduiești și hotărâri drepte, precum legea aceasta pe care v-o pun astăzi în fața ochilor?⁹ Ia seama la tine și păzește-ți bine sufletul, să nu uite nici unul din cuvintele pe care ochii tăi le-au văzut și să nu se îndepărteze de inima ta, toate zilele vieții tale, și să-i învești pe fiii tăi și pe fiii fiilor tăi¹⁰ despre ziua în care ați stat în fața Domnului Dumnezeuului

citează această regulă pentru a defini una din condițiile păstrării imuabile a Scripturilor. Ea va fi folosită în polemica împotriva ereticilor.

4,3 „Beelphegor” (TM: „Ba'al P^e’ōr”) reprezintă transcrierea ca nume propriu, fără traducere („Zeul lui Phegor”; cf. Num. 25,3); dimpotrivă, puțin mai sus (3,29), „Bēyth P^e’ōr” fusese redat prin „casa lui Phogor” (οἶκος Φογορ).

4,7 „dumnezeu care stă aproape” (ἐγγίζων): noțiunea de Dumnezeu apropiat este o creație biblică (cf. Ps. 118,151; 144,18; Is. 50,8; 55,6; 58,2; Ier. 23,23); textul grecesc redă sensul de singular al pluralului ebraic *'elohim q^e’rōbhim*.

4,9 „Ia seama la tine” (πρόσεχε σεαυτῶ) este o expresie care apare frecvent în Deuteronom, ca și în alte cărți ale Pentateuhului (Gen. 24,6; Ex. 10,28; 23,21; 34,12), dar care nu se regăsește în restul Bibliei. Formula a fost interpretată ca un precept moral („îngrijește-te de tine însuți”), sens care lipsește însă în textul ebraic. Philon o apropie de preceptul delfic „cunoaște-te pe tine însuți” (*Somm. I,58-60*).

4,10 „în ziua adunării”: termenul ἐκκλησία, „adunare”, apare aici pentru prima dată în Pentateuh. Termenul ebraic *qāhāl* este tradus în cărțile precedente prin συναγωγή, echivalent deopotrivă al lui *’ēdhāh*. În perioada clasică, ἐκκλησία indică „adunarea” ca acțiune, nu ca sumă a persoanelor care se adună. Tucicide (2,22) și Platon (*Gorgias* 452e, 456b) indică σόλλογος ca termen generic pentru „adunare”, precizând că ἐκκλησία este un caz particular. În Septuaginta, expresia „ziua adunării” este specific deuteronomică, referindu-se la un eveniment anume, excepțional: revelația de pe Horeb. Este posibil ca acest caracter aparte, strict religios, al adunării să justifice faptul că traducătorul a recurs la un termen nou pe parcursul Pentateuhului.

vostru, la Horeb, în ziua adunării, atunci când Domnul mi-a spus: «Adună poporul la Mine, să audă vorbele Mele, să învețe să se teamă de Mine în toate zilele pe care le trăiesc ei pe pământ, și să-i învețe și pe fiii lor.»¹¹ Iar voi v-ați apropiat și ați stat lângă munte și muntele a ars cu foc până la cer: întuneric, negură, vijelie, glas mare.¹² Și v-a vorbit Domnul din mijlocul focului: și voi ați auzit glasul vorbelor și nu l-ați văzut înfățișarea, ci numai un glas.¹³ Și El v-a vestit legământul Lui, pe care v-a poruncit să-l înfăptuiți, cele zece porunci, și le-a scris pe două table de piatră.¹⁴ Iar Domnul mi-a poruncit atunci să vă învăț îndreptările și judecățile, ca să le înfăptuiți în țara în care intrați ca s-o moșteniți.¹⁵ Și v-ați păzit foarte sufletele, căci nu l-ați văzut înfățișarea în ziua în care Domnul v-a vorbit în Horeb, pe munte, din mijlocul focului.¹⁶ Nu săvârșiți fărădelegi și nu vă faceți înfățișări cioplite, nici un fel de chip, înfățișare de bărbat sau de femeie,¹⁷ înfățișarea vreunui dobitoc din cele de pe pământ, înfățișarea vreunei păsări înaripate, care zboară sub cer,¹⁸ înfățișarea vreunei târătoare, care se târăște pe pământ, înfățișarea vreunui pește, câți sunt în apele de sub pământ.¹⁹ Și nu

4,11 „glas mare”: φωνὴ μεγάλη este varianta care apare în codicele *Vaticanus*, similar pasajului 5,22; în *Alexandrinus* sintagma lipsește, la fel ca în textul ebraic.

4,12 „glasul vorbelor... un glas” (φωνὴν ῥημάτων... φωνήν): Philon folosește acest verset ca argument pentru superioritatea auzului asupra văzului (*Migr.* 48; *Decal.* 33).

4,13 „cele zece porunci” (τὰ δέκα ῥήματα), *lit.* „cele zece cuvinte”. Pentru ῥήμα cf. Introducerea, III și nota la Deut. 1,14.

4,16 Prin „nu săvârșiți fărădelegi” a fost tradus aici verbul ἀνομέω precedat de negație (care apare și în 9,12; 31,29; 32,5). ♦ Origen citează versetele 16-18 și interpretează interdicția ca o impunere a respectării adevărului fiecărei specii (bărbat, femeie, animal, pasăre, reptilă, pește), fără reprezentări înșelătoare (*C. Cels.* IV,31); în altă parte (*Hom. Luc.* 8,3), Origen spune că a folosit pasajul din Deuteronom pentru a explica faptul că sufletul nu trebuie să se îmbrace în chipuri de animale, adică în vicii, ci numai în chipul lui Dumnezeu.

4,19 „alcătuirea” (κόσμος): traducerea grecească interpretează textul ebraic, unde apare *jābhā*, „armată” (redat de Aquila literal: στρατιά); termenul grecesc păstrează din cel ebraic numai sensul de „ordine”, adăugând însă nuanța: „frumusețe”, „podoabă”. ♦ „să te închini”: προσκυνέω („a se prosterna”); termenul face pereche aproape întotdeauna în Deuteronom cu „a sluji [divinității], a aduce închinare” (λατρεύω). Gestul salutului prin prosternare le era cu totul străin grecilor; în greaca clasică, verbul προσκυνέω este folosit pentru a numi adorarea unei divinități. Traducătorul îl folosește ca echivalent constant al lui *ṣāhāh*. ♦ Acest avertisment împotriva cultului astrilor (care a existat mereu ca o tentație pentru Israel, cf. altarul ridicat de Manase, 4Rg. 21,4-5) este citat în tradiția rabinică drept unul dintre pasajele care au fost modificate în traducere datorită regelui Ptolemeu, pentru a preciza rolul astrilor: acela „de a lumina” (τοῦ φωτίσειν); aceste două cuvinte suplimentare nu se află în nici unul din codicii Septuagintei.

cumva, ridicând ochii către cer și văzând soarele, luna, stelele și toată alcătuirea cerului, rătăcindu-te să te închini în fața lor și să slujești celor pe care Domnul Dumnezeuul tău le-a pus pentru toate neamurile de sub cer.²⁰ Pe voi Dumnezeu v-a luat și v-a făcut să ieșiți din cuptorul de fier, din Egipt, să-I fiți poporul de moștenire, ca în ziua de azi.²¹ Și Domnul s-a mâniat pe mine din pricina vorbelor voastre și a jurat că nu voi trece Iordanul acesta și că nu voi intra în țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-a dat-o moștenire.²² Eu, cu adevărat, eu mă sfârșesc pe pământul acesta și nu trec Iordanul – voi, în schimb, îl treceți și luați ca moștenire pământul acesta bun.²³ Luați aminte, nu uitați de legământul Domnului Dumnezeuului vostru, pe care l-a încheiat cu voi, și nu vă faceți înfățișări cioplite, din cele pe care ți le-a înșiruit Domnul Dumnezeuul tău.²⁴ Căci Domnul Dumnezeuul tău este un foc mistuitor, Dumnezeu gelos.

²⁵ Dacă vei zămisli fii și fii ai fiilor tăi, dacă veți îmbătrâni pe pământ și veți săvârși vreo fărădelege și veți face vreo înfățișare cioplită și veți face rău înaintea Domnului Dumnezeuului vostru, încât să-L mâniați,²⁶ eu dau

4,20 Sintagma „din cuptorul de fier” (ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρῆς) apare aici în locul celei obișnuite „casa robiei” și este, în ebraică și în greacă, o interpretare a evenimentelor: ieșirea din Egipt este văzută ca o purificare prin foc. ♦ „poporul de moștenire”: adjectivul ἔγκληρος este atestat numai aici în Septuaginta; poate avea un sens activ („cel care primește moștenirea”, fiind echivalentul termenului juridic ἐπίκληρος) sau pasiv („care este primit ca moștenire”).

4,24 „foc mistuitor”: verbul καταναλίσκω corespunde termenului TM 'akhāl, „a mânca”. Philon (*Philonis Judaei Paralipomena Armena translata*, Veneția, 1826, p. 613-619) vorbește nu de un foc distructiv, ci de unul creator, comparabil cu acel πῦρ τεχνικόν al filozofilor, care dă formă materiei. Noul Testament reia ideea focului devorator și a unui Dumnezeu gelos (Evr. 10,27; 12,29 – ultimul pasaj folosind chiar sintagma πῦρ καταναλίσκων ca un echivalent pentru Dumnezeu). Clement din Alexandria (*Ecl. proph.* 26,1) afirmă că πῦρ καταναλίσκων trebuie înțeles ca simbol al puterii lui Dumnezeu care „creează, săvârșește, hrănește, dă creștere, mântuiește”. ♦ „Dumnezeu gelos”: cf. nota la Ex. 20,5.

4,26 „dau mărturie”: verbul διαμαρτυρέω corespunde în mod curent verbului ebraic 'ūdā („a lua ca martor”, „a protesta”, „a avertiza”, „a declara”) și în mod excepțional verbului zāhar („a învăța”). Sensul clasic al lui διαμαρτυρέω este „a protesta luând ca martori zeii și oamenii”, „a afirma solemn”; contextul indică întotdeauna un avertisment pentru o faptă comisă, sensul fiind strâns legat de profeție și de legea divină. În Noul Testament este formulată limpede interdicția jurămintelor pe cer și pământ (Mt. 5,34; Iac. 5,12). ♦ Versetul conține două figuri etimologice, calchiate din ebraică; ele au fost redată în traducerea de față (aici și frecvent în restul textului) prin sintagme care sugerează ducerea la capăt a acțiunilor respective: ἀπωλεία ἀπολείσθε, „veți pieri

mărturie în fața voastră astăzi, pe cer și pe pământ, că veți pieri pentru totdeauna de pe pământul pentru care treceți Iordanul, ca să-l moșteniți; nu veți rămâne acolo vreme îndelungată, ci veți fi șterși cu totul. ²⁷ Și Domnul vă va risipi printre toate neamurile și voi veți rămâne puțini la număr printre neamurile spre care vă va îndrepta Domnul vostru acolo. ²⁸ Și vă veți închina acolo la alți zei: lucruri făcute de mâinile oamenilor, lemne și pietre, care nu văd și nu aud și nu mănâncă și nu au simțire. ²⁹ Și-L veți căuta acolo pe Domnul Dumnezeu vostru – și-L veți găsi, câtă vreme Îl veți căuta din toată inima ta și din tot sufletul tău în aspirarea ta. ³⁰ Și toate aceste cuvinte te vor găsi la sfârșitul zilelor, iar tu te vei întoarce către Domnul Dumnezeu tău și Îi vei auzi glasul. ³¹ Pentru că Domnul Dumnezeu tău este Dumnezeu milostiv, nu te va lăsa, nu te va nimici, nu va uita legământul cu părinții tăi, față de care s-a legat cu jurământ. ³² Întreabă zilele dintâi, cele care au fost mai înainte de tine, din ziua în care Dumnezeu l-a zidit pe om pe pământ, și de la un capăt al cerului și până la celălalt: se mai află oare ceva asemenea

pentru totdeauna” (literal: „veți pieri de piere”) și ἐκτριβῆ ἐκτριβήσεσθε, „veți fi șterși cu totul” (literal: „veți fi șterși cu ștergere”).

4,28 „la alți zei” (θεοῖς ἑτέροις): determinativul lipsește în TM, unde este doar 'elohim; acest pasaj grecesc este în consonanță cu 5,7; 6,14 etc. ♦ „lucruri făcute de mâinile oamenilor” (ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων): această sintagmă, care definește stereotip idolii, se găsește de opt ori în Septuaginta, întotdeauna la plural și fără articol, adesea însoțită de indicări ale materialelor (ca lemnul și piatra). Incriminarea idolatriei este aici palidă în comparație cu alte pasaje (cum ar fi Ier. 10,5.15), idolatria fiind considerată în tradiția iudaică drept unul din cele trei păcate capitale. Noul Testament reia tema, cu același ton de respingere netă (Fapte 17,24.29; Rom. 1,21-22).

4,29 Principiul biblic după care omul îl găsește pe Dumnezeu dacă îl caută este exprimat în Is. 55,6; Ier. 36,13 și 1Par. 28,9. ♦ Philon citează acest verset (*Fuga* 141-142) – fără ultimele cuvinte – pentru a afirma valoarea morală a căutării lui Dumnezeu.

4,30 Termenul „cuvinte” (λόγοι, în ebraică *d'bhārīm*) este aici înțeles ca o referire la amenințările proferate. ♦ Sensul sintagmei „la sfârșitul zilelor” (ἐπ' ἐσχάτω τῶν ἡμερῶν) variază în funcție de context, de perspectiva vorbitorului; aici pare să fie o trimitere la întoarcerea lui Israel către Dumnezeu.

4,31 Atributele divine „milostiv/ îndurător”, care apar deseori în Biblie, sunt interpretate de cititorii evrei sau creștini ca o dovadă că Dumnezeu, în mod paradoxal, nu este impasibil.

4,32 Traducătorul în greacă a folosit aici în mod excepțional verbul κτίζω, „a zidi”, „a face” (față de obișnuitul ποτέω) în legătură cu crearea lumii, ca și în Gen. 14,19. ♦ Expresia „de la un capăt al cerului și până la celălalt” este un calc după ebraică având sensul evident „pretutindeni”; în alte pasaje (Deut. 13,8; 28,64; Ier. 12,12) este folosită o expresie paralelă, cu referire la pământ.

acestui lucru mare, s-a mai auzit ceva asemănător? ³³ A mai auzit oare vreun neam glasul lui Dumnezeu cel viu vorbind din mijlocul focului, așa cum ai auzit tu și ai rămas în viață? ³⁴ Dumnezeu ți-a dovedit-o, venind să-Și ia un neam din mijlocul altui neam, cu încercare, cu semne, cu minuni, cu război, și cu mână puternică, și cu braț înălțat, și cu arătări mărețe în toate, câte le-a făcut Domnul Dumnezeuul nostru în Egipt dinaintea privirilor tale, ³⁵ ca să știi că Domnul Dumnezeuul tău, Acesta este Dumnezeu, și nu este [altul] în afara Lui. ³⁶ Din cer a făcut să I se audă glasul, pentru a te învăța, și pe pământ ți-a arătat focul Său cel mare, și vorbele I le-ai auzit din mijlocul focului. ³⁷ Pentru că i-a iubit pe părinții tăi, a ales sămânța lor după voi înșivă și te-a scos chiar El, prin puterea Sa cea mare, din Egipt, ³⁸ ca să nimicească neamurile mari și mai puternice decât tine, sub ochii tăi, ca să te călăuzească și să-ți dea pământul lor să-l moștenești, așa cum îl ai astăzi. ³⁹ Și tu să știi astăzi și să te întorci la gândul că Domnul Dumnezeuul tău, Acesta este Dumnezeu sus în cer și jos pe pământ, și că nu se află vreun altul în afară de El. ⁴⁰ Și să păzești rânduielile Lui și poruncile Lui, câte ți le-am poruncit eu ție astăzi, pentru ca să îți fie bine, ție și fiilor tăi după tine, astfel încât să trăiți vreme îndelungată pe pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți l-a dat pentru toate zilele.”

4,33 „Dumnezeu cel viu” (θεὸς ζῶν) diferă de TM prin adăugarea calificativului; aceeași adăugare este prezentă însă în texte paralele, ceea ce ar sugera că nu este aici o simplă armonizare cu 5,26, ci o veritabilă opoziție cu ceilalți zei.

4,34 „cu încercare” (πειρασμῶ; *massāh* în TM): cuvântul apare ca toponim în Ex. 17,7, în Deut. 6,16 și 9,22; în acest verset, ca și mai jos în 7,19 și 29,2, apare asociat cu sintagma „semne și minuni”, referindu-se la plăgile Egiptului. ♦ „Semnele” și „minunile” sunt menționate pentru prima dată în Ex. 7,3 și apar în Deut. ca formulă tipică (6,22; 7,19; 11,2,3; 13,2; 26,8; 28,46; 29,2; 34,11); se regăsesc apoi în Ier. 39,20-21; Ps. 77,43; 104,27; 134,9 și 2Ezr. 9,10, într-un text care face referire la Exod.

4,35 Versetul reprezintă prima afirmare în Deuteronom a monoteismului (*cf.* Ex. 20,3), reluată în 4,39 și 32,39.

4,36 „Din cer”: *cf.* Ex. 20,22; spre deosebire de Exod 19,20 unde se spune că „Domnul a coborât pe muntele Sinai”. ♦ „a făcut să I se audă glasul”: literal „glasul Său a ajuns să se audă”; spre deosebire de TM, textul grecesc – fie traducând liber, fie interpretând anti-antropomorfic – nu formulează explicit „Dumnezeu te-a făcut să-l auzi glasul”.

4,37 Redarea verbului „a iubi” mai degrabă prin ἀγαπάω decât prin φιλέω nu este o inovație a traducătorilor Septuagintei, ci reflectă evoluția elenistică a limbii grecești. Această repartitie lexicală se regăsește în NT, unde ἀγαπάω desemnează manifestarea iubirii divine. ♦ Acest verset, printr-o sinteză doctrinară proprie Deuteronomului, leagă alegerea poporului lui Israel de promisiunea făcută lui Avraam și de intervenția lui Dumnezeu în ieșirea din Egipt.

⁴¹ Atunci despărți Moise trei orașe dincolo de Iordan, spre soare-răsare, ⁴² ca acolo să-și găsească adăpost ucigașul ce și-a ucis aproapele fără să știe, adică fără să-l fi dușmănit cu o zi sau cu două mai înainte; și se va adăposti într-unul din orașele acelea și va rămâne în viață: ⁴³ Bosor în deșert, în ținutul de șes care-i aparține lui Ruben, și Ramoth în Galaad, care este al lui Gaddi, și Gaulon în Basan, al lui Manase.

⁴⁴ Aceasta este legea pe care a pus-o Moise dinaintea fiilor lui Israel. ⁴⁵ Acestea sunt mărturiile și îndreptările și hotărârile pe care Moise le-a grăit fiilor lui Israel în pustiu, după ce ieșiseră din țara Egiptului, ⁴⁶ în ținutul de dincolo de Iordan, în valea de lângă casa lui Phogor, în țara lui Seon, regele amoreilor, sălășluit la Esebon, pe care îl lovise Moise cu fiii lui Israel, după ieșirea lor din țara Egiptului ⁴⁷ – și au luat moștenire pământul acestuia și pământul lui Og, regele Basanului, [cei] doi regi ai amoreilor, aflați dincolo de Iordan, către soare-răsare, ⁴⁸ de la Aroer, care se află pe malul pâraului Arnon, și peste muntele Seonului, care este Aermon, ⁴⁹ toată Araba de dincolo de Iordan, spre soare-răsare, sub Asedoth cea săpată în piatră.

5 ¹ Și a chemat Moise tot Israelul și le-a spus: „Ascultă, Israele, îndreptările și hotărârile pe care le voi rosti urechilor voastre în ziua aceasta, învățați-le și îngrijiți-vă să le puneți în faptă. ² Domnul Dumnezeuul vostru a încheiat cu voi legământ la Horeb; ³ nu cu părinții voștri a încheiat Domnul acest legământ, ci cu voi, care sunteți cu toții aici, în viață, astăzi. ⁴ Față în față, Domnul v-a grăit pe munte, din mijlocul focului – ⁵ și eu am stat la mijloc între Domnul și voi la vremea aceea, ca să vă vestesc vorbele Domnului, pentru că vă era teamă dinaintea focului și nu v-ați suit pe munte –, spunând:

4,41 Apollinarius pune cele „trei orașe” în raport cu Treimea și opune azilul în orașe exilului în singurătate: refugiații puteau fi asistați de leviți (Devreesse, R., 1959, p. 152).

4,44 „legea” (νόμος): este aici termenul generic prin care se face referire la diversele prescripții enumerate în versetele următoare.

4,45 „în pustiu”: sintagma lipsește în *Vaticanus* (și în alte codice), dar este atestată de majoritatea manuscriselor și de Papirusul 963.

5,1 A doua cuvântare a lui Moise (care se încheie la 28,68) începe cu reluarea decalogului. ♦ Formula solemnă „ascultă, Israele” (ἀκούε, Ισραηλ) apare numai în Deuteronom, fie în context juridic, la începutul unui discurs important (5,1; 6,4; 27,9), fie în ajunul unei lupte (9,1; 20,3). Cf. nota 6,4.

5,2-3 În textul ebraic apare persoana întâi plural a verbelor și pronumelor, aici traducătorul a recurs însă la persoana a doua.

5,5 „am stat”: verbul ἵστάναι înseamnă „[a te opri și] a sta drept” și indică o atitudine care, după Philon (*Somm.* II,215-236), este proprie lui Dumnezeu sau apropiaților săi.

⁶ «Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, care te-am scos din țara Egiptului, din casa robiei. ⁷ Să nu ai alți dumnezei dinaintea Mea; ⁸ să nu-ți faci idol și nici un fel de înfățișare, din cele ce sunt sus în cer, din cele ce sunt jos pe pământ și din cele ce sunt în apele de sub pământ. ⁹ Să nu te închini lor și să nu le slujești, pentru că Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, Dumnezeu gelos, care pun păcatele părinților asupra copiilor până la a treia și a patra generație, pentru cei care Mă dușmănesc; ¹⁰ și mă milostivesc până la a mia de cei care Mă iubesc și-Mi păzesc poruncile. ¹¹ Să nu iei în deșert numele Domnului Dumnezeuului tău; căci Domnul nu-l va curăți pe cel care ia numele Său în deșert. ¹² Păzește ziua de sabbat ca s-o sfințești, cum ți-a poruncit Domnul Dumnezeuul tău. ¹³ Șase zile să muncești și să-ți faci toate muncile; ¹⁴ iar în ziua a șaptea, sabbat pentru Domnul Dumnezeuul tău, să nu faci în ziua aceea nici o muncă, nici tu, nici fiii tăi, nici fiica ta, nici slujitorul tău sau slujnica ta, nici vita, nici asinul tău, nici unul dintre dobitoacele tale, nici străinul care locuiește la tine, astfel încât să se odihnească slujitorul tău și slujnica ta deopotrivă cu tine. ¹⁵ Și să-ți amintești că ai fost

5,6 Este reluat aici decalogul din Ex. 20,2-17. Comentatorii au remarcat fidelitatea traducerii grecești față de originalul ebraic, cu foarte puține adăugiri și intervertiri (o armonizare în 5,15; inversiune de propoziții în 5,16; inversiune de versete în 5,17 și 5,18). S-a constatat, de asemenea, că cele două redactări grecești sunt mai apropiate decât cele ebraice, poate datorită influenței exercitate de Deuteronom asupra Exodului. ♦ Cf. nota la 2,5. ♦ „Eu sunt Domnul”: ἐγὼ κύριος, literal „Eu Domnul”; în greacă apare verbul „a fi” (în concordanță cu TM) mai jos, în 5,9 și în Ex. 20,2, precum și în majoritatea manuscriselor în versetul de față. ♦ Egiptul fusese numit „casa robiei” încă din Ex. 13,3.14 și 20,2. Acest calificativ revine în 6,12; 7,8; 8,14; 13,10, apoi în Jd. 6,8; Mich. 6,4; Ier. 41,13. Pentru Origen (*Hom. Ex.* 8,1; *Hom. Lev.* 16,7 etc.), Egiptul este un simbol al lumii de aici, loc al captivității omului în păcat, în contrast cu paradisul libertății și cu Ierusalimul, „casa libertății”.

5,8 Lectiunea din codicele *Vaticanus* (εἰδωλον, „idol”) face ca versetul să fie conform celui din Ex. 20,4; editorul Wevers acceptă lectiunea Papirusului 963 (γλυπτόν, „figură sculptată”, „statuie”), care reprezintă traducerea obișnuită în Deuteronom a cuvântului ebraic *pesel* (cf. 4,16.23). Εἰδωλον este un neologism semantic, pentru că și-a modificat sensul de la „formă”, „simulacru”, la „statuie”.

5,9 „Dumnezeu gelos”: cf. nota la Ex. 20,5.

5,14 Prima parte a acestui verset, în ediția Rahlfs, este conformă pasajului Ex. 20,10, cu excepția formei de plural „fiii tăi” (editorul Wevers preferă singularul, bazându-se pe *Alexandrinus* și pe Papirusul 963).

5,15 În textul grecesc, ca și în cel ebraic, justificarea obligației de a respecta sabbatul diferă aici de cea din Ex. 20,11. Spre deosebire de redactorul Exodului, care plasează

slugă în țara Egiptului și că Domnul Dumnezeuul tău te-a scos de acolo cu mână puternică și cu braț înălțat; de aceea Domnul Dumnezeuul tău ți-a poruncit să păzești ziua sabbatului și să o sfințești.¹⁶ Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, după cum ți-a poruncit Domnul Dumnezeuul tău, ca să-ți fie bine și să trăiești vreme îndelungată pe acest pământ, pe care Domnul Dumnezeuul tău ți l-a dăruit.¹⁷ Să nu săvârșești adulter.¹⁸ Să nu ucizi.¹⁹ Să nu furi.²⁰ Să nu fii martor mincinos împotriva aproapelui tău printr-o mărturie mincinoasă.²¹ Să nu poștești femeia aproapelui tău; să nu poștești casa aproapelui tău, nici ogorul lui, nici slujitorul lui, nici slujnica lui, nici vita lui, nici asinul lui, nici vreunul din dobitoacele lui, nimic din cele ce sunt ale aproapelui tău.»

²² Aceste cuvinte le-a rostit Domnul în fața întregii voastre adunări, pe munte, din mijlocul focului – întuneric, negură, vijelie, glas tunător – și n-a mai adăugat nimic; și a scris toate acestea pe două table de piatră și mi le-a dat mie.²³ Și s-a întâmplat că, auzind glasul din mijlocul focului (iar muntele ardea în foc), ați venit la mine, toate căpeteniile triburilor voastre și sfatul vostru de bătrâni²⁴ și ați prins a-mi zice: «Iată, Domnul Dumnezeuul nostru ne-a arătat slava Sa și am auzit glasul Său din mijlocul focului; în

sabbatul în relație directă cu crearea lumii, cel al Deuteronomului îi dă un sens istoric: celebrarea săptămânală a eliberării poporului lui Dumnezeu din Egipt.

5,16 Cuvintele „ca să-ți fie bine” se regăsesc în greacă în Ex. 20,12, cu deosebirea că acolo lipsesc în textul ebraic; explicația poate fi ori contaminarea, la nivelul Septuagintei, a pasajului din Exod sub influența celui din Deuteronom, ori un substrat ebraic diferit al TM.

5,17 În TM interdicția de a ucide precedă interdicția adulterului.

5,22 În Targumuri este evitată precizarea că nu a mai fost formulată nici o lege după decalog, cu formularea „și nu a încetat”: verbul ebraic este pus în legătură cu rădăcina *s-w-p* „a înceta”, nu cu *y-s-p* „a adăuga”. Rabinii au încercat să arate că întreaga Tora, legea scrisă și legea orală, vine direct de la Dumnezeu, nu numai decalogul. Pentru Irineu (*Adv. Haer.* IV,15,1), decalogul amintește principiile naturale, iar Dumnezeu nu impune nimic altceva, chiar dacă au fost necesare unele prescripții de cult după episoadele de idolatrie.

5,24 „slava”: δόξα (în TM, fragmentul de frază este mai amplu: „slava și puterea sa”); tema dezvăluirii gloriei divine nu mai apare în altă parte în Deuteronom, deși fusese importantă în Exod (16,6.7; 24,16; 33,18-20). ♦ Traducătorul în greacă transpune ultimele verbe ale versetului la viitor („va vorbi”, „va rămâne în viață”), deși TM exprimă fapte petrecute deja; modificarea timpului verbal are, poate, rostul de a evita contradicția cu ideea generală exprimată în Biblie, că nimeni nu-L poate vedea pe Dumnezeu fără să moară (*cf.* Ex. 33,20).

ziua aceasta am văzut că Dumnezeu va vorbi omului și el va rămâne în viață.²⁵ Dar acum, să nu murim, pentru că acest foc mare ne va mistui dacă vom sta să auzim glasul Domnului Dumnezeului nostru; și vom muri.²⁶ Căci cine este muritorul care a auzit glasul Dumnezeului Celui viu care-i vorbește din mijlocul focului, așa ca noi, și va trăi?²⁷ Apropie-te dar tu și ascultă ce are să-ți spună Domnul Dumnezeul nostru, și să ni le spui pe toate câte ți le-a spus Domnul Dumnezeul nostru; și vom asculta și le vom împlini.»²⁸ Și Domnul a auzit glasul cuvintelor voastre, pe care mi le-ați spus, și mi-a zis Domnul: «Am auzit glasul cuvintelor acestui popor, câte ți le-a grăit. Toate sunt bune, câte ți-au spus.²⁹ Cine le va da lor așa inimă, să se teamă de Mine și să păzească poruncile Mele în toate zilele, ca să le fie bine, lor și fiilor lor pentru totdeauna?»³⁰ Mergi și spune-le: 'Întoarceți-vă la casele voastre.'³¹ Tu însă stai lângă Mine și-ți voi spune poruncile, îndreptările și hotărârile, așa cum să-i înveți, și să le pună în faptă pe pământul pe care l-am dat lor moștenire.»³² Îngrijește-te să le îplinești așa cum ți-a poruncit Domnul Dumnezeul tău; nu te abate la dreapta, nici la stânga,³³ în toată calea pe care Domnul Dumnezeul tău ți-a poruncit să mergi, ca să-ți dea odihnă, să-ți fie bine și să trăiți zile multe pe pământul pe care-l veți moșteni."

6¹ „Iată poruncile, îndreptările și hotărârile pe care Domnul Dumnezeul nostru mi-a poruncit să vă învăț, ca să le înfăptuiți pe pământul în care intrați să-l moșteniți; ² ca să vă temeți de Domnul Dumnezeul vostru și să păziți toate îndreptările și poruncile Lui, așa cum vi le-am poruncit eu astăzi, tu, fiii tăi și fiii fiilor tăi, în toate zilele vieții tale, ca să trăiți zile multe. ³ Ascultă, Israele, și îngrijește-te să le pui în faptă, ca să-ți fie bine și să te

5,29 Utilizarea expresiei interogative „cine va da” (τις δώσει) pentru a exprima o dorință este o imitație a turnurii ebraice; procedeul este frecvent întâlnit în Septuaginta (e.g. Num. 11,29; Jd. 9,29; 2Rg. 19,1; Iov 19,23).

5,30 „la casele voastre”: εις τοὺς οἴκους; în TM, în schimb, este vorba despre „corturi”; Symmachus revine la originalul ebraic (τὸς σκηνάς).

5,33 Sensul moral al „căii” (ὁδός), în formula religioasă caracteristică Deuteronomului, κατὰ πᾶσαν τὴν ὁδόν... πορεύεσθαι (8,6; 10,12; 11,22; 19,9; 26,17) apăruse încă din cărțile precedente ale Pentateuhului: Gen. 18,19; Ex. 18,20.

6,2 „astăzi”: precizarea lipsește în TM, dar apare în celelalte pasaje similare din Deuteronom.

6,3 Hiperbola biblică a pământului unde curge lapte și miere este reluată de cinci ori în Deuteronom (11,9; 26,9.15; 27,3; 31,20), fiind însă rară în textele profetice; lipsește cu totul în NT.

înmulțești foarte, așa cum a spus Domnul Dumnezeuul părinților noștri: că-ți va da un pământ unde vor curge lapte și miere.

⁴ Iată dar toate îndreptările și hotărârile pe care le-a poruncit Domnul fiilor lui Israel în pustiu, după ce i-a scos din țara Egiptului: «Ascultă, Israele: Domnul Dumnezeuul nostru este singurul Domn; ⁵ să-L iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și cu toată puterea ta; ⁶ și aceste cuvinte, pe care ți le poruncesc astăzi, să fie în inima ta și în sufletul tău; ⁷ iar tu să le dai mai departe fiilor tăi și să le roștești așezat între ei în casă și mergând pe drum, și la culcare, și la sculare. ⁸ Și să le atârni ca semn la mâna ta și să se afle neclintit în fața ochilor tăi; ⁹ și să le scrieți pe ușorii caselor voastre și ai porților voastre.»

¹⁰ Și când Domnul Dumnezeuul tău te va fi adus în țara pe care le-a jurat părinților tăi, lui Avraam și Isaac și Iacob, că ți-o va dărui, [țară cu] orașe mari și frumoase, pe care nu [tu] le-ai clădit, ¹¹ case pline de toate bunurile, pe care nu [tu] le-ai umplut, fântâni săpate în piatră, pe care nu [tu] le-ai săpat, vii și livezi de măslini pe care nu [tu] le-ai sădit, și când vei fi mâncat și te vei fi îndestulat, ¹² ia seama la tine să nu uiți că Domnul Dumnezeuul

6,4 Cuvintele „ascultă, Israele”, în ebraică *šma' Yisrā'el*, au devenit titlul rugăciunii care se recită dimineața și seara în Templu. *šma'* este compusă din trei pasaje biblice: Deut. 6,4-9 (mărturisirea credinței în unicitatea divină), Deut. 11,13-21 (principiul răspălții), Num. 15,36-41 (Purtarea „ciucurilor”); *šma'* este importantă și în NT: Iisus citează (cu câteva cuvinte în plus) Deut. 6,4-5, adăugând ca a doua poruncă Lev. 19,19, în Mc. 12,29-31; Lc. 10,27; Mt. 22,37-39. Astăzi evreii evlavioși recită de două ori pe zi mărturisirea de credință *šma'*, la sinagogă sau individual.

6,5 Tema iubirii lui Israel față de Dumnezeu este caracteristică pentru Deuteronom (cf. 7,9; 10,12; 11,1.13.22; 13,4; 19,9; 30,6.16.20). În restul Pentateuhului nu mai este menționată decât în Ex. 20,6. Iubirea pe care Israel i-o datorează lui Dumnezeu este întotdeauna explicată: înseamnă să îi asculte glasul, să-L slujească, să se alipească de El, să se teamă de El (cf. 10,12; 13,4-5).

6,8 Prescripția de a purta la mână cuvintele divine și de a le avea în fața ochilor, în semn de iubire față de Dumnezeu, stă la baza obiceiului de a purta „filacterii”, numite în ebraică *ṭōtāphōth* și, mai târziu, *tefillin*. Textul grecesc folosește expresia „în fața ochilor”, cel ebraic: „între ochi” (cf. Aquila, Symmachus: μετὰ ὄφθαλμοῦ). Aceste „filacterii” pe care evreii trebuie să le poarte asupra lor la rugăciunea de dimineață conțin patru pasaje din Tora: Ex. 13,1-10; 13,11-16; Deut. 6,4-10; 11,13-21. Pe cele descoperite la Qumran, printre alte pasaje din Tora, era înscris și decalogul (10QPhyl. 1-4).

6,9 „ușorii”: φλια, cuvânt homeric, mai apare și în 11,20. Termenul ebraic este *m^czūzāh*, folosit apoi metonimic cu referire la obiceiul de a atârna la intrarea caselor cutiute în care sunt scrise cuvintele divine din Deut. 6,4-9 și 11,13-21.

tău te-a scos din țara Egiptului, din casa robiei. ¹³ Teme-te de Domnul Dumnezeuul tău și slujește-L, alipește-te de El și jură pe numele Lui. ¹⁴ Să nu mergi după zeii străini, dintre zeii neamurilor care vă înconjoară, ¹⁵ – căci Domnul Dumnezeuul tău este un Dumnezeu gelos în ce te privește – de teamă ca nu cumva Domnul Dumnezeuul tău să se mânie cu urgie împotriva ta și să nu te nimicească de pe fața pământului.

¹⁶ Nu-L pune la încercare pe Domnul Dumnezeuul tău, așa cum L-ai încercat la Încercarea. ¹⁷ Păzește cu grijă poruncile Domnului Dumnezeului tău, mărturiile și îndreptările pe care ți le-a poruncit; ¹⁸ și vei face tot ceea ce este plăcut și bun înaintea Domnului Dumnezeului vostru, ca să-ți fie bine și să ajungi să moștenești pământul cel bun, așa cum le-a jurat Domnul părinților voștri, ¹⁹ că ți-i va alunga dinainte pe toți dușmanii, așa cum a spus.

²⁰ Și când fiul tău te va întreba mâine, spunând: «Ce sunt mărturiile, îndreptările și hotărârile pe care ni le-a poruncit Domnul Dumnezeuul nostru?», ²¹ să-i spui fiului tău: «Îi eram slugi lui Faraon în țara Egiptului; și Domnul ne-a scos de acolo cu mână puternică și cu braț înălțat. ²² Și Domnul a făcut semne și minuni mari și grele împotriva Egiptului, împotriva lui Faraon și a casei sale, sub ochii noștri; ²³ și pe noi ne-a scos de acolo, ca să ne călăuzească și să ne dea țara pe care le-a jurat părinților noștri că [le-]o va dăruia. ²⁴ Și Domnul ne-a poruncit să punem în faptă aceste îndreptări, să ne temem de Domnul Dumnezeuul nostru, ca să ne fie bine în toate zilele și să rămânem în viață ca azi. ²⁵ Și va fi milostiv cu noi câtă vreme ne vom

6,13 În locul verbului φοβήθησθαι, „să te temi”, din acest verset, codicele *Alexandrinus* dă verbul προσκυνήσεις, „să te închini”; versetul, fundamental pentru Deuteronom, este reluat în 10,20. Greaca dă aici, poate prin armonizare cu Deut. 10,20, un verb suplimentar κολληθήσθαι, „să te alipești de El”, care nu are aici corespondent în TM. Pavel va relua expresia „a se alipi de Domnul” (1Cor. 6,17), care va fi mult folosită în limbajul spiritual al creștinilor: originea ei este așadar biblică, nu platoniciană, așa cum s-a afirmat adesea.

6,15 „gelos” (ζηλωτής): Theodotion, Aquila și Symmachus par să fi avut un alt cuvânt ebraic decât *qannā*’, de vreme ce Hexapla înregistrează aici ισχυρός, „puternic”, care la ei redă de obicei termenul ‘ēl (LXX: θεός) (cf. 3,24; 7,9). Cf. nota la Ex. 20,5.

6,16 „Nu-L pune la încercare”: verbul ἐκπειράζω nu este atestat în afara Septuagintei, unde apare de patru ori (în afara pasajului de față, în Deut. 8,2.16 și Ps. 77(78).18. Aceste cuvinte sunt citate de Iisus ca răspuns la a doua ispitire a Satanei (Mt. 4,7). ♦ „Încercarea”: Πειρασμός, corespunde – aici, în Ex. 17,7 și Deut. 9,22 – toponimului ebraic *massāh*, redat etimologic pentru a respecta jocul de cuvinte.

6,25 „milostivire”: ἐλεημοσύνη este un termen atestat în literatură și în documentele papirice începând cu sec. al III-lea î.H. În Gen. 47,29, el corespunde termenului ebraic

îngriji să înfăptuim toate poruncile acestea înaintea Domnului Dumnezeului nostru, așa cum ne-a poruncit Domnul.»”

7¹ „O dată ce te va aduce Domnul Dumnezeul tău în țara în care vei intra s-o moștenești și va șterge din fața ochilor tăi neamuri mari, cel cheteu, gergeseu, amoreu, canaanean, ferezit, eveu, iebuseu, șapte neamuri numeroase și mai puternice decât voi,² și Domnul Dumnezeul tău ți le va da pe mână și le vei bate, [atunci] să le faci să piară cu totul, să nu închei nici un fel de legământ cu ei și să nu ai milă de ei.³ Să nu închei căsătorii cu ei: pe fiica ta să n-o dai fiului aceluia, iar pe fiica aceluia să n-o iei pentru fiul tău;⁴ căci îl va îndepărta pe fiul tău de mine și va sluji zeilor străini, iar Domnul se va aprinde de mânie împotriva voastră și vă va nimici degrabă.⁵ Iată însă ce veți face cu ei: le veți dărâma altarele [păgâne], le

hesedh, „milă”, ca și în Proverbe (în șapte rânduri); aici corespunde termenului *ḏhāqāh*, redat uzual în greacă prin δικαιοσύνη („dreptate”). Echivalarea ἐλεημοσύνη - *ḏhāqāh* se regăsește în Deut. 24,13; Ps. 23,5; 32,5; 34,24; 102,6; Is. 1,27; 28,17; 59,16; Dan. 4,24; 9,16. Studierea acestor pasaje conduce la ideea că traducătorii în greacă percepeau termenul *ḏhāqāh* („dreptatea lui Dumnezeu”) ca act de bunătate. Δικαιοσύνη nu se aplică niciodată în greacă justiției divine, traducătorii recurgând mereu la alți termeni – cum este aici ἐλεημοσύνη.

7,1 „va șterge”: ἐξαιρέω, literal „a lua”, „a ridica”, „a îndepărta”; este în general folosit în Pentateuh cu sensul „a ridica tabăra”, „a părăsi”. Aici este însă un echivalent excepțional al cuvântului ebraic *nāṣal*, tradus în greacă felurit, în funcție de context. ♦ „neamuri mari”: *Alexandrinus* adaugă κοὶ πολλὰ, „și numeroase”.

7,2 „să le faci să piară cu totul”: ὀφανισμῷ ὀφαντεῖς, literal „să faci să piară pierind”; reprezintă încă o figură etimologică, de tip ebraic, ca și οὐ διαθήσῃ ... διαθήκην, „să nu legi nici un fel de legământ”, care urmează. Substantivul ὀφανισμός, *hapax* în Pentateuh, este de uz târziu în greacă, deși verbul ὀφανίζω este bine atestat clasic; verbul este folosit aici ca echivalent al cuvântului ebraic *ḥāram*, pentru care traducătorii Septuagintei mai folosesc și verbele ἐξολεθρεύω și ἀναθεματίζω (cf. Index de termeni).

7,3 Evitarea legăturilor familiale cu non-israeliți constituie una dintre interdicțiile legii separării, formulată deja în Ex. 34,12.

7,4 Textul grecesc, spre deosebire de cel masoretic, recurge la singularul λατρεύσει, „va sluji”, pentru care trebuie subînțeles subiectul „fiul tău”, impus de sensul frazei.

7,5 „altarele”: traducătorul folosește aici termenul clasic, βωμός, pentru a reda cuvântul ebraic *miz' bēah*, fiind vorba despre altarele canaanene; în alte pasaje, este folosit pentru altarele israelite termenul neologic θυσιαστήριον. În traducerea de față am redat termenul θυσιαστήριον prin „altar”, iar βωμός – prin „altar [păgân]”. ♦ Prin „stâlp de piatră” am tradus aici cuvântul στήλη, „stelă”, „piatră ridicată” (TM: *mamēbhāh*; în alte pasaje, e.g. Lev. 26,30, στήλη corespunde ebr. *bamōt*).

veți sfârâma stâlpilor de piatră, le veți tăia dumbrăvile sfinte și le veți pune pe foc statuile zeilor lor; ⁶ căci tu ești popor sfânt pentru Domnul Dumnezeuul tău și Domnul Dumnezeuul tău te-a ales ca să-I fii poporul scump între toate celelalte neamuri de pe fața pământului. ⁷ Nu pentru că sunteți mai numeroși între toate neamurile v-a ales Domnul și v-a pus deoparte – căci voi sunteți puțin numeroși față de toate neamurile –, ⁸ ci pentru că Domnul v-a iubit și și-a ținut jurământul cu care S-a legat în fața părinților voștri, că Domnul vă va scoate cu mână puternică și cu braț înălțat și vă va răscumpăra din casa robiei, din mâinile lui Faraon, regele Egiptului. ⁹ Și vei ști că Domnul Dumnezeuul tău, Acesta este Dumnezeu, Dumnezeu credincios, care păzește legământul, îndurător până la a mia generație cu cei care-L iubesc și-I păzesc poruncile; ¹⁰ și răsplătește celor care-L urăsc, fiecăruia, cu nimicirea; și nu zăbovește față de cei care-L urăsc, le dă [ce li se cade] dinaintea sa. ¹¹ Să păzești poruncile, îndreptările și hotărârile acestea, pe care eu azi ți-am poruncit să le pui în faptă.

¹² Și atunci când veți asculta de toate aceste îndreptări, le veți păzi și pune în faptă, atunci și Domnul Dumnezeuul tău își va păzi până la capăt

7,6 În textul grecesc, ca și în cel ebraic, în Deuteronom este descris pentru prima dată legământul dintre Dumnezeu și Israel în termenii unei alegeri.

7,7 Sunt numeroase versetele din Septuaginta care fac referire la numărul mic al evreilor (ὀλιγοστός sau ὀλιγός ὄριθμῶ). Philon vede aici o temă filozofică (sau de aplicație psihologică), de identificare a „răului” cu ceea ce este în număr mare și a „binelui” cu ceea ce este în număr mic.

7,8 Aici este pentru prima dată menționată iubirea lui Dumnezeu pentru Israel; în 4,37 și 10,15 este vorba de iubirea lui Dumnezeu pentru părinții neamului, iar în 6,5 – despre iubirea lui Israel pentru Dumnezeu. Textul grecesc (ca și cel ebraic) folosește același verb: ἀγαπᾶω (ebr. 'āhēbh). ♦ Vocabularul eliberării lui Israel apare uniformizat în greacă: Septuaginta folosește λυτρόω, la mediu sau pasiv, acolo unde TM recurge la două verbe, gā'al „a acționa în calitate de rudă apropiată” (redat de Aquila prin ὀχχιστεύω) și pādāh „a elibera”, singurul folosit în Deuteronom (în pasajul de față și în 9,26; 13,6; 15,15; 21,8; 24,18). Sensul original al verbului λυτρόω este „a elibera plătind o răscumpărare”. NT reia termenul pentru a indica actul de răscumpărare a omenirii prin moartea lui Iisus. Aici termenul trebuie luat în sens metaforic; nu este vorba de un preț cerut sau primit. La Pavel, învățătura despre răscumpărare este esențialmente biruința lui Hristos asupra morții și a diavolului, care țineau omenirea în robie.

7,9 Apelativul „Dumnezeu credincios” sau „vrednic de încredere” (πιστός; TM ne'emān... – de la vb. 'āman), care revine în 32,4, este o raritate, termenul fiind în general rezervat omului sau legământului pe care îl încheie Dumnezeu. Rar folosit în Septuaginta, termenul este reluat ca apelativ divin în NT (e.g. 1Cor. 1,9; 10,13; 1Tes. 5,24).

legământul și îndurarea, pe care le-a jurat părinților tăi; ¹³ și te va iubi, te va binecuvânta, te va înmulți și va binecuvânta vlăstarele pântecelui tău și roadele pământului tău, grâul tău, și vinul tău, și untdelemnul tău, vițeii vitelor tale, și mieii oilor tale pe pământul pe care Domnul le-a jurat părinților tăi că ți-l va dărui. ¹⁴ Vei fi binecuvântat înaintea tuturor neamurilor; nu va fi printre voi nici bărbat sterp, nici femeie stearpă, nici printre turmele tale. ¹⁵ Și Domnul va îndepărta de tine toată slăbiciunea; și toate bolile cele rele ale Egiptului, pe care le-ai văzut și le cunoști, El nu le va așeza asupra ta, ci asupra tuturor dușmanilor tăi. ¹⁶ Și vei mânca toate prăzile neamurilor, pe care ți le dă Domnul Dumnezeuul tău; ochiul tău nu va avea îngăduință pentru ele și nu vei sluji dumnezeilor lor, căci aceasta este capcană pentru tine.

¹⁷ Dar dacă tu îți spui în sinea ta: «Cum aş putea să nimicesc acest neam mai numeros decât mine?», ¹⁸ nu te teme de ei! Adu-ți bine aminte câte a făcut Domnul Dumnezeuul tău împotriva lui Faraon și a tuturor egiptenilor, ¹⁹ încercările mari pe care ochii tăi le-au văzut, semnele și minunile acelea mari, mâna puternică și brațul înălțat, [atunci] când te-a scos Domnul Dumnezeuul tău: așa se va purta Domnul Dumnezeuul nostru cu toate neamurile în fața cărora te înspăimânți. ²⁰ Domnul Dumnezeuul tău va trimite asupra lor viespile, până vor fi nimiciți cei care au rămas și se vor ascunde de tine. ²¹ Tu nu vei fi lovit dinaintea lor, pentru că Domnul Dumnezeuul tău este întru tine, Dumnezeu mare și puternic, ²² iar Domnul Dumnezeuul tău va spulbera aceste neamuri dinaintea ochilor tăi, puțin câte puțin; nu vei putea să le spulberi grabnic, pentru că pământul să nu ajungă pustiu, iar fiarele sălbătice să nu se înmulțească împotriva ta. ²³ Și Domnul Dumnezeuul tău ți le va da pe mână și le va da pierzării până ce le va nimici; ²⁴ și-i va da pe regii lor pe mâna voastră și va pierde numele lor din locul acela; nimeni nu

7,13 Verbul κληθύω, „a înmulți”, specific pentru vocabularul binecuvântării, apare întotdeauna folosit singur în Deuteronom (ca și în TM), nefiind însoțit de verbul αὐξάνω, „a crește”, cu care formează o pereche în mai multe pasaje din Geneză.

7,16 Verbul φάγη, „vei mânca”, corespunde literal imaginii prin care textul ebraic indică distrugerea totală a neamurilor. Autorul traducerii grecești a atenuat această imagine adăugând τὰ σκῶλα, „prăzile”. ♦ Ochiul este prin excelență calea de manifestare a sentimentelor omenești, mai ales a celor de milă (în TM și, redat cu fidelitate, în LXX).

7,18 „adu-ți bine aminte”: literal „amintește-ți cu amintirea” (μνεῖσθαι μεσθήσει) este încă una din numeroasele figuri etimologice, pe care traducerea în română nu poate decât să le sugereze.

7,21 „puternic”: TM are γάρῃ, „de temut”, sens care apare redat prin φοβερός la Aquila și Theodotion.

va sta în fața ta până când îi vei nimici.²⁵ Ardeți în foc statuile zeilor lor; să nu dorești nici argintul și nici aurul dintr-însele și nici să nu le iei pentru tine, ca să nu te împiedici din pricina lor, căci este urâciune pentru Domnul Dumnezeul tău.²⁶ Să nu aduci vreo urâciune în casa ta, căci vei fi anatemă ca și ea; să [le] dușmănești cu dușmănie și să [le] urâști cu ură, căci este anatemă.

8¹ „Toate poruncile pe care vi le-am poruncit astăzi, îngrijiiți-vă să le puneți în faptă, ca să rămâneți în viață, să vă înmulțiți și să ajungeți să moșteniți pământul pe care Domnul Dumnezeul vostru l-a făgăduit părinților voștri.² Și amintește-ți de tot drumul pe care te-a călăuzit Domnul Dumnezeul tău în pustiu, ca să te pedepsească și să te încerce și să deslușească ce-i în inima ta, dacă vei păzi poruncile Lui sau nu.³ Și te-a

7,25 Verbul *πτοίω*, „a se împiedica, a se lovi de”, este un *hapax* în Pentateuh, ca și verbul corespunzător din TM, *yāqas*, „a fi prins în capcană” (redat de Aquila prin *σκολωθῆς*). Pentru traducerea verbului ebraic sunt folosiți diferiți termeni grecești: mai sus, la versetul 16, cuvântul din aceeași familie, care desemnează capcana, a fost redat prin *σκόλον*, „spin”; Ecl. 9,12 *παγιδεύω*, „a prinde în plasă”; Is. 28,13 *κινδυνεύω*, „a trece prin primejdii”. ♦ Termenul *βδέλυγμα* („silă, greată”, „lucru urât; spurcăciune, urâciune”) apare frecvent în Deuteronom, mai ales în formula *βδέλυγμα κυρίῳ τῷ θεῷ σοῦ*, cu referire la obiectele de cult păgâne, idolatrice. În textul ebraic îi corespund doi termeni, folosiți cu o frecvență echivalentă: *tō 'ēbāh* (cu un sens preponderent moral, religios) și *šegeš* (cu un sens concret, de indicare a unor acte sau acțiuni). Prin acest termen Părinții îl vor numi pe Antihrist („urâciunea pustirii”, expresie care apare în Cartea lui Daniel, fiind reluată în Evangheliile: Mt. 24,15).

7,26 În Septuaginta, cuvântul *ἀνάθημα*, „ofrandă închinată divinității” (TM: *hērem*), în contextul privitor la exterminarea păgânilor este un neologism semantic care desemnează tot ce este consacrat lui Dumnezeu pentru a fi distrus de El, adică blestemat. 8,2 În TM apare în plus „vreme de patruzeci de ani”. ♦ „ca să te pedepsească”: verbul *κακόω* este interpretat de Philon ca manifestare a iubirii părintești a lui Dumnezeu, care își educă în felul acesta poporul ales, corijându-l și punându-l la locul său (*Congr.* 170-175).

8,3 Verbul *λιπαχρονέω*, „a face să sufere de foame”, un *hapax* în Septuaginta, este un termen medical atestat, de pildă, la Hipocrat; în alte pasaje (e.g. Gen. 41,55) același verb ebraic este redat prin *πεινώω*, „a fi flămând”. Philon folosește aici o perifrază (*λιμῷ παρέβαλλειν*, „a da/a încredința foamei”), interpretând ca absență a senzației de foame și, în general, a oricăror nevoi sau dorințe (*Congr.* 172). ♦ „te-a hrănit cu îmbucături”: verbul *ψομίζω* (Deut. 8,16; 32,13) este folosit în Septuaginta cel mai adesea pentru a evoca felul în care Dumnezeu și-a hrănit poporul în deșert. Verbul este clasic; Aristotel îl folosește (*Historia animalium* VIII,2) pentru păsările cărora li se pun grăunțe în cioc. ♦ În TM, finalul versetului este mai puțin explicit („ceea ce iese din gura lui YHWH”).

pedepsit, și te-a făcut să suferi de foame, și te-a hrănit cu îmbucături de mană, pe care n-o cunoscuseră părinții tăi, ca să-ți dea de veste că omul nu va trăi numai cu pâine, ci va trăi omul din orice vorbă care iese din gura lui Dumnezeu. ⁴ Veșmintele nu ți s-au zdrențuit, picioarele nu ți s-au bătătorit, iată, de patruzeci de ani. ⁵ Și vei ști în inima ta că, așa cum un om își învață fiul, tot așa Domnul Dumnezeuul tău te va învăța pe tine, ⁶ iar tu vei păzi poruncile Domnului Dumnezeuului tău umblând pe căile Sale și temându-te de El. ⁷ Căci Domnul Dumnezeuul tău te aduce într-o țară bună și îmbelșugată, unde șuvoaiele de apă și izvoarele din adâncuri curg prin câmpii și prin munți; ⁸ pământ cu grâu și cu orz, vii, smochini, rodii, pământ cu ulei de măsline și miere; ⁹ pământ unde nu-ți vei mânca pâinea în sărăcie și nu-ți va lipsi nimic; pământ unde pietrele sunt de fier și unde vei scoate din munți aramă; ¹⁰ și vei mânca și te vei îndestula și-L vei binecuvânta pe Domnul Dumnezeuul tău în țara cea bună, pe care ți-a dat-o. ¹¹ Ia seamă la tine, să nu uiți de Domnul Dumnezeuul tău, să-I păzești poruncile, îndreptările și hotărârile, așa cum ți le-am poruncit eu astăzi; ¹² când vei mânca, și te vei îndestula, și-ți vei zidi case frumoase, și vei sălășlui în ele, ¹³ iar vitele și oile tale se vor înmulți; când argintul și aurul tău se vor înmulți și toate ale tale se vor înmulți, ¹⁴ nu te semeți în inima ta și nu uita de Domnul Dumnezeuul tău care te-a scos din țara Egiptului, din casa robiei, ¹⁵ ducându-te prin pustiu cel mare și înspăimântător, unde se află șarpele mușcător, și scorpionul, și setea, și unde nu era apă – El a scos din crăpătura pietrei izvor de apă; ¹⁶ El, în pustiu, te-a hrănit cu îmbucături de mană, pe care n-au cunoscut-o părinții tăi, ca să te pedepsească și să te pună la încercare și să-ți fie bine până la sfârșitul zilelor tale. ¹⁷ Să nu spui în inima ta: «Tăria mea și vloga mâinii mele mi-au dat puterea aceasta mare.» ¹⁸ Și amintește-ți de Domnul Dumnezeuul tău, că El îți dă tăria de-a avea această putere, ca

În NT (Mt. 4,4), este reluată întocmai jumătatea de verset din Deuteronom, ca răspuns al lui Iisus la ispitirea diavolului de a transforma pietrele în pâine.

8,5 Metafora veșmintelor care nu s-au zdrențuit și a picioarelor care nu s-au bătătorit a fost luată în sens literal în tradiția ebraică și în cea creștină. Unii Părinți au văzut aici și o prefigurare a Învierii (Ambrozie, *De fide, libri quinque*, 2.2.23; Augustin, *Epistulae*, 205).

8,8 „pământ cu ulei de măsline”: exact „pământ al măslinului care dă ulei”. ♦ Cele șapte elemente enumerate aici (grâu, orz, viță, smochin, rodiu, măslin, miere) corespund exact produselor care se duceau la Templu pentru ceremonia roadelor de pargă (cf. *infra* 26, 1-11).

8,11-16 Cele șase versete formează o unică frază, neobișnuit de lungă, pe care autorul traducerii grecești a reușit să o redea printr-o suită de propoziții finale, genitive absolute, participiale relative.

să-implinească legământul pe care l-a jurat Domnul în fața părinților tăi, ca astăzi.¹⁹ Și de se va întâmpla să uiți cu totul de Domnul Dumnezeuul tău și vei umbla în urma altor dumnezei și-i vei sluji și te vei închina lor, iau astăzi cerul și pământul ca martori împotriva voastră: veți pieri cu totul;²⁰ întocmai ca și celelalte neamuri – toate pe care Domnul le-a făcut să dispară dinaintea voastră – veți pieri și voi, pentru că n-ați ascultat glasul Domnului Dumnezeuului vostru.”

9¹ „Ascultă, Israele: vei trece astăzi Iordanul, ca să te duci să moștenești neamuri mari și cu mult mai puternice decât tine, orașe mari și întărite până la cer,² un popor mare și numeros și înalt de stat, fiii lui Enach, pe care tu i-ai cunoscut și pe care i-ai auzit spunând: «Cine va sta împotriva fiilor lui Enach?».³ Și vei ști astăzi că El, Domnul Dumnezeuul tău, El merge înaintea ta; [El] este foc mistuitor; El îi va nimici pe aceia și El îi va întoarce dinaintea ochilor tăi și-i vei face să piară, cum ți-a spus Domnul.⁴ Să nu spui în inima ta, după ce Domnul Dumnezeuul tău va șterge neamurile acestea din fața ochilor tăi: «Datorită dreptății mele Domnul mi-a dat să moștenesc acest pământ bun»; ci din pricina necredinței acestor neamuri Domnul le-a nimicit din fața ochilor tăi.⁵ Nu pentru dreptatea ta și nici pentru sfințenia inimii tale ai ajuns să capeți moștenire pământul lor, ci din cauza necredinței acestor neamuri Domnul le-a nimicit dinaintea ochilor tăi – și ca să împlinească legământul cu care S-a jurat în fața părinților voștri, Avraam și Isaac și Iacob.⁶ Și vei ști astăzi că nu datorită dreptății tale îți dă Domnul Dumnezeuul tău acest pământ bun moștenire, fiindcă ești un popor îndărătnic.⁷ Amintește-ți, nu uita cum L-ai întărâtat pe Domnul Dumnezeuul tău în pustiu; din ziua în care ai ieșit din Egipt până când ai ajuns în locul acesta, fără încetare ai arătat nesupunere față de Domnul.⁸ Și la Horeb l-ai mâniat pe Domnul și s-a aprins Domnul împotriva voastră,

9,3 „și-i vei face să piară”: ediția Rahlfs respectă codicele *Vaticanus*; *Alexandrinus* are aici în plus ἐν τάχει, „degrabă”, „iute”.

9,5 Versetul înfățișează două motive pentru intrarea evreilor în țara Canaanului: nelegiuirea păgânilor și fidelitatea lui Dumnezeu față de făgăduința Sa. Este un avertisment împotriva ispitici, care l-ar putea încerca pe Israel, de a-și atribui vreun merit în aceasta. Gratuitatea alegerii divine va fi dezvoltată în NT, mai ales în Epistola către Romani, unde Pavel respinge ideea îndreptării omului prin faptele Legii. Origen comentează pe larg îndreptăirea lui Avraam prin credință. Tot despre gratuitatea darurilor divine. cf. Philon, *Sacrif.* 57.

9,6 „îndărătnic”: σκληροπρόχηλος, *litt.* „cu grumaz tare”, „plin de cerbicie”. Cf. Ex. 33,3.

[gata] să vă nimicească,⁹ iar eu, urcându-mă pe munte, am luat tablele de piatră, tablele legământului pe care l-a încheiat Domnul cu voi. Și am rămas pe munte patruzeci de zile și patruzeci de nopți; pâine n-am mâncat și apă n-am băut.¹⁰ Și mi-a dat Domnul cele două table de piatră, scrise cu degetul lui Dumnezeu, iar pe ele erau scrise toate cuvintele pe care Domnul vi le-a grăit pe munte, în ziua adunării.¹¹ Și a fost că după patruzeci de zile și patruzeci de nopți mi-a dat Domnul cele două table de piatră, tablele legământului.¹² Și Domnul mi-a spus: «Scoală-te și coboară iute de aici, pentru că poporul tău, pe care l-ai scos din Egipt, a încălcat legea; iute s-au mai abătut din calea pe care le-am poruncit-o: și-au făcut un chip din metal turnat.»¹³ Și Domnul mi-a spus: «Ți-am grăit o dată și încă o dată: am cunoscut poporul acesta și, iată, este un popor îndărătnic;¹⁴ lasă-mă să-i nimicesc și voi pierde numele lor sub cer și voi face din tine un neam mare și puternic și mai numeros decât acesta.»¹⁵ Și, întorcându-mă, am coborât de pe munte și muntele ardea cu foc, iar cele două table erau în cele două mâini ale mele.¹⁶ Și văzând că ați păcătuit în fața Domnului Dumnezeului vostru și v-ați făcut singuri un chip din metal turnat, că v-ați abătut de la calea pe care v-o poruncise Domnul,¹⁷ am luat cele două table și le-am aruncat cu amândouă mâinile și le-am spart în fața voastră.¹⁸ Și m-am rugat înaintea Domnului a doua oară, ca și prima oară, patruzeci de zile și patruzeci de nopți – pâine n-am mâncat și apă n-am băut – pentru toate păcatele voastre, căci ați greșit făcând rău înaintea Domnului Dumnezeului

9,9 Expresia „patruzeci de zile și patruzeci de nopți” apare de zece ori în VT: de cinci ori în Deuteronom (9,9.11.18.25 și 10,10), de trei ori în Geneză, în legătură cu Noe (7,4.12.17), o dată în Exod (24,18) și o dată în 3Rg. 19,8, în legătură cu călătoria lui Ilie în deșert. Expresia este simbolul unei perioade de criză și vestește că Israel, sau omenirea, va regăsi calea mântuirii.

9,10 „cu degetul lui Dumnezeu”: este o reluare exactă (în LXX și în TM) a expresiei din Ex. 31,18; același antropomorfism se percepe în Lc. 11,20.

9,13 „ți-am spus o dată și a doua oară” (ἅπαξ καὶ δις): cuvintele lipsesc din TM. Versetul în întregul lui nu are un pasaj paralel în Exod 32.

9,15 „cele două table”: textul masoretic precizează „ale legământului”; manuscrisele din Hexapla adaugă τῆς διαθήκης („ale legământului”), iar *Alexandrinus* adaugă τῶν μαρτυριῶν („ale mărturiilor”).

9,18 „m-am rugat” (ἔδεήθην): TM „m-am lăsat să cad”; Aquila traduce aici prin προσέπιπτον, „m-am aruncat la pământ”, termen la care recurge și Septuaginta în alte pasaje similare (e.g. Gen. 17,3; Lev. 9,24: πίπτειν ἐπὶ πρόσωπον). ♦ „a doua oară” (δεύτερον): precizarea lipsește în TM; în Targumuri sintagma „ca și prima oară” se referă la rugăciunea lui Moise, în vreme ce în TM ea se referă la post.

vostru și L-ați mâniat. ¹⁹ Și m-am înspăimântat din pricina mâniei și furiei, pentru că Domnul se întărâtase împotriva voastră și [voia] să vă nimicească. Și Domnul m-a ascultat atunci. ²⁰ Și împotriva lui Aaron s-a mâniat Domnul foarte tare și a vrut să-l nimicească; și L-am rugat atunci și pentru Aaron. ²¹ Și păcatul vostru pe care l-ați făcut, vițelul, l-am luat și l-am ars în foc și l-am rupt și l-am sfărâmat de tot, până s-a făcut fărâme; și s-a făcut pulbere și am aruncat pulberea în albia pârâului care cobora din munte. – ²² Și la Vâlvătaia, la Încercarea și la Mormintele Poștei voi l-ați mâniat pe Domnul Dumnezeu vostru. ²³ Și când Domnul v-a trimis de la Cades Barne spunând: «Suiți-vă și moșteniți pământul pe care vi-l dau», atunci nu v-ați încrezut în cuvântul Domnului Dumnezeului vostru și n-ați crezut în El și n-ați ascultat de glasul Lui. ²⁴ Ați fost neascultători față de Domnul încă din ziua în care vi s-a făcut cunoscut. – ²⁵ Și m-am rugat în fața Domnului patruzeci de zile și patruzeci de nopți, atâta m-am rugat, pentru că Domnul a spus că vă va nimici. – ²⁶ Și L-am rugat pe Domnul și l-am spus: «Doamne, Doamne, rege al zeilor, nu nimici poporul Tău și partea Ta, pe care ai răscumpărat-o cu puterea Ta cea mare, [pe cei] pe care i-ai scos din țara Egiptului cu puterea Ta cea mare și cu mâna Ta cea puternică și cu brațul Tău cel înălțat. ²⁷ Amintește-Ți de Avraam, de Isaac și de Iacob, slujitorii Tăi, cărora le-ai jurat pe Tine însuși; nu privi la îndărătnicia acestui popor și nici la necredințele ori la păcatele sale, ²⁸ de teamă ca nu cumva locuitorii acestui ținut, în care ne-ai adus pe noi, să spună: ‘Pentru că Domnul n-a putut să-i ducă în pământul de care le-a vorbit și pentru că i-a urât, i-a scos [de acolo] ca să-i ucidă în pustiu.’ ²⁹ Iar aceștia sunt poporul Tău și moștenirea Ta, [cei] pe care i-ai scos din țara Egiptului cu puterea Ta cea mare și cu brațul Tău cel înălțat.»”

9,20 Intervenția lui Moise în favoarea lui Aaron nu figurează în textul paralel din Exod (32, 21), dar este atestată de un manuscris de la Qumran.

9,22 „Vâlvătaia”, „Încercarea” și „Mormintele Poștei” sunt traduceri ale unor toponime: *Tablî' 'ērāh, Massāh, Qibh'rot hata'awāh* (Num. 11,3; Ex. 17,7; Num. 11,34).

9,26 „rege al zeilor”: sintagma, care apare numai aici, aparține traducerii grecești și este interpretată ca o calchiere a apelativului divin al lui Amon-Ra, care ar putea reflecta o influență a religiei ptolemaice asupra traducătorului. ♦ „partea ta” (τὴν μερίδα σου): aceasta este varianta codicelui *Vaticanus*, căreia îi corespunde τὴν κληρονομίαν σου, „moștenirea ta”, în *Alexandrinus*.

9,29 „moștenirea”: același termen ebraic care fusese redat mai sus prin „partea”, este tradus aici prin κληροσ.

10¹ „Atunci mi-a spus Domnul: «Cioplește-ți două table de piatră cum au fost cele dintâi și suie-te la Mine pe munte; și fă-ți un chivot de lemn; ² Eu voi scrie pe table cuvintele de pe tablele dintâi, pe care le-ai spart, și tu le vei pune în chivot.» ³ Și am făcut un chivot din lemn care nu putrezește și am cioplit cele două table de piatră, precum cele dintâi; și m-am suit pe munte, iar cele două table erau în mâinile mele. ⁴ Și a scris pe table, întocmai după scrierea dintâi, cele zece porunci pe care le rostise Domnul către voi pe munte, din mijlocul focului, și mi le-a dat Domnul mie. ⁵ Și, întorcându-mă, am coborât de pe munte și am pus tablele în chivotul pe care-l făcusem; și ele stăteau acolo, după cum îmi poruncise Domnul. – ⁶ Și fiii lui Israel au plecat din Beroth, de la fiii lui Iakim, la Misadai; acolo a murit Aaron și a fost îngropat, iar în locul lui a slujit ca preot Eleazar, fiul său. ⁷ De acolo au plecat la Gadgad și de la Gadgad la Etebatha, pământ străbătut de ape. ⁸ Din clipa aceea Domnul a despărțit spița lui Levi, pentru ca ea să poarte chivotul legământului cu Domnul, să stea înaintea Domnului, să slujească, și să aducă rugăciuni de mulțumire întru numele Lui până în ziua de astăzi. ⁹ De aceea leviții nu au nici parte, nici moștenire între frații lor: Domnul însuși este moștenirea lui, după cum i-a spus aceluia. ¹⁰ Iar eu am stat pe munte patruzeci de zile și patruzeci de nopți și Domnul m-a ascultat și atunci și n-a [mai] vrut Domnul să vă nimicească. ¹¹ Și Domnul mi-a spus: «Pleacă și mergi în fruntea acestui popor, și duceți-vă să luați moștenire pământul pe care am jurat părinților voștri că li-l dăruiesc.»

10,1 Termenul „chivot” este transpunerea tradițională în română a grecescului κιβωτός, „cutie de lemn, cufăr”. În Exod, chivotul era locul prezenței divine, în schimb în Deuteronom are unica funcție de a adăposti cele zece porunci.

10,3 În acest pasaj din Deuteronom. atât în TM, cât și în LXX, construirea chivotului îi este atribuită lui Moise; în pasajul corespunzător din Exod era indicat Beseleel (38,1). ♦ În TM era precizată specia lemnului din care fusese făcut chivotul (salcâm), în greacă însă se produce un transfer de la specie la calitate: ἀσπίτων, „care nu putrezește”.

10,4 „a scris” (ἔγραψεν): subiectul nu este exprimat nici în greacă, nici în ebraică. Pasajul sugerează mai degrabă că cel care a scris este Dumnezeu, nu Moise (ca în Ex. 34,28). ♦ „întocmai după scrierea dintâi”: κατὰ τὴν γραφὴν τὴν πρώτην („așa cum fuseseră scrise prima dată”). ♦ „cele zece porunci”, *lit.* „cele zece cuvinte” (δέκα λόγους): sintagma apare pentru a doua oară (Ex. 34,28). Cf. Deut. 4,13, δέκα ῥήματα.

10,8 Prima mențiune a leviților în Deuteronom. Cele patru funcții ale leviților sunt exprimate prin patru verbe: „a duce chivotul”; „a sta înaintea lui Dumnezeu”; „a sluji” (a se ocupa de cult); „a se ruga/mulțumi lui Dumnezeu”.

10,9 Textul grecesc oscilează între plural („leviții”) și singular („moștenirea lui”), în vreme ce TM prezintă o uniformizare la singular.

¹² Și acum, Israele, ce altceva îți cere Domnul Dumnezeuul tău decât să te temi de Domnul Dumnezeuul tău, să mergi pe toate căile Sale, să-L iubești, să slujești Domnului Dumnezeuului tău din toată inima și din tot sufletul tău, ¹³ să păzești poruncile Domnului Dumnezeuului tău și îndreptările Lui, așa cum și le-am poruncit eu astăzi, ca să-ți fie bine? ¹⁴ Iată, ale Domnului Dumnezeuului tău [sunt] cerul și cerul cerului, pământul și toate câte sunt pe el. ¹⁵ Numai că Domnul i-a ales pe părinții voștri să-i iubească și v-a pus deoparte pe voi, seminția lor de după ei, mai presus de toate neamurile, în ziua aceea. ¹⁶ Și voi vă veți tăia împrejur împietrirea inimii și încăpățânarea și nu vă veți îndărătnici. ¹⁷ Căci Domnul Dumnezeuul vostru, Acesta [este] Dumnezeuul dumnezeilor și Domnul domnilor, Dumnezeu cel mare și puternic și înfricoșător, Care nu ține seama de fața [nimănu] și nu primește dar, ¹⁸ Care face judecată [dreaptă] străinului, orfanului și văduvei și-l iubește pe străin, îi dă pâine și veșmânt. ¹⁹ Să-l iubiți pe străin; căci și voi erați străini în țara Egiptului. ²⁰ Să te temi de Domnul Dumnezeuul tău și să-l slujești și să te alipești de El și să juri pe numele Lui. ²¹ Acesta este fala ta, Acesta este

10,12 Întrebarea: „Ce-ți cere Domnul Dumnezeuul tău” se regăsește în Mich. 6,8 într-un context similar. Philon (*Spec.* I, 299-300) spune că cererea adresată de Dumnezeu omului este foarte simplă: să-l iubească pe Dumnezeu ca pe un binefăcător și să se teamă de El ca de un stăpân: iubirea față de Dumnezeu este etapa ultimă a inițierii spirituale, pe când teama, începutul înțelepciunii, este accesibilă tuturor. Irineu, citând acest verset, spune că omul are nevoie de prietenia lui Dumnezeu, pe când „lui Dumnezeu aceasta nu-i aduce nimic în plus” (*Adv. Haer.* IV, 16,4). Origen adaugă că Dumnezeu cere ceva omului nu pentru că „are nevoie de darurile noastre, ci pentru a ne da înapoi, spre mântuire, ceea ce i-am dat” (*Hom. Luc.* 39,6-7).

10,14 Versetul (introdus prin particula exclamativă ἰδοὺ, „iată”) este o frază nominală, care imită fraza ebraică. ♦ „cerul cerului” (ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ): sintagma transpune (la singular) superlativul ebraic; cele două ceruri distincte (ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ) se regăsesc în 3Rg. 8,27. Philon (*Spec.* I,302) interpretează această distincție ca opoziția dintre cerul inteligibil (ὁ νοητός), divin, și cerul perceptibil (ὁ αἰσθητός), terestru.

10,16 Sintagma „vă veți tăia împrejur împietrirea/cerbicia inimii” (σκληροκαρδία) transpune în plan moral imaginea din TM, „vă veți tăia prepuțul inimii”; Aquila traduce literal: ἀκροβυστίαν καρδίας. Termenul σκληροκαρδία este reluat în NT (Mt. 19,8; Mc. 10,5; 16,4).

10,18 Tripletă „străin, orfan, văduvă” este folosită pentru prima dată în Ex. 22,20-21.

10,21 „fala”: substantivul κἀρχήμα apare aici pentru prima dată în Pentateuh; este atestat numai la Pindar și în greaca târzie. Termenul ebraic pe care îl traduce, *hillāh*, „laudă”, apare redat diferit: ὕμνησις, αἴνεσις, ἔπαινος, ὕμνος, ἀγαλλίαμα, ἀγαυρίαμα, γαυρίαμα, ἀρετή, în mod excepțional δόξα (Ex. 15,11).

Dumnezeul tău, care a înfăptuit pentru tine lucruri mari și pline de slavă, pe care le-au văzut ochii tăi. ²² Părinții tăi au coborât în Egipt în [număr de] șaptezeci de suflete și, iată, acum Domnul Dumnezeul tău te-a făcut mulțime, cât stelele de pe cer.”

11 ¹ „Și să-L iubești pe Domnul Dumnezeul tău și să-I păzești rânduielile, judecățile și îndreptările în toate zilele. ² Și veți cunoaște astăzi – nu copiii voștri, care n-au văzut și n-au cunoscut învățătura Domnului Dumnezeului tău, faptele Sale mărețe, și mâna Sa cea puternică, și brațul Său cel înălțat, ³ și semnele și minunile pe care le-a făcut în mijlocul Egiptului, lui Faraon, regele Egiptului, și întregii sale țări; ⁴ și tot ce-a făcut cu puterea egiptenilor, cu carele lor și cu călărimea lor, cum le-a revărsat în față apele Mării Roșii, atunci când porniseră în urmărire dinapoia voastră, și cum Domnul i-a dat pieirii până în ziua de azi; ⁵ și câte a făcut pentru voi în pustiu, până ce-ați ajuns în locul acesta; ⁶ și câte le-a făcut lui Dathan și lui Abiron, fiii lui Eliab, fiul lui Ruben, pe care pământul, deschizându-și gura, i-a înghițit laolaltă cu casele și cu corturile lor, și tot ce era cu ei, în mijlocul întregului Israel: ⁷ căci ochii voștri au văzut toate faptele mari ale Domnului, câte le-a făcut pentru voi astăzi. ⁸ Păziți-I toate poruncile, pe care vi le poruncesc astăzi, ca să trăiți și să vă înmulțiți și, o dată intrați, să moșteniți pământul pe care pașiți [trecând] Iordanul spre a-l moșteni; ⁹ ca să trăiți vreme îndelungată pe pământul pe care Domnul le-a jurat părinților voștri că li-l va da lor și urmașilor lor de după ei, pământ unde curge lapte și miere. ¹⁰ Căci pământul unde intrați, ca să-l luați moștenire, nu este ca pământul Egiptului,

10,22 Acest pasaj din Septuaginta este singurul care concordă cu TM în evaluarea la „șaptezeci” a celor care au intrat în Egipt. Codicele *Alexandrinus* indică „șaptezeci și cinci”, în acord cu Gen. 46,27 și Ex. 1,5; editorii consideră că lecțiunea codicelui *Vaticanus* (acceptată de Rahlfs) este cea bună.

11,1 „să păzești rânduielile”: textul grecesc oferă o figură etimologică (φυλάξῃ τὰ φυλάγματα, *litt.* „să păzești cele ce trebuie păzite”) în care substantivul este o inovație lexicală; *Alexandrinus*, în acord cu TM, adaugă aici: „și poruncile Lui” (καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ).

11,2 „învățătura Domnului” (παιδεία κυρίου): aceasta este singura prezență în Pentateuh a cuvântului παιδεία („învățătură”, „pedeapsă”), frecvent în Proverbe, Înțelepciunea și Sirach. Este un echivalent pentru ebraicul *mūsar*, „muștrare”, aici referindu-se la educația dată de manifestările puterii divine.

11,10 „il udă cu picioarele” (ποτίζωσιν τοῖς ποσίν): expresia este un calc după ebraică; se referă la o metodă foarte veche de irigare, unde rigolele se închideau/deschideau cu piciorul.

din care ați ieșit, [având o vreme] când însămânțează sămânța și-l udă cu picioarele, ca pe o grădină de zarzavaturi. ¹¹ Ci pământul unde intri, ca să-l moștenești, [este] un ținut cu munți și văi, [care-și] bea apa din ploaia cerului ¹² și pe care Domnul Dumnezeuul tău îl veghează; ochii Domnului Dumnezeuului tău sunt neîncetat asupra lui, de la începutul anului până la sfârșit.

¹³ Dacă veți asculta cu luare-aminte toate poruncile Lui, așa cum ți le poruncesc eu astăzi – să-L iubești pe Domnul Dumnezeuul tău și să-I slujești din toată inima ta și din tot sufletul tău – ¹⁴ atunci El va da ploaie pământului tău, timpurie și târzie, după anotimp, iar tu îți vei strânge grâul, vinul și untdelemnul tău. ¹⁵ Și îți va da nutreț pe câmpuri, pentru turmele tale; și când vei mânca și te vei îndestula, ¹⁶ ia seama să nu te semețești în inima ta, să nu te abați și să slujești zeilor străini și să te închini lor, ¹⁷ pentru ca Domnul să nu se aprindă de mânie împotriva voastră și să nu strunească cerul – căci atunci nu va mai fi ploaie, pământul nu va mai da roade, iar voi veți dispărea degrabă de pe acest pământ bun, pe care Domnul vi l-a dăruit. ¹⁸ Puneți dar cuvintele acestea în inima voastră și în sufletul vostru; și atârnați-le ca semn la mâna voastră, iar ele să fie neîncetat dinaintea ochilor voștri. ¹⁹ Și dați-le ca învățătură copiilor voștri, roștiți-le așezați în casă, mergând pe drum, la culcare și la sculare. ²⁰ Și scrieți-le pe ușorii caselor voastre și porților voastre, ²¹ ca să aveți zile multe și zilele fiilor voștri pe pământul pe care am jurat părinților voștri că li-l dau să fie câte sunt zilele cerului pe pământ. ²² Și dacă veți asculta cu grijă toate aceste porunci, pe care Eu vi le poruncesc astăzi să le puneți în faptă – să-L iubiți pe Domnul Dumnezeuul vostru și să mergeți pe toate căile Lui și să vă alipiți de El – ²³ Domnul va goni toate celelalte neamuri dinaintea voastră, iar voi veți moșteni neamuri mari și cu mult mai puternice decât voi. ²⁴ Orice loc purtând urma piciorului vostru va fi al vostru; din pustiu și Antiliban și de la râul cel mare, râul Eufrat, și până la Marea de la apus, [acestea] vor fi hotarele tale. ²⁵ Nimeni nu se va pune împotriva voastră; Domnul Dumnezeuul vostru va împrăștia frică și spaimă de voi pe fața întregului pământ, pe care pășiți așa cum v-a spus vouă Domnul.

²⁶ Iată, eu pun astăzi înaintea voastră binecuvântare și blestem, ²⁷ binecuvântarea – de ascultați poruncile Domnului Dumnezeuului vostru, pe care

11,14 „[ploaie] timpurie și [ploaie] târzie” (πρόιμον καὶ ὄψιμον): cei doi termeni, care aparțin lexicului agricol și prozei târzii, sunt folosiți în Septuaginta pentru a desemna ploaia de toamnă și ploaia de primăvară (Ier. 5,24; Ioel 2,23; Os. 6,3; Za. 10,1). Cele două adjective sunt reluate în NT, având subînțeles cuvântul „ploaie”, în Iac. 5,7.

vi le poruncesc astăzi,²⁸ și blestemele – de nu ascultați poruncile Domnului Dumnezeuului vostru, așa cum vi le poruncesc astăzi, și vă răzlețiți de drumul pe care vi l-am poruncit, începând să slujiți unor zei străini, pe care nu-i cunoașteți.²⁹ Și atunci când Domnul Dumnezeuul tău te va aduce în țara în care vei merge s-o iei moștenire, tu să dai binecuvântarea pe muntele Garizim și blestemul pe muntele Gaibal. (³⁰ Nu îi vezi dincolo de Iordan, înapoia drumului către soare-apune, în ținutul lui Canaan, care locuiește la apus, aflându-se aproape de Golgol, lângă Stejarul Înalt?)³¹ Căci voi treceți Iordanul ca să ajungeți să moșteniți pământul pe care Domnul Dumnezeuul vostru vi-l dă moștenire pentru totdeauna, și-l veți moșteni și veți locui într-însul.³² Și să vă îngrijiți să puneți în faptă toate judecățile și rânduielile Lui, pe care eu astăzi le pun înaintea voastră.”

12¹ „Acestea sunt judecățile și rânduielile pe care îngrijiți-vă să le puneți în faptă în țara pe care Domnul Dumnezeuul părinților voștri v-o dă moștenire pentru toate zilele pe care le veți trăi pe pământ.² Nimiciți toate locurile unde au slujit acolo zeilor lor, [locuri] pe care voi le moșteniți, pe munții cei înalți, pe dune și sub desişul copacilor;³ nimiciți-le cu totul altarele [păgânești], sfărâmați-le stâlpii, tăiați-le dumbrăvile sfinte și ardeți în foc statuile zeilor lor; și faceți să piară numele lor din locul acela!⁴ Să nu faceți la fel Domnului Dumnezeuului vostru,⁵ ci într-un loc [anume], ales de Domnul Dumnezeuul vostru, într-unul din triburile voastre, spre a-i rosti numele, ca să fie chemat, numai acolo să-L căutați și să intrați;⁶ și acolo îi veți aduce arderile de tot, jertfele voastre și pârga, făgăduințele și darurile voastre și întâii-născuți din turmele voastre de vite și de oi;⁷ și veți mânca acolo înaintea Domnului Dumnezeuului vostru și vă veți bucura de tot ce veți

11,29 Ceremonia la care face aluzie versetul va fi detaliată în 27,11-13 și descrisă în Iis. Nav. 8,32-35. Funcția pe care o îndeplinesc cei doi munți în ceremonie este justificată de orientarea lor: Garizim spre miazăzi, Gaibal (ebr. *Ēybāl*) spre miazănoapte.

11,30 „Stejarul Înalt”: TM „stejarii de la Mōreh”, ca în Gen. 12,6.

12,1 Capitolul începe în Septuaginta cu conjuncția copulativă *καί*, în vreme ce în TM începe direct.

12,2 „dune” (θίς): dintre cei trei termeni care indică locurile de cult idolatric condamnate, acesta apare mai frecvent redat prin βουβός „colină”; θίς este un termen homeric, ionian, care desemnează în primul rând nisipul de la țărmul mării și abia prin extindere colina. Mai este utilizat doar de două ori în Septuaginta, cu epitetul „veșnic”, în Gen. 49,26 și Baruch 5,7.

12,5 Pasajul este comparabil cu 3Rg. 8,26-30 (sfântirea templului lui Solomon).

aduce pe brațe, voi și casele voastre, după cum te-a binecuvântat Domnul Dumnezeuul tău. ⁸ Nu le veți face pe toate așa cum le facem noi astăzi, fiecare ce-i este pe plac; ⁹ căci încă n-ați ajuns, până acum, la odihna și la moștenirea pe care vi le dăruiește Domnul Dumnezeuul vostru. ¹⁰ Veți trece Iordanul, veți locui pământul pe care Domnul Dumnezeuul vostru vi-l dă moștenire și atunci vă va dăruii liniște dinspre toți dușmanii dimprejur și veți sălășlui la adăpost. ¹¹ Și va alege Domnul Dumnezeuul vostru locul unde-i va fi chemat numele: acolo să-l aduceți tot ce vă poruncesc eu astăzi, arderile de tot, jertfele, zeciuiala, pârga mâinilor voastre, daniile și tot ce este ales din darurile voastre, pe care le făgăduiți Dumnezeului vostru; ¹² și vă veți bucura înaintea Domnului Dumnezeului vostru, voi, fiii și fiicele voastre, slujitorii și slujitoarele voastre, și levitul de la porțile voastre, căci el nu are pentru sine nici parte, nici moștenire laolaltă cu voi. ¹³ Ai grijă să nu aduci arderea ta de tot oriunde ți se pare, ¹⁴ ci doar în locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeuul tău, într-unul din triburile tale; acolo să-ți aduci arderea de tot și acolo să faci tot ce-ți poruncesc eu astăzi. ¹⁵ Însă după dorința ta vei jertfi și te vei înfrupta cu carne după binecuvântarea Domnului Dumnezeului tău, pe care ți-a dat-o, în fiecare oraș; omul necurat de la tine și cel curat vor mânca la un loc, ca și cum ar fi [carne de] ciută sau cerb; ¹⁶ dar sânge să nu mâncați, ci să-l lăsați să se scurgă pe pământ ca apa. ¹⁷ Nu vei putea să mănânci în orașele tale zeciuiala din grâul tău și din vinul tău și din untdelemnul tău, întâii-născuții vitelor tale și ai oilor tale, nimic din făgăduințele pe care le-ați făgăduit, și prinosurile voastre, și pârga mâinilor voastre, ¹⁸ ci numai înaintea Domnului Dumnezeului tău le vei mânca, în locul ales de Domnul Dumnezeuul tău pentru aceasta: tu și fiul tău și fiica ta, slujitorul tău și slujitoarea ta și străinul din orașele voastre; și tu te vei bucura înaintea Domnului Dumnezeului tău pentru tot ce vei duce cu mâna ta. ¹⁹ Ai grijă să nu uiți de levit, în toată vremea cât vei trăi pe pământ.

²⁰ Și dacă Domnul Dumnezeu ți lărgeste hotarele, așa cum ți-a spus, iar tu zici «Mă voi înfrupta cu carne», dacă sufletul tău dorește să se înfrupte cu carne, după dorința sufletului tău înfruptă-te cu carne. ²¹ Și dacă locul pe

12,8 „plăcut” (τὸ ἀρεστόν): în TM γὰρ, „drept”.

12,9 „odihnă” – cf. Ps. 94,11. Se remarcă frecvența verbului καταπαύειν, „a se odihni”, asociat cu intrarea în pământul făgăduinței.

12,15 Versetul începe cu opoziția puternică a conjuncției ἄλλὰ, care separă clar sacrificiile de cult, împlinite într-un loc anume, de tăierea liberă a animalelor pentru hrană; traducătorul a păstrat însă verbul θύω, „a jertfi”, „a sacrifica”.

care-l va alege Domnul Dumnezeuul tău ca să-l fie chemat numele se găsește prea departe de tine, atunci să jertfești din vitele tale și din oile tale pe care ți le dă Domnul, așa cum ți-am poruncit, și să te înfrupți în orașele tale după dorința sufletului tău; ²² cum este mâncată ciuta sau cerbul, să mănânci; omul necurat de la tine și omul curat să mănânce deopotrivă. ²³ Ia aminte să nu mănânci sânge, căci sângele este sufletul lui; sufletul nu va fi mâncat împreună cu carnea; ²⁴ nu-l veți mânca, ci-l veți scurge pe pământ ca apa; ²⁵ nu-l vei mânca, pentru ca să-ți fie bine, ție și fiilor tăi după tine, dacă faci ce este bun și plăcut înaintea Domnului Dumnezeuului tău. ²⁶ Dar lucrurile sfinite [Domnului], dacă le ai, și cele făgăduite ale tale le vei lua și vei merge în locul ales de Domnul Dumnezeuul tău, ca să-l fie chemat numele, ²⁷ și îți vei face arderea de tot; carnea o vei aduce pe altarul Domnului Dumnezeuului tău, sângele jertfelor tale îl vei scurge la temelia altarului Domnului Dumnezeuului tău, iar carnea o vei mânca. ²⁸ Ia aminte și ascultă, să împlinești toate cuvintele pe care ți le poruncesc, ca să-ți fie bine, ție și fiilor tăi, pentru totdeauna, dacă vei face ce este bun și plăcut înaintea Domnului Dumnezeuului tău.

²⁹ Când Domnul Dumnezeuul tău va nimici dinaintea ta neamurile la care vei intra ca să le moștenești pământul, și-i vei moșteni și te vei sălășlui în ținutul lor, ³⁰ ia seama să nu cauți să-i urmezi, o dată ce-au fost nimicite dinaintea ta; să nu-i cauți pe zeii lor spunând: «Cum se poartă neamurile acestea cu zeii lor? Și eu mă voi purta la fel.» ³¹ Să nu te porți așa cu Domnul Dumnezeuul tău, căci au făcut pentru zeii lor urâciuni pe care Domnul le urâște: și-au ars fiii și fiicele în foc pentru zeii lor.”

13 ¹ „Tot lucrul pe care ți-l poruncesc eu astăzi, să veghezi să-l pui în faptă; să nu adaugi nimic și nici să nu lași nimic deoparte.

² Dacă din [neamul] tău se ridică un profet sau cineva care visează un vis și-ți dă un semn sau o minune, ³ și dacă împlinește semnul sau minunea

12,23 Interdicția de a bea sânge (cf. Gen. 9,4; Lev. 3,17; 7,25-26; 17,10-14) este întemeiată pe identificarea sângelui cu ebr. *nepheš*, „ființă vie”, tradus în gr. cu ψυχή, pe care creștinii l-au înțeles ca „suflet” – ceea ce a pus probleme exegeților (dacă „sufletul” = sângele, atunci mai este nemuritor?). Origen a reunit formulele din Lev. 17,11 și Deut. 12,23, făcând distincția între „omul exterior” și „omul interior” (*Dialogus Her.*, 11).

12,25 „bun și plăcut” (τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστὸν): prin această sintagmă este tradus în greacă un singur cuvânt din TM, *yāšār*, „ceea ce este drept”.

13,1 Cf. nota la 2,5.

despre care ți-a vorbit, zicând: «Haideți să slujim unor zei străini», pe care nu-i cunoașteți, ⁴ să nu ascultați cuvintele acelui profet sau ale celui care-a visat visul, pentru că Domnul Dumnezeuul vostru vă încearcă să vadă dacă-L iubiți pe Domnul Dumnezeuul vostru din toată inima voastră și din tot sufletul vostru. ⁵ Urmați Domnului Dumnezeuului vostru, temeți-vă de El și păziți-I poruncile, ascultați de glasul Lui și stați-I alături. ⁶ Și profetul acela sau acela care a visat visul să fie omorât; căci a vorbit ca să te rătăcească de la Domnul Dumnezeuul tău, Care te-a scos din țara Egiptului, Care te-a răscumpărat din robie, și ca să te abată de la calea pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-a poruncit să mergi; tu dă-l pierzării pe cel rău dintre voi.

⁷ Dacă te cheamă fratele tău – [născut] din tatăl tău sau din mama ta –, fiul tău sau fiica ta, femeia de la sânul tău ori prietenul [ce este] deopotrivă cu sufletul tău și-ți spune în taină: «Hai să slujim zeilor străini», pe care tu nu i-ai cunoscut, și nici părinții tăi, ⁸ dintre zii neamurilor dimprejurul vostru, care sunt aproape de tine sau departe de tine, de la un capăt al pământului la altul, ⁹ tu să nu te învoiești cu el și nici să nu-l ascuți, iar ochiul tău să nu aibă îngăduință pentru el; să nu ai milă de el și să nu-l cruți. ¹⁰ Să-l dai de gol, mâinile tale să se ridice primele asupra lui, ca să-lucidă și apoi mâinile întregului popor; ¹¹ să-lucidă cu pietre și să-l omoare, fiindcă a încercat să te îndepărteze de Domnul Dumnezeuul tău, Care te-a scos din țara Egiptului, din casa robiei. ¹² Și tot Israelul, auzind, se va înspăimânta și nu vor mai săvârși astfel de faptă rea între voi.

¹³ Dacă vei auzi că într-unul dintre orașele tale, pe care Domnul Dumnezeuul tău ți le-a dat spre locuire, se spune: ¹⁴ «Bărbați nelegiuți au ieșit dintre voi și i-au tulburat pe toți locuitorii spunând: 'Hai să slujim la zei străini'», pe care nu i-ați cunoscut, ¹⁵ și vei întreba și vei cerceta cu grijă

13,2 „profet” (προφήτης): TM *nābhī*; în Deuteronom nu este folosit termenul ψευδοπροφήτης, „profet mincinos”, care apare abia în Ieremia.

13,10 „să-l dai de gol”, de fapt, „să vestești... despre el” (ἀναγγέλλειν ... περὶ αὐτοῦ): TM „va trebui să-l omori”. Diferența de sens dintre cele două texte s-ar putea explica printr-o lectură diferită a textului ebraic: *n-g-d*, „a anunța”, față de *h-r-g* („a omori”).

13,14 „nelegiuți” (παράνομοι): TM *b'liyya 'al*, „fără folos”; termenul ebraic este redat diferit în greacă, prin cuvinte care indică apostazia, impietatea, atitudini opuse legii (Aquila folosește cu regularitate ἀποστασία: Deut. 15,9; Jud. 19,22; Naum 1,11). Numele Belial, transpunerea termenului ebraic *beliyya 'al*, este interpretat ca unul dintre numele răului; apare frecvent în scrierile de la Qumran în opoziție cu „Îngerul luminii”. În afara Septuagintei, apare transliterat Beliar, ca nume al Satanei (e.g. 2Cor. 6,15). Este unul din personajele a căror tradiție a conturat tradiția Antihristului o dată cu Irineu.

și, iată, cuvântul [se dovedește] cu totul adevărat, [și] urâciunea aceasta s-a petrecut la voi, ¹⁶ atunci va trebui să-i nimicești pe toți locuitorii orașului cu pricina, căsăpindu-i cu sabia; vei arunca anatema asupra lui și asupra a tot ce se află într-însul; ¹⁷ vei aduna toate prăzile de pe străzi, vei arde în foc orașul și toate prăzile lui, grămadă, înaintea Domnului Dumnezeului tău și va rămâne nelocuit pentru totdeauna și nici nu va mai fi reclădit. ¹⁸ Nimic din ce-a fost dat anatemei să nu se lipească de mâna ta, pentru ca Domnul să abată suflarea mâniei Sale; și-ți va dărui mila Sa, te va milui și te va înmulți, așa cum le-a jurat părinților tăi, ¹⁹ dacă vei asculta de glasul Domnului Dumnezeului tău și-i vei păzi toate poruncile, așa cum ți le dau eu astăzi, făcând ce este bun și plăcut înaintea Domnului Dumnezeului tău.”

14 ¹ „Sunteți fiii Domnului Dumnezeului vostru; nu faceți curățiri, nu vă tundeți între ochi pentru un mort; ² căci tu ești popor sfânt pentru Domnul Dumnezeul tău și Domnul Dumnezeul tău te-a ales să-I fii popor scump între toate neamurile de pe fața pământului.

³ Nu mâncați nimic spurcat. ⁴ Iată animalele pe care le veți mânca: vițelul, dintre vite, și mielul, dintre oi, și iedul, dintre capre, ⁵ cerbul, ciuta, bivolul, țapul-cerb, gazela, antilopa și girafa. ⁶ Orice animal cu copita

14,1 „fiii Domnului”: tema filiației divine apăruse deja în Ex. 4,22; aici este folosit pentru prima dată termenul „fii” (la plural: υἱοί) pentru Israel. Traducătorii folosesc fie υἱοί, fie τέκνα pentru ebr. *bānim*. ♦ „nu faceți curățiri”: verbul φοιβώω este târziu și nesigur, apărând numai aici în Septuaginta; în unele manuscrise este înlocuit, probabil din ignoranță, prin φοβεῖσθαι, „a se teme” (care explică traducerea din Vetus Latina: *non timebitis*). Cuvântul a fost studiat de E. Degani: derivat din *Phoibos*, epitetul lui Apollo, zeu al purificării și al oracolelor, poate avea sensul „a curăți” sau (în forma φοιβάω) „a da oracole” (Degani, E., 1966, pp. 93-94). Theodoret al Cyrului pune verbul în legătură cu Apollo Pythianul și interpretează pasajul ca o condamnare a manticii (*Q Di.* 13). ♦ „nu vă tundeți” (în semn de doliu) (οὐκ ἐπιθήσετε φαλάκρωμα): termenul φαλάκρωμα, „plesuvie în creștetul capului” (aici: pe frunte), nu este atestat înainte de Septuaginta, dar este creat pe un termen uzual (φαλάκρος, „chel”). Textul este neclar. Theodotion, Aquila și Symmachus folosesc un verb mai precis: κατὰτέμω, „a face incizii” (*cf.* 3Rg. 18,28); *cf.* Jud. 16,6: ἐντομίδες, „incizii”. Taieturile de orice fel în semn de doliu reprezintă o interdicție formulată în Lev. 19,28.

14,5 „țapul-cerb” (τραγέλαφος): Origen vede în menționarea acestui animal inexistent o absurditate care impune o interpretare alegorică (*De princ.* 4,3,2).

14,6 Sintagmele folosite aici sunt în mare parte sinonimice: διχηλεῖν ὄπλην, „a fi despicat la copită”, și ὄνυχίζεῖν ὄνυχιστήρας, „a fi despicat la unghii” (ὄπλη și ὄνυξ sunt sinonime). În tradiția iudaică, și apoi în cea creștină, verbul διχηλεῖν a fost interpretat alegoric: despicarea copitei a fost văzută ca un indiciu al capacității de discernământ.

despicată, care are copita despărțită în două unghii și este rumegător dintre animale, îl veți mânca.⁷ Iar pe acestea nu le veți mânca, dintre rumegătoarele cu copita despicată și cu o singură unghie în copită: cămila, iepurele, șafanul, pentru că acestea sunt rumegătoare și nu au copita despicată; sunt necurate pentru voi;⁸ nici porcul, fiindcă are copita despicată și copita despărțită în unghii și nu rumegă defel: e necurat pentru voi; nu mâncați din carnea lor și nici de hoiturile lor nu vă atingeți.⁹ Iată ce să mâncați din cele care sunt în ape: pe toate câte au aripioare și solzi, mâncați-le,¹⁰ iar pe cele care nu au aripioare și solzi, nu le mâncați, fiindcă sunt spurcate pentru voi.¹¹ Veți mânca orice pasăre curată,¹² dar pe acestea nu le veți mânca: vulturul, gripșorul, vulturul-de-mare,¹³ șoimul, gaia și cele de soiul lor;¹⁴ orice soi de corb și cele de soiul lui;¹⁵ struțul și cucuveaua și pescărușul,¹⁶ și bătlanul și lebăda și ibisul,¹⁷ cormoranul, uliul și soiurile lor, pupăza, bufnița,¹⁸ pelicanul și ploierul cu soiurile lor și porfirionul și liliacul.¹⁹ Toate insectele cu aripi sunt necurate pentru voi: nu veți mânca din ele.²⁰ Veți mânca orice zburătoare curată.²¹ Nu veți mânca nici un hoit; va fi dat străinului ce locuiește în orașele tale, și-l va mânca, sau îl vei vinde străinului, căci tu ești popor sfânt pentru Domnul Dumnezeuul tău. Să nu fierbi mielul în laptele mamei sale.

²² Să iei o zeciuală din tot rodul semințelor tale, rodul ogorului tău an de an,²³ și să o mănânci înaintea Domnului Dumnezeuului tău, în locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeuul tău ca să-l fie chemat numele. Să duci zeciuală din grâul tău, din vinul tău, din untdelemnul tău, întâii-născuți din vitele și din oile tale, ca să înveți să te temi de Domnul Dumnezeuul tău în toate zilele.²⁴ Dacă drumul va fi însă prea lung pentru tine și nu le vei putea închina, fiind departe de tine locul ales de Domnul Dumnezeuul tău, ca să-l fie chemat numele, fiindcă Domnul Dumnezeuul tău te va binecuvânta,²⁵ [atunci] să le vinzi pe argint, să iei argintul în mâinile tale și să mergi la locul ales de Domnul Dumnezeuul tău²⁶ și să dai argintul pe orice va dori sufletul tău, pe vite sau oi, pe vin sau sicheră, sau pe orice va dori sufletul tău; să mănânci acolo înaintea Domnului Dumnezeuului tău și să te bucuri

14,8 „copita despărțită în unghii” (ὄνυχιζει ὄνυχας ὀπλῆς): sintagma lipsește în TM.

14,12-18 Sunt reluate aici speciile enumerate în Lev. 11, cu aceleași identificări grecești ale denumirilor ebraice. Cf. notele la Lev. 11,4-19.

14,21 Ultima recomandare este, probabil, o aluzie la un obicei al vechilor populații canaanene, de care evreii trebuia să se distingă.

14,26 „sicheră” (σίκερα): cf. nota la Lev. 10,9. Philon recurge la termenul μέθυσμα, „băutură amețitoare”, folosit și de Aquila și care mai apare în manuscrise ale Septuagintei.

tu, și familia ta,²⁷ și levitul din orașele tale, care nu are nici parte și nici moștenire laolaltă cu tine.²⁸ După trei ani, să aduci toată zeciuiala roadelor tale. Atunci să o pui în orașele tale,²⁹ ca să vină levitul, care nu are nici parte și nici moștenire laolaltă cu tine, și străinul, și orfanul, și văduva din orașele tale, să mănânce și să se sature, pentru ca Domnul Dumnezeuul tău să te binecuvânteze în toate lucrările pe care le vei face.”

15¹ „Tot la șapte ani să faci iertare.² Iată rânduiala pentru iertarea ta: să ierți aproapelui tot ce-ți este dator, să nu-l urmărești pe fratele tău, pentru că iertarea a fost vestită de Domnul Dumnezeuul tău.³ De la străin să ceri numai ce este al tău dintr-ale sale; fratelui tău iartă-i datoria față de tine;⁴ să nu se afle la tine om în nevoie, pentru că Domnul Dumnezeuul tău te-a binecuvântat cu binecuvântarea Sa în țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dăruiește să ai parte de ea ca moștenire,⁵ dacă te vei supune ascultând glasul Domnului Dumnezeuului vostru, ca să păzești și să împlinești poruncile pe care ți le poruncesc eu ție astăzi.⁶ Căci Domnul Dumnezeuul tău te-a binecuvântat, așa cum ți-a spus, și vei da împrumut multor neamuri, tu însă nu vei lua împrumut; și vei stăpâni multe neamuri, tu însă nu vei fi sub stăpânire.

⁷ Dacă ai vreun frate la nevoie în vreunul din orașele tale, din țara pe care ți-o dă Domnul Dumnezeuul tău, să nu încetezi să-l iubești în inima ta și să nu-ți închizi palma fratelui tău aflat în nevoie;⁸ deschide-ți cu adevărat

15,1-6 Cf. Lev. 25. În Exod și în Levitic se menționează, în fiecare al șaptelea an, lăsarea pământului necultivat (Ex. 23,11; Lev. 25,2-5) și eliberarea robilor evrei (Ex. 21,2; Lev. 25,40-41); într-al cincizecilea an (Lev. 25,8-12), fiecare trebuie să intre din nou în posesia bunurilor sale; iertarea datoriilor este proprie Deuteronomului. În parafraza la Lev. 25, Flavius Iosephus vorbește despre anul sabatic, de odihnă (ἀνεσις) a pământului, în analogie cu repaosul (ἀνάπαυσις) săptămânal al omului, și despre anul al cincizecilea, numit de evrei „Iobelos” (acesta este sensul prim al cuvântului „jubileu”). Iertarea datoriilor, fixată de Flavius Iosephus pentru anul jubiliar și nu pentru cel sabatic, nu mai era practică în vremea sa; el consideră că sensul cuvântului „Iobelos” este ἐλευθερία, „libertate” (AI III,280-286). ♦ Origen (*De or.* 27,14) numește exemplele biblice de iertare la șapte ani folosind termeni diferiți: „libertatea” (ἐλευθερία) acordată robilor evrei, „iertarea” (ἄφεσις) datoriilor, „odihnă” (ἀνεσις) pământului. Deasupra acestora se situează sărbătoarea care are loc la de șapte ori șapte ani, pe care evreii o numesc Ἰωβελαιός, „Jubileul”.

15,8 Ca și în alte pasaje, am redat figurile etimologice din textul grecesc printr-o subliniere a conținutului semantic: „să iei și să-ți deschizi” (literal: „deschizând vei deschide”), „să iei și să-î împrumuți” („împrumutându-î îi vei împrumuta”).

brațele către el și împrumută-i cu adevărat ce-i lipsește, cât îi lipsește. ⁹ Ia aminte să nu ai [vreun] lucru ascuns în inima ta, vreo nelegiuire, spunând: «Se apropie anul al șaptelea, anul de iertare», iar ochiul tău să fie vrăjmaș fratelui aflat în nevoie și să nu-i dai nimic, căci el va striga împotriva ta înaintea Domnului, iar pentru tine va fi greșeală mare. ¹⁰ Să-i dai cu adevărat aceluia, să-i împrumuți cu adevărat ce îi lipsește – și să nu te întristezi în inima ta când îi vei da. Căci pentru lucrul acesta Domnul Dumnezeuul tău te va binecuvânta în toate faptele și-n toate pe care îți vei pune mâna. ¹¹ Nevoiașul nu va dispărea de pe fața pământului; de aceea eu însumi îți poruncesc să împlinești această vorbă, zicându-ți: «Deschide-ți cu adevărat brațele către fratele tău sărman și către cel aflat în nevoie pe pământul tău.»

¹² Dacă fratele tău, evreu sau evreică, ți-a fost vândut, va fi robul tău vreme de șase ani, iar într-al șaptelea an lasă-l liber. ¹³ Numai că atunci când îl vei lăsa să se ducă de la tine, eliberându-l, să nu-l trimiți [cu mâna] goală; ¹⁴ dăruiește-i merinde de drum din turmele tale de oi, din grâul tău și de sub teascul tău. Cum te-a binecuvântat Domnul Dumnezeuul tău, așa să-i dai. ¹⁵ Amintește-ți că ai fost slugă în țara Egiptului și că te-a răscumpărat Domnul Dumnezeuul tău: de aceea îți poruncesc astăzi să împlinești acest cuvânt. ¹⁶ Dar dacă îți spune: «Nu voi pleca de la tine», fiindcă te-a îndrăgit, pe tine și casa ta, fiindcă-i este bine pe lângă tine, ¹⁷ atunci să iei o undrea, să-i găurești urechea la poartă și să rămână slujitorul tău pentru totdeauna; iar cu slujitoarea ta vei face tot așa. ¹⁸ Să nu-ți fie greu să-i lași să plece slobozi după șase ani, căci pentru simbria pe un an a unui simbriaș ți-a fost rob vreme de șase ani; și Domnul Dumnezeuul tău te va binecuvânta în tot ce vei face.

¹⁹ Orice întâi-născut care se va naște între vitele sau între oile tale, parte bărbătească, să-l sfințești Domnului Dumnezeuului tău; să nu lucrezi cu vițelul tău întâi-născut și nici să nu tunzi întâiul-născut dintre oile tale. ²⁰ Să-l mănânci înaintea Domnului, an după an, în locul pe care-L va alege Domnul Dumnezeuul tău, tu și casa ta. ²¹ Dacă are însă vreun cusur, fie că

15,9 „[vreun] lucru ascuns în inima ta” (ὄψημα κρυπτόν ἐν τῇ καρδίᾳ σου): traducerea grecească adaugă adjectivul κρυπτόν („ascuns”) pentru a glosa prepoziția ἐν („în”).

15,14 „dăruiește-i merinde de drum” (ἐφόδιον ἐφοδιώσεις): figura etimologică din textul grecesc corespunde unei figuri etimologice cu conținut diferit din TM, unde sunt folosite un verb și un substantiv din același radical (‘ānaq, „inel”), cu sensul aproximativ „a da cuiva [daruri] prinse cu un inel” (probabil pentru a putea fi transportate).

este șchiop, sau orb, sau lovit de altă meteahnă, să nu-l jertfești Domnului Dumnezeului tău.²² În orașele tale să-l mănânci, [tu și] cel necurat aflat la tine și cel curat deopotrivă, ca pe ciută sau cerb;²³ numai sângele să nu-l bei, ci să-l scurgi pe pământ ca apa.”

16¹ „Să păzești luna [Roadelor] noi și să ții Paștele pentru Domnul Dumnezeul tău, căci în luna [Roadelor] noi ai ieșit din Egipt, [la vreme de] noapte.² Și să jertfești ca Paște pentru Domnul Dumnezeul tău oi și vite, în locul ales de Domnul Dumnezeul tău, ca să-l fie chemat numele acolo.³ Să nu le mănânci cu pâine dospită; șapte zile să le mănânci cu azimă, pâinea înjosirii, pentru că voi în grabă ați ieșit din Egipt; astfel să vă amintiți de ziua ieșirii voastre din țara Egiptului în toate zilele vieții voastre.⁴ Să nu fie pâine dospită, în toate ținuturile tale, vreme de șapte zile, și nimic din carnea pe care o vei jertfi în seara zilei dintâi să nu rămână până dimineață.⁵ Nu-ți este îngăduit să jertfești Paștele în nici unul din orașele pe care Domnul Dumnezeul tău ți le dă,⁶ ci-n locul ales de Domnul Dumnezeul tău, ca să-l fie chemat numele, [numai acolo] să-l jertfești Paștele seara, la apusul soarelui, la vremea în care ai ieșit din Egipt:⁷ acolo să fierbi, să frigi și să mănânci, în locul pe care Domnul Dumnezeul tău îl va alege, iar dimineața să te întorci și să mergi la sălașurile tale.⁸ Vreme de șase zile să

16,1 „luna [Roadelor] noi” (τὰ νέα [γενήματα]): sintagma corespunde ebr. *'ābhībḥ*, „spic”. Același cuvânt grecesc fusese folosit în Num. 28,26 pentru a traduce *bikkūrīm* („roadele dintâi”, „pârga”) din TM. ♦ Termenul τὸ πάσχα din Septuaginta nu este o elenizare a ebr. *pesah*, ci transcrie termenul aramaic al calendarului, în vigoare la vremea traducerii grecești. Mărturii provenite din Hexapla îi atribuie fie lui Theodotion, fie lui Aquila, fie lui Symmachus o transcriere ebraică sub forma φασεχ. Origen știa că numele ebraic al Paștelui trebuia transliterat *phasek* (φασεκ) și că apropierea pe care o făceau creștinii între substantivul πάσχα și verbul πάσχειν, „a pătimi” (evocare a patimilor lui Iisus), nu era întemeiată.

16,3 „pâinea înjosirii” (ἄτρον κακώσεως): sintagma apare numai aici și se referă la soarta evreilor în Egipt (Ex. 3,7.17; Deut. 8,2; 26,6). Termenul κακώσις a primit în literatura creștină sensul de „mortificare”.

16,8 Durata („șase zile”) diferă față de cea indicată în Ex. 12,15: „șapte zile”. ♦ „Ieșirea, sărbătoare” (ἐξόδιον, ἑορτή): cele două cuvinte grecești corespund unuia singur din TM, *‘atereḥ*, care are un înțeles cuprinzător: „adunare solemnă”, „sărbătoare”. ♦ „în afară de ce vei face pentru a trăi”: această propoziție apare numai în versiunea grecească. Sensul presupus este că se exclude doar munca salariată, spre deosebire de ceea ce face fiecare „pentru sine” (Daniel, S., 1966, p. 332).

mănânci azimă, iar în ziua a șaptea va fi ieșirea, sărbătoare pentru Domnul Dumnezeuul tău; să nu muncești în ziua aceea, în afară de ce vei face pentru a trăi. ⁹ Să-ți numeri șapte săptămâni întregi; când începi să [folosești] secera pentru recoltă, atunci să începi să numeri cele șapte săptămâni. ¹⁰ Să faci o sărbătoare a săptămânilor pentru Domnul Dumnezeuul tău, după cât îți dă mâna, din cele ce-ți vor fi dăruite, cum te-a binecuvântat Domnul Dumnezeuul tău. ¹¹ Să te veselești înaintea Domnului Dumnezeului tău, tu și fiul tău și fiica ta, slujitorul tău și slujitoarea ta, precum și levitul din orașele tale, și străinul, și orfanul, și văduva aflată printre voi, în locul ales de Domnul Dumnezeuul tău ca să-I fie chemat numele; ¹² să-ți amintești că ai fost slugă în țara Egiptului, și să te îngrijești să pui în faptă poruncile acestea. ¹³ Să faci o sărbătoare a corturilor vreme de șapte zile, atunci când vei strânge roadele de pe ogorul și de sub teascul tău; ¹⁴ și să te veselești la sărbătoarea ta, tu și fiul tău și fiica ta, slujitorul tău și slujitoarea ta, și levitul, și străinul, și orfanul, și văduva care se află în orașele tale. ¹⁵ Șapte zile vei sărbători în cinstea Domnului Dumnezeului tău, în locul ales de Domnul Dumnezeuul tău; și dacă Domnul Dumnezeuul tău te va binecuvânta în toate roadele tale și în toată lucrarea mâinilor tale, atunci te vei veseli. ¹⁶ La trei prilejuri din an, toți ai tăi de parte bărbătească să se înfățișeze înaintea Domnului Dumnezeului tău, în locul ales de Domnul: la sărbătoarea azimelor, la sărbătoarea săptămânilor și la sărbătoarea corturilor. Să nu te arăți în fața Domnului Dumnezeului tău cu mâna goală: ¹⁷ fiecare după puțința mâinilor sale, după binecuvântarea pe care ți-a dat-o Domnul Dumnezeuul tău.

¹⁸ Să-ți statornicești judecători și scribi în toate orașele tale, cu care te dăruiește Domnul Dumnezeuul tău, după triburi, iar ei să judece poporul după o judecată dreaptă. ¹⁹ Să nu-și abată judecata, să nu ia seama la fața [împričinaților] și nici să nu primească daruri; căci darurile orbesc ochii înțelepților și amuțesc cuvintele celor drepți. ²⁰ Cu dreptate să cauți ce este drept, ca să trăiești și să ajungi să iei moștenire pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l dăruiește.

²¹ Să nu-ți sădești dumbrăvi sfinte, nici un astfel de arbore pe lângă altarul Domnului Dumnezeului tău, pe care ți-l vei face singur; ²² să nu-ți ridici vreun stâlp de piatră, care-I este urât Domnului Dumnezeului tău.”

16,19 „amuțesc cuvintele”: *litt.* „elimină (ἐξάψει) cuvintele”.

16,21 „pe care (ö) ți-l vei face singur”: toate manuscrisele Septuagintei au aici negația *ou*; emendarea pasajului îi aparține lui Grabe și a fost adoptată de toți editorii.

17¹ „Să nu jertfești Domnului Dumnezeului tău un vițel sau o oaie care să aibă vreun cusur, vreo meteahnă, pentru că Îi este urâciune Domnului Dumnezeului tău.

² De găsești la tine, în vreunul din orașele pe care ți le dăruiește Domnul Dumnezeul tău, vreun bărbat sau vreo femeie care fac rău înaintea Domnului Dumnezeului tău, încalcând legământul Său, ³ și merge să se închine zeilor străini și se închină dinaintea lor, a soarelui sau a lunii sau a oricărei alte podoabe a cerului, care nu i-a fost rânduită, ⁴ și dacă cineva îți dă de veste, atunci tu să cercetezi cu de-amănuntul și, iată: [se dovedește că] fapta s-a petrecut cu adevărat, s-a săvârșit această urâciune în Israel. ⁵ Atunci să-i scoți pe bărbatul sau pe femeia aceea: îi veți bate cu pietre și vor pieri. ⁶ După mărturia a doi martori sau a trei martori va fi ucis cel ce trebuie să piară; nu va fi osândit la moarte printr-un singur martor. ⁷ Iar mâna martorilor se va ridica asupra lui cea dintâi, pentru a-l osândi la moarte, și mâna întregului popor abia după aceea; așa îl vei scoate pe cel rău dintre voi.

⁸ Dacă nu ești în stare să dai o hotărâre, judecând între sânge și sânge, între drept și drept, între lovitură și lovitură, între ceartă și ceartă – lucruri care se judecă în orașele voastre – atunci te vei scula și vei urca în locul ales de Domnul Dumnezeul tău, ca să-I fie chemat numele, ⁹ și vei merge la preoți, la leviți și la judecător – care va fi atunci, în zilele acelea – și, cercetând, ei îți vor spune hotărârea. ¹⁰ Iar tu să făptuiești după hotărârea vestită de ei în locul pe care îl va alege Domnul Dumnezeul tău, ca să-I fie chemat numele, și să iei aminte să faci în toate așa cum îți va fi rânduit. ¹¹ După lege și după judecata pe care ți-o vor spune, să făptuiești și să nu te abați de la cuvântul ce ți l-au spus nici la dreapta, nici la stânga. ¹² Omul care se va purta cu trufie, nevrând să se supună preotului aflat acolo pentru a sluji în numele Domnului Dumnezeului tău, sau judecătorului care va fi acolo în zilele acelea, omul acela va fi osândit la moarte și așa vei înlătura răul din Israel; ¹³ tot poporul, auzind se va înspăimânta și nu va mai săvârși nelegiuire.

17,1 „vreo meteahnă”: textul grecesc recurge la substantivul ῥήμα, după modelul ebraic, unde este folosit *dabhar*, „cuvânt”, „lucru”. Origen (*Exh. mart. 7*), sprijinindu-se pe ambiguitatea acestui termen, vede aici interdicția de a pronunța cuvinte nepotrivite.

17,8 „Dacă nu ești în stare...”: verbul ὀδύναταιν are aici drept subiect ῥήμα („hotărâre”), având deci sensul de „a fi imposibil”, chiar dacă în greaca clasică se referă numai la persoane. În TM, *yippālē* arată că este vorba de o problemă ieșită din comun, care depășește puterile unui singur om.

¹⁴ Dacă vei intra în țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dă s-o moștenești și să te sălășluiești într-însa, și vei spune: «Îmi voi statornici o căpetenie, precum celelalte neamuri dimprejur», ¹⁵ va trebui să-ți statornicești căpetenia pe care o va alege Domnul Dumnezeuul tău. Vei primi căpetenie dintre frații tăi; nu vei putea primi deasupra ta un om străin, pentru că nu este fratele tău. ¹⁶ Numai să nu-și sporească el călărimea și nici să nu-și întoarcă poporul în Egipt, pentru a-și putea înmulți călărimea, fiindcă Domnul a spus: «Nu vă întoarceți să mergeți pe drumul acesta.» ¹⁷ Și să nu-și sporească femeile, iar inima lui să nu se schimbe; iar argintul și aurul să nu și le sporească prea mult. ¹⁸ Și va fi așa: atunci când se va așeza la putere, să scrie pentru sine, într-o carte, acest Deuteronom, primindu-l de la preoți, leviți, ¹⁹ și să-l aibă cu el și să-l citească în toate zilele vieții sale, ca să învețe să se teamă de Domnul Dumnezeuul său, păzind toate poruncile acestea și împlinind toate îndreptările, ²⁰ pentru ca inima lui să nu se ridice mai presus de frații săi; să nu se abată de la porunci, nici la dreapta, nici la stânga, așa încât să trăiască vreme îndelungată în domnia sa, el și fiii săi, printre fiii lui Israel.”

18¹ „Preoții – leviții, întreg tribul lui Levi – nu vor avea nici parte, nici moștenire împreună cu Israel. Prinoasele Domnului vor fi moștenirea lor, pe acestea le vor mânca. ² Ei nu vor avea moștenire printre frații lor; Domnul Însuși [va fi] moștenirea lui, după cum i-a spus. ³ Iată dreptul preoților, ce primesc de la popor, de la închinătorii de jertfe: fie că este un vițel, fie că este o oaie, îi va da preotului șoldul, fâlcile și foalele. ⁴ Îi vei da lui pârga

17,14-20 Pasajul este în general cunoscut ca „legea regelui”, dar traducerea grecească înlocuiește termenii „rege” și „regat” prin „căpetenie” (ἀρχων) și „putere” (ἀρχή).

17,16 Conjunția cu care începe versetul (διότι), cu valoare cauzală, nu corespunde sensului restrictiv al particulei ebraice *raq* („cu condiția ca...”). Aceasta este varianta din codex *Vaticanus*, preluată de editori; *Alexandrinus* oferă în schimb particula *πλήν*, care permite inserarea logică a frazei în context.

17,18 „acest Deuteronom” (τὸ δευτερονόμιον τοῦτο): compusul reunește două cuvinte distincte din expresia TM *mišnēh hattōrah hazzo'th*, „o copie a acestei legi”; cf. Introducerea, I.

18,3 „șoldul, fâlcile și foalele”: în pasajele paralele (Ex. 29,22.27; Lev. 7,32-34 *et alia*; Num. 6,20; 18,18) se indică numai primul termen (βραχίον); sensul său exact este „braț”, dar apare folosit pentru a numi „șoldul” sau „coapsa” unui animal, spata (Aristotel, *Historia animalium* 8,5,4). Al doilea termen este un *hapax* (σκαγόνια), iar ultimul (ἔνυστρον) numește stomacul din față al rumegătoarelor.

din grâul tău, din vinul tău și din untdelemnul tău și pârga din tunsul oilor tale; ⁵ căci pe el l-a ales Domnul Dumnezeuul tău din toate triburile, ca să stea înaintea Domnului Dumnezeuului tău, să slujească și să binecuvânteze în numele Lui, el însuși și fiii săi între fiii lui Israel. ⁶ Dacă vine levitul dintr-unul din orașele tale, dintre toți fiii lui Israel, unde locuiește el, [dacă vine] după cum dorește sufletul lui, în locul ales de Domnul, ⁷ să slujească în numele Domnului Dumnezeuului său, întocmai ca toți frații săi leviți care stau înaintea Domnului, ⁸ să mănânce partea ce i-a fost împărțită, în afară de ce iese din vânzarea bunurilor părintești.

⁹ Dacă vei intra în țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dăruiește, nu te vei deprinde să faci după urâciunile acelor neamuri. ¹⁰ Să nu se afle la tine vreun om care să-și curățească fiul sau fiica prin foc, care să se ocupe cu ghicitul, care să se folosească de preziceri, de augurii, de vrăji, ¹¹ care să descânte, ventriloc sau care să cerceteze minuni, ori să le pună întrebări celor morți. ¹² Căci oricine se poartă astfel este urâciune pentru Domnul Dumnezeuul tău; din pricina acestor urâciuni, Domnul îi va nimici pe aceștia dinaintea ta. ¹³ Fii desăvârșit înaintea Domnului Dumnezeuului tău; ¹⁴ căci aceste neamuri, [oamenii] pe care-i vei moșteni, vor asculta de preziceri și prevestiri; în schimb, ție Domnul Dumnezeuul tău nu ți-a îngăduit [să te porți] astfel. ¹⁵ Domnul Dumnezeuul tău va ridica un profet dintre frații tăi, ca și mine, și de el vei asculta ¹⁶ în tot ce ți-a cerut Domnul Dumnezeuul tău pe Horeb, în ziua adunării, când spuneai: «Nu mai putem răbda să auzim

18,8 „în afară de ce iese din vânzarea bunurilor părintești” (πλην τῆς πρῶσεως τῆς κατὰ πατριάν): pasajul este neclar în greacă (sugerând că leviții ar fi avut totuși bunuri personale, provenite din moștenire paternă), iar TM pare să fie deopotrivă de ambiguu.

18,14 „în schimb”: opoziția dintre divinația practică de păgâni și darul profeției acordat de Dumnezeu evreilor (cf. Philon, *Spec.* I,60-65) este bine marcată de particula adversativă δέ, care apare în *Alexandrinus* și căreia îi corespunde particula copulativă καί în *Vaticanus*.

18,15 Versetul poate fi înțeles în sens general, cu referire la fenomenul profetismului la evrei în contrast cu practicarea ghicitului de către păgâni, sau ca o aluzie la un profet anume. Manuscrisele de la Qumran atestă prezența versetelor 18 și 19 în numeroase *testimonia* cu valoare mesianică. De asemenea, în cuvântarea lui Petru din Fapte (3,22-23), aceste versete sunt prezentate ca o prevestire a lui Iisus, noul Moise. Unii interpreți vor recunoaște sensul istoric: profetul prevestit este Iisus Nave (Iosua), dar numele acestuia (Iēsous) trimite prefigurativ la persoana lui Iisus (de ex. Clement din Alexandria, *Pedagogul* I, 60, 3). Deși Ioan Botezătorul este un profet, atunci când este întrebat dacă este Profetul (In. 1,21), răspunde negativ, pentru că acel profet vestit de Moise era Iisus.

glasul Domnului Dumnezeuului nostru și nici să privim focul cel mare, căci nu vrem să murim.»¹⁷ Și Domnul mi-a spus: «Toate câte le-au grăit sunt bune.¹⁸ Voi ridica un profet pentru ei din rândul fraților lor, ca și tine, și-i voi da pe buze cuvântul Meu și le va vorbi așa cum îi voi porunci Eu.¹⁹ Iar pe omul care nu va asculta [cuvintele] rostite de profet în numele Meu, Eu însumi îl voi pedepsi.²⁰ Dar profetul care va rosti cu nelegiuire în numele Meu vreun cuvânt pe care Eu nu i-am rânduit să-l grăiască, sau care va vorbi în numele unor zei străini – profetul acela va muri.»²¹ Dacă tu spui în inima ta: «Dar cum de vom cunoaște cuvântul pe care nu-l va rosti Domnul?», [iată răspunsul]:²² ce va spune profetul în numele Domnului, dacă nu se face cuvântul faptă și nu se împlinește, atunci nu Domnul a rostit acel cuvânt. Profetul a vorbit cu nelegiuire, să nu-l cruțați.”

19¹ „Când Domnul Dumnezeuul tău va face să dispară neamurile al căror pământ Dumnezeuul tău ți-l dăruiește și-i veți moșteni pe [oamenii] aceștia și veți locui în orașele și-n casele lor,² pune deoparte trei orașe în mijlocul țării pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dăruiește.³ Socotește-ți drumul și împarte în trei ținuturile țării pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dă ca parte, și acolo va fi adăpost pentru orice ucigaș.⁴ Aceasta va fi rânduiala pentru ucigaș, care se va adăposti acolo și va rămâne în viață: cine-și va lovi aproapele fără să vrea, fără să aibă ură împotriva lui, nici de ieri, nici de alaltăieri,⁵ și cine merge cu aproapele lui în pădure ca să adune lemne, iar celui care taie lemnul îi scapă mâna cu securea și iese fierul din lemn și se întâmplă să-l lovească pe cel de alături, iar acesta moare, omul acela se va adăposti într-unul din orașe și va rămâne în viață,⁶ ca să nu-l urmărească pe ucigaș o rudă de sânge – căci este aprinsă în inima sa – și să-l ajungă din urmă, dacă drumul este prea lung, să-i ia viața și să moară [încă unul]; el nu are asupra-i învinuirea de omor, căci nu-l urăse pe [cel omorât] cu o zi sau cu două mai înainte.⁷ De aceea îți dau porunca aceasta spunând: «Să pui deoparte trei orașe.»⁸ Dacă Domnul Dumnezeuul tău îți lărgește hotarele,

18,18 „cuvântul”: tradiția manuscrisă adoptată de editori dă aici substantivul la singular (ῥῆμα); totuși *Vaticanus* (și alte mărturii) folosesc pluralul, în acord cu TM (*d'bhārīm*).

19,3 „Socotește-ți drumul”: verbul στοιάζομαι are înțelesul de bază „a presupune”, „a calcula”; textul ebraic are aici verbul *kūn*, redat cel mai adesea în LXX prin ἐτοιμάζω, „a pregăti”.

19,6 „și să moară [încă unul]” (καὶ ἀποθάνῃ): sintagma apare în plus în Septuaginta, pentru a clarifica sensul termenului precedent: ψυχή, „suflet” (tradus aici prin „viață”), care calchiază textul ebraic.

așa cum le-a făgăduit părinților tăi, și Domnul îți dă întreg pământul pe care a spus că îl va da părinților tăi,⁹ dacă tu ascuți, ca să le pui în faptă, toate aceste porunci pe care eu ți le poruncesc astăzi – să-L iubești pe Domnul Dumnezeul tău, să mergi pe toate căile sale în toate zilele – atunci să-ți adaugi încă trei orașe la acestea trei,¹⁰ și nu va fi vărsat sânge nevinovat pe pământul tău, pe care Domnul Dumnezeul tău ți-l dă moștenire; și nu va fi la tine [om] vinovat de sânge.¹¹ Dar dacă un om va fi plin de ură față de aproapele său și-i va întinde o capcană, dacă se va arunca asupra lui și-l va lovi de moarte și acesta va muri, iar omul va căuta scăpare spre unul din orașe,¹² atunci sfatul bătrânilor din orașul său să trimită să-l caute și să-l prindă acolo; să-l dea pe mâna rudelor de sânge și să-l omoare.¹³ Ochiul tău să nu aibă milă de el și tu să curățești sângele nevinovat din Israel și să-ți fie bine.

¹⁴ Să nu muți semnele de hotar ale vecinului tău, pe care le-au statornicit părinții tăi în moștenirea ta, primită în țara pe care Domnul Dumnezeul tău ți-o dă moștenire.

¹⁵ Un singur martor nu va fi de-ajuns împotriva unui om în orice nedreptate, în orice greșală, în orice păcat cu care a păcătuit; pe buzele a doi martori sau pe buzele a trei martori să se sprijine tot cuvântul.¹⁶ Dar dacă un martor nedrept se ridică împotriva unui om și-l învinuiește de nelegiuire,¹⁷ atunci cei doi oameni care se contrazic să stea înaintea Domnului, înaintea preoților și înaintea judecătorilor care vor fi în zilele acelea,¹⁸ iar judecătorii să cerceteze cu grijă și, iată: [se dovedește că] martorul nedrept a adus o mărturie nedreaptă și a stat împotriva fratelui său.¹⁹ Atunci voi să faceți împotriva lui după cât de netrebnic s-a purtat el împotriva fratelui său și să-l alungi pe cel rău dintre voi.²⁰ Iar ceilalți, auzind, se vor înspăimânta și nu vor continua să facă printre voi nici o faptă

19,14 Legea respectării hotarelor este pentru prima dată enunțată aici; va fi reluată în Deut. 27,17, cu o modificare de lexic (acolo verbul folosit este *μετατίθημι*, identic ca sens cu *μετακινέω*). ♦ „semnele de hotar” (ὄρια): bornele care delimitează teritoriul pot fi interpretate ca simbol al regulilor: rabinii și primii creștini au văzut în acest verset interdicția de a schimba regulile strămoșești sau canonul Scripturilor. ♦ „părinții” (οἱ πατέρες): aceasta este varianta codicelui *Vaticanus*; *Alexandrinus* folosește însă οἱ πρότεροι, „înaintașii”, mai apropiat de termenul ebraic *ri 'šōnīm*.

19,16 „martor nedrept” (gr. ἄδικος): TM *hāmās*, „de silnicie, violent”. Termenul ebraic este transpus în greacă în sfera dreptății, dar cuvintele ἄδικος, ἄδικία sunt adesea folosite în traduceri din ebraică în sensul tare, evocând silnicia făcută cuiva (cf. lat. *iniuria*). În 19,18 același termen traduce ebr. *šeqer*, „de minciună, mincinos”.

rea ca a lui. ²¹ Ochiul tău să nu aibă milă de el: viață pentru viață, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior.”

20 ¹ „Dacă pleci la război împotriva dușmanilor tăi și vezi cai și călăreți și popor mai numeros decât tine, să nu te temi de ei, căci Domnul Dumnezeuul tău este cu tine, El – care te-a ridicat din țara Egiptului. ² Și va fi că, atunci când vei fi gata să porcezi la război, iar preotul va sta să vorbească poporului, ³ va spune către ei: «Ascultă, Israele. Voi porniți astăzi la război împotriva dușmanilor voștri, să nu vi se înmoaie inima, să nu vă temeți, să nu vă înspăimântați, să nu vă abateți din fața lor, ⁴ căci Domnul Dumnezeuul vostru, Care merge înaintea voastră, se află alături de voi să lupte cu dușmanii voștri, să vă izbăvească.» ⁵ Iar scribii să vorbească în fața poporului și să zică: «Cine-a ridicat o casă nouă și n-a sfințit-o? Să plece și să se întoarcă la casa lui, ca nu cumva să moară în război și altul să i-o sfințească. ⁶ Și cine-a sădit o vie și nu s-a bucurat de ea? Să plece și să se întoarcă la casa lui, ca nu cumva să moară în război și un altul să se bucure de ea. ⁷ Și cine s-a logodit cu o femeie și n-a luat-o? Să plece și să se întoarcă la casa lui, ca nu cumva să moară în război și un altul s-o ia.» ⁸ Și să mai vorbească scribii poporului, spunând: «Cine-i înspăimântat și slab de

19,21 Legea numită „a talionului” fusese enunțată în Ex. 21,24 și Lev. 24,19-20. În cele trei pasaje unde este formulată în LXX, apare prepoziția *ὀπί*, „pentru”, „în schimbul”, în vreme ce în TM, în celelalte două pasaje apare prepoziția *taḥat*, iar aici, un simplu *b^e* înaintea celui de-al doilea termen. Iisus va răspunde acestei legi prin porunca dată ucenicilor de a nu se împotrivi celui rău (Mt. 5,38-39). De remarcat că aici „legea talionului” are un sens exact după context: ea nu legitimează un act de răzbunare, ci definește un act reparatoriu (martorul mincinos trebuie să plătească pentru mărturia mincinoasă).

20,1 „cai și călăreți”: textul grecesc folosește singularul cu valoare de colectiv; TM dă aici „cai și care” (traducătorul a vocalizat termenul *rākhabh*, „călăreț”, în loc de *rekhebh*, „car”).

20,5 Sfințirea este indicată aici printr-un verb (neatestat mai înainte), *ἐγκαινίζω*, care corespunde numelui *ἐγκαινισμός*, folosit prima dată în Num. 7,10-11 pentru „tâmosirea” altarului (exact: „innoirea”). Verbul va fi reluat pentru a indica inaugurarea Templului lui Solomon (3Rg. 8,63; 2Par. 7,5). Termenul corespunde ebr. *hānak*, „a începe”, iar *hanukkāh* va denumi mai târziu sărbătoarea de resfințire, reinaugurare a Templului, de către Iuda Macabeul.

20,6 „să se bucure”: TM are aici verbul *hālal*, nu în sensul obișnuit de „a profana”, ci de a „folosi în mod profan, privat” un lucru sacru. Acest sens se regăsește doar în Deut. 28,30 și în Ier. 38(31), 5. Roadele dintâi, pârğa, sunt de obicei „sacre”, adică trebuie oferite întâi lui Dumnezeu, abia apoi putând fi folosite de om.

inimă? Să plece și să se întoarcă la casa lui, ca să nu înfricoșeze inima fratelui său, precum a sa.»⁹ Și atunci când scribii vor înceta să vorbească în fața poporului, vor statornici căpetenii ale armatei, care să conducă poporul.

¹⁰ Dacă vei înainta spre un oraș, ca să te războiești cu el, să-i poștești la pace. ¹¹ Dacă-ți vor răspunde cu vorbe de pace și-ți vor deschide, va fi așa: tot poporul, toți cei pe care-i vei găsi în oraș, îți vor plăti tribut și ți se vor supune. ¹² Iar dacă nu ți se vor supune și se vor război cu tine, vei împresura [orașul] acela ¹³ și Domnul Dumnezeuul tău ți-l va da în mâini; tu vei trece toți bărbații prin sabie, ¹⁴ dar nu și femeile și agoniseala sa; iar turmele toate și tot ce se va afla în oraș, toate bunurile le vei prăda și vei mânca toată prada dușmanilor pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-i dă ție. ¹⁵ Așa să te porți cu toate orașele foarte îndepărtate, care nu sunt dintre orașele acestor neamuri; ¹⁶ iar din orașele neamurilor pe care Domnul Dumnezeuul tău ți le dăruiește, ca să le moștenești pământul, să nu lăsați în viață nici un suflet, ¹⁷ ci să-i dați anatemei: pe chetei, și amorei, și canaaneni, și fereziti, și evei, și iebusei, și gergesei, după cum ți-a poruncit Domnul Dumnezeuul tău, ¹⁸ ca să nu vă învețe să făptuiți toate urâciunile pe care le-au făptuit pentru zeii lor și să greșiți înaintea Domnului Dumnezeuului vostru.

¹⁹ Dacă tu, asediind un oraș vreme de mai multe zile, te vei război cu el pentru a-l lua în stăpânire, să nu-i stârpești arborii ridicând fierul asupra lor; să mănânci de acolo, dar să nu-i dobori. Este oare om lemnul aflat în câmp, ca să se tragă îndărăt dinaintea ta într-o cetățuie? ²⁰ În schimb, arborele despre care știi că nu poartă roade bune de mâncat, pe acela să-l stârpești și să-l dobori și să ridici întăritură împotriva orașului care se războiește cu tine, ca să ți se predea.”

21 ¹ „Dacă se va găsi un om [ucis] plin de răni pe pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți l-a dat ca să-l moștenești, căzut pe câmpie, fără

20,14 Prin „agoniseala” am tradus substantivul ἄποσκεύη, folosit în Septuaginta pentru a numi tot ceea ce o armată poate lua cu sine, prada; Aquila traduce aici prin τὰ νήπια, „copiii mici”, înțelegându-l în sensul cuprinzător (la fel în BA) de „familie”, „femeile și copiii”. Cf. Ex. 10,10.

20,19-20 Pentru Philon (*Virt.* 150 s.; *Spec.* IV, 226-229), interdicția – menționată aici pentru prima dată – de a tăia copacii fructiferi din ținuturile cucerite este semnul moderației legilor mozaice; pe de altă parte, copacii sunt văzuți alegoric, sugerând activitățile intelectuale: trebuie distrus numai ceea ce este steril (*Agric.* 12 s.).

21,1 Ritualul de purificare pentru o crimă anonimă, prin jertfirea unei juninci, nu mai apare în alt loc în Biblie. ♦ Termenul folosit pentru a numi omul lovit este τραυματίας,

să se știe cine l-a lovit, ² sfatul bătrânilor tăi și judecătorii tăi să iasă și să măsoare depărtarea până la orașele din jurul celui lovit; ³ și din orașul cel mai apropiat de cel lovit, din acel oraș sfatul bătrânilor va lua, din turma de vite, o junincă nepusă încă la muncă și care n-a tras la jug, ⁴ iar sfatul bătrânilor din acel oraș va mâna juninca într-o râpă sălbatică, care n-a fost nici lucrată, nici semănată, și vor tăia vinele junincii în râpă. ⁵ Și se vor apropia preoții, leviții – căci pe ei i-a ales Domnul Dumnezeuul tău ca să-i stea alături și să binecuvânteze în numele Său, și prin gura lor [să se judece] orice sfadă și orice vătămare – ⁶ și întregul sfat al bătrânilor din orașul acela, cei din apropierea lovitului își vor spăla mâinile deasupra capului junincii, căreia îi tăiaseră vinele în râpă, ⁷ și, rostind, vor spune: «Mâinile noastre n-au vărsat acest sânge, iar ochii noștri n-au văzut nimic. ⁸ Ai milă de poporul tău Israel, pe care l-ai răscumpărat din țara Egiptului, ca să nu fie sânge nevinovat în poporul tău Israel.» Și li se va ierta lor sângele. ⁹ Iar tu vei îndepărta sângele nevinovat dintre voi și vei săvârși ce este plăcut și bun înaintea Domnului Dumnezeuului tău.

¹⁰ Dacă, plecând la război împotriva dușmanilor tăi, Domnul Dumnezeuul tău ți-i dă pe mână și tu le iei prada ¹¹ și vezi între prăzi o femeie frumoasă la înfățișare și o dorești și ți-o iei de soție, ¹² să o duci în casa ta, să-i razi capul, să-i tai unghiile ¹³ și să iei de pe ea hainele robiei; și ea se va așeza în casa ta și-și va plânge tatăl și mama vreme de o lună, iar după aceea tu vei intra la ea și te vei uni cu ea și va fi soția ta. ¹⁴ Și va fi așa: dacă n-o vei mai vrea, o vei slobozi și nu va fi vândută pe bani; să nu-ți încalci făgăduielile față de ea, căci ai umilit-o.

care indică precis „lovitura ce produce moartea”; în Num. 19,16 se face distincția față de νεκρόν, „mort”.

21,6 Gestul ritual al spălării mâinilor este amintit și în Ps. 25,6 și 72,13; el simbolizează proclamarea nevinovăției sau dezvinovățirea. La acest gest ritual se face aluzie în relatarea scenei în care Pilat se spală pe mâini declarându-se nevinovat de sângele lui Iisus (Mt. 27,24). ♦ „deasupra capului junincii”: precizarea lipsește în TM; corespunde însă gestului ritual din Lev. 16,21 sau 24,14.

21,10-14 Această lege, proprie Deuteronomului, s-a bucurat de numeroase interpretări în ambele tradiții, iudaică și creștină.

21,14 „o vei lăsa liberă (ἐλευθέρω)”: TM are „o vei lăsa să meargă după sufletul (ebr. *nepheș*) său”, adică „după dorința sa = liberă”. Este unul din rarele pasaje în care ebr. *nepheș* nu a fost redat prin ψυχή, „suflet” (în Pentateuh mai apare doar în Deut. 24,15 și Gen. 36,6).

¹⁵ Dacă un bărbat are două soții, una pe care o iubește și una pe care n-o poate suferi, și îi nasc câte un copil, atât cea pe care o iubește, cât și cea pe care n-o poate suferi, și dacă se naște mai întâi fiul celei pe care n-o poate suferi, ¹⁶ atunci va fi așa: în ziua în care își va împărți moștenirea fiilor săi, el nu va putea da drepturile de întâi-născut fiului soției pe care o iubea, trecându-l cu vederea pe fiul celei pe care n-o putea suferi, cel întâi-născut, ¹⁷ ci-l va recunoaște ca întâi-născut pe fiul celei pe care n-o putea suferi, dându-i acestuia o parte îndoită din toată averea; căci el este pârga copiilor săi și lui i se cuvin drepturile de întâi-născut.

¹⁸ Dacă cineva are un fiu nesupus și răzvrătit, care nu ascultă de glasul tatălui său și nici de glasul mamei sale – îl pedepsesc și tot nu-i ascultă –, ¹⁹ atunci tatăl său și mama să-l ia și să-l ducă dinaintea sfatului bătrânilor din orașul său, la poarta locului cu pricina, ²⁰ și să le spună bărbaților din oraș: «Fiul nostru e neascultător și se răzvrătește, nu ascultă de glasul nostru, e cheltuitor și chefliu.» ²¹ Și bărbații din oraș îl vor lovi cu pietre și el va pieri. Și-l vei îndepărta pe cel rău dintre voi, iar ceilalți, auzind, se vor înspăimânta.

²² Dacă cineva a făcut vreun păcat care merită pedeapsa cu moartea și-l veți omori spânzurându-l de un lemn, ²³ trupul lui să nu rămână peste noapte pe lemn, ci trebuie să-l înmormântați în aceeași zi, căci omul spânzurat pe lemn este blestemat de Dumnezeu. Să nu spurcați pământul pe care Domnul Dumnezeul tău ți-l dă moștenire.”

21,16 De la adjectivul πρωτότοκος, „întâi-născut”, traducătorul în greacă a creat verbul cauzativ πρωτοτοκεύω, „a trata pe cineva ca întâi-născut” și substantivul (utilizat la plural) τὰ πρωτοτοκεῖα, „drepturile întâiului-născut”.

21,18 „răzvrătit”: traducătorul a folosit pentru ebr. *mārah*, aici și în v. 20, verbul ἐπεθείζω, care nu mai apare în Septuaginta.

21,20 „cheltuitor și chefliu” (συμβολοκοπῶν οἰνοφλυγῆ): traducătorul folosește aici două verbe pitorești, care nu sunt atestate mai înainte, create însă pe substantive din greaca clasică. Philon glosează primul verb cu: „plata contribuțiilor” (συμβολαί), sc. pentru banchete.

21,22 Ordinea verbelor sugerează că spânzurarea nu este modalitatea de execuție, ci o pedeapsă suplimentară, care constă în expunerea cadavrului; Procopius însă interpretează cele două verbe ca formând un *hysteron-proteron* (928 A). Texte ebraice paralele atestă cele două verbe în ordine inversă: „îl veți spânzura și va muri”. Versetele 22-23 sunt celebre la creștini pentru că dau în greacă terminologia care va fi aceea a osândirii la moarte a lui Iisus, „spânzurat pe lemn” (Fapte 10,39), în care iudeii au văzut un blestem al lui Dumnezeu (vezi Gal. 3,13).

21,23 „în aceeași zi”: în numele acestei prescripții, Iosif din Arimateca îi cere lui Pilat trupul lui Iisus pentru a-l înmormânta seara (Mt. 27,57-58).

22¹ „Când vei vedea vițelul fratelui tău sau oaia rătăcind pe câmp, să nu-i lași de izbeliște, ci să-i întorci de îndată către fratele tău și să-i duci înapoi.² Dar dacă fratele tău nu este aproape de tine sau dacă nu-l cunoști, mână-i înăuntru, în casa ta, și să rămână la tine până când fratele tău îi va căuta și atunci i-i vei da.³ Așa să faci și cu asinul, și cu haina sa și așa să faci cu orice lucru pierdut al fratelui tău: tot ce va fi pierdut de el și vei găsi, nu ți-e îngăduit să lași de izbeliște.⁴ Nu vei răbda să vezi asinul fratelui tău sau vițelul său căzuți în drum: nu-i vei lăsa de izbeliște; îi vei lua și i-i vei duce înapoi.

⁵ Să nu fie lucruri de bărbat pe vreo femeie, nici bărbatul să nu poarte rochie femeiască, pentru că oricine face astfel Îi este urâciune Domnului Dumnezeului tău.

⁶ Dacă dai peste un cuib de păsări pe drum, sau în vreun copac, sau pe pământ, cu puișori sau cu ouă, iar mama stă la clocit peste puișori sau peste ouă, să nu iei mama cu puișorii;⁷ să lași acolo mama, iar puii să-i iei la tine, ca să-ți fie bine și să trăiești zile multe.

⁸ Dacă ai să-ți clădești casă nouă, să pui apărătoare streșinii tale, ca să nu faci omor de pe casa ta, de va cădea cineva de pe ea.

⁹ Să nu-ți semeni via cu încă ceva, ca nu cumva să se sfințească și rodul și sămânța, cea pe care ai semănat-o deopotrivă cu rodul viei tale.¹⁰ Să nu lucrezi [înjugând] împreună un bou și un asin.¹¹ Să nu te îmbraci în haină corcită, din lână și în [țesute] la un loc.

22,5 „lucruri de bărbat”: pluralul σκεύη nu indică numai îmbrăcămintea, ci în general echipamentul (arme, podoabe).

22,6-7 Este o lege proprie Deuteronomului. În Lev. 22,28 era formulată interdicția de a înjunghia în aceeași zi o vită (sau o oaie) și puii ei.

22,8 Este o lege proprie Deuteronomului; poate fi apropiată de Ex. 21,33 (prescripție privitoare la fântâni). ♦ „acoperiș”: termenul folosit în greacă este δώμα, „locuință”, care în epoca elenistică are înțelesul de „acoperiș”, „terasă”.

22,9 Interzicerea hibridelor (ebr. *Mišna kile'ayim*) nu a primit în greacă o denumire specifică; apare formulată și în Lev. 19,19, în aceeași grupare de trei exemple: viță, atelaj și țesătură. Pentru Philon (*Spec.* IV,203-210), această întreită interdicție este justificată prin necesitatea de a păstra legea firii. ♦ *Vaticanus* (respins de data aceasta de Rahlfs) are varianta διφορος, „care are un fruct dublu”, față de διόφορος, „diferit”, lecțiune acceptată de editor.

22,11 „corcită” (κίβδηλος, „calp, fals, înșelător”): în TM îi corespunde un cuvânt cu înțeles necunoscut (*ša'afenēz*), probabil nesemantic, care apăruse și în Lev. 19,19.

¹² Să-ți faci ciucuri în cele patru colțuri ale hainelor cu care te acoperi.

¹³ Dacă cineva ia o femeie și trăiește cu ea și prinde pică pe ea ¹⁴ și aruncă asupra ei învinuiri mincinoase și nume de ocară spunând: «Am luat această femeie, dar când m-am apropiat de ea n-am găsit mărturiile fecioriei», ¹⁵ atunci tatăl copilei și mama sa să ia mărturiile fecioriei copilei lor în fața sfatului bătrânilor, la poartă, ¹⁶ iar tatăl copilei să spună către sfat: «Am dat-o pe fiica mea de soție acestui om; și el, prinzând pică pe dânsa, ¹⁷ a aruncat împotriva ei învinuiri mincinoase, spunând: 'Nu am găsit mărturiile fecioriei la fiica ta!', [dar] acestea sunt mărturiile fecioriei fiicei mele.» Ei să desfășoare veșmântul dinaintea sfatului bătrânilor din oraș; ¹⁸ și sfatul bătrânilor din acel oraș să-l ia pe bărbat și să-l pedepsească, ¹⁹ amendându-l cu o sută de sicli, pe care să-i dea tatălui tinerei, pentru că a adus nume de ocară asupra unei fecioare israelite; și ea să-i fie soție; să n-o poată izgoni niciodată. ²⁰ Dacă însă învinuirea se sprijină pe adevăr și nu se găsește mărturia fecioriei la tânără, ²¹ atunci să fie izgonită tânăra pe ușă [afară], din casa tatălui ei, iar bărbații din orașul ei cu pietre să o lovească și să piară, fiindcă a săvârșit [faptă] nechibzuită între fiii lui Israel, desfrânându-se în casa tatălui ei. Iar tu să înlături răul dintre voi.

²² Dacă se găsește un bărbat culcat cu o femeie care trăiește cu un soț, să-i omorâți pe amândoi, pe bărbatul care s-a culcat cu femeia și pe femeie. Și să înlături răul din Israel.

²³ Dacă o copilă fecioară este logodită cu un bărbat și, gășind-o un om prin oraș, se împreunează cu ea, ²⁴ să-i izgoniți pe amândoi pe poarta orașului lor, să fie loviți cu pietre și să piară: tânăra, fiindcă n-a strigat [după ajutor] în oraș, iar bărbatul, fiindcă a înjosit femeia aproapelui său. Și să înlături răul dintre voi. ²⁵ Dacă însă bărbatul o găsește pe câmp pe copila logodită și cu sila se împreunează cu ea, să-l omorâți numai pe bărbatul care

22,12 Prescripția fusese amănunțit prezentată în Num. 15, 37-41; lexicul diferă, atât în textul grecesc, cât și în cel ebraic. Aici termenii folosiți sunt σπρεπτά („fire bine strânse”, corespunzând ebr. *g^e dhilim*, care mai apare numai în 3Rg. 7,17, ca termen arhitectonic) și κρόσπεδα („colțuri” ale mantiei, corespunzând ebr. *kānāph* „aripi, extremități, colțuri”). În Num. 15,38, era formulată obligația de a face κρόσπεδα (ebr. *šīṯith*) în marginile mantiei (πεπερύγια, ebr. *kānāph*). Cele două cuvinte ebraice (*g^e dhilim* și *šīṯith*) sunt rare și par să indice același lucru: cordoane strânse în noduri și terminate în franjuri, prinse la colțurile mantiei.

22,14 Am tradus prin „mărturiile fecioriei” (ca și BA) gr. τὰ παρθένια (TM *b^e thūlim*); termenul grecesc, rar, se mai întâlnește o dată în Septuaginta, cu sensul simplu de „feciorie”.

s-a împreunat cu ea,²⁶ iar tinerei să nu-i faceți nimic; tânăra n-a făcut păcat de moarte: este ca și cum un om s-ar năpusti asupra aproapelui și i-ar lua viața;²⁷ căci a găsit-o pe câmp: tânăra logodită a strigat [după ajutor], dar n-a fost nimeni s-o ajute.

²⁸ Dacă cineva găsește o copilă fecioară, nelogodită, și se împreunează cu ea cu de-a sila, apoi este descoperit,²⁹ bărbatul care s-a împreunat cu ea să îi dea tatălui tinerei cincizeci de didrahme de argint și ea să fie soția lui, răscumpărare pentru că a înjosit-o; nu va putea s-o izgonească niciodată.”

23¹ „Omul să nu-și ia [de soție] pe soția tatălui său și să nu dea la o parte acoperământul tatălui.

² Să nu intre în adunarea Domnului nici un om cu mădularul zdrobit ori scopit;³ să nu intre în adunarea Domnului cel [născut] dintr-o desfrânată;⁴ să nu intre în adunarea Domnului ammanitul și moabitul; până la al zecelea neam să nu intre în adunarea Domnului, și în veci,⁵ pentru că nu au venit să vă întâmpine cu pâini și cu apă pe drum, când ați ieșit din Egipt și pentru că l-au tocmit pe Balaam, fiul lui Beor din Mesopotamia, să te blesteme;⁶ și Domnul Dumnezeuul tău n-a voit să-l asculte pe Balaam, iar Domnul Dumnezeuul tău a întors blestemele în binecuvântare, căci Domnul Dumnezeuul tău te iubea.⁷ Să nu le spuî lor vorbe de pace și nici de belșug, în toate zilele vieții tale, în veci.⁸ Să nu-ți fie silă de idumeu, fiindcă este fratele tău. Să nu-ți fie silă de egiptean, fiindcă ai fost un străin care a sălășluit în țara lui;⁹ dacă aceștia vor avea fii, la al treilea neam să intre în adunarea Domnului.

¹⁰ Dacă pleci la război împotriva dușmanilor tăi, să te păzești de orice lucru rău.¹¹ Dacă se află la tine un om necurat din pricina unei scurgeri din timpul nopții, să iasă afară din tabără și să nu intre în tabără.¹² Iar la apropierea serii să-și spele trupul cu apă și la apusul soarelui să intre în tabără.¹³ Să ai un loc în afara taberei și acolo să ieși afară;¹⁴ să ai un țaruș

23,1 Am păstrat numerotarea ediției Rahlfs; în alte ediții acest verset este 22,30, iar toate versetele capitolului 23 sunt decalate.

23,2 Termenii grecești folosiți aici sunt: ὀλοδίας, „cu mădularul zdrobit” (format pe verbul ὀλάειν, „a zdrobi, a stâlci”) și ἀποκεκομμένος (participiul verbului ἀποκόπτειν, „a tăia”). Comentatorii interpretează sterilitatea fiziologică drept semn al sterilității spirituale sau al ateismului.

23,10-15 Aceste reguli au fost interpretate alegoric de Philon și de Părinți. Pentru Chiril al Alexandriei, spălarea cu apă la apropierea serii (v. 12) prefigurează botezul instituit prin venirea lui Iisus la „înserarea” lumii (*Glaphyra in Pentateuchum* 661 C).

la brâu, iar când te așezi pe vine, afară, să sapi cu el și la plecare să-ți acoperi necurătenia cu el. ¹⁵ Căci Domnul Dumnezeuul tău merge primprejurul taberei ca să te elibereze și să ți-l dea pe dușmanul tău dinainte: să fie tabăra ta sfântă și să nu se afle asupra ta lucru de rușine, [altfel] Dumnezeu se întoarce de la tine.

¹⁶ Să nu dai [îndărăt] stăpânului său vreun slujitor care vine la tine de la stăpân. ¹⁷ Să locuiască la tine, să locuiască la voi oriunde-i va plăcea; să nu-l asuprești.

¹⁸ Să nu fie desfrănată printre fiicele lui Israel și să nu fie desfrănat printre fiii lui Israel; să nu fie între fiicele lui Israel vreo călăuză [în misterii] și să nu fie între fiii lui Israel vreunul îndrumat [prin misterii]. ¹⁹ Să nu aduci plata unei desfrănate și nici prețul unui câine în casa Domnului Dumnezeului tău, pentru nici un fel de făgăduință, căci amândouă sunt urâciune pentru Domnul Dumnezeuul tău.

²⁰ Să nu-i ceri fratelui tău camătă pentru bani, camătă pentru hrană, camătă pentru nici un lucru pe care i-l vei împrumuta; ²¹ de la străin să ceri camătă, dar de la fratele tău să nu ceri camătă, pentru ca Domnul Dumnezeuul tău să te binecuvânteze în toate lucrările tale, în țara în care vei intra s-o moștenești.

²² Dacă îi faci o făgăduință Domnului Dumnezeului tău, să nu întârzi să o împlinești, căci negreșit Domnul Dumnezeuul tău o va cere de la tine și va fi păcat asupra ta; ²³ dacă însă nu voiești să faci o făgăduință, atunci nu ai nici un păcat. ²⁴ Păzește cuvintele care-ți ies de pe buze și să te porți după făgăduința pe care ai făcut-o ca dar Domnului Dumnezeului tău, rostită cu gura ta.

²⁵ Dacă intri în lanul aproapelui tău, strânge cu mâinile tale spice, dar nu ridică secera asupra lanului aproapelui tău. ²⁶ Dacă intri în via aproapelui tău, mănâncă struguri cât va pofți sufletul tău, dar în coș nu-i pune."

23,18 Interdicția prostituției sacre, proprie Deuteronomului; nu e vorba de „curvie” pur și simplu, ci de funcția sacră a prostituției. Cele două părți ale versetului recurg la termenii uzuali care denumesc prostituția (πορνή, πορνεύων) și cei care denumesc inițierea (τελεσφόρος, τελεσκομένοσ); termenii ebraici sunt *qādhēs* și *q^edhesāh*.

23,22 „faci o făgăduință”: textul grecesc folosește din nou o figură etimologică (εὐχὴ εὐχῆν); εὐχὴ, „făgăduință”, „vot” „promisiunea [unei ofrande]” corespunde ebr. *nedher*. Regula este mai amplu prezentată în Num. 30,3-10.12-15, unde sunt folosiți trei termeni distincți („făgăduințe”, „jurăminte”, „obligații”). Philon (*Sacrif.* 52-53) explică dublul sens al acestui termen: rugăminte adresată lui Dumnezeu și, după împlinirea ei, ofrandă adusă; în același pasaj, insistă asupra promptitudinii cu care trebuie adusă ofrandă.

23,25-26 Cele două versete apar în ordine inversă față de TM.

24¹ „Dacă cineva ia o femeie și trăiește cu ea și ea nu va găsi bunăvoință dinaintea lui, pentru că a descoperit la ea un lucru necuviincios, atunci să-i scrie o scrisoare de despărțire, să i-o pună în mâini și să o trimită din casa lui; ² și dacă, plecând ea, va fi cu un alt bărbat, ³ iar bărbatul acesta din urmă va prinde pică pe dânsa și-i va scrie o scrisoare de despărțire și o va pune în mâinile ei și o va trimite din casa lui, sau dacă îi va muri bărbatul din urmă, care a luat-o de soție, ⁴ atunci primul bărbat, care a trimis-o de la sine, nu va putea s-o ia îndărăt ca soție, după ce ea se va fi întinat, căci este urâciune înaintea Domnului Dumnezeuului tău; și nu vei întina pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l dă ca moștenire.

⁵ Dacă cineva și-a luat de curând soție, nu va pleca la război și nu i se va cere să facă nimic: va fi scutit, la el acasă, vreme de un an, bucurând-o pe soția pe care și-a luat-o.

⁶ Să nu iei zălog nici rășnița, nici piatra de moară de deasupra, căci aceasta ar fi să iei zălog viața [altuia].

⁷ Dacă cineva e prins că l-a răpît pe unul dintre frații săi, fiii lui Israel, și, asuprindu-l, l-a vândut, răpitorul să fie omorât. Și să alungi pe cel rău dintre voi.

⁸ Ferește-te de atingerea leprei; ia seama să faci întocmai, după toată legea pe care v-au vestit-o preoții, leviții; cum v-am poruncit, așa să aveți grijă să faceți. ⁹ Amintește-ți ce-a făcut Domnul Dumnezeuul tău cu Mariam, pe drumul ieșirii voastre din Egipt.

¹⁰ Dacă ai la aproapele tău ceva dat lui, o datorie de orice fel, să nu intri în casa lui și să iei zălog. ¹¹ Stai afară și omul care ți-e îndatorat îți va aduce zălogul afară. ¹² Dar dacă omul este sărac, nu dormi [având] zălogul lui. ¹³ Dă-i înapoi zălogul când soarele se apropie de apus și el va dormi cu veșmântul

24,1 Legea divorțului nu mai este formulată în alte pasaje din Pentateuh; o aluzie la această lege apare în întrebarea pe care fariseii i-o adresează lui Iisus (Mt. 19,7). ♦ Fraza care începe cu acest verset se încheie abia o dată cu v. 4, unde se află și propoziția principală. Pasajul, destul de neclar, a generat numeroase controverse de interpretare. ♦ „scrisoare de despărțire” (βιβλίον ἀποστασίου): termenul juridic ἀποστασίον (sau ἀποστασία) nu este folosit pentru a indica divorțul decât în Septuaginta și în NT; sintagma ebraică este *sēpher k'rūhūth*, „scrisoare de ruptură”, redată de Aquila și Symmachus prin κοπή, διακοπή, ἀποκοπή.

24,6 „piatra de moară de deasupra”: cuvântul ἐπιμόλιον nu este atestat înainte de Septuaginta; se referă la singura parte mobilă a morii. Cele două părți componente ale morii, inseparabile, reprezintă pentru Origen (PG 12, *ad locum*) Vechiul și Noul Testament. ♦ Am tradus aici (ca și BA) prin „viață” cuvântul grecesc ψυχή, „suflet”.

lui și te va binecuvânta; aceasta îți va fi faptă milostivă înaintea Domnului Dumnezeului tău.

¹⁴ Nu-l lipsi de simbrie, nedreptățindu-l, pe cel sărac și pe cel nevoiaș dintre frații tăi, sau dintre străinii ajunși în orașele tale. ¹⁵ Dă-i simbria chiar în aceeași zi; să nu apună soarele asupra simbriei, fiindcă el este sărac și și-a pus nădejdea într-însa: ca el să nu strige împotriva ta către Domnul – iar păcatul să fie asupra ta.

¹⁶ Părinții nu vor muri pentru copiii lor, iar fiii nu vor muri pentru părinții lor; fiecare va muri pentru propriul său păcat.

¹⁷ Nu fă judecată strâmbă străinului, orfanului și văduvei și nu lua zălog veșmântul văduvei; ¹⁸ amintește-ți că ai fost slujitor în țara Egiptului și că de acolo te-a răscumpărat Domnul Dumnezeul tău: de aceea îți poruncesc să împlinești cuvântul acesta.

¹⁹ Dacă-ți strângi roadele de pe câmp și uiți un mănunchi pe câmpul tău, nu te întoarce să-l iei. Să fie pentru sărac, pentru străin, pentru orfan și pentru văduvă, ca să te binecuvânteze Domnul Dumnezeul tău în toate lucrările mâinilor tale. ²⁰ Dacă aduni măslinile, nu te întoarce să aduni [ce-a rămas] în urma ta. Să fie pentru străin, pentru orfan și văduvă; și amintește-ți că ai fost slujitor în țara Egiptului: de aceea îți poruncesc să împlinești cuvântul acesta. ²¹ Dacă îți culegi via, nu te întoarce s-o culegi de tot după tine; să fie pentru străin, pentru orfan și văduvă; ²² și amintește-ți că ai fost slujitor în țara Egiptului: de aceea îți poruncesc să împlinești cuvântul acesta.”

25 ¹ „Dacă se va întâmpla vreo sfadă între oameni și se înfățișează la judecată și-i judecă și-i fac dreptate celui drept, osândindu-l pe cel nelegiuit, ² atunci, dacă nelegiuitul merită lovituri, prăvălește-l dinaintea judecătorilor și să-l lovească dinaintea lor după socoteala nelegiuirii sale. ³ Să-i dea patruzeci de lovituri, nu mai mult de-atât; dacă se dau mai multe lovituri de atât, fratele tău va fi făcut de rușine dinaintea ta.

24,16 Versetul, celebru, este citat în 4Rg. 14,6. Alături de Iez. 18,20, versetul acesta este folosit de comentatori pentru a contrabalansa Ex. 20,5 și Deut. 5,9.

24,19-21 Aceste versete numesc cele trei categorii de defavorizați, absente în TM. La 19, greaca are în plus „săracul”.

25,2-3 Flagelarea este considerată în tradiția iudaică pedeapsa cea mai înjositoare. ♦ Mărturiile (printre care 2Cor. 11,24) arată că numărul loviturilor se limita la treizeci și nouă, de teamă să nu depășească din greșală numărul prescris.

⁴ Să nu pui botniță vitei care treieră.

⁵ Dacă frații locuiesc împreună și unul dintre ei moare fără urmași, soția celui mort să nu fie dată unui bărbat din afara neamului. Fratele soțului ei să meargă la ea și să o ia de soție și să locuiască împreună cu ea. ⁶ Și copilul pe care-l va naște să fie socotit pe numele celui mort, iar numele lui să nu se șteargă din Israel. ⁷ Dacă însă omul nu vrea s-o ia pe soția fratelui său, atunci femeia să meargă la poartă, la sfatul bătrânilor și să spună: «Fratele soțului meu nu vrea să rămână numele fratelui său în Israel; n-a vrut fratele soțului meu.» ⁸ Și sfatul bătrânilor din oraș să-l cheme și să-i vorbească. Și dacă el stă [în fața lor] și spune: «Nu vreau s-o iau», ⁹ atunci femeia fratelui său să meargă în fața sfatului și să dezlege de pe piciorul lui una din sandale, să-l scuipe în față și să-i răspundă: «Iată ce-i vor face omului care nu zidește casa fratelui său.» ¹⁰ Și-l vor numi în Israel «Casa celui descălțat de sandală».

¹¹ Dacă [doi] bărbați se iau la bătaie, un bărbat cu fratele său, iar nevasta unuia se apropie ca să-l scoată pe soțul ei din mâinile celui care-l lovește și, întinzând mâna îl apucă pe acela de testicule, ¹² să-i tai mâna; ochiul tău să nu aibă milă pentru ea.

¹³ Să nu fie în desaga ta greutate și greutate, una mare și alta mică; ¹⁴ să nu fie în casa ta măsură și măsură, una mare și alta mică. ¹⁵ Să ai o greutate adevărată și dreaptă și să ai o măsură adevărată și dreaptă, ca să trăiești vreme îndelungată pe pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l dă moștenire; ¹⁶ căci este urâciune înaintea Domnului Dumnezeuului tău oricine făptuiește așa ceva, oricine făptuiește o nedreptate.

¹⁷ Amintește-ți tot ce ți-a făcut Amalek în drumul ieșirii tale din Egipt, ¹⁸ cum s-a ridicat împotriva ta pe drum și te-a lovit din spate, [lovindu-i] pe oamenii istoviți dindărătul tău: tu erai în nevoie și ostenit, iar el nu s-a temut de Dumnezeu. ¹⁹ Atunci dar când Domnul Dumnezeuul tău îți va da

25,4 Interdicția aceasta este proprie Deuteronomului; apostolul Pavel (1Cor. 9,9-10) o interpretează alegoric, ca interdicție de a îngrădi speranța celui care trudește.

25,5-10 Și aceasta este o lege proprie Deuteronomului. Este ilustrată de cartea lui Ruth, dar apăruse deja în Gen. 38,8-11. Denumirea curent folosită – levirat – este de dată târzie și provine din latină (*leuir*, „cumnat”).

25,9 Scoaterea încălțăminte este gestul prin care cineva renunță la un drept de proprietate; cf. Ruth 4,7.

25,12 Aceasta este singura prescripție care implică mutilarea legală (cu excepția legii talionului). Phîlon o interpretează alegoric, mâna tăiată reprezentând gândurile care trebuie alungate, pentru că ating însuși principiul generării.

răgaz, din partea tuturor dușmanilor care te înconjoară în țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dă moștenire, să ștergi numele lui Amalek de pe pământul de sub cer; să nu uiți!”

26¹ „Și va fi așa: când vei intra în țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dă moștenire și o vei moșteni și te vei sălășlui în ea, ² să iei din pârگا roadelor pământului tău, pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l dă, să o pui într-un coș și să mergi în locul ales de Domnul Dumnezeuul tău, ca să-l fie chemat numele, ³ să te duci la preotul din zilele acelea și să-i spui: «Îi vestesc astăzi Domnului Dumnezeului meu că am intrat în țara pe care le-a jurat părinților noștri că ne-o dăruiește.» ⁴ Iar preotul va lua coșul din mâinile tale și-l va pune dinaintea altarului pentru Domnul Dumnezeuul tău; ⁵ și tu vei grăi înaintea Domnului Dumnezeului tău, zicând: «Tatăl meu a părăsit Siria și a mers în Egipt și a locuit acolo cu oameni puțini și s-a făcut acolo neam mare și mulțime mare și însemnată. ⁶ Și egiptenii ne-au înjosit, ne-au umilit și ne-au supus la munci grele. ⁷ Și am strigat către Domnul Dumnezeuul părinților noștri, iar Domnul ne-a auzit glasul și ne-a văzut umilirea, chinul și durerea; ⁸ și Domnul ne-a scos, El însuși, din Egipt, cu putere mare, cu mână tare și cu brațul Său înălțat, cu arătări mărețe și semne și minuni, ⁹ și ne-a călăuzit în locul acesta; și ne-a dat pământul acesta, pământ unde curge lapte și miere. ¹⁰ Și, iată, acum, am adus pârگا roadelor de pe pământul pe care, Doamne, mi l-ai dat mie, pământ pe care curg lapte

26,2 Am tradus prin „pârگا roadelor” substantivul (la singular) ἀπαρχή, „început”, „roadele dintâi”, care corespunde aici ebr. *rē 'šūth*. Philon folosește termenul agricol ἀκρόδρυα, „primele fructe”. ♦ „coș”: κάρταλλος (ebr. *tene* este un *hapax*) pare să fie un termen tehnic; nu este atestat în afara Septuagintei. Philon îl consideră numele propriu al acestei ceremonii.

26,5-10a Aceste versete formează o mărturisire de credință care se citește la celebrarea cinei pascale (*seder Haggadah șel Pessah*). Mișna precizează că textul trebuie neapărat recitat în ebraică. Philon prevede cazul în care cel care aduce ofranda nu cunoaște textul pe dinafară și îl ascultă pe preot recitând „această cântare măreață și minunată” (*Spec. II, 216*).

26,5 „tatăl meu a părăsit Siria” (ἀποβόλλω, „a abandona”, „a respinge”): textul grecesc pare limpede; el este însă traducerea unui pasaj ambiguu din TM, în care cei trei termeni, *'arammī 'obhēdh 'ābhī* (literal: „arameu, pierdut/ucis, tatăl meu”), sunt în general înțeleși ca: „tatăl meu era un arameu pribcag”. Traducătorul în greacă interpretează în sens geografic „Aram” (= Siria) și îl consideră complementul verbului; dimpotrivă, Targumurile îl înțeleg ca subiect și identifică aici o aluzie la episodul în care „Arameanul” (Balaam) „a încercat să-l omoare pe tatăl meu” (Iacob).

și miere.» Și să le lași înaintea Domnului Dumnezeului tău și să te închini acolo înaintea Domnului Dumnezeului tău; ¹¹ și de toate bunătățile pe care ți le-a dat Domnul Dumnezeuul tău, ție și casei tale, te vei bucura tu și levitul și străinul care [se află] la tine.

¹² Când vei isprăvi de pus deoparte toată zeciuiala din roadele pământului tău în anul al treilea, să dai a doua zeciuială levitului, străinului, orfanului și văduvei, și ei vor mânca în orașele lor și se vor îndestula. ¹³ Și să spui înaintea Domnului Dumnezeului tău: «Am scos cele sfințite din casa mea și le-am dat levitului, străinului, orfanului și văduvei, după toate poruncile pe care mi le-ai dat; n-am încălcat porunca Ta și n-am uitat-o. ¹⁴ Și n-am mâncat din ele în [timpul] întristării mele, nu m-am folosit de ele pentru vreun [lucru] necurat, n-am dat din ele vreunui mort; am ascultat glasul Domnului Dumnezeului meu, am făcut după cum mi-ai poruncit. ¹⁵ Caută de sus din cer, din lăcașul Tău cel sfânt, și binecuvântează-ți poporul, pe Israel, și țara pe care le-ai dat-o, după cum le-ai jurat părinților noștri, că ne vei da o țară unde curge lapte și miere.»

¹⁶ În ziua aceea Domnul Dumnezeuul tău ți-a poruncit să pui în faptă toate aceste hotărâri și rânduieli, să le păziți și să le împliniți din toată inima voastră și cu tot sufletul vostru. ¹⁷ Astăzi L-ai ales pe Dumnezeu să fie Dumnezeuul tău și să-L urmezi în căile Sale, să-L păzești hotărârile și rânduielile și să-L ascuți glasul; ¹⁸ și Domnul astăzi te-a ales să-L fii popor scump, după cum ți-a spus, să-L păzești toate poruncile ¹⁹ și să te afli mai presus de toate neamurile, fiindcă El te-a făcut vestit și mândru și slăvit, căci ești popor sfânt pentru Domnul Dumnezeuul tău, așa cum ți-a spus.”

26,14 „pentru vreun [lucru] necurat” (εις ακάθαρτον): folosirea prepoziției εις impune aici un sens diferit de cel din TM: „în necurăție” (în Lev. 22,3-6, de pildă, sunt precizate regulile de curățire a celui ce aduce sacrificii). ♦ Comentatorii precizează că referirea la morți este o aluzie la obiceiul – foarte răspândit în Egipt – de a așeza hrană lângă morminte sau la practica sacrificiilor propițiilor.

26,15 Greaca recurge la banalul οἶκος, „casă”, acolo unde TM folosește un termen poetic, *mā'ōn*, pentru a numi lăcașul ceresc al lui Dumnezeu.

26,17-18 Philon, în *Virt.* 184-185, admiră relația, de alegere reciprocă, stabilită între Dumnezeu și omul care se străduiește să-L slujească. Verbul grecesc folosit aici este αἰρεῖσθαι, „a alege”. Lexicul grecesc nu pare să redea gândirea ebraică: se poate oare spune că Israel „l-a ales” pe Dumnezeul său? TM are simplul verb *'amar*, „a spune, a declara” la forma cauzativă, folosită doar aici în sensul de „a-l face pe cineva să spună ceva”, deci expresia s-ar putea traduce: „L-ai făcut pe Domnul să spună că va fi Dumnezeuul tău.”

27 ¹ Moise și sfatul bătrânilor lui Israel au rânduit spunând: „Păziți toate poruncile acestea, pe care vi le poruncesc eu astăzi. ² Și în ziua în care veți trece Iordanul spre țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dăruiește, să înalți pietre mari și să le dai cu var ³ și să scrii pe pietre toate cuvintele acestei legi (de îndată ce veți trece Iordanul, ca să intrați în țara pe care Domnul Dumnezeuul părinților tăi ți-o dă, țară unde curge lapte și miere, după cum ți-a spus Domnul Dumnezeuul părinților tăi). ⁴ Și atunci când veți trece Iordanul, să înălțați aceste pietre, pe care vi le-am poruncit eu astăzi, pe muntele Gaibal și să le dați cu var. ⁵ Și să zidești acolo un altar Domnului Dumnezeuului tău, un altar din pietre; să nu pui fier peste ele. ⁶ Cu pietre întregi să durezi un altar pentru Domnul Dumnezeuul tău și să aduci acolo pentru Domnul Dumnezeuul tău arderi de tot, ⁷ și să jertfești acolo Domnului Dumnezeuului tău jertfă de mântuire, și să mănânci, să te îndestulezi și să te veselești înaintea Domnului Dumnezeuului tău. ⁸ Și să scrii pe pietre această lege, în întregime și foarte limpede.”

⁹ Moise și preoții, leviții, i-au grăit întregului Israel, spunând: „Taci și ascultă, Israele! În această zi ai ajuns un popor pentru Domnul Dumnezeuul tău. ¹⁰ Să ascuți glasul Domnului Dumnezeuului tău și să înfăptuiești toate poruncile și îndreptările Lui, câte ți le poruncesc eu astăzi.”

¹¹ Și-n ziua aceea Moise a poruncit poporului zicând: ¹² „După ce treceți Iordanul, aceștia să stea pe muntele Garizim pentru a binecuvânta poporul: Simeon, Levi, Iuda, Issachar, Iosif și Benjamin; ¹³ iar aceștia să stea pe muntele Gaibal, pentru a blestema: Ruben, Gad și Aser, Zabulon, Dan și Neftali. ¹⁴ Iar leviții, vorbind la rândul lor, să spună întregului Israel, cu glas mare:

¹⁵ «Blestemat, omul care va face chip cioplit sau turnat, urâciune pentru Domnul, lucru ieșit din mâini de meșter, și-l va pune într-un loc ascuns.» Și tot poporul, răspunzând, să spună: «Să fie!»

¹⁶ «Blestemat, cel care nu-i cinstește pe tatăl său și pe mama sa.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

27,6 „pietre întregi” (ὁλόκληροι): adjectivul corespunde ebr. *šālēm*, „întreg”. Legea enunțată în Ex. 20,25 se referă la pietre necioplite; lecțiunea atribuită lui Aquila este surprinzătoare: ἀνηρτισμένους „bine potrivite”, provenind poate din interpretarea întregului ca perfecțiune.

27,12-13 Împărțirea în două a căpeteniilor de triburi este interpretată alegoric de Philon (*Fuga* 73-74): cei mai buni (cuprinzând tribul regal și cel sacerdotal) sunt aleși pentru a binecuvânta, ceilalți șase (cei doi fii ai Leii și cei patru copii născuți de slujnice) sunt instrumente ale mâinii divine. Origen (*Hom. Ies.* IX,6-7) dă o explicație spirituală, opunându-i pe cei care acționează din dorința de a fi binecuvântați celor care se tem de blestem.

¹⁷ «Blestemat, cel care mută hotarul vecinului său.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

¹⁸ «Blestemat, cel care-l face pe orb să rătăcească drumul.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

¹⁹ «Blestemat, cel care face judecată strâmbă străinului, orfanului și văduvei.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

²⁰ «Blestemat, cel care se împreunează cu soția tatălui său, pentru că a dat deoparte acoperământul tatălui său.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

²¹ «Blestemat, cel care se împreunează cu vreun dobitoc.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

²² «Blestemat, cel care se împreunează cu sora sa, [fiica] tatălui său sau a mamei sale.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

²³ «Blestemat, cel care se împreunează cu soacra sa.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

«Blestemat, cel care se împreunează cu sora soției sale.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

²⁴ «Blestemat, cel care-l lovește pe vecinul său cu vicleșug.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

²⁵ «Blestemat, cel care ia daruri pentru a lovi un suflet cu sânge nevinovat.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

²⁶ «Blestemat, cel care nu rămâne credincios tuturor cuvintelor legii acesteia, ca să le pună în faptă.» Și tot poporul să spună: «Să fie!»

28 ¹ „Și când veți trece Iordanul, către țara pe care Domnul Dumnezeuul vostru v-o dă, dacă veți asculta cu luare-aminte glasul Domnului Dumnezeuului vostru, [anume] să păziți și să împliniți toate poruncile Sale, pe care eu vi le poruncesc astăzi, atunci Domnul Dumnezeuul tău te va dărui mai presus decât toate celelalte neamuri de pe pământ; ² și vor veni peste tine binecuvântările acestea și te vor găsi, dacă vei asculta cu luare-aminte glasul Domnului Dumnezeuului tău: ³ binecuvântat să fii în oraș și binecuvântat să fii pe

27,23 Versetul este comparabil cu Deut. 23,1, unde se vorbea însă de „soția tatălui său”; aici termenul folosit este *πενθερά*, „soacră”; în TM termenului îi corespunde un *hapax*, cu înțelesul „mama soției”.

28,3 „binecuvântat să fii”: cele două codice importante atestă aici termeni diferiți (*Vaticanus*, urmat de *Rahlfs*, dă forma *εὐλογημένος*, în vreme ce *Alexandrinus* are *εὐλογητός*). Cei doi termeni, chiar dacă pot fi distinși ca utilizare – cu precădere referitor la om, cel dintâi, și la Dumnezeu, cel de-al doilea –, apar totuși în manuscrise unul în locul celuilalt.

câmp; ⁴ binecuvântat să fie rodul pântecelui tău și [binecuvântate] roadele pământului tău, vițeei vitelor tale și mieii oilor tale. ⁵ Binecuvântate să fie cămările și pivnițele tale. ⁶ Binecuvântat să fii când intri și binecuvântat să fii când ieși. ⁷ Domnul Dumnezeuul tău să îți dea pe dușmanii tăi, pe cei care îți stau împotriva, nimiciri dinaintea ta; pe-o singură cale să iasă împotriva ta și pe șapte căi să fugă dinaintea ta. ⁸ Domnul să trimită asupra ta binecuvântarea în cămările tale și-n tot pe ce vei pune mâna în țara pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-o dă. ⁹ Domnul Dumnezeuul tău să te ridice pentru Sine ca popor sfânt, așa cum a jurat părinților tăi, dacă ascuți glasul Domnului Dumnezeuului tău și mergi pe căile Sale. ¹⁰ Iar toate neamurile pământului să te vadă, pentru că numele Domnului a fost chemat peste tine, și să se teamă de tine. ¹¹ Și să te înmulțească Domnul Dumnezeuul tău întru bine, cu roadele pântecelui tău, cu roadele pământului tău și cu roadele turmelor tale pe pământul pe care Domnul le-a jurat părinților tăi că ți-l dă. ¹² Domnul să deschidă pentru tine vistieria Sa cea bună, cerul, ca să dea ploaie pământului tău, la vremea potrivită, să binecuvânteze toată lucrarea mâinilor tale și să dai împrumut la neamuri multe, dar să nu te împrumuți, și să stăpânești peste neamuri multe, iar pe tine să nu te stăpânească [nimeni]. ¹³ Domnul Dumnezeuul tău te-a rânduit în capul și nu în coada lor; tu vei fi deasupra și nu sub ele, dacă vei asculta poruncile Domnului Dumnezeuului tău, câte-ți poruncesc eu astăzi să le păzești și să le împlinești. ¹⁴ Să nu treci peste [nici unul] din cuvintele pe care ți le poruncesc eu astăzi, mergând ori spre dreapta, ori spre stânga, urmând zei străini, ca să-i slujești.

¹⁵ Iar dacă nu vei asculta glasul Domnului Dumnezeuului tău, [anume] să păzești și să împlinești toate poruncile Sale, câte-ți poruncesc eu astăzi, vor veni asupra-ți toate blestemele acestea și te vor învălui. ¹⁶ Blestemat să fii în oraș și blestemat să fii pe câmp. ¹⁷ Blestemate să fie cămările și pivnițele tale. ¹⁸ Blestemate să fie roadele pântecelui tău și roadele pământului tău, vițeei vitelor tale și mieii oilor tale. ¹⁹ Blestemat să fii când intri și blestemat să fii când ieși. ²⁰ Domnul îți va trimite nevoia și foamea și pieirea în toate, oriunde îți vei pune mâna, în tot ce vei face, până te va nimici și te va face să pieri degrabă din pricina faptelor tale grele, pentru că m-ai părăsit. ²¹ Va alipi Domnul de tine moartea, până când te va șterge de pe pământul în care vei intra, ca să-l moștenești. ²² Te va lovi Domnul cu lingoare și cu

28,22 „ațătare”: termenul grecesc ἐρεθισμός poate să aibă aici sensul concret, tehnic, de „iritație”. ♦ „vântul cel rău” (ἀνεμοφορία): cuvântul este atestat numai în Septuaginta; sensul literal este „distrugere prin vânt”.

fierbințeală, cu friguri și cu atâtare, cu moarte și cu vântul-cel-rău și negreața grâului, și acestea te vor urmări până când te vor da pieirii.²³ Și deasupra capului tău cerul va fi de aramă și pământul de dedesubt de fier.²⁴ Domnul va da peste pământul tău o ploaie de cenușă și țărână va coborî din cer peste tine, până ce te va nimici și te va da pieirii.²⁵ Domnul te va da la tăiere dușmanilor tăi; pe o singură cale vei porni spre aceia și pe șapte căi vei fugi dinaintea lor; și vei fi risipit în toate regatele pământului.²⁶ Și morții voștri vor fi hrană pentru păsările cerului și pentru fiarele pământului și nimeni nu va fi acolo ca să le gonească.²⁷ Domnul te va lovi cu buboi egiptean pe șezut și cu râie sălbatică și cu o mâncărime de care nu te vei putea lecu.²⁸ Domnul te va lovi cu nebulie și cu orbire și cu rătăcirea minții²⁹ și vei orbecăi la amiază, așa cum orbecăiește orbul în întuneric, și nu-ți vei găsi calea; și vei fi pradă nedreptăților și hărțuielilor în toate zilele și nu va fi nimeni să te ajute.³⁰ Îți vei lua nevastă – și un bărbat străin va pune stăpânire pe ea; vei zidi casă – și nu vei locui în ea; vei sădi vie – și n-o vei culege;³¹ vițelul tău va fi înjunghiat în fața ta și tu nu vei mânca dintr-însul; asinul îți va fi furat și nu-ți va mai fi dat înapoi; oile tale vor fi date dușmanilor tăi și nu va fi nimeni să te ajute;³² fiii tăi și fiicele tale vor fi date unui neam străin și ochii tăi se vor usca privind după ei, dar mâna ta nu va avea putere;³³ roadele pământului tău și toate ostenele tale le va mânca un neam pe care nu îl cunoști, vei fi pradă nedreptăților și asuprit în toate zilele.³⁴ Și vei fi lovit de nebulie din cauza vedeniilor pe care le vor vedea ochii tăi.³⁵ Domnul te va lovi cu bubă rea la genunchi și pe pulpe și nu vei putea să te vindeci de la tălpile picioarelor și până-n creștet.³⁶ Domnul te va trimite pe tine și pe căpeteniile pe care ți le-ai rânduit, într-un neam pe care nu-l cunoști, nici tu, nici părinții tăi, și vei sluji acolo la zei străini, la lemne și la pietre.³⁷ Și acolo vei fi de cimilitură și de poveste și de pildă, la toate neamurile la care te va trimite Domnul.³⁸ Vei aduce multă sămânță pe

28,25 „la tăiere” (ἐπικοπή, „tăietură, rană”, utilizat metonimic): cuvântul este atestat de un mic număr de manuscrise, în rest apărând ἐπισκοπή („sub cercetare”) al cărui sens nu poate fi integrat în pasaj; în TM este *niggāph*, „rănit”. ♦ „vei fi risipit”: TM *l'-za 'awāh*, „ca urâciune”. R. Le Déaut observă că atunci când acest cuvânt ebraic se referă la Israel, ca aici sau în Ier. 34(41),17, traducătorul evită să-l redea exact și îi substituie ideea de exil sau de împrăștiere (Le Déaut, R., 1984, pp. 147-195).

28,37 „cimilitură, poveste, pildă”: termenii folosiți în greacă sunt αἰνιγμα, παραβολή, διήγημα. Cel dintâi nu corespunde exact TM, unde este *sammāh*, „ceea ce provoacă spaima”, redat de obicei în greacă prin ὄφασμός; celelalte două sugerează expunerea la batjocura publică (ebr. *māšāl*, „pildă, poveste” și *š' nīnāh*, „ținta batjocurii”).

ogorul tău și puțină îți va ieși, pentru că lăcusta o va mânca.³⁹ Vei semăna o vie și o vei lucra, dar vin nu vei bea și nici nu te vei bucura de ea, pentru că viermele o va mânca.⁴⁰ Vei avea măslini în toate hotarele tale, dar cu untdelemn nu te vei unge, pentru că măslinul tău își va pierde fructele.⁴¹ Vei naște fii și fiice, dar nu vor fi ai tăi, căci vor pleca în robie.⁴² Mălura va nimici toți pomii și toate roadele pământului tău.⁴³ Străinul aflat la tine se va ridica împotriva ta tot mai sus, tu însă vei coborî tot mai jos.⁴⁴ El îți va împrumuta ție, iar tu nu-i vei împrumuta lui; el va fi capul, tu vei fi coada.⁴⁵ Și vor veni asupra ta toate aceste blesteme și te vor urmări până la capăt și te vor învălui, până când te vor nimici și te vor da pieirii, pentru că n-ai ascultat glasul Domnului Dumnezeuului tău, să păzești poruncile Lui și legiurile Lui, pe care ți le-a poruncit.⁴⁶ Și îți vor fi semne și prevestiri, ție și neamului tău pentru totdeauna,⁴⁷ căci nu i-ai slujit Domnului Dumnezeuului tău cu bucurie și cu inima ușoară, pentru belșugul din toate.⁴⁸ Și vei sluji dușmanilor tăi, pe care-i va trimite Domnul împotriva ta, cu foame, cu sete, cu goliciune și cu lipsă de toate. Și va pune lanț de fier la gâtul tău până când te va nimici.⁴⁹ Domnul va mâna asupra ta un neam venit de departe, de la marginea pământului, ca o săgetare de vultur, un neam a cărui limbă n-o vei înțelege,⁵⁰ un neam nerușinat la chip, care nu ia seama la bătrân și nu se îndură de cel tânăr,⁵¹ și [neamul] acela va mânca vlăstarele turmelor tale și roadele pământului tău, așa încât nu va rămâne nici grâu, nici vin, nici untdelemn, nici vițelii vitelor tale, nici mieii oilor tale, până te va da pieirii,⁵² și te va zdrobi în toate orașele tale, până vor fi dărâmate zidurile înalte și întărite în care te-ai încrezut, pe tot pământul tău, și te va apăsa în toate orașele pe care ți le-a dat Domnul Dumnezeuul tău.⁵³ Și vei mânca rodul pântecelui tău, carnea fiilor tăi și a fiicelor tale, [tot] ce ți-a dat Domnul Dumnezeuul tău, în strâmtorarea ta și în asuprirea ta, cu care te va asupri dușmanul tău.⁵⁴ Acela, dintre ai tăi, care-i gingaș și molatic foarte va arunca ochi răi asupra fratelui său și a femeii de la sânul său și a copiilor ce i-au rămas, de i-or mai fi rămas;⁵⁵ încât nu va da nici unuia dintre ei din carnea copiilor săi, din care s-a înfruptat, ca nu cumva să nu mai rămână nimic, în strâmtorarea ta și în asuprirea ta, cu care te vor asupri dușmanii în toate

28,52 Textul grecesc are două verbe distincte (ἐκπίβω, „a nimici” și θλίβω, „a zdrobi”) pentru a reda un singur verb ebraic, repetat.

28,54 „va arunca ochi rău”: verbul βασκάνω („a privi cu ochi răi” și, de aici, „a deochia, a face vrăji” și „a arunca un blestem”) nu se mai găsește în altă parte în textele traduse din ebraică.

orașele tale.⁵⁶ Iar aceea, dintre voi, care este gingașă și molatecă foarte, cea al cărei picior nu se arată în stare să pășească pe pământ de gingașie și de moliciune, aceea va arunca ochi răi asupra soțului ei, care i se află la sân, și fiului și fiicei ei,⁵⁷ și căței care i-a ieșit din pânțec și copilului pe care l-a născut; căci le mănâncă ea însăși pe ascuns, în lipsa de toate, în strâmtorarea ta și în asuprirea ta, cu care te va asupri dușmanul în toate orașele tale.⁵⁸ Dacă nu veți asculta să împliniți toate cuvintele legii acesteia, [cuvinte] scrise în cartea de față, și dacă nu vă veți teme de numele acesta, vrednic de slavă și minunat, „Domnul Dumnezeuul tău”,⁵⁹ atunci Domnul va preschimba rănile tale și rănile urmașilor tăi în răni mari și de mirare, și în boli grele și fără leac⁶⁰ și va întoarce asupra ta toată urgia cea grea a Egiptului, de care te-ai temut în fața lor, și se vor lipi de tine.⁶¹ Și toată lingoarea, și toată vătămarea, despre care nu se poate scrie în cartea acestei legi, Domnul le va trimite asupra ta până când te va nimici.⁶² Și veți rămâne puțini la număr, în loc să fiți cât stelele cerului de mulți, pentru că n-ați ascultat glasul Domnului Dumnezeului vostru.⁶³ Și va fi așa: Domnul, precum s-a bucurat de voi făcând să vă fie bine și sporindu-vă, tot astfel se va bucura nimicindu-vă și smulgându-vă din țara în care veți intra s-o moșteniți.⁶⁴ Și Domnul Dumnezeuul tău te va risipi printre toate neamurile, de la un capăt la altul al pământului, și vei robi acolo la zei străini, la lemne și la pietre, [la zei] pe care nu i-ai cunoscut, nici tu și nici părinții tăi.⁶⁵ Ba încă printre acele neamuri nu vei găsi tihna, nu vei avea nici răgaz să lași urma pasului tău, iar Domnul îți va da o inimă fără vlagă și ochi ce slăbesc și suflet pierit.⁶⁶ Și viața îți va sta atârnată dinaintea ochilor și te vei teme ziua și noaptea și nu vei avea încredere în viața ta.⁶⁷ Dimineața vei spune: «Oare nu se mai face seară?», iar seara vei spune: «Oare nu se mai face dimineață?», din pricina spaimei care-ți va înfricoșa inima și din pricina arătărilor pe care le vor vedea ochii tăi.⁶⁸ Și Domnul te va întoarce în Egipt, în bărci și pe drum, [în țara] despre care ți-a spus: «Nu vei ajunge s-o mai vezi.» Și veți fi vânduți acolo dușmanilor voștri ca robi și ca roabe și nu se va afla nimeni să vă cumpere.”⁶⁹ Acestea sunt cuvintele legământului, pe care Domnul i-a poruncit lui Moise să le așeze pentru fiii lui Israel în ținutul Moabului, pe lângă legământul pe care îl încheiase cu ei în Horeb.

28,63 În acest verset este utilizat pentru prima dată verbul εὐφραίνουαι, „a se bucura”, cu subiectul „Dumnezeu”.

28,69 Versetul este de tranziție și poate fi interpretat fie ca o concluzie la a doua cuvântare al lui Moise, fie ca o anunțare a celei de-a treia. Editorii îl tratează diferit:

29¹ Și i-a chemat Moise pe toți fiii lui Israel și le-a zis: „Voi ați văzut toate câte a făcut Domnul în țara Egiptului în fața voastră cu Faraon și slujitorii lui și cu toată țara lui, ² încercările mari pe care le-au văzut ochii tăi, semnele și minunile mari de acolo. ³ Și Domnul Dumnezeu vostru nu v-a dat inimă să înțeleagă, ochi să vadă și urechi să audă până în ziua aceasta. ⁴ Și v-a călăuzit patruzeci de ani prin pustiu; nu vi s-au învechit hainele și sandalele nu vi s-au tocit în picioare. ⁵ Pâine n-ați mâncat, vin și sicheră n-ați băut, ca să știți că El este Domnul Dumnezeu vostru. ⁶ Și ați ajuns în locul acesta și v-au ieșit dinainte cu război Seon, regele din Esebon, și Og, regele Basanului, și noi i-am lovit ⁷ și le-am luat pământul și eu l-am dat moștenire lui Ruben și lui Gad și la jumătatea de trib a lui Manase. ⁸ Iar voi păziți și puneți în faptă toate cuvintele acestui legământ, ca să faceți cu minte tot ce faceți.

⁹ Voi stați cu toții astăzi înaintea Domnului Dumnezeului vostru, căpeteniile voastre de trib și sfatul bătrânilor și judecătorii voștri și scribii voștri, toți bărbații lui Israel, ¹⁰ femeile voastre și urmașii voștri și străinul din tabăra ta, de la tăietorul de lemne la cărătorul de apă, ¹¹ pentru a intra în legământul Domnului Dumnezeului tău și în blestemele lui, câte le-a statornicit Domnul Dumnezeu tău astăzi cu tine, ¹² ca să te așeze popor pentru Sine; și El îți va fi Dumnezeu, după cum ți-a spus și după cum le-a jurat părinților tăi Avraam și Isaac și Iacob. ¹³ Și nu doar cu voi am statornicit eu legământul acesta și blestemul acesta, ¹⁴ ci și cu cei care sunt astăzi aici cu noi înaintea Domnului Dumnezeului vostru, și cu cei care nu sunt astăzi cu noi. ¹⁵ Pentru că voi știți că am locuit în țara Egiptului și că am trecut prin mijlocul neamurilor, pe care le-am străbătat, ¹⁶ și ați văzut urâciunile lor și idoliile lor, de lemn și de piatră, de argint și de aur, care sunt la ei. ¹⁷ Nu cumva să fie între voi vreunul, bărbat ori femeie, familie sau trib, a cărui judecată să se abată de la Domnul Dumnezeu vostru pentru a începe să slujească zeilor acelor neamuri! Nu cumva vreunul dintre voi să fie rădăcină din care se ridică fiere și amar! ¹⁸ Și de ascultă cuvintele acestui

Rahlf's îl păstrează în capitolul 28 (ca în TM), în schimb Wevers îl plasează la începutul capitolului 29, care prezintă în consecință o numerotare decalată. Cum versetul începe cu oțroi, care se referă la pasajul precedent, pare întemeiată opțiunea lui Rahlf's.

29,8 „să faceți cu minte”, literal „să pricepeți”. Verbul *σύνειμι* este folosit în Septuaginta (ca echivalent al ebr. *sākal*, „a reuși, a prospera”) cu sensul: „a înțelege ce e de făcut”, „a fi înțelept”, „a acționa cu inteligență”.

29,18 „să se veselească”: verbul *ἐπιφύιζω* („a se felicita”, „a se socoti fericit”) este folosit numai aici în Septuaginta; echivalentul ebraic (o formă a verbului *bārakh*)

blestem, [nu cumva] să se veselească în inima lui, spunând: «Fie-mi îngăduit să umblu în rătăcirea inimii mele!», pentru ca păcătosul să nu-l piardă și pe cel care n-a păcătuit. ¹⁹ Domnul nu va îngădui să i se ierte. Dimpotrivă, atunci se va aprinde mânia Domnului și luarea Lui aminte împotriva acelu om și se vor lipi de el toate blestemele legământului, care sunt scrise în cartea acestei legi, și va șterge Domnul numele lui de pe [pământul] de sub cer. ²⁰ Și Domnul îl va despărți pentru rele, deoparte de toți fiii lui Israel, după toate blestemele legământului, scrise în cartea acestei legi. ²¹ Și neamurile ce-au să vină, fiii voștri, care se vor ridica după voi, ca și străinul care va veni dintr-un ținut depărtat, văzând urgiile acelei țări și bolile ei, pe care le-a trimis Domnul asupra ei, vor zice: ²² «Pucioasă și sare arsă, tot pământul țării va fi nesemănat, nu va rodi nimic, nu va crește pe el nici un fir de iarbă, precum au fost nimicite Sodoma și Gomora, Adama și Seboim, pe care Domnul le-a nimicit cu furie și mânie»; ²³ și vor spune toate neamurile: «De ce-a făcut Domnul așa cu acest pământ? Ce-i cu suflul acesta mare de mânie?» ²⁴ Și vor zice: «Fiindcă au părăsit legământul cu Domnul Dumnezeu părinților lor, pe care l-a încheiat cu părinții lor, atunci când i-a scos din țara Egiptului, ²⁵ și au început să slujească unor zei străini și să li se închine lor, [zei] pe care nu i-au cunoscut și căroră [Domnul] nu i-a merit. ²⁶ Și Domnul s-a aprins de mânie împotriva pământului lor, trimițând asupra lui după toate blestemele scrise în cartea acestei legi. ²⁷ Și Domnul i-a smuls din pământul lor cu patimă, cu mânie și cu o furie grozav de mare și i-a alungat către o altă țară decât cea de acum.» ²⁸ Cele ascunse [sunt] pentru Domnul Dumnezeu nostru, cele văzute [sunt] pentru noi și pentru copiii noștri în veac, ca să împlinim toate cuvintele acestei legi.”

30 ¹ „Și va fi așa: atunci când vor veni asupra-ți toate aceste cuvinte – binecuvântarea și blestemul – pe care eu le-am adus dinaintea ta, și le vei

conține ideea de binecuvântare, evitată de traducătorul în greacă. ♦ „fie-mi îngăduit”: sintagma ὅσα μοι γένοιτο este un *hapax* în Septuaginta și se traduce literal „să fie lucruri sfinte pentru mine”; traducerea de față (întemeiată pe BA) adoptă sensul original al termenului ὅσος, definit de E. Benveniste (Benveniste, E., 1969, pp. 198-202): „ceea ce le este îngăduit oamenilor.”

29,28 Philon consideră că „cele ascunse” sunt motivele acțiunilor omenești, cunoscute numai de Dumnezeu. Ideea acestui verset este presupusă în Mt. 10,26.

30,1-10 În ebraică, unitatea acestui pasaj este dată de ideea de „întoarcere”: întoarcere din robie, făgăduită de Dumnezeu, întoarcere la Dumnezeu (convertire) și, prin urmare,

primi în inima ta în mijlocul tuturor neamurilor, acolo unde te va fi risipit Domnul,² iar tu te vei întoarce la Domnul Dumnezeuul tău și vei asculta glasul Lui în toate câte ți le poruncesc eu astăzi, din toată inima ta și din tot sufletul tău,³ atunci Domnul va lecui greșelile tale și se va îndura de tine și te va aduna din nou din toate neamurile pe la care te risipise.⁴ Chiar dacă risipirea ta este de la un capăt la celălalt al cerului, Domnul Dumnezeuul tău te va aduna de acolo și de acolo te va scoate Domnul Dumnezeuul tău.⁵ Și te va călăuzi Domnul Dumnezeuul tău în țara pe care au moștenit-o părinții tăi, și-o vei moșteni. Și El îți va face bine și te va face mai numeros decât părinții tăi.⁶ Și Domnul va curăți inima ta și inima urmașilor tăi, ca să-L iubiți pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău, astfel încât să rămâi în viață.⁷ Și va arunca Domnul Dumnezeuul tău aceste blesteme împotriva dușmanilor tăi și împotriva celor care te urăsc, cei care te-au prigonit.⁸ Iar tu te vei întoarce și vei asculta glasul Domnului Dumnezeuului tău și vei împlini poruncile Sale, câte ți le poruncesc eu ție astăzi;⁹ și Domnul Dumnezeuul tău se va îngriji mult de tine, pentru toată lucrarea mâinilor tale, pentru vlăstarele pântecelui tău, pentru roadele pământului tău și pentru vlăstarele turmelor tale; căci Domnul Dumnezeuul tău se va întoarce și se va bucura de tine în cele bune, așa cum s-a bucurat de părinții tăi,¹⁰ dacă tu vei asculta glasul Domnului Dumnezeuului tău, să-I păzești și să-I împlinești toate poruncile, îndreptările și judecățile, cele scrise în cartea acestei legi – dacă te vei întoarce către Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău.

¹¹ Căci porunca pe care ți-o poruncesc eu astăzi nu este nici prea grea și nici prea departe de tine. ¹² Nu se află sus în cer, ca să zici: «Cine se va urca

„întoarcerea” lui Dumnezeu spre poporul său (șapte forme ale rădăcinii *šūbh* în v. 2,3,8,9,10).

30,1 „te va fi risipit” (δυσσκοπία): este folosit aici (și în v. 3) un alt verb decât cel uzual, *δυσπείρω*, pentru a indica dispersiunea evreilor printre celelalte neamuri.

30,3 „va lecui greșelile tale”: în TM expresia corespunzătoare înseamnă „îți va încheia captivitatea”; în ebraică există apropierea formală a cuvintelor *šūbh*, „a face să se întoarcă” și *š^ebhūth*, „captivitate”, imposibil de transpus în greacă.

30,6 „va curăți inima ta”: TM folosește verbul circumciziei. La Pavel, „tăierea împrejur a inimii” îl definește pe adevăratul israelit (Rom. 2,29). Expresia este îndelung reluată de Părinții Bisericii.

30,9 „se va îngriji mult de tine” (πολυωφήσει): în TM „te va face să prosperi”.

30,11-14 „porunca aceasta... nu este ... prea departe de tine”: Pavel folosește parțial aceste versete afirmând că pentru creștini ele se referă la „cuvântul credinței”,

pentru noi în cer și ne-o va aduce? Când o vom auzi atunci o vom împlini.»

¹³ Nici nu este dincolo de mare, ca să zici: «Cine va merge pentru noi dincolo de mare și ne-o va aduce? Când ne-o va face auzită, atunci o vom împlini.» ¹⁴ Este lângă tine cuvântul, foarte aproape, chiar în gura ta, în inima ta și în mâinile tale, ca să-l împlinești.

¹⁵ Iată, astăzi am pus dinaintea ta viața și moartea, binele și răul. ¹⁶ Dacă vei asculta poruncile Domnului Dumnezeuului tău, pe care ți le poruncesc eu astăzi – să-L iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, să mergi pe toate căile Sale, să păzești îndreptările și judecățile Sale – atunci veți rămâne în viață și veți fi sporivi, iar Domnul Dumnezeuul tău te va binecuvânta pe tot cuprinsul țării în care vei intra, ca s-o moștenești. ¹⁷ Iar dacă inima ta se va schimba și nu vei mai asculta și, îndepărtându-te, te vei închina zeilor străini și-i vei sluji, ¹⁸ astăzi te vestesc că vei pieri cu totul și că nu vei trăi zile multe pe pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l dă, în care, trecând Iordanul, intrați să-l moșteniți. ¹⁹ Iau astăzi martori dinaintea voastră cerul și pământul: am pus dinaintea voastră viața și moartea, binecuvântarea și blestemul; alege viața, ca să trăiești și tu, și neamul tău, ²⁰ să-L iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, să ascuți de glasul Lui și să te ții lângă El; căci aceasta este viața ta și lungimea zilelor tale, câte vei sălășlui pe acest pământ, cum le-a jurat Domnul părinților tăi Avraam și Isaac și Iacob că le dăruiește.”

31 ¹ Și Moise a sfârșit de grăit toate cuvintele acestea, către toți fiii lui Israel. ² Și le-a zis: „Astăzi am o sută douăzeci de ani, nu voi mai putea să intru și să ies; Domnul mi-a spus: «Nu vei trece Iordanul acesta.»” ³ Domnul Dumnezeuul tău, care merge înaintea ta, El Însuși va nimici neamurile acestea dinaintea ta și tu le vei primi moștenire; Iisus [Nave] va merge înaintea ta, precum a spus Domnul. ⁴ Și Domnul va face cu ei așa cum a făcut cu Seon și Og, cei doi regi ai amoreilor de dincolo de Iordan, și cu

propovăduirea lui Hristos (Rom. 10,5-8). O expresie analoagă este folosită de Iisus pentru a vorbi despre „Împărăție” (Lc. 17,21): „Împărăția lui Dumnezeu este ἐν τὸς ὑμῶν” = „în lăuntrul vostru”, „întru voi”.

30,15-20 Aceste versete stau la originea temei „celor două căi”, foarte importantă în iudaismul elenistic și la primii creștini (cf. mai ales *Testamentul celor doisprezece patriarhi* și *Didahia*). La 30,19 se accentuează libertatea omului de a alege între bine și rău.

31,2 „să intru și să ies” (εἰσπορεύεσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι): sintagma (folosită și mai sus, 28,6) numește două acțiuni opuse și semnifică ansamblul purtărilor omenești. Este bine atestată în greaca perioadei κοινή.

țara lor, cum i-a nimicit. ⁵ Domnul vi-i dă și să faceți cu ei așa cum v-am poruncit. ⁶ Fii bărbat și puternic, nu te teme, nu te înfricoșa și nu te înspăimânta în fața lor, căci Domnul Dumnezeuul tău, Care merge înaintea voastră cu voi și este între voi, nu te va lăsa și nu te va părăsi.”

⁷ Și Moise l-a chemat pe Iisus [Nave] și i-a spus dinaintea întregului Israel: „Fii bărbat și fii puternic; căci tu vei intra în fruntea poporului în țara pe care Domnul a jurat părinților noștri că le-o dă; tu le-o vei împărți ca moștenire. ⁸ Și Domnul care merge cu tine nu te va lăsa și nu te va părăsi; nu te teme și nu-ți fie frică.”

⁹ Și Moise a scris cuvintele acestei legi într-o carte și le-a dat-o preoților, fiii lui Levi, care purtau chivotul legământului Domnului, și bătrânilor dintre fiii lui Israel. ¹⁰ Și Moise le-a poruncit în ziua aceea, zicând: „După șapte ani, la vremea iertării, la sărbătoarea corturilor, ¹¹ când tot Israelul se va aduna ca să se înfățișeze înaintea Domnului Dumnezeului său în locul ales de Domnul, să citiți legea aceasta dinaintea întregului Israel, în urechile lor. ¹² Să adunați poporul, pe bărbați, pe femei și pe copii și pe străinul din orașele voastre, ca să asculte și să învețe să se teamă de Domnul Dumnezeuul vostru; și ei să asculte, ca să împlinească toate cuvintele acestei legi. ¹³ Iar fiii lor, care nu știu, să asculte și să învețe să se teamă de Domnul Dumnezeuul vostru în toate zilele câte le vor trăi pe pământul [în care intrați] trecând Iordanul, ca să-l moșteniți.”

¹⁴ Și Domnul a zis către Moise: „Iată, zilele morții tale sunt aproape; cheamă-l pe Iisus [Nave] și stați la ușa cortului mărturiei și-i voi da poruncă.” Și Moise și Iisus [Nave] au mers către cortul mărturiei și au stat la ușa cortului mărturiei. ¹⁵ Și Domnul a coborât într-un nor și a stat lângă porțile cortului mărturiei și stâlpul de nor a stat lângă ușa cortului. ¹⁶ Și a zis Domnul către Moise: „Iată, te vei culca lângă părinții tăi; și poporul acesta se va ridica și va preacurvi urmând zeii străini ai acestei țări în care intră și mă vor părăsi și vor rupe legământul pe care l-am încheiat cu ei. ¹⁷ Și-n ziua aceea mă voi aprinde de mânie împotriva lor, îi voi lăsa și-mi voi întoarce fața de la ei, și va fi prăpăd: îi vor ajunge rele multe și asupra; și el va spune în ziua aceea: «Fiindcă Domnul Dumnezeuul meu nu este cu mine, relele m-au ajuns.» ¹⁸ Dar Eu îmi voi întoarce de tot fața de la ei în ziua

31,14 „cortul mărturiei”: TM „cortul întâlnirii” (cf. Ex. 33,7).

31,15 „a coborât”: TM „s-a arătat”, tradus în restul Septuagintei prin pasivul verbului ὀπάω, „a vedea”.

aceea, din pricina multelor rele săvârșite, căci s-au îndreptat către zei străini. ¹⁹ Și acum scrieți cuvintele acestui cânt și învățați-i pe fiii lui Israel și puneți-l în gura lor, ca să-Mi fie cântul mărturie împotriva fiilor lui Israel.

²⁰ Căci Eu îi voi călăuzi în țara cea bună, pe care le-am jurat părinților lor că le-o dau, țară unde curge lapte și miere; și vor mânca și se vor îndestula, ghiftuiți; și se vor întoarce către zei străini și le vor sluji lor și Mă vor mânja și vor rupe legământul Meu. ²¹ Și acest cânt va fi statornicit drept mărturie dinaintea lor, căci nu va fi uitat de gura lor și de gura urmașilor lor; Eu le cunosc netrebnicia, câte au făcut astăzi, înainte de a-i duce în țara cea bună, pe care le-am jurat-o părinților lor.” ²² Și Moise a scris cântul în ziua aceea și i-a învățat pe fiii lui Israel. ²³ Și i-a poruncit Moise lui Iisus [Nave], zicându-i: „Fii bărbat și fii puternic; căci tu îi vei călăuzi pe fiii lui Israel în țara pe care Domnul le-a făgăduit-o, și El Însuși va sta lângă tine.”

²⁴ Când Moise a încheiat de scris în carte toate cuvintele acestei legi, până la capăt, ²⁵ le-a poruncit leviților, ce purtau chivotul legământului Domnului, spunând: ²⁶ „Luați cartea acestei legi și puneți-o alături de chivotul legământului Domnului Dumnezeuului vostru; și va sta acolo, la tine, drept mărturie. ²⁷ Căci eu îți cunosc pornirea și îndărătnicia ta. Căci și astăzi, cât sunt încă în viață alături de voi, sunteți de nesuferit Domnului; cum să nu fiți tot așa după moartea mea? ²⁸ Adunați-mi căpeteniile triburilor voastre, pe bătrânii voștri, pe judecătorii și pe scribii voștri, ca să rostesc în urechile lor toate cuvintele acestea și să iau martori pentru ele cerul și pământul. ²⁹ Căci știu că după sfârșitul meu veți fi din cale-afară de nelegiuiți și vă veți abate din drumul pe care vi l-am poruncit; nenorocirile vor fi cu voi până la capătul zilelor, căci veți face rău înaintea Domnului și-L veți mânja cu lucrarea mâinilor voastre.”

³⁰ Și a rostit Moise în auzul întregii adunări a lui Israel cuvintele acestui cânt, până la capăt:

32 ¹ „Ia aminte, cerule, și voi grăi,

31,20 „Mă vor mânja”: TM „mă vor disprețui”. Bun exemplu de traducere care evită ideea blasfematorie că poporul l-ar fi disprețuit pe Dumnezeuul său (vezi și 32,19).

31,27 „pornirea” (ἐρεθισμός): spre deosebire de 28,22, termenul (tehnic, medical) este folosit aici metaforic.

32,1 Acest poem („cânt”: ψῆν, *șirāh*) fusese anunțat în 31,19.21.22; e o „mărturie” împotriva lui Israel. Cântul este o evocare a istoriei poporului evreu și o pledoarie pentru fidelitate față de Dumnezeu. Textul ebraic este poetic prin sintaxă, lexic și imagini;

iar pământul să asculte vorbele gurii mele!

² Să fie așteptată ca ploaia rostirea mea

și să coboare ca roua vorbele mele,

ca bura peste pajiște

și ca bruma peste iarba uscată.

³ Căci am chemat numele Domnului:

dați slavă Dumnezeului nostru!

⁴ Dumnezeu, adevărate sunt faptele Sale,

și toate căile Sale sunt judecări;

Dumnezeu credincios, în El nu este nedreptate,

drept și sfânt [este] Domnul!

⁵ Ei au greșit, nu-i mai sunt copii, ci prihăniți,

un neam strâmb și răzlețit.

⁶ Acestea I le dați îndărăt Domnului,

popor smintit și fără de minte?

traducerea grecească a păstrat în mare parte această caracteristică. Titlul „Marele cânt” (μεγάλη ψῆδή) este atestat la Philon din Alexandria (*Leg.* III,105; *Post.* 121; 167; *Plant.* 59; *Deter.* 114; *Sobr.* 10; *Mut.* 182; *Somm.* II,191). În cultul mozaic are ca titlu primele cuvinte, *ha'azînû* („ascultă”); lectura sa se face în șase secțiuni, împreună cu lectura profetică din Isaia (care începe exact la fel: 1,2). Creștinismul îl preia ca una dintre odele („cântările”) care au fost alăturate Psaltirii în manuscrisele Septuagintei, cel târziu începând cu sec. al IV-lea, probabil după modelul iudaic. Importanța sa este atestată de comunitatea de la Qumran, care l-a conservat în mod special, recopiat pe un sul separat. Pentru utilizarea sa frecventă stau mărturie numeroasele fragmente pe papirus din acest text; cel mai vechi dintre ele este papirusul Fuad 266, papirus ebraic de la jumătatea primului veac î.H. Textul grecesc al unor versete este confirmat de fragmentele ebraice descoperite la Qumran și care diferă de TM. ♦ „ia aminte”, „fii atent” (πρόσεχε): TM „ascultă”. 32,3 „slavă”: substantivul μεγαλοσύνη („măreție”), utilizat numai aici în Pentateuh, nu aparține vocabularului limbii clasice, dar se bazează pe un verb bine atestat (μεγαλύνειν), frecvent folosit în Septuaginta.

32,4 „Dumnezeu” (θεός): TM *fîr*, „stâncă”. Această substituție este constantă în Septuaginta, metafora fiind socotită șocantă sau perimată. Imaginea conturată de textul ebraic este sugerată de diverse traduceri: Aquila a privilegiat ideea de „tărie” (în greacă στερεός, transmisă în latină *fortis*, *firmus*) pentru a sugera soliditatea.

32,5 Ordinea cuvintelor din primul vers este diferită de cea din TM, unde „nu” și „pentru el” (*lō* pronume și *lō'* negație) sunt inversate. Fraza se înțelege diferit în funcție de plasarea negației asupra pronumelui sau asupra verbului (ἠμάρτοσαν οὐκ αὐτῷ: „au greșit”, „nu”, „pentru el”) sau chiar asupra cuvintelor care urmează (τέκνα μομητά: „copii”, „prihăniți”).

Nu El, tatăl tău, te-a dobândit
și te-a făcut și te-a zidit?

⁷ Amintiți-vă zilele veciei,
socotiți anii, din neam în neam,
întrebă-l pe tatăl tău, și el îți va povesti,
pe bătrânii tăi, și ei îți vor spune.

⁸ Când a împărțit Cel Preaînalt neamurile,
cum i-a împărțiat pe fiii lui Adam,
a rânduit hotarele neamurilor
după numărul îngerilor lui Dumnezeu.

⁹ Dar partea Domnului a fost poporul său, al lui Iacob,
partea din moștenirea Sa, Israel.

¹⁰ L-a îndestulat în pustiu,
în setea arșiței, în loc fără apă;
l-a înconjurat și l-a îndrumat
și l-a păzit ca pe lumina ochilor.

¹¹ Cum își păzește vulturul cuibul,
se înduioșează de micuții săi,
și întinzându-și aripile îi acoperă
și-i poartă pe spatele său.

32,8-9 Aceste două versete au o importanță considerabilă în gândirea iudaică (Israel este proprietatea lui Dumnezeu însuși) și în doctrina creștină (Biserica este adevăratul Israel, *verus Israel*, cf. lucrarea omonimă a lui M. Simon. Versetele sunt bogat citate și comentate de Părinți).

32,8 „după numărul îngerilor lui Dumnezeu”: lecțiunea „îngeri”, adoptată de ediția Rahlfs, se află în majoritatea mărturiilor. Unele manuscrise grecești și citări antice, urmate de ed. Wevers, au „fiii lui Adam”. Un fragment de la Qumran are „fiii lui Dumnezeu”: e posibil ca aceasta să fi fost lecțiunea primitivă ebraică, corectată apoi în „îngeri” din motive teologice și apoi în „fiii lui Israel” (TM 32,8), pentru a face aluzie la cele șaptezeci de familii coborâte în Egipt. Lecțiunea majoritară a Septuagintei („îngeri”) corespunde, de altfel, unei tradiții iudaice și stă la originea explicațiilor patristice despre „îngerii neamurilor” (Daniélou, J., 1953², p. 26 sq.). Philon propune o interpretare alegorică a acestor versete. O aluzie la sensul obiectiv al textului se regăsește, poate, la Pavel în cuvântarea sa din Areopag, atunci când afirmă că Dumnezeu Creator a „rânduit... hotarele locuirii” oamenilor (Fapte 17,26).

32,10-13 Fiecare din cele opt verbe care amintesc acțiunea lui Dumnezeu în favoarea poporului său în pustiu are o conotație afectivă originală. Ele au fost alese cu intenția de a explicita tandrețea lui Dumnezeu față de poporul ales.

¹² Domnul Singur îi călăuzea

și nu era cu ei vreun zeu străin.

¹³ I-a urcat pe vлага pământului,

i-a hrănit cu roadele câmpurilor,

au supt miere din stâncă

și untdelemn din piatră aspră.

¹⁴ Untul vacilor și laptele oilor,

cu grăsime de miei și de berbeci,

fiii taurilor și ai țapilor,

cu grăsime din măduva grâului,

și sânge de ciorchine au băut, vinul.

¹⁵ Și a mâncat Iacob și s-a săturat,

și-a dat cu piciorul cel preaiubit.

S-a îngrășat, s-a lățit, s-a îngroșat

și l-a părăsit pe Dumnezeu, Făcătorul său

și s-a îndepărtat de Dumnezeu, Mântuitorul său.

¹⁶ M-au mâniat cu [zeii] străini,

cu urâciunile lor m-au amărât.

¹⁷ Au adus jertfe pentru demoni, nu pentru Dumnezeu,

pentru zei pe care nu-i cunoșteau.

Au venit unii noi, de curând,

pe care părinții lor nu-i știau.

¹⁸ Pe Dumnezeul care te-a născut L-ai părăsit

și L-ai uitat pe Dumnezeul care te-a hrănit.

¹⁹ Și a văzut Domnul și a fost gelos

și s-a aprins de mânie împotriva fiilor și fiicelor Sale

²⁰ și a zis: «Îmi voi întoarce fața de la ei

32,13 „miere din stâncă”: mierea este asociată cu laptele ca produs al pământului făgăduinței, în Exod (3,8.17; 13,5; 33,3). În Deut., mierea nu apare în lista stereotipă a celor trei produse ale pământului făgăduinței – grâu, vin și untdelemn –, ci doar într-o listă mai lungă (8,8) privind pârga. Pe de altă parte, perechea „untdelemn și miere” este cuprinsă, ca și aici, în hrana pe care Domnul o dă poporului său în Ps. 80,17 și Iez. 16,19. Toate aceste texte, întărite de alegoria centrală a „stâncii” identificate cu Hristos (1Cor. 10,4), vor sta la baza comentariilor patristice despre hrana euharistică sau spirituală.

32,19 „a fost gelos și s-a aprins de mânie”: greaca recurge la două verbe (ἐξήλωσεν, παρωξύνθη), pentru a reda unul singur din TM: *nā'af*, „a disprețui” (verb evitat în traducere și mai sus, în 31,20).

și voi arăta ce va fi cu ei până la urmă;
căci este un neam strâmb,
fii în care nu se află credință.

²¹ Ei m-au făcut gelos pentru [unul care] nu-i dumnezeu,
m-au mâniat cu idolii lor;
și Eu îi voi face pe ei geloși pe unul care nu este nici măcar neam,
pe un neam fără minte îi voi mânیا.

²² Căci un foc s-a aprins din mânia mea,
va arde până jos în Sălașul Morților,
va înghiți pământul și roadele lui,
va arde temeliile munților.

²³ Voi îngrămădi asupra lor nenorociri
și săgețile Mele le voi aținti asupra lor.

²⁴ Sleșiți de foame și pradă păsărilor
și gârboviți fără leac.

Colții fiarelor îi voi trimite asupra lor,
deopotrivă cu mânia celor ce se târăsc pe pământ.

²⁵ Din afară sabia îi va lăsa fără copii
și dinăuntru cărărilor – teama;
flăcăul, ca și fecioara,
pruncul, ca și moșul cel prăvălit.

²⁶ Am spus: îi voi împrăștia,
voi șterge dintre oameni amintirea lor –

²⁷ dacă nu ar fi mânia Mea împotriva dușmanilor, ca să nu dăinuiască
și ca să nu se fălească vrăjmașii,
să nu spună: ‘Brațul nostru cel înălțat

32,20 „neam strâmb” (γενεὴ ἐξέστραμμένη): literal „neam răsucit”, „pervertit”.

32,21 *litt.* „pentru un ne-zeu”: ἐπ' οὐ θεῶν. ♦ *litt.* „pentru un ne-neam”: ἐπ' οὐκ ἔθνη.

32,27 Traducerea acestui verset este nesigură; sintagma ὀργὴ ἐχθρῶν poate fi tradusă, după cum genitivul este interpretat obiectiv sau subiectiv, ca „mânia împotriva dușmanilor” sau „mânia dușmanilor”; aceeași ambiguitate se găsește și în TM. Substantivul ὀργή, „mânia”, corespunde unui verb „a se teme” în TM (*gūr*). Construcția grecească diferă de cea ebraică: ἵνα μὴ „ca să”, față de *pen*, conjuncție care introduce obiectul temerii lui Dumnezeu. Verbul grecesc μακροχρονίζω („a dăinui, a avea viață lungă”; un *hapax* în Septuaginta) este folosit ca echivalent al unui verb cu înțelesul „a se înșela”; următoarea propoziție introdusă prin „ca să” este suplimentară, dublând traducerea propoziției din textul ebraic, poate cu scopul (scăpat din vedere de copist) de a o înlocui pe prima în traducere.

și nu Domnul le-a făcut pe acestea toate.»

²⁸ Căci neamul lor și-a pierdut vrerea

și nu se află în ei cunoaștere.

²⁹ Nu au înțelepciunea de a înțelege acestea:

să le primească în veacul ce vine.

³⁰ Cum să fugărească oare unul singur mii [de oameni]

și doi să izgonească zeci de mii,

dacă nu li i-ar fi dat pe mână Dumnezeu,

dacă Domnul nu le-ar fi îngăduit-o?

³¹ Căci zeii lor nu sunt deopotrivă cu Dumnezeul nostru;

dar dușmanii noștri sunt fără minte.

³² Căci din vița Sodomei se trage vița lor,

și mlădița lor din cea a Gomorei.

Strugurele lor este strugure de fiere,

ciorchine de amăreală pentru ei.

³³ Suflare de balauri este vinul lor

și suflare de viperă, fără de leac.

³⁴ Nu vezi că acestea sunt adunate la mine,

și sunt pecetluite în vistieriile mele?

³⁵ În ziua răzbunării le voi da datoria,

la vremea potrivită, când le va aluneca piciorul.

Căci se apropie ziua pieirii lor,

aici se află cele pregătite pentru voi.

³⁶ Domnul își va judeca poporul

și se va apleca asupra slujitorilor Săi.

Căci i-a văzut sleiți

și lăsați de izbeliște și dați la o parte.

³⁷ Și a grăit Domnul: «Unde sunt zeii lor,

cei în care s-au încrezut,

³⁸ și ați mâncat grăsimea jertfelor lor

32,35 „ziua răzbunării”: expresia este frecventă în cărțile profetice (Os. 9,7; Ier. 26(46),10 etc.), dar aici nu are corespondent în TM; este posibil ca Septuaginta să fi conservat aici lecțiunea originală. Verbul ἀνταποδίδοναι, „a da în schimb”, este frecvent în Septuaginta, dar nu apare în NT decât cu referire la pasajul acesta, pentru că ideea, care ar putea sugera un Dumnezeu răzbunător, e străină creștinismului, care păstrează verbul și cuvintele din această familie pentru sensul de „răsplată”.

32,36 Primele două versuri se regăsesc întocmai în Ps. 134,14.

și ați băut vinul închinărilor lor?

Să se ridice și să vă vină în ajutor

și să fie pentru voi ocrotire.

³⁹ Priviți, priviți – căci Eu sunt,

și nu este [alt] Dumnezeu în afară de Mine!

Eu voi ucide și voi da viața,

Eu voi lovi și tot Eu voi lecui,

căci n-are cine să scoată din mâinile Mele.

⁴⁰ Voi ridica spre cer mâna Mea

și voi jura pe dreapta Mea

și voi grăi: Viu sunt Eu în veci,

⁴¹ Îmi voi ascuți ca fulgerul sabia mea

și mâna Mea va ține bine judecata

și le voi da Eu dușmanilor Mei ce li se cuvine

și le voi plăti celor ce Mă urăsc.

⁴² Îmi voi îmbăta săgețile cu sânge

și carne va mânca sabia mea,

din sângele răniților și robilor,

din capul frunțașilor dușmanilor.»

⁴³ Veseliți-vă, ceruri, împreună cu El,

și să I se închine Lui toți fiii lui Dumnezeu!

Veseliți-vă, neamuri, împreună cu poporul Lui,

și să-l întărească toți îngerii lui Dumnezeu!

Căci sângele fiilor Săi este răzbunat,

și El va răzbuna și va plăti după dreptate dușmanilor Săi

și le va plăti celor care Îl urăsc,

și va curăți Domnul pământul poporului Său.”

32,38 Traducerea în greacă recurge aici la persoana a doua plural, în vreme ce în TM este persoana a treia: textul grecesc îi disociază în felul acesta de neamurile idolatre pe evrei, care nu au făcut altceva decât să participe la cult, fără să-l instituie.

32,39 „Eu sunt” (ἐγώ εἰμι): în TM aici este una dintre formulele utilizate ca substitute ale numelui divin, intraductibilă ca atare: 'anī 'anī hū', literal „eu, eu [sunt] el”. Sintagma grecească, diferită de cea din Ex. 3, 14 (ὁ ὢν, „cel care este”) va fi importantă în Evanghelia după Ioan.

32,43 Din acest verset erau considerate proprii Septuagintei, lipsind din TM, primele două versuri, al patrulea și al șaptelea; manuscrisele de la Qumran atestă însă prezența primelor două și a celui de-al șaptelea.

⁴⁴ Și Moise a scris cântul în ziua aceea și i-a învățat pe fiii lui Israel. Și a venit Moise și a rostit toate cuvintele acestei legi în auzul poporului, el și Iisus, fiul lui Nave. ⁴⁵ Și Moise a încheiat de glăsuire întregului Israel ⁴⁶ și i-a spus: „Luați aminte în inima [voastră] la toate cuvintele acestea, pe care vi le dau astăzi mărturie; să le porunciți fiilor voștri să păzească și să împlinească toate cuvintele acestei legi; ⁴⁷ căci nu este pentru voi vorbă goală, ci este viața voastră și datorită acestui cuvânt veți trăi vreme îndelungată pe pământul în care intrați trecând Iordanul, ca să-l luați moștenire.”

⁴⁸ Și Domnul a grăit către Moise în ziua aceea, zicând: ⁴⁹ „Suie-te pe muntele acesta, Abarim, și pe muntele Nabau, care se află în ținutul Moab, în fața Ierihonului, și privește ținutul Canaanului, pe care-l dau fiilor lui Israel, ca să-l moștenească, ⁵⁰ și sfârșește-te acolo, pe muntele pe care te urci, și adaugă-te poporului tău, așa cum a murit Aaron, fratele tău, pe muntele Or, și s-a adăugat poporului său; ⁵¹ pentru că voi nu v-ați supus cuvântului meu între fiii lui Israel, în privința apei de sfadă la Cades, în pustiu Sin, pentru că nu m-ați sfințit între fiii lui Israel. ⁵² Tu vei vedea dinaintea ta pământul, dar nu vei intra acolo.”

33 ¹ Și iată binecuvântarea cu care i-a binecuvântat Moise, omul lui Dumnezeu, pe fiii lui Israel înaintea morții sale. ² A spus:

„Domnul a venit din Sinai

și ni s-a arătat la Seir

și a venit grabnic din muntele Pharan și zeci de mii, din Cades,
din dreapta Sa, îngeri erau cu El.

³ Și s-a îndurat de poporul Său

32,44 Prima frază din acest verset este proprie traducerii grecești, care reia aici 31,22.

32,47 „vorbă”: în mod excepțional, substantivul *dabhar*, la singular, care se referă la învățătura lui Dumnezeu, nu este redat prin ῥῆμα, ci prin λόγος. ♦ „... ci este viața voastră”: lectura spirituală a acestui verset îl transformă într-o formulă esențială pentru evrei și pentru creștini: cuvântul lui Dumnezeu e viață.

32,51 „apa de sfadă” (ὕδωρ ἀντιλογίας): este o aluzie la episodul Meriba, relatat în Num. 20,1-13.

33,1 Binecuvântarea lui Moise acordată celor douăsprezece triburi amintește de binecuvântarea lui Iacob (Gen. 49,1-26). ♦ „omul lui Dumnezeu” (ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ): acest titlu al lui Moise este reluat în Iis. Nav. 14,6; este de asemenea acordat profetilor sau mesagerilor lui Dumnezeu (e.g. Jd. 13,6.8).

33,2 „Sinai” (Σινᾶ): acest toponim apare numai aici în Deuteronom.

și toți cei sfințiți sunt sub mâinile tale;
 și aceștia sunt sub tine,
 și a primit din cuvintele Lui
⁴ legea, pe care ne-a poruncit-o Moise,
 moștenire pentru adunările lui Iacob.
⁵ Și va fi căpetenie pentru cel preaiubit,
 când se vor aduna căpeteniile popoarelor,
 împreună cu triburile lui Israel.

⁶ Să trăiască Ruben și să nu moară
 și să fie mult la număr!”

⁷ Și iată pentru Iuda:

„Ascultă, Doamne, glasul lui Iuda
 și fă-l să ajungă la tot poporul lui!
 Mâinile lui vor hotărî pentru el
 și-i vei fi ajutor împotriva dușmanilor lui.”

⁸ Iar lui Levi i-a spus:

„Dați lui Levi Dezvăluirile Sale
 și Adevărul Său, pentru omul cel sfânt,
 pe care l-au pus la încercare,
 l-au suduit la apa de sfadă.

⁹ Cel care a spus către tatăl său și mama sa: «Nu te-am văzut»
 și pe frații săi nu i-a recunoscut
 și pe fiii săi nu i-a cunoscut;
 el a păzit cuvintele Tale
 și legământul Tău l-a păstrat.

¹⁰ Ei îi vor desluși îndreptările Tale lui Iacob
 și lui Israel legea Ta;
 Vor pune tămâie de teama mâniei Tale

33,5 „pentru cel preaiubit” (ἐν τῷ ἡγαπημένῳ): termenul apare din nou în v. 26; se referă la poporul ales. ♦ „căpetenie” (ἄρχων): ca și mai sus (17,14 etc.), în TM termenul folosit are înțelesul de „rege”.

33,7 După Origen (*Com. Io.* XVII,154-159), această binecuvântare a lui Iuda este una dintre cele trei vestiri profetice ale lui Iisus din Pentateuh (alături de Gen. 49,8-10 și Num. 24,7-19).

33,8 „Dezvăluirile” (δῆλοι), „Adevărul” (ἀλήθεια): termenii sunt similari celor folosiți și în Ex. 28,30 și Lev. 8,8 pentru Urim și Tumim (δῆλωσις, „dezvăluirea” și ἀλήθεια). ♦ „apa de sfadă”: cf. nota la 32,51.

neconținut pe altarul Tău.

¹¹ Binecuvântează, Doamne, puterea sa,
lucrările mâinilor sale primește-le;
rupe șalele dușmanilor săi, care s-au ridicat împotriva sa,
iar cei care-l urăsc să nu se mai scoale.”

¹² Și lui Beniamin i-a spus:

„Cel iubit de Domnul va sălășlui în credință
și Dumnezeu își așază umbra asupra lui în toate zilele
și între umerii lui s-a odihnit.”

¹³ Și lui Iosif i-a spus:

„Din binecuvântarea Domnului [fie] pământul tău,
din roadele cerului și din rouă,
din adâncul izvoarelor de jos,

¹⁴ din roadele crugului soarelui,
din strânsura lunilor,

¹⁵ din creștetul munților dintâi,
din creștetul colinelor veșnice,

¹⁶ și din holda pământului întins.

Și bunăvoința Celui ce s-a arătat în rug
să vină asupra capului lui Iosif
și peste creștetul lui, care a fost slăvit între frați.

¹⁷ Întâiul născut al taurului, frumusețea lui,
coarnele inorogului, coarnele lui;
cu acestea va lua în coarne neamurile, până la capătul pământului.
Acestea [sunt] zecile de mii ale lui Efraim
și acestea [sunt] zecile de mii ale lui Manase.”

¹⁸ Și lui Zabulon i-a zis:

33,16 „bunăvoința”: termenul care apare aici (τὰ δεκτά) este format de la verbul δέχομαι „a primi”, folosit mai ales în Levitic în legătură cu o ofrandă care poate fi primită; substantivul indică ceea ce este plăcut lui Dumnezeu și atrage bunăvoința sa.

33,17 Este neclar motivul care a dus la traducerea prin „inorog” (μονόκερος) a cuvântului ce pare să indice pur și simplu un bivol, numit în mod obișnuit în greacă „bou sălbatic”, și care are două coarne. Alegerea poate fi explicată printr-o imposibilitate de identificare a animalului sau prin recurgerea la un termen care desemna o specie anume de bivol (poate în Egipt) sau prin dorința de a face aluzie la un animal fabulos. Denumirea apare în Septuaginta în pasaje poetice: poemul lui Balaam (Num. 23,22), în Psalmi (28,6; 91,10 etc.), în Jd. 39,9.

„Veselește-te, Zabulon, în ieșirea ta
și tu, Issachar, în ținuturile tale.

¹⁹ Ei vor nimici neamurile și îi veți chema acolo
și veți aduce jertfă de dreptate,
căci bogăția mării te va hrăni
și mărfurile celor care locuiesc pe țărni.”

²⁰ Și lui Gad i-a spus:

„Binecuvântat cel care lărgiște hotarele lui Gad;
ca un leu se odihnește,
după ce a sfâșiat un braț și o căpetenie.

²¹ Și a văzut pârga roadelor sale,
căci acolo a împărțit pământul căpeteniilor
adunate cu căpeteniile popoarelor;
dreptate a făcut Domnul
și judecata Sa cu Israel.”

²² Și lui Dan i-a spus:

„Dan, pui de leu,
care se va avânta din Basan.”

²³ Și lui Neftali i-a spus:

„Neftali, belșugul celor bineprimite
se va umple de binecuvântare de la Domnul;
marea și ținutul de miazăzi le va moșteni.”

²⁴ Și lui Aser i-a spus:

„Binecuvântat între copiii, Aser!
Și va fi plăcut fraților săi.

Își va scufunda piciorul în untdelemn.

²⁵ De fier și de aramă va fi încălțarea lui
și puterea îi va fi ca și zilele sale.”

²⁶ „Nimeni nu este ca Dumnezeu celui iubit;
Cel care încăleacă cerul este ajutorul tău
și Cel măreț din tărie.

²⁷ Și ocrotirea lui Dumnezeu cel dintâi
și sub puterea brațelor veșnice

33,19 „Ei vor nimici neamurile și îi veți chema acolo”: TM „Ei vor chema neamurile pe munte.” În loc de *hâr*, „munte”, traducătorul citește o formă verbală pe care o deduce de la *haram*, „a nimici, a extermina”.

El va goni din fața ta dușmanul

spunând: «Pieri!»

²⁸ Și Israel se va așeza încrezător,

singur pe pământul lui Iacob,

pe grâu și vin,

și cerul va fi pentru el plin de rouă.

²⁹ Ferice de tine, Israele.

Cine-i deopotrivă cu tine, poporul mântuit de Domnul?

Te va ocroti cu pavăza Lui, venindu-ți în ajutor,

și sabia Sa va fi slava ta.

Și te vor minți dușmanii tăi,

dar tu pe grumazul lor vei călca.”

34 ¹ Și s-a urcat Moise de la Araboth din Moab pe muntele Nabau, pe vârful Phasga, care este în fața Ierihonului, și i-a arătat Domnul tot ținutul Galaadului până la Dan, ² și tot ținutul lui Neftali, și tot ținutul lui Efraim și Manase, și tot ținutul lui Iuda până la capătul mării, ³ și pustiul, și împrejurimile Ierihonului, orașul palmierilor, până la Segor. ⁴ Și Domnul i-a zis lui Moise: „Acesta este pământul pe care l-am făgăduit lui Avraam și Isaac și Iacob, spunând: «Urmașilor voștri li-l voi da.» Și l-am arătat ochilor tăi, dar acolo nu vei intra.” ⁵ Iar Moise, slujitorul Domnului, a murit în ținutul Moabului, după cuvântul Domnului. ⁶ Și l-au înmormântat în Gai, în ținutul

34,1-12 Relatarea sobră a morții lui Moise a fost îndelung dezvoltată în tradiția iudaică, precum și în cea creștină. În tradiția iudaică, ea corespunde unei teme prezente în literatura intertestamentară: Dumnezeu îi răpește la sine pe cei drepti, ca ei să nu fie pradă sorții comune a oamenilor. Moise dispare așa cum a dispărut Enoh, fără a lăsa vreo urmă vizibilă după ei. De aceea Părinții vor face din ei profeți eshatologici, martori ai lui Hristos în confruntarea cu Antihristul (pe lângă Moise și Enoh apare invocat și Ieremia, la Victorin din Poetovio). Tot la creștini, unele expresii din acest text vor sluji de model în istorisirile morții unor sfinți: trupul nu putrezește, mormântul rămâne necunoscut (cf. *Vita Antonii* a lui Atanasie). ♦ Figura lui Moise a făcut obiectul mai multor „monografii” spirituale în Antichitatea iudeo-elenistică și creștină, cele mai importante aparținând lui Philon și lui Grigore al Nysei.

34,5 „slujitorul”: termenul οἰκέτης fusese folosit în tot Deuteronomul cu referire la evrei care au fost „slugi” în Egipt (5,15; 6,21 etc.). În TM, îi corespunde *ebhedh*, redat în alte pasaje, tot pentru a-l numi pe Moise, prin θεράπων (θεοῦ) („slujitor”; Ex. 4,10; Num. 12,7-8; Deut. 3,24), prin ἄνθρωπος (θεοῦ) (cf. *supra* 33,1), prin παῖς (θεοῦ) („servitor”, în Iis. Nav. 1,7,13; 11,12,15) și δοῦλος („rob”, în Ps. 104,26).

Moab, lângă casa lui Phogor; și nimeni nu-i știe mormântul până în ziua de azi. ⁷ Și Moise era de o sută douăzeci de ani când a murit; ochii săi nu se încetșaseră, nici fața nu i se zbârcise. ⁸ Și l-au plâns fiii lui Israel pe Moise în Araboth din Moab la Iordan, lângă Ierihon, vreme de treizeci de zile; apoi s-au încheiat zilele doliului [și] bocetului pentru Moise. ⁹ Și Iisus, fiul lui Nave, s-a umplut de duh de înțelepciune, căci Moise își pusese mâinile asupra lui; și fiii lui Israel l-au ascultat și au făcut precum îi poruncise Domnul lui Moise. ¹⁰ Și nu s-a mai ridicat în Israel profet ca Moise, pe care l-a cunoscut Domnul față către față, ¹¹ cu toate semnele și prevestirile pe care îl trimisese Domnul să le îplinească în țara Egiptului, dinaintea lui Faraon și a slujitorilor lui și a întregii lui țări, ¹² minunile cele mari și mâna cea puternică – ce a împlinit Moise dinaintea întregului Israel.

34,7 Cei o sută douăzeci de ani ai lui Moise corespund duratei vieții omenești anunțate în Gen. 6,3. Text interesant despre subiect în Harl, M., 1967, pp. 407-412.

GLOSAR ȘI INDICI

Glosar

Lista conține o serie de termeni românești și corespondenții lor în Pentateuhul grec. Astfel, cititorul poate urmări mai ușor opțiunile traducătorilor – explicate, de altfel, pe larg în introduceri, note și comentarii – în privința unor termeni de bază din lexicul Pentateuhului. Au fost indexate doar sensurile principale care se găsesc în traducerea românească, lăsând deoparte pe cele derivate din acestea sau echivalările sinonimice care s-au impus, într-un loc sau altul, din rațiuni stilistice.

adunare: συναγωγή, ἐκκλησία

adunare sfântă: κλητή ἁγία

(cf. chemare sfântă: ἐπίκλητος ἁγία)

altar: θυσιαστήριον

altar [păgân]: βωμός¹

anatemă, făgădui sub anatemă: ἀνάθεμα

a anatemiza, a făgădui sub anatemă: ἀναθεματίζω, ἀνατίθημι

arcă, chivot: κιβωτός

ardere de tot: ὀλοκαύτωμα, ὀλοκαύτωσις

arhiereu: ἀρχιερεύς²

(cf. marele preot: ὁ ἱερεύς ὁ μέγας)

asemănare: ὁμοίωσις³

(cf. înfățișare: ὁμοίωμα)

binecuvântare: εὐλογία

blestem: κατάρα, ἄρα

capacul împăcării: ἰλαστήριον

(cf. împăcare: ἰλασμός, ἐξιλασμός)

carne, trup: σάρξ

chemare sfântă: ἐπίκλητος ἁγία

chip: εἰκών

cortul mărturie: ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου

1. LXX face distincție între θυσιαστήριον, altarul israelit, și βωμός, altarul păgân. Singura excepție se întâlnește în Num. 3,10, unde βωμός desemnează altarul din cortul mărturie.

2. O singură ocurență în Pentateuh, în Lev. 4,3.

3. Termenul ὁμοίωσις, „asemănare”, este folosit o singură dată, în sintagma din Gen. 1,26 („după chipul nostru și după asemănare”), în timp ce pentru reprezentarea idolatră a divinității este preferat ὁμοίωμα, „reprezentare, înfățișare” (e.g. Ex. 20,4).

- a (se) curăți: ἀγνίζω, ἀφαιγνίζω, καθορίζω
 curățire: ἀγνισμός, ἀγνεία, καθαρισμός
 cuvânt: λόγος, λόγιον
 (cf. vorbă, cuvânt: ῥῆμα)
- dar: δῶρον
- desăvârșire: τελείωσις
- a desăvârși mâinile [*i.e.* consacrarea preotului]: τελειόω τὰς χεῖρας
 (cf. a împlini mâinile: ἐμπίπλημι τὰς χεῖρας)
- Deznăluire: δῆλωσις, δῆλος
- domn, stăpân, Domnul: κύριος
- drept: δίκαιος
- dreptate: δικαιοσύνη
- duh, suflare: πνεῦμα
- Dumnezeu, dumnezeu, zeu: θεός⁴
- familie: δῆμος⁵
- fărădelege: ἀνομία
- gelos: ζηλωτής, ζηλωτός
- hotărâre: κρίμα⁶
- idol: εἶδωλον
- a ierta, a lăsa: ἀφήμι
- iertare, lăsare, încetare: ἄφεσις
- a împăca, a face împăcare [*i.e.* a isprăși]: ἰλάσκομαι, ἐξιλάσκομαι⁷
- împăcare: ἰλασμός, ἐξιλασμός
- a împlini/a umple mâinile [*i.e.* consacrarea preotului]: ἐμπίπλημι/πίμπλημι τὰς χεῖρας⁸
- îndreptare, rânduială: δικαίωμα⁹
- a îndreptăți, a da dreptate: δικαιοῶ
- înfățișare: ὁμοίωμα
- înger, sol: ἄγγελος
- întâi-născut: πρωτότοκος

4. În lexicul grecesc nu se regăsește distincția la nivel formal între numele propriu „Dumnezeu” și substantivul „zeu”. Atunci când nu a fost vorba de numele lui Dumnezeu, am tradus cu „zeu, zei”, dar am optat pentru varianta tradițională „dumnezeu, dumnezei” în expresiile cele mai cunoscute (e.g. Ex. 20,3: „Să nu ai alți dumnezei în afară de Mine”).

5. Doar în Numerii.

6. Termen tehnic juridic, cu sensul de „hotărâre judecătorească”, „sentință” cu putere de lege; în Pentateuh desemnează „hotărârile” lui Dumnezeu. În Ex. 18,22, contextul impune traducerea cu „pricină”.

7. Pentru explicații, cf. notele la Lev. 4,20; 16,2. În Deut. 21,8 este tradus în mod excepțional cu „a ierta”.

8. Cf. Ex. 28,41.

9. Pentru clarificarea vocabularului legislativ al LXX („poruncă, lege, legiuire, îndreptare, judecată” etc.), cf. „Introducerea” la Exod, p. 184.

jertfă: θυσία, θυσίασμα
 jertfă întreagă: όλοκάρπωμα, όλοκάρπωσις
 jertfă de mântuire: θυσία σωτηρίου
 a jertfi: θύω, θυσιάζω
 judecată: κρίσις
 a jura: όμνυμι, όμνύω, όρκίζω
 jurământ: όρκος, όρκισμός
 legământ: διαθήκη
 lege: νόμος
 legiuire: νόμιμος
 levit: λευίτης
 libație: σπονδή
 mană: μάν, μάννα
 marele preot: ό ιερεύς ό μέγας
 a moșteni: κληρονομέω
 moștenire: κληρονομία, κληρος
 neam: έθνος
 nedreptate: άδικία
 a nimici, a da pieirii: έξολεθρεύω
 Paște: πάσχα
 păcat, greșeală: άμάρτημα, άμαρτία
 păcat/greșeală din neștiință: άγνοια, άγνόημα
 a păcătui, a greși: άμαρτάνω, άγνοέω
 rărgă: άπαρχή
 plagă, lovitură, rană: πληγή
 romenire: μνημόσυνον
 ropor: λαός
 ropor scump: λαός περιούσιος
 poruncă: έντολή, πρόσταγμα
 a porunci: έντέλλομαι
 preot: ιερεύς
 a fi preot, a sluji ca preot: ιερατεύω
 preoție: ιεράτευμα
 prinos: κάρπωμα
 a pune deoparte: άφαιρέω, άφορίζω¹⁰
 punere deoparte: άφαίρεμα, άφόρισμα
 a răscumpăra: λυτρώω
 răscumpărare: λύτρον, λύτρωσις
 sabat: σάββατον
 sămânță, seminție: σπέρμα
 sărbătoare: έορτή

10. Echivalările se regăsesc sistematic doar în vocabularul sacrificial (cf. nota la Lev. 7,14).

a sărbători: ἑορτάζω
 a se scârbi, a se spurca: βδελύσσω
 spurcăciune, urăciune: βδέλυγμα
 sfat, sfătuire: βουλή¹¹
 (cf. sfatul bătrânilor: γερούσια)
 sfatul bătrânilor: γερούσια
 sfânt: ἅγιος
 sfânta sfințelor: ἅγιον τῶν ἁγίων
 semn: σημεῖον
 sfințenie, [lucru] sfințit: ἁγίασμα
 a sfinți: ἁγιάζω¹²
 slavă: δόξα
 a sluji: λατρεύω, λειτουργέω
 slujire, slujbă: λατρεία, λειτουργεία
 străin: προσήλυτος, ἄλλογενής, ἄλλότριος
 suflet, viață: ψυχή¹³
 a (se) tăia împrejur: περιτέμνω
 tăiere împrejur: περιτομή
 trib: φυλή
 trup, făptură: σῶμα
 ungere: ἄλειμμα, χρίσμα, χρίσις
 uns: χριστός
 vină: πλημμέλεια
 vorbă, lucru: ῥήμα¹⁴

I.-F. Florescu

11. Doar trei ocurențe în Pentateuh: Gen. 49,6; Num. 16,2; Deut. 32,28. Termenul pare să desemneze „sfătuirea”, deliberarea în comun, și nu instituția „sfatului bătrânilor”, pentru care există termenul γερούσια.

12. „A sfinți”, „sfințenie” trebuie înțelese în contextul Pentateuhului în sensul de consacrare pentru Dumnezeu. Cu toate acestea, în Pentateuh, în puține cazuri se poate face, la nivel semantic, o delimitare precisă între cele „sfinte” și cele „sfințite”.

13. Ψυχή este tradus în general cu „suflet”, dar limba română, în mod obișnuit, nu poate utiliza cuvântul „suflet” în toate sensurile pe care ψυχή le primește în textul LXX. Cuvântul grecesc a trebuit să echivaleze termeni ebraici care desemnau deopotrivă „suflare”, „viață” sau ființă în general. Pe de altă parte, sensul de „persoană” este bine atestat și în greaca clasică. Astfel, sunt posibile, chiar necesare din punct de vedere stilistic echivalări multiple în traducerea românească: suflet, viață, om, cineva, oricine. De exemplu, în Gen. 9,4, expresia αἷματι ψυχῆς pare mai potrivit de tradus cu „sângele vieții”, în timp în Lev. 19,28 ψυχή este folosit pentru a desemna un om mort: „καὶ ἐντομίδας ἐπὶ ψυχῆ οὐ ποιήσετε” (cf. și Num. 5,2; 9,6.7.10 etc.).

14. Cf. notele la Gen. 15,1; Deut. 1,14.

Indice tematic și de termeni

adunare Gen. 28,3; 35,11; 48,4; Ex. 12,3.

6.19.47; 16,1-3.6.9-10.22; 17,1; 34,31; 35,1.4.20; 39,2; Lev. 4,13-15.21; 8,3-5; 9,5; 10,3.6.17; 16,5.17.33; 19,2; 22,18; 24,14.16; Num. 1,2.16.18; 8,9.20; 10,2-3.7; 13,26; 14,1-2.5.7.10.27.35-36; 15,14.24-26.33.35-36; 16,2-3.5-6.9.11.16.19.21-22.24.26.33; 17,7.10.12; 19,9.20; 20,1-2.4.6.8.10-12.22.25. 27.29; 22,4; 25.6-7; 26,2.9-10; 27,2-3.14.16-17.19.21-22; 31,13.16. 26-27.43; 32,2.15; 35,12. 24-25; Deut. 4,10; 5,22; 9,10; 18,16; 23,2-4.9; 31,30; 33,4

cf. și adunare sfântă

altar Gen. 8,20; 12,7-8; 13,4.18; 22,9; 26,25; 33,20; 35,1.3.7; Ex. 17,15; 20,24-26; 21,14; 24,4.6; 27,1.3.5-7; 28,43; 29,12-13.16.18.21.25.36-38.44; 30,1.18.20.27-28; 31,8; 32,5; 35,16; 38,22-24.27; 39,9.15; 40,5-6.10.26.29.33; Lev. 1,5-6.8-9.11-13.15-17; 2,2.8-9.12; 3,2.5.8.11.13.16; 4,7.10.18.19.25-26.30-31.34-35; 5,9.12; 6,2-3.5.6-8; 7,2.9.31; 8,11.15-16.19.21.24.28.30; 9,7-10.12-14.17-18.20.24; 10,9.12; 14,20; 16,12.18.20.25.33; 17,6.11; 21,23; 22,22; Num. 3,10.31; 4,11.13-14; 5,25-26; 7,1.10-11.84.88; 17,3-4.11; 18,3.5.7.17; Deut. 12,27; 16,21; 26,4; 27,5-6; 33,10

altar (păgân) Ex. 34,13; 23,1-2.4.14.29-30; Deut. 7,5; 12,3

anatema Lev. 27,28; Num. 21,3; Deut. 7,26; 13,16.18; 20,17

a anatemiza, a făgădui sub anatemă Num. 18,14; 21,2-3; Lev. 27,28-29; Deut. 13,16; 20,17

arcă, chivot Gen. 6,14-16.18-19; 7,1.7.9.

13.15-18.23; 8,1.4.6.9-10.13.16.19; 9,10.18; Ex. 25,10.14-16.21-22; 26,33-34; 30,6.26; 31,7; 35,12; 38,1.5.11; 39,14; 40,3.5.20-21; Lev. 16,2; Num. 3,31; 4,5; 7,89; 10,33-34; 14,44; Deut. 10,1-3.5.8; 31,9.25-26

ardere de tot Ex. 10,25; 18,12; 20,24;

24,5; 29,18.25; 30,20.28; 32,6; Lev. 1,3.6.10; 3,2.5; 4,7.24-25.29-30.33-35; 5,7.10.12; 6,2-3.5.18; 7,2.8.37; 8,18.21.28; 9,2.7.12-14.16-17.22.24; 10,19; 12,6.8; 14,13.19-20.22.31; 15,15.30; 16,3.5; 17,4.8; 22,18; 23,8.12.18.25.27.36-37; Num. 6,11.14.16; 7,15.21.27.33.39.45.51.57.63.69.75.81.87; 8,12; 10,10; 15,3.5-6.8.24; 23,6.17; 28,3.6.10-11.14-15.19.23-24.27.31; 29,2.6.8.11.13.16.19.22.25.28.31.34.36.38-39; Deut. 12,6.11.13-14.27; 27,6

asemănare Gen. 1,26

a binecuvânta Gen. 1,22.28; 2,3; 5,2; 9,1; 12,2-3; 14,19; 17,16.20; 18,18; 22,17-18; 24,1.35.48.60; 25,11; 26,3-4.12.24; 27,4.7.10.19.23.25.27.29-31.33-34.38.41; 28,1.3.6.14; 30,27.30; 32,1.27.30; 35,9; 39,5; 47,7.10; 48,3.9.15-16.20; 49,25.28; Ex. 12,32; 20,11.24; 23,25; 39,23; Lev. 9,22-23; Num. 6,23-24; 22,6.12; 23,11.20.25; 24,1.9-10; Deut. 1,11; 2,7; 7,13; 8,10; 12,7; 14,24.29; 15,4.6.10.14.18; 16,10.15; 18,5; 21,5; 23,21; 24,13.19; 26,16; 27,12; 28,3-6.12; 30,16; 33,1.11.20

binecuvântare Gen. 27,12.35-36.38.41; 28,4; 33,11; 39,5; 49,25-26.28; Ex.

- 32,29; Lev. 25,21; Deut. 11,26-27,29; 12,15; 16,17; 23,6; 28,2,8; 30,1,19; 33,1,13,23
- blestem Gen. 27,12-13; Num. 23,25; Deut. 11,26,28-29; 23,6; 27,13; 28,15,45; 29,26; 30,1,19
- carne, trup (σάρξ) Gen. 2,21,23-24; 6,3,12,17,19; 7,15-16,21; 8,17,21; 9,11,15-17; 17,11,13-14,24-25; 29,14; 34,24; 37,27; 40,19; 41,2-4,18-19; Ex. 30,32; Lev. 4,11; 12,3; 13,10,18,24,38-39,43; 17,11,14; 18,6; 21,5; 25,49; 26,29; Num. 12,12; 16,22; 27,16; Deut. 28,55
cf. și trup, făptură (σώμα)
- cele zece porunci Ex. 34,28; Deut. 4,13; 10,4
cf. și Decalogul
- chip Gen. 1,26-27; 5,1,3; 9,6; Deut. 4,16
- cortul mărturiei Ex. 27,21; 28,43; 29,4,10-11,30,32,42,44; 30,16,18,20-21,26,36; 31,7; 33,7; 35,21; 37,5,19; 38,26-27; 39,7-9; 40,2,5-6,12,21-22,24,26,34-35; Lev. 1,1,3,5; 3,2,8,13; 4,4-5,7,14,16,18; 6,9,19,23; 8,3-4,31,33,35; 9,5,23; 10,7,9; 12,6; 14,11,23; 15,14,29; 16,2,7,16-17,20,23,33; 17,4-6,9; 19,21; 24,3; Num. 1,1,50,53; 2,2,17; 3,7-8,10,25,38; 4,3-5,15,23,25-26,28,30-31,33,35,37,39,41,43,47; 5,17; 6,10,13,18; 7,5,8,9; 8,9,15,19,22,24,26; 9,15; 10,3,11; 11,16; 12,4-5; 14,10; 16,18-19; 17,7-8,15,19,22-23; 18,2,4,6,21-23,31; 19,4; 20,6; 25,6; 27,2; 31,54; Deut. 31,14-15
- a curăți Gen. 35,2; Ex. 19,10; 20,7; 29,36-37; 30,10; 34,7; Lev. 8,15; 12,7-8; 13,6-7,13,17,23,28,34-35,37,59; 14,2,4,7-9,11,14,17-20,23,25,28-29,31,48,49,52,57; 15,13,28; 16,19-20,30; 19,23; 22,4; Num. 6,2,3,9; 8,6,15,21; 11,18; 12,15; 14,18; 19,12-13,19-20; 30,6,9,13,23-24; Deut. 5,11; 18,10; 19,13; 30,6; 32,43
- curățire Ex. 29,36; 30,10; Lev. 14,32; 15,13; Num. 6,2,21; 8,7; 14,18; 19,17; 31,23; Deut. 14,1
- cuvânt (λόγος, λόγιον) Gen. 4,23; 34,18; Ex. 4,28; 5,9; 18,19; 19,7-8; 20,1; 24,3,8; 33,17,27-28; 35,1; Lev. 8,36; Num. 11,23; 12,6; 16,31; 21,21; 24,4,16; Deut. 1,1,18,32,34; 2,26; 3,26; 4,9,30; 5,28; 9,10; 10,4; 12,28; 13,4,15; 16,19; 27,3,26; 28,14,69; 29,8; 31,1,12,24,28; 32,44,46-47; 33,3,9
cf. și vorbă, cuvânt
- Decalogul Ex. 20,2-17; Deut. 5,6-21
- desăvârșire/a desăvârși mâinile Ex. 29,9,29,33,35; Lev. 4,5; 8,33; 16,32; 21,10; Num. 3,3
- [jertfa de] desăvârșire Ex. 29,22,26-27,31; Lev. 7,37; 8,22,26,28-29,31,33
- drept Gen. 6,9; 7,1; 18,23-26,28; 20,4; Ex. 9,27; 18,21; 23,7-8; Lev. 19,36; Num. 23,10; Deut. 4,8; 16,18-20; 25,1,15; 32,4
- dreptate Gen. 15,6; 18,19; 19,19; 20,5,13; 21,23; 24,27,49; 30,33; 32,11; Ex. 15,13; 34,7; Lev. 19,15; Deut. 9,4-6; 25,1; 32,43; 33,19,21
- duh, suflare Gen. 1,2; 6,3,17; 7,15; 8,1; 41,38; 45,27; Ex. 15,8,10; 28,3; 31,3; 35,31; Num. 5,14,30; 11,17,25-26,29,31; 14,24; 16,22; 23,7; 24,2; 27,16,18; Deut. 2,30; 34,9
- fărădelege, nelegiuire Gen. 19,15; Ex. 32,7; 34,7,9; Lev. 16,21; 19,29; 20,14; 22,16; 26,43; Num. 14,18; 32,15; Deut. 4,16,25; 9,12; 31,29
- hotărâre (κρίμα) Ex. 23,6; Lev. 18,4-5; 20,22; 26,15,43,46; Num. 36,13; Deut.

- 4,1.8.45; 5,1.31; 6,1.4.20; 7,11; 8,11; 26,16-17; 32,41
- idol Gen. 31,19.34-35; Ex. 20,4; Lev. 19,4; 26,30; Num. 25,2; 33,52; Deut. 5,8; 29,16; 32,21
- a ierta, a lăsa (ἀφίημι) Gen. 4,13; 18,26; 20,6; 50,17; Ex. 12,23; 32,32; Lev. 4,20. 26.31.35; 5,6.10.13.16.18.26; 19,22; Num. 14,19; 15,25-26; 22,13; Deut. 15,2-3
- iertare, lăsare, încetare (ἀφεσις) Ex. 18,2; 23,11; Lev. 25,10-13.28.30-31.33.40-41.50.52.54; 27,17-18.21.23-24; Num. 36,4; Deut. 15,1-3.9; 31,10
- a face împăcare, a împăca, împăcare Gen. 32,21; Ex. 30,10.15-16; 32,30; Lev. 1,4; 4,20.26.31.35; 5,6.10.13.16.18.26; 6,23; 7,7; 8,15.34; 9,7; 10,17; 12,7-8; 14,18-21.29.31.53; 15,15.30; 16,6.10-11.16-18.20.24.27.30.32-34; 17,11; 19,22; 23,27-28; 25,9; Num. 5,8; 6,11; 8,12.19.21; 15,25.28; 17,11-12; 25,13; 28,22.30; 29,5.11; 31,50; 35,33; Deut. 21,8
- îndreptare, rânduială Gen. 26,5; Ex. 15,25-26; 21,1.9.31; 24,3; Lev. 25,18; Num. 15,16; 27,11; 30,17; 31,21; 35,29; 36,13; Deut. 4,1.5-6.8.14.40.45; 5,1.31; 6,1-2.4.17.20.24; 7,11-12; 8,11; 10,13; 11,1; 17,19; 26,16-17; 27,10; 28,45; 30,10.16; 33,10
- a îndreptăți Gen. 38,26; 44,16; Ex. 23,7; Lev. 24,22; Deut. 25,1
- înfățișare Ex. 20,4; Deut. 4,12.15-18.23. 25; 5,8
- înger Gen. 16,7-11; 19,1.15-16; 21,17; 22,11.15; 24,7.40; 28,12; 31,11; 32,2; 48,16; Ex. 3,2; 4,24; 14,19; 23,20.23; 32,34; 33,2; Num. 20,16; 22,22-27.31-32.34-35; Deut. 32,8.43; 33,2
- cf. și sol
- întâi-născut Gen. 4,4; 10,15; 22,21; 25,13. 25; 27,19.32; 35,23; 36,15; 38,6-7; 41,51; 43,33; 46,8; 48,18; 49,3; Ex. 4,22-23; 6,14; 11,5; 12,12.29; 13,2.13. 15; 22,28; 34,19-20; Lev. 27,26; Num. 1,20; 3,2.12-13.40-43.45-46.50; 8,16-18; 18,15.17; 26,5; 33,4; Deut. 12,6. 17; 14,23; 15,19; 21,15-17; 33,17
- jertfă Gen. 4,3.5; 31,54; Ex. 10,25; 12,27; 18,12; 23,18; 24,5; 29,18.28.34.41-42; 30,9; 32,6; 34,15.25; Lev. 1,9.13.17; 2,1-11.13-15; 3,1.3.6.9; 4,10.26.31.35; 5,13; 6,7-8.13-14.16; 7,9-13.15-17.20-21.29.32.34.37; 9,4.17-18; 10,12.14; 14,10.20-21.31; 17,5.7-8; 19,5; 21,6.21; 22,21.29; 23,13.16.18-19.37; 26,31; Num. 4,16; 5,15.18.25-26; 6,15.17-18; 7,13.17.19.23.25.29.31.35.37.41.43.47. 49.53.55.59.61.65.67.71.73.77.79.83.87-88; 8,8; 10,10; 15,3-6.8-9.24; 16,15; 18,9; 23,3.15; 25,2; 28,5.8-9.13.20.26. 28.31; 29,3.6.9.11.14.16.18-19.21-22. 24-25.27-28.30-31.33-34.37-39; Deut. 12,6.11.27; 18,3; 27,7; 32,38; 33,19
- jertfă întreagă Gen. 8,20; 22,2-3.6-8.13; Lev. 9,3; 16,24; Num. 15,3
- jertfă de mântuire Ex. 20,24; 24,5; 29,28; 32,6; Lev. 3,1.3.6.9; 4,10.26.31.35; 6,5; 7,11.13-15.20-21.29.32-34.37; 9,4.18.22; 10,14; 17,4-5; 19,5; 22,21; 23,19; Num. 6,14.17-18; 7,17.23.29.35. 41.47.53.59.65.71.77.83.88; 10,10; 15,8; 29,39; Deut. 27,7
- a jertfi Gen. 31,54; 46,1; Ex. 3,18; 5,3.8. 17; 8,4.21-25; 12,21; 13,15; 20,24; 23,18; 24,5; 32,8; 34,15; Lev. 7,16; 17,5.7; 19,5-6; 22,29; 24,9; Num. 22,40; Deut. 12,15.21; 15,21; 16,2.4-6; 17,1; 27,7; 32,17; 33,19
- judecată (κρίσις) Gen. 14,7; 18,19.25; 19,9; Ex. 6,6; 15,25; 18,15; 23,2-3.6; 24,14; 28,15.29.29a.30; Lev. 19,15.35;

- 25,18; Num. 27,5.11.21; 35,12; Deut. 1,17; 4,5.14; 10,18; 11,1.32; 12,1; 16,18-19; 17,8-9.11; 19,6; 24,17; 25,1; 27,19; 30,10.16; 32,4; 33,21
- legământ Gen. 6,18; 9,9.11-13.15-17; 15,18; 17,2.4.7.9-11.13-14.19.21; 21,27.32; 26,28; 31,44; Ex. 2,24; 6,4-5; 19,5; 23,22.32; 24,7-8; 27,21; 31,7.16; 34,10.12.15.27-28; 39,14; Lev. 2,13; 24,8; 26,9.11.15.25.42.44-45; Num. 10,33; 14,44; 18,19; 25,12-13; Deut. 4,13.23.31; 5,2-3; 7,2.9.12; 8,18; 9,5.9.11; 10,8; 17,2; 28,69; 29,8.11.13.19-20.24; 31,9.16.20.25-26; 33,9
- lege Ex. 12,43.49; 13,9-10; 16,4.28; 18,16.20; 24,12; Lev. 6,2.7.15.18; 7,1.7.11.37; 11,46; 12,7; 13,59; 14,2.32.54.57; 15,3.32; 19,19.37; 26,46; Num. 5,29-30; 6,13.21; 9,3.12.14; 15,15-16.29; 19,2.14; 31,21; Deut. 1,5; 4,8.44; 17,11; 24,8; 27,3.8.26; 28,58.61; 29,19-20.26.28; 30,10; 31,9.11-12.24.26; 32,44.46; 33,4.10
- legiuire Gen. 26,5; Ex. 12,14.17.24; 27,21; 28,43; 29,28; 30,21; Lev. 3,17; 6,11; 7,34.36; 10,9.11.13-15; 16,29.31.34; 17,7; 18,3.26.30; 20,23; 23,14.21.31.41; 24,3.9; Num. 10,8; 18,8.11.19.23; 19,10.21
- levit Ex. 4,14; 6,25; 37,19; Lev. 25,32-33; Num. 1,47.50-51.53; 2,17.33; 3,9.12.20.32.39.41.45-46.49; 4,18.46; 7,5-6; 8,6.9-15.18-22.24.26; 18,6.23-24.26.30; 31,30.47; 35,2.4.6-8; Deut. 10,9; 12,12.19; 14,27.29; 16,11.14; 17,9.18; 18,1.6-7; 21,5; 24,8; 26,11-13; 27,9.14; 31,25
- neam Gen. 10,5.20.31-32; 12,2; 14,1.5.9; 15,14; 17,4-6.16.20.27; 18,18; 20,4; 21,13.18; 22,18; 25,16.23; 26,4; 27,29; 28,3; 35,11; 36,40; 46,3; 48,4.19; 49,10; Ex. 1,9; 9,24; 19,5-6; 21,8; 23,11.18.22.27; 32,10; 33,13.16; 34,10.24; Lev. 18,24.28; 19,16; 20,2.23-24.26; 21,1; 25,44; 26,33.38.45; Num. 13,28.31; 14,12.15; 21,18; 23,9; 24,7-8.20; 25,15; Deut. 1,28; 2,10.21.25; 4,6-8.19.27.33-34.38; 6,14; 7,1.6-7.14.16-17.19.22; 8,20; 9,1.4-5.14; 10,15; 11,23; 12,29-30; 13,8; 14,2; 15,6; 17,14; 18,9.14; 19,1; 20,15-16; 26,5.19; 28,1.10.12.32-33.36-37.49-50.64-65; 29,15.17.23; 30,1.3; 31,3; 32,8.21.28.43; 33,17.19
- nedreptate Gen. 6,11.13; 26,20; 44,16; 49,5; 50,17; Ex. 34,7; Lev. 16,21-22; 18,25; Num. 14,18; Deut. 19,15; 32,4
- a nimici, a stârpi, a face să piară Gen. 17,14; Ex. 12,15.19; 30,33; 31,14; Lev. 17,4.9.14; 18,29; 19,8; 20,17-18; 22,3; 23,29; 26,30; Num. 9,13; 15,30; 19,20; Deut. 1,27; 2,34; 3,6; 4,38; 6,15; 7,4.10.17.23-24; 9,3-5.8.14.19-20.25-26; 10,10; 12,29-30; 18,12; 20,19-20; 28,20.45.48.61.63; 31,3-4; 33,19
- Paște Ex. 12,11.21.27.43.48; 34,25; Lev. 23,5; Num. 9,2.4.6.10.12-14; 28,16; 33,3; Deut. 16,1-2.5-6
- păcat, greșală Gen. 15,16; 18,20; 20,9; 31,36; 41,9; 42,21; 50,17; Ex. 10,17; 20,5; 28,38.43; 29,14.36; 30,10; 32,21.30-32.34; 34,7.9; Lev. 4,3.8.14.20-21.23-26.28-29.32-35; 5,1.5-13.17; 6,10.18.23; 7,7.18.37; 8,2.14; 9,2-3.7-8.10.15.22; 10,16-17.19; 12,6.8; 14,13.19.22.31; 15,15.30; 16,3.5-6.9.11.15-16.21.25.27.30.34; 19,8.17.22; 20,17.19; 22,9; 23,19; 24,15; 26,18.21.24.28.39-41; Num. 1,53; 5,6-7.15.31; 6,11.14.16; 7,16.22.28.34.40.46.52.58.64.70.76.82.87; 8,8.12; 9,13; 12,11; 14,18-19.34; 15,24-25.27.31; 16,26; 18,1.9.22.23.32; 27,3; 28,15.22.30; 29,5.11.16.19.22.25.28.31.34.38; 30,16; 32,23; Deut. 5,9;

- 9,18.21.27; 15,9; 19,15; 21,22; 22,26; 23,22-23; 24,15-16; 30,3
- popor Gen. 14,16; 19,4; 23,7.12-13; 25,8.23; 26,11; 32,8.15; 34,22; 35,6; 41,40.55; 42,6; 47,21; 48,19; 49,16.29.33; 50,20; Ex. 1,20.22; 3,7.10.12.21; 4,16.21.23.30-31; 5,1.4-7.10.12.16.22-23; 6,7; 7,4.14.16.26.28-29; 8,4-5.7.16-19.25.27-28; 9,1-2.7.13-15.17.27; 10,3-4; 11,2-3.8; 12,27.31.33-34.36; 13,3.17-18.22; 14,3.5-6.13.31; 15,13.16.24; 16,4.27.30; 17,1-6.13; 18,1.10.13-15.18-19.21-23.26; 19,5.7-12.14-18.21.23-25; 20,18.21; 22,27; 23,22; 24,2-3.7-8; 30,33.38; 31,14; 32,1.3.6-7.11-12.14.17.21-22.25.28.30-31.34-35; 33,1.3-5.8.10.12-13.16; 34,9-10; 36,5-6; Lev. 4,3.27; 7,20-21.25.27; 9,7.15.18.22-24; 16,15.24; 17,4.9-10; 18,29; 19,8.18; 20,3.5-6; 21,4.15; 23,29-30; 26,12; Num. 5,21.27; 9,13; 11,1-2.8.11-14.16-18.21.24.29.32-35; 12,15-16; 13,18.30.32; 14,1.9.11.13-16.19.39; 15,26.30; 17,6.11-12; 20,1.3.24; 21,2.4-7.16.23.29.33-35; 22,3.5-6.11-12.17.41; 23,9.24; 24,14; 25,1-2.4; 27,13; 31,2-3; 33,14; Deut. 2,4.16.32-33; 3,1-3.28; 4,6.10.20; 5,28; 7,6; 9,2.6.12-13.26-27.29; 10,11; 13,10; 14,2.21; 16,18; 17,7.13.16; 18,3; 20,1-2.5.8-9.11; 21,8; 26,15.18-19; 27,9.11-12.15-26; 28,9; 29,12; 31,7.12.16; 32,6.9.36.43-44.50; 33,3.5.7.21.29
- popor scump Deut. 7,6; 14,2; 26,18; Ex. 19,5; 23,22
- poruncă (ἐντολή, πρόσταγμα) Gen. 24,50; 26,5; 47,26; Ex. 12,17; 15,26; 16,28; 18,16.20; 20,6; 24,12; Lev. 4,2.13.22.27; 5,17.21; 18,4-5.26.30; 19,37; 20,8.22; 22,31; 24,12; 26,3.14.15.43.46; 27,34; Num. 9,18.20.23; 15,22.31.39-40; 33,38; 36,5.13; Deut. 4,2.40; 5,10.29.31; 6,1-2.17.25; 7,9.11; 8,1-2.6.11; 10,13; 11,8.13.22.27-28.32; 12,1; 13,5.19; 15,2.5; 16,12; 17,19-20; 19,4.9; 26,13.18; 27,1.10; 28,1.13.15.45; 30,8.10-11.16
- preot Gen. 14,18; 41,45.50; 46,20; 47,22.26; Ex. 2,16; 3,1; 18,1; 19,22.24; 29,30; 35,19; 36,8; 37,19; Lev. 1,5.7-9.11-13.15.17; 2,2.8-9.16; 3,2.5.8.11.13.16; 4,5-7.10.16-18.20.25-26.30-31.34-35; 5,6.8.10.12-13.16.18.26; 6,3.5.11.15-16.19.22; 7,5-9.14.31-32.34; 12,6-8; 13,2-3.5-13.15-17.19-23.25-28.30-34.36-37.39.43-44.49-51.53-56; 14,2-5.11-15.17-20.23-29.31.35-36.38-40.44.48; 15,14-15.29-30; 16,20.24.32-33; 17,5-6; 19,22; 21,1.9-10.21; 22,4.10-14; 23,10-11.20; 27,8.11-12.14.18.21.23; Num. 3,3.6.9.32; 4,16.28.33; 5,8-10.15-19.21.23.25-26.30; 6,10-11.16-17.19-20; 7,8; 10,8; 15,25.28; 17,2.4; 18,28; 19,3.6-7; 25,7.11; 26,1.3.6.3; 27,2.19.21-22; 31,6.12-13.21.26.29.31.41.51.54; 32,2.28; 33,38; 34,17; 35,25.28.32; 36,1; Deut. 17,9.12.18; 18,1.3; 19,17; 20,2; 21,5; 24,8; 26,3-4; 27,9; 31,9
- a fi preot, a sluji ca preot Ex. 28,1.3-4.41; 29,1.44; 30,30; 31,10; 40,13.15; Lev. 7,35; 16,32; Num. 3,3-4; 16,10; Deut. 10,6
- preoție Ex. 19,6; 23,33; 29,9; 35,19; 39,18; 40,15; Num. 3,10; 18,1.7; 25,13
- prinos Ex. 29,25.38.41; 30,9; 40,6.10.29; Lev. 1,4.9.13-14.17; 2,9-11.16; 3,3.5.9.11.14.16; 6,8.10-11; 7,5.25.30.35; 8,21.28; 10,12-13.15; 22,22.27; 23,37; Num. 15,5.10.13-14.25; 18,9.17; 28,2-3.13.19.24; 29,8.11.13.36; Deut. 18,1
- profet Gen. 20,7; Ex. 7,1; Num. 11,29; 12,6; Deut. 13,2.4.6; 18,15.18-20.22; 34,10
- punere deoparte, a pune deoparte Ex. 13,12; 29,24.26-28; 33,23; 35,5.21-22.24.29; 36,3.37; 39,2.11; Lev. 7,14.32

- 34; 8,27.29; 9,21; 10,14-15; 14,12.21.24; 22,15; 25,34; 27,21; Num. 6,20; 8,11; 15,19-21; 16,9; 18,19.24.26-30.32; 31,28.41.52; 35,3; 36,3-4
- a răscumpăra Ex. 6,6; 13,13.15; 15,13; 21,8; 34,20; Lev. 19,20; 25,25.30.33.48-49.54; 27,13.15.19-20.27-29.31.33; Num. 3,49; 18,15.17; Deut. 7,8; 9,26; 13,6; 15,15; 21,8; 24,18
- răscumpărare Ex. 21,30; 30,12; Lev. 19,20; 25,24.26.29.48.51-52; 27,31; Num. 3,12.46.48-49.51; 18,15-16; 35,31-32
- sabat, zi de odihnă, a ține sabatul Ex. 16,23.25-26.29-30; 20,8.10; 31,13-16; 35,2-3; Lev. 16,31; 19,3.30; 23,3.15.32.38; 24,8; 25,2.4.6; 26,2.34-35.43; Num. 15,32-33; 28,9-10; Deut. 5,12.14-15
- cf. și ziua a șaptea
- sărbătoare Ex. 10,9; 12,14; 13,6; 23,15-16.18; 32,5; 34,18.22.25; Lev. 22,21; 23,2.4.6.34.37.44; Num. 10,10; 15,3; 28,2.17; 29,39; Deut. 16,8.10.13-14.16; 31,10
- a sărbători Ex. 5,1; 12,14; 23,14; Lev. 23,32.39.41; Num. 29,12; Deut. 16,15
- semn Gen. 1,14; 4,15; 9,12-13.17; 17,11; Ex. 3,12; 4,8-9.17.28.30; 7,3.9; 8,19; 10,1-2; 11,9-10; 12,13; 13,9.16; 31,13.17; Num. 14,11.22; 17,3.25; 21,8-9; 26,10; Deut. 4,34; 6,8.22; 7,19; 11,3.18; 13,2-3; 26,8.46; 29,2; 34,11
- sfatul bătrânilor, bătrânii Ex. 3,16.18; 4,29; 12,21; 24,9; Lev. 9,1.3; Num. 22,4.7; Deut. 5,23; 19,12; 21,2-4.6.19; 22,15-18; 25, 7-9; 27,1; 29,9
- sfânt, sfințit Ex. 3,5; 12,16; 15,11.13.17; 16,23; 19,6; 22,30; 23,22; 26,33-34; 28,2-3.29-30.35.38.43; 29,30-31.33.34.37; 30,10.13.24-25.29.31-32.35-36; 31,11.14-15; 35,2.19.21.35; 36,1.3-4.6.8.37; 38,25; 39,1.3.12.18; 40,9-10.13; Lev. 2,3.10; 4,6.17; 5,15-16; 6,9-10.18-20.22-23; 7,1.6; 8,9.31; 10,4.10.12-14.17-18; 11,44-45; 12,4; 14,13; 16,2-4.16-17.20.23-24.27.32-33; 18,21; 19,2.8.24.30; 20,3.7.26; 21,6-8.12.22-23; 22,2-4.6-7.10.12.14-16.32; 23,2-4.7-8.20-21.24.27.35-37; 24,9; 25,5.11.12; 26,2.31; 27,3.9-10.14.21.23.25.28.30.32-33; Num. 3,28.31-32.38.47.50; 4,4.12.15-16.19-20; 5,9-10; 6,5.8.20; 7,9.13.19.25.31.37.43.49.55. 61.67.73.79.85; 8,19; 10,21; 15,40; 16,3. 5.7; 18,1.3.5.9-10.16-17.19.32; 19,20; 28,7.18.25-26; 29,1.7.12; 31,6; 35,25; Deut. 7,6; 12,26; 14,2.21; 23,15; 26,13. 15.19; 28,9; 32,4; 33,3.8
- adunare sfântă, chemare sfântă Ex. 12,16; Lev. 23,2-4.7-8.21.24.27.35-37; Num. 28,18.25-26; 29,1.7.12
- neam sfânt Ex. 19,6; 23,22
- odihna sfântă Ex. 16,23; 31,15; 35,2
- pământ sfânt Ex. 3,5
- popor sfânt Deut. 7,6; 14,2.21; 26,19; 28,9
- ulei sfințit Num. 35,25
- ungere sfântă Ex. 30,25.31; 38,25
- sfîntenie, [lucru] sfințit (ἁγιασμα) Ex. 15,17; 25,8; 28,36; 29,6.34; 30,32.37; 36,37; Lev. 25,5
- a sfinți Gen. 2,3; Ex. 13,2.12; 19,14.22-23; 20,8.11; 28,38.41; 29,1.21.27.33.36-37.43-44; 30,29-30; 31,13; 40,8-10.13; Lev. 6,11.20; 8,9.11-12.15.30; 10,3; 11,44; 16,4.19; 20,3.8; 21,8.12.15.23; 22,2-3.9.16.32; 25,10-11; 27,14-19.22.26; Num. 3,13; 5,9-10; 6,11-12; 7,1; 8,17; 16,16; 17,2-3; 18,8-9.29; 20,12-13; 27,14; Deut. 5,12.15; 15,19; 22,9; 32,51; 33,3
- a sluji, a face slujbă, slujire, slujbă, închinare (λατρεία, λειτουργεία) Ex. 3,12; 4,23; 7,16.26; 8,16; 9,1.13; 10,3.7-8.11.24.26; 12,25-26.31; 13,5; 20,5; 23,24-

- 25; 28,35.43; 29,30; 30,20; 35,19; 36,33; 37,19; 38,27; 39,11-12; Lev. 18,21; Num. 1,50; 3,6.31; 4,3.9.12.14.23.24.26-28.30.33.35.37.39.41.43; 7,5.7-8; 8,22.25.26; 16,9; 18,2.4.6.7.21.23.31; Deut. 4,19.28; 5,9; 6,13; 7,4.16; 8,19; 10,8.12.20; 11,13.16.28; 12,2; 13,3.7.14; 17,3.12; 18,5.7; 28,14.36.47-48; 29,17.25; 30,17; 31,20
- sol (ἄγγελος) Gen. 32,4.7; Num. 20,14; 24,12
- spurcăciune, urâciune, a se scârbi Gen. 26,29; 43,32; 46,34; Ex. 1,12; 8,22; Lev. 5,2; 7,21; 11,10-13.20.23.41-43; 18,22.26-27.29.30; 20,13.23.25; Deut. 7,25-26; 12,31; 13,15; 14,3; 17,1.4; 18,9.12; 20,18; 22,5; 23,8.19; 24,4; 25,16; 27,15; 29,16; 32,16
- suflet, viață, om, cineva, oricine Gen. 1,20-21.24.30; 2,7; 9,4-5.10.12.15-16; 12,5.13; 17,14; 19,17.19-20; 23,8; 27,4.19.25.31; 32,31; 34,3.8; 35,18; 37,21; 41,8; 42,21; 44,30; 46,15.18.22.25-27; 49,6; Ex. 1,5; 4,19; 12,4.15-16.19; 15,9; 16,16; 21,23.30; 23,9; 30,12.15-16; 31,14; 35,21; Lev. 2,1; 4,2.27; 5,1-2.4.15.17.21; 7,18.20-21.25.27; 11,10.43-44.46; 16,29.31; 17,4.10-12.14-15; 18,29; 19,8.28; 20,6.25; 21,1.11; 22,3-4.6.11; 23,27.29-30.32; 24,17-18; 26,11.15-16.30.43; 27,2; Num. 5,2.6; 6,6; 9,6-7.10.13; 11,6; 15,27-28.30-31; 17,3; 19,11.13.18.20.22; 21,5; 23,10; 29,7; 30,3.5-14; 31,28.35.40.46; 35,11.15.30-31; Deut. 4,9.15.29; 6,5-6; 10,12.22; 11,13.18; 12,20-21.23; 13,4.7; 14,26; 18,6; 19,6.21; 22,26; 23,26; 24,6-7; 26,16; 27,25; 28,65; 30,2.6.10
- tăiere împrejur, a (se) tăia împrejur, prepuț Gen. 17,10-14.23-25; 17,23-27; 21,4; 34,14.15.17.22.24; Ex. 4,25-26; 12,44.48; Lev. 12,3; Deut. 10,16
- trup, făptură Gen. 15,11; 34,29; 36,6; 47,12.18; Lev. 6,3; 14,9; 15,2-3.11.13.16.19.21.27; 16,4.24.26.28; 17,16; 19,28; 22,6; Num. 8,7; 19,7-8; Deut. 21,23; 23,12
- umplerea/împlinirea mâinilor, a umple mâinile Ex. 32,29; Lev. 8,33; 9,17; 16,12; Num. 7,88
- ungere (ἄλειμμα, χρίσμα, χρίσις) Ex. 29,7.21; 30,25.31; 31,11; 35,12a.19.28; 38,25; 39,15; 40,9; Num. 4,16
- uns Lev. 4,5.16; 6,15; 21,10.12
- vorbă, cuvânt, lucru (ῥῆμα) Gen. 15,1; 18,14; 19,21; 20,8; 21,11-12; 22,1.16.20; 24,9.28.30.33.52.66; 27,34.42; 29,12; 30,31.34; 31,1; 32,20; 34,14.19; 37,8; 39,7.9.17.19; 41,28.32.37; 42,16.20; 44,2.6-7.17-18.24; 47,30; Ex. 2,14; 4,15.30; 9,5-6.20-21; 12,24; 14,12; 16,23; 17,1; 18,18.22-23.26; 19,6.9; 23,7-8.22; 24,3-4; 33,4; 34,1.27-28; 35,4; Lev. 4,13; 8,5; 9,6; 10,7; 17,2; Num. 11,14.24; 13,26; 14,20.36.39.41; 15,31; 22,7.18.20.35.38; 23,3.5.16.26; 24,13; 27,14; 30,2-3; 31,16; 32,20; 33,2; 36,6; Deut. 1,14.17.23.26.43; 2,7; 4,2.10.12-13.32.36; 5,5.22; 6,6; 8,3; 9,23; 10,2; 11,18; 13,1.12; 15,9-11.15; 17,8.11; 18,18.20-22; 19,7.15.20; 23,10; 24,18.20.22; 28,58; 29,18.28; 30,1.14; 31,9.19.30; 32,1-2.51; 34,5
- ziua a șaptea Gen. 2,2-3; Ex. 12,15-16; 13,6; 16,26-27.29-30; 20,10-11; 23,12; *24,16; 31,15.17; 34,21; 35,2; Lev. 13,5-6.27.32.34.51; 14,9.39; 23,3.8; Num. 6,9; 7,48; 19,12.19; 28,25; 29,32; 31,19.24; Deut. 5,14; 16,8

Indice de nume proprii în Pentateuh

(în paranteze corespundentele ebraice din TM)

A

- Aaron ('*Aharon*) Ex. 4,14.27.28-30; 5,1.4.20; 6,13.20.23.25-27; 7,1-2.6-10.12.19-20; 8,1-2.4.8.12-13.21; 9,8.27; 10,3.8.16.24; 11,10; 12,1.28.31.43.50; 15,20; 16,2.6.9-10.33-34; 17,10.12; 18,12; 19,24; 24,1.9.14; 27,21; 28,1-4.12.29-30.35.38.40-41.43; 29,4.5.9-10.15.19-21.24.26-29; 29,32.35.44; 30,7.8.10.19.30; 31,10; 32,1-3.5.21-22.25.35; 34,30-31; 35,19; 36,8.34; 37,19; 38,27; 39,12.18; 40,12-13; Lev. 1,5.7-8.11; 2,2-3.10; 3,2.5.8.13; 6,2.7.9.13.15.18; 7,31.34-35; 8,2.6-7.14.18.22-24.27.30-31.36; 9,1-2.7.9.12.15.18.21-23; 10,3.6.8.12.19; 11,1; 13,1-2; 14,33; 15,1; 16,1-3; 16,6-11.21.23; 17,2; 21,1.17.24; 22,2.18; 24,3.9; Num. 1,3.17.44.53; 2,1; 3,1-2.4.6.9-10.16.38-39.48.51; 4,1.5.15.17.19.27.34; 6,23; 8,2.11; 10,8; 12,1.4.11; 13,26; 14,2.26; 15,33; 16,3.16; 17,6-9.12.15.18.23.26; 18,1.8.20.28; 19,1; 20,2.6.8.23-29; 26,59; 27,13; 33,1; 33,38-39; Deut. 9,20; 10,6; 32,50
- Abarim ('*Abhārīm*) Num. 33,47-48; Deut. 32,49
- Abel ('*Hehbel*) Gen. 4,2.4.8.9.25
- Abiasaph ('*Abhī'āsāph*) Ex. 6,24
- Abichail ('*Abhīhāyil*) Num. 3,35
- Abidan ('*Abhīdhān*) Num. 1,11; 2,22; 7,60.65; 10,24
- Abimeel ('*Abhīmā'ēl*) Gen. 10,28
- Abimeleh ('*Abhīmelekh*) Gen. 20,2-4.8-10.14-15.17-18; 21,22.25-27.29.32; 26,1.8-11.16.26
- Abira ('*Abhīdhā*') Gen. 25,4
- Abiron ('*Abhīrām*) Num. 16,1.12.25.27; 26,9; Deut. 11,6
- Abiud ('*Abhīhū*') Ex. 6,23; 24,1; 24,9; 28,1; Lev. 10,1; Num. 3,2.4; 26,60-61
- Achei ('*āhū*) Gen. 41,2.18
- Achelgai ('*lyyēy Hā'abhārīm*) Num. 21,11
- Achiezer ('*Ahī'ezēr*) Num. 1,12; 2,25; 7,66.71; 10,25;
- Achiezer ('*I'ezēr*) Num. 26,34
- Achiman ('*Ahīman*) Num. 13,22
- Achior ('*Ahīhūdh*) Num. 34,27
- Achire ('*Ahīra*') Num. 1,15; 2,29; 7,78.83; 10,27
- Achisamac ('*Ahīsāmākh*) Ex. 31,6; 35,34; 37,21
- Achobor ('*ak^ebōr*) Gen. 36,38-39
- Acrabin ('*Aq^erabbīm*) Num. 34,4
- Ada ('*Adhāh*) Gen. 4,19-20.23; 36,2-4.10.12.16
- Adad ('*hadhadh*) Gen. 36,35.36
- Adam ('*ādham*) Gen. 2,16.19-23.25; 3,8-9.12.17.20-22.24; 4,1.25; 5,1-5; Deut. 32,8
- Adama ('*ad^emāh*) Gen. 10,19; 14,2.8; Deut. 29,22
- Adar ('*Ar^ed*) Num. 26,44
- Addi ('*Erī*) Num. 26,25
- Adevărul ('*tummīm*) Ex. 28,30; Lev. 8,9
- Aedis ('*ērī*) Gen. 46,16
- Aermon ('*Her^emōn*) Deut. 3,8-9; 4,48
- Agar ('*hāghār*) Gen. 16,1-4.8.13.15-16; 21,9.14.17; 25,12
- Aggai ('*hā'ay*) Gen. 12,8; 13,3
- Aggis ('*Haggī*) Gen. 46,16; Num. 26,24
- Aie ('*āyyāh*) Gen. 36,24

- Ailim ('*Eylimāh*) Ex. 15,27; 16,1
 Ailim ('*Eylim*) Num. 33,9
 Ailon ('*ēylōn*) Gen. 26,34; 36,2
 Ailon ('*Ēylath*) Deut. 2,8
 Ailus ('*Alūš*) Num. 33,13-14
 Aiman (*hēymām*) Gen. 36,22
 Ainan ('*ēynayim*) Gen. 38,14-21
 Ainan ('*Eynān*) Num. 1,15; 2,29; 7,78.83; 10,27
 Aisimoth, (*Y^esimoth*) Num. 33,48
 Ailal ('*Yah^el'ēl*) Num. 26,22
 Allon ('*ēlōn*) Gen. 46,14
 Allon ('*Ēlōn*) Num. 26,22
 Aloel ('*yah^el'ēl*) Gen. 46,14
 Amada (*hem^edān*) Gen. 36,26
 Amalec Gen. 14,17; Num. 13,28.25; 14,43. 45; 24,20
 Amalek ('*Amālēq*) Gen. 36,12.16; Ex. 17,8-11.13-14.16; Deut. 25,17.19
 Amara (*Mārāh*) Ex. 15,23; Num. 33,8-9
 Amarphal ('*am^erāphel*) Gen. 14,1-9
 Amathi (*hamāthī*) Gen. 10,18
 Ambram ('*Am^erām*) Ex. 6,18-20
 Amestecare (*Bābhel*) Gen. 11,9
 Amiel ('*Ammī'ēl*) Num. 13,12
 Aminadab ('*Ammīnādhābh*) Ex. 6,23; Num. 1,7; 2,3; 7,12-17; 10,14
 Amisadai ('*Ammīšaddāy*) Num. 1,12; 2,25; 7,66-71; 10,25
 Amman ('*ammī*) Gen. 19,38
 Amman ('*Ammōn*) Num. 21, 24; Deut. 2,19; 3,16
 ammanit (*b^enēy-'amōn*) Gen. 19,38
 ammanit ('*ammōnī*) Deut. 2,20; 23,4
 Ammon ('*Ammōn*) Num. 21,24; Deut. 2,37; 3,11
 Amoreu ('*emori*) Gen. 10,16
 amoreu ('*emori*) Gen. 14,7-13; 15,16.21; 48,22; Ex. 3,8.17; 13,5; 23,23.28; 33,2; 34,11; Num. 13; 28; 21,13.21.25-26.29. 31-32.34; 22,2; 32,33-39; Deut. 1,4.7. 19-20.27.44; 2,24.31; 3,2.8-9; 4,46-47; 7,1; 20,17; 31,4
 Amram ('*Am^erām*) Num. 3,19.27; 26,58-59
 Ana ('*Anāh*) Gen. 36,2.14.20.25.29
 Anatema (*Hārmāh*) Num. 21,3
 Anchis Gen. 46,21
 Aniel (*Hannī'ēl*) Num. 34,23
 Antiliban (*L^ebhānōn*) Deut. 1,7; 3,25; 11,24
 Aod ('*Ohadh*) Gen. 46,10; Ex. 6,15
 Apa de sfadă (*Mē M^erībāh*) Num. 20,13.24; 27,14; Deut. 33,8
 Apher ('*Ēyphāh*) Gen. 25,4
 Araba ('*Arābhāh*) Deut. 1,7; 2,8; 3,17; 4,49
 Arabia Gen. 45,10; 46,34
 Araboth ('*Ar^ebhoth*) Num. 26,3.63; 31,12; Deut. 34,1.8
 Arad ('*Ar^ed*) Gen. 36,39; 46,21; Num. 21,1; 33,40
 Arad (*Haṭar-'Addār*) Num. 34,4
 Aradeu ('*ar^ewādhī*) Gen. 10,18
 Aram ('*Arām*) Gen. 10,22-23; 36,28
 Ararat ('*Arārāt*) Gen. 8,4
 Arbok ('*Ar^ebā*) Gen. 23,2
 Archad ('*Akkadh*) Gen. 10,10
 Argob ('*Ar^egobh*) Deut. 3,4.13-14
 Aria lui Atad (*Goren ha'Ātād*) Gen. 50,10-11
 Ariel ('*Ar^eēlī*) Num. 26,26
 Arioeh ('*Ar^eyōkh*) Gen. 14,1.9
 Arnon ('*Ar^enon*) Num. 21,13-14.24.26.28; 22,36; Deut. 2,24.36; 3,8.12.16; 4,48
 Aroadi ('*Arōdh*) Num. 26,26
 Aroedis ('*Arōdhey*) Gen. 46,16
 Aroelis ('*Ar^eēlī*) Gen. 46,16
 Aroer ('*Ar*) Num. 21,26; 32,34; Deut. 2,29.36; 3,12; 4,48
 Arphaxad ('*Ar^epakh^ešād*) Gen. 10,22.24; 11,10-13
 Arran (*Hārān*) Gen. 11,26-30
 Arucheu ('*Ar^eqey*) Gen. 10,17
 Asar ('*Ēšer*) Gen. 36,21.27.30
 Asarmoth (*Haṭar^emāweth*) Gen. 10,26
 Asasanthamar (*Haṭ^eṭon Tāmār*) Gen. 14,7
 Asban ('*Eš^ebān*) Gen. 36,26
 Asbel ('*Aš^ebēl*) Gen. 46,21
 Aschanaz ('*Aš^ekanaz*) Gen. 10,3

Asedoth ('*Aš^edoth*) Deut. 4,49
 Asedoth Phasga ('*Aš^edoth Happs^egāh*)
 Deut. 3,17
 Asemona ('*Af^emonāh*) Num. 34,4-5
 Aseneth ('*Ās^enath*) Gen. 41,45.50; 46,20
 Aseneu (*Sīnī*) Gen. 10,17
 Aser ('*Ašēr*) Gen. 30,13; 35,26; 46,17;
 49,20; Ex. 1,4; Deut. 27,13; 33,24;
 Num. 1,13.40-41; 2,27; 7,72; 10,26;
 13,13; 26,28-31; 34,27
 Asernain (*Hajar- 'Eynān*) Num. 34,9
 Asernain-Sepphama (*Hajar- 'Eynān*
Š^ephāmāh) Num. 34,10
 Aseroth (*hašērīm*) Num. 11,35; 12,16;
 33,17-18; Deut. 2,23
 Asiel (*Yah^eš^e 'ēl*) Gen. 46,24; Num. 26,48
 Asir ('*Assīr*) Ex. 6,24
 Asiria ('*Ašūrāh*) Gen. 25,18
 asirian ('*Aššūr*) Gen. 2,14; Num. 24,21
 Asom (*Hušim*) Gen. 36,34-35; 46,23
 Asron (*Heš^erōn*) Gen. 46,9.12; Ex. 6,14;
 Num. 26,6.17
 Assur ('*Ašūr*) Gen. 10,11.22; Num. 24,24
 Assuriim ('*ašūrīm*) Gen. 25,3
 Astaroth Karnain ('*Aš^eroth Qar^enayim*)
 Gen. 14,5
 Astharoth ('*Aš^etāroth*) Deut. 1,4
 Asyber ('*Aš^ebēl*) Num. 26,42
 Atharin ('*Athārīm*) Num. 21,1
 Atharoth ('*Ātārōth*) Num. 32,3.34
 Aun ('*On*) Num. 16,1
 Anan ('*Ānēr*) Gen. 14,13.24
 Anan ('*Onān*) Num. 26,15
 Auritele (*Dī Zāhābh*) Deut. 1,1
 Aue (*Hōšēa*) Num. 13,8.16
 Avraam ('*Abh^erāhām*) Gen. 17,5.9.15.17-
 19.22-24.26; 18,6-7.11.13.16-17.19.22-
 23.27.33; 19,27.29; 20,1-2.9.11.14.15.
 17-18; 21,2-5.7-11.14.22.24-25.27-30.
 33-34; 22,1.3-11.13-15.19-20.23; 23,2-
 3.5.7.10.12.14.16.18.20; 24,1.2.6. 9.12.
 14-15.27.34.42.44.48.52.59; 25,1.5-8.
 10.12.19; 26,1.3.5.18.24; 28,4.9. 13;
 31,42.52; 32,10; 35,12.27; 48,15-16;

49,30-31; 50,13.24; Ex. 2,24; 3,6.15-
 -16; 4,5; 6,3.8; 32,13; 33,1; Lev. 26,42;
 Num. 32,11; Deut. 1,8; 6,10; 9,5.27;
 29,12; 30,20; 34,4
 Avram ('*Abh^erām*) Gen. 11,26-27.29.31;
 12,1.4-7.9-11.14.16.18.20; 13,1-2.4-5.7-
 -8.12.14.18; 14,12-14.19.21-23; 15,1-3.
 6.11-13.18; 16,1-3.5-6.15-16; 17,1.3.5
 Azau (*Hazō*) Gen. 22,22
 Azeni ('*Az^enī*) Num. 26,25

B

Baal (stălpul lui) (*Bāmōth Bā'al*) Num.
 22,41
 Babilon (*Bābhel*) Gen. 10,10
 Bacchir (*Buqqī*) Num. 34,22
 Baian (*B^e'on*) Num. 32,3
 Baitharan (*Bēyth-Hārān*) Num. 32,36
 Bala (*Bela*) Gen. 46,21
 Balaam (*Bi^e'ām*) Num. 22,5.7-21.25-31.
 34-41; 23,1-5.11-16.25-30; 24,1-3.10.
 12-15.25; 31,8.16; Deut. 23,5-6
 Balaan (*Bi^e'hān*) Gen. 36,27
 Balac (*Bālāq*) Num. 22,1.4.7.10-15.36-
 -41; 23,1-5.11-18.25-30; 24,10.25
 Balaennon (*Ba'al Hānān*) Gen. 36,38-39
 Balak (*Bela*) Gen. 14,2.8; 36,32-33
 Bale (*Bela*) Num. 26,42
 Balla (*Bi^e'hāh*) Gen. 14,2; 29,29; 30,3-
 -5.7; 35,22.25; 37,2; 46,25
 Bamoth (*Bāmōth*) Num. 21,19-20
 Banaia (*B^e'nēy Ya'aqān*) Num. 33,31-32
 Barad (*B^e'dhadh*) Gen. 16,14; 36,35.39
 Baria (*B^e'rī'āh*) Gen. 46,17; Num. 26,28
 Barsa (*Bi^e'ša*) Gen. 14,2
 Basan (*Bāšān*) Num. 21,33; 32,33; Deut.
 1,4; 3,1.3.4.10-11.13-14; 4,43.47; 29,6;
 33,22
 Basan Auoth Iair (*Hawwoth Yā'ir*) Deut.
 3,14
 Basemmath (*Bāš^emath*) Gen. 26,34; 36,3-
 -4.10.13.17

- Bathuel (*B^cthū'ēl*) Gen. 22,22.23; 24,15.
24.47.50; 25,20; 28,2.5; 29,1
- Baux (*Bōz*) Gen. 22,21
- Beelphegor (*Ba'al P^c'ōr*) Num. 25,3.5;
Deut. 4,3
- Beer (*B^c'ēri*) Gen. 26,34
- Bela Num. 34,11
- Belmeon (*Ba'al M^c'ōn*) Num. 32,38
- Belsathim (*'Abhēl-Ḥaṣṣittim*) Num. 33,48
- Belsepphon (*Ba'al T^c'phon*) Ex. 14,2.9;
Num. 33,7
- Benamiud (*Ben-'Ammūhūdh*) Num. 34,28
- Beniamin (*Bin^cyāmīn*) Gen. 35,18.24;
42,4.36-37; 43,14-16.29.34; 44,12;
45,12.14.22; 46,19.21; 49,27; Ex. 1,3;
Num. 1,11.34-35; 2,22; 7,60; 10,24; 13,9;
26,42-45; 34,21; Deut. 27,12; 33,12
- Beor (*B^c'ōr*) Gen. 36,32; Deut. 23,5
- Beroth (*B^c'ēroth*) Deut. 10,6
- Beseleel (*B^c'fat^c'ēl*) Ex. 31,2; 35,30; 36,1-
2; 37,20; 38,1
- Betel (*Bēyth-Ēl*) Gen. 12,8; 13,3; 35,1.
3.6-8.15-16
- Betleem (*Bēyth-Leḥem*) Gen. 35,19; 48,7
- Bosor (*Befer*) Deut. 4,43
- Bosorra (*Bāf^crāh*) Gen. 36,33
- Buthan (*b^c'Ethām*) Num. 33,6-,7
- C**
- Caath (*Q^chāth*) Gen. 46,11; Ex. 6,16.18;
Num. 3,17.19.27.29.30; 4,2.4.15.18.
34.37; 7,9; 10,21; 16,1; 26,57-58
- Cain (*Qayin*) Gen. 4,1-3.5-6.8-9.13.15-
17.24-25
- Cainan (*Qēynān*) Gen. 5,9-10.12-14; 10,22.
24; 11,12-13
- cainiți (*qēynī*) Gen. 15,19
- Cades (*Qādhēš*) Gen. 14,7; 16,14; 20,1;
Num. 20,1.14.16.22; 27,14; 33,36-37;
Deut. 1,46, 32,51; 33,2
- Cades Barne (*Qādhēš Bar^cnē'a*) Num.
32,7; 34,4; Deut. 1,2.19; 2,14; 9,23
- caldeeni (*kaš^cdīm*) Gen. 11,28.31; 15,7
- Câmpia Regelui (*Melekh S^cdhom*) Gen.
14,17
- Camuel (*Q^cmū'ēl*) Gen. 22,21; Num. 34,24
- Canaan (*K^cna'an*) Gen. 9,18.22.25-27;
10,6.15; 11,31; 12,5; 13,12; 16,3; 17,8;
23,2.19; 28,1.6.8; 31,18; 33,18; 35,6.
27; 36,5-6; 37,1; 42,5.7.13.29.32; 44,8;
45,17.25; 46,6.12.31; 47,1.4.13-15; 48,3.
7; 49,30; 50,5.11.13; Ex. 12,40; 15,15;
Lev. 18,3; 25,38; Num. 13,17; 27,12;
32,30.32; 33,40.51; 34,2.29; 35,10.14;
Deut. 11,30; 32,49
- canaanean (*K^cna'anī*) Gen. 10,18; 12,6;
13,7; 15,21; 24,3.37; 34,30; 36,2; 38,2;
46,10; Ex. 3,8.17; 6,4; 13,5.11; 23,23.
28; 34,17; Lev. 14,34; Num. 13,2.29;
14,25.43.45; Deut. 1,7; 7,1; 20,17
- Canaath (*Q^cnāth*) Num. 32,42
- Cappadocia (*Kaph^ctōr*) Deut. 2,23
- cappadocieni (*kaph^ctōrim*) Deut. 2,23
- Caradath (*Ḥarādāh*) Num. 33,24-25
- Cariathaim (*Qir^cyāthayim*) Num. 32,37
- Casa celui descălțat de sandală (*Bēyth
ḥalūṭ hannā'al*) Deut. 25,10
- Casa lui Dumnezeu (*Bēyt-'El*) Gen. 28,19
- Casa lui Dumnezeu (*Bēyt 'Elohīm*) Gen.
28,17.22
- Cathaath (*Tāḥath*) Num. 33,26-27
- Cel Preaînalt (*'E^cyōn*) Deut. 32,8
- Cel-ce-este (*'Eh^cyeh*) Ex. 3,14
- Cetatea Soarelui Ex. 1,11
- Cetățile Sălașelor (*Qir^cyath-Huṭōth*) Num.
22,39
- Chabratha (*Kibh^crath*) Gen. 35,16; 48,7
- Chailon (*Ḥēlon*) Num. 1,9; 2,7; 7,24.29;
10,16
- Chalach (*Kālah*) Gen. 10,11-12
- Chalane (*Khal^cnēh*) Gen. 10,10
- Chaleb (*Kālēbh*) Num. 13,6.30; 14,6.24.
30.38; 26,65; 32,12; 34,19; Deut. 1,36
- Chamos (*K^cmōš*) Num. 21,29
- Chananis (*K^cna'anī*) Num. 21,1.3; 33,40
- chaphthoriim (*kaph^ctorim*) Gen. 10,14
- Charmi (*Khar^cmī*) Gen. 46,9; Num. 26,6

- Charran (*Hārān*) Gen. 11,31-32; 12,4-5; 27,43; 28,10; 29,4; 36,26
 Chasad (*Keśedh*) Gen. 22,22
 Chasbi (*Khāz^ebī*) Gen. 38,5
 Chasbi (*Koz^ebī*) Num. 25,15-18
 Chaslōn (*Kis^elōn*) Num. 34,21
 chaslōniim (*kas^eluhīm*) Gen. 10,14
 chedmoniți (*qadh^emonī*) Gen. 15,19
 Cheleg (*Hēleq*) Num. 26,34
 Chenara (*Kinnereth*) Num. 34,11
 Cheneu (*qīmī*) Num. 24,21
 cheneziti (*q^enizī*) Gen. 15,19
 Cheteu (*Hēth*) Gen. 10, 15; 23,3.5.7.10. 16.18.20; 25,10; 27,46; 49,32
 cheteu (*Hittī*) Gen. 15,20; 23,10; 25,9; 26,34; 36,2; 49,29-30; 50,13; Ex. 3,8-17; 13,5; 23,23.28; 33,2; 34,11; Num. 13,28; Deut. 7,1; 20,17
 Chetura (*Q^etūrāh*) Gen. 25,1.4
 Chebron (*Hebh^eronī*) Num. 3,19.27; 26,58
 Chipul lui Dumnezeu (*P^enī'ēl, P^enū'ēl*) Gen. 32,31-32
 chitieni (*kiitīm*) Num. 24,24
 Choba (*Hōbhāh*) Gen. 14,15
 Chobor (*Hebher*) Gen. 46,17.21; Num. 26,29
 Choddad (*Hadhad*) Gen. 25,15
 Chodollogomor (*K^edhār^elā'omer*) Gen. 14,1.4-5.9.17
 Chorreu (*horī*) Gen. 36,20-21
 chorreu (*Qar^enayim*) Gen. 14,6; 34,2; 36,20; Deut. 2,12.22
 Chorri (*Horī*) Gen. 36,22.29
 Chus (*Kūs*) Gen. 10,6-8
 Core (*Qorah*) Gen. 36,5.14.16.18
 Core (*Qorah*) Ex. 6,21.24; 38,22
 Core (*Qorāh*) Num. 16,1.5-6.8.16.19.24. 27.32; 17,5.14; 26,9.10-11.58; 27,3
 Corturi (*Sukkoth*) Gen. 33,17
- D**
- Dabri Lev. 24,11
 Dadan (*D^edhān*) Gen. 10,7
 Daibon (*Dībhon*) Num. 21,30; 32,3.34
 Daibon Gad (*Dībhon Gādī*) Num. 33, 45-46
 Daidan (*D^edhān*) Gen. 25,3
 Damasc (*Dammāseq*) Gen. 14,15
 Damaskos Eliezer (*Dammeseq 'Eli'ezer*) Gen. 15,2
 Dan (*Dān*) Gen. 14,14; 30,6; 35,25; 46,23; 49,16-17; Ex. 1,4; 31,6; 35,34; 37,21; Lev. 24,11; Num. 1,12.38.39; 2,25.31; 7,66; 10,25; 13, 12; 26,46; 34,22; Deut. 27,13; 33,22; 34,1
 Dasein (*Resen*) Gen. 10,12
 Dathan (*Dāthān*) Num. 16,1.12.25.27; 26,9; Deut. 11,6
 Debora (*D^ebhorāh*) Gen. 35,8
 Decla (*Diq^elāh*) Gen. 10,27
 Dennaba (*Din^ehābhāh*) Gen. 36,32
 Dephrona (*Ziph^eron*) Num. 34,9
 Deson (*Dišōn*) Gen. 36,21.25-26.30
 Dessa (*Rissāh*) Num.33,21-22
 Deuteronom (*Miș^enēh hattōrāh*) Deut. 17,18
 Dezvăluirea (*'Urīm*) Ex. 28,30; Lev. 8,9
 Dina (*Dīnāh*) Gen. 30,21; 34,1.3.5.11. 13-14.25-27; 46,15
 Domnul (*YHWH, 'Adhon, 'Adhonāy, 'Elohīm*) Gen. 4,13; 10,9; 11,5-6.9; 12,1.7-8; 13,3; 15,1.4.18; 16,2.7.9.11. 13; 17,1; 18,13.17.19-20.22.26-27.31. 33; 19,13-14.16.18.24.27.29; 21,1-2.33; 22,11.14-15; 24,1.26-27.35.40.44.48. 50-52.56; 25,21-23; 26,2.12.22.24-25. 28-29; 26,8; 27,27; 28,13.20-21.29.31-32.35; 30,30; 31,37; 37,39.2-3.5.21; 44,17; 49,18; Ex. 3,2.4.7.15-16; 4,2.4. 6.10-11.14.19.21-22.24.27-28; 5,1-2.22; 6,1-3.6-8.10.12-13.28.30; 7,1.5-6.8.10. 13-14.16-17.19-20.22.25-26; 8,1.4.6.8-9.11-12.15-16.18.20.22-25.27; 9,1.3.5-6.8.12-13.20-23.27-30.33-34; 10,1-3.9-10.12-13.16-21.24-27; 11,1.3-4.7.9-10; 12,1-11-12.14.23.25.27-29.31.36.41-43. 48.50-51; 13,1.3.5-6.8-9.11-12.14-16.

19; 14,1.4.8.10.14-15.18.21.24-27.30-31; 15,1.3.18-19.21.25-26; 16,3-4.6-8.10-12.15-16.23.25.28-29.32-34; 17,1-2.4-5.7.14-16; 18,1.8-11; 19,7.9-11.20.22.24; 20,1.7.10-12.22; 22,19; 23,17.19.25; 24,1.3-4.7-8.12.16-17; 25,1; 27,21; 28,12.30.35-36.38; 29,10-11.18.23-26.28.41-42.46; 30,8.10-17.20.22.34.37; 31,1.12-15.17; 32,5.7.11.14.26-27.29-31.33.35; 33,1.5.7.11-12.17.19.21; 4,1.4-6.9-10.14.23-24.26-29.32.34; 35,1-5.10.21-22.24.29-30; 36,1.5.8.12.14. 28.33.36.38; 37,20; 38,27; 39,10.22-23; 40,1.16.19.21.23; 25.27.34; Lev. 1,10.14; 3,1; 4,1; 5,14.20; 6,1.12.17; 7,22.28.36.38; 8,1.5.9.13.17.21.28.30.34.36; 9,4.6-7.10.21.24; 10,1-3.8.11-12.15.17-18; 11,1; 12,1; 13,1; 14,1.33; 15,1; 16,1-2.8-10.34; 17,1-2; 18,1; 19,1.5; 20,1.8; 21,1.8.15-16.23; 22,1-2.16-17.26; 23,1.3.9.20.23.26.39; 24,1.13.23; 24,1; 26,46; 27,1.34; Num. 1,19.47.53-54; 2,1.33-34; 3,1.4-5.11.13-14.16.39.42.45.49; 5,1.4-5.8-9.11.16.18.21.25.30; 6,1-2.5-8.12.14.16-17.20-26; 7,3-4.11.89; 8,1.3-5.10.13.15.20-23; 9,1.5.7.10.13-14.18-20.23; 10,1.9-10.13.29.32-33; 11,1-3.10-11.16.18.20.23-25.29.31.33; 12,2.4-6.8-9.13-14; 13,1.3.8-11.13-14; 14,14.16.18.20-22.26.28.35.37.40-42.44; 15,1.3-5.7-8.10.13-15.17.19.21-25.28.31.35-37.39; 16,3.7.9.15-17.19-20.22-23.28-30.35; 17,1.3.5-7.9.11.16.22.24-26.28; 18,1.6.8.12-13.15.17-20.24-29; 19,1-2.13.20; 20,3-4.6-9.12-13.16.22.27; 21,2-3.6.8.14.16.34; 22,8.18-19.31.34; 23,8.17; 24,1-2.6.11.13; 25,3-5.10.16; 26,1.4.9.52.61.65; 27,3.5-6.11-12.15.17-18.21-23; 28,1.3.6.8.11.13.15-16.19.24.26-27; 29,2.6.8.11-13.36.39; 30,1-4.6.10-13.17; 31,1.3.7.16.21.25.28-31.37-40.47.50.52.54; 32,4.7.9-10.12-14.20-23.27-32; 33,2.38.50; 34,1.13.16.28; 35,1.9.34; 36,2.5-

-6.10.13; Deut. 1,3.6.10-11.17.19-21.25-27.30-32.34.36-37.41-43.45; 2,1-2.7.9.12.21.30-31.33.36-37; 3,2.18.20-23.26; 4,1-5.7.10.12.14-15.19.21.23-25.27.29-31.34-35.39-40; 5,2-6.9.11-12.14-16.22.24-28.32-33; 6,1-5.10.12-13.15-18.20-22.24-25; 7,1-2.4.6-9.12-13.15-16.18-23.25; 8,1-2.5-7.10-11.14.18-20; 9,3-13.16.18-20.22-26.28; 10,1.4-5.8-15.17.20.22; 11,1-2.4.7.9.12-13.17.22-23.25.27-29.31; 12,1.4-5.7.9-12.14-15.18.20-21.25-29.31; 13-6.11.13.17-19; 14,1-2.21.23-26.29; 15,2.4-7.9-10.14-15.18-21; 16,1-2.5-8.10-11.15-18.20-22; 17,1-2.8.10.12.14-16.19; 18,1-2.5-7.9.12-17.21-22; 19,1-3.8-10.14.17; 20,1.4.13-14.16-18; 21,1.5.9-10.23; 22,5-6.15; 23,2-4.9.19.21-22.24; 24,4.9.13.15.18-19; 25,15-16.19; 26,1-6.8.10-11.13-14.16-19; 27,2-3.5-7.9-10.15; 28,1-2.7-13.15.20-22.24-25.27-28.35.38.45.47.49.52-53.58-59.61-65.68-69; 29,1-3.5.9.11-12.14.17.19-24.26-28; 30,1-10.16.18.20; 31,2-9.11-17.23.25-27.29; 32,3-4.6.9.12.19.27.30.36-37.43.48; 33,1.12-13.21.23.29; 34,1.4-5.9-11

Domnul a văzut (*YHWH yir'eh*) Gen. 22,14

Domnul Dumnezeu (*YHWH 'Elohim*) Gen. 2,8.15-16.18; 3,1.8-9.13-14.21; 4,6.15.26; 5,29; 6,3.5.8.12.22; 7,1.5.16; 8,15.21; 9,12.26; 10,8; 11,9; 13,18; 24,3.727.48; 27,13; Ex. 3,15-16; 5,1; 7,16; 9,1.13; 10,3; 13,5.8-9.11; 16,12; 19,22; 20,12; 29,46; 34,6.14; Lev.2,13; 4,22; 8,35; 11,44-45; 18,2.4-5.30; 19,2-4.10.12.14.116.23.26.28.31-32.34.36-37; 20,7.24.26; 21,7; 22,3; 23,22.28.43; 24,22; 25,17.38.55; 26,44; Num. 10,10; 15,41; 23,22; 27,16; Deut. 1,6.10-11.17.19-21.25-26.30-32.41; 2,30.33.36-37; 3,18.20-22; 4,1-4.7.10.19.21.23-25.29-31.34-35.39-40; 5,2.6.9.11-12.14-16.24-

-27.32-33; 6,1-5.10.12-13.15-18.20.24-25; 7,1-2.6.9.12.16.18-23.25; 8,1.2.5-7.10-11.14.18-20; 9,3-4.6-7.16.18.22-23; 10,12-14.17.20.22; 11,1-2.12-13.22.25.27-29.31; 12,1.4-5.7.9-12.14-15.18.20-21.25-29.31; 13,4-6.11.13.17.19; 14,1-2.21.23-26.29; 15,2.4-7.10.14-15.18.20-21; 16,1-2.5-8.10-11.15-18.20-22; 17,1-2.8.10.12.14-15.19; 18,5.7.9.12-16; 19,1-3.8-10.14; 20,1.4.13-14.16-18; 21,1.5.9-10.23; 22,5-6.15; 23,19.21-22.24; 24,4.9.13.18-19.15-16.19; 26,1-6.10-11.13-14.16-17.19; 27,2.3.5-7.9-10; 28,1-2.7-9.11.13.15.45.47.52-53.58.62.64; 29,3.5.9.11-12.14.17.24.28; 30,2.4-10.16.18.20; 31,3.6.11-13.17.26; 32,3

Domnul este scăparea mea (*YHWH nissī*)
Ex. 17,15

Dothaim (*Dothāy^hnāh*) Gen. 37,17

Drumul Cailor Gen. 48,7

Duhul lui Dumnezeu (*ruah^h 'Elohīm*) Gen.
1,2; 41,38

Dumnezeu (*'El Šadday*) Gen. 17,1; 28,3;
35,11; 43,14; 48,3; 49,25

Dumnezeu (*'Elohīm, 'El, YHWH*) Gen.
1,1-12.14.16-18.20-22.24-29.31; 2,2-5.7-9.15-16.18-19.21-22; 3,1.3.5.8-9.13-14.21-23; 4,1.3-4.6.9-10.15-16.25-26; 5,1-2.22.24.29; 6,2-5.7-9.11-13.22; 7,1.5.9.16; 8,1.15.20-21; 9,1.6.8.12.17.26-27; 10,9; 11,8-9; 12,4-17; 13,10.13-14; 14,18-20.22; 15,6-7; 16,5.11.13; 17,1.3.7-9.15.18; 17,19.22-23; 18,1.14.19; 19,29; 20,3.6.11.13.17-18; 21,4.6.12.17.19-20.22-23.33; 22,1.3.8-9.12; 23,6; 24,3.7.12.21.27.42.48; 25,11.21-22; 26,24; 27,20.28; 28,3-4.12-13.16-17.19-22; 29,33; 30,2.6.8.17-18.20.22-24.27; 31,5.7.9.11.13.16.24.29.42.44.49.52; 32,2.3; 10.29.31-32; 33,5.10-11.20; 35,1.3.5.7.9.11.13-15; 38,7.10; 39,9; 40,8; 41,16.25.28.32.38-39.51-52; 42,18.28; 43,14.23.28-29; 44,16; 45,5.7-9; 46,1-3; 48,3.9.11.15.20-21.25; 50,17.

19-20.24-25; Ex. 1,17.20-21; 2,23-25; 3,6.11-16.18; 4,1.5.11.16.20.30-31; 5,1.3.8.17.21; 6,2-3.7.26; 7,1.16; 8,6.15.18.21-26; 9,1.5.13; 10,3.7-9.11.16-17.24-26; 12,31; 13,5.8-9.11.17-18.21; 14,13.19; 15,1-2.26; 16,7-9.12; 17,9; 18,4-5.12.15-16.19-21.23; 19,3.8.17-19.21-23; 20,2.5.7.10.12.19-21; 21,6.13; 22,7-8.10; 23,17.19.25; 24,2-3.5.10-11.13.16; 28,29; 29,45-46; 31,18; 32,11.16.27; 34,6.14.23-24.26; 36,2; 39,11; 40,35; Lev. 19,32; 21,6.12.17.21-23; 22,9.25.33; 23,14.33.40; 24,15; 25,36.38.43; 26,12-13.45; Num.10,10; 12,13; 15,30.40-41; 16,5.9.11.22; 21,5; 22,9-10.12-13.19.28.31-32.35.38; 23,3-5.7-8.12.15-16.19.21-24.26-27; 24,8.13.23; 25,12.16; 31,41; 33,4; Deut. 1,6.10-11.17.19-21.25-26.30-32.41; 2,7.14-15.17.29-30.33.36-37; 3,3.18.20-22; 4,1-4.7.10.19-21.23-25.29-35.39-40; 5,2.6.9.11-12.14-16.24-27.32-33; 6,1-5.10.12-13.15-18.20.24-25; 7,1-2.6.9.12.16.18-23.25; 8,1-3.5-7.10-11.14.18-20; 9,3-4.6-7.10.16.18.22-23; 10,12-14.17.20-22; 11,1-2.12-13.22.25.27-29.31; 12,1.4-5.7.9-12.14-15.18.20-21.25-29.31; 13,4-6.11.13.17.19; 14,1-2.21.23-26.29; 15,2.4-7.10.14-15.18-21; 16,1-2.5-8.10-11.15-18.20-22; 17,1-2.8.10.12.14-15.19; 18,5.7.9.12-16; 19,1-3.8-10.14; 20,1.4.13-14.16-18; 21,1.5.9-10.23; 22,5-6.15; 23,19.21-22.24; 24,4.9.13.18-19; 25,15-16.18-19; 26,1-6.10-11.13-14.16-17.19; 27,2-3.5-7.9-10; 28,1-2.7-9.11.13.15.45.47.52-53.58.62.64; 29,3.5.9.11-12.14.17.24.28; 30,2.4-10.16.18.20; 31,3.6.11-13.17.26; 32,3-4.8.15.17-18.30-31.39.43; 33,1.12.26-27

Dumnezeu cel Preaînalt (*'El 'Elyōn*) Gen.
14,18-20.22

Dumnezeul dumnezeilor (*'Elohēy ha'elohīm*) Deut. 10,17

Dușmănie (*šif^hnāh*) Gen. 26,21

E

- Eber ('*Ebher*) Gen. 10,21.24-25; 11,14-17
 Ebrona ('*Abh^rronāh*) Num 33,34-35
 Echron ('*Aḥūra*) Num. 1,13; 2,27; 7,72-77; 10,26
 Edem Gen. 46,20
 Eden ('*Edhen*) Gen. 2,8.10; 4,16
 Eden ('*Erān*) Num. 26,40
 Edom ('*Edhōm*) Gen. 25,30; 32,4; 36,1.8-9.17.19.21-32.43; Ex. 15,15; Num. 20,14.18.20-21.23; 21,4.18; 33,37; 34,3
 Edrain ('*Edh^rre 'ī*) Num. 21,33; Deut. 1,4; 3,1.10
 Efaath (*Hamāth*) Num. 13,21
 Efraim ('*Eph^rrāyim*) Gen. 41,52; 46,20; 48,1.5.13-14.17.20; 50,23; Num. 1,10.30-31; 2,18.24; 7,48; 10,22; 13,8; 26,32.39.41; 34,24; Deut. 33,17; 34,2
 Efrata ('*Eph^rrāthāh*) Gen. 35,16.19; 48,7
 Egipt (*Miḥ^rrayim*) Gen. 12,10-11.14; 13,1.10; 15,18; 21,21; 25,18; 26,2; 37,25.28.36; 39,1; 40,1.5; 41,8.19.29-30.33-34.36.41.43-44.46.48.53-55; 42,1-3; 43,2.15; 45,4.8-9.13.18-20.23.25-26; 46,3-4.6-8.20.26-27; 47,5-6.11.13-15.21.26-30; 48,5; 50,3.7.14.22.26; Ex. 1,1.5.8.17-18; 2,19.23; 3,7.10-12.16.18-19; 4,18-21; 5,4.12; 6,11.13.26-29; 7,3-5.19.21; 8,2-3.12-13.20; 9,9.11.18.22-25; 10,7.12.14-15.19.21-22; 11,1.4-6.9-10; 12,1.12-13.17.27.29-30.39-42.51; 13,3.8-9.14-18; 14,8.11-12; 16,1.3.6.32; 17,3; 18,1; 19,1; 20,2; 22,20; 23,9.15; 29,46; 32,1.4.7-8.11.23; 33,1; 34,18; 40,17; Lev. 11,45; 18,3; 19,34.36; 22,33; 23,43; 25,38.42.55; 26,13.45; Num. 1,1; 3,13; 7,17; 9,1; 14,2-4.13.19.22; 15,41; 20,5.15-16; 21,5; 22,2.11; 23,22; 24,8; 26,4; 32,11; 33,1.4.38; Deut. 1,27.30; 4,20.34.37.45-46; 5,6.15; 6,4.12.21-22; 7,8.15; 8,14; 9,7.12.26.29; 10,19.22; 11,3.10; 13,6.11; 15,15; 16,1.3.6.12; 17,16; 20,1; 21,8; 23,5.8; 24,9.18.20.22; 25,17; 26,5.8; 28,60.68; 29,1.15.24; 34,11
 egiptean (*miḥ^rrī*) Gen. 2,12; 12,14; 16,1.3; 21,9; 39,1-2.5; 41,55-56; 43,32; 45,2; 46,34; 47,15.20.23; 50,11 Ex. 1,12-13.15.19; 2,11-12.14; 3,8-9.17.20-22; 6,5-7; 7,5.11.18.21.22.24; 8,3.17.22; 9,4.6; 10,2.6; 11,7; 12,23.27.30.33.35-36.39; 14,4-5.7.9-10.12-13.17-18.20.23-27.30-31; 15,26; 18,8-10; 19,4; 32,12; Lev. 24,10; Num. 33,4; Deut. 7,18; 11,4; 23,8; 26,6; 28,27
 Eglia (*Hāgh^rlāh*) Num. 26,37; 27,1; 36,11
 Egli (*Yāgh^rlī*) Num. 34,22
 Elam ('*Eylām*) Gen. 10,22; 14,1.9
 Elas ('*Elāh*) Gen. 36,41
 Elcana ('*El^rqānāh*) Ex. 6,24
 Eldad ('*El^rdād*) Num. 11,26-27
 Eldad ('*Elīdhād*) Num. 34,21
 Eleale ('*El^rālē*) Num. 32,3.37
 Eleazar ('*El^rāzār*) Ex. 6,23.25; 28,1; Lev. 10,6.12.16; Num. 3,2.4.32; 4,16; 17,2; 17,4; 19,3; 19,4; 20; 25-26.28; 26,1.3.60.63; 27,2.19-22; 31,5.12.15.21.26.29.31.41.51.54; 32,2.28; 34,17; 36,1; Deut. 10,6
 Eliab ('*Ahālī'ābh*) Ex. 31,6; 35,34; 36,1-2; 37,21
 Eliab ('*Elī'ābh*) Num. 1,9; 2,7; 7,24.29; 10,16; 26,8; Deut. 11,6
 Elibema ('*Ahālībhāmāh*) Gen. 36,2.5.14.18.25
 Elibemas ('*Ahālībhāmāh*) Gen. 36,41
 Eliezer ('*Elī'ezēr*) Ex. 18,4
 Eliphaz ('*Elīphaz*) Gen. 36,4.10.11-12.15-16
 Elisa ('*Elīṣāh*) Gen. 10,2.4
 Elisaf ('*El^ryāsāph*) Num. 1,14; 2,14; 3,24; 7,42.47; 10,20
 Elisama ('*Elīṣāmā*') Num. 1,10; 2,18; 7,48.53; 10,22
 Elisaphan ('*El^rṣāphān*) Ex. 6,22
 Elisaphan ('*Elīṣāphān*) Lev. 10,4; Num. 3,30; 34,25

- Elisur ('*Elīṣūr*) Num. 1,5; 2,10; 7,30.35; 10,18
 Elizabetha ('*Elīṣebha*') Ex. 6,23
 Ellasar ('*Ellasār*) Gen. 14,1,9
 Elmodad ('*Al' mōdhād*) Gen. 10,26
 Elraga ('*El' dā' āh*) Gen. 25,4
 Emath ('*Hamāth*) Num. 34,8
 Emiud ('*Ammīhūd*) Num. 1,10; 2,18; 7,48.53; 10,22; 34,20
 Emmor ('*Hamōr*) Gen. 33,19; 34,2-6.8. 13.18.20.24.26
 Enach ('*Anāq*) Num. 13,22.28; Deut. 9,2
 enakimiṣi ('*anāqīm*) Deut. 2,10-11.21
 enemetiim ('*anāmīm*) Gen. 10,13
 Enoh ('*Hanōkh*) Gen. 4,17.18; 5,18-24; 25,4; 46,9; Ex. 6,14; Num. 26,5
 Enos ('*Enōs*) Gen. 4,26; 5,6-7.9-11
 Ephron ('*Eph'rōn*) Gen. 23,8.10.13-14.16-17; 25,9; 49,29-30; 50,13
 Er ('*Ēr*) Gen. 38,3.6-7; 46,12; Num. 21,15; 26,15
 Erma ('*Hār' mäh*) Num. 14,45; Deut. 1,44
 Esau ('*Ēsāw*) Gen. 25,25-34; 26,34; 27,1-6.11.15.19.21-24.30.32.34.36.38.41-42; 28,5-6.8; 29,1; 32,4-7.9.12.14.18-20; 33,1.4.9.15-16; 35,1.7.29; 36,1-2.4-6.8-10.12-15.17-19.40.43; Num. 24,18; Deut. 2,4-5.8.12.22.29
 Eschol ('*Eṣ'kol*) Gen. 14,13.24
 Esebon ('*Heṣ' bōn*) Num. 21,25-28.30.34; 32,3.37; Deut. 1,4; 2,24.26.30-32; 3,2.6; 4,46; 29,6
 Esriel ('*As'ri' ēl*) Num. 26,35
 Etebatha ('*Yāṭ' bhāthāh*) Num. 33,33-34; Deut. 10,7
 Etiopia ('*Kūy*) Gen. 2,13
 Euftrat ('*P'rāth*) Gen. 2,14; 15,18; Ex. 23,31; Deut. 1,7; 11,24
 Eva ('*Hawwāh*) Gen. 4,1.25
 Eveu ('*hiwwī*) Gen. 10,17
 eveu ('*hiwwī*) Gen. 15,21; 26,34; 36,2; Ex. 3,8.17; 13,5; 15,21; 23,23.28; 26,34; 33,2; 34,11; 36,2; Num. 13,28; Deut. 2,23; 7,1; 20,17
 Evila ('*Hawilāh*) Gen. 2,11; 10,7.29; 25,18
 Evin ('*Ewī*) Num. 31,8
 evreu ('*ihh'rī*) Gen. 39,14.17; 40,15; 41,12; 43,32; Ex. 1,15-16.19.22; 2,6-7. 11.13; 3,18; 5,3; 7,16; 9,1.13; 10,3; 21,2; Num. 24,24; Deut. 15,12
 Ezel ('*Uzāl*) Gen. 10,27
- F**
- Faraon ('*Par' oh*) Gen. 12,15.17-18.20; 37,36; 39,1; 40,2.7.11.13-14.17.19-21; 41,1.4.7-10.14-17.25-26.28.34-35.37-3 9.41-42.44-46.55; 42,15-16; 44,18; 45,2.8.16-17.21; 46,31.33; 47,1-5.7.9-11.14.19-26; 50,4.6-7; Ex. 1,11.19.22; 2,5.7-10.15; 3,10-11.18-19; 4,21-22; 5,1-2.5-6.10.14-15.20-21.23; 6,1.11-13.27-28.30; 7,1-4.7.9-11.13-15.20.22-23.26; 8,4-5.8.11.15-16.20-21.24-28; 9,1.7-8.10.12-13.20.27.33-34; 10,1.3.6-8.11.16.18.20.24.27-28; 11,1.3.5.8-10; 12,29-31; 13,15.17; 14,3-6.8-10.17-18.23.28; 15,4.19; 18,4.8-10; Deut. 6,21-22; 7,8.18; 11,3; 29,1; 34,11
 Fenicia ('*K'nā'an*) Ex. 16,35
 feniciană ('*k'nā'anīth*) Ex. 6,15
 ferezit ('*p'rizzī*) Gen. 13,7; 15,20; 34,30; Ex. 3,8.17; 13,5; 23,23; 33,2; 34,11; Deut. 3,5; 7,1; 20,17
 Filistim ('*p'liṣ'tīm*) Ex. 15,14
 filistini ('*p'liṣ'tīm*) Gen. 10,14; 21,32.34; 26,1.14-15.18
 Fiul chinului meu ('*Ben- 'ōnī*) Gen. 35,18
- G**
- Gaam ('*Gaḥam*) Gen. 22,24
 Gad ('*Gād*) Gen. 30,11; 35,26; 46,16; 49,19; Ex. 1,4; Num. 1,14.36-37; 2,14; 7,42; 10,20; 13,15; 26,24; 32,1-2.6.25. 29.31.33-34; 34,14; Deut. 3,12.16; 27,13; 29,7; 33,20

Gaddi (*Gaddey*) Num. 13,11
 Gaddi (*Gādī*) Deut. 4,43
 Gadeoni (*Gidh^e 'onī*) Num. 1,11; 2,22;
 7,60.65; 10,24
 Gader Gen. 35,16
 Gadgad (*Gudh^e godhāh*) Num. 33,32-33;
 Deut. 10,7
 Gai (*Gay*) Num. 33,44-45; Deut. 34,6
 Gaibal (*'Eybāl*) Deut. 11,29; 27,4.13
 Gaibel (*'Eybhāl*) Gen. 36,23
 Gaidad Gen. 4,18
 Gaipha (*'Eyphāh*) Gen. 25,4
 Galaad (*Gil^e 'ādīh*) Gen. 31,21.23.25;
 37,25; 46,20; Num. 26,33-34; 27,1;
 32,1; 32,26.29.39-40; 36,1; Deut. 2,36;
 3,10.12-13.15-16; 4,43; 34,1
 Gamali (*Gamallī*) Num. 13,12
 Gamaliel (*Gam^e 'lī 'ēl*) Num. 1,10; 2,20;
 7,34.39; 10,23
 Gamer (*Gomer*) Gen. 10,2-3
 Garizim (*G^e 'rizīm*) Deut. 11,29; 27,12
 Gasiongaber (*'Efyon Gābher*) Deut. 2,8
 Gather (*Gether*) Gen. 10,23
 Gaulon (*Gōlān*) Deut. 4,43
 Gauni (*Gūnī*) Num. 26,48
 Gaza (*'Azzāh*) Gen. 10, 19; Deut. 2,23
 Gedson (*Gēr^e šōn*) Ex. 6,16-17; Num.
 3,17-18.21.23-25; 4,22.24.27.38.41;
 7,7; 10,17; 26,57
 Gelos (*Qannā'*) Ex. 34,14
 Gelmon Deblathaim (*'Al^e mon*
Dibh^e lāthāyim) Num. 33,46.47
 Geon (*Gīhōn*) Gen. 2,13
 Gera (*Gērā'*) Gen. 46,21
 Gerara (*G^e 'rārāh*) Gen. 10,19; 20,1; 26,1.
 6.8.20.26
 Gergeseu (*gir^e gāsī*) Gen. 10,16
 gergeseu (*gir^e gāsī*) Gen. 15,21; Ex. 3,8.
 17; 13,5; 23,23; 33,2; 34,11; Deut. 3,14;
 7,1; 20,17
 Gersam (*Gēr^e šom*) Ex. 2,22; 18,3
 Gerson (*Gēr^e šōn*) Gen. 46,11
 Gesem (*Gošen*) Gen. 45,10; 46,34; 47,1.4-
 5.27; 50,8; Ex. 8,18; 9,26

Getthaim (*'Awīth*) Gen. 36,35
 Gesion-Gaber (*'Efyōn Gābher*) Num.
 33,35-36
 Gog (*'Aghagh*) Num. 24,7
 Gola (*'Al^e wāh*) Gen. 36,40
 Golgol (*Gil^e gāl*) Deut. 11,30
 Golon (*'Al^e wān*) Gen. 36,23
 Gomora (*'Amorāh*) Gen. 10,19; 13,10;
 14,2.8.10-11; 18,16.20; 19,24.28; Deut.
 29,22; 32,32
 Gothom (*Ga^e tām*) Gen. 36,11.16
 Gouni (*Gūney*) Gen. 46,24
 Gudiel (*Gaddī 'ēl, G^e 'ū 'ēl*) Num. 13,10.15

H

Ham (*Hām*) Gen. 5,32; 6,10; 7,13; 9,18.
 22; 10,1.6.20
 Hebron (*Hebh^e rōn*) Gen. 13,18; 23,2.19;
 35,27; 37,14; Ex. 6,18; Num. 13,22
 Heliopolis (*'On*) Gen. 41,45.50; 46,20
 Heroonpolis Gen. 46,28-29
 Horeb (*Horēbh*) Ex. 3,1; 17,6; 33,6; Deut.
 1,2.6.19; 4,10.15; 5,2; 9,8; 18,16; 28,69

I

Iabi (*Wāph^e sī*) Num. 13,14
 Iabok (*Yabboq*) Gen. 32,23; Num. 21,24;
 Deut. 2,37; 3,16
 Iachin (*Yākhūn*) Gen. 46,10; Ex. 6,15;
 Num. 26,12
 Iachiran (*'Ahīrām*) Num. 26,42
 Iacob (*Ya'aqobh*) Gen. 25,26-31.33-34;
 27,6.11.15.17.19.21-22.30.36.41-42.46;
 28,1.5-7.10.16.18-20; 29,1.4.7.10-11.13-
 15.18-21.23.25.28-30.32-33; 30,1-5.7. 9-
 10.12.16-17.19.23.25.29.31.36-37.40-42;
 31,1-4.11.17.20.22.24-26.29.31-33.36.4;
 3.45.47-48.53; 32,2-5.7-8.10.19.21.25-
 31.33; 33,1.10.13.17-18; 34,1.3.5-7.13.
 19.25.27.30; 35,1-2.4.6.8-10.14-16.20.
 22-23.26-27.29; 36,6; 37,1-3.34; 42,1.

- 29,36; 45,25.26-27; 46,2.5-6.8.15.18-19.22.25-27; 47,5.7.9-10.28; 48,1-3.9; 49,1-2.7.24.28.33; 50,24; Ex. 1,1,5; 2,24; 3,6.15-16; 4,5; 6,3.8; 19,3; 20,22; 32,13; 33,1; Lev. 26,42; Num. 23,7. 10.21.23; 24,5.17.19; 32,11; Deut. 1,8; 6,10; 9,5.27; 29,12; 30,20; 32,9.15; 33,4.10.28; 34,4
- Iafet (*Yepheth*) Gen. 5,32; 6,10; 7,13; 9,18.23.27; 10,1-2.21
- Iair (*Yā'ir*) Num. 32,41; Deut. 3,14
- Iakim (*Ya'aqān*) Deut. 10,6
- Iamin (*Yāmīn*) Num. 26,12
- Iamin (*Yēmim*) Gen. 36,24; 46,10
- Iamin (*Yim'nāh*) Ex. 6,15; Num. 26,28
- Iamun (*Hāmūl*) Num. 26,17
- Iarach (*Yārah*) Gen. 10,26
- Iared (*Yeredh*) Gen. 5,15.16.18-19
- Iassa (*Yāh'tāh*) Num. 21,23; Deut. 2,32
- Iasub (*Yāšūbh*) Num. 26,20
- Iasub (*Yōbh*) Gen. 46,13
- Iazer (*Ya'zēr*) Num. 21,24.32; 32,1.3.35
- Iduma (*Dūmāh*) Gen. 25,14
- Idumcea (*'Edhōm*) Gen. 36,16
- idumeu (*'adhomī*) Deut. 23,8
- iebuseu (*y'bhūsī*) Gen. 10,16; 15,21; Ex. 3,8.17; 13,5; 23,23; 33,2; 34,11; Num. 13,28; Deut. 7,1; 20,17
- Iedlaph (*Yidh'lāph*) Gen. 22,22
- Ieglom (*Ya'lām*) Gen. 36,5.14.18
- Iektan (*Yāq'tān*) Gen. 10, 25-26.29
- Iemna (*Yim'nāh*) Gen. 46,17
- Iemuel (*Hāmūl*) Gen. 46,10.12; Ex. 6,15
- Iephonne (*Y'phuneh*) Num. 13,6.30; 14,6. 30.38; 26,65; 32,12; 34,19; Deut. 1,36
- Ierihon (*Y'rēhō*) Num. 22,1; 31,12; 33,48. 50; 34,15; 35,1; 36,13; Deut. 32,49; 34,1; 34,3.8
- Iesboc (*Yis'bāq*) Gen. 25,2
- Iescha (*Yis'kāh*) Gen. 11,29
- Ieser (*Yēšer*) Num. 26,49
- Iesu (*Yis'wī*) Num. 26,28
- Iesua (*Yis'wāh*) Gen. 46,17
- Iether (*Y'tēt*) Gen. 36,40
- Iethran (*Yith'rān*) Gen. 36,26
- Ietur (*Y'tūr*) Gen. 25,15
- Ieul (*Yis'wī*) Gen. 46,17
- Ieus (*Ye'īs*) Gen. 36,5.14.18
- Iexan (*Yāq'sān*) Gen. 25,2-3
- Igaal (*Yigh'āl*) Num. 13,7
- Iisus [Nave] (*Y'hōšua'*) Ex. 17,8.10.13-14; 24,13.15; 32,17; 33,11; Num. 11,28; 13,8; 14,6.30.38; 26,65; 27,18.22; 32,12.28; 34,17; Deut. 1,38; 3,21.28; 31,3.7.14.23; 32,44; 34,9
- Iobab (*Hobhābh*) Num. 10,29
- Iobab (*Yōbhābh*) Gen. 10,29; 36,33-34
- Iobel (*Yābhāl*) Gen. 4,20
- Iochabed (*Yōkhebhedh*) Num. 26,59
- Iochabed (*Yōkhebhedh*) Ex. 6,20
- Iordan (*Yar'dēn*) Gen. 13,10-11; 32,11; 50,10-11; Num. 13,28; 22,1; 26,3.63; 31,12; 32,5.19.21.29.32; 33,48.50-51; 34,12.15; 35,1.10.14; 36,13; Deut. 1,1.5; 2,29; 3,8.17.20.25.27; 4,21-22. 26.41.46-47.49; 9,1; 11,8.30-31; 12,10; 27,2-4.12; 28,1; 30,18; 31,2.4.13; 32,47; 34,8
- Iosif (*Yōsēph*) Gen. 30,24-25; 33,2.7; 35,24; 37,2-3.5.13.17.23.28-29.31.36; 39,1-2.4.7.10-11.20-23; 40,3-4.6.8-9.12. 18.22-23; 41,14-17.25.39.41-42.44-46.48-51.54-57; 42,3-4.6-9.14.23-25.36; 43,15-19.25-26.29-30; 44,1-2.4.14-15.17; 45,1.3-4.9.16-17.21.26-28; 46,4-5.19-20.27-31; 47,1.3.5.7.11-12.14-17.20. 22-23.26.29.31; 48,1-3.8-13-17-18.21-22.26; 50,1-2.4.7-8.14-17.19.22-26; Ex. 1,5-6.8; 13,19; Num. 1,10.30; 13,7.11; 26,32.41; 27,1; 32,33; 34,23; 36,1.5.12; Deut. 27,12; 33,13.16
- Iothor (*Yūh'rō*) Ex. 2,16; 3,1; 4,18; 18,1. 2.5-6.9-10.12.14
- Iovan (*Yāwān*) Gen. 10,2.4
- Iras (*Hīrāh*) Gen. 38,1-12
- Iroth (*Hahīroth*) Num.33.7-8

- Isaac (*Yiḥhāq*) Gen. 17,19.21; 21,3-5.8-10.12; 22,2-3.6-7.9.13; 24,3-4.7.14.44. 62-64.66-67; 25,5-6.9.11.19-21.26.28; 26,1.6.8-9.12.16-17.19-22.27.31-32.35; 27,1.5.20-22.26-27.30.32-34.37-39.46; 28,1.5-6.13; 31,18.42.53; 32,10.12; 35,27-28; 46,1; 48,15-16; 49,31; 50,24; Ex. 2,24; 3,6.15-16; 4,5; 6,3-8; 32,13; 33,1; Lev. 26,42; Num. 32,11; Deut. 1,8; 6,10; 9,5.27; 29,12; 30,20; 34,4
- Ismael (*Yiṣṣmā'ē'l*) Gen. 16,11-16; 17,18. 20.23.25-26; 25,9.12-13.16-17; 28,9; 36,3
- ismaeliți (*yiṣṣm'ē'īlīm*) Gen. 37,25-28; 39,1
- Ispitire Ex. 17,7
- Israel (*Yisrā'ēl*) Gen. 32,29.33; 33,20; 34,7; 35,5.10.22; 36,31; 37,2.13-14; 42,5; 43,6.8.11; 45,21.28; 46,1-2.5. 8.29-30; 47,27.29.31; 48,2.8.10-11.13-14.20-21; 49,2.7.16.24; 50,2.25; Ex. 1,1.7.9.12-13; 2,11.23.25; 3,9-11.13-16.18; 4,22.29.31; 5,1-2.14-15.19; 6,5-6.9.11-14.26-27; 7,2.4-5; 9,4.6-7.26. 34; 10,20.23; 11,7.10; 12,3.6.15.19-20.27-28.31.35.37.40.42.47.50-51; 13,2. 18-20; 14,2-3.5.8.10.15-16.19-20.22.-25.29-31; 15,1.19.22; 16,1-3.6.9-10.12. 15.17.31.35; 17,1.6-8.11; 18,1.8.12.25; 19,1-3.6.22; 21,17; 23,22; 24,1.4-5.9-11.17; 25,2.22; 27,20-21; 28,1.9.11-12.21.29-30.38; 29,28.43.45; 30,12.16. 31; 31,13.16-17; 32,4.8.20.27; 33,5-6; 34,23.27.30.32.34-35; 35,1.4.20.30; 36,3. 13-14.21; 39,10.22; 40,36; Lev. 1,2; 4,2; 7,23.29.36.38; 9,3 10,11.14; 11,2; 12,2; 15,31; 16,5.17.19.34; 17,2-3.5.8. 10.12-14; 18,2; 19,2; 20,2; 21,24; 22,2.18.32; 23,2.10.23.34.43-44; 24,2. 8.10.15-16.23; 25,2.46.55; 26,46; 27,2. 34; Num. 1,2-3.16.20.44.45.47.49.52-53; 2,2.32.34; 3,7-9.12-13.38.40-41.45-46; 4,34; 5,4.9.12; 6,2.23; 7,2; 8,6.9-11.14-20; 9,4.17-19; 10,4.12. 28-29.35; 11,4.16.30; 13,2-3.24.26.32; 14,2. 7.10.27; 15,2.33; 16,2.9.25.34; 17,3.6. 20.24.27; 18,6.22-24.26.32; 19,9.13; 20,1.12-13.19-20.22; 21,1-3.6.10.23-25.31; 22,1-2; 24,3; 25,8; 26,2.51; 27,8.12; 28,2; 30,1-4; 31,12.16.30.42. 47.54; 32,4.6.9.13-14.17-18.22.28; 33,1. 3.38.40.51; 34,2.13.29; 35,2.8.10.15; 36,1-5.7-10; Deut. 1,1.3.38; 2,12; 3,18; 4,1.44-46; 5,1; 6,3-4; 9,1; 10,6.12; 11,6; 13,12; 17,4.12.20; 18,1.5-6; 19,3; 20,3; 21,8; 22,21-22; 23,18; 24,7; 25,6-7.10; 26,15; 27,1.9.14; 28,69; 29; 1.9.20; 31,1.7.9.11.19.22-23.30; 32,9.44-45.49.51; 33,1.5.10.21.28-29; 34,8-10.12 israelit Lev. 24,10
- israelită [*bethūlāt*] *Yisrā'ēl*) Deut. 22,19
- Issaar (*Yēfer*) Gen. 46,24; Ex. 6,18.21;
- Issaar (*Yiḥhār*) Num. 3,19.27; 16,1
- Issachar (*Yissāskhār*) Gen. 30,18; 35,23; 46,13; 49,14; Ex. 1,3; Num. 1,8.26-27; 2,5; 7,18; 10,15; 13,7; 26,19.21; 34,26; Deut. 27,12; 33,18
- Ithamar (*ʾIthāmār*) Ex. 6,23; 28,1; 37,19; Lev. 10,6.12.16; Num. 3,2.4; 4,28.33; 7,8; 26,60
- Iubal (*Yūbhāl*) Gen. 4,21
- Iuda (*Y'hūdāh*) Gen. 29,35; 35,23; 37,26; 38,1-2.6-8.11-12.15.20.22-24.26; 43,3. 8; 44,14.16.18; 46,12.28; 49,8-10; Ex. 1,2; 31,2; 35,30; 37,20; Num. 1,7.24-25.49; 2,3.9; 7,14; 13,6; 26,15; 34,19; Deut. 27,12; 33,7; 34,2
- Iudin (*Y'hūdūth*) Gen. 26,34
- Iukam (*Aqān*) Gen. 36,27
- Iuri (*Hōri*) Num. 13,5
- Izvoare (*Ayin*) Num. 34,11
- Izvorul Celui pe care l-am văzut în față (*B'ēr Lahay Ro ʾī*) Gen. 16,14
- Izvorul Judecății (*Eyn Miṣṣpāt*) Gen. 14,7
- Izvorul Jurământului (*B'ēr Šābha*) Gen. 21,14.31-33; 22,19; 26,23.33; 28,10; 46,1.5
- Izvorul Vedeniei (*B'ēr Lahay Ro ʾī*) Gen. 24,62; 25,11

Î

Încercare (*Massâh*) Deut. 6,16; 9,22

J

Jalea Egiptenilor (*'Abhêl mi^rrayim*) Gen. 50,11

Jurământ (*Șibh^e'âh*) Gen. 26,33

K

Kedamoth (*Q^edhēmōth*) Deut. 2,26

Kedar (*Qēdhār*) Gen. 25,13

Kedma (*Qēdh^emāh*) Gen. 25,15

Kenez (*Q^enaz*) Gen. 36,11.15.42

Kharmi (*Kar^emī*) Ex. 6,14

Kitii (*Kittīm*) Gen. 10,4

L

Laban (*Lābhān*) Gen. 24,28.50; 25,20; 27,43; 28,2.5; 29,1.5.9-10.13-16.19.21-26.28-30; 30,25.27.31.34.36.40.42; 31,1-2.12.19-20.22.24-26.31.33-35-36.43.46-48; 32,1.5; 46,18.25

labiim (*l^ehābhīm*) Gen. 10,13

Lael (*Lā'ēl*) Num. 3,24

Lamech (*Lāmekh*) Gen. 4,18-19.23-24; 5,25-26.28.30-31;

Lasa (*Lāṣa'*) Gen. 10,19

Latusiim (*l^etūṣīm*) Gen. 25,3

Leia (*Lē'āh*) Gen. 29,17-25.30-33; 30,9-20; 31,4.14.33; 33,1-2.7; 34,1.14; 35,23.26; 46,15.18; 49,31

Lemona (*Libh^enāh*) Num. 33,20-21

Levi (*Lēwī*) Gen. 29,34; 34,14.25.30; 35,23; 46,11; 49,5; Ex. 1,2; 2,1; 6,16.19; 32,26.28; Num. 1,49; 3,6.15.17; 4,2; 16,7-8; 17,18; 18,2.21; 26,57; Deut. 10,8; 18,1; 27,12; 31,9; 33,8

levit (*lēwī*) Ex. 4,14; 6,25; 37,19; Lev. 25,32-33; Num. 1,47.50-51.53; 2,17.33; 3,9.12.20.41.45-46; 4,46; 7,5-6; 8,6.9-15.18-22.24-26; 18,6.23.26.30; 35,2.4.6-8; Deut. 10,9; 12,12.19; 14,27.29; 16,11.14; 17,9.18; 18,1.6-7; 21,5; 24,8; 26,11-13; 27,9.14; 31,25

Lobeni (*Libh^enī*) Ex. 6,17; Num. 3,18-21; 26,58

Lobon (*Lābhān*) Deut. 1,1

Locul Întins (*R^ehobhōth*) Gen. 26,22

Locul lui Dumnezeu (casa lui Dumnezeu) (*Bēyth-'El*) Gen. 31,13

Loomim (*L^e'ummīm*) Gen. 25,3

Lot (*Lōt*) Gen. 11,27.31; 12,4-5.20; 13,1.5.7.8.10-12.14; 14,12.14.16; 19,1.5-6.9-10.12.14-15.18.23.29-30.36; Deut. 2,9; 2,19

Lotan (*Lōtān*) Gen. 36,20.22.29

Lud (*Lūdh*) Gen. 10,22

Ludiiim (*lūdhīm*) Gen. 10,13

Luza (*Lūzāh*) Gen. 35,6.9; 48,3

M

Machanareth (*Kinnereth*) Deut. 3,16

Machir (*Mākhīr*) Gen. 46,20; 50,23; Num. 26,33; 32,39-40; 36,1; Deut. 3,15

Madai (*Mādhay*) Gen. 10,2

Madan (*M^edhān*) Gen. 25,2

Madiam (*Midh^eyān*) Gen. 25,2.4; 36,35; Ex. 2,15-16; 3,1; 4,19; 18,1

Madian Num. 22,4.7; 31,3.7-9

madienit (*m^edhānim*) Gen. 37,28.36; Num. 25,6.14-16; 31,2

Maeleth (*Māhalath*) Gen. 28,9

Magdol (*Migh^edol*) Ex. 14,2; Num. 33,7

Magog (*Māghōgh*) Gen. 10,2

Maiel (*M^ehūyā'ēl*) Gen. 4,18

Maitebeel (*M^ehēytabh^e'ēl*) Gen. 36,39

Maizoob (*Mēy Zāhābh*) Gen. 36,39

Makellath (*Q^ehēlathāh*) Num. 33,22-23

Makeloth (*Maq^ehēloth*) Num. 33,25-26

- Mala (*Mah^elāh*) Num. 26,37; 27,1; 36,11
 Maleleel (*Mahala^el^el*) Gen. 5,12-13.15-17
 Mambre (*Mam^erē*) Gen. 13,18; 14,13.24; 18,1; 23,17.19; 25,9; 35,27; 49,30; 50,13
 Mamphin (*Muppīm*) Gen. 46,21
 Manachath (*Mānahath*) Gen. 36,23
 Manase (*M^enaṣeh*) Gen. 41,51; 46,20; 48,1.5.13-14.17.20; 50,23; Num. 1,10.32-33; 2,20; 7,54; 10,23; 13,11; 26,32.38; 32,33; 34,13-14; 34,23, 36,12; Deut. 3,13-14; 4,43; 29,7; 33,17; 34,2
 Manthanain (*Mattānāh*) Num. 21,18-19
 Marea cea Mare (*Hayyām Haggādhol*) Num. 34,6-7
 Marea de la apus (*hayyām hā'aharōn*) Deut. 11,24
 Marea Filistenilor (*Yām P^eliṣ^etīm*) Ex. 23,31
 Marca Roșie (*Yam-Sūph*) Ex. 10,19; 13,18; 15,4.22; 23,31; Num. 14,25; 21,4; 33,10-11; Deut. 1,1.40; 2,1; 11,4
 Marea Sării (Marea Sărată) (*Yām hammelah*) Gen. 14,3; Num. 34,3.12
 Mariam (*Mir^eyām*) Ex. 6,20; 15,20-21; Num. 12,1.4.10.15; 20,1; 26,59 Deut. 24,9
 Masek (*Meṣeq*) Gen. 15,2
 Masekka (*Maṣ^erēqāh*) Gen. 36,36
 Masma (*Miṣ^emā*) Gen. 25,14
 Massam (*Mibh^esām*) Gen. 25,13
 Masse (*Massā*) Gen. 10,30; 25,14
 Massuruth (*Mosērōih*) Num. 33,30.31
 Matecca (*Mith^eqāh*) Num. 33,28.29
 Mathusala (*M^ethūsā'ēl*) Gen. 4,18; 5,21-22.25-27
 Matraith (*Ma^erēdh*) Gen. 36,39
 Mazar (*Mibh^eṭār*) Gen. 36,42
 Megediel (*Magh^edī'ēl*) Gen. 36,43
 Melcha (*Mil^ekāh*) Gen. 11,29; 22,20.23; 24,15.24.47; Num. 26,37; 27,1; 36,11
 Melchiel (*Ma^ekī'ēl*) Gen. 46,17; Num. 26,29
 Melchisedec (*Ma^ekī-Ṭedheq*) Gen. 14,18
 Mera (*Mārāh*) Ex. 15,23
 Merari (*M^erārī*) Gen. 46,11; Ex. 6,16.19; Num. 3,17.20.33.35-36; 4,29.33.42; 7,8; 10,17; 26,57
 Mesopotamia (*'Arām*) Gen. 24,10; 25,20; 27,43; 28,2.5-7; 31,18; 33,18; 35,9.26; 46,15; 48,7; Num. 23,7; Deut. 23,5
 Mesraim (*Mi^erāyim*) Gen. 10,6.13
 Misadai (*Mōsērāh*) Lev. 10,4; Deut. 10,6
 Misor (*Mīṣor*) Deut. 3,10
 Moab (*Mō'ābh*) Gen. 19,37; 36,35; Num. 21,11.13.15.20.26.28-30; 22,1.3-4.7-8.10.14.36; 23,6-7; 24,17; 25,1; 26,3.6.3; 31,12; 33,45.48.50; 35,1; 36,13; Deut. 1,5; 2,8; 28,69; 32,49; 34,1.5-6.8
 moabit (*mō'ābh*) Gen. 19,37; Ex. 15,15; Deut. 2,9.11.18.29; 23,4
 Mocha (*Ma'akhāh*) Gen. 22,24
 Modad (*Mēydhād*) Num. 11, 26-27
 Moise (*Moṣeh*) Ex. 2,10-11.14-15.17.21-22; 3,1.3-4.6-7.11-15; 4,1.3-4.10-11.13-14.18-21.26-30; 5,1.4.20.22; 6,1-2.9-10.12-13.20.26-30; 7,1.6-8.10.14.19-20.26; 8,1.4-5.8-9.12.16.21-22.25-27; 9,1.8.10-11.13.22-23.27.29.33-34; 10,1.3.6.8-9.12-13.16.18.21-22.24-25.28; 11,1.3-4.8-10; 12,1.21.28.31.35.43.50; 13,1.3.19; 14,1.11.13.15.21.26-27.31; 15,1.22.24-25; 16,2.4.6.8-9.11.15.19-20.22-25.28.32-34; 17,2-6.8.10-12.14-15; 18,1-2.5-8.12-13.15.17.24-27; 19,3.7-10.14.17.19-21.23.25; 20,19-22; 24,1-4.6.8-9.12-13.15-16.18; 25,1; 30,11.17.22.34; 31,1.12.18; 32,1.7.11.15.17.19.21-23.25.28-31.33; 33,1.7-9.11-12.17; 34,1.4.8.10.27-31.34-35; 35,1.4.20.29-30; 36,2-3.5-6.8.12.14.28.33.36.38; 37,19-20; 38,26-27; 39,10.13.22-23; 40,1.16.18-19.21.23.25.27.33.35; Lev. 1,1; 4,1; 5,14.20; 6,1.12.17; 7,22.28.38; 8,1.4-6-9.22.24-31.36; 9,1.6-7.10.21.23; 10,3-7.11-12.16.19; 11,1; 12,1; 13,1; 14,1.33; 15,1; 16,1-2.34; 17,1; 18,1; 19,1; 20,1; 21,1.16.24; 22,1.17.26; 23,1.9.24.

- 26.33.44; 24,1.11.13.23; 25,1; 26,46; 27,1.34; Num. 1,1.17.19.44.48.53; 2,1.33-34; 3,1.5.11.14.16.38-40.42.44.49.51; 4,1.14.21.34; 5,1.5.11; 6,1.22; 7,1.4.11; 8,1-5.20.23; 9,1.8-9; 10,1.29; 11,10.16.21-24; 12,1.3-4.7.13; 13,1.26; 14,2.13.26.39; 15,1.17.33.35; 16,3.15; 17,1.6-16.26-27; 18,25; 19,1; 20,2-3.6-7.9-12.14.23; 21,5-9.21.32.34; 25,4-6.10.16; 26,1.52.59.63; 27,2.5.12.15; 28,1; 30,1.17; 31,1-7.12-15.21.25.31.41-42.47-49.51.54; 32,2.6.20.25.28-29.40; 33,1-2.50; 34,1.13.16; 35,1.9; 36,1.5.13; Deut. 1,1.3.5; 4,4.44-46; 5,1; 27,1.9. 11; 28,69; 29,1; 31,1.7.9-10.14.16.22-24.30; 32.44-45.48; 33,1.4; 34,1.4-5.7-10.12
- Mooli (*Mah^elī*) Ex. 6,19; Num. 3,20.33; Mormintele Poștei (*Qibh^eroth hatta^eawāh*) Num. 11,34-35; 33,16-17 Deut. 9,22
- Mosoch (*Mešekh*) Gen. 10,2.23
- Movila este martor (*haggal 'ēdh*) Gen. 31,48
- Movila Martor (*Gal^e 'ēdh*) Gen. 31,47
- Movila Mărturieii (*Yeghar sāhadhūthā*) Gen. 31,47
- Moze (*Mizzāh*) Gen. 36,13.17
- Muntele, muntele (*Hor Hāhār*) Num. 34,7-8
- Musi (*Mūšī*) Num. 3,20.33; 26,58
- Nachoth (*Naḥath*) Gen. 36,13.17
- Nadab (*Nādābh*) Ex. 6,23; 24,1.9; 28,1; Lev. 10,1; Num. 3,2.4; 26,60-61
- Naid (*Nōdh*) Gen. 4,16
- Nambra (*Nim^erāh*) 32,3.36
- Namuel (*N^emū'ēl*) Num. 26,9.12
- Napec (*Nephegh*) Ex. 6,21
- Naphes (*Nāphīs*) Gen. 25,15
- Nathanael (*N^ethan^e'ēl*) Num. 1,8; 2,5; 7,18.23; 10,15
- Nave (*Nūn*) Ex. 33,11; Num. 11,28; 12,8.14; 13,6; 14,30.38; 26,65; 27,18; 32,12.28; 34,16; Deut. 1,38; 32,44; 34,9
- Nave (*Naḥ^ebī*) Num. 13,14
- Nebrod (*Nim^erodh*) Gen. 10,8-9
- Nedreptate (*'Ešeq*) Gen. 26,20
- Neftali (*Naph^etālī*) Gen. 30,8; 35,25; 46,24; 49,21; Ex. 1,4; Num. 1,15.42-43; 2,29; 7,78; 10,27; 13,14; 26,48.50; Deut. 27,13; 33,23; 34,2
- nephthaliim (*naph^etuḥīm*) Gen. 10,13
- Ninive (*Nīn^ewēh*) Gen. 10,11-12
- Noe (*Noah*) Gen. 5,29-30.32; 6,8-10.13. 22; 7,1.5-7.9.11.13.15-16.23; 8,1.6.11. 13.15.18.20; 9,1.8.12.17-20.24.28-29; 10,1.32
- Noema (*Na'amāh*) Gen. 4,22
- Noeman (*Na'amān*) Gen. 46,21; Num. 26,44
- Noua (*No'āh*) Num. 26,37; 27,1; 36,11

N

- Naaliel (*Naḥālī'ēl*) Num. 21,19
- Naason (*Naḥ^ešōn*) Ex. 6,23; Num. 1,7; 2,3; 7,12.17; 10,14
- Nabaioth (*N^ebhāyōth*) Gen. 25,13; 28,9; 36,3
- Nabau (*N^ebhō*) Num. 27,12; 32,3.42; Deut. 32,49; 34,1
- Nabdeel Gen. 25,3.13
- Naboth (*Nobhah*) Num. 32,42
- Nachor (*Nāhōr*) Gen. 11,22-27.29; 22,20.23; 24,10.15.24.47; 29,5; 31,52

O

- Oboth (*'Obhoth*) Num. 21,10-11; 33,43-44
- Ochozath (*'Aḥuzzath*) Gen. 21,22.32; 26,26
- Odollam (*'adhullāmī*) Gen. 38,1.12.20
- Odorra (*Hadhōrāh*) Gen. 10,27
- Og (*'Ogh*) Num. 20,33; 24,23; 32,33; Deut. 1,4; 3,1-4.10-11.13; 4,47; 29,6; 31,4
- omachathiṭi (*ma'akhāthī*) Deut. 3,14
- Oman (*'Onām*) Gen. 36,23
- Omar (*'Omār*) Gen. 36,11.15
- omeeni (*'ēyimīm*) Gen. 14,5
- ommin (*'ēmīm*) Deut. 2,10-11

Ommoth ('*ummōth*) Num. 25,15
 Omusi (*Mūšī*) Ex. 6,19
 On Ex. 1,11
 Onan (*Onān*) Gen. 38,4.8-9; 46,12
 Onan ('*Anā*) Gen. 36,24
 Opher (*Hēpher*) Num. 26,36
 Ophimin (*Huppīm*) Gen. 46,21
 Or (*Hor*) Ex. 17,10.12; 24,14; 31,2;
 35,30; Num. 20,22-23.27; 21,4; 27,13;
 33,37.39.41; Deut. 32,50
 Orech ('*Erekh*) Gen. 10,10
 Os ('*Uš*) Gen. 10,23; 36,28
 Othom ('*Ethām*) Ex. 13,20
 Ox ('*Uš*) Gen. 22,21
 Oza ('*Azzān*) Num. 34,26
 Oziel ('*Uzzī'ēl*) Ex. 6,18.22; Num. 3,19.
 27.30

P

Paște (*Pesah*) Ex. 12,11.21.27.43.46.48;
 Num. 9,2.4.6.10.12.14; 28,16; 33,3;
 Deut. 16,1-2.5-6
 patrosioniim (*path^orusīm*) Gen. 10,14
 Petephres (*Pōīphar*) Gen. 37,36; 39,1
 Petephres (*Pōī Phera*) Gen. 41,45.50;
 46,20
 Phadael (*P^odhah^o'ēl*) Num. 34,28
 Phadassur (*P^odhāhpūr*) Num. 1,10; 2,20;
 7,54.59; 10,23
 Phagaiel (*Pagh^o'ī'ēl*) Num. 1,13; 2,27;
 7,72.77; 10,26
 Phaldas (*Pi^ldās*) Gen. 22,22
 Phalek (*Peleg*) Gen. 10,25; 11,16-19
 Phaleth (*Peleth*) Num. 16,1
 Phallu (*Pallū*) Gen. 46,9; Ex. 6,14; Num.
 26,5.8
 Phalti (*Pa^ltī*) Num. 13,9
 Phaltiel (*Pa^ltī'ēl*) Num. 34,26
 Pharan (*Pā'rān*) Gen. 14,5; 21,21; Num.
 10,12; 12,16; 13,3.26; 33,36; Deut. 1,1;
 33,2
 Phares (*Pereš*) Gen. 38,29; 46,12; Num.
 26,16

Pharnach (*Par^onākh*) Num. 34,25
 Phasga (*Pis^ogāh*) Deut. 34,1
 Phathura (*P^othōrāh*) Num. 22,5
 Phikol (*Pīkhol*) Gen. 21,22.32; 26,26
 Phinees (*Pīn^ohās*) Ex. 6,25; Num. 25,7.
 11; 31,6
 Phino (*Pūnon*) Num. 33,42-43
 Phinon (*Pīnon*) Gen. 36,41
 Phison (*Pīson*) Gen. 2,11
 Phogor (*Pā'ū*) Gen. 36,39
 Phogor (*Pe'ōr*) Num. 23,28; 25,18; 31,16;
 Deut. 3,29; 4,46; 34,6
 Phua (*Pū'āh*) Ex. 1,15
 Phua (*Puwāh*) Gen. 46,13
 Phua (*Puwwāh*) Num. 26,19
 Phud (*Pūš*) Gen. 10,6
 Phutiel (*Pūšī'ēl*) Ex. 6,25
 Pitom (*Pithom*) Ex. 1,11
 Psonthomphanech (*Tāph^onath Pa^onēah*)
 Gen. 41,45

R

Raab (*R^ohobh*) Num. 13,21
 Rafu (*Rāphū*) Num. 13,9
 Ragau (*R^oū*) Gen. 11,18-21
 Raguel (*R^oū'ēl*) Gen. 25,3; 36,4.10.13.
 17; Ex. 2,18; Num. 1,14; 2,14; 7,42.47;
 10,20.29
 Rahel (*Rāhēl*) Gen. 29,6.9-12.16-18.20.
 25.28-31; 30,1-3.5-8.14-15.22-23.25;
 31,4.14.19.32-35; 33,1-2.7; 35,16.19-
 20.24-25; 46,19.22.25; 48,7
 Ramese (*Ra'am^osēs*) Gen. 46,28; 47,11;
 Ex. 1,11; 12,37; Num. 33,3.5
 Ramoth (*Rā'moth*) Deut. 4,43
 Raphaca (*Daph^oqāh*) Num. 33,12-13
 raphaimi (*r^ophā'im*) Gen. 15,20; Deut.
 2,11.20; 3,11.13
 Raphidin (*R^ophīdhīm*) Ex. 17,1.8; 19,1;
 Num. 33,14-15;
 Rathama (*Rīth^omah*) Num. 33,18-19
 Rebeca (*Ribh^oqāh*) Gen. 22,22; 24,15.29-
 30.45.51.53.58-61.64.67; 25,20-21.26.

28; 26,7-8.35; 27,5-6.11.15.42.46; 28,5;
29,1.12; 35,8; 49,31
Reema (*R^e'ūmāh*) Gen. 22,24
Regma (*Ra^e'māh*) Gen. 10,7
Remmon-Phares (*Rimmon-Pāref*) Num.
33,19-20
Riphath (*Rīphath*) Gen. 10,3
Rison (*Diṣōn*) Gen. 36,21.28.30
Roboc (*Rebha'*) Num. 31.8
Rocom (*Reqem*) Num. 31.8
Rodii (*dodhānīm*) Gen. 10,4
Rooboth (*R^e'hobhoth*) Gen. 10,11; 36,37
Ros (*Ro'y*) Gen. 46,21
Ruben (*R^e'ūbhēn*) Gen. 29,32; 30,14;
35,22-23; 37,21-22.29; 42,22.37; 46,8-
-9; 48,5; 49,3; Ex. 1,2; 6,14; Num. 1,5.
20-21; 2,10.16; 7,30; 10,18; 13,4; 26,5;
32,1-2.6.25.29.31.33.37; 34,14; Deut.
3,12.16; 4,43; 11,6; 27,13; 29,7; 33,6

S

Saar (*Toḥar*) Gen. 23,8; 25,9; 46,10; Ex.
6,15
Saba (*S^e'bhā'*) Gen. 10,7; 25,3
Sabakatha (*Sabh^e'khā'*) Gen. 10,7
Sabatha (*Sabh^e'tāh*) Gen. 10,7
Sabatha (*Ṣiph^e'tān*) Num. 34,24
Sabev (*S^e'bhā'*) Gen. 10,28
Safat (*Ṣāphāt*) Num. 13,5
Sala (*Ṣelah*) Gen. 10,24; 11,13-15
Salamiel (*S^e'lumī'ēl*) Num. 1,6; 2,12;
7,36.41; 10,19
Samaliel (*Ṣammū'a*) Num. 13,4
Samaliel (*S^e'mū'ēl*) Num. 34,20
Salem (*Ṣālēm*) Gen. 14,18; 33,18
Saleph (*Ṣāleph*) Gen. 10,26
Salomith I.ev. 24,11
Salpaad (*T^e'lāph^e'hād*) Num. 26,7; 27,1.
7; 36,2.6.10
Samala (*Sam^e'lāh*) Gen. 36,36-37
Samaran (*Ṣim^e'ronl*) Num. 26,20
Samareu (*T^e'mārī*) Gen. 10,18
Sami (*Ṣūhām*) 26,46
Sanior (*Sar^e'yon*) Deut. 3,9
Sanir (*S^e'nūr*) Deut. 3,9
Saphar (*Ṣāpher*) Num. 33,23-24
Saphon (*Tīph^e'yōn*) Gen. 46,16
Saphon (*T^e'phōn*) Num. 26,24
Sara (*Sārāy*) Gen. 11,29-31; 12,5.11.17;
16,1-3.5-6.8; 17,15; 46,17
Sara (*Sārāh*) Num. 26,30
Sarada (*T^e'dhādāh*) Num. 34,8
Sarra (*Ṣārāh*) Gen. 17,15.17.19.21; 18,6.
9-15; 20,2.14.16.18; 21,1-3.6-7.9.12;
23,1-2.19; 24,36.67; 25,10.12; 49,31
Sathur (*S^e'thūr*) Num. 13,13
Sattin (*Ṣittīm*) Num. 25,1
Saul (*Ṣā'ūl*) Gen. 36,37-38; 46,10; Ex.
6,15; Num. 26,13
Saunis (*Ṣūnī*) Gen. 46,16
Sava (*Ṣū'a*) Gen. 38,2.12
Save (*Ṣāwēh Qīr^e'yāthāyim*) Gen. 14,5
Sālașele lui Iair (*Ḥawwoth Yā'ir*) Num.
32,41
Sālașul Morților (*S^e'ōl*) Gen. 37,35; 42,38;
44,29.31; Num. 16,30.33; Deut. 32,22
Sārbātoarea azimelor (*Maṣṣōth*) Ex. 23,15;
34,18; Deut. 16,16
Sārbātoarea corturilor (*Sukkoth*) Deut.
16,13.16; 31,10
Sārbātoarea culesului (*Ḥag haqqāfir*) Ex.
23,16; 34,22
Sārbātoarea săptămânilor (*Hagh
Ṣābhu'ōth*) Ex. 34,22; Deut. 16,10.16
Sārbātoarea secerișului (*Ḥag hā'āsiph*)
Ex. 23,16
Sebama (*S^e'bhām*) Num. 32,3.38
Sebegon (*Tībh^e'ōn*) Gen. 36,2.14.20.24.29
Seboim (*T^e'bhoyim*) Gen. 10,19; 14,2.8;
Deut. 29,22
Sediur (*S^e'dhi'ūr*) Num. 1,5; 2,10; 7,30.35;
10,18
Segor (*To'ar*) Gen. 14,2.8; 19,22-23.30;
Deut. 34,3
Seir (*Sē'ir*) Gen. 14,6; 32,4; 33,14.16;
36,8-9.20-21; Deut. 1,2.44; 2,1.4-5.8-
-9.12.18.22.29; 33,2
Selcha (*Sa^e'khāh*) Deut. 3,10
Selemi (*S^e'lomi*) Num. 34,27

- Sella (*Tillāh*) Gen. 4,19.22-23
 Sellem (*Šillēm*) Num. 26,49
 Selmona (*Haš^emonāh*) Num. 33,29-30.41-42
 Selmona (*Tal^emonāh*) Num. 33,41-42
 Selom (*Šēlāh*) Gen. 38,5.11.14.26; 46,12; Num. 26,16
 Sem (*Šēm*) Gen. 5,32; 6,10; 7,13; 9,18.23.26-27; 10,1.21-22.31; 11,10-11
 Semei (*Šim^eī*) Ex. 6,17; Num. 3,18.21
 Senna (*Tināh*) Num. 34,4
 Sennaar (*Šin^eār*) Gen. 10,10; 11,2; 14,1-2.9
 Seon (*Šihōn*) Num. 21,21.23.26-29.34; 32,33; Deut. 1,4; 2,24.26.30-32; 3,2.6; 4,46.48; 29,6; 31,4
 Seppham-Arbela (*Š^ephām Hāribh^elāh*) Num. 34,11
 Sepphora (*Šiph^erāh*) Ex. 1,15
 Sepphora (*Tipporāh*) Ex. 2,21; 4,25; 18,2
 Sered (*Seredh*) Gen. 46,14
 Seruch (*S^erūgh*) Gen. 11,20-23
 Sessi (*Šēšay*) Num. 13,22
 Seth (*Šēth*) Gen. 4,25-26; 5,3-8; Num. 24,17
 Setri (*Sith^erī*) Ex. 6,22
 Sfadā (*M^erībāh*) Ex. 17,7
 Sfintenia (*haqqodheš*) Ex. 29,6
 Sfintenia Domnului (*haqqodheš lip^enēy YHWH*) Ex. 28,36; 36,37
 Sichem (*Š^ekhem*) Gen. 12,6; 33,19; 34,2.4.6.8.11.13.18.20.24.26; 35,4-5; 37,12-14; 48,22
 sichemi (*Š^ekhem*) Gen. 33,18
 Sidon (*Tidhon*) Gen. 10,15.19; 49,13
 Simeon (*Šim^e’ōn*) Gen. 29,33; 34,14.25.30; 35,23; 42,24.36; 43,23; 46,10; 48,5; 49,5; Ex. 1,2; 6,15; Num. 1,6.22-23; 2,12; 7,36; 10,19; 13,5; 25,14; 26,12.14; 34,20; Deut. 27,12
 Sin (pustiul) (*Sīn*) Num. 33,11-12
 Sin (pustiul) (*Tin*) Ex. 16,1; 17,1; Deut. 32,51; Num. 13,21; 20,1; 27,14; 33,36; 34,3
 Sina (*Sīnāy*, pustiul) Lev. 7,38; Num. 1,1.19; 3,4.14; 9,1.5; 10,12; 26,61.64; 27,6; 33,15-16
 Sinai (*Sīnay*, muntele) Ex. 16,1; 19,1-2.11.16.18.20.23; 24,16; 31,18; 34,2.4.32; Lev. 7,38; 25,1; 26,46; 27,34; Num. 3,1; 28,6
 Siria Deut. 26,5
 sirian (*’arammī*) Gen. 25,20; 28,5; 29,1; 31,20.22.24; 46,20
 Sobal (*Šōbhāl*) Gen. 36,20.23.29
 Socoth (*Sukkoth*) Ex. 12,37; 13,20; Num. 33,5-6
 Sodoma (*S^edhom*) Gen. 10,19; 13,10.12; 14,2.8.10-12.16-17.21-22; 18,16.20.22.26; 19,1.24.28; Deut. 29,22; 32,32
 Sofar (*Šōphān*) Num. 32,35
 Sogar (*Tū’ār*) Num. 1,8; 2,5; 7,18.23; 10,15
 Some (*Šammāh*) Gen. 36,13.17
 Soph (*Š^ephō*) Gen. 36,23
 Sophan (*Š^ephūphām*) Num. 26,43
 Sophar (*T^ephō*) Gen. 36,11.15
 Sophera (*S^ephārāh*) Gen. 10,30
 Sove (*Šūah*) Gen. 25,2
 Stâncea Cioplită (*Ro’s Happis^egāh*) Num. 21,20; 23,14; Deut. 3,27
 Stejarul cel înalt (*’ēlōnēy moreh*) Gen. 12,6; Deut. 11,30
 Stejarul lui Mambre (*’ēlōnēy Mam^erē*) Gen. 13,18; 14,13; 18,1
 Stejarul Plângerii (*’Allōn Bākhūth*) Gen. 35,8
 Suchem (*Šekhem*) Num. 26,35
 Sudi (*Sōdhī*) Num. 13,10
 Sumaer (*Š^emīdhā*) Num. 26,36
 Suni (*Sūnī*) Num. 26,24
 Sur (*Šūr*) Gen. 16,7; 20,1; 25,18; Ex. 15,22
 Sur (*Tūr*) Num. 31,8
 Suriel (*Tūrī’ēl*) Num. 3,35
 Surisadai (*Tūrīšaddāy*) Num. 1,6; 2,12; 7,36.41; 10,19
 Susi (*Sūsī*) Num. 13,11

Sutala (*Šūthelah*) Num. 26,39
 Sutalaam Gen. 46,20
 Syllem (*Šillēm*) Gen. 46,24
 Symobor (*Šem^e'ēbher*) Gen. 14,2

T

Taam Gen. 46,20
 Tabek (*Tebhah*) Gen. 22,24
 Taberele (*Maḥanēh*) Gen. 32,3
 Tanach (*Taḥan*) Num. 26,39
 Tanin din Egipt (*To'an Miḥrāyim*) Num. 13,22
 Tarath (*Tārah*) Num. 33,27-28
 Thaiman (*Tēymān*) Gen. 25,3.15; 36,11. 15.42
 thaimaniṭi (*tēymāni*) Gen. 36,34
 Thamar (*Tāmār*) Gen. 38,6.11.13.24.26
 Thamna (*Tim^enāh*) Gen. 36,12.22.40; 38,12-14
 Thara (*Terah*) Gen. 11,24-28.31-32
 Thargal (*Tidh^e'āl*) Gen. 14,1.9
 Tharsis (*Tar^e'šiy*) Gen. 10,4
 Thasoban (*'Eḥ^ebōn*) Gen. 46,16
 Thelamin (*Tal^emay*) Num. 13,22
 Thersa (*Tūr^e'fāh*) Num. 26,37; 27,1; 36,11
 Thiras (*Tūrās*) Gen. 10,2
 Thobel (*Tubhāl*) Gen. 4,22; 10,2
 Thola (*Tōlā'*) Gen. 46,13; Num. 26,19
 Thorgama (*Togar^emāh*) Gen. 10,3
 Tigru (*Hiddeqel*) Gen. 2,14
 Tochos (*Taḥaṣ*) Gen. 22,24
 Tophol (*Tephe*) Deut. 1,1

U

Ukan (*'Aqān*) Gen. 36,27
 Ul (*Hūl*) Gen. 10,23
 Ulamlus (*'Ulām Lūz*) Gen. 28,19
 Uphi (*'Ephodh*) Num. 34,23
 Uphir (*'Ophir*) Gen. 10,29

Ur (*Hūr*) Num. 31.8
 Urios (*'Urit*) Ex. 31,2; 35,30; 37,20

V

Vâlceaua (*Haḥēroth*) Deut. 1,1
 Vale Gen. 23,2
 Valea Gerarei (*Naḥal-G^erār*) Gen. 26,17.19
 Valea Save (*'Emeq Šāwēh*) Gen. 14,17
 Valea Sărată (*'Emeq haššiddīm*) Gen. 14,3.8.10
 Valea Strugurelui (*Naḥal 'Eṣ^ekol*) Num. 13,23.24; 32,9; Deut. 1,24
 Valea Zaret (*naḥal Zāredh*) Num. 21,12
 Vălvătaia (*Tabh^e'erāh*) Num. 11,3; Deut. 9,22
 Vedenia (*Miḥ^epāh*) Gen. 31,49
 Viața (Eva) (*Hawwāh*) Gen. 3,20

Z

Zabulon (*Z^ebhūlun*) Gen. 30,20; 35,23; 46,14; 49,13; Ex. 1,3; Num. 1,9.28-29; 2,7; 7,24; 10,16; 13,10; 26,22-23; 34,25; Deut. 27,13; 33,18
 Zachur (*Zakkūr*) Num. 13,4
 Zambran (*Šim^erōn*) Gen. 46,13
 Zambri (*Zim^erī*) Num. 25,14
 Zaphoim Gen. 36,43
 Zara (*Zerah*) Gen. 36,33; 38,30; 46,12.33; Num. 26,13.16
 Zare (*Zerah*) Gen. 36,13.17
 Zaret (*Zāredh*) Deut. 2,13-14
 Zechri (*Zikh^erī*) Ex. 6,21
 Zelpha (*Zi^epāh*) Gen. 29,24; 30,9-10.12; 35,26; 37,2; 46,17
 Zemran (*Zim^erān*) Gen. 25,2
 Zogora (*To'ar*) Gen. 13, 10
 zomzommin (*Zam^ezummim*) Deut. 2,20
 Zoob (*Sūphāh*) Num. 21,14
 Zukam (*Zaavān*) Gen. 36,27

BIBLIOGRAFIE

I. Abrevieri ale scrierilor antice

(titlurile citate și în traducere românească au fost menționate în paranteză):

Enoh = *Cartea lui Enoh*
Ep. Arist. = *Epistola lui Aristeas*
Ep. Barn. = *Epistola lui Barnaba*
Epist. ad Diogn. = *Epistola către Diognet*
4Ezdra = *A patra carte a lui Ezdra*
Jub. = *Cartea Jubileelor*
Mișna Pes. = *Mișna Pesahim*
Talmud B = *Talmudul Babilonian*
Targum Io. = *Targumul Ionathan*
Targum N = *Targumul Neofiti*
Targum O = *Targumul Onkelos*
Sifre Num. = *Sifre la Numerii*
Q = *Manuscrisele de la Qumran*
Vulg. = *Vulgata*

Ambrozie

CA = *De Cain et Abel*
Fid. = *De fide, libri quinque*
Ap. D. = *Apologia David altera (Apologia lui David)*
Hex. = *Hexaemeron*

Atanasie

VA = *Vita Antonii (Viața lui Antonie)*
Ep. Serap. = *Epistula ad Serapionem*

Augustin

Ep. = *Epistulae*
Civ. Dei = *De civitate Dei*
Gen. Litt. = *De Genesi ad Litteram*
QE = *Quaestionum Evangeliorum*
Quaest. in Hept. = *Quaestiones in Heptateuchum*

Chiril al Alexandriei

Ador. = *De adoratione et cultu in spiritu et veritate*

Glaph. = *Glaphyra in Pentateuchum (Glafire)*

In Io. = *Commentarii in Ioannem*

Chiril al Ierusalimului

Cat. Myst. = *(Catecheses) Mystagogiae*

Cat. = *Catechesis ad illuminandos (Cateheze)*

Pro. = *Procatechesis*

Ciprian

Ep. = *Epistulae*

Clement din Alexandria

Ecl. proph. = *Eclogae propheticae*

ET = *Excerpta ad Theodoto*

Paed. = *Paedagogus (Pedagogul)*

Strom. = *Stromata (Stromate)*

Clement Romanul

1 Clement = *Epistola I*

Cosmas

Top. = *Topographia*

Didim cel Orb

In Gen. = *In Genesisim*

In Zacch. = *In Zacchariam*

Trin. = *De Trinitate*

Epifanie al Salaminei

Gemm. = *De XII gemmis*

Fid. = *De fide*

Eusebiu

QE = *Quaestiones evangelicae*

DE = *Demonstratio evangelica*

PE = *Praeparatio evangelica*

Evagrie

Cogit. = *De malignis cogitationibus*

Ep. 56 = *Epistulae 56*

Pract. = *Practicus (Tratatul practic)*

Flavius Iosephus

AI = *Antiquitates Iudaicae (Antichitățile iudaice)*

Bell. Iud. = *De bello Iudaico*

CA = *Contra Apionem*

Grigore al Nyssei

Bapt. = *De baptismo*

Opif. = *De opificio hominis*

Virg. = *De virginitate*

Encom. St. = *Encomium in sanctum Stephanum*

Hex. = *Apologia in Hexaemeron*

Cant. = *In Canticum Canticorum*

Lum. = *In diem luminum*

VM = *De vita Mosis (Viața lui Moise)*

C. Eun = *Contra Eunomium*

Grigore de Nazianz

Or. = *Oratio*

Herodot

Hist. = *Historiae*

Hesychios

Fest. = *Homiliae festales*

Hipolit

Ben. Iac. = *De benedictionibus Isaaci et Iacobi (Binecuvântările lui Iacob)*

Com. Dan. = *Commentarium in Danielelem*

Christ. = *De Christo et Antichristo*

Trad. = *Traditio apostolica*

Ieronim

In Matth. = *Commentarii in Matthaeum*

Ex. = *De Exodo*

Ep. = *Epistulae*

Epist. ad Nep. = *Epistula ad Nepotianum*

In Os. = *Commentarii in Osee prophetam*

QG = *Hebraicae Quaestiones in libro Geneseos*

Ioan Damaschinul

Sermo = *Sermo in annuntiationem Mariae*

Ioan Gură de Aur

Com. Is. = *Commentarii in Isaiam*

Negat. = *De negatione Petri*

In Eust. = *In sanctum Eustathium Antiochenum*

Hom. Col. = *In epistulam ad Colossenses (homiliae)*

Hom. Gen. = *In Genesim (homiliae)*

Hom. in Mt. = *In Matthaeum (homiliae)*

Hom. Oz. = *In Oziam (homiliae)*

Irineu

Adv. haer. = *Adversus haereses*

Dem. = *Demonstratio apostolica*

Iulian Apostatul

C. Gal. = *Contra Galilaeos*

Iustin

Apol. = *Apologia*

Dial. = *Dialogus cum Tryphone (Dialogul cu Trifon)*

Lactanțiu

Ira. = *De ira Dei*

Macarie

Hom. = *Homiliae spirituales*

Maxim Mărturisorul

Qu. = *Quaestiones et dubia*

Q Th. = *Quaestiones ad Thalassium*

Metodiu al Olimpului

Symp. = *Symposion (Banchetul)*

Origen

C. Cels. = *Contra Celsum*

Com. Gen. = *Commentarii in Genesim*

Com. Cant. = *Commentarii in Canticum Canticorum*

Com. Io. = *Commentarii in evangelium Ioannis*

Com. Mt. = *Commentarii in evangelium Matthaei*

Com. Rom. = *Commentarii in epistula ad Romanos*

De or. = *De oratione*

De princ. = *De principiis*

P. Pascha = *Péri pascha (Despre Paști)*

Dialogus Her. = *Dialogus cum Heraclide*

Exh. mart. = *Exhortatio ad martyrium*

In Mt. ser. = *Sermones in Matthaei*

Hex. = *Hexapla*

Hom. 1Rg. = *In librum primum Regnorum*

Hom. Ex. = *Homiliae in Exodum*

Hom. Ez. = *Homiliae in Ezechielem*

Hom. Gen. = *Homiliae in Genesim*

Hom. Ier. = *Homiliae in Ieremiam*

Hom. Ies. = *Homiliae in Iesu Nave*

Hom. Is. = *Homiliae in Isaiam*

Hom. Luc. = *Homiliae in Lucam*

- Hom. Lev.* = *Homiliae in Leviticum*
Hom. Num. = *Homiliae in Numeros*
Ep. Afric. = *Epistula ad Africanum*
Ep. Greg. = *Epistula ad Gregorium Thaumaturgum*
Sel. in Ex. = *Selecta in Exodum*

Philon

- Abr.* = *De Abrahamo*
Agr. = *De agricultura*
Cher. = *De cherubim*
Confus. = *De confusione linguarum*
Congr. = *De congressu*
Ios. = *De Iosepho*
Decal. = *De decalogo*
Deter. = *Quod deterius potiori insidiari solet*
Deus = *Quod Deus sit immutabilis*
Ebr. = *De ebrietate*
Fug. = *De fuga et inventione*
Gig. = *De gigantibus*
Her. = *Qius rerum divinarum heres sit*
LA = *Legum allegoriarum*
Leg. = *Legatio ad Gaium*
Migr. = *De migratione Abrahami*
Mos. = *De vita Mosis*
Mut. = *De mutatione nominum*
Opif. = *De opificio mundi*
PhIPA = *Philonis Iudaei Paralipomena Armena translata*
Plant. = *De plantatione*
Post. = *De posteritate Caini*
Praem. = *De praemiis et poenis*
QE = *Quaestiones in Exodum*
QG = *Quaestiones in Genesisim*
Sacrif. = *De sacrificiis Abelis et Caini*
Sobr. = *De sobrietate*
Somn. = *De somniis*
Spec. = *De specialibus legibus*
Virt. = *De virtutibus*

Procopios

- Com. Gen.* = *Commentarii in Genesisim*

Pseudo-Hipolit

- Hom.* = *Homiliae*

Rufinus

- Ben.* = *De benedictionibus patriarcharum (Binecuvântările patriarhilor)*

Teofil al Antiohiei

Ad Aut. = *Ad Autolyicum*

Tertulian

Adv. Prax. = *Adversus Praxean*

Adv. Marc. = *Adversus Marcionem*

Res. = *De resurrectione mortuorum*

Theodoret al Cyrului

Ex. Inter. = *Ex Interrogationes*

Haer. = *Haereticarum Fabularum compendium*

Q IRg. = *Quaestiones in Reges et Paralipomena*

QE = *Quaestiones in Exodum*

QG = *Quaestiones in Genesim*

Q Id = *Quaestiones in Iudicum*

Q Ios. = *Quaestiones in Iosuaam*

Q Dt. = *Quaestiones in Deuteronomium*

Quaest. in Lev. = *Quaestiones in Leviticum*

Qu. Num. = *Quaestiones in Numeros*

Vasile cel Mare

Adv. Eun. = *Adversus Eunomium*

Fid. = *De fide*

Jud. = *De iudicio Dei*

De orig. = *De origine hominis (homiliae)*

Ep. = *Epistulae*

Hom. Hex. = *Homiliae in hexaemeron*

Qu. = *Asceticon magnum sive Quaestiones - regulae fusius tractatae*

Qu. brev. = *Asceticon magnum sive Quaestiones - regulae brevius tractatae*

II. Bibliografie generală

Bibliografia cvasicompletă despre Septuaginta este conținută în două volume: pentru studiile publicate până în 1969, S.P. Brock, C.T. Fritsch, S. Jellicoe, *A classified Bibliography of the Septuagint*, Leyden, 1973; pentru studiile publicate din 1970 până în 1993, C. Dogniez, *Bibliography of the Septuagint/Bibliographie de la Septante (1970-1993)*, Leyden, 1995. Bibliografia următoare este sintetică și orientativă.

Sigle și alte abrevieri

AS = *Analecta sacra* (ed. J.B. Pitra)

BA = *La Bible d'Alexandrie*

GCS = *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Berlin

GNO = *Gregorii Nysseni Opera*, Leyde

- LSJ = Liddell, H.G., Scott, R. și Jones, H.S., *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1996
 LXX = Septuaginta (ed. Rahlfs)
 NT = Noul Testament
 PG = Patrologia greacă (ed. Migne)
 PL = Patrologia latină (ed. Migne)
 SC = Sources chrétiennes
 TM = Textul Masoretic
 VT = Vechiul Testament

Ediții și traduceri

- ***, *Monumenta Linguae Dacoromanorum*, Biblia 1688, vol. I-VI, Iași, 1988-
 ***, *Biblia sau Sfânta Scriptură. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, București, 2002.
 Brenton, L., 1851 (retipărită în 1980), *The Septuagint Version of the Old Testament and Apocrypha, Greek and English*, Londra.
 Brunello, A., 1960, *La Bibbia secondo la versione dei Settanta*, I-II, Roma.
 Harl, M., Dorival, G. și Munnich O. (ed.), 1986, *La Bible d'Alexandrie*, Paris.
 Mortari, L. (ed.), 1999, *La Bibbia dei LXX*, Roma.
 Rahlfs, A. (ed.), 1935, *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, Stuttgart.
 Swete, H.B. (ed.), 1887-1894, *The Old Testament in Greek according to the Septuagint*, I-III, Cambridge.
 Wevers, J.W. (ed.), 1974, *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum*, Göttingen.

Lucrări și studii

- Aejmelaeus, A., 1993, *On the Trail of the Septuagint Translators. Collected Essays*, Kampen.
 Amphoux, C.B. și Morgain, J., 1996, *Les premières traductions de la Bible*, Lausanne.
 Barr, J., 1961, *The Semantics of Biblical Language*, Londra.
 Bădiliță, C. și Bădiliță, S., 1999, *Septuaginta sau Biblia de la Alexandria*, in *Altarul Banatului* 10, pp. 100-135.
 Barthélemy, D., 1978, *Etudes d'histoire du texte de l'Ancien Testament*, Fribourg, Göttingen.
 Benoit, P., 1964, „L'inspiration des Septante d'après les Pères”, in *L'homme devant Dieu. Mélanges offerts au Père Henri de Lubac*, Paris, pp. 169-187.
 Benoit, P., „La Septante est-elle inspirée?”, in *Exégèse et Théologie* I, Paris, pp. 13-28.
 Bogaert, P.M., „Les études sur la Septante. Bilan et perspectives”, in *Revue de Théologie de Louvain* 16, 1985, pp. 174-200.
 Botte, B. și Bogaert, P.M., 1993, „Septante et versions grecques”, in *Dictionnaire de la Bible*, Suppl. 12, col. 536-692.

- Bouhot, J.-P., „Le Pentateuque chez les Pères”, in *Dictionnaire de la Bible*, Suppl. 7, 1966, col. 687-708.
- Carbone, S.P. și Rizzi, G., 1992, *Le Scritture ai tempi di Gesù. Introduzione alla LXX e alle antiche versioni aramaiche*, Bologna.
- Cimosa, M., 1995, *Guida allo studio della Bibbia greca (LXX)*, Roma.
- Daniel, S., 1966, *Recherches sur le vocabulaires du culte dans la Septante*, Paris.
- Devreesse, R., 1959, *Anciens commentateurs grecs du Pentateuque*, Roma.
- Fernández, Marcos N., 1979, *Introducción a las versiones griegas de la Biblia*, Madrid.
- Fernández, Marcos N., 1985, *La Septuaginta en la investigación contemporánea*, Madrid.
- Field, F., 1875 (reeditare Hildesheim, 1964), *Origenis Hexaplorum quae supersunt*, I-II, Oxonii.
- Galbiati, E.R., 1996, „La versione dei LXX: influsso sui Padri e sulla liturgia greca e latina”, in *Annali di Scienze Religiose*, I, pp. 57-70.
- Harl, M., Dorival, G., Munnich, O., 1994², *La Bible grecque des Septante, du judaïsme hellénistique au christianisme ancien*, Paris, 1988.
- Harl, M., 1992, *La langue de Japhet, quinze études sur la Septante et le grec des chrétiens*, Paris, Cerf.
- Hengel, M., 1974, *Judaism and Hellenism*, Londra.
- Jellicoe, S., 1974, *Studies in the Septuagint: origins, recensions and interpretation*, New York.
- Le Déaut, R., 1984, „La Septante, un Targum?”, in Kuntzmann R și Schlosser J. (ed.), *Etudes sur le judaïsme hellénistique*, Paris, pp. 147-195.
- Le Déaut, R., 1975, *La nuit pascale*, Roma.
- Lee, J.A.L., 1983, *A lexical Study of the Septuagint Version of the Pentateuch*, Chico, California.
- Martone, C., 1997, „I LXX e le attestazioni testuali ebraiche di Qumran”, in *Annali di Scienze religiose* II, pp. 159-174.
- Mélèze-Modrzejewski, J., 1997, „La Septante comme *nomos*. Comment la Torah est devenue une loi civique pour les Juifs d’Egypte?”, in *Annali di Scienze religiose* II, pp. 143-158.
- Mortari, L., 1983, *Il Salterio della tradizione*, Torino.
- Oden (ed.), Thomas C., 2001, 2002, *Ancient Christian Commentary on Scripture*, „Old Testament”, vol. I-III, Downers Grover.
- Olofsson, S., 1990, *The LXX Version. A Guide to the Translation Technique of the Septuagint*, Stockholm.
- Orlinsky, H.M., 1996, „I LXX: punto d’arrivo e di partenza per diversi ambiti di ricerca”, in *Annali di storia dell’esegesi* I, pp. 17-31.
- Pietesman, A. și Cox, C., 1984, *De Septuaginta. Studies in honour of John William Wewers on his sixty-fifth birthday*, Ontario.
- Rahlfß, A., 1904, 1911, *Septuaginta-Studien*, Göttingen.
- Rose, A., 1965, „L’influence des Septante sur la tradition chrétienne”, I-II, in *Questions liturgiques et paroissiales* 44, pp. 192-211; 284-301.
- Simon, M., 1984, „La Bible dans les premières controverses entre Juifs et Chrétiens”, in Mondésert Cl. (ed.), *Bible de tous les temps* I, *Le monde grec ancien et la Bible*, Paris, pp. 107-125.

- Swete, H.B. și Ottley, R.R., 1900, retipărită la New York în 1968, *An Introduction to the Old Testament in Greek*, Cambridge.
- Tabachovitz, D., 1956, *Die Septuaginta und das Neue Testament*, Lund.
- Tov, E., 1976, „Some Thoughts on a Lexicon of the LXX”, in *Bulletin of the IOSCS* IX, pp. 14-46.
- Tov, E., 1982, *A Classified Bibliography of Lexical and Grammatical Studies on the Language of the Septuagint and its Revisions*, Ierusalim.
- Tov, E., 1981, *The Text critical Use of the Septuagint in biblical Research*, Ierusalim.
- Trebolle, Barrera J., 1993, *La Biblia judía y la Biblia cristiana. Introducción a la historia de la Biblia*, Madrid.
- Vian, G.M., 1996, „Le versioni greche della Scrittura nella polemica tra giudei e cristiani”, in *Annali di storia dell'esegesi*, 1, pp. 39-54.
- Walters, 1973, *The Text of the Septuagint. Its Corruptions and their Emendation*, Cambridge.

III. Bibliografie Geneza

- Alexandre, M., 1989, *Le commencement du livre. Genèse I-V: la version des LXX et sa réception*, Paris.
- Alexandre, M., 2003, *Sabia de foc și heruvimii*, trad. de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță și Ioana Munteanu, București.
- Bădiliță, C., 2003, „Jean Cassien et le mythe des anges déchus”, in *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident*, Paris/Iași, pp. 221-236.
- Bădiliță, C. și Bădiliță, S., 1999, „Septuaginta sau Biblia de la Alexandria”, in *Altarul Banatului* 10, pp. 100-135.
- Bădiliță, C., 2002, *Manual de anticristologie*, Iași.
- Bădiliță, S., „Imaginea simbolică a Egiptului în opera lui Filon din Alexandria” in *Altarul Banatului* 7-9, 1999, pp. 29-38.
- Bădiliță, S., 2002, „Le symbolisme des couleurs chez Philon”, in *Couleurs et vision dans l'Antiquité classique*, Rouen, pp. 153-165.
- Bădiliță, S., 1996, *Le thème de l'inspiration prophétique dans l'oeuvre de Philon d'Alexandrie*, mémoire de D.E.A., Université de Paris IV-Sorbonne.
- Cunen, F., 1959, „Les pratiques divinatoire attribuées à Joseph d'Egypte”, in *Revue des sciences religieuses*, pp. 396-404.
- Daniélou, J., 1950, *Sacramentum futuri*, Paris.
- Daniélou, J., 1958, *Bible et Liturgie*, Paris.
- Daniélou, J., 1961, *Les symboles chrétiens primitifs*, Paris.
- Delcor, M., 1976, „Le mythe de la chute des anges et de l'origine des géants comme explication du mal dans le monde, dans l'apocalyptique juive. Histoire des traditions”, in *Revue de l'histoire des religions* 190, pp. 3-53.
- Février, P.A., 1956, „Les quatre Fleuves du paradis”, in *Rivista di Archeologia Cristiana* 32, pp. 179-199.
- Ginzberg, L., 1913, *The Legends of the Jews I. Bible times and characters from the Creation to Jacob*, Philadelphia.

- Ginzberg, L., 1910, *The Legends of the Jews 2. Bible times and characters from Joseph to the Exodus*, Philadelphia.
- Grabar, A., 1968, *L'art de la fin de l'Antiquité et du Moyen Âge I*, Paris.
- Hadot, P., 1999, *Plotin sau simplitatea privirii*, Iași.
- Harl, M., 1986, „La ligature d'Isaac”, in *Judaica et hellenica*, Paris.
- Harl, M., 1996, „La prise de conscience de la nudité d'Adam”, in *TU 92*.
- Le Déaut, R., 1966, *Introduction à la littérature targumique*, Roma.
- Le Déaut, R., 1975, *La nuit pascale*, Rome.
- Lewis, J.P., 1986, *A Study of the Interpretation of Noah and the Flood in Jewish and Christian Literature*, Leiden.
- Luneau, A., 1964, *L'histoire du salut chez les Pères de l'Eglise*, Paris.
- Munk, E., 1992⁷, *La voix de la Thora. Commentaire du Pentateuque I, La Genèse*, Paris.
- Nicolausch, F., 1969, *Vetera Christianorum XXIII*.
- Noberasco, G./Beaux-Jaeger, 1993, „L'Egitto nelle Sacre Scritture”, in *VII Congresso internazionale di Egittologia, Atti*, vol. 2, Torino.
- Peretto, E., 1982, „Gli insegnamenti degli scrittori cristiani del II secolo sulla creazione”, in G. De Gennaro (ed.), *Il cosmo nella Bibbia*, Napoli, pp. 529-575.
- Perrone, L., 1995, „Il cosmo e l'uomo nel sistema teologico di Origene”, in *Dizionario di spiritualità biblico-patristica*, 11, Roma, pp. 130-142.
- Prigent, P., 1959, „Quelques Testimonia messianiques. Leur histoire littéraire de Qumrân aux Pères de l'Eglise”, in *Theologische Zeitschrift*, pp. 419-430.
- Sieben, H.J., 1971, „Ivresse spirituelle”, in *Dictionnaire de spiritualité 7*.
- Simonetti, M., (ed.) 1993, *Testi gnostici in lingua greca e latina*, Roma.
- ***, *Trei apocrife ale Vechiului Testament*, Iași, 2000.
- Wevers, J.W., 1974, *Text History of the Greek Genesis*, Göttingen.

IV. Bibliografie Exodul

- Aberbach, M., Smolar, L., 1968, „The Golden Calf Episode in Postbiblical Literature”, in *Hebrew Union College Annual* 39, pp. 91-116.
- Baskin, R.J., 1983, *Pharaoh's Counsellors. Job, Jethro and Balaam in Rabbinic and Patristic Tradition*, California.
- Bogaert, P.-M., 1981, „L'orientation du parvis du sanctuaire dans la version grecque de l'Exode”, in *Antiquité classique* 50, pp. 75-85.
- Bori, P.C., 1983, *Il vitello d'oro. Le radici della controversia anti giudaica*, Torino.
- Bourgeault, G., 1971, *Décatalogue et morale chrétienne. Enquête sur l'utilisation et l'interprétation chrétiennes du décatalogue de c. 60 à c. 220*, Paris, Montréal.
- Cantalamesa, R., 1980, *La Pâque dans l'Eglise ancienne*, Berne, Paris.
- Cazelles, H., 1946, *Etudes sur le code de l'alliance*, Paris.
- Cazelles, H., 1987, *Autour de l'Exode*, Paris.
- Childs, B.S., 1974, *Exodus. A Commentary*, Londra.
- Couroyer, B., 1955, „L'origine égyptienne du mot Pâque”, in *Revue biblique* 62, pp. 481-496.

- Daniel, S., 1966, *Recherches sur le vocabulaire du culte dans la Septante*, Paris.
- Daniélou, J., 1950, *Sacramentum futuri. Etudes sur les origines de la typologie biblique*, Paris.
- Daniélou, J., 1951, *Bible et liturgie*, Paris.
- De Libera, A., Zum Brunn, E., 1986, *Celui qui est. Interprétations juives et chrétiennes d'Exode 3,14*, Paris.
- Devreesse, R., 1959, *Les Anciens Commentateurs grecs de l'Octateuque et des Rois*, Vatican.
- Finn, A.H., 1914-1915, „The Tabernacle Chapters”, in *The Journal of Theological Studies*, 16, pp. 449-482.
- Gooding, D.W., 1959, *The Account of the Tabernacle. Translation and Textual Problems of the Greek Exodus*, Cambridge.
- Harl, M., 1967, „Les trois quarantaines de la vie de Moïse, schéma idéal de la vie du moine-évêque chez les Pères cappadociens”, in *Revue d'études grecques* 80, pp. 407-412.
- Le Boulluec, A., 1987, „Moïse menacé de mort. L'énigme d'Exode 4,24-26 d'après la Septante et selon les Pères”, in *Lectures anciennes de la Bible*, Strasbourg, pp. 75-104.
- Lee, J.A., 1983, *A Lexical Study of the Septuagint Version of the Pentateuch*, California.
- Lestienne, M., 1972, „Les dix paroles et le Décalogue”, in *Revue biblique* 79, pp. 484-510.
- Loader, J.A., 1973, „An Explanation of the terme *proselytos*”, in *Novum Testamentum* 15, pp. 270-277.
- Michaéli, F., 1974, *Le Livre de l'Exode*, Neuchâtel-Paris.
- Munnich, O., 1987, „Contribution à l'étude de la première révision de la Septante”, in *ANRW* II, 20,1, pp. 190-220.
- Pelletier, A., 1971, „Pour une histoire des noms grecs du Sabbat et de la Pâque”, in *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et des belles-lettres*, pp. 71-83.
- Revel-Neher, E., 1984, *L'Arche d'alliance dans l'art juif et chrétien du I^e au Xe siècle*, Paris.
- Rordorf, W., 1972, *Sabbat et dimanche dans l'Eglise ancienne*, Paris.
- Ska, J.L., 1986, *Le Passage de la mer. Etude de la construction, du style et de la symbolique d'Ex. 14,1-31*, Roma.
- Tosato, A., 1982, „Sulle origini del termine *akrobystia* (prepuzio, incirconcisione)”, in *Bibbia e Oriente* 24, pp. 43-49.
- Tov, E., 1980, „The Impact of the LXX Translation of the Pentateuch on the Translation of the Other Books”, in *Mélanges D. Barthélemy*, Fribourg, Göttingen, pp. 577-591.

V. Bibliografie Leviticul

Anania = *Pentateuhul sau Cele cinci cărți ale lui Moise* (...) versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (...), București, 1997.

- Băcescu = Mihai Băcescu, *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, București, 1960.
- Bailly = A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*¹¹, Paris, s.a.
- BHH = B. Reicke/ L. Rost (ed.), *Biblisch-historisches Handwörterbuch*, Göttingen, 1962-1979.
- Bibl. 1688 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a celei vechi și a celei noao lége* (...), București, 1688.
- Bibl. 1914 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă, tipărită în zilele majestății sale Carol I* (...). Ediția Sfântului Sinod, București, 1914.
- Bibl. 1968 = *Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită* (...) cu aprobarea Sfântului Sinod, București, 1968.
- Bibl. 1990 = *Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită* (...) cu aprobarea Sfântului Sinod, București, 1990.
- BA = *La Bible d'Alexandrie. Le Lévitique*. Traduction du texte de la Septante, introduction et notes par Paul Harlé et Didier Pralon, Paris, 1988.
- Bibl. Jer. = *La Bible de Jérusalem*, traduite en français sous la direction de l'École biblique de Jérusalem, 1998.
- Corn. = *Biblia sau Sfânta Scriptură. Vechiul și Noul Testament*, 1989 (ediție revizuită a traducerii lui D. Cornilescu din 1923).
- Dos. Par. = Dosoftei, *Parimiile preste an* (...), Iași, 1683.
- FC = *La sainte Bible* (...), édition française courante, in Péter-Contesse.
- Filotei = *Biblia sau Testamentul vechiu și nou* (...) tipărit (...) prin binecuvântarea (...) iubitorului de Dumnezeu Episcop al Sfintei Episcopii Buzăul, D.D. Filoteiu, Buzău, 1854.
- Frankf. = *H QEIA GRAFH* (...) / *Divinae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recogniata et emendata* (...), Frankfurt am Main, 1597 (principalul izvor al primelor versiuni biblice românești din sec. al XVII-lea).
- Frisk = Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, I, 1960; II, 1970.
- Gesenius = Gesenius' *Hebrew and Chaldee lexicon of the Old Testament Scriptures*, translated by Samuel Prideaux Tregelles (...), Grand Rapids/ Michigan, 1986.
- Green = A.R.W. Green, *The Role of Human Sacrifice in the Ancient Near East*, 1975.
- Harrison = R.K. Harrison, *Leviticus. An Introduction and Commentary*, 1980.
- Heliade = *Biblia Sacra ce coprinde Vechiul și Noul Testament*, tradusă din helenește după a celor șeptezeci de I. Heliade R., Paris, 1858.
- Kelso = A. Kelso, *The Aramaic Vocabulary of the Old Testament*, 1948.
- KJV = *The Holy Bible* (...). King James Version, Miami, 1986.
- Lev. Hasd. = Fragment din *Levitic* (cap. 26, v. 3-28), traducere românească din secolul al XVII-lea, în B.P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, București, 1983, pp. 5-17.
- Luther = *Die Bibel oder die ganze Schrift des Alten und Neuen Testaments, nach der Übersetzung Martin Luthers* (...), Stuttgart, 1974.
- Micu = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao* (...), Blaj, 1795.

- Ms. 4389 = Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată după slavonă și latină, de un anonim muntean (probabil Daniil Andrean Panoneanul) în a doua jumătate a sec. al XVII-lea.
- Ms. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată de Nicolae Milescu și revizuită de un anonim moldovean în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
- Ostrog = Библия, сиречи Ветухаго и Новаго Завета по мазыкой словенской (...), Ostrog, 1581.
- Péter-Contesse = René Péter-Contesse, *Manuel du traducteur pour le Livre du Lévitique*, Stuttgart, 1985.
- Peshita* = *Commentarius vetustus et philologicus in Leviticum, Numeros et Deuteronomium, nunc primum ex Hebraico latine redditus*, Venetiis, 1753.
- Pritchard = J. B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 1955.
- Quicherat = L. Quicherat/A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1867.
- Radu-Gal. = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă după textele originalele ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction, București, 1938.
- SB = *La Sainte Bible. Texte de la Vulgate, traduction française en regard, avec commentaires (...). Levitique*, introduction critique et commentaire par M. l'abbé Crelier, Paris, 1895.
- Snaith = N.H. Snaith, *Leviticus and Numbers*, 1967.
- Strong = *The Exhaustive concordance of the Bible (...)*, by James Strong, Nashville/New York, 3rd Ed., 1973.
- Șaguna = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură (...)*, tipărită (...) cu binecuvântarea excelenței sale, prea sfințitului Domn Andreiu, Baron de Șaguna, Sibiu, 1956-1958.
- Targum* = *The Aramaic Bible. The Targum Onqelos to Leviticus (...)*. Translated with apparatus and notes by Bernard Grossfeld, Edinburgh, 1988.
- Thompson = R.C. Thompson, *The Devils and Evil Spirits of Babylonia*, vol. II, 1944.
- Vulg.* = *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata...*, Antwerpiae, 1565 (*Vulgata clementina*).
- Walker = W. Walker, *All the Plants of the Bible*, 1957.

VI. Bibliografie Numerii

- Barnouin, M., 1969, „Remarques sur les tableaux numériques du livre des Nombres”, in *Revue biblique* 76, pp. 351-364.
- Baskin, J.R., 1983, *Pharao's Counsellors. Job, Jethro and Balaam in Rabbinic and Patristic Tradition*, Chico, California.
- Baskin, J.R., 1983, „Origen on Balaam: the Dilemma of the Unworthy Prophet”, in *Vetera Christianorum* 37, pp. 22-35.

- Boschi, B.G., 1983, *Numeri*, intr., trad. italiană și note, Milano.
- Budd, P.J., 1984, *Numbers*, Waco, Texas.
- De Vault, J., 1972, *Les Nombres*, Paris.
- Dorival, G., 1995, „Les phénomènes d'intertextualité dans le livre grec des Nombres”, in *Selon la Septante. Hommage M. Harl*, ed. Dorival G.-Munnich O., Paris, pp. 253-285.
- Duglas, M., 1993, *In the Wilderness. The Doctrine of Defilement in the Book of Numbers*, Sheffield.
- Ginzberg, L., 1909-1946, *Legends of the Jews*, 7 vol., Philadelphia.
- Gray, G.B., 1956, *A Critical and Exegetical Commentary to Numbers*, Edinburg.
- Greene, J.T., 1992, *Balaam and Interpretes. A Hermeneutical History of the Balaam Traditions*, Atlanta.
- Milgrom, J., 1990, *Numbers*, Philadelphia.
- Moore, M.S., 1988, *The Balaam Traditions. Their Character and Development*, Atlanta.
- Neusner, J., 1986, *Sifré to Numbers. An American Translation and Explication*, Atlanta.
- Prigent, P., 1963, *Justin et l'Ancien Testament*, Paris.
- Wevers, J.W., 1982, *Text History of the Greek Numbers*, Göttingen.

VII. Bibliografie Deuteronomul

- Aejmelaeus, A., 1982, *Parataxis in the Septuagint. A Study of the Renderings of the Hebrew Coordinate Clauses in the Greek Pentateuch*, Helsinki.
- Aly, Z., Koenen, L., 1980, *Three Rolls of the Early Septuagint, Genesis and Deuteronomy. A Photographic Edition*, Papyrologische Texte und Abhandlungen 27, Bonn.
- Amsler, S., 1985, „Loi orale et loi écrite”, in *Das Deuteronomium*, N. Lohfink (ed.), Louvain, pp. 51-54.
- Basser, H.W., 1984, *Midrashic Interpretations of the Song of Moses*, American University Studies VII, 2, New York-Frankfurt-Berna.
- Benveniste, E., 1969, *Le Vocabulaire des institutions indo-européennes*, Paris, vol. 2.
- Braulik, G., 1991, *Die deuteronomische Gesetze und der Dekalog*, Stuttgart.
- Brooke, A.E., McLean, N., Thackeray, H.St.J., 1911, *The Old Testament in Greek according to the Septuagint*, III, *Numbers and Deuteronomy*, Cambridge.
- Cazelles, H., 1985, „Droit publique dans le Deutéronome”, in *Das Deuteronomium*, N. Lohfink (ed.), Louvain, pp. 99-106.
- Daniel, S., 1966, *Recherches sur le vocabulaire du culte dans la Septante*, Paris.
- Daniélou, J., 1950, *Sacramentum futuri. Études sur les origines de la typologie biblique*, Paris.
- Daniélou, J., 1953², *Les anges et leur mission*, Paris.
- Degani, E., 1966, „Due note filologiche, I: DT 14, 1 LXX”, in *Bolletino del Comitato per la preparazione dell'Ediz. naz. dei Classici greci e latini* 14, pp. 93-94.
- Devreesse, R., 1959, *Les Anciens Commentateurs grecs de l'Octateuque et des Rois*, Studi e testi 201, Vatican.
- Driver, S.R., 1895, *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy*, Edinburgh.

- Dunand, F., 1966, *Papyrus grecs bibliques (Pap. Fouad 266), Volumina de la Genèse et du Deutéronome*, Cairo.
- Harl, M., 1967, „Les trois quarantaines de la vie de Moïse, schéma idéal de la vie du moine-évêque chez les Pères cappadociens?“, in *Revue des études grecques*, pp. 407-412.
- Harl, M., 1991, „Le péché irrémissible de l'idolâtre arrogant: Dt. 29, 19-20 dans la Septante et chez les autres témoins“, in *Tradition of the Text, Studies offered to D. Barthélemy in celebration of his 70th birthday, Orbis Biblicus et Orientalis 109*, G.J. Norton, S. Pisano (ed.) Göttingen, pp. 63-78.
- Klein, R., 1974, *Textual Criticism of the Old Testament. From the Septuagint to Qumran*, Philadelphia.
- Le Déaut, R., 1984, „La Septante: un Targum?“, *Études sur le judaïsme hellénistique, coll. „Lectio divina“ 119*, Paris pp. 147-195.
- Lohfink, N., 1985, *Das Deuteronomium. Entstehung, Gestalt und Botschaft herausgegeben von Deuteronomy. Origin, form and message*, Louvain, .
- Philon, din Alexandria, 1826, *Philonis Judaei Paralipomena Armena translata*, Venetia, pp. 613-619.
- Waalers, P., 1973, *The Text of the Septuagint. Its Corruptions and Their Emendation*, D.W. Gooding (ed.), Cambridge.
- Waard, J. De, 1965, *A Comparative Study of the Old Testament Text in Dead Sea Scrolls and in the New Testament*, Leyde.
- Wevers, J., 1977, *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, III, 2: *Deuteronomium*, Göttingen.
- Wevers, J., 1977, „The Earliest Witness to the LXX Deuteronomy“, in *Catholic Biblical Quarterly* 39/2, pp. 240-244.
- Wevers, J., 1977, „The Attitude of the Greek Translator of Deuteronomy towards his Parent Text“, in *Festschrift für W. Zimmerli*, Göttingen, pp. 498-505.
- Wevers, J., 1978, *Text History of the Greek Deuteronomy*, in *Mitteilungen des Septuaginta-Unternehmens* 13, Göttingen.
- Würthwein, E., 1957, 1971, *The Text of the Old Testament*, Oxford.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i> (Andrei Pleșu)	5
Studiu introductiv	9
<i>Ce este Septuaginta (LXX)?</i> (Cristian Bădiliță)	9
<i>O traducere provenită din iudaism</i> (Monique Alexandre și Olivier Munnich)	16
„ <i>Grecitatea</i> ” și buna „ <i>lizibilitate</i> ” a <i>Septuagintei</i> (Marguerite Harl) ...	21
<i>Septuaginta și Textul Masoretic</i> (Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu)	23
<i>Septuaginta și Părinții Bisericii</i> (C.B.)	29
Notă asupra traducerii (C.B.)	33
*	
GENEZA	37
EXODUL	175
LEVITICUL	297
NUMERII	419
DEUTERONOMUL	519
*	
Glosar și indici	619
<i>Glosar</i> (I.-F. Florescu)	621
<i>Indice tematic și de termeni</i>	625
<i>Indice de nume proprii în Pentateuh</i>	633
Bibliografie	653
I. <i>Abrevieri ale scrierilor antice</i>	655
II. <i>Bibliografie generală</i>	660
III. <i>Bibliografie Geneza</i>	663
IV. <i>Bibliografie Exodul</i>	664
V. <i>Bibliografie Leviticul</i>	665
VI. <i>Bibliografie Numerii</i>	667
VII. <i>Bibliografie Deuteronomul</i>	668